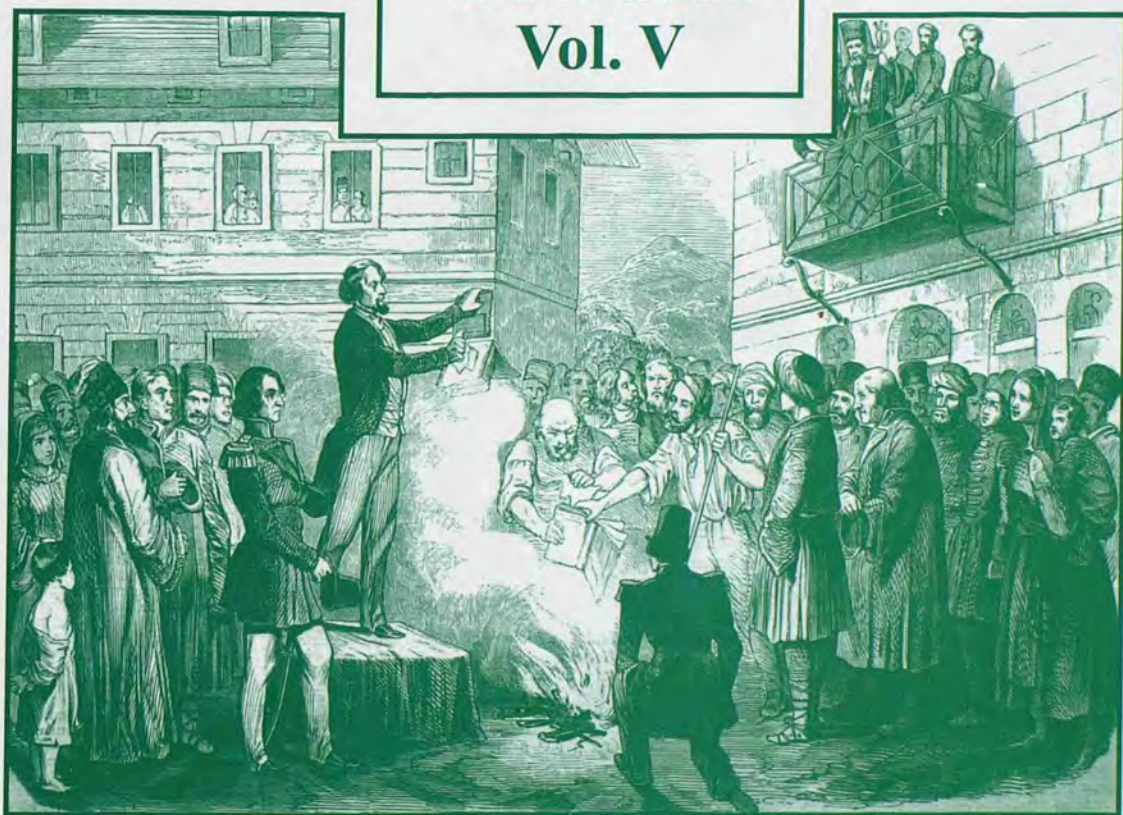

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. V

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

**CĂLĂTORI STRĂINI
DESPRE
ȚĂRILE ROMÂNE
ÎN SECOLUL AL XIX-LEA**

Serie nouă

Vol. V

**FOREIGN TRAVELLERS ABOUT
THE ROMANIAN COUNTRIES
IN THE XIXTH CENTURY**

New series

Vol. V

**CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL
AUTORITĂȚII NAȚIONALE PENTRU CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ**

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Volumul V
(1847–1851)

Coordonatorul volumului:
DANIELA BUȘĂ

Autori:
DANIELA BUȘĂ, VENERA ACHIM, ADRIAN-SILVAN IONESCU,
BOGDAN POPA, NICOLETA ROMAN, MARIAN STROIA,
RALUCA TOMI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2009

Copyright © Editura Academiei Române, 2009.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Coperta, selecția ilustrațiilor, reproducere și prelucrare computerizată a imaginilor:

ADRIAN-SILVAN IONESCU

Coperta I: Arderea Regulamentului Organic, desen de
CONSTANTIN DANIEL ROSENTHAL în „Illustrierte Zeitung”, nr. 318/4 August 1849

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5
050711, București, România,
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

Referenți: FLORIN CONSTANTINIU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea :
serie nouă / vol. îngrij. de: Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu,
Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia... ; **red. responsabil:**
Paul Cernovodeanu... - București : Editura Academiei
Române, 2004-
vol.

ISBN 973-27-1129-9

Vol. 5 : (1847-1851) / Daniela Bușă (coord.), Venera Achim,
Adrian-Silvan Ionescu, ... - 2009. - ISBN 978-973-27-1849-0

I. Bușă, Daniela (coord.)

II. Achim, Venera

III. Ionescu, Adrian-Silvan

82.09:913(498)

82-992=135.1

913(498)(0:82-992)

94(498)"13/..."

Redactor: ANA BOROȘ

Tehnoredactor: MARIANA IONICĂ

Coperta: MARIANA ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 28.10.2009. Format: 16/70 × 100

Coli tipar: 47 + 48 pag. planșe

C.Z. pentru biblioteci mari: 91 (498) (082)

C.Z. pentru biblioteci mici: 91.04 (00:498) (082)

PREFAȚĂ

Fenomen general european, considerat de mulți istorici, politicieni, sociologi, economiști cel mai important al secolului al XIX-lea, datorită ariei de manifestare, problemelor ridicate, desfășurării, forțelor implicate, dar mai cu seamă urmărilor sale, între care se detașează „înstaurarea unei noi ordini în existența națiunilor și popoarelor europene”¹ și sfârșitul absolutismului, revoluția de la 1848 a avut pe lângă forme generale, și manifestări specifice fiecărei națiuni, particularități zonale și locale care au definit-o, i-au sporit însemnătatea, transformând-o într-un reper al modernizării pentru multe popoare. Procesul de înnoire politică, economică, socială, culturală, ce cuprinsese Europa încă din primii ani ai veacului, nu a stagnat, ci dimpotrivă a continuat cu o intensitate sporită și s-a diversificat pe măsura scurgerii timpului, cuprinzând țări și popoare.

Integrarea europeană prin racordarea la modelul lumii occidentale, prin adaptarea și adoptarea exemplului acesteia, a constituit o dorință arzătoare a tuturor românilor din cele trei provincii, în pofida particularităților generate de secole de separație politică. Din păcate tocmai această separare, la care se adaugă și contextul internațional, a limitat afirmarea deschisă, clară a programului național în cadrul revoluției române, iar împrejurările și posibilitățile practice au impus limite deopotrivă acțiunilor politice ca și programelor. În interiorul spațiului românesc, revoluția nu s-a desfășurat concomitent, a avut o durată, o amploare și un parcurs separat, dar ea a cunoscut numeroase elemente comune.

În contextul revoluției europene s-au ivit condiții favorabile pentru a aduce în atenția continentului problema românească, cantonată de mai multă vreme într-un con de umbră. Ca și în alte împrejurări de-a lungul istoriei, și de această dată, soarta națiunii a depins de jocul politic al marilor puteri, de natura relațiilor dintre ele, de echilibrul politic, de evoluția „problemei orientale”. Suzeranitatea Porții și protectoratul Rusiei, ambele realități ale Europei primei jumătăți a secolului al XIX-lea, ale ordinii stabilite de marile puteri, nu puteau suferi atingeri fără implicații asupra echilibrului politic și asupra numeroaselor interese ce legau între ele marile puteri. Pentru principatele române, respectarea suzeranității otomane era importantă numai în măsura în care ea era în conformitate cu dorința Europei, punându-le astfel la adăpost de eventuale acțiuni expansioniste ale Rusiei, posibile și realizabile în condițiile unei desprinderi de Imperiul otoman.

În condițiile în care Sublima Poartă nu fusese cuprinsă de revoluție, iar Rusia se situa pe poziția contestării fenomenului din toate punctele de vedere, românii au

¹ *Tratatul de istorie a României*, vol. VII, t. I. Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 241.

fost nevoiți să manifeste prudență, să acționeze în așa manieră încât să evite o ripostă dură și conjugată din partea celor două, ceea ce nu s-a putut până în final, în pofida declarațiilor și măsurilor lor de respectare a legalității. În același timp, intervenția Rusiei, Imperiului otoman și Austriei era previzibilă, în situația în care integrarea revoluției românilor în marea revoluție de pe continent risca, prin consecințe și implicații, să ducă la modificarea ordinii și echilibrului politic stabilite prin tratate. Deși problema unității naționale nu se regăsește în programele revoluțiilor de la 1848 din țările române, circumscrierea acțiunilor românilor în ansamblul revoluției europene a constituit o amenințare pentru interesele celor trei, de vreme ce ele fie dominau, fie aveau în componența lor teritorii românești.

Problema românească presupunea în acea vreme reglementări politice la nivel european, adoptate însă numai în cazul unei schimbări a raportului de forțe pe continent în favoarea puterilor liberale și naționale. În acest context forțele politice românești au înțeles și au ales să nu rămână în afara evenimentelor, dar au acționat prudent, cu diplomatie și abilitate, uneori cu îndrăzneală și de cele mai multe ori cu pragmatism. Cu toate acestea este evident că dezideratele revoluției erau în mare parte în divergență cu realitățile din principate, în special cu cele politice. Fără a nega suzeranitatea otomană și fără a se opune deschis protectoratului Rusiei, era evident pentru oricine că românii contestau Regulamentul organic, adică tocmai ceea ce cele două puteri socoteau garantul ordinii și stabilității, excluzând orice discuție pe acest subiect și cereau cu fermitate autonomia.

În Transilvania, în etapa premergătoare revoluției, deficiențele regimului instituțional deveniseră din ce în ce mai greu de suportat. Fiscalitatea inechitabilă, accentuată de noi reglementări, manifestările tot mai pregnante de întărire a autorității politice din partea Curții de la Viena asupra principatului, dar mai cu seamă persistența autorităților în îngrădirea libertăților populației române majoritare, au sporit tensiunile sociale și naționale. În lipsa dialogului și a coeziunii între părțile implicate, revoluția de la 1848 nu a fost în măsură să rezolve toate aceste probleme. Conflictul dintre revoluția maghiarilor și revoluția românilor, generat de refuzul guvernului revoluționar maghiar de a recunoaște românilor dreptul la autodeterminare, de tendințele clare de anexiune a principatului la Ungaria, de suspiciunile, de multe ori întemeiate, ale conducătorilor românilor privind acțiuni, decizii și intenții ale omologilor lor maghiari, dar și speranța că idealurile sociale și naționale ale românilor puteau fi împlinite de regimul constituțional instituit la Viena după victoria revoluției de aici, a facilitat înfrângerea ambelor revoluții. Contactele în vederea unei colaborări cu revoluția maghiară, inițiate și întreținute atât de revoluționari transilvăneni cât și de lideri marcanți ai revoluției din Țara Românească, cum ar fi Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Cezar Bolliac, păreau a avea sorți de izbândă mai ales după semnarea, la Seghedin, la 2/14 iulie 1849 a *Proiectului de pacificare* și după votarea, câteva zile mai târziu (16/28 iulie), a proiectului prin care li se recunoșteau drepturi naționale românilor și slavilor. Din păcate era mult prea târziu.

Totodată, nu trebuie omise nici legăturile și interdependențele care racordează revoluția română la cea europeană, de la puncte comune în programe, la speranțe de susținere din partea unor puteri, la legături dincolo de granițe între organizatori.

Relevante. în acest sens. sunt legăturile cu Franța, speranța în sprijinul diplomatic al Constantinopolului, dar și contactele cu revoluționarii din spațiul german. tratativele purtate de Nicolae Bălcescu cu guvernul revoluționar maghiar, cât și relațiile deosebit de apropiate cu emigrația poloneză care, prin cele două centre de la Paris și Constantinopol, putea face cunoscute doleanțele românilor. Toate acestea au stârnit interesul și curiozitatea Europei. i-au determinat pe occidentali să fie prezenți în miczul evenimentelor, unii chiar să se implice în derularea lor. Cei mai mulți au consemnat cu meticulozitate faptele, deciziile, au prezentat măsurile, au sesizat și comentat corect evenimente și urmări, și-au spus părerea despre oamenii și realitățile întâlnite. Numărul mare al călătorilor care au străbătut spațiul locuit de români, relevanța și amploarea însemnărilor lor despre revoluția de la 1848 ne-au determinat să ne limităm investigația la etapa 1847–1851. O mențiune ce se impune este faptul că, în pofida eforturilor editorilor, pentru unii dintre călători a fost dificil sau aproape imposibil de stabilit câteva date biografice, cu excepția celor oferite de ei înșiși în debutul propriilor însemnări de călătorie.

Ca și în perioada 1840–1846, și între 1847–1851, numărul călătorilor a continuat să fie mare², majoritatea fiind burghezi de profesii diverse: diplomați, militari, geografi, geologi, literați, redactori, profesori, medici, avocați. Acestora li se adaugă și puținii aristocrați. prezenți în principate din considerente profesionale. din curiozitate sau din motive personale. Călătorii străini s-au caracterizat printr-o mare diversitate socială³, profesională⁴, religioasă⁵, grad de cultură. De remarcat

² În primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români. în deceniul 1821–1830 numărul lor s-a ridicat la 30, între 1831–1840 a ajuns la 46, între 1841–1846 a fost de 31, iar între 1847–1851 de 24. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura Academiei Române, București, 2004; *Ibidem*, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, București, 2005; *Ibidem*, vol. III (1831–1840), Editura Academiei Române, București, 2006; *Ibidem*, vol. IV (1840–1846), Editura Academiei Române, București, 2007.

³ Spre deosebire de primele două decenii ale secolului al XIX-lea, când numărul călătorilor aristocrați era mare, între 1847–1851 numai trei călători proveneau din rândurile aristocrației și aceștia erau scoțianul Robert Gilmour Colquhoun, unul dintre cei mai importanți consuli străini din principate (1834–1853), diplomatul rus de origine germană, Wilhelm von Kotzebue și franțuzaica Aurélie-Marguerite de Soubiran, devenită prințesă prin căsătoria cu Grigore Ghica, fiul domnitorului Grigore IV Ghica.

⁴ Cum majoritatea călătorilor care, fie au traversat teritoriul locuit de români, fie au stat un timp aici, a provenit din rândurile burgheziei occidentale, profesiile acestora erau dintre cele mai diverse. Unii au fost diplomați ca francezul Adolphe Etienne Billecocq, secretar de legăție la Viena (1827), Madrid (1828), Londra (1830), Stockholm (1831–1837), Constantinopol (1837–1839). Principatele române (1839–1846) și britanicul Andrew Archibald Paton, secretar particular al consulului englez în Egipt și atașat pentru probleme politice al consulatului englez din Siria (1839–1842), consul în Serbia (1843) și Ragusa (1862); alții militari ca: francezii Benjamin Nicolas Marie Appert, numit de contemporani cavalerul Appert și căpitanul A. Sabatier, englezul James Henry Skene, rusul Alexandr Osipovici Duhamel, originar din ținuturile baltice, polonezul Zablocki; medici ca Edmund Spencer; literați, ziariști, profesori, avocați, botaniști ca: Jean Henri Abdolonyme Ubcini, Adolphe Laurent Joanne, Paul Körnbach, Charles Terry, Carl Justus Andrae; arhitecți ca Felix Pigeory. Există și călători despre care nu avem cunoștințe privind profesia cum sunt Theodor König și agentul polonez Piotr Butkiewicz. Acestora li se adaugă fețele bisericești ca: preotul Sombreuil, prelatul și scriitorul elvețian Jacques Mislin, devenit preceptor al Casei de Austria și profesor al arhiducilor Franz Iosif și Maximilian, viitorii împărați ai Austro-Ungariei și Mexicului, preotul evanghelic Rudolf Neumeister, teologul Charles Loring Brace, unul dintre cei mai importanți reformatori ai sistemului social american.

este numărul crescut al militarilor (6), explicabil prin împrejurările deosebite generate de revoluție. Din cei 24 de peregrini, care fac obiectul volumului de față, 18 proveneau din Europa occidentală fiind francezi (8), englezi (6) și germani (4). Lor li se adăugau doi ruși (unul de certă origine germană), doi polonezi, un elvețian și un american. Cât privește ruta de călătorie, demn de reținut este faptul că aproape toți au călătorit pe Dunăre, venind cu vapoarele cu abur ale companiei austriece fie de la Viena, fie de la Constantinopol și, după caz, au debarcat la Giurgiu sau Galați, de unde și-au continuat călătoria pe uscat spre București sau Iași.

Realitățile din Țara Românească, Moldova și Transilvania, cărora le-au dedicat, în funcție de durata șederii, scopul și interesul ei, tomuri sau numai câteva rânduri, au atras un număr important de vizitatori. Astfel, din cei 24 de peregrini, 15 au călătorit între 1848–1850, iar relatările lor se referă tocmai la aspecte privind desfășurarea, urmările și implicațiile revoluției de la 1848 din țările române. De asemenea, se cuvine relevat faptul că pe lângă impresii superficiale, pe lângă informații disparate, scrise în grabă, de suprafață și fără importanță, uneori clișee preluate din lecturi anterioare, există însemnări și descrieri ample, de o certă valoare documentară, ce includ date despre parcursul revoluției, forțele implicate, despre contactele revoluționarilor români cu alți lideri din Europa, ca și despre înfrângerea ei și intervenția armatelor străine, date statistice, analize referitoare la viața economică și politică a principatelor, la aspectele sociale, etnice, culturale, urbanistice. Așa de pildă Jean Henry Ubicini, căpitanul A. Sabatier, John Paget, colonelul polonez Zabłocki, conaționalul acestuia Piotr Butkiewicz, Wilhelm von Kotzebue, Alexandr Osipovici Duhamel, Andrew Archibald Paton, aflați nemijlocit în centrul evenimentelor și implicați direct, sau venind în contact cu românii la scurt timp după înfrângerea revoluției, ne oferă un tablou real, amplu, privind revoluția de la 1848 din țările române. Alți peregrini ca: Adolphe Laurent Joane, Adolphe Etienne Billecocq, Robert Gilmour Colquhoun, Charles Terry, Aurélie de Soubiran Ghica, Theodor König, James Henry Skene, Paul Körnbach, Felix Pigeory, Benjamin Nicolas Marie Appert ne supun atenției analize pline de substanță ale mediului politic, claselor sociale, situației economice, realizărilor învățământului și culturii, ca și cele edilitar-urbanistice, dar și informații despre moravurile și viața cotidiană a românilor.

Pentru a ilustra toate acestea am selectat în prezentarea noastră acei călători care se remarcă atât prin personalitatea lor cât și prin informațiile oferite. Cei dintâi asupra cărora ne vom opri sunt peregrinii implicați în revoluția de la 1848, francezii Jean Henry Abdolonym Ubicini și căpitanul A. Sabatier, polonezii Zabłocki și Piotr Butkiewicz.

Cunoscut simpatizant și admirator al românilor, susținător al cauzei lor, Jean Henry Abdolonym Ubicini s-a aflat în strânse legături de prietenie cu revoluționarii de la 1848, ulterior militanți activi pentru unirea principatelor, deveniți cu timpul oameni politici de frunte al României. În întreaga sa activitate publicistică, Ubicini nu a precupețit nici un efort pentru a face cunoscută în străinătate istoria poporului

⁵ Printre cei 24 de călători ale căror însemnări fac obiectul prezentului volum, întâlnim catolici, protestanți, reformati, ortodocși. Aceștia erau francezi, englezi, prusieni, elvețieni, ruși, americani.

român și, mai ales, pentru a susține drepturile legitime ale românilor la libertate și unitate națională⁶. Pentru serviciile aduse României, el a primit cetățenia română (1867) și a fost ales membru onorific al Academiei Române (1872). Publicistul și istoricul francez face parte din rândul străinilor care nu numai că au fost martori oculari ai revoluției de la 1848, dar au participat direct la evenimente. Sosit la București la câteva zile de la citirea Proclamației la Izlaz, el avea să ia parte activă la toate acțiunile întreprinse de guvernul provizoriu. În strânse legături de prietenie cu majoritatea fruntașilor revoluției, în special cu C. A. Rosetti, frații Golești, cu Ion C. Brătianu, Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu, de încrederea cărora s-a bucurat, Ubicini a primit, în scurt timp, o funcție politică de răspundere, anume cea de secretar al Locotenentei Domnești, calitate în care a însoțit delegația română la Constantinopol, pentru a supune proiectul de Constituție discuției și sancționării de către sultan. După reprimarea revoluției de trupele otomane și rusești, Ubicini a părăsit Țara Românească, plecând mai întâi la Constantinopol, ca purtător al corespondenței consulului britanic Colquhoun și apoi în Franța.

Informațiile privind revoluția română se găsesc consemnate în 3 scrisori, toate din vara anului 1848 și se referă la cele 3 luni cât a fost prezent în Țara Românească. După o călătorie pe Marea Neagră și Dunăre și după ce a petrecut câteva zile în carantina dela Giurgiu, unde a primit mai multe vizite ale unor oficiali români, ajunge în București la 1 iulie, la câteva ore după eșuarea tentativei de arestare a guvernului provizoriu, soldată cu 8 morți. Participând încă din prima zi la ședințele guvernului, el a venit în contact cu fruntașii revoluției, dar și cu reprezentanții oamenilor simpli, a cunoscut dorințele și aspirațiile românilor de la oraș și de la sat. Impresionat de simplitatea țăranilor, care țineau să fie primiți de guvernul provizoriu pentru a-și exprima adevărul la cauza revoluției, Ubicini le admiră ținuta demnă, temeinicia gestului lor și constată asemănarea izbitoră cu cei immortalizați pe Columna lui Traian. „Nu trecea zi în care guvernul să nu fi fost silit să-și întrerupă pe o scurtă vreme ședințele pentru a primi deputățiile din sate, care îi aduceau, ca semn că se învoiesc și ele, un spic de grâu și o viță-de-vie, înconjurate de snopuri de flori, după obiceiul cel vechi. Am fost de față de mai multe ori la aceste primiri, a căror simplitate avea ceva ce înduioșa, și-mi aduc aminte de efectul ce-l produceau asupra mea țăranii Carpaților, cu înfățișarea, portul, trăsăturile obrazului, ce semănau împrumutate de pe basoreliefurile Columnei lui Traian. Voinici, cu părul negru, când nu era albit de vârstă și crescut până la mijlocul frunții, sprâncenele dese, barba lungă și capul gol, cu cămașa de pânză groasă, strânsă la mijloc cu un brâu de piele, picioarele încălțate cu opinci prinse cu curele ce se legau împrejurul pulpei, pe obraz o nespusă expresie de mândrie, temperată prin încercarea unei lungi suferințe; era cu neputință să nu

⁶ Ubicini a inițiat proiectul unei istorii a românilor, pe care din păcate nu l-a putut finaliza, survenind decesul. Partea redactată de el a fost publicată, doi ani mai târziu, sub titlul *Les origines de l'Histoire des Roumains*, de către George Bengescu, însoțită de un studiu bibliografic semnat de editor.

recunoști în ei pe urmașii colonilor lui Traian și să nu recunoști asemenea că paisprezece secole de asupra nu le-au putut șterge semnul originii lor”⁷.

Ubicini descrie și atmosfera plină de nesiguranță din capitala Țării Românești. amenințările directe ale Rusiei, formulate în scrisoarea adresată mitropolitului de consulul general, zvonurile privind concentrarea de trupe numeroase de-a lungul Prutului, cele privind o „lucrare comună între maghiari și români”, refuzată în fapt de maghiari, dar și vestea, primită la 20 iulie. referitoare la sosirea unui corp de armată otoman comandat de Omer pașa⁸. În fapt, conchidea Ubicini, „nesiguranța era tot așa de mare la Constantinopol ca și la București, că. dacă românii nu erau de tot liniștiți asupra dispozițiilor turcilor și aceștia aveau oarecare neliniște asupra intențiilor românilor”⁹. În acest context eșuarea misiunii la Constantinopol a Locotenenței Domnești îl contrariează și mai mult pe francez, care constată cu stupoare că, deși timp de trei săptămâni „ministrii turci refuzaseră de a primi deputațiunea cu caracterul ei oficial, făceau deputaților, în particular, cea mai bună primire și scorneau o mie de pretexte pentru a ne opri acolo”.

Un moment asupra căruia stăruie Ubicini, datorită insolitului și semnificației sale, este arderea Regulamentului Organic și a Arhondologiei, prezentată cu lux de amănunte „Mă apropiai de fereastră ca să mă uit. O priveliște neașteptată și ciudată se înfățișă ochilor mei. Două care de morți, urmate de o mulțime nemăsurată, se oprise dinaintea porții, iar împrejur ardeau făclii și torțe. Din trâmbițe răsunau ultimele note ale unui marș funebru care după ritul Bisericii ortodoxe se cânta la înmormântări. Cântăreții cântau cântările de morți ! Cât ți se putea întinde privirea pe podul Mogoșoaiei, care este atât de lung și de întins, nu vedeai decât popor. Căutam cu ochii <cele două> care, ce erau acoperite peste tot cu postav negru, sicriul în care, după obicei, se odihnește mortul cu obrazul descoperit. Unul din care – acel ce se oprise mai aproape de poartă, era deșert, în celălalt în loc de sicriu era o pernă mare de catifea neagră, pe care se așezaseră o duzină de volume *in-folio*, bogat legate și împodobite cu ferecături de aur. Era *Arhondologia* sau cartea de aur a boierimii române, pe care poporul mergea ca să o ardă cu mare pompă în curtea Mitropoliei. Al doilea car aștepta *Regulamentul Organic*, care era asemenea hotărât a avea onorurile rugului... Regulamentul fu scoborât în uliță și pus pe carul de mort. Un ura puternic se ridică din mijlocul mulțimii și cortegiul se îndreptă cu liniște și solemnitate spre Mitropolie...Un rug fusese pregătit în curtea Mitropoliei. Poporul chemă pe mitropolit cu strigăte mari. În curând el se arătă, îmbrăcat în odăjdii și rosti anatema. Întreaga formulă a acestui blestem era în limba slavonă și eu nu puteam să înțeleg cuvintele, dar accentul era îngrozitor și îmi da un fior din cap până în picioare....

Volumele cele bogate împodobite cu ferecăturile lor fură deschise și puse pe rug. Un țaran fu însărcinat să dea foc și pe când para se ridica încet mistuind una

⁷ J. H. A. Ubicini, *Valachia la 1848. Amintiri și întâmplări din călătorie. Scrisoarea I–III*, în vol. *Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente....* t.V. Institutul de Arte grafice Carol Göbl. București. 1904, p. 798.

⁸ *Ibidem*, p. 800.

⁹ *Ibidem*, p. 801.

câte una filele blestemate. Mitropolitul, în picioare, cu crucea în mână, își reînnoi jurământul către *Constituție*, care desființase claca și toate abuzurile sale monstruoase. «Pentru a doua oară fac jurământul pe care l-am făcut la 15 iulie în numele *Constituției*, pe câmpul Libertății. Arunc anatema asupra Regulamentului care s-a dat pradă flăcărilor, atât asupra ediției din 1832, cât și asupra ediției a doua. Blestem pe toți acei care ar voi să-l restabilească și să domnească după prescripțiile sale. Binecuvântează poporul creștin din Țara Românească»¹⁰.

Un alt francez prezent în principate în vara anului 1848 este căpitanul de geniu A. Sabatier, care, împreună cu căpitanul E. Desaint, aghiotantul ambasadurului Franței la Constantinopol, au făcut parte din misiunea militară franceză, sosită la solicitarea guvernului provizoriu muntean. Acțiunea celor doi ofițeri francezi s-a concretizat într-un memoriu, redactat de Sabatier, două registre pentru observații și măsurători de teren executate de Desaint, o hartă alcătuită din trei foi și o listă a localităților străbătute. La București, francezii au intrat în legătură cu membrii guvernului provizoriu, cu agenții diplomatici străini. Raportul oferă informații dintre cele mai diverse, de la relief, localități, populație, organizare, economie, resurse, la situația socială și politică a principatelor (structură, organizare, mod defectuos de administrare, stare de spirit), până la considerații militare privind efectivul existent, condiții materiale, posibile căi de invazie, folosirea terenului pentru apărare. Sabatier oferă și soluții pentru ieșirea din criză a societății românești: abolirea servituții, reformarea clerului și a puterii judecătorești, „o dreaptă și egală repartizare a impozitelor și funcțiilor publice”¹¹. Ca ofițer francez, Sabatier insistă asupra încrederii pe care o au românii în Franța și vorbește de aspirația lor de a obține „o protecție colectivă ... și un principe străin, care să domnească peste cele două provincii unite, având capitala comună la Focșani”.

Tot în vara tumultuosului an 1848, în plină revoluție, sosea la București la 21 iulie un alt militar, colonelul polonez Zabłocki, solicitat și el de guvernul provizoriu în calitate specialist militar. El fusese trimis de principele Adam Jerzy Czartoryski, conducătorul agenției emigrației polone din Constantinopol, cu misiunea de a lucra în interesul Poloniei și al Țării Românești și a-i convinge pe români că toți agenții poloni din Europa le sprijină cauza. Misiunea s-a încheiat la sfârșitul lunii noiembrie 1848, după dizolvarea taberei de la Râureni, unde fusese trimis, pe lângă generalul Gheorghe Magheru pentru a organiza armata revoluției. La apropierea rușilor, Magheru, Zabłocki și statul lor major s-au retras în Transilvania, la Sibiu. În memoriul înaintat principelui Czartoryski despre misiunea sa și despre revoluția română, Zabłocki descrie pe larg începuturile acesteia, demisia domnitorului Gheorghe Bibescu, redă evenimentele în desfășurarea lor și face portretele principalilor conducători, zugrăviți în culori nu tocmai favorabile. De multe ori critica sa este exagerată, iar caracterizarea evenimentelor și oamenilor nedreaptă, ceea ce denotă lipsa de înțelegere a realității. Așa de pildă, în opinia sa, revoluția este o „răscoală”¹², iar guvernul provizoriu este lipsit de energie și acuzat de lașitate. Zabłocki își argumentează considerentele cu episodul retragerii guvernului, prezentat într-o notă ironică. Despre oamenii politici

¹⁰ *Ibidem*, p. 815–817.

spune că, fără a fi lipsiți de oarecare calitate, sunt nepricepuți, fără experiență, superficiali, fricoși, nu știu limbi străine sau, dimpotrivă, le vorbesc prea bine și prea des, au stat prea mult în străinătate și sunt ruși de realitățile țării lor. Toate acestea nu-l împiedică să consemneze că a fost bine primit în toate mediile și că, pe stradă chiar, era privit și salutat cu simpatie.

Celălalt polonez, Piotr Butkiewicz, trimis tot de emigrația polonă de la Constantinopol, a avut o misiunea neoficială. El a intrat în Moldova la 25 aprilie 1848, ca negustor alsacian, în fapt agent, sub numele Paul Blein sau Paul Bodmer, cu sarcina de a afla câți polonezi erau în Moldova și unde se aflau, de a face propagandă antirusească printre conaționalii și refugiații din Rusia, de a lua contact cu moldovenii, pe care trebuia să-i sfătuiască să păstreze legături bune cu Poarta și cu Ambasada franceză, prin agenția polonă de la Constantinopol, să nu întreprindă ceva ce ar fi putut duce la ocuparea țării de ruși și, nu în ultimul rând, să-i îndemne pe români să acționeze pentru unitatea lor națională și, în măsura în care era posibil, să obțină fonduri de la boierii moldoveni favorabili mișcării naționale, promițându-le o răsplată pe măsură în viitor. Traseul urmat de Butkiewicz începe la Galați, unde află starea de spirit ce domnea în societate după arestarea și exilul unora dintre revoluționarii moldoveni, se continuă la Iași unde obține informații privind polonezii din Moldova și propaganda democraților, la Botoșani, unde ia legătura cu Dimitrie Ralet, iar la Cernăuți se întâlnește cu Alexandru Hurmuzaki și află situația din Galiția și Transilvania. Cum emigrația polonă era nemulțumită de colonelul Zabłocki, Butkiewicz a fost trimis la București, la începutul lunii august, ca agent politic oficial pe lângă guvernul provizoriu, cu scopul de a strânge legăturile cu revoluționarii români în vederea unei acțiuni comune, cu mai mulți sorți de izbândă. De altfel, izbucnirea revoluției din Țara Românească, îl umpluse de speranțe pe Butkiewicz, care cerea conducătorilor emigrației poloneze de la Constantinopol să pledeze cauza românilor: „Este un lucru bun, dacă vrem și știm să-l fructificăm, faptul că românii vor deveni unul dintre cele mai puternice ajutoare ale noastre. Oh! dacă aș putea să le fac tot binele care s-ar putea face, l-aș face, căci o faptă bună nu este niciodată în zadar. Faceți să se miște toate resorturile în favoarea lor, munca noastră nu va aduce decât rezultate favorabile”¹¹.

În cazul englezului John Paget lucrurile sunt mai nuanțate datorită căsătoriei cu baroneasa Polixenia Wesselényi, legăturilor stabilite cu cele mai importante familii maghiare ale vremii și naturalizării sale chiar înainte de izbucnirea revoluției din 1848–1849¹². Toate acestea au avut un rol hotărâtor în modelarea concepțiilor sale și explică faptul că, în momentul izbucnirii revoluției, nu a pregetat să treacă în tabăra maghiarilor îmbrățișându-le ideile și, mai mult, luptând alături de armata lor. Evenimentele la care a fost martor, la unele implicat direct, au fost consemnate în manuscrisul englez 13, aflat la secția Manuscrise a Bibliotecii

¹¹ Cf. Raportului lui Butkiewicz, în P.P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția română dela 1848. Studii și documente*, București, Cartea Românească, 1929, p. 47.

¹² John Paget cunoștea Transilvania și oamenii ei de aproape un deceniu, prima sa călătorie având loc în 1839. Vezi însemnările făcute cu acest prilej în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă vol. III, București, Editura Academiei Române, p. 836–845.

Academiei Române și într-un jurnal, care completează manuscrisul și aduce informații despre acțiunile care au avut loc la Cluj în 1849. Concluzia ce se desprinde din parcurgerea paginilor acestora evidențiază rolul activ jucat de englez în revoluția de la 1848, informația fiind completată și cu date privind situația din Ungaria și Țara Românească și contactele dintre diversele personalități ale vremii (Nicolae Bălcescu, Iosif Bem și alții). Paget a înregistrat tumultul evenimentelor, schimbările care surveneau de la o zi la alta, pericolele la tot pasul ce pândeau atât populația civilă cât și pe cei înrolați într-o tabără sau alta. Uneori informațiile privind forțele implicate, efectivul acestora, amplasamentul, planurile de luptă, victoriile și înfrângerile sunt contradictorii, alteori lipsite de suport real. El a descris atmosfera de teamă și nesiguranță, surprinsă cel mai bine în rândurile armatei revoluționarilor maghiari, generată de lipsa unor informații oficiale. Românii din Transilvania nu se bucură de simpatia englezului, care nu ezită să le atribuie cele mai rele fapte și gânduri și îi face răspunzători de toate atrocitățile, în vreme ce maghiarilor le sunt scuzate faptele sau le găsește circumstanțe atenuante în situații similare. „A fost simțită cu mare amărăciune intrarea triumfală a bandelor de români ai căror conducători Iancu, Moga, Micaș, dar și alții, călăreau alături de colonelul Urban și de un alai de ofițeri imperiali. Aceștia erau asasini maghiarilor neînarmați și jefuitorii orașelor și satelor maghiare, care s-au remarcat <doar> în acest mod. ... Era binecunoscut faptul că românii prădau orice casă locuită de unguri de care se apropiau și omorau oameni cu sânge rece și cu toate acestea ofițerii austrieci îi priveau ca tovarăși și îi acceptau la mesele lor”, culpabiliza Paget.

Unul dintre cei mai importanți, influenți și longevivi consuli străini din principate, englezul Robert Gilmour Colquhoun, a fost și el martor nemijlocit al revoluției din Țara Românească. Personalitate puternică, ale cărei merite au fost recunoscute de guvernele englez și otoman și recompensate prin diferite ordine și medalii, Colquhoun a reușit în cei 24 de ani petrecuți la București (1834–1859) să-și atragă simpatia boierimii cu vederi liberale, a intelectualilor, a oficialităților române, a consulilor străini, care atunci când plecau din țară, îi încredințau soarta supușilor lor, fapt evidențiat și prin comportamentul din timpul revoluției. Jurnalul său, care cuprinde perioada 12 ianuarie 1847–22 aprilie 1850, constituie o prezentare concisă, pe alocuri seacă, chiar telegrafică, a evenimentelor din capitala munteană în vara anului 1848. Cu toate acestea, din parcurgerea lui răzbate clar tensiunea la care erau conectați românii în acele zilele revoluționare. Însemnările, scrise la persoana a treia de către secretarul său sau chiar de Colquhoun, el însuși cunosător desăvârșit al limbii franceze, urmăresc desfășurarea cronologică a faptelor. Din paginile jurnalului reiese rolul avut de consulul englez în desfășurarea unor evenimente, insistându-se în acest sens asupra episodului celor șase revoluționari moldoveni, care și-au găsit refugiu la viceconsulatul britanic din Brăila, evadați înainte de sosirea comisarului otoman, care urma să-i conducă la Constantinopol, asupra discuțiilor purtate de el cu liderii revoluționari, căroră le relevă importanța și necesitatea reformelor menite a dezvolta și moderniza societatea românească. Colquhoun nu pierde prilejul de a sublinia modul în care el,

ca reprezentant al unei mari puteri, a depus toate eforturile pentru a pondera atitudinea revoluționarilor români față de Poartă. „Consulul s-a străduit să-i convingă pe liderii mișcării, și este de părere că a reușit, că singura putere, care poate să le îndeplinească speranțele și aspirațiile, este Poarta. Rosetti l-a asigurat în acest sens și i-a exprimat speranța că sultanul le va face dreptate și le va permite să-și creeze instituții, conform timpurilor moderne. Asigurarea dată de Sir Stratford Canning, că trupele rusești se vor opri în Moldova, e considerată o mare realizare, dar nu se poate verifica. Se pare că trupele rusești din Focșani și cele turcești din Galați vor sosi împreună spre București”, nota la 20 iulie¹³. În acest context, dezamăgirea și indignarea sa au fost mari în fața reprimării, prin forță, a revoluției de către trupele otomane în septembrie 1848 și a comportamentului brutal al armatelor rusești în Moldova. Convorbirile purtate de Colquhoun cu cei doi comisari ai Porții, Suleiman pașa și Fuad pașa, descrise cu lux de amănunte, completează informația privind poziția Marii Britanii față de schimbările produse în Țara Românească și subliniază respectul de care se bucura consulul în cercurile otomane. În ultima parte a jurnalului găsim informații despre starea de spirit a populației din principate față de confruntările dintre armata revoluționară din Transilvania, condusă de generalul Bem și trupele austro-ruse și date despre problema refugiaților politici maghiari și polonezi imediat după revoluție.

Un alt călător asupra căruia merită să zăbovim este teologul elvețian Jacques Mislin. Doctor în teologie și filosofie, membru al mai multor academii, autor a numeroase opere literare și teologice, înalt prelat al Casei Sanctității Sale Pius IX și protonotar apostolic, acesta s-a stabilit de tânăr la Viena, unde a devenit preceptor al Casei de Austria și unde i-a avut ca elevi pe arhiducii Franz Iosif și Maximilian, viitorii împărați ai Austro-Ungariei și Mexicului și a administrat biblioteca arhiducesei Maria-Luiza. Nu este de mirare deci, devotamentul său față de Casa de Austria și față de biserică și nici antiliberalismul său, care l-a determinat să părăsească Viena cuprinsă de revoluție și să plece într-un voiaj spre Locurile Sfinte. În drum spre Orient, a călătorit pe Dunăre și a trecut prin teritorii în plină efervescență revoluționară. Segmentul românesc al fluviului a fost parcurs în cinci zile (28 iunie–2 iulie 1848), iar informațiile despre români și teritoriul locuit de ei sunt diverse, de la cele de ordin geografic: relief, climă, resurse naturale, la populație, așezări rurale și urbane, originea latină a limbii române și chiar unele considerații despre revoluția română, privită cu ironie nedisimulată și comparată cu o molimă ale cărei urmări nu pot fi decât nefaste. „Holera, de asemenea, tocmai a izbucnit în Țara Românească; două urgii deodată: holera urcă pe Dunăre, în vreme ce revoluția coboară”¹⁴, nota la aflarea veștii despre epidemie. Cu excepția unor însemne exterioare ca „panglici tricolore la butonieră și cocarde albastru-galben-roșu”, nimic nu se va schimba pentru popor, „care nu este mai luminat, mănâncă și va continua să mănânce zeama sa neagră, cel puțin cât delapidările și poverile de

¹³ Biblioteca Națională, fond Saint Georges, pachet CCII, f. 20.

¹⁴ Jacques Mislin, *Saints Lieux. Pèlerinage à Jérusalem en passant par l'Autriche, la Hongrie, les Provinces Danubiennes, Constantinople, l'Archipel, le Liban, la Syrie, Alexandrie, Malte, la Sicile et Marseille*, par Mre Mislin, troisième édition entièrement revue et considérablement augmentée, Lecoffre Fils et C^{re} – Libraires-Éditeurs, Paris – Lyon. 1876. vol. I, p. 65.

orice natură care vor fi, ca peste tot. binefacerile noului regim. nu îi vor impune. la fel cu toate celelalte libertăți. pe aceea de a muri de foame. Puțini dintre oameni sunt patrioți, mai mult simulează aparența prin semne exterioare. Nu aveți încredere în cei care poartă pe pălărie dragostea de patrie. Când veți vedea avocatul și băcanul luând cocarde, voi luați-vă armele sau fugiți în deșert”¹⁵. Și încheia retoric: „Pentru ce fac revoluție acești oameni? Este chiar pedeapsa pentru sfertul de oră care le-a mai rămas de trăit!”¹⁶. Același spirit critic îl manifestă și față de societatea românească. în pofida scurtului răgaz în care venise în contact cu unii membrii ai ei. „Corupția a rămas aici într-o măsură pe care cu greu o găsim în alte părți. Adăugați la aceasta lipsa aproape completă de educație, frivolitatea la fel de mare la bărbați ca și la femei, jocul <de cărți>, luxul nemăsurat, absența patriotismului, risipa în administrație...”¹⁷

Majoritatea călătorilor care au străbătut principatele române au trecut sau au zăbovit și în cele două capitale. Astfel, teologul și profesorul Rudolf Neumeister, care a locuit în București peste două decenii (1844–1867). ne oferă câteva informații despre capitala munteană și locuitorii ei, despre elita bucureșteană. pe care o frecventa și de care era apreciat datorită și legăturilor cu familia consulului rus Karl von Kotzebue, despre comunitatea evanghelică de aici. al cărui pastor a fost. Orașul îi părea întins, chiar pitoresc, un loc „unde diferențele dintre Occident și Orient răsăreau la suprafață și mai limpede”, fie că era vorba de veșminte, de construcții edilitare, de mijloace de transport. „Trebuia numai să privești portul. Boierii bătrâni purtau încă după obiceiul turcesc haine de gală lungi (caftane) și turbane ca acoperământ pentru cap; iar în mijlocul orașului, acolo unde se ridicau construcții noi, se puteau vedea și țigani zdrențăroși și copiii goi ai aceluiași <lucrând> ca salahori. Adăpostul lor obișnuit era format din câteva scânduri sprijinite în apropierea clădirii, iar preferații familiei erau porcii, legați de pari; nu arareori și câte un urs pentru jucat. Cele mai bune calești vieneze, trase de armăsari transilvăneni de rasă, proprietate a familiilor bogate. și mii de birje împodobite cu harnașamente scumpe erau folosite în chipul cel mai crunt, <pentru ca> prin alergarea iute pe caldarâmul denivelat să bată imediat la ochi oricărui străin. Iar când mai apoi echipajul elegant întâlnea o căruță țărănească, greu încărcată cu un stângen de lemn și <la care> boii <erau> înhămați într-un jug de lemn, când proprietarul carului numit la urmă, cu opinci în picioare și cu un par în mână, cu care își împungea animalele de tras după chipul vechilor romani, își scotea căciula de blană în fața domnului prinț cu cilindru <pe cap>, îmbrăcat deja după ultima modă de la Paris, ca și doamna prințesă – de care România înainte de dinastia ereditară era prea plină, ce contrast era acesta!”¹⁸.

Pentru germanul Theodor König, Bucureștii anului 1848, este un oraș așezat pe malurile unui „râu murdar și mic”, „imposibil de descris, <atât este> de rău

¹⁵ *Ibidem*, p. 66.

¹⁶ *Ibidem*, p. 67.

¹⁷ *Ibidem*, p. 70.

¹⁸ Rudolf Neumeister. *Erinnerungen eines Diaspora-Geistlichen*. Potsdam, Edmund Stein. f. a., p. 72.

construit”, cu case „foarte urâte, dar mai cu seamă murdare, stropite cu noroi” din cauza ulițelor înguste. Cât despre străzi nici nu poate fi vorba, fiind „preferate «drumurile întortocheate»”. Singurele lucruri notabile erau opera italiană și balurile date în onoarea comandanților ruși, prilej de etalare a bogăției și luxului.

La începutul anilor 50, când englezul James Henry Skeene călătorea prin „ținuturile de graniță dintre creștini și turci”, cum numește el principatele române, lucrurile nu se schimbaseră. Străzile din București, în fapt niște ulițe, erau „extrem de înguste, oribil pavate și foarte neregulate, deoarece casele nu sunt construite în linie, cu colțurile proiectate în afară și marginea acoperișului ieșit pe jumătate peste stradă. Totdeauna se află într-o stare de inimaginabilă murdărie, mormane de gunoi găsindu-se peste tot și care enorme stând cu boii sau bivoliilor lor, zile întregi într-un singur loc. Multe dintre case sunt mari și frumoase dar în imediata lor vecinătate pot fi, în general, văzute colibe nenorocite și barăci; risipa strălucitoare și sărăcia lucie se ciocnesc în toate direcțiile; bogăția, câștigată prin mijloace dubioase este irosită ostentativ fără a avea în vedere prosperitatea celor care depind de posesiunile ei. Marele număr de arbori care se poate vedea peste tot în oraș îi înveselesc înfățișarea și-i dau aspectul unui grup de vile, pentru că majoritatea acestor case mari și scumpe au grădini întinse, iar spațiul ocupat este suficient de mare pentru un oraș cu o populație de trei ori mai numeroasă, care este puțin mai mare de 100 000 de locuitori pe când circumferința sa, se spune, ar fi de douăsprezece mii engleze. O mare parte din București a fost ars din temelii cu trei ani în urmă și încă se văd case ruinate, cu pereții înnegriți și grinzile căzute, pe jumătate arse, așa cum au rămas după sinistru, iar în unele părți, unde altădată erau străzi și străduțe abundant populate, se găsesc mari locuri virane. Aceasta o să ofere șansa de a se construi într-un stil mai bun decât până acum și regularizarea va fi introdusă în noile edificii, dintre care unele sunt extrem de frumoase, chiar dacă sunt aproape neterminate”¹⁹. Iășul, în schimb, văzut în plină iarnă, când zăpada acoperise din abundență străzile și îi apare mult mai puțin lipsit de defecte decât Bucureștii, în care lumea umbla în sănii aurite la care erau înhămate adevărate echipaje.

Nu putem încheia scurta noastră prezentare fără a menționa că unele dintre însemnările de călătorie au inserate în text o sugestivă și valoroasă iconografie, unele fiind opere ale unor renumiți artiști străini, care redau peisaje, scene pitorești, monumente, secvențe ale unor evenimente, portrete ale diferiților exponenți ai claselor sociale, ale diferitelor etnii, care împreună cu textul propriu-zis facilitează reconstituirea istoriei țărilor române în resorturile ei cele mai profunde.

Daniela Bușă

¹⁹ James Henry Skene, *The Frontier Lands of the Christian and the Turk, Comprising Travels in the Regions of the Lower Danube in 1850 and 1851*. London, 1853. p. 8.

ADOLPHE LAURENT JOANNE

(1813–1881)

Literat, geograf și călător, Adolphe Laurent Joanne s-a născut la Dijon în 1813. La vârsta de 14 ani a părăsit locurile natale și s-a stabilit la Paris unde a urmat cursurile colegiului și pe cele ale universității, devenind avocat în 1836. După trei ani de practicare a profesiei de avocat, el a renunțat la barou și s-a dedicat în exclusivitate jurnalismului și literaturii, ambele pasiuni mai vechi. Încă din 1833 numele său apărea în paginile ziarului „Journal général de l'instruction publique”, iar din 1837 a început să colaboreze și la alte publicații: „Journal des tribunaux”, „Droit” (1838), „Național” (1841), „Revue britannique”. Împreună cu doi apropiați, Chardon și Paulin, a fondat în 1843 „L'Illustration”, în conducerea căreia a ocupat funcția de director adjunct, până în 1852 când s-a retras. Împătimit călător, Joanne a străbătut Elevția și statele germane, locurile vizitate și oamenii întâlniți fiind un imbold pentru imortalizarea lor în scris. Așa s-a născut o lungă serie de articole de călătorie publicate în celebra colecție „Biblioteca căilor ferate” sub titlul general de *Itinerarii* al căror succes în epocă este incontestabil. „Pentru ca un voiaj să fie totodată util și plăcut, trebuie să fie pregătit cu inteligență și grijă” mărturisea Joanne în prefața uneia dintre primele sale cărți de călătorie. Itinerariile descrise de Joanne, arăta unul dintre contemporanii săi, „nu sunt nici geografie, nici istorie, nici catalog, nici statistică, nici manual de curiozități; sunt câte ceva din toate acestea, un itinerar, atâta vreme cât îl învață pe călător despre căile pe care trebuie să meargă, îi spune peste tot ceea ce el vrea să știe, îi relevă țări pe care noi le ignorăm, îi furnizează o colecție de învățături pe care ar fi trebuit să le caute aiurea”. În 1860 colecția de mai sus adunase peste 120 de titluri. Dintre lucrările lui Joanne amintim: *Histoire générale des voyages*, 3 vol., 1840–1841; *Itinéraire descriptif de la Suisse, du Jura, de Baden-Baden et de la Forêt Noire*, 1841; *Voyages en Orient*, 2 vol, Paris, 1850; *Voyages illustrés dans cinq parties du monde en 1846, 1847, 1848, 1849*, Paris, [f. a.]; *Souvenirs des Alpes* (poezii), 1852; *Itinéraire de l'Ecosse*, 1852; *Itinéraire de L'Allemagne du Nord*, 1854; *Itinéraire de L'Allemagne du Sud du Spa et des environs* (1855); *Itinéraire générale de la France*, 10 volume, 1865–1869, veritabilă enciclopedie a turismului, una dintre cele mai complete în materie; *Paris illustré*, cu 400 de gravuri, etc. În 1869 s-a distins prin protestul, la care s-au raliat și alți contemporani, față de mutilarea grădinii Luxemburg din considerente fiscale. În acest sens el a înaintat Parlamentului francez o petiție prin care cerea revenirea asupra deciziei, ce avea să dea naștere la aprige discuții în acest for, rămase, din păcate, fără efect. În acest context era firesc ca și sud-estul Europei să se bucure de același interes din partea acestuia. Între 1846–1849 el a întreprins o călătorie mai lungă, impresiile culese fiind adunate în lucrarea *Voyage illustré dans les cinq parties du monde en 1846, 1847, 1848, 1849*, apărută la Paris în 1850, îmbogățită cu 663 gravuri și desene, semnate de Appert, Barbot, Adalbert de Beaumont, Alexandre Bida, Bouquet. Voiajul prin spațiul locuit de români, desfășurat în lunile octombrie-noiembrie 1846, nu i-a prilejuit un contact mai îndelungat cu oamenii și realitățile acestor locuri. Grăbit de vremea rece, care se instalase deja și nevoit să parcurgă cât mai repede drumul din Rusia la Iași, apoi la București, iar de aici la Giurgiu, pentru a se îmbarca pe vapor cu destinația Constantinopol, Joanne nu a avut vreme să constate, să analizeze, să vină în contact cu toate realitățile românești și ca atare el ne oferă un amestec de observații personale și lungi citate din cele mai însemnate și relevante relatări de călătorie ale francezilor ce au străbătut același parcurs înaintea lui: Alexis de Valon, Saint Marc Girardin, Stanislas Bellanger, Alexandre Vaillant. Prin alte referiri, autorul face dovada unei bune cunoașteri și a scrierilor românilor despre o serie de probleme și aspecte, un exemplu în acest sens fiind citarea paginilor lui Mihail Kogălniceanu despre țigani (probabil *Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la*

langue des cigains connus en France sous le nom des bohémiens, suivie d'un recueil de sept cents mots cigains). Despre Joanne a scris: Rudolf Suțu, *Cum arăta acum o sută de ani Iașul. Notele unui călător francez asupra orașului nostru*, în „Cetatea Moldovei”, 1941, II, vol. III, nr. 15, p. 304–306;

ADOLPHE LAURENT JOANNE

Călătorie ilustrată în cinci părți ale lumii în 1846, 1847, 1848, 1849

Capitolul XVI¹

Iași

octombrie 1846

p. 89 Iată-mă în sfârșit în capitala Moldovei. Mi-a fost atât de frică să nu fiu prins de iarnă în Rusia încât am venit de la Moscova la Iași fără să mă opresc. Nu am să fac decât să trec prin Moldova și Valahia, căci aici frigul este deja înțepător cu toate că am sperat să găsesc o vreme mai caldă. După ce am să mă odihnesc câteva zile la Iași am să fug la București, unde socotesc să stau cât mai puțin și apoi să cobor pe Dunăre pentru mă întoarce pe Marea Neagră la Constantinopol.

[Urmează descrierea drumului prin Rusia până la Iași, însemnări privind clima, vegetația, fauna și locuitorii stepei rusești.]

p. 93 [...] Am găsit <la Iași> un cerc literar francez, pe o stradă cu un aspect pitoresc, locuită în principal de evrei care vând tot felul de mărfuri și se ocupă și cu schimbul <banilor>. În afară <de acesta>, capitala Moldovei are un teatru unde se joacă tot la două zile piese franțuzești, opere comice și vodeviluri. Într-o seară am fost la locurile numite *chaises fermées*, adică la orchestră. Sala era plină. Locuitorii din oraș și din împrejurimi își dădeau aere prin loji. Chiar dacă la Paris fusesem în mai mult de șase sute de locuri, până în Moldova, sigur, nu am văzut *Domnișoara se mărită*², *Gentil-Bernard* sau *Dominoul negru*, reprezentată de transfugi ai teatrelor din Bordeaux, din Rouen sau din Carpentras, în fața spectatorilor îmbrăcați ca obișnuiții bulevardului Gand³, vorbind aceeași limbă, dându-și aceleași aere. De abia intrat în sală, m-am grăbit să mă retrag, foarte decepționat de boroboafa mea. Se pare că trupa era bună, judecând după un articol din *Spicuitorul moldo-valah*, care mi-a căzut în mână într-o dimineață la câteva zile [...]

p. 94 Iașii ocupă o întindere considerabilă cu imense terenuri virane și numeroase grădini mari. Pare un imens sat, fără margini, cu străzi fără nume, cu mahalale misterioase. Populația, care ar putea fi dublă, nu era decât de 53 232 de locuitori împărțiți astfel:

¹ Traducere după Adolphe Joanne, *Voyage illustré dans les cinq parties du monde en 1846, 1847, 1848, 1849*, 663 gravures. Par (ou d'après des dessins de) M.M. Appert, Barbot, Beaumont (Adalbert de), Bida (Alexandre), Bouquet etc., Typographie Plon Frères, Paris, [f. a.].

² *Demoiselle à marier*.

³ Bulevard parizian, între Rue Grange-Batelière și Chaussée Antin, renumit pentru cafenelele, teatrele, restaurantele și viața sa mondenă.

Boieri.....	5 300
Servitorii lor.....	3 250
Preoți.....	814
Călugări	334
Popor.....	26 203
Străini europeni.....	1 256
Unguri.....	600
Evrei.....	12 740
Țigani.....	2 739
<Total>	53 232

<Orașul> numără 4 300 de case, 80 de hoteluri, 13 mănăstiri, 70 de biserici ortodoxe⁴, o biserică catolică, o biserică armenescă, o biserică reformată, două sinagogi, 7 hanuri, un seminar, două colegii, 6 pensioane, 3 școli, 3 tipografii, o litografie, 1 247 de echipaje <de trăsurile>, 4 715 căruțe, 11 728 cai, 42 de cupeuri și un teatru străin. Este împărțit în patru cartiere; fiecare cartier are comisarul, subcomisarii, *epistații*⁵ (inspectorii) și *vătășei*⁶ (gardienii) lui. <Orașul> este luminat în centru, în cartierul comercial și pe ulițele principale de 550 lămpi cu ulei și gărzi de noapte asigură locuitorilor odihna liniștită. Aceste gărzi de noapte sunt alcătuite cam din 370 <de oameni>, din care 40 în solda orașului și 325 plătiți de particulari. Ei sunt sub comanda epistaților și se numesc *quine acolo*⁷. Vătășei din cartiere trebuie să informeze în fiecare dimineață de starea sanitară a fiecărei case, spre a da de știre comisarului de cazurile grave ce apar. Pentru stingerea incendiilor, agia și comisariatele au la dispoziție 24 de pompieri, 130 de săpători⁸, 24 de sacagii⁹, 12 pompe, 21 butoaie, 40 de cai.

În ciuda măsurilor, Iașii au fost adesea pustiți de foc. Se știu incendiile din 1783 și 1827. Acela din 1827 a fost cel mai teribil din toate.

La 31 iulie în acest an, la ora două și jumătate după amiază, focul a izbucnit în casa spătarului Izmeo¹⁰, aflată lângă consulatul rus. Vântul din nord sufla cu violență. În mai puțin de un sfert de oră, 10 case, asupra cărora au căzut tăciunii încinși, au fost la rândul lor cuprinse de flăcări. Atunci ajutorul a devenit inutil. Focul s-a întins cu o rapiditate așa de mare, încât locuitorii nu au putut decât să-și salveze viața. Flăcările înaintau spre case ca un fluviu de foc care se revărsa; în câteva minute ele au fost înghițite. Mai mult de o treime din oraș, cea mai frumoasă parte, a fost transformată în scrum. Printre cele 800 de case arse s-au găsit reședința domnului și arhivele, 15 biserici, un mare număr de palate, mănăstirea catolică, închisoarea¹¹. Domnul însuși nu a avut timp decât să se salveze pe o ușă din spate. Buștenii folosiți la pavarea ulițelor arseseră și împiedicau trecerea în multe locuri.

⁴ *grecques.*

⁵ *épistates.*

⁶ *vătăsei.*

⁷ Cine este acolo?

⁸ *sapeurs.*

⁹ *porteur d'eau.*

¹⁰ Izmeo sau Izmet (în alte relatări), corect Ilie Burchi Zmău.

¹¹ *la maison de correction.*

Mai târziu au fost găsite 50 de cadavre printre ruine. În sfârșit, în timp ce focul era în plină forță, deținuții, pe care incendiul <ce cuprinsese> și închisoarea lor îi făcuse să devină liberi, amenințau cu jefuirea întregului oraș și timp de mai multe ore s-a crezut că <nimeni> nu va avea puterea să-i oprească.

Printre bisericile din Iași scăpate de flăcările din 1827, una trebuie neapărat văzută, este biserica *Sfânta Treime*¹² sau *Treisfetitelor*¹³, construită de domnul Vasile¹⁴ <Lupu> în 1622¹⁵ și închinată la trei sfinți: sfântul Vasile, sfântul <Ioan> Chrisostomul și sfântul Grigore Theosoful¹⁶. Ea este construită în întregime din mari pietre tari; două turle ușoare și grațioase o încoronează și arabescuri de o admirabilă varietate, sculptate în relief, acoperă întreaga suprafață exterioară. Pereții interiori sunt ornamentați cu fresce, cu impresionante lămpi din argint, aprinse ziua și noaptea, ce luminează interiorul unde, ferestrele în formă de ogivă, înalte și strâmte, nu lăsa să pătrundă decât o lumină a zilei palidă, nesigură, misterioasă. <Biserica> este înconjurată, după obiceiul din această țară, de <zidurile> unei mănăstiri spațioase, care odinioară era întărită.

Biserica Sfânta Treime fusese, la început, în întregime aurită în interior și avusese și un tezaur cunoscut. De trei ori tătarii au incendiat-o și jefuit-o în timpul invaziilor lor. În 1802 un cutremur a zguduit-o din temelii; în sfârșit acum douăzeci și cinci de ani, una din principalele ei bogății, portretul brodat al ctitorului, a fost furat din locul lui de hoți care au rămas neștiuți și care au poftit nu numai la imaginea lui Vasile <Lupu>, dar și la numeroasele și frumoasele perle fine presărate pe veșmântul și boneta lui. Dintre toate acele curiozități de preț ce s-au păstrat din trecut, nu a rămas azi decât o colecție incompletă de portrete de mărime naturală, brodate cu o perfecțiune inimitabilă de doamna Tudosca¹⁷, soția lui Vasile <Lupu>. Printre capodoperele din aur, din mătase și din catifea am remarcat pe cele care reprezintă pe doamnă și pe fii săi, pe cel mai mare din neam și pe cei douăzeci și șapte de copii ai săi. Mi-a rămas la suflet portretul lui Vasile <Lupu> pictat în frescă. Ctitorul <bisericii> Trei Ierarhi ține în mâna stângă biserica pe care a construit-o și pe care a închinat-o celor trei sfinți, care îl binecuvântează din înaltul cerului.

Vasile Lupu era de origine albaneză. Dacă ar fi să credem în tradiție, în tinerețe a pescuit țipari, apoi a făcut o meserie lucrativă, cea de zlătar sau căutător de bucațele de aur în <nisipul> râurilor. La treizeci de ani a venit la Constantinopol cu o imensă avere¹⁸. Era ambițios și știa că totul se vinde în capitala Imperiului Otoman. Aflând că tronul¹⁹ Moldovei era liber, l-a cumpărat și ...pescarul de țipari

¹² *Trois Saints.*

¹³ *Tresphetitili.*

¹⁴ *Basile. Vasile Lupu, domn al Moldovei 1634–1653.*

¹⁵ Biserica a fost construită între anii 1637–1639 și a fost sfințită de Mitropolitul Varlaam al Moldovei la 6 mai 1639. Edificiul a preluat planul bisericii Galata (1584).

¹⁶ Conform inscripției votive, gravată în piatră pe fața sudică a bisericii Trei Ierarhi, edificiul este închinat sfinților: Vasile cel Mare, Grigorie Bogoslavul, Ioan Gură de aur.

¹⁷ Fiica vornicului Costea Bucioc.

¹⁸ Informațiile sunt de domeniul legendei, tatăl viitorului domn era de origine aromână, s-a stabilit în Țara Românească, unde s-a născut și Vasile Lupu.

¹⁹ *topouze.*

a devenit, o zi mai târziu, domn²⁰. Din păcate nu avea calitățile necesare pentru a avea această înaltă funcție. Indignați de nedreptățile sale, supușii se revoltă și-l împușcă. Apoi socrul său, hatmanul cazacilor, Hmelnisky²¹ i-a pus la dispoziție o armată; dar și această armată l-a părăsit²². Despuiat de toate bunurile, el s-a retras în Bucovina²³ – la Dumbrava Roșie – numit astfel pentru că sângele polonezilor a înroșit adesea pământul pădurilor. El a reluat vechea îndeletnicire și a murit asasinat sau otrăvit de dușmanii săi²⁴.

Vasile Lupu a lăsat, afară de <biserica> Trei Ierarhi, un monument remarcabil al domniei sale și un colegiu, care i-a preluat numele, a organizat o tipografie și a tipărit singurul cod de legi scrise care a ajuns până la noi. [...]

Capitolul XVII

Moldova și Valahia

p. 99

Moldova și Valahia, cunoscute sub numele de Principatele danubiene, sunt așezate între Turcia europeană, Austria și Rusia: funestă vecinătate căci <nici> nu scăpă <bine> de unul dintre vecini și sunt neliniștite din cauza altuia. Valahia este mărginită la sud și est de Dunăre și de Bulgaria, la nord-vest de Transilvania, la nord-est de Moldova. Ea are 105 leghe²⁵ de la vest la est (de la Cerneți la Focșani), 50 <de leghe> de la sud la nord (de la Giurgiu la Căineni). Suprafața ei este de 4 810 leghe pătrate. Moldova, a cărei suprafață este de 3 907 leghe pătrate, în lungime de 100 de leghe (de la sud la nord sau de la Galați la Cernăuți) și lățime de 50 de leghe (de la vest la est sau de la muntele Pion²⁶ la Comoreni), are ca limite: la sud Valahia, la vest Transilvania, la nord-vest Galiția și Bucovina, la est Prutul,

²⁰ *prince regnant*. În realitate Vasile Lupu a urmărit cu consecvență obținerea tronului Moldovei încă din 1620, atât în timpul domniei lui Gaspar Grațiani (1619–1620) cât și în timpul domniei lui Alexandru Ilieș (1620–1633). În toată această perioadă a urcat toate treptele ierarhiei boierești din Moldova.

²¹ *Kiemielnisky*. Joanne greșește, ginerele lui Vasile Lupu era Timuș Hmielnisky, fiind căsătorit cu fiica domnului Moldovei, domnița Ruxandra.

²² Informație incorectă, în realitate ginerele său, Timuș, a sosit în apărarea socrului și a ocupat cetatea Suceava unde a rezistat asediului trupelor polone timp de trei luni. Moare la asediul Sucevei la 16 decembrie 1653.

²³ Vasile Lupu și-a găsit adăpost la Volodjin, în Ucraina, pe lângă cuscru său Bogdan Hmielnisky, unde a rămas până în 1654 când s-a refugiat la Constantinopol. Aici a rămas timp de cinci ani în regim de domiciliu forțat; a fost eliberat în 1658 și s-a reunit cu familia venită din Moldova.

²⁴ Înfrânt în bătălia de la Finta (mai 1653) de Matei Basarb, Vasile Lupu a fugit. El și-a găsit adăpost prima dată la Volodjin, în Ucraina, pe lângă cuscru său Bogdan Hmielnisky, unde a rămas până în 1654 când s-a refugiat la Constantinopol, trecând prin Crimeea. Aici a stat timp de cinci ani în regim de domiciliu forțat; a fost eliberat în 1658 și s-a reunit cu familia venită din Moldova. După eliberare, a încercat în mai multe rânduri să recucerească tronul Moldovei pentru fiul său Ștefăniță. Devine *capuchehaie* (reprezentant) al propriului fiu, devenit domn în 1659. Moare la Constantinopol în 1661. Cât privește cauza morții, autorul poate să facă o confuzie cu socrul lui Vasile Lupu, Costea Bucioc, asupra căruia a existat o tentativă de otrăvire.

²⁵ o leghe=4 452 m

²⁶ O altă denumire a muntelui Ceahlău.

care o separă de Basarabia. Valahia se remarcă prin imensele câmpii ale Dunării care, la malul fluviului, au o înălțime medie de 15 metri deasupra nivelului mării, până la 2 650 metri, punctual culminant al muntelui Omul sau Caraiman* din ramura Alpilor bastarnici sau carpatici, cunoscuți sub numele de *Bucegi* (Boutchedji), care o străbat și ai căror 481 de piscuri au nume fiecare. București este la 77 metri deasupra nivelului mării, Târgoviște la 262 metri, Brăila la 15 metri. Creștetul cel mai înalt din munții Moldovei este Pionu sau Ceahlău²⁷ la 2 720 metri; Iași la 318 metri, Galați la 15<metri>, ca și Brăila. Principalele râuri ale principatelor sunt, în afara Dunării, în Valahia, Jiu²⁸, Olt²⁹, Argeș³⁰, Dâmbovița³¹, Ialomița³²; pentru Moldova, Prut și Siret³³. Din păcate nici unul nu este navigabil și nici nu este canalizat. Pe cinci dintre ele se rostogolesc bucățele de aur. În cele două principate lacurile sunt mai numeroase decât cursurile de apă fără nume, ce coboară de la toate înălțimile munților. Se cunosc numai trei surse de apă minerală – Borca³⁴, Stringa și Slănic³⁵ – în Moldova, iar în Valahia 48.

Solul Moldo-Valahiei este tot atât de fertil pe cât de bine este udat. [...] Măslinul și portocalul sunt singurii arbori europeni care nu cresc în Moldova și Valahia. Se cultivă vița de vie și se produc vinuri care egalează tokai-ul dacă se știe fabrica; cele mai renumite sunt Cotnari și Drăgășani. Păstrat timp de trei ani, Cotnariul are forța coniacului învechit. Cerealele abundă: grâul dă 10 <boabe> pentru 1, porumbul și meiul de la 40 la 50 pentru 1, orzul 9 pentru 1, cartoful 7 pentru 1. Plantele cele mai cunoscute sunt coada șoricelului, ce ajunge la înălțimea de un metru; pelinul, care se ridică la înălțimea unui om; menta și tutunul, care este cel mai bun din Europa.

Munții, acoperiți fie de minunate păduri ce dau spre exploatate o mare cantitate de lemn pentru doage, lemn <pentru foc> și <pentru> catarge, fie de pășuni atât de grase încât turcii le numeau Peru imperiului lor, închid <în adâncuri> aur, argint, fier, mercur, cupru, cărbune de pământ, var, silitră, sare, etc. În afară de câteva saline, asupra cărora statul și-a păstrat dreptul de monopol, niciuna din aceste bogății nu este exploatată. Industriile încă lipsesc, ca și capitalurile.

Regnul animal nu este mai puțin variat decât cel vegetal. El adună aproape toate speciile de patrupele cunoscute în Europa. Numai vechiul proverb turc care spune că „un tânăr persan și un cal moldovean sunt tot ceea ce a produs cel mai bine natură” nu mai este adevărat azi. Calul moldovean nu merită un asemenea elogiu; calul valah este încă și mai degenerat decât el. Păsările sunt numeroase. Dintre pești se remarcă sturionul de Dunăre care dă caviarul; păstrăvul a devenit rar

* Eroare. *Cara-Iman*. Omul și Caraiman sunt două vârfuri distincte ale Munților Bucegi.

²⁷ Cécliu.

²⁸ Gio.

²⁹ Olt.

³⁰ Ardghich.

³¹ Dimbovitza.

³² Yalomitza.

³³ Seret.

³⁴ Com. județul Neamț.

³⁵ Slanica, azi localitatea balneoclimaterică Slănic Moldova.

<în apele> de la munte. Există puține reptile și fluturi, dar multe lipitori, gândaci și broaște. Albinele, foarte abundente de altfel, produc o miere excelentă și o ceară deosebită. Creșterea viermilor de mătase, mai puțin dezvoltată decât ar putea fi, a făcut progrese în Valahia și Moldova.

Se socotește că în afara celor două anotimpuri din Valahia și Moldova, iarnă și vară, primăvara și toamna sunt scurte. Iarna are cinci luni. Ea începe la 1 noiembrie pentru a sfârși la 1 aprilie; vara ține alte șapte luni. În timpul iernii, frigul este foarte mare, zăpada acoperă pământul și <omul> nu face decât să se târască. În medie, termometrul coboară în luna decembrie, luna cea mai friguroasă, în Valahia de la -15 la -25 grade, în Moldova de la -12 la -20 grade. El urcă la mijlocul lui iulie, luna cea mai caldă, în Valahia de la 20 la 25 grade, în Moldova de la 14 la 22 grade.

În 1829 și 1830 și 1834 și 1835 au fost - 26 grade; din 1835 la 1839 au fost 35-36 grade căldură. Dacă în mijlocul zilei este foarte cald, diminețile și serile sunt adesea reci încât este prudent să te îmbraci cu o haină pentru a ieși în oraș. Aceste diferențe de temperatură produc răceli, întotdeauna rare iarna, căci frigul este uscat. [...]

Principatele se împart în <partea> de sus și <partea> de jos și amândouă în județe³⁶ sau ținuturi³⁷. Județele din partea de jos a Valahiei se împart în plase, iar cele din partea de sus în plaiuri³⁸; cele din Moldova se împart în ocoluri (cercuri). Valahia se împarte încă în <partea> estică și vestică, despărțite prin Olt, adică: Marea Valahie la est și Mica Valahie sau Oltenia la vest. Prima este alcătuită din 13 județe, a doua din 5. În Valahia sunt 18 județe³⁹, 29 de plaiuri, 66 de plase și în Moldova 13 județe⁴⁰ și 63 de ocoluri.

Populația Valahiei se ridică la 2 324 484 locuitori, cea a Moldovei la 1 254 447.[...]

De ce această pământ atât de favorizat de ceruri este atât de puțin locuit? De ce marea majoritate a rarilor locuitori rămânea, în mijlocul atâtor bogății naturale, căzută într-o asemenea mizerie care nu are exemplu în nici un alt loc al globului?

Două cauze, una politică și alta socială, au dus la această rezultat deplorabil. Pentru a arăta corect efectele lor, pentru a le înțelege chiar, este util de a cunoaște neapărat istoria principatelor, de a le urmări în succesiunea dezvoltării, de la origini până în zilele noastre. Cunoașterea trecutului poate singură să explice prezentul și să prevestească viitorul. Fără această cheie necesară, condiția lor actuală va fi ca o limbă moartă, mai neclară încă decât hieroglifile egiptene.

³⁶ *judetse.*

³⁷ *jurisdictions.*

³⁸ *plages.*

³⁹ Numărul județelor nu corespunde realității, deoarece în dreapta Oltului (Marea Valahie) erau 12 și nu 13 județe.

⁴⁰ Numărul județelor din ambele principate a variat în funcție de modificările teritoriale din 1775 și 1812, după ultima dată numărul lor fiind de 16.

Valahia și Moldova sunt o dezmembrare a vechii Dacii, care se întindea de la vest la est, de la Tisa⁴¹ (*Tibiscus*)⁴² și până la Nistru⁴³ și de la sud la nord, de la Dunăre la nord de Carpați, ce îngloba în afara țărilor cunoscute astăzi sub numele de Banat, Aurarium⁴⁴, Ungaria de jos, Transilvania, Bucovina și Basarabia. Nimeni nu uită cum s-a sfârșit Dacia. Sub conducerea lui Domițian, dacii au cucerit posesiuni romane și l-au forțat pe împărat, pe care l-au înfrânt, să le plătească tribut⁴⁵. Traian, care l-a urmat pe Domițian, a jurat să răzbune acest afront. După invadarea Daciei, el l-a obligat pe regele dacilor, Decebal, să ceară pace; apoi revoltat de lipsa de credință, a revenit și l-a atacat din nou în 104⁴⁶. De această dată, a făcut asemenea pregătiri încât a durat un an întreg construcția unui pod de piatră peste Dunăre. Astfel, nimic nu a rezistat armatelor sale. Învingător asupra lui Decebal, care s-a otrăvit pentru a nu cădea viu în mâinile lui, <Traian> a supus toată Dacia, pe care a declarat-o provincie romană, după ce a exterminat sau a pus pe fugă pe toți locuitorii⁴⁷.

După victorie, bucuria a fost mare la Roma; ea a fost mare și pe câmpul de luptă și soldații au sărbătorit gloria lui Traian prin cântece militare, numite *ballistea*, care se cântau dansând. De al acest cuvânt vine *ballare* al italienilor și de la acest dans vin baletele noastre. Este neobișnuit de văzut cum la originea civilizației noastre moderne se găsesc toate lucrurile cu care poporul a început.

Podul, pe care legiunile romane au trecut Dunărea pentru a cuceri Dacia, era o capodoperă a celebrului architect Apollodor din Damasc, care câțiva ani mai târziu, a avut cinstea de a ridica columna lui Traian – una dintre minunile Romei – în memoria învingătorului dacilor. Se spune că <podul> ar fi avut nu mai puțin de douăzeci și una de arcade și o lățime de 170 de picioare și că vârfurile se ridicau la înălțimea de 150 de picioare⁴⁸. Nu a durat decât câțiva ani. Fie din gelozie asupra lui Apollodor, fie de frica barbarilor, Hadrian l-a distrus. Călătorii care coboară pe Dunăre îi privesc ruinele, între Cladova și Vidin, nu departe de un târg cunoscut sub numele de Severin⁴⁹.

⁴¹ *Thiss*.

⁴² Greșit, nu este denumirea latină a râului. *Tibiscum*, *Tibisco* sau *Tibiscus* a fost întâi o așezare, apoi un oraș în Dacia romană, ridicat la rang de municipiu, cel mai probabil în vremea împăratului Septimiu Sever (193–211). El se afla lângă Caransebeș, la ieșirea râului Timiș din munți și confluența lui cu râul Bistra. Astăzi localitatea Jupa, jud. Caraș-Sevarin.

⁴³ *Dniester*.

⁴⁴ *Aurarie*. Zona Zlatna, Abrud, Roșia Montană, Baia de Arieș din Munții Apuseni, bogată în minereu de aur.

⁴⁵ Autorul exagerează, nu este vorba de tribut ci de subsidii și ajutoare, pe care dacii le primeau în virtutea calității de client al Romei, recunoscută regelui Decebal în anul 88 în urma campaniei la nordul Dunării inițiată de împăratul Titus Flavius Domitianus (51–96). Conflictul izbucnise în anul 86 când dacii și aliații lor au atacat violent Moesia, ceea ce a dus la împărțirea provinciei în Moesia Inferior (în a cărei componentă intră și Dobrogea) și Moesia Superior. Un an mai târziu, în 87, campania romanilor s-a încheiat cu o înfrângere, iar în 88, deși victorioși la Tapae, romanii au încheiat o pace prin care regele dacilor devenea client al Romei.

⁴⁶ Greșit, în realitate în anul 105.

⁴⁷ Fals. Cucerirea Daciei de către romani nu a fost urmată de exterminarea sau izgonirea populației autohtone.

⁴⁸ După Dio Cassius podul avea aproximativ 1135 m lungime, 50 m înălțime și 12 m lățime.

⁴⁹ Turnu Severin.

[În continuare prezintă istoria Țării Românești și Moldovei până la 1821]

Pentru prima dată după un secol, Moldova și Valahia au redevenit suverane. p. 104
Ele aveau domni dintre indigeni. Dar această revoluție atât de importantă⁵⁰ nu a adus rezultatele sperate. Cei șase ani ai regimului celor doi domni au fost rușinoși și mizerabili. Formați la școala otrăvită a fanarioșilor, ei au crezut că ceea ce pot face mai bine este să urmeze supus calea.

În 1828, producându-se o ruptură între curtea Rusiei și cea a Porții otomane, cele două provincii au fost ocupate din nou și patru flageluri au făcut ravagii încă o dată: foametea, cauzată de giganticele aprovizionări pentru armata rusă; ciuma, pe care armata a adus-o din Turcia; o epizootie îngrozitoare și o iarnă grea. Două lucruri sunt suficiente pentru a ne face o idee asupra situației în care se găseau ele. Într-una din zile, unul dintre generalii ruși a fost avertizat că boierii nu mai aveau boi pentru transport. – E bine, zice el, că boierii nu au. – O să luăm atelaje, dar nu de la boieri, ci de la țărani. Această lipsă a boilor arată unde ajunseseră lucrurile într-o țară renumită pentru numărul animalelor și care avusese de hrănit armate de zece ori mai puternice decât armata rusă. Cirezi foarte mari, rămase în voia sorți, epuizate de slăbiciune și lipsite de furaje, erau moarte pe drumuri, împiedicându-le și împruțându-le cu cadavrele lor. – Cât vă rămâne din 36 000 de boi luați din principate? Întreba la mijlocul campaniei marele duce Mihail⁵¹ pe generalul ce avea direcția acestui serviciu. – Nu mai mult de făcut un biftec alteței voastre, a răspuns generalul. Aprovizionarea a fost reluată și risipită cu aceeași nepăsare.

În sfârșit, Tratatul de la Adrianopol (1829), indiferent care au fost intențiile secrete și gândurile ascunse ale rușilor, a început, și este drept de recunoscut, o eră nouă pentru Principatele dunărene, care au durat integrarea deplină și în întregime a teritoriului lor prin distrugerea fortărețelor Brăila, Giurgiu și Turnu; prin restituirea proprietăților înconjurătoare, prin fixarea talvegului la mijlocul Dunării și dreptul asupra unei jumătăți a canalului acestui fluviu și ca urmare <prin dreptul> de a pescui, de a naviga, de a construi porturi; <prin> suprimarea tributului în natură cerut de Poartă; domnul devenea suveran pe viață; <prin> stabilirea unei linii de carantină pe malul stâng al Dunării, a dreptului de a da o nouă constituție <țării>, cel de a organiza o miliție națională și de a avea un drapel. [...]

Din 1829 generalul rus Kiselev, pus în fruntea principatelor cu titlul de președinte cu puteri depline al <regimului> ocupației rusești, a reunit la București un comitet însărcinat cu pregătirea noii constituții, care a fost recunoscută (1834) și de Sublima Poartă. Acest comitet era alcătuit din două părți, una valahă și cealaltă moldavă. Fiecare parte a făcut o muncă separată, care a fost apoi trimisă la Sankt Petersburg. Aici, consiliul de stat imperial, asistat de doi comisari, a examinat proiectul de regulament, i-a făcut repede câteva modificări și, după pauza <necesară> redactării definitive, care se făcea întâi în franceză și se traducea apoi în română, l-a propus adunărilor naționale și a fost adoptat de ele. [...]

Această adunare obștească extraordinară se compunea în Valahia din 190 de deputați, iar în Moldova din 130. Acești deputați sunt, în Valahia: mitropolitul din

⁵⁰ Referire la revoluția de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu.

⁵¹ Mihail Pavlovici Romanov, arhiduce, șeful armatei rusești în războiul ruso-turc 1828–1829.

București, 3 episcopi, 50 de boieri din prima clasă, adică de la marele *ban*⁵² la marele *cămăraș*⁵³; 73 de boieri din a doua clasă, adică de la marele *clucer* la marele *comis*; 36 de boieri din județe, adică de la marele *serdar* la marele *pitar*; 27 de deputați ai breslele orașelor; în Moldova: mitropolitul Iașilor, 2 episcopi, 45 de boieri de la marele *logofăt* la marele *postelnic*⁵⁴, 30 <de boieri> de la *agă* la *ban*, 32 de boieri de la *comis* la *șătrar*⁵⁵, 21 de deputați ai breslelor, un deputat al Academiei⁵⁶.

[Urmează prezentarea componenței Adunării obștești extraordinare în cele două principate]

p. 107

Capitolul XVIII

București

În principate există două feluri de ținuturi: de câmpie și de munte. Aceste două feluri nu se amestecă. Totul este câmpie sau totul este munte. Din nefericire, deși prefer muntele nu am văzut decât câmpie. Și când vorbesc de câmpie să nu-ți închipui câmpuri de opt sau zece leghe întindere; gândește-te la câmpii de optzeci de leghe, fără un munte, o colină, fără un pom; nimic care să se ridice de la sol, un pământ plat ca marea, cu orizonturi tot atât de scurte și monotone ca ale mării. Din treizeci în treizeci de leghe o cută de teren, ce zic eu, un perete nu mai înalt de patru la cinci metri, de la care începe o altă câmpie de treizeci leghe.

Există câteva sate care încearcă să însuflească platitudinea acestor țări? Din păcate numărul lor este foarte mic. Cuvântul sat, în Franța, dă ideea unei grupări oarecare de case. În Valahia și Moldova, gropi în pământ, câteva mizerabile împletituri de nuiele cu chirpici⁵⁷, acoperite cu pănuși de porumb, iată casele. De câțiva ani, din motive de siguranță, casele au ieșit din pământ, dar tot construite din nuiele și chirpici. Nu înseamnă că, există un progres. În rest, când și casele sunt construite din lemn, nu mai este un sat, ci un oraș; și dacă se găsesc și una două cărămizi băgate în zidăria de var, atunci este <locuința> vreunui șef al județului sau o mănăstire sau o episcopie.

În legătură cu episcopia, am vizitat una mergând de la Iași la București, cea de la Buzău, mic oraș al clopotnițelor, construcție verde pe malul râului cu același nume. Acest episcop, unul dintre cei mai bogați prelați din Valahia, a construit // o imensă abație, ai cărei pereți albi atrăgeau de departe privirea călătorilor [...].

⁵² *bano*.

⁵³ *cămăraș*.

⁵⁴ *potelnic*.

⁵⁵ *șătrar*.

⁵⁶ Academia Mihăileană (1835–1847), prima instituție de învățământ superior românesc din Moldova, înființată la Iași la 16/28 iunie 1835 prin strădania lui Gheorghe Asachi și a altor învățați români ai vremii. Aici se țineau cursuri de istorie, drept, chimie, matematică și arhitectură. Este precursora a Universității din Iași.

⁵⁷ *quelques misérables claies bourrées d'un torchis de paille et de boue*.

În Valahia clerul numără 65 700 de membrii; în Moldova, 36 945, împărțiți astfel:

	Valahia	Moldova
Preoți și prelați	34 795	28 250
Diaconi	10 405	—
Cântăreți	16 000	3 550
Călugări	3 000	3 148
Novici ⁵⁸	1 500	1 907

Numărul de biserici este de 3 984 în Valahia și 1 778 în Moldova; cel al mănăstirilor de 190 în Valahia și de 122 în Moldova.

Catolici de rit grec și, în general, foarte cucernici, românii se supun dogmelor conciliului de la Niceea, [...] după preceptele sfântului <Ioan> Chrysostomul [...] ; totodată plini de respect pentru cultul exterior, ei etalează în ceremoniile lor religioase o pompă care nu are egal decât în Spania; împovărați de ornamente în relief, sfinții au întotdeauna fața pictată.

La ei, confesiunea are loc ca la noi, cu diferența că în Moldova și Valahia ea nu poate fi primită decât de preoți care au fost hirotonisiți⁵⁹, aleși ai ordinului sfântului Vasile și căsătoriți. Semnul crucii, simbolul Trinității, se face cu policele, indexul și degetul mijlociu unite. În sfârșit sărbătorile, mai mult chiar decât la Roma, sunt respectate peste tot cu atâta ardoare că, de regulă, anul nu numără mai mult 180 de zile de lucru.

În ziua de sărbătoare, după exemplul protestanților, moldo-valahul închide ușa și se consacră unei pietăți adesea foarte austere. Dacă iese, trece prin fața unei biserici, pe jos sau călare, singur sau urmat de persoane străine care poate nu aprobă modul său de a gândi, se închină de trei ori și zice: *Doamne miluiește!*⁶⁰ (Doamne ai milă de mine!). Este rugăciunea cea mai obișnuită. Și referitor la aceasta, ca în tot ceea ce înseamnă lucruri sfinte, nici o <manifestare> a respectului uman nu-l va opri, nu va renunța la îndatoririle sale. Însăși exaltarea – în unele cazuri și la unele ranguri – nu este mărginită; sub acest raport ține de calabrezii. Porniți pe acest drum, el va fura vecinul îngenunchiat și va ucide voit un om ce imploră mila divină. Un hoț faimos, Vasile, văzându-l pe locotenentul său lingând dintr-o oală cu unt, într-o zi de post, în casa în care veniseră să-i omoare pe proprietari, i-a spart falca cu o lovitură de pumn, zicându-i pentru a-și justifica violența:

– Căine, nu știi că azi este vineri și nu crezi în Dumnezeu?

Aceasta nu împiedică <cu nimic> ca toate religiile, cu excepția celei islamice, să fie tolerate în Principatele dunărene și cultul lor nu este cu nimic oprit. Nici o singură moschee nu se poate găsi aici; tratatele de la Adrianopol și Akkerman s-au opus mereu.

⁵⁸ religieuses.

⁵⁹ prêtres assermentés.

⁶⁰ Gospodi pomilui.

Clerul moldo-valah se împarte în două corpuri: călugării⁶¹ (bătrânii buni), ce urmează toate regulile sfântului Vasile și preoții de mir sau laici, care sunt preoții căsătoriți. Și unii și alții și-au lăsat să crească barba și părul.

Doar primii singuri pot ajunge în înalte demnități ale bisericii. Ei sunt greci în majoritate. Ei primesc tonsura și țin post tot anul. Se împart în patru clase: 1. arhiepiscopii, episcopii titulari și protoierarhii; 2. arhimandriții; 3. călugării-preoți; 4. frații. Primele două clase au titlul de decani⁶². Ei poartă la ceremonii camilafcă⁶³, mitră în formă de coroană întreagă, îmbogățită cu pietre prețioase și deasupra o cruce. În vremea lui Dosoftei⁶⁴ ea era albă, iar astăzi roșie; schimbarea culorii preocupă unele spirite, care se întreabă despre cauză. În afara bisericii și a ceremoniilor, ei se acoperă cu un potcap sau o togă ca cei din a doua și a treia clasă. Această togă, seamănă cu cea purtată de judecători și profesori, este fără pliuri și acoperită de un voal lung negru care se aruncă pe spate și li se dă numele de vlădică, adică voalați, după obiceiul antic, de la latinescul *velaticus*, și care azi se traduce cu prelat.

Arhimandriții sunt egumeni (stareți); ei administrează mănăstirile și sunt întotdeauna cei care aleg episcopii.

Ieromonahii sau preoții-călugări, adică călugării consacrați preoți, pot oficia slujbe și administra taine bisericești. Ierodiaconii sau preoții-diaconi nu pot. Și unii și alții cunosc <multe lucruri despre> știință și le păstrează pentru ei. Frații simpli nu au nici o demnitate; ei îndeplinesc diferite munci în interiorul mănăstirii.

Preoții de lume sunt obligați la posturi ca laicii. Ei trebuie să fie căsătoriți înainte de a fi hirotonisiți⁶⁵ și nu trebuie în nici un caz să aibă o a doua sau a treia căsătorie; pot deveni economi sau asesori la tribunalele ecleziastice însărcinate cu judecați în materie de căsătorii, divorțuri, botezuri, etc. Dacă rămân văduvi, se pot face călugări.

Cea mai frumoasă biserică din Moldova și Valahia este Argeș, în Mica Valahie, aflată în mijlocul văi <de la poalele> unei coline și în apropiere de drumul mare ce duce la Sibiu⁶⁶. [...]

p. 109

Dintre toate mănăstirile din Moldova și Valahia, Neamț⁶⁷ este cea mai frumoasă, cea mai mare, cea mai populată și cea mai bogată; este considerată centru administrativ. Cele două biserici ale sale, cele două parohii, cei cinci sute de călugări veniți de pretutindeni, brazii care fac de strajă la intrare, munții înalți <acoperiți> de zăpadă ce formează orizontul, recomandă <mănăstirea Neamț> curiozității călătorilor.

În afara numeroaselor ei acareturi, ce împodobesc <poalele> muntelui Pion, în vecinătatea Neamțului se vede Agapia, unde nu puținor boieri orgolioși le plăcea ca mai degrabă să-și închidă fiicele decât să le mărite cu bărbați de condiție

⁶¹ calugarii.

⁶² archiprêtres.

⁶³ camilovca.

⁶⁴ Dosothée.

⁶⁵ faire sacrer.

⁶⁶ Hermanstadt.

⁶⁷ Niamzo.

inferioară lor, care se considerau fericiți să se căsătorească fără zestre. Erau însă și alte frumuseți. Și Văratec (Primăvăratic) atât de demn prin numele său și prin poziția sa veselă în mijlocul câmpului presărat cu flori!

Numeroși pelerini se duc în fiecare an la Neamț și plâng pe ruinele vechii cetăți ale cărei urme se văd la 1 500 <de metri> în jurul porților sale. Fiecare piatră din această cetate evocă amintiri glorioase. [...]

Potrivit d<omnului> Edouard Thouvenel⁶⁸, mănăstirile din Valahia sunt înapoiate, <datorită> lenei și superstiției; ele au pierdut singurul avantaj pe care îl dăduse guvernul turc, acela de a fi un refugiu împotriva tiraniei. Treisprezece mănăstiri de călugări și cinci case de retragere destinate femeilor, treisprezece mănăstiri rumeliote, șase mănăstiri ce depindeau de Patriarhul de la Ierusalim și alte trei ce țin de muntele Sinai, dețin toate a cincea parte din terenurile cultivate. Călugării sunt agenții cei mai zeloși ai poliției ruse. Tablourile religioase, relicvele, ornamentele bisericești, darurile de tot felul trimise de la Sankt Petersburg și primite cu discreție, le păstrează în relații excelente cu țarul, care le privește ca pe o adevărată cheie pentru religia greacă.

P. 110 Din digresiune în digresiune, din biserici în mănăstire, din mănăstiri în cetăți, din cetăți la fapte istorice, am ajuns fără oprire la București. Dacă nu ai nimic mai bun de făcut decât să visezi, pe drumul moldo-valah cel mai înțelept este // să te gândești la cu totul altceva decât la ce se poate vedea sau asculta. Din nefericire hurducăturile sunt atât de obositoare, strigătele surugiilor atât de asurzitoare încât nu te poți izola mereu în gândurile despre o lume mai puțin zgomotoasă, mai puțin agitată. Cu câtă ardoare se mână cei opt sau zece cai care te duc cu o extraordinară rapiditate, se strigă ura!, ura!⁶⁹, iar *dorobanților*⁷⁰ (jandarmii) și *surugiilor*⁷¹ (conducătorii <căruței de poștă>) le crește nerăbdarea de a devora acest spațiu monoton, care pare să renască, pe măsură ce se apropie momentul sosirii la poștă – adică cel mai adesea încăperi <făcute> din mănunchiuri de crengi și grajduri de același fel unde caii nu stau aproape niciodată pentru că preferă iarba. <Deoarece câmpul> este aproape întotdeauna verde, trebuie să mergi să cauți pe cei proaspeți ceea ce se face în felul următor: doi oameni călare pleacă în galop și se îndreaptă spre un grup de treizeci sau patruzeci de cai ce trec pe câmp; cu mult zgomot și multe strigăte ei gonesc spre căruță turma care înaintază în galop, în linie <dreaptă> ca un escadron de cavalerie; se prind la întâmplare opt sau zece, numărul necesar, apoi turma pleacă în galop; în același timp la căruță se leagă <cai> proaspeți cum am întâlnit pe drum înainte de Iași.

De această dată nu am sosit în capitala Moldovei, ci în cea a Valahiei. După o călătorie atât de stânjenitoare și de plictisitoare, ai nevoie de odihnă. Dar la București nu există băi și nici hoteluri. Nu se găsesc decât hanuri⁷², construcții mari

⁶⁸ Edouard Antoine Thouvenel (1818–1869, diplomat și călător francez din secolul al XIX-lea. Pentru date biobibliografice și traducerea însemnărilor de călătorie referitoare la teritoriul locuit de români vezi vol. III al prezentei colecții, p. 812–835.

⁶⁹ *hourrah! hourrah!*

⁷⁰ *dorobantz.*

⁷¹ *surudji.*

⁷² *caravansérails.*

între pereții cărora călătorii destul de nefericiți pentru că nu au un prieten, găsesc la sosire mobilier din paie și, pe aceste paie, se culcă vrând-nevrând valahi, moldoveni, unguri, transilvăneni, germani, albanezi, turci, greci, etc. Din fericire, eu eram înarmat cu o scrisoare de recomandare care mi-a dat un adăpost mulțumitor. Ziua era pe sfârșite când am terminat instalarea. M-am aruncat în pat și am căzut imediat într-un somn profund. [...]

p. 111

București este situat la 44°27' latitudine nordică și la 23°40' longitudine estică, la 70 de leghe de Marea Neagră, la 18 de Dunăre și la o sută de Iași, într-o vastă câmpie ale cărei părți coboară în pantă până la malul Dâmboviței⁷³, care o udă. Acest râu străbate orașul în toată lungimea, desenând meandre grațioase. Apa sa este atât de bună încât a dat naștere la un preverb:

Dâmbovița, apa dulce, quine o bea nu se mai duci.

Judecând după spațiul imens pe care îl ocupă, Bucureștii pot număra de la 200<000> la 300 000 de locuitori. După ultimele recensăminte, nu are decât 105 888: boieri, 12 600; oamenii lor, 9 804; preoți, 1 280; călugări, 137; popor, 60 000; străini: europeni, 4 800; unguri, 3 600; evrei, 4 800; țigani, 8 777. <Orașul> numără 10 050 case, 20 de hoteluri, 26 de mănăstiri, 130 de biserici ortodoxe, o biserică catolică, o biserică armenească, o biserică reformată, 5 sinagogi, 10 hanuri, un seminar, un colegiu, 3 pensioane, 80 de școli, 4 imprimerii, o litografie, 1 775 echipaje, 7 502 căruțe, 18 930 cai, 70 de birje și un teatru străin.

Cele mai multe case au numai parter. Hotelurile însele nu au decât un etaj. Aproape toate locuințele sunt înconjurate de maidane (locuri publice) sau de grădini și terenuri necultivate, unele de mare întindere. Cu excepția câtorva construcții, casele nu sunt decât mase fără forme din cărămidă, var și lemn. Construite mai puțin solid și prea înalte, ele nu rezistă cutremurelor de pământ. Străzile, în cea mai mare parte, fără nume, sunt lungi, înguste, întortocheate și în toate anotimpurile de o murdărie revoltătoare. Numai un număr mic <dintre ele> este pavat, celelalte sunt acoperite cu lemn abia cioplit, pe sub care erau canale pentru scurgerea apelor și gunoaielor, mai tot timpul înfundate. Iarna <străzile> se scaldă într-o mare mocirlă, vara sunt înăbușite în murdărie și vârtejuri de praf. La mică distanță de oraș există o mină abandonată de gudron; dar, în loc să încerce să profite de această bogăție pentru a pava cu gudron, a fost lăsată țăranilor, care nu îl folosesc decât la ungerea roților căruțelor lor. Capitala Valahiei este încă mai prost iluminată decât cea a Moldovei. Dacă la Iași există deja lămpi cu ulei, la București, în schimb, au rămas încă felinare care ard ca o biată lumânare. Cele cinci cartiere <ale Bucureștilor>, ca și cele patru cartiere ale Iașilor, au comisarul lor, subcomisarul lor, inspectorii și gardienii. Aceștia din urmă sunt în număr de 700 pe noapte. Alți gardieni speciali veghează noaptea în două turnuri numite *foișoare*⁷⁴, de unde dau alarma în caz de incendiu. //

p. 112

Negustorii din București se adună în oraș ca negustorii ruși în bazele lor. Fiecare meseriaș, cu excepția brutarilor și cârciumarilor, are strada sa și cartierul său. Astfel se disting: cartierul *Lipscani*⁷⁵, al negustorilor care se aprovizionează în

⁷³ Dimbowitza.

⁷⁴ Fuis'or.

⁷⁵ Leipsikani.

toți anii la târgul din Leipzig⁷⁶; *Băcani*⁷⁷, al bacanilor; *Zarafi*⁷⁸, al cămătarilor; *Cojocari*⁷⁹, al cojocarilor, *Abagii*⁸⁰, al negustorilor de haine, al bijutierilor; *Măcelari*⁸¹, al măcelarilor; *Cofetari*⁸², al cofetarilor, *Scaune*⁸³, al muzicienilor. Evreii, numiți *ovrei*⁸⁴, au de asemenea <cartierele> lor care nu comunică în nici un fel cu cele ale armenilor, sârbilor și bulgarilor, decât cu cele ale nemților sau germanilor și ale francezilor.

București are mahalale sau vecinătăți⁸⁵, ale căror ulițe neregulate sunt mărginite de ziduri de nuiele sau de scânduri brute, în spatele cărora se întrevăd mici case locuite de numeroși localnici.

Câinii, tolerați de mult timp în Valahia, nu se știe de ce, au sfârșit prin a se înmulți într-un mod neliniștitor. Bucureștii sunt infestați. În vremea când Stanislas Bellanger l-a vizitat, adică în 1835⁸⁶, ei se plimbau cu îndrăzneală pe ulițe și veneau, lihnii de lungile posturi, să caute hrană la toți trecătorii. O evidență statistică ridică numărul lor la 30 000. Odată ieșit la plimbare pe jos fără baston, numaidecât un bulldog fără păr, uscat, se repede arțăgos la picioarele voastre lătrând și rar ca aceste amenințări să nu fie urmate de o mușcătură. Din altă parte, un dulău costeliv, osos, cu părul zbârlit, vine pe neașteptate, târând în gură o bucată de carne șterpelită de la un măcelar: de acum încăierarea. Bulldogul și dulăul se privesc, urechea dreaptă, ochiul înflăcărat, spume la gură; apoi aleargă unul la altul, se atacă cu furie, se năpustesc la picioarele voastre, atrag prin lătrat și alți câini și acești tirani ai uliței vă fac adesea să deveniți victime ale ferocității nesățioase.

Autoritățile au găsit un leac acestor dezordini. Acum tiganii, atrași de momeala câtorva parale, merg în fiecare dimineață, de la orele 5 la 12, în mahalale, la întretăierea ulițelor, urmărind fără iertare câinii fără botniță pe care îi întâlnesc; ei îi înghesuie, îi strâng cu lungi prăjini cu inel de fier <la capăt>, îi aruncă triumfal într-o căruță mică care îi urmează și se duc să-i jupoaie la porțile orașului pentru a obține un profit din pielea lor de la Societatea sclavilor, numită *Societatea distrugătoare*. [...]

După inegalitatea care izbește cel mai mult pe un străin, urmează amestecul și p. 113 diversitatea costumului oamenilor. Mulți și-au păstrat îmbrăcămintea orientală, alții poartă îmbrăcămintea europeană și aceste două feluri de haine se găsesc în aceeași familie; tatăl este înveșmântat în boier, fiul în tânăr care a adoptat costumele europene. Cât privește femeile, ele au renunțat de mult la îmbrăcămintea orientală.

⁷⁶ *Leipsick*.

⁷⁷ *Bacans*.

⁷⁸ *Sarafs*.

⁷⁹ *Kojokars*.

⁸⁰ *Abadji*.

⁸¹ *Matchelars*.

⁸² *Fofetars*.

⁸³ *Skaoumele*.

⁸⁴ *ovrai*.

⁸⁵ *faubourgs*.

⁸⁶ Stanislas Bellanger a sosit la București în ultimele zile ale lunii ianuarie 1836. Vezi traducerea însemnărilor sale de călătorie în vol. III al prezentei colecții, p. 434-479.

Printre alte obiceiuri caracteristice principatelor, nu pot uita folosirea universală a limbii noastre. La Iași există un teatru și un ziar francez. În Valahia, limba franceză este baza învățământului; <aici> se învață cum se învață la noi greaca și latina, are <însemnătatea> fericită a unei limbi clasice. [...] La București și Iași, limba franceză și folosirea francezei sunt lucruri de lux și ca atare o societate aristocratică trebuie să le ia așa cum sunt, fără ca pentru aceasta să schimbe natura și principiile. Dacă societatea valahă și moldavă erau de <peste> o sută de ani o societate egală, pe picior de egalitate, ca societatea noastră franceză, nimeni n-ar fi vorbit franceza, căci nimeni nu ar fi avut ce face cu acest fel de educație.

Edificiul cel mai remarcabil și cel mai curios din București este fără îndoială Mitropolia, situată pe o colină care domină orașul și fondată de sfântul Spiridon, un episcop din Erevan⁸⁷, <oraș> în Armenia. Ea este construită în formă de cruce, așezată spre orient, ca toate bisericile grecești și înconjurată de o mănăstire în care se intră prin patru porți principale, deasupra fiecăreia este un turnuleț din cărămidă. Această mănăstire, ne asigură călugării, era mai puțin destinată să servească la retragerea călugărilor cât mai mult apărării bisericii mamă într-o epocă în care, cotropind pământul sacru, musulmanii amenințau așezământul lui Dumnezeu. Trei clopotnițe încoronează Mitropolia și o fac să semene cu o fortăreață și forturile ei. Aceste clopotnițe, lucrări de artă, se disting prin varietatea formelor; una are colțuri proeminente și colțuri intrate în interior, alta stâlpi și caneluri, a treia coloane și capitelluri. Acoperișurile lor, ca și acoperișul bisericii, este din plumb vopsit în verde. Intrarea principală a bisericii, ce se deschide pe una din laturile înguste, este precedată de un peristil decorat cu picturi proaste, al căror subiect este luat din Evanghelie și Apocalipsă. Se remarcă în interior iconostasul încărcat de picturi, arabescuri, incrustații aurite.//

p. 114 În afară de biserica mitropoliei, străinii pot vedea la București spitalul Brâncovenesc⁸⁸, spitalul Colțea⁸⁹ și turnul său în ruină⁹⁰ [...], mănăstirea Sfântul Gheorghe, care ar trebui să fie palatul domnilor, hanul lui Manuc-bey, imens caravanserai cu două etaje, cu balcon dublu la interior; *Muzeul de istorie naturală și antichități*, care se îmbogățește în fiecare zi, marele spital Pantelimon⁹¹, colegiul Sfântul Sava, care a înlocuit colegiul creat în 1810 de reverendul mitropolitan Ignatie, o bibliotecă de la 6 000 la 8 000 de volume, bogată în manuscrise orientale, etc. Pentru mine, care respect regulile de purtare, în loc să merg inutil și plictisit în aceste așezări caritabile sau științifice, mai bine mă plimb prin cartiere pentru a

⁸⁷ Erivan.

⁸⁸ Inaugurarea spitalului a avut loc la 14 oct. 1838. Construcția, ridicată din inițiativa Saftiei Brâncoveanu, fusese încheiată în 1837. În 1842 s-a mai construit o nouă aripă, iar între 1856–1859 încă o clădire și spițeria. Vechile clădiri brâncovenești au fost dărâmate, construindu-se un spital nou în anii 1904–1906. Acestea din urmă au fost, la rândul lor demolate, cu prilejul ultimei sistematizări a capitalei și a construcției noului centru civic la începutul anilor '80, secolul XX.

⁸⁹ Colțea. Spital ridicat în București de către marele ban Mihail Cantacuzino între anii 1703–1707.

⁹⁰ Turnul Colței a fost zidit în 1715 de soldații regelui suedez Carol al XII-lea.

⁹¹ Spitalul existent și astăzi, a fost construit între anii 1813–1815 din inițiativa doctorului Constantin Caracăș cu sprijinul boierilor R. Golescu, Gr. Brâncoveanu și C. Brăiloiu. În 1821 sau 1825 i s-a adăugat o aripă nouă, iar în 1871, un etaj. Spitalul a fost reconstruit în 1890, iar în 1897–1898 și 1925 s-au ridicat alte noi clădiri aferente.

vedea aspectul, îmbrăcămintea, obiceiurile claselor inferioare, care rămân orientale și care nu au trecut încă, după expresia lui Demidov⁹², la plăceri și purtările libere ale Occidentului, căci, dacă este de crezut, hrana obișnuită constă într-o fiertură din făină de porumb sau mei, un fel de mămăligă; ei nu *cunosc aproape deloc folosirea cărnii și a peștelui sărat*.

Moldo-valahii adoră plăcerile, dar adoră și să nu facă nimic. Când nu se odihnesc, // plimbarea, spectacolul, balurile, vizitele și jocul <de cărți> le împart timpul. p. 115

Spectacolul, rând pe rând francez, german și valah atrage mulțimea la teatru. Actrițele obțin peste tot, mai ales atunci când sunt tinere și drăguțe, strălucitoare și solide succese. Pasiunea jocului este adesea adusă până la frenezie; mai mulți boieri și-au pierdut averea întreagă într-o singură seară.

Vizitele se fac la București aproape la orice oră. Când o femeie intră într-un salon, ea merge să sărute pe frunte pe stăpâna casei. Dacă, dimpotrivă, este o fată tânără, ea pune un genunchi pe pământ, apropie buzele de mâna celei pe care a venit să o vadă și <în timp> ce se ridică i se atinge obrazul.

La bărbați totul se petrece la fumoar. Servitorii aduc un ciubuc, stăpânul casei trage câteva fumuri în piept, îl oferă <apoi> noului venit, îl privește; după ce acesta din urmă a terminat de fumat, bate de trei ori din palme și se aduce cafeaua, dulceața și apa de trandafiri. Imediat după asta se despart și adesea fără să-și spună un cuvânt.

Plimbarea se face în trăsurile sau călare și Champs-Élysée al Bucureștilor sunt Băneasa⁹³, Herăstrău⁹⁴, Colentina, etc. Nimic nu are egal cu luxul trăsurilor; nu este mic boier, nu este mic burghez care să nu aibă <trăsura> sa și care să rivalizeze, prin formă și strălucire, cu cea a amicilor lui, a vecinilor. Printre cei mai bogați se află un albanez. Vizitiu, servitor mârșav abia îmbrăcat cu o manta lungă fără mâneci ruptă și murdară, apare <acum> cocoțat pe capră pentru a pune în valoare avantajul staturii sale înalte și somptuosul său vestmânt de albanez, acoperit din cap până în picioare în aur, argint, mătase și cașmir.

Balurile se împart în două: baluri publice și baluri particulare. Primele au loc, cum este cel de la Operă, chiar în sălile teatrelor; se dansează cadrilul franțuzesc, mazurca, dansuri naționale. Cât privesc balurile particulare, nu am văzut vreunul [...]

Capitolul XIX

p. 116

La Constantinopol pe Dunăre⁹⁵

Constantinopol, noiembrie 1846

De la București la Dunăre există două drumuri – două așa-zise drumuri – principale: te poți îmbarca la Brăila sau la Giurgiu⁹⁶. Dintre aceste două drumuri

⁹² Anatoli Demidov (1812–1870), diplomat rus. Vezi date biobibliografice și traducerea însemnărilor de călătorie în vol. III al prezentei colecții, p. 599–680.

⁹³ Beniassa.

⁹⁴ Kérestreo.

⁹⁵ Capitolul a fost publicat în *Voyage en Orient*, vol. I, Delevingne et Callewaert imprimeurs-éditeurs, Bruxelles, 1850, p. 1–39.

⁹⁶ Giurgewo.

l-am ales pe al doilea pentru că ere cel mai scurt. Deși mai puțin comod ca acela cu vaporul pe Dunăre, pe care îl prefer, am plecat cu trăsura valahă.

Numai douăzeci de leghe separă Bucureștii de Giurgiu. Când este vorba despre poșta moldo-valahă, o distanță atât de mică se parcurge repede. De altfel, tot acest traseu trece printr-o mare câmpie în aparență perfect netedă. Spun în aparență, căci dacă cauți într-adevăr cea mai mică colină, nu găsești decât râpe săpate adânc de ape, care se transformă în vremea ploilor sau dezghețului în veritabile mlaștini unde o trăsură rămâne îngropată săptămâni întregi. Din fericire era înghețat când am părăsit capitala Valahiei și datorită frigului, care secase și întârșise toate șanțurile, am ajuns fără accidente la capătul călătoriei noastre. Surugii ne-au mânăat căruța noastră cu o asemenea rapiditate încât abia am avut timp să arunc în trecere o privire de milă asupra rarelor sate prin care treceam, dacă se pot numi sate câteva aglomerări de colibe din crengi și lut care acoperă pământul și în care se îngrămădesc familii întregi.

Pe măsură ce ne apropiam de Giurgiu, țara devenea din ce în ce mai aridă. Nefericiții țărani valahi vedeau an de an cum erau jefuiți de recolte și cum câmpurile lor erau devastate de turci, care lăsau un deșert de zece leghe între Dunăre și primele moșii ca un teren blestemat.

Nu ne-am oprit decât o dată și asta a fost pentru a privi un grup de țigani⁹⁷ fierari, care își făceau meseria în plin aer la marginea unui mic grup de tufișuri. Am vorbit deja despre boemienii sau țiganii din Moldova și Valahia⁹⁸. Am spus că ei formează trei clase distincte și că toți erau robi. Dar am uitat să spun că cea mai mare parte dintre ei, adică cei ce aparțin statului și clerului, au fost dezrobiți recent⁹⁹. La 31 ianuarie 1844, prințul Sturdza, imitând exemplul prințului Ghica, a prezentat adunării un proiect de abolire a robiei care a fost votat cu entuziasm. În Valahia, țiganii liberi și așezați prosperă și se înmulțesc. Ei sunt împărțiți în 89 de intendențe, dintre care se evidențiază vătrașii. Numai la boieri sunt încă robi și dacă ar fi să cred unele confidențe care mi s-au făcut, nu se va întârzia, mai mult de o lună sau două până vor fi eliberați <și ei>¹⁰⁰. În așteptarea <acestei măsuri> ei sunt vânduți ca niște animale. Un cultivator se vinde cu 100 de franci, un fierar cu 70 de franci, pentru o familie întreagă se plătește de la 400 la 500 de franci. [...]

Se crede că <ar fi> în jur de 35 000 de familii de țigani în Valahia și Moldova, dintre care câteva mii duc o viață sedentară. După alții, existența organizată, munca zilnică, obiceiurile însușite de la populația în mijlocul căreia trăiesc, nu se împacă cu natura firii lor. Ei nu recunosc altă autoritate decât pe aceea a bulibașei lor, ales solemn în plin câmp și pe care, după alegere, îl poartă pe brațe cum se purtau altă dată regii franci pe scut. Bulibașa nu merge decât călare,

⁹⁷ *bohémiens*.

⁹⁸ Referirile anterioare despre țigani (p. 100) sunt de fapt preluări în *extenso* din Jean Alexandre Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature, Orographie, Statistique des Roumains*, vol. II, III, Paris, 1844. Vezi în acest sens volumul IV al colecției de față, p. 353–432.

⁹⁹ Dezrobirea țăganilor statului s-a făcut în 1843 în Țara Românească și 1844 în Moldova, iar cei ai mănăstirilor în 1844 în Moldova și 1847 în Țara Românească.

¹⁰⁰ De fapt întârzierea avea să dureze aproape un deceniu, adică decembrie 1855 în Moldova și februarie 1856 în Țara Românească.

nu se distinge de poporul său decât prin veșmântul de purpură, prin pălăria de aceeași culoare și prin barba sa lungă. Este înarmat cu un bici cu care administrează el însuși pedepse aspre. O dată ales în această demnitate înaltă, autoritatea sa este nemărginită, tribunalul său fiind locul dreptății supreme unde se hotărăște asupra tuturor problemelor, iar sentințele lui sunt fără apel. Pentru a susține măreția acestei demnități, fiecare cap de familie îi plătește un tribut anual. Bun conducător, în rest, este apropiat de cel mai neînsemnat dintre supușii săi și trăiește, ca ei, <ducând> o viață nomadă.

Țiganii moldo-valahi sunt de statură înaltă, robuști și nervoși. Ei au pielea neagră ca abanosul sau arămie ca bronzul, părul des și creț, ochii vii și strălucitori, dinții albi și bine rânduiți, pieptul lat, șoldurile arcuite. Aproape toți poartă mustață și barbă mare. Femeile sunt sau îngrozitor de urâte sau remarcabil de frumoase. Ele îmbătrânesc devreme. Este rar ca la treizeci de ani ele să nu fie deja gârbovite.[...]

Iarna Țiganii se retrag în cocioabe săpate la câteva picioare în pământ, fie în mijlocul câmpiei, fie în orașe. Nu se știe ca ei să aibă vreo adresă. În câteva ore, ei își aleg așezarea, sapă în pământ și ridică o colibă deasupra. Trestii, iarba sau lutul, o rogojină și câteva bucăți de lemn, iată tot materialul lor. Mobilierul este alcătuit în general dintr-o mică forjă din fier și ciocane, cuie, clești și cârlige; un ceaun pentru mămăligă, două sau trei furculițe cu două brațe, câteva vechituri, un fel de tigvă din lemn, lulele din cireș, foarefeci, cuțite, pumnale. Într-adevăr, când vezi grupurile de adăposturi din paie, pământ și stuf, te crezi în mijlocul dealurilor din America meridională sau în stepele senegaleze, căci nu se pot compara mai bine decât cu locuitorii negri din Africa.

La apropierea iernii se dezbracă de mizerabilele lor veșminte, nu păstrează decât strictul necesar, se adună în bande mergând pe ulițele satelor sau orașelor pentru a căuta de lucru. Nu sunt lipsiți de a găsi ceva, căci sunt îndemânatici și buni lucrători.

Când un Țigan sătul de statul în <aceeași> localitate sau de noroiul, murdăria adunată în // coliba lui, care-l obligă să iasă, își strânge <câte ceva> și pleacă să se stabilească în altă parte. Pentru asta nu are nevoie să spună la cineva, nici să ceară voie <cuiva>; nu ține decât să nu se depărteze la <mare> distanță ca să <poată> să se prezinte la prima cerere a stăpânului. p. 117

În toate anotimpurile, el gătește în afara cocioabei. Pentru asta așează trei bucăți de lemn în triunghi, agață de această ridicătură un fel de marmită în care pune, în zilele obișnuite, un pumn de boabe și mălai, iar în zilele de sărbătoare un sfert de carne, bâzâită de muște de ceva timp la ușa măcelarului. După masă, pe care o mănâncă cu ajutorul degetelor, se întoarce la vatra sa, supusă afară diferitelor intemperii. Dar ce-l interesează! este robust le <poate> suporta fără pericol.

Un Țigan nu-și poate alege femeia decât tot din <rândul> lor, adică dintre robii stăpânului său și mai mult, acesta din urmă trebuie să fie de acord. Dacă a hotărât să se însoare, va trebui să-l găsească pe tatăl celei pe care o va lua și spune:

- Fiica ta îmi place, vrei să mi-o dai?
- Ești liber? Îl întreabă tatăl.
- Nu.
- Ce faci?
- Sunt fierar.
- Cât câștigi?

- Douăzeci și opt de parale pe zi.
- Câți ani ai?
- Optsprezece.
- Bine, fata mea este a ta.

Amândoi merg să fumeze și să bea după care se îmbrățișează și se despart; a doua zi țiganul însuși își conduce logodnica, însoțită de părinți <celor doi>, la coliba pe care o făcuse. Aici se face o masă în familie, după care cei mai bătrâni aprobă căsătoria spunând câteva cuvinte cuplului și totul este consumat.[...]

Giurgiu era o fortăreață turcească înainte ca tratatul din 1829 să o facă cetate valahă; dar, odată abandonată, vechii ei posesori au distrus zidurile; astăzi este o amestecătură fără formă de ruine și construcții noi. Câteva case moderne și o biserică închinată sfântului Petru dau cartierului vecin cu Dunărea un aer european. Mai departe, un turn înalt se ridică în mijlocul unei piețe circulare înconjurată de prăvălii, cafenele și hoteluri, unde călătorii nu găsesc altceva de mâncat decât șerbet, alt pat decât <masa de> biliard. Locuitorii – se estimează 18 000 – nu par să se ocupe decât cu fumatul ciubucului, întinși toată ziua pe covor. Femeile fumează și ele toată ziua, dar puține dintre ele răsucesc furca din timp în timp. Singurii, câinii se arată înzestrați cu oarecare activitate; ei merg mereu pe ulițe în căutarea a câte ceva de mâncare.[...]

Contrar părerii unui mare număr de scriitori, moldo-valahii cred în contaminarea cu ciumă. Astfel ei au stabilit carantine pentru a se păzi de acest flagel; orice s-ar spune despre această problemă atât de controversată, trebuie să se recunoască că acest mijloc folosit de ei a reușit. În 1838, pentru a nu cita decât un // fapt, în câteva săptămâni au murit 90–100 de persoane pe zi la Rusciuc pe când la Giurgiu nu a fost nici o victimă.

p. 118

Fiecare principat are un comitet sanitar însărcinat cu sănătatea publică și menținerea carantinei. El este alcătuit dintr-un comitet medical și un comitet director. Moldova nu are decât o carantină stabilită în portul Galați. Valahia are unsprezece. Fiecare carantină are directorul, medicul, femeia pentru curățenie și traducătorul său. În afara acestor carantine, sunt stabilite, din loc în loc, pichete formând un cordon sanitar, alcătuit în Valahia din șase țărani și șase soldați; în Moldova, din doi cavaleriști și doi infanteriști. Valahia numără 217 pichete și Moldova 15, pe distanța a 142 de ore.

Carantina este <împărțită> crescător în patru, opt, șaisprezece, douăzeci și patru de ore. La sosirea pasagerilor se iau următoarele măsuri de prevedere:

Pasagerii de pe același vas sunt duși într-o afumătoare unde se dezbracă de haine, rămân în izmene, iau pe ei o haină de casă și se încălță cu încălțăminte pe care le-o dă administrația, în cazul în care ei nu au timpul și precauția de a trimite, cu douăzeci și patru de ore înainte, haine de schimb. Sunt conduși în camerele care le-au fost destinate și douăzeci și patru de ore după asta le sunt aduse hainele lor.

Cât despre mărfuri, se face <astfel>: 1. pentru ulei, icre negre, măsline, pește și fructe se supun scufundării în apă; 2. pentru stofe, se face purificarea prin fum cu acid muriatic sau prin expunere la aer, mătase opt zile, bumbacul șaisprezece, lâna douăzeci, bumbacul și lâna brută treizeci și patruzeci și două. Hârtiile sunt afumate timp de șase ore, iar banii, bijuteriile sunt trecuți prin oțet [...]

ADOLPHE ETIENNE BILLECOCQ

(1800–1874)

Cel pe care Vasile Alecsandri îl considera a fi un francez cu inima pe jumătate română, Adolphe Etienne Billecocq, s-a născut la Paris, în 1800, în familia unui avocat celebru. Încă din tinerețe a ales să facă parte din diplomație, deși avea și studii juridice. În 1822 devenea atașat la legația franceză din Berlin, iar după numai un an era avansat în funcția de secretar doi al aceleiași legații. Va fi pe rând secretar de legație la Viena (1827), Madrid (1828), Londra (1830). Urmează un stagiu mai lung ca secretar la legația din Stockholm (1831–1837) funcție în care a semnat și un tratat economic franco-suedez. În 1837 a îndeplinit funcția de secretar al legației din Constantinopol, iar din 1839 până în februarie 1846 a fost agent și consul general al Franței în principate. Cei șapte ani petrecuți în mijlocul românilor vor fi și ultimii ani ai lui Billecocq dedicați activității diplomatice. Din 1846 a desfășurat numai activitate publicistică și literară, multe dintre operele sale, având ca sursă de inspirație principatele. Billecocq era un reprezentant al generației sale, marcată de schimbările petrecute în societatea franceză, odată cu Revoluția din 1789. Deși a făcut parte dintr-o familie cu afinități regaliste, s-a considerat întreaga viață un apărător al democrației, un susținător al luptei națiunilor pentru afirmare politică. A fost în relații cu mari oameni de cultură ai epocii sale: Victor Hugo, Alexandre Dumas-tatăl, Giuseppe Mazzini, Daniele Manin, Louis Blanc și a întreținut o bogată corespondență cu filoromânii, care s-au implicat în propagandă chestiunii românești în mediile franceze: Hippolyte Desprez, Elias Regnault, Jean Alexandre Vaillant.

În principate a sosit când se afla în apogeul carierei sale diplomatice. Era un diplomat cu o solidă pregătire juridică, un analist profund al politicii franceze în zona Europei orientale și a Mediteranei de răsărit. Treptat se pasionează de relațiile franco-otomane, subliniind rolul civilizator pe care îl putea juca Franța în modernizarea Imperiului otoman, în stoparea înaintării Rusiei în Balcani, în colonizarea cu muncitori occidentali a teritoriului stăpânit de turci în Asia Mică.

Perioada consulatului lui Billecocq în principate a fost una deosebit de tulbură, o etapă în care se decantau pozițiile grupărilor politice care s-au angajat în constituirea statului român. Relațiile sale cu familia domnitorului Alexandru Ghica, cu Gheorghe Magheru, frații Golești, Vasile Alecsandri și alți lideri și oameni de cultură români au continuat și după părăsirea postului. În perioada războiului Crimeii, a unirii principatelor, Billecocq a fost un apărător constant al drepturilor românilor. A murit în 28 octombrie 1874 la Paris, meritele sale fiind recunoscute atât de către statul francez, care l-a decorat cu Legiunea de Onoare, cât și de către cel otoman, care i-a acordat decorația Nișan-iftihar.

În jurnalul său, Billecocq mărturisea că timp de șapte ani s-a bucurat de ospitalitatea și bunăvoința românilor, cunoscându-le sensibilitatea și potențialul și mărturisea că „după 25 de ani de studii, de călătorii, de observații diplomatice, teritoriul principatelor mi s-a părut interesant pentru a fi plasat în vizorul diplomației franceze...pentru că principatele alături de Suedia pot lupta împotriva Rusiei”. Cele mai importante lucrări ale sale sunt închinat principatelor: *La Principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesco par B. A. ancien agent diplomatique dans le Levant*, apărută la Bruxelles în 1847; *Le nostre prigionieri*, vol. I–II, apărută în 1849 și 1850 la Paris; *Album Moldo-Valaque, ou guide politique et pittoresque à travers les Principautés du Danube*, apărut în „L’Illustration” journal universel”, Paris, 1848. Acestea li se adaugă însemnările din Jurnalul său, o continuare a scrierii *Le nostre prigionieri*, care se găsesc în bogatul fond de manuscrise al Academiei Române.

În lucrarea dedicată domniei lui Gheorghe Bibescu¹, consulul francez reușește să surprindă principalele evenimente politice, juridice, administrative, ale perioadei în care a rezidat în principate între 1839–1846. Lucrarea are mai multe capitole: cel introductiv este dedicat administrației contelui Pavel Kiselev, urmat apoi de cel închinat domniei lui Alexandru Ghica, cel mai scurt este consacrat cămăcămiei, iar ultimul tratează domnia lui Bibescu. Cunosător al politicii franceze în Levant, Billecocq este un apărător al domnitorului Alexandru Ghica și al consolidării poziției Porții în principate în dauna creșterii influenței rusești. Lucrarea poate fi considerată un periplu în politica internă a principatelor, cu mai puține informații referitoare la dezvoltarea economică, educație, mentalități, obiceiuri și tradiții. Obișnuit al cercurilor politice, aflat în relații amicale cu majoritatea consulilor străini din București și Iași, Billecocq surprinde elita românească în culisele dezbaterilor politice într-o perioadă tulbură, în care lupta era concentrată pe înfăptuirea reformelor regulamentare. Descrie cu admirație înfăptuirile lui Kiselev, cu toleranță și bunăvoință domnia lui Alexandru Ghica. Relațiile dintre Bibescu și Billecocq au fost tensionate și se vor sfârși prin rechemarea consulului în Franța, lucru reflectat de altfel în lucrare prin tonul plin de ranchiună, sarcasm și adeseori rea-voință prin care este redată domnia lui Bibescu. Oricum puterea care influențează cel mai mult relațiile dintre domnitor și instituțiile statului, cea care a viciat evoluția societății românești spre normalitate este, în opinia consulului francez, Rusia prin reprezentantul său la București. Consulul Dașcov este considerat a fi factorul perturbator al politicii interne din principate. De multe ori analiza lui Billecocq rămâne tributară viziunii sale înguste, care reduce întreg tabloul vieții politice românești la intrigi și conspirații iscate din interese mărunte, lipsite de aspirații și proiecte generoase. Refuzul Adunării obștești de a semna articolul adițional este văzut ca o simplă intrigă ce avea drept scop răsturnarea lui Ghica, iar reprezentanții tinerei generații erau, în opinia sa, lipsiți de educație, de orizont politic, simpli figuranți pe scena politică a țării. Remarcăm o lipsă de consecvență la Billecocq, pentru că tot el este acela care va lăuda în *Le nostre prigioni* activitatea liderilor revoluționari de la București, iar în perioada exilului revoluționar le va sprijini eforturile. Am considerat necesar să redăm Adresa la răspunsul tronului, alcătuită de Bibescu și Villara, prin care Adunarea se delimita de pozițiile lui Alexandru Ghica, pentru comentariile și notele lui Billecocq, care își preciza astfel pozițiile față de evenimente. Subiectivitatea scrierii consulului francez devine supărătoare atunci când tratează domnia lui Bibescu, care este, în viziunea sa, un simbol al lipsei de bun-simț politic, de morală și corupție.

Scopul lucrării *Le nostre prigioni* este precizat de Billecocq într-o scrisoare adresată lui Drouyn de Lhuys din 22 ianuarie 1850: „cartea mea va avea drept rezultat de a arăta guvernului republican originea și natura protectoratului Rusiei în mijlocul creștinilor din Imperiu otoman; de a cunoaște faptele „protectorului” Nicolae; de a pătrunde cauzele politicii guvernului Guizot, care a venit în mod constant în ajutorul acestui protectorat”. Dacă în lucrarea destinată prezentării domniei lui Bibescu se accentua rolul nefast jucat de consulatul rus, care nu înștiința corect cabinetul de la Sankt Petersburg despre realitățile politice din principate, în noua sa scriere ținta atacurilor sale este Rusia și protectoratul său, comparat cu o „regalitate bastardă”. Lucrarea, numită așa în onoarea patriotului italian Silvio Pellico, care emoționase conștiința contemporanilor prin *I miei prigioni*, o descriere terifiantă a temnițelor austriece, este importantă și pentru informațiile referitoare la diferite evenimente la care Billecocq a fost martor direct: aducerea a 150 de tăietori de lemne francezi pe una dintre moșiile lui Barbu Știrbei, prilej de a analiza soarta supușilor francezi în teritoriile otomane sau în cele aflate sub suzeranitatea Porții; mișcarea bulgarilor din Brăila, mișcarea din 1840 condusă de Dimitrie Filipescu și Vaillant etc.

Album moldo-valaque este o lucrare remarcabilă din punct de vedere al realizării artistice. Cele 24 de pagini ale sale sunt ilustrate cu gravuri superbe ale pictorilor Michel Bouquet și Charles Doussault, reprezentând peisaje, obiceiuri și costume țărănești și țigănești, monumente, străzi și case din București și Iași, baluri și serate ale protipendadei. Se regăsesc printre gravuri și portretele lui Grigore și Alexandru Ghica, al mitropolitului Neofit, al cnezului sârb Karageorghe, al Mariei Bibescu și cel al lui Billecocq, surprins într-o atitudine de savurare a deliciilor orientale. Albumul a avut un ecou deosebit în lumea culturală și științifică europeană. Billecocq l-a trimis lui Victor Hugo,

¹ Asupra paternității acestei lucrări opiniile specialiștilor sunt împărțite. Nicolae Iorga o considera opera lui Billecocq, în schimb Nicolae Isar se îndoieste că lucrarea ar fi fost scrisă de consulul francez.

Dumas-tatăl, a încercat să-l convingă pe Johann Neigebauer să-l traducă în germană. Într-un moment în care românii se afirmă pe scena europeană prin implicarea la revoluția din 1848–1849, albumul reușea să stârnească interesul prin pitorescul, farmecul și noua lume dezvăluită de amintirile lui Billecocq și talentul pictorilor francezi. Se prezenta și momentul revoluționar de la București din vara lui 1848, prilej de a familiariza publicul cititor cu poezia lui Vasile Alecsandri, *Deșteptarea României* și cuprinsul *Proclamației de la Islaz*.

În încheierea lucrărilor lui Billecocq despre principate am inclus și o notă privitoare la implicarea sa în misiunea lui Soliman pașa în principate în anul 1848, din dorința de a prezenta continua sa preocupare pentru spațiul românesc. Nota respectivă face parte din *Jurnalul diplomatului*, care se găsește la Biblioteca Academiei.

Despre Billecocq au scris Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călătorii*, ed. II, vol. III, București, 1929, p. 226–229; Nicolae Isar, *Mărturii și preocupări franceze privitoare la români în secolele XVIII–XIX*, București, 2005, p. 84–86; Lăcrămioara Iordăchescu, *Un consul francez în principate: Adolphe Billecocq*, în *Istoria o meditație asupra trecutului. Profesorului Vasile Cristian la a 50-a aniversare*, Iași, 2001, p. 261–278.

ADOLPHE ETIENNE BILLECOCQ

Principatul Țării Românești în timpul domniei lui Bibescu²

Administrația contelui Kiselev

p. 29

Dificila misiune de a reorganiza principatele pe baza noilor constituții adoptate i-a fost încredințată contelui Kiselev³. El a găsit aceste țări nemulțumite de conducerea severă a predecesorului lui⁴, suferind de foamete, iar clasele de sus cu o ostilitate nemărturisită față de reformele proiectate. Împăratul Nicolae⁵ avea noroc în alegerea funcționarilor săi. De această dată alegerea a fost dincolo // de orice așteptare, a fost admirabilă. Contele Kiselev a depășit toate previziunile, el a fost cel care a făcut să reiasă din faptele sale, întreaga noblețe și generozitate a vederilor stăpânului său, a fost un legislator și un organizator desăvârșit și în același timp un administrator chibzuit, activ, politicos și binevoitor.

p. 30

Lucrările comitetelor pentru redactarea regulamentelor nici măcar nu erau schițate în momentul sosirii sale în țară. El a avut grijă să se înconjoare de specialiști, iar cancelaria sa diplomatică modifica, articol cu articol, lucrările comitetelor. Abuzurile au fost curajos combătute, vechile privilegii nu au fost lăsate să supraviețuiască decât sub forma unor compensații, care nu aduceau nici un prejudiciu ordinii publice și nici prosperității viitoare [...]

Pentru o bună administrare au fost cumpărate grâne de la Odesa, în scopul de a hrăni poporul, care era pustiit de foamete. Toate localitățile au fost supuse unei

² Traducerea a fost făcută după Adolphe Billecocq, *La principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesco, par B.A., ancien agent diplomatique dans le Levant*, Bruxelles, 1847, p. 29–192.

³ Pavel Kiselev (1788–1872), conte, diplomat rus, comandant al administrației ruse în principate (1829–1834).

⁴ Piotr Fiodorovici Jelhutin (1778–1829), general-locotenent rus, președintele divanurilor din Țara Românească și Moldova.

⁵ Nicolae I, împărat al Rusiei (1825–1855).

p. 31 purificări generale, pentru a fi distrus microbul ciumei, care devenise endemică, iar în paralel au fost stabilite carantine pe Dunăre, pentru a preveni pătrunderea maladiei din exterior. S-a procedat la vaccinarea generală a locuitorilor decimați de vărsat de vânt. Marile drumuri, // care erau pline de bandiți, au fost curățate. O securitate desăvârșită a căilor de comunicație încuraja comerțul, iar drumurile poștei, care de abia se zăreau, au fost lărgite și îmbunătățite. Două noi orașe au fost constituite pe malurile Dunării: Brăila și Giurgiu⁶; ele au beneficiat de primele scutiri comerciale, iar populația a fost astfel încurajată să se stabilească acolo. Uniformizarea taxelor și abolirea corvezilor l-a stimulat pe țăran să muncească; acesta și-a luat carul și a început să-și reconstruiască bordeiul; îi sunt stabilite datoriile către stăpâni și îi este proclamată libertatea. O armată organizată după model european garanta menținerea ordinei; sunt construite școli și spitale; regulamentele de călătorie, secarea mlaștinilor, pavarea ulițelor, asanarea orașelor, a căror populație era mereu în pericol de îmbolnăvire cu febră pernicioasă <sunt înfăptuirile acestei perioade>. Funcționarii români sunt ținuti deoparte, fiind îndrumați în permanență de specialiștii ruși. Secretariatul statului, finanțele, internele, justiția, cultele și instrucțiunea publică, întreaga administrație trec prin creuzetul cancelariei lui Kiselev, unde funcționarii ruși, controlează sub ochii lui, activitatea celor români. Din 1831 totul se desfășura după noua legislație [...] //

p. 33 În această perioadă venitul Țării Românești era de 14 722 709 piaștrii, cheltuielile erau de..... 13 605 045 piaștrii
 casa centrală⁷ era de 700 000⁸, piaștrii
 iar casa de rezervă de..... 1 924 872 piaștrii [...]

Domnia lui Ghica

p. 40 Alexandru Ghica⁹ a fost numit domn în Țara Românească. Alegerea lui părea convenabilă, acest boier prezidase organizarea armatei și dăduse dovadă de inteligență și putere de muncă; el simțea din plin binefacerile reformelor, își cunoștea foarte bine țara, era capabil de o activitate susținută și chibzuită. Aceste calități erau importante fără îndoială, dar nu puteau face față unei epoci de criză, în care trebuia // să cunoști evoluția reformelor, <mai ales când acestea erau> încredințate mâinilor slabe ale administratorilor români, fără ghid și fără frâu. Adunarea obștească era constituită, în adevăr, pentru a modera puterea domnului, dar cine garanta pentru tendințele retrograde și pasiunile politice care se puteau

⁶ Acestea fuseseră raiale și au fost retrocedate Țării Românești prin Tratatul de la Adrianopole din 1829.

⁷ „Casa centrală primea excedentul venitului mănăstirilor care era ridicat din țară” (n.a.)

⁸ „Acest venit echivala cu cheltuielile acestei case; după domnia lui Ghica când s-a înregistrat o creștere progresivă a valorii terenurilor, această casă a putut avea economii considerabile și a ușurat vistieria de 710 000 franci anual” (n.a.).

⁹ Alexandru Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești (1834–1842).

manifesta chiar în sânul ei? Consulatul Rusiei trebuia să vegheze și asupra domnului și asupra Adunării pentru a le menține în stricta respectare a legii organice, dar pentru aceasta trebuia ca Sankt-Petersburgul să găsească oameni capabili asemenea lui Kiselev, care puteau îndeplini această sarcină [...]

În Moldova, noul domn, Mihail Sturdza¹⁰, era abil, avea o educație aleasă și o capacitate deosebită de a înțelege lucrurile, dar era departe de orice morală, nu se ocupa decât de înmulțirea propriei averi, de creșterea bogățiilor prin mijloace oneroase [...]

Domnitorul Ghica nu era nici lacom, nici maleabil. El și-a început domnia printr-o eroare: i-a alungat pe miniștrii pe care îi găsisese în post și a acordat aceste funcții importante unor oameni care nu se bucurau de credit în ochii opiniei publice. Printre aceștia se afla și o persoană destituită de contele Kiselev, renumită prin intrigile sale și prin lipsa de onestitate. Această greșală a întinat începuturile domniei sale și a făcut să apară în sânul Adunării o opoziție periculoasă. Consulul Rusiei, care i-a fost complice, a fost rechemat, iar baronul Rückmann¹¹, care i-a succedat, s-a aflat în contradicție cu domnitorul, care fiind mândru își recunoștea cu greutate greșelile [...] Trei ani după numirea sa, domnitorul se găsea deja suspectat la Petersburg, în război direct cu Adunarea și puțin iubit de popor, care vedea cum reformele se clatină, în mâinile inabile sau vinovate // ale unor miniștri respinși de popor. Alegerile din 1837 au adus în Adunare această opoziție, mai compactă ca niciodată [...] A fost format un guvern mixt, dar prea multe animozități și pasiuni au fost agitate în acest interval. Lipsa de popularitate a curții și discreditarea sa la Sankt Petersburg au influențat lucrurile și au dăunat asupra acestei noi combinații <politice>. Numai Constantin Cantacuzino¹², pe atunci secretar de stat, și-a luat în serios funcția și l-a ajutat pe domnitor cu sinceritate și curaj, în ciuda faptului că prin atitudinea sa și-a atras nemulțumirea Adunării. Cei doi frați ai domnitorului¹³, care dețineau portofoliile internelor și pe cel al armatei au înșelat guvernul și au iscat nemulțumiri peste tot. Cât despre ceilalți miniștri¹⁴ erau mai mult reprezentanții Adunării, decât cei ai domnitorului. O formațiune atât de eterogenă era menită a dura puțin, // dacă o intrigă, abil condusă, nu venea să scoată în arenă pe principalul combatant, însăși Adunarea. Vom da în continuare câteva detalii de ceea ce s-a numit ziua păcălelilor, pentru că odată cu acest eveniment încep cauzele tulburărilor care s-au petrecut până în prezent și care sunt departe de a se fi sfârșit.

Baronul Rückmann, conform convenției încheiată cu Poarta, a cerut ca toate măsurile luate de contele Kiselev în vederea aplicării reformelor, să fie considerate ca parte integrantă a Regulamentului organic, fiind considerate o dezvoltare necesară a acestuia. A mai cerut, de asemenea, să se restabilească clauza care

¹⁰ Mihail Sturdza, domn regulamentar numit în Moldova (1834–1849).

¹¹ Piotr Ivanovici Rückmann, consul general al Rusiei la București (1835–1839).

¹² Constantin Cantacuzino (1800–1875), boier, om politic român.

¹³ Mihail Ghica și Costache Ghica.

¹⁴ „Aceștia erau domnii Știrbei, Alexandru Ghica și Constantin Soutzo, toți trei puternici în țară, iar influența Consulatului a trecut de pe băncile parlamentului la guvern, ca și cum ar fi fost cel mai potrivit să acorzi guvernului considerația și consistența care îi lipseau” (n.a)

- prevedea că nici o schimbare a legii fundamentale nu putea fi făcută fără consimțământul celor două curți, clauză care se găsea în actul original al Regulamentului, dar care nu fusese inserată în textul publicat al legii. Aceste două cerințe, și în special ultima dintre ele, au întâlnit în Adunare o opoziție violentă, care se ridica împotriva Rusiei și a sfârșit prin a vota refuzul într-o manieră
- p. 44 tumultuoasă și contrară formelor stabilite. Această veritabilă bufonerie // a scos la iveală inabilitatea câtorva boieri care s-au lăsat înșelați de insinuări perfide; pentru că nu erau boierii din majoritatea obișnuită care s-au datat la astfel de practici, ci dimpotrivă deputații¹⁵ devotați domnului, uniți cu câțiva dintre membrii opoziției, care au avut, pe lângă nepriceperea de a înțelege situația politică și interesele țării lor, nenorocul de a se arăta ingrați față de puterea protectoare, care le dăduseră privilegiile pe care le foloseau acum într-un mod atât de nerecunoscător. Un observator obiectiv ar fi demontat intriga, ar fi disprețuit-o. Domnul Rückmann dimpotrivă, indignat de conduita oamenilor pe care îi ajutase până atunci, s-a adresat domnitorului pentru a protesta oficial împotriva actelor ilegale ale Adunării. Domnitorul sesizând ocazia mult așteptată, a început apoi să explice adevăratele motive ale opoziției, plângându-se de amenințările șefilor ei. O
- p. 45 zugeră că având drept scop răsturnarea guvernului, pentru a-l înlocui. Spunea că se găsea în imposibilitate de a asigura ordinea publică împreună cu o Adunare atât de rebelă, care, // prin nenumăratele sale accese de revoltă și de pasiuni politice, nu mai respecta nimic. Acest punct de vedere a fost împărtășit curând și de către Sankt Petersburg și în curând Adunarea a fost suspendată printr-un firman al Porții [...]
- p. 47 Adunarea Țării Românești este formată din boieri, proprietari de pământuri și din patru înalți demnitari ai clerului. Puțini dintre aceștia posedă o educație obișnuită, și un număr și mai mic au studii superioare. Toți sau aproape toți, sunt funcționari ai statului, însă sunt ruși de realitățile țării lor [...]
- p. 51 Chiar în momentul suspendării Adunării în 1838, s-a petrecut un fapt unic în felul său, care dovedea netăgăduit pozițiile conservatoare care dominau exclusiv Adunarea, care se manifestau atunci când nu au o altă direcție și sunt deturnate de la direcția lor normală de domnitori sau consuli. Acest lucru a fost vizibil când domnitorul, după un an de suspendare, a convocat aceeași Adunare, pe care o învinovățise de atitudini rebele și aceeași Adunare a rezistat încă trei ani, până la sfârșitul mandatului său în 1842, fără a le da nici domnitorului, nici consulatului nici un motiv de îngrijorare, în ciuda faptului că la suspendarea sa a fost acuzată de răzvrătire și demagogie. Ce eveniment a dus la schimbarea atitudinii deputaților și i-a preschimbat din turbulenți în persoane calme? Domnul Titov¹⁶ a fost numit consul al Rusiei la București. Această schimbare a fost suficientă pentru a readuce zilele liniștite. Domnitorul Ghica vedea la consulat un om calm, stăpân, bun cunoscător al problemelor și un judecător imparțial [...] // Din toate părțile se simțea o atmosferă de liniște: domnitorul și Adunarea guvernau în spiritul unirii și
- p. 52

¹⁵ „Din cei 25 de deputați care s-au ridicat împotriva cererilor consulatului, cincisprezece aparțineau minorității sau partidului Curții, iar printre aceștia se remarcă domnul Herescu, ministrul actual al domnului și alte persoane privilegiate de către guvernul actual” (n.a).

¹⁶ Vladimir Pavlovici Titov (1805–1891), consul la București (1839–1840).

al înțelegerii și nu se mai acuzau de arbitrar, pe de o parte sau de uzurpare, de partea cealaltă [...] Trimiterea lui Titov în Țara Românească a fost un fapt benefic. Trebuia să fie, de asemenea, o învățătură. // Remarcând că liniștea și ordinea depindea de conduita înțeleaptă și de caracterul onorabil al reprezentantului Rusiei, nu putem decât să deplângem atitudinea consulului Dașcov¹⁷, succesorul lui Titov, care a înțeles să se îndepărteze de la linia de conduită a acestuia din urmă [...]

p. 53

Cabinetul imperial, numind un succesor al lui Titov, nu putea să nu aibă în vedere toate motivele de conveniență și de utilitate, așa încât alegerea sa a căzut pe o persoană distinsă și aptă să continue să coordoneze administrația românească cu sfaturi înțelepte [...] Domnul Dașcov, numit // consul, nu era pregătit nici diplomatic, nici administrativ pentru această misiune [...] La sosirea lui totul era liniștit; trei sau patru boieri, care fuseseră miniștri, și care doreau să revină în funcții, făceau opoziție guvernului. Printre aceștia Villara¹⁸ și Bibescu¹⁹, astăzi domnitor, se remarcă prin violența lor [...] Dintr-o dată consulul și-a dat seama că s-au creat dispute între Adunare și domn din cauza unei probleme importante, cea referitoare la partea de redevențe pe care le datora țăranul proprietarului și pe care Regulamentul organic nu o fixase. Se înregistraseră numeroase nemulțumiri și an de an răul creștea.

p. 54

p. 55

Cultivatorii sunt împărțiți prin lege în trei clase. Fiecărei clase proprietarul trebuia să-i dea o anumită parte din pământ, pentru muncă, pentru pășune etc. Cei care au patru boi au mai mult pământ și formează prima clasă; cei care // au cel puțin doi boi formează clasa a doua, cei care nu au nici un animal, primesc și mai puțin pământ și formează a treia categorie. Partea de redevențe pe care cele trei clase trebuia să o plătească proprietarului, în funcție de cantitatea pământului primit, este astfel fixată de lege, încât nu se pot isca contestații. Dar dacă se admite că țăranul are mai mult de patru boi, sau că nu are decât doi sau chiar nici unul, dacă posedă câteva oi, bivoli sau cai, sau chiar dacă nu posedă nici un animal și are bani și poate să cultive o parte mai mare de pământ decât cel dat de proprietar, legea prevede, în aceste situații, înțelegeri amiabile. Se poate imagina, după pozițiile inegale ale celor două părți, cum poate fi aplicat spiritul legii. Țăranul nu poate părăsi pământul proprietarului timp de șapte ani, în intervalul catagrafiilor, și chiar în acest răstimp este supus unor condiții restrictive, pe care nu le poate îndeplini chiar dacă ar vrea. Mormintele strămoșilor lui și obiceiurile seculare îl rețin prin mii de legături afective și de amintiri, el se află astfel forțat să treacă prin toate condițiile pe care un proprietar // lăcom, profitând de poziția lui, le poate și vrea să i le impună [...] Această stare de lucruri era o povară permanentă pe umerii domnitorului Ghica [...] // A sfârșit prin a se adresa Adunării și a-i expune numeroasele plângeri pe care le primea: lăcomia arendașilor, compromisurile făcute de funcționarii statului, ca și neputința lui în a le reprima. A cerut ca Adunarea să fixeze cel puțin o dată pentru totdeauna partea de redevențe pe care legea o lăsa la înțelegerea părților interesate. Dar Adunarea compusă numai din

p. 56

p. 57

p. 58

¹⁷ Iacob Andreevici Dașcov, consul general rus în principate (1840–1847).

¹⁸ Alexandru Villara, (?–1865), boier în Țara Românească.

¹⁹ Gheorghe Bibescu, ales domn regulamentar (1842–1848) în Țara Românească.

proprietari respinge aceste propuneri, bazându-se pe ceea ce Regulamentul organic stabilise în privința raporturilor dintre țărani și proprietari, spunând că era nedrept să se reia problema, având în vedere că boierii deja își sacrificaseră o parte din privilegii [...]

- p. 59 Mandatul de cinci ani al Adunării, sfârșindu-se, s-a procedat la noi alegeri. Partidele încercau să se consolideze. Consulatul era înconjurat // de intrigi, se uza de numele său pentru a se influența opinia publică. Toate greșelile guvernului erau etalate și toate realizările negate [...] Era la modă să spui că domnitorul Ghica era fals și ipocrit, că încuraja abuzurile, că era inamicul ireconciliabil al reformelor și al puterii care le inițiasse, că nu primea sfaturi decât de la agentul nostru, dl. Billecocq, că îi adora pe turci, că strângea averi imense, că s-ar fi abandonat întru totul desfrâului și chiar că era slut, îngrozitor la înfățișare. Stranie aberație a spiritului uman! Aceste acuzații găseau credit și erau propagate de către toți românii care aveau acces la consulat, iar domnul Dașcov ar fi trebuit să examineze sursele acestora și să le reprime imediat, să se ferească să le asculte și să le accepte. El s-a plâns imediat, în țară și la Petersburg // că nu se putea înțelege cu domnitorul, care ar fi trebuit să fie recunoscător pentru atenția cu care a fost înconjurat, el și guvernul său, de către Rusia. De altfel domnul Dașcov a ajuns în situația să nu mai poată distinge greșelile administrației. Forțat să dea credit celor mai absurde acuzații, era neatent, iar în loc să reprime abuzurile, el cerea ștergerea măsurilor înțelepte. Domnitorul, exasperat de refuzul Adunării de a adopta măsurile necesare pentru a reprima abuzurile arendașilor, dădea ordine administratorilor locali de a nu le mai da ajutor proprietarilor în raporturile acestora cu țăranii [...] Acestea erau dispoziții, pe care în calitate de șef al statului, le putea da conform Regulamentului organic în intervalul dintre sesiunile Adunării, ca măsură menită să asigure liniștea publică la țară. Consulatul a izbucnit în plângeri și învinuiri, a scris note amenințătoare pentru a denunța această măsură salutară și a face ca aplicarea ei să fie imposibilă. Nici ministerul, nici administrația nu îl ascultau pe domnitor, din moment ce dezacordul consulatului era de notorietate.
- p. 60

- p. 61 Deja guvernarea devenea imposibilă. // Pierdea zi de zi din prestigiu, pe măsură ce Consulatul se angaja din ce în ce mai mult într-o opoziție directă, înverșunată [...]

Această perioadă a găsit guvernarea dezarmată. Boierii erau demoralizați de lupta dintre domnitor și consulat; domnul Villara, astăzi mare vornic, adică ministru de interne, i-a liniștit pe toți cei care aveau tendința să creeze tulburări; Bibescu, astăzi domnitor, se adresa tuturor celor ce puteau să înșele, prezentându-l pe domnitor ca abandonat de Rusia, din cauza neînțelegerilor acestuia cu, consulatul. Spiritul discordiei dădea roade.

- p. 62 Atunci Bibescu a scris și a trimis la Paris prin doctorul Piccolo²⁰, lucrarea, corectată de un literat de prestigiu, cu titlul: *Paul Kisseleff et les // Principautés de Moldavie et de Valachie* [...] Ceea ce este de reținut este că Bibescu s-a făcut remarcat în străinătate prin această lucrare și odată întors în țară, a fost considerat

²⁰ Piccolo, cenzor de origine italiană, din 1840 profesor la Academia Mihăileană din Iași.

unul dintre cei ce ar putea să servească interesele opoziției și să susțină chiar consulatul prin relațiile sale cu personalitățile din exterior. Nu se poate neglija nici posibilitatea unei schimbări, din moment ce poziția ostilă a consulatului față de domn era cunoscută de toată lumea, mai ales că fuseseră trimise guvernului imperial acuzații grave de către mitropolitul Neofit²¹, care îl ura pe domn datorită intențiilor acestuia din urmă de a seculariza averile mănăstirești în înțelegere cu domnul Titov.

Opoziția se prezenta astfel foarte puternică în alegeri, sprijinită de consulat, de cler, care era nemulțumit de legea din 1840 privitoare la averile mănăstirești. Opoziția era compactă, prin strângerea rândurilor boierilor din prima clasă, care doreau tronul pentru ei înșiși, recrutați dintre toți cei care vedeau apatia guvernului și se temeau să fie, după căderea acestuia, subiecți ai dușmăniei și răzbunării victorioșilor. Rezultatul era cel așteptat. Adunarea a fost formată din inamicii cei mai decisi și mai violenți ai guvernului [...] Domnitorul era obosit de lupte. Mândru, el a fost conștient că nu mai avea nici unul dintre mijloacele prin care un om serios ar fi putut pleda în fața consulatului în favoarea interesului guvernului și a liniștei publice, două probleme care erau inseparabile. El s-a decis în consecință să se sprijine numai pe instituții, fiind convins că, în ciuda mulțimii și a violenței inamicilor săi, // sprijiniți de consulat, <acesta> nu va reuși să facă să fie semnate de noua Adunare dorințele celor două înalte curți, pentru a cere o anchetă și destituirea <domnitorului>. Era singurul caz în care Regulamentul organic accepta ancheta oficială și schimbarea domnitorului, a cărui numire²² era de altfel pe viață. Cât despre speranțele opoziției, ele se bazau numai pe certitudinea că, consulatul, singurul ascultat la Petersburg, nu-și făcea nici un scrupul în a respecta legile regulamentare, pentru a ajunge la destituirea domnitorului, destituire care ar fi însemnat de fapt supraviețuirea ei. Vom vedea în continuare că nici opoziția, nici guvernul nu s-au înșelat în planurile lor, deși aveau puncte de plecare diferite, și iată în ce mod.

Adunarea s-a deschis, conducătorii partidei s-au gândit, pe bună dreptate, să profite de primele momente de entuziasm și au început ostilitățile prin adresa de răspuns la discursul domnesc, în scopul de a compromite Adunarea printr-un act aparent legal, iar deputații, chiar și cei indeciși, ar fi fost convinși să voteze atunci când li se va spune că nu era vorba decât de a semna domnului câteva nereguli administrative, pentru a fi rezolvate, și nu de a face reclamații către cele două mari Curți. // Aceste lucruri fiind puse la punct, Adunarea a numit comisari pentru redactarea proiectului de adresă, pe domnii Villara și Bibescu, cei doi corifei, care fuseseră amândoi miniștrii domnitorului Ghica și care, amândoi, cu multă bucurie, au început să defăimeze administrația domnească din care au făcut parte [...] // Iată proiectul adresei pe care au conceput-o Bibescu și Villara, vechi miniștri ai domnitorului Ghica [...] ²³

²¹ Neofit, episcop al Râmnicului (1824–1840), mitropolit al Ungrovlahiei (1840–1849).

²² Domnitorul nu era numit, era ales. Numai primii domnitori regulamentari au fost numiți.

²³ Vezi această adresă și în *Analele Parlamentare ale României*, t. IX, p. I. *Obșnuita Adunare Obștească a Țării Românești*, legislatura III, sesiunea I (X), 1841–1842, București, 1893, p. 123–131;

„Prea Înălțate Doamne! Înțelepciunea Înălțimii Voastre, apreciind garanția ce o oferă prosperității publice instituțiile, care ne-au fost oferite de cele două curți, cea suzerană și cea protectoare, a convocat Adunarea generală pentru a treia perioadă de cinci ani. Membrii care o compun au onoarea de a o asigura pe Alteța Voastră, că păstrarea intactă a instituțiilor și binele public pe care ele îl reprezintă, vor fi unicul scop spre care se îndreaptă toate eforturile noastre²⁴.

p. 67 Asigurările pe care Înălțimea Voastră a binevoit să ni le dea că, în cazul tulburărilor care au avut loc anul trecut în Brăila, // autoritățile locale nu au încetat să supravegheze un loc atât de important, și că îndrăzneala unei astfel de întreprinderi nu le poate fi imputată, ne-au prilejuit mulțumirea pe care o simțim atunci când aflăm succesul măsurilor adoptate pentru menținerea ordinei și stabilității publice.

Prea Înălțate Doamne, Adunarea obștească, fidelă îndatoririlor sale și întotdeauna supusă ordinelor Înălțimii Voastre, va examina cu atenție toate pricinile pe care Înălțimea Voastră le va ridica. Ea îndrăznește astăzi să vă roage, Prea Înălțate Doamne, de a-i permite să se achite de una dintre datoriile sacre, dar în același timp cea mai penibilă, pentru că ar putea să îndurereze inima Înălțimii Voastre. Adunarea este fericită dacă ar putea cruța orice neplăcere, căci nu ar simți profunda tristețe ce astăzi o încearcă.

Prea Înălțate Doamne, noi nu mai putem să vă ascundem starea critică a țării, fără a ne asuma o mare răspundere, neîndeplinindu-ne astfel misiunea și încălcând fidelitatea pe care V-o datorăm²⁵. //

p. 68 Țara, Prea Înălțate Doamne, se înăbușă sub numeroasele abuzuri care au invadat în timpul celor șapte ani, toate ramurile administrative, iar perpetuarea lor a aruncat neliniște și disperare în toate clasele societății. Ca o fatalitate a destinului patriei noastre, tot ceea ce s-a hotărât acum câțiva ani pentru prosperitatea țării noastre s-a întors împotriva ei; țăranul, al cărui destin a fost obiectul celei mai mari sollicitudini, este astăzi mai mult ca niciodată lăsat pradă potlogăriilor și jafurilor²⁶. Astfel în problema alinierii satelor, în construirea caselor comunale, a școlilor rurale, care le-au fost impuse locuitorilor satelor în speranța că vor contribui la creșterea simțului moral și a prosperității materiale, // s-au remarcat timp de șapte ani nenumărate abuzuri. În același timp casele comunale, destinate în special

traducerea s-a făcut după varianta lui Billecocq, coroborată cu varianta din *Analele parlamentare*. Am redat-o aici pentru notele și comentariile lui Billecocq.

²⁴ „Domnul Bibescu, devenit domn, a cerut și a obținut suspendarea Adunării; el a administrat finanțele timp de patru ani fără a avea un buget regulat, a stabilit noi impozite și noi legi prin simpla lui dorință. A recenzat populația, a acordat pensii fără a apela la legislativ; a distrus legea electorală și a răsturnat toate instituțiile acordate de cele două curți, cea suzerană și cea protectoare” (n.a).

²⁵ „Starea critică a țării nu vine decât de la lipsa de inteligență a consulului și a domnitorului, din intrigile opoziției, administrația era apatică și lăsa mână liberă inamicilor ei” (n.a)

²⁶ „Este o afirmație falsă din toate punctele de vedere și care nu merită răspuns. Cât despre suferințele țăranului, ele erau în parte reale. Dar însăși adunarea, cum am avut ocazia să vedem, a refuzat ajutorul său domnitorului în această problemă, care ținea de interesele boierimii, iar acum adunarea este cea care acuză și domnitorul este cel acuzat! Nu ne putem aștepta la nici o logică din partea domnitorului Bibescu, care urcat pe tron, a agravat suferințele țăranului, pe care l-a lăsat fără apărare în fața lăcomiei proprietarilor” (n.a).

pentru transmiterea ordinelor autorităților competente către comune, au devenit inutile, pentru că aceste ordine sunt transmise de dorobanți²⁷.

Magaziile de rezervă au devenit, într-un mare număr de localități un mijloc de spoliere pentru țărani, care sunt în continuare jefuiți, fie atunci când sunt chemați să depună grânele din acel an, fie când cer grânele depuse cu trei ani înainte, fie când le sunt controlate grânarele. Întreținerea dorobanțului care, în principiu a fost calculată să coste // cât mai puțin comunele, este astăzi foarte împovăraătoare din cauza nedreptăților ce se fac prin scutirile acordate mai multor sate în virtutea unor interese particulare²⁸. p. 70

Abuzurile sunt grave în privința recrutărilor. Pentru fiecare recrut concetățenii lui plătesc între 1 500–3 000 piaștri. La suma legală de 300 de piaștri, pe care îi primește un recrut în momentul angajării sale, și care se ridică de obicei la dublul său, se adaugă drumurile făcute de săteni însărcinați să-i însoțească pe recruți până la locul destinat, drumuri de cinci sau șase zile distanță. Acestea împreună cu dificultățile de tot felul pe care anumiți ofițeri, însărcinați cu recrutările, în strânsă legătură cu autoritățile civile le fac, când îi întorc pe recruți acasă de mai multe ori sub pretextul că nu au calitățile cerute, reprezintă o sursă ineputabilă de abuzuri și jafuri²⁹. //

Reparațiile drumurilor, făcute de sate, se execută fără nici o orânduială, fără nici o supraveghere, astfel încât lucrul făcut într-o zi este reluat ziua următoare. Căraușii neplătite, metodele întrebuințate de administratori sau subadministratori de a-i obliga pe țărani să-și vândă produsele la jumătate sau o treime din valoarea lor; amenzile date de aceiași funcționari în favoarea lor, cheltuielile subadministratorului sau cele ale dorobanțului făcute la trecerea prin sate, au reînviat vechile corvezi, retribuții în natură, cotizațiile, întreg cortegiul de apăsări pe care Regulamentul organic a încercat să le înlăture³⁰. //

 p. 71

²⁷ „Măsurile relative la magaziile de rezervă, la casele comunale și școlile satelor au fost adoptate și aplicate sub administrația provizorie. Adunarea, atunci când afirmă că se comit abuzuri în executarea diferitelor măsuri, comite un anacronism sau minte. Cât despre alinierea satelor, în perioada adresei se aliniaseră 2 560 din cele 4 000 care existau. Această operație se făcea încet din cauza reclamațiilor frecvente din parte țăranilor și proprietarilor. În ceea ce privește ordinele scrise și afișate pe casele comunale, această măsură nu a putut fi niciodată aplicată, nici sub administrația provizorie, nici sub domnia lui Ghica. Mai mult decât atât s-a încercat aplicarea sa în timpul guvernării lui Bibescu, care a menționat-o în Adresă numai pentru a sublinia nereușitele administrației Ghica” (n.a).

²⁸ „Administrația nu s-a amestecat în organizarea magaziiilor de rezervă, ci numai în supravegherea lor. Au fost întâmpinate în această problemă mici abuzuri, care nu sunt importante, iar cererile proprietarilor au fost suficiente pentru a le reprima. Același lucru și în problema dorobanților. Sunt probleme fără importanță care au fost amintite în adresă pentru a-i da mai multă greutate” (n.a).

²⁹ „Această plângere este oarecum fondată, dar este destul de dificil de a împiedica astfel de abuzuri, din cauza modului de recrutare arbitrar care a fost folosit până în prezent, în loc de a se pune în execuție cel stabilit de Regulamentul Organic. De altfel acesta nu era o realitate a administrației Ghica, ci mai mult a celei dinainte sau a celei care a urmat-o” (n.a).

³⁰ „Abuzurile la care se face referire sunt inerente constituirii satelor în Țara Românească, însă sunt departe de a avea întinderea pe care le-o atribuie adresa în timpul domniei lui Ghica. Reparația coșurilor este prevăzută în Regulament ca fiind o obligație a satelor. Dacă funcționarii mici profită, autoritatea superioară neinteresată în abuz, o reprimă la prima plângere. În ceea ce privește manevrele

- p. 72 Putem spune, Prea Înălțate Doamne, fără a vă înșela, că dacă ar fi să se calculeze toate sumele ilegale plătite de către țărani, toate corvezile din ultimii șapte ani, acestea s-ar ridica la dublul sumei legale pe care ar trebui să o achite țăranii, fără a pune la socoteală pagubele imense pricinuite de o asemenea stare de lucruri³¹. //
- p. 73 Cauza acestor rele, Prea Înălțate doamne, este venalitatea cu care sunt numiți subadministratorii, protecția acordată administratorilor acuzați de corupție de către opinia publică, în puțina încurajare primită de cei care își îndeplinesc funcțiile conștiincios. Dacă, în această tristă stare de lucruri, care prelungită ar aduce mari nenorociri țării, ne-am permite să stabilim grade de suferință, atunci am putea cere milostivirea Înălțimii Voastre în favoarea satelor noastre situate pe Dunăre. Însărcinate cu paza frontierelor, în speranța că în timp ele vor obține o oarecare disciplină militară, care să garanteze eficacitatea serviciului încredințat, aceste sate, departe de a răspunde acestor speranțe, se găsesc astăzi în starea cea mai adâncă de
- p. 74 deznădejde și mizerie. La începutul organizării lor, serviciul militar al fiecărei familii era de 14 zile pe an, // astăzi este de 36–40 zile, iar corvezile cele mai grele apasă astăzi aceste sate, care sunt împovărate de două autorități, cea civilă și cea militară, amândouă la fel de păguboase. Nu putem ascunde, Înălțimii Voastre că dacă nu se vor lua cele mai grabnice măsuri pentru ușurarea sarcinilor, nu numai că va fi compromisă apărarea frontierei, mai ales acum când a fost micșorat numărul soldaților necesari la pichete, dar suntem amenințați cu emigrarea tuturor peste Dunăre³². //

de a-i face pe țărani să-și vândă produsele la jumătate sau a treia parte din preț, acest abuz a încercat să fie înlăturat în timpul administrației lui Ghica; arendașul ajutat de proprietar, împrumuta bani țăranilor și cumpăra recoltele sub adevărata lor valoare. Autoritatea nu putea face nimic în fața tăcerii legii, nu putea să-i pedepsească pe funcționari care făceau astfel de fapte, putea cel mult să-i dezaprobe sau să-i destituie, ceea ce se întâmpla destul de des. În ceea ce privește cheltuielile dorobanțului în sate, acestea erau adevărate, dar sub administrația lui Bibescu, au fost mai mari. Abuzurile făcute de micii funcționari nu erau cele care împovărau pe țăran, ci acelea făcute de domnitorul însuși, de ministrii, de favoriții săi. Despre aceste abuzuri generalizate, ce caracterizau vechea ordine, nu putea fi vorba în timpul administrației lui Ghica, într-o manieră permanentă așa cum se întâmpla în timpul domniei lui Bibescu” (n.a).

³¹ „Aceasta este o exagerare. Putem să socotim sumele ilegale plătite de țărani sub administrația lui Ghica la 4 000 000 piaștrii pe an sau la jumătatea cifrei la care se ridică capitația, dar cea mai mare parte a acestor sume ilegal stoarse de la țărani revin arendașului, ale cărui înșelăciuni au făcut de multe ori obiectul plângerilor guvernului către Adunare, care a respins toate mijloacele de a le remedia, sub pretextul de a nu atinge dreptul de proprietate. Vedem cu câtă afectare se descriu în adresă ultimii șapte ani, adică întreaga domnie a lui Ghica, cu toate că <adresa> nu avea nici un drept de a ataca trecutul și perioadele care au fost sancționate de către Adunările precedente. Acest răstimp este astfel în afara oricăror pasiuni politice și recriminări, prin elogiile și expresiile de recunoștință adresate guvernului în privința loialității și patriotismului său” (n.a).

³² „Boierii proprietari din districte numesc dintre ei și pentru fiecare județ doi candidați, dintre care unul trebuie să fie confirmat de ministerul de interne, pentru a lua locul subadministratorului. Lupta dintre cei doi candidați care își dispută întâietatea este plină de venalitate. În loc de a se plânde de această stare de lucruri care este la lumina zilei, Adunarea ar trebui să ceară modificarea legii care dă loc la abuzuri, propunând să nu fie aleși doi candidați, ci unul singur, ceea ce ar duce la încetarea luptelor între combatanți și ar distruge astfel cauzele abuzului. Cât despre satele însărcinate cu paza frontierei turce, sunt împerejurări în timpul cărora aceste sate sunt supuse unei supravegheri

Prea Înălțate Doamne, vă spunem cu tristețe, că nemulțumirea se găsește în toate satele și orașele, durerea în toate inimile, iar plângerile se găsesc pe toate buzele. Sunt acuzate sfaturile orășenești și autoritățile însărcinate cu supravegherea acestor orașe, de a frauda în favoarea lor veniturile destinate a asigura prosperitatea și ordinea publică. p. 75

Sunt acuzate că fac speculă cu hrana săracilor. Aceste acuzații sunt mai grave în capitală unde există o populație numeroasă, iar acest abuz este vizibil. Dacă ne-am fi îndoit, Prea Înălțate Doamne, asupra adevărului acestor acuzații, totuși le-am fi adus la cunoștința Voastră, conform convingerii noastre că opinia publică merită satisfacție, chiar atunci când s-ar înșela și în special când este vorba de obiectele necesare existenței. Astfel, odată cu încălcarea continuă // a dispozițiilor regulamentare au reapărut vechile vicii și toate obiceiurile păgubitoare pe care aceste legiuri ar fi trebuit să le desființeze, așa cum se anunța la început³³. p. 76

De la administrație vom trece acum să prezentăm Înălțimii Voastre partea judecătorească, unde nu putem să nu semnalăm aceeași nerespectare a legilor, aceeași tendință de a substitui arbitrarul legalității, același abuz de putere. În primele timpuri ale reformei exista o ambiție generală, aceea de a face dovada atașamentului către binele public. Exista convingerea generală că, pentru a căpăta distincții, fiecare trebuia să se facă util și să aibă o purtare cinstită. Acest dublu motiv de emulație provocase o ameliorare sensibilă în starea morală a tribunalelor noastre, // ameliorare care ne făcea să sperăm că în timp, se vor ridica la înălțimea misiunii lor nobile și importante. Din păcate această speranță a fost de scurtă durată. Magistraturile pe care mai mulți dintre noi le-am avut nu ne împiedică, Prea Înălțate doamne, de a spune adevărul pe care îl datorăm Înălțimii Voastre și țării. Nu vom precupeți să arătăm greșelile noastre și pe cele ale altora și nu vom căuta să alungăm departe de noi răspunderile ce ne revin în privința decăderii ordinii noastre judiciare, și dreptele reproșuri care i se fac. O mare demoralizare domnește în tribunalele noastre; alături de acest rău există altul mai mare pentru că nu-l putem preveni și nici nu ne putem apăra de el: amestecul altor puteri în cea juridică. Prea Înălțate Doamne nu puteți să nu recunoașteți că separarea puterilor, unite în vechiul regim, este unul dintre marile beneficii ale legislației actuale. Abuzurile revoltătoare pe care unirea puterilor le-a facilitat, independent de multe alte motive nu mai puțin importante, au determinat adoptarea acestui principiu fundamental căruia îi sunt aduse zilnic noi lovituri, care ne fac să ne îndoim // de p. 77

înjositoare, ca în perioada în care ciuma bântuia pe malul stâng al Dunării, perioadă în care pichetele au fost dublate pentru a asigura securitatea. Dar în general aceste sate, scutite de obligația de a furniza soldați sau dorobanți, nu se plâng. Și totuși domnitorul Ghica a încercat să le ușureze situația, dar mijloacele propuse de el nu au fost aprobate de adunare. Nu vedem pe ce bază au fost formulate plângerile din adresă, care arată numai sarcinile acestor sate, dar nu și scutirile de care se bucură și care condamnă guvernul care a propus măsuri pentru remedierea răului" (n.a).

³³ „Lipsa de substanță a acestor acuzații nu poate primi nici un contraargument. Trebuie remarcat numai că a acuza un guvern de reaua administrație a sfaturilor orășenești, cu toate că acest guvern, ca acela al domnitorului, nu a fost niciodată acuzat, prin însăși Adresa de a lucra împotriva drepturilor electorilor și de a viola alegerile municipale pe care le-a lăsat libere, după cum specifică legea, este o prezentare falsă a lucrurilor. Dacă consiliile municipale nu își îndeplinesc sarcinile, este treaba electorilor de a le retrage și încrederea și votul lor" (n.a).

- p. 78 garanția legilor. Astfel la neîncrederea inspirată de tribunale se adaugă neliniștea cauzată de acele instrucțiuni ce prejudiciază adeseori problemele grave, influențează conștiința judecătorilor prin interpretări ale legii, care atacă drepturile obținute de mult timp, prin suspendări nedefinite, care împiedică judecățile definitive și care pun adesea în pericol interesele și averea părților. De aici Prea Înălțate Doamne această criză care se manifestă zilnic în comerț și această absență totală a creditului care împiedică punerea în circulație a capitalurilor noastre³⁴. //
- p. 79 Expunerea stării noastre judecătorești ne oferă ocazia să recomandăm milostivirii Voastre pe creditorii compromiși în falimentul casei Moscu³⁵, din care mulți au ajuns în cea mai cumplită sărăcie, așteptând o dreptate care va veni prea târziu pentru ei. //

³⁴ „Regulamentul organic a trasat o linie de demarcație între puterea administrativă și cea judecătorească. Adresa se plânge de amestecul Domnitorului și de încălcarea drepturilor magistraturii. Dar noi nu am văzut ca magistrații care se plâng să demisioneze din slujbele lor, nici ca miniștrii justiției să renunțe la demnitățile lor, pentru a nu fi responsabili de abuzurile pretinse și a opri astfel puterea în tendințele ei anti regulamentare. Dimpotrivă, judecătorii și miniștrii, semnatori ai adresei își continuă netulburăți magistraturile, și se plâng că sunt forțați să facă ceea ce nu vor să facă. Ce vom spune noi de o Curte regală care primind de la rege un ordin scris, contrasemnat de ministru, o ordonanță care ar cere fie o amânare, fie retragerea unui proces aflat în derulare, fie neîndeplinirea unei sentințe definitive și mai mult, să indice ce curs să ia procedura judecătorească, ce apreciere să se dea faptelor care fac parte dintr-un proces sau maniera de a interpreta sau de a aplica legea. Bineînțeles că nu vom lua în considerație ordonanța, o vom alunga cu dispreț, iar ministrul semnatar va fi acuzat de încălcarea jurământului. Ei bine, Regulamentul organic a constituit tribunalele și le-a dat aceeași libertate ca în Franța. De ce atunci să se supună puterii și amestecului ei? Sau poate domnitorul s-a servit de forța baionetelor pentru a-și impune voința? Dar domnitorul Ghica nu a fost acuzat niciodată de violență. Totul este împotriva demoralizării de care se scrie în adresă. Nu este ca o prostituată care se plânge că a fost sedusă? Adevărul este că nici guvernul, nici domnitorul nu sunt pe deplin conștienți de importanța reformelor judiciare, și că adresa, pentru că are drept scop să arunce blamul pe întreaga activitate a domnitorului, evită să precizeze faptele, să semnaleze cu exemple concrete încălcările legii, evită să ceară pedepsirea acuzaților, pentru că ancheta care s-a efectuat ca urmare a cererii a dovedit repulsia constantă a domnitorului pentru amestecul în afacerile judecătorești, și continua lui stângineală în mijlocul plângerilor necontenite care îi veneau împotriva tribunalelor, pe care nu le putea pedepsi. Se știe că în legislația română nu este prevăzut cazul de încălcare a îndatoririlor de către un înalt funcționar, care nu putea să apară în vechiul regim în fața tribunalelor, căci acesta nu era responsabil, ci semna numai rapoartele domnitorului, care, asistat de înaltul cler și funcționarii superiori, judeca public și în ședință solemnă procesele, fiind ultima instanță. Aceasta era o mare garanție pentru pledanți, care aveau ocazia de a se confrunta cu tribunalul la care au apelat, cu domnitorul, care avea misiunea de a le aprecia conduita și de a-și schimba decizia. Adresa nu amintește că guvernul a redactat un cod criminal, care a fost respins, privându-l astfel pe domnitor de orice mijloc legal de a-i pedepsi pe judecători pentru neîndeplinirea sarcinilor. Adresa nu spune care este adevărata cauză a rețelilor și nici nu precizează motivele plângerilor formulate. Ea are un limbaj vag și se mărginește a-l acuza pe domnitor spunându-i: „Merg și mai repede, vedeți că nici noi nu vrem mai mult decât Înălțimea Voastră, pentru că noi vă însărcinăm cu neputințele noastre; vom numi un succesor care va îndrepta tot răul”. În sfârșit, așa s-a întâmplat. Acuzatorul a devenit succesorul domnitorului și a dovedit că mai binele este dușmanul binelui. Această independență a puterii judecătorești, atât de dorită de adresă, nu există deloc, iar în locul principiilor regulamentare, de care domnitorul Ghica a fost acuzat că s-a îndepărtat, s-a ajuns la SIC VOLO; SIC JUBEO: SIC PRO RATIONE VOLUNTAS. Nu era nevoie să se facă atât de mult zgomot pentru a se ajunge aici (n.a). De fapt dictonul corect este HOC VOLO, SIC JUBEO, SIT PRO RATIONE VOLUNTAS și îi aparține lui Juvenal (n. trad).

³⁵ Ștefan Hagi Moscu, negustor și bancher în principate.

Sunt cinci ani de când s-a declanșat această afacere și nici până astăzi nu se p. 80
întrevede un sfârșit favorabil din cauza mașinațiunilor de tot felul, făcute pentru a-i
descuraja pe creditori și a lipsei de ajutor din partea autorităților. //

Dezordinea finanțelor noastre și starea deplorabilă în care se găsesc casele p. 81
publice reclamă de asemenea atenția Înălțimii Voastre. Vedem, Prea Înălțate
Doamne, cum cheltuielile noastre cresc în fiecare an din pricina lăncezelii care se
manifestă în slujbele publice. În sfârșit, în 1835, luându-se în considerare p. 82
trebuințele statului, s-a decis că suma de 16 500 000 piaștri // era suficientă pentru
a acoperi toate cheltuielile anului în curs, lăsând și o rezervă de 1 666 552 piaștri.
În 1839, creșterea oferită de noul recensământ, prin urcarea prețurilor la vânzarea
ocnelor și a vâmlor, a făcut să crească veniturile la 17 000 000 piaștri. Totuși
socotelile anului din urmă au prezentat un deficit, cu toate că ar fi trebuit să avem o
rezervă însemnată, dacă am fi făcut // economii și dacă ar fi fost luate în
considerare prevederile însemnate ale articolelor 132 și ultimul paragraf al p. 83
articolului 65. Îndrăznim, Prea Înălțate Doamne să prezentăm un fapt lipsit de
importanță, dar care va putea demonstra Înălțimii Voastre măsura neglijenței
administrării finanțelor. Suma de 1 400 000 piaștri pe care o plătim anual Porții,
oferă, datorită cursului monedei, un beneficiu // de la 150 000 la 200 000 piaștri de p. 84
care vistieria este frustrată de șapte ani consecutivi.

Aceeași dezordine și risipă se face remarcată, Prea Înălțate Doamne, și în
administrarea caselor publice. Astfel Casa armatei, care ar trebui să fie cea mai
prosperă și să posede un capital considerabil, se găsește astăzi amenințată de a p. 85
pierde // un capital de 300 000 piaștri, pe care i-a împrumutat casei Moscu în
condiții defavorabile, într-o epocă în care vistieria împrumută cu 18%. Tot din
aceeași cauză, Casa centrală, cea a depozitelor și cea a mitropoliei se găsesc
compromise în falimentul numitei case; prima pentru suma de 819 995 piaștri, a
doua pentru cea de 925 066 piaștri și cea de a treia pentru cea de 326 700 piaștri.
Casa centrală înregistrează an de an pierderi considerabile din cauza manevrelor ce
se fac la arendarea moșiilor mănăstirești, pentru a fi îndepărtați cei cu stare, și a
scăderii prețurilor acestor arende³⁶.

Cât despre Casa Mitropoliei ea nu se află într-o stare mai prosperă ca altele, // p. 86
în ciuda veniturilor considerabile și a vacanței scaunului mitropolitan în timpul
celor șase ani. Trebuie să aflăm întrebuințarea acestor venituri. Nu cunoaștem nici
întrebuințarea veniturilor caselor comunale, care posedau la sfârșitul lui 1837 un
capital de 2 357 483 piaștri, de care însă au fost private, cu toate că articolul

³⁶ „În nota relativă la falimentul bancherului Moscu, am răspuns acestei plângeri, care nu a fost
reală decât în timpul domnitorului Bibescu, care a condamnat casele publice că ar fi pierdut jumătate
din creanțele lor și i-a eliberat pe miniștrii care au împrumutat fără garanții. Acuzatul a vrut să repare
urmările unui eveniment neplăcut, acuzatorul dimpotrivă a agravat răul și l-a înfăptuit. Cât despre
manevrele făcute pentru a-i alunga pe cei înstăriți de la arendarea moșiilor mănăstirești și despre
scăderile de care se scrie în adresă, nu au fost decât niște zvonuri care circulau în epocă, zvonuri prea
puțin măgulitoare pentru miniștrii; dar niciodată aceste zvonuri n-au primit nici confirmarea, nici
notorietatea publică ca aceea pe care au primit-o în timpul domniei lui Bibescu, care face război
împotriva tuturor stabilimentelor ecleziastice și le despoaie sistematic” (n.a).

106 din Regulamentul organic se opune expres ca guvernul sau funcționarii săi să se atingă de fondurile comunale sub orice pretext³⁷.

p. 87 Același spirit haotic a fost introdus și în gestiunea câtorva averi ale mănăstirilor închinăte, ale căror bunuri au fost lăsate la discreția unor particulari timp de șapte ani, ceea ce nu a făcut decât de a ridica pretențiile Sfintelor // Locuri, câteva de altfel foarte mari, pe care le-au avut de la început³⁸.

p. 88 Credem, Prea Înălțate Doamne, că am fi trădat misiunea noastră dacă am fi ascuns opinia generală despre starea armatei. Se spune că aceste trupe au scăzut numericeste în ultimii șase ani, că soldații sunt în fiecare zi mai puțini decât ofițerii, că în loc de 1 140 de cai, din care ar trebui să se compună escadroanele de cavalerie, fiecare escadron se compune din 50, 60 de cai, în timp ce sumele destinate armatei au crescut cu a patra parte, cu suma de 651 738 piaștri adăugați anului 1839. Se spune că suma de 150 de piaștri pe care o depune fiecare recrutar la începutul serviciului în casa militară, nu a fost niciodată restituită soldaților care termină serviciul, că sumele provenite din aceste depozite, al căror total se ridică la 600 000 piaștri, nu se găsesc niciodată în casă, că economiile // provenite din decese sau dezertări se pierd. Se mai spune că avansările în armată nu sunt făcute după merit și după serviciile aduse. Acest fapt, dacă este adevărat, și nu putem decât să-l considerăm așa după cum se prezintă lucrurile în politică, nu poate decât să stârnească solicitudinea Domniei Voastre, pentru că, Înălțate Doamne, nimic nu demoralizează mai mult o societate ca distincțiile și recompensele acordate persoanelor care nu le merită³⁹.

p. 89 Distincțiile și recompensele, singurul mijloc de încurajare pe care guvernul îl are la îndemână, au fost date cu atâta mărinimie în ultimii ani, că s-au depreciat în ochii tuturor, nu sunt văzute decât ca un mijloc de a ocupa funcții de unde te poți îmbogăți. Astfel o mulțime de indivizi care nu au adus nici un serviciu țării // au fost ridicați, împotriva legilor, din modesta lor condiție pentru a fi așezați, fără a fi capabili, fără a avea avere, într-o carieră ambițioasă unde nu pot găsi decât mizerie, în afară de faptul că pot spori această stare de lucruri prin propriile fapte⁴⁰.

³⁷ „Socotelile veniturilor Mitropoliei, în timpul vacanței scaunului, au fost supuse Adunării, care avea în rândul ei ca membri pe cei trei episcopi care girau veniturile. Dacă au existat abuzuri, acestea erau ale giranților, ale căror socoteli au fost sancționate de legislativ. Domnitorul nu este de vină, iar plângerea împotriva sa este falsă. Cât despre casele comunale, unele sume au fost cerute de către sate pentru stabilimentele publice, necesare acelor comune, iar cu ocazia discuțiilor în Adunare s-a dovedit că aceste cheltuieli au fost făcute de către deputații din Adunare, pentru districtele respective” (n.a).

³⁸ „Au existat sub domnia lui Ghica, câteva mănăstiri care s-au plâns, iar familia sa a fost acuzată de afaceri necurate în această privință, dar aceste abuzuri s-au făcut numai asupra a trei mănăstiri mai cunoscute. Acest sistem nu era încă atât de întins ca sub administrația actuală, iar Sfintele Locuri se plâng <neîncetat de aceste malversațiuni>” (n.a).

³⁹ „Cheltuielile armatei au trecut în toate Adunările fără nici o plângere. Adresa care folosește termenii despre care se spune, se vorbește, se afirmă, trebuia să concretizeze aceste afirmații, menționând anul la care se referă, an în care s-au făcut plângerile și au fost refuzate fondurile. Cât despre gradele militare, există o lege asupra avansărilor care a fost urmată în litera ei, iar afirmațiile Adresei sunt minciuni, se vorbește fără a se cunoaște faptele” (n.a).

⁴⁰ „Aceeși situație se găsește și pentru rangurile civile. Legea care se referă la ranguri” (n.a).

Prea Înălțate Doamne, în această prezentare rapidă, dar foarte neplăcută pentru noi, nu putem trece sub tăcere o problemă care, independent de marea importanță pe care o are, prin numeroasele interese pe care le atinge [...] Da, Prea Înălțate Doamne, mărturisim că abuzurile, care au pătruns peste tot, s-au făcut simțite și în exercitarea dreptului de proprietate și l-a acaparat ca un mijloc puternic pentru a-și atinge scopurile. Noi nu negăm că există proprietari care abuzează de acest drept; însă trebuie să // spunem că numărul acestora este mic, și că cea mai mare parte a proprietarilor sunt străini de abuzurile care se comit în numele lor, dar întotdeauna împotriva voinței și a intereselor lor. Înălțimea Voastră știe că toate proprietățile din Țara Românească sunt arendate și condițiile arendării sunt supuse legii. Dacă arendașii le încalcă este din cauză că găsesc ajutor și încurajare la funcționarii locali, care au de multe ori foloase mari din aceste abuzuri. Pentru a dovedi aceste lucruri, putem cita spoliierile care se fac pe pământurile mănăstirești și pe domeniile statului. Într-o oarecare măsură guvernul reprezintă în acest caz proprietarul. Țăranii stabiliți pe moșiiile particularilor sunt mult mai puțin spoliați, pentru că găsesc aproape întotdeauna protecție la moșieri, dacă aceștia sunt în stare să le-o acorde. S-a pretins că toate plângerile țăranilor privesc drepturile de proprietate și s-a tras concluzia că de acolo provine tot răul și cauza sărăciei. Dar și de ar fi adevărat că acele plângeri sunt cele mai multe, iarăși nu ar putea dovedi că ar fi exacte; // asemenea plângeri nu întâmpină nici un obstacol de a ajunge la guvern, dar de cele mai multe ori pot fi măsluite de cei care vor să ascundă propriile abuzuri.

p. 90

p. 91

S-au răspândit, Prea Înălțate Doamne, multe acuze împotriva boierimii, s-a încercat să fie prezentată ca ostilă intențiilor binevoitoare ale guvernului. Nu vom căuta de a apăra aici pe acea boierime din care ați făcut parte și Înălțimea Voastră până nu demult, deoarece am fi acuzați de părtinire. Mărturisim că multe muștrări i se pot aduce și, că multe dintre virtuțile care trebuie să o distingă de alte clase îi lipsesc; căci virtuțile sunt, așa cum Înălțimea Voastră o știe, efectul instituțiilor și al marilor modele pe care le are sub ochi și, mai ales, al unei practici îndelungate al acelor virtuți sprijinite și încurajate de o părintească guvernare. În același timp, dacă îi este permis să se apere, ea poate să aducă dovadă acele vremi în care chiar dacă s-a lăsat antrenată în practici neîngăduite, a putut găsi totuși calea cea dreaptă, atunci când a știut fi condusă și când s-a manifestat încredere în ea. Poate aduce mărturie aceea epocă când, // la glasul unui străin, care a știut să îi câștige spiritul și dragostea, prin buna-credință și iubirea de bine pe care a manifestat-o în toate faptele sale, a sacrificat privilegiile pe care le moștenise din strămoși, și care în alte locuri au fost prilejul unor violente dezbateri, mulțumindu-se numai cu garantarea dreptului proprietății⁴¹.

p. 92

⁴¹ „Se exagerează aici sacrificiile făcute de boierime în perioada reformelor, cele mai multe privilegii, care nu erau decât abuzuri, au fost limitate în timpul domnitorului Grigore Ghica și au dispărut în timpul administrației provizorii, prin introducerea Regulamentului organic. Abilitatea contelui Kiselev a fost aceea de a-i convinge de necesitatea reformelor pe boieri, de a le face plăcute tuturor locuitorilor, pe care a reușit să-i unească, putem spune, unul câte unul, prin interese comune. Domnitorul Alexandru Ghica, pe care l-a ales drept urmaș al său, era singurul care putea să urmeze această cale bună pentru țară, dacă consulul ar fi avut cunoștință de ceea ce contele Kiselev a

- p. 93 Dacă Adunarea Obștească a mărturisit în sesiunea trecută o oarecare respingere în a adopta proiecte // care ar fi schimbat spiritul legislației pe care se sprijinea acea garanție, aceasta nu demonstrează, Prea Înălțate Doamne, că nu a vrut să-i acorde țăranului câteva avantaje lipsite de importanță, care nu i-ar fi ameliorat soarta, lăsând să existe adevărata cauză a sărăciei. Adunarea Obștească, departe de a fi încredințată de rezultatele acestor modificări, avea atunci convingerea, pe care o are și astăzi, că în condițiile în care țara suferea de nerespectarea legilor, nu era prudent a modifica una dintre legile fundamentale ale codului nostru politic, elaborat cu prudență și înțelepciune timp de trei ani, de a-l substitui cu dispoziții luate în grabă în privința arendărilor, care ar fi fost schimbate apoi, aruncând astfel instabilitate și tulburări în averi. Cum ar fi putut Adunarea, în mijlocul acestor neorânduiri generalizate, să judece în ce măsură legea proprietății ar fi împovăraătoare și s-o remedieze în același timp?⁴² //
- p. 94 Prea Înălțate Doamne, numai atunci când totul va intra în legalitate, atunci când toate abuzurile vor înceta, atunci când încrederea distrusă de decepții crude va fi restabilită, atunci când fiecare va înțelege că în afara legii nu există consistență, că guvernul drept și imparțial veghează asupra tuturor, totdeauna gata să recompenseze și să pedepsească legal, numai atunci va fi posibilă o judecată dreaptă asupra legii proprietății, încercare care nu s-a putut face până acum, pentru că niciunde nu a fost aplicată conform spiritului său⁴³. //
- p. 95 Prea Înălțate Doamne, ne-am îndeplinit o dureroasă misiune, care sperăm să fie în folosul țării și al guvernului vostru! Fie ca în curând plângerile să fie înlocuite de vorbe de recunoștință! Dificultățile prezentate sunt mari, dar Înălțimea Voastră va ști să le îndrepte cu înțelepciune. Adunarea Obștească va fi fericită să coopereze, atât cât îi vor permite mijloacele sale, cu Înălțimea Voastră, sub
- p. 96 protecția înaltă sub care se află țara, spre fericirea publică și întărirea guvernului⁴⁴.

înfăptuit, de lucrările sale, de scopul și de rezultatele sale. Nu s-a întâmplat deloc așa. Divizând boierii, consulatul a dus, în timpul domniei lui Bibescu, la distrugerea completă a Regulamentului organic, la arbitrar, la violență, ultima rațiune a sistemului actual. Dacă contele Kiselev ar putea să vadă ceea ce așa-zisii lui admiratori au făcut cu lucrările sale, și cum i-au urmat exemplul, ar fi dezgustat și ar plânge din toată inima starea de decădere a unei țări la care a ținut și pe care stăpânul său a luat-o sub protecția sa" (n.a).

⁴² „Guvernarea Bibescu a demonstrat că Adunarea are o judecată falsă asupra modificărilor legii proprietății propusă de domnitorul Ghica. Răul s-a accelerat într-un fel deosebit, iar acum, a treia parte din pământ nu are altă bază decât aranjamentele forțate impuse de proprietar țăranului. Nu este o problemă fără importanță, cum o prezintă adresa. Este și mai puțin adevărat că haosul general a împiedicat Adunarea trecută de a veni în ajutorul domnitorului, de a ușura soarta țăranului; acest haos nu există decât în mințile celor care au scris adresa, ceea ce este demonstrat de administrația păguboasă a semnatarilor, domnitorul Ghica fiind astfel răzbuhat de toate calomniile" (n.a).

⁴³ „Problema oportunității nu intră în discuție, pentru că răstimpul de treisprezece ani de la introducerea reformelor a fost mai mult decât suficient, pentru a vedea dacă era necesară sau nu modificarea legii asupra proprietății. Din moment ce un guvern propune legislaturii remedierea unui rău constatat prin nenumărate plângeri, răspunde acelui guvern că nu-i inspiră încredere și lasă răul să dăinuiască din acest motiv, acesta este un motiv de răzmeriță. Adresa afirmă că legea proprietății nu poate fi aplicată în spiritul ei; ea înțelege fără îndoială prin aceasta că legea trebuie să fie executată ca în guvernul actual, care-l aduce pe cultivator la disperare prin violențe neauzite" (n.a).

⁴⁴ Această adresă nu a fost făcută nici pentru Adunare, care nu avea nici un drept de a reveni asupra bugetelor, a legilor și a actelor votate de Adunările precedente, și de incrimina șapte ani ai unei

// Primind această scriere plină de falsuri și calomnii, domnitorul Ghica nu putea să ignore că țara privea cu interes desfășurarea evenimentelor. Între două partide extreme, între care unul viza schimbarea domnului și celălalt dorea menținerea lui pur și simplu, marea majoritate a oamenilor de bun-simț, ceea ce noi în Franța numim partidul moderat // sau conservator, își manifesta voința sa. Dacă domnitorul Ghica ar fi renunțat la percepția sa obișnuită și s-ar fi apropiat de acest partid și i-ar fi făcut concesiile pe care le cerea, în Adunare s-ar fi făcut o mare manifestare pentru susținerea sa ca răspuns la adresă și astfel, cu timpul, s-ar fi lămurit și guvernul imperial asupra realităților țării. Dizolvarea Adunării, // alegeri noi și o legislație moderată ar fi fost rezultatul unui astfel de demers; domnitorul nu

p. 97

p. 98

administrației care primise pentru fiecare dintre ani, mulțumirile și elogiile acestor adunări, nici pentru domnitorul căruia îi ceruse să îndrepte aceste abuzuri, ci numai pentru consulat, căruia îi venea în întâmpinare, subliniind aceleași plângeri pe care acesta le aducea în rapoartele sale către împărat, rapoarte care își aflau astfel confirmarea, de către însăși Adunarea, care nu putea fi suspectată la Sankt Petersburg, că a mințit în fața țării. În fine, adresa nu-i atacă pe miniștri, nu discută faptele lor, nu așteaptă ca aceste acte să-i fie supuse aprecierii, ea nu amenință cu refuzul fondurilor necesare guvernării. Ea angajează lupta *ab iratio*, ea se face ecoul calomniilor străzii, ea se face ecoul miilor de minciuni debitate în locurile publice de către dușmanii guvernului; ea îl are drept țintă pe șeful statului, creându-i o imagine ostilă în fața legilor, îl acuză că nu este capabil, jefuitor al avutului public, corupt și corupător, nedemn de poziția pe care o ocupă. Adunarea avea dreptul, în fapt și în litera legii, de a declara război șefului statului, din principiu, fără a examina faptele sale, care nu-i aparțineau domnitorului singur, din moment ce erau sancționate de adunările precedente? În țările unde, răspunsul la mesajul tronului este un act politic, opoziția, în momentul în care se află în putere se mărginește să refuze acest discurs și să-și mărturisească neîncrederea în direcția adoptată de guvern. Dacă, în adresa sa, o Cameră îndrăznește să insulte-l pe rege, să deschidă discuții asupra bugetelor din anii precedenți, și prejudiciază astfel tot ceea ce guvernul îi va propune, ea își anunță în fapt dizolvarea, iar bunul simț al electorilor va face dreptate. Sau mai mult în Țara Românească unde nu s-a instaurat regimul constituțional pe care îl avem noi, în Țara Românească unde contele Kiselev a caracterizat Adunarea numind-o consiliul consultativ al domnitorului, se admite din partea unei astfel de instituții, ale cărei atribuții nu sunt atât de extinse ca acelea ale unor camere obișnuite, să-și manifeste pasiunile și dezaprobările dinainte, fără a fi anunțate de vreun eveniment neprevăzut, care iese din tiparele obișnuite, ca de exemplu răsturnarea instituțiilor de către puterea executivă, se constituie deschis în luptă cu această din urmă putere. Este ceea ce urmărea adresa, care vroia să convingă Petersburgul că țara nu suporta administrația lui Ghica, că se va răscula, și că dacă nu se vor lua măsuri imediate, căderea prestigiului Adunării va duce la tulburări sângeroase. Într-o astfel de nuanță a fost redactată adresa; prea puțin conta ce credea domnitorul sau țara, Petersburgul trebuia convins. Guvernul Ghica, în ciuda slăbiciunilor și a greșelilor sale nu a violat vizibil legile, nici nu a atacat drepturile și interesele maselor. De unde așadar puteau izvorî necazurile? Însurecțiile populare nu sunt, după știința noastră rezultatul intrigilor de salon sau ale pasiunilor individuale. Vorbind țării, Adresa nu vorbea nici măcar în numele întregii Adunări care votase aceste acte necuviincioase, numai pentru a face pe placul consulatului, fără a lua în considerație consecințele ilegale ale actelor sale. Terminăm aceste remarci printr-o observație fără replică. Scopul discuțiilor care au existat între Adunare, domnitor și Consulat nu a fost principiile, ceea ce adresa încerca să demonstreze ostentativ, făcând o paralelă între administrația provizorie cu guvernul pe care ea îl ataca, ci numai o chestiune de persoane, pentru că atât consulatul cât și comisarii adresei au reușit să obțină destituirea domnitorului Ghica, nu pe baza principiilor în numele cărora au scris semnatarii adresei, nici luând drept model administrația contelui Kiselev, pentru că ei s-au îngrijit mai degrabă să distrugă, fără a lăsa vreo urmă, Regulamentul organic și toate înfăptuirile Președintelui plenipotențiar, în numele cărora au cerut și au obținut schimbarea domnitorului. Era deci o problemă de persoane, care a fost luată de Petersburg drept una de principiu. Iată cum Consulatul și-a îndeplinit misiunea și îndatoririle față de cabinetul imperial!" (n.a).

p. 99 ar fi fost destituit, iar Regulamentul organic nu ar fi pierit odată cu el⁴⁵. Dar din nefericire nu a înțeles limpede situația în care se afla; nu a numit pe nimeni să ancheteze pentru a constata abuzurile și a-i pedepsi pe vinovați; nu a răspuns Adunării; // nu a pus sub acuzare și nu i-a trimis în fața tribunalelor pe acei membri ai Adunării care, funcționari în administrația sa, se găseau grav compromiși de declarațiile adresei, și în principal pe redactorii acestei adrese care, fuseseră miniștri și trebuiau să răspundă de gestiunea lor. Și această apatie pe care o avea înaintea alegerilor, el o continua până la închiderea sesiunii, fără a putea disimula pericolul.

În această epocă consulatul, simțind responsabilitatea sa, încuraja partea cea mai exaltată a opoziției în declarațiile sale violente; astfel domnii Villara și Bibescu erau ascultați atunci când spuneau că țara este gata să se răscoale și să înceapă dezordini sângeroase, mai degrabă de a suferi în continuare o guvernare detestată; însuși domnitorul Ghica pierzând orice speranță, conspira în secret și organiza o apărare armată [...]

p. 100 Nu știm cu siguranță dacă domnul Dașcov avea naivitatea de a crede astfel de minciuni, dar părea că le crede; printre elogiile pe care le aducea lui Bibescu, îl lăuda în principal pentru calmul și moderația pe care le-a dovedit în redactarea adresei și pentru influența mare // pe care o avea asupra compatrioților, calități, spunea el în public, prin mijlocul cărora el ar fi reușit să scutească țara de tulburările pe care domnitorul Ghica nu putea să le prevină și nici să le reprime. Aceasta era starea de spirit a Țării Românești și a diferitelor partide care tulburau liniștea, în momentul în care comisarii celor două curți au sosit la București.

O dispoziție fundamentală a Regulamentului organic a fost încălcată prin deschiderea anchetei, care nu putea fi declanșată decât în urma plângerilor adresate de Adunare celor două înalte curți.

p. 101 Legea cerea imperativ, și pe bună dreptate, această formalitate esențială, pentru că atunci când dădea dreptul Adunării, un drept atât de important ca acela de a provoca destituirea șefului statului, ea se apăra de abuzul exercitării acestui drept, și dorea ca plângerile să fie discutate, votate și adresate celor două înalte curți public, ceea ce nu putea fi pus în practică decât dacă Adunarea s-ar fi simțit sprijinită de către boierii electori și apoi era sigură de existența abuzurilor guvernului de care se plângea. O singură intrigă nu putea să determine semnarea unor false acuzații, // fără ajutorul țării, a voințelor atât de ostile puterii constituite [...]

p. 103 // După plecarea comisarilor, și în timp ce opoziția s-a asigurat deja că rapoartele acestora îi vor fi favorabile, domnul Bibescu s-a dus din nou la Paris, unde a pretins că a scris o a doua broșură, care nu este decât un violent pamflet p. 104 împotriva domnitorului // Ghica, pe care îl numește un albanez străin de țară,

⁴⁵ „Este un fapt curios, că trei vechi funcționari ai contelui Kiselev, care s-au bucurat de încrederea lui și care au avut funcții importante, stăteau în această perioadă în Țara Românească, adoptând toți trei calea moderată, fiind considerată singura cale pe care se puteau înfăptui reformele și binefacerile acordate de către Rusia. Toți trei erau de părere că domnitorul Ghica, cu câteva modificări, valora mai mult decât boierii care erau falși admiratori ai lui Kiselev, pentru a fi pe placul cabinetului de la Petersburg” (n.a).

ipocrit, disimulat, șiret, avid, rapace, desfrânat, deformat atât moral cât și fizic, inamic al Rusiei și al instituțiilor pe care aceasta le-a acordat principatelor. Toate aceste murdare calomnii erau rezumatul nenumăratelor injurii care se debitau continuu în saloane de către adepții opoziției și serveau în acel moment drept cântec al victoriei și încoronarea operelor patriotice.

Domnitorul Ghica a guvernat în Țara Românească timp de opt ani și patru luni.

În momentul plecării sale veniturile țării erau de 18 099 983 piaștri, cheltuielile de 15 770 503 piaștri, casa de rezervă avea 1 100 000 piaștri, casa centrală avea 2 170 456 piaștri.

Starea țăranilor era satisfăcătoare; ar fi fost tot atât de prosperă ca sub administrația provizorie, dacă abuzul redevențelor către moșier nu ar fi dus la nenumărate plângeri. Toate ramurile publice se aflau pe direcția bună, cu excepția tribunalelor, unde confuzia exista de partea boierilor, ca și de partea guvernanților. Aceasta parte era în suferință; trebuia pur și simplu să se revină la principiile regulamentare, care nu fuseseră niciodată aplicate în toată întinderea lor, // din momentul introducerii reformelor. Comerțul era în progres, cultura pământurilor lăsate în paragină se extindea; iar exportul, în 1841, atingea cifra de 60 000 000 piaștri. Toate stabilimentele publice fondate de către Administrația provizorie erau menținute în bună stare și regulamentele speciale ținute sub observație. Printre locuitorii diferitelor clase, înaltul cler era nemulțumit din cauza legii care regulariza bunurile bisericești; boierimea era nemulțumită în marea ei parte; discuțiile pe care le avea cu guvernul în problema independenței funcțiilor juridice și dușmănia față de familia domnitoare pe care o credea favorizată, o făcea suspicioasă, dar burghezia și țăranii erau sincer atașați de domnitorul Ghica care le respecta constant drepturile și veghea asupra intereselor lor. Aceasta era situația țării în momentul plecării domnitorului Ghica [...]

Căimăcămia sau guvernul interimar

Destituirea domnitorului Ghica, previzibilă pentru toți cei care cunosc problemele principatelor și care au remarcat direcția greșită spre care se îndreptau, a uluit țara. Se știa că deși administrația sa a avut câteva abuzuri, nu puteau fi atribuite șefului statului personal, ci acelor oameni pe care a avut slăbiciunea să-i lase nepedepsiți, // că indiferent care erau greșelile, acestea nu au fost făcute din răzbunare, nici nu a compromis prin moravurile sale liniștea familiilor, că era în sfârșit fără nici o îndoială, cel mai puțin rău domnitor pe care Țara Românească l-a avut [...]

Adunarea extraordinară care urma să aleagă noul domnitor trebuia să se pronunțe asupra a treizeci și șapte de candidați, care reuneau condițiile cerute de Regulamentul organic [...] Ceea ce vom remarca este că cele trei autorități, guvernul provizoriu, mitropolitul și consulatul, care trebuiau să aibă // un punct de vedere unitar, pentru ca prevederile regulamentare să fie strict urmate, fie în alcătuirea listelor de candidați, fie pentru modul în care urma să se voteze, au abandonat calea legală și au adoptat măsuri arbitrare, care au hotărât rezultatul

alegerilor. Noi nu ignorăm că aceste măsuri au avut sancțiunea cabinetului imperial, căruia bineînțeles că domnul Dașcov i-a prezentat lucrurile sub o lumină legală, dar nu este mai puțin adevărat că alegerea, în ciuda vederilor ministerului imperial și instrucțiunilor binevoitoare ale împăratului, a avut vicii de formă grave, care au făcut-o să pară nulă în ochii poporului. Altfel cum se explică excluderea, din rândul electorilor și al candidaților, a celor trei boieri, care reuneau toate calitățile cerute de lege și admiterea altor doi boieri care nu îndeplineau aceste cereri?⁴⁶ //

p. 112 [...] Instrucțiunile cabinetului imperial care recomandau candidatura celor doi frați Știrbey și Bibescu și care îi invitau pe cei doi boieri să nu se combată reciproc până nu ar fi fost siguri de alegerea unuia dintre ei, au sosit la consulat în ultimele zile care au precedat întrunirea Adunării electorale. Această instrucțiune foarte scurtă nu era imperativă; ea nu dădea mână liberă lui Dașcov de a forța voturile electorilor, de a-l amenința pe episcopul de Buzău și de a-i da de înțeles mitropolitului că îi va da ordin scris de a vota în acest sens. Era numai o recomandare a cabinetului imperial datorată intrigilor // neîncetate ale celor doi frați, care de multă vreme doreau să-l răstoarne pe domnitorul Ghica și care au înșelat înalta societate din Sankt Petersburg, deplângând așa-zisa stare de decădere a țării lor și manifestându-și devotamentul către Rusia [...]

Domnia lui Bibescu

p. 119 Bibescu este cel dintâi domnitor, care de la Küçük-Kainardgi⁴⁷, s-a urcat pe tron ajutat de partidul bătrânilor și în numele acestui partid. Câte obligații funeste nu i-au fost impuse cu acest prilej [...] //

Sub autoritatea contelui Kiselev, noua societate s-a organizat sub titulatura partidului rus sau al legalității. Această nouă societate a susținut domnia lui Ghica, pentru că acesta respecta instituțiile și îi făcea o opoziție moderată dar fermă, atunci când încerca să devieze; a fost învinsă pe câmpul de bătlie prin alegerea noului domnitor, prin influența covârșitoare a consulatului. Această poziție totuși nu a putut fi ținută. Bibescu, care s-a făcut agreat la Petersburg, declarându-se de partea partidului legalității și al reformelor, a câștigat tronul cu sprijinul bătrânilor, și al abuzurilor. Contradicția era prea vizibilă. Cu prima ocazie adevărul putea ieși la lumină și astfel se putea răsturna întregul eșafodaj al jongleriei. Pentru a prelungi iluzia cabinetului imperial, pentru a fi perceput ca un om superior, care are propriile idei în a conduce țara, Bibescu a creat atunci al treilea partid, partidul românilor tineri [...] //

p. 121 Făcând să sune cuvintele *independență absolută* la urechile acelui segment al tineretului, care făcea turul Europei pentru a-și câștiga pintenii de dandy și nu

⁴⁶ „Cei doi frați Nicolae și Constantin Sutzo, ca și domnul Câmpineanu au fost excluși; domnii Villara și Bibescu au fost admiși” (n.a).

⁴⁷ Localitate din Bulgaria, locul unde s-a încheiat un important tratat de pace în 1774, tratat care a pus capăt războiului turco-rus din 1768–1774.

pentru a se instrui cu seriozitate⁴⁸, domnitorul Bibescu se înconjură de o ceată de așa-numiți intelectuali, nepricepuți, naivi și inutili, care nu păreau să înțeleagă că drepturile acordate principatelor de tratate sunt datorate numai protecției ruse, care credeau că țara lor mică avea o oarecare importanță în echilibrul european și că toate cabinetele se dădeau peste cap pentru o decizie oarecare pe care puterile vecine o adoptau în comun în privința lor. Ei auzeau vorbindu-se despre capitulațiile cu Poarta, dar nu știau unde se află acestea, ce conțin ele și ce dovedesc. Poziția geografică nu le spunea nimic *aveau ochi dar nu vedeau*⁴⁹ [...] // p. 122

Din aceștia era format partidul tinerilor din Țara Românească. Domnitorul, fiind în fruntea lor, gândea că trebuie să adopte aceeași conduită excentrică. A început prin a ridica un monument în memoria unui vechi domnitor, cunoscut în legende populare drept Mihai Viteazu [...] Domnitorul și-a făcut pentru instalarea sa pe tron, haine de ceremonie având drept model un tablou de proastă calitate, care avea pretenția să-l reprezinte pe acest model de erou, tablou pictat de altfel la câteva secole de la moartea domnitorului, și datorat probabil zeflemei vreunui călugăr zugrav de la Cernica. Cu acest costum domnitorul, care căuta în toate // ocaziile de p. 123

a inspira tineretului ideile unei naționalități neapreciate, a fost încoronat în mijlocul unei boierimi a cărei îmbrăcăminte europeană și ton degajat contrasta cu această evocare fabuloasă a timpurilor deznădăjduite pentru țară. [Considerații despre ajutorul dat de Rusia pentru modernizarea principatelor. Tânăra generație nu știa să aprecieze efortul Rusiei]. Vom împărți domnia lui Bibescu în trei perioade. Prima p. 125

va cuprinde evenimentele din etapa când a fost respectat Regulamentul organic și până la dizolvarea Adunării. A doua va expune cei trei ani în timpul // cărora a p. 126

administrat finanțele, a stabilit noi impozite, a modificat codul civil, a restabilit pedeapsa cu moartea, a făcut recensământul populației, a acordat pensiile, a violat drepturile consiliilor municipale și a răsturnat legea avansărilor fără participarea Adunării. A treia perioadă va trata etapa în care a abolit definitiv Regulamentul organic, a schimbat forma guvernământului prin distrugerea legii electorale.

Prima epocă

Imediat după întoarcerea sa din călătoria de investitură, de la Constantinopol, noul domnitor și-a format cabinetul și i-a indicat hotărât calea ce o avea de urmat prin numirea lui Villara în importanta funcție de ministru al justiției. Toți cei care contribuiseră la discreditarea administrației precedente și-au conservat funcțiile, au fost avansați în funcții superioare și toate funcțiile au fost date ca recompensă partidului vechilor patrioți. După ce și-a îndeplinit promisiunile către această partidă, el a făcut în așa fel încât să i se plătească lista civilă din ziua alegerii, cu toate că avea dreptul la aceasta numai din momentul confirmării. A obligat vistieria să-i plătească o sumă de 5 000 ducați // pentru cheltuielile de drum la

⁴⁸ Una dintre numeroasele remarci răutăcioase ale lui Billecocq la adresa celor din generația tânără, care la începutul domniei lui Bibescu a crezut în spiritul liberal al acestuia.

⁴⁹ *oculos habent et non videbunt.*

- p. 127 Constantinopol și o rentă anuală de 1500 ducăți pentru casa sa, unde continua să locuiască, rezervând palatul princiar unde a locuit Ghica, fie pentru fiica sa, fie pentru ceremonia sărutului mâinii turcilor, tradiție pe care țara o uitase, dar pe care domnitorul a reinstalat-o în toată splendoarea sa. El a solicitat și a obținut de la Curtea imperială o sumă de 110 000 ducăți pentru cheltuieli de investitură, propunând să ia această sumă cu nume de împrumut de la Casa centrală sau cea a mănăstirilor, obligându-se de a-i plăti Casei anuități de 500 000 piaștri plătibili trezoreriei până la completarea soldului. De atunci au trecut cinci ani și nu numai că nu a fost plătită nici o anuitate, dar vistieria a cerut un nou sacrificiu bănesc acestei Case, care este deja epuizată. Sub administrația precedentă mai mulți vistiernici necinstiți au fost condamnați și obligați să restituie ceea ce au luat în profitul lor și în detrimentul tezaurului public. A încetat imediat urmărirea acestora și au fost investiți în alte funcții, care le-a permis să-și reia vechile îndeletniciri. În
- p. 128 timpul anului 1843 a profitat de bunele sentimente ale Adunării și a obținut acceptarea a două legi. Prima stabilea o dublare a impozitului pe vinuri și spirtoase și un drept de cinci parale // la intrarea în orașe pentru fiecare cap de cal sau de vită înhămate, ca și monopolul jocurilor de cărți în profitul municipalității. Cea de-a doua, îl impunea pe țăran la obligația de a munci șase zile pe an la drumuri. Nu știm dacă pentru aceste două legi, dintre care una stabilea noile impozite, iar cea de-a doua readucea sistemul odios al corvezilor, guvernul român a cerut permisiunea celor două înalte curți sau dacă măcar consulatul a cerut autorizație din partea guvernului imperial. Este probabil că nu, pentru că Petersburgul nu ar fi permis ca încălcarea unei prevederi regulamentare, ca aceea care abolea corvezile, să fie atât de ușor înfăptuită. Cunoaștem în acest context respingerea pe care o avea contele Kiselev atunci când i s-a propus să modifice, în unele locuri fără
- p. 129 importanță, prevederile regulamentare [...] După ce a obținut votarea celor două legi, // guvernul a prezentat un proiect pentru modificarea legii civile asupra regimului dotal. La această propunere a întâlnit pentru prima dată rezistență <din partea Adunării>. Proiectul era atât de absurd, încât a provocat repulsia generală. Nu putem să ignorăm că nenumăratele certuri ale domnitorului cu soția⁵⁰ și soacra, ca de altfel și hotărârea sa de a divorța, dar de a păstra averea acestora, erau singurele motive pe care le-a avut pentru a modifica o lege, pe baza căreia interesele familiei au fost protejate din timpuri imemoriabile, lege care de altfel era compatibilă cu principiile cunoscute ale materiei. Această rezistență la care nu se aștepta îl exaspera [...] În ciuda uimirii sale, proiectul de lege nu a trecut de Adunare. Pentru a înlătura dificultățile pe care le avea în administrarea bunurilor soției, după respingerea acestei legi, a luat o decizie prin care demonstra lipsa de scrupule, alimentată de pasiuni. El a declarat, prin intermediul tribunalelor că soția
- p. 130 sa // suferă de nebunie incurabilă și a cerut divorțul cu toată puterea [...]

Începutul domniei nu era promițător. A doua sesiune a Adunării era gata să-și înceapă lucrările și opinia publică căuta o ocazie de a-și manifesta dezaprobarea.

⁵⁰ Este vorba de prima soție a lui Gheorghe Bibescu, Zoe Mavrocordat.

Pe locurile devenite vacante, după numirea miniștrilor, au fost aleși boierii ce aparțineau înaltei nobilimi și erau devotați menținerii reformelor. Acest avertisment nu a fost acceptat de către domnitor. El a cerut creșterea numărului trupelor și a impus o nouă taxă pentru țărani, care erau deja îngenucheați prin introducerea corvezilor. Acest proiect nu a fost acceptat, iar în plus Adunarea a cerut explicații miniștrilor în problema unei companii pentru extragerea minereurilor de aur și de argint⁵¹, companie ale căror concesiuni loveau drepturile proprietății și nu fuseseră p. 131
concedate de către Adunare // [...] Domnitorul și-a pierdut sau s-a prefăcut că-și pierde răbdarea, remarcând acest spirit de fermitate, care era în fapt o rezistență respectuoasă și constantă la orice proiect care încălca litera regulamentului. S-a lăsat pradă furiei și a trimis Adunării ordinul de a se ocupa numai de examinarea bugetului, considerând-o incapabilă de orice deliberare serioasă. Insulta era directă și în plus conținea un abuz de putere nemaîntâlnit; guvernul nu avea nici un drept de a opri inițiativa Adunării, căreia Regulamentul organic i-a atribuit, pe lângă păzirea instituțiilor statului, dreptul de a-i prezenta conducătorului statului plângerile poporului și de a supraveghea actele administrației. Răspunsul foarte respectuos, dar demn al Adunării l-a exasperat pe domnitor. A cerut și a obținut de la Poartă prin firman suspendarea acesteia.

Care au fost motivele care l-au determinat pe consulat să susțină suspendarea Adunării, chiar înainte de votarea bugetului? Care erau tulburările de care se temea? În ce probleme Adunarea nu-și îndeplinise sarcinile? Refuzul de a nu da curs unei propuneri pe care ea o găsea apăsătoare pentru țaran, și inutilă de altfel nevoilor // țării; cererea sa de a se aplica legile existente în exploatarea minelor; p. 132
răspunsul respectuos la insultele domnitorului, acestea toate însemnau depășirea atribuțiilor sale? Analiza faptelor pe care le narăm nu putea fi dificilă pentru Dașcov, care era prezent în mijlocul lucrurilor. Nu era vorba de a răstălmăci lucrurile; faptele domnitorului și cele ale Adunării erau limpezi, toate reproșurile asupra unor motive prezumtive erau inadmisibile. Aceste acte vorbeau de la sine; ele dovedeau furia neputincioasă a domnitorului împotriva limitelor impuse de instituții, ca și intenția Adunării de a respecta atribuțiile care i-au fost stabilite de Regulament. În această ocazie, Dașcov nu se putea înșela. Cu bună știință el a indus în eroare Cabinetul imperial. El îl prezenta pe domnitor ca fiind expus intrigilor marilor boieri, care seduși <de ușurința cu care> a fost înlăturat Ghica, doreau să răstoarne noua putere pentru a-i lua locul; el, <Dașcov>, se făcea ecoul calomniilor, care susțineau că Adunarea s-ar fi opus companiilor miniere pentru că membrii acestora ar fi fost ruși. El susținea că guvernarea țării era imposibilă, din moment ce toate propunerile utile <inițiate de domnitor> erau respinse // de Adunare din spirit de rebeliune. Din păcate Cabinetul imperial dădea crezare acestor afirmații [...] Consulatul asigura că domnitorul era un om ce reunea marile p. 133
talente cu cele mai bune intenții, că dificultățile întâlnite nu reflectau situația țării, erau numai la suprafață, fiind expresia neîncetatei intrigi ale boierilor, inamicii eterni ai stabilității și ordinii. El propunea ca administrația să fie ajutată și să fie

⁵¹ Este vorba de afacerea condusă de Aleksandr Trandafilov, care a fost cunoscută mai ales după ce Eliade a scris un pamflet pe seama acestei companii.

reprimată încăpățânarea inamicilor săi. Mărturisim că astfel prezentată problema, nu se putea găsi o altă soluție decât cea știută, <dizolvarea Adunării>. Dar această soluție dovedește ceea ce am spus dintotdeauna că situația nenorocită a principatelor derivă exclusiv din conduita Consulatului. Nu vom înceta să spunem: ori Cabinetul imperial este înșelat de agenții săi în Țara Românească, ori principiile de binefacere pe care l-a inspirat de la tratatul de la Kuciuk Kainardgi au fost alterate [...]

A doua perioadă

- p. 137 Un an și câteva luni s-au scurs de la destituirea lui Ghica, obținută pe baza principiilor prezentate în adresa Adunării, iar această Adunare a căzut ea însăși victimă noii domnii, pentru că a apărât aceleași principii [...]
- p. 138 Domnitorul eliberat de orice control a început prin a face recensământul populației fără a se supune normelor stabilite de Regulamentul organic, norme care garantau contribuabililor absența fraudelor, care de multe ori constau în înscrierea unui singur și același nume pe rolele diferitelor comune obligate să achite și impunerile acestora sau să se ia ca bază listele vechi, unde erau menținute și numele morților și absenților, ale căror impozite urmau să fie plătite de aceleași comune. Pe de altă parte impozitul a fost repartizat inegal: satele care aparțineau boierilor opozanți suportau și scutirile acelora care aparțineau proprietarilor favorizați. Este sistemul cotizațiilor și al liudelor⁵² // [...] Nu putem calcula înșelătoriile funcționarilor însărcinați cu recensământul, care de data aceasta dădeau socoteală numai în fața superiorilor la fel de interesați ca și ei în acoperirea abuzurilor, pe care le-au încurajat cu toată îndârjirea relei-credințe, în ciuda nenumăratelor plângeri pe care acest recensământ le-a ridicat în țară, plângeri care, pentru orașul București, au motivat refacerea operațiunilor, ceea ce a dat ocazie la noi abuzuri și care au dovedit că este mai bine să suferi și să taci, decât să te plângi ca să poți fi jupuit mai bine.
- p. 139 Astfel, prin intermediul acestui recensământ fictiv, cifra impozitului direct a putut fi menținută în ciuda diminuării evidente a populației și a crescut cu 215 509 piaștri, chiar dacă au fost pierduți 95 410 piaștri asupra dreptului de patente și al mazelilor. Cât despre impozitul indirect a crescut ca urmare asupra noului drept stabilit arbitrar asupra pașapoartelor și ale sumelor luate din casele comunale de către cultivatorii de la periferii, în ciuda dispozițiilor imperative ale Regulamentului organic, care nu permit administratorilor să se atingă de aceste case. Prin aceste măsuri, toate contrare legilor, venitul general a atins cifra de 18 027 699 piaștri.
- p. 150 Pentru cheltuieli, domnitorul nu s-a limitat // la bugetul anului 1843, care conținea de altfel sume considerabile plătite fără acordul Adunării. Lefurile funcționarilor au fost crescute arbitrar până la 6 000 000 piaștri, în ciuda mențiunii din Regulament care specifica să nu crească niciodată mai mult de 4 500 000

⁵² „Vechi mod de impunere sub forma categoriilor, existent în timpul domniei lui Caragea și foarte vătămător țării,, (n.a).

pieștii. Armata, împrumuturile, cheltuielile drumurilor, poștele, reparațiile palatelor, vizita făcută anul trecut sultanului, care nu a costat deloc sferul sumei de 819 000 pieștii de la buget și o mulțime de alte exigențe zilnice, toate contravenind legilor existente, au egalat veniturile cu cheltuielile bugetare. Și nu numai casa de rezervă a fost nevoită să plătească, dar încă și vistieria a fost forțată să mute 500 000 pieștii, cheltuielile anuale ale școlilor, spitalelor, ale copiilor găsiți și ale altor stabilimente de asemenea natură, asupra Casei centrale și s-a găsit în situația de a nu putea înapoia acestei case anuitățile de 500 000 pieștii care i-au fost fixate pentru stingerea datoriei de 2 800 000 pieștii, contractați de trezorerie pentru cheltuielile de investiție; ceea ce înseamnă un deficit de 1 000 000 pieștii anual, în ciuda ridicării veniturilor. Terminăm aceste remarci cu observația că vistieria, autorizată // de domnitor, a redevenit ceea ce era înainte de Regulamentul organic p. 141 și a centralizat în mâinile sale toate casele speciale, pe care le-a luat de la administratorii cărora le fuseseră încredințate, fiind reduse ca sucursale ale trezoreriei. Comparația bugetului regulamentar sub administrația provizorie cu cel al anului 1846 din timpul domniei lui Bibescu, prezintă pentru cel din urmă o diferență de 6 243 759 pieștii în cheltuieli anuale. În același timp, cheltuielile administrative și impozitele importante nu sunt cuprinse în acest buget și formează o altă serie de operații fiscale, independente de vistierie și conduse de un birou constituit ad-hoc, în cadrul ministerului de interne. Acest birou, încredințat unui contabil necinstit, conducea în special lucrările publice. Aceste lucrări s-au limitat la crearea a două grădini publice, la secarea unei mlaștini, la punerea de țevi pentru fântânile ce distribuie apa din Dâmbovița în capitală, la construirea unui chei la Brăila și a unui pod pe Olt. Căile și mijloacele afectate pentru execuția lor sunt: un impozit numit neamuri⁵³, corvezile, tăierea pădurilor mănăstirești și suma votată de Adunare pentru ridicarea unei statui lui Kiselev. // Impozitul pe neamuri este un p. 142 drept perceput pe reînnoirea titlurilor de noblete, la numirea unui nou domnitor. Abolit de Regulamentul organic a fost reintrodus de domnitorul Bibescu, care l-a ridicat la 60 de pieștii și nu l-a perceput pe rang, ceea ce însemna câteodată reunirea a 4 sau 5 nume, ci pe cap, ceea ce i-a crescut valoarea. Este imposibil de a cunoaște exact randamentul acestui impozit, pentru că, dacă nu a fost votat de Adunare, nici așezat pe baza unui recensământ el scapă regulilor contabile. Cifra mărturisită de ministerul de interne este de 1 800 000 pieștii; prin acest impozit nu numai că domnitorul nu se limita la reînnoirea vechilor ranguri, ci crea altele prin falsificarea peceților vechilor domnitori și a semnăturilor vistierilor din vechime. Ne putem astfel imagina dezordinea care există în perceperea acestui impozit odios, căruia cabinetul imperial i-a refuzat reinstalarea sub administrația precedentă.

Corvezile derivă din legea votată de Adunare la propunerea domnitorului, lege care îi obligă pe țărani să lucreze cu căruțele și boii, timp de șase zile pe an, la construcția marilor drumuri. În ciuda referirilor regulamentare, care nu admiteau restabilirea acestui mod de muncă atât de oneros pentru cultivator și // atât de p. 143 discreditat prin abuzurile care au avut loc în perioada administrației antireformiste, totuși Adunarea nu a refuzat domnitorului acest mijloc cerut stăruitor de cauzele de

⁵³ *Niamours*. „Titlatură ce atestă că este ieșit din interesele boierilor” (n.a).

utilitate publică recunoscute și indispensabile, ca aceea a comunicațiilor interne, de pe urma cărora trebuiau să profite agricultura și comerțul. De cinci ani de când este în curs de aplicare, nici un drum nu a fost construit, numai o șosea care duce la casa noii prințese⁵⁴, șosea care nu are după cum se vede nici o legătură cu agricultura și comerțul. Este adevărat că în proiecte erau înscrise marile drumuri care urmau să lege capitala de Brăila, Giurgiu, Craiova și frontiera austriacă; dar acestea există numai pe hârtie și nu s-au reparat nici măcar drumurile care au fost mărite sub administrația provizorie.

p. 144 Corvezile n-au putut fi aplicate în scopul utilității generale pentru care au fost votate. Guvernul le-a folosit numai pentru crearea celor două grădini, puse în evantai pe cele două părți ale șoselei ce duce la casa de vacanță a prințesei, la secarea mlaștinii din Cișmigiu situat într-unul din cartiere, ca și la transportul marilor // conducte de fier și a mașinilor care trebuie să aducă apa din râuri în capitală. Dar cum rămâneau încă mai multe zile nelucrătoare, domnitorul le-a transformat în impozit personal, 9 piaștri pe cap; și a îndreptat sumele spre construcția fântânilor, care înainte de a începe lucrările erau evaluate la 2 000 000 milioane piaștri, dar care au înghițit apoi 5 000 000 piaștri⁵⁵.

p. 145 Nu putem evalua, așa cum este situația și în problema impozitului pe neamuri, randamentul exact al noului impozit personal, care, aflat în afara contabilității legale, este coordonat de către un birou special aflat pe lângă departamentul internelor. Impozitul s-a sustras întotdeauna unei aprecieri legale, cu atât mai mult cu cât controlul general al statului a evitat să intre în examinarea operațiunilor relative la clasificarea și la percepția sa, pe motivul perfect legal că Regulamentul organic a abolit impozitele și a prohibit pe de altă parte adoptarea și executarea // oricărei noi măsuri, fără permisiunea celor două înalte Curți. Știm numai, pe baza nenumăratelor plângeri ale comunelor, că țăranii sunt obligați la o muncă dublă sau triplă față de cea fixată de lege la șase zile, și chiar în perioada muncilor, de la cositul fânului și de la seceratul grâului, sunt obligați să-și părăsească câmpurile și că de multe ori nu scapă de aceste violențe odioase decât prin plată.

p. 146 Tăierea pădurilor mănăstirești și ale spitalului Sfântul Pantelimon⁵⁶ nu a fost deloc autorizată prin lege; ea este executată prin ordonanță domnească. Este o violare directă a dreptului proprietății, o pierdere imensă pentru stat, care poate fi în viitor o importantă resursă a acestui capital jefuit. Cheiul din Brăila, care a fost făcut de două ori, a fost deteriorat de o inundație a Dunării, operațiunile de secare a bălții Cișmigiu și primele lucrări la podul de peste Olt, care este încă în lucru, au înghițit o mare cantitate de lemn. Nu putem evalua în bani la cât se ridică pierderile, deoarece au existat înșelăciunile funcționarilor administrației, tăierile au

⁵⁴ Este vorba de cea de-a doua soție a lui Bibescu, Maria Văcărescu.

⁵⁵ „Inginerul pe care guvernul l-a însărcinat cu construcția fântânilor este un compatriot de-al nostru. Cum încă de la început, Secția l-a găsit scrupulos până la exces și puțin manevrabil, nu a judecat că este prudent să-i dezvăluie manevrele birourilor; iar el, văzând cum merg treburile, nu a vrut să se ocupe decât cu părțile tehnice ale lucrului său” (n.a.).

⁵⁶ Spital construit de Grigore Ghica, terminat în 1750.

fost abandonate voinței lor arbitrare fără regulă și fără precauție. Nu putem crede de altfel // că răul vine numai din cauzele pe care le-am expus. Corvoada și tăierea pădurilor nu se fac numai pentru lucrările autorizate de ordonanțe. Odată lucrul admis, toate poftetele s-au trezit. Domnitorul a început să construiască o locuință cu adevărat regală pentru noua sa soție și toate lucrările au fost realizate prin corvezi. Lemnele au fost luate din pădurile mănăstirilor, iar varul și țigla proveneau de la o cazarmă pe care domnitorul a construit-o pe banii casei de economii a recruților ruinați⁵⁷. Această casă de economii este aceeași despre care adresa adunării către Ghica, spunea că ar fi fost delapidată de șeful de atunci al armatei și care totuși era destul de bogată pentru a suporta costurile construcției micii cazărmi și costurile mai importante ale unui palat. Astfel au fost ridicate toate construcțiile lui Bibescu și toate înfrumusețările aduse pământurilor sale [...]

Cât despre suma de 500 000 de piaștri, votată de Adunare pentru ridicarea unei statui în cinstea contelui Kiselev, numai refuzul acestuia de a accepta această onoare banală face ca gloria sa să dureze în principate, iar propunerea sa de a afecta suma pentru construcția fântânilor în capitală, a adăugat-o la cele citate [...]

Partea din redevențele nefixate de către Regulamentul organic, această problemă sursă a atâtor plângeri sub Ghica, care a dorit să apere interesele țăranilor, a fost rezolvată de actualul domnitor în folosul proprietarilor, sau al arendașilor și a funcționarilor. În zadar domnul Știrbei a încercat la început să găsească garanții pentru țărani [...] Putem socoti pentru 4 000 de sate care acoperă Țara Românească, la 16 000 000 piaștri cel puțin, suma la care se ridică aranjamentele forțate dintre arendaș și țărani. Acest abuz, deja a luat forma unui impozit regulat. Un țăran care, având nevoie de o parte mai mare de pământ decât cea acordată de lege, se vede forțat să fie de acord cu condițiile oneroase puse de arendaș; tot satul este forțat, chiar și țăranii din cea de-a treia categorie, care nu cultivă deloc partea de pământ dată de lege, sunt obligați să plătească pentru un excedent de pământ pe care nu l-au cerut și nu l-au luat. Și acesta se face la lumina zilei, în văzul și auzul autorităților, // care se fac executori fideli și salariați ai acestui nou impozit personal.

Suspendarea Adunării, care a privat țara de drepturile ei politice, nu a influențat numai cele două clase extreme: boierii și țăranii; ea a atins în egală măsură și burghezia. Alegerile municipale nu au avut loc decât sub protecția poliției. În București numai boierii cei mai importanți au putut să candideze la onoarea de a exercita funcțiile gratuite de președinte și de membri ai consiliului orașenesc; ei au fost toți puși la stâlpul infamiei ca și cum ar fi fost deja excluși de la toate participările directe sau indirecte la afacerile generale. A urmat că acei indivizi, care au fost însărcinați să exercite acele funcții nu au putut să apere interesele care le-au fost încredințate. În ciuda creșterii notabile a veniturilor⁵⁸, datorate noilor taxe votate de Adunare în 1843 în favoarea orașelor, bugetul

⁵⁷ „Cei 150 de piaștri pe care țăranii îi plăteau pentru fiecare recrutar formau fondurile unei Case, din care trebuia să se scoată bani pentru stabilirea celor eliberați la sfârșitul serviciului militar. Aceasta este Casa care a subvenționat, în detrimentul recruților eliberați, clădirile aici menționate” (n.a).

⁵⁸ „Această creștere este în jurul a 300 000 piaștri” (n.a).

capitalei este în deficit și nu se susține decât prin împrumuturi, iar într-un timp foarte apropiat, îi va fi imposibil să suporte sarcinile extraordinare ale domnitorului impuse fără discernământ. Aceste sarcini extraordinare sunt: o sumă anuală de

p. 150 63 000 plăști pentru cele două // grădini; o subvenție anuală de 32 000 plăști pentru teatru; taxele de combustibil și de întreținere pentru fântâni, taxe fixate la 80 000 plăști, dar care depășesc suma de 250 000 plăști, după o estimare foarte moderată [...] Toate regulamentele speciale pe care administrația provizorie le-a stabilit pentru asanarea orașelor au fost lăsate deoparte. Nu se mai mătură, nu se mai stropesc, nu se mai repară străzile. Murdăria ulițelor este ceva nemaivăzut [...] Marele incendiu, care a devorat de curând cea mai mare parte a capitalei, a demonstrat că nici o precauție prescrisă de dispozițiile atât de înțelepte ale contelui

p. 151 Kiselev nu au // fost executate de când a sosit la putere guvernul actual. Nu se găsesc în nici o casă nici funii, nici cârlige, nici topoare, nici scări, deci era aproape imposibil să încerci să lupți cu sinistrul⁵⁹. Domnitorul a asistat impasibil la dezastru, iar a doua zi a adresat municipalității orașului mulțumiri pentru că a salvat orașul care arseese [...]

Sub pretextul de a aproviziona Bucureștiul, unde lipsea în mod regulat pâinea, cu toate că țara deborda de cereale, cumpărările forțate au fost în profitul municipalității, care se înțelegea deschis cu administratorii districtelor. Aceștia la rândul lor, luau grâul de la țărani și plăteau numai cât vroiau, dar întotdeauna în rapoartele oficiale erau trecute cifre mari. Le putem numi pe rudele domnitorului, ca participante la acapararea forțată a grânelor, cu excepția domnului Știrbei care, neavând nici o influență, nu putea face nici rău, nici bine. Subadministratorii au

p. 152 servit drept instrument în exersarea acestei noi industrii. Protejați deschis // de acest personaj influent, ei îl forțau pe țăran să-i dea produsele la prețuri mici, de multe ori la o treime din valoarea lor reală. Dacă țăranii jefuiți se plâneau autorităților superioare, acestea se găseau în situația de a alege în a-și face datoria sau a-i displace unui înalt personaj care proteja înșelăciunile menționate [...]

p. 155 // În ceea ce privește clerul, suspendarea Adunării a făcut loc unor abuzuri de putere tot atât de îngrozitoare. Regulamentul organic însărcina mitropolitul cu păzirea casei centrale, unde se reuneau veniturile mănăstirilor din țară, casele particulare ale fiecărei episcopii vacante, depozitele provenite din vacanța mănăstirilor grecești sau din moșteniri ecleziastice. Toate aceste atribute de supraveghere au fost ridicate șefului bisericii, nu numai din dorința de a pune stăpânire pe rezervele considerabile și pe veniturile curente ale caselor speciale ale clerului, dar și din mare ură față de acest prelat, care singur, rămânea încă pe meterezele instituțiilor atacate, lupta cu perseverență și își atrăgea surdele antipatii ale consulatului rus și ale guvernului. Mai era un motiv de furie pentru domnitor: refuzul de a acorda dispense celor două divorțuri, care puteau face posibil mariajul proiectat. Dar aceste două divorțuri erau imposibil de realizat. Recent cancelarul imperiului⁶⁰, într-o scrisoare către mitropolit, spunea că împăratul Nicolae atribuia lungii văduvii a scaunului mitropolitan delăsarea moravurilor în Țara Românească

⁵⁹ Este vorba de incendiul din primăvara anului 1847.

⁶⁰ Karl Vasilievici Nesselrode (1780–1862), om politic rus, cancelar.

și că împăratul spera în severitatea și fermitatea noului // arhiepiscop pentru a înfrâna scandalurile funeste pentru religie și pentru morală. p. 156

În ciuda acestei auguste invitații, mitropolitul a găsit încă, în chemarea imperioasă a misiunii sale apostolice, puterea de a refuza aceste acte care, chiar în principate nu aveau precedent și îi repugnau conștiinței sale [...]

Măreția regală desfășurată în timpul serbărilor // căsătoriei, municipalitățile orașelor, ce se ruinau pentru a suporta impozitele puse cu ocazia fericitului eveniment, disprețul afișat de domnitorul Sturdza al Moldovei, care urma să fie nașul conform ritului grec, și care nu ascundea că acesta corvoadă i-a fost impusă de către Dașcov, costurile căsătoriei care s-au ridicat la enorma sumă de 3 840 000 de piaștri, în fine tot acest lux amestecat cu bufonerie și scandal, uimea și indigna [...] Consulatul, în bucuria că a reușit să asigure ordinea interioară, nu a încetat să spună că guvernul mergea înainte cu regularitate; și totuși în mijlocul acestei bucurii și ale acestor asigurări, toate resursele tezaurului erau epuizate, iar casele speciale ale clerului erau ridicate. p. 157

S-a mers mai departe. Au fost atacate stabilimentele particulare: vastul spital Sfântul Pantelimon, fondat și dotat de familia Ghica, poseda un fond de aproape 700 000 piaștri. I-a fost smuls. S-a procedat la fel pentru alte fonduri caritabile. Au fost evaluate la 4 530 000 piaștri sumele sustrase // până în acest moment caselor centrale și cam la aceeași valoare cele care au fost deturnate de la episcopii, din vacanța mănăstirilor grecești, din depozitele și moștenirile eclesiastice. p. 158

Pentru a acoperi aceste delapidări guvernul, fără a fi invitat, a anunțat că va reface patru mănăstiri din munți, la fel și biserica episcopală de la Argeș. Cheltuielile inutile, care urcau la suma de 5 000 000 piaștri, serveau drept paravan la această ingerință ilegală în afacerile bănești ale bisericii; dar două treimi din aceste cheltuieli sunt fictive; detaliile au fost încredințate unor contabili necinstiți, iar staroștii au fost excluși de la supravegherea lucrărilor.

Cât despre mănăstirile grecești, nu vom discuta această problemă, care este binecunoscută cabinetului rus, din cauza nenumăratelor reclamații pe care legația sa din Constantinopol le-a primit din partea comunităților spoliaste. Ne mărginim să spunem că problema este de ordin umanitar, adică nenorocirile și durerile populațiilor creștine din Turcia inspiră cea mai vie sollicitudine cabinetelor și popoarelor europene, iar veniturile comunităților grecești din principate servesc la ridicarea acestor populații, construindu-le școli, spitale și alte stabilimente de acest fel [...]

Am scris până aici care sunt rezultatele suspendării Adunării, pentru finanțe, ministerul de interne și culte. Ne rămâne să discutăm despre justiție. Este ramura care a avut de suferit cel mai mult și cea în care prevederile regulamentare au fost încălcate pe față. Conte Kiselev a întâlnit mari dificultăți, dar în ciuda eforturilor sale nu a putut să regleze complet această putere a statului. Dar fiind un om deosebit, superior a simțit că numai în timp se pot forma judecători, avocați și notari și s-a mărginit să vegheze asupra tribunalelor și să inspire o teamă salutară înșelăciunilor, lăsând progresului natural al instrucției să facă restul. Dacă guvernele // care i-au succedat i-ar fi urmat calea, justiția ar fi fost deja organizată p. 161

în Țara Românească. S-a arătat sever în ceea ce privește moralitatea persoanelor, a încurajat studiile speciale, a respectat independența curților judiciare, s-a limitat strict la prerogativele sale și nu a făcut din sanctuarul justiției o arenă electorală, unde votul politic scuză toate abuzurile și înșelătoriile. Sub domnia lui Ghica s-a tatonat mult, s-au încercat diferite modalități pentru remedierea unui rău a cărui cauză nu se află acolo unde o cauți, <însă se găsește> în prostul obicei al domnitorilor, care fac uz de prerogativele lor și în constanta ocolire a prevederilor regulamentare. Domnitorul Bibescu lipsit total de experiență, și având în plus pretenția de a avea idei în materie de legislație și jurisprudență, a crescut confuzia. Numindu-l pe domnul Villara, care își petrecuse viața în birourile financiare, ministru al justiției, conferindu-i o autoritate fără limite, respingând toate plângerile care denunțau abuzul acestei autorități, populând curțile judecătorești cu creaturile sale și cu electorii care i-au dat puterea, îndepărtându-i pe toți acei care s-au făcut remarcați prin aptitudinile lor de când au fost introduse reformele, dictând p. 162 sentințele tribunalelor, supunându-le // deseori pasiunilor și capriciilor sale, el a dăruit edificiul justiției în loc să-l construiască. Dar el nu a atacat numai tribunalele; a făcut un război sistematic regulamentului, încălcându-i, risipindu-i dispozițiile. Codului criminal i-a confirmat pedeapsa cu moartea, niciodată abolită. A exilat fără a judeca înainte, în ciuda art. 6 al tratatului de la Akkerman⁶¹ și ale prescrierilor imperative ale legii fundamentale, care acordă tuturor locuitorilor această garanție împotriva abuzurilor puterii domnitorului. A crescut pedepsele pronunțate de tribunale, în timp ce dreptul său era acela de a le ușura sau de a grația. A pus disperarea în inimile deținuților și i-a determinat să se revolte des, datorită privațiunilor nenumărate la care erau supuși. Le refuza reclamațiile cu duritate; a mers până acolo încât a redactat sentințele de condamnare ale pedepselor capitale, fără intervenția grefierului și cea a membrilor divanului suprem care trebuiau să semneze aceste sentințe.

În ceea ce privește legislația civilă, și-a făcut o regulă de a nu confirma deciziile divanului superior. A schimbat legea asupra încălcării hotarelor, i-a stabilit noi prevederi și s-a făcut în același timp și judecător și legislator [...]

p. 163

A treia etapă

Acestea au fost rezultatele suspendării garanțiilor acordate de tratate Țării Românești. Situația era atât de gravă la finele anului 1846, epoca în care a expirat p. 164 mandatul Adunării // suspendate, și când noile alegeri electorale ar fi făcut ca țara să se bucure de drepturile ei politice, încât domnitorul a judecat că nu este posibil, cu disprețul pe care guvernul său îl inspira opiniei publice, să reușească să formeze o majoritate de deputați care să consimtă să treacă sub tăcere dezordinile noii administrații [...] În această situație a adoptat singura conduită care se potrivea violenței caracterului său. A îndrăznit să schimbe legea electorală și a făcut apel la

⁶¹ Akkerman, cetate la limanul Nistrului unde s-a semnat în 1826 o convenție între Rusia și Imperiul otoman în 1826.

partidul vechilor români, pentru a veni în ajutorul guvernului creat și al sistemului căruia i-a dat viață.

Acest act odios, care răsturna oficial tratatele și Regulamentul organic, ar fi trebuit să fie sever dezaprobat de către consulat, însărcinat să vegheze la menținerea lor. Nu numai că nici un veto sau nici o manifestare a consulatului nu a fost luată pentru consolidarea țării, dar orice protest a fost interzis boierimii prin primirea rece de care au avut parte doi membri ai săi, care // au îndrăznit să adreseze reclamații consulului Dașcov și să-i ceară asistența. Vom prezenta scrisoarea de protest pe care 84 de boieri de toate rangurile au semnat-o pentru a fi trimisă consulatului, dar deziluzionați de primirea făcută colegilor lor s-au resemnat să trimită plângerile într-o perioadă mai potrivită [...]

p. 165

„Domnule Consul,

Subsemnații cred că este a lor datorie de a semnala atenției Excelenței Voastre, ordonanța de convocare pentru Adunarea generală ordinară din data de 27 octombrie 1846, sub nr. 330 și instrucțiunile care îl acompaniază, drept acte de răsturnare a principiilor și legilor care reglează alegerile și prin urmare, funeste ordinii publice.

Ordonanța în chestiune, deși declară că se mărginește la respectarea instrucțiunilor emenate de Administrația provizorie ce trebuiau să servească ca și în trecut alegerilor electorale, aplică dispozițiile articolelor citate într-un mod contrar a ceea ce s-a făcut sub administrația provizorie, și, în loc să trimită administratorilor // districtelor instrucții emenate de această administrație, le-a ținut ascunse și le-a trimis altele diferite și noi, publicate în nr. 79 al buletinului oficial.

p. 166

În timpul administrației provizorii, toți boierii sau fii de boieri, de orice rang ar fi fost, dacă erau proprietari de moșii și aveau vârsta cerută, aveau dreptul să voteze în alegerile electorale districtuale. Și cum erau posesori de moșii în districte diferite, puteau abuza de acest drept pentru a vota în mai multe colegii pe rând. Regulamentul organic, pentru a îndepărta acest obstacol, a stabilit că, colegiile electorale ale districtelor să fie convocate în aceeași zi la aceeași oră, pentru ca electorii să fie puși în imposibilitate de a se prezenta la mai multe colegii în același timp. Din această dispoziție rezultă că Regulamentul organic nu a intenționat niciodată să dea celor care locuiesc în districte dreptul de a vota în exclusivitate, dar toți boierii să aibă același drept, a vrut să împiedice reaua folosire a acestui drept. Scrisorile de convocare din această epocă, păstrate de mai mulți proprietari, care însă nu locuiau în districte, dovedesc, fără îndoială, că toți au luat parte // la adunările electorale sub administrația provizorie. Astfel, ordonanța în chestiune, care apără dreptul proprietarilor de a vota în colegiile din districte, este în opoziție flagrantă cu instrucțiunile și direcția urmată de administrația provizorie, cu toate că în ordonanță se susține că urmează aceleași instrucțiuni. Ordonanța convoacă marele colegiu electoral din București, simultan cu colegiile din districte, contrar obiceiului care s-a practicat de administrația provizorie și contrar instrucțiunilor din epoca respectivă, și astfel boierii de primul rang sunt puși în imposibilitate de a vota alegerile din districte, așa cum legea le-o acordă, stabilind că în aceste adunări, cei mai avansați în rang ocupă locurile de secretari.

p. 167

Ordonanța în chestiune acordând eligibilitate boierilor din a doua clasă, proprietari, dar nu rezidenți, a făcut această eligibilitate imposibilă, pentru că privându-i de dreptul de a vota, creând o nouă clasă de electori, cea a rezidenților, dă acestora dreptul eligibilității exclusive, așadar aceștia se vor vota pe ei și nu pe alții. Astfel, prin prevederile acestei ordonanțe, clasa a doua a boierilor proprietari, dar nu și rezidenți, este privată de toate drepturile politice; pentru că dacă le este

p. 168 luat dreptul de a vota, le este luat și cel de a fi aleși. Și totuși această a doua clasă // de proprietari nerezidenți este cea mai numeroasă, cea mai bogată, și cea mai atașată ideii de ordine publică. În timp ce numărul mic de proprietari rezidenți în districte nu posedă, cea mai mare parte a lor, decât proprietăți de mică importanță și se găsesc de multe ori în funcții mici, pe care le exercită sub coordonarea absolută a administratorilor și a altor agenți ai puterii. Și, în profitul acestei clase, ordonanța privează marea majoritate a boierilor proprietari de orice drept politic. Este adevărat că, pentru a exercita acest blam, instrucțiunile care acompaniază ordonanța par a acorda boierilor rezidenți în orașe, dreptul de a vota în colegiile districtelor de care aceste orașe depind, chiar dacă nu au proprietăți funciare în această circumscripție. Astfel la București, colegiul de district reunește o mulțime de electori, care depășește probabil numărul de o mie; în timp ce, în districtul învecinat, Vlașca, colegiul nu reunește treizeci de electori la circa patru sute de boieri proprietari în acest district, ceea ce stabilește o anomalie, pe care Regulamentul organic nu a înțeles niciodată să o consacre. Dacă se dorește să se reducă Adunarea obștească la proporțiile pe care ea le-a avut sub domnitori, înainte

p. 169 de introducerea reformelor, și de // a distruge întreg controlul serios al veniturilor statului, nu există măsură mai eficace decât această ordonanță în chestiune, pentru că partea cea mai numeroasă și cea mai importantă a proprietarilor este îndepărtată de alegeri, rezultatul acestor alegeri nu poate fi decât deputați numiți de către administratorii de districte, și cum aceia, instrumente pasive ale voinței guvernamentale, gata să admită și să consacre prin semnătura lor toate cheltuielile, toate ilegalitățile și toate injustițiile în care se complăce o administrație de consum.

Pentru a dovedi, fără tăgadă, că articolul 46 al Regulamentului organic nu are în vedere rezidența propriu-zisă, ci numai domiciliul rezultat al proprietății teritoriale, trebuie menționat că, atunci când a fost creat și introdus Regulamentul organic, nu erau poate în cea mai mare parte a districtelor, ca Ialomița, Brăila, Vlașca⁶², Mehedinți, Vâlcea și altele, treizeci de indivizi cu totul, care la calitățile cerute, adică rang și vârstă, adăugau și rezidența inventată astăzi drept o condiție *sine qua non* a dreptului de vot. Haiducii care infestau drumurile, lipsa resurselor sanitare și absența oricărui mijloc de învățământ făcea locuirea câmpiilor imposibilă, boierii de toate rangurile rezidau în capitală și puținele orașe, // ca

p. 170 Craiova și Pitești, devenind centre populate, au putut oferi ceva comodități și siguranță vieții. De altfel, numai în timpul domniilor lui Ghica și Bibescu au primit titluri de noblețe micii proprietari din ultima clasă; era deci imposibil ca regulamentul organic să se pronunțe în favoarea unei clase care atunci nu exista.

⁶² Vlașca, fost județ din Muntenia.

Prin cuvântul „domiciliat”, așa cum este redat în versiunea franceză, se înțelegea cei care posedau pământuri, și cu certitudine, pentru că la baza dreptului de vot din Țara Românească se afla proprietatea teritorială. Dar mai este și o altă explicație gramaticală pentru cuvântul „domiciliați”, aceea că ordonanța în chestiune, dorind să acorde în exclusivitate dreptul de vot în adunările electorale numai acelor care locuiau în districte, a restrâns dreptul de vot la o minoritate a boierilor și a privat marea majoritate a proprietarilor de drepturi politice pe care le-au exercitat până în acest moment fără a fi contestată, în 1831 și 1832 sub administrația provizorie, în 1836 și 1841 sub domnia lui Ghica, în 1842 sub domnia lui Bibescu, toate acestea, întâmplându-se pe baza instrucțiunilor lui Kiselev. Aceste instrucțiuni se pot transforma în autoritate // pentru aplicarea articolului 46 din Regulament, pentru că ale emană de la acel conducător care a prezidat introducerea reformelor elaborate sub binefăcătoria lui influență, reforme ale căror principii au fost prezente în spiritul ilustrului executor al unei legi pe care el însuși a adoptat-o. Și este în afară de orice îndoială că acesta este nu numai spiritul Regulamentului organic, dar și gândirea celor două înalte curți, care au stipulat solemn la Constantinopol, că amendamentele pe care Administrația provizorie a judecat necesar să le adauge regulamentului au fost considerate ca făcând parte din acea lege fundamentală; și că dacă s-ar ivi dificultăți între administrația domnitorului Ghica și consulul general al Rusiei, pe baza articolului 46, domnul baron Rückmann, pe atunci consul general, a transmis oficial guvernului român printr-o notă formală datată 13 august 1836 decizia majestății sale, care a tăiat din scurt orice interpretare ulterioară, ordonând în mod peremptoriu că: dispozițiile consemnate de administrația provizorie, în instrucțiunile pe care ea le-a transmis consiliului administrativ, în data de 13 și 15 octombrie 1831, trebuiau să servească de regulament pentru alegerile electorale, având în vedere că acestea nu sunt decât // dezvoltarea indispensabilă a principiilor emise prin articolul 46, unde ele sunt specificate în detaliu. p. 171

Dar pentru a răsturna astfel dispozițiile art. 45 și 46 din Regulament, declarând public că te vei conforma acestuia, și a răstălmăci instrucțiunile emise de la administrația provizorie, publicând instrucțiuni noi și diferite, ordonanța trebuie să aibă toate caracteristicile unei legi noi. Legile în Țara Românească sunt elaborate de Adunarea obștească, iar domnitorul nu face decât să la confirme și să le execute. Regulamentul organic nu-i acordă domnitorului dreptul de a schimba legile existente în privința alegerilor electorale, pentru că această legislație este reglementată pe baza articolului 52 din Regulament, care menționează că orice act al Adunării sau al domnitorului, care ar fi contrar țării, tratatelor sau hațișerifelor, ca și drepturilor celor două înalte curți, va fi considerat neavenit. Ori ordonanța în chestiune este contrară privilegiilor țării, pentru că îi privează pe marii boieri de drepturile cele mai importante; este contrară drepturilor și hațișerifelor, ca și drepturilor înaltelor curți, pentru că nu respectă legea electorală introdusă de Adunarea provizorie, // lege consacrată prin tratate și prin hațișerifuri, ca și de deciziile recente ale Majestății sale imperiale, protectorul principatelor, consemnate în nota consulatului general al Rusiei din august 1836. p. 173

- Din această cauză subsemnații s-au crezut datori a cere respectuos asistența Consulatului general al Rusiei pentru conservarea drepturilor lor, rezervându-și totodată dreptul de a prezenta plângerile lor la picioarele tronului Majestății Sale, augustul protector al acestui principat. Pentru moment ei protestează în numele Curții protectoare, care a promis să vegheze la menținerea intactă a reformelor introduse sub auspiciile sale, împotriva ordonanței de convocare și a instrucțiunilor care o acompaniază, date de domnitor în data de 27 octombrie 1846, pentru că aceste acte schimbă complet principiile și legile care reglementează alegerile Adunării obștești. Este lovitura de topor dată cheii de boltă pe care se sprijină întregul corp al reformelor, care, sub titlul de Regulament organic, ne-au fost date și garantate de cele două înalte curți, în schimbul renunțări voluntare, în timpul
- p. 174 memorabilei administrații a contelui Kiselev, a drepturilor și avantajelor străvechi // ale boierilor, după cum prevedeau tradițiile admise și consacrate de o posesiune de mai multe secole. Aceste acte nu pot fi considerate obligatorii de către subsemnați, nu numai pentru că ele îi privează de niște drepturi recunoscute de administrațiile lui Kiselev, Ghica și Bibescu, fără a le fi contestate până acum, de a vota în alegerile districtuale; nu numai că-i privează pentru totdeauna pe copii lor de a lua parte la chestiunile țării, sub pedeapsa de a fi separați de familiile lor și de a locui în pustietățile districtelor, unde orice formă de educație lipsește cu desăvârșire; nu numai că refuză participarea la alegeri a marilor proprietari, cei mai inteligenți, independenți financiar și cei mai buni cunoscători ai problemelor țării, pentru a încredința depozitul sacru al apărării intereselor țării unei minorități de mici proprietari, care nu este independentă financiar, este frustrată de avantajele educației, fiind susceptibilă prin ignoranță și statut social să sacrifice viitorul în favoarea prezentului și să servească ca instrument pasiv abuzurilor. Aceste acte adăugate tuturor ilegalităților enumerate de noi, aduc atingere, fără asentimentul celor două curți și fără participarea Adunării obștești, celei mai // importante legi,
- p. 175 denaturează principiul, lovește cu violență în interesele cele mai respectabile, seamănă discordie, uri și pasiuni necunoscute până acum de țara noastră și paralizează în același timp efectele înaltei și binefăcătoarei voințe, care a vrut să rupă pentru totdeauna cu abuzurile Vistieriei, supunând veniturile și cheltuielile statului controlului real, nu fictiv, al unei Adunări aleasă de către toți proprietarii” [...]
- p. 179 Domnitorul înainte de a publica ordonanțele pentru noua lege electorală, a parcurs țara în toate direcțiile; fără respect față de legea avansărilor, care îl obliga
- p. 180 la recunoașterea vechimii // a distribuit o mare cantitate de titluri onorifice clasei micilor proprietari, pe care o recunoaștem în protestația boierilor sub numele de rezidenți. După ce și-a format o mulțime de electori, promițându-le că vor fi singurii stăpâni ai colegiilor din districte, prin excluderea marilor proprietari nerezidenți, el s-a întors în capitală [...] Și-a asigurat o majoritate până și în marele colegiu al Bucureștiului, uzând din nou și abuziv de legea avansărilor, astfel încât prin abolirea votului secret, i-a obligat pe toți funcționarii să-i prezintă buletinele scrise sub supravegherea capului poliției, căruia i-a încredințat cu această ocazie conducerea alegerilor.

S-a asigurat astfel că Adunarea a fost formată din nouăsprezece deputați din districte, aleși numai din clasa rezidenților și din douăzeci de boieri din prima clasă care, fie erau funcționari, fie căpătaseră rangul recent. Banca episcopilor era pustie datorită vacanței celor trei scaune episcopale și a bolii mitropolitului; contrar uzanțelor Adunarea a fost prezidată de un boier în vârstă // [...] Aceștia erau cei p. 181
cărora domnitorul le-a încredințat actele sale după ce a suspendat garanțiile regulamentare. Un discurs bombastic, prin care s-a încercat ocolirea adevărului, a fost pronunțat la deschiderea Adunării și trebuia să demonstreze Sankt Petersburgului că administrația, dacă ar fi fost acuzată, acest lucru ar fi fost neadevărat, din moment ce țara, înțelept reprezentată de Adunare nu dezmințea asigurările pe care domnitorul le dădea asupra prosperității sale continue. Cheltuielile anilor 1843, 1844, 1845 și 1846 au fost sancționate fără a fi examinate. Impozitele arbitrare, perceperea lor și aplicarea lor și mai abuzivă încă, au fost legalizate; bugetul a fost păgubit de o sumă de 500 000 piaștri anual din casa centrală, care casă, cu cei 700 000 piaștri pe care deja îi plătise, contribuia astfel la cheltuieli cu 1 210 000 piaștri, fără a avea speranța că i se vor mai returna cu titlu de împrumut la vistierie cei 2 800 000 piaștri pe seama domnitorului, cu ocazia cheltuielilor de investiție. O sumă de 500 000 piaștri a fost acordată pentru regularizarea modului de tăiere a sării în cariere, cheltuială care nu ar fi trebuit să depășească 200 000 piaștri. Un impozit universitar a fost stabilit într-o // țară, în p. 182
care contelui Kiselev îi plăcea să spună că ar fi trebuit să se dea prime pentru încurajarea învățământului aflat într-o stare deplorabilă. Vânzarea poștelor făcută de guvern, cu pierderi considerabile pentru stat, a fost sancționată fără nici o observație, la fel și noul impozit stabilit prin ridicarea prețului cursului monedei. Concesionarea salinelor, în ciuda veniturilor evidente realizate de arendașul anterior, a fost acordată fără ridicarea prețului și cu prelungirea cu doi ani a contractului, condiție oneroasă pentru finanțele statului. Zelul acestei Adunări a mers și mai departe, încât a declarat că nu vroia să citească proiectele prezentate de miniștri, ci numai să le voteze prin aclamații, fără a le examina sau discuta. Astfel au fost adoptate: proiectul de lege prin care se tripla taxa la apelurile judiciare; cel care distrugea principiul regulamentar al celor trei instanțe, și îi dădea domnitorului prerogativa de a confirma hotărârile tribunalelor de primă și de a doua instanță fără a le trimite în apel divanului superior⁶³; cel prin care erau deposezați episcopii de p. 183
veniturile lor și abolea // astfel regulamentul și legea votată în 1840 asupra regularizării bunurilor bisericești; proiectul ce îi elibera pe ȕiganii mănăstirilor. Această ultimă măsură luată numai pentru a-și atrage bunăvoința presei europene, atribuindu-i onoruri domnitorului Bibescu, merită mai multe explicații. ȕiganii mănăstirești din Țara Românească, sclavi prin lege, se aflau însă în condiții mult mai bune decât ȕăranii așa-numiți liberi. Plătind de la 25 la 30 piaștri pe an stăpânilor, pentru toate, ei puteau să exercite orice meșteșug, fără nici o obligație.

⁶³ „Care însemna de fapt singura garanție reală împotriva capriciilor și pasiunilor puterii, pentru că această înaltă curte de judecată, compusă din boierii cei mai mari în rang și presupuși a fi cei mai independenți, era în situația de a scăpa de sub tutela domnitorului, care își impunea ușor voința în tribunalele inferioare” (n.a.).

p. 184 Țăranul dimpotrivă, supus serviciului dorobanțului și al armatei, plătea 32 piaștri statului, 3 piaștri casei comunale, 9 piaștri pentru corvezile la drumuri, în jur de 100 piaștri stăpânului și se afla în mijlocul tuturor cererilor ilegale ale funcționarilor statului și judecătorești, care-l reduceau astfel la acele privațiuni proverbiale, încât sclavul nu-l invidia deloc în ciuda dependenței sale. Domnitorul Bibescu, eliberând ȝiganii, pentru a mări veniturile statului în detrimentul clerului, și pentru a-i asimila ȝăranilor, a agravat considerabil soarta lor și aceasta cu imprudența care îl caracterizează, fără a asigura în prealabil cel puțin hrana // acestei populații, în cea mai mare parte neagricolă. Zece mii de familii se găseau într-o situație incertă și precară, în mizerie, boli, foamete și cu sarcinile excesive care le-au fost impuse și de care scăpaseră până atunci datorită protecției acordate de stăpânii lor [...]

p. 185 Închiderea Camerei, formată din floarea partidului vechilor români sau patrioți, a fost pronunțată după votarea unei Adrese de mulțumire către domnitor pentru excelenta sa administrație, economie și patriotism. În contrapartidă cele mai mari recompense au fost date miniștrilor. Domnul Villara a trecut de la justiție la ministerul de interne, cel mai important, considerat un fel de vizirat; alte trei ministere au fost acordate unor favoriți, care au semnat o falsă mărturisire care a servit drept bază patriarhului din Constantinopol pentru a casa decizia mitropolitului referitoare la divorț; și marile sarcini judiciare au fost împărțite altor // boieri, deputați ai colegiului din București [...]

p. 186	// Să rezumăm.	
	Domnitorul Bibescu guvernează de patru ani și a primit din partea țării:	
	Impozite ordinare	81 468 083 piaștri
	Impozite extraordinare	18 072 000 piaștri
	Rezerva lăsată de Ghica în Vistierie	1 100 000
	Rezerva lăsată de Ghica în Casa centrală	2 347 000
	Veniturile casei centrale pe patru ani, până la 25 aprilie 1847	9 000 000
	Rezerva spitalului Sf. Pantelimon	650 000
	Rezerva stabilimentului de binefacere Sf. Spiridon	70 000
	Testamentul episcopului de Argeș	200 000
p. 187	Rezerva pentru construcția unui local care trebuia să servească copiilor // găsiți, care rezervă a dispărut însă	377 758
	Țăierea pădurilor clerului și ale spitalelor	3 000 000
	Exportul cerealelor ⁶⁴	1 500 000
	Total	117 784 841
	La această sumă trebuie să adăugăm:	
	Abuzurile aranjamentelor forțate dintre țărani și proprietari	64 000 000
	Veniturile scaunelor episcopale vacante	2 000 000
	Vacanța mănăstirilor grecești	1 500 000

⁶⁴ „Venitul produs din exportul cerealelor nu este menționat în buget; acordat, în timpul domniei lui Ghica, guvernului, pentru gratificarea acelor boieri care au avut merite deosebite, în timpul domnitorului actual el nu a mai fost decât o alocație suplimentară a listei civile” (n.a).

Darurile cerute mănăstirilor grecești pentru recunoașterea staroștilor și confirmarea arendărilor //

Sentințele judiciare obținute abuziv

4 000 000

p. 188

Total: 189 284 841 piaștri

Închisorile noastre⁶⁵

p. 113

Afacerea Condemine

Paris, 14 octombrie 1847

Domnule conte,

Domnul conte de *** mi-a trimis scrisoarea, pe care Dumneavoastră mi-ați făcut onoarea să mi-o adresați, pentru a obține toate informațiile care vă sunt necesare atât dumneavoastră, cât și companiei de capitaliști pe care o reprezentați, în scopul de a pune bazele unei exploatare în pădurile Moldovei.

Rapoartele făcute către ministerul marinei de către domnul Chedeville, inginerul șef al portului Brest⁶⁶, trimis în principate la sfârșitul anului 1845 și informațiile pe care le-am trimis direcției comerciale la sugestia domnului Guizot, arată că pentru marile nevoi de lemn de stejar pe care le are industria noastră, nici o țară din Europa nu poate furniza un astfel de lemn de o mai bună calitate și în cantități mari ca principatele dunărene și mai ales principatul Moldovei [...] //

Nimeni nu știe mai bine ca dumneavoastră, domnule conte, că orice francez p. 114
sosind în Imperiul otoman, la București, ca și la Basra, la Iași, ca și la Bagdad este oblatuit și în același timp protejat de tratatele care au rămas aceleași din timpul domniei lui François I⁶⁷; căci dumneavoastră nu puteți ignora, din punct de vedere al libertăților noi, că nu ne putem baza pe modificările aduse acestui cod internațional, și pe adăugirile ulterioare făcute de regii Henric al IV-lea⁶⁸, Ludovic al XIV-lea⁶⁹ și Ludovic al XV-lea⁷⁰. // Aceste capitulații nu ținesc altceva decât ca p. 115
supușii regelui prea creștin să nu cunoască, în nici o împrejurare, lipsurile și arbitrariul puterii otomane [...]

O sută cincizeci de supuși ai regelui, negustori de lemn, dulgheri, tăietori de lemne, veniți din Mâconnais⁷¹, din Charlerois⁷², din France-Comté⁷³ au văzut, fără

⁶⁵ Traducerea s-a făcut după *Le nostre prigionieri*, vol. I, Paris, 1849 și vol. II, Paris, 1850.

⁶⁶ Port francez la Oceanul Atlantic.

⁶⁷ François, rege al Franței (1515–1547).

⁶⁸ Henric al IV-lea, regele Franței (1589–1610).

⁶⁹ Ludovic al XIV-lea, regele Franței (1643–1715).

⁷⁰ Ludovic al XV-lea, rege al Franței (1715–1774).

⁷¹ Mâconnais, regiune în Franța aflată probabil în jurul orașului Mâcon.

⁷² Charlerois, localitate Belgia, în apropiere de Bruxelles.

⁷³ France-Comté, regiune din Franța.

a fi ajutați în nici un fel de autoritățile franceze, reprezentate de domnul Guizot, au văzut spuneam, rezultatul celei mai oneste, celei mai laborioase, celei mai apreciable întreprinderi, care a prins viață sub ochii lor și sub cei ai agentului regelui, în profitul unui supus al Domnului.

p. 116 Acești bravi și cinstiți muncitori sosiți la începutul anului 1843 în Țara Românească sub conducerea domnului Condemine, un negustor onorabil care după // 45 de ani de comerț cu vin la Bercy⁷⁴, a exploatat din 1843 până în 1846 o pădure de stejari aparținând domnului Știrbey, fratele domnitorului. Pădurea, care are o imensă cantitate de stejari în vârstă de 5–600 de ani, a fost arendată cu prețul de 600 000 de franci, dintre care 100 000 au fost plătiti în avans. Domnul Condemine și asociații săi, în număr de patru sau cinci, au făcut onoare acestui angajament și s-au stabilit în satul lui Știrbei, în apropierea pădurii. Acolo, cele mai nobile exemple de muncă și de meșteșug s-au manifestat timp de trei ani. Muncitorii francezi trăiau împreună cu soțiile și copii în mijlocul pădurii și prezentau spectacolul celei mai interesante colonizări. Acești bravi oameni, dintre care cei mai mulți mi-au rămas prieteni buni, și-au manifestat dorința de a-i vizita cu ocazia sărbătorilor din iulie 1844. Era momentul în care exploatarea lor se afla în momentul culminant. Nu mare mi-a fost mirarea și admirația când, după ce am călătorit aproape 100 de mile pentru a ajunge acolo, am fost primit la intrarea în pădure de un arc de triumf mult mai mare decât cel din piața Carrousel⁷⁵, construit din lemn de stejar împodobit cu verdeață, iar deasupra cu acel stindard tricolor, care trebuia din păcate să le dea ajutor! //

p. 117 O sută cincizeci de muncitori, în frunte cu meșterii lor au venit în fața mea, nu numai pentru a mă felicita călduros, dar șeful lor, domnul Vivot, dorea mult să-mi adreseze o cuvântare într-o manieră atât de elegantă și grațioasă încât m-a pus în situația dificilă de a le răspunde în aceeași manieră, fără a fi pregătit dinainte. Le-am răspuns și din acel moment au început între noi relațiile, care nu și-au pierdut deloc sinceritatea <de-a lungul timpului>. Ei au dorit să le vizitez atelierele de muncă, care se aflau pe locul exploatării. Ajungând acolo am observat un obelisc mare, pe care se aflau înscrise numele meu și calitatea de agent al regelui, toate acestea înconjurate de emblemele noastre naționale. Domnul Vivot a venit lângă mine, care continuam să fiu foarte emoționat de tot ceea ce vedeam, și m-a invitat în numele muncitorilor să asist la reprezentarea unui moment al muncii lor zilnice.

p. 118 Împreună cu o mulțime de muncitori și de curioși, care urca la cinci sute de persoane, cortegiul consular a ajuns la picioarele unei bătrâne păduri de stejar, împodobită ca o victimă din antichitate, în jurul căreia se găseau muncitori îmbrăcați în haine de lucru. În mâinile lor și în apropierea lor străluceau, în plin soare, // toate uneltele lustruite, strălucitoare.

Toți eram în așteptarea a ceea ce urma să se întâmple, când trei muncitori robuști s-au detașat de grup și lovind arborele cu lovituri de topor orizontale și transversale, într-un mod în care făceau să sară în aer așchii unghiulare, au

⁷⁴ Bercy, regiune pariziană.

⁷⁵ Place du Carrousel, piață din Paris, unde se află acum Arcul de Triumf.

răsturnat cu zgomot, în mai puțin de unsprezece minute, acest stejar care, timp de secole a stăpânit acest pământ care, astăzi, este martor al prăbușirii sale.

Atunci aproape șazecei de muncitori s-au apropiat de arbore; i-au tăiat cu repeziciune crengile, apoi cu ajutorul a patruzeci de fierăstraie englezești, manevrat fiecare de câte patru muncitori, au făcut patruzeci de butuci din stejarul răsturnat. După aceea, cu ajutorul securilor mânuite cu abilitate, muncitorii au fabricat pe neașteptate din acest arbore, pe care soarele l-a luminat timp de patru sau cinci secole până acum o oră, trei sute șazecei și cinci de doage gata spre a fi vândute imediat dogăriilor din Marsilia sau din Bordeaux.

Câteva zile de la acest eveniment, marele boier, proprietarul pădurii, auzind detaliile minunate ale acestei zile de sărbătoare, a străbătut două sute cincizeci de leghe pentru a fi martor // acestui admirabil spectacol, care a fost executat în fața p. 119 lui într-un mod și mai meșteșugit.

Domnul Condemine trebuia, prin termenii contractului său să exploateze în optsprezece ani, 116 000 picioare de pădure. Patruzeci de mii de picioare de arbori erau deja tăiate și mai mult de șase mii erau transformate în doage în timpul vizitei mele în acea încântătoare pădure! La sfârșitul anului 1845, mai mult de trei milioane de doage, un muncitor putea fabrica într-o singură zi 302 doage, erau gata să fie exportate la Marsilia, și vândute acolo îi asigura domnului Condemine și asociaților un beneficiu de 250 000 franci [...]

Afacerea Nicolas Loulie

p. 122

Găsind la sosirea mea în București această odioasă stare de lucruri, urmare a // suprimării drepturilor consulare a camerei de la Marsilia și a neglijenței vinovate p. 123 a direcției comerciale, am profitat de prezența la București și Iași a unei trupe de actori francezi, care sufereau de foame și sărăcie, pentru a cere cu insistență ministrului de externe să fie mult mai atent cu eliberarea de pașapoarte pentru Levant unor supuși lipsiți de resurse financiare. Nu am primit nici un răspuns și unul din acei nefericiți actori, pe nume Nicolas Loulie (dacă nu mă înșel asupra numelui său după opt ani) a murit de foame la Galați [...]

Afacerea Eliade⁷⁶ și Tavernier

p. 127

În luna iunie 1841, 200 de greci și bulgari, iritați, încurajați de consulul rus din Galați, și-au anunțat dorința de a trece în Bulgaria pentru a se revolta împotriva Imperiului otoman. Prințul Alexandru Ghica prevenit din timp, a ordonat împușcarea acestor agitatori chiar în interiorul carantinei, unde erau deja toți reușiți pentru a trece în Bulgaria, iar Poarta anunțată de această energică înăbușire a revoltei, care apăra una dintre cele mai bogate provincii, nu a întârziat să decerneze domnitorului Țării Românești și ofițerilor care comandau trupele, cele mai mari onoruri militare pe care ea le putea acorda! Hățișerifuri, spade de onoare, nișan- p. 128

⁷⁶ Ion Heliade Rădulescu, (1802–1872) om de cultură român.

iftihar⁷⁷, nimic // nu a fost uitat! Împăratul Nicolae, rușinat de conduita consulului său în această împrejurare, l-a destituit și l-a exilat. Domnitorul Ghica nu a întârziat să pară destul de confuz în legătură cu protectoratul rus, cu triumful pe care trupele române l-au cucerit în profitul puterii suzerane. În timpul acestor grave circumstanțe, un francez, stabilit de cincisprezece ani în Țara Românească, s-a prezentat la mine și mi-a făcut următoarea declarație: „unul dintre oamenii eminenți ai țării, domnul profesor Eliade mi-a făcut ieri propunerea de a conduce în Bulgaria, unde am stat mult timp pe lângă pașa din Vidin, mii de bulgari și de greci revoltați împotriva drepturilor Porții. Am întreaga convingere, domnule consul general, că această propunere este o capcană care are drept scop de a atrage un supus al regelui în manevrele odioase, recent atribuite Rusiei și sunt convins că pot conta pe energia dumneavoastră atât de cunoscută pentru a mă proteja, pe mine, pe compatrioții noștri și pavilionul regelui în această circumstanță”. Nu a trecut nici jumătate de oră după ce francezul a părăsit consulatul, că m-am prezentat la palatul domnitorului, care a fost foarte uimit să mă vadă la el în ziua când ținea comitetul petițiilor. „Vin astăzi la dumneavoastră prințe, în mijlocul comitetului petițiilor // , pentru că și eu sunt un petiționar. Vreau să vă cer dreptate împotriva unuia dintre supușii Dumneavoastră, unul dintre cei mai distinși, care a încercat ieri, în împrejurări atât de grave ca acelea în care ne găsim, să atribuie pavilionului tricolor intrigi recente, de care acest pavilion este străin. Cunoașteți de altminteri, prințe, că după doisprezece ani de înaltă influență exercitată în Europa de înțelepciunea regelui francezilor, drapelul revoluției din iulie, arborat pe locuința mea consulară reprezintă un lucru care nu poate fi calomniat de nici o persoană. Vă recomand deci arestarea domnului Eliade și confiscarea hârtiilor sale”. Domnitorul a numit în aceeași seară o comisie de anchetă; cei doi indivizi au fost confrunțați [...] I-am propus domnului Guizot⁷⁸ să-i acorde ca recompensă o sumă destinată să-l ajute să supraviețuiască, pentru că trăiește în condiții mizere. Domnul Guizot nu mi-a răspuns și acest nefericit, care a salvat ca medic în timpul holerei mii de români este mort de foame și sărăcie în orașul București. Acest nefericit <care> // nu este p. 130 foarte cunoscut în corespondența consulatului Franței în Țara Românească cu direcția comercială a departamentului de afaceri străine și cu ambasada din Constantinopol, se numea doctorul Tavernier⁷⁹.

Afacerea Duhamel⁸⁰ și Șekib effendi⁸¹

În luna iunie a anului 1842, Poarta și Rusia, obosite de scandalurile care nașteau zilnic disensiuni între prințul Ghica și miniștrii săi cu Adunarea obștească a p. 131 principatului Țara Românească, au decis să trimită amândouă // la București câte

⁷⁷ Nișan-iftihar, înaltă decorație otomană acordată de sultan.

⁷⁸ François Guizot (1787–1874), om politic și istoric francez.

⁷⁹ Tavernier, medic francez stabilit în principate.

⁸⁰ Aleksandr Osipovici Duhamel (1800–1880), general rus, comisar extraordinar în principate în perioada 1848–1849. Vezi însemnările sale de călătorie în prezentul volum.

⁸¹ Șekib effendi, trimis al sultanului în principate în 1842.

un comisar extraordinar însărcinați să analizeze problemele care zguduiau statul până în temelii. Prințul Metternich⁸² l-a recomandat agentului Austriei pe trimisul rus, generalul Duhamel. Domnul Bourqueney⁸³ l-a plasat sub protecția mea pe plenipotențiarul turc, fost ambasador în Anglia, astăzi ambasador în Viena, același care a fost trimis pe lângă Papă, același care a fost trimis în Liban și care va juca un mare rol în problema locurilor sfinte [...] celebrul Șekib effendi. Domnul de Bourquenay mi-a scris să-l susțin pe domnitorul Ghica, pentru că guvernului regal nu-i convenea să vadă deschizându-se la București o nouă succesiune a tronului, care ar fi dus la izbucnirea pasiunilor politice deja aprinse între suzeranitatea turcă și protectoratul împăratului Nicolae. Între timp Șekib effendi a fost cumpărat de către boierii români, care au declarat că i-ar fi dat 15 000 ducați, în timp ce prințul Ghica nu i-a putut da decât 4 000. Cu o zi înainte de sosirea lui Buteniev⁸⁴ la Constantinopol, care urma să ceară, din ordinele împăratului, ca reparație la eșecul protectoratului său în Serbia, // răsturnarea în 24 de ore a domnitorului din Țara Românească, domnul Guizot a lăsat să cadă un principe pe care eu aveam ordin să-l susțin, și a lăsat să fie numit în locul acestuia domnitorul cel mai antifrancez și cel mai ostil regelui și revoluției din iulie [...]

Afacerea Vaillant⁸⁵

p. 139

O conspirație, care a izbucnit în București în luna octombrie 1840⁸⁶ împotriva domnitorului Ghica și care // a continuat în 1841 în Moldova, a făcut ca domnul Vaillant, vechi director al Școlii naționale de la Sfântul Sava să fie expulzat din principatele danubiene; la fel avocatul maghiar Murgu⁸⁷, întemnițat de prințul Metternich, iar Mitiță Filipescu⁸⁸ a fost închis la mănăstirea Snagov⁸⁹, unde a și murit. În acest interval tulburările care au izbucnit în Țara Românească și Moldova au dus la asasinat politice, care au rămas complet nepedepsite. Domnul Guizot, căruia i-am făcut cunoscută situația lui Vaillant, a comis imprudența să-l lase să plece din Paris, chiar în săptămâna alegerii domnitorului. Guvernul provizoriu l-a alungat din nou din București, iar prințul Metternich l-a închis în fortăreața Sibiu⁹⁰.

p. 140

Odată eliberat, domnul Vaillant s-a târât până la Paris în cea mai neagră sărăcie și, ajungând aici a continuat să trăiască aproape fără resurse (scrisorile sale la consulat le-am primit destul de repede), a scris o lucrare despre principatele danubiene pe care a publicat-o la editura Arthus Bertrand, sub titlul *Historie de la*

⁸² Clemens Metternich (1773–1859), cancelar al Austriei (1809–1848).

⁸³ François Adolphe Bourqueney (1799–1869), diplomat francez.

⁸⁴ Appolinaire Petrovici Buteniev, diplomat rus, ambasador la Constantinopol (1830–1842).

⁸⁵ Jean Alexandre Vaillant, filoromân, vezi relatarea sa în volumul IV serie nouă al colecției *Călători străini despre țările române*.

⁸⁶ Este vorba de mișcarea revoluționară condusă de Dimitrie Filipescu, Eftimie Murgu, J.A. Vaillant, la care a participat și Nicolae Bălcescu.

⁸⁷ Eftimie Murgu, (1805–1870), om de cultură român, participant la mișcarea revoluționară din 1840 și la Adunarea de la Lugoj din 1848.

⁸⁸ Dimitrie Filipescu (1808–1843), conducător al mișcării revoluționare din 1840.

⁸⁹ Mănăstirea Snagov, una dintre ctitoriile lui Mircea cel Bătrân.

⁹⁰ *Hermanstadt*.

Romanie. Am continuat să-l informez pe domnul Guizot despre situația lui Vaillant, iar acest ministru fără a ține cont de sfaturile mele // [...] l-a lăsat din nou să plece pe Vaillant la București. Domnitorul Țării Românești l-a alungat a treia oară pentru a-i arăta probabil consulului rus toată satisfacția.

p. 177

Afacerea alegerii lui Bibescu

Cele două modalități prin care boierii au acționat asupra lui Safvet effendi⁹¹, pentru a-l determina să prezinte Porții alegerea pe care ei o credeau cea mai convenabilă, au fost la început banii, apoi amenințarea de a emigra toți în Transilvania ca în timpul Eteriei lui Ipsilante⁹² și a-l face astfel pe comisarul otoman responsabil pentru emigrarea lor. În vremea aceasta domnul Dașcov și cu mine i-am cerut mitropolitului permisiunea de a asista în ziua alegerilor la toate ceremoniile religioase care trebuiau să preceadă în capitală deschiderea Adunării. // Ceremonia a început la șapte ore dimineața în 1 ianuarie 1843. A fost o ceremonie religioasă care a precedat apelul nominal a celor aproape două sute de boieri electori și prestarea jurământului pe cartea sacră a Evangheliei [...] La amiază boierii au intrat în Adunare; la orele șapte seara mă găseam la teatrul italian împreună cu colegul meu rus, căruia i s-a comunicat rezultatul lucrărilor din prima ședință. Domnul Filipescu⁹³ fusese ales cu 84 de voturi. La orele nouă rezultatul celei de-a doua ședințe era Știrbei cu 91 // de voturi; la orele unsprezece și jumătate rezultatul celei de-a treia ședințe era alegerea lui Băleanu⁹⁴ cu 79 de voturi. Numai la orele trei dimineață a fost cunoscută alegerea lui Bibescu cu 131 de voturi. Vestea mi-a fost dată când mă aflam la văduva, prințesă Ghica, de către fiul acesteia, prințul Grigore, împreună cu care am și plecat spre capitală. Porțile au fost deschise și am putut vedea curtea prin ferestrele Adunării generale care se afla la parter, unul dintre cele mai extraordinare spectacole care se pot imagina. Contrastul dintre această noapte friguroasă de ianuarie, în mijlocul acestor vechi monumente bizantine și camera unde s-au făcut alegerile, veritabil furnicar al pasiunilor, plină de lumină, de conversații pătimașe nu-mi va ieși din memorie niciodată. Curierii au plecat de îndată la Constantinopol pentru a duce cabinetului sultanului procesul-verbal al alegerii, acoperit de semnăturile tuturor boierilor [...]

Afacerea masacrelor din Brăila

p. 212

La începutul anului 1845, corespondenții din Paris continuau să aducă în fiecare lună, în fiecare săptămână detalii, întotdeauna scandaloase, despre intrigile

⁹¹ Safvet effendi, trimis al sultanului în principate, ulterior reprezentantul Imperiului otoman la conferința de la Paris din 1856 și delegat la tratativele de pace de la San Stefano.

⁹² Alexandru Ipsilante (1792–1828), principe, general maior în armata rusă, conducător al trupelor eteriste în 1821.

⁹³ Gheorghe Filipescu, boier muntean.

⁹⁴ Emanoil Băleanu, boier muntean.

dintre Guizot, Lieven⁹⁵, Genie și compania. La rândul lor boierii din București, foarte interesați să cunoască tot ceea ce se putea despre politica lui Bibescu și despre cei care îl sprijineau în străinătate, pentru a putea la un moment dat să-l răstoarne, plăteau bucuroși pe cei din entouragele domnitorului, și în mai puțin de douăzeci și patru de ore cunoșteau textul scrisorilor pe care acesta le trimetea la Petersburg sau la Paris.

[Informații despre intrigile de la curtea lui Bibescu pentru rechemarea lui Billecocq în Franța] // Aurul românesc vărsat din plin, va aduce în curând, prin destituirea venerabilului patriarh de la Constantinopol, dublul divorț [...] Se vor găsi trei boieri, amici intimi ai soțului doamnei Ghica, care nu vor ezita să declare în fața marelui sinod grec că în divergențele survenite în sânul mariajului Ghica, toate nedreptățile au venit din partea soțului [...] În septembrie 1845 nunta s-a celebrat sub auspiciile prințului Moldovei, în orașul pe jumătate muntean și jumătate moldovean, Focșani. Casa domnitorului Bibescu a fost deschisă atunci [...] au fost date baluri strălucitoare [...] Față de mine <domnitorul> a dat dovadă de dovezi nemaivăzute de curtoazie și politețe. A dat un mare dineu la care, în prezența tuturor consulilor străini invitați, s-a conformat pentru prima dată oficial și dorințelor exprimate de mine de mai multe ori conform beratului dat mie de către sultan, care îmi acorda, în calitate de reprezentant al celui mai vechi aliat al Porții, poziția cea mai bună în raport cu ceilalți reprezentanți ai puterilor străine [...]

[...] Eram atunci la jumătatea lui aprilie. În 19 se sărbătorea la ortodocși Paștele, iar în această zi la București, ca de altfel în întreaga țară, se fac slujbe religioase și din timpuri imemorabile există obiceiul, care se întâmplă și la Petersburg, ca înalții funcționari îmbrăcați în haine de gală să se viziteze. Domnitorul primea felicitări din partea corpurilor statului, iar agenții străini veneau să-l complimenteze în uniformă. // Sosit puțin mai târziu la Curtea domnitorului Bibescu, în aceeași zi, intrarea mea a fost primită de domnitor cu atâta entuziasm încât am fost uimit. Nu am răspuns dovezilor sale de prietenie decât cu cuvinte politicoase, dar reci [...] Întors la agenție am așteptat zadarnic vizita miniștrilor domnitorului, nici unul nu s-a prezentat, iar impolitețea lor a fost cu atât mai șocantă cu cât se îndreptau, prin fața locuinței mele, spre casele consulilor Prusiei și Angliei, care locuiau în apropiere de mine // [...] Câteva zile după aceea, în 24 aprilie am primit dureroasa veste de la Paris prin care mi se anunța moartea mamei mele [...] În aceea zi <30 aprilie>, în ajunul lui 1 mai, am ieșit pentru prima oară și în costum de mare doliu am făcut prima vizită domnitorului și apoi mi-am vizitat colegii consuli, care îmi arătaseră în acele zile compasiunea și își trimisese rădăcinile lor. Nu am avut onoarea să-l văd pe domnitor <care> era cu adevărat bolnav. Aghiotantul său domnul Villara, fiul primului ministru, a venit să-mi aducă la trăsura regretele domnitorului // [...] În ziua de 1 mai⁹⁶ conform obiceiului am rămas acasă pregătit pentru recepție. Prezența boierilor, consulilor, a compatrioților mei a fost mare. Prietenii mei, preveniți de ceea ce s-a întâmplat în ziua Paștelui, vedeau cu neliniște cum orele treceau și nici un ministru al domnitorului nu se

⁹⁵ Doroteea Cristoforovna de Benkendorv, prințesă de Lieven (1784–1857).

⁹⁶ Ziua onomastică a lui Ludovic Filip, rege al Franței.

prezenta pentru a-și prezenta omagiile pentru ziua regelui francezilor! În acel moment (putea fi cinci după-amiaza; ora obișnuită pentru primiri trecuse) a sosit,
p. 285 însoțit de prietenul meu, consulul general al Marii Britanii⁹⁷, domnul Emanuil Băleanu // [...] Iată nota pe care am scris-o guvernului român:

Domnule Mare postelnic,

„Astăzi, 1 mai, ziua Majestății Sale, Regele francezilor, nici unul dintre colegii voștri, miniștrii ai domnitorului Bibescu nu s-a prezentat la mine pentru a-și prezenta felicitările cuvenite, ei nu s-au prezentat nici în ziua Paștelui pentru a-și prezenta omagiile conform obiceiului. Consider prima absență drept o lipsă de respect, o atingere pe care guvernul acestui principat o aduce regelui. Adăugând această nouă plângere altora, pe care din considerație pentru această țară nu am vrut să le aduc în discuție, dar pe care astăzi, cu mare regret, am să le aduc la
p. 286 cunoștința guvernului regelui odată cu sosirea mea la Paris, // vreau să vă anunț că voi coborî pavilionul, că voi întrerupe orice relație între guvernul regal și principatul Țării Românești și că voi anunța pe ambasadorul regelui la Constantinopol să-l oprească pe domnul de Nyon⁹⁸ să treacă granița Țării Românești. V-aș rămâne veșnic recunoscător domnule mare postelnic dacă l-ați considera pe onorabilul meu coleg, consulul Angliei, protectorul supușilor francezi și în același timp vă rog să-mi eliberați pașapoartele”.

Prințul prevenit de domnul Băleanu despre ceea ce s-a întâmplat, a compus în aceeași seară în compania agentului Austriei, care nu a aprobat atitudinea sa față de mine, următorul răspuns:

„Domnule agent și consul general,

Nota pe care mi-ați făcut onoarea să mi-o trimiteți astăzi, în care vă plângeți de absența colegilor mei ca un afront făcut guvernului Majestății Sale regelui Franței m-a mâhnit și m-a uimit în același timp. Sunt autorizat să cred, domnule agent și consul general că procedeele guvernului nostru față de dumneavoastră au fost întotdeauna de natură să prevină toate neînțelegerile și toate plângerile de
p. 287 aceste gen; pentru că este greu // să porți mai multă afecțiune Franței și regelui său mai mult decât o poartă domnitorul. Ignorați, fără îndoială, domnule agent și consul general, că vizita miniștrilor în zilele solemne nu este obligatorie, nici cerută de regulile etichetei, cel puțin în cele care se practică la noi. Este numai o voință a lor, atunci când fac o astfel de vizită, este un gest de simplă politețe, de care nu mă îndoiesc că unii dintre colegii mei se achită cu multă plăcere, în eventualitatea când nu sunt în vacanță la moșiile lor sau nu au alte motive particulare să lipsească. Vizita de etichetă este aceea care este făcută în numele domnitorului, și de aceea sunt sigur că aceasta s-a petrecut cu toată solemnitatea pe care Alteța Sa are obișnuința de a o pune în astfel de situații și în termeni care nu lasă nici o îndoială asupra sentimentelor sale. Îmi place să cred, domnule agent, că această explicație

⁹⁷ Robert Gilmour Colquhoun (1804–1870), consul și agent al Angliei la București (1834–1859).

⁹⁸ Doré de Nyon, consul general al Franței la București.

atât de deschisă și sinceră vă va face să vă reconsiderați atitudinea care nouă ne-ar fi penibilă dacă dumneavoastră continuați să persistați. Emanuel Băleanu”[...] // p. 366

Neputând să-i vorbesc lui Guizot am luat hotărârea să-i scriu cu ocazia // p. 367
căderii republicii din Cracovia și i-am adresat un lung memoriu.

„Paris, 24 noiembrie 1846,

Domnule ministru!

V-am solicitat de mult timp o audiență. Deoarece preocupările dumneavoastră importante vă împiedică să mă primiți, vă rog să-mi permiteți să pun înaintea ochilor dumneavoastră ceea ce eu consider de datoria mea în circumstanțele prezente.

Așa cum am avut onoarea să vă scriu, în scrisoarea care trebuia să vă fie înmănată de domnul Genie, sunt dintre acei agenți diplomatici francezi, care timp de șapte ani a stat în apropierea <locului unde s-a proclamat> republica în Cracovia. Fac parte dintre acei agenți francezi care, în același interval de timp nu a încetat să spună guvernului regelui ultimul cuvânt, cuvânt care, din partea mea a fost întotdeauna sobru și profetic în privința protectoratului rusesc, asupra naturii sale și a consecințelor lui. Aflat în București și Iași în raporturi apropiate cu domnitorii din Țara Românească și Moldova, până la urcarea <pe tron> a lui Bibescu și întreținând totodată, în împrejurări interesante pentru Serbia, relații amicale cu prințul Miloș⁹⁹, cu fiul său și mai târziu cu prințul Alexandru Karagheorghe¹⁰⁰ și cu toți cei care îi înconjurau, am fost în situația de a cunoaște, o perioadă mai îndelungată, cuvântul de ordine al protectoratului împăratului // Nicolae; iar dacă nu am putut, în calitatea mea de agent politic, să-l combat, aș p. 368
putea, cred, cu toată modestia, să mă prezint în fața guvernului regal, ca fiind unul dintre cei care l-au observat cu stăruință.

Guvernul regelui va fi în mare eroare dacă va gândi că și cabinetul de la Viena și în special prințul Metternich, înainte de a avea rolul violent și jefuitor pe care îl are astăzi față de problemele republicii din Cracovia, nu s-a zbatut mult timp împotriva influenței funeste care le-a declanșat. Cunosc că, până la revoluția din 1842, care l-a înlăturat pe domnitorul Ghica, românii și sârbii, împreună cu domnitorii lor, și-au pus speranțele, și nu fără dreptate, în Austria. Austria le putea da un ajutor serios și generos, care le putea fi mult mai folositor decât cel al puterilor occidentale aflate la distanță mai mare. Austria, pe de altă parte, constituită pe bazele monarhiei absolute, le putea da în cererile lor către puterea protectoare, un ajutor mult mai propice situației lor și ascultat cu siguranță de către țar. Împăratul din Germania¹⁰¹ domnea peste un mozaic de populații slave, italiene, maghiare, secuiești, germane, române, pentru ca românii și sârbii să aibă încredere să pună sub protecția sa și alți supuși. Pe de altă parte, cuceririle prințului Eugen¹⁰² îi dăduse în vechime Austriei principatul Țării Românești până la Olt; aceste p. 369

⁹⁹ Miloș Obrenovici (1780–1860), cneaz al Serbiei (1815–1839; 1858–1860).

¹⁰⁰ Alexandr Karadjordjevič (1806–1885), cneaz al Serbiei (1842–1858).

¹⁰¹ Se referea la împăratul Austriei.

¹⁰² Eugeniu de Savoia (1663–1736), ilustru general în slujba Casei de Habsburg.

provincii // nu au uitat că au fost administrate cu înțelepciune de curtea vieneză. Ungurii, românii, polonezii s-au regăsit de multe ori aliați în sute de lupte împotriva mongolilor lui Gingis han și a turcilor lui Baiazid. Botezul lor a fost făcut în timpul războiului, iar fructele le puteau culege în timp de pace. Astăzi încă cea mai mare demnitate conferită de Rusia sau de Poartă nu este mai mare decât cea de prinț al Sfântului Imperiu German, decernată familiei Brâncoveanu; boierii români se mândresc cu titlurile de conți și baroni germani conferite strămoșilor lor de către cancelaria imperială. Mai mult, interesul german, bineînțeles, îi putea asigura pe sârbi și români că Austria va căuta întotdeauna, în orice ocazie, să împiedice prin măsuri înțelepte și naționale momentul în care puterea rusă ar fi venit să se așeze ca vecină la granițele confederației germanice. Astfel, din partea cabinetului Vienei, din cea a internunțului de la Constantinopol, a agenților austrieci de la București, Iași, Belgrad se remarcă o activitate susținută, energică pentru respectarea spiritului capitulațiilor încheiate cu Poarta; de aici mari neînțelegeri cu cabinetul de la Petersburg, cu consulii din principate și o înțelegere cu consulii celorlalte puteri străine în privința jurisdicției consulare și a dreptului internațional. Aș putea cita mii de exemple; mă voi opri numai la atitudinea consulului austriac din București, în afacerea // recentă a falsificatorilor de monede.

p. 370 Mi-a fost demonstrat atunci că de bună-credință, prințul Metternich a încercat să susțină drepturile tuturor; a dat, atât cât a putut, ajutor domnitorilor; deseori a descursat, prin mijloace legale, dificultățile pe care le iscau la București, Iași,

p. 372 Belgrad prezența agitatorilor străini [...] // Corespondența mea comercială din București a făcut cunoscut, în mai multe rânduri, diferitele faze prin care a trecut problema Sulinei. Guvernul regelui cunoaște că în Tratatul de la Viena¹⁰³ s-a înscris principiul liberei navigații pe marile // fluvii ale Europei. Un călător, distins

p. 373 literat, Xavier Marmier¹⁰⁴, a scris, cu mult timp după mine, acum câteva zile în „Journal des Débats”, că nu se sfiește să menționeze gravele infracțiuni ale Rusiei la gurile Dunării. Dar ceea ce nu cunoaște guvernul regelui, și ceea ce depășește orice închipuire este gradul de supunere la care a ajuns cancelarul Austriei în raporturile sale personale cu împăratul Nicolae în această afacere [...] Iată despre ceea ce este vorba. Starea de lucruri inimaginabilă de la Sulina descrisă în scrisorile mele, și descrisă apoi de Marmier, adică furtunile de pe Mare, redutabilele capricii ale Dunării, catastrofele, într-un cuvânt întreaga natură care afectează navele sarde, grecești, austriece sau rusești, nu este niciodată menționată; cât despre navele franceze ele sunt atât de rare în aceste ținuturi încât nici nu merită a fi pomenite. Dar dacă din nenorocire o navă sub pavilion englez își deteriorează aspectul sau încărcătura din cauza nivelului neregulat al brațului Sulina, imediat prințul Metternich, prevenit, se transformă în curierul agenției Lloyd de la Londra sau Liverpool și se duce de la împăratul Nicolae la ministerul englez, de la misterul

p. 374 englez înapoi la Petersburg, // pledează, vorbește, mijlocește, plătește din propriul

¹⁰³ Rezultat al Congresului de pace, care a pus capăt războaielor napoleoniene. Congresul s-a desfășurat la Viena în intervalul septembrie 1814–iunie 1815.

¹⁰⁴ Xavier Marmier (1808–1892), scriitor francez, călător prin țările române, vezi relatarea lui în vol. IV din *Călători străini prin țările române (1841–1846)*.

buzunar la nevoie; și într-o zi de bal, acest mare interes german, care trăiește astăzi încă datorită canalului construit de Ludovic de Bavaria, se transformă, în detrimentul demnității întregului corp german, într-o ploaie de diamante pe care împăratul Nicolae o lasă să cadă pe capul prințesei Metternich [...]

Trebuie să facem dreptate cabinetului de la Berlin, care prin atitudinea sa sobră și inteligentă a încercat de mai multe ori să ajute cabinetul de la Viena împotriva pretențiilor protectoratului rus. Imediat, după căderea domnitorului Ghica, s-a gândit să întărească reprezentanțele germane în principate prin stabilirea unui consulat general al Prusiei la Iași. Domnul de Neigebaur¹⁰⁵, vechi funcționar a fost desemnat în acest post; intrigile combinate ale colegilor săi ruși, austrieci și chiar prusieni, nu au întârziat să-i grăbească căderea [...] // Poate Cracovia nu este decât începutul dezastrelor violente, și Europa se poate aștepta de la un moment la altul ca trupele rusești să treacă Prutul, acest Rubicon al istoriei contemporane. Nici domnitorul Bibescu nu își ascunde neliniștea. Domnitorul Sturdza, de mult timp cucerit de ruși datorită lăcomiei sale, iar colegul său din Țara Românească, cucerit de ruși datorită pasiunilor sale, vor trece pe neașteptate de la viața politică la moarte; nobilimea, dezmoștenită ilegal de prerogativele cucerite altădată prin arme, îi va urma în liniște în mormânt, iar țăranul român va răspunde cu o formidabilă impasibilitate la încorporare [...] // În mijlocul acestor evenimente, drepturile puterii suzerane, vândute sau abandonate de plenipotențiarilor otomani sau șireți și perfizi ca Șekib effendi, sau slabi ca Savfet effendi, nu garantează în principate, astfel cum v-am scris, nici principiul statu-quo-ului, nici cel al integrității Imperiului otoman. Guvernul regelui trebuie să aibă ochii deschiși asupra acestor teribile antecedente, iar dacă nu poate împiedica repetarea la București și Iași a actului violent de la Cracovia, poate // cel puțin să-l prevadă, iar începând de astăzi se poate considera avertizat [...] Consulul general al Angliei la București¹⁰⁶, protejatul și prietenul lui Palmerston¹⁰⁷, și cu mine, nu ne-am ascuns niciodată, și eu am avut onoarea de a vă scrie, că principiul protectoratului rus, care nu a fost introdus în mijlocul slavilor din cadrul monarhiei austriece, manifestat oficial în mijlocul populațiilor creștine din Turcia europeană, a primit fără îndoială, dacă nu consistență și regularitate, cel puțin forță și ajutor, prin ciocnirile care stăteau să izbucnească între Franța și Anglia ca urmare a afacerilor din Tahiti și din cauza protectoratului acordat reginei Pomaré¹⁰⁸. Începând din acele zile, nu există nici o îndoială, rolul consulilor ruși de la București și Iași s-a întărit [...] // Nu voi termina acest memoriu fără a putea indica un mijloc de a ieși mai târziu din încurcăturile situației prezente. Este ușor de recunoscut că aceste piedici provin din statutul acestor protectorate, aceste regate bastarde, din abuzurile pe care acestea le fac și din greutatea de a defini corect semnificația cuvântului protectorat. Napoleon a protejat confederația germană, Anglia a protejat insulele ionice, împăratul Nicolae

¹⁰⁵ Johann Daniel Ferdinand Neigebaur (1783–1866), profesor, consul în principate, vezi relatarea sa în vol. IV, seria nouă a *Călătorilor străini despre țările române (1841–1846)*.

¹⁰⁶ Este vorba despre Robert Gilmour Colquhoun, vezi nota 97.

¹⁰⁷ Henry Temple viconte de Palmerston (1764–1865), om politic britanic.

¹⁰⁸ Aimata Pomaré, regină în Tahiti (1835–1852).

este protector la București și Iași, la Cracovia și la Belgrad; Franța protejează în Tahiti și la Atena. Iată protectorate diverse numite cu același termen, dar care are fiecare un înțeles diferit [...]

p. 420

Nota din 24 noiembrie 1849

Problema principatelor dunărene, care continuă să rămână necunoscută publicului francez, primează însă ca importanță și prin gravitate asupra celorlalte probleme ale politicii externe republicane.

Interesul mare care îl prezintă se poate sintetiza în câteva considerații, pe care le oferim aici:

p. 421 1. Înainte de toate, o împrejurare extraordinară a politicii externe franceze este aceea că Țara Românească și Moldova sunt singurele țări unde ministerul afacerilor // externe al revoluției din iulie a considerat că datorită distanței, a ignoranței în ceea ce privește importanța acestor provincii este mai ușor să fie lăsate în suferință de-a lungul a mai multor ani, iar în ceea ce privește rezolvarea chestiunilor legate de ele, să nu fie rezolvate prin principiile elementare ale justiției, onoarei, umanității.

2. Este necesar să se aducă reparații unui sistem atât de păgubitor, care nu a făcut decât să discrediteze politica franceză în Orient, unde avea obligații ca dublă protectoare, în plan politic și religios.

3. Este o obligație imediată de a se acorda ajutor în virtutea termenilor proclamați de domnul Lamartine¹⁰⁹, naționalității române, cea mai interesantă, fără îndoială, dintre toate naționalitățile europene, pentru că a primit viață de la aceeași mamă ca și noi, iar în timpurile invaziilor barbare, chiar și în 1848, s-a aflat în avangardă pentru a ne apăra.

4. Din cauza necesității de a consolida suzeranitatea turcă, în condițiile existenței unei lupte neîncetate între dominația Sultanului și protectoratul Rusiei asupra principatelor și a Serbiei. Este una dintre condițiile esențiale ale integrității Imperiului otoman! [...]

p. 422 5. Ne bazăm pe abilitatea prin care noi știm să oprim atât de repede acțiunea uzurpatoare, rușinoasă, demoralizatoare // a cabinetului de la Sankt Petersburg, care în afară de corupție și de despotismul pe care îl exercită acolo unde ar trebui să protejeze, își propune să distrugă, înainte de toate în aceste teritorii influența franceză! [...]

6. Din pericolul iminent pe care îl prezintă, în lupta prezentă dintre absolutism și democrație, lăsarea la dispoziția Autocratorului a podurilor de peste Prut deschise pentru aducerea soldaților lui asiatici în mijlocul problemelor familiilor europene [...]

7. Din chestiunea de onoare care constă în a ști, în prezența armatelor ruse care ocupă principatele, să ne arătăm fermi în exercitarea prerogativelor pe care ni le dă ceea ce în dreptul internațional se numește *Capitulațiile Franței cu Sublima Poartă*.

¹⁰⁹ Alphonse de Lamartine (1790–1869), poet și om politic francez.

8. Din demnitatea pe care ar trebui să o arate guvernele democratice ale Germaniei și ale Occidentului în problema ocupației prelungite a principatelor de către armatele ruse. Opoziția statelor europene ar trebui să fie tot atât de fermă ca p. 423 aceea a Sfintei Alianțe după mișcarea eteristă a lui Ipsilanti, // mai ales că astăzi turcii consideră ocupația militară drept inutilă [...]

9. Din cauza atracției pe care o reprezintă bogăția și abundența principatelor, aceste frumoase și neobosite grânare, care pot oferi acelor oameni de stat eminenți ai Franței posibilitatea de a face ceva pentru îmbunătățirea vieții muncitorilor noștri [...]

10. Din datoria de a ști să consolidăm, prin introducerea muncitorilor francezi în principate pe baza unor contracte cu însăși proprietarii, tendințele politice și naturale ale Poloniei vecine, să revigorăm înclinația slavilor și // a ungarilor către p. 424 noi și înainte de toate să încurajăm aceste eforturi eroice ale naționalității române pentru constituirea ei ca stat în interesul ei cât și în al nostru! [...]

11. Din dorința pe care democrațiile europene trebuie să o dovedească în a vedea <principatele> drept o operă strategică îndreptată spre stepele Asiei, ca un cap de pod împotriva absolutismului moscovit, un fel de Gibraltar francez format dintr-o enclavă de 8 000 000 de suflete de origine latină [...]

Album moldo-valah sau ghid politic și pitoresc călătorind prin principatele dunărene¹¹⁰

p. 26

Către cititorii francezi.

Nu sunt numai imagini pe care noi le punem astăzi sub ochii marelui public! Scopul nostru este mai important. El este de a da în timp util o foarte serioasă lecție de istorie, de geografie și de politică [...] Pentru a se ști odată pentru totdeauna și pentru a nu uita că există în Europa aproape nouă milioane de români, având aceeași mamă ca și noi, vorbind același idiom latin și care se numesc între ei rumanus¹¹¹, adică romani. Asupra lor dorim să aruncăm dubla lumină a artistului și a cronicarului. Despre ei, cei care au fost apăsați, amenințați de pericolul împărțirii Poloniei și care sunt deja decimați prin încorporări succesive, despre care noi dorim să vorbim. O vom face pe scurt, dar, totodată fără a omite orice eveniment istoric, amănunt geografic, politic care recomandă aceste interesante populații spre simpatia popoarelor libere [...]

Vorbind despre aceste provincii, vorbind despre interesantele populații care locuiesc acolo, punând sub ochii publicului mai mult de patruzeci de desene edificatoare care, încredințate celor mai mari artiști, pun în lumină bogățiile prezentului, memoria trecutului, speranțele viitorului în aceste ținuturi abundente și fertile, încercăm să influențăm dorința de a le întinde o mână prietenoasă [...] pe deasupra capetelor vecinilor mai puțin iubitori decât noi de artă, poezie, libertate [...]

Castelul de Villebon (Eure et Loir), septembre 1847

¹¹⁰ Traducere după *Album moldo-valaque, ou guide politique et pittoresque à travers les principautés du Danube*, Paris, 1848. p. 1–24.

¹¹¹ Roumanous.

Turnu Severin

Românii descind din soldații acelor legiuni romane, care, în primul secol al erei noastre au cucerit și au răsturnat regatul dac al lui Decebal.

Turnul din Severin¹¹² sau turnul ridicat din ordinul împăratului Septimius Sever¹¹³ este ridicat pe locul unde romanii conduși de Traian¹¹⁴ au traversat Dunărea, pentru a merita de la acest împărat nemuritorul trofeu care face până astăzi strălucitoarea podoabă a Romei¹¹⁵.

După ultimele vestigii ale podului roman, care a adus atâta glorie găsim, mai precis de la baza turnului de la Severin și până la frontierele Germaniei, drumurile romane (aceste căi lactee ale istoriei planetei noastre) care, după 2 000 de ani, unesc de Roma creștină, amintirea popoarelor pe care Crucea trebuia să le consoleze de durerea de a fi învinse.

Vedere din stepă

Stepa este drumul pe care din secolul al IV-lea până în secolul al XVII-lea toate marile migrații l-au parcurs. Acolo va fi locul unde se va desfășura bătălia în eventualitatea unui conflict european [...] Straniu spectacol îl prezentau atunci, în acele perioade de pretinsă perfecțiune politică, terenurile cele mai fertile ale Europei lăsate în paragină și atâtea familii germane, englezești, chiar franțuzești care își transportau cu greutate lucrurile până în Texas, Montevideo, în California, în Noua Zeelandă, mai degrabă decât să vină în aceste câmpuri danubiene unde, într-un an obișnuit se produce de patru ori decât s-a semănat¹¹⁶[...]

Târgoviște

[...] Târgoviște a rămas mult timp capitală, reședința principilor români; unul dintre ei feroce ca și Nero¹¹⁷, voluptuos ca Sardanapal¹¹⁸ a vrut să dovedească într-o zi de festin dubla sa origine asiatică și română; a ordonat să se pună foc în cele patru colțuri ale palatului unde sărbătorea, într-o ambianță luxoasă împreună cu numeroși oaspeți și s-a aruncat în flăcări odată cu aceștia [...] Există în București în posesia lui Mihail Ghica¹¹⁹, fratele fostului domnitor, o spadă impresionantă găsită la Târgoviște și pe care se găseau înscrise: Carol XII, Regele suedezilor¹²⁰! ...

¹¹² Probabil este vorba despre castrul roman, a cărei construcție a început înainte de domnia lui Septimius Sever.

¹¹³ Septimius Severus, împărat roman (193–211). A ridicat Drobeta la rangul de municipiu.

¹¹⁴ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117).

¹¹⁵ Probabil se referă la Columna lui Traian.

¹¹⁶ O aluzie la una dintre ideile lui Billecocq, care era adeptul colonizării Imperiului otoman cu populație din Occidentul Europei. El este de altfel autorul lucrării *L'Empire ottoman ouvert aux travailleurs chrétiens*.

¹¹⁷ Nero, împărat roman (54–68).

¹¹⁸ Sardanapal, rege al Asiriei în tradiția greacă. Legenda sa a fost inspirată de Assurbanipal.

¹¹⁹ Mihail Ghica, fratele lui Alexandru Dimitrie Ghica.

¹²⁰ CAROLUS XII, SUECORUM REX, în text.

Obiceiuri țigănești

În avangarda ultimei invazii mongole s-a găsit, la rândul său urmărit cu înverșunare, acest bizar popor care, încă din timpurile noastre, a parcurs în mod aventuros și nomad mai multe ținuturi europene. Rasă inteligentă, grațioasă, fină, ea a fost hotărâtă să se amestece continuu printre clasele popoarelor // pe unde trecea, ori de câte ori în schimbul vieții sale libere, sub cerul liber, îi erau oferite anumite avantaje. Romanul *Nôtre Dame de Paris*¹²¹ ne povestește în cuvinte elocvente momentul apariției țiganilor printre noi, pentru că nimeni nu știe când și-au stabilit corturile pentru prima dată în Franța, la Paris [...]

p. 3

Piscul cel mai înalt din Carpați. La Panaghia¹²²

Acesta este numele Fecioarei celei Sfinte (Panaghia) pe care descendenții romanilor, amestecați atât printre cruciați cât și printre barbarii convertiți, i l-au dat celui mai înalt pisc al Carpaților moldoveni! Călătorul care se urcă într-o zi însorită pe această creastă accesibilă, chiar dacă are o înălțime de 2 400 metri, vede dedesubt piscurile gigantice ale numeroșilor munți, care îl înconjoară asemenea unei mări de piatră, unui ocean cu valuri nemișcate.

În astfel de așezări abundă superstițiile despre care vorbesc numeroși scriitori, care au descris în zilele noastre principatele: „Legende nu lipsesc, scrie domnul Desprez¹²³ într-un articol din „Revue des Deux Mondes”, ele sunt în general patriotice și religioase și, în ambele cazuri, amestecă timpurile moderne cu cele din vechime, eroii din evul mediu cu cei români. Există un personaj drag imaginației țaranului român, care îi apare întotdeauna înconjurat de glorie și putere, este învingătorul lui Decebal, împăratul Traian! Ei nu numai că îi regăsesc urma glorioasă în ruinele monumentelor ridicate de el pe teritoriul național, ei îi recunosc prezența și în manifestările naturale. Calea Lactee, de exemplu, este drumul lui Traian; furtuna este Traian care bombăne și amenință; în sfârșit tot ceea ce poartă amprenta puterii și gloriei este opera lui Traian, a cărei umbră paternă nu a încetat să vegheze destinele României”.

La aproximativ cinci sute de metri mai jos de vârful Panaghia se află o stâncă ascuțită, pleșuvă, mai curând roasă de dinții furtunilor seculare și care se crede că este o iubită infidelă a împăratului, Dochia, preschimbată în piatră! „Patrioților români le place să admire în aceste credințe cultul naiv al naționalității” adaugă Desprez; dar în timpurile în care trăim, spunem la rândul nostru, acelui colț înalt și câteodată periculos, numele de Fecioară Sfântă. În preajma sa, în zilele de furtună, vânătorii sau pelerinii surprinși și înconjurați de furia înspăimântătoare a uraganelor, prind curaj și se simt protejați; oamenii se simt atât neînsemnați și de mici acolo, dar se simt aproape de Dumnezeu, el care se află peste tot, și îngenunchează [...]

¹²¹ Roman al scriitorului Victor Hugo.

¹²² Este vorba de Ceahlău.

¹²³ Hippolite Desprez (1819–?), scriitor, publicist francez, călător prin țările române. Vezi relatarea călătoriei sale în vol. IV al seriei noi din *Călători străini despre țările române*.

Fortăreața Neamț

În fața turcilor selgiucizi, cei mai viteji dintre toate popoarele care au invadat Europa, fortăreața Neamț¹²⁴, construită ca un cuib de vulturi pe vârful unei stânci prea puțin accesibile, a devenit una dintre redutele formidabile pe care creștinii le-a opus acestor mândri dușmani. Istoria povestește că Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, s-a refugiat aici după bătălia pierdută în fața lui Baiazid¹²⁵, a fost respins de mama sa, care urmată de femei i-au închis porțile, spunând că ia cerul drept martor că nu i le va deschide până când fiul său nu va fi învingătorul turcilor¹²⁶! Această atitudine curajoasă le-a adus românilor victoria de la Neamț, în care 10 000 de creștini au bătut 70 000 de necredincioși. Câțiva ani mai târziu, aceeași politică abilă și mândră a aceluiasi prinț, cel mai ilustru dintre români, l-a făcut să-l sfătuiască pe fiul său¹²⁷, în care nu recunoștea, ca în el însuși, elementele unei rezistențe împotriva musulmanilor, să ofere împăratului din Constantinopol, tribut și să devină <astfel sultanul> suzeranul și protectorul bogatului principat al Moldovei, asaltat din toate părțile de atâtea inamici. Acest pact a fost consfințit de Baiazid și acest exemplu, care nu a încetat să confere avantaje reale, a fost imediat imitat de principatul Țării Românești. Acest eveniment istoric este unul dintre cele mai importante pentru că demonstrează că aceste bogate și întinse provincii nu au fost niciodată cucerite de forța armelor și că legăturile de vasalitate cu Poarta nu reprezintă decât un contract propus de ele însele.

Nu este fără interes să amintim aici că numele de Neamț este slav, că înseamnă mut și că acest apelativ era dat de către ruși în special popoarelor germanice, vecine, care vorbind o altă limbă decât a lor sunt respinse de ei [...]

Hanul și mănăstirea Sfântul Gheorghe¹²⁸

În această mănăstire situată în centru orașului București, aproape distrusă de teribilul incendiu din ziua de Paște a anului 1847, domnii români primeau investitura, și după ei în 1716, prinții fanarioți, desemnați de Poartă pentru a domni în aceste ținuturi, își luau în posesie funcțiile!

Numele acestor ultimi prinți fanarioți, nu amintește decât despre politica lor arbitrară, demoralizarea, corupția și lăcomia lor. Totuși, trebuie să spunem, că, datorită unor obiceiuri pe care le-au introdus și, în special, limbii grecești adusă de ei în principate, românii le datorează astăzi spiritul luminilor, finețea și gustul care îi distinge de alte popoare. Au întâlnit de altfel în greacă, ca de altfel și în latină, cel mai mare ajutor în studiul umanităților și sunt astfel minunat de înzestrați, capabili

¹²⁴ Cetatea Neamț.

¹²⁵ Baiazid al II-lea, sultan (1481–1512).

¹²⁶ Vezi poezia lui Dimitrie Bolintineanu, *Muma lui Ștefan cel Mare*.

¹²⁷ Bogdan al III-lea, domnul Moldovei (1504–1517).

¹²⁸ Mănăstirea Sfântul Gheorghe construită în secolul al XVI-lea; hanul este ridicat cu un secol mai târziu.

să înțeleagă ideile și spiritul civilizației moderne. Aceasta se datorează și ușurinței cu care vorbesc limba franceză. Există și o altă consecință naturală a avantajelor despre care am vorbit până acum, și anume, cea mai mare parte a vecinilor noștri: englezii, elvețienii, italienii, vorbesc limba noastră cu un accent pronunțat, în schimb românii nu îl au. Nu numai că vorbesc limba franceză într-un mod plăcut, dar se găsesc printre ei câțiva care, printr-o aprofundare a limbii grecești, ajung să cunoască și să vorbească limba noastră, într-o conversație elevată, mult mai bine decât marea majoritate a francezilor!

Astfel, nu încetăm niciodată să repetăm, făcând abstracție de particularitățile românilor, de eleganța, dulceața, politețea moravurilor, că am considerat întotdeauna limba greacă, adusă în principate de către fanarioți, ca una dintre principalele frânghii de salvare în mijlocul atâtor nenorociri, marcate de patru secole de războaie, pe care a trebuit să le înfrunte acest popor interesant. Grație limbii grecești, ideile noastre de civilizație și libertate i-a găsit pe români admirabil de pregătiți pentru a învăța, în limba universală, toate sensurile ideilor de progres, să poată să reproducă, la nevoie, tot focul dragostei de țară [...] tot entuziasmul cultului modern al naționalității! [...]

Hanul lui Manuc¹²⁹

Iată Constantinopolul în mijlocul Bucureștiului!

De ce în prezența protectoratului atât de nepopular al Rusiei, principiul suzeranității musulmane a fost atât timp reprezentat de monstruozițai?

Cele trei fortărețe de la Turnu, de la Giurgiu, de la Brăila, prinții fanarioți ... tragerile în țeapă ... strangulările ... morțile violente ... acestea sunt lucrurile prin care turcii s-au făcut cunoscuți altădată românilor! [...]

Dar astăzi când turcii s-au făcut europeni, astăzi când titlul de sultan nu mai semnifică în limba turcă calif, ci are aceeași valoare cu cel din limbile occidentale, „cel mai just și mai cinstit dintre regi”, orice bun patriot român își pune speranța în legătura vasalică care îl unește cu el! Principiul suzeranității otomane reprezintă în ziua primejdiei adevăratul far protector! [...]

O invazie de lăcuste

Vai, ce este aceasta! Pe cerul atât de dulce și limpede, ce nor negru și gros se vede la orizont? ... Este o invazie de lăcuste!...Nu trec zece ani fără ca recoltele să fie expuse acestui flagel! ... Un zgomot îngrozitor le anunță sosirea [...]

Această lăcustă, diferită de cea din ținuturile noastre pe care o depășește în greutate de două ori, se naște în stepele Asiei și în centrul Africii. După ce devastează un ținut, invadează un altul [...]

¹²⁹ Hanul lui Manuc, celebru han bucureștean, construit între 1806–1808 de către Manuc Mirzaian.

Aceste crude insecte, devin în țările române, ca peste tot unde apar, teroarea locuitorilor ca urmare a devastărilor, călătoresc atât de multe la un loc, încât acolo unde se abate valul lor, așezate una peste cealaltă, au peste un picior și jumătate înălțime. Cei mai groși arbori se îndoie și se rup sub greutatea lor, înainte ca frunzișul lor să dispară sub primele atacuri ale necruțătoarelor mușcături. Amestecată cu lăcustele se distinge mierla roz, pasăre foarte rară în Europa, care nu apare niciodată decât în preajma lor și care despică aerul în mijlocul șirurilor groase, dându-le cu ciocul o lovitură mortală! [...]

Vedere de pe malurile Prutului

Este Rubiconul¹³⁰ istoriei contemporane! Trecerea acestui fluviu reprezintă din partea Rusiei întreprinderea cea mai hazardată pe care ar putea să o îndrăznească [...]

În 1774, rușii, care din epoca primelor cuceriri ale lui Petru cel Mare¹³¹, avansează mereu în zonele nordice ale Imperiului otoman, au pus în sfârșit, la Kainardgi, bazele protectoratului religios și politic asupra principatelor Țării Românești și Moldovei. Luând drept principiu al pretențiilor lor asupra românilor afinitatea credinței ortodoxe, <Rusia> a făcut Poarta să admită ca ambasadorii săi la Constantinopol să fie admiși de divan ca reprezentanți ai creștinilor din principatele dunărene.

p. 4 Protectorat! Acest cuvânt care pare totuși atât de nou, acest lucru atât de nou, încât de comun acord nici o putere europeană, având trimiși pe lângă sultan nu a vrut să recunoască acest soi de regalitate barbară. Acest protectorat era incompatibil cu prerogativele, care se nășteau pentru fiecare putere, din dreptul internațional stabilit de mai bine de trei secole între creștini și turci, // drept care consta în a asigura fiecărui pavilion jurisdicția sa națională în statele sultanului, drept care a luat forma capitulațiilor încheiate cu Poarta.

Capitulațiile, în sfârșit, nu puteau să vadă cum se desprind de aplicarea lor două întinse și bogate provincii care, din motive de vecinătate și contacte cu restul Europei, erau importante în cel mai mare grad pentru menținerea privilegiilor diplomatice și consulare. Acest protectorat, cunoscut de toți în curând, nu a fost totuși recunoscut de nimeni în fapt și fiecare putere europeană continua să considere principatele Țara Românească și Moldova ca provincii supuse numai suzeranității otomane.

p. 5 Rusia, care cunoștea la rândul său primejdia acestei situații, pe care o simțea zilnic, nu a căutat să o elimine. Ea a reușit să o salveze. Și în baza principiului pus la Kainardgi, repus în practică prin pacea de la Akkerman și prin tratatul de la Adrianopole, ea își exercita, de bine de rău, prin intermediul consulilor săi din București și Iași, protectoratul. Timpul plângerilor trecuse pentru români. Unul dintre ei, foarte cunoscut la București pentru finețea și spiritul său îi spunea

¹³⁰ Rubicon, râu din nordul Italiei.

¹³¹ Petru cel Mare, împărat al Rusiei (1696–1725).

ambasadorului unei mari puteri occidentale: „Fiți gata să determinați guvernul vostru // să ne trimită aici ambasadori care să ridice din timp în timp cortina în spatele căreia ne protejează <Rusia>, ca să vadă dacă nu am fost înghițiți din întâmplare” [...] Doreau deci ca cabinetul de la Petersburg să înțeleagă mai bine cuvântul a proteja.

De partea lor turcii și marile puteri se preocupau foarte puțin de timpurile neregulate ale acestui verb, astfel încât ca să nu devină sinonime cu verbele a lua și a încorpora! [...]

Iași. Capitala principatului Moldova

p. 6

La numai patru leghe de Prut, pe marele drum al rușilor spre capitalele europene se ridică orașul Iași, capitala principatului Moldova!

Acest oraș frumos, mult timp ultimul bastion european spre Asia, este astăzi datorită protectoratului rus asupra principatelor primul loc de popas al absolutismului și al aristocrațiilor europeni, care, într-o zi, s-ar decide să meargă împotriva soldaților democrației!

Astfel putem spune că aspectul capitalei Moldovei se resimte după această situație politică, atât în aerul locuitorilor săi care este fin, vioi, intelectual! Moldoveanul știe că stă de pază; viața sa este cea a unei sentinele avansate și devotate! [...] Costumul său național pe jumătate polonez, pe jumătate turc, amintește, la prima vedere că dacă câteodată adoarme legănat de visele dulci orientale, atunci când se trezește inima sa nu este mai puțin pregătită să bată în hainele militare ale celor mai curajoși războinici creștini!

Femeile moldovene prin grația chipului lor și prin eleganța manierelor se aseamănă tot atât cu tipul de frumusețe poloneză, așa cum cele din Muntenia seamănă prin farmecul, abandonul și langoarea lor cu tipul oriental.

Un mic râuleț¹³² care separă cele două populații, moldovenii și muntenii, este de ajuns, în ciuda atâtor afinități de sânge, de soartă, de origine pentru a aduce între copiii aceleiași mame anumite deosebiri de limbă și de caracter, care nu întârzie să-l uimească chiar și pe străin; dar ceea ce este mai important este că între ei orice contrast o să dispară curând, și unirea dintre munteni și moldoveni se va întâmpla repede, la cel mai mic semn de trezire a Europei [...]

Moldoveanul este mai serios decât munteanul; un cuvânt îi este de ajuns pentru a-i explica o stare de spirit, care s-a manifestat în ultimul timp! [...] Nu numai că prin Tratatul de la București, în 1812, cea mai mare parte a Moldovei, Basarabia, a fost cedată Rusiei, dar în aceste momente chiar nu este nevoie decât de o secundă pentru ca întreg principatul să ia foc imediat de la miile de cazaci înarmați și mândri de a fi soldații protectori [...]

¹³² Milcovul.

O mănăstire românească

Lăcaș de retragere pentru clerici, fortăreață pentru soldat, o mănăstire în principate, domină întotdeauna în Carpați trecători inexpugnabile; de asemenea <călătorind> pe acest pământ plin de importanță, trecem de la frumusețile naturii la emoțiile gândirii, de la poezie la istorie, pentru a reveni la acele monumente ale evului mediu, tezaure acumulate acolo de mâna Domnului!

Cele două principate, atât de amenințate din cauza bogățiilor lor și a importanței teritoriale de mai mulți inamici, abundă în mănăstiri.

Cea mai mare parte a lor amintește de marile mănăstiri de la Muntele Athos¹³³, din Rumelia¹³⁴, de la Sfântul Mormânt, de la Ierusalim, de la Locurile Sfinte. Fondarea lor se datorează întotdeauna facerilor de bine în favoarea săracilor, călătorilor și pelerinilor. S-a calculat că mănăstirile împreună cu teritoriile care le înconjoară au o întindere de o cincime din pământul principatelor și astfel Rusia, care de curând a căpătat statutul particular de protectoare, a încercat sub adăpostul afinităților ortodoxiei, să administreze temporar părțile cele mai bogate ale teritoriului principatelor. Să spunem că în aceste împrejurări, ca și în acelea în care cabinetul de la Sankt Petersburg a încercat să se amestece în exploatarea minelor și a pădurilor, principatele au manifestat un patriotism inteligent și arzător pentru a le înăbuși! [...] Dar să revenim la mănăstiri și să încercăm să ne aducem recunoștința pentru ospitalitatea de care ne-am bucurat atât de des [...]

Fiecare călător, indiferent de țară, religie, condiție socială este întotdeauna primit cu bunăvoință, adăpostit gratuit timp de trei zile, după care este nevoit să-și continue drumul. Mănăstirile în principate suplinesc absența hanurilor, hotelurilor, lucruri aproape necunoscute acolo; un călător poate străbate principatele fără a cunoaște un alt adăpost decât cel oferit cu ospitalitate de mănăstiri!

Nu este rar să întâlnești clerici remarcabili prin educație și virtuți. Nu-mi pot refuza plăcerea de a aduce un exemplu al originalității și harului cu care sunt înzestrați. Vizitând la sosirea mea de la Constantinopol una dintre cele mai frumoase mănăstiri ale Țării Românești, am fost pus să mărturisesc în fața unei asistențe numeroase care mă însoțea, uimirea mea de a întâlni adeseori în mănăstirile ortodoxe ouă de struț amestecate în ornamentele bisericilor, în același grad și cu aceeași răspândire ca în moschei; deodată un preot, pe care nu-l remarcasem, auzind observația mea, a înaintat și cu un accent convingător și politicos mi-a spus: „Nu este nimic rău domnule că oul de struț este un simbol care se găsește în podoabele interioare ale bisericilor creștine cât și în cel al moscheilor. Struțul își clocește oul cu tandrețe; prezența sa în casa Domnului semnifică pătrunderea grației divine de o dulce meditație și o pioasă atenție adusă sfintelor taine”.

După ce am vizitat aproape majoritatea mănăstirilor din principate, le amintim aici pe cele mai importante: Căldărușani¹³⁵, Tismana¹³⁶, Hurezu¹³⁷,

¹³³ Muntele Athos, unul dintre locurile sfinte ale ortodoxiei.

¹³⁴ Rumelia, regiune din cadrul Imperiului otoman, astăzi Bulgaria.

¹³⁵ Căldărușani, mănăstire, ctitorie a lui Matei Basarab.

¹³⁶ Tismana, mănăstire din 1378, ctitorită de călugărul Nicodim.

¹³⁷ Hurezi, ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, 1697.

Neamț¹³⁸, Cozia¹³⁹, Bistrița¹⁴⁰, Polovragi¹⁴¹, toate aceste merită, datorită dublului aspect pitoresc și religios, să fie vizitate [...]

O mănăstire de călugărițe

O jumătate din mănăstirile principatelor sunt de călugărițe. Deseori, în special în Moldova, întâlnești în ele tinere fete, care aparțin familiilor nobile ale țării. Este adevărat că în ultimii ani au avut un mare exemplu. Doamna prințesă Brâncoveanu¹⁴², femeia cea mai distinsă prin origine, bogății, frumusețe s-a dus de mai bine de douăzeci de ani și la o vârstă când încă se mai putea bucura de apreciere, a îngropat toate aceste strălucite avantaje într-o modestă chilie a unei mănăstiri din Carpați. Văratec¹⁴³ este numele mănăstirii pe care a ales-o; binele pe care l-a făcut, exemplul de pietate pe care l-a dat, a atras mai multe călugărițe de pretutindeni.

Mănăstirile Agapia¹⁴⁴, Pasărea¹⁴⁵, Dintr-un lemn¹⁴⁶, Țigănești¹⁴⁷, sunt destul de populate; superioara ultimei mănăstiri își terminase, când eu eram acolo, pelerinajul la Ierusalim.

Impresia pe care o lasă aceste pioase locuri de refugiu este mare și profundă; nu voi uita niciodată marea emoție pe care am avut-o, când după câteva zile de drum, sosind la ora unu dimineața după un drum dificil la marea mănăstire Agapia, în Moldova, însoțit de o escortă de cavaleri ce purtau torțe, am fost invitat de maica superioară să mă duc direct în biserică, unde se celebra slujba de noapte.

Cântecele atât de pure ale călugărițelor, marea frumusețe a câtorva dintre ele, lumina lumânărilor, atâtea voci angelice care se ridicau la ceruri, în aceste ore matinale, toate acestea au avut asupra mea o așa de mare impresie, încât mult timp a trebuit să mă conving că nu visez.

Aceste interesante și frumoase călugărițe sunt supuse unor reguli severe. Trezite de multe ori din somn se duc totdeauna foarte punctuale, indiferent de vreme și anotimp, la fiecare slujbă de noapte.

La ieșirea din chilii ele țin în mâini lumânări pe care le țin în timpul slujbele, dar care le ajută să lumineze drumul de întoarcere.

Nu sunt chemate în mijlocul nopții la slujbă de sunetele clopotelor, ci de cel al toacei! [...] Toaca nu este altceva decât o scândură lungă și plată dintr-un lemn alb, ușor, în care fiecare călugăriță pe rând, cu ajutorul unui ciocânel de fier, bate în lemn scoțând sunete care se aud în toate colțurile mănăstirii [...]

¹³⁸ Neamț, mănăstire, ctitorie a lui Ștefan cel Mare, 1497.

¹³⁹ Cozia, mănăstire, ctitorie a lui Mircea cel Bătrân, 1388.

¹⁴⁰ Credem că autorul se referă la Bistrița, mănăstire din Vâlcea din 1494.

¹⁴¹ Polovragi, mănăstire din 1505.

¹⁴² Probabil Zoe Brâncoveanu.

¹⁴³ Văratec, mănăstire din 1785, ctitorie a maicii Olimpiada.

¹⁴⁴ Agapia, mănăstire din 1647.

¹⁴⁵ Pasărea, mănăstire din 1813, ctitor călugărul Calinic de la Cernica.

¹⁴⁶ Dintr-un lemn, mănăstire din 1635, ctitorie a lui Preda Brâncoveanu.

¹⁴⁷ Țigănești, mănăstire din jud. Ilfov.

București. Capitala Țării Românești

Unde ne aflăm? Aceasta este întrebarea pe care un observator politic, prieten al românilor, o adresează atunci când a trăit mult timp în mijlocul locuitorilor din acest mare și interesant oraș! [...]

Văzând fața surzătoare a femeilor atât de seducătoare și frumoase, aerul elegant și marțial al acestor bărbați care trec pe stradă putem striga [...] Dar, aceasta este tinerețea! [...] Dar în curând, din păcate, la vederea acelor bătrâni cu barbă albă, cu lungi haine orientale, cu fizionomii impasibile putem spune: Nu, totul este terminat! [...]

În sfârșit, între aceste două forțe, moartea și viața se duce lupta, la care tu, străin, prieten al ospitalității lor, a obiceiurilor lor binevoitoare și amabile, asști tremurând!

Asculți strălucitoarele povești ale istoriei lor, vezi ochii lor cum se luminează deodată când își amintesc de eroii lor, totul vă încântă, totul vă duce cu gândul la glorioasa lor naționalitate; deodată totul dispare [...] protectoratul Rusiei este fantoma în fața căreia totul dispare [...] Care va fi deci rezultatul acestor lupte inegale și cine poate prezice viitorul unei națiuni care, în atâtea epoci, a pregătit în universități savante educația Rusiei ce se năștea, și unde, astăzi cu atâta aur al boierilor nu poate, datorită protectoratului, să se dea nici unui copil nobil o educație satisfăcătoare.

Dar Anglia și Franța sunt prezente.

Și deoarece, de câțiva ani, grija luminată și prevăzătoare a familiilor cere ca fii la 12 ani, iar fiicele la 10 ani să părăsească, printre lacrimile taților și mamelor, acoperișul sub care s-au născut și să meargă să primească la Berlin, Dresda, München, Viena, Paris lecții pe care Rusia nu numai că încearcă să le dea incomplete în interior, dar vrea să-i împiedice să le învețe și afară, facem urări ca semințele unei educații primite în țările libere, să dezvolte inspirațiile sensului național și patriotic al românilor, aducând curând în politică toate fructele de care România este atât de demnă să se bucure. București este un oraș important; are în jur de 90 000 de locuitori; este un oraș al luxului și al plăcerilor! Numele său care derivă din numele român bucur¹⁴⁸, îl denumeste cu adevărat. Așa cum Neapole, oraș tot atât de voluptuos, este așezat lângă vulcani; frecvența cutremurelor i-a determinat pe locuitori, în ultimii ani, să nu construiască decât case cu un singur etaj; astfel populația este răspândită pe un teritoriu vast. Sunt cartiere, mahalale, unde nu de puține ori vezi că fiecare familie, chiar și cele mai modeste, este proprietara unei case, unde locuiește singură. Fiecare are grădina sa, iar dacă pavajele ulițelor ar fi permis circulația mai ușoară a echipajelor bogate, am fi putut, chiar fără să părăsim orașul, datorită marelui număr de locuințe ornamentate cu arbori și flori, să facem în interiorul zidurilor, una dintre cele mai pitorești plimbări care s-ar putea face în Europa.

București amintește mult de Madrid și această mare afinitate între aceste două capitale se explică prin trecerea turcilor într-una și a arabilor în cealaltă, care au lăsat fiecăruia obiceiuri, costume și chiar monumente orientale!

¹⁴⁸ *Boukour*.

Câteodată scena se schimbă și culorile orientale fac loc peisajelor celor mai dezolante ale nordului. Teribilele vânturi din Nord, cunoscute sub numele de Crivăț, nume rusesc, sunt atât de redutabile și nu pot fi oprite de nici un munte, încât termometrele coboară până la 25 grade sub zero! Atunci, acolo unde cu patru luni în urmă erau înfloritoare podgorii, acum acestea se află la patru-cinci picioare sub zăpadă și trecem peste ele cu săniile siberiene [...]

Un salon românesc

În luna iulie 1843, prințul Albert de Prusia¹⁴⁹ s-a reîntors dintr-o lungă călătorie din Orient și a trecut prin București, pe drumul de întoarcere de la Constantinopol la Berlin. Fratele majestății sale, împărăteasa Rusiei¹⁵⁰, a avut parte din partea domnitorului român de o primire deosebită, cu atât mai mult cu cât era primul prinț de sânge regal venit la București. Din momentul în care a pășit pe teritoriul românesc și până când l-a părăsit, șederea sa nu a fost decât o sărbătoare continuă. Un pictor distins, francez, domnul Charles Doussault¹⁵¹, același care a fost invitat mai târziu să-i facă primul portret înălțimii Sale sultanul Abdul Medgid¹⁵², a fost însărcinat să deseneze un bogat album, compus din zece mari acuarele, cu toate episoadele interesante ale trecerii Alteței Sale Regale prințul Albert al Prusiei prin principatul Țării Românești. Datorăm prieteniei noastre cu domnul Doussault desenul frumos care reprezintă marele bal dat cu acest prilej // la p. 7 prințul domnitor al Țării Românești. Publicul nostru poate să admire costumele asiatice și europene, strălucirea culorilor și a luminilor și va putea spune dacă este posibil să-ți imaginezi un tablou mai bogat și mai variat; și totuși iată punctul slab al artei [...] pentru că este neputincioasă să redea detaliile încântătoare ale chipului, eleganța și șarmul manierelor, strălucirea și finețea limbajului atâtor doamne române! [...] Vorbind toate limbile Europei, făcând să contribuie la somptuozitatea podoabelor lor produse din întreaga lume, fără a le uita pe cele din Paris, care sunt prin noutatea, strălucirea și prospețimea lor în primele rafturi ale magazinelor din București, nimic nu egalează în Europa spectacolul remarcabil oferit, într-o mare zi de sărbătoare la Curtea domnitorilor români, de către doamnele din înalta societate [...]

Turnul Colței, construit de către suedezi la București

Nu a fost destul pentru acest pământ, odată atât de bogat și lipsit de noroc, că a devenit pe rând în timpul atâtor secole, locul unde s-au oprit popoarele migratoare despre care am vorbit? Nu, un destin aspru i-a păstrat ca ultimă probă

¹⁴⁹ Fiul regelui Frederic Wilhelm al III-lea al Prusiei.

¹⁵⁰ Frederica Louise Charlotte Wilhemina, fiica regelui Frederic Wilhelm al III-lea al Prusiei.

¹⁵¹ Charles Doussault, pictor francez.

¹⁵² Abdul Medgid, sultan (1839–1861).

pe cea care, nu prin forța armelor și prin cea a afinității religioase, trebuia să fie apogeul atâtor nenorociri!

Vrem să vorbim despre protectoratul rușilor [...]

Ridicat în mijlocul orașului București de către inginerii suedezi, tovarăși de captivitate ai lui Carol XII¹⁵³ la Bender, <turnul Colței>este esența celor mai înalte învățăminte.

Un teribil cutremur de pământ i-a răsturnat partea superioară [...] Dar Dumnezeu a permis ca el să rămână în picioare pentru a fi mărturie până astăzi că, o sută de ani înainte de 1812, un nemuritor căpitan, care era înconjurat de numeroși soldați, mulți polonezi, a strigat din înaltul turnului, într-un mod care s-a auzit de-a lungul întregii linii europene și asiatice a graniței rusești, acest strigăt: Nu vei avansa niciodată! [...]

Da, Turnul Colței rămâne simbolul acordului, acestei pulsații puternice, care, începând de la râul Torne¹⁵⁴ până în străfundurile Asiei, trecând prin Stockholm, Varșovia, Iași, București, Constantinopol, Caucaz, Liban și Alexandria, bate cu o forță care te face să tremuri, lovește în fiecare zi pe tronul său, unde efectiv și acesta tremură, pe împăratul Nicolae!¹⁵⁵ [...]

Dorobanțul

[...] Cuvântul dorobanț nu este decât o alterare a numirii războinice a acestor *trabants*¹⁵⁶ suedezi, care se numesc așa după numele de la verbul Traba (a merge la trap)! [...]

Mult timp mercenar, câteodată bandit, întotdeauna faimos ca pandur, politica de astăzi a găsit mijloacele de a face din acest dorobanț, rezultatul atâtor lucruri mari și grandioase, invalidul care este nevoit să ajute fiscul, poliția, sau să compună escorta de onoare a consulilor [...]

Bijuterii și vase de aur masiv descoperite în Țara Românească

La două sau trei leghe de Buzău¹⁵⁷, orașel al principatului Țării Românești, situat pe drumul de la București la Iași, țărani care lucrau pământul aflat în apropierea unui lanț muntos al Carpaților, au găsit, la sfârșitul anului 1838 mai multe obiecte. Țărani au fost nevoiți să le scoată cu mâinile, pentru că nu au putut să le extragă cu ajutorul uneltelor agricole. Aceștia, departe de a bănui valoarea materială a obiectelor, care la prima vedere li s-au părut confecționate din materiale

¹⁵³ Carol al XII-lea, (1682–1718), rege al Suediei (1697–1718).

¹⁵⁴ *Torneo*, râu în Suedia.

¹⁵⁵ Billecocq ținea la constituirea unei alianțe antirusești compusă din popoarele aflate la granița imperiului.

¹⁵⁶ *trabani* în germană înseamnă halebardier, soldat de pază.

¹⁵⁷ Este vorba despre tezaurul descoperit în localitatea Pietroasele, cunoscut sub denumirea de *Cloșca cu puii de aur*.

obișnuite, au vândut pe nimic cel mai mare dintre obiecte unei bande de ȝigani fierari, care făceau potcoave și cositorie. Obiectul, care datorită formei sale putea fi luat drept un ibric mare, a fost tăiat prin lovituri de topor de către noii stăpâni; ei vroiau astfel să se asigure de natura materialului și doreau să vadă la ce îl vor folosi. Faptul că era acoperit de pământ, configurația lui, și prețul mic i-au făcut să-l considere, chiar după ce l-au tăiat, un obiect făcut din plumb sau cositor.

Era de aur! [...] ca de altfel toate obiectele găsite și care sunt în posesia celor care le-au găsit.

Alertat imediat de toate aceste detalii, guvernul român s-a informat despre locul unde au fost găsite obiectele și i-a arestat imediat pe țărani și pe ȝigani amestecați în această descoperire.

Obiectele predate se compuneau din două inele sau cercuri mari, un ornament pentru gât, patru lămpi dintre care una reprezintă un șoim, două figura lui Iris, a patra nu este ornamentată; trei vase cu toarte, un platou și o cupă foarte largă.

Pe unul dintre cercuri se găsește o inscripție care ar trebui să fie un indiciu prețios; chiar dacă este în limba greacă, fiecare dintre cele două principate au modestia de a se declara incompetente în a dezlega misterul. La Viena, unde a fost ordonată litografierea exactă a obiectelor, inscripția și obiectele au fost declarate de origine necunoscută.

Întreaga onoare a descifrării și a explicării obiectelor prețioase a avut-o unul dintre cei mai distinși membrii ai Academiei de inscripții și de arte frumoase de la Paris, domnul Berger de Xivrey¹⁵⁸.

Primind din partea lui Saint Marc Girardin¹⁵⁹ comunicarea unei scrisori detaliate făcută de Adolphe Billecocq, agent și consul general al Franței în principate, domnul Berger de Xivrey nu a întârziat, în admirația și marea recunoștință a țărilor române, să dea obiectelor descrierea științifică pe care o reproducem aici:

Ornamentul pentru gât se lărgește la centru ca gurile noastre înalte, este dublat de o placă de aur și partea de sus într-o placă de aur lucrată cu găurele, cu deschizături, golurile fiind umplute cu pietre șlefuite, cristale de roci sau bucăți de sticlă colorată. Porțiunea cercului dispusă pentru a fi pusă în spatele gâtului se unește cu cea din față prin balamale din aur masiv. Dimensiunile acestui ornament sunt: diametrul superior, 150 milimetri, cel inferior, 200 milimetri, grosimea de 2 milimetri. Cântărește 15,32 livre de Leipzig. Cele două inele sunt unite, se deschid și se închid prin introducerea unui cârlig de la o extremitate într-o deschidere sau port agrafă de la cealaltă extremitate. El este cel care are inscripția despre care am vorbit adineauri. Diametrul său este de 153 milimetri, grosimea de 12, cântărește o livră și 7/16. Celălalt mai larg, dar mult mai fin are diametrul 170 milimetri, grosimea 5 milimetri, greutatea 25/64 livre.

Cupa este un vas octogonal, în formă de coș și puțin ovală, bordura exterioară se prelungește la cele două extremități, în așa fel încât are ca punct de ajutor labele celor doi // leopardzi care se ridică din josul cupei și formează astfel toarte. Unul

p. 8

¹⁵⁸ Berger de Xivrey (1801–1863), savant, elenist francez.

¹⁵⁹ Saint Marc Girardin (1801–1873), scriitor și om politic francez, vezi relatarea călătoriei sale în vol. III din seria nouă a *Călătorilor străini*.

dintre cei doi leoparzi lipsește. Corpul vasului este lucrat în mici deschizături prin diverse combinații de pătrate și ovale, umplute cu cristale de roci sau sticlă colorată care sunt montate la mijlocul creștăturilor în aur. Dimensiunile acestei cupe sunt: diametrul mare la deschidere este de 185 milimetri, diametrul mic de 165 milimetri. La bază diametrul mare este de 90 milimetri, iar diametrul mic de 75 milimetri, adâncimea este de 105 milimetri, iar grosimea de 1 milimetru și greutatea de 5 livre 5/32.

Ultimul dintre obiecte reprodus în aceste desene este mult mai interesant; pentru că el reprezintă numai puțin de 18 figuri umane. Este o pateră, o cupă foarte largă, care are această particularitate că în mijlocul concavității se găsește ca omphalos o mică statuie de aur așezată în relief care servește de mâner pentru a ridica acest obiect din mijloc. Același dispozitiv există în la unele din ustensilele noastre de masă pentru a servi desertul. Mica statueta reprezintă o femeie care ține în cele două mâini un vas sau o amforă fără toarte. La picioarele sale într-un cerc interior, sunt reprezentate în basoreliefuli șase animale foarte prost redată și un om culcat lângă ele. Cercul bordură este ornat cu o spirală de petale și perle. Cercul intermediar, mult mai larg decât primele două, conține șaisprezece figurine așezate sau în picioare, de importanță egală și cu intenția vădită de a reprezenta zeii păgâni.

p. 9 Două dintre aceste figurine // sunt goale cu o hlamidă pusă ca în antichitate; celelalte sunt mai mult sau mai puțin îmbrăcate, dar într-un mod care amintește de moda antică. Această frumoasă pateră are un fund dublu și este din aur. Dimensiunile sunt: diametru 257 milimetri, grosimea 2 milimetri; cântărește 4 livre 5/32 fără mica statuie care la rândul ei cântărește 15/64 livre. Este înaltă de 75 de milimetri, largă de 20 milimetri. Aurul are un milimetru grosime. Nu știm dacă figurinele sunt cizelate sau lucrate în relief cu ciocanul [...] //

p. 10 Cât despre literele gravate pe unul dintre cele două inele, dacă ar trebui să citim salutul bahic „ia și bea”¹⁶⁰! [...] Trebuie să mărturisim că locul acestei inscripții ar fi mai natural pe cupă decât pe unul dintre cercuri. Îmi explic această bizarkerie, prin supoziția că acest inel, care se poate închide și deschide era trecut prin toatele mai multor cupe și servea la unirea lor astfel încât donatorul cupelor să le poată oferi unui anume număr de convivi.

Un popas de poștă

[...] Țăranul român, ființa cea mai primitivă, cea mai disperată, cea mai apatică devine, odată ce este urcat pe cal, cel mai întreprinzător, cel mai îndemânatic vizitator din întreaga lume.

Cea mai mare parte a timpului prost îmbrăcat, călare fără scară sau șei, în mijlocul unui atelaj care nu se compune decât din zdrențe și din vechi sfori, având în față de străbătut, de-a lungul stepelor și munților, drumuri lungi adeseori impracticabile, la sfârșitul căroră, mai puțin fericit decât caii, este fără adăpost, fără hrană, nefericit, călătorește ca vântul. El este cel care poartă de secole informațiile creștinilor împotriva turcilor; și de întârzierea sa depinde adeseori viața principelui, care este vasalul sultanului [...]

¹⁶⁰ *Karé ka piné.*

El ajunge proaspăt și odihnit, așa cum a plecat; cel mai modest salariu îl primește cu recunoștință.

Am făcut în viața mea mai mult de 40 000 leghe de poștă. Vizitii ca românii, credeți-mă pe cuvânt, nu se întâlnesc niciunde.

Călătorul cel mai indiferent, cel mai îngrijorat, cel mai morocănos nu poate să nu fie înviorat la vederea acestui surugiu plin de vervă, de antren, de filosofie, de rapiditate, de veselie! Imitând castanietele spanioli, el nu încetează să-și anime caii prin voce [...]

El înjură să facă să tremure toate ecourile din împrejurimi.

Într-o zi când surugii români au avut onoarea de a-l transporta pe arhiepiscopul actual, trăsură s-a împotmolit într-o baltă. Surugii au devenit muți pe caii lor, datorită respectului pe care prelatul îl impunea, și s-au recunoscut neputincioși în fața acestei situații. Se gândeau deja să meargă să aducă cai în ajutor de la câteva mile distanță, când deodată toți surugii s-au strâns la portiera arhiepiscopului, i-au mărturisit stânjeneala lor, scrupulele pe care le aveau, și nu s-au sfiit să-i spună că dacă le îngăduie să folosească limbajul obișnuit ar ieși imediat din această situație. „Nu vă sfițiți, copii mei, a spus preotul, îmi voi acoperi urechile!”

Imediat sub o avalanșă de cuvinte și de onomatopee, pe care ne ferim să le traducem aici, caii s-au mobilizat ca în fața unei ploii de tunete și, din noroiul în care erau împotmoliți a ieșit echipajul arhiepiscopal triumfător precum carul soarelui.

Consulii francezi la București

Dacă am judeca importanța funcționarilor publici prin întinderea, prin mulțimea atributelor, nu putem ezita în a spune că nu există în nici o altă parte funcționari mai ocupați, și în consecință mai importanți decât agenții și consulii generali ai puterilor europene în principatele dunărene.

Aflați în teritorii încă neexploatare, însărcinați cu afaceri politice de cea mai înaltă gravitate, de natura cea mai delicată, ei au înainte de toate, dacă nu sunt antrenați în torentul și apele dulci ale protectoratului rus (ceea ce simplifică atunci funcțiile lor), sarcina să facă dovada întregului lor talent de ambasadori abili; mai mult dreptul internațional, cunoscut sub numele de capitulații, care există în principate [...] le acordă posesia unei autorități care reglementează fiecare aspect municipal, social, juridic, politic, din viața publică a compatrioților lor.

Agentul politic și consulul general al Franței, de exemplu, în afara îndatoririlor pe care i le impun funcțiile lui diplomatice, este după împrejurare primar, notar, aprod, judecător de pace, președintele curții cu jurați, temnicer, procuror al regelui, ofițer de jandarmierie, judecător de instrucție, președinte al tribunalului de primă instanță și de comerț, procuror general, tot ceea ce înseamnă să fii reprezentantul în fiecare afacere zi și noapte, în calitate de magistrat sau protector. Atribuțiile colegilor din Austria și Rusia se complică, în altă ordine de idei, prin aplicarea, la domiciliile lor, a unui număr mare de lovituri de cnut sau de lovituri de baston.

Este uimitor pentru francezii de astăzi ca după zece zile de când au părăsit Parisul, Franța, strălucind de independență, de libertate, nebănuind existența capitulațiilor, ei se găsesc dintr-o dată, prin simplul fapt de a fi pus piciorul, după numai câteva ore, în statele sultanului, guvernați de aceeași jurisdicție excepțională care exista din timpurile lui François I și Henric IV. Este deci necesar să amintim aici care este regimul capitulațiilor încheiate între Franța și Poartă.

Ele reglementează trei domenii: protectoratul religios, drepturile comercianților, atribuțiile agenților noștri în legătură cu conaționalii noștri. Prin aceste capitulații, consulii și ambasadorii Franței în Levant sunt investiți cu asemenea puteri astfel încât, sub singura lor responsabilitate, arbitrii ai convenienței politice pe care o pot avea asupra acelor francezi care rezidă sau nu în porturile lor, ei pot astăzi în termenii ordonanțelor consulare din 1778 și 1782, explicative ale tratatelor dintre creștini și turci, să-i ridice legați cobză și să-i reinterneze pe navele naționale. În ultimii ani, câțiva mari criminali, considerând pe nedrept teritoriul principatelor, din cauza depărtării sale, drept un Eldorado al lipsei de pedeapsă, i-au pus deseori pe agenții noștri în situația de a aplica aceste legi severe.

Aceste atribuțiuni întotdeauna atât de penibile explică obiceiul, la care se supun încă agenții noștri în principate, de a avea pe lângă ei o gardă de albanezi. Agenții Austriei la București și Iași, care au un număr considerabil de conaționali în aceste teritorii, au fiecare o gardă compusă din doisprezece subofițeri infanteriști. Orientale sau europene, aceste gărzi, cum se poate imagina, aduc în fiecare ceremonie în plimbare sau în călătorie, un plus de autoritate reprezentanților consulari.

Rusia, de câțiva ani, are obiceiul ca din consulii protectori ai principatelor să-și numească apoi ambasadorii la Constantinopol. Înainte de a ajunge la Constantinopol, postul de agent consular în București și Iași este unul dintre cele mai importante.

Ne este permis fără îndoială să ne îndoim sau să combatem politica rusă; dar sincer ne este imposibil să nu aducem omagiu acelui spirit de echitate care îl ghidează mereu pe împărat spre cel care l-a servit bine. Pe marile câmpuri de bătălie ale politicii sale, încurajările și recompensele sale se multiplică precum într-o zi de război; este un spectacol curios, pe cuvântul meu, de a vedea cum la Constantinopol, la Iași, la București, la Belgrad, la Cracovia sunt recompensați agenții săi [...] Favorurile sale se extind, atât este de liberal și de mărinimos, chiar și asupra agenților străini care admiră necondiționat succesele sale. Funcționarii săi, care sunt întotdeauna distinși sau abili, se emoționează de spectacolul demn de milă pe care îl reprezintă agenții francezi, adversarii lor; ei se miră de multe ori că în armata noastră ofițeri și soldați sunt atât de rău recompensați, vânați, încălziți și hrăniți. Acțiunea diplomaților ruși, întotdeauna corupți, i-a condus pe aceștia spre favoruri și averi. Agenții și consulii generali francezi, care au fost numiți acolo, după 1834, pentru a se supune dorințelor acelui boier, care dorea să ridice cortina sub care rușii îi protejau pe români, pentru a vedea dacă din întâmplare nu i-a mâncat, trebuiau să știe să nu vorbească despre ceea ce se întâmplă, sub pedeapsa de a se vedea abandonați, dezavuați sau rechemați de către guvernul Franței, această țară a loialității și a grandorii!¹⁶¹ Sunt fericiți funcționarii ministerului de

¹⁶¹ Aluzie la rechemarea sa în Franța de către Guizot.

externe francez când, angajați în lupte cu acești ocnași, falsificatori, asasini, escroci, bigami pentru care guvernul decăzut se arată atât de patern, nu devin victimele acestor mari criminali. Un sentiment energic și profund al datoriei, al rușinii, îi determină, în toate împrejurările, să vrea să-i vâneze fără milă în teritoriul principatelor pe acești nelegiuți.

O singură dată din 1834, sub ministerul domnului de M. Molé¹⁶², cabinetul din Paris, înțelegând extrema importanță a postului din principatele dunărene, a numit acolo un funcționar superior, diplomat de carieră. Înainte de acesta și după el, diversele cabinete au găsit mult mai bine pentru politica lor să numească numai agenți din corpul consular propriu-zis.

Bisericile catolice în principate

Franța, după textul primelor capitulații din timpul lui François I, reînnoite în timpul lui Henric IV, Ludovic XIV și Ludovic XV, protejează catolicismul în toate statele Sultanului. Este cu atât mai normal ca protecția sa să se extindă, de asemenea și asupra bisericilor din principate, care aparțin acestui rit, cu atât mai mult cu cât o prințesă catolică, soția primului domn al Țării Românești¹⁶³, Radu Negru vodă, descindea ea însăși din Burbonii de Ungaria¹⁶⁴ și a fondat în Carpați unica capelă închinată acestui cult, pentru care strămoșii săi au purtat în Orient armele lor. Porticul mănăstirii Tismana, mănăstirea cea mai veche și mai pitorească din munții Carpați este încă plină de gloria însemnelor heraldice ale casei lor [...]

Austria, mai puțin scrupuloasă, s-a acomodat atunci și pe bună dreptate cu această nouă combinație religioasă (adică de a proteja creștinii din principate); cuceririle recente i-au asigurat succesiv, stăpânirea în Transilvania, în banatul Timișoarei, în Bucovina și chiar în Țara Românească, părți importante ale statului român [...]

Muncitorii din orașele Lyon și Mâcon au strâns, de câțiva ani pomeni de la 1 la 2 bănuți în casa de bani a Operei pentru propaganda Credinței care, deodată, în prezența atâtor bogății, a decis să vină în ajutorul catolicismului din episcopia de Nicopolis. Monseigneur Molajoni¹⁶⁵, titularul scaunului, găsind câteva dificultăți în exercitarea funcțiilor sale pe malul bulgăresc, a decis să folosească aceste sume de bani pe teritoriul românesc, dependent de dioceza sa și a construit o foarte frumoasă biserică catolică în orașul Craiova. Consacrarea sa a fost simultană cu sărbătoarea muncitorilor francezi despre care am povestit. Am văzut atunci un spectacol uimitor. Agentul Austriei la București, protectorul bisericilor catolice din dioceza de Nicopolis aflat la câțiva pași de agentul Franței și de muncitorii lyonezi și mâconezi ai căror compatrioți au finanțat ridicarea bisericii noi, inaugura primind tămâie din mâinile preoților austrieci, o biserică care se ridica cu produsul

¹⁶² Louis Matthieu conte de Molé (1781–1855), om politic francez.

¹⁶³ Probabil se referă la soția lui Nicolae Alexandru, doamna Clara.

¹⁶⁴ Eroare în Ungaria nu au domnit Burbonii. Probabil termenul se referă la noțiunea generică de monarhie.

¹⁶⁵ Giuseppe Maria Molajoni, episcop catolic al Nicopolei (1825–1847).

muncii lucrătorilor din Franța, această țară care, atât de des la Viena este reprezentată ca țara clasică a ireligiozității și a lipsei de pietate! [...]

La vânătoare în câmpie

Una dintre plăcerile cele mai mari pe care un străin le poate întâlni în principate, este fără îndoială vânătoarea! [...]

Motivul este simplu de înțeles: vânatul se găsește din abundență, variat, iar proprietarii de moșii sunt arareori vânători. Războiul împotriva dușmanilor sau împotriva bandelor de răufăcători, a ocupat un timp atât de îndelungat un loc atât de serios, încât este imposibil ca în timp de zece sau doisprezece ani să se ajungă la convingerea că o armă de foc poate fi și un instrument de plăcere.

p. 12 Vânătoarea era, de altfel, ca muzica sau arta de a lucra metalul, în atribuțiile obișnuite ale țiganilor. Această distracție atât de puternică în restul Europei este în general disprețuită de boieri; iar acel mare // boier, la care tu, pasionat de vânat te prezinți să vânezi, te roagă, și această cu cea mai mare grație, să nu te pedepsești atât de rău [...] În ochii săi este atât de extraordinar de a merge pe jos, iar în bunătaea sa, în extrema sa politețe el este gata să pună să-și fie pregătit cel mai bun atelaj al său pentru a te ajuta să vânezi prin mărăcini! [...]

Pe de altă parte, potârnichele, prepelițele, becaținele, sitarii, iepurii, cocoșii de buruieni, dropiile, departe de a fi ca în Europa obiect de rivalitate, de gelozii ele se găsesc peste tot și sunt ale primului venit! [...]

În această stare de lucruri înțelegem imediat ce admirabile resurse dețin principatele pentru un vânător hotărât.

Vânătoarea de munte, vânătoarea de pădure, vânătoarea de câmpie sunt atât de abundente.

Primele două mai puțin extinse decât în alte părți, nu merită să ne oprim asupra lor, decât numai pentru a spune foarte repede că țăranul român, în general mult mai bun vânător decât pușcaș, se găsește de multe ori pradă animalului carnivor pe care îl urmărește! Astfel pot mărturisi că am avut, pe cele mai înalte culmi ale Carpaților, drept camarazi de vânătoare pe activii plăieși¹⁶⁶ sau grăniceri pe ajutorul cărora puteam să contez [...]

Vânătoarea în pădure, care abundă în mistreți, lupi, iepuri și becațe nu este prea plăcută, din cauza pericolului pe care inexperiența țăranilor români în manevrarea armelor cu gloanțe, vă face să alergați continuu. Câte vânători în pădure nu s-au sfârșit cu moartea unui bun român! [...]

p. 13 Deci vânătoarea în câmpie // despre care noi vom putea discuta fără regrete cu cea mai mare plăcere! [...] Pentru că ea poate da unui vânător împătimit, unui iubitor de natură cele mai frumoase amintiri din viața sa! Ce fericire, pentru un locuitor al marilor orașe, pentru un copil al Parisului să se găsească deodată în fața a două sau trei sute de leghe de teren de vânătoare și să poată spune: aici eu sunt rege, senior și stăpân [...]

¹⁶⁶ *Pleiesches.*

Țăranul român, care nu a început să aibă arme de foc decât numai după ultimele războaie cu rușii, este obișnuit să hăituiască vânatul cu ceva mai prețios decât pușca vânătorului străin, cu instinctele naturale de braconier și retenția sa! [...]

Primele zile de aprilie nu trec fără ca, prin una dintre porțile orientale ale orașului București, să pornească la drum, împreună cu surugii și caii de poștă, mai multe furgoane elegante purtând puști, câini, corturi, bucătării ambulante și alte lucruri pentru vânătoare! [...] Sunt domnii agenți și consuli generali ai Franței, Angliei și Austriei, mergând să se scuture, în aerul proaspăt și înmiresmat al primelor zile frumoase de primăvară, de acest morman de agitații, de decepții, de griji pe care le-au strâns în apele politicii.

Ajungând după patru sau cinci ore de mers la un sat numit Tămădău, unde locuiesc din tată în fiu din timpuri imemorabile, furnizorii obișnuiți pentru hrana domnitorului, ei revăd cu bucurie pe vânătorii din anii trecuți ... se pregătesc pentru noi plăceri; într-un cuvânt nu întârzie să se înstăpânească peste câmpie.

Nu este nimic ușor în vânătoarea pe care o voi descrie. Înainte de toate nu există nici un adăpost decât o sărăcăcioasă căruță acoperită de rogojini ... nici o figură feminină ... câteodată nici un foc ... fără hrană caldă ... dar, frumoasele stele sunt la discreția noastră timp de trei săptămâni! [...]

Artă vânătorii constă deci în a te apropia încet de vânat în perioada când acesta se pregătește de înmulțire. Apropierea nu este posibilă decât în căruța țăranului, bine acoperită de rogojinile mari și groase. Tovarășul tău și cu tine nu trebuie să vă dezvăluiți prezența prin nici un gest, prin nici un strigăt uman; o altă condiție esențială a acestui gen de vânătoare este ca să nu vă îndreptați spre vânat, ci să-l încercuiți încet ... Nu mai rămâne decât instinctul minunat al ghidului vostru care vă este în timpul șederii pe întinsele câmpii, vizitiu, prieten, valet, vânător, bucătar [...] //

În acest timp vânătoarea începe ... este aproape de ziuă. Fiecare vânător, p. 14 plecat sub îndrumarea românului său, nu știe la început unde se află, ce face sau unde este dus; știe numai că spre amiază sau spre seară, la un anumit punct al orizontului, ținut secret de ghidul său, trebuie să-și regăsească tovarășii de vânătoare.

În curând dispar toate locuințele umane; după câteva zile ne aflăm cu treizeci de leghe mai aproape de vânat.

Aflat împreună cu câinele într-o poziție comodă, aproape orizontală, vă veți deda unui somn ușor, până când agitația Automedonului¹⁶⁷ vostru vă anunță că se apropie un vânat.

Vizitiul nu are numai o privire de vultur, o ureche fină, este limpede că are și miros!

Domnule!, vă strigă ghidul, aici se află un iepure! Vânătorul se ridică pe jumătate, foarte fericit că vânătoarea a început...dar de obicei nu vede nimic, pentru că iepurele, a cărui culoare se confundă cu cea a câmpului sau a ierburilor, este ascuns bine, ce spun eu, este ținut în vizuina sa.

Începeți să vă exprimați nemulțumirea față de vizitiu, care vă aruncă o privire disprețuitoare și care continuă să vă arate locul unde se află vizuina, începe chiar să

¹⁶⁷ Automedon, erou grec, unul dintre conducătorii carelor de luptă, prieten cu Ahile.

conducă echipajul spre aceasta, până când ajunge să încercuiască animalul într-un cerc magic, ajungând cu roțile până chiar aproape de urechile animalului. Românul atunci vă sfătuiește să trageți ... în cap; este ceea ce îi pare logic, pentru că vrea să economisească muniție și să protejeze pielea, care trebuie vândută. Dar tu ești generos, mai cu seamă că nu vezi nimic încă. Totuși imediat te vei bucura de un adevărat spectacol [...]

Românul, neliniștit de ignoranța ta, cunoscător al tuturor șiretlicurilor inamicului, vă face semn să coborâți [...] Coboară alături de tine apoi, luându-și biciul, îl lovește în jurul brațelor [...] Numai atunci începeți să zăriți iepurele; ești cu atât mai uimit de scenă, cu cât animalul, la fiecare lovitură de bici, în loc să-și părăsească vizuina, pare că se adâncește tot mai mult în pământ, și la întrebarea: Ce face?, românul impasibil vă răspunde: Domnule, este un iepure bătrân, când aude biciul meu, crede că se aproprie ogarii și este gata mai curând să moară în vizuina sa, decât să reia o cursă pe care știe cum se va sfârși”. Inteligența bietului animal, vă înduioșează în așa fel, încât departe de a dori să-l împușcați, încercați să-i salvați viața [...]

Românul, prea puțin încântat de excesul tău de filantropie, se urcă la locul său, tu la al tău, vă privește cu un aer profund nemulțumit, dar în același timp vă face semn să vă pregătiți de noi emoții. Domnule, aici! Pe aici! Priviți, dar vedeți și mai puțin decât prima dată, pentru că este vorba de o dropie pitică [...] Echipajul începe atunci să se rotească în jurul ei, când în sfârșit, în mijlocul unor tufe uscate vezi, așezată pe pământ, o pasăre, mare ca un struț, care vă privește cu un aer binevoitor și blând; inima voastră tresare, mai cu seamă că românul repetă să o împușcați în cap. Nu, vă ridicăți, pasărea face la fel, dar la zgomotul asurzitor provocat de zbor, la praful pe care îl ridică, la emoția pe care v-o dă, trageți cu un tremurat fără seamăn, și chiar dacă vă aflați la 25 de pași de ea, nu reușiți să-i clintiți nici o pană.

Românul se așează lângă dumneata cu o expresie plictisită de lipsă de considerație, iar deodată, la un semn văzut de el la linia orizontului, pune echipajul să alerge într-un galop nemaipomenit [...] Ai crede că pradă unei viziuni subite în mijlocul acestor singurătăți întinse, cai și vânători se simt irezistibil posedați de vecinătatea vreunui demon; dar nu, „este un lup enorm, spune ghidul vostru, care se află la 100 de pași în față” [...] Văd deodată (pentru că trebuie să spun, este povestea primelor mele ore de vânătoare în câmpie pe care v-o spun acum, și trebuie să menționez că mă bucur acum de o oarecare faimă), văd deodată un animal imens, lungit în întregime pe iarbă. Dar, datorită blănii albe, am crezut la început că nu este lup, ci că este cea mai frumoasă și mai blândă dintre vaci. Greșeală mare, miraj de neiertat! Mă aflu în prezența unui lup bătrân alb, spaima ciobanilor ardeleni [...] Mă ridic în picioare în căruță; la vederea mea animalul se ascunde; îmi iau carabina Renette, și de la o distanță de 60 de pași, un glonte în umărul drept îl face pe lup să se rostogolească cu un zgomot teribil [...] Speranță deșartă! Bătrânul lup, care în rostogolire a reușit să cicatrizeze rana cu praf, oprind sângele, și-a reluat cursa, eu îmi reiau locul meu, echipajul galopul, iar după trei ore de goană nebună, am oprit la popasul de seară [...]

Mocanii sau păstorii transilvani

Cele mai vechi tradiții ale vieții pastorale și agricole ale germanilor, tradiții care își găsesc adesea explicația prin victoriile germanilor asupra turcilor, aduc în fiecare an în mijlocul principatelor imense turme din sudul Germaniei...pentru pășunat. Ciobanii care conduc aceste turme sunt cunoscuți românilor cu numele de mocani și împreună cu vânătorii din Tămădău, sunt singurii locuitori ai acestor câmpii despre care am vorbit! [...] Obiceiurile lor, tradițiile, instinctele, le-au creat afinități fără număr cu cazacii de pe Don, din Ucraina! [...]

Majoritatea lor fac parte din acea populație pe care am mai menționat-o, populația secuilor, care formează în mijlocul maghiarilor, saxonilor și românilor o enclavă importantă în Transilvania! [...] Unul dintre cele mai mari districte ale Țării Românești este locuit, de asemenea, în parte, de această populație; este vorba de Săcuieni, care și-a luat numele de la secui! [...] Secuii sunt cunoscuți în Germania sub numele de *szeckler*¹⁶⁸. Armata austriacă recrutează dintre ei pe minunații soldați ai cavaleriei ușoare. Istoria revoluționară vorbește despre ei cu ocazia celei mai sângeroase pagini. Husarii secuiei au fost cei care au comis împotriva plenipotențiarilor Republicii franceze la Rastadt cel mai neauzit atentat din istoria oamenilor [...]

Giurgiu

Acest orașel român, sediul uneia dintre cele trei fortărețe turce, atât de mult timp lăsate în picioare în tratatele dintre români și turci, își ia numele de la un fort, altădată construit de navigatorii genovezi în onoarea Sfântului Gheorghe, Santo Giorgio [...] nume pe care turcii l-au transformat în Giurgio, apoi Giurgewo.

Găsim astfel vestigiile navigatorilor genovezi în toate mărilor și până în centrul celor mai mari râuri ale Levantului. Malurile Dunării, sunt câteodată ilustre, trecute în cartea de aur a nobilimii din principate. În posesia celor mai prețioase tradiții maritime, ei știau printre altele, să înfrunte pericolele Mării Negre, cu mult sânge rece, cu un curaj care nu se regăsește astăzi printre căpitani negustori [...]

Da, fără îndoială [...] acele timpuri erau barbare, dar în schimbul nenumăratelor daruri ale Providenței se întâlnea și măiestrie militară, știință maritimă, industrie prosperă și profitabilă pentru toți. Genovezii găseau mijlocul de a lăsa moștenire aceste nepieritoare fortărețe construite la invocarea sfinților, pe care nu de puține ori îi aminteau în timpul furtunilor, și care, în fața fiecărui promontoriu al mărilor din Levant îi protejau de nenorociri [...]

Această idee a inspirat fără îndoială pe autorul istoriei românilor, atunci când a scris această pagină elocventă [...] Nu pot rezista plăcerii de a o transcrie aici: „Da, fără îndoială, acest popor s-a dovedit a fi viteaz! Și datorită acestei vitejii și-a păstrat ființa, când Ungaria și Polonia au dorit de trei ori să-i împartă teritoriul. Dacă ar fi fost mai puțin viteaz ar fi sfârșit prin a deveni mahomedan, pentru a

¹⁶⁸ *Tzecklers*.

p. 15 pune capăt numeroaselor lupte pe care se simțea incapabil să le susțină, dar el a rămas ortodox! [...] El a fost atunci viteaz și vom vedea că nu el este cel care a fugit cu lașitate nici la Nicopole, nici la Varna. Voi spune mai mult și vom fi mai puțin uimiți când vom ști că sângele franc și galic se amestecă în venele sale cu cel roman! Dar el a pierdut aproape toate drepturile sale politice, este dezarmat, este pradă influențelor care, îndoindu-se de bravura lui, se pregătesc să-i cucerească teritoriul prin corupție; este corupt de aproape o sută de ani de un regim esențialmente demoralizator sub care, pus să se susțină în picioare între patru baionete, el s-a scufundat, ca și el sub propria greutate; // dar este demoralizat, fără încredere între membrii săi, fără unire între membrii săi și corpul său și îmi amintește acel paralytic din Evanghelie care timp de treizeci de ani a așteptat o mână caritabilă [...] care va fi această mână miloasă? Pentru că trebuie spus că România așteaptă totul de afară, dezvoltarea ei politică ca și pe cea a comerțului” [...] Este mâna Franței, fără îndoială [...]

Giurgiu este unul dintre punctele cele mai interesante ale principatului Țării Românești. Mișcarea vapoarelor din Mediterana și de pe Dunăre l-a transformat în ultimii 15 ani în portul cel mai vizitat de călători. Bucureștiul, care înainte de navigația vapoarelor pe Dunăre și Mediterana, se găsea pe drumul celor care mergeau spre Constantinopol, nu o dată a invidiat soarta Giurgiului [...]

București și Iași sunt de aproape douăzeci de ani cele două orașe unde ambasadorii marilor puteri europene, ducându-se spre Constantinopol, ajung și poposesc cu mare plăcere [...] Ungurii ar fi avut o importanță la fel de mare, dacă cele două capitale, Pressburg și Pesta, nu s-ar afla astăzi pe marele drum dintre Occident și Orient care este Dunărea?

Românii trebuie deci, într-o perioadă apropiată, să urmeze acest exemplu, și dacă călătorii occidentali s-au îndepărtat de ei, de ei depinde să se apropie de călătorii europeni. În aceea zi capitala Moldovei va fi Galați, iar cea a Țării Românești va fi Giurgiu.

Brăila

Cu cât ne îndepărtăm de lucrurile europene pe Dunăre, pentru a ajunge în pustietatea unde domnește în pace protectoratul rușilor, cu atât, la fiecare pas, ca la Sulina, ne găsim în situația de a pune piciorul pe terenul faptelor [...] celor mai neauzite! [...] Brăila, iată unul dintre acele nume în fața căreia pana noastră se oprește, cu cât Rusia și-a întins mai mult mandatul său protector! Brăila, în 1841, în 1843. Iată amintirile care, în zilele justiției naționale, pot decide în câteva ore existența protectoratului Petersburgului.

Dar să lăsăm pe alții să descurce acest trist destin; nu putem părăsi Brăila fără a ne aminti că acest oraș prezintă încă o problemă care nu este lipsită de interes [...] Este vorba despre problema pâinii! [...]

Numite întotdeauna de către turci „grânarele bogate ale Constantinopolului”, cele două principate, cel al Moldovei și cel al Țării Românești, aceste frumoase și neobosite grânare, au astăzi portul lor principal, primul la Brăila, al doilea la

Galați. Imensele transporturi de grâne care sosesc din principate în aceste porturi au acolo un asemenea rol, în anii de foamete, că-n prezența problemei Sulinei sau în cea a embargo-ului pus, acum un an pe vapoarele grecești care fac cabotajul pe Marea Neagră, am văzut pe locuitorii din Brăila și Galați părăsindu-și spontan locuințele pentru a da adăpost acelor bogății ale Domnului, atât de mult așteptate la Londra, în Irlanda, în Algeria, în Marsilia!

Brăila și Galați, care nu se află decât la patru leghe una de cealaltă sunt separate de un important râu numit Siret. Pe acest râu important sunt transportate din Moldova de Sus, tot lemnul de construcție care aprovizionează de secole arsenalul de la Constantinopol. În ciuda manierei în care rușii, prin invaziile lor succesive, caută să se substituie peste tot sultanului pe malurile Mării Negre, această mare a rămas încă turcă, pentru că imensele plute, formate din bucăți de catarge și încredințate pur și simplu apelor și curenților săi sub simplul pavilion roșu cu o cruce, ajung întotdeauna tefere până la coastele Sinope, Sizeboli, Burgas sau chiar până în portul Constantinopol.

Cernavodă și Constanța

Din pricina progresului și a dezvoltărilor imense a interesantelor popoare care locuiesc pe malurile sale, Dunărea devine din zi în zi una dintre cele mai importante linii de comunicație din Europa.

Prezentând deja tot ceea ce înseamnă această mare arteră <fluvială> în viața politică și comercială a Europei, prin Tratatul de la Viena¹⁶⁹ s-a decis punerea în practică a principiului liberei circulații a acestui fluviu magnific. Mai târziu Austria, neliniștită de aceste tranzacții, care le-a dat rușilor terenurile deșerte și nelocuite de la gurile Dunării până la Marea Neagră, a obligat în 1841 cabinetul de la Petersburg să curețe brațul Sulina pentru a face ca înălțimea apelor să permită intrarea navelor. Ei bine, credeți că au fost respectate aceste prevederi? În ciuda tratatelor și în plină eră a civilizației, rușii, în virtutea faptului că sunt protectori, cred că totul le este permis! Neavând nici un drept de a crea acolo, nimic care ar semăna cu niște construcții durabile, nu numai că le-au ridicat în ciuda tratatelor încheiate cu Poarta, dar profitând de mulțimea scândurilor și a cărămizilor pe care le-au adus în necazul reprezentanților Divanului, pentru a plasa în aceste locuri funcționari însărcinați cu diverse operații, pe care în țările noastre civilizate legile îi condamnă la pedepsele cele mai severe. Acești fideli și onorabili mandatar ai protectoratului aruncă noaptea în apele brațului Sulina saci cu nisip și pietre¹⁷⁰ pentru a strâmta cursul fluviului, a opri mersul navelor și a împiedica grâul de pe Dunăre să facă concurență celui din Odessa și de la Marea de Azov.

Consulii strigă pentru a se stăvili aceste procedee, dar nimeni nu-i ascultă. De câțiva ani, cabinetul de la Viena negăsind nici un ajutor din partea celorlalte puteri

¹⁶⁹ Tratat de pace din 1815.

¹⁷⁰ Vezi în „Journal des Débats” din august și septembrie 1846 articolul semnat de X. Marmier asupra problemei Sulinei (n. a).

europene și dorind să termine cu greutatele făcute de Rusia navelor, în special celor ce aparțineau Lloyd-ului austriac în timpul trecerii acestora prin Sulina, se gândea serios să ocolească acest lung și dificil circuit, prin debarcarea călătorilor pe malul bulgăresc, în locul numit Cernavoda, și conducându-i apoi în trăsură până la portul turc numit Constanța la Marea Neagră.

Acest serviciu organizat bine nu a durat totuși decât puțin, rușii devenind bănuitori asupra acestei inovații, exprimându-și la Viena această neliniște.

Puțini călători au urmat deci acest itinerar care, în afară de avantajul de a evita plictiselile, neplăcerile, pericolele trecerii prin brațul Sulina, lăsau totuși amintiri interesante: o imensă cantitate de tumuli, indica că acest drum era frecventat și era și loc de așezare al taberelor romane, o linie de canal atribuită împăratului Traian, câteva fragmente de edificii antice, care nu permit să ne îndoim că imediat după înfrângerea lui Decebal, Roma a început acolo drumul pe care din Dacia, prin Pontul Euxin, o va duce într-o zi în Bizanț.

S-a pus problema de nenumărate ori, în ultimii ani, de a se relua proiectele romane, pentru a se cruța Europa, printr-un canal săpat de la Cernavoda la Marea Neagră, de a se compromite mai mult cu stările de lucruri de la Sulina! Anglia a făcut în acest scop în mai multe puncte exploatari particulare prin intermediul funcționarilor de rang înalt!

În ziua în care, în interesul Porții și al principatelor, puterile europene vor începe procesul împotriva actelor protectoratului rus atât de mult încurajat în ultimii ani, afacerea Sulina nu va fi decât un dosar foarte important al acestei anchete!

Revoluția din principate. Evenimentele de la Iași și București.

Tinerimea română. Călugăreni. Porțile de Fier. Misiunea lui Soliman pașa.

Triumful suzeranității otomane. Misiunea lui Fuad effendi.

Generalul Duhamel. Activul Magheru. Detalii politice și particulare despre acest celebru șef al pandurilor. Crima protectoratului rus.

Problema lucrătorilor francezi în principate

Ne place să povestim excursiile, să ne auzim povestirile, când deodată politica ne îndeamnă să reluăm poșta și să ne îndreptăm spre Dunăre. Evenimente de cea mai mare gravitate se petrec la Paris, Viena, Berlin, Italia până în Iași și București!

În ultimele zile ale lui martie, o mișcare națională declanșată în Moldova, <a fost> urmată imediat de revoluția din București și <de> agitațiile din Transilvania. Aceste mișcări nu sunt bazate, așa cum s-a spus, pe ideile comunismului, ci pe principiile de libertate și de fraternitate, ele sunt conduse de tinerimea română...de această tinerime care este franceză în inimă și spirit, al cărei curaj și abnegație sunt demne astăzi în toate punctele de exemplul strămoșilor.

Nu putem da o idee mai completă asupra evenimentelor petrecute în principate decât punând sub ochii cititorilor noștri două momente literare ieșite din

rândurile revoluției române. Primul document¹⁷¹, un fel de *Marseillaise* este datorată lui Vasile Alecsandri, poetul cel mai cunoscut din Moldova! Dorim să-l redăm în întregime, textul original și traducerea <în franceză> [se redă textul în franceză al poeziei lui Alecsandri și cel al Proclamației de la Islaz] //

Primul popas unde ne oprim, părăsind București este Călugăreni, teatrul p. 19 celebru al unei mari bătălii angajate de români împotriva turcilor. Monumentul pe care abia îl zărim la orizont, atât de mult se întrec surugii în îndemnuri și viteză, este cel al lui Mihai Viteazu, cel mai mare dintre domnitorii români, ridicat în amintirea victoriei armatei creștine [de la] Călugăreni, în fine ah! Cât de mult s-au schimbat timpurile! Va fi mâine locul unde țara română va merge cu inima plină de speranță, pentru a-l saluta pe trimisul otoman, care, atâtor nenorociri provocate de protectoratul rus, le va opune balsamul dreptății tânărului sultan Abdul Medgid¹⁷².

¹⁷¹ Este vorba de poezia *Deșteptarea României*.

¹⁷² „Previziunile noastre nu ne-au înșelat; iată detaliile pe care le aduce „Naționalul” în data de 20 septembrie:

Suleiman pașa acompaniat de Emin-effendi, primul interpret al divanului, și de mai multe persoane, a părăsit Giurgiu cu o escortă de 200 de călăreți pentru a se duce la București; acolo a sosit la 20 august. Imposibil de descris entuziasmul pe care l-a declanșat sosirea sa în acest oraș în rândul tuturor claselor populației, care s-au înghesuit să-l întâmpine. Soliman pașa a fost primit de guvernul provizoriu și de către deputații corporațiilor și meșteșugarilor. Trăsura princiară a fost escortată de un escadron de ulani, iar consiliul municipal înconjurat de 12 tineri și 12 tinere în costume populare, i-a prezentat potrivit obiceiului din vechime, pe un platou de argint, pâinea, sarea și cheile orașului. Suleiman pașa a intrat în oraș, salutat de aclamațiile mulțimii, în zgomotul loviturilor de tun și sunetul clopotelor, trecând pe sub un arc de triumf, care reprezenta un castel gotic, pavoazat de steaguri naționale și otomane și ornat într-o parte cu o inscripție în limba turcă și de cealaltă parte cu portretul sultanului. Suleiman pașa a coborât la palatul fostului domnitor Bibescu, unde a ascultat numeroase discursuri. Pașa a răspuns, mulțumind românilor de primirea făcută. Aclamațiile poporului s-au făcut din nou auzite și seara întreg orașul a fost iluminat.

A doua zi Suleiman pașa a primit vizita corpului consular și a acordat audiență la 130 de boieri de rangul întâi, iar dintre aceștia au fost aleși cinci, cei mai bătrâni, pentru a-l întreține pe pașă despre problemele principatelor. Seara a fost o reprezentație la teatru în onoarea pașei, care a asistat cu toată suita sa, iar ridicarea cortinei a descoperit un transperant mare reprezentând portretul sultanului aflat în mijlocul celor 22 de articole ale noii constituții, iar întreaga sală a răsunat de aclamațiile publicului.

În 22, comisarul turc i-a chemat pe oamenii cei mai influenți din toate partidele și le-a ținut un discurs de conciliere apreciat de toată lumea: „Fiți uniți, iar țara voastră va prospera”, a spus pașa.

În 23 seara, Suleiman pașa a participat la un bal strălucitor care a fost oferit de oraș, cu iluminatii și focuri de artificii, într-o grădină publică, iar în 24, seara a plecat spre Giurgiu, unde aștepta întoarcerea delegației de la Constantinopol”.

Da aceste erau speranțele, în aceea epocă, pe care le nutreau încă prietenii inteligenți și înțelepți ai puterii suzerane, devenită dintr-o dată arbitru acestei lupte inegale și totuși formidabile, angajată în prezența Europei democratice, între români și protectoratul rus...Apoi...trădarea care i-ar face să roșească și pe ocnașii noștri, a cedat un oraș descoperit unui atac militar neînfrănat...copiii, femeii spintecați de săbii...Iată isprăvile pe care soldații sultanului Abdul Medgid nu le-ar fi făcut în 1848, dacă generalul Duhamel, gelos, înainte de toate de a răzbuna atâtea eșecuri personale, nu s-ar fi dus în cortul lui Fuad effendi [...]

Cititorii noștri vor fi interesați să citească o scrisoare adresată de Magheru autorului acestui album [...]

„Eu, român, protestez în fața lumii și îmi susțin protestul cu prețul vieții!

Imediat după ce am sosit la Dunăre pe unul dintre cele mai rapide piroscafe ale companiei Lloyd nu am întârziat să trecem în revistă, de-a lungul a mai multor zile cele mai remarcabile monumente, minuni de artă, de creație, de istorie [...] Antichități romane, fortărețe medievale, strâmtul defileu al fluviului sub numele de Porțile de Fier [Urmează o lungă conversație cu un slav despre politica rusă în Balcani]. //

p. 23 Partidul tânăr din principate care cunoaște crimele protectoratului rus, știe că de câțiva ani, încurajat de rușinosul vostru guvern¹⁷³, el merge prin sânge, prin hoții, prin infamie.

El nu a vrut atunci când toate regalitățile legitime se prăbușesc, protectoratul, această regalitate bastardă să aibă pretenția să impună Europei o autoritate uzurpatoare, rușinoasă, demoralizatoare.

El nu a vrut ca la fiecare minut al pendulei împăratului de la Petersburg, care cronometrează protectoratul său, sub pretextul de a regla la București și Iași afacerile încurcate proiectate de consulii săi, să permită cazacilor de a se amestece în problemele Europei, de a aduce ruina finanțelor la Paris și Londra, și de a tulbura prin trecerea Prutului, pacea și prosperitatea lumii întregi Dacă cabinetele europene și în principal, cel din Paris vor să termine cu protectoratul rus, ocazia este propice! ... Capetele de acuzare împotriva acestuia sunt:

1. În masacrele din Brăila din 1841 și 1843, când din dorința de a-i face pe slavii din Bulgaria să guste din dulceața protectoratului Petersburgului, luptele sângeroase care s-au întâmplat la Brăila din instigarea consulului Carniev¹⁷⁴, între greco-bulgari și români, au dus la destituirea consulului și la exilarea lui.

2. În împrejurările căderii lui Alexandru Ghica, lovit de Rusia pentru că a surprins de multe ori intențiile sale de uzurpare, mișcări și tentative revoluționare împotriva Porții Otomane.

3. În circumstanțele ridicării și domniei lui Bibescu, care sunt povestite într-o publicație ce nu poate fi suspectată, pentru că emană de la cancelaria de la

Eu împreună cu toți românii nu recunoaștem cu nimic guvernul impus cu sabia și dușman al naționalității noastre.

Noi suntem liberi, iar atât timp cât vom trăi nu ne vom pleca capul în fața tiraniei!

Protestez și nu mă voi supune niciodată decât în locotenenței domnești, compusă din trei adevărați români, generalul Tell, Ioan Eliade și Nicolae Goleșcu, locotenență care este un guvern național, ales de popor și recunoscut în numele sultanului Abdul Medgid, de către excelența sa Suleiman pașa, acest om energic și prieten veritabil al națiunii române. Magheru".

[Billecocq prezintă o altă scrisoare a lui Magheru]

„Domnul meu,

Mărturisesc cu adevărul pe buze că de când experiența mea m-a învățat să prefer virtutea drept povătuire și să am cinstea drept lege, de multe ori am displicut contemporanilor mei, dar sunt fericit că am dobândit inima dumitale în scurtul timp ce am petrecut împreună prin munții noștri. Cunoscând iubirea ce o ai pentru tot ce atinge patria noastră, te rog să primești câteva medalii romane găsite în ruinele cetăților vechi ale strămoșilor noștri și o piele de urs ucis cu mâna mea la începutul toamnei.

Vânatul e frumos în Carpați, dar nădăjduiesc că voi vâna altfel de urși, dacă voi trăi.

Te rog domnul meu să pui această piele într-un loc unde privirea dumitale să o vadă des, pentru ca să-și aduci aminte și de fiarele munților și de vânătorul lor care va fi prietenul dumitale, până ce numele lui se va șterge din cartea vieții, Magheru". (Această notă a fost scrisă în 23 octombrie 1848, n.a.)

¹⁷³ Este vorba de guvernul Guizot.

¹⁷⁴ Consul rus din Brăila.

Petersburg, este vorba de broșura politică sub titlul: Principatul Țării Românești sub domnitorul Bibescu [...]

4. Din scandaloasa afacere a dublului divorț.

5. Din ridicola și vinovata tentativă de a exploata minele de aur ale principatelor.

6. Din sângeroasa afacere a minelor de la Telega, care în plină audiență a divanului princiar, l-a făcut pe judecătorul Curții supreme, Hrisoscoleu să strige din scaunul său, în privința scandaloasei anchete: „Să mergem mai departe domnilor judecători, într-un proces în care la fiecare pas, îl găsim ca singur și vinovat culpabil pe împăratul rușilor!

7. În afacerea mănăstirilor, având drept scop înfeudarea la protectorul de la Petersburg a administrației, a unei cincimi din teritoriul român, devotată deja Sfințelor Locuri.

8. Din brigandajele ce se comit zilnic în brațul Sulina [...]

În ignoranța în care se găsește Europa și în special Franța în privința principatelor, Rusia puternică, <este> gata să avanseze cu forța armelor în orice teritoriu și poate influența Poarta, puterea suzerană să se pună în mișcare, să facă tot ceea ce ea îi dictează [...] Astfel ea poate duce la reinstaurarea domnitorului Bibescu sau a vechii ordini [...] Mijlocul de a opri astfel de lucruri este de a-l însărcina imediat pe generalul Aupick¹⁷⁵ de a cere o anchetă asupra nenumăratelor crime ale protectoratului rus la București și la Iași, de a pune această anchetă sub ochii Porții, de a contribui astfel să impună puterii otomane forța convingerilor sale și de a o ajuta să se dezvolte material. Guvernul republican nu trebuie să ezite să facă presiuni onorabile la Constantinopol pentru toate actele de lașitate ale ministerului afacerilor externe francez din anii din urmă și plasat pe linia dreptății și a legalității să întindă mâna cabinetelor din Londra (iar lordul Palmerston este edificat deja asupra faptelor la care fac aluzie, din rapoartele consulilor lui), din Berlin, din Viena ca să facă ceea ce le dictează onestitatea și curajul. Atunci, domnilor, protectoratul rus va sfârși în mijlocul gravelor evenimente din Țara Românească, ca un adversar ucis în duel [...]

10 iulie 1851¹⁷⁶

Am citit cartea lui Eliade. Există un lucru pe care eu i l-am spus și pe care regret că nu îl regăsesc în carte! Mă pregătesc să repar această lacună. Acest lucru este următorul: în luna mai 1848, domnul Baligot de Beyne¹⁷⁷, atașat al ambasadei turce la Paris, m-a rugat, la cererea lui Tinghir effendi, secretarul misiunii lui Soliman pașa, vechi ambasador la Paris, să-i indic trimisului sultanului conduita pe care urma să o aibă în Țara Românească în mijlocul acestor evenimente pe care cartea lui Eliade o povestește. Domnul Baligot de Beyne a scris aceste indicații la dictarea mea. Ele au plecat spre principate prin două direcții: unele prin Viena, care

¹⁷⁵ Jacques Aupick (1789–1857), general și diplomat francez.

¹⁷⁶ Notă din Jurnalul lui Billecocq aflat în BAR.

¹⁷⁷ Arthur Baligot de Beyne (?–1884), secretar al lui Alexandru Ioan Cuza.

nu au mai ajuns, altele prin Marsilia, acestea din urmă ajungând la destinație. Aceste instrucțiuni făcute sub influența tristei experiențe pe care am avut-o la București în 1842 și 1843, în timpul misiunii îndeplinite de Șekib effendi și Safvet effendi, îl învățau pe Soliman pașa, fidel funcționar al Porții, că, odată ajuns în Țara Românească, ar găsi în fața lui două drumuri pe care ar putea să meargă: unul dintre ele era să asculte intrigile boierilor, drum care îi va aduce imediat 30–40 000 ducăți, dar va prejudicia suzeranitatea stăpânului său, iar celălalt era cel drept și fără piedici, din care va culege probabil numai reproșuri și atacuri, dar care îl va face ilustra într-un termen nu prea îndepărtat, poate chiar vizir.

În aceste sfaturi eu nu am fost călăuzit decât de ideile cuprinse în cartea mea, iar ca post-scriptum la aceste instrucțiuni, sub dictarea mea, domnul Baligot a scris: „protectoratul rus este acoperit de jafuri; drepturile sultanului vor fi salvate și puse în lumină pentru totdeauna dacă, în fine, un trimis turc în principatele dunărene, în loc de a se lăsa corupt de către omul boierilor se rezumă energic și loial să-și întemeieze întreg succesul misiunii pentru demascarea rușinoasei politici moscovite, ridicând astfel edificiul suzeranității otomane pe bazele regăsite ale autonomiei și naționalității române”.

Suleiman pașa, care își amintea cu plăcere rolul pe care l-am avut la ambasada turcă în ziua de 24 februarie <1848> și în zilele următoare, a înțeles limpede aceste sfaturi, care veneau de la un om pe care l-a văzut cum reacționează în momente dificile și care, de altfel, a ocupat poziții importante atât la Constantinopol cât și în principate, a fost de acord să le transforme în reguli ale conduitei sale acționând așa cum povestește Eliade. I-a spus apoi domnului Poujade, unul dintre succesorii mei la București, care s-a grăbit să îmi împărtășească acest episod, că la întoarcerea sa din Țara Românească, primit de sultan în palatul Stavros, îndoindu-se de judecata stăpânului său asupra conduitei lui din principate, s-a grăbit să i se arunce la picioare, cerându-i iertare dacă, acționând așa cum a acționat, i-a înșelat încrederea și i-a displicut Sultanului. Intenția sa a fost curată, bună, iar într-o zi adevărul va sta mărturie, nu numai în fața sultanului, dar în fața întregii Europe, că modestul merit al ultimului dintre servitorii săi, era de a fi arătat pericolul reprezentat de această poartă, prin care rușii se vor amesteca în treburile Turciei și ale Europei, pentru a tulbura astfel pentru totdeauna speranțele de civilizație și de progres ale umanității. La aceste cuvinte, care au găsit ecou în inima Sultanului, Soliman pașa a părăsit atitudinea sa rugătoare și l-a văzut atunci pe Sultan, care ajutându-l cu bunăvoință să se ridice i-a spus cu cea mai înduioșătoare amabilitate: „Intrați astăzi prin această ușă în arsenalul Constantinopolului! ... Te fac căpitan pașa!”.

SOMBREUIL (?–?)

Despre viața și activitatea lui Sombreuil nu știm aproape nimic, nu cunoaștem nici data sigură a călătoriei sale în principate, dar anumite afirmații ne îndreptățesc să considerăm că a venit aici înainte de revoluția de la 1848. Dat fiind că pe foaia de titlu a lucrării sale *Les jeunes voyageurs en Turcia, ou détails intéressants sur les productions naturelles et industrielles, les monuments, les curiosités, les mœurs et usages des habitants de cette contrée*, editată la Paris în 1851 apare ca autor Prieur de Sombreuil, presupunem că era o față bisericească, poate chiar starețul vreunei mănăstiri catolice, care mânat de curiozitate sau din dorința de a câștiga noi coreligionari, a făcut o călătorie în ceea ce numea Turcia, adică în Balcani și la Constantinopol. În drum spre capitala Imperiului Otoman, el a străbătut în mare grabă și Principatele române, fapt evidențiat de însemnările sale de drumetie lipsite de reflecții născute din contactul cu oameni și locuri noi. Informațiile sunt succinte, autorul stăruind ceva mai mult asupra capitalelor Iași și București.

SOMBREUIL

Turcia europeană¹

p. 18

Moldova și Valahia

Moldova

Moldova, cea mai nordică provincie a Turciei europene, ce are titlul de principat, este limitată la nord și la est de provincia rusă a Basarabiei², de care este separată de Prut, la sud de Bulgaria și Valahia, la vest de Transilvania, de care este despărțită de munții Carpați, la nord de Galiția. În aceste țări, iarna este foarte grea. Vânturile din sud-vest aduc în iunie ploi care cad în fiecare zi aproape la aceeași oră; zăpezile din Carpați se topesc cu puțin înainte și produc inundații devastatoare. În iulie și august, căldura zilei este înăbușitoare, iar nopțile sunt foarte răcoroase; toamna este ploioasă. Principalele produse ale acestei țări, unde agricultura este în general neglijată, sunt grâul, din care o parte se exportată în anii cu recoltă bună, orzul, porumbul, multe fructe, legume, zarzavaturi și vin. De asemenea se recoltează și o cantitate considerabilă de <grâu> // de calitate destul de proastă, p. 19

¹ Traducere după Prieur de Sombreuil, *Les jeunes voyageurs en Turcia, ou détails intéressants sur les productions naturelles et industrielles, les monuments, les curiosités, les mœurs et usages des habitants de cette contrée*, par..., Librairie des Bons Livres, Paris, 1851, p. 18-27.

² Afirmație greșită, Basarabia a aparținut Moldovei până în 1812. În urma războiului ruso-turc (1806–1812) și a păcii de la București, a fost anexată de Rusia.

care este consumată doar de localnici. Există păduri imense care împreună cu pășunile ocupă cea mai mare parte a teritoriului.

În Moldova se cresc cai, vite și numeroase turme de oi. Caii sunt frumoși, bine făcuți, viguroși, vioi și docili; se exportă mult în Austria și Prusia. Vitele care sunt de rasă sunt bine îngrijite, pentru ca apoi să fie trimise în Rusia și Polonia. În păduri se ascund mistreți, cerbi, căprioare, capre sălbatice, urși, lupi, vulpi, jderi, iepuri, etc. Râurile sunt pline de pește. <Locuitorii> fac doar produse de primă necesitate, cum ar fi țuică³ și câteva unelte din fier și din lemn. Populația se ridică la aproximativ cinci sute de mii de oameni.

p. 20 Se presupune că moldovenii se trag din daci, căci ocupă o parte din teritoriul romanilor, care au colonizat Dacia după ce au cucerit-o, și al slavilor care s-au stabilit aici în timpul invaziilor barbarilor. Ei au o constituție slabă și sunt nepăsători; au păstrat o parte din îmbrăcăminte dacilor. Sunt înșelători, neîncrezători și răzbunători; bărbații puternici sunt duri față de cei ce le sunt inferiori. Cea mai mare parte a poporului este de o ignoranță profundă; nu sunt școli publice decât în câteva orașe principale, dar și acestea sunt prost organizate. Cei bogați își trimit copiii la universitățile ruse sau germane. Aproape că numai grecii din Constantinopol, // italienii, armenii sau evreii exercită diversele profesii. Se îngrijesc puțin de construcția locuințelor. Cea mai mare parte din ele este din lemn cioplit grosolan și dat cu var, cu acoperișul din paie sau din trestii; în loc de geamuri, au hârtii unsuroase sau pergament. Moldovenii practică religia greacă⁴, de care sunt foarte atașați. La Iași este un arhiepiscop și aproximativ șapte sute de biserici⁵ și șaizeci de mănăstiri în toată provincia. Moldova este împărțită în șaptesprezece județe și capitala este la Iași.

Bogdan, un șef valah, s-a stabilit în Moldova, spre sfârșitul secolului doisprezece și a fost primul conducător al acestui ținut⁶; avea să întemeieze principalele orașe, să stabilească religia greacă și să dea numele de *Bogdania* părții nordice. Moldova a fost supusă de Ungaria în secolul paisprezece. Turcii i-au obținut suveranitatea pe timpul lui Soliman I în 1529⁷, cu condiția ca locuitorii să-și păstreze religia, legile, privilegiile; erau scutiți de impozite și își numeau domnul⁸ sau voievodul.

La începutul secolului optsprezece, Poarta își atribuia dreptul exclusiv de a numi domnul și de atunci până la ultimul război dintre Rusia și Turcia⁹, domnia a

³ *tels que de l'eau de vie*

⁴ În realitate este vorba despre religia ortodoxă.

⁵ Exagerare.

⁶ Afirmație fantezistă. Voievodul Bogdan a trecut din Maramureș în Moldova cu sprijinul populației locale, l-a alungat pe Balç, urmașul lui Dragoș și a întemeiat statul independent Moldova în 1359.

⁷ Greșit, în 1529 domnul Moldovei Petru Rareș (1527–1538) a participat alături de voievodul Transilvaniei, Ioan Zápolya la bătălia de la Feldioara împotriva lui Ferdinand de Habsburg, fratele împăratului Carol V de Habsburg, soldată cu înfrângerea austrieilor. Independența Moldovei a luat sfârșit în 1538, când Poarta a reușit să-l impună domn pe Ștefan Lăcustă.

⁸ *hospodar*

⁹ Este vorba de războiul ruso-turc din 1828–1829, încheiat cu pacea de la Adrianopol. Greșit, domniile fanariote încetează după revoluția lui Tudor Vladimirescu.

fost mai degrabă vândută decât conferită grecilor din Constantinopol. Tratatul din 1829 între aceste două puteri, care declara că principatul va beneficia de o guvernare independentă, de libera exercitare a religiei sale și de o întreagă libertate a comerțului, dă Rusiei cât și // Porții dreptul de a numi domnul. Acesta era numit p. 21 pe viață pe când guvernul era pe șapte ani; el era sprijinit de un divan alcătuit din principalii boieri și prezidat de arhiepiscop. Principatul plătește Porții un tribut de aproximativ 165 000 piaștri; el este scutit de toată aprovizionarea cu grâne, vite, lemn de construcții, pe care era mai înainte obligat să le furnizeze pentru consumul Constantinopolului și pentru aprovizionarea fortărețelor Dunării și arsenalului. Condiția de supuși ai statului (mai bine zis sclavi) a încetat. Nu îi este permis nici unui turc să locuiască în această țară.

Iași sau *Jassy*, capitala Moldovei, se află în parte pe o colină foarte plăcută și în parte într-o vale unde sunt mlaștini care dau un aer destul de nesănătos. Nu are în apărare decât o mică fortăreață situată pe o înălțime. Locul pe care îl ocupă este foarte întins, majoritatea caselor fiind separate unele de altele și înconjurate de curți, grădini și livezi cu pomi. După incendiul din 1822, care a distrus patru mii șapte sute de case¹⁰, Iașii nu oferă decât un aspect foarte trist. În locul unei mulțimi de locuințe construite îngrijit, nu se văd decât un fel de construcții din lemn, cu un etaj, în stil oriental, așezări goale sau pline de ruine. Strada principală, foarte largă, este mărginită pe fiecare parte de prăvălii joase și puțin aspectoase; celelalte ulițe sunt în general înguste și întortocheate; toate, în loc de pavaj, sunt acoperite cu bârne de lemn legate unele de altele <din> care numai câteva au suprafața netedă; // p. 22 în sezonul ploios, ele sunt tot timpul acoperite de un mâl care pătrunde adânc, <iar> pe timpul verii, de un praf negru și gros, care la cea mai mică adiere de vânt devine foarte dăunător pentru ochi și plămâni; sub acele bârne din lemn sunt canale care emană des un miros neplăcut.

Vechiul palat al prințului, care era o clădire foarte frumoasă, a fost distrus de un incendiu și înlocuit de altul puțin arătos, a cărui clădire principală a fost distrusă la incendiul din 1822¹¹. Edificiile religioase, construite durabil din piatră și cărămizi, au rezistat aproape tuturor nenorocirilor care au încercat acest oraș. Cele mai însemnate sunt: palatul arhiepiscopal și biserica metropolitană Sfântul Nicolae, mănăstirile Trei Ierarhi¹², unde sunt înmormântați arhiepiscopii; Golia¹³ cu turnurile sale; Socola¹⁴, Cetățuia¹⁵ și Galata¹⁶, precum și bisericile Sfântul

¹⁰ Exagerare, în incendiul din 1822, provocat de ieniceri, au ars peste 100 de case.

¹¹ Cunoscut și sub numele de „Curtea arsă” datorită faptului că a ars în întregime în incendiului din timpul domniei lui Alexandru Mavrocordat Delibei (1782–1785), palatul domnesc a fost refăcut la începutul secolului al XIX-lea, pentru ca violentul incendiu din 19/31 iulie 1827 să-l distrugă aproape în totalitate. A fost reconstruit în 1840 ca „palat al ocârmuirii”.

¹² *Triswetecht*

¹³ *Golic*

¹⁴ *Sokolla*

¹⁵ *Tschetezuje*

¹⁶ *Galata*

Gheorghe¹⁷, Sfântul Spiridon¹⁸ și Frumoasă¹⁹. <Lor> li se alătură încă un număr mare de biserici, mănăstiri și capele; există de asemenea în acest oraș un mare bazar, băi publice, o tipografie valahă, singura din toată țara. Grijă pentru educație este mai mică; există doar un liceu, un seminar și câteva școli primare. Industria este puțin dezvoltată, dar comerțul este considerabil, mai ales în timpul târgurilor care se țin.

p. 23 Iașul a fost ars aproape în totalitate în 1723, pustiit de ciumă în 1772 și incendiat de ieniceri în 1822. Altădată <orașul> avea peste patruzeci de mii de locuitori; azi abia numără între douăzeci și cinci până la treizeci de mii, aproape toți // greci și câțiva catolici și evrei. Un fast ruinător și pasiunea jocului caracterizează locuitorii; îmbrăcămintea lor oferă un amestec oriental și european; boierii poartă haina²⁰ lungă a turcilor afișând gravitate; îmbrăcămintea strălucitoare a femeilor bogate formează un contrast curios cu mizeria generală care pare să domnească în acest oraș. Împrejurimile sunt agreabile și fertile; se produce pretutindeni vin care trece drept excelent.

Iașul a fost, din timpul vechi, un oraș foarte important; se spune că avea atunci optzeci de mii de locuitori. A fost adesea luat de ruși, care i-au înapoiat totdeauna pacea²¹. În 1788, fortificațiile au fost demolate, cu excepția micii fortărețe care încă există. În 1792, s-a negociat un tratat de pace între Rusia și Poartă.

Valahia

Valahia este mărginită la nord de Transilvania, de care o despart Carpații; la nord-est de Moldova cu care are ca limite Milcovul²² și Siretul; la est și la sud, de Bulgaria despărțită de Dunăre; la vest, de Serbia, de care același fluviu o mărginește și de Ungaria, la care Cerna formează o parte din graniță. Lungimea sa este de aproximativ o sută de leghe, lățimea de patruzeci.

p. 24 Suprafața acestui ținut este foarte variată. Este muntoasă în nord, unde munții Carpați au numeroase ramificații; în partea centrală și în sud bogate și vaste // câmpii sunt întretăiate de văi fertile și pitorești. Puține ținuturi sunt favorizate de natură, și ar putea prezenta o cultură mai extinsă, dacă guvernul ar fi mai luminat și proprietățile mai respectate.

În această țară iarna este scurtă, dar aspră Căldurile verii sunt foarte puternice. Solul văilor și câmpiilor este bogat. Produsele sale constau în principal în grâu, mei, mazăre și porumb. Acest ultim grăunte este baza hranei locuitorilor satelor. Fructele sunt din abundență; pășunile excelente; caii de rasă bună; albinele foarte numeroase.

¹⁷ *Swete Georgi*

¹⁸ *Swette Spiridon*

¹⁹ *Formosa*

²⁰ *robe*

²¹ Afirmații fanteziste.

²² *Mitkou*

Valahia este aproape în întregime lipsită de manufacturi. Fabricarea de lucruri grosolane ocupă o mare parte din suta de mii de țigani²³ pe care îi are; comerțul, la fel de înapoiat ca și industria, este în mâinile evreilor, grecilor și armenilor. În afară de națiunile amintite, această provincie îi are ca locuitori pe valahii propriu-ziși, dar și un număr mare de bulgari și țigani.

Valahii, ca și moldovenii, vecinii lor, descind din daci, al cărui teritoriu îl ocupă, din romani care, după ce au cucerit Dacia, au trimis coloniști și din slavi care s-au stabilit imediat după invazia barbarilor. Valahii sunt în general robuști și cu un aspect plăcut, dar locuitori ai unei țări fertile și barbare, sunt leneși și ignoranți. Numele de valahi, care înseamnă *păstor* în limba slavă, le-a fost dat // în epoca emigrării cu turmele lor, de partea cealaltă a Dunării [...] Valahii aparțin mai ales de biserica greacă; au adoptat alfabetul slav. Cei care aparțin claselor înalte au o predilecție pentru limba italiană²⁴. Unii dintre ei își trimit copiii să studieze la Padova²⁵, dar cea mai mare parte se mulțumesc cu liceul din București, unde dobândesc cunoștințe despre religia lor, sau mai curând despre ceremoniile cultului lor exterior și despre limba italiană. Franceza este puțin studiată²⁶ și germana este răspândită în clasa negustorilor. Științele sunt în general atât de puțin cunoscute, încât limba română are de-abia câteva cuvinte. În rest, caracterul moral al valahilor este în avantajul lor; sunt ospitalieri și sinceri. Soldații sunt indisciplinați, dar curajoși. Valahia are aproximativ un milion de locuitori [...]

Această provincie are capitala București, situat într-o câmpie mlăștinoasă, pe p. 26
țarmul Dâmboviței care e traversată de un pod. Acest oraș, ca și Iași, ocupă o suprafață imensă, casele sunt separate de curți, de grădini și de șiruri de arbori. Străzile sale sunt pavate asemănător, cu grinzi plasate curmeziș și fixate la extremități. Casele, construite din lemn sau din ipsos, sunt scunde. În mijlocul orașului se vede vechiul palat al domnului, care nu este atât de frumos și îngrijit, ca acela nou, situat aproape de catedrală. Casele consulilor austrieci și ruși se disting prin construcția lor făcută cu mult bun-gust. Se remarcă de asemenea și palatul arhiepiscopal și biserica metropolitană greacă²⁷. Bucureștiul deține șaiszeci de biserici grecești, douăzeci de mănăstiri grecești, și diverse alte biserici pentru diferitele religii. Se pot vedea un mare bazar, mai multe spitale și case de sănătate, o societate consacrată științei și mai multe școli elementare. Acest oraș, antrepozitul tuturor mărfurilor // din Valahia, numără aproximativ optzeci de mii de locuitori, din care cea mai mare parte e formată din greci. Luxul boierilor este în exces; se plimbă în calești germane și dau un spectacolul măreț. p. 27

²³ *Bohemians*

²⁴ Exagerare.

²⁵ *Padoue*

²⁶ Afirmția privind limba franceză nu corespunde realității, marea majoritate a călătorilor străini remarcând, dimpotrivă, larga ei răspândire, faptul că era limba de conversație în saloanele mondene ale epocii. Franceza constituia obiect de studiu atât în liceele particulare cât și în cele publice.

²⁷ Autorul se referă la Mitropolie.

CHARLES TERRY

(? - ?)

Despre viața lui Charles Terry, cu excepția faptului că a devenit în 1833 membru al Societății Regale (*Royal Society*), știm foarte puține lucruri, în ciuda importanței pe care au avut-o scrierile sale. El devine cunoscut mai ales datorită lucrării, *New Zealand: its Advantages and Prospects as a British Colony with full account of the land claims, sales of crown lands, aborigens etc.*, apărută în 1842, după ce Anglia încheiase tratatul de la Waitangi (6 februarie 1840) și obținuse suveranitatea asupra Noii Zeelande. Terry este apreciat de contemporani pentru modul în care descrie realitățile locale și subliniază oportunitățile pe care le oferă Angliei acest nou teritoriu. În această primă ședere în Auckland pune bazele primului ziar din oraș, „*New Zealand Herald and Auckland Gazette*”, și se interesează de valoarea proprietăților din zonă dorind să-și deschidă propria afacere. În cele din urmă va reuși acest lucru, dar cu ajutor din partea statului englez, punând bazele unei fabrici de prelucrare a inului. În perioada 1842–1848 realizează o serie de călătorii între Europa și Noua Zeelandă trecând prin India, Egipt, Imperiul Otoman, Rusia și Polonia. Însemnări despre aceste locuri se găsesc în scrisorile adresate cunoscuților, scrisori ce au stat la baza volumului *Scenes and Thoughts in Foreign Lands*, de unde am selectat informațiile referitoare la spațiul românesc. Scurte, concise, dar îndeajuns de relevante, scrisorile acoperă o perioadă de mai puțin de o lună. Orașele pe care le-a vizitat, în scurtul său popas, sunt Galați, Brăila și Iași, interesul său îndreptându-se atât spre latura economică, cât și socială a societății.

CHARLES TERRY

p. 277

Scene și gânduri din țări străine¹

Galați²

[...] În dimineața de după sosirea mea am vizitat mare parte din acest oraș turcesc³. Activitatea sa comercială crește rapid. Fiind un mare debușeu pentru produsele agricole din Moldova, este destinat ca peste puțin timp să-și dubleze importanța datorită poziției sale admirabile pe nobila Dunăre⁴.

După ultima măsură⁵, ce a permis libera importare a cerealelor din Anglia, mărindu-se comerțul, se va ajunge în aceste regiuni fertile la ridicarea nivelului de

¹ Traducerea s-a realizat după lucrarea *Scenes and Thoughts in Foreign Lands*, Londra, William Pickering, 1848, p. 277–285.

² *Galatz*.

³ *Turkish town*. Confuzie din partea autorului.

⁴ *Danube*.

⁵ Începând cu 1837 orașele Galați și Brăila capătă regim de porto franc. Vezi Constantin Bușe, *Comerțul exterior sub regimul de port franc (1837–1883)*, București, 1976.

traie. Populația este estimată a fi în jur de 30–40 000. Coloniștii vin în număr mare din vestul Europei și probabil că în câțiva ani aspectul orașului // va fi complet schimbat și o manieră mult mai bună de a construi va lua locul <clădirilor> neîngrijite <de origine> musulmană. Vremea este neprielnică în timpul anotimpurilor calde și ploioase de-a lungul anului. În ultimele zile s-a instalat un dezgheț, ulițele fiind aproape de nestrăbătut din cauza adunării noroiului <care>, fără să exagerez, îmi ajungea adesea până la genunchi. Acest loc, ca întreg estul Europei, se chinuie sub neajunsurile unei călduri mari în timpul verii și frigului iarna și, de asemenea, a unei malarii primejdioase, care apare în vecinătatea pădurilor și mlaștinilor.

Galați, februarie 1847

Partida de vânatoare de lupi

Am profitat de ocazie pentru a vedea puțin împrejurimile ținutului și m-am alăturat unui mic grup care pleca în excursie la vânatoare de lupi, douăsprezece mile⁶ în interior.

În ținut zăpada nu era topită. Am plecat, trei dintre noi și vizitiul, cu o sanie, și am ajuns târziu în noapte la casa gazdei noastre, un boier⁷ care, alături de cei doi frați, își cultiva propriul pământ. Deși erau lipsiți de educație știau să se poarte. Am dormit pe un divan, un fel de canapea. Nu am avut parte de prea mult somn și m-am bucurat de compania unui câine, care era hotărât să împartă cu mine perna. După micul dejun am pornit spre păduri. Aveam cinci puști de vânatoare, între cinci și douăzeci de hăițași care să îndrepte vânătoreea spre noi; căci așteptam lupi, iepuri, vulpi etc. //

p. 279

Atunci când am ajuns, tot așteptând sosirea vânatului nostru⁸, am stat separat <de ceilalți> dincolo de trecătoarea împădurită, unde zăpada era adâncă până la genunchi. Apoi au început răcnetele, huiduiala și lovirea biciurilor de către hăițași. Nici un lup nu se vedea; un iepure sau doi au fost uciși. Înaintam mereu către un alt loc împădurit, cu același noroc; așa am observat că unul dintre boieri se aștepta să găsească niște ființe uriașe⁹ sub numele de lupi, pentru că la două mile de locul în care stăteam un număr de cai fuseseră uciși și devorați de aceste <animale> cu câteva săptămâni în urmă.

Un vultur frumos a venit în zbor deasupra, aproape în bătaia puștii, dar presupun că a mirosit praful de pușcă, căci, spre regretul meu, s-a înălțat în perfectă siguranță.

După o groaznică osteneală, ne-am chemat hăițașii și ne-am întors. Acești hăițași erau în majoritatea lor țigani¹⁰ și formau unul dintre cele mai sălbatice și ciudate grupuri de oameni pe care i-am putut zări. Cei doi conducători ai hăițașilor, care călăreau <în fața noastră>, arătau remarcabil cu tenul închis, <având> trăsături

⁶ 1 milă terestră = 1, 609344 km = 1 609, 344 m.

⁷ Boyard.

⁸ To await our sport.

⁹ Elephants.

¹⁰ Gipsies.

puternice, <fiind> flăcăi atletici și aparținând unuia dintre grupurile de țigani atât de numeroase din estul Europei. Erau exemplare alese și am putut vedea, după cum am crezut, o legătură între trăsăturile țăganilor pe care i-am văzut în Anglia, Italia, India, Egipt, Levant și cele <ale țăganilor> din alte locuri. Mi-a părut rău că nu am putut desena, căci rareori am avut în fața mea asemenea priveliști ca acelea pe care acești doi oameni le formau.

p. 280 Am cinat ca în Moldova împreună cu gazda noastră puțin educată: o supă Meg Merrilie¹¹, o friptură bună etc. și un fel de porumb indian¹² acoperit cu ouă fierte și unt proaspăt, o provizie îndestulătoare dintr-un vin alb bun, // <toate acestea> ne-au revigorat corpurile și ne-au făcut ochii să strălucescă. Pe măsură ce luna se ridica, am început să ne pregătim întoarcerea la Galați și am avut parte de o călătorie mohorâtă. O ceață groasă ne-a făcut deseori să ne temem că am găsit drumul prin zăpadă și destul de des am fost obligați să luminăm sania și să mergem prin zăpada umedă și murdară ce ne ajungea până la genunchi.

A practica vânătoarea este o îndeletnicire anevoioasă și, în general, mult prea scump cumpărată când ajungi în aceste provincii.

Galați, februarie 1847 //

Brăila¹³

Prietenul meu, consulul¹⁴, m-a dus în trăsură sa la Brăila, care este doar la 15 mile de Galați. Dezghețul rapid a făcut grea munca echipajului său <alcătuit din> patru cai suri. Acest târg al Valahiei¹⁵, deși nu atât de populat ca orașul Galați, este mai arătos din orice punct de vedere. Este camera de schimb în care evreii, turcii, armenii, grecii și alți mulți europeni, formează o societate cu greu egalată. Brăila este probabil destinată să se dezvolte rapid din cauza poziției sale favorabile. Dunărea trece prin mijlocul orașului, formând marea sa arteră comercială.

Ne-am întors în ziua următoare și, deși am avut două schimburi a câte opt cai fiecare, ne-a luat patru ore să parcurgem cele 15 mile. Am fost norocoși că am mers pe zi, căci alt grup a pierdut urma în ceață și <deja> se întunecase. Să te apuce noaptea în asemenea locuri, cu ceață a doua zi, nu este un lucru cu care te poți lesne obișnui.

Galați, februarie 1847

p. 281

Țigăncile din Țara Românească

La consul, unde am cinat, am întâlnit un artist care a pictat o țăgancă de la țară. Era un tablou fascinant, frumos pictat. I-am spus că portretul său pe pânză era

¹¹ Fel de mâncare specific englezesc.

¹² Cel mai probabil este vorba despre mămăligă.

¹³ *Ibraila*.

¹⁴ Charles Cunningham, viceconsul englez la Brăila și Galați din septembrie 1836 și consul începând cu 1860. Pentru mai multe informații vezi Paul Cernovodeanu, *Rapoarte consulare engleze în perioada regulamentară (1835–1849)* în „Revista de istorie”, tom 34, 1981, nr. 6, p. 1098.

¹⁵ *Wallachian town*.

probabil mai încântător, din toate punctele de vedere, decât modelul, știind că pentru <țigănci> curățenia nu era una din principalele calități. Am avut dreptate cu această <observație> pentru că frumusețea țigănească mirosea a usturoi chiar de la mare distanță, astfel încât a sta aproape ar fi devenit de nesuportat.

Galați, februarie 1847

Dunărea

Până acum nu pot spune că am văzut Dunărea. Este adevărat că m-am uitat la suprafața ei înghețată și înzăpezită și am mers pe ea; dar nici la Ismail, Galați, nici la Brăila nu pot spune că am văzut-o. Ca să o văd într-adevăr ar trebui să se răsucescă înainte cu apele sale mari, adunate de la mii de afluenți, care se varsă în ea venind de la sute de mile. Aici își sfârșește nobilul drum și se grăbește spre Marea Neagră¹⁶.

Galați, februarie 1847

Călătorie prin Moldova¹⁷ spre Cernăuți¹⁸

Prin bunătatea prietenului meu, consulul, am obținut o brișcă descoperită, nici o altă trăsură nefiind disponibilă, în timp ce dezghețul scotea sania din discuție. Un evreu polonez dorea să urmeze același drum ca și mine, îndreptându-se spre Polonia, și pentru că vorbea limba italiană am fost bucuros să-i ofer un loc; într-adevăr, mi-a convenit de minune căci nu înțelegeam nimic din limba moldovenească¹⁹. // După o cină bună alături de prietenul meu, m-am îmbrăcat p. 282 bine, mi-am încărcat pistoalele și am luat un coș plin cu provizii, inclusiv câteva sticle din minunatul vin de țară. Surugii moldoveni își rupeau bicele pe echipajul nostru de opt cai și eram departe când ceasul bătea ora zece din noapte. Ploaia a început să cadă și să-mi pătrundă prin mulțimea de haine, deși credeam că vor rezista la apă. Aceasta era de mică importanță față de aspectul real al călătoriei ce se prefigura înaintea mea. Curând am ieșit în afara orașului, pe un drum înșelător aproape fără urme, noaptea era neagră ca smoala, trăsura se legăna când într-o parte când în cealaltă, totul supărându-mă în mod constant. După ce am parcurs o distanță am ajuns într-un punct mort și singura noastră șansă părea a fi să coborâm și să mergem pe jos până la Galați, dacă reușeam să găsim drumul, lucru ce-l consideram îndoielnic. Cu toate acestea, am ieșit de minune din încurcătura noastră și am înaintat prin noroi și prin pogoane de apă, așteptându-ne, în fiecare moment, să cădem în râul de noroi sau baia de apă de sub noi, fiind deja într-o baie de la ploaia ce venea de sus. În cele din urmă luna a luminat orizontul întunecat și am ajuns la prima stație. Nu voi înceta niciodată să mă întreb cum am ajuns acolo în

¹⁶ *Euxine.*

¹⁷ *Moldavia.*

¹⁸ *Czernovitz.*

¹⁹ *Moldavian language.*

siguranță cu toate cele ce am îndurat, și mult trebuie, fără îndoială, să se datoreze agerimii cailor. Am avut parte de încă o stație nenorocită, dar mai puțin primejdioasă decât prima, pentru că acum puteam vedea puțin încotro mergeam. Lumina zilei, atât de îmbucurătoare lumină a zilei, a apărut; și ne-am putut descurca pe un drum mai bun, într-o viteză mai bună, câteodată cu toți cei opt cai galopând. //

p. 283 Ploaia a continuat și am ajuns la prânz într-un oraș, unde ni s-a pregătit cafea. Am aruncat o privire pe furiș în oglindă și niciodată nu m-am văzut într-o stare mai jalnică, așa cum stăteam atunci, cu apa șiroind din hainele mele. Am pornit din nou, cerul luminându-se, devenind mai frig și înghețându-mi hainele ude pe mine. Am călătorit până s-a întunecat și, pentru că drumul era rău, surugii au refuzat să meargă mai departe până nu se va ridica luna. Experiența de noaptea trecută fusese suficientă pentru a mă convinge de realitatea pericolului și de prudența avertismentului lor.

La rudimentara stație de poștă am mâncat și am băut din proviziile noastre, ne-am uscat puțin hainele și am dormit o oră sau două. La miezul nopții luna s-a ridicat, a strălucit intens prin aerul înghețat și am pornit. Înainte de a ajunge la Iași²⁰ am trecut peste niște culmi bine împădurite <care ne ofereau> peisaje vaste din toate părțile. O dimineață însorită și luminoasă ne-a înveselit, pe măsură ce intram în capitala Moldovei.

Iașul este un oraș destul de mare, cu aproape 8 000 locuitori, din care aproape jumătate evrei; pentru o capitală arată destul de neplăcut; are un teatru²¹ și pe perioada carnavalului este cunoscut ca vesel. Grădinile palatului sunt vara binecuvântate în public <de către locuitori>.

p. 284 Am fost foarte interesat de o veche biserică grecească, probabil cel mai ales exemplar al întregului stil bizantin. Este bine păstrată și datează abia din secolul al IX-lea sau al X-lea. Înainte a fost o catedrală și aici se află mormintele unor domnitori din vremuri // apuse. Este foarte frumos sculptată în șiruri de dantelă pe întreg exteriorul, de la bază până la vârf²².

Șederea mea a fost atât de scurtă încât regret că nu mi-am oferit ocazia, de care aș fi avut parte peste câteva zile, de a participa la balul domnitorului²³ și a vedea înalta societate. Nu știam de ce, dar pașaportul de intrare în Polonia austriacă durează foarte mult și este scump aici; am plătit aproape o liră sterlină pentru al meu.

9 februarie 1847

²⁰ Yassy.

²¹ Teatrul de varietăți (*Théâtre des variétés*) a fost inaugurat în 1832 în fosta casă a agăi Lăscărache Costache, cunoscut și sub numele de Talpan, unde se prezentau piese ale unor trupe străine. Începând cu 1845 teatrul, care începuse să pună în scenă și piese inspirate din viața românească și semnate mai ales de Vasile Alecsandri, va purta numele de Teatrul Național, consacrare care se datorează publicației „Albina românească”. Din anul următor, teatrul își va desfășura activitatea în palatul domnitorului Mihail Sturdza.

²² Cel mai probabil este vorba de mănăstirea Trei Ierarhi, dar data construcției este greșită.

²³ Prince.

Am trecut de oraș cu obișnuitul echipaj de opt cai. Zona este foarte deluroasă în Moldova de Sus²⁴, cu câteva păduri. Pe măsură ce treceam prin una din ultimele <păduri>, un lup a ieșit, a străbătut drumul, s-a oprit și s-a uitat la noi cu atâta putere <în privire> că într-adevăr am sperat că mă va lăsa să mă apropiu suficient de mult încât un glonte să poată trece prin el.

Am călătorit zi și noapte, oprindu-ne doar pentru cină la o cârciumă evreiască unde am fost bine serviți de gazda noastră despre care bănuiesc că a fost o frumusețe biblică în tinerețea ei. Multe lucruri m-au amuzat în această cârciumă. În aceeași cameră cu noi stăteau într-un colț un grup de evrei bărboși și zgomotoși ce jucau cărți, în celălalt era ușa, în altul <eram> noi și în al patrulea un pat mare pentru întreaga familie. Din când în când, niște micuți coborau din acest pat și nu m-am putut abține să nu râd când o tânără evreică a intrat în cameră, s-a băgat în grabă sub plapumă, și s-a dezbrăcat încet, aruncând întâi un lucru apoi un altul, de sub plapuma mare și groasă. //

p. 285

Cu forțe proaspete, am pornit din nou la drum și la ora 5 am ajuns la granița cu Galiția²⁵, unde am așteptat ore în șir lumina zilei și <sfârșitul> cercetării atente <făcute> de ofițerii de la vama austriacă. Mi-au examinat până și rufăria și mi-au cerut câțiva șilingi pentru asta. Aici nu am fost obligat să păstrez echipajul de opt cai pentru brișca mea, ce mă dusesse prin micul teritoriu al Moldovei <și care înlocuise cu succes> aproape 250 de cai.

La prânz am ajuns la Cernăuți, unde vremea era foarte rece, cu adevărat pătrunzătoare.

Cernăuți, feb. 1847

Moldova și Țara Românească

Aceste două principate roditoare sunt probabil sortite să devină motiv de ceartă între puterile vecine de la nord și sultan, care deține suzeranitatea. Totuși, nu mai sunt cetăți la Dunăre, precum cea de la Ismail²⁶, care să fie demolate sau pentru care să se lupte. Una din intrările în Moldova, venind din Basarabia rusească, este cea de la Reni²⁷, pe Prut, unde se află carantina. Această carantină se presupune că protejează împotriva bolilor, ciumei etc., dar este nechibzuită și are mai mult o importanță politică, păstrând departe de toți orice informație legată de ciumă. Rusia îi cunoaște importanța și, dacă vreun zvon se răspândește (și se răspândește) în principate, nici o aluviune a râului, nici o santinelă, nici poliția, nu va putea împiedica trecerea graniței neatinse <încă de boală> pentru a merge tot înainte. [...]

Cernăuți, februarie 1847

²⁴ *Upper Moldavia*.

²⁵ Regiune istorică, cunoscută și sub numele de Halici, care astăzi este împărțită între Polonia și Ucraina. În perioada 1786–1849 din această provincie austriacă a făcut parte și Bucovina.

²⁶ Ismail, oraș, regiunea Odessa, R. Ucraina.

²⁷ Reni, oraș, regiunea Odessa, R. Ucraina.

RUDOLF NEUMEISTER

(1822–1909)

Rudolf Neumeister s-a născut la 10 mai 1822 la Sonnefeld (Turingia), ca fiu al unui diacon și nepot al unui pastor evanghelic. Mama sa descindea, de asemenea, dintr-o familie de clerici. A murit la 7 septembrie 1909, la Großsalza. A început să studieze teologia la Universitatea din Jena. Unul dintre profesorii săi l-a recomandat ca preceptor pentru fiul librarului Friedrich Wallbaum (originar din Weimar, căsătorit la Brașov și proprietar al unei librării la București) și astfel Rudolf Neumeister a sosit în 1844 la București. I-a fost profesor lui Heinrich Wallbaum până în 1846, când familia s-a mutat la Brașov. Rudolf Neumeister nu a părăsit Bucureștiul, deoarece, fiind remarcat de către membrii comunității evanghelice, a fost ales pastor al Bisericii Luterane. A călătorit pentru scurtă vreme în Germania pentru a-și încheia studiile teologice, apoi, revenit la București, s-a căsătorit cu Albertine Grunau, fiica medicului Georg Grunau, membru important al comunității germane din Țara Românească. Din 1846 și până la plecarea sa definitivă din București, în 1867, Rudolf Neumeister a fost pastor al Comunității Evanghelice, aflată sub dubla protecție a regelui Prusiei și a împăratului Austriei. A activat, în aceeași perioadă și ca profesor de literatură germană la liceul Sf. Sava, dar, mai ales, ca preceptor pentru fiii și fiicele familiilor boierești din București. Propulsarea în această poziție nu s-a datorat însă primei sale poziții de acest gen, ci faptului că după plecarea familiei Wallbaum a fost angajat de către consulul Rusiei, Karl von Kotzebue. Legăturile cu familia diplomatului rus i-au creat astfel o bună faimă în rândul elitei sociale bucureștene.

Deși a cunoscut detalii despre viața privată a familiilor pentru care a lucrat ca pedagog, Rudolf Neumeister nu le-a inclus în memoriile sale. Preocuparea principală a volumului de memorii scris în anul 1900 a fost comunitatea luterană, pentru care a reușit să construiască, cu ajutor financiar din lumea germană, inclusiv direct de la regele Friedrich Wilhelm al IV-lea al Prusiei, noua biserică din București. Pentru meritele sale, a fost mai târziu decorat de către acesta. De asemenea, Neumeister s-a preocupat atent de soarta celorlalte comunități evanghelice din Țara Românească și Moldova, acțiunile sale fiind decisive pentru organizarea acestora la Iași, Craiova, Galați, Brăila, Pitești și în Dobrogea. S-a ocupat și de asistența religioasă pentru ostașii ruși proveniți din provinciile baltice, în timpul Războiului Crimeii. De la începutul activității sale ca „pastor în diaspora”, Rudolf Neumeister a fost preocupat de situația școlii de pe lângă comunitatea evanghelică, al cărei director a fost, și unde a adus-o ca învățătoare pe Thekla Trinks, la rândul ei autoare a unor scrieri cu caracter memorialistic. Rudolf Neumeister a mai publicat colecții de predici, piese cu subiect religios, poezii și traduceri din limba română, de asemenea și o lucrare despre tezaurul de la Pietroasa, cercetat de fostul său elev, Alexandru Odobescu. O parte din poeziile și predicile sale erau dedicate unor evenimente private sau de stat ale domnitorilor români.

Profund implicat în viața de zi cu zi a comunității evanghelice din București, ca pastor, profesor, fondator al unor societăți de într-ajutorare și de muzică, Rudolf Neumeister rămâne un autor important pentru istoricii preocupați de evoluția acesteia în cursul secolului al XIX-lea.

Rudolf Neumeister a inclus o serie de recomandări bibliografice pentru cititorii interesați de România contemporană, printre acestea numărându-se și lucrarea unui alt călător ce va fi prezent într-un volum viitor al acestei colecții de documente, și anume W. Derblich, *Land und Leute der Moldau und Walachei*, Praga: Kober und Markgraf, 1859.

Informații despre Rudolf Neumeister se găsesc la: Wilibald Stefan Teutschlaender, *Geschichte der evangelischen Gemeinden in Rumänien mit besonderer Beruecksichtigung des Deutschtums*, București, 1891; Hans Petri, *Evangelische Diasporapfarrer in Rumänien im 19. Jahrhundert*, Berlin, 1930; Nicolae Iorga, *Un martor german al timpurilor de prefacere românești*, în „Revista istorică”, an XXV, nr. 4–6, 1939, p. 141–146.

RUDOLF NEUMEISTER

Amințirile unui cleric din diaspora¹

1844–1848

Profesor particular²

p. 70

Domnul <Friedrich> Wallbaum³ avusese mai înainte o poziție la Brașov în Transilvania, // în care dobândise cunoștințe profesionale despre comerțul cu cărți din București și fondase firma al cărei singur proprietar era acum împreună cu un tovarăș de breaslă, care la sosirea mea era deja mort. p. 71

Exemplare mândre ale cărților autorilor francezi, mai ales opere ale scriitorilor cunoscuți, al căror nume apărea cu litere de aur pe cotoare, împodobeau prăvălia sa aflată pe strada principală a Bucureștiului, Podul Mogoșoaiei, Calea Victoriei (*Siegesstrasse*)⁴ de astăzi. Era o mină de aur. Până la urmă a fost vândută de domnul Wallbaum doar doi ani mai târziu, pentru că acesta s-a strămutat la Brașov, de unde era de fel soția sa, Luise născută von Greising, și unde s-a retras din viața publică.

La corespondența pentru afacerea cu librăria îi era de folos proprietarului acesteia pe lângă un ajutor de la prăvălie – Rudolph Thierry din Brașov – și domnul Winterhalter⁵, de loc din Viena. Și deoarece trebuie să mai amintesc de câteva ori numele acestui bărbat de geniu, vreau să fac deja observația, că acesta era un prieten intim al poetului și omului de stat român Rosetti⁶. Dezbinarea și slăbiciunea poporului nostru german din acele vremuri⁷ îl dureau adânc și în orice caz a contribuit la faptul că mai târziu s-a naturalizat ca cetățean român. A luat numele Jernesco (*jerna* înseamnă *Winter*), a scris în limba română poezii pline de suflet sub titlul „flori de mărăcin”, în germană „Distel-Blueten” și a ocupat multă vreme, ca și prietenul său Rosetti, înalta poziție a unui ministru român al cultelor⁸.

Mai trebuie menționat că în încăperile mari ale casei închiriate de Wallbaum <lucra de asemenea> pentru acesta meșterul Ohm, care conducea o tipografie, iar domnul litograf Wehnrich își avea <tot aici> locul de muncă. Dintre cei numiți numai ajutorul Thierry mai era, ca burlac, un cumpătat colocatar al casei noastre, de asemenea, și oaspetele preferat la masă al familiei. Toți ceilalți erau căsătoriți și aveau căminele lor, aflate în apropiere.

¹ Traducerea s-a făcut după Rudolf Neumeister, *Erinnerungen eines Diaspora-Geistlichen*, Potsdam: Edmund Stein, f. a., p. 40–215.

² *Hauslehrer*.

³ Despre Friedrich Wallbaum, vezi C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, București, 1979, p. 113–114; C. A. Kuch, *Moldauisch-Walachische Zustände in den Jahre 1848 bis 1843*, Leipzig, 1844, p. 207.

⁴ *Podomogoschoae, der nunmehrigen callea victoriei (Siegesstrasse)*.

⁵ Heinrich (Enric) Wilterhalder (1808–1889), ziarist, dramaturg, economist, om politic, revoluționar pașoptist, împământănit de guvernul provizoriu.

⁶ Constantin A. Rosetti (1816–1885), revoluționar pașoptist, om politic liberal, ziarist.

⁷ Referire la situația spațiului german de dinainte de 1870.

⁸ *Kultusminister*.

Era într-adevăr o familie nobilă de librari <cea> în care am fost și eu primit, iar domnul candidat, care încă nu își tunsese părul cel lung, s-a văzut repede obligat să apară ca ceva mai pregătit pentru saloane, ca profesor. Căci în marea sufragerie a familiei intrau mulți și nu arareori cu adevărat aleși oaspeți, și anume nu numai boieri de întâiul rang și înalți slujbași ai statului, de pildă directorul tuturor școlilor din capitală, pe nume Poenaru⁹, – ci și reprezentanți consulari din toate națiile, de pildă agentul curții chezaro-crăiești austriece la București, Timoni¹⁰, și consulul regal general prusian, von Neigebaur¹¹ din Iași ș.a.m.d.

p. 72 [...] Desigur că trebuia ca înainte de toate să încropesc un orar și să îl prezint tatălui spre încuviințare. Nu mă gândisem că orașul București se află cu mai mult de 6 grade mai la sud de Leipzig și că în ținutul Dunării de Jos căldura este mai moleșitoare decât în Germania. Toată învățătura pentru semestrul de vară ce ne stătea dinainte trebuia restrânsă la orele de dinaintea amiezii și pusă începând de la ora 7. După masă urma o odihnă prelungită, cel mult fiind permisă lectura. Mai târziu trebuia să mergem la băi¹², unde Heinrich învăța să înoate; în cele din urmă, înainte de cină, făceam plimbări dinainte stabilite în locuri pe care le schimbam regulat. [...] În afară de aceasta, priverile schimbătoare nu lipseau în mult întinsul oraș al bucuriei¹³, unde diferențele dintre Occident și Orient răsăreau la suprafață și mai limpede.

Trebuia numai să privești portul. Boierii bătrâni purtau încă după obiceiul turcesc haine de gală lungi (caftane¹⁴) și turbane ca acoperământ pentru cap; iar în mijlocul orașului, acolo unde se ridicau construcții noi, se puteau vedea și țigani zdrențăroși și copiii goi ai acelorași <lucrând> ca salahori. Adăpostul lor obișnuit era format din câteva scânduri sprijinite în apropierea clădirii, iar preferații familiei erau porcii, legați de pari; nu arareori și câte un urs pentru jucat.

Cele mai bune calești vieneze, trase de armăsari transilvăneni nobili, proprietate a familiilor bogate, și mii de birje drăgălașe cu atelaje scumpe erau folosite în chipul cel mai necruțător <pentru ca> prin alergarea iute pe caldarâmul denivelat să bată imediat la ochi oricărui străin.

Iar când mai apoi echipajul elegant întâlnea o căruță țărănească, greu încărcată cu un stângen de lemn și <la care> boii <erau> înhămați într-un jug de lemn, când proprietarul carului numit la urmă, cu opinci în picioare și cu un par în mână, cu care își împungea animalele de tras după chipul vechilor romani¹⁵, își

⁹ Poënar. Petrache Poenaru (1799–1875), inginer, inventator, profesor, director al Școalelor Naționale, membru al Academiei Române.

¹⁰ Casimir von Timoni (1795?–1862), consul al Austriei la București în perioada 1832–1849.

¹¹ Johann Daniel Ferdinand von Neigebaur (1783–1866). Pentru biografia și scrierile sale a se vedea volumul IV al prezentei colecții.

¹² *Badeanstalt*.

¹³ „*Est* sau *escht*, prescurtare pentru *oraschu* înseamnă *die Stadt*. Bucurie înseamnă *Freude*. Bukarest sau Bukurescht deci înseamnă Orașul Bucuriei. Pitești este Orașul Secret, aflat într-un loc ascuns, Plojescht Orașul Ploii etc.” (n. a.)

¹⁴ *Kafetans*.

¹⁵ *Nach altrömischer Sitte*.

scotea căciula de blană în fața domnului prinț¹⁶ cu cilindru <pe cap>, îmbrăcat deja după ultima modă de la Paris, ca și doamna prințesă – de care România înainte de dinastia ereditară era prea bogată, ce contrast mai era acestea!

Simțul mirosului te înștiința însă dacă ajungeai în apropierea piețelor de carne și pește, de asemenea și dacă ici-colo zăcea câte o mortăciune în praful de pe uliță, // sau dacă vreo bucată din aceasta era târâtă mai departe de nenumărații câini, care alergau fără stăpân încoace și încolo. Și era de-a dreptul primejdios pentru viața celui care, în anul 1844–1846, acolo unde astăzi strălucesc în inima orașului splendidele grădini populare și unde pe apa unui braț regularizat al râului și într-un iaz curățat plutesc lebede mândre, mergea pe podețul îngust și legănat peste mlaștinile din Cișmigiu¹⁷, și respira astfel un aer care arăta foarte neîndoios că orașul capitală era un focar de malarie¹⁸. Apa de băut era scoasă de mai multe sute de bărci din râul Dâmbovița și trebuia cumpărată și curățată de către cumpărător printr-un adaos de piatră acră¹⁹. Proverbul despre ceea ce e în stare să facă această apă sună: „Dâmbovița apă dulce, cine bea nu se mai duce Dumbovitza Wasser süßes, wer dich trinkt, zieht nicht mehr fort”.

Domnul Winterhalter a tradus astfel: „Dumbovitza Wasser süßes, wer dich trinkt, der bleibt zur Stelle”. Zâmbind, a adăugat însă: „sau vreți să spuneți – <cade> pe loc²⁰”?!

Dar ajunge! Bucureștiul, din care o treime a izbucnit în flăcări în prima zi de Paști a anului 1847, era deja după 25 de ani un oraș întinerit, iar azi strălucește ca o modernă și frumoasă reședință regală. [...]

Printre bărbații care apăreau des la o partidă de whist în casa Wallbaum erau încă unii descinzând din vremurile mai vechi.//

Deasupra stăteau doi medici. Unul se numea dr. Heinrich Zucker, născut la Regensburg. Acesta venise deja către sfârșitul secolului al XVIII-lea la București, deci în veacul trecut, <pe când era> tânăr și vreau să vi-l zugrăvesc. [...] Însă blândețea și prietenia cu care întâmpina pe oricine se apropia de el, prin care făcea ca seriozitatea înnăscută a ființei sale să se răsfrângă și mai izbitor, pe lângă acestea caritatea sa cunoscută tuturor și participarea plină de grijă la tot ce însemna școală și biserică, au făcut să fie cinstit ca un adevărat patriarh al comunității evanghelice. A murit la 1 mai 1848.

L-ați văzut cu ochii voștri, copiii mei, pe celălalt doctor. Mă gândesc la fostul medic șef al Spitalului Filantropia din București, bunicul vostru din partea mamei: dr. Georg Grunau²¹, născut la Göttingen. [...]

¹⁶ Herr Prinz, Prinzessin-Herrin.

¹⁷ Tschismedschu.

¹⁸ Wechselfieberherd.

¹⁹ Alaun.

²⁰ Auf der Stelle.

²¹ Georg (Gheorghe) Grunau (1785–1859), medic, venit în Țara Românească în 1812, doctor la spitalul Colțea în 1815, fondator al spitalului militar.

<Dr. Zucker> era de asemenea și întâi stăătorul Consiliului Bisericesc²² al comunității evanghelice. Urmașul său în această post a fost Georg Hill²³, profesor de limba latină la Colegiul Național românesc Sf. Sava²⁴. Locuia în aceeași casă cu dr. Zucker și era tot necăsătorit. [...]

p. 75 Deja asistasem de vreo două ori la serviciul divin de la vechea casă de rugăciune²⁵, la care va trebui să revin, și ascultasem câte o predică a fiecăruia din cei doi preoți angajați acolo. Cel mai bătrân era din Transilvania și nu studiasse deloc la universitate, dar de sus din amvon ne împărtășea multe cu încredere și cu tărie, ceea ce eu nu înțelegeam. Cel mai tânăr se numea Johann Ludwig Kuntz, era un german supus ungur din Poprad, din comitatul Zips²⁶, studiasse la Berlin, iar faptul că superintendentul general D. Marheinecke îl recomandase în 1842 pentru București s-a scris atunci în mai multe ziare. Pe el l-am vizitat în căsuța sa joasă, acoperită cu șindrilă, unde, ca flăcău, avea pe aceeași bucată de pământ o odaie cu o cămară alături. Cu // la fel de puțin loc de locuit trebuia să se mulțumească și învățătorul Martin Binder cu soția și copiii; căci casa parohială de acum se ridica pe atunci numai pe jumătate, iar catul de deasupra îl avea Baumann cu familia sa, iar în catul de jos erau două săli de clasă. [Împreună cu Friedrich Wallbaum face o vizită la familia Grunau, unde află că studentul poreclit „Turcul”, pe care îl întâlnise în timpul studiilor la Jena, era Adolph Grunau, viitorul său cumnat. Devenit apoi doctor în științe medicale, acesta studiasse între 1841–1846 la universitățile din Jena, Göttingen și Paris.]

p. 76 [...] <Friedrich> Binder <profesorul de vioară al lui Heinrich Wallbaum> era un tânăr zelos, mersese la gimnaziul din Brașov și, ca fiu al unor oameni săraci, venise la București ca să poată câștiga, prin ore particulare de vioară, suficient cât să poată ajunge la o universitate și să studieze teologia. Și-a atins scopul, a plecat la Leipzig și a ajuns preot într-un sat din partea săsească a Transilvaniei.

În țară au venit zilele verii târzii și ale toamnei și au încoronat fructierele, umplute cu toate felurile de fructe de la masa noastră de prânz, cu pepeni galbeni proaspeți și cu struguri, de asemenea, cu prune splendide și cu nuci foarte mari, două soiuri de fructe, care se întind pe pantele sudice ale Carpaților într-o cantitate și de o bunătate nemaiîntâlnite. Și pentru că este vorba despre mâncare, nu vreau să las nenumit, faptul că mâncarea din casa Wallbaum nu era deosebită de mâncarea unui gospodar obișnuit îndeosebi prin delicatețe foarte scumpe și foarte rare, dar era foarte gustos pregătită. De aceea era întotdeauna și pe gustul tuturor comensalilor, printre care se găseau foarte des și prieteni ai casei neinvitați, după obiceiurile bucureștene de atunci, întotdeauna bună. Dar dacă vreau să pomenesc îndeosebi că uneori erau serviți la masă ardei copti, să nu zâmbească nimeni! Este o legumă gustoasă și eu o prefer sparanghelului. Și tot astfel și în ziua de azi prefer

²² *Kirchenrat.*

²³ Georg Hill a fost primul profesor de latină al Liceului Sf. Sava, autor al *Vocabularului româno-francez*, împreună cu Petru Poenaru și Florian Aaron și al mai multor lucrări de gramatică latină.

²⁴ *Sct. Sava.*

²⁵ *Bethaus.*

²⁶ Localitate în regiunea cu același nume din Slovacia.

pe lângă carnea de vită salata de ardei copti, preparată cu oțet, ulei și sare, adică salată din ardei neiuși spaniolești²⁷, oricărui sos fiert și oricărei altei salate.//

[...] Până acum nu am spus încă nici un cuvânt despre ce înfrâuriri a avut asupra stării mele de sănătate clima sudică și aerul de oraș, pe atunci plin de tot felul de miasme (mirosuri bolnăvicioase), de fapt, mai cu seamă noile condiții în care am fost plantat. p. 77

Mi s-a atras atenția că doctorul de casă al familiei Wallbaum trebuia să mă consulte la piept într-o zi. Am putut doar să socotesc că înfățișarea mea trebuie să fi pricinuit acest fapt.

Urmarea a fost că doctorul m-a oprit cu totul de la fumul de tutun. Un alt tânăr doctor din Transilvania, dr. Widmann, adesea oaspete la masă în casa noastră, m-a întrebat curând după aceea, dacă simt vreodată dureri de piept? Am putut doar răspunde că sunt suportabile. – De acum am băgat de seamă că trec drept candidat la moarte.

Domnul Wallbaum mergea atunci mai des cu mine și cu Heinrich la izvoarele de apă proaspătă la cofetăria Ferestro, așezată la o jumătate de ceas de oraș, uneori îmi oferea un pahar de bere de la berăria lui Krebs – pe atunci singura din București – și îmi recomanda cu tărie să nu beau niciodată vinul obișnuit al țării curat, ci întotdeauna amestecat cu apă sau cu apă minerală acidulată.// p. 78

A venit ziua lui Wallbaum, 19 noiembrie. De acum eram de o jumătate de an în casă. Am organizat un examen cu Heinrich, care a dat satisfacție; iar pentru seară am scris, în continuarea sărbătorii acelei zile, o scurtă piesă de teatru, care a fost reprezentată pe o mică scenă improvizată în salon. Titlul era: „O inspecție școlară”.

Domnul Winterhalter l-a jucat pe director, iar domnișoara Berta (Albertine) Grunau pe doamna profesoară. Pe băncile școlii au stat profesorul de vioară Binder, mai sus numit, Heinrich și un tovarăș de joacă al său, Fritz Salich, asemenea și cele mai mici fete ale familiei Grunau, Dorine și Mina. Rolul inspectorului l-am jucat eu însumi. Răspunsurile repetate cu copiii, mai ales cel la întrebarea: „Cine a tradus Biblia în germană? – Ei! Ei!” – răspunsul: „Napoleon” – au stârnit multă voieșie. [...]

În timp ce băiatul se distra cu vreun joc – (domino, dame, pietre pentru construit) studentul candidat și profesorul <Neumeister> devenea și lector. În afară de romanul istoric al lui Rellstab²⁸ „1812”, imaginilor din Franconia²⁹ ale lui Gustav Heringen și câteva nuvele de A. C. Tromlitz³⁰ am citit și „Rienzi” al lui Bulwer³¹. Și deoarece *haute volée* (lumea aleasă) a Bucureștiului se ametea pe atunci cu spiritul gol al „Misterelor Parisului” lui Eugen Sue³², această cârpăceală literară de mult dată uitării a trebuit să fie înflorită de noi.

În seara de Crăciun am stat, bineînțeles, lângă un pom de Crăciun³³, și doresc să notez aici că acest obicei german străvechi s-a împământenit în cursul anilor și în multe familii românești. – Totuși, ceea ce m-a mirat în ziua următoare a fost a fost faptul că au tăcut clopotele din turle și că librăria a fost deschisă. Nu mă

²⁷ *Spanischen Pfeffer-Hulsen*.

²⁸ Ludwig Rellstab (1799–1860), scriitor și critic muzical german.

²⁹ *Franken*, regiune în Germania.

³⁰ A. von Tromlitz, pseudonim literar al lui Karl August von Witzleben (1773–1839).

³¹ Edward Bulwer-Lytton (1803–1873), scriitor și om politic englez.

³² Eugen Sue (1804–1857), medic și scriitor francez.

³³ *Christbaum*.

p. 82 gândisem, că membrii bisericii greco-ortodoxe încă socoteau după vechiul calendar, iar pentru ei 25 decembrie din Apus este abia a treisprezecea zi a acestei luni. În timp ce încă ne beam cafeaua, a apărut și domnul Wallbaum și a spus: „astăzi aș vrea să nu se țină lecțiile lui Heinrich; gândurile lui sunt încă foarte îndreptate către cadourile de Crăciun primite”. //

[...] La câteva zile după ziua mea de naștere (10 mai), când promisem cadouri din belșug, domnul Wallbaum a spus la salutul nostru de dimineață: „Domnule profesor, călătorim în Transilvania; poimăine vine căruța cu vizitiul, care ne va duce”.

Descrierea călătoriei ar fi aici necesară, și anume tocmai deoarece călătorii, care în ziua de astăzi, sosesc din Transilvania pe calea ferată de la Brașov, merg prin marele tunel de la Predeal prin Sinaia și Câmpina în jos spre Ploiești și București în 5–6 ore, nu mai sunt în stare să cunoască frumusețile naturii acestei romantice trecători, dar să le și zugrăvească. Aceasta trebuie însă să se întâmple aici.

Gândiți-vă numai la căruțele cu adevărat mari, cu oiști puternice și roți desăvârșit de tari. Pentru a opri, aceasta este înzestrată atât cu un sabot zdravăn, cât și cu un lanț de frână tare. De asemenea, nu lipsește nici cana cu țiței pentru a ungerea osiei de fier de sub arborele roților, ca și, pe lângă aceasta, a șinelor osiei și a cuielei osiei. Peste harabaua închisă pe amândouă părțile cu scânduri lungi se înalță stâlpi pentru mai multe împletituri din paie, fiecare cam de un stânjen pătrat mărime, patru până la cinci cercuri tari din răchită, iar deasupra tuturor mai este întinsă o pânză mare.

Cuferele și lăzile călătorului sunt fixate pe osia din spate și pentru a-l apăra de curent, de ultimul arc se mai atârână o împletitură de paie legată strâns de două spițe ale căruței.

Mai erau aduse la căruță și câteva legături de paie și o grămadă de fân. Apoi lada de călătorie cea mai potrivită pregătirii locurilor de șezut este acoperită cu covoare, pe lângă care nu trebuie uitat sacul umplut cu merinde, dar, de asemenea, și hainele căptușite cu blană. [...]

p. 83 [...] Următoarea noastră oprire, unde caii trebuiau din nou să facă un popas mai lung, a fost târgul Câmpina³⁴ [...], pe atunci cunoscut doar prin livezile sale. Această așezare se află pe malul stâng, mai înălțat, al albiei largi, acoperită cu bolovani, a Prahovei, în care apele ce se unesc în munți curg și vuiesc de obicei pe acolo doar în câteva fire de apă³⁵, totuși după ploi puternice și uneori, când se topește zăpada, inundă câmpia care se întinde pe malul drept. [...]

p. 89 Brașovul număra deja, în anul 1845, către 30 000 de locuitori și încă este și astăzi cel mai populat oraș vechi al sașilor din regatul Ungariei și Transilvaniei³⁶. Din piața cu patru laturi în care se ridică primăria se vede în sus, în partea de nord-est, către Tâmpa³⁷, foarte abruptă, minunat împădurită, înaltă de mai bine de 900 de picioare, pe a cărei muchie întinsă se ridică o stâncă mare. Față în față cu Tâmpa, la ale cărei picioare se află centrul orașului cu domul splendid și cu turnuri deloc

³⁴ Kimpina, oraș, jud. Prahova.

³⁵ Furchen.

³⁶ *Königreich Ungarn-Siebenbürgen*.

³⁷ *Kapellenberg*.

urâte, se întind de asemenea șiruri de dealuri³⁸; însă în mai sunt frumoase datorită înfloririi pomilor fructiferi din așa-numitele prisăci ale sașilor. În ceea ce privește <Biserica Neagră³⁹>, să mai spun aici că acolo sunt în slujbă, în afară de protopopul orașului⁴⁰, încă doi clerici.

La nord de orașul interior, care în anul 1845 încă mai avea un zid înconjurător, iar la nord și la sud câte două turnuri-poartă, se ridica Dealul Cetății⁴¹, ce oferea o privire minunată asupra câmpurilor din Țara Bârsei, pe care erau clădiri locuite, asemănătoare unor întărituri; în vale, însă între aceasta și povârnișul Tâmpa se întindea, spre nord-est, mahalaua Blumăna⁴², iar către nord-vest Cristian⁴³, <un sat> foarte întins. În apropiere de cele mai îndepărtate capete ale celor două mahalale, locuite mai mult de sași, se ridicau alte biserici ale acestora, la care slujeau diferiți clerici.

În afară de acestea se mai află în Brașov alte trei obști cu biserici deosebite și cu slujitori ai Domnului, una romano-catolică, una reformată, ai cărei credincioși sunt în cea mai mare parte unguri, respectiv secui⁴⁴, și una greco-catolică, în a cărei casă a Domnului capătă valoare limba română.//

Zilele următoare au adus multă viață în vechiul oraș al sașilor. Venise ziua p. 90
serbării gimnaziului fondat de Honterus⁴⁵ [...], inaugurat în anul 1545, deci cu 300 de ani mai înainte. Și episcopul națiunii săsești, Georg Binder⁴⁶, care își avea reședința permanentă la Biertan⁴⁷, apăruse în Brașov.

După examenele de la gimnaziu și la serbarea de acolo, prilej cu care directorul Tück a tipărit o istorie a așezământului sub formă de carte⁴⁸, iar un elev al clasei superioare a ținut liber un discurs în latină, a urmat în duminica următoare o slujbă la <Biserica Neagră>. [...]

Orga – în treacăt fie spus pe atunci a doua ca mărime după faimoasă orgă Hirschberger – vuia. Un maestru, organistul Maus, un omuleț, o mânuia cu forță, p. 96
astfel încât zidurile de piatră ale domului păreau că se clatină [...].//

Când a venit duminica, iar clopotele ne-au chemat în casa Domnului, trebuia să fac o nouă descoperire. Firește că pe atunci oamenii mergeau des la biserică și în ținutul meu natal din Turingia, dar în această privință în Țara Bârsei⁴⁹ la sașii transilvăneni am fost foarte surprins. Locuitorii se scurgeau spre biserică, iar băieții și fetele de școală, flăcăii și fecioarele, bărbații căsătoriți și femeile, văduvele și

³⁸ *Gebirgsausläufer.*

³⁹ *Domkirche.*

⁴⁰ *Stadtpfarrer.*

⁴¹ *Schlossberg.*

⁴² *Vorstadt Blumenau*, astăzi cartier al municipiului Brașov.

⁴³ *Neustadt*, sat, comună, jud. Brașov.

⁴⁴ *Szekler.*

⁴⁵ Johannes Honterus (1498–1549), umanist, tipograf, fondator al gimnaziului de pe lângă Biserica Neagră.

⁴⁶ Georg Paul Binder, episcop al Bisericii Evanghelice din Transilvania, 1843–1867.

⁴⁷ *Birtheim*, jud. Sibiu.

⁴⁸ „Acolo sunt tipărite și câteva scrisori de la Dr. Martin Luther către Honterus.” (*n. a.*)

⁴⁹ *Burzenland.*

p. 97 orfanii, toți purtau după vârstă și după stare, căsătoriți sau holtei, aceleași haine de duminică, băieții de pildă // cojoace albe, femeile fustă neagră și acoperăminte de cap ca niște scufii – fără să caute să se mândrească cu hainele.

Predica a ținut-o preotul Lassel, „domn demn de cinste” – după cum sună descrierea obișnuită a preoților și felul în care se adresează acestora în satele sașilor transilvăneni. Liturghia totuși a ținut-o predicatorul său, iar despre acest titlu trebuie să fac următoarele observații. Celor mai mulți preoți evanghelici ai sașilor le este orânduit un câte un ajutor de preot⁵⁰; în așezările mai mari, de pildă la Prejmer⁵¹, sunt și doi. Aceștia sunt chiar rânduiți preoți și îndeplinesc multe funcții date lor de preot, botezuri, cununii, înmormântări, ajută la sacramentele din altar, însă le lipsește pregătirea academică pentru a deveni preoți. Predicile din zilele de duminică și de sărbătoare le ține preotul, din această pricină, și doar dacă acesta se află bolnav sau trebuie să plece, atunci predicatorul citește o predică tipărită aleasă de preot pentru înălțarea obștii. Pe lângă aceasta, nu există absolut nici o sinecură, pentru predicator și le rămâne puțină vreme să supravegheze cultivarea și recoltarea câmpurilor lor, de care firește că sunt foarte legați.

Și pentru am vorbit despre recolte, să mai fie spus, că întreaga Țară a Bârsei, cultivată cu grijă, mi s-a părut o livadă de aur, unde nu numai că am regăsit toate soiurile de fructe din ținutul meu german, ci și multe câmpuri de porumb splendid înverzite, ale căror suprafețe întinse după o ploaie torențială vrăjesc prin frumusețea mândrului curcubeu. [...]

La prima excursie, scopul nostru a fost casa parohială din așezarea Feldioara⁵², aflată la o milă și jumătate depărtare de Sânpetru⁵³. Nu am lăsat, firește, nevizitate, niște ruine mărețe cu același nume, pe o înălțime de lângă sat, pe lângă care șerpuiește râul Olt. De unde se trage numele de *Marienburg* – era de părere preotul locului – nu se mai poate ști neîndoielnic. Se îndoia că cineva se putea gândi la fondarea acestei cetăți de către cavalerii Ordinului Teuton din Feldioara. Căci sașii transilvăneni ar fi venit deja la jumătatea veacului al XII-lea din Renania de Jos, din Harz și din Turingia⁵⁴ în Transilvania, sub regele Geza al II-lea al Ungariei⁵⁵. Desigur că mi-a fost arătată și biserica și // mi s-a atras atenția asupra zidurilor puternice și așezării de lângă aceasta, pregătită cu totul pentru apărare.

p. 98

Iar preotul Lassel a întregit: „căci turnurile, lăcașurile Domnului și școlile – asta, cu voia Domnului, veți vedea foarte clar poimăine la Prejmer – au fost cetățile noastre, unde toți locuitorii se salvau la vreme de nevoie și unde se și apărau, din vremurile când uneori hoardele turcești și bandele tătărești ne atacau din draga dumneavoastră Valahie”. [...]

Următoarea noastră vizită a fost la bătrânul preot Fabricius în Prejmer, deja numit.

⁵⁰ *Hulfegeistiger*.

⁵¹ *Tartlau*, sat, comună, jud. Brașov.

⁵² *Marienburg an der Weichsel*, sat, comună, jud. Brașov.

⁵³ *Petersberg*, sat, jud. Brașov.

⁵⁴ Regiuni germane de unde au pornit, în veacul al XII-lea, valurile de coloniști sosiți în Transilvania.

⁵⁵ Geza al II-lea, rege al Ungariei între 1141–1162.

Acolo se putea într-adevăr recunoaște cum biserica și turnul său, din mijlocul unui cimitir mare, foloseau ca cetate. Căci doar două porți în ziduri tari și înalte, care înconjurau întreaga așezare bisericească, lăsau să se ajungă înăuntrul acesteia. Acoperișurile sălilor de clasă și ale locuințelor profesorilor, de asemenea, ale locurilor mari pentru păstrarea roadelor, se înclinau de la marginea acestui zid înăuntru, către curtea bisericii. [...]

Și în casele parohiale din Codlea⁵⁶, un sat foarte asemănător unui oraș, prin care trece șoseaua de la Brașov la Sibiu, și la Râșnov⁵⁷, cu o cetate cu același nume pe o înălțime, am cerut găzduire și am avut parte de cea mai prietenească primire.

Zilele frumoase de la Sânpetru s-au încheiat repede; săptămâna următoare am mers cu Heinrich la Zizin⁵⁸. Acest sat bisericesc este așezat într-o gură de munte pe un râșor cu același nume, care la vreme proastă se transformă în torent de munte.//

p. 99

Biserica ține de o comunitate calvin-reformată de neam maghiar. Câteodată preotul de acolo ține și câte o predică în limba germană. Căci și câțiva sași s-au așezat deja acolo.

Dar și nenumărați români trăiesc la Zizin ca țărani, păstori și zilieri, iar un popă⁵⁹ din Târlungeni⁶⁰, aflat în vecinătate, le slujește ca păstor de suflete.

Fie aici notat, că cele așa-numite șapte sate, care se întind de la satul Turcheș⁶¹ la intrarea torentului Timiș⁶² în câmpia din Țara Bârsei, de-a lungul muntelui până la Zizin și Birkaretz⁶³, numără mai mult de 25 000 de locuitori, și că acolo se găsește un amestec cu adevărat surprinzător între aceștia. Nu puține neamuri înțeleg și pot vorbi în trei limbi.

Proprietarul căsuței în care închiriasem o mică locuință pentru mine și pentru elevul meu era un ungar, și astfel am învățat repede să cer *kenieret* și *wiset*, asta însemnând pâine și apă. Atunci când era nevoie de mai multă limbă maghiară, Heinrich, care deprinsese multe cuvinte de la nenumărații servitori care se mutau din ținutul secuiesc⁶⁴ la București, era tălmăciul meu [...].

Băile Zizin, de fapt, puteau fi pe drept numite o ctitorie a consilierului medical⁶⁵, dr. Joseph von Greising, și a fratelui său, farmacistul Franz von Greising. Farmacistul a făcut primele cercetări asupra apei feroase, bogată în oxigen și a găsit chiar și iod. Consilierul medical a întreprins îngrădirea izvoarelor în acest scop și a pus să fie acoperit ca un chioșc cel mai folosit izvor, cel cu apă de băut. [...] //

p. 107

[...] Într-o zi, era în prima jumătate a lunii februarie 1846, episcopul bisericii, Friedrich Bossel⁶⁶, pe care l-am amintit mai înainte, a intrat la mine și // m-a înștiințat, în numele prezbiteriumului comunității evanghelice, că nu le-ar plăcea

p. 108

⁵⁶ Zeiden, oraș-municipiu, jud. Brașov.

⁵⁷ Rosenau, oraș, jud. Brașov.

⁵⁸ Zaizon, jud. Brașov.

⁵⁹ Pope.

⁶⁰ Tatrang, sat, jud. Brașov.

⁶¹ Türkös, sat, jud. Brașov.

⁶² Tömös, afluent al Oltului.

⁶³ Neidentificat.

⁶⁴ Czeklerlande.

⁶⁵ Medicinalrates.

⁶⁶ Friedrich Bossel, membru important al comunității germane din București. Proprietar al unui han în care au funcționat un cabinet de lectură, un teatru și un atelier de fotografie.

să fiu propus comunității ca urmaș al preotului Kuntz. Așadar a venit la mine ca să afle dacă aş primi alegerea?

Am fost surprins, dar m-am și bucurat; doar că erau de trecut greutăți mari.

Mai întâi, eram legat de <locul> de pedagog până la sfârșitul lui mai, iar înainte de hirotonisirea mea, care desigur doream să aibă loc la Coburg, trebuia să trec acolo „examenul de stat”, așa-numitul *rigorosum*. De asemenea, mi se părea îndoielnic, dacă îmi va rămâne dreptul de indigenat în patrie⁶⁷ și împreună cu acesta dreptul la o viitoare poziție acolo. Aceste promisiuni de ordin administrativ erau pentru mine *conditio sine qua non*, prima cerință pentru hotărârea mea.

Toate acestea le-am împărtășit domnului Bossel și, imediat, domnului și doamnei Wallbaum. Apoi am scris tatălui meu și l-am rugat să vorbească despre întreaga situație cu superintendentul general D. Genssler din Coburg. Urmarea a fost hirotonisirea mea în vechea patrie cu promisiunea dorită, iar în București alegerea de către comunitate. În numele puterilor protectoare ale bisericii evanghelice de acolo, aceasta a fost întărită de consulatul regal al Prusiei și de agenția cezaro-crăiască din București – candidatul în teologie <devenea> de acum înainte preot. [...]

Preot în străinătate⁶⁸

p. 110 Duminică, 11 octombrie 1846, a avut loc instalarea mea ca preot la București. [Descrierea ceremoniei.]

p. 111 În joia de după această serbare era 15 octombrie, ziua de naștere a Majestății Sale regele Prusiei, Friedrich Wilhelm al IV-lea⁶⁹, protectorul comunității evanghelice aflate sub dubla oblăduire a Prusiei și Austriei. În încheierea predicii mele de instalare amintisem prin urmare de aceasta și făcusem cunoscută ora slujbei aniversare. De asemenea, m-am îngrijit ca atât consulul prusac Sakellario⁷⁰, grec de obârșie, cât și agentul curții austriece chezaro-crăiești Timoni să primească invitații speciale pentru aceasta. Predica am luat-o asupra mea, ca sudit⁷¹ prusac, născut într-un stat al uniunii vamale⁷².

p. 112 Au apărut amândoi reprezentanții invitați ai puterilor protectoare, iar șeful poliției orașului de reședință – intitulat agă⁷³ – pusese să fie așezate în apropierea casei de rugăciune de pe *strada Luterana*⁷⁴ santinele călare, pentru // a preveni orice deranj în timpul slujbei; el însuși a participat la aceasta. [...]

⁶⁷ *Indigenats-Recht im Vaterlande.*

⁶⁸ *Diaspora-Pfarrer.*

⁶⁹ Friedrich-Wilhelm IV (1795–1861), rege al Prusiei I (1840–1861).

⁷⁰ Constantin Sachelarie, fiu al unui negustor grec din București înnoobilat de Francisc I, consul al Prusiei la București în 1834–1848.

⁷¹ *Schutzbefehlener.*

⁷² *Zollvereins-Staate.*

⁷³ *Aga.*

⁷⁴ În original în text.

Prin strădaniile conducătorului consiliului parohial⁷⁵, Friedrich Bossel, și ale devotaților săi colegi, mi-am găsit la intrarea mea în funcție o altă locuință decât cea a predecesorului meu Kuntz. Adăpostul jos al acestuia, cu acoperiș de șindrilă, a fost cu totul ras de pe fața pământului, noua casă parohială a fost mărită.

Aceasta cuprindea locuințe pentru doi clerici la etajul superior și pentru învățătorul Binder, căsătorit, în partea de jos. La parter erau așezate, de asemenea, încă două săli de clasă mari și două odăi pentru un profesor necăsătorit. Pentru pretențiile mele, care pe atunci, mai ales în ceea ce privește locuința, trebuiau să fie mai mici în România decât în Germania, spațiile în care mă mutasem ajungeau cu desăvârșire. Aveam o cameră arătoasă, o odaie pentru studiu, una pentru dormit la fel de mare, o bucătărie, pivniță și toate cele necesare; chiar și o bucată din vița de vie amintită mai sus <aflată> pe marea proprietate a parohiei îmi fusese dată mie spre folosință.//

p. 113

Nu am luat parte de la început la prostul obicei al clericilor diferitelor confesiuni, de a face vizite de anul nou membrilor obștii lor, ca aceștia, la urarea lor de an nou – Dumnezeu să le dăruiască încă mulți ani (*la multi ani*)⁷⁶ – să le apese în palmă un ban de aur. Am făcut vizite de anul nou doar reprezentanților puterilor protectoare și episcopilor bisericii; i-am înștiințat însă pe domnii de a căror strângere de mână cu un dar zornăitor trebuia să mă tem, ca în glumă, că nu am venit să îmi iau vreun ducat. Au râs <împreună> cu mine și nu am fost jignit.

Unii oameni au considerat purtarea aceasta ca un semn de trufie; toți enoriașii cu simțăminte distinse mi-au dat însă dreptate; de asemenea, foarte curând s-a aflat peste tot că luam parte cu plăcere la sărbătorile de familie, fără deosebire de stare, și că onoram invitațiile adresate mie de oameni foarte bisericoși numai atunci când porunca a șasea era păzită cu strășnicie. [...]

Aveam un cizmar bisericos în obște, pe nume Irrgang. Moartea îl lovise greu pe acesta și cu adevărat îi era urât să îndeplinească toate trebuințele unei înmormântări. Așa că am înființat cu el și cu cei doi mai sus numiți (<meșterii tâmplari August> Flögel și // <Christoph> Dünkelmeyer) „Casa de Ajutor pentru Deces București⁷⁷”, atrăgând și pe fabricantul de calești Günther.

p. 114

Acesteia i se puteau alătura toți creștinii din oraș fără deosebire de confesiune; dar membrii trebuiau să se și oblige să renunțe, când va veni vremea pentru rudele lor, la acel prost obicei care pe atunci încă mai stăpânea peste tot prin România, anume ca morții să fie purtați pe străzi către groapă în sicriu deschis. [...]

[...] 12/24 aprilie 1847 a fost o zi îngrozitoare pentru București: căci atunci a izbucnit înspăimântătorul incendiu din pricina căruia 36 000 de oameni au rămas fără acoperiș. Această zi era după calendarul ortodox chiar prima zi de Paști, la care erau trase multe focuri de armă de bucurie, după obiceiul ținut până acum în

p. 115

⁷⁵ *Kirchenvorsteher*.

⁷⁶ În original în text.

⁷⁷ *Bukarester Sterbekassenverein*.

oraș. Un băiat de unsprezece ani l-a tras pe al său cu un pistol și glonțul orb a aprins acoperișul de șindrilă putredă al unui grajd.

Dar până să povestesc aici și celelalte urmări – mai întâi câteva alte însemnări.

Zilele marilor sărbători bisericești erau ținute pe atunci după vechiul calendar și de către toți cei care țineau de confesiunile apusene. Așa se face, că și casa de rugăciune evanghelică⁷⁸ era plină până la ultimul loc. [...]

p. 116 [...] După ce s-a sfârșit slujba, puțin înainte de amiază, mi-am părăsit locuința ca să mă duc într-o parte mai îndepărtată a orașului. Mă invitase la masă un epitrop al obștii mele.

Drumul mă purta pe o stradă aflată în partea de sud-est a orașului, care pe atunci se numea „franceză”⁷⁹ și care începea de la capătul străzii principale, Podul Mogoșoaiei. Amândouă străzile formau acolo un unghi drept. Pe când mă aflu în apropierea acestora, am găsit Strada Franceză deja blocată de armată și o grămadă de așa-numiți sacagii⁸⁰, asta însemnând oameni care cu un butoi așezat pe două roți și o oiște, tras de un cal, scoteau apă din râul Dâmbovița, aflat în apropiere, care își alergau atelajele în toate părțile. Nu puteam și nu aveam voie mai departe. Chiar am vrut să mă întorc și să o iau pe un alt drum. Atunci un membru al obștii mele m-a chemat în locuința lui, care din spate oferea o priveliște asupra incendiului. Am urmat chemarea și i-am găsit pe toți ai casei liniștiți și fără griji, căci vântul bătea dinspre nord-vest, în timp ce inima focului, deși foarte aproape, se afla totuși la sud de noi. Dar ce spun eu: vânt? Era o furtună puternică. Iar soarele deja fierbinte din cele trei săptămâni trecute din aprilie uscaseră totul, ceea ce se putea vedea și din pricina prafului îngrozitor care zbura pe ulițe și se ridica spre cerul deja de mult timp lipsit de nori.

„Poate să fie și mai rău” – s-a spus în curând. După câteva minute chiar a trebuit să fugim: „Ajută-ne Doamne!” și adăugând speriați: „O să fie groaznic!”.

Norii de fum s-au întins, căci nu numai acel grajd care arsese la început, ci și foarte multe case din București erau acoperite pe atunci cu șindrilă și curând pe o mulțime dintre acestea din jur fâlfâiau ca niște balauri de foc încoace și încolo, ba chiar și pe acele acoperișuri mai îndepărtate. [...] //

M-am îndreptat, dinspre locul în care mă aflu în acel moment în centrul orașului, către casa doctorului Grunau, așezată la nord.

L-am salutat la etajul cel mai de sus al casei sale, la fereastra podului. Nici aici nu era în acea clipă nici o primejdie, dar nori de fum înspăimântători se întindeau dinspre sud-vest către sud-est peste oraș, ba chiar către sud-est arăta ca și cum s-ar fi format deja câteva focare de incendiu.

Atunci mi-a venit în minte bătrânul „Koch” și am strigat: „Pentru numele Domnului, bătrânul Koch, pe el trebuie să-l salvăm!”. În clipa următoare eram pe fugă.

⁷⁸ „Biserica Sf. Maria, construită nu departe de vechea biserică, pe locul căreia se înalță acum un liceu mândru, a fost târnosită de mine abia în Duminica Floriilor anului 1853.” (n. a.)

⁷⁹ Strada Franceză, considerată cea mai veche din București, situată între Calea Victoriei și Hanul Manuc.

⁸⁰ *Saccatschus*.

Cine era bătrânul „Koch”? – Un prieten de multă vreme al casei doctorului Grunau, de felul său meșter de instrumente și acordor de pian, născut la Weimar, unul dintre cei mai demni de cinste bărbați încă de pe vremea vechii comunități germane din București⁸¹, ospitalier și prietenos cu oamenii locurilor, credincios prietenilor săi până la jertfă, cu frica lui Dumnezeu și înainte de toate și cumpătat. Însă vorbesc mai cu seamă despre acesta din urmă, pentru că mulți dintre germanii, pe care în *anno*⁸² 1844 i-am găsit în București, tocmai o asemenea faimă nu aveau la români și în general nici nu o meritau. Fiindcă Koch nu încheiase nici o căsătorie în timpul vieții sale, era, la vârsta sa, 72 de ani, un bătrân singur. Doar o vecină româncă se îngrija de gospodăria lui, ca și de rufele sale, și îi aducea bucatele de zi cu zi. În zilele în care fusese sănătos venea mereu la biserică, înainte de anul nou însă avusese un atac, în urma căruia putea să se miște doar cu ajutorul unui baston până la ușa care dădea în curtea mică, ce se găsea în fața căsuței sale acoperite cu șindrilă. În mijlocul curții se găsea o fântână cu ciutură și nu departe de aceasta stătea un butoi plin cu apă, pregătit pentru scoaterea acesteia. De ce vorbesc despre asta aici vom vedea îndată. [...]

Următorul meu drum către Koch m-a purtat pe unde astăzi se află parcul Sfântul Gheorghe⁸³. Pe atunci se afla în mijlocul său o biserică mare cu același nume. În jurul acesteia se întindea o curte mare, care pe atunci era cu totul neconstruită. O poartă cu un arc mare forma intrarea principală dinspre apus, în timp ce o a doua intrare se afla la sud-est. Chiar alături se înălța un turn de lemn, înalt, unul dintre cele două, la fel ca formă, așa-numite foișoare de foc, pe care Bucureștii le aveau pe atunci în nord-vest și la sud-est, pentru ca paznicii lor să fie cu ochii în patru zi și noapte și să dea de știre imediat dacă vedeau vreun incendiu. De la turn până la poarta mai sus numită se întindea, în arcade, un zid înalt de trei stânjeni, așa încât făcea, împreună cu șirul de case de peste drum o uliță destul de îngustă. //

Pe când veneam pe ulița aceasta, deja ardeau acoperișurile caselor de pe ea. p. 118
Atunci am încercat să răzesc cu tărie de-a lungul zidului în mai largă Uliță a Târgului din Afară⁸⁴. Dar nu mi-a reușit. Căldura și fumul gros de la foc, norii de praf care mânați de vântul de furtună își făceau drum tocmai pe acolo, de asemenea și țiglele care cădeau deja de pe acoperișuri și șindrila în flăcări îmi făceau acest lucru imposibil. Trebuia deci să mă întorc și să ocolesc piața construită în jurul bisericii Sf. Gheorghe, pe unde nu mai era nimeni lăsat să treacă.

Până la urmă am ajuns în apropierea locuinței bătrânului Koch, printr-un loc pe atunci încă fără construcții aflat la răsărit de biserica Stelei⁸⁵, un așa-numit maidan⁸⁶, pe care deja mulți locuitori ai acelei mahalale își căutaseră scăparea și își îngrămădiseră feluritele lucruri clăie peste grămadă. [...]

⁸¹ *Aus der Zeit des patriarchalischen Deutschtums in Bukarest.*

⁸² În original în text.

⁸³ *St. Georgs-Park*, în jurul bisericii cu același nume.

⁸⁴ *Strasse Tirko de afare*, astăzi Calea Moșilor.

⁸⁵ *Kirche Stelei.*

⁸⁶ *Maidan.*

p. 119 Dar primejdia era deja foarte mare și nu a fost cruțată. Ba chiar în jurul bisericii Stelea, care a și ars, focul s-a dezlănțuit cu atâta furie atât de repede, încât mai multe femei nu numai că și-au pierdut lucrurile îngrămădite pe locul liber din jurul bisericii, ci, așa cum au povestit mai târziu, chiar au avut arsuri. [...] //

[Bătrânul refuză să își părăsească locuința. Neumeister caută ajutor pentru a-l transporta.] Doar că acum m-au urmat pe ulicioară – lăudat fie Domnul– fratele meu Robert, pe atunci negustor în București, și doctorul Grunau cel tânăr, amândoi de mult morți. Au venit cu trăsura lui Grunau bătrânul, l-au luat pe bătrânul Koch pe brațe, l-au dus din nou pe maidan, unde era trăsura și l-au dus în casa Grunau. Am închis ușa, am băgat cheia în buzunar, ca să o duc moșneagului și tocmai ieșeam pe poartă – atunci pământul s-a cutremurat sub mine și a urmat o bubuitură ca de tun, ca și cum multe tunuri ar fi fost slobozite deodată. Apoi s-a ridicat un nor de fum îngrozitor dinspre piața Sf. Gheorghe, mai sus descrisă, și într-adevăr – încă pe drum, pe când pășeam încet spre casa familiei Grunau, am auzit zvonul, care curând s-a adevărit – că acel zid pe care eu trebuise să îl înconjur, a sărit în aer din pricina pulberii aprinse. Că acolo era pulbere, nu a știut nimeni; doar se bănuia că era din așa-numita vreme a zaverei⁸⁷ (vremuri deosebit de grele), de când turcii l-au urmărit pe fugarul principe grec Ipsilanti⁸⁸ până la București și s-au răz bunat săngeros pe mulți.

Mort de oboseală am ajuns în sfârșit în casa Grunau și am fost primit în familie de toți cei de față, desigur și întremat după această zi nedorită de post cu mâncare și băutură. Focul a mai ars până târziu în noapte și și-a încheiat goana pustiitoare abia la capătul de sud-est, cel mai îndepărtat, al orașului. [...]

p. 120 În duminica albă⁸⁹ de după zilele de groază [...] // a luat parte la slujba din mica noastră biserică și un om, al cărui nume cunoscut îl pot spune, până la această oră, cu stimă și cu dragoste prietenească, în amintirea legăturii apropiate în care am intrat foarte curând cu el și cu familia sa.

Era consulul-general rus Carl von Kotzebue⁹⁰; acesta era din Iași, unde fusese consul, acum mutat cu un rang mai înalt la București.

Îndată după slujbă, m-a căutat la locuința mea și, cu acest prilej, m-a și întrebat dacă nu aș fi pregătit să țin lecții fiilor săi, August și Ernst, băieți de 10 și 8 ani, care avuseseră până atunci un preceptor (Vieweger se numea acesta). Ne-am înțeles atunci ca eu să mă oblig să dedic acestui scop două ore pe zi, în afara sâmbetei, totuși cu condiția ca, dacă aș fi fost chemat la vreun bolnav grav, ceea ce totuși se întâmpla destul de rar în acele zile, să mi se îngăduie să întrerup orele. Leafa era de 10 ducăți pe lună, pentru un candidat la însurătoare un adaos însemnat la veniturile sale.

În ziua următoare deja îl salutăm pe domnul von Kotzebue în camera sa de lucru. Am vorbit iarăși pe scurt despre împărțirea orelor în săptămână, 3 ore de

⁸⁷ *Sogennanten Savera-Zeit.*

⁸⁸ *Ypsilanti.*

⁸⁹ *Quasimodogeniti*, prima duminică de după Paști în Biserica Catolică și în Biserica Luterană.

⁹⁰ Carl von Kotzebue (1805–1896), consul al Rusiei la Iași și apoi la București, fratele călătorului Wilhelm von Kotzebue.

latină, 2 de matematică, 1 de germană, 2 de istorie, 2 de geografie. Băieții au fost chemați și mi-au fost prezentați. Le-am spus atunci – „chemați-o pe mama și apoi mergeți în odaia voastră de studiu, căci domnul pastor vine îndată!”.

Doamna von Kotzebue, născută von Kosküll – soțul ei o numea Lili (Emilie) – era de asemenea de confesiune evanghelică și de sorginte germană, născută în Kurlanda⁹¹. După ce i-am fost prezentat, m-am retras repede, ca să încep predarea. Aici deja i-am cunoscut bunătatea. A spus: „Cred că ne vom revedea la micul dejun.” – „Da, desigur, de asta am uitat cu totul; la micul dejun, care se va servi către ora 10, sunteți invitat de fiecare dată” – a întregit consulul-general.

[...] Din contra, s-a întâmplat adesea să intru cu întreaga familie, din care făcea parte și micuța de cinci ani Zoe, în camera de lucru a tatălui și discutând cu toții să pot fuma o țigaretă ce îmi era dăruită. Îndată însă ce primele echipaje intrau pe poarta curții spațioase, iar servitorii anunțau vizite, mă scuzam. Consulul general se grăbea atunci către marele salon de primire și clădirea consulatului se asemena până la 2 ceasuri după-amiaza cu un stup de albine. Boieri, adesea cu doamnele lor, intrau și ieșeau. //

p. 121

În același timp, pe când von Kotzebue era consul rus la Iași, se număra printre slujbașii aceluiași consulat și un finlandez pe nume von Giers⁹². Într-o zi, la micul dejun al familiei von Kotzebue a fost viu discutată o veste sosită lor din Moldova. Von Giers se logodise acolo cu o domnișoară Cantacuzino⁹³. Aceasta era sora soției lui Wilhelm* von Kotzebue, care trăia la Iași, cunoscut ca traducător al poezilor moldoveni. Acesta era un frate al consulului general; pe celălalt frate al său, generalul August von Kotzebue, devenit faimos în războiul cu cerchezii din Caucaz, îl vom cunoaște mai îndeaproape mai târziu. [...]

Într-o zi a intrat la mine doctorul Meyer, medic primar⁹⁴ la spitalul militar și totodată doctor personal al principelui Gheorghe Bibescu⁹⁵. Apropiata zi de nume a principelui – Gheorghe (vezi calendarul), 23 aprilie/5 mai, prilejuise vizita domnului doctor Meyer.

Mi-a împărtășit faptul că principele Bibescu nu își va serba ziua numelui în București, ci se gândea să meargă la deja mai sus-numitul conac Comarnic⁹⁶ pe râul de munte Prahova. Eu însumi știu cât de princiar s-a purtat Bibescu, nu doar față de comunitatea noastră [...] ci și cum se arătase, mai nou, în ziua groaznicului incendiu⁹⁷.

⁹¹ Regiune în Letonia de astăzi.

⁹² Vezi biografia și relatarea călătoriei lui Nikolai Karlovici Giers în volumul IV al prezentei colecții.

⁹³ *Von Cantacuzeno*.

* În text: Ernest, confuzie evidentă.

⁹⁴ *Primararzt im Militari-Spital*.

⁹⁵ Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești între 1843–1848.

⁹⁶ *Komarnik*, oraș, jud. Prahova.

⁹⁷ „Prințul Bibescu – același despre care amintește cunoscutul cântec studentesc <german>, luase parte cu mare prevedere la stingerea focului de către grupele școlite și îmbrăcate militărește (*pompieri*). Cunoscut ca un bun călăreț apăruse în multe puncte ale orașului aflate la depărtare între ele, și am fost eu însuși martor al felului în care, la ceasurile 11 din noapte, se ținea sus pe cal în fața clădirii vămii, plină cu lăzi de marfă, aflată în primejdie, și împărțea cu glas tare porunci pentru ca aceste bunuri să fie apărate.” (n. a.)

* În text: Ernest, o confuzie evidentă (n. trad.).

p. 122 Dr. Meyer a continuat: „Am vorbit cu mareșalul curții von Gramont. Ne vom îngriji ca prințul să petreacă vreo două ore la Băneasa⁹⁸ și să primească vizite.//

Deci trebuie să aranjăm acolo ceva în onoarea sa. Gândiți-vă la un sfat bun! Revin mâine. Mai bine – veniți dumneavoastră azi la mine la masă! Mâncăm târziu, se va face de cinci!” [...]

p. 123 Surpriza pregătită perechii princiare s-a împlinit în felul acesta: poezia de mai jos, compusă de mine, a fost înmănată împreună cu un buchet de flori perechii princiare, la Băneasa, de către două fete – Mathilde Meyer, fiica celui care a însuflețit întreaga festivitate, și Luise Eitel, fiica farmacistului curții, Friedrich Eitel⁹⁹, care au personificat „prietenia și dragostea” ca îngeri-copii. Eu însumi am ținut o cuvântare specială; era asemănătoare conținutului poeziei. [Urmează versurile, sub titlul *Principelui Gheorghe Bibescu al Țării Românești. La ziua numelui 1847 (23 aprilie/5 mai)*]. //

p. 124 [...] Perechea princiară a părut plăcut surprinsă de acest omagiu și a binevoit să aducă mulțumiri deosebite, mie și totodată taților copiilor, veniți în calitate de epitropi ai comunității evanghelice.//

[...] Faima mea a crescut pe atunci în alte cercuri ale orașului mai ales printr-o altă împrejurare.

Din Rusia venise la consulatul general o sumă mare de bani pentru sprijinirea celor păgubiți prin foc, fără deosebire de religie. Domnul von Kotzebue a numit o comisie de oameni de încredere pentru a verifica motivele tuturor celor îndreptățiți să fie sprijiniți. Mi-a făcut și mie și mai sus-amintitului epitrop Bossel onoarea de a mă însărcina cu împărțirea, pe lângă dragomanul instituției¹⁰⁰ sale și alți câțiva supuși ruși; tot astfel, pentru mulți evrei vorbitori de germană și foarte rău loviți de foc, pe negustorul Fildermann, bine văzut de poporul său. Era destulă muncă pentru mine. Cele mai multe cercetări la fața locului le-au făcut chiar Bossel și Fildermann; însă trebuia ținută o anumită evidență la împărțirea ajutoarelor și cea mai mare parte scriptică, care se adăuga acestei <împărțiri>, mi-a revenit mie. De asemenea și rapoartele săptămânale la cancelarie, la care apărea de obicei și domnul von Kotzebue. [...]

Soarele arzător de amiază și praful de pe străzile orașului au dat prilejul multor familii de boieri să își viziteze moșiile de la țară. Era doar sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel (28 iunie/11 iulie), la care, socotit după vechiul calendar, începea vacanța de două luni a tuturor școlilor¹⁰¹ românești. După această zi, cine își putea permite, pleca din București; și cred că și azi e tot așa. Pe atunci Parisul era o destinație privilegiată, dar și băile din Boemia, adesea și Kissingen¹⁰² și Ems¹⁰³ sau Mehadia¹⁰⁴ aflată mai aproape de hotarele țării erau căutate.

⁹⁸ „<Baniassa>, loc în apropierea orașului de reședință, unde principele însuși deținea o minunată casă.” (n. a.)

⁹⁹ Friedrich Eitel (1808–1872), farmacist în București.

¹⁰⁰ *Dragoman seiner Behörde.*

¹⁰¹ *Lehranstalten und Schulen.*

¹⁰² Stațiune balneară în Germania.

¹⁰³ Stațiune balneară în Germania.

¹⁰⁴ Com., jud. Caraș-Severin.

Transilvania, cu faimoasa apă de la Borsec¹⁰⁵, băile de la Vâlcele¹⁰⁶ și Zizin nu rămânea pe dinafară.//

[Pleacă la Zizin cu familia consulului rus Carl von Kotzebue.] Domnul p. 126
Ioanides era un agent grec, care se îngrijea deja de mult de afacerile bănești ale consulatului general rusesc. Ca urmare, se afla în relații bune cu toți slujbașii consulatului general rusesc, mai ales ca foarte bun cunoscător al limbii și totodată ca om foarte plăcut și cu drag de a da ajutor altora. Mai mult, avea o nevastă educată și copii bine crescuți, dintre care doi băieți erau de aceeași vârstă cu fiii familiei von Kotzebue. Astfel, legăturile familiei sale cu cea a consulului general deveniseră, de obicei, foarte prietenoase.

De asemenea, un om ca Ioanides era foarte potrivit să ne însoțească în această călătorie, prin servicii foarte de prețuit. Căci îi erau pe de-a-întregul cunoscute toate treburile țării și, de asemenea, știa să se îngrijească de toate cele necesare la stațiile de poștă. Anume, mai întâi, fiecare vizitiu (*surudschu*) care mergea cu noi, a primit un bacșiș, sub ochii tovarășilor de breaslă care le luau locul. Abia apoi se înțelegea Ioanides cu căpetenia stației în care ne aflam ca în temeiul unui bilet de stat (*missile*) să primească alți cai odihniți și să ia o hârtie adevăritoare despre aceasta. [...]

Drumul larg – totuși nu trebuie înțeles ca o șosea – pentru călători cu cai de poștă spre Brașov și spre Zizin, în Transilvania, mergea pe atunci încă prin Ploiești prin valea deja cunoscutului râu de munte Prahova. Prințul Bibescu oferise micul său conac de acolo ca loc de înnoptat familiei von Kotzebue și suitei ei. Comarnic era deci scopul nostru din acea zi. [...] //

p. 127

[...] La băile de la Zizin, pe care deja îl cunoaștem, se schimbaseră unele lucruri în doi ani. Mai ales fuseseră construite câteva case cu adevărat frumoase pentru a fi închiriate oaspeților. Una dintre acestea aparținea farmacistului Franz von Greising. [...] //

p. 128

De un interes deosebit mi-a fost în timpul acestei șederi la Zizin și într-o mai mare măsură mai târziu o vizită de mai multe zile pe care doamna von Kotzebue a primit-o acolo. [Sosirea lui Nikolai Karlovici Giers, logodit cu o rudă a familiei von Kotzebue.]

Am făcut pe atunci câteva plimbări mai îndepărtate pe munții din apropiere împreună cu omul ajuns mai târziu cunoscut de toată lumea, <Giers>. [...] Desigur că discuția noastră atingea și lucruri religioase și politice. Am amintit punctul plăcut al istoriei rusești <și anume> că nobilimea germană din provinciile baltice rivaliza cu cea veche rusească pentru favorurile familiei țarilor Romanov.

„Hm! Ah!”, a schimbat vorba domnul von Giers. [...]

Domnul von Giers se trăgea dintr-o familie nobiliară germană și evanghelică din ținutul Viborg¹⁰⁷, în apropiere de granița estono-finlandeză. [...] Focul inspirației cuprindea ușor și atunci își ridica pleoapele și îl privea pe cel cu care

¹⁰⁵ *Borsecker Wasser*, jud. Harghita.

¹⁰⁶ *Elöpatack*, com., jud. Covasna.

¹⁰⁷ *Wiborg*, astăzi oraș în Rusia.

vorbea, foarte bismarckian, direct în ochi. Și ca diplomat von Giers era de un alt soi față de tovarășii săi de breaslă care la negocierile cu ei priveau mai degrabă în lateral și în jos. [...]

p. 129 Anul 1848 începuse și după vechiul calendar. Vizitele de felicitare, care la București durează până la sărbătoarea celor trei regi 6/18 ianuarie¹⁰⁸ s-au oprit încetul cu încetul. Astfel orașul de reședință devenise și mai liniștit. Disparația mea, în cea de-a doua patrie, ca la începutul fiecărui an, nu era cu adevărat liniștită. Ziarele zilnice aduceau mereu știri tot mai grave despre apropierea unui oaspete rău din îndepărtata Asie.

Holera – așa se numea răul – făcuse din nou un salt mare; era deja la Smirna. „Fără teamă, chiar și atunci când vine” – sfătuiau toți doctorii. Cei care se doreau mai știutori adăugau: „Cunoaștem holera, ea este produsă de miasme; întocmai ca și ciuma – doar cu deosebirea că aceste miasme se aseamănă într-un caz insectelor zburătoare, iar în celălalt celor care se târăsc.” – Și cu aceste cunoștințe i-au salvat desigur pe mulți.

Viitorul meu socru, dr. Grunau, ne-a sfătuit pe mine și pe fiul său, dr. Adolf <Grunau>: să nu pornim prea de dimineață să mergem la paturile bolnavilor, – în camera bolnavilor să nu înghițim saliva, – din dorința tare de a înfrânge greața, – apoi spălarea nasului, urechilor și mai ales a ochilor; aici, ca și la ciumă – păzirea de orice atingere a unui om, și de asemenea și banii puteau fi primiți numai dintr-o găleată umplută cu apă. [...]

Este știut cum această contagioasă boală a spiritului și-a făcut drum de la Apus către Răsărit. În iunie s-au întâlnit la București holera și revoluția. //

p. 130 [...] În dimineața zilei de 11/23 iunie s-a spus: Principele Bibescu a fugit, iar pe străzile orașului răsună: *se treasca libertate!* (*Es lebe die Freiheit!*). Mulți oameni împodobiți cu eșarfe se sărutau și se îmbrățișau cu lacrimi de bucurie și din toate turlele din oraș răsunau dangătele clopotelor de bucurie.

Desigur că nu m-am abținut să nu îl vizitez pe consulul general von Kotzebue tocmai în această zi, mai ales că familia sa plecase mai dinainte în Moldova, la rudele de acolo. M-am pornit la drum; era către ora 11. Nu departe de Piața Teatrului de astăzi m-am întâlnit cu un pictor pe care-l cunoșteam și, prin anumite relații, era și obligat mie, pe nume Rosenthal¹⁰⁹. Acesta venise în urmă cu vreo doi ani de la Paris și de acolo <era> foarte <bun> prieten cu mulți tineri români, prin urmare și foarte informat asupra situației politice la zi din București. [...]

p. 131 [...] În august, Omer Pașa¹¹⁰ a intrat în București cu 11 000 de turci; după încă trei săptămâni au venit și rușii și au așezat mai întâi o tabără în afara orașului. [...]

p. 132 [...] Ocaziile de a mai câștiga ceva prin ore particulare nu mi-au lipsit niciodată. Tocmai pentru că fusesem profesor la fii familiei Kotzebue, mulți boieri și-au îndreptat cererile spre mine, pentru a învăța și pe fii și fiicele lor.

¹⁰⁸ „6/18 ianuarie este pentru biserica greco-ortodoxă și ziua sfințirii apei și se numește în română *bapoteaza* (din *baptisma*, botez).” (n. a.)

¹⁰⁹ Constantin D. Rosenthal (1820–1851), pictor și revoluționar pașoptist.

¹¹⁰ Omer Pașa (Mihailo Latas) (1806–1871), important comandant militar otoman, participant, între alte campanii, și la Războiul Crimeii.

Îndată după nunta mea m-a căutat prin domnul Winterhalter colonelul Odobescu¹¹¹ pentru a da învățătură fiului său Alexandru¹¹² iar acesta a rămas vreme de șapte ani elevul meu. La începutul anilor 1870 eram încă în corespondență în chestiuni legate de comoara lui Athanaric¹¹³. [...]

În afară de acesta am dat lecții, în cursul anilor până în 1867, pentru încă 12 fii și 17 fiice ale mai jos numitelor familii din aristocrația Bucureștiului: Bărcănescu, Cantacuzino, Condurat, Fălcoianu, contele Gramont, Legustiano, dr. Marsil, Mihăilescu, Nicolescu, Polizu, Șuțu, Steriade, Văcărescu¹¹⁴.

De toți elevii și elevele mele îmi amintesc încă cu foarte multă plăcere, de asemenea de membrii familiei Niculescu¹¹⁵, de părinți, de extraordinarul Nicolae¹¹⁶, fiul cel mare, care a studiat mai târziu dreptul la Berlin, de spirituala sa soră Alexandrina¹¹⁷ și de fratele celor doi, de nefericitul Iancu¹¹⁸, care l-a împușcat pe rivalul său Lassalle în duel.

[...] La strămutarea mea în Germania m-au urmat cinci învățăcei. Trei dintre aceștia, Nicolae Manu¹¹⁹, Georg Patzelt și Paul Grunau au trecut examenul de bacalaureat. Cel numit mai întâi este subprefect¹²⁰ în România, celălalt profesează ca medic la București, al treilea ocupă un post important pentru silvicultură¹²¹. Pe Alexander Patzelt l-am dus la școala de ofițeri de marină de la Hamburg (Insula Steinwerder). A ajuns un căpitan de vas destoinic, care a întreprins diferite călătorii în jurul pământului. Radu Grunau este un viteaz ofițer român, care a simțit mirosul pulberii la Plevna.

Deoarece vreme de 11 ani – din mai 1856 până la sfârșitul lui aprilie 1867 – am ocupat și funcția de profesor de limba și literatura germană la colegiul național românesc pentru clasele a VI-a, a VII-a, a VIII-a, pot să estimez numărul elevilor mei în vârstă de 17–19 ani din acea perioadă la 400.

¹¹¹ *Odobesco*. Ioan Odobescu (1793–1857), colonel, comandantul oștirii Țării Românești, plasat pe poziții reacționare în timpul Revoluției de la 1848.

¹¹² Alexandru Odobescu (1834–1895), fondatorul școlii românești de arheologie, scriitor și om politic.

¹¹³ Despre tezaurul de la Pietroasa, vezi R. Neumeister, *Die Goldfunde von Pietroasa in Rumänien, insonderheit, warum sie heißen: Schatz des Athanarich*, Berlin, 1897, p. 5, unde autorul afirmă că a vizitat locul descoperirii.

¹¹⁴ *Barcanesco, Cantacuzeno, Conturat, Falcojano, Graf Gramont, Legustiano, Dr. Marsil, Michalesco, Nicolesco, Poliso, Suzo, Steriad, Vacaresco*.

¹¹⁵ După cum sesiza și Nicolae Iorga, este o confuzie evidentă a memorialistului cu familia Racoviță; N. Iorga, *Un martor german al timpurilor de prefacere românești*, în „Revista istorică”, an XXV, nr. 4–6, 1939, p. 144.

¹¹⁶ Nikolaus. Nicolae Racoviță (1835–1894), om politic și jurist.

¹¹⁷ *Alexandrine*.

¹¹⁸ *Janko*. Este vorba despre Iancu Racoviță (?–1865), care l-a rănit mortal pe Ferdinand Lassalle (1825–1864) într-un duel ce a avut loc în august 1864 la Geneva, la provocarea socialistului german, din motive de gelozie.

¹¹⁹ *Nikolaus Mano*.

¹²⁰ *Isbravnicu (Landrat)*.

¹²¹ *Forstkultur*.

p. 133 Am lăsat în urmă în România și o altă armată de 40 000 de povățuitori în cele ale Domnului. Vreau să spun cele 40 000 de exemplare din // de două ori cincizeci și două de istorii biblice pentru școli și familie, traduse din limba germană (după originalul editurii Calwer, București, Imprimeria Statului, 1864), tipărită la București în imprimeria statului. [...]

Dar m-am îndepărtat de la evenimentele anului 1848 în ultima vreme. Poate că zăpăceala de atunci a gândurilor din nenumărate capete se vede încă asupra mea?

Poate. Căci veștile despre ce se întâmpla pe atunci la Paris sau în țările germane, la Berlin și Viena, de asemenea la Frankfurt-am-Main – erau într-adevăr atât de încurcate, încât o imagine limpede asupra a ceea ce se petrecea nu se putea avea; și azi încă amuțesc, când alții vorbesc despre ele.

Totul era deja vechi, atunci când știrile pătrundeau prin ziarele zilnice în ținuturile sud-estice aflate de cealaltă parte a zidului despărțitor al Carpaților¹²². Se știe că liniile telegrafice au fost construite acolo abia mai târziu, iar construcția căilor ferate a început în România în anul 1868. Și fără acestea era destul de captivant și de tulburător ce se întâmpla în apropierea mea. Fie amintită aici doar o zi, când jumătate dintre locuitorii orașului de reședință, în frunte chiar cu 1 000 de preoți cu icoane fluturând ca niște steaguri au mers mult în afara orașului pentru a-i primi pe turcii așteptați. Nu veniseră încă. Dar când către ceasurile 10 seara au răsunat focuri de tun din apropierea Mănăstirii Cotroceni¹²³ (azi un palat regal bucureștean), iar cât de curând în dangăt de clopot // și <bătăi de> tobe ale mulțimii, cete de oameni înarmați (cu flinte, topoare, săbii) s-au zorit spre Strada Beilicului¹²⁴, deoarece se răspândise vestea că turcii au năvălit acolo jefuind și ucigând – cine nu ar fi lăsat atunci ziarul din mână! [...]

p. 134

Totul nu fusese decât o hărmălaie oarbă. Oricum a crescut încordarea din suflete când, în ziua următoare, turcii nu s-au arătat în oraș, dar o tabără a lor a fost așezată pe câmpurile din jurul Cotrocenilor. Agentul diplomatic al Porții, Fuad Effendi, tratase dinainte chiar prietenește cu tinerii români¹²⁵, mai ales cu Rosetti și cu bunul vorbitor Brătianu¹²⁶. Aceștia și prietenii lor erau de aceea foarte convingși că turcii ar fi intrat, spre deosebire de ruși, ca prieteni protectori în principatele dunărene – care pe atunci se aflau încă sub dubla protecție a Porții și a Rusiei.

În realitate așa a fost. Însă această aparență trebuia evitată și pentru aceasta era vicleanul croat¹²⁷, Omer Pașa, mai târziu *mușir* (mareșal). Deputația trimisă să îl salute a fost luată prizonieră – era o întreagă trupă de tineri români, printre care și Winterhalter (Jernesco), încă vreo câțiva întemnițați în oraș, și cu toții trimiși peste Dunăre în Bulgaria. Astfel au fost scăpați de prizonieratul rusesc, eliberați după

¹²² *Karpathen-Scheidewand.*

¹²³ *Cotrotschenu.*

¹²⁴ *Strasse Pelik*, astăzi Calea Șerban Vodă, București.

¹²⁵ *Jung-Rumänen.*

¹²⁶ *Brătianu.* Ion C. Brătianu (1821–1891), revoluționar pașoptist, fondator al Partidului Național Liberal, prim-ministru și ministru în mai multe rânduri.

¹²⁷ *Der schlaue Kroat.*

câteva luni și curând se regăseau toți împreună în cuibul revoluționar de la Paris. În clipa luării în prizonierat nimeni din București nu a bănuț, până la capăt, scopul acestui fapt, ci mânia și amărăciunea amară împotriva turcilor au luat locul încrederii de mai înainte.

De aceea, când, 11 zile mai târziu, turcii s-au pregătit să își facă intrarea în orașul de reședință, s-a ajuns la o ciocnire sângeroasă între ei și cam 300 de pompieri¹²⁸ înarmați din oraș¹²⁹. De-a dreptul cu viclenie au tras aceștia din urmă în purtătorii de fes care intrau pașnic în oraș. S-a vorbit de 113 răniți, respectiv morți. Desigur că înfruntarea se terminase în 20 de minute iar după o oră 10 000 de turci se aflau pe Podul Mogoșoaiei. A urmat o oră de teamă. Turcii nu au făcut prădăciuni. Au ocupat cazărmile, Omer Pașa palatul domnesc. [...] //

[...] A venit anul 1848 cu întâmplările sale cunoscute. Urmarea a fost că p. 136 turcii sub Omer Pașa au intrat la noi în august, iar pe deasupra, în septembrie, au urmat rușii sub generalul Lüders¹³⁰. Ocupația a durat mai mulți ani, până când revoluția din Ungaria învecinată a fost înfrântă prin capitularea de la Șiria¹³¹.

Dușmanii de moarte, rușii și turcii, s-au împăcat tot timpul chiar foarte bine la București, iar în iarna 1848–1849 orașul a fost bântuit de o dispoziție ca odinioară la Capua¹³², pe vremea lui Hannibal¹³³. De pildă, o dată rușii au organizat un bal în onoarea turcilor, pentru care au fost unite printr-un tunel construit pe coloane, numai pentru o seară, două săli aflate în case (casele Bossel și Momolosch) despărțite de cel puțin 150 de pași, astfel încât prin acesta, pe covoare și printre ghivece cu flori se putea ajunge dintr-o sală într-alta. Într-una din săli se dansa, în cealaltă s-a luat, la miezul nopții, un supeu bogat.//

Omer Pașa a căutat de aceea să își ia revanșa. A dat, de asemenea, un bal p. 137 pentru ruși. Totuși, pentru aceasta s-a folosit doar sala din casa Bossel, dar împodobită într-un asemenea fel, care nu era doar foarte curios ci și făcea pe deplin onoare gusturilor și *savoir vivre* ale turcilor. De la poartă și până sus la tribuna în care se afla muzica sclipeau și străluceau pe ziduri și pereți ordine rusești, stema rusească, monograma țarului Nicolae¹³⁴, forme de flori – totul făcut numai din baionete turcești.

¹²⁸ *Löschmannschaften*.

¹²⁹ Este vorba despre lupta din Dealul Spirii, purtată la 1848 între armata otomană și detașamentele de pompieri din București.

¹³⁰ *Lyders*. Alexander Nikolaevici Lüders (1790–1874), comandant al armatei ruse care a învins armata revoluționară maghiară în bătălia de la Sighișoara (31 iulie 1849). Comandant al armatei ruse de la Dunăre în Războiul Crimeii.

¹³¹ *Vilagos*, jud. Arad. Este vorba despre capitularea armatei revoluționare maghiare în fața celei rusești, 13 august 1849, dată ce marchează sfârșitul revoluției din Ungaria.

¹³² Oraș în sudul Italiei unde trupele lui Hannibal au iernat în 212 î. Chr.

¹³³ Hannibal (247–183 î. Hr.), vestit general cartaginez.

¹³⁴ Nicolae I, țar al Rusiei, 1825–1855.

Pe lângă acestea și alte baluri publice nu lipseau nenumărate serate și așa-numite *thés dansants*, în general serbări de orice fel în cercuri particulare. Toți boierii bogați și distinși prin funcții și demnități se alăturau acestui fapt, să contribuie și ei pentru distracția ofițerilor ruși și turci și considerau drept mai mare onoare faptul că comandanții șefi ai celor două corpuri de armată, generalul Lüders și Omer Pașa dădeau curs invitațiilor lor. [...] //

p. 139 [...] După ce Anna Simonis¹³⁵ a devenit soția lui Omer Pașa, și fratele ei Karl Simonis a fost văzut luând fesul turcesc; și nu a durat mult, așa mergea vestea prin oraș, până când Omer Pașa l-a luat și pe el pe lângă sine și în serviciul său. [...] //

p. 145 [Călătorește în Germania împreună cu soția sa și revine în august-septembrie 1854 la București.] În timpul absenței mele din București, preluase acolo postul de consul general al Prusiei un om¹³⁶ care în cursul deceniului următor a lucrat într-un chip aparte la creșterea situației bisericii evanghelice din București mai ales, dar și la Iași și la Craiova¹³⁷.

¹³⁵ Originară din Transilvania, muziciană, a devenit soția lui Omer Pașa în timpul ocupației Bucureștiului de către armatele otomane și rusești.

¹³⁶ Este vorba despre consulul Prusiei, Karl Bernhard Max von Meusebach (1814–1862), numit ulterior ministru-rezident la Rio de Janeiro.

¹³⁷ *Crajowa*.

AURÉLIE DE SOUBIRAN GHICA (1820–1904)

Aurélié-Marguerite de Soubiran s-a născut la Caen în 1820 și a avut parte de o educație foarte bună, deși a fost al treilea copil al unui fost aventurier despre trecutul căruia nu se știe foarte multe lucruri. Ea începe din 1841, grație pasiunii sale pentru artă și literatură, să frecventeze salonul lui Paul Gavarni, unde-i cunoaște pe scriitorii Honoré de Balzac, Alexandre Dumas, Alphonse Karr și mulți, mulți alții. În primăvara anului 1848 a vizitat Țara Românească, intrând în contact cu elita bucureșteană. Probabil, în urma acestui voiaj, l-a cunoscut pe Grigore Ghica (Ghika), fiul domnitorului Grigore IV Ghica și al Mariei Hangerli, cu care s-a căsătorit în noiembrie 1849, la Paris.

Stabilindu-se în București, Aurélié Ghica ajunge să cunoască societatea românească într-o perioadă de frământări politice și sociale. Considerațiile legate de revoluția din 1848, de clasa politică și starea țărănimii sunt mult influențate de apartenența sa la una dintre familiile cu un puternic ascendent asupra politicii din Principate. Deși mândră de țara sa, în lucrarea *La Valachie moderne*¹, apărută în 1850 la Paris, nu pregetă a-i critica pe consulii francezi când este cazul și a lăuda abilitatea turcilor și a rușilor. Scrisă în ideea de a face cunoscută o țară despre care informațiile erau puține și uneori contradictorii, lucrarea cuprinde și aspecte legate de moravuri, cultură și religie. Frecvența comparație cu spațiul occidental este menită a familiariza, a apropia cititorul de spațiul românesc și oamenii descriși în paginile cărții.

Aurélié de Soubiran Ghica și-a început activitatea literară după 1850, cele mai importante opere fiind lucrarea mai sus menționată, căreia i s-au adăugat *Lettres d'un penseur des bords du Danube*² și *La Valachie devant l'Europe*³. Ultimele două însă nu pot fi încadrate în categoria relatărilor de călătorie. Aurélié Ghica s-a bucurat de susținerea unor scriitori francezi de renume cum ar fi Alexandre Dumas-fiul care, de altfel, i-a și prefațat una dintre lucrări. Pe tot parcursul vieții a întreținut o vie corespondență cu personalități din lumea culturală franceză (Paul Bourget, Jules Clarétie, Jules Simon, Alexandre Dumas-fiul), dar și din cea românească (Ion Ghica, C. Boerescu).

După moartea soțului său, în 1858 la Paris, în urma unui accident de trăsură, Aurélié Ghica a revenit la București, unde a purtat un lung proces pentru moștenire cu soacra sa. După alegerea lui Al. I. Cuza, ea a fost doamna de companie a Elenei Cuza, continuând să frecventeze cercurile literare ale vremii. Presiunile făcute de familia Ghica, și în special de Maria Hangerli, au determinat-o să renunțe la bunurile lăsate de fostul soț și să accepte în cele din urmă o rentă anuală de 25 000 franci. În 1874 s-a întors în Franța, stabilindu-se la Lectoure, unde mai avea rude și unde moștenise, de la fratele ei, domeniul Cassagnau. Până la moarte, în 1904, și-a păstrat titlul de prințesă și a organizat manifestări literare.

Informații despre viața și opera prințesei Aurelié Ghica întâlnim la Alexandre Ghika, *Une amie d'Alexandre Dumas fils: Aurélié Ghika* în „Societas Academica Dacoromana. Acta Philologica”, t. V, 1966, p. 249–256 și la Mihaela Cojocaru, *Meditațiile prințesei Aurelié Ghica despre români* în „Steaua: revista bilunară a Uniunii Scriitorilor”, anul XLIX (49), iulie–august 1998, nr. 7–8, p. 64–68.

¹ Aurélié Ghika, *La Valachie moderne par madame la princesse ~*, Paris, Comptoir des Imprimeurs-Unis, 1850.

² Idem, Paris, Comptoir des Imprimeurs-Unis, 1852.

³ Idem, Paris, 1858.

AURÉLIE DE SOUBIRAN GHICA

Valahia modernă⁴

Dunărea⁵. Giurgiu⁶. Stepa

- p. 25 Aproape de gura Dunării, ca un popas între Orient și Occident, este o țară al cărui nume a fost repetat adesea în ultimul an de ecoul politicii și pe care eu vreau să o fac cunoscută. Este vorba despre principatul Valahiei⁷, o țară de contraste ce are privilegiul rar întâlnit astăzi de a-și fi păstrat înfățișarea sa particulară în mijlocul dezvoltării civilizației și căreia nu i-a lipsit decât un istoric, un pictor sau un poet pentru a o introduce printre țările la care imaginația visează și pe care le vizitează leneșii.[...]
- p. 32 În fiecare moment întâlnim o nouă frumusețe; când te poți crede închis într-un golful sau chiar la capătul lumii, când drumul se desfășoară cu măreție, vasul se întoarce, se rotește precum un armăsar ce se supune pîntenului. Drumurile sunt înguste, asemănătoare cărărilor mici de țară, vegetația lăsând să cadă ramuri care
- p. 33 tremură în râuri, cu frunze de un verde îmbinat cu roșu. Apa // ce se agită pe pietrele acoperite, timonierul ce caută stâncile de sub ape, admirația și un oarecare fior atrage pasagerii pe punte: sunt Porțile de Fier⁸. În sfârșit, o întindere mare de apă scânteietoare invadează spațiul și vedem o arcadă zdrobită precum un colos răsturnat ridicat de pe unul dintre maluri: este podul lui Traian⁹. Lumea antică a reținut acest nume și această rămășiță de arcadă de ciment dur este ca o carte de vizită a popoarelor eroice ce au alcătuit colonia romană numită astăzi Țara Românească.
- p. 34 Giurgiu este primul port al Țării Românești¹⁰, pe lângă care trece vasul ce își continuă drumul până la Marea Neagră // <și care> nu poate să-i mai salute cetatea, distrusă în ultimul război dintre ruși și turci din 1829¹¹. Astăzi nu mai este decât un mic oraș cu câteva case albe înconjurată de grădini, locuit de o populație abandonată în acel *far-niente* al ciubucului¹². Piața din centru¹³ nu are nimic remarcabil decât ceasul, cuibărit într-o turelă ascuțită, care numără orele leneșe ale

⁴ Traducerea s-a făcut după Aurélie Ghika, *La Valachie moderne par madame la princesse*, Paris, Comptoir des Imprimeurs-Unis, 1850.

⁵ *Le Danube*.

⁶ *Giurgevo*.

⁷ *Valachie*.

⁸ *Portes de fer*.

⁹ *Trajan*. Marcus Ulpius Nerva Traianus (53–117 d. Hr.), împărat roman (98–117 d. Hr.). Este vorba de podul construit de arhitectul Apolodor din Damasc la est de Porțile de Fier, aproape de orașul Drobeta Turnu Severin, jud. Mehedinți.

¹⁰ Afirmare incorectă, deoarece până la Giurgiu mai existau și alte schele precum Orșova, Drobeta Turnu Severin, Calafat sau Turnu Măgurele.

¹¹ Războiul ruso-turc din 1828–1829 încheiat cu pacea de la Adrianopol (2–14 septembrie 1829), prin care în Țările Române este introdus protectoratul rusesc.

¹² *Du tchibouk*.

¹³ *Place Carrée*.

locuitorilor. Giurgiu servește drept popas negustorilor care vor să-și expedieze mărfurile. Călătorul de plăcere sau boierul¹⁴, ce revine în țară după un voiaj în străinătate, se grăbește a părăsi un loc ce nu oferă nicio resursă // vieții de călătorie. Nu este nici un hotel; și acolo, ca în întreg interiorul țării, ești obligat să recurgi la ospitalitatea familiilor de funcționari sau de mici boieri, care dovedesc cea mai mare amabilitate oferind masa și casa lor. p. 35

Vecinătatea Orientului se face simțită în această ospitalitate de o manieră atât de simplă, încât am putea crede că românii ignoră că <aceasta> este o virtute devenită rară în țările cu o civilizație dezvoltată. Din momentul în care vizitatorul a pus piciorul în casă, proprietarul este împovărat // de fericire, după cum spunea Brillat-Savarin¹⁵, rămas în amintirea gurmanzilor. Este un obicei care se întâlnește peste tot, în colibă ca și în palat, acela al dulceții¹⁶. Se aduce o tavă pe care sunt cești cu dulceață de diverse arome care, deși necunoscute gustului francez, vor deveni repede o obișnuință, și pahare cu apă foarte rece. Este un fel de binețe: se ia o lingură de dulceață și se bea un pahar cu apă. În marile case, dulceața este servită cu lux, apa rece fremătând // în pahare cu dimensiuni mult peste cele obișnuite, iar culorile variate – trandafiriul dulceții din petale de trandafir, albul vanilieii, cafeniul cafelei – oglindite prin cristalurile în care se aflau <gustările> te relaxau și te îndemneau să te răcorești; o plăcere care, vecină satisfacției, este foarte apreciată în țările calde. p. 36 p. 37

De la Giurgiu la București¹⁷, stepa se întinde nesfârșită. De departe acest pământ fără limite, înălțat de mici măguri, seamăna unei mări învolburate. [...] p. 40

Drumul, ce formează o trecere pentru trăsuri și pietoni, este întrerupt de cătunuri sărăcăcioase, colibe de pământ ce apar la orizont abia ridicate deasupra solului. Fântânile izolate își ridică marile lor brațe, // trasând perspectiva unor console gigantice, pe care berzele le folosesc drept stinghii. Când un poștalion sosește, clopoțelii cailor, strigătele sălbatice și melancolice ale surugiilor îngrozesc puțin păsările care, totuși, nu-și iau zborul știind prea bine că nu este decât un accident. [...] p. 41

Vedere din afară a capitalei

p. 45

Bucureștiul este un oraș deosebit, care nu se aseamănă cu niciuna din capitalele noastre din Europa, alinate și cu un aspect uniform, spre disperarea artistului. Străzile, // lungi și sinuoase precum străzile italiene, resping toate legile armoniei. Casele sunt aruncate la întâmplare, talmeș-balmeș, în dezordine, precum bârlogurile în pădure; ele își etalează aici opulența în mijlocul unei curți mari, ce le p. 46

¹⁴ Boyard.

¹⁵ Jean Anthelme Brillat-Savarin (1755–1825), gastronom și magistrat francez, devenit celebru în urma publicării lucrării sale, *Fiziologia gustului* (1825), care a stat la baza dezvoltării acestei discipline. Aurélie Ghica face referire la următorul citat: „A pofti pe cineva la masă înseamnă a te însărcina cu fericirea sa, în tot timpul cât stă sub acoperișul tău”.

¹⁶ doulchaz.

¹⁷ Bukarest.

dă aerul seniorial și izolat al unei case de țară. Micile colibe, locuite de numerosul personal de serviciu, se ridică la dreapta și la stânga și trădează, prin detaliile gospodărești, bunătatea nepăsătoare a proprietarului. Strada este continuată de case cu unul și două etaje, fără o ordine și fără regulă. Felinarele luminează seara, răspândite la distanțe destul de mari <unele de altele> . //

p. 47 Grupuri numeroase și strălucitoare de oameni cu haine largi, femei al căror chip este înconjurat de un voal îndoit, asemeni femeilor din Biblie și din tablourile cu sfinți, sacagii călare pe butoaiele lor, tinere cu capul descoperit, cu coșifa părului ridicată, podoabă a fecioriei lor, albanezi în costumele lor bogat aurite¹⁸, evrei cu bărbi și haine lungi, <toți aceștia> dau acestei capitale un aspect unic, care uimește și seduce călătorul.

p. 48 Privit de sus, Bucureștiul are aerul unui oraș magic, ale cărui acoperișuri, aproape toa//te din tablă, strălucesc în soare și devin argintii la <lumina> lunii ca și cum zăpada ar veni după un nor de foc. Casele din cartierele mai depărtate, separate unele de altele prin grădinițe plantate cu arbori, sunt de un efect pastoral, ce își are farmecul său. L-am putea asemăna cu un parc plin de case elegante. Grația naturii împlinește absența absolută a edificiilor. Precum la mauri, nimic nu este făcut pentru satisfacția exterioară a timpului. Vedem că hoinăreala orientală este în întregime interioară. //

p. 49 Bisericile, ce strălucesc cu poleiala aurită în această bogăție de tabernacol a cultului grec, sunt de un gust îngrozitor din punct de vedere al construcției. În același timp, câteva case noi dovedesc un mare progres în arhitectură.

Domnul Villacrosse¹⁹, un francez care s-a stabilit la București, va contribui, sper, la înfrumusețarea lui. <Poate> va ridica un teatru după un plan bun. Incendiul din 1847, care a distrus o parte din acest mare oraș, deschide un vast orizont talentului modern.

p. 50 Luxul trăsurilor răspândit în mod general, explică, fără să justifice, nepăsarea administrației în ce privește pavajul străzilor. Noroioase iarna, înlocuite de praf vara, ele sfidează curajul trecătorului și lipsește populația de această plimbare pe străzi, care favorizează comerțul²⁰.

p. 51 Construcția Bucureștiului este semnul stării sale politice. [...] Boierii²¹, retrași în splendidele lor case, ce cu puțină arhitectură primesc numele decorativ de palate, recurg la industria întregii Europe pentru creșterea bunăstării lor, și nu sunt deranjați de lipsa de armonie pe care o dă o țară fără <epoci de> tranziție.

Fără ambiții, fără lumină, poporul este încă în acea stare fericită de practicare a agriculturii, când nu vede nimic peste îndestularea fiecărei zile și caută să obțină

¹⁸ Începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea numărul albanezilor din principate crește, aceasta și datorită revoluției din 1821. Albanezii erau în mare parte arnăuți, aflați fie în slujba domnitorului fie a marilor boieri și negustori. Câteva familii domnitore erau de origine albaneză, inclusive familia Ghica. Vezi Gelcu Sefedin Maksutovici, *Istoria comunității albaneze din România*, București, Kriterion, 1992, p. 17–30.

¹⁹ Xavier Villacrosse (1790–1855), arhitect de origine catalană stabilit în Țara Românească în primul deceniu al secolului al XIX-lea și devenit arhitect șef al Bucureștiului (1840–1848).

²⁰ Se referă probabil la comerțul ambulant.

²¹ Nobles.

plăcerile simple prin cât mai puțină muncă. Nicăieri nu se trudește atât de puțin pentru a trăi atât de bine. Produsele foarte căutate au prețuri accesibile. Poporul // p. 52 se bucură de abundența și fertilitatea acestui pământ binecuvântat.

Sărăcia, această plagă a civilizației moderne, nu aruncă vreo remușcare sau cel puțin vreo îndoială în inima celui bogat <și nici> asupra îndreptățirii bunăstării sale. Nu întâlnim <decât puțini> cerșetori, și aceștia au o fizionomie nepăsătoare, care trădează <mai degrabă> nevoile unui viciu decât nefericirea.

Nepăsător și agreabil, acest popor nu oferă nici ca înfățișare nici ca moralitate acea asprime ce se adaugă peste suferințele și viciile claselor de jos din restul Europei. // Poate în acest popor nu este germele unui eroism care înfricoșează puțin pe contemporani; dar <nici> sămânța invidiei, urii, geloziei care deranja prin comparația <cu alte popoare> nu și-a găsit loc în aceste inimi primitive. p. 53

Revoluția de anul trecut nu a dezvoltat un impuls rău, nu a legiferat fărădelegea, ceea ce explică raporturile bune dintre boierime și supușii lor. Aroganța de castă nu există.

Statutul de servitor este, ca în întreg Orientul, foarte blând. Este un respect // p. 54 și o familiaritate reală, și acest popor care nu are <parte> nici de vot universal, nici de libertatea presei, ce îi sunt inutile căci nu știe să citească, arată o demnitate autentică, deoarece stăpânul său – atunci când îl are – nu-l zdrobește sub un dispreț politicos și nu supune șerbia mizeriei ce face casă bună tuturor orgoliilor.

La București comerțul este făcut de germani și francezi, care au ridicat în puțini ani clădiri <ce dovedesc> averea lor. Populația de evrei, mai puțin numeroasă ca în Moldova, este // dedicată mai ales muncii manuale; anumite profesii le sunt proprii. Evreii sunt cei care croiesc rochiile doamnelor și cele mai minunate toalete ies din aceste ateliere scumpe, conduse de câte un evreu murdar și bubos. p. 55

Orașul București, care se întinde mai mult în lungime decât în lățime, este traversat de un râu numit Dâmbovița²², căruia un proverb valah îi atribuia calități opuse râului uitării, Léthé²³. Nu numai apele Dâmboviței fac patria de neuitat, dar și gustul lor este asemenea celui care a băut, care nu se mai poate smulge din pământul ud de ele.

La una din marginile orașului se întinde un loc de plimbare numit Șosea²⁴, p. 56 care poartă pecetea unei civilizații ce ține loc de eleganță. Pe larga sa alee luxul trăsurilor și al livrelor strălucitoare amintește de Londra și Paris așa cum <se întâmplă> și cu tabloul împeștrișat și pitoresc al trecătorilor, ce se împrăștie prin tufișurile care o mărginesc din două părți. Apele, florile, copacii fac din această plimbare un loc de relaxare cuceritor.

Mulțimea și izolarea, zgomotul și tăcerile, dacă s-ar putea întâlni <ar produce o minune> și oricine ar ajunge, datorită acestui obstacol, într-o zi frumoasă de duminică când soarele era în toată splendoarea, femeile în veșmintele lor și //

²² *Dembovitza.*

²³ Râul Léthé este unul dintre cele cinci râuri care separă, în mitologia greacă, ținutul stăpânit de Hades (zeul morții) de lumea celor vii. Proverbul la care face referire autoarea este: „Dâmbovița apă dulce, cine te bea nu se mai duce”.

²⁴ *Chausée.*

p. 57 muzica militară făcea să răsunе aerul de sunetele strălucitoare, s-ar crede la porțile orașului Neapole sau Milano.

Ceea ce putem spune, în general, despre această capitală, care numără 120 000 suflete, este că aspectul său este luxos și primitiv și că valoarea sa stă în numărul de locuitori și nu în construcții. Costumele diverse, chipurile ce ies în evidență au o importanță mult mai mare pentru că prezentul și viitorul par a se întrepătrunde. Este întotdeauna vorba de aspect; fastul se remarcă mai mult ca în altă parte pentru că te aștepți mai puțin să-l întâlnești. Simplitatea // este rară; fiecare lucru are efectul său ca în tablourile școlii manieriste²⁵ și ochiul călătorului nu are nimic de descoperit, căci știe întregul ansamblu ca într-o așezare teatrală.

p. 58

Când am ajuns la București revoluția urma să izbucnească²⁶. Domnul Bibescu²⁷, forțat să abdice, s-a refugiat cu întreaga boierime în Transilvania, Koblenz-ul²⁸ principatelor. Orașul își pierduse caracterul normal, pentru a îmbrăca această ținută de carnaval politic pe care am găsit-o la Viena²⁹ și de care Parisul, ce nu mai este în copilăria revoluțiilor, și care este simplu precum // forța, nu dăduse exemplu. Cocardele străluceau la toate pălăriile, drapelele dezvăluiau curcubeul culorilor lor. Erau, ca pretutindeni, adunări, strigăte, prăvălii închise, plimbări numeroase, entuziasm sfârșit în promisiuni în favoarea câtorva tineri discipoli ai revoluției, care doreau să aplice tinerei lor țări instituțiile pe care chiar și Franța secolului al XIX-lea le găsisse destul de timpurii pentru ea însăși.

p. 59

În rest, nu pretind a mă ocupa de această revoluție, nici a o judeca; ea avea în fruntea sa un poet³⁰, în convingerea căruia am crezut, deoarece entuziasmul gândirii nu se oprește decât foarte puțin în fața piedicilor // realității și pentru că rolul lui Lamartine³¹ avea prin ce seduce o inimă generoasă.

p. 60

În ce-i privește pe ceilalți, n-am dat dat mare importanță opiniilor tinerilor când văd că cele mai serioase spirite sunt transformate de timp și de mersul lucrurilor. A da instituții unei țări cere un studiu, o conștiință, o experiență, de care nebunia tinereții nu este decât foarte rar bănuită. A avea spiritul în gând, este ca și cum ai atinge nebunia; a-l avea în inimă ajungi la eroism. Dar practica // treburilor politice cere o lumină rece care să-și găsească loc între cele două excese.

p. 61

²⁵ Manierismul este un curent artistic care face trecerea de la apogeul Renașterii la Baroc. Apărut în Italia secolului al XVI-lea îi are ca reprezentanți pe Jacopo de Pontormo (1494–1557), Rosso Fiorentino (1494–1540), Tintoretto (1518–1594), Paolo Veronese (1528–1588) și El Greco (1541–1614).

²⁶ Aurélie de Soubiran Ghica ajunge în Țara Românească în primăvara anului 1848, în timp ce revoluția se declanșează la începutul verii.

²⁷ Gheorghe D. Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești (1843–1848).

²⁸ Coblenz, oraș, Germania.

²⁹ Revoluția se declanșează în Austria la începutul lunii martie 1848.

³⁰ Ion Heliade Rădulescu (1802–1872), scriitor, filolog și om politic român, membru și președinte al Academiei Române.

³¹ Alphonse Marie Louis de Prat de Lamartine (1790–1869), poet, scriitor, istoric și om politic francez. A fost ministru de externe al guvernului provizoriu francez (24 februarie 1848–6 mai 1848), membru al Comisiei ce deținea puterea executivă în timpul celei de-a doua Republici franceze și a rămas cunoscut și ca unul dintre cei care au sprijinit abolirea sclaviei.

Revoluțiile au ceva supărător, căci ele sunt aproape mereu declanșate de oameni care nu au nimic să le sacrifice și le cer totul, ceea ce-i face cel puțin suspecti de ambiție sau egoism. Când vroiam să fac patriei sacrificii autentice, credeam în patriotism și nu făceam apel la fărădelege, dar virtutea aspră, folosirea de <astfel> de mijloace îmi repugna inimii mele. În așteptare, îi acuzam cel puțin // de imprudență pe cei ce făceau să răsună la urechile oamenilor aceste cuvinte sonore de libertate, onoare, patrie înainte de a învăța că virtutea este esența acestor idei și că Dumnezeu, care a pus secolele în drumul progresului, nu aprobă dorința de a grăbi trecerea lor. M. Goleșcu³², care reprezenta boierimea în cadrul mișcării și a cărui respectabilitate nu putea fi pusă la îndoială, părea antrenat în aceasta de intenții bune. //

p. 62

Interiorul caselor – Toaleta doamnelor – Vedere de ansamblu asupra moralei

p. 63

Frumuseți diverse ale oamenilor de rând și de lume – Femeile, viața lor

Un francez care ajunge la București se simte mai puțin depărtat de țara sa, decât la Viena sau la Londra. Franceza este, în general, vorbită de toate persoana/le care fac parte din societate, este ca un semn aparent de aristocrație, prin care ele se recunosc.

p. 64

Prima oară când am asistat la o serată valahă am fost uimită. Am adus ideea superiorității ce nu ne părăsește decât prea puțin și acest tip de părere preconcepută, de dispreț ne umbrește adesea imparțialitatea judecății; deoarece dacă orice alt popor nu își pune în valoare specificul său, este și pentru că se crede la nivelul celorlalte <popoare>.

Casele boierilor români au // o grandoare care place; anticamerele pline de servitori nu oferă rigiditatea, pe care am putea-o numi oficială, a celor de la noi, <căci> vedem câțiva servitori adormiți, alții jucând, alții fumând. Natura lea vine de la sine și omul trece dincolo de livrea. Saloanele, de zece ori mai mari decât saloanele din Paris, sunt mobilate cu eleganță fără a fi atins acea perfecțiune de bibelou care la noi le face să semene cu magazinele de curiozități. Covoarele și tapiseriile sunt din Franța, mobilele din Viena. // Sobe, construite în zidărie, majoritatea în formă de coloană, au ceva monumental, dar noaptea are nevoie de intimitate, și la noi pentru aceasta este folosit șemineul; dar căldura insuficientă a acestuia din urmă nu răspunde necesităților climatului; l-aș prefera unul altuia: aceste sobe sunt minunate pentru utilitatea căldurii, iar șemineul pentru buna dispoziție și ca punct de grupare <al oamenilor>.

p. 65

p. 66

Conversația cere existența unor condiții de bună dispoziție, una dintre acestea fiind apropierea <dintre oameni>; trebuie să intre în gând același fluid magnetic,

³² Goleșko. Probabil Nicolae Constantin Goleșcu (1810–1877), participant la revoluția de la 1848. A făcut parte din comitetul revoluționar, iar apoi din guvernul provizoriu. Plecat în exil la fel ca ceilalți revoluționari pașoptiști, a susținut unirea și pe Al. I. Cuza, fiind regent după abdicarea acestuia.

p. 67 dar este destul de dificil să te înțelegi // cu ceilalți când lumea este răspândită în toate colțurile încăperii. Absența unui punct de întâlnire, care se face simțit în mod instinctiv, a lăsat loc folosirii canapelei; dar aici, în opoziție cu modul nostru de a fi, care face din stăpâna casei regina căminului său, nu ea este cea care îl ocupă, ci îl cedează persoanei celei mai importante a adunării. Acest omagiu adus vanității a

p. 68 fost sursa disputelor atât de ridicate încât chiar politica a fost amestecată. I se atribuie unui conflict de canapea // o opoziție surdă, care a zguduit un tron. S-ar putea scrie o carte încântătoare despre micile cauze și marile efecte; paharele cu apă nu sunt singurele care fac o revoluție. Canapeaua atât de disputată, atât de invidiată în toate seratele a dat unui distins amfitrion ideea de a scrie deasupra <canapelei> sale: *Femeilor de patruzeci de ani*. Absența tablourilor, statuilor și a oricăror tipuri de obiecte de artă este ceea ce amintește cel mai mult de depărtarea

p. 69 de patrie. Nevoia odihnei ochilor, a // acestei admirări intime a spiritului nu s-a deșteptat încă la această națiune, care pare să se fi supus unei rămășițe de senzualitate orientală, apropiindu-se atât de repede de toate creațiile de lux.

Nicăieri toaleta femeilor nu este atât de bogată și atât de variată. Modelele, care ajung în 17 zile de la Paris, le transformă atât de repede în franțuzoaice precum se întâmplă la o femeie din Bordeaux sau la una din Toulouse și ele au <astfel> avantajul eleganței. Nu am mai văzut străine purtând atât de bine aceste

p. 70 modele create pentru cele mai grațioase femei din univers. // Englezoaica este rigidă și ridicolă; italianca îndrăgostită de sclipirea amăgitoare și de strălucirea culorilor, spaniola care n-a putut sacrifica cochetăria piciorului său distincției rochiilor lungi, <pe toate> le recunoaștem imediat ce le vedem; este imposibil de precizat influența străină asupra unei muntence după costumul său. Un pic mai multă simplitate și mai puține diamante, diferența dispărând în întregime. Diamantele sunt peste tot la pieptul oamenilor din acest nobil ordin de Nichan³³, format din raze de soare : în părul doamnelor, pe // baticurile ce acoperă frizura

p. 71 evreilor precum o coroană antică; nu am mai văzut niciodată atâtea. La Paris, exceptând iarna aceasta, unde fiecare părea să-și fi mobilizat economiile, nu erau purtate decât la ocazii importante. În acest an le aveam precum bagajele din exil; sunt la noi o dovadă de nenorocire publică.

În saloanele valahe se conversează puțin dar, în același timp, mai mult ca la Paris; cunoașterea care există între indivizii unei singure societăți duce la evitarea acelei izolări atât de triste din societățile franceze de astăzi unde nu mai este la modă // a fi prezentați unii altora și unde era de prost gust a vorbi vecinei fără a o cunoaște. Bărbații nu adoptau aceeași încăpățănare în a se separa de femei, apropiindu-se uneori fără a se mulțumi numai cu această admirație tăcută, care le dă un aer trist, arțăgos, mai asemănător invidiei îndurerate decât dorinței.

³³ Ordin otoman acordat de sultan tuturor supușilor săi. Astfel de decorații au fost acordate de sultani atât domnitorilor, cât și boierilor (precum marele logofăt Constantin Filipescu sau Tudoriță Balș). La recomandarea domnului sultanul putea acorda această distincție și simplilor ofițeri. Așa s-a întâmplat în 1846 când, la dorința lui Mihail Sturdza, este decorat un ofițer. Vezi M. Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană. Studii și album*, București, Ed. Academiei R. P. R., 1958, p. 159–160.

La București se dansează mult, dar tipul de dansator este rar și părerea preconcepută, de o vechime nu foarte îndepărtată că așa trebuie să fie>, îi câștigă p. 73 pe tineri; din fericire, nu se găsește încă nici un centru atât de iubitor de muzică. // Doamnele muntence sunt muziciene, dar ele au bunul-simț de a nu cânta decât la ele și pentru ele; unele au un talent deosebit și, fără să mă limitez doar la familia mea, pot da ca exemplu pe doamna Ecaterina Ghica³⁴, ca una dintre cele mai seducătoare pe care le-am auzit chiar și la teatru; fiica sa are un talent de artistă la pian și puțini din tinerii parizieni ar putea-o întrece.

Seratele valahe, aproape întotdeauna urmate de supeuri, sunt extrem de strălucitoare; ele ofereau în acel an acea particularitate de a evidenția uniforme care se regăsesc rar pe un teritoriu atât de pașnic: ofițeri din armata // rusă, cei din armata de ocupație turcă și austrieci și unguri, pe care norocul războiului i-a aruncat pe acest pământ ospitalier și fertil pentru toți. Se aud toate limbile, aproape toate înțelese de munteni, care vorbesc – bărbați și femei – franceza, germana și greaca modernă atât de armonios, <mai ales când o auzi> în gura femeilor, fără a mai pune la socoteală limba română, care este un melanj între limba italiană și cea slavă, foarte dulce la auz și care se înțelege cu ușurință. Educația, destul de superficială în // rest este, sub acest aspect, superioară nouă. p. 74 p. 75

Românul din clasele superioare, nu trebuie să-și îmbunătățească înfățișarea, fiind un om cu gust în tot ceea ce trezește simțurile și răspunde nevoilor imaginației. Părul îi este frumos, servitorimea strălucitoare, casa somptuoasă, garderoba îndelung căutată; citește tot ceea ce romancierii noștri publică, cunoaște opera italiană, vodevilurile franțuzești, învață repede și spiritul îi este atât de tânăr pe cât de indolent îi este corpul. Este imitativ, fără a-și pierde originalitatea, // și rămâne <devotat> influenței franceze deoarece Franța este locul în care se formează. Caracterul docil se pretează de minune poziției sale politice dificile și indiferența sa oferă rareori ocazia celor ce sunt ispitiți a-i atrage voința în joc. Civilizația venită de la greci i-a dezvoltat rafinamentul natural; el nu cedează, el se strecoară. Are o anumită cumsecădenie, care nu este gratuită, dar poate părea <astfel>. [...] p. 76

Caracterul muntenilor este îndeajuns de <bine> format fără a atinge rigiditatea moldovenilor. Ierarhiile sociale sunt bine // stabilite și respectul pentru domn, pentru persoanele cu un rang mai înalt, se vede în atitudini supuse ce par a scădea numai puțin din demnitatea individuală. Se sărută mâna domnului și a doamnei³⁵ și acest omagiu îndeajuns de servil coboară până la treapta cea mai de jos, de la cei de rând până la elită. Boierii, arendașii, micii funcționari, această lume de protejați, pe care fiecare familie o trage după sine, nu are altă modalitate de a-și exprima respectul. Tinerii instruiți în străinătate au o gândire modernă; nu au // deprinderea diplomatică a părinților lor, care cu purtarea lor trândavă, întorcând șiragurile de mătănii fără gesturi și aproape fără cuvinte, aminteau de p. 78 p. 79

³⁴ Este posibil ca autoarea să facă referire la Ecaterina Ghica, căsătorită cu Ion (Enache) Bărcănescu, știut fiind faptul că în familia Bărcănescu exista o adevărată tradiție în ceea ce privește sprijinirea culturii.

³⁵ *Du Prince et de la Princesse régnante.*

p. 80 Machiavelli³⁶. În rest, înfățișarea munteanului, atât de muncită, are sclipiri așa cum o carte se întredeschide arătându-și sufletul. În toate aceste imagini negre pe care tineretul le luminează cu o pasiune senzuală, vârsta matură vine cu malițiozitatea și cu un pic din blândețea felină. Zâmbetul este fin, aproape fals; vorba // înceată în franceză mi-a părut foarte vie în greacă, ca și cum acest spirit deosebit, puțin asiatic, avea nevoie de ajutorul acestei limbi perspicace.

p. 81 Poporul valah este frumos; bărbații sunt puternici și cu un aspect energic înmuiat de grația orientală; dar frumusețea este diferită între omul de la oraș și cel de la munte. Primul este mai asiatic, al doilea mai roman. Are o virilitate mai evidentă, o anumită alură pe care o găsim ezitantă la celălalt; privirea mai fâțișă, mai puțin blândă, mai puțin spirituală. Unul este tipul sălbatic și pur al nației, pecetea originii sale primitive; celălalt oferă imaginea // diverselor fapte istorice și rămâne până la capăt ca un triumf al cugetului asupra dominațiilor succesive de forță sau viclenie, ce l-au subjugat.

p. 82 Femeile sunt drăguțe și brunete; mama noastră, blonda Eva, nu și-a lăsat acolo niciuna din fiicele sale. Ochii lor negri au blândețea languroasă, care este asemeni privirii din întreg Orientul; dar nu este acea paloare³⁷ a Italiei și nici pasiunea Spaniei; au mai multă voieșie și mai puțin din promisiunile serioase. Sprânceana bine arcuită este adesea prea groasă și tinde să se unească, ceea ce scade din noblețea și sinceritatea fizionomiei. Partea de sus a capului este, în mod obișnuit, mai elegantă // decât partea de jos, care păcătuiește adesea prin gură. Voluptatea, care rezidă în zâmbet, nu se regăsește câtuși de puțin. Muntencele nu au zâmbet, fizionomia lor concentrându-se în ochi, care sunt de o mare strălucire. Influența feminină este înțeleasă și aparentă; dar, ca și în Italia, mai mult senzuală decât spirituală. Din cauza educației lor, îndreptată mai ales către lucrurile

p. 83 grațioase, de o oarecare // obișnuință nepăsătoare, nu le vedem, precum în Franța, ocupate de interesele serioase ale țării lor, ci inițiate în munca respingătoare a problemelor anevoioase și sterile până la practicarea afacerilor.

Absența vieții publice, care nu-și găsește loc decât în guvernările parlamentare, sustragerea rolului masculin, căruia parizienii i-au sacrificat prea mult din grația lor <iată defectele>. Educația bine făcută este o necesitate a timpului, care nu trebuie cu nimic să îndepărteze femeia de farmecul său. Femeile secolelor XVII și XVIII care dominau societatea nu știau nici chimie, nici geologie.

p. 84 // A mânuși știința este esențial pentru a aduce varietate în viața intimă, a o etala este o stângăcie.

Viața unei doamne muntence este trândavă. Retrasă într-un mare salon cu câteva doamne din suita sa, pe jumătate culcată pe un divan, ocupată cu frumusețea sau toaleta sa, ea lasă să treacă orele fără a avea o ocupație, aproape fără să se miște. Dacă vin să o viziteze câțiva prieteni, micile bârfe din ultima serată devin <singurele> fraze ale conversației.

³⁶ Niccolò Machiavelli (1469–1527), filosof și diplomat italian renașcentist, cunoscut mai ales datorită lucrării sale, *Principele*.

³⁷ *Morbidezza*.

Într-o societate atât de îngrăditoare mii de lucruri aduc necazuri sau // p. 85
satisfacții pentru care se cheltuie toată căldura spiritului, de care < cineva > era
capabil. Iubirile sunt triumfuri, rivalitățile dintre femeile frumoase și bune < devin >
dușmăanii, cochetăriile o răzbunare. La Paris, unde fiecare femeie este suverană la
ea < acasă > fără inchiziție și control, nu avem idee de această viață de luptă și de
prejudecăți pe care lumea o are pentru arenă. Găsim rareori în timpul zilei un soț la
nevasta sa. Piețele și jocul ocupă, în exterior, viața oamenilor cărora le lipsesc p. 86
alimentele din centrele industriale și comerciale. // Cel mai adesea fiecare se duce
la plimbare în partea sa. O doamnă munteancă nu merge sau merge foarte puțin. A
te plimba înseamnă a merge cu trăsura de două sau trei ori de-a lungul șoselei.

Am fost de câteva ori la o încântătoare mică doamnă care era mereu singură
fără vreo ocupație și despre care presupuneam, în imaginația mea, că este cea mai
nefericită din lume; pentru că îmi lăsa, în aspectul liniștit al aceluia mare salon, în
melancolia frumoșilor ei ochi, în nepăsarea cuvântului său, o impresie de singurătate
și abandon // care o făcea < demnă > de compătimire și iubit. Această femeie, pe care p. 87
am admirat-o < cu privirea > doar pentru frumusețea sa, se plictisea puțin, dar ea nu
avea nevoie energică de o altă viață; și nici măcar nu știu dacă nu a găsit prea
multă oboseală în pasiunea pentru lăncezeală.

Acest contrast între frumusețea arzătoare și morala ațipită nu este nici pe
departe atât de ciudat în această țară stranie. Femeile care au cerut Europei
educarea lor au lepădat acest *spleen* aparent și aș putea cita pe cele care au o p. 88
vivacitate și un spirit în întregime francez. //

Domnul. Domnul Grigore Ghica³⁸ și domnia sa.

Doamna Maria, văduva sa³⁹.

Salonul său de la Colentina⁴⁰. Câteva portrete.

Turcii. Sultanul. Bucureștiul în 1849

Țara Românească, care are două milioane de locuitori, este sub suzeranitatea
Înaltei Porți și sub protecția majestății sale, țarul Rusiei, dublă // poziție care a lăsat p. 90
loc ocupării teritoriului de către armatele celor două puteri. Națiunea are un
guvernământ apărut din rândul ei. Pe timp de pace, domniile săi sunt aleși de un fel
de cameră a egalilor⁴¹, compusă din funcționari și boierime.

³⁸ Grigore Dimitrie Ghica (1765–1834), mare comis (1793), mare clucer (1796), mare vornic (1799–1800), mare spătar (1808), mare logofăt (1813) și mare ban (1817) ajunge domn al Țării Românești (1822–1828).

³⁹ Maria Hangerli (1776–1871), fiică a domnitorului muntean Constantin Hangerli (1797–1799) și a Ruxandrei Ghica, s-a căsătorit cu Grigore D. Ghica în 1803. Cei doi au divorțat în 1821, Grigore D. Ghica recăsătorindu-se cu Eufrosina Săvescu cu doi ani înainte de a muri. Numirea Mariei Hangerli ca văduvă a fostului domnitor devine astfel improprie.

⁴⁰ Kolentina.

⁴¹ *Chambre des Pairs*. For legislativ francez care și-a desfășurat activitatea în perioada 1814–1848 și care a urmărit sintetizarea și adoptarea sistemului englez, unde funcționa atât principiul eredității (Camera Lorzilor) cât și cel electiv (Camera Comunelor). Până în 1830, membrii acestui for sunt numiți, nu aleși.

- p. 91 În fața dezorganizării adusă de revoluție, cei doi suverani⁴² au ales și au numit domnul actual⁴³, iar domnia, care era pe viață, a fost redusă la 7 ani. // Principatul a fost mult timp guvernat de domni fanarioți⁴⁴, care au adus viciile unei societăți învechite și, din civilizație, <numai> haosul. Ei au intrat acolo precum în țările cucerite și orice tip de acțiune pe care o făceau îi ajuta să-și adune averi uriașe, scandaloase și pe care le plăteau adesea cu viața. Acest tip de guvernatori, asemănători acelor care apăruseră în Imperiul roman în zorii societății creștine, au contribuit la formarea unei categorii sociale // străine, pe care timpul încă nu a
- p. 92 înlăturat-o în întregime. Oamenii se ridicau sau parveneau prin forma de guvernământ pe care o susțineau, ceea ce făcea ca acest lucru să nu le fie decât indiferent. Viciile dregătorilor dau naștere unei generații depravate care, pierzând simțul binelui și al răului, sentimentul profund al religiei, nu mai simte sărăcia
- p. 93 morală și devine cu naivitate coruptă. Este ultimul nivel al decadenței sociale. // Poporul român, care are un caracter distinct de cel al opresorilor săi, a revenit la natura sa și și-a recucerit virtutea, încetând a mai îndura jugul tiranic al sclavilor.

- Domnitorul, prințul Știrbei, ar putea face multe pentru dezvoltarea socială a țării. Elegant în comportament și obiceiuri, politicos, el este instruit, conversația sa fiind una lejeră, deoarece cunoaște și apreciază bine literatura noastră și și-a consacrat călătoriile inițierii în dezvoltarea științei și a industriei. // Timpul ne
- p. 94 lipsește pentru a-i judeca actele politice, ceea ce nu ne împiedică a-l plasa în opoziție; este partea proastă a regalităților electivă care nu permit nașterea principiului eredității. Ambiția, care este dreptul unei singure familii în cazul opus celui de față, este repartizată unei întregi caste de aspiranți, care nu cer nimic mai bun <pentru ei> decât să reducă timpul care îi apropie de o speranță.

- Ultimii doi domni au căzut sub loviturile a două revoluții: una parlamentară,
- p. 95 cealaltă populară. // Prințul Bibescu, care era liderul primei, s-a întors împotriva prințului Al. Ghica⁴⁵, pe care poporul îl iubea pentru dreptatea și bunătatea sa și a fost la rândul său înlăturat de la tron la capătul a patru ani. Jocul politicii are răzbunările lui. Prințul Grigore Ghica, socrul meu, domnea alături de fratele sau, Alexandru⁴⁶, dar războiul care izbucnise între Turcia și Rusia și ocuparea Principatului <Țării Românești> de către trupele acestei puteri protectoare, l-a determinat să abdice. A rămas în țara sa pe care a umplut-o de binefaceri și memoria îi este înconjurată de o venerație care nu se regăsește întotdeauna la puterea regală // deoarece poporul, forțat să respecte poziția socială în timpul vieții
- p. 97 <acestuia>, își reia dreptul de a judeca imparțial după moarte. Dezonoarea sau mărirea este epitaful prinților. Prințul Grigore Ghica a fost un domn corect și drept,

⁴² Este vorba despre sultanul otoman Abdul Medjid I (1839–1861) și țarul rus Nicolae I (1825–1855).

⁴³ Barbu Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1853; 1854–1856).

⁴⁴ *Phanariotes*.

⁴⁵ Alexandru D. Ghica (1796–1864), domn al Țării Românești (1834–1842) și caimacam (1856–1858).

⁴⁶ Autoarea îi confundă pe Grigore IV Ghica – care era într-adevăr socrul ei – și Alexandru II Ghica, fii marelui ban Dimitrie Ghica, cu Grigore III Ghica și Alexandru I Ghica. Aceștia din urmă, deși au domnit împreună în Țara Românească în 1768, nu erau frați.

arătându-se uman față de clasele inferioare ale societății, care aveau nevoie mai mult decât oricine de inima suveranului lor. Între timp, pentru că stadiul țării nu era atât de apropiat de cel de azi, se străduia // să-i dea îmbunătățirile materiale cerute de necesitățile urgente. Lui îi datorăm prima pavare a străzilor, care până atunci nu fuseseră decât o cloacă murdară de noroi și de mizerii. A fost judecătorul suprem al conflictelor poporului său, care nu a avut a se plânge de măsurile ce le lua cu o larghețe a inimii ce amintea de regele sfânt Ludovic⁴⁷, făcând dreptate la umbra unui copac, mai mult ca un tată de familie decât ca un domn. A fost cinstit și pentru că <el> cunoștea tradițiile guvernării orientale a acelei epoci <și> este în acest p. 98 cuvânt un // elogiu rar care pune pecetea onoarei pe blazonul conducătorului.

Familia Ghica a dat celor două principate până la 10 domnitori⁴⁸. Este un Grigore Ghica care domnește și azi în Moldova⁴⁹. <El> și-a început domnia printr-un act de nepăsare pe care caracterul lacom al secolului l-a transformat într-un act de virtute. A refuzat suma de 40 000 ducăți⁵⁰, pe care țara o plătea la alegerea p. 99 fiecărui domn ca și cheltuială de instalare⁵¹. Domnul Grigore Ghica a avut cinci copii⁵². // Complet străin de cinstea de a petrece câteva zile la București, a vizitat moșia Colentina, proprietate a soțului meu, unde prințesa Maria Ghica și-a petrecut vara. La jumătate de leghe de oraș, în mijlocul unei câmpii mari, conacul se ridică într-o mare de verdeață ce cheamă de departe cu promisiunea de odihnă. Un lac înconjurat de o grădină în stil eneglezesc, ale cărei ape limpezi întorc roata unei mori ascunsă în mijlocul copacilor ca o decorație rustică, <și care> precede curtea p. 100 principală. Acvilele familiei își etalează deasupra porții // de la intrare aripile lor ce par a se odihni după atâția ani de putere. Copacii rotunjiți precum portocalii înconjoară peluza circulară. În spate, câmpia pârlită de soare; în jur tufșurile, florile, miile de miresme îmbătătoare ale acestui paradis; în față conacul cu aerul seniorial și balconul de la care se privesc venind trăsurile prietenilor. Turnulețele

⁴⁷ Ludovic al IX-lea (1214–1270), rege al Franței (1226–1270).

⁴⁸ Gheorghe Ghica (*Bătrânul*), domn al Moldovei (1658–1659) și al Țării Românești (1659–1660); Grigore I Ghica (*Grigorașcu*), domn al Țării Românești (1660–1664; 1672–1673); Grigore II Ghica, domn al Moldovei (1726–1733; 1735–1741; 1747–1748) și al Țării Românești (1733–1735; 1748–1752); Matei Ghica, domn al Țării Românești (1752–1753) și Moldovei (1753–1756); Scarlat Ghica, domn al Moldovei (1757–1758) și Moldovei (1758–1761; 1765–1766); Grigore III Ghica, domn al Moldovei (1764–1767; 1774–1777) și Țării Românești (1768–1769); Alexandru I Ghica, domn al Țării Românești (1766–1768); Grigore IV Ghica, domn al Țării Românești (1822–1828); Alexandru II Ghica, domn al Țării Românești (1834–1842) și caimacam (1856–1858); Grigore V Ghica, domn al Moldovei (1849–1853; 1854–1856).

⁴⁹ Grigore V Ghica (1807–1867), domn al Moldovei (1849–1853; 1854–1856).

⁵⁰ Monedă de aur sau de argint care a circulat în evul mediu în mai multe țări din Occident, iar din secolul XIV și în spațiul românesc. Regulamentul Organic a introdus în principate bimetalismul, raportul dintre aur și argint fiind fixat de stat. Pentru aur a fost folosit ca etalon ducatul (galbenul) olandez, a cărui valoare era de 31,50 lei, iar pentru argint sfânticul austriac ce valora 2,25 lei. Pentru mai multe informații vezi Constantin Moisil, *Problema monetară în Țara Românească în anii 1846–1849* în „Buletinul Societății Numismatice Române”, 19, 1924.

⁵¹ Mucarer.

⁵² Grigore V Ghica a fost căsătorit de trei ori (cu Elena Sturdza, Ana Catargi și Eufrosina Rollin), având, până la data la care scrie Aurélie Ghica, 6 copii (Constantin, Ioan, Ecaterina, Alexandru, Aglaia, Natalia), iar după 1851 a mai avut încă doi fii (Grigore, Constantin).

bisericii sunt atârinate precum trofeele trecutului pe care imperiul din Orient le-a dat domnilor valahi. La dreapta conacului este curtea bisericii singuratică și tăcută ca o anticameră a rugăciunii. // Dincolo de sălciile plecate, de salcâmi înfloriți, mormântul de piatră al prințului Grigore Ghica se odihnește în mijlocul <mormintelor membrilor> familiei ca și cum ar proteja-o. Mormântul binefăcătorului este un exemplu în aceeași măsură în care este o manifestare a durerii și este o necuviință a-l trece cu vederea. Singur, ateul, se teme de mormânt. Geamurile serelor se oglindesc în soare ca niște fațete ale pietrelor.

O sală de mese monumentală, în care jeturile de apă se joacă în mijlocul florilor ca într-o peșteră pitorească, le servește drept fațadă către grădina de flori.

p. 102 Aceste flori minunate despre care vorbim // și la Constantinopol și pe care le numim *ecloses* sunt, în realitate, îngrijite de mâna unei zâne. Prințesa Maria Ghica, văduva domnului Grigore Ghica, este geniul creator al acestui regat liniștit și frumos; pasiunea ei pentru flori este cea care a învins greutatea distanței, asprimea climei iernatice și a făcut să înflorească în jurul ei acest covor luxuriant al naturii. Acest gust încântător este asemenea revelației spiritului din care emană. Oricine a avut parte de ospitalitatea prințesei Maria îi păstrează o amintire veșnică. Simplă,

p. 103 ca o adevărată doamnă, mai amabilă // decât politețea însăși o cere, simți cum inima sa se contopește ca un parfum în manifestarea bunăvoinței sale. Prințesa Maria, care a fost una dintre cele mai frumoase femei ale timpului, nu are nimic dintr-o femeie îmbătrânită decât vârsta. Tenul îi este curat, ochii plini de viață, mâinile demne de rangul său. Are spiritul atât de tânăr încât alături de ea tinerele se simt în largul lor ca și cu o prietenă. Perceperea rapidă a acestui spirit ține de

p. 104 miracol, <căci> asimilează expresiile, obiceiurile și subtilitățile timpului său ca și cum ar fi ale sale. De la ea emană geniul // social; ea cruță toate orgoliile, împacă rivalitățile și adună în jurul său opiniile cele mai diverse.

Doamna Récamier⁵³, al cărui spirit împăciuitoare a fost fără rival în Europa, ar putea să-și facă o idee despre personalitatea prințesei Maria. Străinii se simt bine la ea și cei care se stabilesc temporar în București sfârșesc prin a-și petrece toate serile la ea. Are un salon într-o țară în care salonul nu a existat niciodată. Dacă soacra mea ar fi trăit într-un secol al influenței femeii <în societate>, ar fi dominat

p. 105 evenimentele cele mai importante. // Consulii tuturor puterilor <europene> se reîntâlnesc la ea fără să se rănească, indiferent de diferențele lor de păreri.

Iarna trecută îi avea <în salonul ei> în același timp pe Fuad-Effendi, comisar al Imperiului Otoman, pe comandantul armatelor <turcești>, Omer-Pașa, pe consulii Austriei⁵⁴ și Franței⁵⁵, pe generalii ruși, opozanții cei mai importanți și

⁵³ Jeanne Françoise Julie Adélaïde Bernard (1777–1849), căsătorită Récamier, prietenă cu doamna de Staël și Chateaubriand, a condus un salon în perioada Directoratului.

⁵⁴ Casimir von Timoni, consul austriac la București (1832–1849) vezi Ela Cosma, *Casimir von Timoni, șeful agenției c.c. de la București (1832–1849)* în „Anuarul Institutului de Istorie <<George Bariț>> din Cluj Napoca”, XLV, Series historica, 2006, p. 295–326.

⁵⁵ De Ségur, consulul general al Franței la București (1848–1849). Eugène Poujade (1813–1885), diplomat francez, consul general al Franței la București (1849–1854), Tunis (1854–1861), Torino (1865–1868) și Cairo (1868–1885).

niciodată o vorbă de duh politică nu i-a lăsat pe acești domni să se separe din cauza pizmei. Este greu să întâlnești un cerc mic mai interesant și, într-un moment în care Europa are ochii // <ațintiți> spre aceste locuri necunoscute, nu ar fi fără interes să creionez câteva din personajele care au avut un cuvânt de spus [...]. p. 106

Viața la București, iarna trecută, a fost în același timp stranie, animată și liniștită. Șederea celor două armate îi dădea o agitație războinică ce avea un interes mai serios decât paradele obișnuite. Știam că, dintr-un moment în altul, una dintre aceste armate va fi chemată pe teren și va lua în derâdere <atât> ce-i va rezerva // destinul <cât și> pericolul. Generalul Bem⁵⁶, care a ocupat Transilvania, a pus <posturi de> recunoaștere până la frontiera moldavă. Imaginația populară răspândea știri false care nu erau lipsite de groază. <Generalul Bem> i-a scris lui Fuad-Effendi p. 127 că a venit de Paști, să caute ouă roșii la București. Bravadă eroică ce nu a permis decât tachinarea. Armata autriacă s-a retras ca o rafală împinsă de marșul învingător. Ofițerii erau nepricepuți // pentru dans și <s-a făcut> un apel la milostenie căci bieții soldați erau sfârșiți cu totul. Deci inimile s-au trezit. Fuad a dat, în numele sultanului, p. 128 mii de ducăți pomană regală atunci când a luat inițiativa, căci era asigurat de ratificarea generoasă a sultanului. Comisarul rus⁵⁷ a urmat acest exemplu.

Prințul Dimitrie, cumnatul meu⁵⁸, personaj cavaleresc și curajos, a organizat acțiuni caritabile printre boierii și doamnele care jucau vodevil la // teatru sub direcția consulului Kotzebue⁵⁹. Când cochetăria și vanitatea sunt solii unei acțiuni p. 129 bune, Dumnezeu le scuză și diavolul nu pierde nimic. Ritmul plăcerii se făcea înțeles și îl dansam cu frenezie pe o Europă în ruine. Nu sunt decât lovituri politice care dau sevă vieții. Trupele ruse pleacă spre Transilvania și, sub ordinele generalului Lüders⁶⁰, au făcut o campanie // strălucită, unde unii dintre voioșii noștri comeseni și-au pierdut viața. [...]

Țiganii⁶¹. Carpații. Poșta în Țara Românească. Mănăstirile. Starea țăranului. Râurile

p. 133

Există în Țara Românească o rasă curioasă, numeroasă, nomadă sau atașată căminului, ce prin vechimea sa trezește interesul cronicarului și a cărei // frumusețe seduce artistul. Vreau să vorbesc despre țigani. De unde veneau aceste populații p. 134

⁵⁶ Iosif Bem (1794–1850), general al trupelor maghiare în revoluția din 1848–1849 din Transilvania.

⁵⁷ Alexandr Osipovici Duhamel (1801–1868), diplomat rus, guvernator-general în Siberia Răsăriteană (1847), comisar al armatelor ruse în Principate (1848–1849). Vezi însemnările acestuia despre români în volumul de față.

⁵⁸ Dimitrie Ghica (beizadea Mitică) (1816–1897), prefect al Poliției București (1855–1857), primar și deputat de București (1857, 1861), ministru atât sub domnia lui Al. I. Cuza cât și a lui Carol I, președinte al Camerei Deputaților și al Senatului, efor al Spitalelor Civile (1868–1896). Căsătorit cu Charlotte Duport a avut două fete, Iza și Maria.

⁵⁹ Wilhelm von Kotzebue (1813–1887), consul rus la Iași, ministru plenipotențiar al Rusiei la Karlsruhe, Dresda și Berna. Vezi însemnările acestuia despre români în volumul de față.

⁶⁰ Alexander Nicolaevici Lüders (1790–1874), general rus, comandant al trupelor rusești intrate în Transilvania (1849), guvernator în Polonia (1861–1862).

⁶¹ *Les Bohémiens ou Zigans*.

care se regăseau peste tot în zorii societăților, purtând nume diverse, dar a căror limbă și chip trăda înrudirea? I-am văzut în Franța sub Ludovic al XI-lea⁶² organizați și supuși unui șef, umblând fără rost de-a lungul veacurilor și pierzându-se în profesii dintre cele mai variate sau părăsind pământul, în măsura în care pătrundea justiția interesată de bunul mers al acestor armate înclinare spre toate pasiunile cele rele. // În Spania sunt acei *Gitanos*, pe care încă îi mai regăsim îmbrăcați în zdrențe strălucitoare în mediile artistice.

p. 135 Țiganul din Țara Românească nu cedează nimic din pitorescul persoanei sale <amintirii> precursorilor săi. Măsliniu la chip, bronzat chiar, ochii săi vii au strălucirea sălbatică a privirii africane. Dinții săi, care ies cu folos în relief dintr-o piele de o culoare închisă, sunt de un admirabil alb azuriu. Acești dinți și ochi sunt precum flacăra chipului, căci îl fac să strălucească. Sunetul vocii sale este de o mare dulceață. Această rasă are un zâmbet ce demonstrează existența rațiunii. //

p. 136 Țiganul este, de fapt, de o iscusință remarcabilă și, dacă nu ar fi excesiva sa trândăveală ar putea să-și îmbunătățească poziția. Este o nație artistică care are lipsurile poporului și la care imaginația a invadat simțul rațiunii. Țiganii sunt toți, sau aproape toți, muzicieni prin natura lor. Ei formează grupuri de lăutari de țară, care fac poporul român să danseze pentru o plată modică. Există mulți care ciupesc chitara, <iar> alte instrumente pe care le foloseau semăna cu lăuta și cu cimpoiul din munții noștri. // Muzica lor, care nu este cu note, are o tradiție vie și este păstrată de la o generație la alta. Adesea este un ritm lent, melancolic, cu un efect de o irezistibilă visare, perceput de departe. Ei învață cu ușurință și execută bine muzica <ce a fost scrisă de> compozitorii noștri, dar o prefer pe cea compusă de ei. Acest grup de muzicieni poartă numele de lăutari⁶³. M-am oprit adesea pentru a-i asculta în acele frumoase serate din verile calde ale Orientului. Sunetele ciudate trezeau în mine toate // amintirile și toate regretele legate de patria mea, deși erau noi pentru urechea și inima mea.[...]

p. 137 Într-o seară, întorcându-mă din oraș, m-am găsit dintr-o dată în fața unei colibe din pământ înconjurată cu un umbrar veșted. Bărbați și femei dansau o horă scofând strigăte, iar trei sau patru țigani cu figuri de bronz jucau fără întrerupere cu un aer plictisit sau scoteau mici note ascuțite precum o hârâitoare. Erau subiectul unui încântător // tablou și noaptea m-a surprins în uimirea mea admirativă. Sunt țigani atașați marilor case care purtau <înainte> numele de robi, dar sunt aproape toți liberi și plătiți, căci guvernul îi răscumpără, iar muntenii pot ușor să se lepede de această rușine de a avea robi. Alții sunt nomazi, ei străbătând târgurile și piețele și arătând urșii dresați ce făceau mii de învârtituri ingenioase. Îi întâlnim pe drumuri în grupuri numeroase; femeile poartă // pe spate sugacii lor. Copii mici, adesea în întregime sau pe jumătate goi, țopăiau înainte. Bărbații acoperiți cu o manta cafenie găurită, cu pieptul dezgolit, închideau convoiul, iar un cal costeliv era împovărat cu bagajul familiei. Acești călători pedestri își puneau corturile în mijlocul câmpurilor în timpul mării zăpușeli; noaptea se adunau în jurul unui foc de crengi uscate, care arunca licăriri sinistre în întuneric. Deși dedați la hoție, ei nu

⁶² Ludovic al XI-lea (1423–1483), rege al Franței (1461–1493).

⁶³ *Outari*.

vatămă în acest timp cu nimic siguranța călă//torului și puține sunt drumurile atât de sigure ca cele din Țara Românească. Impetuoșitatea sângelui lor nu se deșteaptă decât atunci când una din pasiunile ce-i domină, gelozia, este în joc. Atunci acest caracter de o blândețe melancolică, care se datorează secolelor de suferință, dispare și au loc între ei adevărate drame. Beția îi lăsa pradă mâniei și sunt rare ocaziile în care nu apar adevăratele bătăi. Am văzut femei bătându-se cu proprii lor copii, de care se foloseau ca de băte, trebuie să credem că fără a le face prea mult rău, întrucât // sentimentul de familie era foarte dezvoltat la ele. Am putea spune că doreau să uite în afecțiunea lor sentimentul nenorocului. Ei se iubeau într-o oarecare măsură, precum clasele vulgare din toate țările, prin lovituri de pumni deoarece aici <în Țara Românească> loviturile sunt în funcție de afecțiunea purtată și ajung până la cuțit. p. 141 p. 142

Această rasă de paria, care nu are nici patrie, nici lăcașuri pentru a se ruga⁶⁴ și care urmează religia țării unde destinul a condus-o, fiind plină de superstiții ce amintesc de păgânism și care se adresează lui Dumnezeu prin acel instinct care pleacă fruntea // bogatului ca și a celui sărac, este pentru națiunea română un obiect de dispreț și de desconsiderare. Este aceasta efectul viciilor sale sau o condiție a destinului nefericit? Acest dublu sentiment s-ar putea datora zorilor rânduiriilor sociale, dar generația modernă, care <a fost> supusă unei orânduiri tradiționale, ce nu știe a-l despărți pe străin de ceilalți, se îndurerează. Regenerarea morală a unei rase înzestrate cu inteligență provoacă cugetele serioase ce nu pot accepta răul drept o condiție necesară a anumitor organizații, și care gândesc că bunăstarea poate produce o transformare miraculoasă. // Mizeria corupe. A cere aceluia care nu deține nimic să arate dragoste pentru lucru, când acesta este o muncă grea și nu sursa plăcerilor, înseamnă a uita că virtutea umană se sprijină mereu pe egoism. p. 143 p. 144

În timpul revoluției țiganii proclamați liberi nu au comis fapte condamnabile; au profitat, în satisfacția leneviei lor, de acele zile de încetare a ostilităților și când ordinea a fost restabilită și-au reluat fără crâcnire condiția anterioară. Aceasta nu înseamnă că dispar instinctele dușmănoase și că nu ar trebui // să ținem cont de actele oamenilor chiar și atunci când acestea provin dintr-o lipsă de curaj? p. 145

Proprietățile boierilor sunt de o întindere uriașă; le cântărim valoarea după numărul de țigani ce se ridică uneori la 700 familii. Vara trecută am străbătut una din moșiile noastre cu diligența și nu mi-a luat mai puțin de patru ore.

Țăranul nu îndură condiția înjositoare de rob și nu este legat de glie prin asuprire. El plătește o dare de 12 până la 15 franci⁶⁵ pentru el // și animalele sale; i se cer în jur de 24 zile de muncă gratuită. Este singurul lucru de feudalitate materială pe care îl are de suferit. Odată obligațiile achitate el dispune de timpul său după bunul său plac și în folosul său. I se dă pentru venitul său și hrana animalelor sale terenul pe care îl cere, proprietarul determinându-l să construiască o casă pe care o poate părăsi pentru a merge să se stabilească pe alt pământ, după interesul său, avertizând cu 3 luni înainte. Când vrea să-și crească veniturile în grâne sau cirezi, el cere o parte mai mare de teren, care i se acordă mereu pentru o p. 146

⁶⁴ *Temples.*

⁶⁵ Unitate monetară franceză a cărei valoare a variat de-a lungul timpului.

p. 147 minimă // chirie. Dar dorința de bunăstare și proprietate apare rar și atunci îl face să se încarce cu o muncă ce depășește nevoile sale. Existența sa, deci, nu este inferioară celorlalți țărani, pe care am binevoit a-i considera milostivi față de ceilalți, <dar> care au făcut din ambițiile lor o treaptă a nefericirii poporului.

Țăranul român muncește puțin mai bine decât crescătorul de boi gascon care, trezit în zori și îndoit sub plug cât strălucește soarele, împărțea cu stăpânul recolta de cereale, a cărui sămânță a dat-o acesta din urmă, // căruia îi aparțineau instrumentele de arat și căruia trebuia, aducând-o, să-i dea jumătate din prețul la care erau estimate vacile.

Cirezile sunt foarte numeroase în Țara Românească și boierii au mai mult profit lăsând pământurile în pârloagă decât dacă le cultivă. Cei de la munte coborau la câmpie și închiriau pentru pășunat pajiști întregi. Transilvănenii, lipsiți de ierburi, veneau și ei și cereau stepelor hrana pentru vacile lor. // În acest timp, pământul cultivat, abia arat de pluguri inferioare alor noastre, aduce de 50 ori valoarea cerealelor ce i-au fost încredințate și acestea se legănau în soare printre albăstrele și maci. Câmpurile serveau de refugiu numerosului vânat pe care legile vânătorii nu-l protejează. Potârnichea și-a făcut în siguranță cuibul, în timp ce prepelița se ghemuiește și își ascunde jocurile. Garda națională nu a înarmat țăranul, ce trece inofensiv pe lângă aceste creaturi încântătoare, pe care dorința noastră le-a jertfit asasinatului. Toamna, grâul de Turcia⁶⁶, // hrana obișnuită a țăranului ce își face <din el> un terci numit mămăligă⁶⁷, își ridică sulile aurite la înălțimea omului, iar vara pepenele verde, culcat la picioarele sale, se coace sub razele arzătoare ce strălucesc peste ogoare.

Absența acestor mici proprietari, a oamenilor care munceau cu ziua și a țăranilor, al căror unic scop este de a se ridica <din punct de vedere social>, arată deosebirea remarcabilă a acestor locuri față de Franța și mai ales de Belgia, țări ce-ți dezmiardă privirea. // Spații întinse stăteau necultivate. Nu găsim micile grădini cu garduri înflorite, fâșiile verzi sau brune, muncite cu acea dragoste care le aseamănă unui răzor. Cele 20 de locuri ce compun o moșie se continuau fără a fi întrerupte de vreun gard. Fără pajiști artificiale. Pădurile urmau câmpiile, le tăiau, le întrerupeau; apoi se vedea câte un lac singuratic ce dormita într-o vâlcea cu apele sale liniștite. [...]

Râurile, pe care le găsim peste tot în această țară predestinată a avea un nivel de dezvoltare scăzut, dau din abundență pește // de apă dulce, dar nu compensează absența completă a bălților⁶⁸. Dâmbovița taie Bucureștii în două părți ca o panglică de argint. Oltul⁶⁹ separă mica Valahie de cea mare⁷⁰ și Prahova⁷¹ trasează în Carpați sinuozități după capriciul său natural și hoinar. [...]

⁶⁶ Denumire improprie, este vorba despre porumb.

⁶⁷ *Mamaliga*.

⁶⁸ Fals. Autoarea ignoră multitudinea de bălți și lacuri din jurul Bucureștiului și de-a lungul Dunării.

⁶⁹ *L'Olt*.

⁷⁰ *La Petite Valachie de la grande*.

⁷¹ *Pracova*.

Râurile de care principatele sunt străbătute în lung și-n lat sunt pe drumuri deschise industriei, care va veni mai devreme sau mai târziu să-i angajeze bogățiile. p. 156
// Într-o zi liniile de cale ferată vor lega Dunărea de interiorul țării și acest mare debușeu va arunca pe piața Europei cerealele, țesăturile, lemnul de construcție, minereurile ce sunt astăzi ascunse în pânțele acestui pământ vulcanic. Lanțul Carpaților, care separă propriu-zis în două mica de marea Valahie, devine inima țării.

Apariția holerei ne-a alungat pe toți în vara lui 1848. A fost atunci, în zilele frumoase de iunie, momentul când am traversat o parte din principat. Trăsura era înhămată la opt // cai, câteodată zece, legați împreună cu frângerii care se rupeau p. 157 adesea, ceea ce nu dăuna cu nimic rapidității extraordinare a mersului.

Poșta valahă este o minune care rivalizează cu vaporul și face cinstire restului Europei. Poșta germană doarme, poșta franceză moțâie, <dar> poșta valahă zboară. Caii abandonati în mijlocul câmpurilor, în pășunile sortii, uscățivi și de talie mică, dar cu privirea arzătoare, trădează originea turcă și nu sunt // înhămați în maniera simplă de care am vorbit, decât dacă sunt secondati de țipetele surugilor care p. 158 străbat spațiul ca un fulger; această rapiditate este o plăcere îmbinată cu groază. Drumurile sunt lăsate <în voia> naturii, accidentate, desfundate, presărate cu pietriș, oferind imaginea dezolantă a haosului. Sunt poduri construite cu vreascuri, unde trecerea face să se balanseze trăsura precum o navă ridicată de talazuri. Simți că ești mereu pe punctul de a te răsturna, dar aceasta nu se întâmplă niciodată. Un p. 159 copil, grăbindu-se să coboare un munte fără să se preocupe de frână, vă va conduce jos sănătoși și teferi, diligența // fiind aproape întotdeauna înainte. Dacă trebuie să urci, un servitor ține trăsura de o parte și cailă lansată într-un triplu galop, îndemnată cu țipete ascuțite, ajung pe culme. Acești surugii cu o bonetă din piele, în cămașă unduitoare, cu talia strânsă de o centură din piele tăbăcită, cu pantalonii de lână albă brodați în culori, cu surtucul din piele de oaie împotriva ploii, alcătuiesc unul dintre tipurile colorate ale acestei țări atât de pitorești. [...]

Locuitorii acestor ținuturi au frumusețea calmă ce denotă absența relelor p. 166 pasiuni, iar talia lor zveltă și viguroasă este expresia forței și a grației, căci țăranul de la câmpie se înconvoaie sub plugul său, cu fruntea către pământ, creând impresia unei vieți mizerabile și a unei munci aspre; munteanul are un nu știu ce care ține de lejeritate, ca și cum ar avea aripi și privirea sa, obișnuită a contempla înălțimile, este încrezătoare și nu va ști să se plece în fața semenului său. //

Această diferență se regăsește în toate țările. Pe măsură ce se îndepărtează de p. 167 oameni, pentru a se apropia de infinit, meschinăria umanității se estompează, și frumusețea exterioară împrumută purității sufletului o demnitate care șochează observatorul.

Femeile din Carpați sunt, de asemenea, cele mai frumoase din restul Valahiei. Tenul lor păstrează arșița soarelui pe această mare de catifea, dar este mai puțin ars <de soare>; ele au un costum încântător ce amintește de Rachel⁷² și de toate

⁷² Personaj biblic, a doua soție a lui Iacob, care a murit dând naștere celui de-al doilea copil al său, Benjamin. Mormântul ei, situat în Cisiordania actuală, este considerat de evrei unul dintre locurile sfinte, la care se merge în pelerinaj.

frumusețile poetice ale Bibliei; este <format dintr-un> // jupon fără pliuri, deschis
p. 168 în două părți, care închide și desenează formele, împeștriat cu dungi colorate, o cămașă strânsă în jurul gâtului precum rochiile madonelor lui Rafael⁷³, brodată cu roșu sau albastru, ce lasă talia lor liberă și indică, fără a arăta, frumusețea siluetei. Pudice precum iubirea, voluptoase precum pasiunea, ele își aruncă pe capul lor un fel de voal de pânză albă, simetric brodat, după modelul antic, pe care tinerele <necăsătorite> îl înlocuiesc cu o cunună făcută din monede⁷⁴, zestrea lor; opincile sunt încălțăminte lor. //

p. 169 Îmi amintesc că am întâlnit la capătul unuia dintre aceste sate o perlă a grației poetice și castă precum toate frumoasele de 20 de ani; ea a venit la trăsura mea să-mi ofere un buchet de trandafiri sălbatici și în timp ce îmi zâmbea cu admirație – iar eu o admiram la rândul meu – și mă simțea străină țării sale intră, dintr-o cochetărie naivă, printre fragi pentru mine. [...] Fecioara mea de la munte îmi aducea flori și fructe din grădina pe care o despuia în mod inuman din dorința sa de
p. 171 a-mi plăti admirația; i-am // dat câteva monezi, ofrandă prea puțin grațioasă ce umbrea tabloul pe care ea îl privea cu plăcerea posesiunii și aviditatea cochetăriei [...]

Breaza⁷⁵, moșia unuia dintre cumnații mei, prințul Constantin⁷⁶, este situată
p. 175 într-un fel de semi-defileu, pe care munții o înconjoară din toate părțile. [...]

Arhitectura, atât de rară în Țara Românească, s-a refugiat în întregime în mănăstiri, ce populează munții și servesc drept adăpost călătorului. A identifica ordinul <monahal> căruia îi aparțin este aproape imposibil. Cele pe care le-am văzut erau un amestec de gotic, în formă, și de oriental, în ornamentele care le micșorau caracterul absolut.

Bisericile sunt mai bogate în orașe și efectul lor este, dacă am putea spune //
p. 176 mai religios. [...] Nu-mi dau seama dacă regula este pe atât de severă pe cât este în religia noastră, dar nu am văzut decât fețe searbăde ce nu păstrau urme de meditație și de regret. Cultul grec, profestat de oameni pentru care civilizația abia începe, nu are nevoie să recurgă la rigoarea pe care viciile vechilor societăți o cer. Acești
p. 177 cucernici sunt binevoitori și blânzi, // ospitalitatea lor fiind o adevărată binefacere într-o țară atât de lipsită de locuri de adăpost pentru călători. Am recunoscut în ele o trăsătură comună tuturor persoanelor care trăiau departe de lume: o curiozitate neostoită. În acea perioadă, revoluția română își pune în joc existența și această dorință de a învăța este <mult> prea naturală pentru a mai mira. Din fericire, i-am lăsat în liniștea munților lor și voi merge să-i revăd într-o frumoasă seară de vară. Sinaia⁷⁷, ce-și merită pe deplin numele, se află pe culmea unui munte arid; mă voi așeza în fața acestei mese îmbelșugate prezidată // de bunul preot și voi savura acei mici fragi parfumați de munte, culeși de mâini pioase pentru milostenia inimii.

⁷³ Rafael Sanzio (1483–1520), pictor și sculptor renascentist.

⁷⁴ *Couronne de sequins*.

⁷⁵ Braza. oraș, jud. Prahova.

⁷⁶ Charles. Constantin Ghica (1804–1867), mare ban (1827), ministru (1851, 1858), căsătorit cu Sultana Costescu a avut 7 copii (Maria, Zoe, Elena, Ion, Grigore, Elisabeta, Sofia).

⁷⁷ Sinaia. oraș, jud. Prahova.

Sinaia este un adevărat deșert ce domină defileele uriașe; vântul rece usucă până și iarba ce crește pe roci, iar plantele <care ar putea> dezmiarda privirea sunt refuzate solului nerecunoscător. Este, într-adevăr, locul ce priește căinței sau invidiei oamenilor; vorbește despre o religie ce pedepsește, mai mult decât divina blândețe, și dezolarea aspectului său devastează inima; dar pentru sufletul liniștit, îndatorat unei credințe pe care pasiunea nu o poate zdruncina, imaginea // acestui haos, a acestor înălțimi izolate, a acestor drumuri grele, vorbește despre măreția Domnului, de care pare să se apropie. Călugării aveau o haină neagră, iar voalul aruncat pe spate este ținut pe cap de o bonetă ce seamănă destul de mult celei purtate de judecătorii noștri. Aproape toți poartă barbă ca primii creștini, ceea ce formează imaginea unui mare caracter de o frumusețe primitivă. La Sinaia ni s-a dat apă, pentru a înlătura colbul de pe noi, în pocale tocite de aramă ce amintesc de cele ale Greciei antice. //

Revenind din Transilvania, am bătut noaptea la poarta unei mănăstiri. Călugărul de la poartă dormita, recompensă zilnică a unei vieți fără ambiție și vicii. Albanezul meu, care nu avea doar costumul și care aparținea acelei rase eroice ce formase garda prinților, a ales să escaladeze zidul pentru a deschide poarta. Era ceva ștrengăresc în această modalitate de a pătrunde în sfântul lăcaș și grăunțele unui umor agresiv, pe care fiecare îl simțea în acel an acolo, vibra și el și își găsea satisfacția. Doi sau trei călugări, treziți de // lătratul câinilor lor, mi-au deschis ușile camerelor și mi-au oferit dulceață, în ciuda orei înaintate din noapte. M-am întins toată îmbrăcată pe un divan și nu am întârziat să adorm, căci eram obosită.

Țara Românească nu a prins obiceiul folosirii patului, fiind una din raritățile civilizației ce nu se regăsește în întregime decât în casele boierilor⁷⁸, cearceafurile încă fiind cusute cu punct îngust și scurt, pe care nu se poate broda. În mănăstiri, în cea mai mare parte a // castelelor și la toată mica boierime, patul este înlocuit de divanuri joase, mari, matlasate, cu dublă utilitate: jilț ziua, pat noaptea.

La trezirea mea, un călugăr, înarmat cu o scândură de pădure, bătea pe o tăblie cu lovituri seci chemându-i pe frați la slujbă. Acest dangăt nu înlocuiește clopotul, ci îl precede; poartă numele de toacă⁷⁹. Mănăstirea în care m-am oprit este una dintre cele mai frumoase din principate. Curtea de Argeș⁸⁰ este amplasată într-o poziție magnifică, la capătul unei mari câmpii împădurite și cultivate, la o sută de pași de un sat care // poate să revendice denumirea micului oraș. Munții, care vin să se piardă la picioarele sale își etalează toată vigoarea lor. Este magia speranței. Ce operă este mai elocventă decât natura și care este inima pe care admirația să nu o conducă spre rugă? Bolta bisericii dantelate, brodată precum o bijuterie a Renașterii, aruncă sclipiri de aur sub focul soarelui levantin. Este lucrul cel mai complet pe care țara mi l-a oferit. Mănăstirea este împodobită în interior cu // o galerie acoperită, suținută de mici coloane; picturile cu un desen incorect, dar de o compoziție unde credința domină, acoperă pereții. Această galerie, care amintește

⁷⁸ *Seigneurs.*

⁷⁹ *Tocca.*

⁸⁰ *Courté de Avtgis.*

de casele din Pirinei și Alpi, este obișnuită în Țara Românească și favorizează dispozițiile nepăsătoare și contemplative ale populației.

- p. 185 Am asistat la o slujbă crezând că ruga, în orice loc am face-o și necontând în ce limbă, este o amintire a inimii noastre ce place Domnului. Liturgia ortodoxă, care // este foarte bine executată la Sankt-Petersburg, este de un efect destul de dezagreabil în Țara Românească. Vocile nazale dăunau reculegerii. Poate că sunt un rău judecător și nu am putut fi impresionată, independent de credința mea. Elevația spiritului nu va ști să domine obișnuințele copilăriei și forma este, în religie, o parte din fond. Am remarcat un tânăr călugăr cu fruntea gânditoare, care păstra pecetea unei reflecții adormite a pasiunilor. [...]

p. 189

Sărbătorile verii

- Grădinile Colentinei se lumineau în mii de focuri de culorile diverse ale lămpilor venețiene. Era sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului⁸¹, ziua soacrei mele. //
- p. 190 Serele deschise trimiteau lumina lor prin geamurile sălii de mese, care la rândul ei strălucea. Muzica militară, ascunsă printre tufișuri, execută melodii pline de viață care făceau să bată inima precum dorința de necunoscut. Forme elegante, rochii albe treceau ca niște fantome iubite ale tinereții pe aleile înmiresmate. Din când în când, un scurt hohot de râs proaspăt și argintiu, trăda prezența tinerelor scăpate de cei pe care voiau să-i lase să aștepte. Imaginea veșnică a acelei vârste sau dorința și pudoarea se luptau ca două rivale pentru cine va fi câștigătorul.
- p. 191 Domnul⁸², Fuad-Effendi, consulii // aruncau adierilor pline de iubire ale nopții bucăți de fraze politice. Viața liniștită a societății noastre moderne nu poate să ne dea nici măcar o idee despre prestigiul care înconjură marii funcționari în Orient. <Trăsura> acestor domni ajungea <să aibă până> la patru cai înhămați la dârlogi mari. Livrea lor stacojie, brodată cu aur, se potrivea de minune unui mediu în care totul strălucea. Călăreții, cu pușca pe umăr, alergau în fața trăsorii; o escortă numeroasă o urma. Acest vârtej în care armele străluceau, în care fesul reteza orizontul, ridicând în galopul cailor cutezători colbul drumului, l-am putea numi alaiul unui // cuceritor care se grăbește să ajungă la victorie și care disprețuiește obstacolele vieții obișnuite.
- p. 192 În Țara Românească sărbătorile au mai multă grandoare decât veselie. Certurile personale, rivalitățile, dușmăniile tradiționale ale familiilor umbresc voia-bună spontană pe care spiritul social o cerea. Sărbătorile câmpenești sunt, în același timp, mai amuzante decât altele; unindu-se cu natura sufereau, fără știrea sa, o transformare. Cele de la Colentina, prezidate de prințesa Maria, aveau pecetea unei distincții și simplități care îi oglindeau personalitatea. Îmi amintesc mai ales de o
- p. 193 cină la care am ajuns printr-un fel de // baie pentru picioare. Ploaia care s-a pornit

⁸¹ Prăznuită la 15 august și sub numele de Sf. Maria Mare.

⁸² L' *Hospodar*.

ne-a prins și a făcut imposibilă traversarea de o sută de pași a saloanelor către sala de mese. S-au inventat pentru acest drum umbrele miraculoase și covoare jilave de rouă. În aceste aventuri ale mele caracterul național, care este încântător, se dezvăluie în întregime. Nu era nici un nor pe toate aceste frunți ale tinerelor femei ce își sacrificau toaletele pe altarul plăcerii. Mesele aranjate de ofițerii celor două armate, de tinerii români și de aceste grupuri de femei pe care le purtau la braț având umerii goi, semănau cu acele opriri // pe care și societatea altor popoare le face în toate verile lângă ape. [...]

Colentina a reunit într-o dimineață de iarnă societatea într-o partidă de sănăuș. p. 195
Era o plăcere stranie și nouă pentru mine. Viteza este cel mai mare farmec al ei. Seara ne-am reunit cu toții. Câmpia albă ca un giulgiu, netedă asemeni unui lac, ascundea cu perfidie urmele și șanțurile. Fiecare sanie ținea două persoane, pe care destinul le unise, favorizat de câteva înșelătorii. Această trăsură îngustă, joasă, neacoperită este trasă de doi cai; hamurile sunt împodobite cu clopoței ce // ne fac p. 196
să auzim o gamă armonică ascuțită. Servitorii purtători de torțe precedau alaiul. Au lumina drumul, pas cu pas, cu niște crengi de brad aprinse numite *massalas*⁸³. Zgomotele confuze de la miile de clopoței, precipitarea cailor care mistuiau spațiul fără ca pământul să se zguduie sub copitele lor, jocul făcliilor pe acest covor de hermelină, urmele lunii ce se alungeau precum limbile de foc sau panglicile unduitoare, limpezimea unei nopți de iarnă ce ilumina câmpia ca o auroră boreală, totul contribuia la transformarea acestui drum într-unul din locurile cele mai căutate, mai com//plete, care rămânea în memorie ca un fapt, iar în imaginație ca un tablou. p. 197

Castelele din Țara Românească sunt, în cea mai mare parte, case mari cu acoperișurile de tablă albă sau roșie, cărora le era anexată o capelă. Un sat se forma în jurul unor colibe pitorești, care erau îndeajuns de bune pentru simplitatea obiceiurilor țăranilor. Țăranii din Țara Românească păstrau această delicatețe, care este specifică claselor rustice din întreaga // lume; trăsăturile lor nu poartă acest p. 198
semn, dar pentru a-i cunoaște mai bine trebuie să vorbești limba lor, în care eu doar mă bâlbâi. Când soseau în oraș își conduceau căruțele lungi și înguste <îmbrăcați> cu tunica de lână albă și căciula din blană, ce lasă părul să fluture și îi face să semene cu bretonii⁸⁴; același caracter sălbatic și blând, un nu știu ce fix în privire, ce arată prezența cugetului. Câmpia care se întinde de la Colentina la Șosea și de la aceasta din urmă <mai departe>, era // ocupată de taberele celor două armate. p. 199

Omer-Pașa și-a înălțat orașul său de corturi către marginea locului de promenadă, iar generalul Lüders <și-a pus> corturile albe în fața lacului nostru, <de la Colentina>; nimic mai pitoresc în aceste tabere ce se priveau fără ură, ca buni vecini stabiliți pentru un sezon la țară.

În plimbarea mea de seară de pe malul lacului, ascultam accentele melodice ale muzicii rușilor și cântecul grav și calm ce precede sau se succede rugăciunii lor⁸⁵. Această voce răsunătoare ce duce Domnului dorințele tuturor acelor inimi p. 200

⁸³ Termen de origine neogreacă sinonim pentru torță.

⁸⁴ Bas-Bretons, locuitori ai unei regiuni din vestul Franței.

⁸⁵ Confuzie. Turcii sunt cei care sunt chemați de mai multe ori pe zi de muezin la rugăciune.

este expresia // slăbiciunii omului și măreției sale, căci toate armele aflate în
p. 206 puterea omului, nu pot face nimic fără El. [...]

Măgurele, moșia domnului Oteteleşanu⁸⁶, este de asemenea una din oazele
stepei romantice. Într-o zi de duminică am fost invitați. Această petrecere, mai
câmpenească decât toate celelalte, mi-a plăcut ca o zi petrecută în Elveția, cu
p. 207 puternicul aer aspru al // munților. Nu erau acolo nici munți, nici miros de vaci,
explicație ce ne-ar putea <lămuri> această confuzie [...]

Un arhitect francez pe care deja l-am menționat, Villacrosse, a făcut la
p. 208 Măgurele, o locuință încântătoare. Podurile suspendate, barca ce // străbate în lung
și-n lat lacul, pustnicia marilor copaci, nimic din acest univers în miniatură care
mi-a plăcut să-l regăsesc într-un spațiu limitat, nu lipsește. Cina a fost servită afară,
în aer liber, sub o galerie ridicată datorită împrejurărilor, ornată cu frunziș și
acoperită în același chip. Mesenii, <așezați> pe un singur rând, nu aveau în fața lor
decât colina împădurită. Tăcerea ce cobora odată cu noaptea pe coroana arborilor și
p. 209 și toată această liniște ce // se răspândea precum un lung voal asupra naturii, dădea
la sfârșitul mesei ceva plin de dulceață și tandrețe, care izola în mijlocul mulțimii.
Această cină este una dintre cele mai bune de care am avut parte în Țara
Românească, unde arta culinară este mai puțin evoluată decât în celelalte <țări>.
O națiune înzestrată de natură cu rafinament, dar care nu are simțul gustului, iată
una dintre miile de cusururi ale creației.

Un român mănâncă în fugă, ca și cum s-ar grăbi să înlocuiască un fel de
<mâncare> sau pentru a-și satisface o nevoie vulgară. El mănâncă în grabă și nu
cinează. Europa întreagă nu cinează decât la // Paris și bucătarii săi nu sunt decât
p. 210 mici părți din acest geniu universal. Țara are parte din abundență de tot ceea ce este
necesar animalelor, dar delăsarea locuitorilor nu ajută la o îmbunătățire <a vieții>.
Carnea costă în jur de 5–6 scuzi⁸⁷ jumătatea de kg, pasărea de curte 8–10 scuzi, dar
este lăsată pe câmp până în ultimele momente ce preced doar cu câteva ore pe cel
în care o consumăm.

Reținută două zile la Giurgiu de întârzierea vasului cu aburi, am asistat în //
casa prefectului la o scenă de un haz ciudat. Cu două ore înaintea cinei, trei
dorobanți sau jandarmi urmăreau cu lovituri de baston <niște> pui de găină slabi,
care fură curând omorâți și prăjiți. Această cursă hoinară semăna cu o șterpeleală a
unei armate <aflata> într-o stare critică. Porumbul era din abundență și erau ușor de
obținut acei pui aurii din Gasconia⁸⁸, atât de apreciați de delicatele pupile gustative;
dar folosirea cotețului de găini este un lux, căci este necunoscut <și> obligă un
servitor să aibă grijă, cu greutate, de sănătatea unor oameni aflați la regim. //

⁸⁶ *Magoureni*. Măgurele, oraș, jud. Ilfov. Ion Oteteleşanu (1795–1976), numit de autoare Otto Téléchano, mare boier în Țara Românească și ministru al finanțelor (1866) a avut o moșie și un castel la Măgurele (nu Măgureni, după cum își amintește Aurélie Ghica). Din dorința sa, castelul a fost transformat în școală de fete, aflându-se sub supravegherea lui Ioan Kalinderu, administratorul averii Oteteleşanu. Pentru o bună perioadă de timp noua școală, devenită institut, a fost condusă de Ioan Slavici (1893–1908).

⁸⁷ Veche monedă de argint sau aur care circula în Occident.

⁸⁸ Provincie în sud-vestul Franței.

Miei se mâncau de tineri, foarte fragezi, abia crescuți. Fructele creșteau la p. 212
întâmplare, fără a fi altoite; în fine oamenii nu vor să ajute natura care era bogată,
privând-o de întregul rafinament spre austeritatea lor.

Am dat detalii despre câteva petreceri pentru a putea cunoaște societatea
românească. Numărul mare de persoane care credeau Principatele dunărene într-o p. 213
semi-barbarie aveau nevoie de aceste lămuriri, căroră amorul meu propriu le era
angajat. În ciuda spiritului nostru universal // sutem destul de ignorați în privința
lucrurilor și persoanelor care nu ating nici gloria noastră nici interesele noastre și,
pentru a cita doar un fapt caracteristic, iată: în această iarnă un bărbat ce aparținea
reprezentățiunii naționale, dar care nu făcea parte din comisiile geografice, m-a
întrebat dacă poligamia exista în Valahia <și i-am răspuns>: ca la Paris [...]

Literatura. Autori munteni. Despre divorț. Religie. Justiție Delicte. Căsătorie. Înfirmare. Sărbători creștine

p. 215

În Țara Românească, gustul pentru literatura franceză este foarte răspândit.
Înainte de revoluție un întreg cabinet lite//rar dădea lucrările noastre cititorilor săi, p. 216
după publicarea la Paris. Romanele, poeziile sunt cunoscute ca și la noi. Am înțeles
că aduc foarte bune învățăminte aici. Oamenii de lume, aproape toți crescuți în
străinătate sunt, față de toți ceilalți, destul de instruiți și, dacă obișnuința muncii se
pierde puțin într-o existență unde plăcerea și simplitatea îi ține locul, vivacitatea
spiritului compensează această pierdere de timp. Aristocrația română face multe p. 217
călătorii // și aduce în țară ceea ce este aplicabil. Toată lumea înțelege necesitatea
educației, ea coborând mereu spre clasele inferioare. Câțiva oameni instruiți, veniți
din străinătate, au contribuit la formarea intelectualității și generația modernă le-a
dat o recunoaștere adevărată, pe care banul nu le-o putea da. Franța, care
răspândește câte puțin din luminile sale peste tot, a fost și aici cum era de așteptat
un izvor și dăm <ca exemplu doar> o persoană //, M. Pigalle, un profesor p. 218
conștiincios, strălucitor, moral, la care dulceața formelor ascunde un merit real⁸⁹.

Țara Românească are o mulțime de tradiții, de legende care, alungate în
cugetul claselor inferioare, formează un fel de literatură orală care dă închipuirilor
o culoare poetică, întreținută cu ușurință. Un poet care-și adună poeziile spuse în
serile de iarnă după sobă, <iar> vara, în cercurile ce se formează în fața porților
căsuțelor, va avea materialul unei lucrări deosebite și originale. //

Superstițiile au mereu o parte de adevăr denaturată de timp, în care istoricul p. 219
află sâmburele de adevăr ce îi dezvăluie cunoașterea trecutului. Limba este
armonioasă și terminațiile italiene ce se regăsesc fac original acest gen de poezie
melodioasă ce întipărește în memorie faptele eroice. Un Văcărescu a publicat
lucrări bune în versuri și traduceri din autorii noștri⁹⁰. Dar Eliade⁹¹ se ocupă de

⁸⁹ Neidentificat.

⁹⁰ *Văcărescu*. Ienăchiță Văcărescu (1740–1797), poet, filolog și istoric român.

⁹¹ *Eliade*.

- p. 220 artele frumoase // de mult timp, înainte de a intenționa să intre în politică. Publicațiile pe care le-a realizat în franceză pot să facă o idee despre talentul său. Este lirism, o formă excepțională asupra căreia limba noastră nu se pune de acord într-o manieră absolută, și pe care el a dezvoltat-o ca străin. Studiile sale asupra etimologiei cuvântului au fost foarte profunde și limba română, refăcută de el, îi datorează o parte din noua sa eleganță. A tradus câțiva dintre cei mai buni autori de-ai noștri: Lamartine, G. Sand⁹², care datorită elocvenței sale, frumuseții formei,
- p. 221 exercita un primejdios imperiu asupra închipuirilor exaltate⁹³. //

- Raționamentul corect doar în aparență, paradoxul, monstruozițiile unei gândiri greșite, sunt acoperite de o lucrare strălucită ce le ascunde nuditatea. [...]
- p. 222 Cărțile acestui minunat scriitor au creat o generație de femei melancolice, neînțelese, care cereau pasiunii exercițiul acestor calități eroice, dar cărora familia le oferea un angajament. // Nu este tocmai autorul care face să se grăbească răspândirea informației, într-o țară în care spiritul familial se regăsește atât de puțin. Nu trebuie să atribuim aceasta lipsei puterii de afecțiune; este în lege un element de vrajbă pe care noua generație tinde să-l micșoreze și care nu a fost singurul motiv; vreau să vorbesc despre divorț, mai puțin răspândit în Țara Românească decât în Moldova; el ajunge în acest timp să împiedice unitatea de
- p. 223 interese și de suflet să se stabilească în familie. Cea mai puțin importantă crimă a sa este de a împărți averile în momentul creșterii numărului de copii. Ce rivalități, gelozii, // ură între acești copii; nu există cuvânt pentru a descrie. Respectul părinților este imposibil de păstrat. [...]
- p. 224 Copiii cu același nume se izolau, se acuzau, se insultau și răutatea dezinteresatilor aluneca printre fisurile dușmăniilor fraterne. Divorțul este greșeala părinților și nefericirea copiilor. Se datorează în primul rând adulterului, o plagă ce răspândește anarhia în moravuri și îi ia societății acea vigoare sănătoasă de care ea are nevoie pentru a crește, dulceața căminului ce dezvoltă cultul sentimentelor și
- p. 225 nevoia artelor. Este o barbarie în religia creștină, o profanare sancționată a femeii de a aduce agitația, incertitudinea // dragostei în sanctuarul căsătoriei.

- Religia practică în Țara Românească este religia greacă⁹⁴, dar și celelalte culte găsesc toleranță. Populația este pioasă, ferită de vicii, senzualismul său venind dintr-o predispoziție atât de naturală că nu vom ști să o descriem. Bisericele sunt foarte răspândite, Bucureștiul singur numărând 160; ele sunt bogat ornate și se bucură de venituri mari. // Multe din așezămintele pioase se datorează particularilor. Această practică emoționantă de a da în slujba Domnului a zecea parte din averea sa, pierdută în Occident, amintește aici primele perioade ale creștinismului și timpul credinței. Viața omului este atât de scurtă că este în folosul său să-și lege numele de unul din edificiile de piatră sau marmură a cărui durată va lua în răs orgoliul nostru; <există> epitafuri pompoase care poartă peste secole un nume

⁹² Amantine Aurore Lucile Dupin (1804–1876), baronesă de Dudevant, scriitoare franceză cunoscută și sub pseudonimul de George Sand.

⁹³ Una dintre lucrările la care face referire Aurélie Ghica este *Meditații poetice dintr-ale lui A. de la Martin*. Traduse și alăturate cu alte bucăți originale din D. I. Eliad, apărută în 1830.

⁹⁴ Corect: religia ortodoxă.

demult uitat și amintirea unei ființe căreia // nu i-a rămas nici măcar un atom în pământ și deasupra lui. Cultul catolic român nu are în București decât două capele, cea a episcopiei și camera săracă unde călugării germani spuneau slujba după ce incendiul le-a distrus biserica. Ce contrast mai mare care să amintească de copilăria lui Hristos, decât această cameră simplă unde aveau loc misterele divine. Pentru mine, nicăieri nu m-am rugat mai bine și Dumnezeu nu mi-a părut mai mare decât în basilica Sf. Petru⁹⁵, unde se dezvăluiau toate splendorile artei și geniului. [...] Clerul atât de strălucitor de la Roma și cel atât de instruit și de apostolic de la Paris, ar fi emoționat de simplitatea acestui adăpost unde, într-un amvon de lemn pictat, preoți străini învățau într-o altă limbă decât a lor pe toți enoriașii, care nu se înțelegeau între ei decât la ora rugăciunii. p. 227

Justiția este organizată aproape pe aceleași baze ca și la noi. // Pedepsa cu moartea nu există⁹⁶. Alături de Toscana⁹⁷ este singurul loc din Europa unde a fost respinsă. [...] p. 228

Temperatura din Țara Românească este extremă, vecinătatea cu Turcia și cadrul Carpaților determinând veri arzătoare și ierni aspre. Toamna este cel mai frumos anotimp; la țară, răcorită de ploii, regăsesc puțină prospețime și cerul senin, asemănător cu cel al Italiei, se etalează în toată splendoarea sa în nuanțe variate. Primăvara trece repede, pământul fertil și aspru se acoperă în câteva zile de flori și verdeață, dar când mănunchiul de flori este abia îmbobocit vine vara și pune stăpânire peste el. // Furtunile sunt numeroase și violente. Ascultând de o voce misterioasă, țăranul superstițios afirmă că atunci Traian își adună batalioanele. Memoria poporului este plină de legende istorice, iar Traian este unul din eroii acestor născociri ce alătură miraculosul patriotismului. Grindina este frecventă și de o duritate extraordinară; este, alături de norii de lăcuste și cutremur, una din calamitățile de care țara poate să se teamă. Mulți dintre scriitori au afirmat despre climat că era nesănătos din cauza febrei // intermitente ce apăreau în timpul a două luni de vară. Nu am găsit alte boli sau un grad mai ridicat al mortalității ca altundeva și asanarea mlaștinilor, cultivarea pământului, câteva însămânțări vor duce la dispariția acestei febre, ce este departe de a avea caracterul grav al celor care devastează mlaștinile Pontins și Sabine⁹⁸. p. 232

Din nefericire, civilizația din Țara Românească disprețuiește lucrurile utile și rutina este înrădăcinată în tabieturi. Un prinț ce se ocupă de perfecționarea culturii, de curățarea pământului pentru bunăstarea poporului său, lasă în urmă un renume superior celui pe care îl poate da politica nesăbuită, mai dificilă decât orice altceva. Binefăcătorul poporului va fi cel care va recunoaște în aceiași sursă bogăția și sănătatea. Iată cum ar trebui să fie gândirea statornică a înnoitorului. p. 234

⁹⁵ Basilica Sf. Petru din Cetatea Vaticanului.

⁹⁶ Pedepsa cu moartea a fost abolită prin Regulamentul Organic (adoptat în Țara Românească la 13 iulie 1831), dar a fost reintrodusă de Pavel Kiseleff în 1832, datorită numeroaselor tâlhării care aveau loc. Cu toate acestea, nu a fost niciodată aplicată, ci comutată fie în muncă la ocne, fie într-un număr mare de ani în închisoare.

⁹⁷ Regiune în centrul Italiei.

⁹⁸ Mlaștini aflate aproape de valea Tibrului, Italia.

Pentru o națiune care vrea să trăiască într-o dublă existență, morală și fizică, sănătatea este prima condiție a puterii; faceți un popor sănătos pentru a avea un popor inteligent și puternic. //

p. 236 Variațiile de temperatură sunt foarte bruște, ceea ce poate să dea naștere la mici indispoziții; dar abundența fructelor și necumpătarea poporului, vinul ieftin sunt în aceeași măsură cauze <ale acestor probleme>. La apus un fior străbate întreaga natură, ea luând cu sine ultimul zâmbet al minunatului său amant. Omul este înghețat, trebuie să se învelească și să se îmbrace în câteva minute rapide și neobișnuite. Noptile sunt de o frumusețe deosebită; // Orientul pudic și misterios precum dragostea castă își dezvăluie în noapte întreaga sa frumusețe; stele ce scânteiază, miresme neplăcute, flori aplecate, privityhetoarea ce cântă, care poet ar putea să vă spună frumusețile, ce inimă ar putea să rămână insensibilă ! [...]

p. 238 Căsătoria, în Țara Românească, este o ceremonie religioasă săvârșită // într-un ritual ce nu diferă decât foarte puțin de cel catolic. Soților li se pun pe cap coroane de flori sau o coroană din metal și doi nași, pe care îi numesc tată și mamă, așezați, țin o lumânare și îi conduc pe parcursul ceremoniei. Voalul miresei este înlocuit de o mulțime de fire de aur ce coboară până la brâu. În ajun, tinerele fete se reunesc la logodnică și împletesc acest voal ce o va lua pe una din tovarășele lor, <încredințând-o căsătoriei>. //

p. 239 Însmormântările au loc ca în Italia. Mortul este descoperit în coșciugul său, îmbrăcat în veșminte frumoase, cu roșu în obraji și mâinile împreunate. Îl aduc pe umeri și recită rugăciuni. Această moarte arătată în plină zi are ceva respingător. Antichitatea își ascundea durerea sa și decăderea. În fața soarelui, <nu rămâne decât> descompunerea. Acesta ridică asupra cadavrului măreția sa înspăimântătoare și misterioasă. // Acest <trup> inert, rece, oribil nu conturează imaginea unui suflet nemuritor, mângâiere fixată la mormânt. Este sfârșitul vieții fără începutul eternității.

p. 240 Calendarul românesc are multe sărbători. Una dintre cele mai solemne este cea a Paștelui. La slujba de la miezul nopții cei prezenți, purtând mici lumânări aprinse, celebrează Sfânta Înviere. O cină pune capăt serii. Ouăle roșii și cozonacii sunt o parte tradițională <a sărbătorii>. // Această masă este o adevărată plăcere după austerul post al Paștelui de la greci, ce nu mănâncă nici lapte, nici ouă, nici unt, nici pește, doar legume fierte și ouă de nisetru numite caviar. Pentru sărbătoarea Crăciunului, copiii străbat orașul cu o stea luminoasă și se opresc la toate casele unde li se dă de pomană. Copilăria are adevărate plăceri în țările cu un puternic caracter religios și amintirea ei este dulce în inima omului. [...]

ROBERT GILMOUR COLQUHOUN

(1805–1870)

Unul dintre cei mai importanți consuli străini din principate, nu numai prin lungimea mandatului său de aproape douăzeci și patru de ani, dar și prin influența pe care a avut-o asupra liderilor și a evenimentelor din spațiul românesc, Robert Colquhoun s-a născut în 1805 în Scoția, într-o familie nobilă protestantă din Camstradden. Studiile le-a făcut la Oxford și apoi a lucrat, un timp, într-o casă comercială din Marsilia. De-a lungul timpului a învățat franceza, italiana, germana, româna, turca și sârba, fiind un poliglot. La București a fost numit consul englez la 17 noiembrie 1834, iar la 15 decembrie 1837 a ajuns consul general. În 1851 a fost numit agent diplomatic și consul general al Marii Britanii la București. Meritele sale au fost recunoscute prin diferite medalii atât engleze cât și otomane. În 1854 a avut diferite misiuni în Bosnia. La 13 decembrie același an a fost numit agent și consul general în Egipt, dar a rămas în Principatele unite până în 22 iunie 1859.

În timpul șederii sale în capitala Țării Românești a reușit să-și atragă simpatia intelectualilor, cea a boierimii liberale, lucru evidențiat și prin comportamentul său din timpul revoluției de la 1848. Datorită abilității, înțelepciunii, spiritului reformist, consulul britanic a fost apreciat nu numai de oficialitățile române, dar și de colegii săi, care îi încredințau soarta supușilor lor atunci când păraseau țara.

Jurnalul lui Colquhoun, care cuprinde perioada 12 ianuarie 1847–22 aprilie 1850 și care se găsește în fondul Saint Georges al Bibliotecii Naționale, este o mărturie importantă despre evenimentele revoluționare din capitala Țării Românești, consulul fiind martorul nemijlocit al acestora. Fragmentele selecționate cuprind o descriere concisă a faptelor, constituind o adevărată cronologie a revoluției. Însemnările sunt scrise la persoana a treia de către secretarul său sau chiar de Colquhoun însuși, care era un cunoscător desăvârșit al limbii franceze. Cum este de așteptat este evidențiat rolul său în desfășurarea evenimentelor. În text se regăsește și episodul celor șase revoluționari moldoveni, care și-au găsit refugiu la viceconsulatul britanic din Brăila, detalii despre convorbirile acestuia cu liderii revoluționari, din care reiese modul în care reprezentantul Angliei încerca să pondereze atitudinea acestora față de Poartă, și să le sugereze aplicarea unor reforme necesare pentru dezvoltarea societății românești. Dialogurile cu cei doi comisari ai Porții, Suleiman pașa și Fuad pașa, sunt descrise cu lux de amănunte pentru a sublinia respectul de care se bucura consulul în cercurile otomane. Chiar dacă faptele sunt prezentate sec, telegrafic, totuși transpare din nararea lor tensiunea zilelor revoluționare. De remarcat sunt episoadele în care Colquhoun își manifestă indignarea față de represiunea otomană din septembrie 1848 și comportamentul brutal al armatelor rusești în Moldova. De asemenea, considerăm util să redăm și câteva însemnări despre evenimentele din toamna-iarna lui 1848/1849 din Transilvania, deși reprezentantul Angliei nu a participat direct la ele. În acest caz Colquhoun a fost informat permanent de situație de Effingham Grant, trimisul său în Ardeal. Fragmentele sunt importante și pentru că prezintă starea de spirit a populației din principate față de confruntările dintre armata revoluționară condusă de generalul Bem și trupele austro-ruse. Consulul consemnează date despre problema refugiaților politici maghiari și polonezi, imediat după revoluție.

Consulului britanic nu i-a fost închinată până în prezent nici o monografie, dar despre activitatea sa au scris: Paul Cernovodeanu, *Importanța rapoartelor consulare engleze pentru istoria principatelor române în perioada regulamentară (1835–1848)*, în „Revista de Istorie”, București, t. 34, 1981, nr. 6, p. 1097–1109; Beatrice Marinescu, *La position des représentants de la Grande Bretagne dans les Principautés roumaines face aux événements révolutionnaires de 1848 en Moldavie*, în

ROBERT GILMOUR COLQUHOUN

Jurnalul lui Colquhoun¹

24 martie 1848

Efervescentă produsă de evenimentele din Franța în special în rândul tinerilor, care se află sub influența lui Michelet², Quinet³ și Lamartine⁴. Teama bătrânilor boieri <față de revoluție>. Veștile din Franța încep să sosească. Dacă ele sunt adevărate, atunci ne putem teme de mișcări în Ungaria și Transilvania.

28 martie 1848

Veștile din Viena se confirmă. Sunt mișcări în Ungaria și Transilvania. Entuziasm în București; opiniile sunt diferite. Circulă zvonul că împăratul Rusiei⁵ este mort, iar curierul rus, așteptat în 24, nu a venit. De veștile pe care acesta o să le aducă, depinde atitudinea domnului⁶ și a consulului rus⁷. Acesta din urmă nu a ezitat să spună că în cazul unei mișcări în Țara Românească, aceasta va fi ocupată de un corp de armată în patru zile.

5 aprilie

Calm <în oraș>. Domnul a vrut să ia măsuri împotriva unor tineri care sunt nucleul partidului revoluționar. Consulul englez a arătat celui rus dezavantajele unor asemenea măsuri și a fost ascultat. Consulul speră că prințul va avea înțelepciunea să facă concesiile necesare. Pe de altă parte, consulul a sfătuit partidul revoluționar să nu uite suzeranitatea Porții, care singură le putea garanta concesiile durabile. I-a sfătuit să nu excite pasiunile populare, care odată dezlănțuite ar fi foarte dificil de liniștit. Calmul care domnește este înșelător. //

p. 7

6 aprilie

Se vorbește despre o schimbare în guvern. Villara⁸ ar putea fi înlocuit cu Suțu⁹. Neînțelegeri în familia domnitorului. Știrbei¹⁰ a plecat. Nu a vrut să asiste, spune consulul, la schimbările care se anunță.

¹ Traducerea s-a făcut după jurnalul aflat în fondul Saint Georges de la Biblioteca Națională, pachet CCII, file 1–86. Textul este dactilografiat în limba franceză.

² Jules Michelet (1798–1874), istoric și scriitor francez.

³ Edgard Quinet (1803–1875), istoric, filozof și scriitor francez, căsătorit cu Hermiona, fiica lui Gheorghe Asachi.

⁴ Alphonse de Lamartine (1790–1869), poet și om politic francez.

⁵ Nicolae I, împărat rus (1825–1855).

⁶ Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (1842–1848).

⁷ Wilhelm von Kotzebue (1813–1887), diplomat rus, consul în principate.

⁸ Alexandru Villara (?–1865), boier din Țara Românească.

⁹ Constantin Suțu (1804–1882), boier din Țara Românească.

¹⁰ Barbu Știrbei, fratele lui Gheorghe Bibescu și domn al Țării Românești (1849–1856).

8 aprilie

Consulul rus citește consulului nostru o depeșă a lui Nesselrode¹¹ în care se descrie starea de spirit a lui Nicolae I, care vede cu neliniște cum se extinde revoluția în întreaga Europă. El este decis să mențină ordinea stabilită prin Tratatul de la Paris și Viena¹². Aceste tratate obligă Imperiul otoman să mențină liniștea în provinciile limitrofe cu Imperiul rus. La cea mai mică mișcare antiotomană, domnul Kotzebue are ordin să apeleze la armată. Această scrisoare va fi arătată ambilor principii și apoi dată publicității.

15 aprilie

Plecarea lui Kotzebue în ziua de 12 <aprilie>. Măsuri severe luate de prințul Sturdza¹³ împotriva manifestanților. Speranțele consulului că Kotzebue îl va influența pe principe pentru a renunța la măsuri. 13 deținuți au fost duși la Galați pe Dunăre și dați aianului la Măcin. Indignarea boierilor munteni.

18 aprilie

Neliniște. Consulul se referă la un raport anterior, care menționa suzeranitatea Porții. Nu se știe dacă Kotzebue a cerut trupele rusești. Domnul Bibescu a amenințat că va cere ajutorul trupelor ruse // Este o măsură regretabilă, ce poate duce la nemulțumiri împotriva Turciei [...] p. 8

19 aprilie

Fuga la Brăila a celor 13 arestați la Galați. Șase sunt refugiați la viceconsulatul englez¹⁴, patru s-au dus la cazarma munteană, iar ceilalți sunt dați autorităților moldovene.

20 aprilie

Cei șase refugiați la viceconsulatul englez au fost sfătuiți de Kotzebue, la trecerea sa prin Brăila, să se predea la Măcin. Au refuzat. Consulul rus a motivat măsurile severe ale lui Sturdza prin agitațiile de la Iași, iar el a cerut în 18 aprilie generalului comandant al Basarabiei să înainteze cu trupele și să ocupe cele două provincii. Consulul a primit de la boierii moldoveni o cerere ca să intervină în favoarea celor șase de la viceconsulatul englez din Brăila. Consulul le-a spus că nu poate interveni direct, dar că celor șase nu le vor lipsi mijloacele pentru eliberare. În București calm.

¹¹ Karl Vasilievici Nesselrode (1780–1862), cancelar al Rusiei.

¹² Tratatul de pace de la Viena semnat în 1815. La 20 nov. 1815 s-au semnat tratatele definitive de pace între Franța și Anglia, Prusia, Austria, Rusia, întărindu-se astfel hotărârile luate cu ocazia Congresului de la Viena.

¹³ Mihail Sturdza, domn al Moldovei (1834–1849).

¹⁴ St. Vincent Llyod, viceconsul al Angliei la Brăila din 1837 până în 1848.

23 aprilie

Refugiații de la Brăila nu sunt evadați, ceea ce le complică situația, pentru că Bibescu va fi nevoit să ceară extrădarea lor. Neliniște la București. Aniversarea marelui incendiu¹⁵. Măsuri extraordinare. Impopularitatea domnitorului Sturdza și a fiilor săi. Zvonuri despre abdicarea sa.

25 mai

p. 9 Sosirea generalului maior Duhamel¹⁶. O mare deputație de boieri se prezintă la el, după audiența la principe. Această manifestare este primită cu bunăvoință de general, care nu-și poate înăbuși câteva amenințări voalate. A doua zi câțiva boieri îi prezintă lui Duhamel o petiție enumerând cererile lor. Generalul a refuzat // să le primească. Schimb de vizite, dar nu de opinii între consul și Duhamel [...] Evadarea celor șase arestați aflați la viceconsulatul englez din Brăila, înainte de sosirea comisarului otoman, care trebuia să-i conducă la Constantinopol. Au plecat pe un vapor austriac și au fost aclamați la Pesta. Consulul, conform instrucțiunilor primite, va încerca să susțină poziția Porții. Schimbarea de guvern de la Constantinopol va avea efect. Este așteptat Talaat effendi¹⁷. Consulul a fost informat că prințul l-a întrebat pe Duhamel dacă este oportun să formeze un corp de panduri pentru a-și apăra tronul. Această măsură va fi impopulară. Plecare proiectată de Colquhoun. Interimat al lui Grant¹⁸.

28 mai

p. 10 Instrucțiuni venite de la Constantinopol cu următorul conținut: „Sublima Poartă dorește să evite neînțelegerile cu Rusia, care pot avea drept consecință un război”. Agitație în Țara Românească. Slăbiciunea guvernului, lipsa de popularitate a domnitorului. Trupele turce <sunt> la Rusciuk. Consulul speră încă în înțelepciunea opoziției. Ocupația rusă nu poate să ducă decât la nemulțumiri. Neliniște asupra acestui subiect din partea consulului rus, care vrea să oprească // exodul boierilor spre Transilvania și pătrunderea în țară a gazetelor din Transilvania, care lansează apeluri de solidarizare cu românii de peste munți. Zvonuri despre soarta provinciilor românești.

8 iunie

Atitudinea rezervată a comisarului rus. Agentul Austriei¹⁹ a anunțat că armata rusă pe țărmurile Prutului este de 40 000 de oameni și că s-au construit două poduri peste Prut. Se crede aici că ocuparea celor două provincii este scopul principal al acestor dezordini de aici. De aceea opoziția vrea să acționeze înainte ca această posibilitate să se materializeze. Întâlnirea consulului cu doi dintre cei mai influenți membrii ai tineretului român. Promisiuni din partea consulului că va evita tot ceea

¹⁵ Este vorba de incendiul devastator din 1847.

¹⁶ Aleksandr Osipovici Duhamel (1801–1880), general, comisar rus în principate.

¹⁷ Talaat effendi, comisar extraordinar otoman.

¹⁸ Effingham Grant (1820–1892), secretar al consulatului englez din București.

¹⁹ Kasimir von Timoni, consul al Austriei.

ce ar atrage intervenția puterilor garante și ar distruge astfel bunăvoința acestora față de principat. Consulul crede că a reușit să-i convingă. Aceștia erau neliniștiți de zvonurile lui Duhamel referitoare la stocurile de cereale. Consulul a încercat să-i liniștească, dar aceștia i-au spus că vor opri exportul de cereale. Ei sunt siguri de ocuparea iminentă a principatelor, <subiect> despre care le-a vorbit consulul austriac Timoni. Vestea unei înțelegeri între Ungaria și provinciile din sud: Transilvania, Croația și Muntenia pare a se confirma. Simpatii din partea locuitorilor de o parte și de cealaltă a Carpaților.

9 iunie

Plecarea consulului francez De Nion²⁰, înlocuit de Munant. Această schimbare nu este agreată de prinț. De Nion a plecat fără a-și lua rămas bun de la colegii săi.

20 iunie

p. 11

Sosirea lui Taalat effendi, întâlnirea cu partizanii liberali. A mărturisit că Poarta a fost indusă în eroare de rapoartele prințului. I-a sfătuit să trimită la poartă un memorandum. Colquhoun a trimis acel memorandum, care îi fusese încredințat de semnatari. Vizita comisarului turc la consulatul britanic. Îmbolnăvirea consulului, care îl împiedică să întoarcă vizita comisarului. Întâlnirea consulului cu secretarul lui Taalat, Musurus, fratele ambasadorului turc la Londra. Întâlnire informativă. Consulul vrea să se renunțe la orice formă de violență. Musurus admite că sunt presiuni din partea lui Duhamel pentru măsuri represive. Comisarul rus s-a plâns și de audiența acordată de Taalat liberalilor. Acesta i-a spus că avea mandat să asculte pe toată lumea. Comisarul turc l-a sfătuit pe prinț să evite orice provocare. Două arestări au fost efectuate: un ofițer și un domn Neinliche, un scriitor. Nu s-a putut aduce nici o dovadă împotriva lor. Musurus întreabă dacă nu se putea evita o ocupație rusă prin proteste. Consulul l-a întrebat dacă Poarta proiecta în caz de revoluție să cheme <în ajutor> trupele rusești. Musurus a fost obligat să mărturisească că Poarta a consimțit acest lucru. Consulul l-a sfătuit să avertizeze Poarta despre inoportunitatea acestei măsuri. Consulul îi va scrie în acest sens Lordului Canning²¹.

21 iunie 1848

Guvernul muntean a fost informat că se pregătește o mișcare insurecțională. I-a arestat astăzi dimineață pe domnii C.A. Rosetti²² și Voinescu²³ și alte persoane mai puțin importante. În perchezițiile de la domiciliile acestora s-au găsit câteva arme, muniție, cocarde și pancarte. Insurecție la Islaz, un maior, doi căpitani și 150 de subofițeri și soldați merg spre Caracal și Craiova în scopul de a provoca o revoluție în Oltenia. Această mișcare este prost organizată, guvernul trebuie să încerce să o împiedice.

²⁰ Doré de Nion, consul al Franței în principate (1846–1848).

²¹ Stradford Canning de Redcliffe (1786–1880), ambasadorul Angliei la Constantinopol.

²² C.A. Rosetti (1816–1885), scriitor, publicist, om politic român.

²³ Ioan Voinescu II (1812–1855), revoluționar român.

24 iunie

Bibescu se adresează trupelor și ofițerilor din cazarmă. Ofițerii îl asigură de loialitatea lor. Șeful poliției a fost ocupat întreaga zi ca să strângă semnături de la negustori pe o petiție către domnitor, pentru dreptul de a se înarma. <Negustorii> l-au sfătuit <pe domnitor> să ceară ajutorul trupelor străine. Procesiune în oraș. Mulțimea se îndreaptă spre palatul princiar în frunte cu frații Golescu, pătrund cu forța în cabinetul prințului și îi cer să semneze Proclamația și proiectul de Constituție. Domnitorul începe să scrie: „Forțat de dorințele poporului ...”. Hârtia îi este smulsă, ruptă și aruncată la picioare și după multe discuții a acceptat să semneze „ceea ce poporul îi cere în unanimitate, din propria mea voință și din toată inima”. Atunci a fost aclamat. Domnitorul a recunoscut stindardul național și și-a reînnoit adeziunea față de Constituție. Unul dintre conducători a cerut trimiterea trupelor înapoi în garnizoană, prințul după câteva ezitări a consimțit. În tot acest timp prizonierii sunt eliberați. Unul dintre ofițeri îi dă sabia lui Rosetti și-l investește drept comandant. Merg spre palat cu Rosetti în frunte, care este primit de către domnitor. Acesta din urmă i se aruncă în brațe și-și exprimă regretele că a fost nevoit să-l aresteze, îl declară un adevărat patriot și îi oferă un post de secretar de stat. Rosetti îi răspunde că va fi mândru să servească patria. Mulțimea continuă să ocupe palatul, iar domnitorul îl roagă pe Rosetti să o împrăștie. Ceea ce a fost făcut în câteva minute. După ce a semnat decretele pentru numirea guvernului, prințul s-a retras, iar guvernul a stat noaptea întreagă. Un curier s-a dus la Constantinopol cu împuternicirea lui Ion Ghica²⁴, care îl înlocuiește astfel pe Aristarhi²⁵. Un altul s-a dus la Viena pentru a-l înlocui pe Philisborn²⁶ cu Brătianu²⁷. // Mulțimea, care a manifestat împotriva lui Villara și Mano²⁸, s-a mulțumit numai să le spargă ferestrele. Nici o picătură de sânge nu a fost vărsată, iar cei care au atentat la viața principelui sunt în pericol de a fi exilați. Clerul a fost foarte activ. Proclamația a fost citită la ușile bisericilor.

p. 13

Generalul Duhamel plecase la cartierul general rus înainte de aceste evenimente. Din informațiile luate de la Kotzebue, <Duhamel>, va cere ocuparea militară a principatelor. Se spune că domnitorul s-a înțeles cu guvernul să spună că liniștea va fi menținută în principate fără ajutorul străinilor. Consulul se teme că și comisarul rus nu crede acest lucru.

Sunt așteptate trupele din Oltenia, unde a fost organizată o gardă națională. Domnește o liniște perfectă. Organizarea în provincie a mișcării a fost secretă și perfectă. Prințul a fost păcălit de către subordonații săi.

²⁴ Ion Ghica (1817–1897), scriitor, om politic român.

²⁵ Aristarhi, capuchehaie la Constantinopol.

²⁶ Philisborn, reprezentant al domnitorului Gheorghe Bibescu la Viena.

²⁷ Dimitrie Brătianu (1818–1892), om politic român.

²⁸ Ioan Manu (1803–1874), prefectul poliției și susținător al domnului Gheorghe Bibescu.

27 iunie 1848

Dimineața de 25 a fost liniștită. Puțină neliniște s-a manifestat la apropierea trupelor din Oltenia; la insistențele boierilor și negustorilor numai comandanții armatei pot intra în oraș.

Kotzebue i-a trimis domnitorului un protest împotriva celor întâmplate de curând și a plecat spre Moldova, fără ca mai înainte să-i spună prefectului poliției „la revedere, ne întâlnim în 24 de ore” [...] Plecarea i-a uimit pe colegii săi.

Domnitorul nu a primit pe nimeni. Și-a oferit abdicarea, dar guvernul i-a respins-o. Dar în timpul nopții, probabil după multe discuții cu consulul rus, și-a reînnoit cererea de abdicare, și-a cerut pașaportul și a plecat spre Transilvania, unde prințesa plecase mai înainte.

În ziua de 26 la amiază, mitropolitul²⁹ i-a anunțat pe boieri de abdicarea domnului și despre necesitatea unui guvern provizoriu până la noi dispoziții de la Constantinopol. Boierii, în unanimitate, // au votat Constituția într-o ordine perfectă. Domnii Gr<igore> Filipescu (mic boier), Rosetti și Voinescu au venit să-l vadă pe consul și să-l invite la ceremonia religioasă de a doua zi. Consulul a refuzat până la primirea de instrucțiuni, exprimându-și însă tot interesul pentru tot ceea ce s-a întâmplat în principate. Compoziția guvernului atât de eterogenă era menită să demonstreze poporului că s-au schimbat nu numai oamenii, dar și sistemul de guvernământ. Ion Eliade³⁰, agent activ al guvernului revoluționar, de origine joasă. Ștefan Golescu, stimat de toți, a îndeplinit mai multe funcții în regimurile anterioare, dintr-o familie distinsă. Maiorul Tell³¹, comandantul armatei din Oltenia și al regimentului de la Islaz. Magheru³², unul dintre vechii panduri din Oltenia, s-a distins în războiul din 1828. Scurtu, negustor de Leipzig, foarte stimat, stabilit aici de mai bine de 20 de ani. Bălcescu³³, de curând sosit de la Paris, scriitor, A. G. Golescu³⁴ inginer, I. C. Brătianu³⁵, vechi ofițer de artilerie, și-a petrecut ultimii doi ani la Paris. Foarte stimat. Nicolae Golescu³⁶, fratele lui Ștefan³⁷, în eventualitatea unor alegeri de domn are mari șanse de reușită. Ion Câmpineanu³⁸ deja amintit. Ion Voinescu II, un stimat scriitor. C. A. Filipescu³⁹ un personaj puțin sigur, intrigant. I. Odobescu⁴⁰, a servit în armata rusă și a fost lăsat aici de plenipotențieri în 1834. Mărgărit Moșoi, negustor, sudit austriac.

²⁹ Neofit, episcop al Râmnicului (1824–1840), mitropolit al Țării Românești (1840–1849).

³⁰ Ioan Heliade Rădulescu (1802–1872), scriitor, om politic român.

³¹ Christian Tell (1807–1887), militar, om politic român.

³² Gheorghe Magheru (1802–1880), militar, revoluționar român.

³³ Nicolae Bălcescu (1819–1852), istoric, revoluționar român.

³⁴ Alexandru G. Golescu (1819–1881), om politic român.

³⁵ I. C. Brătianu (1821–1891), om politic român.

³⁶ Nicolae Constantin Golescu (1810–1878), om politic român.

³⁷ Ștefan Golescu (1809–1874), om politic român.

³⁸ Ioan Câmpineanu (1798–1863), boier, om politic român.

³⁹ C. A. Filipescu, boier din Țara Românească.

⁴⁰ Ioan Odobescu (1793–1857), militar român, membru în guvernul provizoriu în timpul revoluției de la 1848.

28 iunie

Neliniște generală provocată de zvonurile referitoare la mișcările armatei ruse. Poporul este dezarmat. Unii se gândesc să se retragă în munți și să se fortifice acolo. Se așteaptă un cuvânt de ordine de la Constantinopol. Liderii se feresc să folosească fondurile publice până atunci. Doi sau trei dintre ei sunt animați de sentimente atât de cavaleresti // și sincere încât consulul crede că mișcarea nu va
p. 15 avea accente violente.

Se pare că Duhamel dă înapoi în fața responsabilității de a chema trupele rusești. Kotzebue este la Focșani.

30 iunie

O revoltă în Polonia pare că potolește avansul trupelor rusești. Ordine perfectă în București. Se spune că boierii trimit mesaj după mesaj consulului rus pentru a-l determina să grăbească ocupația. Țăranii și negustorii dimpotrivă, sunt favorabili noii Constituții.

1 iulie

Conflict între popor și armată. Guvernul provizoriu informează că și colonelul Odobescu întreține o stare de neliniște. Numai faptul că ar putea prejudicia poziția boierilor l-a oprit. Colonelul Solomon⁴¹ s-a dus cu regimentul pentru a-l salva. Poporul a vrut să-l prindă pe Solomon; în ciuda ordinului acestuia din urmă de a se trage în aer, au fost cinci morți. În timpul retragerii regimentului lui Solomon, garda națională l-a urmărit, trăgând asupra acestuia. 15 oameni au fost împușcați. Guvernul provizoriu a ordonat dezarmarea armatei. L-au sfătuit pe Solomon să fugă. Poporul amenință cu dărâmarea cazarmii. Discuții în sânul guvernului asupra întinderii de pământ ce urmează să fie dată țăranilor. Colonelul Odobescu, câștigat de partea marilor proprietari, a încercat să-i aresteze pe membrii Guvernului provizoriu. Această tentativă a fost înăbușită de popor și de garda națională, care l-a arestat pe Odobescu, a dezarmat armata și i-a eliberat pe membrii guvernului. În acest moment s-a aflat că colonelul Solomon a încercuit palatul [...] a dat ordin să se tragă și au căzut 18 persoane. În retragerea spre cazarmă au mai împușcat 15 persoane. Mitropolitul s-a dus la cazarmă pentru a le
p. 16 cere soldaților // să dezarmeze. Refuzul lor a înfuriat mulțimea, care a amenințat că dă foc cazarmii. Solomon a cedat după ce i s-a promis că o să scape cu viață, a fost confruntat cu Odobescu. El a mărturisit că Odobescu i-a sugerat acest act de trădare de care acum se dezice [...]

4 iulie

Domnește ordinea. Solomon a fost prins de popor și adus guvernului. Se cere punerea sa în judecată alături de unul dintre subordonații săi, Lăcusteanu⁴². Guvernul a consimțit această cerere.

⁴¹ Ioan Solomon, (1798–1865), militar român.

⁴² Grigore Lăcusteanu, militar român la 1848.

La 1 iulie trupele rusești încă nu au trecut Prutul. Prințul Sturdza și-a trimis pe unul dintre miniștrii săi, Catargi⁴³, pentru a plăti trecerea celor 6 000. Trupele rusești nu depășesc 18 000. Consulul crede că evenimentele din 1 iulie nu vor grăbi sosirea trupelor rusești, care par că s-au oprit.

Este așteptat Taalat effendi. Consulul rus i-a scris mitropolitului pentru a-l ruga să calmeze spiritele. Însmormântarea victimelor. În cortegiu sunt peste 20 000 de persoane. Domnul Eliade a ținut un discurs conciliant. Trupele turcești vin la Rusciuk în continuare. Reșid pașa⁴⁴ a revenit la putere.

7 iulie

Trupele rusești încă nu au trecut Prutul. Se așteaptă instrucțiuni de la Sankt Petersburg [...] Se vorbește despre reuniuni ale arendașilor greci, exploatatorilor și ale celor care escrochează atât țăranii, cât și statul.

Mare neliniște în Moldova. Șef-serdarul din Rusciuk a declarat că adunarea trupelor turcești la Rusciuk este necesară pentru Bulgaria. Trupele turcești nu vor trece Dunărea.

Ancheta Solomon-Odobescu continuă. Se crede că prințul Bibescu // a plecat p. 17 de la Brașov la Sibiu. Mare deficit financiar. Este sigur că dacă actualul guvern se menține, poate dovedi cât au fost de fondate acuzațiile contra guvernului lui Bibescu.

8 iulie

La Focșani se așteaptă trupele rusești în jurul datei de 12 iulie. O trupă de 3 000 de soldați a fost îmbarcată ieri de la Rusciuk pentru Silistra. Sunt câteva tulburări în Bulgaria.

10 iulie

Trupele rusești au sosit la Tecuci. Guvernul provizoriu vrea să expună situația unui consiliu alcătuit din membrii corporațiilor și dintr-o deputație de boieri. Marea majoritate se pronunță pentru retragerea în munți, în timp ce domnii Rosetti și Goleșcu vor să meargă la turci și cer să fie trimiși la Constantinopol.

Consulul austriac a anunțat că datorită mișcărilor din Țara Românească, Rusia vrea să ocupe țara și să restabilească ordinea.

11 iulie

Furtună. Se crede că zilele guvernului provizoriu sunt numărate. Zvonurile și amenințările pe care partidul reacționar le face să circule, contribuie la menținerea stării de agitație. Divergențe între membrii guvernului. Majoritatea decide să părăsească capitala și să treacă puterea mitropolitului, până la sosirea trupelor rusești [...]

Domnul Cotov, interimarul consulatului rus, împreună cu o deputație a vechilor boieri a cerut mitropolitului să numească imediat o căimăcămie. Ceea ce a fost făcut imediat. Drapelele tricolore, cocardele, gărzile naționale au dispărut și p. 18

⁴³ Constantin Catargi (1800–1871), boier moldovean.

⁴⁴ Reșid pașa (1800–1858), mare vizir (1846–1858).

lucrurile // vor rămâne la fel, până ce prințul Bibescu ar consimți să revină. Revenirea sa nu ar fi o mișcare politică. Trupele rusești la auzul acestor evenimente și-au încetat avansarea.

13 iulie

Dispute între membrii căimăcămiei. Acte de violență din partea poliției, plângeri la Mitropolit până la amenințări. Poliția și trupele comandate de Odobescu au împrăștiat mulțimea cu forța, dar fără efect. La <orele> 12 mulțimea a invadat curtea Mitropoliei și în frunte cu șefii corporațiilor a cerut întoarcerea guvernului provizoriu. Căimăcămia a fost nevoită să se dizolve, iar mitropolitul și-a reînnoit jurământul față de guvernul provizoriu. Dar spiritele nu s-au calmat decât atunci când li s-a promis reîntoarcerea guvernului. Colonelul Odobescu s-a retras cu trupele, a jurat că nici el, nici soldații lui nu vor părăsi cazarma și și-a oferit drept ostatici soția și copiii.

Reaparitia emblemelor naționale. S-au spart ferestrele casei lui Băleanu, vechi ministru al justiției și cele ale lui Herescu⁴⁵ și au distrus total locuința celui de-al doilea ofițer al poliției. Acestea fiind făcute, spiritele s-au calmat. Multe persoane s-au refugiat la consulat.

Primul act al Căimăcămiei a fost să se publice o proclamație, care începea cu cuvintele: „Rebelii au fugit” [...]

Evenimentele sunt în parte datorate nebuniei partidului reacționar, care nu a putut să profite de dezordinea provocată de plecarea guvernului provizoriu și să adopte o politică de calm și de conciliere. Cu prudență le-ar fi fost ușor să mențină ordinea în rândul populației din București, care de obicei este calmă. S-a trimis un mesaj lui Kotzebue, care era surprins de schimbările atât de rapide. Rușii nu sunt la Focșani, iar turcii nu sunt la Giurgiu sau la Brăila. Așteptăm întoarcerea guvernului provizoriu astă-seară. Se pare că era la Văleni. Dacă se va comporta cu prudență va rămâne în fruntea poporului. Rămâne de știut dacă rușii avansează când vor afla //
p. 19 că ordinea n-a fost tulburată. Este evident că ei vor să evite deschiderea unei probleme grave în acest moment [...]

14 iulie

Știrea despre plecarea proiectată de Solomon și Odobescu, împreună cu soldații lor, a adunat mulțimea în număr de aproape 10 000 de suflete în fața cazarmii. L-au somat pe mitropolit să li se alăture și să interzică plecarea trupelor. Odobescu a amenințat că trage. Un preot s-a așezat în fața tunurilor și a spus că nu se mișcă de acolo. Servanții s-au retras. Odobescu a ordonat foc. Numai 20 de lovituri au fost trase în aer. Odobescu s-a înfuriat, și-a smuls epoleții și a spus că el și Solomon nu mai vor să fie soldați. Mitropolitul a venit, iar soldații l-au rugat să depună în fața lui jurământul de fidelitate pe Constituție. Ceea ce s-a și-ntâmplat [...]

⁴⁵ Constantin Herescu Năsturel (1794–1874), general, boier în Țara Românească.

20 iulie

Consulul s-a străduit să-i convingă pe liderii mișcării, și este de părere că a reușit, că singura putere, care poate să le îndeplinească speranțele și aspirațiile, este Poarta. Rosetti l-a asigurat în acest sens și i-a exprimat speranța că sultanul le va face dreptate și le va permite să-și creeze instituții, conform timpurilor moderne. Asigurarea dată de Sir Stratford Canning, că trupele rusești se vor opri în Moldova, este considerată o mare realizare, dar nu se poate verifica. Se pare că trupele rusești din Focșani și cele turcești din Galați vor sosi împreună spre București. p. 20

Situația comisarului turc va fi dificilă. Se presupune că Suleiman pașa va merge de la Varna la Rusciuk și de aici la Giurgiu. Consulul și-a propus să meargă să-l salute. Și-a exprimat speranța că trupele turcești se vor opri la Giurgiu, a reînnoit asigurările că românii nu vor comite nici un act de violență și vor asculta sfaturile suzeranului lor.

Toți membrii guvernului provizoriu s-au întors la București.

27 iulie

Știrea că numai trupele turcești vor trece frontiera Țării Românești îi bucură pe români. Secretarul guvernului provizoriu îi explică într-o notă consulului motivele fugii guvernului provizoriu de acum câteva zile. Suleiman pașa a sosit în 25 <iulie> la Rusciuk [...] Măine Suleiman pașa⁴⁶ va sosi la Giurgiu, unde va face carantină. Consulul va merge să îl salute. Mari pregătiri pentru a fi primit la palatul lui Bibescu, pe care administratorul familiei l-a pus la dispoziția Guvernului provizoriu.

Reputația lui Suleiman pașa ne face să sperăm într-o soluție favorabilă. S-a înțeles aici trebuie să-și afirme drepturile de suzeran și șefii guvernului nu sunt surprinși de sosirea trupelor turcești înaintea celor rusești //. Consulul a refuzat să plece în concediu. El explică rusofilia anumitor boieri prin dorința de a-și conserva privilegiile. p. 21

Garda națională a fost constituită pentru menținerea ordinei.

Sufragiul universal este un plan vizionar, dar nerealist. Relațiile dintre proprietarii de pământ și țărani sunt piatra de încercare <a revoluției>. Corvezile abolite de Regulamentul organic au fost reînnoite și transformate în abuzuri [...]

28 iulie 1848

Vizita domnilor Golescu și Rosetti. Au comunicat cererea verbală a lui Suleiman pașa, făcută Guvernului provizoriu, de a i se da o tipografie pentru a-și publica proclamațiile. Guvernul provizoriu a acceptat să ia asupra sa publicarea acestora, dar pentru menținerea liniștii publice vrea să dețină el controlul. Consulul a remarcat că domnii Golescu și Rosetti se îngrijesc să evite tot ceea ce ar putea să neliniștească Poarta și n-au protestat la ocuparea teritoriului de către trupele prietene. Se poate face mai mult dacă se manifestă un spirit conciliant.

Golescu i-a arătat consulului un raport al unui agent al său după o întrevedere cu Duhamel, pe drumul spre Iași. Duhamel i-a spus că împăratul este mâhnit de

⁴⁶ Suleiman pașa, comisar otoman în principate.

ingratitudea românilor, cărora le va retrage protecția sa, lăsându-i pradă unora și altora [...]

1 august

p. 22 Sosirea lui Suleiman pașa la Giurgiu cu o parte din trupele turcești sub comanda lui Omer pașa. Sosirea lui Anton Tinghir, secretarul personal al lui Suleiman pașa. Spune că are o scrisoare de la acesta pentru mitropolit și pentru boieri. Invitat să meargă la palat a refuzat. Vizita mitropolitului, prezența lui Eliade căruia boierii i-au cerut să nu se ncreadă în Mitropolit.

Mitropolitul care este rugat prin scrisoare să convoace boierii a răspuns că aceștia lipsesc din oraș, că poporul nu va admite ca numai boierii să fie convocați și ar trebui chemați toți conducătorii <mahalalelor>, pentru a fi de față la lectura proclamației. Tinghir a spus că o să ceară noi instrucțiuni.

Tinghir i-a cerut consulului o tipografie și și-a exprimat regretul pentru că nu poate veni să-l salute, fiind în carantină. Consulul s-a dus să-l vadă și l-a găsit foarte agitat, pentru că unii membrii ai guvernului i-au prezentat starea de neliniște în care se găsea poporul la auzul sosirii trupelor rusești. Consulul l-a calmat și i-a promis să facă rost de o tipografie.

p. 23 Secretarul otoman a afirmat că misiunea lui Suleiman pașa este pașnică; sultanul vrea să facă uz de dreptul său de suzeran și să mențină anumite forme, de exemplu numirea unei căimăcămii, care se va îngriji de alegerea domnitorului. Nu știe cum va fi numită această căimăcămie. La întrebarea sa dacă aceasta ar putea fi numită dintre membrii guvernului provizoriu, consulul i-a răspuns că majoritatea sunt boieri sau fii de boieri, cu o singură excepție și că trei // dintre ei sunt pasibili de a fi aleși domni. Secretarul a fost surprins. El a spus că dacă guvernul se comportă cu prudență, va vedea că Poarta va ține cont, în măsura în care îi va permite demnitatea, de punctele lor de vedere. Consulul și-a manifestat dorința de a merge în aceeași seară la Giurgiu pentru a-i exprima speranța că misiunea sa este una de pace și ordine și să-i spună că el personal îi va sfătui pe români să-și cunoască interesele.

4 august

Vizita consulului la Suleiman pașa la Giurgiu. Acesta se găsea în cortul său la o distanță de două mile de oraș, pentru că a refuzat să doarmă în locuința pregătită de autorități. Pașa i-a cerut consulului detalii asupra evenimentelor din București. El insistă să afirme că prin actele lor românii au adus prejudicii suzeranității sultanului și că alegerea unei căimăcămii și declararea actelor guvernului provizoriu drept nule sunt elemente esențiale pentru restabilirea relațiilor cu Poarta. El l-a însărcinat pe Tinghir să-l anunțe pe mitropolit, de aceste lucruri și l-a întrebat pe consul care este opinia sa. Consulul i-a răspuns că, deși nu întreține relații oficiale cu guvernul, totuși crede că o căimăcămie va fi acceptată, condiția fiind ca baza constituțională a acesteia să fie recunoscută. Ori conform Regulamentului organic, căimăcămia urma să fie compusă din președintele divanului, ministrul de interne și cel de justiție. Prințul Bibescu înainte de plecare a

numit un guvern după voința poporului. Impunerea unei căimăcămii după vechiul minister nu se poate face decât cu forța baionetelor, pentru că ar însemna să fie compusă din:

Președintele divanului-Teodor Văcărescu (Furtună)⁴⁷

Ministrul de interne Villara

Ministrul de justiție Băleanu⁴⁸

Consulul este de părere că ultimii doi nu se vor bucura de nici o considerație la București. // Însă o căimăcămie compusă din Văcărescu, și din cei doi frați p. 24
Golescu, Nicolae și Ștefan va fi acceptată, datorită încrederii pe care aceștia din urmă o inspiră. Pașa l-a întrebat dacă o căimăcămie nu putea fi aleasă de către boieri și notabili. Consulul a răspuns că dacă pașa dorea să respecte Regulamentul organic, aceasta ar fi imposibil, dar dacă sugestia venea din partea sa, ea va fi văzută drept o dovadă că Poarta nu vrea să forțeze poporul să se întoarcă la vechea stare de lucruri. În acest caz, guvernul provizoriu constituit în urma fugii prințului, ar fi renunțat la putere. Cât despre a doua condiție, consulul a propus pentru a fi acceptată, ca actele guvernului provizoriu să fie sancționate de către o Adunare legislativă, dar a adăugat că el nu are capacitatea să sugereze acest lucru guvernului, însă el poate fi consultat de către acei membri ai guvernului, cărora le-a inspirat încredere. Consulul speră ca prezența pașei la București să ușureze negocierile. Pașa va merge la București dacă răspunsul pe care îl așteaptă va fi favorabil. Consulul își exprimă speranța că trupele vor rămâne cantonate la Giurgiu. Trupele în număr de 6 000 soldați stau în condiții mizere.

Tinghir citește în prezența a 150 de notabili și boieri, în absența membrilor Guvernului provizoriu, firmanul lui Suleiman pașa. Dintre vechii boieri numai Lenș⁴⁹ este prezent. Pașa propune restabilirea vechii ordini de lucruri și numirea unui locotenent, noutate care nu figurează deloc în Regulamentul organic.

5 august

Eforturile pentru concilierea stării de spirit a populației cu dorințele Porții sunt încoronate de un succes nesperat. Membrii guvernului provizoriu, în prezența a 7 000 de persoane, renunță la putere și pentru a fi pe placul Porții se pronunță pentru numirea unui locotenent și a unei locotenente. Adunarea primește cu aclamații această propunere și-i numește pe cei demisionați locotenenți [...]

8 august

Deputăția, plecată în 5 august la Giurgiu, s-a întors astăzi. Pașa nu este p. 25
mulțumit de rezultatul întrevederii din 5 august. El admite ca locotenența să aibă mai mult de trei membrii. La observația deputăției că poporul anunțat de numirea celor trei locotenenți era foarte mulțumit, iar acum va fi dificil să-l anunțe de noile schimbări, pașa s-a înfuriat și a amenințat că va invadea capitala în 24 de ore și că o va supune voinței sale. Deputațiunea i-a cerut un răgaz, care i-a fost acordat.

⁴⁷ Teodor Văcărescu (1775–1853), mare ban în Țara Românească.

⁴⁸ Nicolae Băleanu, boier în Țara Românească.

⁴⁹ Filip Lenș, boier din Țara Românească.

Consultat de domnul Golescu, consulul l-a sfătuit să cedeze asupra chestiunilor de formă și să-și canalizeze energia în alte probleme, de exemplu un nou sistem electoral sau alegerea prințului.

11 august

În 9 august au fost aleși cei trei locotenenți. Câteva divergențe, aplanate însă repede între guvern și Tinghir. Acesta a făcut o vizită oficială locotenenților și a plecat împreună cu Golescu în tabăra turcă.

Nicolae Golescu, ministru de interne, Eliade, ministrul cultelor, Tell, comandantul armatei.

Mare discuție pe baza declarației. Paragraful care prevedea ca „noile instituții cerute de popor nu vor avea putere de lege decât după ce au primit aprobarea lui Suleiman pașa și sancțiunea sultanului” este considerat de partidul tinerilor ca o încălcare a autonomiei și vor să protesteze. Consulul speră că se vor calma.

16 august

p. 26 Secretarul de stat îl anunță pe consul de recunoștința guvernului către sultan. Nicolae Golescu este satisfăcut de întrevvedereea sa cu Suleiman pașa. Pot fi aleși membri în adunare numai cei care știu să scrie și să citească. Această clauză a fost acceptată de Golescu în speranța că de aici înainte țărani vor învăța carte. Domnitorul va fi ales pe șapte ani și va putea fi reales dacă Adunarea este de acord.

Va fi imediat votată o lege a presei. Se evita pentru moment orice discuție asupra locurilor sfinte. Adunarea generală va reglementa legea rurală. Pașa va acompania împreună cu unul dintre ofițerii săi deputăția, care va pleca spre Constantinopol, și le va da membrilor acesteia scrisori pentru Reșid pașa. I-a spus lui Golescu că misiunea sa era terminată, va sfătui Poarta să retragă trupele dincolo de Dunăre, iar el împreună cu statul său major va merge la București. Consulul este optimist.

17 august

Audiența oficială a consulului. Satisfacție din partea negustorilor de a vedea recunoașterea promptă a Locotenenței din partea guvernului englez. Osman pașa a venit ieri să încaseze tributul.

18 august

p. 27 Se așteaptă sosirea lui Suleiman pașa. Acesta a sfătuit Locotenența să-l convoace la București pe boierii și notabilii care sunt lipsă și sunt fugiți în Transilvania, spre disperarea autorităților locale. Răceală a lui Suleiman pașa față de membrii partidului reacționar care s-au dus să-l viziteze la Giurgiu. I-a sfătuit să susțină guvernul să renunțe la administrația păguboasă pentru țară. În a doua întâlnire cu domnul Golescu, Suleiman pașa i-a cerut // o listă cu cei care fac dificultăți. Golescu l-a asigurat că guvernul se simte puternic pentru că este sprijinit de către Poartă [...] Suleiman pașa nu l-a informat pe consulul francez de recunoașterea Locotenenței de către Poartă.

23 august

Sosirea lui Suleiman în 20 august, primire după obicei. Pașa este mulțumit. Primirea consulilor străini în 22 august. Consulul englez s-a bucurat de o audiență particulară. Pașa este foarte mulțumit de succesul misiunii sale, iar amabilitatea sa este foarte apreciată. Fără instrucțiuni speciale, consulul crede totuși că lucrurile se vor așeza. Totodată se știe că guvernul rus a dezaprobat măsurile luate și că va depune eforturi pentru a obține de la Poartă măsuri severe, pentru a contracara bunăvoința sultanului.

25 august 1848

Suleiman pașa a părăsit ieri seară Bucureștiul.

28 august

Calm de la plecarea lui Suleiman pașa. Relații reci între reprezentanții celor două partide. Discuții în sânul comisiei pentru rezolvarea chestiunii agrare. Se pare că partidul revoluționar a mers prea departe în promisiunile pe care le-a făcut. Proprietarii se cred spoliați printr-un act de expropriere. Pașa i-a spus consulului că Adunarea legislativă va rezolva problema. Totul depinde de întoarcerea deputăției plecată la Constantinopol.

29 august

Știri de la Bârlad și de la Tecuci. Mari pregătiri pentru sosirea noilor trupe rusești. Vor fi în total 26 000 de soldați fără cei din orașe. Ofițerii lor nu se îndoiesc că destinația lor va fi Țara Românească, în cazul în care Poarta va susține cererile românilor. Demoralizarea trupelor ruse. Ofițerii și soldații sunt obișnuiți să frecventeze societatea poloneză. O armată staționează la granița Bucovinei. p. 29

31 august

Consulul deplânge împreună cu ambasadorul că nici un membru al reacțiunii nu face parte din Locotenență. Nu înțelege de ce Suleiman pașa nu primește răspuns la scrisorile pe care pretinde că le-a trimis. Trupele rusești se ridică la 40 000 de soldați, dar consulul speră că Poarta își va slava drepturile. Se spune că un mare număr de boieri ar fi semnat o petiție, cerând împăratului Rusiei ocuparea Principatelor [...] Membri Locotenenței care au fost ieri la Giurgiu sunt mulțumiți. Trupele turcești sunt în număr de 13 500.

1 septembrie

Suleiman pașa a insistat pe lângă Locotenență să-i enumere nemulțumirile față de Bibescu. Aceștia au făcut-o cu neplăcere.

[...] Bibescu este la Brașov și așteaptă să revină.

6 septembrie. Către lordul Palmerston⁵⁰

Poarta a dezavuat acțiunea lui Suleiman sub presiunea Rusiei, care vrea pedepsirea rebelilor, nerecunoașterea guvernului sancționat de Suleiman, iar

⁵⁰ Henry Temple viconte de Palmerston (1764–1865), om politic britanic, ministru de externe (1830–1841; 1846–1851).

sultanul să nu primească deputăția de la Constantinopol. Tristețe provocată de aceste știri. Consulul neagă că numai o parte a boierilor s-ar afla de partea Rusiei. Dimpotrivă numărul acestora este mare.

7 septembrie

Consternare în rândul membrilor guvernului la auzul știrii că Poarta a cedat presiunilor rusești. Nicolae Golescu a plecat la Giurgiu, iar Eliade la Râmnic⁵¹ la Magheru a cărei influență este mare în Oltenia [...] Trupele turcești se aproprie de București. Este așteptat Fuad effendi⁵².

11 septembrie. Către lordul Palmerston

Fuad effendi a fost trimis pentru a-l înlocui pe Suleiman pașa, a cărui prezență aici a iritat Rusia. Fuad effendi va veni prin Galați, unde fără îndoială se va întâlni cu Duhamel. Această știre alarmează partidul liberal. Poporul este foarte agitat. Consulul îl sfătuiește pe Golescu să evite orice violență și să țină cont de dorințele puterii suzerane. Golescu acceptă de teama unei ocupații străine, dar el a înțeles că instrucțiunile noului comisar erau de a dizolva guvernarea actuală, de a numi un singur locotenent, eventual chiar un domnitor, dar nu se știe dacă alegerea va fi făcută dintre boierii bătrâni. Se crede că dacă alegerea va fi făcută dintre liberali, lucrurile se vor aranja, în caz contrar viitorul va fi sumbru.

Se spune că trupele turcești au ordin de a merge de la Giurgiu la Focșani.

Omer pașa a fost numit mareșal. Trupele turcești din Giurgiu și Galați sunt în număr de 26 000.

14 septembrie

O deputăție de 4 000 de oameni se duce la Giurgiu pentru a-i mulțumi lui Suleiman a-l ruga să fie la Constantinopol avocatul cauzei românești.

p. 30 Trupele turcești în număr de 4 000 de oameni au intrat în Brăila. Ele au 18 piese de artilerie. Guvernatorul Brăilei (Dimitrie Golescu⁵³) a protestat.

15 septembrie

Fuad effendi a venit în 14 septembrie la Giurgiu. Cazuri de holeră în țară. În București nici unul.

18 septembrie

În ciuda opoziției Locotenentei mulțimea, iritată de zvonul că Fuad pașa are instrucțiuni să restaureze vechea ordine de lucruri, s-a înverșunat împotriva Regulamentului organic și a Arhondologiei, le-au pus în sicrie, le-au dus la Mitropolie în ritm de marș funebru și în sunetele clopotelor. Acolo unul dintre episcopi a aruncat anatema împotriva acestor cărți. Le-au ars. Au fost prezente în jur de 10 000 de persoane. S-au risipit în ordine. Consulul a exprimat regretele, în fața câtorva membri din guvern, pentru aceste lucruri.

⁵¹ Este vorba de Râmnicu Vâlcea unde se afla tabăra lui Magheru.

⁵² Fuad effendi (1815–1869), om politic și comisar al Imperiului otoman în Țara Românească.

⁵³ Dimitrie Golescu, boier din Țara Românească.

19 septembrie

Trupele turcești în jur de 3 500 de soldați sunt în Brăila. Autoritățile locale nu au arătat nici un respect față de Reșid pașa. Consulul le-a spus unor membri ai guvernului despre această situație neplăcută. O parte a trupelor turcești, după o informație, vor intra în București, iar cavaleria avangardei trebuie să fie aici mâine. Consulul deplânge aceste lucruri și speră că înaintarea turcă o va opri pe cea rusă. p. 31
Fuad effendi nu comunică // cu guvernul recunoscut de Suleiman. Se vorbește despre discuții violente dintre Fuad și Duhamel, care au avut loc la Giurgiu, după care ultimul a plecat spre Galați pe Dunăre.

21 septembrie

Duhamel nu a părăsit Giurgiu. Mare agitație în oraș, mii de țărani în frunte cu preoții lor au sosit pentru a merge împotriva trupelor turcești. Cu excepția a două sau trei regimente toate forțele turcești sunt în marș spre capitală. Se presupune că sunt urmate de Fuad și Duhamel. Consulul este alarmat de sosirea lui Duhamel, pe care îl știe urât de toate clasele.

Consulul continuă să sfătuiască pentru o înțelegere cu Poarta [...] Din păcate constată că alte lucruri sunt mai importante.

Consulul află de sosirea contelui Marini (Rustem bey), căruia i s-a ordonat să i se alăture lui Fuad. Nu se știe ce instrucțiuni aduce, dar se speră că nimic nu s-a schimbat în problemele deja tratate: refuzul de a-i declara rebeli pe cei implicați în ultimele evenimente; corectarea abuzurilor.

25 septembrie

Deputația țăranilor a sosit pentru a întâmpina trupele otomane pe care le așteptăm mâine. Ordine peste tot. Numai un incident cu N. Băleanu, care a râs de mulțime, iar aceasta l-a dat jos din trăsură și l-a bătut. La Focșani nu sunt decât 400 de cazaci, dar se așteaptă mai multe trupe.

26 septembrie

Ieri seară trupele turcești au intrat în oraș după ce au făcut mai multe acte de violență. Consulul și-a petrecut dimineața ajutând mai mulți refugiați, care au fugit din fața trupelor turcești. Agenții consulari au protestat. Omer pașa⁵⁴ și Fuad pașa // au promis să potolească trupele. Consulul încearcă să înțeleagă cauzele violențelor. p. 32
Fuad a pretins că 10 soldați turci au fost împușcați și alți 30 răniți. Pierderile din partea românilor nu sunt cunoscute. Se spune că au căzut 56 de soldați și 10 pompieri. Duhamel s-a înstălațat la consulatul rus, <fiind apărat de> o gardă turcească. Se crede că spre București vor avansa și rușii.

28 septembrie

În 23 septembrie trupele turcești au ajuns pe înălțimile care dominau Bucureștiul. Erau așteptați de 30 000 de țărani adunați din satele din împrejur, conduși de preoți, în frunte cu steaguri. Poliția i-a împiedicat să poarte orice fel de

⁵⁴ Omer pașa, Mihai Lattes (1806–1871), militar otoman.

arme. Toată populația orașului se afla la porțile orașului în frunte cu mitropolitul. Ajungând la avanposturi li s-a spus că nimeni, nici măcar membrii guvernului, nu avea voie să intre în tabără. Aceeași atitudine și a doua zi. Fuad a trimis o scrisoare mitropolitului. Trupele turcești au ocupat Cotrocenii. În ziua de 24 o deputație de negustori a venit la consul și i-a spus că turcii intenționează să intre în oraș a doua zi; membrii guvernului i-au comunicat același lucru. Auzind acestea consulul s-a decis să-l găsească pe Fuad, care i-a fixat o audiență în ziua de 25 la orele 11. Seara de 25 a fost calmă. Fuad l-a primit pe consul cu multă politețe. Acesta din urmă i-a reproșat că a uitat că un comisar otoman l-a sfătuit să reia raporturile oficiale cu guvernul, iar că Poarta a recunoscut oficial acest lucru. Locotenența nu poate fi acuzată că a luat aceasta drept o recunoaștere oficială a puterii sale, la care nu poate renunța decât după ce se justifică în fața poporului. Fuad a încercat să-i explice motivele după care a acționat și l-a informat pe consul că unic caimacam este desemnat Cantacuzino⁵⁵, iar instrucțiunile Porții vor fi comunicate unei deputații de boieri. Consulul, i-a înștiințat de aceste lucruri și pe membrii Locotenenței⁵⁶ //, sfătuindu-i să se supună și să calmeze poporul. Aceștia i-au înmănat consulului un protest pentru a-l înmâna lordului Stratford Canning. Foarte emoționat consulul a povestit următoarele fapte:

Fuad effendi a primit o deputație de notabili, în jur de 300 de membrii, 15 membri ai partidului reacționar, 6 sau 8 boieri bătrâni. Fuad le-a citit ordinul prin care Poarta îl numea pe Cantacuzino drept caimacam, dizolva Locotenența, reinstala Regulamentul organic și promitea acele îmbunătățiri pe care le credea oportune.

Acest ordin a stârnit indignarea (chiar din mărturisirea lui Fuad) majorității membrilor deputației, iar de pretutindeni se auzeau proteste. Neputând să-i convingă, Fuad s-a retras împreună cu Cantacuzino. La un moment dat un detașament de cavalerie și infanterie, care avea 4 piese de artilerie s-a îndreptat spre deputație, iar o mică parte a trupelor turcești a primit ordin să-l conducă pe Cantacuzino în oraș și să ocupe diferite puncte ale acestuia. Țăranii, care se aflau pe platou, s-au aruncat în genunchi și au barat înaintarea trupelor turcești, în așa fel acestea nu puteau trece decât dacă își făceau drum cu sabia. Trupele turcești împreună cu cele șase tunuri au avansat rapid spre oraș și au ocupat înălțimile de deasupra cazarmii de infanterie. Colonelul Goleșcu (Radu)⁵⁷ a fost somat să predea armele și să evacueze cazarma. Colonelul a refuzat, spunând că nu a primit nici un ordin din partea guvernului român. Soldații, aproximativ 450, neînarmați făceau instrucție. Colonelul Goleșcu a apelat la pompieri pentru ajutor. Numai Dumnezeu știe de unde a pornit primul foc de armă. Fuad și Omer au pretins că s-a tras asupra turcilor, iar aceștia au ripostat. Consulul speră să trimită mărturiile a trei ofițeri români, căpitanul Deivos⁵⁸, locotenentul Peciacov și un alt căpitan Dincă. Consulul

⁵⁵ Constantin Cantacuzino (1800–1875), boier din Țara Românească.

⁵⁶ Locotenența Domnească era compusă din: Ioan Heliade Rădulescu, Nicolae Goleșcu, Christian Tell.

⁵⁷ Radu Goleșcu (1813–1877), militar român.

⁵⁸ Ioan Deivos, locotenent în compania de pompieri din București.

îl roagă pe ambasador să ia în serios aceste mărturii, dar să le țină în secret. Nu putem nicicum admite că această trupă ar fi putut ataca o armată regulată, ce avea arme de război // . Efectul acestor împușcături a fost groaznic, dar ceea ce a fost mai teribil a fost jaful care a urmat și despre care consulul francez va scrie ambasadorului său. p. 34

Printr-un medic grec, consulul a aflat că pierderile turcești sunt mult mai numeroase decât îi place lui Omer să recunoască. Soldații români împrăștiați au părăsit orașul și se îndreaptă spre Pitești și Râmnic pentru a se alătura lui Magheru. Caimacamul a dat ordin lui Magheru să-și împrăștie armata. Mă îndoiesc că va fi ascultat. Turcii vor trimite armata împotriva lui. Generalul Duhamel se află la București păzit de turci. Prăvăliile sunt închise, iar negustorii refuză să le deschidă până nu sunt eliberați ostacii de la Cotroceni.

29 septembrie

Intervenția consulului în favoarea celor arestați la Cotroceni. A obținut promisiunea că liderii vor fi escortați la frontiera austriacă.

Golescu pleacă la Constantinopol cu un permis de liberă trecere de la pașă și o scrisoare din partea consulului către Stratford Canning. Consulul nu are încredere în turci. A obținut de la Fuad pașa sub cuvânt de onoare că prizonierii vor fi conduși în siguranță spre frontieră și acolo vor fi eliberați. Consulul și-a propus să ceară lui Omer pașa autorizația ca dragomanul său să-i însoțească pe prizonieri. Această hotărâre nu a liniștit familiile celor arestați, care asediază neîncetat consulatul. Orașul este ocupat de 5 000 de soldați, care patrulează zi și noapte. Multe plângeri împotriva lor. Omer pașa face tot posibilul pentru a restabili liniștea.

30 septembrie

Agitație. Astăzi au fost eliberați cei arestați la Cotroceni, în afară de 15 dintre ei, care vor fi duși la frontiera transilvană, așa cum a fost asigurat consulul de către Fuad. p. 35

Consulul a fost informat de Rustem că acestora li s-a schimbat itinerarul, de teama unor atacuri. Consulul l-a asigurat de netemeinicia acestor temeri și a adăugat că schimbarea traseului va pune sub semnul întrebării sinceritatea comisarului, care a refuzat să-i acorde dragomanului său, autorizația să-i însoțească pe arestați. Un grup important de negustori a venit și l-a anunțat pe consul, că cei 15 arestați au fost trimiși sub escortă, în jur de zece seara, nu spre nord, ci la Giurgiu, cu destinația Constantinopol. Consulul indignat, de ceea ce el consideră a fi o încălcare a cuvântului dat de Fuad, a încercat să-i liniștească. A încercat să le convingă familiile că cei arestați sunt duși la Orșova, iar el s-a dus să-l găsească pe Fuad și pe Cantacuzino. Pe drum a avut norocul să-l întâlnească pe Omer pașa. Împreună cu acesta a mers prin oraș și a aflat că traseul prin munți era dificil și de aceea s-a luat măsura <ca cei arestați> să fie duși cu vaporul pe Dunăre, de la Giurgiu la Orșova [...] Pașa i-a spus că regretă că nu l-a lăsat pe dragomanul agenției britanice să-i acompanieze pe arestați, dar era în joc onoarea sa.

Audiență la Cantacuzino. Cu privire la soarta prizonierilor politici, consulul și-a exprimat speranța că aceștia nu vor fi tratați cu severitate [...] Caimacamul l-a

p. 36 liniștit în acest sens, spunându-i că este mai bine ca implicații politic să stea un timp departe de țară și i-a mulțumit consulului pentru interesul său. Consulul // a răspuns că a considerat întotdeauna de datoria sa de a-i proteja pe cei aflați în pericol din oricare partid ar fi făcut parte și crede că pașapoartele pe care le-au primit o parte dintre cei nevoiți să plece, vor fi valabile.

Trupele rusești au intrat în Țara Românească și sunt la Buzău.

1 octombrie

Publicarea unei proclamații prin care se anunță sosirea trupelor rusești. Duhamel a cerut guvernului provizii pentru acestea. Cartierul general va fi la București. El a cerut 900 000 piaștri pe lună. Trupele au 20 000 soldați. Consulul se întreabă cum poate fi cerută o astfel de sumă unei țări sărăcite. Turcii, până acum au plătit tot și au avut o comportare cât de cât civilizată, dar rușii au prădat în Moldova. Consulul și-a propus să întrebe dacă Poarta a consimțit la o astfel de ocupație.

6 octombrie

Prizonierii sunt trimiși sub escortă pe Dunăre la Zemun⁵⁹, lângă Orșova, ceea ce l-a surprins pe consul. I-a scris lui Finblanque, rugându-l să aibă grijă de aceștia, pentru că o parte dintre ei nu sunt nici destul de îmbrăcați sau cu mulți bani și îl roagă să se încredințeze dacă promisiunile făcute de comisarul otoman sunt respectate. Familiile arestaților sunt în Brașov și Sibiu.

Consulul l-a întrebat pe Fuad dacă trupele rusești au venit cu consimțământul Porții, așa cum proclamă generalul Lüders⁶⁰, afirmație contrară informațiilor pe care el le deține de la ambasador.

p. 37 Generalul Duhamel a plecat în tabăra rusă fără a-și dezvălui intențiile. Fuad a spus că va protesta împotriva tuturor // măsurilor punitive luate contra persoanelor care s-au implicat în mișcare în ultimul moment și declară cât de păguboasă este pentru țară susținerea financiară a 40–50 000 soldați.

Caimacamul a întors vizita consulului. Ultimul i-a spus că va face tot ceea ce îi va sta în putere pentru a împiedica ocupația rusă și a făcut apel la sentimentele pe care Cantacuzino le-a avut în timpul când îi făcea opoziție lui Bibescu, pentru a-l convinge de necesitatea unor reforme urgente, înainte ca greutatea încartuirii armatelor să cadă asupra țăranilor. Caimacamul nu a vrut să răspundă la întrebarea dacă înaintarea rusă se face cu asentimentul guvernului român, dar consulul a promis că o să reia chestiunea în scris.

Fuad a înțeles din scrisorile primite de la Constantinopol că inițial Poarta a refuzat o dublă ocupație militară a principatelor, dar nu știe care sunt intențiile acesteia în ultimele zile.

Noul guvern:

Jean Filipescu, la interne, o persoană violentă, membru al opoziției, dar din motive personale, nu din principii;

⁵⁹ *Semlin*, localitate din Serbia.

⁶⁰ Aleksandr Nicolaevici Lüders (1790–1874), general rus, comandant al trupelor rusești de intervenție și guvernator al Poloniei.

Grigore Grădișteanu⁶¹ la Justiție, un personaj strâmtorât;

Alecu Ghica la Finanțe, om cinstit, dar fără a face concesii claselor umile;

Constantin Bellio⁶² la Culte, om devotat consulatului rus.

Ion Filipescu⁶³, secretar de stat la Afacerile Străine (încă neconfirmat, ginerele lui Bibescu, se vorbește de bine despre el);

Budișteanu, secretar la Interne, a lăsat o impresie proastă în această funcție;

Câmpineanu, controlor la Finanțe, a ocupat același post și în timpul guvernului provizoriu și al Locotenenței, nu se bucură de încrederea nimănui astăzi.

Consulul crede că prestigiul Porții este compromis de alegerea unor astfel de persoane.

Armata este condusă de colonelul Garbatsky (un rus) // . Odobescu s-a întors, p. 38
însă rușii nu au încredere în el.

Magheru vrea să reziste. El este susținut de locuitorii din Oltenia. A scris lui Omer pașa o scrisoare în termeni violenți împotriva comportamentului Porții. Au fost trimiși împotriva lui 5 000 soldați. Această rezistență va da Rusiei pretexte bune <pentru intervenție>. De aceea consulul i-a sfătuit pe locotenenți, înainte de a pleca, să-i spună lui Magheru că ar fi mai bine să-și concedieze trupele și să se retragă în Transilvania. Ar fi avut astfel în subordinea sa 4 000 soldați, înarmați și bine poziționați în strâmtorile inaccesibile ale Carpaților, care ar fi putut crea mari dificultăți unei armate regulate. Încăpățânarea sa ar putea face mult rău țării.

10 octombrie

Sâmbătă seara, 7 octombrie, Magheru a trimis un mesager la consul pentru a-i cere sfatul. Consulul i-a răspuns că după ce se va gândi îi va trimite un mesager la rândul său. Trimisul lui Magheru i-a spus că acesta are 8 000 soldați, dintre care 4 000 înarmați, cinci tunuri de bronz, un regiment de cavalerie, ceilalți sunt țărani din Oltenia.

Consulul merge imediat la Fuad pentru a-i spune că a găsit mijlocul prin care poate să-i predea armele lui Magheru, să-l convingă să-și concedieze trupele și să se retragă cu ofițerii lui în Austria, dacă i s-ar fi dat asigurări că cei care îl urmează nu ar avea de suferit. Fuad s-a dovedit bucuros să evite orice vărsare de sânge, dar a refuzat să trateze cu un rebel pe care îl putea învinge ușor. Totuși dacă Magheru poate fi convins să cedeze, el se angaja să obțină ca aceia care îl urmează, să nu aibă de suferit. Fuad este nerăbdător să evite orice conflict armat între Magheru și ruși, care se grăbesc să-l surprindă pe flancuri. El vrea să demonstreze că Poarta este capabilă să reprime mișcarea, fără ajutorul rușilor.

Omer pașa este de aceeași părere. Consulul ia deci asupra sa // responsabilitatea p. 40
trimiterii unui mesager la Magheru. El a obținut un permis de liberă trecere și o scrisoare către ofițerii turci, care sunt rugați să acorde sprijin mesagerului. Astfel a plecat domnul Grant către Magheru, în 8 octombrie, cu o scrisoare și cu instrucțiuni. Domnul Grant are misiunea ca după ce părăsea tabăra să facă o

⁶¹ Grigore Grădișteanu (1816–1892), boier din Țara Românească.

⁶² Constantin Bellio, boier din Țara Românească.

⁶³ Ion. A. Filipescu (1811–1865), boier muntean, ministru de externe (1848–1856).

anchetă în districtele de la munte. Consulul crede că astfel se poate evita o vărsare de sânge, în care să fie antrenată această nenorocită țară.

Trupele rusești și turcești sunt în marș la 25 de mile de București. Ele se întâlnesc pe drumul Focșani-Brăila. Trupele turcești avansează rapid, cele rusești mai lent. Protestele lui Fuad împotriva trupelor rusești, care au ocupat o parte din oraș au efect. Cartierul general rus va fi la Colentina, în casele prințului Ghica, la două mile de oraș, dar armata a început să rechiziționeze locuințe. Consulul vrea să protesteze împotriva unui astfel de procedeu incalificabil în timp de pace, mai cu seamă dacă ar fi fost implicați și unii supușii britanici. Cererile foarte mari în provizii și furaje nu pot fi suportate de către țară. Uimirea domnește chiar printre boierii rusofili. Turcii plătesc, totuși se comportă bine. Viața este foarte scumpă. Nu se găsește nici, grâu, nici fân, nici lemne pentru încălzit.

12 octombrie. Către lordul Palmerston

Consulul trimite la Londra copia notei remise de deputăția română lui Reșid pașa și lui Aali pașa⁶⁴. Consulul arată dezinteresul semnatarilor, îi critică sever pe boieri, scrie despre bunele intenții ale exilaților, despre soarta tristă a acestora și spune că astfel de oameni merită să revină în țară și să participe la reconstrucția ei.

13 octombrie

p. 40 Scepticism al consulului în legătură cu bunele intenții ale Porții. El neagă că trupele turcești ar fi fost atacate cu împușcături. Acest lucru ar fi fost imposibil. Cazarmile aveau numai parter fără ferestre spre locul unde se aflau turcii. Evenimente îngrozitoare s-au întâmplat mai târziu în cazarmă, după mărturisirile ofițerilor români. Erau atât de teribile încât consulul nu le-a putut descrie din respect pentru natura umană.

Sosirea la Colentina a trupelor rusești. Vor sosi în oraș abia mâine. Acte de violență a trupelor ruse între Buzău și București. În primul oraș, la cererea făcută de o deputăție compusă din locuitori și preoți, pentru a respecta Constituția, generalul a ordonat arestarea acesteia. Iată spiritul de care este animat comisarul rus. Domnul Timoni a aflat că trei supuși austrieci au fost arestați și a cerut eliberarea lor. Caimacamul i-a răspuns că ordinul a fost dat de comisarul rus. La nota generalului Duhamel nu a primit răspuns. Nici Duhamel, nici Kotzebue nu au venit să-l vadă pe consul.

Consulul așteaptă întoarcerea lui Grant. Familiile emigranților sunt în Transilvania. Consulul a dat mai multe pașapoarte, chiar dacă persoanele aveau pașapoarte din partea caimacamului.

Intrarea în București a 300 de soldați ruși și a două tunuri, care sunt amplasate lângă casa unde este găzduit generalul Lüders [...]

p. 41 Trupele rusești au făcut prăpăd în trecerea lor. Violente nejustificate ale generalului la Buzău. Guvernatorul de abia a scăpat și au vrut să-l judece. O mică bandă de polonezi, auzind de sosirea rușilor s-a refugiat la Mănăstirea Vintilă

⁶⁴ Aali Mehmed Emin (1815–1871), mare vizir (1852–1871).

vodă⁶⁵. O trupă de cazaci a fost trimisă împotriva ei și după o scurtă rezistență, a omorât șapte dintre ei. S-a găsit asupra lor un stindard pe care scris „Legiunea de sud”. Făceau parte din acea trupă de partizani, care au hăituit armata rusă. Generalul Hasford⁶⁶, împreună cu Constantin Ghica⁶⁷, fostul soț al principesei Bibescu⁶⁸, a fost trimis cu un mic detașament pentru a da ajutor împotriva lui Magheru. După ce a sosit în tabără a aflat că Magheru după și-a concediat armata s-a retras în Austria, nelăsând în urma lui decât o mică cantitate de muniție. Generalul Hasford este așteptat în București. Generalul Lüdgers așteaptă concentrarea armatei sale. Se crede că în iarnă vor fi încartiruiți în București. Mănăstirile sunt transformate în cazărmi, ofițerii sunt încartiruiți la locuitori. Spitalele au fost golite. Sfântul Sava și liceul Radu vodă au fost transformate în spitale.

Consulul a obișnuit ca personalul consulatului și supușii britanici să fie scutiți de rechiziții.

Fuad continuă să locuiască în palatul Bibescu, iar Omer în casele Golescu [...] Cantacuzino i-a spus consulului că principatele sunt ocupate de 50 000 de soldați, aflați în teritoriul cuprins de la Prut la București.

15 octombrie

Te Deum la Sărindar în favoarea trupelor rusești. În asistență se aflau caimacamul cu miniștrii săi. În timpul ceremoniei, Mitropolitul i-a dezlegat pe cei care au jurat pe Constituție. A renegat de trei ori propriul său jurământ.

16 octombrie

Se revine asupra eliberării țiganilor. Consulul se teme că vor fi eliberați și se vor transforma în tâlhari. Abuzuri din partea poliției. Consulul vrea să le expună, atât lui Fuad cât și lui Duhamel. Arestarea lui Turnavitu⁶⁹. Filipescu, ministrul de interne, a lăsat să fie palmuit. Fiul lui Filipescu, administrator la Giurgiu în timpul Locotenenței a fugit cu pașaport britanic.

p. 42

20 octombrie

Trupele rusești din București: 4 regimente infanterie, un regiment de geniu, două regimente de lăncieri, un regiment de husari, un regiment de cazaci, 32 piese de artilerie, 24 de infanterie [...] Mare trecere în revistă a acestor trupe la Colentina în prezența lui Fuad pașa [...] Distribuția trupelor turcești: 4 000 la Brăila, 3 000 la Călărași, 3 000 la Giurgiu, 8 000 la București, 2 000 la Slatina, 300 la Craiova. Rușii ocupă Focșani, Ploiești, Buzău, Râmnic și Pitești. În total sunt 35 000 soldați.

Numărul victimelor din prima zi a intrării turcilor este mai mare. Se încearcă diminuarea lor. Fuad a spus că nu există nici un copil sau femeie lipsiți de

⁶⁵ Mănăstire aflată astăzi în comuna Vintilă vodă, din jud. Buzău,

⁶⁶ Generalul Hasford, militar rus.

⁶⁷ Constantin Ghica (1804–1867), boier muntean.

⁶⁸ Maria Bibescu, cea de-a doua soție a lui Gheorghe Bibescu.

⁶⁹ Scarlat Turnavitu (1816–1870), revoluționar român.

protectorii lor naturali. Ambasadorul Franței a arătat în întregime raportul său Porții, care l-a arătat lui Fuad. Cel din urmă s-a infuriat și l-a somat pe ambasador să-și retragă spusele. Consulul a simțit că nu se mai dorea să se vorbească despre acest lucru. Este adevărat că trebuie să se facă dreptate. Consulul are mărturia unui profesor, care a văzut a doua zi de la acele întâmplări: 43 de cadavre ale civililor români în cazarmă.

Consulul este convins că incidentul a fost provocat intenționat și a pledat în fața lui Fuad, în prezența secretarului său, în aceeași zi pentru prudență. A doua zi Omer i-a spus că el nu a fost de acord cu această mișcare, dar a fost obligat de Duhamel, care a amenințat că se retrage dacă nu este ascultat [...]

p. 44 Grant a trecut Dunărea puțin mai sus de Vidin. A văzut cele două mici canoniere pe care se găseau cei 16 arestați, care trebuiau duși în Austria. Canonierele nu erau acoperite, iar prizonierii de 17 zile se aflau expuși capriciilor vremii. Domnul Grant a obținut de la căpitan o oprire de câteva minute. Garda turcă a părăsit vasul. Prizonierii erau într-o stare deplorabilă, prost îmbrăcați, lipsiți de cele mai elementare lucruri. Această situație ar fi putut fi evitată dacă ar fi fost îmbarcați pe vapoare austriece. Consulul și-a exprimat neliniștea cu privire la soarta lor și temerea că Fuad, va ceda cererilor lui Duhamel și nu vor mai fi aduși în Țara Românească [...]

27 octombrie

Ceartă între Fuad și consulul francez cu privire la raportul despre victimele de la cazarma pompierilor. Este așteptat noul consul al Franței, Ségur⁷⁰.

Constantin Suțu este numit noul ministru al justiției, om onest, dar se află în serviciul Rusiei. Este un posibil candidat la domnie, dacă Rusia își retrage acuzațiile pe care le-a făcut împotriva sa în 1842. Fratele său Mihail Suțu este ministrul Greciei la Londra [...]

7 noiembrie

p. 46 Arestările sunt făcute fără forme judiciare, cu brutalitate și violență. 40 de prizonieri sunt conduși la cartierul general și de aici la o mănăstire. Tânărul Aspern, supus britanic este arestat și închis la Plumbuita⁷¹. Consulul protestează împotriva violării domiciliului unui supus britanic.

8 noiembrie

p. 48 Violarea consulatului belgian de către soldații ruși. Fuad l-a informat pe consul de decizia sa da a-l aresta pe fiul lui Filipescu care a fost în tabăra lui Magheru și care, bazându-se pe protecția tatălui se plimbă prin oraș [...]

10 noiembrie

Ambasadorul îl informează pe consul că Poarta s-a opus constituirii unei comisii care să ancheteze și să condamne pe cei implicați în evenimentele de

⁷⁰ Louis Philippe Ségur, consul al Franței.

⁷¹ Mănăstirea Plumbuita, ctitorie a lui Petru cel Tânăr din 1560, refăcută de Matei Basarab în 1647.

ultimă oră. Consulul l-a informat pe ambasador că Rusia nu a ținut cont de aceste opinii și a continuat să acționeze după propriile vederi, neținând cont de drepturile și privilegiile supușilor străini. Nu avem nici o veste despre prizonierii duși pe Dunăre [...]

24 noiembrie

Fuad se opune constituirii unei comisii de anchetă. Rușii continuă arestările. p. 49
Au fost reținute 300 de persoane, printre ei aflându-se și supuși austriei, care au fost în cele din urmă eliberați. Kotzebue a vizitat prizonierii [...]

Adunarea boierilor a discutat despre scrisoarea de mulțumire adresată armatelor străine, care au restabilit atât de repede ordinea în principate. Au fost discuții furtunoase. Numai bătrânul Filipescu și alți câțiva au fost de acord să o semneze. Restul a refuzat. Caimacamul pare a avea un comportament bun. Posibili candidați la domnie sunt: Alexandru Ghica⁷², Constantin Suțu, Barbu Știrbei. Ultimul face joc dublu, atât pentru el, iar în caz de eșec pentru tatăl său.

De mai bine de o lună toate comunicațiile cu Viena sunt rupte. Consulul îl numește ca agent de informații la Giurgiu pe Ștefan Ioanide, activ, inteligent, aflat în intimitatea pașei din Rusciuk, dar și a comandantului forțelor turcești, Mehmet pașa. Consulul îl însărcinează cu trimiterea scrisorilor care nu mai pot trece prin Viena. Cere ca acest personaj să fie recunoscut drept vice-consul [...]

15 decembrie

Anarhie în Transilvania. Trupele ruse au primit ordin să ocupe toate defileele. La această veste Fuad a ripostat, cerându-i lui Omer pașa să facă aceeași manevră. Scopul acestei mișcări este de a aresta pe toți fugarii care vin din Transilvania. În luptele din jurul și din interiorul Brașovului trupele imperiale au câștigat [...]

Fuad se plânge de tentativele rușilor de a încălca drepturile reprezentantului p. 51
sultanului. Turcii au consimțit să împartă cu rușii menținerea ordinii. Rușii au început prin a face 28 de arestări, insuficiente pentru a restabili ordinea publică. Apoi generalul Duhamel a cerut ca la palatul caimacamului să fie amplasate santinele rusești. Fuad a refuzat. Și aceasta nu este tot. Comisarul rus a făcut aluzie la un împrumut de 200 000 de ruble făcut de guvernul rus pentru întreținerea trupelor rusești. A cerut Țării Românești să stabilească un impozit de 10% pe proprietăți, fără să ceară avizul Porții. Fuad a întrebat: „Ar putea Poarta să ceară tributul pe doi ani înainte?” consulul a răspuns că această cerință nu putea fi justificată juridic, că în conformitate cu tratatele Rusiei încheiate cu Turcia, Rusia avea un cuvânt de spus în toate problemele financiare și ca ar fi trebuit să se țină cont de adeziunea sa. De asemenea propunerea Rusiei este ilegală fără sancțiunea Porții [...]

⁷² Alexandru Dimitrie Ghica, domn al Țării Românești (1834–1842).

2 ianuarie 1849

- p. 52 Zvonuri despre luarea Clujului de către armata maghiară. Generalul Bem⁷³ înaintează spre Brașov⁷⁴ și Sibiu⁷⁵. Două deputații se află aici pentru a cere ajutorul celor două armate împotriva dușmanilor populației saxone, maghiarii și secuiei. Comandantul rus a exprimat regretul că nu are ordin să treacă frontiera.

Fuad l-a anunțat pe consul că a refuzat să-i ajute pe saxoni și că a refuzat să coopereze în acest scop cu rușii așa cum i-a fost sugerat de Duhamel. Omer pașa aflat la Câmpulung a primit în acest sens ordine stricte [...]

19 ianuarie

- p. 53 Se așteaptă sosirea noilor trupe rusești, care se vor așeza în taberele celor care au plecat spre frontieră.

Duhamel insistă pentru numirea beizadelei Scarlat Ghica⁷⁶ în funcția de comandant al poliției. Fuad continuă să se opună [...] Durata carantinei contra holerei s-a redus de la 21 la 14 zile, nu înainte ca rușii să fi cerut ca la fiecare punct de carantină să se afle și un atașat rus. Fuad a refuzat acest lucru, fiind destul de umilitor pentru Poartă ca directorul carantinelor să fie Mavros⁷⁷, un ofițer rus.

20 ianuarie

Fuad i-a spus consulului că în absența instrucțiunilor venite de la Constantinopol a trebuit să-i spună colegului său rus că nu poate consimți ca Țara Românească, provincie otomană, să devină teritoriu de trecere pentru armate, care aveau să atace un stat prieten al Porții. Propunerea de colaborare cu trupele rusești a fost respinsă de Fuad în virtutea tratatului din 1841, care odată cu închiderea Dardanelor prevedea și interzicerea folosirii teritoriului Imperiului otoman pentru trecerea armatelor europene.

22 ianuarie

Un curier special a venit în 7 septembrie de la Sankt Petersburg, aducând ordinul pentru generalul Duhamel de a înainta cu armata în Transilvania, dacă autoritățile de acolo o vor cere [...]

- p. 54 Întrevedere cu Fuad care deplânge ordinul primit de la Sankt-Petersburg. L-a rugat pe Duhamel să reflecteze la consecințele acestui ordin [...] Fuad a atras atenția consulului asupra generalului Bem, polonez de origine, care ar putea cere protecția Porții, care nu-i putea fi refuzată [...] Consulul afirmă că Fuad are o atitudine fermă, dar că așteaptă cu nerăbdare veștile din Constantinopol [...]

⁷³ Josef Bem (1795–1850), revoluționar polonez, general, comandant al trupelor revoluționare din Transilvania.

⁷⁴ Cronstadt.

⁷⁵ Hermanstadt.

⁷⁶ Scarlat Ghica (1812–1875), boier muntean.

⁷⁷ Nicolae Mavros (1782–1868), a condus serviciul de carantină al Țării Românești.

28 ianuarie

Refuzul comandantului-șef de a-și asuma responsabilitatea acceptării ofertei generalului rus. Însă el a trimis petiția locuitorilor generalului Puchner⁷⁸, rugându-l să accepte oferta generalului Lüdgers⁷⁹. Puchner a declarat că-i va primi pe ruși cu brațele deschise și, din proprie inițiativă, a pornit spre Sibiu. Mari discuții în tabăra rusă. În cele din urmă s-a hotărât trecerea frontierei, iar ordinele au fost de a concentra 5 000 de soldați în defileul Turnul Roșu și de a intra în Austria în 20 ianuarie/1 februarie. p. 55

Astăzi dimineață a sosit un curier cu alte vești. Generalul Gedeon⁸⁰ în fruntea a 4 000 de soldați se apropie de Sibiu. Guvernatorul general al Transilvaniei⁸¹, împreună cu acest general l-au invitat pe Lüdgers să coopereze. Lüdgers le-a răspuns că o să treacă frontiera în 20.

Turcia se află în acest moment într-o situație dificilă [...]

5 februarie

Rușii au trecut frontiera în Timiș, pe la Turnu Roșu, în 2 februarie. Generalul Bem s-a retras la Turda. Rușii sunt în număr de 5 000 de soldați. Le lipsește furajul. p. 57

9 februarie

În 6 februarie generalul Puchner a aflat de apropierea generalului Bem, împreună cu 11 000 de soldați și a decis să-l întâlnească. Austriecii au fost înfrânți. Colonelul Skariatin, aghiotantul împăratului Rusiei, care comanda forțele rusești și care se apropia de Sibiu în fruntea a 300 de cazaci, s-a alăturat forțelor austriece și le-a condus atacul împotriva maghiarilor. După o luptă disperată aceștia din urmă au fost înfrânți, li s-au capturat 13 tunuri și o mare cantitate de muniție. Maghiarii au avut 2 000 de morți, austro-rușii 1 200. Veridicitatea acestor vești, care proveneau din sursă rusă, nu l-a convins pe consul [...]

16 februarie

Grant comunică că forțele imperiale au fost înfrânte la Sibiu [...] p. 58

2 martie

Consulul francez domnul Ségur Dupeyron (!), numit consul la Damasc, a fost înlocuit cu domnul Poujade⁸². Consulul a numit acest transfer de neînțeles și remarcă că este al zecelea consul francez de când se află el în Țara Românească. p. 59

6 martie

Grant a urmat trupele imperiale și speră să-l elibereze pe ofițerul britanic care este prizonierul lui Bem [...]

⁷⁸ Anton Puchner, general austriac, comandant al trupelor austriece din Transilvania.

⁷⁹ Aleksandr Nicolaievici Lüdgers (1790–1874), general rus.

⁸⁰ Joseph von Gedeon (1789–1859), general (1842) și feldmareșal (1848) austriac.

⁸¹ Joseph Teleky, conte, guvernator al Transilvaniei (1842–1848).

⁸² Eugène Poujade (1813–1885), consul francez în principate (1849–1854). Însemnări privind perioada petrecută în principate se găsesc în volumul de față.

9 martie

p. 60 Timoni anunță luarea Mediașului de către Bem. Se fac preparative pentru reîntoarcerea trupelor ruse.

14 martie

Trupele maghiare conduse de Bem au ocupat Sibiu. Se pare că Bem a aflat că Sibiu este apărat de o garnizoană slabă. Generalul Puchner a ignorat poziția ocupată de trupele lui Bem și a plecat să-l caute la Agnita. Profitând de aceasta, Bem în fruntea a 12 000 sau 14 000 de oameni a apărut în Sibiu. Colonelul Skariatin, imaginându-și că era urmat de austrieci a angajat lupta cu unguri și a fost înfrânt. Bătălia a fost dură, de dimineața de la orele cinci până seara la orele nouă, spunea generalul Duhamel, când rușii dându-și seama de lipsa lui Puchner s-au retras la Tălmăciu, urmați de rebeli, care îi hărțuiau. Rușii care aveau 3 000 de oameni au avut următoarele pierderi: 93 de morți, 4 ofițeri, 150 răniți, 154 dispăruți. Timoni nu are decât câteva informații disperate ale șefului de poștă de la Sibiu, care s-a retras la Căineni în Țara Românească.

16 martie

Raport al lui Grant despre lupta de la Sibiu. Sâmbătă seara la orele 10 a sunat alarma. Un batalion și jumătate de trupe rusești, în jur de 1 800 de soldați, 8 tunuri austriece au părăsit orașul în direcția Slimnic⁸³, unde le fusese semnalată prezența trupelor maghiare.

p. 61 Duminică dimineață, la orele 11 au sosit alte trupe rusești, adică un batalion și jumătate, șase tunuri și un detașament de 300 de cazaci. La orele patru după-amiază s-a auzit prima lovitură de tun. Grant a părăsit orașul și s-a urcat pe acoperișul unei case de la periferie. De acolo a văzut armata maghiară desfășurată pe coline și în fața ei forțele rusești. Foc activ de artilerie, infanteria se afla în ariergardă // de la 4 amiaza până la 8 și jumătate, în timp ce rușii se retrăgeau precipitat spre Tălmăciu. Garda civică din Sibiu, văzând aceasta a aruncat armele și a început să fugă în toate direcțiile [...] Forțele maghiare sunt în jur de 8 000 de soldați și au 13 tunuri. Bem s-a instalat în casa primarului, care acum trei săptămâni a pus un preț pe capul său.

Populația a fost dezarmată, ordinea restabilită. Bem l-a primit bine pe Grant, căruia i s-a plâns de calomniile spuse pe seama lui și a trupelor sale. Grant l-a asigurat că-l va informa pe consul despre luarea Sibiului, l-a rugat să-i dea un permis de liberă trecere și să-l elibereze pe Newd, care era prizonier la Debreczin. Bem i-a promis că îi va scrie lui Kossuth⁸⁴.

Fuad și Omer i-au comunicat consulului că i-au ordonat generalului Hasford să adune forțele rusești răspândite de-a lungul graniței și să meargă pe la Turnu Roșu să-l ajute pe colonelul Skariatin la Tălmăciu [...]

⁸³ *Stolzenburg*, comună jud. Sibiu.

⁸⁴ Lajos Kossuth (1802–1894), om politic maghiar.

18 martie

Se pare că Puchner i-a lăsat lui Skariatin sarcina de a păzi orașul până la întoarcerea sa. În loc de aceasta, colonelul rus a făcut o ieșire, în tentativa de a-l opri pe Bem. // Puchner, auzind despre marșul rapid al lui Bem de la Mediaș la Sibiu, l-a urmărit și a aflat despre dezastrul rus. Panica s-a înstăpânit în forțele imperiale, soldații au dezertat mai mult de jumătate. Puchner cu 2 000 de soldați a evitat Sibiul și s-a unit cu rușii la Tâlmaciul. p. 62

Ieri seară un aghiotant al generalului Lüdgers le-a transmis trupelor de la Turnu Roșu și Brașov să se retragă dincoace de frontiera română.

23 martie

Bem a ocupat Brașovul. El a făcut marșuri forțate. Armata imperială, 8 000 infanteriști, 900 cavaleriști și 43 de tunuri, a părăsit orașul în dezordine. S-a retras spre frontiera română, păzită de 6 000 de ruși. Autoritățile române i-au cazat în satele și mănăstirile din apropierea frontierei. Bem a ocupat Brașovul fără să tragă un foc de armă împreună cu 10 000 soldați. Se crede că o mică parte din trupele austriece, care fac parte din armata Galiției, va merge prin Țara Românească și Moldova la Suceava, iar cealaltă parte va intra în Banat pe la Orșova.

Generalul Engelhardt⁸⁵ se fortifică la Predeal, Skariatin pe Râul Vadului. Bem a ocupat înălțimile Oltului până la Turnu Roșu. Este stăpânul părții de sud a Transilvaniei.

[...] Rușii au răspândit zvonul că Bem ar intenționa să treacă frontiera, pentru a-i determina pe turci să le trimită trupe în ajutor. Aceștia au trimis două batalioane de cavaleri la Câmpulung și la Pitești. O parte dintre bucureșteni se tem că Bem va sosi. Consulul i-a calmat, spunându-le conform informațiilor de la Grant, că după luarea Sibiului și a Brașovului, Bem se va îndrepta spre Nord. Bucureștiul este plin de refugiați din Transilvania [...]. p. 63

28 martie

Retragerea din Brașov pare inexplicabilă generalilor imperiali. Au avut loc câteva întâlniri între rebeli și imperiali, care aveau forțele cantonate în jurul Brașovului. Se așteaptă pentru mâine o bătălie hotărâtoare cu un inamic care are același număr de soldați, iar dacă rușii se angajează și ei în luptă imperialii vor fi probabil victorioși. Dar dimineața au aflat că rușii s-au retras din oraș, iar ofițerul comandant al armatei ruse le-a ordonat imperialilor să-l urmeze. Ceea ce s-a și întâmplat, urmărit de trupele lui Bem până la frontieră. Căpitanul Weston⁸⁶, care se afla în ariergardă a pierdut totul [...] Generalul Puchner este la Râmnic, cartierul general la Craiova [...] Rușii au ocupat principalele defilee și au barat drumul, spunând că măsura este luată împotriva rebelilor unguri. Ei s-au dedat unor fapte dure, chiar crude. Au obligat-o pe soția lui Magheru, care se afla la Sibiu, să treacă frontiera cu forța [...]. p. 64

⁸⁵ N. F. Engelhardt, general rus.

⁸⁶ John Joseph Webbe Weston, militar englez înrolat în armata austriacă, a murit în 1849.

3 aprilie

p. 65 Știri despre o luptă crâncenă la postul de carantină de la Turnu Roșu. Maghiarii au trecut frontiera și au ajuns până la Căineni. Un nepot al generalului Lüders a fost împușcat. Totuși după informațiile luate, consulul a constatat că rușii s-au retras la Căineni, iar maghiarii nu au trecut frontiera. Un ofițer împușcat, 14 morți, 480 dispăruți. Toate zvonurile false au fost lansate din dorința de a-i convinge pe turci că teritoriul Imperiului a fost invadat și era oportună o ripostă hotărâtă [...] Consulul, auzind că comandantul otoman avea intenția să treacă frontiera, s-a dus la Fuad pașa ca să-l convingă că nu este cazul să ia o asemenea măsură. În aceeași seară a aflat că turcii nu vor riposta.

După ce a încercat de mai multe ori să obțină de la generalul Duhamel un permis de liberă trecere, pentru a comunica cu lady Weston⁸⁷ la Alba Iulia⁸⁸, l-a obținut în cele din urmă. Îndoindu-se de lupta de la Căineni și încrezător în promisiunile lui Bem făcute lui Grant, consulul a trimis un om de încredere la Alba Iulia pentru a o aduce pe lady Weston. Căpitanul Weston va părăsi armata austriacă.

P.S Consulul a aflat că Bem a părăsit cu artileria grea, Sibiul pentru a ataca Alba Iulia. Este ultimul oraș care se află în mâna imperialilor; cum nu este apărat decât de 2 000 de soldați, probabil va fi ocupat.

30 martie

Serbare dată de subofițerii ruși în cinstea subofițerilor turci. Decorații distribuite de Duhamel lui Fuad și Kerim. Orașul este plin de refugiați din Transilvania. Starea lor este mizerabilă. Se fac subscripții pentru ajutorarea lor. Fuad și Omer hrănesc în fiecare zi câte 50 dintre aceștia. Fiecare companie turcească are grijă de câte 30 de refugiați. Cei mai mulți sunt saxoni, care se tem nu numai să fie înrolați în armata lui Bem, dar și de pedepsele crude care li se vor aplica pentru că i-au chemat în ajutor pe ruși. Neajunsuri în rândul armatei austriece. Monedele lor nu sunt recunoscute aici. Timoni a făcut apel la guvern pentru un împrumut, dar i s-a acordat o sumă minimă [...]

3 aprilie

p. 66 Doamna Golescu⁸⁹, mama fraților care au participat la evenimentele din anul trecut, venind în Țara Românească, după luptele din această toamnă, a primit un ordin de expulzare. Consulul l-a întrebat pe caimacam dacă este adevărat. Caimacamul a mărturisit. Consulul și-a exprimat regretul că poliția rusă poate să dicteze astfel de măsuri contra unei femei bătrâne și i-a spus că a sfătuit-o pe doamna Golescu să meargă la Constantinopol unde sunt fiii săi [...]

Primirea de către consul a unui mesaj misterios. Se vorbea despre angajarea unui agent secret în Transilvania. Trupele ruse sunt demoralizate după înfrângerile din Transilvania [...]

⁸⁷ Lady Horatia Weston (1824–1884), soția căpitanului englez Weston.

⁸⁸ Carlsburg.

⁸⁹ Zoe Golescu, mama fraților Golești.

10 mai

p. 68

Sosirea maiorului Brown cu scrisori de introducere pentru Paget⁹⁰. Maiorul Brown este însărcinat de Kossuth cu o misiune pentru Poartă.

Trupele maghiare au succese considerabile de la sfârșitul lui martie. Ele au ocupat Pesta și Buda, unde au găsit o cantitate mare de muniție. La nord generalul Hammerstain⁹¹ le atacă prin Varșovia, generalul Dembinski s-a dus la Debreczin pentru a-l întâlni. Generalul Bem s-a întărit în Banat. A lăsat în Sibiu și Brașov trupe comandate de ofițerii săi cei mai buni [...] În 14 aprilie a avut loc o mare adunare în biserica din Debreczin, iar Kossuth a proclamat decăderea din drepturi a casei de Austria asupra tronului Ungariei [...] Paget a scris „Rubiconul a fost trecut; nu se știe care va fi forma de guvernământ adoptată, Kossuth declară că aceasta va depinde de Puterile străine. El se gândește desigur la un congres european care să ia în discuție și problema Ungariei. Dacă Anglia // încearcă să împiedice Rusia să se amestece în problema Ungariei, poate că va fi ascultată. Moderatii, care au vrut să mențină relațiile cu Austria se tem de o republică, care datorită numeroaselor populații din Ungaria nu ar duce decât la haos. Sentimentul anti-austriac este atât de puternic, încât mulți voluntari vin din toate părțile. Nobilii maghiari sunt toți sub drapel. Secuții sunt entuziaști. În oastea lui Bem sunt înrolați 17 000. Este fals că maghiarii își maltratează prizonierii”.

p. 69

12 mai

Convenția semnată între Rusia și Poartă a provocat aici o mare nemulțumire. Acest document lasă loc interpretărilor de tot felul. Sentimentele românilor până în prezent favorabile turcilor se întorc spre Rusia și va fi foarte dificil pentru Poartă să recupereze timpul pierdut.

Ocupația prelungită, 60 000 de soldați până la pacificarea Transilvaniei și a Ungariei va fi foarte greu suportată de populație.

Numirea domnitorului de către Poartă pe o perioadă de 7 ani, cu clauza de a fi prelungită pe viață este un alt subiect de nemulțumire, care aduce atingere autonomiei principatelor. Pentru domnie au șanse în acest moment caimacamul și Barbu Știrbei. Cantacuzino trece ca având votul Porții. Știrbei este susținut de Duhamel și Kotzebue.

Consulul deplânge plecarea lui Fuad. Foarte activ și ferm este dificil să găsești pe altcineva care să apere interesele Porții. Comportamentul său l-a făcut popular și toată lumea ține la el.

Brăila 19 mai 1849

Orșova a fost ocupată de un detașament maghiar. Puchner a revenit în Țara Românească cu statul său major și casieria sa. Retragera sa precipitată a făcut să fie îndepărtat de grosul armatei sale, care se găsește în amonte, pe Dunăre. Zemun

⁹⁰ John Paget (1808–1892), englez căsătorit cu Polixenia Wesseleny, stabilit în Transilvania. Vezi relatarea călătoriei sale în *Călători străini despre țările române*, serie nouă, vol. III, p. 836–846 și în volumul de față.

⁹¹ Hammerstain, general rus.

p. 70 a căzut de asemenea. Baronul Iosika⁹², l-a informat pe consul la București //, că trupe importante rusești urmau să intre în Galiția în ziua de 18, venind dinspre Basarabia și că generalul a primit ordin să treacă frontiera. Punctul de trecere va fi Timiș.

25 mai

Afacerea Orșova pare inexplicabilă. Orșova este situată între Dunăre și Cerna și nu te poți apropia de ea decât din trei puncte: noul drum care te duce de-a lungul fluviului, prin defileul care te duce de la Timișoara la Caransebeș și un alt defileu mai mic, care te duce la Mehadia. Aceste defilee sunt ușor de apărat cu un număr mic de oameni. Se pare că generalul Puchner în loc de a-și menține pozițiile, până la sosirea ajutoarelor promise a trimis un detașament de infanterie la Albești⁹³, sat situat în câmp deschis, fără a fi trimis și cavalerie sau artilerie. Generalul Bem s-a precipitat spre sat și l-a atacat cu artileria și cavaleria, iar detașamentul de infanterie austriac a fost înfrânt definitiv. Trupele imperiale s-au retras spre Orșova urmărite de maghiari. La această știre generalul Puchner a trecut frontiera cu statul său major și cu casieria regimentelor sale și a fost ajuns în a doua zi de corpul său de armată în număr de 11 000 soldațiampați în satele de lângă Turnu Severin [...]

25 mai

Generalul Lüdgers a primit ordin să treacă în Transilvania.

Turnul Roșu a fost atât de bine fortificat de maghiari încât pare inexpugnabil. Orșova rămâne deci singura cale posibilă. Generalul Lüdgers face pregătiri. 30 de batalioane, aproximativ 25 000 de soldați se unesc cu austriecii la Severin și intră prin Orșova în Banat. Bem trebuie să fie informat asupra acestei manevre [...]

p. 71 După ce a aflat de ordinele generalului Duhamel de a merge în Banat [...] Fuad i-a spus consulului că el nu a primit instrucțiuni de la Poartă în această problemă [...]

2 iunie

Concentrare a armatelor ruse în jurul Ploieștiului. Generalul Engelhardt a spus că defileul nu este dificil de luat. De la Giurgiu, viceconsulul a comunicat sosirea a 3 000 de soldați turci și a 12 tunuri la Rusciuk [...]

25 iunie

Numirea lui Știrbei la domnie. Plecarea comisarilor turci și otomani de a-l instala la domnie pe domnitorul Moldovei [...]

2 iulie

p. 74 Consulul deplânge măsurile aspre luate împotriva revoluționarilor. Aceștia au fost clasificați în două categorii. Cei care s-au opus intrării turcilor în capitală și cei

⁹² Miklós Iosika (1794–1865), baron maghiar.

⁹³ Weiss Kirchen, localitate jud. Bistrița.

care au ars Regulamentul organic. Unul dintre cei implicați, Turnavitu, profesor în Craiova, administrator la Focșani, absent din București, a fost condamnat la șase ani de muncă forțată. Dintre cei care sunt exilați, 34 sunt proscriși [...] Știrbei a ratat șansa de a fi popular prin amnistierea deținuților politici.

Sistem de spionaj și de poliție copiat după cel rus și austriac [...]

p. 75

20 iulie

Întăririle rusești vin spre Transilvania dinspre Focșani și Ploiești.

Prințul Miloș⁹⁴, fostul domn al Serbiei se întoarce de la Petersburg. Zvonurile spun că vizita sa este legată de revenirea pe tronul Serbiei, dar – și aici consulul se feliicită – speranțele sale au eșuat.

Prizonierii politici și-au văzut pedepsele comutate. Vor fi internați în Turcia sub supraveghere. Cei internați la Brussa⁹⁵ au fost eliberați [...]

27 iulie

Garnizoana din Sibiu urmărită de generalul Lüders s-a predat turcilor la Căineni. Consulul a aflat că la puțin timp după ce generalul Lüders a intrat în Brașov, generalul Bem a apărut în apropierea acestui oraș [...] Incursiune a trupelor maghiare și secuiești în Moldova, după înfrângerea completă a avanposturilor rusești. p. 76

Consulul doritor să știe cum văd turcii această încălcare a teritoriului lor și știind că rușii i-au rugat pe turci să trimită trupe în Moldova, este înștiințat că turcii nu vor interveni decât în momentul în care rușii nu pot restabili ordinea.

Consulul crede că această mișcare are drept scop atacarea ariergardei lui Lüders, dar el s-a înșelat, trupele ungurești nu depășeau 11 000 soldați.

31 iulie

Trupele rusești din Focșani au fost trimise în ajutorul generalului Moller, care se lupta cu ungurii în Moldova. Acest episod este pe sfârșite. Invadatorii s-au repliat. Generalul Duhamel a declarat că această invazie nu a avut drept scop decât de a lua provizii și că în afară de lucrurile capturate, maghiarii au făcut și multe cumpărături. Generalul Lüders se îndreaptă spre Baia de Arieș. Îl așteptăm pe Știrbei pe 2 august. p. 77

4 august

Ofițerul turc trimis de Fuad la Onești pentru a protesta împotriva ungarilor nu l-a întâlnit pe Bem și consulul se întreabă dacă acesta se află cu trupele sale. Din Focșani însă agentul a scris: „Generalul Bem s-a dus la Onești, proprietatea dr. Aslan, unde și-a stabilit cartierul general. A achiziționat o mare cantitate de grâu și de porumb și un număr mare de animale. El a vrut să plătească cu asignatele lui Kossuth, dar Aslan nu a vrut să primească; cât despre cele necesare armatei sale, le-a plătit în bani [...] Apoi maghiarii s-au dus în satul Filipești pentru a lua provizii. Proprietarul s-a dus la Ocna, unde se găsea Bem și i-a arătat plata.

⁹⁴ Miloș Obrenovici (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839; 1858–1860).

⁹⁵ Oraș în Turcia asiatică.

Generalul i-a dat 11 000 schwantig, apoi generalul Bem, împreună cu trupele sale au trecut frontiera pe la Grozești”.

Consulul este uimit de neglijența arătată de ruși în episodul invaziei în Moldova [...] Consulul a aflat că Jelacsics⁹⁶ a fost înfrânt în Banat.

10 august

p. 78 După ce au fost înfrânți la Baia de Arieș⁹⁷, ungurii se retrag spre Târgu Mureș⁹⁸, dar auzind despre divizia rușilor comandată de către generalul Grotenhelm s-au folosit de aceeași strategie care le-a fost de folos în februarie, astfel încât Bem a apărut în fața Sibiului [...] Generalul Lüders nu i-a lăsat generalului Hasford decât 5 000 de soldați. Ungurii au declanșat un atac nemilos asupra orașului. Cu toate că s-a apărat cu vigoare, generalul Hasford a fost obligat să se retragă. A pierdut 500–600 de soldați către Turnu Roșu. Ungurii au rămas stăpânii orașului.

Generalul Lüders a apărut la Betești⁹⁹ auzind despre această mișcare a lui Bem și i-a trimis o depeșă lui Hasford să-l rețină pe Bem, până la sosirea lui. După trei zile el se afla în fața Sibiului și îl ataca. Generalul Hasford, auzind zgomotul tunului, a înaintat și el spre oraș, iar ungurii prinși între două focuri, după o luptă înrâncenată, au fost obligați să se retragă cu mari pierderi. Rușii spuneau că pierderile ungarilor erau de : 1 000 morți, 1 200 prizonieri, 15 tunuri, 2 stindarde, dar nu comentau despre propriile pierderi [...]

18 august

p. 80 Negocieri pentru refugiații maghiari în Țara Românească. Sosirea la Turnu Severin a lui Meszaros, vechi ministru de război maghiar și a lui Dembinski¹⁰⁰ cu 16 sau 18 polonezi. Garnizoana turcă de la Orșova i-a lăsat să treacă la Vidin. Ungurii au luat Raat și au evacuat Szeghedin [...]

20 august

Sosirea la Orșova a lui Kossuth și a generalului Perczel¹⁰¹ împreună cu un număr mare de ofițeri. Vor fi trimiși imediat la Vidin.

Lupte lângă Simeria¹⁰², ungurii au avut mari pierderi, rușii au făcut 1 400 prizonieri. Bem și-a pierdut brațul stâng.

Trupele maghiare s-au retras la Deva, unde fie datorită unui accident sau din altă pricină, fortăreața a sărit în aer cu depozitul de arme și muniții. Demoralizați

⁹⁶ Josef Jelacsics (1801–1859), ban croat.

⁹⁷ Schassburg, localitate în jud. Alba.

⁹⁸ Maros Vasarhely, corect Marosvásárhely, municipiu, jud. Mureș.

⁹⁹ Balasfalva, corect Betfalva, comuna Betești, jud. Harghita.

¹⁰⁰ Henryk Dembinski (1791–1864), general polonez.

¹⁰¹ Nicolas Perczel (1812–1904), general maghiar.

¹⁰² Piski, comună, jud. Hunedoara.

ungurii s-au retras spre Dobra, lângă care György¹⁰³ se afla împreună cu trupele în debandadă [...]

25 august

[...] Timoni, agentul austriac, insistă pentru extrădarea rebelilor maghiari, printre care se află și doamna Kossuth. Rușii îi cer pe polonezi [...] Fuad s-a opus până în prezent unor astfel de cereri și așteaptă instrucțiuni de la Poartă. Consulul a observat oscilații în comportamentul pașei [...] p. 81

31 august

Consulul Austriei reclamă extrădarea refugiaților maghiari al căror număr a crescut, în mod amenințător. Duhamel îi imită. Îl reclamă nu numai pe Bem, dar pe toți polonezii. Generalul Dannenberg¹⁰⁴, dimpotrivă, ca și Kotzebue se opun Austriei, care altădată s-a opus extrădării lui Ipsilate¹⁰⁵ și Caragea¹⁰⁶ către turci [...] Printre cei sosiți de curând la Vidin se află și contele Zaymoski¹⁰⁷ cu legiunea străină, 1 400 de soldați polonezi și italieni. Contele a abuzat de dreptul său de cetățean francez și și-a oferit serviciile sale și ale armatei sale Franței [...] p. 82

1 septembrie 1849

Schimbare de minister. Cantacuzino, ex-caimacamul, ministrul de interne; Alecu Ghica de la finanțe a trecut la Justiție. Constantin Suțu a părăsit guvernul. Jean Bibescu¹⁰⁸ la Culte în locul lui Bellio. I.A. Philippescu, ginerele lui Bibescu își păstrează portofoliul. Se spune că Florescu, cumnatul său, va fi agă, prefect de poliție. Otetelișeanu¹⁰⁹ ministru de finanțe, iar Ghica¹¹⁰, primul soț al Mariei Bibescu, spătar. Poate că aceste persoane, supravegheate de domn vor fi capabile. Timpul o va demonstra [...] // Consulul pleacă în concediu. Grant, care îl secondează de 10 ani, este interimar. p. 83

Un mare număr de tunuri și de provizii luate de la unguri sosește în capitală. Acum că ordinea este restabilită dincoace de Carpați, articolul 18 al Convenției de la 1 mai¹¹¹ trebuia să fie respectat, ocupația trebuia să se oprească, țara aflându-se la capătul puterilor. Cei însărcinați cu ameliorarea Regulamentului organic ar fi mai bine să stea la Constantinopol.

¹⁰³ Artur György (1818–1916), general maghiar.

¹⁰⁴ Dannenberg, general rus.

¹⁰⁵ Alexandru Ipsilanti (1792–1828), conducătorul Eteriei.

¹⁰⁶ Ioan Caragea, domn al Țării Românești (1812–1818).

¹⁰⁷ Wladislaw Zamoyski (1805–1868), conte, celebru emigrant polonez.

¹⁰⁸ Jean Bibescu, fratele lui Gheorghe Bibescu, ministru al cultelor (1848–1853).

¹⁰⁹ Ioan Otetelișeanu (1795–1876), om politic român.

¹¹⁰ Constantin Ghica (1804–1867), mare ban (1827), președinte al Divanului (1837–1845), ministru de interne (1851, 1858).

¹¹¹ Este vorba despre Convenția turco-rusă de la Balta Liman, prin care se revenea la regimul regulamentar.

18 ianuarie 1850

Un mare număr de tineri meșteșugari s-au prezentat în fața autorităților militare turcești și le-a cerut îngăduința să îmbrățișeze religia musulmană și să intre în armată. Acești indivizi, spune Omer pașa, unguri și nemți, protejați ai agenției austriece, procedează conform propriei lor voințe. Timoni crede că seduși de promisiunile lui Kossuth, cred că vor putea, sub egida turcilor, care la rândul lor i-a copleșit cu promisiuni, să declanșeze o revoluție în Ungaria, cu toate consecințele acesteia. Francezii și rușii cred că mișcarea era aranjată de Omer pașa [...] 150 de oameni au fost convertiți și au trecut Dunărea. p. 85

22 martie

p. 86 Sosirea lui Ahmed effendi¹¹², noul comisar otoman.

¹¹² Ahmed Vefik effendis (1823–1891), diplomat otoman.

WILHELM VON KOTZEBUE

(1813–1887)

Wilhelm von Kotzebue s-a născut la Reval, în familia cunoscutului scriitor de limbă germană August von Kotzebue (1761–1819). Nu s-a ridicat la celebritatea tatălui său, dar o mare parte din opera sa referitoare la români este scrisă sub formă de schițe literare.

În 1839, Wilhelm von Kotzebue a sosit la Iași pentru a-și vizita fratele, Karl von Kotzebue (1805–1896), consul al Rusiei în Moldova. După cum sesiza și Gheorghe Bezviconi acum câteva decenii, Wilhelm von Kotzebue este adesea considerat, eronat, consulul rus la Iași. În realitate, el nu a intrat în serviciul diplomatic activ al Rusiei decât în 1857, cu ajutorul lui Nikolai Karlovici Giers, cu care devenise cumnat. A îndeplinit funcții diplomatice la Dresda, Karlsruhe și Berna, retrăgându-se în 1879.

În luna noiembrie 1839, Wilhelm von Kotzebue s-a căsătorit cu Aspasia Cantacuzino, a cărei soră, Olga, s-a măritat, la rândul ei, cu viitorul ministru de externe Nikolai Karlovici Giers. Leon Cantacuzino, fratele celor două, era căsătorit cu Emilia von Kosküll, sora lui Molly von Kosküll, soția lui Karl von Kotzebue. Fiul acestora din urmă, Ernest, s-a căsătorit cu fiica lui Nicolae Mavros, Paulina. Fiul acestora a fost generalul Paul Kotzebue (1865–1947), soțul Lidiei Kotzebue, autoarea Monumentului Eroilor Aerului din București. Paul Kotzebue i-a furnizat lui Gheorghe Bezviconi informațiile necesare descercării acestei complicate țesături genealogice, datele fiind apoi preluate de ultimul descendent al ramurii românești, Rostislav Kotzebue, într-o masivă lucrare de istorie a familiei.

Wilhelm von Kotzebue a rămas aproape 10 ani în Moldova și a învățat limba română. Scriindu-i necrologul în 1887, Titu Maiorescu, a cărui soție, Ana, s-a aflat în corespondență cu Wilhelm von Kotzebue ca primă traducătoare a operei acestuia în limba română, afirma că a putut afla informații despre șederea și impresia lăsată de Kotzebue înaltei societăți ieșene, de la Vasile Alecsandri, I. A. Cantacuzino și Vasile Pogor. A fost deci în contact cu cercurile boierești iar datorită acestui fapt a fost implicat în evenimentele revoluționare din primăvara anului 1848. Momentul pașoptist al biografiei sale, destul de surprinzător, a rămas necunoscut istoricilor. Abia în 1971 Klaus-Henning Schroeder a publicat transcrierea unui manuscris al lui Wilhelm von Kotzebue, datat cel mai probabil după 1881, anul ultimei sale vizite în România, despre implicarea sa în evenimentele desfășurate în Moldova în primăvara anului 1848.

Textele lui Wilhelm von Kotzebue referitoare la societatea românească se împart în două categorii. În prima pot fi incluse traducerile de poezie românească în limba germană (*Rumänische Volkspoesie. Gesammelt und geordnet von B. Alexandri. Deutsch von W. V. Kotzebue*, Berlin, 1857) și volumul *Aus der Moldau. Bilder und Skizzen von W. v. K.*, Leipzig, 1860, tradus în limba română de Ana Maiorescu în 1884 (publicat inițial în „Convorbiri literare”) și apoi de Gala Galaction în 1920 sub titlul *Din Moldova. Tablouri și schițe din 1850*. Schițele despre Moldova pot fi citite atât ca reflecții asupra unei lumi încă puțin cunoscute Occidentului, cât și ca simple creații literare. Autorul și-a sfătuit cititorii să nu ignore nici una dintre cele două perspective: „este lucru primejdios de a istorisi întâmplări așa de mici. Te afli din nou în mijlocul lor, ai vrea să gesticulezi, spre a da celui ce te ascultă o istorisire vie, și uiți că hârtia rămâne rece și că poate tot rece o pune jos cetitorul, după ce a cetit-o. Dar acela care în adevăr dorește să dobândească din aceste schițe o idee despre Moldova, va găsi pe ici, pe colo, câte o trăsătură și câte un ton de lumină, ce-l vor ajuta în alcătuirea icoanei întregi”¹. Creația literară a lui Wilhelm von Kotzebue cuprinde și romanul *Lascăr Viorescu*, în care

¹ Wilhelm von Kotzebue, *Din Moldova. Tablouri și schițe din 1850*. Cu o introducere de Gala Galaction, p. 30.

Nicolae Iorga recunoștea istoria studentului Gheorghe Bogdan, care, la întoarcerea de la studii din străinătate și-a găsit averea risipită de epitropi.

Singurul text memorialistic propriu-zis descoperit până acum este mărturia târzie asupra evenimentelor din 1848. Wilhelm von Kotzebue afirma că ar fi fost implicat fără voia sa în mișcările de la Hangu și Bălușești, conduse de cumnații săi Gheorghe și Leon Cantacuzino, importanți membri ai opoziției împotriva lui Mihail Sturdza. Poziția sa este contrazisă de rapoartele isprăvniceii ținutului Piatra, care îl arată mereu împreună cu Gheorghe și Leon Cantacuzino, inclusiv atunci când aceștia se întâlneau cu reprezentanții emigrației poloneze.

În text nu apar, în mod voit, numele celor implicați. Identificările au fost propuse de către Karl Henning Schroeder pe baza notelor marginale ale manuscrisului păstrat la Biblioteca Academiei Române. Fără a avea un caracter intenționat anecdotic, amintirile lui Wilhelm von Kotzebue arată o mișcare revoluționară pusă la cale de aristocrați lipsiți de legături reale cu poporul, care nu îi înțelegea și deci nu era dispus să îi urmeze. Pe de altă parte, autoritățile erau la curent cu încercările revoluționare, deci șansele unei victorii erau reduse.

În ansamblu, scrierile lui Wilhelm von Kotzebue reprezintă un tablou interesant al vieții cotidiene și al preocupărilor politice ale boierimii moldovene de la jumătatea veacului al XIX-lea. Autorul a fost un martor direct și credibil al modernizării lumii românești și al frământărilor anului 1848.

Despre viața și opera lui Wilhelm von Kotzebue au scris: Gheorghe Bezviconi, *Profiluri de ieri și de azi. Articole*, București, 1943 și *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947; Titu Maiorescu, *Întru amintirea lui Wilhelm de Kotzebue*, în *Critice*, III, București, 1915; Klaus-Henning Schroeder, *Ein unbekannter Bericht von Wilhelm Kotzebue über die Unruhen 1848 in der Moldau*, în „Südost-Forschungen”, XXX, 1971, p. 74–95; Nicolae Iorga, *Wilhelm de Kotzebue și momentul de prefacere modernă a societății moldovenești*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XV, 1934, p. 219–332; Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Vasile Alecsandri și Wilhelm de Kotzebue. O scrisoare către Alecsandri*, în „Arhiva Românească”, tom VIII, 1942, p. 153–190; C. Gane, „Boierii și ciocoi” lui Alecsandri cu prilejul unor scrisori inedite dela Kotzebue și Kogălniceanu”, în „Arhiva Românească”, tom V, 1940, p. 205–224; Rostislav von Kotzebue, *History and Genealogy of the Kotzebue Family. Completed from General Paul von Kotzebue's Memories, Followed by Historical Data about Note-Worthy Persons*, Paris, 1984.

WILHELM VON KOTZEBUE

Din întâmplările petrecute mie în Moldova în anul 1848²

*Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus.*³

p. 80 În anul 1847 m-am văzut nevoit să spun adio serviciului diplomatic pentru a ajuta la scoaterea moșiilor din Moldova⁴ ale soției mele⁵ din starea în care le lăsaseră arendașii și alte probleme. Gândeam, ca după trei ani, să reiau firul întrerupt al carierei mele; în treacăt fie spus, din cei trei ani s-au făcut însă zece⁶. În

² Traducere după W. v. Kotzebue, „Aus meinen Erlebnissen in der Moldau im Jahre 1848”, textul Mss. 107, BAR, publicat de Klaus-Henning Schroeder, *Ein unbekannter Bericht von Wilhelm Kotzebue über die Unruhen 1848 in der Moldau*, în „Südost-Forschungen”, XXX, 1971, p. 74–95.

³ Corect: „Parturient montes, nascitur ridiculus mus” (din travaliul munților se naște un șoarece ridicol), Horațiu.

⁴ Moldau.

⁵ Aspasia Cantacuzino.

⁶ Wilhelm von Kotzebue a revenit în serviciul diplomatic al Rusiei în anul 1857.

luna august a numitului an un vas cu aburi m-a purtat în jos pe Dunăre; ploșnițele din cabină s-au străduit să mă pregătească pentru lucrurile dureroase care stăteau înaintea mea, dar au făcut fapta bună de a mă goni pe punte, unde, în noaptea luminată de lună, puteam gusta pe deplin din poezia posomorâtă a pustei maghiare⁷. La Galați⁸ am coborât pe uscat și m-am găsit în Moldova. Încă două zile de grea călătorie și am ajuns la moșia B<ălțatești>⁹, unde trebuia, deocamdată, să locuiesc împreună cu familia mea. Moșia Bălțatești era așezată în Carpații cei acoperiți de păduri, de la jumătatea piciorului muntelui până în câmpie. În clădirea principală trăia pe atunci cumnatul meu <Leon Cantacuzino>¹⁰ cu o familie numeroasă, alături de supraveghetoarele copiilor, guvernante, preceptor și dr. Frömel, medicul casei, un sas pe care îl vom întâlni și mai târziu. Dacă erau mulți oameni în casa ce nu se ținea foarte bine, <erau> și mai mulți câini ce se plimbau încoace și încolo prin camere și pe sofale, în parte folosiți la vânătoare, în parte alte potăi nefolositoare. O parte a curții era ocupată de o clădire lungă, // cu bucătăria și încăperile pentru slujitori, împreună cu care numărul locuitorilor conacului boieresc se ridica la 84. Partea din spate era închisă de grajd. Pe ultima latură liberă se găsea o casă destul de comodă, care mi-a fost dată mie și familiei mele. Întreaga așezare semăna, cu populația sa alergând neîntrerupt încoace și încolo, cu un mușuroi de furnici dărâmat, cu deosebirea că nevinovatele insecte nu le deranjau nervii nici țipetele copiilor, nici lătratul câinilor.

p. 81

Un al doilea cumnat al meu <Gheorghe Cantacuzino>¹¹ trăia la o altă moșie <Hangu>¹² departe în munți, iar la aceasta se putea ajunge în cinci ore printr-o călătorie în susul și în josul muntelui. Condițiile din gospodăria sa erau foarte bine întocmite, cu toate că aventurile de zi cu zi erau și acolo puțin dorite.

În această agitație, plină de episoade surprinzătoare, am căzut și eu cu liniștile mele obiceiuri europene și cu scurgerea egală a fiecărei zile. Niciodată nu era ceva stabilit categoric – la început am pierdut multe ore cu așteptarea, când, de pildă, trebuia întreprinsă o călătorie cu toți împreună; caii erau înhămați și stăteau cu capetele plecate multă vreme în fața ușii, până când erau din nou deshămați, fiindcă între timp se făcuse prea târziu. Și apoi greutatea gospodăriei! Fiecare bucată de mâncare trebuia adusă dintr-un orașel apropiat <Târgu Neamț>¹³ – dar nimeni nu știa când trebuiau să plece curierii și dacă nu trebuiau să călărească sau să meargă cu căruța mult mai departe, cu vreo sarcină-fantezie, astfel încât grija pâinii de zi cu zi, în ciuda belșugului, ne-a amenințat nu arareori <destul de> rău. Așa era în toate părțile gospodăriei: la o depărtare de pădure de puține sute de pași

⁷ Poate fi o confuzie a autorului cu Câmpia Română.

⁸ Galatz.

⁹ Identificare propusă de Klaus-Henning Schroeder pe baza notelor marginale ale manuscrisului original. În textul propriu-zis stă scris: „B”. Vezi și Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, p. 150–151, 286, 308–310.

¹⁰ Din nou o identificare propusă de Klaus-Henning Schroeder pe baza notelor marginale ale manuscrisului original. În textul propriu-zis nu este trecut numele.

¹¹ Identificare propusă de K.-H. Schroeder pe baza notelor marginale ale manuscrisului original.

¹² *Idem*.

¹³ *Idem*.

lipsea foarte des lemnul de foc; dacă venea vreo căruță, fiecare voia să o aibă și dacă se împotmolea în încercarea sa își găsea scăparea la garduri și chiar la clădiri, care și ele începuseră să aibă găuri mari.

p. 82 Eu am încetat repede să mă mai supăr pe asemenea lucruri – ba, chiar – tocmai aventura și neprevăzutul existenței mi-au câștigat treptat simpatia, ceea ce la vârsta de acum nu îmi pot explica¹⁴. Cred că mă atrăgea libertatea deplină; eram cu toții, în cel mai curat înțeles al cuvântului, proprii noștri stăpâni; de vreun slujbaș al domniei, care să ne tulbure, nu era niciodată vorba, <iar> de vreunul nu se înfățișa în chipul cel mai supus, era tratat fără scrupule, după bunul plac și uneori aruncat pe ușă afară. Boierii¹⁵ erau o putere, miniștrii¹⁶ de la Iași¹⁷ erau verii lor și unchii cei dragi. Eu însumi, ca proprietar de moșie, // m-am bucurat de simțământul de a fi stăpân neîngrădit pe brazda mea.

Toamna și iarna au fost petrecute la țară. De distracție nu duceam lipsă. Cea mai mare plăcere a noastră erau vânătorile ațăătoare, despre care nu vreau să istorisesc nici o poveste vânătoarească, dar și în casă nenumărații membrii ai familiei și vizitele dese ale rudelor și prietenilor provocau multă voie bună, uneori chiar prea multă; în unele zile, urletele și pocniturile din bici ale vizitiilor călare nu încetau de <dimineața> devreme până <seara> târziu, iar câinii, desigur, nu își uitau niciodată datoria de a primi fiecare trăsură cu un spectacol strașnic. Moldovenii sunt un popor vesel, amabil, iar eu mă simțeam bine printre ei.

Așa au mers lucrurile până în martie 1848, când dispoziția s-a schimbat dintr-o dată. Deja veștile ce soseau repede una după alta de la Paris dăduseră naștere unei impresii puternice printre bărbații cu care împărțeam casa; dacă venea cineva în vizită, se vorbea numai despre răsturnarea lui Ludovic Filip și despre urmările marelui eveniment; oameni, care altfel făceau cunoscută dragostea lor pentru farmecul *cafés chantants* deveneau gravi și chiar tăcuți¹⁸; discuțiile au devenit mai puțin zgomotoase. Dar când noul spirit a trecut Rinul, a pus stăpânire pe domni o agitație care nu mai avea nimic de-a face cu firile zgomotoase de mai înainte. Fiecare simțea că și patria sa avea nevoie de un *purgan* care să acționeze strașnic, pentru a fi curățată de abuzurile vădite și strigătoare <la cer>, care până atunci fuseseră răbdate ca de la sine înțelese. Că nu se putea câștiga nici un proces fără ca una dintre părți să nu se tocmească pe conștiința sa cu judecătorii, se știa de către toată lumea, cu nume cu tot, la fel după cum în toate ramurile ocârmuirii¹⁹ stăpânea neîngrădit bunul plac. „Noi suntem privilegiații, nouă nu ni se întâmplă nimic rău”, au spus boierii și au lăsat lucrurile să meargă mai departe pe drumul lor de o curățenie îndoielnică. [...]

p. 83 Aceia dintre dumneavoastră, care în furtunosul an 1848 atinseseră deja vârsta bărbăției sau cel puțin a tinereții, nu vor uita niciodată că și ei fuseseră foarte

¹⁴ Foarte probabil este vorba de un text scris ulterior anului 1881, când Wilhelm von Kotzebue a vizitat pentru ultima oară Moldova.

¹⁵ *Die Bojaren.*

¹⁶ *Die Minister.*

¹⁷ *Jassy.*

¹⁸ *Einsilbig.*

¹⁹ *Regierungszweigen.*

cuprinși de mișcarea generală, chiar dacă înclinau în favoarea sau împotriva curentului cel nou, nimeni nu putea să își păstreze sângele rece. Cât de însuflețitor trebuie că a lucrat acesta asupra părții învățate a poporului român, <din care> doar foarte puțini la număr, dăruiri <însă> cu sânge fierbinte, au visat la o conștiință de neam²⁰, ca și cum se treziseră din amorțeala unei existențe frivole. Îmi amintesc, în clipele în care sufletul caută amintiri dragi și melancolice, cu deosebită bucurie, de ceasul în care am jucat *Hora Unirii* cu cei mai de seamă oameni ai țării – cei mai mulți se află sub pământ; fără îndoială, numele lor trăiește mai departe în amintirea urmașilor lor; erau, fără să știe în copilăria lor cu părul alb, vestitorii unui viitor frumos.

După aceste cuvinte, vă așteptați poate la fapte zguduitoare, o luptă pentru libertate cu toate faptele eroice posibile și imposibile. Însă – chiar dacă aș vrea să scriu istoria fiecărei zile, pana mea nu s-ar putea dezlănțui în zugrăvirea luptelor și victoriilor – tulburările au avut un sfârșit tragicomic, oamenii necopți pe atunci din punct de vedere politic nu aveau nici un fel de talent pentru organizarea unei revolte armate – și negreșit au fost luați în râs de oamenii de rând. Legăturile mele personale cu mișcarea nu permit însă nici măcar folosirea cuvântului „tragic”, nu puteți aștepta nimic altceva decât ironie și pot fi folosite cel mult ca inspirație pentru comedii sub titlul: „*un orage dans un verre d'eau*”.

Luna mai a venit la țară cu o minunată strălucire, dar la Bălățești nu era nici un simțământ pentru ea. Cumnații mei se întâlneau adesea și vorbeau, cu mine grave, despre reorganizarea Moldovei. Dr. Frömel se vedea puțin, dar cu atât mai bine putea fi auzit: cu obraji înroșiți se plimba prin camera sa în sus și în jos și cânta la vioară fără întrerupere. În ciuda cunoștințelor mele restrânse de muzică, știu de atunci pe dinafară „Carnavalul de la Veneția”. Musafirii veneau și plecau curând după aceea – după cum am aflat mai târziu, pentru a înnoda legături mai îndepărtate. Mi se părea că nu eram văzut ca destul de copt pentru a lua parte la întruniri, și până la urmă am întrebat, în cel mai pașnic chip, despre ce s-ar pune de fapt la cale. „Vei afla în curând, vinerea viitoare se adună câțiva dintre tinerii noștri la noi, iar tu poți lua loc în cercul nostru”, a sunat răspunsul.// A sunat atât de plin de taine, încât mi-a trezit curiozitatea. Să așteptăm până vineri. p. 84

Pe atunci, punctualitatea nu era la români o virtute generală; în numita zi au venit însă într-un timp cu adevărat scurt unsprezece echipaje, cu câte unul sau doi pasageri. A trebuit să mă gândesc îndată cu ce ar putea fi omeniți mulții domni, la chiverniseala noastră adesea neîndestulătoare și mai cu seamă îmi părea rău de cai, a căror poftă de mâncare nepotolită de nici o emoție politică, nu putea aștepta după fânul încă nestrâns. Asta nu era însă treaba mea – în fața mea stăteau lucruri foarte serioase, de cea mai mare importanță. Am intrat în casă. Într-una dintre cele mai încăpătoare camere se aflau așezați sau în picioare 17 bărbați, în parte foarte tineri. Fumul de tutun umplea camera, în mijlocul căreia se vădea priveliștea liniștitoare a unei bucăți sănătoase de brânză, înconjurată de câteva sticle de vin. Căinilor nu le era oprită intrarea.

²⁰ *Volksbewusstsein*.

Când am intrat eu, discuția era în toi, mereu mai mulți vorbitori începeau <să grăiască> deodată. M-am furișat după câteva străngeri de mână, fără vorbe, într-un colț și am ascultat. Nu era mult de înțeles, căci vorbitorii căutau să se acopere unul pe altul prin strigăte, ceea ce, după cum se știe, face ca atenția să devină o sarcină greu de îndeplinit. Era acolo și dr. Frömel, fără vioară însă.

Două ceasuri am stat răbdător acolo și adunasem²¹, pe bucăți, un număr însemnat de notițe despre nelegiuirile strigătoare la cer ale stăpânirii, când, în cele din urmă, zarva s-a mai potolit. Domnii fuseseră toți, fără îndoială, de aceeași părere, încă de dinainte de întrevedere, astfel încât și-ar fi putut cruța plămânii; acum fiecare spusese ce vroia și tânjea, după cum părea, după liniște. La sfârșit unul dintre domni – numele nu îl dau – s-a ridicat și a spus, cu o mină mișcată de importanța momentului:

„Prieteni, să vedem încheierea discuției noastre. Am hotărât să conducem biata noastră patrie către un viitor mai bun?”

„Da”, a răsunat din toate părțile.

„Trebuie, pentru a începe, să alungăm pe principele domnitor Mihail Sturza²² de pe tronul Moldovei și să îl alungăm din țară?”

Din nou aprobare generală.

p. 85 „Vă urez noroc în această hotărâre patriotică și vă mai amintesc că v-ați arătat cu toții pregătiți să vă înarmați țărani, să vă adunați cu cetele voastre într-un loc hotărât de aici din munți și ca după alegerea // unui conducător să porniți în marș spre Iași. Întăriți-vă sarcina luată cu câte un «da»”.

Am putut observa cum la aceste ultime cuvinte nu s-a vădit pe fiecare chip o dorință fierbinte de a lupta. S-au putut vedea aici și acolo vorbe schimbate repede și în șoaptă și mi s-a părut, cum se apropia primejdia înarmării generale, să nu fi fost adoptat în unanimitate. Dar întreruperea nu a durat mult, unanimitatea a ieșit la iveală, chiar dacă cel de-al treilea «da» a răsunat mai puțin înflăcărat decât primele două.

Adunarea s-a ridicat într-o stare de spirit însuflețită iar <domnii> s-au repezit la brânză, care, din fericire, nu s-a dovedit decât un aperitiv pentru un ospăț regesc pentru cei înfometați. În acest răstimp se făcuse totul pentru a onora ospitalitatea casei, iar vinurile erau bune. Am stat la ospăț, care a fost foarte gălăgios. Toți domnii, chiar și cei mai bătrâni, erau mișcători în declarațiile lor de patriotism; cu ochii umezi și mâinile tremurând era dus la gură paharul de șampanie, atunci când trebuia să se bea pentru viitorul scumpei patrii. Și pe mine m-a cuprins entuziasmul înfocat pentru cauza cea bună; mi se părea că ceea ce s-a hotărât trebuie să reușească și m-am cufundat într-o mică beție cu vin moldovenesc. La masă s-a mai hotărât doar că în trei săptămâni trebuiau strânse cetele înarmate ale patriei în împrejurimile Bălțăteștiului, iar curând <după aceea> trăsurile au pornit una după alta în caldă și parfumată noapte de mai.

Când am deschis ochii în dimineața următoare mă simțeam chiar ciudat. Ca un vis mi-a apărut ce se întâmplase ieri; o mână de oameni luase hotărârea să facă

²¹ *In mir aufgenommen.*

²² *Michel Sturza (1774–1884, domnitor al Moldovei 1834–1849).*

să renască²³ Moldova aflată sub protectorat rusesc – cu ajutorul cetelor nedisciplinate, la care era de văzut dacă se vor învoi să lase casa și gospodăria pentru a muri, poate, eroic pe câmpurile de bătălie. M-a cuprins o oarecare neliniște; dacă lucrurile se agravau, atunci putem să mă pregătesc ca zicerea: „închiși împreună, spânzurați împreună”, să aibă un sens neplăcut asupra persoanei mele nevinovate și înclinam să pornesc în cea mai mare grabă spre Iași. Dar nu mai era nimic de făcut și m-am hotărât să aștept curgerea lucrurilor în liniște.

Pentru adunarea oamenilor²⁴ era foarte puțină vreme: luptătorii trebuiau să fie gata de luptă în trei săptămâni, după cum am spus deja. M-am abținut să întreb despre derularea faptelor, dar puteam observa sosirea și plecarea călăreților singuratici de la ferestrele mele; câțiva dintre acești cai nefericiți trebuie că și-au pierdut viața în acest răstimp, în serviciul curierilor. S-a tras mult praf de pușcă, // p. 86 pe o colină peste drum de casă a fost ridicat un pavilion de tir, pentru a-i școli pe cei lipsiți de știință și până la noi <se auzeau> pocniturile războinice.

Cele trei săptămâni statornice s-au scurs repede, ceasul hotărârii²⁵ se apropia. În orice clipă, cetele înarmate puteau sosi în vecinătatea noastră. Și chiar ziua în care se scurgea sorocul a avut o înfățișare atât de dramatică²⁶, încât cronicarul ar putea fi bănuit că a înșiruit întâmplările după bunul plac. Pot însă să vă încredințez că rămân cu onoare credincios firului întâmplărilor istorice.

Curajoasa mișcare revoluționară de la Bălățești nu a rămas o taină pentru principele domnitor; cele mai gogonate zvonuri i-au ajuns la ureche, <cum că> o armată gata de luptă s-ar afla în ținut, ar fi așteptate convoaie din Polonia și multe altele asemenea, iar pavilionul de tir amintit mai sus se înfățișa ca o baterie de artilerie puternic înarmată. Principele Mihail Sturdza cunoștea prea bine țara pentru a crede totul fără altă <încredințare> și a poruncit ispravnicului ținutului Piatra²⁷, de care ținea moșia, să se convingă în persoană, la fața locului de starea lucrurilor. Iar acest ispravnic, altfel un bun prieten al casei, a trebuit să sosească la primele ceasuri ale zilei în care războinicii noștri trebuiau să sosească! Stăpânirea²⁸ trebuia să fie, prin persoana lui, martoră la desfășurarea de forțe²⁹. Ce mai era tainic, dacă ajungea un raport oficial în mâinile principelui?

Ispravnicul a intrat liniștit în salon, cu căciula tivită cu fir roșu în mână, și, ca și cum nu ar fi observat sfiala doamnelor noastre, prevenit de toate, și-a dat silința să intre în tonul obișnuit al conversației. Au fost poruncite dulceturi și apă, apoi cafea turcească, iar până la urmă conversația a fost drăguță. După mai multă vreme a numit oaspetele sarcina dată lui de mai sus, a râs de știrile mincinoase și de bateria a cărei adevărată menire o ghicise când trecuse pe lângă ea și tocmai își exprima convingerea că în această casă nu s-ar putea petrece nimic împotriva legii, când, deodată, două împușcături în depărtare. Imediat după aceea mai multe în

²³ *Regenerieren.*

²⁴ *Mobilmachung.*

²⁵ *Die Entscheidung.*

²⁶ *Dramatisch.*

²⁷ *Präfekten des Kreises Piatra.*

²⁸ *Regierung.*

²⁹ *Entwicklung der Kraefte.*

apropiere. Apoi tropăitul nenumăraților cai. În fine, un „ura” răcnit pe multe voci în fața ferestrelor.

Societatea din salon s-a ridicat repede și s-a grăbit afară; ispravnicul i-a urmat – și a pălit la priveliștea ce i se oferea! Pe două rânduri erau așezați cam 25 de călăreți. Erau pădurarii de la moșia din adâncurile Carpaților, pe lângă alți câțiva tovarăși de aventuri războinice.

p. 87 Oamenii arătau foarte pitoresc pe caii lor mici, dar focoși, căciulile negre din blană de oaie// pe o parte, trase adânc peste frunte, <îmbrăcați> în mantale țărănești brune, de care atârnavă largi pungi de piele, în care se ascundeau cuțite și pipe, la unii chiar pistoale adevărate. Fiecare purta, atârnată pe umăr, o pușcă de o lungime neobișnuită, de a cărei tigăiță³⁰ atârna o bucată de blană de iepure, care avea menirea de a păzi praful de pușcă de umezeală. Bărbați cu toții bine clădiți, zvelți, cărora dorința de luptă li se citea în ochi. Cavaleria întruchipată. Celălalt cumnat al meu, care cârmuia moșia de sus, un bărbat tânăr, bător la ochi de chipeș și elegant, se ținea în frunte, între administratorul său polonez și un copist de la o varniță³¹. A coborât de pe cal, când au ieșit doamnele din casă, și și-a ridicat pălăria de fetru cochet împodobită cu o pană de cocoș de munte; nici măcar o urmă de mișcare nu se putea vedea în gesturile sale când l-a zărit pe ispravnic. A trecut fără sfială pe lângă acesta, și-a arătat bucuria pentru întâlnirea de fapt foarte stânjenitoare și a deplâns, arătând către nenumărații săi însoțitori, că nu putea să își viziteze fratele din Bălătești fără pază, din pricina cetelor de tâlhari din munți. Ispravnicul s-a înclinat tăcut; arăta de parcă și-a pierdut deodată curajul, deși asigurările auzite sunau atât de liniștitor.

De altfel, clipa de descurajare a domnului ispravnic nu era pe de-a întregul neîndreptățită. Trebuie că a recunoscut din prima clipă că poveștile cu tâlhari ale cumnatului meu nu erau altceva decât o răbufnire a umorului acestuia și se temea să nu fie dus în munți ca ostatic. Căci conducătorul nu avea fațăș nimic rău împotriva lui, dar pâlcul de călăreți era într-o dispoziție ce făcea ca păstrarea disciplinei să fie foarte îndoielnică. Înainte de plecarea de acasă se împărțise multă țuică³², ca să le trezească oamenilor patriotismul; pe drum, se turnase și mai mult din gustosul lichid în gătlejurile însetate și o anume fierbere i-a cuprins pe cei pe jumătate beți, când prezența ispravnicului s-a făcut cunoscută printre rândurile gălăgioase. S-au ridicat împotriva stăpânirii, aici din întâmplare, le picase în mâini un împuternicit al acesteia, să începem cu el!

Copistul de la varniță, bine cherchelit, s-a adresat soției mele cu rugămintea de a-i îngădui să îl împuște pe slujbașul ocărnuirii, și dacă dr. Frömel nu ar fi strigat plin de drag spre el: „Măgarul să stea liniștit”, poate s-ar fi întâmplat o nenorocire. În asemenea împrejurări nu a fost de mirare că ispravnicul s-a suit foarte curând în trăsură și a pornit foarte repede la drum.

p. 88 Trupa a primit porunca de a se retrage într-o pădurice aflată în apropiere și de a-și face acolo tabăra. „Trebuie să vă uniți cu// ceilalți”, a mai spus cumnatul meu.

³⁰ Pfanne.

³¹ Brenneri-Schreiber.

³² Schnaps.

Cu care ceilalți? Cu celelalte cete înarmate³³ sosite astăzi. Atunci s-a întâmplat ceva la care al doilea cumnat al meu nu se gândise încă: nu mai venise nimeni, nici un călăreț, nici un infanterist! Au fost trimise iscoade – dar din nici o parte nu se arătau norii de praf <ridicați de> războinicii care se grăbeau într-acolo. S-a lăsat seara târzie și nu a venit nimeni.

Ba, cineva a venit. Tocmai vroiam să ne așezăm în pat după tulburătoarea zi, când o trăsură cu opt cai de poștă a tras în curte. Un tânăr palid s-a năpustit în casă și s-a aruncat istovit pe un divan. În văzusem deja în vinerea aceea, se număra printre cei care spusese cu tărie „da”. Povestirea sa <spusă> după ce și-a recăpătat suflarea a fost scurtă, dar zguduitoare. Și la Iași se formase un cerc de complotiști, asemănător cu al nostru, de asemenea cu vederi războinice și gânduri de răsturnare a tronului. Chestiunea fusese trădată principelui Sturdza; ieri, înainte de răsăritul soarelui, soldații au sfărâmat ușile tinerilor cu lovituri de pat de pușcă, conducătorii au fost legați și aruncați în căruțe de poștă, iar acum se găseau aproape toți pe drumul către Rusciuc³⁴, unde un pașă trebuia să îi preia ca prizonieri.

Un asemenea tratament al domniei, împotriva unei revoluții ușuratic plănuită de o mână de tineri, trebuia să tulbure inimile până la ultima; floarea țării tratată ca răufăcătorii – avea voie principele să facă așa ceva? La prima vedere părea că toți vor să se repeadă la arme, dar să te opui puterii cu o mică ceată de țărani indisciplinați se învecina de-a dreptul cu nebunia, iar eliberarea tovarășilor <de luptă> a trebuit dată deoparte, cu inimi însângerate!

Nimeni dintre cei care ascultau nu l-a întrebat pe povestitor de ce nu își condusesse încoace ceata înarmată, după promisiunea făcută; se înțelegea oarecum de la sine că așa ceva nu mai putea fi vorba acum. „Cum să iasă din afacere” era întrebarea cântărită în tăcere de fiecare părtaș – și mie însumi îmi răsuna în urechi blestematul „închiși împreună, spânzurați împreună”. Noaptea a trecut fără somn, dimineața nu a dat naștere vreunei hotărâri.

Ziua au venit diferiți oaspeți la Bălățești, toți cu cele mai doborâtoare vești. Pentru că între timp trebuie că ajunsese la Iași și raportul ispravnicului, în suflelele noastre speriate se îmbulzea cu tot mai multă convingere un gând: acum ne vine nouă rândul; *soldateska*³⁵ fără milă își vor // dovedi azi sau mâine solidaritatea paturilor lor de armă pe ușile noastre. Această teamă avea să fie curând îndreptățită de o nouă vizită – care totodată va repune în drepturi umorul situației.

Tocmai încercasem să mâncăm, când o trăsură a tras înaintea ușii. Și a dat buzna cu obrajii îmbujorați și într-o toaletă foarte surprinzătoare o vară a familiei <Maria Cantacuzino>³⁶. Fără ca măcar să salute domnii și doamnele, a început, în fraze frânte, o descriere înflăcărată a întâmplărilor de la Iași și treptat a trecut la un

³³ *Abteilungen des Heeres.*

³⁴ *Rustschuk*, oraș în Bulgaria.

³⁵ Cuvânt german ce desemna bandele de soldați suedezi, vestite pentru cruzimea lor în timpul Războiului de 30 de ani.

³⁶ Vezi *supra* nota 9. Maria Cantacuzino (1822–1898), născută Canta, măritată, a doua oară, cu Alexandru Cantacuzino-Cneazul, participantă la revoluția de la 1848; măritată la Paris cu pictorul Puvis de Chavannes.

ton elegiac despre „– și nici o mână nu s-a ridicat pentru a apăra pe tinerii noștri”, a sâsâit ea, „nimeni nu a arătat curaj, ca mine – eu singură – o femeie slabă”.

Am stăruit să nu ne ascundă nimic iar ea a continuat după câteva șovăieli: „Principele Sturdza este izvorul nefericirii noastre – am hotărât să îl omor și am mers cu trăsura în grădina de la Socola³⁷, unde se preumblă în fiecare zi, nemernicul, m-am așezat pe o bancă cu un pistol încărcat și am așteptat” –

„E mort?” a strigat unul dintre cei din cerc.

„Nu. Am așteptat în zadar. Nu a venit, ucigașul fericii noastre” – în alte împrejurări poate că am fi râs zgomotos cu toții, așa însă am privit descumpăniți eroina și am tăcut. De altfel nu ne-a lăsat vreme să ne gândim la omorul plănuit de ea și a ridicat din nou vocea: „Acum voi, verii meri”, a strigat; „sunteți compromiși iar porunca de a fi alăturați celorlalți la Rusciuc este iscălită. Un detașament de infanterie și 50 de arnăuți setoși de sânge sunt în drum spre voi, iar voi sunteți pierduți dacă nu faceți repede ce este nevoie pentru a vă apăra – soțiile și copiii voștri sunt în primejdie – îmbărbătați-vă! V-am adus un butoiș cu praf de pușcă!”

Drăgălașa vară era măreață în această clipă; chiar nu mai știam dacă trebuie să mă bucur sau să râd de ea. Veștile aduse de ea erau, dacă se sprijineau pe adevăruri, de o natură foarte îngrijorătoare. Era de vorbit despre ce ar fi de făcut. Ca un cetățean pașnic, am propus să fugim, dar am fost imediat pus în minoritate. Nu, trebuie să ne apărăm. S-a socotit repede câți luptători putem duce pe câmpul de bătălie; eram în primejdie toți împreună, prin urmare nimeni nu putea să se codească, să își pună pielea la bătaie. Au fost numărați 20 de oameni care puteau fi înarmați cu arme de vânătoare cu două focuri; în afară de aceștia, mai erau la dispoziția noastră 23 de cai, ai căror călăreți erau în parte tineri necopți³⁸, // care, bine conduși însă, puteau totuși cădea în spatele dușmanului, trebuiau <astfel> să desăvârșească victoria și să urmărească fugarii. Pâlcul din munți plecase de mult înapoi acasă. Peste noapte au fost rânduite posturi de pândă, care, la vreun zgomot îndoielnic, trebuiau să tragă focuri de alarmă.

p. 90

Trebuie să mărturisesc că eram atât de agitat, încât nu mă puteam gândi la un pat. În cele din urmă, către miezul nopții, m-am oferit să iau postul de veghe de la poartă și i-am cerut administratorului Tillich să îmi țină companie. Tillich era un bucovinean³⁹ corpulent, cam de 60 de ani, cu o față care părea mai puțin arsă de vânt cât roșie de la băutură. Ne-am așezat de amândouă părțile porții, pe bănci mici, care în vremuri de pace serveau servitorilor ca să glumească cu fetele în casă. Amândoi ne-am așezat puștile bine încărcate la îndemână. Tovarășul meu era de un sânge rece demn de invidiat; și-a îndesat pipa scurtă și scruta tăcut întunericul. În cele din urmă a simțit nevoia de a-mi împărtăși gândurile sale. A spus: „Nu vine nici măcar o pisică, de aceea vreau să îmi iau cina.”

Ce putea să știe omul lipsit de simțăminte despre lucrurile acestea? Și totuși m-a liniștit încrederea lui oarbă.

³⁷ Sokola.

³⁸ *Halbwuchsiges Jungen*.

³⁹ *Bukowiner*.

Am început să mă gândesc la starea noastră și m-am mirat de jocul copilăresc căruia îi datoram această <situație> și în care tinerii își puteau arde rău degetele. Trebuia să se întâmple ceva pentru a schimba urmările <faptelor noastre> și a ne reda liniștea. În timp ce asemenea vedenii se înșiruiau una după alta, s-a născut o hotărâre pe care vroiam ca în dimineața următoare să le-o pun dinainte celor adunați și să o duc la îndeplinire cu sau fără îngăduirea lor. Astfel m-am liniștit tot mai mult; aș fi putut să râd de idei, de ce ar fi spus viitorii mei colegi diplomați despre fapta care, șezând inconfortabil în halat de casă și papuci, între somn și a sta treaz, cu căciula pe ceafă, părea să fi uitat îndatoririle grave ale postului de gardă. Nimic nu mișca; pe ici, pe colo, câte o prepeliță vestea apropierea dimineții. Am adormit. [...]

Ce s-ar fi întâmplat, dacă forțele înarmate ale tiranului s-ar fi gândit într-adevăr să ne facă o vizită? //

Iar hotărârea înmugurită sta din nou limpede în fața mea; fusesem cruțați de atacul de noapte, astfel încât sosirea jandarmeriei pe timpul zilei era mai probabilă; un asemenea necaz trebuia cumva ocolit, dacă se putea. p. 91

Familia mea dormea încă, încredințată de paza mea, atunci când am intrat în casă. Dar fără de surprize nu se putea într-un asemenea timp – într-un colț al anticamerei mele se afla, naiv, butoiușul cu pulbere al verișoarei, un butoiuș impunător! Asta m-a înfuriat; pe lângă primejdia de a fi „spânzurat împreună” se adăuga și cea de a fi aruncat în aer, nevinovat ca un miel. Am făcut gălăgie și am pus praful de pușcă pe un gard destul de îndepărtat și l-am acoperit cu buruieni. Iepuri de câmp și căprioare am împușcat mai târziu cu el, dar nici un soldat de-al lui Sturdza.

A durat mult până când am reușit să îi ridic din paturi pe cumnații mei și pe oaspeții lor, se adunaseră cu greu când le-am ținut următoarea cuvântare: „Domnii mei, după cum se pare, ați dormit bine în timp ce eu stăteam afară de pază. Stând pe niște scânduri tari, omul are gânduri mai bune decât <atunci când stă> în puf, iar eu am avut unul asemenea. Dacă am fi fost atacați noaptea trecută, nu am fi putut reuși să învingem; am fi fost în parte luați prizonieri, în parte am fi pierit în luptă. Așteptarea unei asemenea nenorociri nu este de suportat, iar eu am hotărât ca acela care a luat parte cel mai puțin la proiectele de răsturnare, să plec chiar în această clipă la Iași. Principele trebuie să mă primească în seara aceasta chiar, voi vorbi cât se poate de mult despre nevinovăția voastră, pentru a-i dovedi curățenia dorințelor voastre și mâine înainte de amiază pot fi iarăși înapoi, sper, cu vești liniștitoare.”

Deși nimeni dintre domni nu vroia să arate deschis cât de fierbinte, cât de mult tânjea <în> inima sa după o lămurire pașnică a chestiunii, am observat totuși că propunerea mea nu a stârnit vreo împotrivire temeinică. S-a auzit încă ceva despre nevoia de a pregăti Moldovei o soartă fericită, dar nici unul dintre patrioți nu m-a tras de mână ca să mă oprească atunci când, o jumătate de ceas mai târziu, m-am urcat în trăsură.

Am fost prevenit asupra cetelor înarmate care se întorceau și în care se găseau oameni necurați; țara ar fi plină de acestea. Dar peste tot arăta atât de liniștită și de pașnică, încât mi-a venit gândul că nici una dintre aceste cete promise

nu și-a părăsit umbra propriului acoperiș, așa încât nici una nu avea nevoie să se întoarcă <acasă>. O singură dată a trebuit să mă opresc: în // pădurea de la Pașcani⁴⁰ am întâlnit o mică ceată, cam 12 oameni, care mi s-au adresat. Erau cunoștințe bune, care, sub conducerea lui M.⁴¹, fugiseră din Iași. Mergeau pe jos, în mijlocul lor, o cotigă le căra armele și ceva merinde. La întrebarea lor <despre> ce se hotărâse la Bălătești le-am strigat: armistițiul! – și am mers repede mai departe.

Către ceasurile 9 seara am intrat nevătămat în Iași și am mers drept în fața palatului princiar. Adjutantul care era de serviciu a fost surprins de intrarea mea care nu era deloc ca la curte; am vorbit însă atât de convingător despre chestiune încât a hotărât să mă anunțe. După puține minute stăteam în fața principelui.

Cerul mi-a dat într-o foarte mică măsură darul de a improviza cuvântările, dar în seara aceea mi-a reușit improvizația, cu atât mai mult cu cât avusesem în timpul călătoriei mai multe ore pentru a mă pregăti. Principele mă cunoștea personal și m-a primit nu fără prietenie. „Ce aveți să îmi împărtășiți?” a întrebat.

Atunci am început cu un glas care trebuia să îi ajungă la inimă, o descriere plăcută a fericirii idilice⁴² de care ne bucuram sub domnia părintească a Înălțimii Sale la țară, unde până atunci fiecare dintre noi își continua cu bucurie munca de zi cu zi. Deodată a pătruns până la noi zvonul că ar fi nemulțumiri în țară și că și cumnații mei ar fi bănuți că s-ar număra printre aceia. Mai mult, s-ar fi dat poruncă să fim ridicați de soldați și de arnăuți. Atunci ne-a cuprins frica pentru soțiile și copiii noștri și ne-am înarmat pentru a-i apăra de cruzimea *soldateska*. Mi-am încheiat cuvântarea: „Eu însumi, eu însumi care nu am făcut niciodată fapte eroice am stat noaptea de veghe, cu arma încărcată! Înălțime, dați-ne înapoi liniștea, care este prima îndatorire cetățenească⁴³!”

Am vorbit fierbinte; mi se părea că s-a ascuns un zâmbet sub barba roșie a prințului. O izbucnire de mânie, <lucru> cu care de altfel era foarte generos nu s-a întâmplat, dar m-a lăsat să văd destul de limpede că spusa mea i-a dat puțină încredere. „Totuși voi lăsa mila să treacă înaintea dreptății”, a adăugat, „dacă îmi promiteți că <cei doi> cumnați ai dumneavoastră nu se vor mai îndeletnici cu vreo nebunie, doar așa nu veți fi supărați, cumnații dumneavoastră sunt nepoții mei; mi-ar părea rău, să trebuiască să îi trimit peste Dunăre.”//

p. 93 Am promis tot și, dacă nu greșesc, am întărit cuvintele mele cu un jurământ. Asta puteam să fac cu sufletul împăcat, cauza primise o lovitură deja de la întâlnirea ispravnicului cu cavaleria.

Fericit de reușita călătoriei mele, m-am urcat după câteva ceasuri din nou în trăsură și am gonit prin noapte către Carpați. Lipsa mea a ținut aproape 24 de ore; am regăsit aceeași societate pe care o părăsisem. Pentru a-și da impresia de a nu fi continuat fără voie lucrarea începută, am fost învinuit de a fi fost pricina retragerii; totuși nu se putea altfel, trebuia să respect promisiunea mea făcută principelui.

⁴⁰ *Paschkany*.

⁴¹ Neidentificat în notele marginale ale textului, Costache Moruzi, după opinia lui Klaus-Henning Schroeder.

⁴² *Idyllischen Gluecks*.

⁴³ *Bürgerpflicht*.

Femeile au fost primele care mi-au mulțumit și și-au arătat bucuria – mai puțin curajoasa vară, care m-a tratat încă multă vreme cu dispreț.

Cu toate încredințările liniștitoare ale principelui domnitor, întâmplările zugrăvite mai sus mai au o scurtă continuare.

Afacerile mele și alte împrejurări fără importanță m-au făcut să părăsesc în toamnă <moșia> Bălțătești și să mă așez într-o locuință în orașelul <Târgu Neamț>, de unde ne venea mâncarea și care putea fi atins, cu cai repezi, într-o oră. Acolo am trăit liniștit împreună cu familia mea și în legături vioaie cu rudele. Adesea vânam împreună, până departe în munți. Astfel, într-o zi de decembrie am fost poftit să mă găesc, dimineața la 8, la jumătatea drumului, într-o cârciumă, de unde alaiul vânătorilor trebuia să meargă mai departe. Am venit la timp la locul de întâlnire, dar acolo nu era nici unul dintre domnii obișnuiți. După o scurtă așteptare am hotărât să merg mai departe până la Bălțătești și să-i ridic pe leneși din pat [...].

Fără vreo idee am sosit la poarta cu cele două bănci de pe care iscodisem dușmanul împreună cu administratorul Tillich – iată, se ridică doi cazaci de pe Don și mă opresc la intrare cu baionetele lor! Revoluția noastră era atât de deplin uitată încât nu puteam deloc înțelege prezența războinicilor cei aprigi. După o lungă discuție l-am convins pe unul dintre cazaci să îmi dobândească îngăduința comandantului de a înainta până în casă.

Apoi totul mi-a fost limpede. Principele Sturdza nu și-a putut opri plăcerea de a zugrăvi cât mai ispititor întâmplările de la Bălțătești guvernului rus, care nu putea tăcea în legătură cu acestea, o anchetă trebuie să fi fost poruncită. În urma acestui fapt m-am găsit în față colonelului de jandarmi Filow, cu o duzină de călăreți din stepă.

ALEXANDR OSIPOVICI DUHAMEL

(1801–1868)

Alexandr Osipovici Duhamel se adaugă seriei destul de numeroase de călători ruși, care traversează teritoriul principatelor românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Locul ocupat de el este însă mai aparte, atât datorită faptului că periplusurile sale sunt mai numeroase decât ale altora, cât mai ales calităților și funcțiilor deținute în armată și diplomația țaristă, care i-au prilejuit aceste voiaje.

Alexandr Duhamel s-a născut la 26 ianuarie 1801, la Mitava, în ținuturile baltice, dintr-o familie în care tatăl, Osip Duhamel, a ocupat o serie de funcții de răspundere în administrația țaristă: în 1807 – viceguvernator al orașului Riga, iar patru ani mai târziu guvernator al provinciei Liflanda. Încă de mic i s-a dat o educație îngrijită, în care lecțiile de științe exacte au alternat cu orele de limbi străine – franceză, engleză și germană, care îi vor fi ulterior foarte folositoare în cariera sa diplomatică. În 1819 este trimis de familie în capitala imperiului pentru a-și începe cariera administrativă, mai întâi ca ofițer inferior la Statul Major imperial. Nu se poate spune că soarta nu i-a surâs viitorului pelerin, trecând – în circa 3 decenii – de la adjutantul modest la generalul și apoi senatorul însărcinat de autoritatea imperială cu misiuni de înaltă răspundere. În 1825 a participat la o expediție cu caracter științific și militar în zona Mării Aral, condusă de colonelul F. F. Berg. Remarcat de acesta, Duhamel l-a însoțit pe Berg în anul următor în misiunea de informare și investigație de fapt un spionaj deghizat sub veșmânt diplomatic pe care acesta a întreprins-o de-a lungul Dunării¹. În 1826, după convenția de la Akkerman, Duhamel este numit al doilea secretar al Ambasadei ruse la Constantinopol, post care marchează începutul ascensiunii sale în cariera diplomatică. În 1830, în timpul revoluției poloneze anti-țariste, Alexandr Duhamel a fost detașat pe lângă Statul Major al armatei de intervenție. În anii 1833–1834, într-o etapă mai acută a crizei orientale, când Rusia – în chip paradoxal poate – a sprijinit Imperiul otoman, el a participat – în calitate de împuternicit plenipotențiar din partea Ministerului de Război rus, la tratativele cu Sultanul Mahmud IV, iar apoi la cele cu rebelul pașă egiptean Mehmet Ali. Între 1837–1841, Duhamel a ocupat postul de împuternicit cu afaceri al Rusiei în Persia (în realitate un veritabil ambasador al Imperiului țarist pe lângă șah), iar în anul următor, 1842, el efectuează a doua sa călătorie în Principate (Țara Românească), având ca misiune concilierea domnitorului Alexandru Ghica cu opoziția boierească, precum și înaintarea unor propuneri în vederea înlocuirii unora dintre demnitarii acestuia². În 1847 ocupă funcția de guvernator-general în Siberia Răsăriteană, iar în 1848–1849 se desfășoară cunoscutul episod al prezenței sale mai îndelungi în principate, în calitate de comisar al armatelor ruse de ocupație – un veritabil reprezentant al țarului cu puteri discreționare. Din *Autobiografie* rezultă de altfel cu destulă claritate poziția rigidă, cu evidentă tentă reacționară a lui Duhamel, adept al înăbușirii cu orice chip a „fermentului revoluționar”, în ultimă instanță prin forța armelor. După înfrângerea revoluției române, Duhamel a mai revenit în ținuturile românești în vara lui 1850, când a efectuat o călătorie de plăcere prin

¹ Traducerea relatării de călătorie a lui Fedor Feodorovici Berg în *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 148–153. Detalii în legătură cu acest episod vezi în articolul nostru, *O sursă mai puțin cunoscută despre localități din Dobrogea la începutul epocii moderne – însemnările lui F. F. Berg (1826)*, în „Revista istorică”, serie nouă, tom II, nr. 3–4, 1991, p. 199–204.

² Pentru eoul acestui episod în cronicistica românească, vezi *Însemnările Androneștilor*, publicate cu un studiu introductiv de Ilie Corfus, București, 1947, p. 90–91.

Transilvania, Oltenia și Muntenia, încheindu-și voiajul în capitala țării. În același an se întoarce în Rusia din motive familiale, iar ultimii ani de viață îi petrece ca guvernator general al Siberiei Apusene. A murit la St. Petersburg în 1868.

Amintirile sale privind călătoriile în țările noastre, conținute în *Autobiografia* sa, publicată postum în 1885, au un puternic conținut politic, lipsind elementele referitoare la moravuri, mentalități, viață cotidiană. A. Duhamel se dovedește – și însemnările sale o reflectă evident – un partizan fidel al absolutismului țarist, al anacronicelor principii de guvernare ale acestuia. Cât privește soarta țărilor române, atitudinea sa este pregnant conținută în memoriul către cancelarul Nesselrode³ – aflat în cuprinsul *Autobiografiei* – unde încorporarea lor la Rusia i se pare autorului „cea mai fericită soluție”, atât pentru acestea, cât și pentru prosperitatea economică a Imperiului. Interesante totuși printr-o serie de detalii de ordin istoric, geografic sau prin datele și informațiile despre o serie de personalități ale epocii, însemnările lui A. Duhamel – în ciuda subiectivismului autorului – își păstrează nealterată valoarea de izvor util pentru cunoașterea societății moderne românești.

Despre el au scris: N. B. Locusteanu, *Amintiri din trecut*, Craiova, Tipografia Filip Lazăr, 1896, p. 115–116; Gheorghe G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, 1947, p. 384–397; Ion Varta, *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Documente inedite din arhivele rusești*, Chișinău, 1998, p. VII–IX; Marian Stroia, „'48-ul românesc și acțiunea represivă a Rusiei. Completări documentare, în „Revista istorică”, tom XIII, nr. 3–4, 2002, p. 215–219.

ALEXANDR OSIPOVICI DUHAMEL

Autobiografie ...⁴

XII (1848)

Ne aflăm în pragul anului, de neuitată amintire 1848, în cursul căruia spiritul p. 370 revoluționar s-a răspândit cu nepotolită forță tot mai departe și mai departe, răsturnând tronuri și provocând tulburarea tuturor relațiilor internaționale.

La început a fost vorba de a mă trimite la Copenhaga, pentru a-l felicita pe regele Frederic al VII-lea, în numele împăratului, cu ocazia urcării sale pe tron; când mă pregăteam deja de plecare, mi s-a ordonat să mă înfățișez, în calitate de agent militar de legătură, pe lângă feldmareșalul Radetzky⁵, care comanda armata austriacă din Lombardia. Însă veștile nefavorabile din principatele dunărene, sosite la Petersburg una după alta, unde spiritul nesupunerii făcuse progrese rapide, a obligat guvernul să renunțe la hotărârea de a mă trimite în Italia, și în cele din urmă am fost detașat la Iași și București, pentru a preîntâmpina, dacă nu cumva era prea târziu, valul mișcării revoluționare în aceste ținuturi vecine cu noi.

Am plecat din Petersburg la 1 aprilie și, ca să ajung mai repede, am călătorit și ziua și noaptea. La Iași am avut o discuție cu principele Sturdza⁶ și, deși și în

³ Duhamel s-a adresat cancelarului K. V. Nesselrode la scurt timp de la investirea sa în calitate de comisar al trupelor ruse, redat în încheierea însemnărilor din prezentul volum.

⁴ Prezenta versiune s-a făcut după textul în limba rusă „*Autobiografia A. O. Dugamela*”, cap. XII–XVI publicat în „*Russkij Arhiv*”, 1885, nr. 7, p. 370–404, coroborat cu fragmentul publicat de Gh. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, 1947, p. 384–397.

⁵ Radetzky, von Radetz Joseph (1766–1858), feldmareșal austriac, conducătorul trupelor de intervenție împotriva revoluției italiene de la 1848.

⁶ Mihai Sturdza, domn al Moldovei (aprilie 1834 – iunie 1849).

Moldova se constata o oarecare agitație a spiritelor, Sturdza ținea cu mână fermă frâiele conducerii și nu erau motive să ne temem că ar fi putut fi atras „la tulburări”.

La București situația era mult mai încordată. Principele Bibescu⁷ ajunsese la putere cu sprijinul liberalilor⁸ și, dorind să-și câștige popularitate, și-a înrăutățit și slăbit poziția.

Obținând funcția de domn, el a fost nevoit să înăbușe tendințele revoluționare în orice formă s-ar fi manifestat. Câteva măsuri mai aspre, pe care le-a luat cerute de împrejurări, au fost suficiente pentru ca întreg partidul ce reprezenta noua Țară Românească să se lepede de el, iar conducătorii acestuia să-l considere renegat și trădător.

p. 371 D-l Tumanski⁹ l-a înlocuit pe Kotzebue¹⁰ în postul de consul al Rusiei // la Iași; după care acesta din urmă a ocupat locul lui Dașkov¹¹ în calitate de consul general la București. Această alegere nu a fost inspirată. Carol Kotzebue era un intrigant, după caracterul său. El nu-l agreea pe Bibescu, numai și pentru motivul că Bibescu își datora ascensiunea lui Dașkov și nu lui; de aceea asculta bucuros toate bârfelile îndreptate împotriva domnitorului. Cei nemulțumiți s-au convins foarte repede că domnul nu poate conta pe sprijinul sincer și energic al consulului general rus; aceasta le-a mărit curajul în încercările lor de a produce tulburări. Pe lângă aceasta, nici comportarea lui Kotzebue nu era scutită de reproșuri. Jucător pasionat, el petrecea multe nopți la masa verde, iar această pasiune nestăpânită a lui constituia motivul pentru care se găsea permanent în dificultăți financiare, fapt care dăuna poziției sale oficiale.

Era firesc ca în starea de spirit în care se aflau principatele, sosirea unui reprezentant al țarului autocrat, care dorea să mențină ordinea și respectul legilor, să fie privită dușmănos. Pe mine au început să mă înjure și în proză și în versuri, au început să-mi facă caricaturi cu scopul de a mă face ridicol și nesuferit. Evident, doreau să mă scoată din răbdări, dar n-au reușit. Față de toți, atât față de boieri, ca și față de principe, mă adresam cu expresii reținute, străduindu-mă să le explic ce pericol ar reprezenta pentru această țară oricare încercare revoluționară. Însă toate avertismentele mele s-au dovedit infructuoase, deoarece tineretul, care studiasse la Paris, Viena și Berlin, își însușise teoriile demagogice ale acelei vremi. Între timp, aproape fiecare poștă aducea știri despre câte o nouă victorie reputată de revoluționari asupra autorităților legale, despre noi căderi de tronuri care se prăbușeau în strigătele de bucurie ale mulțimii. Nemulțumiții se adunau la consfătuiri la consulii generali englez și francez și aceste două consulate au devenit adevărate focare de răsccoală.

p. 372 Instigatorii, care aveau ca intenție răsturnarea actualei stări de lucruri, și-au făcut un obicei din a-i flata pe intimii domnitorului, // care le împărtășeau vederile și acționau împreună cu ei, iar între acestea acopereau cu ocări guvernul puterii protectoare care, după cuvintele lor, nu avea alt scop decât subjugarea lor. Tot ceea

⁷ Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (decembrie 1842 – iunie 1848).

⁸ Aici în sensul de elementele reformatoare din societatea epocii.

⁹ Vasili I. Tumanski, consul al Rusiei la Iași (1847–1850).

¹⁰ Carol Kotzebue (1788–1863), consul al Rusiei la Iași (1838–1847), consul general la București (1847–1848). Vezi relatările privind spațiul românesc în prezentul volum.

¹¹ Constantin V. Dașkov, consul general al Rusiei în Principatele române între 1844 – mai 1847.

ce fusese făcut de Rusia pentru asigurarea de numeroase îmbunătățiri în principatele dunărene – și sângele care-l vărsasem și averile pe care le cheltuisem – toate nu mai valorau nimic, acum, când toate capetele tinere erau în fierbere și când numai ideile nesocotite ale revoluționarilor francezi erau socotite demne de urmat.

Curând după sosirea mea la București, un curier mi-a adus știrea că un corp de armată, sub comanda generalului Gerstenzweig¹², s-a concentrat la Leova¹³, pe Prut, iar în cazul în care situația devenea serioasă și nu mai suferea amânare, aveam dreptul să-l invit pe generalul Gerstenzweig să treacă Prutul și să procedeze la ocupația militară a principatelor dunărene.

Dându-mi o asemenea dovadă de deplină încredere, suveranul arunca pe umerii mei o strașnică responsabilitate: nu puteam să nu-mi dau seama că alegerea între război și pace avea să depindă de hotărârea // pe care o voi lua și că din folosirea puterii ce-mi era încredințată se puteau naște complicații serioase. Am luat hotărârea fermă de a nu recurge la această din urmă soluție decât într-o situație de strictă necesitate. Speram totuși, că aducând la cunoștință în secret celor nemulțumiți, despre măsurile pe care avea intenția să le ia guvernul imperial în situația cunoscută, voi reuși să-i abat de la îndeplinirea planurilor lor, de care erau atrași cu atâta lipsă de prevedere regretabilă. p. 373

Situația prințului Bibescu devenea, cu fiecare zi, tot mai nesigură; el deja nu mai știa căror aliați să-și adreseze rugămințile. Furtuna revoluționară care se declanșase asupra Europei îi paralizase orice energie și încă înainte de a începe să lupte, se simțea deja învins. Dacă el ar fi putut utiliza cele două batalioane ale miliției valahe care se aflau la București și s-ar fi așezat cu energie în fruntea lor atunci, fără îndoială, ar fi putut să preîntâmpine furtuna ce se apropia. Bibescu însă era dotat cu însușiri militare mai puțin ca oricare altul: soldații, aproape toți nici nu știau cum arată la față, iar ofițerii erau mai mult sau mai puțin contaminați de spiritul revoluționar. Împușcătura de pistol, trasă în domnitor în timpul plimbării lui și care nu și-a atins ținta, a servit ca semnal de izbucnire a mișcării revoluționare, care fusese de mult pregătită în secret. Conspiratorii s-au adunat de îndată, cu mare zgomot, în fața palatului domnitorului. Această demonstrație a avut un succes deplin. Bibescu era atât de speriat și de demoralizat, încât a iscălit toate condițiile ce i s-au cerut; curând însă el ajunsese la convingerea că situația sa este imposibilă și, după câteva zile plecă, împreună cu // familia în orașul Brașov din Transilvania, neîntâmpinând nici o împotrivire din partea conducătorilor revoluționari care, dimpotrivă, se bucurau că terenul de sub picioarele lor fusese curățat și că ei puteau să treacă, neîmpiedicați, la înfăptuirea țelurilor lor himerice și utopice. p. 374

În același moment s-a instituit un guvern provizoriu compus din corifeii partidului revoluționar: Ștefan Golescu¹⁴, Ion Ghica¹⁵, Eliade¹⁶, Tell¹⁷, Brătianu¹⁸ și alții de felul lor.

¹² Karl I. Gerstenzweig, comandant-șef al armatei a IV-a cantonate în Basarabia.

¹³ Leova, localitate în Republica Moldova.

¹⁴ Ștefan Golescu, revoluționar și om politic român (1809–1874).

¹⁵ Ion Ghica (1817–1897), cunoscut scriitor, economist și om politic, participant la revoluția de la 1848, membru al Academiei Române, ministru și prim-ministru, fondator al Partidului Național Liberal.

¹⁶ Ion Heliade Rădulescu (1802–1876), cunoscut scriitor și om politic român, unul din conducătorii revoluției de la 1848 din Țara Românească.

¹⁷ Christian Tell (1808–1884), militar și om politic reprezentativ al generației pașoptiste.

Unul din primele acte ale acestui guvern improvisat a fost arderea Regulamentului Organic, care fusese dat principatelor dunărene de către Rusia. Aceasta a fost făcută în scopul de a arăta că, în chipul cel mai neîndoielnic, mișcarea era îndreptată în principal împotriva puterii protectoare. Imediat ce am văzut spre ce deznodământ se îndreaptă această regretabilă mișcare, m-am grăbit să plec din București, până nu erau întrerupte comunicațiile și m-am îndreptat spre Leova. Mi s-a părut că sosise momentul pentru o intervenție militară, pentru a împiedica răspândirea răscoalei în Moldova și mai departe.

p. 375 Aceasta era la mijlocul lui iunie și l-am găsit pe generalul Gerstenzweig la Leova. I-am comunicat care era starea de lucruri în Țara Românească, cât de agitate erau acolo mințile, câte manifestări dușmănoase Rusiei se observau din toate părțile și cât era de necesar a pune capăt acestora prin forța armelor. Generalul Gerstenzweig, care cunoștea conținutul instrucțiunilor ce-mi fuseseră date, s-a declarat gata fără nici o dificultate // să îndeplinească ordinul meu scris, de a intra în Moldova. Peste câteva zile o divizie de infanterie, o brigadă de husari cu numărul corespunzător de tunuri și câteva sute de cazaci au trecut Prutul, îndreptându-se spre Bârlad. În ceea ce mă privește, am plecat la Iași, de unde puteam întreține mult mai ușor corespondența cu ministerul imperial. Atât eu cât și generalul Gerstenzweig l-am informat pe ministrul de război despre iminenta intrare a corpului nostru de observație în Moldova, iar după câteva zile i-am comunicat că trecerea armatelor noastre peste Prut deja se înfăptuise. La primirea celui dintâi din aceste mesaje, în mintea împăratului au apărut ezitări, îndoieli și a fost trimis un curier către generalul Gerstenzweig, cu ordinul de a opri ocuparea militară a țării până la noi dispoziții. La acea dată încă nu fusese încă inventat telegraful electric. De la Petersburg la Leova erau 2 000 de verste și, oricât de rapid călătoreau curierii, această amânare a ordinelor anterioare a întârziat și l-a ajuns pe generalul Gerstenzweig la Bârlad. La gândul că a acționat împotriva hotărârii împăratului și și-a atras nemulțumirea acestuia, generalul Gerstenzweig s-a simțit profund nenorocit și s-a pierdut cu desăvârșire. M-am grăbit să ajung la el, la Bârlad, pentru a-i explica că dacă s-a săvârșit vreo greșală, ea nu trebuie imputată nimănui altcuiva decât mie, deoarece corpul său <de armată> a trecut granița în urma cererii mele formale și că-mi asum toată responsabilitatea pentru această măsură. Dacă am făcut o greșală procedând la ocuparea <teritoriului>, am face alta și mai mare efectuând un pas nehibzuit și trecând înapoi peste Prut. De aceea l-am și rugat ca înainte de a lua o hotărâre în această privință, să aștepte răspunsul la a doua depeșă a noastră, deoarece curierul cu răspunsul la ea trebuia să sosească curând, așa încât câteva zile de așteptare nu prezentau nici un pericol.

¹⁸ Ion C. Brătianu (1821–1891), cunoscut om politic român de orientare liberală, fondator al Partidului Național Liberal.

Toate argumentele și rugămințile mele s-au dovedit zadarnice: generalul Gerstenzweig se ținea tare pe poziția lui și trecu cu armata înapoi peste Prut, fără a ține seama de impresia proastă pe care avea s-o facă în țară această retragere grăbită. De abia ajunsese la Leova că sosi al doilea curier, trimis rapid din Petersburg cu noi instrucțiuni, care făceau cunoscut generalului Gerstenzweig că, deoarece trupele rusești se găseau în Moldova, trebuiau să rămână acolo. Aceasta a fost ca o lovitură de trăsnet pentru bietul băran, care și așa era cam bolnăvicios // convins că și-a pătat reputația și că a căzut în dizgrația împăratului, într-un acces de disperare el s-a împușcat. p. 376

Presupunerile mele s-au confirmat și corpul nostru de ocupație și-a ocupat din nou pozițiile lângă Bârlad; în același timp sfârșitul tragic al generalului Gerstenzweig mi-a produs o profundă amărăciune, deoarece învățasem să-l prețuiesc pentru calitățile lui personale și simțeam pentru el un adânc respect.

În acest timp, partidul demagogic ajuns la putere în Țara Românească, făcea tot ceea ce putea pentru a atrage țara în mișcarea revoluționară. În acest scop au fost trimiși în județe emisari plătiți, care căutau să atragă îndeosebi pe țărani, ațâțându-i împotriva proprietarilor de terenuri și arendașilor și trezindu-le speranța că ei înșiși ar putea deveni proprietari de pământ. Toate aceste idei distrugătoare au găsit sprijin deschis la guvernul otoman. Talaat-efendi, care fusese în același timp cu mine la București, nu-și ascundea simpatia pentru adversarii prințului Bibescu. Lucrurile au luat însă o întorsătură și mai gravă, atunci când Soliman pașa a fost numit în funcția de comisar al sultanului. Fie în urma instrucțiunilor date de guvernul otoman, fie din proprie inițiativă, acest înalt demnitar susținea pe față pe capii răzvrătiților și nu a întârziat chiar să aprobe, în numele sultanului, constituția ce a fost dată de acești demagogi. Atunci s-a întâmplat tot ceea ce, în mod obișnuit se petrece în vreme de revoluție. Toți cei care prin origine, stare materială și situație socială și le-ar fi putut pierde și chiar să-și atragă mânia mulțimii, s-au grăbit să emigreze și au plecat să-și caute adăpost în cea mai mare parte în Transilvania, în orașele Brașov și Sibiu.

Puterea a rămas în mâinile unor oameni care urau pe oricine avea o poziție socială înaltă și care acționau sub influența ideilor celor mai periculoase. Gazetele, care primeau subvenții de la guvern, se făceau propovăduitoare ale celor mai dăunătoare doctrine și nu-și refuzau în nici o zi satisfacția de a arunca cu noroi în Rusia și în guvernul nostru.

Europa, dintr-odată fusese lovită de toate nenorocirile; în același an nefericit holera începu să bântuie aproape peste tot și produse în Rusia pustiiri înspăimântătoare. În Iași, unde locuiam atunci, molima fu nu mai puțin groaznică și deși epidemia durase acolo doar o singură lună, numărul victimelor fu destul de mare. Toată populația părea că înnebunise de groază și se părea că așteaptă sfârșitul lumii. //

Plângerile mele neîncetate împotriva modului injust al acțiunilor lui Soliman pașa au determinat, în fine, Poarta să-l recheme și să-l înlocuiască cu Fuad-efendi, căruia i s-a poruncit să acționeze de comun acord cu mine pentru restabilirea ordinii legale în Țara Românească și chiar să utilizeze forța armată, dacă nu există alt mijloc pentru a-i supune pe instigatorii răscoalei. Renegatul croat Omer pașa p. 377

comanda trupele turcești, în timp ce conducerea corpului nostru expediționar fusese încredințată generalului Lüders¹⁹, care de-abia se întorsese din străinătate, unde își petrecuse concediul timp de câteva luni.

Am plecat la Galați pentru a discuta personal cu Fuad-efendi care tocmai sosise de la Constantinopol și împreună cu el am plecat cu vaporul la Giurgiu. Complicațiile politice luaseră o turnură foarte serioasă, întrucât trupele turcești care trecuseră Dunărea erau decise să pornească spre București. Din partea guvernului provizoriu la Giurgiu sosise o delegație la Fuad-efendi, cu scopul de a-l atrage de partea partidului revoluționar. Ușurința cu care se comportase permanent Soliman pașa și atitudinea sa în favoarea compromisului discreditaseră Poarta în așa măsură, încât în Țara Românească nimănui nu-i mai venea a crede că guvernul otoman va proceda la măsuri energice pentru înăbușirea răscoalei. În această problemă fie că <și> Fuad-efendi primise în această privință instrucțiuni mai elastice, fie că sosirea mea la Giurgiu l-a reținut de a încheia vreo înțelegere cu capii partidului revoluționar, el respinse toate propunerile guvernului provizoriu și armatele turcești porniră spre București.

Am însoțit armata otomană și, atunci când ne găseam la o mică distanță de capitală au început noi tratative, care însă nu au dus la nici un rezultat. Atunci Omer pașa și-a dirijat armata în dispozitiv de luptă împotriva orașului; curând după aceasta au început ciocniri armate și în aer au început să răsunе împușcături. Lupta principală s-a desfășurat lângă o cazarmă, unde un batalion de miliție românească s-a camuflat după baricade și unde trupele turcești au fost întâmpinate cu un foc destul de puternic. Această rezistență [...] a fost curând lichidată cu tunurile și după o luptă care a durat aproape o oră, Bucureștiul, care de regulă nu se număra între orașele întărite, a trecut în mâinile turcilor. Guvernul provizoriu s-a destrămat, iar membrii săi, care timp de trei luni ținuseră țara în teamă, s-au risipit în toate părțile. //

p. 378 M-am grăbit să-l încunoștințez de noua fază în care intraseră lucrurile în Țara Românească pe generalul Lüders, care până în acel moment stătuse cu corpul său în apropierea Focșanilor. Pentru ca turcii să nu se considere singurii stăpâni pe soarta viitoare a acestui principat, li s-a ordonat trupelor ruse să se îndrepte spre București, unde au și sosit la vreo zece zile după turci.

Având în vedere ocuparea temporară a Țării Românești de către două armate, precum și faptul că revoluția semănase în țară germenii anarhiei, era absolută nevoie de a forma un guvern oarecare. De aceea, conform unei înțelegeri încheiată între mine și Fuad-efendi, am propus să-l numim pe boierul Constantin Cantacuzino în funcția de caimacam sau locțiitor de domn și să-i acordăm temporar toate împuternicirile necesare, până în momentul când restabilirea liniștii și ordinii va permite să se treacă la alegerea unui domnitor „permanent”.

Fuad-efendi, care mai târziu avea să ocupe posturi de ambasador pe la diverse Curți europene, viitor ministru de externe și mare vizir, a început de fapt să deprindă experiența necesară pentru cariera diplomatică în principatele dunărene,

¹⁹ Alexandr Nicolaevici Lüders (1790–1874), general-aghiotant, comandant al trupelor ruse în principate în intervalul 1848–1854.

deoarece până în acel moment nu deținuse decât funcții secundare. Se comporta ca un om de societate, se exprima bine în limba franceză, dar nu poseda cunoștințe temeinice în nici un domeniu al științei. Asemenea majorității turcilor care ocupau posturi diplomatice la curțile europene, el se remarcă nu atât printr-o instrucție solidă, cât printr-o spoială de civilizație. Era peste măsură de fărnăric și nu te puteai baza niciodată pe asigurările sale de devotament, de care era întotdeauna gata să facă risipă.

Comandantul trupelor turcești, Omer-pașa, era dimpotrivă, de un caracter destul de necioplit; câte o dată îi scăpau expresii aflate în totală contradicție cu ipocrizia colegului său civil. El stăpânea bine limba germană și era pe de-a-ntregul preocupat numai de ceea ce privea domeniul său militar. Am avut posibilitatea să asist nemijlocit la exercițiile militare pe care le executau soldații turci sub supravegherea lui Omer-pașa și sunt nevoit să recunosc că aceste trupe au făcut mari progrese de la ultimul nostru război cu Turcia și că armata otomană s-a îmbunătățit în multe privințe.

Cu aceste două persoane, atât de diferite una față de cealaltă la caracter, a trebuit să întrețin relații aproape doi ani, făcând tot ceea ce depindea de mine pentru a înlătura // neîncetatele dificultăți care apăreau și să previn eventualele p. 379 ciocniri dintre trupele ruse și otomane.

Soția mea părăsi Petersburgul curând după mine și după ce apărură acolo primele cazuri de holeră. Îndreptându-se spre mine, ea a plecat în Malorusia, unde a stat destul de mult la Linowice, la vărul său contele Balmer, iar apoi la Lozova la unchiul ei generalul Kozlovski²⁰. Ea sosi la mine abia în noiembrie, așa încât am început să primesc multă societate. Iarna a trecut foarte însuflețit; lumea se aduna pentru dans când la generalul Lüders, când la Fuad-efendi, când la mine. Societatea bucureșteană era foarte dornică de petreceri și distracții și toți se preocupau cum să-și petreacă mai plăcut vremea.

În principatele dunărene liniștea fusese restabilită, cel puțin în aparență; în schimb un război intern, cu confruntări sângeroase, a izbucnit în Ungaria și Transilvania. Nefiind în stare să potolească tulburările, care se intensificau cu fiecare zi, Austria s-a hotărât în cele din urmă, călcându-și tradiționala sa mândrie să se adreseze pentru ajutor împăratului Nicolae²¹. În acea situație s-a dovedit nobila măreție de suflet a împăratului care, văzând că unul din vecinii săi aliați se luptă cu revoluția, nu a stat să se tocmească pentru recompense acordate pentru acest sprijin și a poruncit întregii armate să se îndrepte în sprijinul împăratului Franz Iosif²², care, la o vârstă foarte tânără, de abia se urcase pe tron, ca urmare a abdicării de bună voie a unchiului și tatălui său.

Când mai târziu, în vremea războiului Crimeii, Austria ne-a răspuns sprijinului nostru neprecupețit prin cea mai josnică nerecunoștință, situându-se de partea dușmanilor noștri, adesea mi s-a întâmplat să aud cum era blamat împăratul Nicolae pentru faptul că a vărsat sângele soldaților noștri pentru readucerea la

²⁰ Neidentificat.

²¹ Nicolae I, țarul Rusiei (1825–1855).

²² Franz Iosif (1830–1916), rege al Ungariei și Boemiei, împărat al Austriei (1848–1916).

supunere a Ungariei și pentru că nu a cerut nici un fel de garanții din partea Austriei că ea va acționa alături de noi în cazul creării unei coaliții împotriva Rusiei.

p. 380 Nu este greu, desigur, să judeci evenimentele după ce ele s-au petrecut. Însă în cazul de față trebuie avute în vedere următoarele împrejurări. Fiecare ceas de chibzuire încă o dată putea să aibă drept consecință prăbușirea monarhiei, iar Austria se găsea într-o asemenea situație critică, încât, numai sosirea la timp a diviziei generalului Paniutin²³, trimisă cu repeziciune pe calea ferată de la Cracovia²⁴ la Gradcin²⁵, în Moravia ca și participarea sa strălucită la lupta de la Pesedzi²⁶, au împiedicat pe // Görgey²⁷ să ocupe Viena. Cei mai aprinși și „înversunați” revoluționari, dintre care mulți polonezi, s-au adunat în Ungaria, iar ținta lor finală era atât regatul polonez, ca și provinciile noastre apusene. De aceea, trebuie recunoscut că împăratul Nicolae nu a făcut o mare greșală când a mers în întâmpinarea pericolului și a preferat să combată ideile revoluționare în Ungaria și nu pe propriile teritorii „stăpâniri”.

În acea vreme, când se purtau încă discuții despre intervenția noastră armată în treburile Austriei și când toți dezbăteau această problemă, eu m-am adresat ministrului de război, contele Cernâșev²⁸, cu următoarea scrisoare trimisă din București la 29 aprilie 1848.

„Excelența Voastră! Aici toate mințile sunt preocupate de importantele evenimente, care se desfășoară în Ungaria, de succesele indiscutabile pe care le-a obținut în ultima vreme răscoala maghiarilor și în cele din urmă de convingerea la care, după cum se vede, a ajuns cabinetul de la Viena și anume că fără ajutorul Rusiei el nu va reuși să aducă la ascultare pe supușii răzvrătiți. În calitate de elev format la școala Înălțimii Voastre, de vechi ofițer de Stat Major, eu am judecat cu atenție și luciditate toate <particularitățile> acestei lupte intense care ridică în fața Austriei o chestiune de viață și de moarte, și având în vedere bunăvoința Excelenței Voastre, îndrăznesc să expun părerile mele despre modul în care trebuie desfășurate operațiile militare în cazul intervenției noastre în problemele de față.

Sunt conștient de faptul că, ridicând această problemă, ies din sfera drepturilor care îmi sunt atribuite; însă nu aș fi îndrăznit să mă refer la ea dacă nu ar fi fost apropierea de teatrul acestui război și informațiile culese de mine din convorbirile cu câțiva înalți ofițeri austrieci, care m-au determinat să mă adresez Excelenței noastre”. La această scrisoare am adăugat următoarea observație: „După informații nemijlocite primite din Olmütz²⁹ de la șeful corpului 5 de armată este evident că guvernul austriac fiind foarte preocupat de întorsătura pe care au luat-o treburile în Ungaria, ar dori intervenția noastră în Transilvania pentru a produce o

²³ Paniutin, A. I., general-maior în armata rusă (1806–1871)

²⁴ Localitate în Polonia, aflată la 1848 în stăpânirea Austriei.

²⁵ Localitate în Cehia.

²⁶ *Pesedetz*, localitate în nordul Ungariei.

²⁷ Arthur Görgey (1818–1890), general maghiar, comandant al armatei revoluționare maghiare în revoluția de la 1848–1849.

²⁸ A. N. Cernâșev (1786–1857), ministru de război al Rusiei (1846–1852).

²⁹ Localitate în Cehia, pe râul Morava cunoscută azi și sub numele de Olomouc.

diversiune în sprijinul armatei contelui Windischgraetz³⁰ care se retrage zi de zi. Planul de operații militare înaintat de cabinetul de la Viena propune trimiterea unui corp de 15 mii de oameni care trebuie să pătrundă în Transilvania venind din Țara Românească, în timp ce un alt corp asemănător s-ar îndrepta prin Bucovina și Moldova spre Bistrița” //.

Problema amestecului sau neamestecului este atât de importantă în actuala p. 381 situație a Europei, încât fără îndoială necesită cea mai serioasă atenție din partea cabinetului imperial.

Eu mă gândesc că aceasta nu ar sluji decât să complice starea generală de lucruri, obținând în schimb câteva rezultate nesemnificative și aceasta în cazul în care intervenția se face de comun acord cu cabinetul austriac.

Dacă Austria este în stare să rezolve „dificultățile” cu care se confruntă în ultima vreme, este evident, desigur, că ar fi mai bine dacă ar face-o fără concursul vreunei armate de sprijin. Dar dacă situația Austriei ajunge „la un asemenea stadiu” ce poate duce la prăbușirea monarhiei, dacă devine clar că această putere nu are suficiente mijloace pentru a înăbuși răscoala maghiarilor, dacă apare pericolul ca în Ungaria să se instaureze un guvern democratic și că această provincie devine cuib al anarhiei, care să amenințe permanent liniștea internă a țărilor vecine, într-o asemenea situație ne revine obligația de a interveni în favoarea ordinii și a guvernului legal și de dragul propriei noastre securități.

Dacă însă intervenția a fost deja hotărâtă, atunci ea trebuie făcută încât succesul să nu fie nici o clipă sub semnul îndoielii și cu certitudinea matematică că Ungaria va fi readusă la ascultare în decurs de două luni. În această situație iată, după părerea mea, ce plan de operații militare trebuie cât mai curând înfăptuit.

Pentru ca intervenția noastră în Ungaria să fie victorioasă și să aibă rezultate hotărâtoare, este necesară folosirea a nu mai puțin de două corpuri de armată, aceasta însemnând aproape 80 de mii de oameni. În al doilea <rând>, intervenția noastră trebuie să se producă prin nord și nu din Țara Românească unde noi nu avem nici o bază pentru operații militare. Corpul al 4-lea de armată, al cărui cartier general se găsește la Dubno³¹ și unul din corpurile de armată care se găsește în prezent în regatul Poloniei, la granițele Galiției, ar putea intra în componența armatei destinată să acționeze împotriva Ungariei.

Kamenec-Podolski³², Dubno, Lublin³³ și Kielce³⁴ ar putea constitui punctele exterioare ale unui cerc, al cărui centru se găsește între Skolé³⁵ și Dukla³⁶ (la granițele Ungariei).

³⁰ Alfred, prinț Windischgraetz, (1787–1862), general austriac, unul din comandanții trupelor care au înăbușit revoluția maghiară de la 1848.

³¹ Dubno, oraș, Republica Ucraina.

³² Kamenec-Podolski, oraș, Republica Ucraina.

³³ Lublin, oraș, Republica Polonă.

³⁴ Kielce, oraș, Republica Polonă.

³⁵ Skolé, oraș, Republica Ucraina.

³⁶ Dukla, oraș aflat astăzi în Republica Polonă, dar care în perioada 1776–1919 a făcut parte din Galiția. Trecătoarea cu același nume se află la câțiva km. de oraș, la granița cu Slovacia.

De aceea, trupele, care aparțin celor două corpuri mai sus-amintite ar putea fi îndreptate concentric din guberniile Podolia³⁷ și Volânia³⁸ și // din Regatul Poloniei p. 382 către Skolé și Dukla. Dacă ele ar reuși să străbată, asemenea razelor unui așel, atunci ar putea să atingă aproape în același timp punctele mai sus amintite – Dukla și Skolé – care se găsesc la ieșirea din trecătorile munților. În special, din aceste locuri pornesc unicele drumuri bune din Galiția către Ungaria: unul din Dukla prin Bartfa³⁹ la Kvacany⁴⁰, iar celălalt din Skolé prin Berecs⁴¹ la Munkacevo⁴². Munkacevo și Kvacany sunt unite prin drumuri bune. Abia după ce cele două corpuri vor fi ajuns la Kvacany și Munkacevo, poate fi stabilit în chip definitiv planul operațiilor militare, gândit în funcție de pozițiile pe care le va ocupa inamicul în acel moment. De aceea, după părerea mea, principalul scop al operațiilor militare și adevăratul punct strategic trebuie să-l constituie Debreținul, iar Munkacevo-ul, care reprezintă un castel fortificat poate fi blocat și nu va stânjeni drumul. În acest punct fac joncțiune drumurile care vin și dinspre Kvacany și dinspre Munkacevo.

Simpla apariție a unei armate ruse de optzeci de mii de oameni în câmpia Debreținului va duce la terminarea războiului în favoarea Austriei. În fapt, această mișcare de trupe fie că va tăia trupele maghiare care ocupă Transilvania de armata principală a răzvrătiților, fie că îi va determina pe aceștia să părăsească acest Principat și să se retragă prin Arad spre Seghedin; atunci noi vom ataca în forță linia Tisei, obligând armata maghiară să ne iasă în întâmpinare și să intre în luptă cu noi în împrejurimile Debreținului. În cealaltă alternativă această armată maghiară va fi nevoită să se retragă pe poziții de apărare între Dunăre și Tisa; în această poziție, dacă răsculații vor fi atacați printr-o parte de ruși, iar din alta de austrieci, vor fi finalmente nimiciți, în cazul în care nu depun armele.

p. 383 În ceea ce privește trupele corpului 5 de armată, care este în prezent în principatele dunărene, ele ar putea contribui mult la succesul campaniei. Dacă nu acționează imediat în Transilvania, el ar putea, în schimb, să prevină pericolul apariției și pătrunderii unor forțe dușmane. De aceea și propun ca numai după ce armata noastră va trece granița ungară, venind din Galiția, se va putea deplasa un corp din 24 de batalioane de infanterie și o divizie de cavalerie prin trecătorile Ghimeș și Oituz spre Brașov, de aici în ținutul secuilor și apoi spre Cluj. Sarcina acestui corp trebuie să constea în aceea că el trebuie să aducă la ascultare pe secui, să curețe Transilvania de răsculați //, dacă cumva nu au fost nevoiți să părăsească țara ca urmare a acțiunii armatei ruse la Debrețin⁴³ și, în fine, să acopere flancul stâng și în cele din urmă și spatele frontului armatei noastre”.

Am primit răspunsul mult mai repede decât mă așteptam. Conte Cernășev a considerat de datoria sa să înainteze acest memoriu împăratului și m-a înștiințat de

³⁷ Podolia. Regiune componentă a Ucrainei de azi, în S-V acestei țări.

³⁸ *Volhynia*. Regiune componentă a Republicii Ucraina cu capitala la Halici.

³⁹ *Bartfald*. Oraș în Republica Slovacia.

⁴⁰ *Kacany*. Oraș în Republica Slovacia.

⁴¹ *Berecs*. Oraș în Republica Ungaria.

⁴² *Munkacs*. Oraș în Republica Ucraina, raionul Ujgorod.

⁴³ Important centru urban în nord-estul Republicii Ungare.

primirea lui prin scrisoarea din 17 mai, anunțându-mă că Maiestatea Sa a binevoit să ia cunoștință la Varșovia cu planul de operații militare ale armatei ruse pe care îl propusesem pentru campania din Ungaria și s-a aplecat milostiv către această dovadă a zelului nostru.

În acest timp, când Imperiul austriac era victima unui război civil iar armata rusă se concentra în apropierea graniței gata să intervină în luptă la primul semn dat de împărat, eu eram nevoit să mă confrunt fără încetare cu comisarii otomani care se străduiau activ să surpe influența dobândită de noi în Principate.

Pentru a contracara această influență și a organiza în principate un partid care să-i fie fidel, guvernul otoman nu precupețea nici un mijloc. Ambasadorii turci de pe lângă curțile europene manifestaseră de-a lungul multor ani o bunăvoință specială față de tinerii moldoveni și munteni aflați la studii peste hotare și care după aceea au jucat un rol activ în revoluție.

În aceeași vreme, oamenii nemulțumiți din cele două principate au găsit o primire binevoitoare la Constantinopol. În fine, pentru a completa acestea, Fuad-efendi nu înceta să propovăduiască clemență față de acei dintre răzvrătiți care fuseseră arestați și trimiși în judecată, aceasta făcând-o dintr-un motiv lesne de înțeles: toți acești răsculați urmaseră recomandările primite în secret de la Constantinopol.

Opiniile pe care le exprima Fuad-efendi când el se găsea printre cei apropiați, desigur că ajungeau și la urechile mele și puteau fi mai curând emanația hotărârilor secrete ale Porții, decât convingerile sale personale. El a spus odată că demult și-a pierdut răbdarea și că speră ca și guvernul său să și-o piardă în curând.

Peste zece ani în Principate, întrucât totul depinde de masele populare, nici nu va mai fi vorba de ruși, iar aceste mase vor fi de partea noastră și nu de partea opresorilor lor. La prânzul dat de colegul meu, consulul englez, s-au rostit toasturi pentru libertate, Constituție. În fine, în timpul unui turneu de inspecție prin țară, Omer-pașa s-a străduit, atât cât depindea de el, să răspândească idei // revoluționare. El a dat de înțeles localnicilor că, la urma urmelor, ei trebuie să p. 384 beneficieze de toate foloasele promise de Constituție și că odată rușii plecați, sultanul va consimți la toate acestea. Renegații valahi care servesc în rândurile armatei turcești au primit „ordinul” să se îmbrace țărănește: sub pretextul descoperiri abuzurilor administrative, în fapt ei s-au străduit să trezească masele populare. Într-un cuvânt, Omer-pașa se exprima în orice împrejurare mai curând ca un om care se ocupă de propagandă decât ca un șef de armată.

Semnele unei apropiate rupturi cu Turcia s-au înmulțit într-o asemenea măsură, încât am considerat de datoria mea să informez ministerul imperial despre „intențiile” deschis ostile ale Porții otomane.

Iată ce am scris contelui Nesselrode⁴⁴ la 27 februarie 1849: „Sunt numai două săptămâni de când în faptele și vorbele lui Omer-pașa s-a produs o asemenea schimbare radicală, așa încât este greu de presupus ca el să nu se afle sub influența evenimentelor care se petrec la Constantinopol. Duminica trecută el și-a adunat

⁴⁴ Karl Vasilievici Nesselrode (1780–1862), om politic rus, ministru al Afacerilor Externe (1819–1854).

ofițerii superiori într-un consiliu militar și a ridicat deschis în fața lor chestiunea unui război cu Rusia. Când unul din pași a făcut observația că trupele turcești aflate în Principate se află într-o situație foarte nefavorabilă, dacă operațiile militare încep pe neașteptate, Omer-pașa a răspuns cu mult optimism: într-o asemenea situație noi proclamăm Constituția, ridicăm steagul libertății și vom dispune de două milioane și jumătate de aliați care vor lupta pentru noi, în favoarea noastră. Toți fugarii din Țara Românească – care la început s-au adăpostit în Transilvania – și care se află acum la Vidin, au avut parte de o primire binevoitoare din partea pașei, care i-a trimis cu recomandări scrise la Constantinopole. Această primire nu numai că demonstrează simpatiile Porții pentru partidul revoluționar din Țara Românească, însă mi se pare, de asemenea, că se indică hotărârea secretă de a se folosi, în cazul când va fi necesar, de calitățile acestor emigranți.

În ansamblu, atenția noastră a fost trezită nu numai de cazuri izolate, ci de un întreg șir de opinii ostile Rusiei”.

*

Din toate cele de mai sus s-a putut vedea cum s-au încordat relațiile dintre guvernul sultanului și cel al puterii protectoare și cum din zi în zi se adâncea pericolul „vrajbei” dintre ele.

Atunci cabinetul imperial s-a hotărât să trimită la Constantinopol pe generalul-aghiotant Grabbe⁴⁵, pentru ca să ajungă la un acord cu Poarta Otomană privind încheierea unei convenții suplimentare //, care să răspundă cerințelor p. 385 normalizării situației create în principate după ultimele evenimente.

Iată conținutul acestui act semnat la 19 aprilie (1 mai) 1849 și care a primit denumirea de Convenția de la Balta Liman.

Art. I. Având în vedere împrejurările excepționale create de ultimele evenimente, cele două curți imperiale au ajuns la înțelegerea ca, în loc să urmeze modul stabilit prin Regulamentul din 1831 pentru alegerea domnitorilor Moldovei și Munteniei, acești înalți funcționari vor fi numiți de M. S. Sultanul după o modalitate special stabilită de comun acord, de data aceasta, de cele două curți, în scopul de a încredința administrația acestor provincii celor mai demni candidați și care se bucură de cea mai bună reputație printre compatrioții lor. De data aceasta, cei doi domnitori nu vor fi numiți decât pe șapte ani, cele două curți rezervându-și dreptul, cu un an înainte de expirarea termenului stabilit prin prezenta înțelegere, să ia în considerare situația internă a principatelor și serviciile pe care le vor fi adus cei doi domnitori pentru a lua de comun acord hotărârile ulterioare.

Art. II. Regulamentul Organic acordat principatelor în 1831 va continua să rămână în vigoare, cu excepția schimbărilor și modificărilor a căror necesitate a dovedit-o experiența, îndeosebi în ceea ce privește adunările ordinare și extraordinare ale boierilor și în modalitatea de alegere și de componență urmată până în prezent; deoarece aceste adunări au dat loc în mai multe rânduri la unele conflicte deplorabile și chiar la unele acte de nesupunere fățișă, convocarea lor va

⁴⁵ Piotr Hristoforovici Grabbe (1789–1875), ofițer superior rus. Vezi relatarea sa de călătorie în vol. II din noua serie a prezentei colecții, p. 373–384.

fi în continuare suspendată; iar cele două curți își rezervă dreptul de a cădea de acord în privința restabilirii lor pe baze mixte, cu toată maturitatea cerută la vremea când acestea vor putea fi puse în aplicare, fără neplăceri pentru menținerea liniștei publice în principate. Funcțiile lor deliberative vor fi în mod provizoriu încredințate unor Consilii sau Divane ad-hoc, alcătuite din boierii cei mai de seamă și cei mai demni de încredere, cât și din câțiva membri ai înaltului cler. Atribuțiile principale ale acestor consilii vor fi: stabilirea impozitelor și examinarea bugetului anual în ambele provincii.

Art. III. Pentru a proceda cu toată maturitatea necesară la îmbunătățirile organice pe care le cere situația actuală a Principatelor și abuzurile administrative care s-au comis aici, se vor stabili două comitete de revizie, unul la Iași și celălalt la București, alcătuite din boierii cei mai potriviți pentru aceasta prin caracterul și capacitățile lor, cărora li se va da sarcină să revizuiască Regulamentele existente și să semnaleze modificările cele mai potrivite pentru a da administrației țării ordinea și caracterul de ansamblu care i-au lipsit adesea.

Munca acestor comitete va fi supusă, în cel mai scurt timp posibil, examinării guvernului otoman care, după ce se va fi înțeles cu curtea Rusiei, și după ce va fi constatat astfel aprobarea reciprocă, va acorda numitelor modificări aprobarea sa definitivă, care va fi publicată sub forma uzitată a unui hațîșerif al Majestății Sale Sultanul.

Art. IV. Datorită tulburărilor care au agitat atât de profund principatele, demonstrând necesitatea de a se acorda guvernelor lor sprijinul unei forțe militare în stare să reprime prompt orice mișcare insurecțională și să impună respectarea autorităților stabilite, cele două curți imperiale au căzut de acord să prelungească prezența unei anumite părți a trupelor rusești și otomane care ocupă în prezent țara și îndeosebi pentru a apăra hotarul Munteniei și Moldovei de accidente din afară, s-a hotărât ca pentru moment să fie lăsați aici 25 până la 35 000 de oameni de fiecare dintre cele două părți. După restabilirea liniștii numitelor frontiere, vor rămâne în ambele țări câte 10 000 de oameni de fiecare parte, până la desăvârșirea lucrărilor de împărțire organică, și până la consolidarea liniștii interne a celor două provincii. După aceea trupele celor două puteri vor evacua complet principatele, dar vor rămâne încă destul de aproape pentru a putea intra acolo imediat, în cazul în care împrejurări grave, survenite în Principate, se reclamă din nou adoptarea acestei măsuri. Independent de aceasta, se va avea grijă să se completeze fără întârziere reorganizarea miliției indigene, în așa fel încât ea să ofere, prin disciplina și efectivul său, o garanție suficientă pentru menținerea ordinii legale.

Art. V. În timpul ocupației, cele două Curți imperiale vor continua să aibă în principate un comisar extraordinar rus și un comisar extraordinar otoman. Acești agenți speciali vor avea sarcina să supravegheze mersul lucrurilor și să ofere în comun domnitorilor părerile și sfaturile lor, ori de câte ori vor remarca unele abuzuri grave sau vreo măsură dăunătoare liniștei țării. Numiți comisari extraordinari vor avea instrucțiuni identice, stabilite între cele două curți imperiale, care le vor stabili îndatoririle și gradul de autoritate pe care vor trebui să o exercite asupra treburilor principatelor. Cei doi comisari extraordinari vor trebui, de asemenea, să se înțeleagă în privința alegerii membrilor comitetelor de revizuire,

care trebuie stabilite în principate, așa cum s-a spus în articolul III. Ei vor trebui să dea socoteală curților lor respective de munca acestor comitete, adăugând propriile lor observații.

Art. VI. Durata prezentului act este fixată pe șapte ani, la expirarea cărora cele două curți își rezervă dreptul să ia în considerare situația în care s-ar afla atunci principatele și să avizeze măsurile ulterioare pe care le-ar considera cele mai convenabile și cele mai proprii să asigure, pentru un viitor îndepărtat, bunăstarea și liniștea acestor provincii //.

*

p. 387 De la prima vedere era evident că, Convenția de la Balta Liman era departe de a instaura ceva trainic, că era numai o ușoară pansare a răni și că principalul scop avut în vedere era numai acela de a îndepărta primejdia iminentă. În acea vreme, toate spiritele erau preocupate de problema alegerii definitive a domnului pentru Țara Românească, chestiune care, judecând după scrisorile din Constantinopol, trebuia să primească o soluționare neîntârziată. Trebuie observat cât de mult emoționase această știre pe toți cei ambițioși; fiecare din pretendenți folosea în acest scop toate mijloacele aflate la îndemână pentru a-și asigura succesul candidaturii.

Tuturor celor care încercau să afle ceva de la mine le răspundeam că-mi sunt total necunoscute hotărârile ministerului imperial și că alegerea domnului se va face în realitate la Constantinopol, după o prealabilă înțelegere a ministerului otoman cu misiunea imperială și că, după părerea mea, printre boierii cei mai însemnați nu se găsea nici unul care să întrunească calitățile necesare pentru ocuparea acestui post, cu folos pentru țară în dificultățile ei, și că chiar nu pricepeam cum în respectivele împrejurări oamenii cu judecată sănătoasă vor să-l obțină pe acesta.

Cu toate acestea, demnitatea de domn o râvneau foarte mulți: Cantacuzino, Constantin A. Suțu, Alexandru Ghica, Gheorghe Filipescu și <Barbu> Știrbei își pusese ră candidatura. Fiecare din acești pretendenți se străduia să se împingă pe sine înainte în dauna celorlalți și trebuie să recunosc că josnicia de caracter dovedită în această împrejurare de mulți dintre ei mi-a trezit cea mai puternică repulsie. Însă, pentru a fi obiectiv, trebuie, de asemenea, spus că situația politică apăsătoare i-a făcut pe boierii moldo-vlahi așa cum îi vedem azi. Este aproape imposibil ca un popor, de care trag în părți diferite două puteri vecine și care, după o expresie vulgară, a fost obișnuit în decursul a mai multor secole să *sugă la două*
p. 388 *oi*, deci este aproape imposibil spunem, ca // în asemenea împrejurări poporul să nu cadă, finalmente, în cea mai deplină demoralizare.

Era evident că sistemul de conducere în frunte cu domnii, care s-a dovedit și în trecut defectuos, nu corespundea situației țării și că nu se putea spera ca principatele dunărene să se conducă pe viitor după un asemenea sistem, fără a fi supuse unor permanente tulburări. În această privință erau de acord reprezentanții tuturor partidelor și curenților, cu excepția celor care din ambiție doreau să ajungă domni.

Discuțiile asupra alegerii domnilor nu ajunseseră însă așa de departe cum se presupunea la București. Abia la sfârșitul lui aprilie, ambasadorul rus la

Constantinopol, domnul Titov⁴⁶, m-a înștiințat că în ceea ce privește candidaturile la titlul de domn în Țara Românească acestea au fost limitate la două persoane: caimacamul Cantacuzino și Știrbei și îmi cerea părerea privind care din ei ar trebui preferat. M-am grăbit să răspund că dacă se pune problema unei alegeri între Cantacuzino și Știrbei, atunci după părerea mea trebuie preferat primul dintre ei pentru simplul motiv că numirea lui Știrbei ar fi ridicat împotriva sa partidul rural care avusese o atitudine ostilă lui Bibescu, precum și pentru faptul că dintre cei doi frați, Știrbei era cel mai puțin iubit. În fine, un alt motiv care vorbea în favoarea lui Cantacuzino consta în aceea că el îndeplinise timp de opt luni funcția de caimacam mulțumind pe toată lumea și a ieșit din această situație grea, nefavorabilă atât de bine cât au permis împrejurările.

Dar încă înainte ca răspunsul meu să fi fost primit de domnul Titov, miniștrii otomani – din motive cunoscute doar de ei – au găsit necesar să grăbească rezolvarea problemei alegerii domnilor și au propus pe <Barbu> Știrbei în Țara Românească și Grigore Ghica pentru Moldova. În cazul de față, Poarta voia să-și afirme autoritatea și să-l pedepsească pe prințul Sturdza pentru devotamentul său către Rusia.

Cu toate că această propunere a fost primită de către d-l Titov numai *ad referendum* și cu condiția aprobării ei de către cabinetul imperial, la Constantinopol se știa foarte bine că problema persoanelor era, în ochii Rusiei, de ordin secundar și că noi eram gata să acceptăm orice soluție care ar fi promis asigurarea ordinii și a liniștii sociale în principate. Din această cauză Știrbei⁴⁷ și Grigore Ghica⁴⁸ au fost confirmați în calitate de domni. //

Alegerea primului a fost nepopulară în cel mai înalt grad, așa încât chiar de la început a trebuit să ducă lupta cu o opoziție puternică. În ceea ce-l privește pe Ghica, acesta dispunea de multe calități personale; era un om amabil în sensul deplin al cuvântului, însă era problematic dacă era capabil să conducă în această epocă de furtuni politice. În afară de aceasta, el a fost pus într-o poziție falsă, prin legăturile care le avea cu partida liberală, care văzuse în persoana lui pe unul din conducătorii săi. El a rămas la post numai câțiva ani și, căzând într-o melancolie profundă, într-un acces de demență și-a pus capăt vieții.

În corespondența mea cu vice-cancelarul, am subliniat foarte des situația anormală creată pentru Moldo-Valahia prin tratate și nu încetam să repet că noi am căzut într-o cursă și că trebuie să căutăm o ieșire din ea, însă nu pe căile folosite până acum. În cele din urmă am adunat aceste idei risipite prin diverse scrisori și le-am expus într-un memoriu asupra situației de atunci a principatelor dunărene, trimis contelui Nesselrode la 1 octombrie 1849. Conținutul său îl redau mai jos fără cea mai mică modificare și, cu toate că de atunci au trecut aproape douăzeci de ani, nu consider necesar să schimb nimic din el, deoarece tot ceea ce eu am prevăzut s-a împlinit foarte curând și pe deplin.

⁴⁶ Vladimir Pavlovici Titov (1805–1891), istoric și om politic, ambasador al Rusiei la Constantinopol (1842–1853). Între 1839–1840 a fost consul la București.

⁴⁷ Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1848–1853; 1854–1856).

⁴⁸ Grigore, Ghica (1804–1857), domnitor al Moldovei între 1849–1853.

Memoriu despre situația Principatelor Dunărene

Germenul situației critice și anormale, în care se află în prezent Moldova și Țara Românească, se găsește în tratatul de la Adrianopol. Prin faptul că principatele au fost puse sub protecția Rusiei, iar Poarta rămânea doar puterea suzerană pur nominală, a fost creată o stare de lucruri atât de contradictorie încât mai devreme sau mai târziu ea trebuia să-și arate roadele amare”.

p. 390 În decursul primilor ani după încheierea Tratatului de pace de la Adrianopol nu s-au putut sesiza toate dificultățile situației, deoarece în acea vreme Turcia simțea înaintea de toate necesitatea de a-și vindeca rănilor cauzate de război și părea că pierduse complet din vedere principatele. Încetul cu încetul lucrurile luau o altă întorsătură. Pe de o parte insinuările puterilor străine care priveau cu invidie influența în creștere a Rusiei, pe de altă parte împrejurarea că noi eram nevoiți să ne adresăm Turciei după firmele ale Sultanului pentru confirmarea obligațiilor celor nou-numiți în funcții sau a celor trimiși în exil, // demonstau de fapt Porții că prin Tratatul de la Adrianopol principiul său de suzeranitate rămăsese în esența sa neatins. El putea să permită Turciei ca, în împrejurări favorabile, să poată ocupa din nou situația pierdută în principate.

Între timp s-a dezlănțuit puternica furtună politică a anului 1848, care a zguduit întreaga construcție socială a Europei din temelii; ne putem oare mira că această zguduire s-a resimțit puternic în Moldova și Țara Românească, unde teoriile distructive prinseseră deja rădăcini adânci datorită unor conducători slabi și neprevăzători? Începuturile democratice și revoluționare, care triumfaseră mai presus de toate în Franța, s-au răspândit asemenea unui torent nimicitor tot mai departe și mai departe. Tronurile se clătinau peste tot și domniile, mai mult decât alte persoane, puteau să se teamă pentru situația lor.

Însă, cu toată slăbiciunea autorităților din principate și cu toată stricarea dăunătoare a moravurilor, o acțiune hotărâtă a guvernului imperial ar fi vârat teama în cei nemulțumiți și ar fi preîntâmpinat izbucnirea revoluției, dacă Turcia n-ar fi sprijinit pe răzvrătiți, pe ascuns și pe față, împingând țara în vârtoarea revoluției. În acest caz Poarta era condusă numai de ura sa oarbă împotriva Rusiei, fără să acorde atenție faptului că triumful începuturilor democratice într-unul din punctele întinselor sale stăpâniri ar fi constituit un important pericol pentru ea însăși, deoarece ar fi trezit la răscoală pe toți ceilalți supuși creștini ai ei. Unica regulă conducătoare a politicii sale era aceea de a crea dificultăți pentru Rusia și de a redobândi în principate influența pierdută de guvernul turc. Uneltirile perfide ale Turciei și-au arătat curând roadele. În Țara Românească a izbucnit o mișcare revoluționară și dacă exemplul ei n-a fost urmat de Moldova, aceasta s-a datorat numai intervenției la timp a trupelor ruse în acest principat. Din acel moment problema principatelor a început să se complice și să se încurce cu fiecare zi. Modul de acțiune cu două fețe prin care se intrase în secret în legături cu revoluționarii; înlocuirea lui cu Fuad-efendi, care deși pe față acționa corect, nutrea o nu mai puțin călduroasă simpatie pentru partidul tinerei Valahii, ocuparea militară de către turci a Bucureștilor; intrarea trupelor ruse – aproape în același

timp – în Țara Românească; ciocnirile care au avut loc aici între cele două armate, în fine divergențele de păreri între Sultan și puterea protectoare referitor la pedepsirea celor vinovați de răscoală – toate acestea s-au petrecut nu demult și sunt cunoscute tuturor, așa încât n-au nevoie de o descriere amănunțită”.

De aceea vom trece direct la Convenția de la Balta Liman, încheiată în scopul de a reglementa // la cel mai înalt nivel starea anormală a lucrurilor și situația, care p. 391 era încordată în așa măsură, încât în principate războiul putea izbucni din cauza celei mai mici ciocniri. Printr-o altă analiză scurtă a acestei Convenții o să caut să rezolv întrebarea dacă nu cumva Turcia, prin anumite uneltiri n-a căutat să redobândească unele prerogative pe care le pierduse în urma războiului.

În virtutea Tratatului de la Adrianopol, Turcia nu numai că renunțase la dreptul de a mai ține armata în principate, dar i se pusese în vedere în chip deosebit de ferm ca nici un turc înarmat să nu îndrăznească să treacă peste Dunăre. Acum turcilor li se acorda dreptul de a ține în principate o armată de până la 10 000 de oameni, atât timp cât va fi necesar pentru restabilirea ordinii. Prin prevederile aceluiași tratat, principatele urmau să beneficieze de o deplină autonomie în ceea ce privește administrația internă, iar Poarta nu avea voie să se amestece în treburile țării. Acum Poarta primea dreptul să aibă în principate un comisar atât timp cât va dura ocupația militară, iar acest comisar va avea, firește, o influență mai mult sau mai puțin determinantă. Tratatul de la Adrianopol avusese în vedere să apere principatele de pretențiile bănești al Porții, stabilind odată pentru totdeauna la ce proporții urma să fie plătit tributul de fiecare din cele două principate. Acum însă scaunul de domn se obține la Constantinopol la mezat, așa încât hotărârea din trecut de fapt era revocată, deoarece niciodată nu s-au stors mai mulți bani din Moldova și Țara Românească – și mai metodic – decât atunci când s-a hotărât a li se acorda domnilor sume ce trebuiau să acopere cheltuielile de înscăunare. Aceste sume, după mărimea lor, egalau pe cele plătite pentru ocuparea tronului. În fine, alegerea candidaților era, de asemenea, încredințată Porții, iar cele petrecute cu cei doi domni noi dădeau motiv să se creadă că acțiunea revoluționară inițiată prin intrigile Porții va fi continuată pe mai departe tocmai de aceia pe care ea i-a instalat în fruntea guvernării. Și astfel Convenția de la Balta Liman (cu excepția câtorva schimbări cerute de împrejurări) a restabilit – în mai mică măsură la o vedere din afară – acea stare de lucruri existentă înainte de revoluție. Cele expuse mai sus dovedesc clar că această Convenție, deși semnată de turci cam forțat, le-a redat // însă acele p. 392 drepturi care prin Tratatul de la Adrianopol fuseseră abrogate pentru totdeauna.

Acum apare întrebarea: vor avea destulă putere principii Moldovei și Țării Românești pentru a-și menține domniile ? Noi ne pronunțăm cu fermitate că nu, deoarece nu trebuie uitat că revoluția românească a trasat o adâncă linie despărțitoare între trecut și viitor, așa încât ceea ce era posibil înainte de această epocă nu va mai fi posibil după furtuna revoluționară care a arătat, în toată goliciunea ei, slăbiciunea conducerii domnitorilor. Și pe ce s-ar fi putut baza acești domni pentru a obține să le fie respectată puterea ? Pe dragostea și devotamentul supușilor ? Însă era suficient să obții titlul de domn pentru a-i transforma pe toți în dușmani și invidioși și care, în loc de a-l susține pe domn, se gândesc numai cum să-l răstoarne. Cumva pe miliția plătită ? În nici un caz și asta pentru un motiv

foarte simplu: disciplina militară și forma electivă de conducere sunt, după părerea mea, incompatibile. Se poate oare, de exemplu, presupune ca miliția moldovenească, care se declarase gata să moară pentru prințul Sturdza, să fie gata să facă același lucru pentru principele Ghica, când fiecare soldat știa că acesta din urmă a fost toată viața lui un adversar al celui dintâi și că a reușit în fine să-l doboare datorită opoziției sistematice și intrigilor sale? Fiecare va fi de acord că devotament de felul acesta nu poate exista într-o inimă omenească și prin aceasta poate fi înțeleasă, dar nu scuzață, atitudinea miliției valahe în timpul revoluției. Această armată, fără îndoială, ar fi rămas credincioasă principelui Alexandru Ghica, dar ea a asistat la căderea lui Bibescu, fără a fi mișcat un deget pentru a-l apăra.

De aceea, domnii, pentru a nu cădea la prima manifestare de nemulțumire din partea poporului, se bazează exclusiv pe teama ce o inspiră Rusia. Dar oare Rusia în cele din urmă nu se va satura să joace un rol, pe care ar fi nevoită să-l aibă în asemenea cazuri ? Trebuie să recunoaștem că este foarte neplăcut să fii nevoit a fi gata în orice clipă să ocupi militaricește principatele și să aștepti mereu noi complicații în legătură cu Turcia și cu restul Europei. Dar ce ar fi de făcut pentru a ieși dintr-o asemenea situație ? Rămâne de ales între trei căi, fiecare având, din păcate, și foarte importante neajunsuri: //

p. 393 1) Să se renunțe la toate drepturile noastre de protectorat asupra principatelor dunărene și să se admită ca Poarta să le conducă exact „întocmai” cum își conduce propriile sale provincii. Aceasta ar însemna să rupem cu propriile noastre mâini tratatele semnate prin ascuțișul sabiei noastre și să renunțăm la drepturile obținute cu prețul sângelui vărsat în decursul a nenumărate lupte. Aceasta ar mai însemna să se dea o lovitură de moarte respectului de care se bucură Rusia și să se îndepărteze pentru totdeauna de ea populația creștină a Orientului, care și-a pus în ea toate speranțele sale.

2) Să se facă din Moldova și Țara Românească un regat independent și să se atribuie puterea supremă asupra lor unui prinț oarecare, aparținând uneia din casele domnitoare ale Europei. Turcia, evident, ar consimți fără dificultate la un asemenea aranjament, întrucât ea își dă seama că nu poate lupta cu succes împotriva Rusiei în Principate și, de asemenea, este conștientă că acestea din urmă îi pricinuiesc numai griji, fără a contribui în nici un chip la întărirea puterii ei actuale. Credem chiar că puterile maritime se străduiesc să determine Turcia să fie în favoarea acestei rezolvări a problemei. Din acest punct de vedere Rusia ar fi privată de mijloacele sale de acțiune asupra Turciei, în schimb ar fi eliberată de împovărătorea obligație de a acorda protecția sa acestui popor, care vede în această protecție o înrobire și gândește că se poate descurca și fără noi. Însă va fi oare în stare acest regat să reziste prin forțe proprii și nu va fi oare acesta un nou model de regat grec, care se simte strâmtorat înăuntrul granițelor sale, fiind lipsit de un început de vitalitate?

Dacă zguduirile politice, care au caracterizat anii fatali 1848 și 1849, ne-au demonstrat însă destul de clar că statele de rangul al treilea au fost incapabile să ființeze la primirea acelor lovituri puternice pe care spiritul anarhiei le-a răspândit în rândul maselor populare, neavând nici poliție suficientă pentru supravegherea complotiștilor, nici destule forțe armate pentru înăbușirea rășcoalelor în chiar momentul izbucnirii lor, statele mici vor fi întotdeauna jertfe acelor demagogi îndrăzneți care visează numai la răsturnarea ordinii existente. Ca exemple admirabile ale acestui adevăr servesc ducatul Baden, marele ducat al Toscanei și

statul papal. În fiecare din aceste state a fost necesar să se recurgă la intervenția străină, pentru restabilirea ordinii încălcate; iar la Roma, la fel ca la Karlsruhe sau la Florența, ocupația militară este considerată unica garanție împotriva noilor încercări ale partidului republican. // Regatul moldo-valah se va găsi într-o stare de neputință, din aceleași motive pentru care au fost neputincioase statele amintite. Așa cum noi, neîncetat am fost nevoiți să intervenim în treburile sale interne, pentru ca astfel să preîntâmpinăm anarhia la granițele noastre, într-o „asemenea situație” nu vom putea acționa pentru securitatea granițelor noastre, nici pentru ușurarea dificultăților pricinuite nouă de principate în ultima vreme; vom fi doar privați de un loc potrivit pentru operațiile militare în cazul unui război cu Turcia. p. 394

3) Din această cauză nu există mijloc mai bun de a îndepărta toate dificultățile ce ar rezulta decât unirea Moldovei și Țării Românești cu Rusia și am putea fi siguri că principatele, dat fiind bogățiile lor naturale, ar atinge curând sub o conducere fermă și înțeleaptă, un înalt nivel de bunăstare. Însă unirea acestor țări cu Rusia nu ar putea avea loc altfel decât în urma unui război; iată pentru ce noi și presupunem că, oricâte eforturi am face pentru păstrarea păcii, războiul este de neevitat, că el poate izbucni mai curând sau mai târziu, însă în orice caz va izbucni fără pic de tăgadă, întrucât își are rădăcinile în situația din principatele dunărene descrisă de noi”.

Raport către cancelarul K. V. Nesselrode⁴⁹

București, 21 mai (s.n.) 1848

Domnule Conte,

p. 102

Plecarea comisarului turc Talaat-efendi din Constantinopol a întârziat, nu știu pentru care motiv, și el nu va sosi aici decât la începutul săptămânii viitoare. Dacă m-aș întoarce la Iași fără a-l aștepta, în timp ce el se îndreaptă spre București pentru a mă găsi <acolo> ar fi din partea mea atât neconvenabil cât și nepolitic, cu atât mai mult cu cât contează mai presus de toate să apară în ochii tuturor că o înțelegere perfectă și o completă identitate de vederi domnește între curtea suverană și curtea protectoare.

Pe de altă parte știrile pe care le am de la Iași nu sunt prea liniștitoare. Se vorbește din nou de numeroase reuniuni când la unul, când la altul dintre boieri; mitropolitul⁵⁰, în ciuda viilor mele presiuni, continuă să se țină la distanță de guvern, privându-l astfel de sprijinul său atât de esențial în împrejurările dificile în care ne găsim. Mă tem, de asemenea, ca p<rințul> Sturdza să nu se lase antrenat, datorită vehemenței caracterului său, la măsuri violente, care n-ar face decât să crească exasperarea. Toate aceste considerații m-au obligat să-l determin pe dl. Kotzebue să se ducă imediat la Iași și să rămână acolo vreo cincisprezece zile. Considerația de care el se bucură în Moldova ca și ascendentul pe care îl are asupra

⁴⁹ Traducerea s-a efectuat după textul original publicat de Ion Varta, *Revoluția de la 1848 în Țările Române. Documente inedite din arhivele rusești*, Chișinău, 1998, p. 102–104.

⁵⁰ Este vorba de mitropolitul Meletie Lefter „Brandaburul” (1844–20 iunie 1848).

spiritelor, mă face să cred că el va reuși să le calmeze. Până atunci, voi avea timpul <necesar> să port discuții cu comisarul turc, a cărui misiune se întinde probabil și asupra Moldovei, și atunci voi putea fără <vreun> inconvenient să mă duc la Iași pentru a-l înlocui pe dl. Kotzebue //

p. 103

Am profitat de cele două săptămâni pe care le-am petrecut la București pentru a parcurge orașul în toate direcțiile și trebuie să admit că, în comparație cu prima mea ședere aici⁵¹, orașul a <înregistrat> o schimbare, în ceea ce privește aspectul; și asta este situația, cu atât mai mult în cazul caselor care au căzut pradă incendiilor și care au fost peste tot reconstruite și acum sunt chiar mai frumoase. Fântâni, alimentate prin intermediul unei mașini cu aburi, nu se găsesc în realitate decât pe o singură stradă, dar există intenția de a le construi, cu timpul, în toate părțile orașului; o foarte frumoasă grădină publică, situată la porțile orașului și căreia i s-a dat numele de grădina Kisseleff; în fine, o foarte frumoasă cazarmă, care tocmai a fost construită pentru cavalerie, iată înfrumusețările cele mai remarcabile pe care cred a <vi> le semnală. În același timp, s-a trasat o rețea de șosele care, odată terminate, vor lega între ele principalele puncte ale Miciei și Marii Valahii. Aceste lucrări nu vor putea, cum este și firesc, să se termine decât după un timp și diferitele părți ale șoselelor, date până în prezent folosinței publice, nu au decât o lungime de 11 verste⁵², dar ele sunt bine făcute și durabile, căci bolovanii adunați în albia torenților și care sunt folosiți aici pentru executarea șoselelor sunt preferabili pietrelor sfărâmate care se întrebuințează la noi. Mai multe poduri au fost, de asemenea, construite pe diferite drumuri, dar toată lumea este de acord cu faptul că podul de peste Olt este o construcție dintre cele mai remarcabile, atât din punct de vedere al eleganței cât și al solidității.

Nu s-ar putea nega administrației prințului Bibescu că țara a progresat odată cu ameliorările pe care tocmai le-am enumerat și putem fi siguri că odată cu dorința de a-și ilustra domnia și într-o țară ca Muntenia unde totul trebuie creat, prințul Bibescu n-ar cere mai mult pentru a face mai mult decât atât, dacă ar avea însă mijloacele <necesare>. Dar resursele financiare ale Țării Românești nu-i permit mai mult; eu cred, de altfel, că el nici nu le-a folosit în executarea proiectelor sale și, întrucât a dorit să facă prea mult și prea repede, el a atacat și rezervele, care ar fi trebuit să fie în trezorerie și în casa centrală. Cel puțin acesta este lucrul de care îl acuză bârfitorii și, pentru a avea certitudinea, ar fi trebuit făcut un control al casierilor, ceea ce ar avea grave neajunsuri, dar am motive să cred că faptul este adevărat. Totuși, chiar învinovățindu-l pe prințul Bibescu de absența spiritului de economie și chiar de o anume larghețe <a cheltuielilor> care nu este justificată de resursele țării, nu cred că el ar fi deturnat o cât de mică parte din veniturile statului în folos propriu.

Este la fel de puțin econom cu propriul său avut, ca și cu banii publici și, în acest sens, dovada cea mai convingătoare o constituie datoriile care îi grevează patrimoniul personal.

Cred, de aceea, domnule conte, că majoritatea reproșurilor care sunt adresate <domnitorului> Bibescu nu merită ca atare să fie luate serios în considerație, cu excepția a două puncte, asupra cărora îmi permit să atrag atenția Ministerului Imperial:

⁵¹ Prima ședere a lui Alexandr Osipovici Duhamel avusese loc în 1842 (cf. G. Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 385).

⁵² O verstă: 1,071 km.

1. *Justiția*. Toată lumea se plânge de faptul că justiția niciodată nu a fost atât de prost administrată ca în timpul <actualei> domnii. Structura tribunalelor este proastă, majoritatea judecătorilor sunt corupți; dar ar fi nedrept să reproșezi totul prințului Bibescu, căci el nu se poate servi decât de instrumentele pe care le are la dispoziție și nu este vina sa dacă țara este atât de profund demoralizată. //

Dar, dacă ar fi un lucru pe care ar trebui să-l facă ar fi acela de a veghea ca p. 104
procedura judiciară, așa cum este ea fixată de Regulamentul Organic, să fie scrupulos respectată: în timp ce el este cel dintâi care, urmare a acestei prezumții care îl domină, răstoarnă ordinea procedurii, casează sentințe (pe care în cazul cel mai bun ar fi trebuit să le trimită tribunalului cu observațiile sale), confirmă prea adesea rapoartele pe care Departamentul Justiției i le prezintă asupra unor afaceri litigioase și erijează acest Departament într-un nou tribunal, în contradicție formală cu Regulamentul Organic, care a pus ca bază a oricărui edificiu guvernamental în Principate separarea puterii executive de puterea judecătorească. Acționând în acest fel, prințul Bibescu își asumă gratuit responsabilitatea tuturor nedreptăților judiciare, care, fără aceasta ar fi căzut în întregime asupra tribunalelor.

2. *Alegerile*. Prin rapoartele Consulatului general, Ministerul Imperial a fost ținut la curent cu interpretarea pe care prințul Bibescu a dat-o legii electorale și cu nemulțumirea care a rezultat de aici. Această nemulțumire nu s-a calmat de atunci; dimpotrivă, ea câștigă teren și va putea sfârși prin a deveni foarte periculoasă. Eu nu știu dacă, așa cum asigură prințul Bibescu, el a procedat la alegeri după textul riguros al legii, dar sigur este că aceasta era o inovație, diametral opusă față de tot ceea ce se practicasese până atunci și că, înainte de a lua o măsură atât de gravă, prințul Bibescu ar fi trebuit să ceară în această privință, opinia, Cabinetului Imperial și asentimentul său. Nu cred nici că această lovitură de stat poate fi justificată de rezultatele pe care le-a obținut.

O Adunare Generală compusă în mare parte din funcționari publici, care nu cuprinde decât un foarte mic număr de mari proprietari, și care prin aceasta nu posedă câtuși de puțin încrederea țării și nu poate exercita un control eficace asupra utilizării veniturilor statului, o asemenea adunare prezintă mai curând un pericol, întrucât ea nu oferă nici un sprijin guvernului și cel mai bine ar fi fost să nu fi fost convocată de loc.

Această chestiune merită, Domnule Conte, să solicite întreaga atenție a Ministerului Imperial, căci soluția arbitrară pe care a dat-o domnitorul nu poate avea forța legii. Aș fi dorit, Domnule Conte, ca la întoarcerea mea la St. Petersburg să se formeze un Comitet, sub președinția Excelenței sale D-l Conte Kisselev, pentru a lua în discuție tot ceea ce s-a raportat aici; ca acolo să se discute pro și contra acestei măsuri și să se ia o hotărâre care să fie comunicată atât Domnitorului, cât și Consulatului General, în așa fel încât după expirarea mandatului de cinci ani al adunării generale actuale să se procedeze în conformitate cu ceea ce a fost încălcat la noile alegeri.

Am onoarea de a fi, cu cea mai înaltă considerație și cu respectuos devotament,
Domnule Conte

Al Excelenței Voastre
prea umil și supus servitor
A. Duhamel

JEAN HENRI ABDOLONYME UBICINI (1818–1884)

Jean Henri Abdolonyme Ubicini s-a născut în localitatea Issoudin, la 20 octombrie 1818, într-o familie originară din Lombardia. După absolvirea cursurilor liceului din Versailles (1836–1838) a predat, câțiva ani, retorica la colegiul din Joigny. În 1846, Ubicini a plecat în Italia, de unde a pornit spre Orient, călătorind prin Grecia, Imperiul Otoman și Țara Românească. El s-a aflat la București în timpul revoluției din 1848, participând nemijlocit la evenimente, în calitate de secretar al guvernului provizoriu. A fost în strânse legături de prietenie cu majoritatea fruntașilor revoluției, în special cu C. A. Rosetti, frații Goleștii, cu Ion C. Brătianu, Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu. Bucurându-se de mare încredere din partea acestora, i s-a încredințat chiar și o funcție politică, anume cea de secretar al Locotenentei Domnești. În această calitate, el a însoțit delegația română la Constantinopol, pentru a supune proiectul de Constituție discuției și sancționării de către sultan. După reprimarea revoluției de către trupele otomane și rusești, Ubicini a părăsit Țara Românească, plecând mai întâi la Constantinopol, ca purtător al corespondenței consulului britanic Colquhoun și apoi în Franța. De atunci și până la încetarea din viață, Ubicini a dus o neobosită activitate publicistică, pentru a face cunoscută în străinătate istoria poporului român și, mai ales, pentru a susține drepturile legitime ale românilor la libertate și unitate națională. El a fost într-un continuu contact cu prietenii săi români, nevoiți a lua calea exilului, după eșuarea revoluției din 1848, și a rămas în Franța până la încheierea războiului Crimeii. În 1849, Ubicini a publicat cunoscutul *Mémoire justificatif de la Révolution roumaine du 11/23 Juin 1848*. În calitate sa de colaborator al unor prestigioase publicații („Siècle”, „Revue d'Orient”, „Courier de Paris”, „Moniteur Universel” ș.a.), Ubicini n-a pierdut nici o ocazie pentru a susține cauza unirii principatelor și ulterior pe cea a alegerii unui „domn străin” pentru tronul României. În acest cadru se înscriu și cunoscutele sale lucrări *Provinces Roumaines* (1856), *La Question des principautés danubiennes devant l'Europe* (1858), *Les Principautés Unies devant la Conférence* (1866). Remarcabil este și studiul introductiv, cu caracter istoric, al lui Ubicini la volumul *Ballades et chants populaires de la Roumanie, recueillis par V. Alecsandri* (1855). Primul voiaj al lui Ubicini în Țara Românească și evenimentele din 1848, în care a fost direct implicat, au făcut obiectul unei serii de articole, publicate în revista „Siècle” (17 și 29 decembrie 1857, 9, 24 ianuarie și 7 aprilie 1858), sub titlul *La Valachie en 1848. Souvenirs et épisodes de voyages*. Versiunea în limba română a fost publicată, câteva decenii mai târziu, în „Convorbiri literare” sub titlul *Valahia la 1848. Amintiri și întâmplări de călătorie*, XVIII (1884) nr. 6, p. 213–218; nr. 7, p. 263–269 și nr. 8, p. 326–337 și republicată în 1904 (*Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, t. V, București, p. 787–819) și 1916 (*Lui C. A. Rosetti 1816–1916. La o sută de ani de la naștere sa*, ediția III, p. 113–139).

Marea simpatie pe care o nutrea pentru poporul român, strânsele sale legături de prietenie cu foștii revoluționari de la 1848, militanți pentru unirea principatelor și, ulterior, oameni politici de frunte ai României, l-au determinat pe Ubicini să înceapă redactarea unei istorii a românilor pe care, din păcate, nu a reușit să o finalizeze, moartea sa survenind la 27 octombrie 1884. Partea definitivată a fost publicată de către George Bengescu, doi ani mai târziu, sub titlul *Les origines de l'Histoire des Roumains*. Volumul conține și un studiu bibliografic semnat de editor. Bun cunoscător al realităților din Balcani și situației din Imperiul Otoman, Ubicini a publicat și o serie de lucrări, primite de public cu viu interes, referitoare la problema orientală, mai cu seamă că era la ordinea zilei. Dintre acestea menționăm: *Lettres sur la Turquie*, lucrare ce a apărut ulterior în versiune italiană (1853–1854) și engleză (1856), *La Question d'Orient devant l'Europe*, Paris (1854), *La Turquie actuelle*, Paris, 1855,

Études historiques sur les populations chrétiennes de la Turquie d'Europe. Les Serbes sous la domination ottomane (1861), *L'État présent de l'Empire Ottoman* (1876), carte scrisă în colaborare cu Pavet de Corteille, de la Collège de France, *Constitution ottomane expliquée* (1877), *Les Constitutions de l'Europe orientale. Constitution de la Principauté de Serbie, annoté et expliqué*, (1871). Acestora li se adaugă articolele din presa vremii. În calitate sa de editor, Ubicini a mai publicat în 1855 o ediție a operelor lui Voltaire, iar în „Revue de géographie” unele fragmente din jurnalul de călătorie al contelui d'Hauterive. Ubicini este și traducător al cărților I–IV din Saturnaliile lui Macrobius (1845–1847) și al lucrării lui Zirardini, referitoare la viața literară și artistică din Italia (*L'Italie littéraire et artistique*, Paris, 1850). Legătura sa cu România, țară pe care o considera a doua sa patrie, l-a determinat să lase moștenire Academiei Române toate cărțile din biblioteca sa, referitoare la Orient. Pentru serviciile aduse României, pentru numeroasele sale articole, studii și lucrări referitoare la istoria românilor și la lupta acestora pentru libertate, unitate și independență națională, Ubicini a primit în 1867 cetățenia română, iar câțiva ani mai târziu, în 1872, a fost ales membru onorific al Academiei Române.

Despre Ubicini au scris: Nicolae Iorga, *Ubicini în Muntenia la 1848*, în „Revista istorică”, an IV, 1918, p. 15; Nicolae Isar, *Istoria modernă a românilor. Imaginea societății românești în Franța (1774–1848)*, Editura Universității București, 1992; Idem, *Istoria revoluției de la 1848 în lucrările lui Ubicini*, în „Analele Universității spiru Haret. Seria istorie”, 1998, nr. 1, p. 123–133

JEAN HENRI ABDOLONYME UBICINI

Valahia în 1848. Amintiri și întâmplări din călătorie¹

Scrisoarea I²

Domnului ...

În carantină la Giurgiu

Martți, 27 iunie <1848>

Să te păzească Dumnezeu, vechiul meu prieten, de o carantină, și mai ales de o carantină la Giurgiu ! Dar de așa ceva nu-mi este frică pentru tine. Ești din aceia care se depărtează cât pot de rar de casa părintească. Toate afecțiunile, existența ta sunt concentrate în acest mic cerc, a cărei circumferință lesne ți-o cuprinde privirea: dea Domnul să găsești întotdeauna acolo pacea și fericirea! p. 787

Chiar acum mi s-a adus tot ce-mi trebuia pentru a scrie ! Mi s-au înapoiat în aceeași vreme cărțile, hârtiile, hainele ce mi se luaseră ieri la sosire, pentru a fi afumate, timp de 24 de ceasuri, cu aburi de terebentină. Poți dar să pui mâna pe această hârtie în toată liniștea. //

Am părăsit Constantinopolul la 20 ale lunii <iunie> pe vaporul Lloydului austriac. Joi dimineața intram pe Dunăre prin gura Sulinei, astăzi singura deschisă p. 788

¹ Text preluat și adaptat după *Valachia la 1848. Amintiri și întâmplări din călătorie. Scrisoarea I–III*, în vol. *Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente...*, t. V, Institutul de Arte grafice „Carol Göbl”, București, 1904, p. 787–819.

² „Aceste trei scrisori ale d-lui Ubicini au apărut pentru întâia oară în ziarul francez „Le Siècle” din Paris, în 1849 (?) sub titlul „Trois mois en Valachie” Nota a apărut la prima semnalare a textului în „Convorbiri literare”, 1884, p. 212.

navigației. Fluviul este întristător de privit din acest loc. Lărgimea lui ar fi de abia două treimi din cea a Senei la „Pont des Arts”, malurile îi sunt netede și cenușii ca ale Olandei, apa este gălbuie și aproape stătătoare, în toate părțile se văd bălți și, ca printr-un fel de ironie, orăcăitul asurzitor al broaștelor se amestecă cu vocea cea puternică a mării. Aceasta este tristă ca viața unui bărbat ce pare destinat pentru o soartă măreață și de care nu se alege decât praful. La ce i-a slujit să fi plecat așa de departe, să fi cutureierat mai bine de jumătate din Europa, să fi scăldat în undele sale orașe ca: Ratisbona³, Viena, Pesta, Belgrad, să fi văzut atâtea bătălii și atâtea generații urmându-se pe malurile sale, pentru a sfârși așa de ticăloșește printre trestii și bălți [...].

De atunci râul a revenit la simțiri mai bune, malul-i stâng s-a reîntors creștinătății și semiluna a fost înlocuită de crucea ortodoxă, pe vârful bisericilor din Chilia, Ismail și Reni. Dar aspectul malurilor Dunării de la Sulina la Galați a rămas de o monotonie care te desnădăduiește. La stânga ai pustiurile Dobrogei și mai departe Bulgaria, unde vezi lucind din loc în loc acoperișul alb al vreunui minaret. La dreapta ai Basarabia cu pichetele sale sanitare, așezate din două sute în două sute de pași de-a lungul malului, de la mare până la Prut, păzite de cazaci. Nimic nu este așa de trist la privire ca aceste pichete, ridicate pe stâlpi în mijlocul stufului înalt de douăzeci până la douăzeci și cinci de picioare⁴. Dinaintea fiecărui pichet se află o gheretă, de unde santinela, dreaptă ca un par, prezintă arma pavilionului Austriei, ce fâlfâie înapoia vaporului nostru //.

p. 789

Și cu toate acestea, în partea cealaltă a Deltei, formată de gurile Dunării, se vede aproape un loc numit chiar astăzi în limba română Lacul Ovidiu⁵ – unde după tradiție ar fi locuit și ar fi murit bardul „artei de a iubi” [...]. Cel puțin, de cercetezi pe locuitorii acestor maluri triste, ei îți istorisesc, despre un fapt a cărei legendă a ajuns până la ei din generație în generație, că odinioară a sosit, de pe malurile Tibrului, un om prea minunat, blând ca un copil și bun ca un părinte, că acest om suspina neconținut și câteodată vorbea singur, dar când vorbea cu un alt om „parcă i-ar fi curs miere de pe buze”.

Totuși trebuie să spun – cu tot respectul ce-l am pentru tradiție – că faptul venirii lui Ovidiu în acest loc nu este bine statornicit. Învățații, care se întemeiază pe descoperiri mai noi și pe probe ce nu se pot tăgădui, după spusa lor, zic că locul orașului Tomis, rezidența poetului exilat, este în altă parte, în mijlocul Dobrogei, ca la vreo treizeci de leghe spre miazăzi [...] Am ajuns la Galați pe când se însera.

Galați mi-a reamintit la rândul său pe Horațiu⁶, poetul dumitale favorit, și acea călătorie de la Roma la Brindisi, despre care ne-a lăsat o descriere atât de picantă. Fiindcă eram priviți ca niște străini, nu ni s-a dat voie să coborâm și am fost siliți să petrecem noaptea pe vapor. Dar ce noapte ! De râul broaștelor și al țânțarilor nu ne-am putut odihni nici un minut! [...] Nu mai spun despre broaște, dar țânțarii Dunării sunt mai îndrăciți decât ai Tibrului!

³ Veche denumire a orașului german Regensburg.

⁴ Un picior = 0,316 m. În Țara Românească reprezenta 0,443 m. Cf. N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii*, București, 1971, p. 70–71.

⁵ Referire la poetul latin Publius Ovidius Naso (43 a. Chr.–17 d. Chr.).

⁶ Quintus Flaccus Horatius (650 Chr.–8 d. Chr.), poet latin.

De la Galați la Giurgiu, călătoria este mai puțin monotonă. Stâncile înalte și meterezele pe jumătate dărâmate, cu care este împresurat malul turcesc⁷ ce coboară, produc un efect foarte pitoresc. Peste drum de malul turcesc coboară, prin contrast, întinsul șes al Valahiei, acoperit – cât îl poate cuprinde ochiul – cu lanuri bogate.

Giurgiu este un port pe Dunăre, destul de însemnat. El este așezat în fața orașului turcesc Rusciuc⁸. Sunt cinci poște de la Giurgiu la București. Iată tot ce-ți pot spune deocamdată despre acest oraș. Locuința mea însă ți-o pot descrie pe larg: o odaie de zece picioare pătrate, cu patru pereți văruiți, drept mobile, o rogojină pe care seara se așterne o saltea, un scaun de paie, un scă//unaș de lemn, pe care-l schimb după voință în masă de mâncare, masă de toaletă și birou; pentru ca să mă spăl am un lighean și un ibric, dinaintea ușii mele este un mic spațiu gol înconjurat de un zaplaz, unde am voie să mă plimb întovărașit de un străjer, a cărui limbă n-o pricep și care este însărcinat să mă oprească de a mă apropia de alții. Iată împărăția mea ! De aș voi, m-aș putea crede un om de seamă și-mi vine câteodată să strig ca în piesele de teatru: Săriți soldați!

S-a întâmplat ceva nou: în aceeași zi, directorul lazaretului, care lipsea când am sosit, aflând azi dimineață că are un nou oaspete, s-a grăbit, cu o curtenie neobișnuită la un barbar, să vină să-mi facă o vizită. Știți ce am aflat prin dânsul? Că la București era revoluție de vreo câteva zile, că se proclamase Constituția, că vodă⁹ o iscălise și apoi abdicase și se retrăsese la Brașov, în Transilvania și că toate autoritățile civile și militare fuseseră schimbate. Acum îmi dau seama de zgomotul de împușcături ce l-am auzit aseară și de cocarda tricoloră pe care de azi dimineață o zăresc pe pieptul soldaților de strajă pe zidurile lazaretului. Și eu, care după poftirea prietenului meu necunoscut, domnul Rosetti¹⁰, veneam să petrec o lună sau două în țara lui, ca să vizităm împreună acest pământ, care pentru noi europenii din Occident este ca un fel de *terra ignota*. Iată-mă căzut în focul unei revoluții! Măcar de nu s-ar fi vârat și domnul Rosetti în acest vâlmășag, însă după câte am auzit spunându-se despre dânsul și după cum se descrie însuși în scrierile sale, mi-e foarte teamă!

[...] Altă descoperire! Străjerul meu vorbește latinește. Adineauri, pe când îmi făceam plimbarea zilnică în afară de zaplaz, în partea lazaretului, <unde> scara coboară până la malul Dunării, am zărit vaporul austriac care intra în port. Străjerul mi l-a arătat cu degetul, zicându-mi: „He, domne, vapor a venit”.

Îmi închipuiesc că dacă vapoarele ar fi fost inventate în vremea lui Cezar¹¹, tot astfel ar fi grăit un legionar roman. Rămăsesem uimit, apoi cugetai că mă aflu în mijlocul unui pământ latin, că vorbeam cu unul din urmașii coloniștilor lui Traian, care au populat din nou Dacia după cucerire și ai cărui fii au păstrat

⁷ De fapt Dobrogea.

⁸ Azi Russe, oraș în Bulgaria.

⁹ Gheorghe Bibescu, domn al Țării Românești (20 dec. 1842–13/14 iunie 1848).

¹⁰ C. A. Rosetti (1816–1885), politician și publicist, fervent susținător al unirii, lider al grupării liberal- radicale, ditor al ziarului „Românul”.

¹¹ Caius Iulius Caesar (100–44 a. Chr.), om politic, general, scriitor și orator, unul dintre cei mai străluciți strategii ai lumii antice.

aproape neatînse, portul, tradițiile și limba mamei-patrie. Aceste amintiri puseră capăt uimirii mele.

p. 791 [...] Încă o vizită! De astă dată a venit noul cârmuitor al districtului în persoană, în ținută oficială, cu spadă și încins cu o eșarfă tricoloră, albastru, galben și roșu, culorile naționale ale românilor. El mi-a adevărit istorisirea directorului despre evenimentele întâmplate la București. Apoi a mai adăugat cu o amabilitate deosebită că, aflând despre prezența mea în lazaret, venise să-mi ofere serviciile sale și să se pună la dispoziția mea. N-aveam decât să aleg între o ședere mai prelungită la Giurgiu după ce-mi voi fi sfârșit carantina, sau plecarea imediat spre capitală. În acest din urmă caz, el punea o trăsură și caii de poștă la ordinele mele. Minunat! Dar să mă ia dracul dacă înțeleg ceva!

După ce am vorbit latinește cu păzitorul meu, am mai stat de vorbă cu două doamne, care mi-au făcut onoarea să mă vadă. Ele erau întovărășite de un domn care părea foarte cumsecade. Mi-au spus numele lor. Am vrut să îngăimesc câteva cuvinte de mulțumire, dar am fost oprit. Eram francez și prizonier, aceasta era de ajuns. Una din doamne îmi plângea soarta și o compara cu aceea a unui evreu în pustiu. Eu i-am răspuns că nu mă găseam de jelit, căci pentru mine pustiu era anticamera pământului făgăduinții. Această comparație a mea a părut foarte galantă!

Plecând, doamna a voit să-mi întindă mâna, dar varga nemiloasă a păzitorului meu, s-a interpus între mine și degetele sale subțiri și trandafirii.

Miercuri în 28 <iunie>

De ieri, curtea mea este tot mai înțesată cu oameni. Într-una vin și se duc vizitatorii, dar, mai cu seamă, vizitatoarele. Când îți voi spune că mai toate mi-au părut încântătoare, ai să găsești că semăn cu doamna de Sévigné¹², după ce a dansat menuet cu Ludovic al XIV-lea. Toată lumea îmi oferă serviciile, sunt invitat pretutindeni, cu toții ar voi să mă oprească în Giurgiu. De ce m-aș duce la București, zic ei? Ca să dau de holeră și, ce este mai rău decât holera, de revoluție? Îmi închipuiesc că aceste persoane amabile nu prea sunt partizane ale noii stări de lucruri și Giurgiu îmi pare de a fi un Koblenz¹³ al emigrației române. Fie! eu unul sunt încântat de tot ce văd și-mi vine să strig într-una: „Ce țară frumoasă! Ce țară frumoasă!”

Din aceeași zi

p. 792 Adineauri a venit un impiegat al lazaretului și mi-a cerut o listă amănunțită a rufelor, hainelor și a cărților mele. Am fost silit să-i spun câte parale am, câte perechi de ciorapi, pantaloni, că/măși. Ce ar fi făcut în locul meu vreo lady rușinoasă. Însă fiindcă toate acestea se petreceau într-un chip foarte politic, am voit să cunosc scopul atâtor cercetări. Mi s-a răspuns că era de teama hoților și pentru a avea mijlocul, în caz de accident, de a le găsi urma. Mărturisesc că o astfel de pază nu mi s-a părut deloc liniștitoare.

¹² Marie de Rabutin-Chantal, marchiză de Sévigné (1626–1696), scriitoare franceză celebră pentru corespondența sa.

¹³ Referire la vremea revoluției franceze (1789–1794) când orașul Koblenz devenise tabăra emigranților contrarevoluționari conduși de Condé.

Gândindu-mă că voi ieși în curând din lazaret, am voit să-mi închei socoteala cu stăpânul hotelului de acolo. Îți poți ușor închipui mirarea mea, când mi s-a răspuns, că toată cheltuiala îmi fusese plătită dinainte cu un bon asupra tezaurului român. Iată un lucru minunat! În sfârșit mâine voi fi practic <liber> și voi fi poate în stare să-ți dezleg acest mister.

Giurgiu, vineri 30 <iunie>

Iată explicația. Prietenul meu prin corespondență, d-nul Rosetti care, precum mă așteptam, fusese unul din principalii instigatori ai mișcării din București, ajunsese secretar al guvernului provizoriu. El avea de gând să-mi iasă înainte la Giurgiu, dar fiind împiedicat prin funcțiile sale, scrisese aici noului prefect, pentru a-i recomanda să cerceteze despre mine la sosirea mea și să-mi dea o mână de ajutor. De acolo se trag grațiozitățile care mi se fac de trei zile și care n-au conținut încă.

După câte ți-am spus, înțelegi bine că nu stau la hotel ca orice călător de rând. Întâi nici nu sunt sigur că este un hotel la Giurgiu. Eu ocup un apartament confortabil în casa domnului P., președintele tribunalului districtului. Însuși prefectul m-a dus la gazda mea, care era unul din numeroșii mei vizitatori din lazaret. Prezentarea era făcută dinainte. Gazda mea i-a strâns mâna, zicându-mi: „Sedeți aici cum veți voi și câtă vreme veți voi. Ne bucurăm de sosirea d-voastră și vom face totul ca să vă pară rău după noi când veți pleca”. Apoi mi s-a adus dulceață și ciubucuri turcești. Deși gazda mea este din partida progresului, el ține la obiceiurile vechi și are dreptate.

Cu toate că mă aflu bine la Giurgiu, n-am să stau mult aici. Sunt nerăbdător să mă văd la București, unde evenimentele devin din zi în zi mai grave. De ieri, am auzit mult vorbindu-se politică și acum sunt întrucâtva la curent cu situația, care este destul de încurcată. Despre aceasta vei putea judeca prin următorul fragment de conversație, ce l-am avut azi dimineață cu gazda mea // și despre exactitatea p. 793
cărui răspund, dacă nu în ceea ce privește cuvintele, cel puțin în privința sensului.

„– Explică-mi întâi, i-am zis, cine sunteți și ce voiți?

– Nu suntem nimic, mi-a răspuns el, ci voim să fim. Iată toată întrebarea. Cât despre istoria noastră, și dânsa se poate rezuma în câteva cuvinte. Odinioară, Moldova, Valahia, adică România (căci acesta este numele țării noastre, întreabă pe țăranul de dincoace și de dincolo de Milcov, el nu cunoaște alt nume) formau un stat liber și independent ca Ungaria, ca Polonia, cu care multă vreme a purtat război. Apoi veni ziua în care slăbită prin discordii interne, nemaifiind în stare să reziste la cei doi puternici vecini ai săi, se puse ea singură sub suzeranitatea Porții, rezervându-și însă în mod formal drepturile ca nație. Dar turcii – spaima Europei pe atunci – observară rău capitulațiile. La o epocă unde pretutindeni dreptul era înăbușit de putere, România se văzu despuiată încetul cu încetul de autonomie și redusă la starea de simplu pașalâc¹⁴. Nici o nație creștină nu interveni în favoarea ei. Mai târziu, Rusia care, de abia născută, tindea deja a se substitui Turciei, într-o

¹⁴ Afirmație falsă, Țara Românească și Moldova nu au fost niciodată pașalâc.

parte din posesiile sale europene, ridică chestia principatelor și făcu dintr-însa instrumentul de căpetenie al politicii sale în Orient. Ca coreligionară a moldo-valahilor, ea le luă în mână cauza și profitând de starea de slăbiciune extremă în care ajunsese Poarta în urma celor mai multe războaie ce le purtase contra ei, Rusia izbuti a fi recunoscută succesiv apărătoarea oficială, apoi <putere> garantă și în cele din urmă protectoare a principatelor, ceea ce ne-a adus a avea doi stăpâni în loc de unul și, fiindcă acești doi stăpâni nu se înțeleg și se hărțuiesc într-una, noi primim lovituri din amândouă părțile. Ei bine, aducându-ne iarăși țara în condițiile normale ale existenței sale politice, am voit să punem capăt unei stări de lucruri absurde și nesuferite. Condițiile normale ale existenței noastre politice sunt acelea care se trag din vechile noastre capitulații cu Poarta, căci tratatele, care au intervenit în urmă între Poartă și Rusia, nu sunt îndatoritoare pentru noi, fiindcă au fost încheiate fără participarea noastră. Va să zică, nu ne mai trebuie protectorat și voim să ni se recunoască autonomia întreagă. Aceasta este programa noastră!

– Și vă închipuiți că Rusia n-are să intervină la cea dintâi ocazie?

– De nu-i vor da turcii ocazia, n-are să îndrăznească //.

– Care va să zică vă bizuiți pe Turcia?

– Da, dacă ea își înțelege adevăratele sale interese și dacă îi mai rămâne o părțică din bărbăția care odinioară a condus pe osmanlâi până sub zidurile Vienei. La urma urmelor, cauza noastră este cauza ei. Și crezi oare că Europa va rămâne nemișcată ?

– Dar Europa este ocupată aiurea și nici nu vă cunoaște.

– Atunci va învăța a ne cunoaște”.

Zicând aceste cuvinte cu o apăsătoare mândrie romană, gazda mea se sculă. El se așeză însă degrabă înapoi și cu o voce emoționată, prin care străbătea o oarecare descurajare, zise:

„– Vai, dumneata ai zis un cuvânt prea adevărat și acest cuvânt este poate sentința noastră de moarte. Nimeni nu ne cunoaște. Ce suntem noi? Turci, ruși sau români ? Noi avem capitulațiile din vremea lui Vlad și a lui Mircea, dar în Europa cine a auzit vorbindu-se de Vlad și de Mircea? De întră patru soldați și un caporal înarmați, bavarezi, badeni sau austrieci, pe teritoriul elvețian, toată Europa se simte mișcată. La noi rușii intră și ies după plac, nici Anglia, nici Franța, nici nimeni nu găsește un cuvânt de zis. Cu toate acestea să se știe bine că noi suntem patru milioane de români, deja mai bine de jumătate încorporați la Rusia; lucrul merită de a fi băgat în seamă.

De voiește Europa a se păzi din partea noastră, nu este cu putință să ne dea uitării mai multă vreme, căci ea este descoperită și, ca să zic așa, goală la extremitatea sa orientală. România a fost timp de mai multe secole bulevardul Europei și ar putea să mai fie încă.

– Vasăzică, cereți crearea unui stat român?

– La drept vorbind leacul cel mai prielnic ar fi un stat neutru, format din Valahia și din Moldova, cu aproape cinci milioane de locuitori și pus sub garanția marilor puteri. Dar poate vremea de azi nu suferă decât paleative. Atunci cerem simplu păstrarea stării noastre actuale și recunoașterea dreptului nostru istoric,

menținerea Constituției, pe care în puterea autonomiei sale și-a dat-o națiunea și mai cerem ca de acum înainte să nu mai avem de-a face cu Rusia singură, ci să fim puși sub pavăza Europei întregi, adică a marilor puteri.

– Dorințele d-voastră îmi par legitime, îi zisei eu, și vă urez să le vedeți împlinite” //

Sâmbătă dimineața, 1 iulie p. 795

O trăsură de drum, înhămată cu patru cai, mă așteaptă în curte. Cu această trăsură a sosit aici fostul ministru V. Peste o jumătate de ceas plec. Îmi întrerup aici istorisirea, pentru a o urma după sosirea mea în București. Aveam de gând să mă opresc pe drum pentru a vizita câmpul bătăliei de la Călugăreni¹⁵, vestită în analele militare ale Valahiei. Las asta pentru o altă ocazie, sunt grăbit să ajung pe scena evenimentelor.

Scrisoarea a II-a

Când am sosit în București, la trei după amiază <1 iulie>, orașul avea o înfățișare ciudată. Prăvăliile și ferestrele hotelurilor erau închise. Norodul se îmbulzea pe ulițe. Grupuri numeroase, compuse din oameni ce semănau a fi din toate clasele, din toate profesiile, preoți, burghezi, meseriași, staționau în piețe și dinaintea edificiilor publice. Nu se zărea nici un soldat, nici un om înarmat și purtând uniformă. Trecătorii se examinau unii pe alții cu ochii, pe fețele lor se citea totodată și durere și amenințare. Ce se întâmplase? Ce era să se întâmple? Acest murmur surd, acest freamăt care din vreme în vreme tulbura mulțimea și o făcea să se miște ca valurile unei mări, vestea parcă apropierea sau sfârșitul furtunii?

Deodată se făcu o tăcere mare. Văzui grupurile desfăcându-se singure, trecătorii se așezară pe amândouă laturile uliței, chiar surugiul meu își opri caii și se lipi de zid.

În mijlocul șoselei, veneau încet trei brancarde pe deasupra cărora fâlfâiau drapeluri cu culorile naționale și care erau purtate de oameni cu capetele goale, ce se schimbau din trei în trei minute. Pe tot drumul cortegiului, poporul își descoperea capul și făcea semnul crucii. Când trecu pe dinaintea mea, privii și eu. Opt cadavre, găurite de gloanțe, erau culcate pe de-a curmezișul brancardelor. Îmi scosei și eu pălăria și salutai pe cei dintâi martiri ai revoluției. Catastrofa, ale cărei amănunte aveam să le cunosc mai târziu, se întâmplase abia de câteva ceasuri și se lega cu una din acele peripeții ce sunt atât de dese, în dramele revoluțiilor. Guvernul provizoriu făcuse greșeala de a menține în capul miliției pe colonelul O...¹⁶, un om mai mult decât suspect din cauza antecedentelor sale și a legăturilor sale politice. Stăpân pe armată și închipuindu-și că guvernul este șubred, a doua zi după revoluție // colonelul crezu că ar putea, printr-o mișcare repede, să se facă p. 796 stăpân pe situație. Pe la două după miezul nopții, pe când membrii guvernului erau

¹⁵ Călugăreni, com., jud. Giurgiu.

¹⁶ Ioan Odobescu (1793–1857), comandantul oștirii în Țara Românească, membru al guvernului provizoriu, constituit la 11/23 iunie 1848.

adunați în locul obișnuit al ședințelor lor, ușa se deschide năpraznic, Marele spătar (acesta era titlul ce-l are în Valahia șeful miliției) intră în sală, urmat de un grup de ofițeri și, adresându-se către colegii săi, le zise:

– „În numele Căimăcămiei vă arestez!”

Și pentru a preîntâmpina orice încercare de rezistență, el le arată vestibulul, ce era plin de soldați și curtea, în care erau așezate în ordine de bătaie două companii, cu comandantul regimentului în frunte. Reacțiunea biruia, dar uitase să țină seama și de popor.

Aflând de arestarea șefilor săi, el se îmbulzește la Palat, strigând:

– „Trăiască Constituția, trăiască Guvernul provizoriu !”

Trupa care este respinsă prin simpla îngrămădire a mulțimii, se retrage lângă ziduri și-și pregătește armele. Poporul tot înaintează și înconjoară armata într-un semicerc care se tot strâmtează. Spaima cuprinde pe soldați, ei trag; un strigăt mare se ridică. Vreo cincisprezece oameni, morți sau răniți, sunt culcați la pământ. Dar poporul întreg s-a simțit atins. El se repede peste cadavre, suie scările palatului, sparge ușile și intră biruitor înăuntru, pe când soldații fug înapoi prin toate ieșirile. Prizonierii sunt eliberați și domnul O... cu complicități săi, care cu mare greutate au fost scăpați de furia poporului, înlocuiesc pe prizonieri în odaia ce le-a slujit drept închisoare timp de trei ceasuri.

Aceste scene se petrecuseră dimineața la București, pe când eu sub un soare arzător și cu o iuțală de care nu-și pot face o idee acei ce n-au întrebuințat poșta română, zburam peste cele șaisprezece sau șaptesprezece leghe ce despart Giurgiu de capitală [...].

p. 797

– „Ah, amicul meu, în ce moment sosești! O revoluție așa de frumoasă, așa de curată până acum! Care nu costase o picătură de sânge!... Nefericiții!” Apoi văzându-mi mirarea: „Mă iartă, uitasem că ne cunoaștem și că trebuie dintâi să-ți spun numele meu. Domnul Rosetti, secretarul guvernului provizoriu din Valahia. Și acum când s-a făcut prezentarea, aداuse el surâzând, vino cu mine, colegii mei sunt nerăbdători de a te vedea, căci bineînțeles, dumneata ești de ai noștri”.

Îl urmaș și un minut pe urmă îmi făceam intrarea în sala consiliului, unde guvernul întreg era adunat. Domnul Rosetti mă prezintă colegilor săi de-a rândul. Mă sărutară, mă felicitară unul după altul și cu toții împreună mă poftiră a lua parte la ședință.

Poate aici ar fi locul să descriu scena, nouă pentru mine, în mijlocul căreia fusesem transportat ca prin farmec, desigur și tabloul prin el însuși și accesoriile erau destul de interesante. Dar eu aici nu mi-am pus în gând a istorisi o faptă cu toate amănuntele ei. Scriu simple epistole menite a reaminti unele din scenele dramei în care întâmplarea mi-a dat și mie un rol. Asemenea vreau să schițez și fizionomia generală a Valahiei, în aceste trei luni de entuziasm și de friguri patriotice.

Bărbații înaintea cărora mă aflu și cu care mai târziu am făcut cunoștință mai intimă, erau cei doi frați Golești, Nicolae¹⁷ și Ștefan¹⁸, vărul lor Alecu¹⁹,

¹⁷ Nicolae Goleșcu (1810–1878), general și om politic, participant la revoluția de la 1848.

¹⁸ Ștefan Goleșcu (1809–1874), om politic cu vederi liberale, membru în guvernul provizoriu din timpul revoluției de la 1848.

¹⁹ Alexandru G. Goleșcu (1819–1821), om politic, apropiat al lui Nicolae Bălcescu, luptător pentru unire, ministru și prim ministru (februarie–aprilie 1870).

poreclit Arăpilă; Eliade²⁰, generalii Tell²¹ și Magheru²², Nicolae Bălcescu²³, Rosetti, Ion Brătianu²⁴, Voinescu²⁵, Costache Filipescu²⁶. Ei reprezentau partea cea mai aleasă a generației române din acea epocă. Cei mai mulți dintre ei erau bărbați tineri, plecați fiecare din ranguri și din puncte deosebite, însă tindeau cu toții la același scop. Ei aveau aceleași prerogative, deși funcțiile lor, în noul guvern, erau deosebite; deliberările se făceau totdeauna cu toții împreună și am văzut adeseori, în discuțiile cele mai importante, pe un simplu ministru impunând opinia sa, în contra aceleia a unui membru, ba chiar a presidentului guvernului. Nouă ani au trecut de atunci, fiecare an a adus cu dânsul contingentul său obișnuit de dezamăgiri, de morți, de defectiuni și a săpat multe goluri în rândurile acestor bărbați. Mai mulți dintre ei au murit în exil. Bălcescu, tânăr plin de viitor, care se făcuse istoricul țării sale, după ce încercase să-i fie liberator; Filipescu, suflet duios, inimă generoasă, cum rar se găsește, care deși cu părul cărunț, avea simțirea și entuziasmul naiv al tinereții; Voinescu, spirit ales și serios, care s-a stins încet, ducând dorul patriei și al // familiei. Ceilalți, care au putut acum în urmă să-și revadă vatra strămoșească, au fost primiți de țara recunoscătoare, ca părinți ai patriei și numele lor a ieșit cele dintâi din urnă, când s-a ales Adunarea însărcinată de a spune dorințele țării înaintea Europei. Ciudată întoarcere a lucrurilor, care omului de rând îi pare un joc al întâmplării, iar pe înțelept îl pune pe gânduri.

p. 798

Cele dintâi zile trecură cu o mare liniște. Revoluția biruitoare în București era primită cu entuziasm în districte, fără ca liniștea să fi fost tulburată într-un singur loc.

Nu trecea zi în care guvernul să nu fi fost silit să-și întrerupă pe o scurtă vreme ședințele pentru a primi deputățiile din sate, care îi aduceau, ca semn că se învoiesc și ele, un spic de grâu și o viță-de-vie, înconjurată de snopi de flori, după obiceiul cel vechi.

Am fost de față de mai multe ori la aceste primiri, a căror simplitate avea ceva ce înduioșa, și-mi aduc aminte de efectul ce-l produceau asupra mea țăranii Carpaților, cu înfățișarea, portul, trăsăturile obrazului lor, ce păreau împrumutate

²⁰ Ion Heliade Rădulescu (1802–1872), scriitor, publicist, lingvist și politician, membru al guvernului provizoriu și al locotenentei domnești în timpul revoluției de la 1848.

²¹ Christian Tell (1807–1884), general și om politic, membru al guvernului provizoriu și al locotenentei domnești în timpul revoluției de la 1848, fervent susținător al unirii principatelor, ministru în timpul domniei lui Alexandru Iona Cuza.

²² Gheorghe Magheru (1802–1875), general și om politic, membru în guvernul provizoriu în timpul revoluției de la 1848.

²³ Nicolae Bălcescu (1819–1852), om politic, istoric, economist, participant la mișcarea revoluționară din 1848, inițiator al societății secrete „Frăția”, unul din conducătorii revoluției de la 1848 din Țara Românească.

²⁴ Ion C. Brătianu (1821–1891), om politic, unul dintre fondatorii Partidului Național Liberal, participant la revoluția de la 1848 din Țara Românească și la lupta pentru unirea principatelor.

²⁵ Ion B. Voinescu (1816–1855), publicist, om politic român, ofițer, participant la revoluția de la 1848, membru al guvernului provizoriu.

²⁶ Costache N. Filipescu (1807–1854), om politic, participant la revoluția de la 1848, membru în guvernul provizoriu în calitate de ministru al Departamentului Finanțelor.

de pe basoreliefurile Columnei lui Traian. Voinici, cu părul negru, când nu era albit de vârstă și crescut până la mijlocul frunții, sprâncenele dese, barba lungă și capul gol, cu cămașa de pânză groasă, strânsă la mijloc cu un brâu de piele, picioarele încălțate cu opinci prinse cu curele ce se legau împrejurul pulpei, pe obraz o nespusă expresie de mândrie, temperată prin încercarea unei lungi suferințe; era cu neputință să nu recunoști în ei pe urmașii colonilor lui Traian și să nu recunoști, de asemenea, că paisprezece secole de asuprire nu le-au putut șterge semnul originii lor.

p. 799 Admiram înfățișarea demnă a acestor bărbați și simplitatea plină de elocvență a discursurilor lor. După ce deputăția era introdusă, ea se ducea mai întâi să sărute mâna mitropolitului, care de obicei asista, în calitate de cap al bisericii române, la ședințele consiliului, apoi popa sau centenarul (acest nume se dă celui mai bătrân om din fiecare sat, și într-adevăr se întâmplă adeseori, ca moșnegii să ajungă la vârsta de o sută de ani), felicită pe șefii națiunii, numindu-i frați; după expresia obișnuită, își exprimau dorințele tuturor în favoarea Constituției. Domnul Rosetti sau domnul Ion Brătianu, cu o voce emoționată, răspundeau câteva cuvinte în numele colegilor lor, apoi deputăția se retrăgea și se întorcea chiar în aceea seară sau a doua zi de dimineață, pe jos sau în căruță, în satul său. Acest sat era câteodată depărtat de // optzezeci de leghe și poate că înainte vreme, niciodată țărani din deputăție nu trecuseră dincolo de hotarul satului lor. Își poate lesne închipui cineva dacă acest eveniment era însemnat ca o datină memorabilă în viața lor și cu ce amintiri se întorceau în sat și cum istoriseau despre tot ce văzuseră și auziseră despre București, „Marea Capitală”, despre Mitropolie cu toate pompele sale, despre „fiii românilor” care se ridicaseră pentru ca să se facă tuturor dreptate și despre

Dâmbovița, apă dulce,
Cine bea nu se mai duce.

Imaginația naivă și ușor primitoare a ascultătorilor mai exagera încă minunile istorisirii lor și așa s-a format în toată România asupra oamenilor și lucrurilor de la 1848 un fel de legendă, al cărei efect se adevărește prin tot ce se petrece astăzi.

Însă cu cât treceau zilele, cu atât grija începea a cuprinde spiritele. Ce efect produsese în străinătate vestea despre revoluție? Nici una din puterile care aveau agenți acreditați la București nu intrase în relații oficiale și directe cu guvernul provizoriu. Cât despre consulul general al Rusiei, domnul de Kotzebue²⁷, el se retrăsese a doua zi după abdicarea lui vodă, la Focșani, orașel care desparte Moldova de Valahia și de acolo protestase împotriva stabilirii noii stări de lucruri, printr-o scrisoare adresată mitropolitului. În aceea scrisoare el amenință Valahia cu o intervenție armată și într-adevăr se răspândise vuietul că trupe numeroase se adunau de-a lungul Prutului. Noutățile trimise de la Constantinopol de domnul Ion Ghica (azi prinț de Samos)²⁸ spuneau că Poarta se afla într-o nedumerire, care

²⁷ Karl von Kotzebue (1805–1896), diplomat rus de origine germană, consul general al Rusiei.

²⁸ Ion Ghica (1817–1897), scriitor, economist, om politic, fondator al Partidului Național Liberal, membru al Academiei Române (1874), fruntaș al revoluției din Țara Românească, luptător pentru unirea principatelor, în mai multe rânduri ministru și prim-ministru (febr.–mai 1866, 1866–1867,

dintr-un moment în altul se putea schimba în dezaprobare. Un alt agent român, domnul Dimitrie Brătianu²⁹, trimis pe lângă Dieta de la Pesta, pentru a aduce o apropiere și o lucrare comună între maghiari și români, nu fusese mai fericit în încercarea sa. Ungurii, care se răsculasera în contra supremației politice a rasei germane, refuzau să admită pe români la împărțirea dreptului comun. Ei au plătit scump, mai târziu, această tristă instabilitate, dar nu voiau să-și recunoască superiorii și nu se puteau îndupleca a avea egali.

Mai rămăneau cele două mari puteri occidentale, pe sprijinul cărora guvernul crezuse că se poate rezema. Dar răspunsul lordului Palmerston³⁰ era așa de nehotărât și plin de rezervă, încât // dădea foarte puțină nădejde. Acel al domnului Lamartine³¹, ajuns cu câteva zile în urmă, înțepea prin următoarele cuvinte: p. 800

„– Domnilor, scrisoarea adresată de d-voastră presidentului comisiei executive a găsit în loc pe un simplu reprezentant”.

Adică vrea să spună că schimbări grave se întâmplaseră în vremea aceea, în starea politică a Franței și zicea lămurit, că Franța avea alte treburi a doua zi după întâmplările din iunie decât să-și plece urechea la apelul românilor și că Valahia pentru a fi scăpată, nu trebuia să se bizue decât pe ea însăși.

La 20 iulie primirăm vestea în București că un corp de armată turcească, comandat de Omer pașa³², înainta spre Dunăre. Aceste trupe erau puse la dispoziția lui Suleiman pașa, noul comisar otoman în Principate, care înlocuise pe Talaat efendi și care sosea cu depline puteri de la Poartă. .

La 24 <iulie> Omer pașa ajunsese la Rusciuc și de acolo se pregătea, precum se zicea, a trece Dunărea cu armata sa, Suleiman îl ajunse a doua zi. El era întovărășit de Emin efendi, marele dragoman al Divanului, care-i fusese dat ca ajutor și de tot personalul misiunii sale.

La București, teama era mare. Ce intenții aveau turcii ? Veneau ei ca prieteni, sau ca dușmani ? După ce Omer va fi trecut Dunărea, avea el să meargă asupra Bucureștilor, ori să se îndrepte spre Prut ? Domnul Ion Ghica ne scria din Constantinopol că Poarta arăta cele mai bune dispoziții și că era gata a recunoaște constituția română, afară de câteva mici amănunte. Pe de altă parte, când domnul Voinescu, secretar de stat al Guvernului provizoriu, se duse în această calitate la Rusciuc, pentru a complimenta pe Suleiman Pașa, acesta refuzase de a-l primi. La întoarcerea sa, domnul Voinescu îmi spusese că se întâlnise cu doctorul pașei și că acesta aflând sau făcându-se că află, de prezența mea în București, arătase de mai multe ori dorința de a mă vedea. Doctorul era un armean, numit Daont, bărbat amabil, învățat, care-și făcuse studiile medicale în Italia și în Franța și pe care-l

1870–1871). Rămăs în exil după înfrângerea revoluției el ajunge bey (prinț) de Samos în 1856. În țară se întoarce în 1858.

²⁹ Dimitrie Brătianu (1818–1890). Participant la revoluția de la 1848 și la lupta pentru unirea principatelor, reprezentant al emigrației române în Comitetul Democratic European de la Londra, deputat la Divanul ad-hoc, deputat, ministru, diplomat.

³⁰ Henry John Temple, viconte de Palmerston (1784–1865), om politic englez, prim-ministru, adept al menținerii integrității Imperiului otoman.

³¹ Alphonse de Lamartine (1790–1869), scriitor romantic și om politic francez, ministru de externe în guvernul provizoriu al revoluției franceze de la 1848.

³² Mihail La Has, cunoscut sub numele de Omer-pașa (1806–1871) după ce a trecut la mahomedanism, general otoman de origine croată.

p. 801 cunoscusem puțin la Constantinopol. Am hotărât să profit de această propunere pentru a merge la Rusciuc și a afla, prin mijlocirea doctorului, intențiile turcilor. După toate aparențele, ei ar fi fost foarte mulțumiți să se vadă ghiciți. Poziția mea în fața generalului era de așa fel, încât cuvintele rostite de mine puteau avea oarecare importanță, fără însă ca însemnătatea lor să ia alte proporții decât cele ce rezultă dintr-o simplă conversație. Pregătirile îmi fură făcute. // Ajunsei la Giurgiu la 27 seara și a doua zi dimineața, am trecut la Rusciuc pe o barcă a lazaretului. Eram întovărașit de patru păzitori, care îndată ce pusei piciorul pe malul turcesc, își îndreptară baioneta din vârful puștii spre coasta stângă și dreaptă. Noi iscodisem acest mijloc dibaci, care pe de o parte mă păzea de apropierea cu trecătorii și pe de alta mă scăpa de obligația de a mai face la întoarcere o nouă carantină de patru zile. Să notăm în treacăt această trăsură a politicii rusești, care la 1830, după pacea din Adrianopol, a stabilit acest sistem de carantină, sub pretextul aparent de a păzi principatele de atingerea ciumei, dar în realitate pentru a le depărta de Turcia în politică și comerț.

Domnul Daont locuia chiar în conacul pașei. El nu se miră din cale afară de vizita mea. După ce schimbăram cele dintâi complimente: „Ei bine, îi zisei eu râzând, ce ne aduceți, pace sau război?”

„– Nu știu, îmi răspunse el cu același ton, dumneata trebuie să fi mai bine informat”.

În curând băgai de seamă că el spunea adevărul, că nesiguranța era tot așa de mare la Constantinopol ca și la București, că, dacă românii nu erau de tot liniștiți asupra dispozițiilor turcilor și aceștia aveau oarecare neliniște asupra intențiilor românilor.

Tocmai pe când mă explicam asupra acestui punct cu domnul Daont, intră, din întâmplare, în odaie Emin effendi, marele dragoman al Divanului. Doctorul mă prezentă. Atunci vedeam pe Emin effendi pentru întâia oară, mai târziu l-am cunoscut bine. Am întâlnit puțini oameni în Turcia care să inspire atâta simpatie la prima vedere. Era învățat și modest, de o politețe afabilă, cât se poate de simțitor sub o aparență rece, fiind ca toți compatrioții săi, dar acel soi de finețe, care provine nu din duplicitatea caracterului, ci din pătrunderea inteligenței. Urmându-ne convorbirea, în care se amesteca și el în chip foarte firesc, ajunsei a mă pune la curent cu situația. Ceea ce îmi spunea Emin effendi, mă făcea să înțeleg ceea ce nu-mi spunea. El pune în practică, presupun, fără a-l fi citit, preceptul lui Quintilian: *Plus significare quam dicere*. Era clar pentru mine că Poarta avea cele mai bune intenții, dar nu îndrăznea să le arate. La urmă însă, stabilindu-se încrederea, Emin îmi vorbi cu inima deschisă.

p. 802 „– Noi vă suntem prieteni și rușii vă sunt dușmani, îmi zise el, și cu toate acestea, poziția ne este astfel, încât trebuie să avem aerul de a fi cu ei, în contra voastră. Poate că vă vom vorbi // cu asprime, dar să nu luați seamă la acestea, căci intențiile ne sunt mai bune decât vorbele.

- Cel puțin ar trebui să se știe ce voiți.
- Dintâi menținerea drepturilor Porții!
- Nimeni nu gândește a le ataca.

– Bine. Pe urmă restabilirea ordinii legale. Putem noi trata cu un guvern revoluționar? Ce ar zice prietenii noștri? Mai întâi, niciodată trimisul nostru, care vine de la Paris, unde era ambasador în vremea întâmplărilor din februarie, n-ar primi guvernul d-voastră provizoriu. Acest cuvânt singur îl scoate din sărite.

– Bine, dar ce cereți atunci?

– Ca guvernul provizoriu să se retragă printr-un act spontan.

– Și pe urmă?

– Să se numească în locul lui o Locotenență Domnească.

– Dar cine să o numească?

– Aceasta este treaba d-voastră.

– Și dacă s-ar întâmpla ca acea Locotenență să fie compusă din aceiași bărbați sau din câțiva din bărbații care formează azi guvernul provizoriu?

– Toate se pot întâmpla.

– Și o veți recunoaște?

– Da !

– Îmi dai încredințarea prin scris?

– Nu !

– Dar atunci cum să iau asupra mea să povățuiesc pe guvern să facă un pas așa de grav ?”

El se uită la mine surâzând și-mi zise:

„– Gândește-te!”

Aceasta fu substanța convorbirii mele cu Emin și Daont. A doua zi mă întorsei la Rusciuc, unde marele dragoman mă prezentă lui Suleyman Pașa. Se înțelege că convorbirea se mărgini mai mult la generalități și că se vorbi mai puțin de întâmplările din Valahia, decât de acele din Franța. Suleiman mi le istorisi în felul său și când impresiile îi lipseau, ceea ce se întâmpla adesea, el le înlocuia cu o expresie de onomatopoeie și cu o mimică, foarte nostime.

Ceea ce-l lovise mai tare, era fuga pripită a domnului, întovărită de bubuitul tunului și de zgomotul împușcăturilor. „Tunurile...bum ! bum !...Puștile...pac! p. 803
pac! Padișah brr!” Cele//lalte le istorisea cam tot așa, ceea ce nu împiedica ca el să fie considerat, și cu drept cuvânt, un scriitor iscusit în limba sa și un orator de întâia ordine.

A doua zi mă întorsei la București, unde guvernul stătu multă vreme în nedumerire, dacă trebuie să se încreadă în făgăduințele turcilor. La urmă se hotărî a avea încredere, pentru a nu se da dezmințire la cele ce afirmase. De altminteri, programa a fost îndeplinită întocmai.

La 2 august Suleiman și cu Omer trecură Dunărea și tăbărâră cu armatele lor, cel dintâi la Giurgiu și cel de-al doilea la depărtare ca de două zile de oraș.

În aceeași zi, guvernul provizoriu depuse puterea în mâinile națiunii.

La 3 <august> se alese Locotenența Domnească, compunându-se din trei membri, cei mai influenți ai guvernului demisionar, având în frunte pe domnul Nicolae Golescu, azi vicepreședinte al Divanului ad-hoc din Valahia.

La 4 ale lunii, Suleiman pașa recunoscu Locotenența Domnească în numele Înaltei Porți și adresă o circulară consulilor puterilor străine, pentru a-i îndemna să intre în raporturi oficiale cu dânsa, ca una ce reprezenta guvernul legal al principatelor.

Scrisoarea a III-a

După instalarea Locotenenței Domnești, mă întorsei la Giurgiu, împreună cu comisiunea care trebuia să dezbată cu plenipotențiarul turc unele articole din Constituție, asupra cărora acesta ridica greutăți. Înțelegerea se statornici ușor. Pașa încuviință totul cu o evidentă bunăvoință. Numai să nu se atingă suzeranitatea Porții, care atunci nici că era în chestiune, restul părea să aibă pentru dânsul o importanță secundară și reformele cele mai radicale ce se făceau înăuntru erau primite de dânsul cu acea indiferență, care a făcut ca dominația lor să fie cu mult mai puțin apăsătoare decât se presupunea în genere. Numai stabilirea unei gărzi naționale nu părea a-i veni la socoteală, tot în urma ciudatei impresii pricinuite de întâmplările din februarie de la Paris. Pe când se certa de un sfert de ceas asupra acestui punct, unul din comisari propuse formarea unei „Gărzi civice”, ceea ce p. 804 înlătură greutatea //.

Discuțiile nu ținură decât trei zile, în vremea cărora <domni> cea mai deplină înțelegere domni între români și oaspeții lor.

Pretutindenți, pe unde trecea Suleiman, se auzeau strigătele: „Trăiască sultanul !” Tot așa și muzica regimentelor turcești cânta ariile naționale ale românilor. Era un schimb necurmat de politete. După ce pașa primi un prânz, pe care i-l oferi municipalitatea și el la rândul său invită autoritățile orașului și pe membrii comisiei la masă. La acest prânz luă parte Omer pașa și domnul Nicolae Golescu, care ajunsese în ajun la Giurgiu, unde fusese primit cu aceleași onoruri ce se aduc domnitorilor. Se ridicară numeroase toasturi, trimisul sultanului formulă pe al său în modul următor, în stilul alegoric al țării sale:

„Văd, zise el, o grădină frumoasă, între dânsa și soarele care trebuia să-i dea viață se puseseră niște nori geloși; grădina întârziase de a răspândi în univers mirosul florilor și bogățiile roadelor sale. Ridic acest pahar pentru împrăștierea norilor ! Sultanul este soarele, România este grădina, eu m-aș simți fericit să fiu grădinarul”.

Dar norii se îngârmădeau din nou la orizont și amenințau să acopere în curând cerul întreg. Odată ce plenipotențiarul turc primise noua Constituție, nu mai rămânea decât să fie supusă sancțiunii sultanului. După cererea lui Suleiman, Locotenența hotărî să trimită, spre acest sfârșit, o deputație la Constantinopol.

Făceam și eu parte din acea deputație și ne pregătirăm îndată de drum.

Dacă asemeni noua declarație a dorințelor celor două Divanuri ad-hoc, a Valahiei și a Moldovei, cu constituția Valahiei din 1848, vei găsi o foarte mare deosebire între amândouă. Constituția din 1848 este mult mai mărginită în privința politicii, fiindcă înlăturând protectoratul, se mărginea a stipula independența administrativă a țării, după glăsuirea tratatelor din 1393 și 1460, și mergea mult mai departe pe calea reformelor interne. Domnul de Nesselrode³³, printr-o circulară, publicată la acea epocă de cancelaria din Petersburg, și care avu un răsunet în toată Europa, înfățișa acele reforme drept „un plagiat împrumutat de propaganda democratică și socialistă a Occidentului”. Acuzația nu era deloc

³³ Karl Robert Wilhelmovici Nesselrode, ministru de externe al Rusiei (1822–1844), și apoi cancelar (1844–1856).

întemeiată ceea ce fu dovedit de Locotenența Domnească, fără osteneală, în răspunsul ei (1 septembrie).

Într-adevăr, printre măsurile proclamate prin manifestul din // tabăra de la Islaz³⁴ nu era una singură care să nu se întemeieze sau pe dreptul scris, sau pe tradiția istorică a țării. Mai multe din acele măsuri, precum dezrobirea ȝiganilor, răscumpărarea clăcii, emanciparea mănăstirilor închinat, principii care atunci se osândeau ca fiind revoluționare, s-au adoptat mai târziu sub domnia celor din urmă domni, fie în fapt, fie în principiu. Celelalte măsuri – precum egalitatea înaintea legii, accesibilitatea tuturor cetățenilor la funcțiile statului, împărțeala dreaptă a impozitelor, libertatea cultelor, despărțirea între puterea administrativă și cea judecătorească – dezvoltau numai principiile propuse cumva de Divanul Moldovei ca temelie a viitoarei Constituții. În realitate, aceste reforme erau numai ceea ce s-a numit cu drept cuvânt „eterna și legitima programă a tuturor popoarelor rău administrate și rău guvernate”.

Deputăția părăsi Giurgiu la 26 <august>, pe când Suleiman pleca la București, unde i se pregătea o adevărată ovație. Noi eram întovărășiți de Iskender bei³⁵, ofițer de ordonanță al lui Omer pașa. Același Iskender (contele Ilinski) comanda avangarda turcească la ultimul război pe Dunăre. Viața lui întreagă – o adevărată viață de aventurier, plină de întâmplări ca din romane și de mari lovituri de spadă, de acele lovituri, care-i plăceau așa de tare doamnei de Sévigné – precum și faptele sale istețe, i-au făcut un renume aproape egal cu cel al omonimului său³⁶.

Apucasem din nou, dar în sens opus și într-o stare de spirit cu totul deosebită, drumul pe unde trecusem cu două luni înainte. Luarea mea aminte nu mai era distrasă prin vederea lucrurilor exterioare, evenimentele la care fusesem amestecat fără voie, așteptarea unei dezlegări finale încă nesigure, starea critică a Franței, despre care, de când începuseră ostilitățile în Ungaria, nu aveam știre decât din vreme în vreme și prin ocazii indirecte, mă ocupau cu totul.

Printre tovarășii mei de călătorie se aflau Nicolae Bălcescu, pe care o moarte prematură l-a răpit literelor și patriei sale, domnul Dimitrie Brătianu, azi deputat la Divanul ad-hoc, domnul Ștefan Golescu, cel mai mare din familia Goleștilor, familie pe cât de veche pe atât de ilustră și în sânul căreia dezinteresarea și patriotismul se moștenesc. Fiul unui tată, pe care generozitatea instinctelor sale // îl făceau să fie superior timpului și educației sale, crescut de o mamă care, pe lângă dragostea unei creștine, are curajul unei femei din vechea Romă, Ștefan Golescu după câțiva ani pe care-i petrecuse cu cei trei frați ai săi, Nicolae, Alexandru și Radu, la Geneva, în instituția lui Töpfer, se întorsese împreună cu Nicolae, al doilea din frați, în țară, cu câțiva ani înaintea promulgării Regulamentului Organic. Goleștii ajunseseră mai târziu aghiotanți și miniștrii ai lui vodă Alexandru Ghica³⁷, dar își dăduseră demisiile și reintrară în viața privată, când văzură că guvernul

³⁴ „Orășel pe Dunăre, unde se proclamase la 11/23 iunie Constituția Valahiei” (n. a.). Azi comună, jud. Teleorman.

³⁵ Iskender bey (contele Ilinski) (1814–1864), ofițer în armata rusă.

³⁶ „Alexandru cel Mare se numește la turci Iskender” (n. a.).

³⁷ Alexandru Ghica, domn al Țării Românești (1 apr. 1834–7 oct. 1842).

domnitorului se pleca tot mai mult spre sistema rusească. După ce Bibescu înlocuise pe Ghica, el împărtășise speranțele și, în urmă, dezamăgirile partidei naționale. Tovarășul meu însă se arată mai mult întristat decât dezamăgit de aceasta și îmi vorbea de acei doi domni fără amărăciune, ca de niște oameni ce ar fi fost stăpâniți de un fel de fatalitate.

După dânsul, cele două principate nu puteau fi bine guvernate, câtă vreme vor avea în capul lor un domn pământean. Motivele pe care le desfășura pentru a-și sprijini teza, pe care le ilustra cu numeroase exemple, mă impresionează foarte mult și, dacă încerc să reamintesc aici pe cele principale, o fac pentru că astăzi situația nu s-a schimbat și pentru că ele slujesc totodată pentru a comenta și a explica votul unanim al Divanurilor din Valahia și din Moldova, în favoarea unui domn străin. Iată principalele motive ale lui Ștefan Golescu. Instabilitatea și desconsiderația puterii, pretențiile geloase ale boierilor cei mari, considerațiile de familie și de castă, corupția exemplului, jocul perpetuu al intrigilor și influența Rusiei, care le hrănește și întreține în stat o tulburare favorabilă vederilor sale. Într-adevăr, așa este situația unui domn în Moldo-Valahia, el este atotputernic pentru a face răul și neputincios pentru a face binele. El este numai un instrument în mâinile rușilor și ale boierilor. Cu voie, fără voie, el trebuie să guverneze pentru Rusia și cu boierii, sau să cadă. El nu mai are nici libertatea faptelor, nici libertatea mișcărilor sale. Mâinile care-l țin legat, slăbesc sau scurtează frâul după împrejurări, dar nu-i dau niciodată drumul de tot. Nimeni nu-și bate capul dacă el aleargă sperios înainte, sau dacă dă înapoi. Săriturile lui capricioase, în dreapta și în stânga, dovedesc numai neputința lui, sau el o rupe la fugă și își frânge gâtul. Din această privință, fostul domn era tocmai omul ce trebuia rușilor. Searbăd, cam uituc, încăpățânat, ușor de compromis, totul într-însul slujea // vederilor lor, până și acele apucături de independență și acele fumuri de onoare națională, care din vreme în vreme i se suiau la cap. Ar fi prea mult de spus, cum simpatiile cu care fusese primit la suirea sa pe tron se schimbaseră încetul cu încetul în neîncredere și descurajare și cum, după ce înșelase așteptarea națiunii, el se trezi în cele din urmă singur în fața partidelor, iritate sau nemulțumite. Și ne ajunge a constata numai acest fapt. Din cele două căi deschise dinaintea lui, la început, gospodarul alesese în final pe cea mai rea. El se dezvăluise în sensul defectelor, iar nu în cel al calităților sale.

Cu toate acestea, i se întâmplă ceea ce areori este dat oamenilor în poziția lui. A fost cu puțință să se reîntoarcă de unde plecase și să-și împlinească a doua oară destinul. Aceasta se întâmplă când partidul național, după proclamarea Constituției, îi oferă spontan să se pună în capul mișcării, pe care nu știuse să o împiedice și pe care nu mai era acum stăpân s-o oprească. În gândul principalilor autori ai revoluției, aceasta nu se făcuse în contra lui vodă, ci de ura străinului și în profitul națiunii, a cărei cauză nu era despărțită de aceea a domnului. Dacă ar fi voit el doar să respingă orice solidaritate cu străinul și să aibă sentimentele unui domn³⁸ din vremile trecute, așa precum hotărârea de a purta costumul și de a vorbi limbajul acelor domni, națiunea era gata a se da cu totul lui! Într-adevăr, un asemenea rol, care de altminteri nu era mai presus de talentele sale, putea să-l

³⁸ „Titlu dat vechilor principii ai Valahiei și Moldovei, de la latinescul: dominus” (n. a.).

ademenească. Oare ce se petrecu în mintea lui, în cele două zile ce trecură între momentul în care iscăli Constituția și abdicarea? Ce tulburare, ce îndoieli sfâșietoare au trebuit să-l cuprindă, pe când se afla între amenințările domnului de Kotzebue și supremul apel al patriei, care în preambulul Constituției zicea aceste frumoase cuvinte la adresa lui. „Și tu, Alteță, Principe, alesul națiunii <...> întoarce-te înapoi. Patria nu-ți cere socoteală, ea nu știe dacă ai făcut de bunăvoie, sau fără voie, ceea ce ai făcut, dar a venit momentul să te restatornești, iar în ochii ei și să arăți că tot ești român. Patria te reclamă ca pe fiul său întâi născut, ea își rupe hainele, își sfâșie pieptul, ca semn de adâncă jale, te conjură în numele celorlalți fii ai săi, frații tăi. Ea vrea să te asociezi la marea ei operă, vrea // ca tu să p. 808 o prezidezi. Fii cu dânsa. Înscrie o pagină frumoasă în istoria României!”

Cum se poate ca acest apel elocvent să nu fi fost ascultat? Și cine știe ce s-ar fi întâmplat, dacă ar fi ascultat? De se punea în capul mișcării pentru a o conduce, domnul ar fi menținut revoluția pe tărâmul legal și astfel ar fi luat Rusiei orice pretext pentru a interveni. În aceeași vreme ar fi dat o mână de ajutor și Porții, dacă aceasta avea într-adevăr dispoziții favorabile. Înăuntru ar fi adunat împrejurul lui toate puterile națiunii, astfel că minoritățile s-ar fi găsit sau atrase și ele, sau dezarmate. Dacă, cu toate acestea, față cu indiferența, sau preocupările Europei, revoluția era menită să piară, cel puțin onoarea ar fi fost scăpată și domnul ar fi lăsat precum era zis în proclamație „o pagină frumoasă în istoria României”.

Aceste amintiri, pe care le aduc anume, explică cum astăzi, după experiența unei domnii noi, Valahia și Moldova, pe când cereau prin organul Divanurilor lor a fi împreunate, chemau totodată, printr-un comun acord, la cârma noului stat pe un principe dintr-o dinastie străină. La motivele înfățișate în actul explicativ „Declarația dorințelor” și cu care s-a împăcat și vodă Bibescu, aş putea să adaug mărturia unui om, al cărui cuvânt are tot atâta autoritate, fiindcă și el a exercitat puterea supremă și anume mărturia răposatului principe Ghica din Moldova: „Orice ar face puterile pentru noi, îmi zicea el, chiar de ne-ar declara independența, totuși nu vor face nimic, dacă lasă în capul nostru pe un principe pământean. Crede-mă, îți vorbesc din experiență”. Și câte zile sunt, de când un deputat muntean, fiu și nepot de domn, zicea în mijlocul Adunării: „Da, domnilor, trebuie să o spunem, căci aceasta este adevărul, un principe pământean, chiar de va avea cele mai bune intenții, de ar fi un om de geniu, ar fi un bici pentru țară !” Într-adevăr, asemenea mărturisiri făcute în public, în fața Europei, sunt destul de costisitoare pentru mândria unei națiuni și este drept să ții seama de ele.

La sosirea noastră la Constantinopol, găsirăm situația foarte schimbată și Poarta într-o mare nedumerire. Printr-o notă înmănată cu câteva zile mai înainte, domnul Titov³⁹, ministrul Rusiei, incrimina într-un chip grav purtarea lui Suleiman pașa. El cerea – amenințând să rupă imediat relațiile – să fie rechemat Suleiman, să fie numit un nou comisar, să se lucreze totul // în înțelegere cu comisarul rus, în p. 809 sfârșit să nu se primească deputația română, care era așteptată la Constantinopol.

³⁹ Vladimir Pavolovici Titov (1805–1891), ambasador al Rusiei la Constantinopol (1842–1853). Între 1839–1840 a fost consul al Rusiei la București.

Atunci, ca și astăzi, Reșid pașa⁴⁰ era mare vizir, Ali avea portofoliul afacerilor străine, lordul de Redcliffe, care atunci se numea Sir Stratford Canning⁴¹ era ambasadorul Angliei. Franța era reprezentată prin generalul Aupick⁴², care înlocuise în aprilie pe baronul de Bourqueney⁴³.

Deși domnul Titov nu era un diplomat din școala prințului de Menșikov⁴⁴, deși păzea mai mult formele în purtarea sa, totuși Poarta se simți foarte atinsă de tonul poruncitor al notei sale. În consiliu, majoritatea era de opinie să i se răspundă printr-un refuz. Dar fiindcă acest refuz putea să aducă război, se crezu mai nimerit să se cerceteze dispozițiile puterilor străine.

Sir Straford avea vechi nemulțumiri în contra Rusiei. La o oarecare epocă, când trebuia să facă parte din misiunea Maiestății Sale britanice la Londra, țarul, nu știu pentru care motive, însărcinase pe ministrul său de la Londra să arate că această numire i-ar fi neplăcută. Susceptibilul diplomat nu uitase acest <mod de a> proceda al țarului Nicolae⁴⁵. Din acea zi devenise adversarul declarat al politicii rusești la Constantinopol și aducea în acea luptă tot focul unei răzbunări personale. Această ciudă ce nu se putea asemana decât cu antipatia ce Sir Stratford o avea în contra Franței, fu exploatată cu dibăcie de turci. Ei se vedeau asigurați de sprijinul reprezentantului Angliei, în toate neînțelegerile lor cu legația imperială. Totuși, în împrejurarea de față, acest sprijin le lipsi. Deși Sir Stratford urma a împinge Poarta la rezistență, el refuză de să-și angajeze guvernul.

Atitudinea generalului Aupick era mai hotărâtă. Deși nou sosit în Constantinople, generalul era foarte iubit de turci și de când cu d. Ruffin⁴⁶, Nestorul Levantului, nici un ambasador nu știuse să-și câștige în așa grad, prin calitățile sale personale, stima și încrederea Divanului. Generalul se interesa foarte mult de afacerea principatelor și gândindu-se la eventualitatea unui război între Poartă și Rusia, el trimisese mai mulți ofițeri care erau pe lângă legație, în Bulgaria, Serbia și Valahia, cu misiunea de a studia topografia acestor țări și mijloacele lor de apărare, în cazul unei invazii rusești. Acești ofițeri erau domnul Desaint, astăzi colonel de stat major, domnul Sabatier⁴⁷, astăzi consul general la

⁴⁰ Mustafa Reșid pașa (1802–1862), ministru de externe al Imperiului Otoman (1837–1838, 1839–1841, 1853–1856), ambasador la Paris (1845), de șase ori mare vizir (1846–1852, 1856–1857).

⁴¹ Stratford Canning, lord Redcliffe (1786–1880), diplomat englez, ambasador la Constantinopol (1825–1828, 1831–1832 și 1841–1858).

⁴² Jacques Aupick (1789–1857), general francez, ambasador al Franței la Constantinopol (1848–1851).

⁴³ François Adolphe Bourqueney, diplomat francez, ambasador al Franței la Viena (1853–1858) și participant la Congresul de pace de la Paris din 1856.

⁴⁴ Alexandr Serghieievici Menșikov (1787–1869), ministru rus al marinei, trimis extraordinar la Poartă (mart. – mai 1853).

⁴⁵ Nicolae I, țar al Rusiei (1825–1855).

⁴⁶ Pierre Jean Marie Ruffin (1742–1824), diplomat francez, care și-a petrecut o mare parte a vieții la Constantinopol, apărător al drepturilor supușilor francezi aflați în închisorile otomane.

⁴⁷ Căpitani E. Desaint și A. Sabatier, ofițeri francezi, sosiți în principate la solicitarea guvernului provizoriu muntean, ca specialiști în tehnică militară. Misiunea celor doi s-a concretizat într-un memoriu redactat de Sabatier, două registre pentru observații și măsurători de teren executate de Desaint, o hartă alcătuită din trei foi și o listă a localităților străbătute. Vezi Memoriul întocmit de Sabatier în prezentul volum.

Alexandria și căpitanul de artilerie Lefrançais. Colonelul de Margadel, rămas // la p. 810 Constantinople, fusese însărcinat să facă un raport asupra puterilor militare și maritime ale Turciei.

Aceste măsuri care nu au putut fi ținute secrete, întăritaseră bănuielile Rusiei și acreditaseră în public zvonul despre încheierea unui tratat de alianță defensivă între Turcia și Franța.

Generalul Aupick însă, văzând că situația se încordează din ce în ce mai mult, ceru instrucții clare de la cabinetul său. Răspunsul fu că Turcia se poate baza pe simpatiile, dar nu și pe sprijinul efectiv al Franței.

Acest răspuns, – pe care generalul îl transmisese Divanului cu aceeași neplăcere pe care o simțise Hannibal⁴⁸, când trebui să părăsească Italia după ordinul senatului din Cartagina – hotărî de astă dată soarta principatelor. Poarta lăsată fără nici un ajutor străin, se plecă și nu se mai gândi decât a ieși, cu cât mai puține pagube, din încurcătura în care se vârase.

Eu eram de aproape trei săptămâni la Constantinopol. Miniștrii turci, care refuzaseră să primească deputația cu caracterul ei oficial, făceau deputaților, în particular, cea mai bună primire și scoreau o mie de pretexte pentru a ne opri acolo. Ei ne obiectau veșnicul lor *bacaloum* (trebuie să vedem) și această frază, cu care turcii se mângâie de toate: „Dacă ziua de azi este pentru dușmanul tău, ziua de mâine este pentru tine”.

În această vreme am avut o convorbire cu Reșid pașa, pe care am notat-o, ca un exemplu de ceea ce vechii noștri diplomați numeau „Le manège de la Porte”. Am mai reamintit și aiurea despre această convorbire. Am mai văzut, în mai multe rânduri, pe Ali pașa, care vorbea atunci despre principate într-un chip cu totul deosebit de acela în care vorbește astăzi. Îmi aduc aminte între alte lucruri, că într-o zi, venind vorba de ideea întemeierii unui regat daco-român, idee pe care contele de Nesselrode o reamintea în circulara sa, pașa îmi zise (nu garantez exactitatea textuală a cuvintelor sale, dar sunt sigur că le reproduc înțelesul): „La urma urmelor, dacă principatele ar ajunge a constitui un stat independent, unde ar fi răul pentru noi? Bineînțeles, dacă această independență ar fi garantată de puteri, căci nu mai vrem să se întâmple cu ele ceea ce s-a întâmplat la 1783 cu Crimeea. Ce despăgubire este un tribut anual de trei milioane⁴⁹ în comparație cu neajunsurile și cheltuielile ce le aveam din pricina lor? // Toate războaiele pe care le purtăm p. 811 aproape de un secol cu Rusia, nu ni se trag de la principate? Când ele vor fi libere, nu vom mai avea nevoie să le apărăm: dimpotrivă, ele ne vor sluji de barieră”.

Chiar în acea seară am repetat această conversație generalului Aupick, care îmi zise: „Ali pașa are dreptate: garanția este una din condițiile independenței. Dar unde se găsește această garanție?”

Astăzi această garanție există. Dar care este cauza de s-a schimbat limbajul?

Pe la sfârșitul lui august aflăram că Fuad efendi, noul comisar al Porții în principate (ieri efendi, astăzi Fuad pașa) se pregătea de plecare. La 5 septembrie,

⁴⁸ Hannibal (247–183 î.H.), comandant de oști și om politic din Cartagina, unul dintre cei mai străluciți strategii ai antichității. În al doilea război punic (218–201) a traversat Munții Pirinei și Alpi și a înfrânt armatele romane. În 203 î.H. A fost rechemat din Peninsula Italică pentru a apăra Cartagina și a fost înfrânt, în 202 î.H., la Zama, de Publius Cornelius Scipio.

⁴⁹ „Trei milioane lei vechi, ceva mai puțin de 700 000 fr.” (n. a.)

deputațiunea părăsi, la rândul ei, Constantinopol. La intrarea în Dunăre, bastimentul nostru se încrucișă cu acel care ducea pe Suleiman înapoi la Constantinopol. L-am revăzut acolo, o lună mai târziu. El îmi vorbea cu lacrimile în ochi de români și de șederea lui la București. Este adevărat că fusese primit cum nu s-a mai primit turc, nici înainte, nici după dânsul. Nimic nu-i lipsise: masă bună, casă bună și ce mai vine la urmă. Ce mai vine la urmă îl încântase mai mult decât totul. Aducerea aminte singură îl uimea și îi pricinuia un fel de extaz. Astăzi Suleiman, după ce a fost de mai multe ori ministru, este guvernator undeva în Asia, cât despre români care crezuseră un moment că se pot bizui pe protecția Turciei, ei erau să plătească cu amar amăgirea lor.

A doua ori a treia zi după întoarcerea noastră la București, aflarăm că Fuad efendi și cu generalul Duhamel⁵⁰ sosise la Giurgiu, unde Omer pașa cu 15 000 de turci ai săi își stabilise cartierul general.

Despre generalul Duhamel nu știu alta, decât că este născut la Petersburg și francez de origine, precum o dovedește numele său. Tatăl său, refugiat în Rusia, în vremea primei noastre revoluții, intrase în slujbă acolo, cu mulți alți tovarăși ai săi de emigrație, precum ducele de Richelieu⁵¹, marchizul de Langeron⁵², contele de Ribeaupierre⁵³, etc., și când veni restaurația, el, fiind aproape prefăcut în rus și departe de patrie, preferă în loc de stearpa plăcere de a revedea Franța, foloasele pe care i le aducea noua sa poziție. El n-a fost singurul care a rămas în Rusia și de aceea astăzi, când te uiți la lista înalților funcționari ai imperiului rusesc, găsești un mare număr de nume franțuzești printre gene/rali, consilieri de stat, guvernatori civili ai provinciilor și printre diplomați. Mai găsești însă și nume suedeze, polone, germane din toată Germania. Domnul de Kotzebue, de care am vorbit și care era consul general la București când izbucni revoluția, este unul din fiii vestitului August de Kotzebue⁵⁴ și a emigrat în Rusia, în urma uciderii tatălui său.

Deși noul comisar otoman, Fuad, nu avea pe vremea aceea în Europa notorietatea pe care a câștigat-o mai târziu, totuși el era deja citat ca unul din principalii reprezentanți ai Turciei. El nu era încă decât mare referendar al Divanului, dar locul lui era însemnat dinainte, chiar în consiliul imperiului, alături de Reșid și de Ali, învățătorii lui. Viitorul a îndeplinit pentru dânsul tot ce-i făgăduise. El ne-a arătat pe Fuad ambasador, ministru, președinte al Consiliului reformelor (Tanzimat) și acuma, dacă punem temei pe o corespondență din

⁵⁰ Alexandru Osipovici Duhamel, general rus, trimis special al țarului în Principatele române în 1848–1849. Vezi însemnările sale de călătorie în prezentul volum.

⁵¹ Armand du Plessis de Fronsas, duce de Richelieu (1766–1822), diplomat francez.

⁵² Louis Alexandre Andrault de Langeron (1763–1831), general în armata rusă, cunosător al principatelor încă din timpul războiului ruso-turc din 1789–1791, 1806–1812. Vezi relatările sale de călătorie în colecția de față, volumul X, partea a II-a, serie veche și vol. I, serie nouă.

⁵³ Alexandr Ivanovici Ribeaupierre (1781–1865), diplomat de carieră, ambasador al Rusiei la Constantinopol (1824–1827) și ministru plenipotențiar la Berlin (1830). A trecut prin Moldova și Țara Românească în 1827 în drum spre Constantinopol. Relatarea sa de călătorie poate fi consultată în vol. II al prezentei serii a colecției.

⁵⁴ August Friedrich Ferdinand de Kotzebue (1761–1819), dramaturg german, consul al Rusiei la Königsberg (1814–1816) a fost ucis la 23 martie 1819 de un student al Universității din Jena care l-a acuzat de trădare de patrie.

Constantinopol, care a fost reproducă de mai multe ziare, tot el ar fi fost ales de sultan pentru ca să-l reprezinte la viitoarele conferințe. Cred că nu-i va fi displăcut cititorului de a face cunoștință și mai de aproape cu acest personaj.

Fuad s-a născut la Constantinopol la 1814, dintr-o familie de poeți. El însuși era poet înainte de a deveni om de stat. Tatăl său era Izzet Kitehezadi, cunoscut mai bine sub numele de Izzet Molah. Spiritul acestuia era mai mult răzvrătit decât independent. El nu se temea de a ataca cu geniul lui zeflemitor chiar pe sultanul Mahmud, ceea ce îi atrase exilul, urmat curând după aceea de confiscarea averii. O soră a acestui Izzet, numită Leila Khatoum, care a murit puțină vreme după dânsul la o vârstă foarte înaintată, a compus un Divan (o culegere de poezii) ce se poate compara cu cele mai bune producții ale lui Zrineb și Mihri, ilustrele sale premergătoare. Fuad era încă copil, când tatăl său plecă în exil. La vârsta de paisprezece ani, fiind silit să îngrijească singur de viitorul său, el a făcut în toate chipurile și a fost primit ca elev la școala de medicină din Galata-Serai, pe care de abia o înființase Mahmud. Peste cinci – șase ani, ieși de acolo cu diplomă de doctor și în această calitate făcu parte din corpul expediționar, trimis la 1834 la Tripoli, sub ordinele lui Tahir pașa. La întoarcerea sa din această companie, îl vedem părăsind deodată medicina și intrând la biroul de traducere al Porții (*terdjuman odai*). Acest birou era un fel de pepinieră diplomatică, din care au ieșit cei mai mulți din oamenii de // stat actuali ai Turciei, Fuad, Emin, Ahmed Vefik, Ali și chiar Reșid. La 1840, Fuad a debutat în cariera diplomatică ca secretar al lui Checkib efendi, numit de curând ambasador la Londra, unul din negociatorii tratatului de la 25 iulie⁵⁵. Trei ani mai pe urmă, Fuad fu ales pentru a merge și a complimenta, în numele sultanului, pe Isabela, noua regină a Spaniei. Se știe ce succes a avut tânărul diplomat turc la curtea din Madrid și mai pe urmă la cea din Lisabona. Femeile contribuiri mult la acest succes. p. 813

El li se arată ca portretul viu al celui din urmă Abencerrag și pe când vederea monumentelor din Alhambra îi inspirau versuri, pe care literații din Stambul le compară cu cele mai frumoase poezii ale lui Baki⁵⁶, lumea cea aleasă nu vorbea decât de eleganța manierelor sale, de farmecul conversației sale și de finețea câteodată cam vie a răspunsurilor sale. Într-o zi o damă din cele mai *honestes*, cum ar fi zis Brantôme⁵⁷, îl întrebă mirându-se „Cum se poate suferi, domnule ambasador, ca în țara dumneavoastră un bărbat să aibă mai multe neveste deodată?” „Facem aceasta, doamnă, pentru a ne deosebi de celelalte țări, unde o femeie are mai mulți bărbați”.

Am auzit citându-se un alt cuvânt al lui Fuad, care arată cu câtă ușurință mânua el limba noastră. Era la Constantinopol în 1849 când, un orator ilustru, care într-o zi, la o dezbatere solemnă, lăsase să cadă de la înălțimea tribunei franceze această frază ce avu un răsunet în toată Europa – „Turcia este un cadavru” – vizita din nou țara în care fusese cu optsprezece ani înainte. Sau nu o mai vedea cu

⁵⁵ La 13/25 iulie 1841 cele 7 mari puteri au semnat o convenție referitoare la închiderea strâmtorilor Bosfor și Dardanele pentru navele militare, cu excepția celor turcești, atât în timp de război cât și în timp de pace.

⁵⁶ Mahmud Abdül Baki, poet turc (1526–1600).

⁵⁷ Pierre de Bourdelle (Brantôme), scriitor francez (1540–1614).

aceiași ochi sau lucrurile se schimbaseră într-adevăr, el părea uimit să regăsească Turcia cu totul altfel decât rămăsese ea în amintirile sau în imaginația sa. Nu se putea opri să-și arate într-una surprinderea către Fuad care-l întovărășea. „Ce progres! Câte schimbări minunate! Iată o completă renovatie!” „Vroiți să ziceți o înviere”, răspunse cu finețe călăuzul său.

La întoarcerea sa din Spania, Fuad fusese numit întâiul dragoman al Divanului, apoi mare referendar. Ocupa încă acest post, când fu trimis în Principate în locul lui Suleiman pașa.

Precum am mai spus-o, la București Fuad trebuia să lucreze cu totul în înțelegere cu comisarul rus. Însă la început această înțelegere fu cam greu de stabilit. Cele dintâi convorbiri dădură naștere la vii neînțelegeri, al căror răsunet ajunse până la București și, cum își poate cineva închipui, ne umplu inimile de bucurie //.

p. 814 Dar într-o zi, când trimisul sultanului, mândru din cauza pretențiilor colegului său, puse înainte textul instrucțiunilor sale, Duhamel îi răspunse: „Instrucțiunile dumitale! Crezi oare că nu le cunosc? Iacă-le”. Și-i arată copia luată după ele și transcrisă chiar în birourile Porții.

Totuși în acest moment nu intra în vederile Rusiei a se fâli cu puterea sa, dimpotrivă, ea arăta că voiește a sta în umbră, pentru a lăsa să cadă asupra Turciei ceea ce era odios în măsurile de represiune ce se luau contra românilor. Rusia vroia să păstreze aparențele față cu Europa și Europa primea să fie amăgită. – „Dumneavoastră ați pus foc, zicea Duhamel lui Fuad, dumneavoastră trebuie să stingeți. Eu stau aici ca să veghez chipul în care veți lucra”.

La drept vorbind, el spunea adevărul. Mișcarea din iunie se făcuse, dacă nu după îndemnul, cel puțin cu consimțământul tăcut al Porții, gândind dinainte la desființarea protectoratului, iar românii surâdeau, față de perspectiva independenței lor.

După ce mișcarea nu izbutise, Rusia, biruitoare fără muncă, își răzbuna nemulțumirile în chipul în care Carol cel semeț pedepsi revolta locuitorilor din Liège, adică lovindu-i cu brațele complicilor lor. Acesta era rolul umilitor la care se văzuse redusă Poarta, atât din cauza propriei ei slăbiciuni, cât și din cauza părăsirii puterilor. Emin îmi zicea în ziua în care aflară că rușii trecuseră Prutul: „Ar fi trebuit să protestăm în fața Europei și, dacă Europa ar fi rămas surdă sau nepăsătoare, să înaintăm spre Dunăre, trăgând și pe români cu noi”.

Și Fuad efendi a trebuit să simtă viu această umilire. Stăpânit de o putere superioară, el se plecă fără îndoială cu părere de rău, dar cu o docilitate care părea că se scuza pentru dorința ce avusese de a se împotrivi. El avusese de gând, cum sosise la Giurgiu, să se întâlnească cu întâiul Locotenent Domnesc, domnul Nicolae Golescu, și-i dăduse de știre în secret, să vină într-o zi hotărâtă, la una din stațiile de poștă, între Giurgiu și București. Domnul Golescu fu exact la întâlnire, dar nu găsi pe nimeni acolo.

De atunci întâmplările urmează cu o repeziciune, care dovedește destul că Turcia nu mai lucrează singură.

La plecarea mea din Constantinopole, făgăduiam domnului Cor, întâiul dragoman al ambasadei noastre, să-i trimit regulat, în fiecare săptămână un fel de

buletin al situației. Am păstrat copii // de pe aceste scrisori. Cea dintâi, scrisă la trei zile după sosirea mea, este din 15 septembrie, a doua și cea din urmă a fost trimisă la 22 septembrie cu trei zile înaintea catastrofei. Funcțiile mele de istoriograf ținuseră tocmai o săptămână. În acest interval s-a întâmplat un fapt în aparență copilăresc, dar care totuși a lăsat o urmă adâncă în spiritul poporului din Valahia. p. 815

Într-o zi, pe când eram la mine acasă, ocupat cu redactarea unei depeșe oarecare, auzii un zgomot mare pe uliță. Mă apropiai de fereastră ca să mă uit. O priveliște neașteptată și ciudată se înfățișă ochilor mei. Două care de morți, urmate de o mulțime nemăsurată, se oprise dinaintea porții, iar împrejur ardeau făclii și torțe. Din trâmbițe răsunau ultimele note ale unui marș funebru care după ritul Bisericii ortodoxe se cânta la înmormântări. Cântăreții cântau cântările de morți ! Cât ți se putea întinde privirea pe podul Mogoșoaiei, care este atât de lung și de întins, nu vedeai decât popor.

Căutam cu ochii <cele două> care, ce erau acoperite peste tot cu postav negru, sicriul în care, după obicei, se odihnește mortul cu obrazul descoperit. Unul din care – acel ce se oprise mai aproape de poartă, era deșert, în celălalt în loc de sicriu era o pernă mare de catifea neagră, pe care se așezaseră o duzină de volume în-folio, bogat legate și împodobite cu ferecături de aur.

Era Arhondologia sau cartea de aur a boierimii române, pe care poporul mergea ca să o ardă cu mare pompă în curtea Mitropoliei. Al doilea car aștepta Regulamentul Organic, care era asemenea hotărât a avea onorurile rugului.

Regulamentul Organic era din vremea celei din urmă ocupații rusești. El fusese promulgat la 1831 de contele de Kiselev⁵⁸ și deși se votase de amândouă Adunările din București și din Iași, el rămăsese totuși în ochii românilor opera străinului. La acest vițiu originar se mai adăugau alte nemulțumiri pe care le exagerau, dar care la drept vorbind rămăneau adevărate. Politicește, vorbind din punctul de vedere al românilor, Regulamentul Organic merita toate muștrările; din punctul de vedere administrativ și economic, el cuprindea câteva dispoziții înțelepte, chiar liberale, de care țara profitase, și care răscumpărau în parte defectele sale. Dar spiritul românilor era prea tare îndreptat în contra lui pentru ca să deosebească partea bună de cea rea. Ei îl urau în întregimea lui.

Regulamentul Valahiei nu fusese tipărit împreună cu acela al Moldovei. // El nu exista decât în original. Acest original, scris franțuzește, se află la mine sau mai bine zis în casa mea, încredințat îngrijirilor unuia din compatrioții mei, pe care guvernul îl însărcinase să tragă o copie de pe dânsul pentru generalul Aupick la Constantinopol. Un bilet iscălit de aga (șeful poliției) îi poruncea să-l dea îndată în mâinile poporului. Ordinul era formal. Crezui însă de datoria mea să vestesc despre aceasta pe domnul Nicolae Golescu care, pe lângă funcțiile de Locotenent Domnesc <o> avea și <pe> aceea de <ministru> de interne. Persoana pe care o trimisei nu-l găsi. Trebui deci să împlinim porunca venită de la aga. p. 816

Regulamentul fu scoborât în uliță și pus pe carul de mort. Un „ura” puternic se ridică din mijlocul mulțimii și cortegiul se îndreptă cu liniște și solemnitate spre Mitropolie.

⁵⁸ Pavel Dimitrievici, conte de Kiselev (1788–1863), diplomat, guvernator al principatelor în timpul ocupației rusești din 1829–1834.

Impresionat fără voie de această scenă, coborâi, la rândul meu, și urmai de departe cortegiul. În Valahia este obiceiul, când duci pe un mort la ultima sa locuință, să oprești de trei ori sicriul pe drumul de la biserică la cimitir. La fiecare din aceste stații preotul face rugăciuni pentru odihna sufletului răposatului și trecătorii amestecă rugăciunile lor cu acele ale preotului. Când cortegiul ajunsese dinaintea porții consulatului general al Rusiei, el se opri, rugăciunile fură spuse după tipic, apoi cântăreții începură a cânta un fel de recital jalnic. În acest recital se înșirau toate crimele răposatului Regulament și ale răposatei Arhondologii și se chema mila dumnezeiască asupra acestor mari păcătoși.

Un rug fusese pregătit în curtea Mitropoliei. Poporul chemă pe mitropolit cu strigăte mari. În curând el se arătă, îmbrăcat în odăjdii și rosti anatema. Întreaga formulă a acestui blestem era în limba slavonă și eu nu puteam să înțeleg cuvintele, dar accentul era îngrozitor și îmi da un fior din cap până în picioare.

Volumele cele bogate împodobite cu ferecăturile lor fură deschise și puse pe rug. Un țaran fu însărcinat să dea foc și pe când para se ridica încet mistuind una câte una filele blestemate, Mitropolitul, în picioare, cu crucea în mână, își reînnoi jurământul către Constituție, care desființase claca și toate abuzurile sale monstruoase. „Pentru a doua oară fac jurământul pe care l-am făcut la 15 iulie în numele Constituției, pe câmpul Libertății. Arunc anatema asupra Regulamentului care s-a dat pradă flăcărilor, atât asupra ediției din 1832, cât și asupra ediției a
p. 817 doua. Blestem pe toți acei // care ar voi să-l restabilească și să domnească după prescripțiile sale. Binecuvântează poporul creștin din Țara Românească”.

Norodul ascultase într-o tăcere religioasă, în genunchi și cu capul descoperit. El strigă un „ura” măreț și se strecură încet, cu mulțumirea unei datorii împlinite. Dacă am istorisit, cam prea pe larg poate, întâmplarea acestei zile, am făcut-o fiindcă am fost viu impresionat prin contrastul ce-l înfățișa aspectul exterior al acestei scene, cu sentimentul intim pe care ea îl destăinuia. Aici nimic nu reamintea scenele de același fel ce se regăsesc în istoria revoluțiilor noastre. Poporul avea o atitudine gravă și smerită. Pentru dânsul acest împrumut ciudat făcut practicilor și ceremoniilor religiei nu implica deloc luarea în răs, ci, dimpotrivă, respectul naiv al lucrurilor sfinte. Sub această bufonerie aparentă se ascundea un adevărat act de credință – de credință religioasă și patriotică – și un spectator chiar indiferent se simțea mișcat de un lucru, care altfel i-ar fi părut ridicol. Seara însă, când prima impresie trecuse, gândul meu se întoarse asupra unui fapt aproape analog pe care-l istorisește Cantemir⁵⁹ în Istoria sa. La 1686, Ioan Sobieski⁶⁰, regele Poloniei, războindu-se cu turcii întră cu o armată în Moldova și puse stăpânire pe Iași, orașul principal al țării. El dădu ordine să se scoată din arhive originalul tratatului prin care Moldova, cu o sută șaptezeci și cinci de ani înainte, se supusese de bună voie Turciei. Se ridică un rug pe o piață a orașului și pe acest rug se aruncă pergamentul care conținea capitulația lui Bogdan. Un crainic strigă poporului și boierilor adunați: „Uitați-vă bine, în ce chip Maiestatea Sa vă dezrobește de jugul turcilor!”.

⁵⁹ Dimitrie Cantemir (1673–1723), domn al Moldovei (1710–1711), cărturar.

⁶⁰ Ioan Sobieski (1624–1696), rege al Poloniei (1674–1696).

Cincisprezece zile mai târziu, Sobieski și cu armata sa fugeau dinaintea hoardelor tătărești și jugul musulman apăsa mai greu decât totdeauna pe nefericita Moldovă.

Așa și cu Regulamentul rus care se arsesse. Mai puțin decât două săptămâni după săvârșirea acestui fapt, generalul Duhamel se reîntorcea la București în mijlocul armatei turcești care părea că-i slujește drept cortegiu. Prezența lui însemna restabilirea ordinii legale.

Nu voi reaminti întâmplările tristei zile de 13 septembrie; arestarea boierilor și a notabililor în lagărul lui Fuad efendi, orașul ocupat militarmente de turci, ulițele însângerate de omoruri, mânia înăbușită a poporului, ultimele momente ale Locotenentei Domnești, care în mijlocul zgomotului tunurilor și al împușcăturilor //, urma a-și ține ședințele în palatul devenit pustiu. Am însemnat aiurea câteva p. 818 trăsături din acest jalnic tablou și un penel mai dibaci a zugrăvit scenele cele mai mișcătoare, păstrând pentru posteritate trăsăturile eroice ale unei femei, pe care dragostea ei de soție și de mamă a înălțat-o la nivelul celor mai mari curajuri⁶¹.

Un singur fapt nu l-am văzut raportat nicăieri, pe care îl găsesc menționat în notele mele și îmi va sluji pentru a încheia această istorisire.

Era pe la trei după amiază. Cazarma regimentului al doilea român căzuse în mâinile turcilor, după ce un detașament slab, de câteva sute de oameni, ținuse piept, timp de mai multe ore, unei întregi divizii otomane, ajutată de o baterie de artilerie.

Adevărul este că turcii atacau moale, ca oamenii care simt că fac o treabă rea. Pe la amurgul zilei, după ce împotrivirea se isprăvisse de mult, un ofițer turc întâlni o santinelă română în fundul unui coridor. Ea își făcea liniștit straja dinaintea ușii unei magazii.

„– Ce faci acolo?” a zis ofițerul – „Aștept!”, zise cu simplitate soldatul „să mă schimbe”. – A doua zi ordinea domnea la București. Prietenii mei toți erau prizonieri sau fugiți // armata rusească, sub comanda generalului Lüders⁶², nu era p. 819 depărtată decât de câteva zile de marș. Aflasem, printr-o binevoitoare indiscreție, că domnul Duhamel îmi făcuse onoarea de a mă așeza pe lista persoanelor pe care voia, îndată după sosirea rușilor, să le trimeată, cum zicea el într-un chip plăcut, „să viseze la libertate pe câmpiile înflorite ale Siberiei”. Crezui de prisos de a aștepta efectul amenințării și, fiindcă d-l Colquhoun, consulul general al Angliei, îmi dăduse trăsura și arnăuții săi ca să mă păzească, am plecat la Galați și de acolo la Constantinopol, ducând cu mine depeșele consulului către Sir Stratford Canning, ambasadorul Majestății Sale britanice în Turcia.

Moravuri și obiceiuri ale poporului⁶³

Românii din principate, ca și frații lor din Transilvania și din Bucovina, au p. 203 păstrat cu sfințenie obiceiurile și înfățișarea strămoșilor săi. Părul negru, până la

⁶¹ „Doamna Rosetti, în legendele Nordului, de J. Michelet”. (n. a.)

⁶² Aleksandr Nicolaevici Lüders (1790–febr. 1874), general rus, în 1848 comandantul trupelor țariste de ocupație din Moldova și Țara Românească.

⁶³ Traducerea după Jean Henri Abdolonyme Ubicini, *Provinces d'origine Roumaines. Valachie, Moldovie, Bukovina, Transylvanie, Bassarabie ...*, Paris, Typographie de Firmin Didot frères, [1856], p. 203 ș. urm.

mijlocul frunții, sprâncenele stufoase și bine conturate încadrând niște ochi, cu o expresie când vioaie când melancolică, membrele robuste reamintesc de figurile prizonierilor de pe Columna lui Traian sau de acei barbari ale căror statui împodobesc sălile Luvrului⁶⁴.

Îmbrăcămintea

p. 204 Această asemănare este completată de vestimentație. Priviți un țăran din Carpați; veți crede că vă aflați încă în timpul împăraților romani. O cămașă dintr-o pânză ordinară, strânsă la brâu de o cingătoare lată din piele sau de un brâu de lână, care servește și de buzunar; un pantalon de pânză, foarte larg pe coapse și strâns de la genunchi la gleznă; drept încălțăminte, sandale (opinci) din piele de capră sau cal, de culoare ocru, tăiate după forma piciorului și legate cu niște curele încrucișate pe picior. Țăranii înstăriți își înlocuiesc opincile⁶⁵ cu cizme înalte și largi, numite huse⁶⁶, cuvânt unguresc care a dat numele său husarilor⁶⁷. Pe cap o căciulă din blană de miel, după tipul *cucullus*-ului frigian, în timp ce părul lung și împletit la spate, atârnă pe umeri. Câteodată țăranul de la șes înlocuiește această căciulă⁶⁸ cu o pălărie de lână, mică⁶⁹ și turtită, destul de // asemănătoare cu cea prin care se deosebeau, acum șasezeci de ani, fochiștii noștri, iar locuitorul de la munte o schimbă cu o pălărie rotundă cu boruri largi. Acesta este costumele obișnuit al țăranului român. Iarna, în zilele de sărbătoare, el poartă un cojoc⁷⁰ din blană de miel, cu broderii de lână la cusături, în restul timpului își aruncă pe umeri o haină⁷¹, lungă din blană de oaie din care iese⁷² în chip de guler o blăniță neagră de miel, sau își pune o haină largă și groasă din dimie albă, țesută de nevasta sa; căci femeilor le revine grija să toarcă, să țasă și să confecționeze rufăria, îmbrăcămintea și așternuturile de pat ale familiei și nu este mult de atunci când acest obicei, întru totul românesc, era urmat și de nevestele boierilor. Câteodată țăranul se mulțumește numai cu un cojoc⁷³ din blană de miel, pielea întoarsă în afară apărându-l de ploaie. Atunci el întruchipează adevăratul chip al țăranului de la Dunăre ce se aseamănă celui descris atât de viu și grăitor de către La Fontaine⁷⁴.

⁶⁴ „Tipologia națională s-a conservat în întreaga ei puritate numai prin românii de la țară, la aceștia, mai ales la cei din vecinătatea Carpaților și care au avut ocazia, în mai mică măsură să se amestece cu alte rase, ulterior cuceririi romane. Locuitorii orașelor se apropie mai mult, prin fizionomia lor, de tipul grecesc. De altfel, rog cititorul să aibă în vedere că, în această schiță scurtă și imparțială am vrut să dau o idee despre obiceiurile și felul de trai al locuitorilor de la țară care reprezintă mai fidel caracterul național” (n. a.).

⁶⁵ *Sandales*.

⁶⁶ *Hauzè*.

⁶⁷ Explicație fantezistă.

⁶⁸ *Cette coiffure*.

⁶⁹ *Court*.

⁷⁰ *Une veste*.

⁷¹ *Pardessus*.

⁷² *Pend*.

⁷³ *Palten*.

⁷⁴ Jean de la Fontaine (1621–1695), poet, fabulist, dramaturg francez, membru al Academiei Franceze (1683).

Costumul țărăncilor este curat și frumos. Ele poartă o cămașă⁷⁵ din pânză împodobită pe piept, la guler, la mâneci și pe umeri cu broderii roșii sau albastre; un brâu colorat fixează cămașa, care este foarte scurtă și care se continuă cu o fotă albă care nu acoperă niciodată gleznele. În față și în spate fâlfâie⁷⁶ un șorț dublu (*catrinza*) dintr-un postav destul de compact, cu dungi albastre, roșii sau galbene și garnisite cu franjuri, ale căror cute se desfac lăsând să se vadă fota. Iarna sau pe vreme rea, poartă un cojoc din blană de miel sau surtuc cu mâneci largi. Sunt încălțate, ca și bărbații, cu opinci sau, pe timp de iarnă, cizme; dar vara înlocuiesc aceste încălțări cu ghetе roșii sau galbene ca și vechii polonezi. Mai des le poartă însă sub braț decât în picioare, în special când au de trecut un pârâu sau un torent. O basma⁷⁷ din stofă subțire, prinsă sau, mai mult, aruncată pe cap, în modul cel mai pitoresc, alcătuiește coafura. Fetele umblă cu capul gol și își împletesc părul într-o singură coadă care cade pe spate, la capătul căreia își atârnă o panglică sau un ban de argint. Câteodată ele își împodobesc fruntea cu o diademă din mărgelile din sticlă și își atârnă de gât salbe din monede de argint sau aramă.

Hrana și locuințele țăranului român

Hrana țăranului român este foarte simplă, ca să nu spun mizerabilă. O fiertură groasă, făcută din făină de porumb, numită *mămăligă*, care ține loc de pâine, formează baza hranei. Prepararea mămăligii necesită puțină osteneală; este suficient să se fiarbă apa într-o căldare și să se toarne, adăugându-se puțină sare, cantitatea necesară de mălai care se învâртеște încet, până se îngroașe și se formează o cocă. Când este fiartă, ea este răsturnată pe masă și fiecare își taie câte o bucată cu o sfoară. În zilele bune se adaugă puțin lapte, unt sau smântână și această aseasonare o face un fel de mâncare destul de gustos. Dar trebuie să fii obișnuit încă din copilărie, ca țăranul român, de a frământa mămăliga între degete și a o mânca apoi în loc de pâine, împreună cu ridichi sau ceapă crudă. Apa constituie băutura obișnuită, totuși se consumă și băuturi tari, mai ales din prune, denumite *rachiu*⁷⁸, a căror folosință este răspândită în întreaga Turcie europeană. Poporul de jos din orașe înlocuiește de obicei apa cu un fel de bere din mei, numită *bragă* pe care au introdus-o albanezii și o vând prin țară.

Acum câțiva ani, țăranii moldo-valahi aveau drept locuință numai niște bârloguri întunecoase și pline de fum, numite bordeie, săpate în pământ la o adâncime de doi metri, pe o suprafață de trei până la patru metri lungime și doi până la trei lățime. Odată groapa făcută, la adâncimea vrută, se // fixează în pământ, la cele două extremități, doi stâlpi legați între ei de o prăjină, pe cele două părți ale acesteia punându-se o împletitură de nuiele sau șindrila în pantă, la o distanță de un picior de la intrare. Pe acest acoperiș cu totul primitiv era așezată umană sau pământ bătătorit, afară de o deschidere strâmtă pentru a fi lăsat să iasă

⁷⁵ *Chemise.*

⁷⁶ *Vole.*

⁷⁷ *Mouchoir.*

⁷⁸ „*Raki* pe turcește”. (n. a.)

fumul. Cum acest pământ era acoperit curând cu iarbă, cătunele alcătuite din mormane construite în acest fel dădeau impresia unor imense mușuroaie și, fără fumul care arăta prezența omului, călătorul ar fi mers multă vreme în căutarea satului pe care-l simțea de fapt sub picioare. În apropierea munților, unde lemnul se găsea din belșug, aceste gropi erau înlocuite cu un fel de colibe făcute din ramuri de pom împletite, legate între ele pe dinăuntru și pe dinafară cu pământ argilos și acoperite cu paie sau stuf. Aceste colibe erau desigur foarte scunde și nu primeau lumină decât prin mici ferestre fixate în zid și prevăzute cu vezică de vită. Aici colibele și bordeiele au dispărut aproape în întregime și puținele care mai sunt întâlnite nu mai servesc decât ca pivnițe ale cârciumilor, drept grajduri pentru bivoli și alte vite sau ȕiganilor drept ateliere de potcovărie. Începând din 1842 țărani și-au construit case din scânduri sau chirpici⁷⁹, vărute și compuse de obicei din trei încăperi formând un paralelogram. Cea de la mijloc, care este și cea mai mică, constituie anticamera, iar în fund bucătăria. Celelalte două sunt dormitoare pentru întreaga familie, dacă este numeroasă; dacă nu, una din cele două este transformată în prăvălie sau în cârciumă⁸⁰. Fiecare casă are o grădină cu o suprafață de patru sute metri pătrați, fiind asemănătoare între ele, ca dimensiuni și culoare, despărțite de spații egale și aliniate ca lămpile de pe străzile de la noi, <încât> dau satului, dacă nu înfățișarea veselă și animată pe care o oferă plantațiile de garduri vii din fierul căsuțelor, cel puțin o imagine mai puțin tristă și sărăcăcioasă decât <cea> a bălgorurilor cavernoase în care mai locuiesc încă ȕiganii colonizați.

Mobilierul și uneltele casnice

Cât privește confortul și buna stare <acestea> nu există. În afara patului, sub formă de divan, fixat în podea și acoperit cu o saltea lungă, pe care se întinde drept velință un covor lung cu dungi late, albastre, roșii, galbene și negre, în afară de perne și pături, pe care le întinde în fiecare seară și le strânge în fiecare dimineață, după moda turcească, ȕăranul român nu posedă altă mobilă, nici dulapuri, nici scrin⁸¹, nici scaune; două sau trei lăzi de-a lungul zidului, acoperite cu pături, înlocuiesc toate acestea. Se găsesc totuși în unele case bănci și taburete. Ustensilele de bucătărie se compun dintr-o cratiță, o tigaie, mai multe oale din lut, o jumătate duzină de farfurii și linguri din lemn; furculițele sunt rare; folosirea sticlelor este aproape necunoscută. Pentru a spăla rufe, femeile folosesc vase lungi de lemn, dintr-o singură bucată, scobite în formă de bărci, denumite *albii*. Acestea ca și <locul> de sub pat servesc de asemenea la păstrarea ouălor și a legumelor pentru iarnă. Câte unele sunt destul de mari pentru ca un copil de zece ani să poată dormi comod, fiind <de altfel> folosite și pentru a culca și alinta prunci în fașă⁸².

⁷⁹ *De claises enduites de terre.*

⁸⁰ Afirmăție fantezistă. Este cunoscut faptul că țărani au de obicei o cameră în care țin cele mai bune lucruri ale lor, fiind considerată pentru oaspeți. În cazul de față poate fi vorba mai degrabă de cămară.

⁸¹ *bufet.*

⁸² *Au maillot.*

Unelte agricole

Plugul, în stadiul său cel mai primitiv, sapa, lopata și furca de lemn, iată la ce se reduc uneltele agricole și de lucru ale cultivatorului moldo-valah. În ceea ce privește grebla, aceasta este cel mai des înlocuită de o tufă enormă de mărăcini. Bătătorul pentru treieratul grânelor este necunoscut, picioarele cailor îi țin locul. Am fost adesea martor, în principate, ca și în Bulgaria și restul Turciei // europene p. 206 la această modalitate de treierat. Se nivelează terenul; se trasează o arie circulară cu ajutorul unei corzi fixată de țărui, din loc în loc (recolta îngrămădită fiind așezată în incinta exterioară); se fixează în centru un alt țărui gros, de care se prinde o coardă lungă, având la capăt o pereche de căpăstre; apoi, snopii fiind întinși pe <amintita> suprafață, doi cai solizi, înlocuiți din oră în oră, îi calcă până ce grânele se separă de spic. Nici un fel de hambar pentru a fi strânsă recolta. Paiele sunt îngrămădite în stoguri; grâul, porumbul și celelalte cereale, sunt păstrate când în gropi săpate în pământ, când în coșuri mari sau, mai bine, în cuști de alun, acoperite cu paie, construite la câțiva pași în jurul unui mare țărui înfipt în pământ. Aceste hambare în plin aer, al căror număr este uneori considerabil, fiind toate așezate în același loc împrejmuit, oferă o priveliște într-un tot singulară.

Transportul se face cu căruțele și, pe timp de iarnă, cu săniile. Nu ți-ai putea închipui ceva mai grosolan ca vehiculele în a căror construcție nu intră nici cea mai mică bucățică de fier; ce-i drept sunt fabulos de ieftine. Pentru cea mai solidă sanie nu se plătește mai mult de cinci franci, iar prețul unei căruțe pe patru roți, de cea mai mare dimensiune, nu depășește treizeci de franci. În general se folosesc, pentru tracțiune și muncă, boii și bivoli. Trăsurile mari, cu roți de fier și atelaje de opt până la doisprezece cai, care sunt întâlnite pe drum, sunt de proveniență străină și sunt vehicule care servesc comerțului între Leipzig și principate.

Caracterul

Să spunem câteva cuvinte despre caracterul și obiceiurile poporului român.
[...]

Această apatie care constituie fondul caracterului țărânului moldo-valah este un fapt atestat de toți istoricii și călătorii. De asemenea i-a ucis și energia. Văzându-se atât de constant oprimat, a ajuns să creadă că un destin nenorocit îl domină și n-a mai încercat <să facă> vreun efort de a i se sustrage. Victimă a străinului, care năvălește în țara sa, victimă a boierului, care-i ia roadele muncii sale, el îi urăște, atât pe unul, cât și pe celălalt, dar această ură nu merge până acolo de a umple țara de lupte, când țara este invadată sau să ardă castelele și stăpânii lor când opresiunea a atins limite extreme. Dar dacă a pierdut elanul războinic care-i caracteriza altădată rasa, dacă a înlocuit pasiunea pentru arme cu dragostea de pământ, nu și-a alungat nici una din calitățile care formează soldații buni și armatele puternice, <anume> sobrietatea, disciplina, curajul. Este înzestrat mai ales cu un înalt grad de îndârjire la rezistență. *Dă, până la moarte*⁸³, este un proverb

⁸³ *Da pe moarte.*

p. 207 folosit de români. Ceva din valoarea romană a rămas în ei și în Transilvania, comparându-se cu sașii, ei spun: *La un român, zece sași*⁸⁴. În același timp ei păstrează un atașament puternic pentru ogorul care i-a văzut născându-se și au încredere în indestructibilitatea rasei lor, această curajoasă și puternică rasă, care se întinde din Carpați la Dunăre. „Românul nu va pieri”, aceste cuvinte le repetă, care mai de care, valahii și transilvănenii, moldovenii și bucovinenii, salutându-se între ei cu cuvântul *frate*; căci întemeietorul // naționalității lor, Traian, este părintele lor, al tuturor [...]

Sărbători și ceremonii religioase

[...] Preoții lor neciopliți ar fi tare stânjeniți față de propovăduirea unui alt <creștinism>. Confundați în masa țăranilor⁸⁵, deosebindu-se în exterior numai printr-o barbă lungă, aceștia sunt sortiți acelorași munci și servituți, împărtășesc mizeria și ignoranța <țăranilor>; cei mai mulți dintre ei nu știu nici să citească, nici să scrie și sunt obligați să învețe pe dinafară formulele rituale. Tot ce am spus cu alt prilej despre starea mizerabilă și incapacitatea clerului ortodox din Turcia, poate fi aplicat, pe drept, clerului moldo-valah.//

p. 208 Biserica română are⁸⁶ un mare număr de sărbători; cele mai însemnate sunt Crăciunul, Paștele și Adormirea <Maicii Domnului>. Fiecare dintre aceste sărbători este marcată de anumite obiceiuri tradiționale, care s-au transmis cu fidelitate în popor din vremurile cele mai îndepărtate. Astfel Crăciunul dă azi prilejul unui spectacol⁸⁷ reînnoit din Evul Mediu și care are ca obiect de a reprezenta nașterea lui Iisus, ieslea în care este culcat, steaua care anunță magii de la răsărit, plecarea acestora din urmă spre apus și căutarea locului unde s-a născut la miezul nopții, cu lumina unui nou an, salvatorul lumii. Un copil poartă o stea enormă, pictată și decupată; ele este urmat de magi îmbrăcați <în costume> orientale; escorta este formată din soldați romani, ținând <câte> o lance în mână dreaptă. Fiecare individ este înarmat cu câte o făclie și cortegiul se plimbă astfel prin oraș, din poartă în poartă, din casă în casă, recitând colinde, un fel de balade religioase, care amintesc de Crăciunul nostru străvechi.

Cele mai mari ceremonii sunt cele de Paști. În apropierea sărbătorii se spoiesc casele în interior și pe dinafară, se spală dușumelele; se înlocuiesc obloanele de la ferestrele duble, necesare datorită frigului năpraznic din timpul iernii; gospodinele spoiesc oalele; boierii își auresc echipajele; orașenii și sătenii își pun haine noi; când marea zi sosește toate clopotele bat, toate inimile se înseninează; părinți și copii, în cele mai frumoase veșminte, se vizitează și se felicită reciproc, iar trecătorii se salută pe stradă cu cuvintele solemne: *A înviat Christos, Christos a înviat!* <Timp de> opt zile, cât se celebrează sărbătoarea, orașul oferă o imagine din cele mai animate: nu sunt decât echipaje strălucitoare, livrele lucitoare, toalete

⁸⁴ *La un Român dece Sassi.*

⁸⁵ *Cenfondus dans les rangs des paysans.*

⁸⁶ *Célèbre.*

⁸⁷ *Mascarade.*

splendide, servitori purtând în brațele lor mici tineri, gătiți cu panglici albastre și roz sau având pe cap coșuri enorme umplute cu cozonaci⁸⁸, borcane de dulceată, care joacă un rol atât de mare în ospitalitatea orientală, bomboane și alte dulciuri, care se trimit reciproc drept cadouri. Mari și copioase festinuri reunesc pe toți membrii familiei; cei mai săraci iau parte la aceste petreceri căci s-au împărțit dinainte la toți băștinașii haine, bani și alimente. Este de menționat că în această perioadă apar de obicei febre intermitente și alte boli, provocate de trecerea bruscă de la regimul cel mai ascetic al postului la necumpătarea Zilelor de Grație.

În afara acestor trei mari sărbători canonice există altele pe care obișnuința le-a răspândit, într-un fel, în principate: acestea sunt Sf. Vasile, care se sărbătorește la 1 ianuarie, Sf. Gheorghe (23 aprilie) și Sf. Dumitru (26 octombrie). Acestea din urmă, separate una de alta <de o perioadă> de șase luni sunt aici ceea ce la noi sunt <sărbătorile> Saint-Jean și Saint-Martin, de reînnoire a contractelor de arendă și de închiriere a caselor.

În prima duminică a lui mai țăranii români celebrează încă tradițional sărbătoarea florilor⁸⁹; ei se duc pe pajiști și în pădurea învecinată, se acoperă cu flori și frunziș și se reîntorc în cătun să danseze. De asemenea, înainte de sosirea verii sădesc în fața căsuțelor lor un stâlp având deasupra crăci de arbori și fân, pe care-i numesc *arminden*. Se spune că acesta este un obicei roman; colonii militare anunțau deschiderea sezonului luptelor ridicând la porțile lor ceea ce numeau ei *arma Dei* sau *Martis* [...].

Celebrarea logodnei și a căsătoriei

Cererile în căsătorie, ceremonia logodnei și a nunții reprezintă la țăranii români mici scenarii amestecate cu lupte încheindu-se // ca la romani printr-un simulacru. [În continuare Ubicini preia descrierea întregului ceremonial după I. Voinescu, publicată în „Revue de l’Orient”, t. XXVI, 1854, p. 173] p. 209

Funeralii. Cultul <zeilor> mani

p. 211

Funeraliile amintesc prin unele detalii de vechiul cult al <zeilor> mani. Când un bolnav este aproape de a-și da ultima suflare, i se pune în mână o lumânare aprinsă și se așează altele în locuință, pe când preotul rostește cu voce tare rugăciuni pentru sufletele muribunzilor. Îndată ce și-a dat sufletul, este spălat, este ras, i se acoperă fața, este gătit în cele mai frumoase haine, apoi este depus în sicriu, care rămâne deschis, după ce s-a avut grijă de a i se pune în mână o mică monedă⁹⁰. Funeraliile au loc, de obicei, în ziua decesului sau în cea următoare. La

⁸⁸ *Brioche*s.

⁸⁹ *La fête de Flore*.

⁹⁰ „Încă o reminiscență a antichității păgâne. Câteodată ofrandele destinate trecerii defunctului în lumea de apoi este legată de lumânarea pusă pe pieptul său pentru a fi înmormântată odată cu el. Acest obicei se menține de asemenea printre românii din Transilvania, în ciuda eforturilor pe care Iosif II le-a depus încercând să-l abolească. «Este rar cazul, spune domnul de Gérando, ca un fiu iubitor să lase să-i fie înmormântat tatăl fără să fi strecurat câțiva crăițari în mâna mortului» (n. a.).

cei bogați <ceremonia se> desfășoară cu o deosebită somptuozitate. Carul funebru este tras de doi sau patru cai, acoperiți complet de un fel de huse negre, care permit să li se vadă doar ochii. Câțiva vătășei⁹¹ de asemenea îmbrăcați în haine negre, purtând pe cap pălării cu boruri largi, merg alături de car, ținând în mână torțe aprinse; alți doi preced carul purtând coșul în care se află coliva⁹² sau azima⁹³, un fel de brișă binecuvântată, care se mănâncă în cinstea manilor; în urmă doi *epistați* țin capacul sicriului pe care este așezat cuțitul defunctului în semn de drept <al său> de a purta armă. Dacă cortegiul este pentru o tânără fecioară, în fața carului este purtată o cracă de pom de pe care atârnă împletituri de fire aurite, asemănătoare celor cu care logodnicele își împodobesc capul în ziua căsătoriei; dacă este băiat, *maiul* este un brad tânăr de care se prind panglici de diferite culori. În spatele cioclilor merg preoții îmbrăcați în odăjdiiile lor negre și urmați de mulțimea rudelor și prietenilor, ținând fiecare câte o lumânare în mână. Cortegiul, astfel format, se oprește de mai multe ori înainte de a ajunge la biserică; sicriul este pus pe pământ; cele mai apropiate rude se așază în jur, adresează defunctului cuvintele cele mai tandre, îl sărută, îi cer // iertare pentru cele mai mici nemulțumiri pe care poate i le-ar fi pricinuit în timpul vieții, își dovedesc durerea prin regrete și preaslăviri, întrerupte de hohote de plâns, smulgându-și părul și rupându-și hainele. Câteodată acest rol este îndeplinit de bocitoare plătite ca la funeraliile din Roma antică.

De la biserică se merge la cimitir, denumit *grădina morților*; sicriul este depus la marginea gropii, pe când preotul rostește ultimele rugăciuni și stropește cu aghiasmă⁹⁴ cadavrul, pământul și pe cei de față. Apoi cioclii pun capacul la sicriu și-l coboară în groapă⁹⁵. Mormântul este marcat cu o cruce de piatră sau lemn. Adesea la piciorul crucii este săpată o mică nișă, închisă de o porțiță din fier, în care retele defunctului țin aprinsă o candelă⁹⁶ și depun din când în când, anafură⁹⁷.

Acest cult pios și constant al zeilor mani este sursa unor pomeni abundente. În ziua comemorării decesului familia împarte săracilor bani sau haine, împreună cu coliva⁹⁸, care este depusă un timp la biserică. Acest obicei se leagă de ospitalitatea atât de dragă națiunii. Este un obicei general în întreaga Românie, ca și în țările musulmane, de a pune pe marginea drumului sau în fața porților de la case vase umplute cu apă pentru trecător sau călător. Cei mai bogați, relatează domnul de Gerando, pun pâine. Ei numesc acest obicei *pomană* (pentru mani); căci ei speră că cei pe care i-au pierdut nu vor suferi pe lumea cealaltă nici de foame, nici de sete, dacă ajută ei înșiși pe cei vii. [...]

⁹¹ *Vata sei.*

⁹² *Colybe.*

⁹³ *L'azyme*; o confuzie a autorului.

⁹⁴ *Eau bénite.*

⁹⁵ „Doar poporul, cei săraci, negustorii și micii boieri sunt înmormântați în cimitire. Marii boieri, și persoanele particulare bogate au locul lor stabilit dinainte în unele refugii pioase, vreo biserică sau mănăstire zidită de ei sau de strămoșii lor” (n. a.).

⁹⁶ *Une lampe.*

⁹⁷ *Petite pains azymes.*

⁹⁸ *Des gateaux composés de froment cuit à l'eau, de noix broyées, de miel et recouverte de sucre en poudre.*

Superstiții, prejudecăți

Românii păstrează un mare număr de superstiții din care majoritatea au o esență antică. Ei cred în iele, în pricolici⁹⁹, în vampiri, în vrăjitoare, în deochiul acelor vrăjitoare. Vampirii sunt fantome care, pe timp de noapte, sug sângele oamenilor, scoțând țipete de vârcolac, de unde vine numele lor de strigoi. Există de asemenea *stafii*, alte spirite răufăcătoare, care se află în locuri izolate, printre ruine și care poartă un război implacabil <contra> celor vii. Nici o vecinătate nu este atât de periculoasă decât a acestora. Nenorocire pentru cel care uită să le aducă zilnic de mâncare și băut, iar sâmbăta, ca surplus, o găleată de apă pură pentru spălat. Dacă vrei totuși să te sustragi acestor exigențe incomode, popa se însărcinează cu această misiune. El sfințește în fața ta o butelcuță cu untdelemn în care înmoaie, într-un fel misterios, o hârtie împăturită și ți-o pune pe craniu cu șapte fire smulse de la marginea părului de pe frunte. În cel puțin trei săptămâni, grație virtuților leacului, stafiile sau strigoi își încetează stăruințele. Zânele <rele> (babe) sunt femei bătrâne cărora li se atribuie o influență mai mult răufăcătoare: // trebuie doar să ai grijă să nu le displaci; căci ele sunt foarte susceptibile și, prin urmare, foarte răzbunătoare. Mai ales la căderea nopții, <înainte> de a-și pierde puterea unei zile, <ele> își îndoiesc răutatea. Mulți oameni evită să iasă după apusul soarelui pentru a nu avea de-a face cu zâna <rea> de marți seară (marțea și vinerea sunt cele mai rău famate). *Să te ia marți seară!* este una din frazele indulgente ce se adresează dușmanilor.

p. 213

O seamă de alte ființe fantastice, ce amintesc de balaurii și monștrii familiari fabulei, populează legende și baladele. Astfel sunt *balaurii*, în imaginația populară de asemenea proporții, încât atunci când își deschid botul pentru a înghiți prada, una dintre fălci atinge cerul pe când cealaltă se sprijină pe pământ. Balaurii sunt într-o continuă luptă cu aventurieri, personaje favorite ale muzei populare, care le acordă toate calitățile eroilor și îi alintă dragăstos, cu numele de Feți Frumoși (copii frumoși). Desigur lupta se încheie întotdeauna în dezavantajul primilor, care, învinși și tăiați în mii de bucăți de către adversarii lor, sunt înzestrați cu o asemenea putere de a trăi încât bucățile din corpul lor se mișcă tot timpul și încearcă să se reunească, atâta timp cât soarele n-a dispărut.

Zmeii sunt o altă specie de monștri, de o forță și de o mărime supranaturală și înzestrați cu aripi imense. Ei trăiesc în fundul pământului sau în adâncul¹⁰⁰ pădurilor de nepătruns, unde își ascund comorile cât și fetele de sânge regesc pe care le-au răpit. Potrivit unei alte idei preconcepate, răspândită în toate provinciile dunărene și care datează <încă> din vremea lui Hesiod¹⁰¹, pietrele prețioase s-ar fi format din vorbe veninoase ale șerpilor, astfel încât cuiburile acestor reptile ar conține bogății incalculabile.

Dar alături de acești balauri, de acești monștri înaripați care dau naștere la povești înspăimântătoare, <mai> există șarpele de casă, oaspetele căminului pe care țaranul român îl tratează cu un respect aproape idolatru, ca efect al unei tradiții de care nu-și dă seama. El vede în acesta totodată un oaspete sfânt cât și o divinitate

⁹⁹ *Loups-garous.*

¹⁰⁰ *Au sein.*

¹⁰¹ Cunoscut poet elen din secolul IX sau VIII î.H.

protectoare a căminului său; îl acceptă iarna în apropierea cenușii <din vatra> căminului său și îl adapă, dimineața și seara, cu lapte [...].

p. 214 Aceasta este sensibilitatea naturală a poporului atât de crud maltratat și care dă limbii sale un farmec ca totul special. Să adăugăm, ca mărturie a acestei ospitalități, ce a fost transmisă de strămoși, că tot ceea ce s-a adăpostit sub acoperișul românului îi devine drag și sfânt, omul ca și șarpele, barza ca și rândunica. El a moștenit, de asemenea, dintre superstiții <pe cele> cu privire la influența zilelor, a astrelor prevestitoare de bine și rău. Crede că soarta fiecărui om este legată, printr-un lanț nevăzut, de cea a unei stele care reflectă și arată de pe bolta cerească fazele și accidentele vieții sale pământești. Astfel atunci când un român // este amenințat de vreo nenorocire, steaua sa se întunecă și cade în univers în clipa în care își dă duhul. Alte astre, de culoarea focului, apar pe cer ca un semn precursor și fatal, atunci când o mare catastrofă este pe punctul de a se năpusti asupra unui popor.

Alte superstiții, răspândite la țară, în Moldo-Valahia amintesc de obiceiuri și prejudecăți antice. Țăranca când a umplut cofița sa la fântână nu uită niciodată să sufle pe suprafața <apei> și să împrăstie pe pământ puțin lichid, ca o libație în <cinstea> nimfei izvorului. Dacă două persoane se reîntâlnesc, după o lungă absență și una dintre cele două laudă peste măsură pe cealaltă în privința sănătății, aceasta scuipă imediat pe pământ, pune piciorul pe scuipatul ei și-și face semnul crucii ca pentru a implora divinitățile geloase.

Jocuri, dansuri populare, muzică

Jocurile și distracțiile favorite ale țăranilor moldo-valahi, luptele ciobănești, dansurile celor de la munte sunt de asemenea cele reînnoite ale romanilor. Sunt două dansuri naționale în principate, hora și jocul călușarilor. După toate aparențele acesta din urmă este vechiul dans al preoților lui Marte. Dansatorii aveau un templu pe colina Quirinale*; în idele lui April ei executau – recitând rapsodii de abia inteligibile, pe vremea lui Horatius – dansuri pe care le conducea un șef sau *vates*. Azi, dansatorii români poartă, ca și romanii, două curele, împodobite cu nasturi de alamă, care se încrucișează pe umeri și din care una reprezintă banduliera; la sfârșitul lui aprilie sau după Rusalii, ei își încep dansul, considerat sacru, intervenind rotind ciomege și scuturi, pe care le lovesc făcând mare gălăgie și numesc pe cel care-o conduce, *vătaf*. Alții văd în aceste simulacre războinice o amintire privind răpirea Sabinelor.

Hora amintește întrutotul carul roman așa cum este văzut pe basoreliefurile antice. Dansatorii, bărbați și femei, se prind de mâini și formează un cerc în mijlocul căruia se află muzicanții (lăutari); apoi se rotesc, legănându-și brațele și îndoind un picior în timp ce cu celălalt fac un pas, fie în față, fie înapoi, se apropie, rând pe rând și se îndepărtează de centru pentru a strânge sau lărgi cercul. În timpul acestor evoluții, a căror încetineală și uniformitate dau horei un caracter de indolență și de fatalitate¹⁰², în completă armonie cu specificul melancolic al

* Una din cele șapte coline pe care este așezat orașul Roma.

¹⁰² *Laisser aller*.

poporului român, unul dintre lăutari cântă, acompaniind <dansul>. Aceste cântece poartă de asemenea numele de *hore*.

Există de asemenea jocul <numit> brâu¹⁰³, tot atât de viu și rapid, pe cât este hora de lentă și monotonă. Dansatorii se țin toți cu mâna stângă de brâu, iar mâna dreaptă se sprijină pe umărul vecinului lor; ei încep mai întâi încet și puțin câte puțin cresc măsura la o iuțime de neînchipuit.

Orchestra ambulantă, alcătuită din țigani care merg din sat în sat ca și vechii menestrelți, este formată de obicei dintr-o vioară, un nai¹⁰⁴ și o cobză, un fel de mandolină cu corzi metalice. Șeful trupei cântă melodia la vioară; naiul reproduce, în sunete ascuțite, părțile <melodiei> cele mai pasionate; cobza alcătuiește bașii, de obicei o ține cel mai bătrân dintre artiștii țigani, care execută pe acest instrument acompaniamentele cele mai dificile, cu o îndemânare uimitoare.

Câteodată simpli săteni alcătuiesc orchestra, folosind buciul (un fel de goarnă din lemn de cireș) sau fluierul, un flaut lung și drept, tovarăș indispensabil al păstorului român.

Arii și cântece populare

Caracterul și ritmul muzical al ariilor românești este foarte greu de priceput, dacă nu se ascultă în țară, interpretate de înșiși artiștii păstori sau țigani. Totuși, studiindu-se // îndeaproape deosebiriile dintre ele, <acestea> pot fi împărțite în patru categorii. p. 215

Cântecele bătrânești (arii ale baladelor),

Doinele,

Cântecele de lume (romante),

Cântece de joc, sau arii ale dansurilor printre care sunt cuprinse și horele.

Baladele sunt mici piese care preamăresc faptele strălucite ale principilor sau ale eroilor populari ai românilor. Țăranii din Carpați, care sunt adevărați barzi români, păstrează valoroasa amintire a acestor arii și cântece naționale, pe care un tânăr poet moldovean, domnul Vasile Alecsandri, le-a cules de curând, traducându-le și în franceză¹⁰⁵.

Doinele sunt mici piese <muzicale> în versuri care se aseamănă cu cântecul truverilor, când este tandru și cu lidurile germanilor. Doina este inspirată de dor, acel sentiment nedefinit care aparține în același timp regretului, speranței, durerii și dragostei și care, se spune, ucide pe cel care a fost cuprins de el. Se cântă pe un ton lent și duos, într-un ritm muzical cu totul neregulat, lungind sunetele cântecului și grăbind pe cele ale strigăturilor. Sentimentul de vagă melancolie de care aceste arii sunt pline este de așa natură încât nu le uiți odată ce le-ai ascultat. Adesea, călătorul, la intrarea în Carpați, aude de departe o doină, a cărei melodie este cântată de o singură voce de femeie; dominat de farmecul necunoscut, el se oprește și, fără să vrea, apleacă urechea pentru a asculta aceste suspine ale muntelui. [...]

¹⁰³ *Le danse de la ceinture.*

¹⁰⁴ *Une flûte de Pan.*

¹⁰⁵ „*Ballades et chants populaires de la Roumanie*, par B. Alecsandri, 1855, in 18, chez Dentu.” (n. a.)

p. 216 *Cântecele de lume* sunt melodii adaptate la poezii mai recente decât baladele și doinele, ele deosebindu-se prin aceea că sunt cântate într-un ritm mai rapid. Ele servesc de asemenea drept melodii pentru dans. Melodiile destinate exclusiv acestuia din urmă poartă numele generic de *cântece de joc*.

Există cântece populare cu un caracter întru totul religios; sunt denumite colinde. În ajunul Crăciunului și de Anul Nou, grupuri de copii parcurg orașele și satele și se opresc în fața ferestrelor caselor pentru a cânta diferite cântece cunoscute din vremuri vechi, precum: *Florile dalbe*, *Plugul* etc. Sunt colindele <de Crăciun> ale Evului nostru Mediu.

Cântecele populare nu ni se înfățișează doar ca <niște> creații poetice de prim ordin, ele constituie totodată expresia cea mai completă și cea mai sinceră a geniului poporului român. Ele poartă mai ales amprenta plină de vlagă¹⁰⁶ a originii sale latine.

Parcurgeți baladele culese de Alcesandri și vă veți găsi în plină mitologie. Soarele¹⁰⁷ vă va apare, ca pe vremea lui Ovidiu, sub aspectul unui tânăr cu coșite aurii, purtat într-un car tras de nouă bidivii iuți. Pan nu a încetat să alerge după fete în pădure¹⁰⁸. Recunoașteți, de asemenea, zeii din legendă //, canonizați sau feminizați de creștinism; Sfânta Joi¹⁰⁹ (Jupiter), Sfânta Miercuri¹¹⁰ (Mercur), Sfânta Vineri¹¹¹. Dacă Naiadele¹¹² au fugit de pe solul României, poezia populară le personifică prin calitatea apelor lor. Astfel, sursa <de apă> minerală de la Mehadia, din Banatul de Timișoara este reprezentată sub figura unei tinere, albă, blândă, atrăgătoare, ascunsă în umbra unei stânci¹¹³.

Aceleași balade, mai ales cele care aparțin unei epoci mai recente sunt, în același timp, dovada unei prejudecăți inerente, într-un fel, spiritului țaranului român pe care-l puteți vedea domnind de la un capăt la celălalt al principatelor. Toate calamitățile, toate nenorocirile cărora România a căzut pradă, holera, foametea, molimele, lăcustele au venit de pe cealaltă parte a Prutului; și, în frica sa superstițioasă, el atribuie apariției rușilor la malul <acestuia> aceleași prevestiri

¹⁰⁶ *Indébile*.

¹⁰⁷ „Vezi balada *Soarele și luna*”. (n. a.).

¹⁰⁸ „Vezi balada *Păunașul codrilor*”. (n. a.).

¹⁰⁹ Divinitate semipersonalizată în ciclul antropomorfizării zilelor săptămânii.

¹¹⁰ Divinitate folclorică, de obicei silvestră, cu înfățișare monahală, îmbrăcată în alb. Conform tradiției are puteri miraculoase, se îngrijește de animalele sălbatice și ajută cu bunăvoință pe călători sau pe drumeții răătăciți.

¹¹¹ Divinitate duală din mitologia românească provenind din cultul zeiței Venus răspândit în Dacia Romană. Apare în două ipostaze sau, mai degrabă, reprezintă două personaje diametral opuse. Ca divinitate nefastă, este imaginată în chip de văduvă foarte bătrână, rea și aducătoare de năpastă, fiind asemănătoare Joimăriței. Conform acestei tradiții ea pedepsește femeile care lucrează sau cântă vinerea, iar pe femeile leneșe le transformă în nevăstuici. Ca divinitate fastă, Sf. Vineri, îmbrăcată în alb, este protectoarea femeilor, a călătorilor și a animalelor.

¹¹² „Anumite nume păgâne precum Florica, Floarea, Doina, Diana, Doinița sunt încă foarte răspândite printre femei”. (n. a.)

¹¹³ „Vezi balada *Erculean*”. (n. a.).

sinistre pe care a dovedit-o la Roma sosirea unei comete¹¹⁴. De asemenea Prutul este, pentru el, râul blestemat, *Kokytos*¹¹⁵, cu ape negre care separă malul infernal de *raiul din România*, cum își numește pământul natal. Dovada <o constituie> frumosul cântec al Prutului care răsună, ca un blestem, dintr-o extremă în cealaltă a României. [Ubicini reproduce versiunea franceză a cântecului].

Nu bănuie ignorantul român, iar savanta Europă cu atât mai mult nu știe, că pe partea malului blestemat există frați de același sânge, că România nu se termină în munții care le mărginesc vederea, că peste munți, până în inima Ungariei, că peste micul pârau care-l separă de Bucovina, ca și peste Dunăre, până la marginile Macedoniei și peste Prut până la Nistru, munții și văile, câmpiile și malurile râurilor sunt locuite de oameni a căror rasă este a sa, a cărei limbă, religie, obiceiuri sunt ale sale și care, ca și el, oricare ar fi stăpânul pământului pe care pășesc, răspund trecătorului care-i întreabă: „Sunt român”.

Sunt astfel opt milioane și mai bine de români, așezați compact în Moldo-Valahia, Ungaria, Basarabia și în ținuturile adiacente, fără a mai vorbi de coloniile răspândite în grupuri peste Dunăre și Nistru, <deci> opt milioane de români, ai căror strămoși, așezați ca santinelele la porțile lumii barbare, au suportat, fără a se clinti, șocul invaziei servind ca zid de apărare imperiului roman.

Cine ar împiedica de a reînnoi în zilele noastre această politică pregătind principatele dunărene pentru rolul pe care l-a îndeplinit Dacia după Traian? Împrejurările au rămas aceleași; nu sunt de schimbat decât numele și vremurile. Ce p. 218 rezistență n-ar opune invaziei slavismului o masă compactă compusă din opt milioane de indivizi de origine // latină, dacă celelalte națiuni ale Occidentului ar recunoaște pe față comunitatea de rasă și interese care leagă destinul lor de al acesteia? Ce garanție de stabilitate pentru menținerea echilibrului în Europa decât această Românie, atât de generos înzestrată de providență, dacă, împrumutând imaginea poetică a poporului său „diversele ramuri ale stejarului, împrăștiate în jurul vechiului trunchi, și-ar relua vechiul lor loc pentru a reface arborele măreț, nobilul rege al pădurii!”.

¹¹⁴ „M-am mirat în fața unui român de asprimea anotimpului (1849): «Nu vezi, îmi spune el, că rușii ne-au adus iarna?» Printr-o coincidență ciudată, se observă într-adevăr că fiecare invazie moscovită în Principate a fost urmată nu numai de ciumă sau foamete, ceea ce ar fi o consecință naturală, ci de catastrofe cu totul accidentale, precum molieme, inundații etc.” (n. a.).

¹¹⁵ Fluviul infernal din Hades care se unește cu Styxul și cu Pyriphlegethon.

A. SABATIER

(1810?–?)

Misiunea militară franceză din vara anului 1848 în Țara Românească și Moldova nu este necunoscută în istoriografia română; de aceea, nu insistăm asupra contextului în care s-a desfășurat. Menționăm doar că ea a fost un răspuns la solicitarea guvernului provizoriu muntean, care avea nevoie de specialiști în domeniile tehnice militare și nu îi găsea printre autohtoni, dar și cea mai bună metodă pentru francezi de a se informa despre ceea ce se întâmpla la Dunăre și de a influența cursul evenimentelor. Căpitanii E. Desaint și A. Sabatier au îndeplinit cu succes această misiune.

Misiunea celor doi ofițeri francezi s-a concretizat într-un memoriu redactat de Sabatier, două registre pentru observații și măsurători de teren executate de Desaint, o hartă alcătuită din trei foi și o listă a localităților străbătute. *Memoriu despre principatele Țării Românești și Moldovei* al căpitanului Sabatier este un raport asupra stărilor de lucruri în Țara Românească și Moldova. Întocmit în patru părți, raportul oferă informații (cât se poate de amănunțite pentru o misiune executată, se pare, în aproape două luni, august–septembrie 1848) din cele mai diverse domenii: este descris teritoriul parcurs (relief, localități, populație, organizare, economie, resurse) și în directă legătură cu acesta sunt făcute considerații militare (efectivul existent, condiții materiale, posibile căi de invazie, folosirea terenului pentru apărare), este redată situația socială și politică a principatelor (structură, organizare, mod defectuos de administrare, stare de spirit). Ultima parte este concepută ca un rezumat al celor anterioare și oferă soluții pentru ieșirea din criză a societății românești: abolirea servituții, reformarea clerului și a puterii judecătorești, „o dreaptă și egală repartizare a impozitelor și funcțiilor publice”. Ca ofițer francez, Sabatier insistă asupra încrederii pe care o au românii în Franța și vorbește de aspirația lor de a obține „o protecție colectivă ... și un principat străin, care să domnească peste cele două provincii unite, având capitala comună la Focșani”.

Misiunea militară franceză este semnalată pentru prima dată de C. Colescu-Vartic în lucrarea *1848. Zile revoluționare*, București, 1892, p. 366. În culegerea *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente* (București, 1902–1910) numele ofițerilor și acțiunea lor apar de mai multe ori. Într-o scrisoare datată 22 iulie 1848, Ion Ghica, „agent al poporului român pe lângă Sublima Poartă”, îl informa pe ministrul de externe I. Voinescu II despre plecarea din Constantinopol a unei misiuni franceze și solicita sprijin pentru îndeplinirea ei (vol. II, doc. 1052, p. 687–688). Două zile mai târziu, ambasadorul Franței la Constantinopol, generalul Jacques Aupick, întocmea un raport către ministrul său de externe, Bastide (*ibidem*, doc. 1083, p. 722–723). Ambasadorul anunța că a decis să trimită în misiune în Țara Românească și Moldova pe doi dintre ofițerii săi, anume pe aghiotantul său, căpitanul Desaint, și pe căpitanul de geniu A. Sabatier. Ofițerii urmau să ajungă cu un vapor la Galați, iar de aici prin Brăila la București, într-o călătorie particulară de instruire și de plăcere. Misiunea prevedea întâlniri cu persoane importante din punct de vedere politic, deplasări pe frontiera cu Transilvania, trecerea prin Câmpulung („centru al mișcării naționale românești ... unde s-ar afla o divizie de trei până la patru mii de oameni înarmați”), apoi cercetarea teatrului de operații din 1828–1829, cu opriri și observații la Iași și Galați. Francezii urmau să fie însoțiți de o persoană de încredere recomandată de M. Czaika (Czajkowski), șeful agenției emigrației polone la Constantinopol. Misiunea trebuia să rămână secretă, chiar turcii ar fi fost anunțați doar în momentul declanșării ei. Articolele apărute în presă dovedesc că misiunea nu a rămas însă atât de secretă pe cât s-a dorit. Cităm doar corespondența din Constantinopol, din 3 august 1848, a ziarului „Le National”, care arată că misiunea era cunoscută Porții și sugerează că această plecare ar dovedi „înțelegerea perfectă dintre ambasador și Divan”, în condițiile în care „situația principatelor este dintre cele mai critice, ca urmare a intrigilor Rusiei” (*ibidem*, vol. III, doc. 1279, p. 208–209). Mult mai

târziu, în 1884, revista „Convorbiri literare” a publicat o scrisoare a lui Ubicini, datată 1849 (?), în care erau menționate misiunea și înaintarea în carieră a ofițerilor francezi: „domnul Desaint, astăzi colonel de stat major, domnul Sabatier, astăzi consul general la Alexandria” (*ibidem*, vol. V, p. 809–810).

Memoriul lui Sabatier, care face obiectul acestui capitol, a fost publicat la noi în 1937, în paralel, de Vasile Lungu (*Un raport francez despre Țările Române în 1848*, extras din „Anuarul Gimnaziului «Alexandru cel Bun»” pe anii 1923–1936, Iași, Tipografia Gutenberg, 1937, 32 p., cu câteva omisiuni și greșeli, însoțit de o traducere rezumată) și de Elvire Georgescu (*Un mémoire inédit sur les Principautés Danubiennes au XIX-ème siècle*, în „Revue historique du Sud-Est Européen”, XIV, 1937, nr. 4–6, p. 125–150, cu un studiu introductiv). Al. Ungureanu (*O misiune franceză în Țara Românească, Moldova și Dobrogea în anul 1848*, în „Revista arhivelor”, an XII, 1969, nr. 1, p. 81–90) se oprește mai ales asupra observațiilor și măsurătorilor de teren efectuate de căpitanul Desaint, dar menționează și activitatea lui Sabatier și traduce câteva pasaje din memoriul acestuia. Dacă până la apariția acestui articol prenumele celor doi căpitani erau trecute sub tăcere sau prescurtate (A. Sabatier, E. Desaint), la Al. Ungureanu întâlnim forma Cr. Sabatier și J. Desaint. Nicolae Isar (*Mărturii franceze privind revoluția de la 1848 din Țara Românească*, în „Revista de istorie”, t. 36, 1983, nr. 5, p. 464–477, articol reluat în volumul *Mărturii și preocupări franceze privitoare la români. Secolele XVIII–XIX*, București, 2005, p. 92–106) ignoră lucrările lui V. Lungu și E. Georgescu și îl identifică pe căpitanul Sabatier ca fiind Sabatier Raymond-Gabriel-Baptist (în text B. Sabatier) și face trimitere la G. Vapereau, *Dictionnaire universel des contemporains*, Hachette, Paris, 1860, p. 1542 (noi am avut la dispoziție ediția din 1870, p. 1602). Datele biografice menționate în dicționar s-ar putea potrivi cu cele ale personajului nostru: născut în 1810; din 1836 căpitan, atașat pe lângă Statul major; însărcinat cu o misiune topografică în Moreea, apoi pus la dispoziția Ministerului de Externe, către 1840; din 1852 se consacră carierei diplomatice și devine consul general al Franței în Alexandria (Ubicini, dacă datarea scrisorii sale e corectă, scrie încă din 1849 despre funcția de consul); în 1854 ajunge comandor al Legiunii de onoare. Rămânem totuși la numele A. Sabatier, așa cum apare clar ortografiat în copia microfilmată a memoriului (manuscris), aflată din 1971 în Arhivele Naționale Istorice Centrale, plecând de la premisa că este imposibil ca cel ce a scris memoriul să nu își cunoască numele. Misiunea franceză și căpitanii Sabatier și Desaint apar și în Constantin Căzănișteanu (coord.), *Documente privind istoria militară a poporului român. Ianuarie 1848–decembrie 1856*, Editura Militară, București, 1986, p. 83–86 (capitolul al doilea al memoriului, *Considerații militare*, este redat parțial și tradus); *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, Editura Militară, București, 1987, p. 283 (aici specializările ofițerilor sunt inversate și se precizează că au contribuit la organizarea taberei de la Râureni); Paul Cernovodeanu, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeei și epocii premergătoare Unirii*, în „Biblioteca Bucureștilor”, anul II, 1999, nr. 12, p. 6 (se oprește doar la descrierea Bucureștiului, traducând pasajul aferent).

A. SABATIER

Memoriu despre principatele Țării Românești și Moldovei¹

f. 79

Capitolul întâi

Descrierea țării parcurse

Țara Românească². Prima provincie pe care am traversat-o, Țara Românească, face parte din bazinul Dunării, se întinde pe țărmul stâng al acestui fluviu, care o limitează la sud și la est, de la Orșova³ până la Brăila⁴. Ea este mărginită la nord și

¹ Traducerea s-a făcut după copia memoriului, aflată în Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Microfilme Franța, rola 70, vol. 48, nr. 15, f. 78–99.

² <La> Valachie.

³ Orsova.

⁴ Braila.

la vest de munții Carpați⁵, care pornesc chiar de pe malurile Dunării, se îndreaptă mai întâi de la sud la nord, pentru a se îndrepta apoi spre est. Râul Siret⁶ desparte Țara Românească de Moldova⁷.

Moldova. Această a doua provincie este situată între versantul oriental al Carpaților și Prut⁸, râu care formează frontiera Imperiului rus. Ea atinge Dunărea într-un punct, la Galați⁹.

De la Brăila la București¹⁰. Părăsind Brăila pe malul Dunării pentru a merge la București, traversăm adevărate stepe, parte a acestei imense câmpii care se întinde la poalele Carpaților, <începând> de la Orșova la Cetatea Albă¹¹.

f. 79 v Pe acest parcurs de aproape 20 de miriametri¹²// găsim cu greutate câteva urme de agricultură, în jurul a cinci-șase sate sau târgușoare pe care le traversăm, nici un arbore, nici o grădină <nu se zărește>; pădurea lipsește cu desăvârșire, <nici> nu este în apropierea cursului de apă care udă micul oraș Urziceni¹³, <aflat> la 60 km de București. Acest râu, Ialomița¹⁴, își adună apele din împrejurimile Târgoviștei¹⁵, curge de la vest la sud-est, udă orașul Slobozia¹⁶ și se varsă în Dunăre în fața Hârșovei¹⁷. Drumul nu este altceva decât o urmă bătătorită, marcată de trecerea căruțelor și jalonată din loc în loc de fântâni cu cumpănă, de 6 până la 8 m adâncime, a căror apă este puțin sălcie.

Toată această întindere de teren nu prezintă nici un punct remarcabil. Natura solului indică o mare fertilitate, dar este lăsată ca pășune aproape în totalitate, hrănind numeroase turme de vite.

București, 100 000 locuitori. Împrejurimile Bucureștiului nu sunt mai puțin aride și dezolante decât restul drumului. Orașul este traversat de un râu impetuos, Dâmbovița¹⁸, care curge dinspre Carpați la Dunăre, aproximativ de la nord la sud. Albia sa nu este câtuși de puțin închisă între maluri și adesea, în timpul verii, formează mlaștini dăunătoare sănătății. Remarcăm cu durere absența unor mari lucrări de utilitate publică în această capitală a Țării Românești, care prezintă, de altminteri, toată // strălucirea marilor metropole. Ea cuprinde un număr imens de biserici (aproape 300), de hoteluri frumoase etc., dar numai câteva străzi sunt pavate și luminate, iar mahalalele¹⁹, care acoperă cea mai mare parte a suprafeței sale, sunt formate din adevărate cocioabe, separate de maidane întinse și

f. 80

⁵ Karpaks.

⁶ Séreth. Eroare. Autorul confundă Siretul cu Milcovul.

⁷ <La> Moldavie.

⁸ Pruth.

⁹ Galatz.

¹⁰ Bukarest.

¹¹ Akerman, astăzi Belgorod-Dnestrovski, oraș în Ucraina.

¹² Myriamètres. 1 miriametru = 10 000 m; 20 miriametri = 200 km.

¹³ Oursitcheni, municipiu, jud. Ialomița.

¹⁴ Ialomîța.

¹⁵ Tergovist.

¹⁶ Slobodzeia, municipiu, jud. Ialomița.

¹⁷ Hirsova, oraș, jud. Constanța.

¹⁸ Dembovitza.

¹⁹ Faubourgs (mahallas).

necomunicând între ele decât prin drumuri transformate în smârcuri periculoase la cea mai slabă ploaie.

Foarte puțin comerț, aproape deloc industrie.

De la București la Slatina²⁰. Câmpia continuă necultivată și pustie dincolo de București, până la Slatina. Întâlnim doar puțină pădure, pe măsură ce ne apropiem de valea Oltului²¹.

Una dintre marile dificultăți ale acestui traseu va fi, pe timp de ploaie, trecerea râurilor, peste care nu există decât poduri șubrede de lemn, puțin susceptibile să reziste chiar unei slabe creșteri a apelor. Itinerarul <ne> face cunoștință în detaliu cu diversele cursuri de apă care traversează drumul; nu semnalăm decât Argeșul²², care vine dinspre orașul Pitești²³ și se varsă în Dâmbovița²⁴ dincolo de București; și Vedea²⁵, râu cu un curs scurt, care își are izvorul aproape de Râmnicu <Vâlcea>²⁶ și își varsă în Dunăre, între Zimnicea²⁷ și Ruse²⁸, apele sale mărite de cele ale câtorva afluenți.

Oltul. Cel mai însemnat dintre râurile care udă Țara Românească este Oltul, a cărui vale formează // <calea de> comunicație principală cu Transilvania. El f. 80 v izvorăște din această provincie, din apropierea Brașovului²⁹, întinzându-se de-a lungul versantului septentrional al Carpaților, curge de la est la vest, înainte de a coti spre sud, pentru a străpunge lanțul muntos, spre Căineni³⁰ și Cozia³¹. Lucrări mari s-au făcut în acești ultimi ani pentru a îmbunătăți drumul, <dar> noi nu ne-am putut asigura de buna lui stare, neurcând pe valea Oltului decât până la Râmnicu <Vâlcea>. Această vale este deschisă, bine cultivată. Albia sa este largă, vijelioasă din cauza unui curent rapid, dar nu curge decât cu un volum scăzut de apă, cel puțin în luna august.

La Slatina există un pod frumos de lemn de 130 m lungime. Orașul nu are decât o însemnătate scăzută, populația sa se ridică la 1 800 de locuitori.

De la Slatina la Craiova³². Pentru a trece în valea Jiului³³, unde se găsește Craiova, capitala Olteniei³⁴, am urcat succesiv trei frumoase platouri, a căror coborâre pe latura de est prezintă dificultăți; o șosea este în construcție în acest punct, când va fi gata trecerea va fi lesnicioasă.

²⁰ Slatina, municipiu, jud. Olt.

²¹ Olto.

²² Ardisis.

²³ Piteschti.

²⁴ Eroare, râul Dâmbovița este afluent al Argeșului.

²⁵ Vada.

²⁶ Rimnik. Vedea izvorăște din arealul comunei Morărești, jud. Argeș.

²⁷ Zimnița, astăzi oraș în jud. Teleorman.

²⁸ Routschouk.

²⁹ Cronstadt. Eroare, Oltul izvorăște din Hășmașu Mare, jud. Harghita.

³⁰ Kineni, sat, com., jud. Vâlcea.

³¹ Kosia, pas și defileu pe cursul mijlociu al Oltului.

³² Craiova.

³³ Schyl.

³⁴ La petite Valachie.

Craiova. Orașul Craiova numără 30 000 de locuitori, poziția sa este importantă, dar va fi dificil de întărit: orașul este clădit pe culmea unei coline care se întinde de-a lungul malului stâng al Jiului.

f. 81 **Versantul meridional al Carpaților.** După ce am parcurs pe toată lungimea sa câmpia Munteniei³⁵ și am urcat pe cursul Oltului, până la înălțimea Râmnicului <Vâlcea>, // am urmat versantul meridional al Carpaților, urcând adesea pe râurile care se pierd apoi în câmpie. Itinerarul stabilește detaliul acestui marș într-o zonă dificilă, în general bine împădurită și care ar permite susținerea cu succes a unui război de hărțuire. În timpul verii există puține dificultăți în urcușul văilor, care se îndreaptă aproape toate de la nord la sud; totuși trebuie traversate de mai multe ori prin vad cursurile de apă care le udă, iar în timpul sezonului ploios, la fel de bine ca în iunie, epoca creșterii apelor, parcursul lor devine imposibil; putem considera impracticabile drumurile proaste care duc la traversarea munților dintr-o vale în alta pentru toate celelalte trupe afară de cele de infanterie. În general, ești obligat să cobori, iar în câmpie se găsește un drum trasat la poalele înălțimilor, care unește între ele orașele Pitești, Târgoviște, Ploiești³⁶, Buzău³⁷ și Focșani³⁸.

f. 81 v Acest ultim oraș (de 25 000 de suflete), este o parte valah, o parte moldav. Situat la o distanță mică de ultimele ramificații ale Carpaților, orașul se află // în câmpie, la intersecția a cinci drumuri care conduc la București și Brăila în Țara Românească, Galați, Iași³⁹ și pe valea Siretului în Moldova. Poziția orașului este foarte importantă și locuitorii celor două provincii visează să facă într-o zi, aici, capitala lor comună.

De la Focșani la Iași. Drumul care duce de la Focșani la Iași urmează până la Vaslui⁴⁰ un afluent al Siretului, Bârladul⁴¹. Valea are o lățime medie de 3 000 m; este mărginită de coline puțin înalte, despădurite și cultivate cu cereale. Satele, <afla> aproape toate pe malurile râului, sunt acoperite cu multă vegetație, ascunzând vederii Vasluiul. Drumul urmează râul ce poartă numele acestui oraș; urcăm până la izvor, în mijlocul pădurilor ce devin din ce în ce mai dese, pe măsură ce înaintăm; coborâm, în sfârșit, pe pante destul de abrupte în frumoasa vale unde se găsește orașul Iași. La plecarea din satul Movileni⁴² (3 miriametri de Iași) găsim o șosea bună, pietruită. Până în acest punct, drumul, ca și cel din Țara Românească, nu este decât urma trecerii căruțelor prin pârloagă.

f. 82 **Iași.** Mai puțin însemnat ca Bucureștiul, orașul Iași nu are decât 60 000 de locuitori, dar îl întrece prin multe, prin frumusețea // construcțiilor, pavajul străzilor etc. Orașul este construit pe un platou, la poalele căruia, la nord și la vest, curge un mic afluent al Prutului, Bahluiul⁴³.

³⁵ *La grande Valachie.*

³⁶ *Ploieste.*

³⁷ *Buze'o.*

³⁸ *Fochstani.*

³⁹ *Jassi.*

⁴⁰ *Vasloui.*

⁴¹ *Burlad.*

⁴² *Movilah, sat, com., jud. Iași.*

⁴³ *Bakluoi.*

De la Iași la Roman⁴⁴. Părăsind capitala Moldovei pentru a merge în valea Siretului, suntem obligați să urcăm mult spre nord, până la Târgu Frumos⁴⁵, să ne îndreptăm apoi spre Roman. Cu toate că munții pe care îi traversăm sunt puțin înalți, acest traseu e foarte dificil; noi l-am făcut pe ploaie și așa am putut aprecia dificultățile pe care le-ar avea o armată să acționeze în aceste ținuturi în sezonul umed.

Valea Siretului. În sfârșit, la 14 km de Roman, am atins frumosul drum care traversează Moldova de la sud la nord, de la Galați pe Dunăre până la frontiera Bucovinei, aproape de Cernăuți⁴⁶. Există încă în câteva locuri întreruperi scurte și am observat cu durere că lucrările de întreținere nu sunt făcute cu grijă și regularitate. Totuși, casele cantonierilor, construite pe marginea drumului aproape din kilometru în kilometru, par a arăta că n-ar trebui decât un pic de bunăvoință pentru a menține buna stare a acestei șosele, care aduce servicii atât de mari întregii regiuni. // Valea înaltă a Siretului este prin urmare un ținut magnific, de o fertilitate foarte mare; ea este cultivată din plin și satele sunt aici mai numeroase decât în alte părți ale celor două provincii. Râul curge la început de la nord la sud, apoi se îndreaptă spre est, mai sus de Focșani, pentru a se vărsa în Dunăre între Brăila și Galați. În această ultimă parte a cursului său, râul formează granița celor două provincii. Volumul apelor sale este puțin însemnat, albia foarte largă, curentul rapid, iar în timpul iernii sau al umflării apelor primăvara acest râu poate să formeze un obstacol serios.

f. 82 v

De la Tecuci⁴⁷ la Galați. Pentru a ne întoarce de pe valea Siretului la Galați, am trecut râul la Adjud⁴⁸, ne-am înapoiat la Tecuci și am regăsit dincolo, până la Dunăre, acest ținut pustiu, aceste stepe cu vegetație pipernicită care ne uimiseră pe parcursul dintre Brăila și București.

Galați. Orașul Galați are o mare însemnătate pentru Moldova. Construit pe partea stângă a Dunării, pe malul ei, este portul unic prin care se fac toate exporturile. Întinderea orașului este considerabilă, el are 30 000 de locuitori, // întotdeauna în magaziiile sale se găsește o cantitate mare de cereale.

f. 83

Brăila. Puțin în amonte de Galați, deopotrivă pe malul fluviului, se găsește orașul Brăila, care este portul Țării Românești. După ultimul război între Turcia și Rusia⁴⁹ fortificațiile sale au fost complet distruse, nu au rămas urme, iar după această demolare progresele orașului au fost rapide; aici numărăm acum 14 000 de locuitori și remarcăm un frumos chei de lemn, care ușurează îndeosebi încărcarea navelor.

Mijloace de transport. În timpul verii sau când frigul a înghețat toate cursurile de apă, călătorii pot străbate rapid cele două provincii cu ajutorul popasurilor de poștă stabilite din loc în loc (la circa 20–22 km), între cele patruzeci sau cincizeci de târguri din principate. Transportul de marfă, cereale îndeosebi, care formează cea mai mare parte a schimburilor, se face cu căruțe de lemn, în

⁴⁴ Roman.

⁴⁵ Tîrgu Formos.

⁴⁶ Czernovist, oraș în Ucraina.

⁴⁷ Tecoutch.

⁴⁸ Adsciud.

⁴⁹ Războiul ruso-turc din 1828–1829.

f. 83 v construcția cărora nu intră nici un atom de fier, trase de doi până la șase boi. Aceste căruțe merg în convoi, ele pot parcurge între 12 și 15 km pe zi; convoiul se oprește la marginea drumului, în apropierea unei fântâni, animalele pasc pe câmpurile învecinate și însoțitorii lor își stabilesc // bivuacul în mijlocul carelor lor. Sistem de transport cu siguranță extrem de economic, dar care împiedică progresul în agricultură.

Agricultura. Agricultura este foarte înapoiată; fertilitatea crescută a solului suplinește, din fericire, lipsa lucrărilor, a cunoștințelor practice. O mică parte a pământului este defrișată și produce grâu sau porumb; lipsește aproape cu desăvârșire grădinaritul în împrejurimile satelor și ale marilor orașe, numai în regiunile de munte <sunt> plantații de pruni, ale căror fructe servesc la obținerea țuicii.

Comerțul. Exportul constituie toată bogăția țării. El este alimentat de grâne, sarea gemă și animale. Numărul de boi și de bivoli este atât de însemnat, încât în fiecare toamnă se transformă în seu imense cantități de carne, rezervând pentru conservare prin sărare doar cele mai bune părți din fiecare animal. Mărfurile de uz general sunt aduse din Germania și Anglia; câteva produse de lux vin din Franța pentru boierii bogați.

f. 84 **Industria.** Industria este aproape inexistentă în cele două provincii, ea se limitează la exploatarea a două mine de sare gemă, în contul fiecărui stat. Locuitorii țării cred // că munții lor ascund mine de fier, cupru și plumb, dar nu a fost făcută încă nici o tentativă de exploatare. Lipsa drumurilor împiedică în aceeași măsură exploatarea lemnului de construcție în Moldova.

Împărțirea administrativă. Țara Românească este împărțită în 17 județe, Moldova numără 13. Fiecare dintre ele este administrat de un ispravnic, având în subordinea sa între patru și șapte agenți inferiori, plasați în centrele principale de populație. Un tribunal își are sediul în fiecare reședință de județ.

Resursele țării. Singurele surse pe care o armată ar fi sigură că le găsește în principate sunt: cerealele, grâul și porumbul, țuica de prune; animale: boi, bivoli și oi de slabă calitate.

În sfârșit, un număr mare de cai de talie mică, dar sănătoși și robuști, putând să refacă cavaleria ușoară.

f. 84 v **Populația.** Informațiile culese pentru a ajunge la cifra exactă a populației sunt departe de a concorda între ele. Totuși, nu credem să fim prea departe de adevăr atribuind Țării Românești 2 500 000 de locuitori // și 1 500 000 de locuitori Moldovei, în total 4 000 000.

Ar mai fi apoi densitatea pe kilometru pătrat: în Țara Românească 32 de locuitori, în Moldova 24.

Se știe că în Franța acest număr se ridică la 67. //

f. 85

Capitolul al doilea

Considerații militare

Iuțeala cu care am parcurs cele două provincii nu prea ne permite să indicăm toate avantajele pe care o armată, numeroasă și călită, ar putea să le tragă din diversele poziții <strategice> pe care principatele le prezintă în disputarea stăpânirii cu o armată invadatoare. De altfel, nefericiții locuitori ai acestor ținuturi nu mai

posedă nici un mijloc de apărare; protectoratul rusesc a șters cu grijă, după ultimul război, toate centrele de rezistență ce rămăseseră încă Imperiului otoman pe malul stâng al Dunării. Astăzi nu există nimic, absolut nimic, niciun singur punct fortificat în tot cuprinsul principatelor, nici un singur depozit de arme sau muniții.

Trupele regulate. Trupele regulate, compuse din oameni strașnici, bine întreținute, formează pentru cele două provincii 8 batalioane, 8 escadroane și o baterie; // dar aceste trupe, fără nicio instrucție militară, repartizate în cea mai mare parte pe malurile Dunării, în posturi mici de 4–5 oameni, nu prezintă niciun element serios de rezistență și nu pot fi considerate decât gardă de onoare pentru domnitori⁵⁰ și poliție pentru țară. f. 85 v

Mai există, pentru menținerea ordinii în județe, trupe speciale, dorobanții⁵¹ în Țara Românească, slujitorii⁵² în Moldova.

Un dorobanț servește 10 zile pe lună, rămâne douăzeci acasă și primește o soldă mică, cu care trebuie să facă față tuturor nevoilor și să-și întrețină calul. Fiecare județ are în jur de 100 de oameni de serviciu în același timp, sub ordinele unui căpitan, la centru, și a zece caporali repartizați în plăși. Acești dorobanți formează în Țara Românească un efectiv de mai bine de 5 000 de oameni; // ei sunt prost înarmați, dar fac foarte bine serviciul de cercetași, pe care îl fac în armata rusă cazacii. Întreținerea lor este în sarcina satelor, proporțional cu numărul familiilor. f. 86

În Moldova există 1 200 de slujitori, dar serviciul lor este permanent; ei sunt, de asemenea, întreținuți de sate.

Pe malurile Dunării 13 000 de familii de țărani, scutite de întreținerea miliției, efectuează împreună cu trupele regulate posturi de pază a frontierei împotriva Turciei și urmăresc riguros <aplicarea> legilor sanitare.

Calea probabilă a invaziei. În cazul în care o armată rusă vrea să invadeze țara și să se stabilească aici, pentru a-și asigura operațiunile ulterioare contra Imperiului otoman, dincolo de Dunăre, ea trece Prutul prin trei puncte principale: la Sculeni⁵³, Leova⁵⁴ și Reni⁵⁵, apoi <efectuează un> marș asupra celor trei orașe: Iași, Bârlad și Galați, care // sunt ocupate fără dificultate. Într-adevăr, aspectul colinelor pe care le vedem în dreapta mergând de la Tecuci la Iași și toate informațiile culese arată că nu există nici un obstacol serios pe malul drept al Prutului și că nu poți gândi aici încetinirea marșului invadator. Trebuie căutată <posibilitatea de> repliere a populației în valea Siretului și de apărare, în această retragere spre munți, ținut puternic accidentat care limitează malul stâng al acestui râu. Dar această rezistență nu va putea dura mult timp. Corpul de armată intrat în Moldova pe la Reni va sesiza poziția importantă a Focșaniului și o coloană, detașată pentru a urca pe întreaga vale a Siretului, va asigura debușeul celor ce vor pleca din Iași și Bârlad, pentru a curăța tot ținutul. Înțelegem astfel interesul Rusiei de a stăpâni f. 86 v

⁵⁰ *Hospodars.*

⁵¹ *Dorobantz.*

⁵² *Slouitors.*

⁵³ *Skuleni*, sat, jud. Iași.

⁵⁴ *Leova*, astăzi oraș în Republica Moldova.

⁵⁵ *Reni*, port la Dunăre, astăzi în Ucraina.

valea Siretului, pentru a-și asigura comunicația cu provinciile moscovite prin nordul Basarabiei, prin singurul drum bun care există în țară.

f. 87 **Mijloace de hărțuire a liniei de operații.** Așa moldovenii vor fi repede constrânși să caute refugiu în munți, dar de acolo, sprijiniți de Carpați, ei pot // hărțui fără încetare linia de operații a inamicului și îl pot obliga pe acesta să lase numeroase forțe pentru acoperire. Dar pentru a-și prelungi lupta, trebuie ca moldovenii să găsească sprijin în frații lor din Transilvania și să primească de la ei alimente și muniții. Dacă această condiție nu este îndeplinită, dacă guvernul care apasă asupra transilvănenilor organizează și menține o blocadă ermetică, nicio rezistență nu este posibilă și nefericiții care s-ar retrage în trecătorile Carpaților ar pieri curând aici de foame și de lipsuri. Pe de altă parte, nu credem că ar fi tentantă retragerea populației moldovenești pe malul drept al Dunării; o asemenea mare mișcare este totdeauna greu de executat și ocuparea poziției de la Focșani de armata invadatoare încă de la primii pași o face imposibilă.

f. 87 v **Țara Românească.** După ocuparea Moldovei, marșul în Țara Românească va fi, fără nicio îndoială, sprijinit de o flotilă rusească, care va urca pe Dunăre; dar, în acest timp, probabil că grosul armatei <ruse> va urma poalele Carpaților, îndreptându-se spre București, evitând astfel stepele din întinsa câmpie, // unde lipsa pădurii și proasta calitate a apei ar face marșul mai mult decât anevoios.

Toată țara până la Olt ar fi ocupată fără mare greutate; pe malurile acestui râu rezistența poate începe, dar slab. Pentru a da oarecare consistență eforturilor Olteniei, ar trebui ca orașul Craiova să fie fortificat și să devină loc de depozitare. Este primul oraș din întreg principatul care ar trebui împrejmuțat cu ziduri, dacă vreodată circumstanțele politice ar permite proiectarea unor asemenea lucrări de apărare.

f. 88 **Retragerea în munți.** Credem că locuitorii Țării Românești trebuie, ca și moldovenii, să se retragă în munți pentru a ataca de aici, fără încetare, ariergarda armatei ruse. Fără îndoială, prin chiar configurația țării, le va fi mai ușor decât moldovenilor să recurgă la trecerea dincolo de Dunăre, sub protecția otomană; dar nu este de așteptat din partea lor o asemenea mișcare. A traversa câmpurile imense care mărginesc fluviul sub salva cavaleriei ruse ar fi o mare imprudență și, // de altminteri, instinctul popoarelor amenințate le îndeamnă să se îndrepte spre munți. Aici vor fi în altă postură, prin această comunitate de origine, care îi face să întâlnească români <și> dincolo de Carpați, de la care așteaptă sprijin și protecție.

Concluzie. Astfel, în ciuda a tot ce a făcut Rusia pentru a distruge în provinciile dunărene ultimele mijloace de rezistență, putem spera din partea populației, atașată și devotată sultanului din recunoștință, o acțiune crescândă și foarte eficace pentru apărarea Imperiului otoman.

Cum prezentăm, prin urmare, poziția critică a armatei rusești pe Dunăre: linia lungă de operații, ce se întinde de la Hotin⁵⁶ la Silistra⁵⁷, va fi amenințată permanent pe flancul ei drept din această veritabilă fortăreață a Carpaților. Patru

⁵⁶ Choczin, oraș în Ucraina.

⁵⁷ Silistrie, oraș în Bulgaria.

milioane de oameni primind din Transilvania, dacă nu întăriri, cel puțin provizii și muniții, ocupă exteriorul acestei citadele; ei ies fără întrerupere prin văile strâmte și anevoioase, care poartă spre Dunăre apele acestor munți, și obligă astfel inamicul să lase continuu forțe // considerabile pentru a se menține, de-a lungul întregii linii, asigurându-și cu mare greutate securitatea comunicațiilor. Mai mult, munții Carpați formează spre vest un arc de cerc care se termină la Orșova, pe Dunăre; în acești munți ai Olteniei se vor putea primi ajutoare însemnate din Turcia prin Vidin⁵⁸ și <se va putea primi> sprijin de la populațiile războinice din Serbia. f. 88 v

Așa înțelegem prima perioadă de apărare; flancul drept al rușilor este amenințat de masa neregulată a populațiilor vasale Porții, în timp ce trupele de linie otomane, reunite pe malul drept al Dunării, se rânduiesc pentru a apăra locurile de trecere, apoi, fără a se expune în câmpie, în fața adversarului mult superior, se retrag în Balcani. Dar aceasta numai în al doilea raport, în care vom expune mișcările ulterioare. //

Capitolul al treilea

f. 89

Situația politică a țării

Situația țăranilor. De la primii pași pe care i-am făcut în aceste biete provincii, am fost surprinși dureros de starea de sărăcie în care lăncezesc țăranii. Locuințele lor sunt în cea mai mare parte bordeie; în jurul lor, nici un arbore, nici o grădină, nimic care să arate interesul pe care cineva îl poartă numai lucrurilor pe care le stăpânește cu adevărat. Curând am avut trista explicație a unei asemenea stări de lucruri, când am cunoscut legile care, reglementând starea persoanelor din ambele principate, fac din țărani veritabili sclavi.

Prin urmare, pe pământul fiecărei proprietăți există un anumit număr de familii, necesar pentru cultivarea sa. Fiecare cap de familie este supus obligației de a furniza proprietarului 12 zile de muncă, reprezentând închirierea (dacă putem spune astfel) a aproximativ 4 ha de pământ, care îi sunt cedate pentru hrana sa și // a familiei sale, cerându-i-se în plus, totdeauna în zile de muncă: plata impozitului, de care boierul este scutit complet; plata oamenilor care sunt recrutați pentru miliție (unul la 25 de familii); corvezile pentru întreținerea drumurilor; anumite munci pentru diverse obligații față de proprietar; în sfârșit, întreținerea dorobanților (trupe de poliție), sub biciul cărora acest nenorocit șerb își îndeplinește sarcina. f. 89 v

Dacă ne-am mărgini la citirea *Regulamentului organic*⁵⁹, care reglementează minuțios toate obligațiile diverse pe care le-am expus succint, am socoti că povara este destul de ușoară și ar părea, la început, că țăranul păstrează dreptul de a folosi liber cea mai mare parte a zilelor sale; dar intrând în fondul lucrurilor, vedem că nu este deloc așa. Cum se întâmplă întotdeauna, când sunt înlăturate principiile de libertate și independență individuală, toate prevederile legii eșuează în fața

⁵⁸ Viddin, oraș în Bulgaria.

⁵⁹ Aplicat de la 1 iulie 1831 în Țara Românească și de la 1 ianuarie 1832 în Moldova.

f. 90 abuzurilor autorității. O sarcină impusă nu este niciodată îndeplinită ca munca liberă și consimțită de bunăvoie în schimbul unui preț discutat. Proprietarul (și // îndeosebi arendașul grec căruia el i-a închiriat pământul) se plânge de lenea, de indolența muncitorului; dincolo de aceasta, nu numai utilizarea pedepselor corporale, ci și creșterea aproape arbitrară a numărului zilelor de corvoadă. Este aici un abuz inevitabil, nici o măsură de ordine nu-l poate remedia; ceea ce trebuie distrus este însuși principiul muncii forțate, fără aceasta niciodată țăranul român nu se va ridica la demnitatea de om, niciodată nu va ajunge să iubească și să apere o patrie sau schimbarea suzeranului nu-i va aduce nimic în viață.

Legea îi acordă <țăranului> posibilitatea iluzorie de a se deplasa în căutarea unei condiții mai bune. Dar locuitorii unui sat sunt solidari pentru plata tuturor taxelor pe care le-am enumerat mai sus; recensământul familiilor impozabile se face doar la șapte ani și pentru a pleca, abandonând chiar adăpostul pe care l-a construit, trebuie să depună suma de plată pentru timpul care rămâne până la noul recensământ; în plus, pentru a evita schimbările neașteptate, din șapte în șapte ani <la recensământ> nu există decât un număr restrâns de țărani care pot părăsi același sat în același an. Principele Bibescu⁶⁰ redusese acest număr la doi, oricât ar fi fost populația! //

f. 90 v **Țiganii.** Există o clasă de oameni mai nefericiți încă decât țăranii români, aceștia sunt țiganii. Ei aparțin acelei rase nomade și vagabonde a *bohémien*-ilor și sunt aproape toți reduși la starea desăvârșită de servitute. Autoritatea stăpânului se exercită asupra lor fără control și fără limite. Primul act al guvernului provizoriu de la București a fost să proclame emanciparea⁶¹ lor și, la sfârșitul lunii septembrie 1848, deja 30 000 dintre acești nefericiți își primiseră libertatea. Este imposibil să nu apară voci pentru ca această libertate să le fie menținută și ca acest act de justiție să fie extins la toți ceilalți frați ai lor care gem încă într-o aspră robie.

Tot ce e mai sus reprezintă rezumatul fidel al discuțiilor noastre cu un număr mare de persoane, de diverse clase și de diferite opinii; e aici o concordanță perfectă între plângeri și nu ne îndoim de trista realitate a situației pe care tocmai am descris-o.

f. 91 **Opinia boierilor asupra acestei chestiuni a țăranilor.** După mișcarea radicală din București, teama a determinat un număr mare de boieri să fugă; ea domina încă, fără nici o îndoială, în ciuda prezenței lui Suleiman Pașa⁶², // când noi am putut strânge informații și influența mult limbajul plin de moderație pe care l-am auzit. Toți proprietarii recunoșteau pe de-a-ntregul abuzurile existente și se arătau dispuși să cedeze fiecărui țăran adăpostul și terenul împrejmuit de el și să discute cu acesta prețul muncii pe moșii. Același limbaj aveau în Moldova persoanele instruite și aceasta în ciuda absenței oricărui șefi ai partidului liberal, în ciuda constrângerii extreme cauzate de ocupația rusă. Dar ceea ce boierii din cele două principate evitau, pe bună dreptate, era să pună în aplicare un proiect care se discuta la București și în urma căruia li se lua, în schimbul unei despăgubiri, o

⁶⁰ Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești (20 decembrie 1842–13 iunie 1848).

⁶¹ La 26 iunie 1848; dar, după înfrângerea revoluției și instaurarea căimăcămiei lui C. Cantacuzino, țiganii au fost readuși la starea de dinainte (28 septembrie 1848).

⁶² Comisar al Imperiului otoman în principate la 1848.

parte a pământului pentru a fi dată pe loc țăranilor. Era clar deci că fiecare familie găsim în această donație națională mijloacele de a face față nevoilor pe care obișnuința sărăciei le-a redus cât se poate de mult, nimeni nu era împins să cultive pământurile lăsate proprietarilor actuali și țara se găsea complet subminată, căci toți banii pe care îi primea azi proveneau exclusiv din exportul produselor agricole.

Impozitele. Fără a putea detalia diversele surse ale venitului principatelor, trebuie // să spunem că toți oamenii luminați recunosc necesitatea și justețea de a f. 91 v
supune boierii la plata impozitului, care acum nu suportă nici o povară, de orice natură ar fi ea.

Clerul. De asemenea, s-ar mări mult resursele țării printr-o mai bună administrare a bunurilor clerului. Mănăstirile posedă aproape o treime din suprafața pământului cultivabil și cele care sunt închinat la Muntele Athos sau Locurile Sfinte trimit în afara principatelor o mare parte din veniturile lor. Nu putem decât să semnalăm aceste abuzuri, izvor neîntrerupt de secătuire a țării; tinerii români reclamă cu tărie acest fapt, dar nu au putut niciodată să ne indice remediul. Problema este foarte delicată și soluția sa va întâmpina mereu mari dificultăți din partea Rusiei. Dar ceea ce s-ar putea face cu ușurință, printr-o bună administrație locală, ar fi diminuarea clerului, prea numeros (65 000 doar pentru Țara Românească), și formarea și instruirea, cu cea mai mare grijă, a tinerilor care se dedică funcției ecleziastice. Toate mărturiile sunt, din nefericire, de acord că ignoranța extremă și viciile clerului inferior întrețin superstiția și depravarea.

Puterea judecătorească. Una dintre cele mai mari plăgi ale țării este // creșterea dată de domnitori drepturilor judecătorești conferite lor de *Regulamentul organic*. Ei revizuiesc toate judecățile, fac să reînceapă procesele după bunul lor plac și pun, la urma urmelor, voința lor în locul legii. Cităm un număr mare de fapte; plângerile sunt generale; ne-a fost imposibil să le verificăm exactitatea, dar le considerăm sigure, căci securitatea deplină va fi dată cetățenilor doar când independența puterii judecătorești va fi menținută cu grijă de legea organică și ei vor fi puși la adăpost de abuzurile administrației. Nu trebuie lăsat domnitorului, în acest domeniu, alt drept decât dreptul de grațiere. f. 92

Venalitatea administrației. Un rău nu mai puțin real provine din venalitatea tuturor funcțiilor. Ele se cumpără clandestin și, pentru a răscumpăra sacrificiile la care au consimțit, titularii se dedau la cele mai odioase abuzuri. Aceasta mai cu seamă în Moldova, unde se aud plângerile cele mai aprinse în această privință; sunt citate public sumele date de marii funcționari pentru a-și obține slujbele. În Țara Românească, cel puțin sub guvernul provizoriu, găsim peste tot o administrație nouă, compusă din oameni tineri, fără experiență și puțin prea plini de râvnă, dar animați de cele mai bune sentimente și nelăsând loc nici unei plângeri de genul celor despre care tocmai am vorbit. //

Starea de spirit. Sentimentele care domină toate clasele populației celor f. 92 v
două provincii sunt ura și teama extremă față de Rusia, dar teroarea înăbușă ideea de rezistență. Amintirea trecutului nu este favorabilă Turciei și, în Muntenia îndeosebi, țăranii încă se înfiorează numai la numele de turc. Totuși, oamenii politici înțeleg că nu există altă șansă de salvare pentru patria lor decât dacă se

așează direct sub protecția sultanului. La București, exaltarea unei prea ușoare victorii a antrenat într-o deplorabilă rezistență contra trupelor Porții. Poarta a triumfat, dar va fi totuși un pericol prea mare pentru ea să înăbușe prea viguros sentimentele generoase care au produs revoluția de la București. Desfășurările sunt acum aproape de disperare și această disperare îi va arunca pe români în brațele Rusiei, pentru a găsi aici cel puțin repausul servituții.

Aceste triste și crude gânduri ni s-au revelat adesea și ascultăm cu durere pe acești nefericiți boieri vătându-se de abandonul complet în care Europa lasă un popor întreg, care plânge că nu mai găsește în suveranul său decât un instrument al voinței puterii protectoare.

f. 93

Concesii de acordat. Avem convingerea profundă că // pericolul este foarte mare pentru Sublima Poartă. Imperiul este gata să piardă definitiv două provincii care ar fi putut forma, totuși, o barieră respectabilă între el și eternul său rival. Dar pentru asta trebuie să câștige inima românilor prin câteva concesii liberale și ameliorarea poziției lor. Am arătat mai sus viciile organizării sociale, există în plus, în constituția politică a țării, mai multe puncte care reclamă reforme. Nu e treaba noastră să le indicăm aici, noi putem doar spune că s-a exagerat mult în cererile adresate de guvernul de la București Sublimei Porți; dar nu este totul de respins și o examinare atentă ar conduce la recunoașterea justiției și legitimității multora dintre aceste cereri. Îndeosebi sunt două puncte care ne-au uimit în dorințele arzătoare ale românilor, pentru reconstituirea naționalității lor române, anume: reunirea celor două provincii într-una singură și alegerea principelui chemat să le guverneze, sub autoritatea Porții și protecția colectivă a marilor puteri ale Europei. Exemplul Greciei⁶³ ne-a fost adesea citat, ca mijloc de a evita intrigile // pe care fiecare alegere le readuce periodic și de a scăpa de protecția strivitoare a Rusiei. Această protecție s-a schimbat, la Iași mai ales, într-o dominație absolută, care merge până la fixarea celor mai minuțioase detalii de administrație internă. Raportăm aceste dorințe ale românilor fără a judeca valoarea soluției indicate, pentru a vedea în ce măsură nefericirea comună a distrus orice rivalitate, orice invidie între cele două provincii. Am admirat acest sentiment atât de viu de naționalitate, această mândrie a originii romane, care-i face pe patrioți să viseze la reconstituirea vechii Dacii, luând de la Rusia Basarabia, de la Austria Bucovina, Transilvania și Banatul de Timișoara. Există efectiv o masă de 8 milioane de oameni, descendenți din coloniștii lui Traian, care acoperă vastul teritoriu situat între Munții Carpați la nord, Dunăre la sud, Tisa⁶⁴ în vest și Nistru⁶⁵ și Marea Neagră la est.

f. 93 v

Importanța celor două provincii. Dar fără a ne lăsa derutați de aceste valuri de patriotism, trebuie să recunoaștem că Moldova și Țara Românească, formând un stat compact de 4 milioane de locuitori devotați sultanului, vor fi pentru imperiu un excelent zid de apărare. // Simpatiile foarte reale ale transilvănenilor și basarabenilor vor mări mult puterea lor și acest popor român va apărea așezat minunat în mijlocul raselor slave, pentru a sparge unitatea lor și a le împiedica reunirea sub sceptrul țarului.

f. 94

⁶³ Regatul Greciei s-a înființat ca stat independent sub protecția marilor puteri în 1832, după Convenția de la Londra; rege a fost adus principele bavarez Otto de Wittelsbach (1832–1862).

⁶⁴ *Theisse*.

⁶⁵ *Dniester*.

Sentimente pentru străini. Am cercetat cu o foarte mare grijă care erau sentimentele românilor față de vecini și față de popoarele străine. Am vorbit deja despre Rusia și Turcia; pentru rasele slave, în general, și vecinii lor sârbi, în special, există o antipatie care nu se poate explica decât prin originea diferită. Englezii sunt puțin cunoscuți în principate, iar germanii nu sunt iubiți aici, în ciuda serviciilor reale pe care le-au adus țării; toți meșterii sunt germani și regiunea <locuită de ei> furnizează marea parte a mărfurilor de uz general. Românii nu au încredere decât în Franța: Franța este cea de la care așteaptă totul, în prezent și în viitor, este steaua asupra căreia ochii lor sunt fixați constant și cuvântul ei are influență asupra lor. Fără nici o îndoială, prezența consulului general al Franței⁶⁶ la București în timpul revoluției a fost pentru // Țara Românească o imensă binefacere; numai el va putea modera ardoarea tinerilor români și apăra țara de nenorociri. f. 94 v

Suzeranitatea Porții. Dacă ne gândim că este de cel mai mare interes pentru Sublima Poartă să-și atașeze prin binefaceri populațiile provinciilor sale transdanubiene, credem, de asemenea, că ea trebuie să-și mențină riguros drepturile de suzeranitate. Este ofensator pentru imperiu să vadă două dintre provinciile sale stabilind contra sa un cordon sanitar și carantine supuse inspecției unui protejat recunoscut de Rusia. În lazarete, luxul nemaiauzit al măsurilor de precauție este ridicat la un asemenea grad încât nu ne putem îndoi de obiectivul său, de a face imposibile comunicațiile Turciei și României. În sfârșit, moneda otomană nu este câtuși de puțin moneda legală a celor două provincii, ele neposedând, ca formă, decât o monedă fictivă⁶⁷, al cărei curs variabil dă loc celor mai deplorabile abuzuri.

Cei doi domni. Ne rămâne să vorbim despre administrația celor doi domni, Bibescu în Țara Românească și Sturdza⁶⁸, care domnește încă în Moldova. //

Nu ne putem permite să cităm faptele care ne-au fost raportate în sprijinul plângerilor care izbucnesc din toate părțile, dar ne este imposibil să nu fim convinși de trista realitate din unanimitatea blestemelor care-i urmăresc pe cei doi principii. Abuzurile de autoritate care li se reproșează sunt nemaiauzite și depășesc tot ce imaginația poate închipui. În Moldova îndeosebi, ce ni se povestește despre tratamentul dezonorant suportat de boierii compromiși la 12 martie⁶⁹ provoacă cea mai tristă și cea mai vie indignare, iar Sublima Poartă n-ar putea să rămână surdă la plângerile legitime ale acestor nefericiți proscriși. În toate clasele, în toate partidele învinuirea principelui Sturdza este atât de vie, că națiunea este pregătită pentru orice, chiar să se supună jugului Rusiei, în ciuda urii instinctive la numele de moscovit, pentru a obține răsturnarea acestui domnitor. f. 95

⁶⁶ Consul general al Franței la București era, din 1846, Doré de Nion.

⁶⁷ Este vorba despre leu ca monedă de calcul. Leul efectiv apare abia la 1867. Moneda etalon a vremii, ducatul olandez de aur, era echivalent cu 31 lei și 20 parale.

⁶⁸ Mihail Sturdza (1794–1884), domn al Moldovei între 1834 și 1849.

⁶⁹ Probabil, este vorba de 29 martie 1848, când domnitorul Mihail Sturdza a respins petiția-program a revoluției moldovene. Mulți dintre revoluționari au fost arestați, 13 dintre conducători au fost trimiși sub arest la Galați pentru a fi exilați în Turcia; 6 au evadat la Brăila, au trecut în Transilvania, unde au continuat activitatea revoluționară.

Concluzii. Dacă paginile precedente au fost suficiente pentru a face cunoscută poziția actuală a principatelor, putem încerca acum să arătăm conduita acestui popor nefericit pentru a nu dispărea în întregime în masa slavă. //

f. 95 v Trebuie, mai întâi, să rămână supus și devotat Porții. Protecția rusă l-a adus într-o stare completă de neputință, el [poporul] nu poate sub nici un raport să facă față direct.

De-abia câteva mii de puști sunt răspândite la o populație de 4 milioane de suflete, nu există o fabrică de praf de pușcă, o manufactură de arme, o turnătorie, nici măcar o forjă și tot fierul, toate munițiile de război trebuie comandate în străinătate. Iată <situația> pentru materialul necesar luptei. Cât despre oameni, despre țăranii care formează mai mult decât în orice alt loc majoritatea nației, nu putem aștepta de la ei cel mai mic sprijin; încovoiați sub jug, schimbarea stăpânului care îi oprimă le este indiferentă; ei păstrează în inima lor, este bine să spunem, amintirea cruzimilor practicate cândva de turci și sunt mai puțin înspăimântați la vederea soldaților ruși. Comunitatea de religie între ei este, de altminteri, un mijloc important de apropiere și, la drept vorbind, greutatea rechizițiilor pentru întreținerea armatei țarului apasă mai mult pe proprietari decât pe țărani. În consecință, trebuie timp, poate destul de mult, pentru a da țăranului o stare care să-l lege de pământ, care să-l facă să iubească patria și să-i redea curajul și energia necesare apărării sale. //

f. 96 Din fericire, <țăranului> i-a rămas încă amintirea vagă și confuză, dar reală, a originii sale romane și această amintire se va trezi destul de vie pe cât de curând va face un pas pentru a ieși din mizeria și din abjecția în care l-au adus secole de servitute.

Dacă Sublima Poartă sprijină prin măsurile sale opiniile și dorințele oamenilor luminați și într-adevăr liberali, pe care cele două provincii îi are deja într-un număr însemnat, nu trebuie să pierdem nădejdea în viitor. Se poate spera că atitudinea marilor puteri ale Europei va opri Rusia din marșul său invadator și va permite românilor să lucreze serios la construirea lor ca nație.

Ei invocă, pentru a se regenera, sprijinul și asistența Franței; își mărturisesc cu noblețe neputința de a face față singuri și îi cer stăruitor sfaturi și oameni practici pentru a le organiza și dirija efortul. Ei merg mai departe, încă de acum ar vrea arme, dar poate nu a venit încă momentul de a ceda acestor dorințe generoase de patriotism, trebuie să ridicăm inimile înainte de a înarma brațele și să nu ne expunem la a furniza astăzi arme Rusiei. //

f. 96 v

Capitolul al patrulea

Rezumat

Rezumăm aici considerațiile dezvoltate în acest memoriu.

Poarta nu trebuie să se gândească să apere principatele, ducându-și armatele dincolo de Dunăre.

Populația poate să se maseze la poalele Carpaților și dincolo, hărțuind fără încetare linia de operații a armatei ruse.

Nici o luptă nu este posibilă dacă guvernul austriac interzice riguros transilvănenilor să furnizeze ajutor în arme, hrană și muniții.

Pentru a determina populația românească să lupte în viitor, trebuie încă de acum să fie emancipați țărani, să fie atașați de pământ, să li se creeze interesul pentru apărare.

După abolirea servituții, ceea ce contează cel mai mult este o administrație integră, care se va strădui pentru:

1) Reformarea clerului, organizând o mai bună gestionare a bunurilor imense pe care acesta le are și angajând o parte // din resurse pentru a da tinerilor preoți o instrucție care astăzi lipsește cu desăvârșire. f. 97

2) Buna organizare a puterii judecătorești, asigurând securitatea cetățeanului, lăsând astăzi doar la bunul plac al principelui.

3) În sfârșit, o dreaptă și egală repartizare a impozitelor și funcțiilor publice.

Interesul Porții este să se lege de români prin binefaceri și concesiile liberale; trebuie să se teamă că excesul suferințelor lor, disperarea îi aruncă în brațele Rusiei.

Mintile luminate ale principatelor înțeleg necesitatea de a rămâne supuși Porții, dar pentru a obține prin acest mijloc sprijinul marilor puteri.

Ei nu se încred decât în Franța; Anglia nu le este cunoscută și reproșează Austriei că a urmat totdeauna, cu considerație, politica rusească.

În acest timp, aspirația lor este să obțină o protecție colectivă, ca Grecia, și un principe străin, care să domnească peste cele două provincii unite, având capitala // comună la Focșani. f. 97 v

Administrația celor doi domnitori, Bibescu și Sturdza, a dat naștere abuzurilor celor mai revoltătoare – nu am ști să le stigmatizăm prea energic – și ține de justiția Porții să facă dreptate plângerilor care se ridică din toate părțile.

În situația actuală, dacă războiul ar izbucni între Rusia și Turcia, nu ne putem aștepta din partea celor două principate la cel mai mic ajutor; ele trebuie socotite ca pierdute.

Dacă, din contra, este menținută pacea, Europa are cel mai mare interes în dezvoltarea tuturor germenilor regenerării României și în constituirea unei puternice naționalități în nordul Dunării.

Se asigură, astfel, la gurile Dunării paznici fideli, se apără integritatea Imperiului otoman și se împiedică unirea tuturor raselor slave sub sceptrul țărilor. //

Germania nu este cea mai puțin interesată în astfel de rezultate și, cu siguranță, Austria este cea care poate acorda românilor protecția cea mai reală și mai eficientă. f. 98

JACQUES MISLIN

(1807–1878)

Prelatul și scriitorul Jacques Mislin s-a născut la 27 ianuarie 1807 la Porrentruy (Elveția), localitate în care părinții săi, alsacieni de origine, se stabiliseră cu puțin timp înainte. Și-a făcut studiile la colegiul din Porrentruy. A fost ordonat preot în 1830. A funcționat, în același timp, ca profesor și apoi ca director al colegiului. În 1836 s-a stabilit la Viena, unde a devenit preceptor al Casei de Austria. Elevii săi au fost arhiducii Franz Iosif și Maximilian, viitorii împărați ai Austro-Ungariei și Mexicului. A administrat biblioteca arhiducesei Maria-Luiza. A devenit doctor în teologie și filozofie, membru al mai multor academii, autor a numeroase opere literare și teologice. A fost un adversar al liberalismului și a avut un rol important în viața culturală și politică a vremii sale. O dovadă a acestui fapt este corespondența sa. S-au păstrat în jur de 2 500 de scrisori, de la aproape 500 de personalități ale secolului al XIX-lea, oameni de știință, literați, membrii ai nobilimii sau clerului înalt, și ciorne ale scrisorilor sale din perioada 1830–1870; cele mai multe sunt scrise în limba franceză, dar nu lipsesc nici cele în limbile italiană, latină, germană, spaniolă, maghiară și arabă.

Devotamentul față de Casa de Austria și față de Biserică i-a adus o serie de distincții și decorații. O parte a titlurilor sale, cele mai importante, apar menționate pe foaia de titlu a celei mai cunoscute dintre lucrările sale, *Saints Lieux. Pèlerinage à Jérusalem en passant par l'Autriche, la Hongrie, les Provinces Danubiennes, Constantinople, l'Archipel, le Liban, la Syrie, Alexandrie, Malte, la Sicile et Marseille*; aflăm că Jacques Mislin era și prelat al Casei Sanctității Sale Pius IX și protonotar apostolic, abate mitrat al bisericii Sf. Maria din Deg, canonic al Bisericii din Oradea și arhidiacon de Crasna, membru al Societății de Geografie din Viena și avea Marea Cruce a Ordinului Sf. Mormânt din Ierusalim. Se pare că numai funcțiile bisericești deținute în bisericile din Deg și Oradea îi aduceau un venit de 24 000 de franci, sumă însemnată în epocă. A murit la 6 decembrie 1878, la Hietzing, aproape de Schönbrunn (Viena, Austria).

Jacques Mislin a manifestat un interes viu pentru Orient. Atunci când revoluția de la 1848 a cuprins și Viena, a părăsit capitala austriacă și a întreprins o călătorie în Orient. Călătoria este descrisă apoi în lucrarea pe care am menționat-o deja, impresionantă prin informație și analiză, și care s-a bucurat de un foarte mare succes, primele două ediții apărând în același an, 1858, iar o a treia în 1876. În afara acestor trei ediții, au apărut și numeroase traduceri. Una dintre ele – cea apărută la Viena în 1860, *Die heiligen Orte. Pilgerreise nach Jerusalem: von Wien, nach Marseille, durch Ungarn, Slavonien, die Donaufürstenthümer, Konstantinopel, den Archipelagus, Libanon ...* – a provocat protestul lui Mislin „contra proastei traduceri germane”, mențiune făcută și pe contra-pagina ediției a treia. Încă de la prima ediție, autorul a primit numeroase scrisori de apreciere, printre semnatori numărându-se papa Pius IX, cardinalul Altieri, patriarhul catolic al Ierusalimului Joseph Valerga, custodele și păzitorul Sfântului Mormânt F. Bernardino da Montefranco, Ch. de Montalembert și Alexandre Dumas-tatăl – scrisori reproduse în primul volum al ediției a treia.

Mislin s-a oprit, pe mai bine de 30 de pagini ale acestei cărți, asupra călătoriei sale pe segmentul românesc al Dunării. Parcursul a durat numai cinci zile (28 iunie–2 iulie 1848), cu doar câteva opriri (Orșova, Schela Cladovei, Giurgiu și Galați), dar abatele a știut să adune și să coroboreze date despre ținutul străbătut, să le alăture celor deja cunoscute și să ofere cititorilor contemporani și celor de mai târziu o adevărată minieniclopedie a locurilor văzute. Informațiile privesc cele mai variate domenii: geografia locului (relief, climă, resurse naturale și exploatarea lor, floră și faună), demografie și sociologie (populație, așezări, stare de sănătate, religie, obiceiuri și

moravuri, port), istorie (de la coloniile antice grecești, cucerirea Daciei și romanizarea ei, originea latină a limbii române la revoluția aflată în plină desfășurare și pregătirea trupelor turcești pentru înăbușirea acesteia).

Referitor la societatea românească a vremii, scrierea lui Mislin este totdeauna critică. „Corupția a rămas aici într-o măsură pe care cu greu o găsim în alte părți. Adăugați la aceasta lipsa aproape completă de educație, frivolitatea la fel de mare la bărbați ca și la femei, jocul <de cărți>, luxul nemăsurat, absența patriotismului, risipa în administrație...” Credem că această concluzie nu necesită comentarii. Vom adăuga doar că revoluția română, ca de altfel toate revoluțiile europene, a fost privită de Mislin cu ironie și scepticism: „Pentru ce fac revoluție acești oameni? Este chiar pedeapsa pentru sfertul de oră care le-a mai rămas de trăit!” sau, în altă parte, vorbind despre epidemia de holeră din aceeași vară a anului 1848: „două urgii deodată: holera urcă pe Dunăre, în vreme ce revoluția coboară”.

În ceea ce privește ținutul străbătut și Dunărea, atitudinea lui Mislin a fost cu totul alta, frumusețea naturii i-a încântat ochii și sufletul. „Malurile cele mai romantice ale Rinului sunt foarte departe de a fi comparabile cu cele ale Dunării” sau „nu cred că un alt fluviu din Europa ar putea fi comparat cu ea” sunt expresii care exprimă uimirea și admirația abatelui elvețian.

Trecerea lui Jacques Mislin pe Dunăre a fost semnalată de Nicolae Iorga, *Încă un călător german la noi*, în „Revista istorică”, XIX, 1933, nr. 4–6, p. 115–117. Pentru biografia autorului am folosit ca principală sursă de informare articolul lui J.-M. Möckli, *Jacques Mislin*, din „Anthologie jurassienne”, 1964, 1, p. 105–106.

JACQUES MISLIN

**Locurile Sfinte. Pelerinaj la Ierusalim traversând Austria, Ungaria, Slavonia,
Provinciile Dunărene, Constantinopolul, Arhipelagul, Libanul, Siria,
Alexandria, Malta, Sicilia și Marsilia¹**

Capitolul II

De la Pesta la Constantinopol

[Mislin este încă pe teritoriul austriac.]

p. 42

Un cuvânt despre țigani, care sunt atât de numeroși în aceste ținuturi.

Țigani (Zigeuner, Zingari și Gitanos pentru nemți, italieni și spanioli), pe care atât de des îi confundăm cu locuitorii Boemiei², spre marea nemulțumire a celor din urmă, devin din ce în ce mai numeroși pe măsură ce ne apropiem de Dunărea de Jos. Apariția în Europa a acestui popor aparte datează de la începutul secolului al cincisprezecelea³. Culoarea, trăsăturile, limba, evident derivată din

¹ Traducere după *Saints Lieux. Pèlerinage à Jérusalem en passant par l'Autriche, la Hongrie, les Provinces Danubiennes, Constantinople, l'Archipel, le Liban, la Syrie, Alexandrie, Malte, la Sicile et Marseille*, par Mre Mislin, prêtre de la Maison de Sa Sainteté Pie IX et protonotaire apostolique, abbé mitré de Sainte-Marie-de-Dèg en Hongrie, chanoine de l'Église de Grosswarden et archidiacre de Crasna, docteur en théologie et en philosophie, membre de plusieurs académies et de la Société de Géographie de Vienne, Grand Croix de l'Ordre du Saint-Sépulcre de Jérusalem, etc., etc., troisième édition entièrement revue et considérablement augmentée, Lecoffre Fils et Cie – Libraires-Éditeurs, Paris–Lyon, 1876, vol. I, p. 42–43, 49–83, 95–96.

² Mislin folosește termenul *bohémiens* pentru a-i desemna pe țigani.

³ În realitate pătrund în Europa în secolul al XIV-lea.

sanscrită, moravurile și tradițiile lor, totul dovedește că provin din ȋiganii de la gurile Indului⁴ și că au fost izgoniți din patria lor în urma devastărilor lui Tamerlan⁵. În urma preocupării mai multor suverani, de exemplu Maria-Tereza⁶, de a le procura un domiciliu stabil, un statut și mijloace de educație pentru copiii lor, ei au rămas în cea mai mare parte nomazi, rătăcind prin largile câmpii ale Ungariei și prin pădurile Transilvaniei, Țării Românești și Turciei, unde sunt mai numeroși ca oriunde, pe când alții trăiesc în caverne sau în gropi pe care și le sapă în pământ. Aventuroși, vicleni, dezgustător de murdari, fără nevoi, puțin preocupați de viitor, ei trăiesc cu poame, în principal usturoi și ceapă, ca toți orientalii, uneori cu ierburi și rădăcini, rar cu carne, atunci când norocul le scoate în cale vreun animal mort; nici o carne, oricât de îndoielnică ar fi ea, nu le repugnă. Țiganii sunt veseli din fire, iubind muzica și dansul; ei se prezintă în târguri ca muzicanți, jongleri și <oameni> puternici, în timp ce copiii lor goi fură sau cerșesc, iar femeile ghicesc. Unii dintre ei se ocupă totuși cu agricultura și cu meșteșugurile. Există multe tagme printre ei. Religia ȋiganilor este aproape nulă: își zic creștini sau musulmani, după împrejurări; dar sunt în realitate păgâni. Ei nu se unesc decât între ei și moravurile lor sunt de obicei extrem de depravate. Acesta este un eșantion puțin favorabil popoarelor nomade, care sfidează // civilizația noastră chiar și în centrul ȋărilor unde ea este cea mai avansată. Ne mulțumim frecvent cu gândul că, dacă civilizația noastră ar fi cunoscută de popoarele barbare, acestea ar rămâne înmărmurite de admirație și ar face toate eforturile pentru a și-o însuși, câtuși de puțin; și iată două sute de mii dintre acești barbari care, de trei secole și jumătate, străbat Europa în toate sensurile fără a prinde gust pentru nici una dintre instituțiile noastre. [...]

28 Iunie. Plecăm în zori. Aproape de satul Baziaș⁷ se face o exploatare considerabilă a cărbunelui de pământ și a diferitelor metale. Câmpia fertilă a Banatului se întinde la poalele Carpaților Orientali, care, înainte de a se îndrepta de la est la vest între Transilvania și Țara Românească, iau brusc direcția spre sud și își pierd numele în Dunăre, în timp ce colinele împădurite ale Serbiei, care se ridică în trepte pe celălalt mal, strâng fluviul între aceste două lanțuri de munți și formează cea mai frumoasă parte a cursului său.

Sosit aici, marele fluviu pare a ezita înainte de a-și schimba mișcările maiestuoase cu pași aspri și precipitați ai unui torent. Schimbarea este atât de subită și diminuarea sa atât de reală, că un savant german, doctorul Grisebach⁸, nu a putut explica decât presupunând, foarte hazardat e adevărat, că o mare parte a Dunării se pierde în acel loc în abisuri subterane. Odinioară, fără îndoială, cele două lanțuri de munți unite au format o barieră contra căreia Dunărea și-a orientat eforturile timp de secole și pe care a sfârșit prin a o înlătura: resturile își înalță și astăzi, în vreme de secetă, vârfurile amenințătoare deasupra apei.

⁴ Ind (Sindh, Indus), fluviu în Asia; străbate China, India și Pakistanul.

⁵ Mai cunoscut sub numele de Timur-Lenk (1336–1405), han tătar.

⁶ Maria-Tereza (Maria-Theresia) de Habsburg, împărăteasă a Imperiului roman de națiune germană (1740–1780) și regină a Ungariei și Cehiei. Politica imperială față de ȋigani s-a concretizat în timpul său prin apariția a patru decrete de reglementare a situației acestei populații.

⁷ Baziasch, sat în com. Socol, jud. Caraș-Severin.

⁸ Grisebach; August Grisebach (1814–1879), botanist și călător german. Relatarea lui de călătorie a fost inserată în volumul III (serie nouă) al colecției, p. 761–766.

Vizavi de Moldova <Nouă>⁹ vedem fumul alb al uzinelor în care se prelucrează fierul și cuprul care se extrag din aceste văi bogate în minereu. //

Puțin mai jos, la intrarea strâmtorilor, un dinte de stâncă înalt de douăzeci de picioare¹⁰, numit Babacai¹¹, străpunge suprafața apei și se îndreaptă spre mijlocul fluviului. O legendă tristă se leagă de acest loc: o femeie infidelă, abandonată pe stâncă, a trebuit să-și ispășească aici păcatul. Vizavi sunt ruinele Columbăc¹², veche fortăreață a tâlharilor, luată în 1391 de hoardele lui Baiazid¹³. Câțiva ani mai târziu ea a fost asediată zadarnic de Sigismund¹⁴, regele Ungariei, care traversa din nou Dunărea după ce pierduse numeroși oameni. Guvernul austriac a construit pe malul stâng, cu mare osteneală, o frumoasă șosea care duce de la Moldova <Nouă> la Orșova¹⁵; ea este bine trasată, executată cu artă și trece ca fiind una dintre cele mai frumoase lucrări de acest gen. Pe de altă parte, avem drumul lui Traian¹⁶ în lungul fluviului; vedem aici numeroase urme și putem citi aceste cuvinte pe o stâncă înnegrită de focul pescarilor:

IMP<ERATOR> CAES<AR> NERVE FILIUS NERVA. TRAIANS
GERM<ANICUS> PONT<IFEX> MAX<IMUS>¹⁷

Este aceasta ceea ce numim *Tabula Traiana*¹⁸.

Inscripția următoare, săpată de asemenea în piatră și care datează din vremea lui Tiberiu¹⁹, dovedește că acest drum a fost făcut de legiunile a patra scitică și a cincea macedoneană:

TI. CÆSARI. AVG. DIVI.
AVGVSTI. F. IMPERATORI.
PONT. MAX. TR. POT. XXX
LEG. IIII. SCYTI. ET. V. MACED.

Malurile cele mai romantice ale Rinului sunt foarte departe de a fi comparabile cu cele ale Dunării în această parte a cursului său. Pe o lungime de

⁹ *Moldava*, astăzi oraș în județul Caraș-Severin.

¹⁰ Veche unitate de măsură pentru lungime, 1 picior = 0,3048 m.

¹¹ „După alți scriitori Papagal, *perroquer*”. (n.a.). În text, *Babakay*. Vezi și volumele anterioare de călători.

¹² *Coloumbacz (Colombier)*.

¹³ *Bajazet*, sultan otoman supranumit Fulgerul (1389–1402).

¹⁴ Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387–1437), rege (din 1410) și apoi împărat german (1433–1437) și rege al Boemiei (1419–1421, 1436–1437); unul dintre conducătorii cruciadei împotriva turcilor, încheiată prin înfrângerea de la Nicopole (1396).

¹⁵ *Orsova*, oraș în jud. Mehedinți.

¹⁶ Marcus Ulpius Nerva Traianus, împărat roman (98–117).

¹⁷ Împăratul Caesar Nerva Traianus, învingător al germanilor, fiul divului Nerva, mare preot, cf. *Inscripțiile Daciei romane*, vol. II, Editura Academiei Române, București, 1977, p. 28.

¹⁸ *Table de Trajan*.

¹⁹ Tiberius Claudius Nero, împărat roman (14–37).

p. 51 treizeci de leghe²⁰, între Carpați și Balcani, Dunărea își rostogolește masele de apă într-o trecătoare închisă, care reunește toate tipurile de interes, care oferă toate frumusețile naturii. // Vârfurile Balcanilor, acoperite de cea mai frumoasă vegetație, se ridică unele sub altele în coline infinite; uneori stânci golașe, cu striții roz sau albe, străpung verdeța lor întunecată. Caverne adânci își arată gurile căscate deasupra vârtejurilor fluviului; câteva dintre ele au servit ca refugiu trupelor creștine în timpul războaielor: în 1691, trei sute de oameni sub comanda generalului Veterani²¹ s-au apărut contra turcilor vreme de câteva săptămâni în grota care poartă astăzi numele său. O altă domină în așa măsură fluviul încât, dacă ar fi înzestrată cu câteva tunuri, ar fi imposibil de forțat trecerea; inscripțiile care se găsesc aici fac să se vadă că romanii construiseră în acest loc un post de observație. Unele dintre aceste caverne, după credința populară, ascund o multitudine de insecte care, vara, se constituie într-un nor distructiv asupra campaniilor și trupelor; ele intră în ochii, în urechile, în nările cailor, ale boilor, ale oilor și adesea le fac să moară în chinuri groaznice²².

Mai jos de Drencova²³ navigația devine periculoasă: fluviul, fremătând, dezvăluie stâncile pe care le ascunde la sânul său; lucrări însemnate au fost deja făcute pentru a reda fluviul navigației. Vântul de est, numit coșava²⁴, suflă aici câteodată cu atâta furie că face să vuiască valurile și să pară că se oprește cursul; vânturile venite dinspre Marea Neagră mătură câmpiile joase ale Țării Românești și năvălesc în această vale îngustă, care este aici singurul pasaj; ele încep de obicei să sufle la răsăritul soarelui și durează până la prânz.

Printre pasageri, era unul care mi-a stârnit mult interesul prin lămuririle pe care mi le-a dat despre aceste ținuturi: acesta era Alex<andr> Simic, fostul ministru de finanțe al Serbiei, celebrul adversar al prințului Miloș Obrenović²⁵, și astăzi exilat ca el. Istoria ultimelor revoluții din această țară e cunoscută; în rest, m-aș îndepărta mult de scopul meu oprindu-mă la asta: seria este lungă și promite o continuare mai lungă încă.

p. 52 La prânz ajungem la Orșova, Cladova²⁶, ultimul hotar al monarhiei austriece. Sunt puține luni de când am trecut Padul²⁷, // în cealaltă extremitate a acestei vaste monarhii; ordinea domnea pretutindeni: nu izbucniseră încă uneltirile pregătite de atât de mult timp; astăzi <monarhia> este nu numai bulversată de la un capăt la celălalt, dar vulcanul agită țările care sunt dincolo de frontierele sale.

Orșova, aproape de Cerna²⁸ (râul negru), este o colonie romană²⁹ fondată de Traian³⁰.

²⁰ Unitate de măsură pentru lungime, o leghe terestră = 4 445 m, o leghe marină = 5 555 m.

²¹ Conte Friedrich Veterani (1650–1695), general, apoi mareșal în armata austriacă.

²² „Grisellini, *Douzième lettre à Scopoli*, t. II^a. (n. a.)

²³ Drenkova, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

²⁴ Kossawa, vânt rece, cu viteză mare, care bate primăvara dinspre Alpii Dinarici.

²⁵ Miloš Obrenovich (1780–1860), principe al Serbiei (1815–1839; 1858–1860).

²⁶ Clodova, Schela Cladovei, localitate intrată astăzi în componența municipiului Drobeta-Turnu Severin.

²⁷ Po, fluviu în nordul Italiei.

²⁸ Tchernă, râu, afluent al Dunării.

²⁹ Dierna, port și punct de vamă întemeiat de romani la începutul secolului I î.H. pe malul stâng al Dunării, în jurul unui castru.

³⁰ Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117 d. Chr.), cuceritor al Daciei și ctitor de colonii romane în Dacia.

Cu greutate am atins pământul, când am fost anunțați că Țara Românească este în plină revoluție: au fost trase câteva focuri de armă asupra domnitorului Bibescu³¹, au fost izgoniți miniștri și stabilit un guvern provizoriu; în câteva zile românii vor avea libertatea presei, o gardă națională, baricade, asasinate, toată fericirea și toată libertatea presupusă. Și, în douăzeci sau treizeci de ani, românii, descendenți ai nefericiților pe care eu îi văd în acest moment îmbrăcați ca locuitorii din Samoa³², chirsiți pe călcâie și mâncând cu degetele masa sărăcăcioasă pe care lenea sau sărăcia lor a pregătit-o, nu vor fi așezați la o masă mai fastuoasă; intriganți și ambițioși se vor îmbogăți pe cheltuiala lor, după ce le-au făcut mai aspră robia furându-le religia, care îi ajuta să o suporte.

Un lucru m-a frapat în mod deosebit: impresia pe care această veste a produs-o asupra boierilor tineri pe care îi aveam cu noi. Până atunci, în fiecare seară cântaseră *Marseillaise*³³, vorbiseră despre dezrobirea universală, despre progres și socialism, ca în ultimele numere ale „National”-ului³⁴, pe care le luaseră cu ei. Este știut că în Țara Românească boierii își țin țaranii într-o stare de servitute mai dură poate decât aceea a țăranilor ruși. Fiii lor, educați de aventurieri din toate țările, merg să își desăvârșască educația la Paris, de unde se întorc pentru a fi corifeii țării, aducând aici principiile cele mai subversive și mai antireligioase, pe care le estimează ca adevărate pentru ei, fără îndoială, dar funeste pentru șerbii lor. Când însoțitorii noștri au înțeles că sunt pe punctul de a-și pierde privilegiile și o mare parte a veniturilor au devenit foarte serioși. Am întrebat pe unul dintre ei, care purtase o lungă conversație cu un angajat al vămii, cine făcuse revoluția: „– A! domnule, îmi răspunse el, ca peste tot: demagogi străini, // indivizi dubioși, nobili ruinați și unele familii de vază care vor răul lui Bibescu.” p. 53

Aici este locul în care se află primul lazaret austriac și în care se face de obicei carantina revenind din Turcia.

În patru ore se poate pleca de aici la Mehadia³⁵, la *termele lui Hercule* ale romanilor, băi de ape minerale celebre, situate într-o vâlcea foarte plăcută, sortită poate, cu ajutorul marilor facilități de călătorie care există, să țină locul băilor de pe Rin și din Boemia. Fortificațiile Mehadiiei au fost distruse în virtutea tratatului de pace de la Belgrad³⁶ și nu pot fi reconstruite. Într-una dintre grottele din care ies apele feruginoase se vede încă statuia lui Hercule tăiată în stâncă³⁷.

³¹ Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești (1842–1848). Atentatul a avut loc în 11 iunie 1848.

³² Arhipelag în Pacific (Polinezia), des invocat în lumea germană în acel timp ca exemplu de primitivism.

³³ Cântec revoluționar francez, compus în 1792 de Claude Joseph Rouget de Lisle, astăzi imnul național al Franței.

³⁴ Cotidian apărut la Paris între 1830 și 1851.

³⁵ *Mehadia*, com. în jud. Caraș-Severin.

³⁶ Din anul 1739, în urma războiului ruso-austro-turc (1736–1739).

³⁷ „Aceasta este într-o insulă, situată la marginea frontierei, unde a fost regăsită coroana sfântului Ștefan; ea fusese ascunsă acolo de revoluționarii anului 1848, după înfrângerea lor”. (n. a.)

Am plecat de la Orșova la ora cinci, nu fără a fi obligați să ne deschidem bagajele la vamă, adică pe un drum acoperit de pulbere de un picior. Urcăm apoi în bărci mari, pentru că nu e destulă apă ca vaporul să treacă de Porțile de Fier³⁸.

Luasem loc între Sami-effendi și un comis voiajor din Bordeaux care venea la Mehadia și care făcu repede cunoștință cu *Son Excellence ottomane*, cum îl numea.

[Este redată o discuție despre vinuri în general, vinul de Bordeaux în particular, prescripțiile *Coranului* privind interdicția de a bea vin.]

p. 54 Am trecut prin fața Orșovei Noi³⁹; este o fortăreață situată în mijlocul Dunării, căzută în ruină și nu mai este decât o dărăpănătură păzită de o garnizoană turcească. „– Iată o poziție importantă, i-am zis lui Sami-effendi, care este într-o stare mizerabilă; pare că în Turcia fortărețele și puterea dispar ca religia.”

Curând se aude freamătul valurilor. Dunărea, strânsă între stânci, își rostogolește masa enormă de apă pe un platou de piatră de o foarte mare lungime. Ea formează valuri asemenea celor ale mării, vâiește în stâncile de la suprafață acoperite de spumă, spumegă și face vârtejuri fără număr: se crede că marele fluviu va dispărea într-un abis. Luntrașii își așează vâslele și ne lasă să mergem în voia valurilor; de mai multe ori pare că ambarcațiunea noastră fragilă atinge stâncile de dedesubt, care amenință să se întredeschidă, și, după câteva minute de angoasă, suntem proiectați violent pe o masă de apă imensă, multă vreme încă agitată și înspumată.

p. 55 Este acolo ceea ce se cheamă Porțile de Fier, *Demir Capi*, și, conform anticilor, *Cataractae danubienne*. Nu ne imaginăm că // vapoarele cu aburi pot înfrunța aceste stânci de suprafață; în ciuda lucrărilor uriașe care au fost deja făcute, ele nu riscă totuși să treacă decât în cazul în care apele sunt crescute. Vâltoarea care se află sub Porțile de Fier se numește *Ghirdab*, adică *vârtej*; românii îi spun *Vortapou* (vârtop), ceea ce înseamnă *vortex aquae*.

După ce am trecut, luntrașii au făcut o chetă, cum se făcea de Sf. Nicolae în Austria Superioară. Lățimea fluviului variază la Porțile de Fier între 330 și 350 stânjeni⁴⁰; lungimea stâncilor este de 1700 stânjeni pe coasta românească și de 1400 pe malul sârbesc. Forța curentului este de 9 la 15 picioare pe secundă. În cazul în care apele sunt joase, ca în 1834 de exemplu, se văd la suprafața apei sute de puncte stâncoase și chiar ostroave: în anumite locuri există gropi de o mare adâncime. Piatra care formează acești brizanți este alcătuită din gnais⁴¹ și din granit: ea taie fluviul transversal. Traian săpase pe malul sudic un canal de navigație ale cărui urme le vedem și astăzi și care poate nu a folosit decât la deturnarea unei părți a apei, în timpul construirii podului despre care vă voi vorbi curând; este făcută o mențiune în acest sens în scrierile lui Pliniu cel Tânăr⁴².

³⁸ *Porte de Fer*, denumire sub care este cunoscut sectorul inferior al defileului Dunării, între Vârciorova și Gura Văii.

³⁹ *Neu-Orsova*, insula Ada-Kaleh, astăzi acoperită de apele lacului de acumulare de la Porțile de Fier I.

⁴⁰ *Toise*, veche unitate de măsură în Franța, echivalată cu un stânjen (1,96 m în Țara Românească și 2,23 m în Moldova).

⁴¹ Rocă metamorfică compusă din cuarț, feldspat și mică.

⁴² Caius Plinius Caecilius Secundus (c. 61–c. 113), om politic și scriitor roman, autor al unui *Panegiric al împăratului Traian*.

Căpitanul Alphonse Dinelli a modelat cu mare exactitate un plan în relief al acestor stânci importante. El a făcut observații în timpul mai multor ani foarte favorabili și a reprezentat în întregime această stâncă fără ape, așa cum a fost la 23 octombrie 1834; nu a existat apă decât în canalul adânc, care se găsește între stâncile numite *Prigada* și *Rece*; toate punctele de aici sunt arătate. Planul are 10 picioare lungime și 4 lățime; este unul dintre cele mai interesante planuri de acest gen care s-au făcut.

De la Porțile de Fier până la vărsare Dunărea poartă numele de Istru; aceasta pentru că Ovidiu⁴³ a numit fluviul cu nume dublu: *Vicina binominis Istri*. Dintr-o epocă mult îndepărtată, fenicienii au cunoscut gurile Dunării; dar, pentru că au găsit aici puține avantaje pentru comerțul lor, nu au întemeiat nici o colonie. Aventurierii din Argos⁴⁴ și Milet⁴⁵ au fost cei care au urcat, primii, în jurul anului 700 î.Hr., marele fluviu până la această cataractă și i-au dat numele de Istru: ei // vor întemeia un oraș pe țărmul drept și îl vor numi la fel, Istros⁴⁶. Negustorii greci, care umblau anual în Marea Adriatică să schimbe vinurile din arhipelag cu ambra și merindele nordului, nu ignorau <faptul> că exista în aceste ținuturi un fluviu care curgea spre Orient și se chema Dunăre; dar ei nu știau că era același fluviu cu Istrul. Legiunile romane au fost cele care, după ce au cucerit Iliria⁴⁷, în anul 287 î.Hr., au constatat că Dunărea și Istrul erau un singur fluviu; totuși fluviul nu a căzut în întregime sub autoritatea romanilor decât în anul 71 î.Hr. și a fost singura dată în istorie când nu a avut decât un singur stăpân⁴⁸.

Se prind aici, și până la Orșova, nisetri care cântăresc trei până la patru sute de livre⁴⁹.

Un alt vapor cu aburi, *Arpad*, ne aștepta la Schela Cladova de câteva zile; nu vom pleca decât a doua zi: eram în Țara Românească. De la Petrovaradin⁵⁰ până aici am pierdut mult timp din cauza lentorii angajaților vamali și a celor de la societatea de navigație.

Suntem aproape de <Turnu> Severin⁵¹, locul vechiului oraș *Severinum* (Turn Severin), construit de Sever⁵². Între acest sat și satul Cladova, situat pe malul drept,

⁴³ Publius Ovidius Naso (43 î.H.–c.17 d.H.), poet latin exilat la Tomis (9–c.17 d.H.), autor al epistolelor în versuri *Tristele* și *Ponticele*.

⁴⁴ Polis în Grecia antică, întemeiat la începutul mileniului al II-lea î.H.

⁴⁵ Oraș grecesc fundat de ionieni pe coasta apuseană a Asiei Mici la sfârșitul mileniului al II-lea î.H.; a întemeiat cca 80 de colonii pe malurile Mării Mediterane și Mării Negre.

⁴⁶ *Istros* (Histria), colonie milesiană întemeiată la 657–656 î.H. pe țărmul vestic al Mării Negre, astăzi pe teritoriul comunei Istria, județul Constanța.

⁴⁷ *Illyrie* (Iliria), regiune muntoasă de pe țărmul nord-estic al Mării Adriatice, cucerită treptat de romani începând din 219 î.H. și transformată în anul 9 î.H. în provincia romană *Illyricum*.

⁴⁸ „E. Bontoux, *Die Donau*”. (n. a.)

⁴⁹ Veche unitate de măsură pentru greutate; 1 livră = 0,453 kg.

⁵⁰ *Péterwardein*, cetate pe Dunăre datând din secolul al XIV-lea; astăzi înglobată într-o suburbie a orașului Novi Sad din Serbia.

⁵¹ *Szereni* (Söreni).

⁵² Lucius Septimius Severus, împărat roman (193–211); Mislin preia legenda, fără bază reală, datorată asemănării numelui împăratului cu cel al orașului.

se află locul unde s-au redescoperit, în ianuarie 1858⁵³, după atâtea secole, cu excepția celui din mijloc îngropat în nisip, toți stâlpii podului de piatră pe care Traian l-a aruncat peste acest mare fluviu, înainte de al doilea război al său în Dacia. Traian purtase, în anul 101, un prim război contra lui Decebal⁵⁴, regele dacilor, pentru a scăpa imperiul de tributul umilitor la care era supus⁵⁵. O primă victorie reputată de romani la Tapae⁵⁶ le-a permis să rămână în timpul iernii pe malul stâng și să săvârșească, într-un an, această imensă lucrare ce trebuia să le asigure stăpânirea Daciei. Arhitectul Apolodor din Damasc⁵⁷ a fost cel care a condus lucrările, la care a luat parte întreaga armată. Fără a socoti cele două capete, care erau ca două forturi, podul avea 20 de stâlpi de susținere, măsurând 50 de picioare lățime, 150 de picioare înălțime și 170 de picioare distanță unul de altul, ceea ce înseamnă 3 570 picioare romane pentru lungimea totală a podului. În // anul 104 Dacia a fost transformată în provincie romană⁵⁸, iar Decebal s-a sinucis. Împăratul Hadrian⁵⁹, gelos pe predecesorul său, a ordonat distrugerea arcurilor superioare ale acestui pod gigantic și nu a lăsat să dăinuie decât stâlpii, care îi vor servi mai târziu lui Constantin cel Mare⁶⁰ pentru a arunca un nou pod peste Dunăre cu ocazia expediției sale contra goților și sarmaților. Istoria nu îl mai menționează după această epocă. Lupta începută aici de Traian, la una dintre marginile imperiului, era deja o luptă între civilizație și barbarie; după această epocă au existat oscilații, fără îndoială, dar este demn de remarcat că după optsprezece secole acest punct este încă, aproximativ, limita între barbarie și civilizație. În plus, rezistența disperată a dacilor a avut și faze eroice. Pagini impresionante ale istoriei sale se pot citi și astăzi pe columna traiană⁶¹ de la Roma. Sfârșitul tragic al ultimilor apărători ai Daciei se poate compara cu cel al ultimilor apărători ai naționalității evreiești, omorându-se unii pe alții pe stânca de la Masada⁶², pentru a nu cădea vii în mâinile generalului roman.

După această epocă numele Daciei a fost înlocuit cu cel de *Transalpina*, pe care îl vor da acestei țări populațiile ce au fost aici despărțite de munți, și cu cel de *Flaccia*, de la Flaccus, comandantul coloniei romane; cuvântul Valahia nu reprezintă decât o corupere, ca și cel de *Olachi* dat locuitorilor săi⁶³.

⁵³ Amintim că ediția după care s-a făcut traducerea este cea din 1871.

⁵⁴ *Décébale*, ultimul rege dac (87–106).

⁵⁵ Pacea încheiată în anul 89 a fost favorabilă dacilor, care au folosit subsidiile acordate de romani pentru a-și întări sistemul de fortificații.

⁵⁶ *Taja*, în primăvara anului 101.

⁵⁷ Arhitect și constructor militar roman (c. 60–125); a construit, la ordinul lui Traian, podul de peste Dunăre de la Drobeta și Forul lui Traian la Roma.

⁵⁸ Corect, anul 106.

⁵⁹ Publius Aelius Hadrianus (117–138).

⁶⁰ Flavius Valerius Constantinus, împărat roman (306–337); s-a preocupat, între altele, de întărirea limesului dunărean.

⁶¹ Monument aflat în Forul lui Traian, având o înălțime de 29,78 m, ridicat în 113 pentru a aminti victoria împotriva dacilor.

⁶² Masada (Massada), fortăreață în Deșertul Iudeii, ultimul bastion al rezistenței antiromane a evreilor în anul 73 î.H.

⁶³ „Georg Reyehersdorff, *Moldavae Chorographia*”. (n. a.). Explicație fantezistă.

Sosiseră toți tovarășii noștri de călătorie. Printre ei, câțiva francezi care s-au făcut remarcăți între ceilalți prin limbuția lor; ei au dat ordine în franceză hamalilor români și s-au enervat văzând că nu au fost înțeleși. Când și-au pus bagajele în siguranță și au luat cele mai bune locuri pe coridor pentru noapte, chiar dacă veniseră ultimii, unul dintre ei a strigat: „Să mergem să dăm un tur! nu există cafea în țara asta?”

Am mers, la rândul meu, să vizitez un sat pe care îl văzusem la mică distanță. Ce mizerie, Dumnezeu! Acești oameni săraci trăiesc sub pământ, ca și cârțile; ei își sapă o groapă și o acoperă cu crengi de copac sau cu stuf de la Dunăre: aceste locuințe // se numesc *bordei*. Tot mobilierul lor constă într-un tuci pentru fier p. 58 porumbul pisat, care se cheamă *mamaliga*, și câteva piei. Puținele lor provizii sunt într-un hambar așezat în vârful a trei prăjini fixate în pământ; o palisadă înconjoară tot satul. În acest loc împrejmuț se văd alergând copii goi, amestecați cu porcii și caprele. Așa sunt aproape toate satele pe care le-am văzut de-a lungul malului. Bisericele nu se disting de celelalte adăposturi decât prin clopotniță, care înseamnă patru grinzi înfipite în pământ alături de biserică și între care se vede un clopot suspendat. Aici, ca și în Serbia, religia greacă neunită este cea care domină.

29 iunie, la bordul lui *Arpad*. Soarele răsărise de o oră când vaporul nostru a început să meargă. Munții se deschid progresiv și se întind pe fluviu, îndeosebi pe malul nordic; la sud-est se zăresc culmile mai înalte ale Balcanilor, pe care este încă zăpadă. Aspectul țării, vegetația, veșmintele locuitorilor, trăsăturile fețelor lor, animalele, păsările, cerul, totul își schimbă pe nesimțite înfățișarea.

Am ajuns la Calafat⁶⁴, punct strategic important. Albul și roșul domină în costumele locuitorilor. Femeile poartă o rochie lungă din pânză albă; pe deasupra au o alta de altă culoare, care este despicată de la brâu în jos; o pânză albă le acoperă capul. Costumul de astăzi al românilor este întocmai cu cel al dacilor care se văd pe columna traiană la Roma.

Pe malul celălalt este Vidinul⁶⁵, capitala Bulgariei⁶⁶ [...]

Moesia Inferioară⁶⁷, colonizată de greci, acoperită de o cantitate mare de p. 60 cereale și de numeroase turme, atinsese deja o stare de mare prosperitate cu cinci secole înainte de era noastră. Lucru demn de remarcat: după două mii de ani, toate popoarele care au căutat să se stabilească în aceste ținuturi fertile nu au putut să aleagă amplasamente mai bune pentru dezvoltarea aici a comerțului lor decât orașele fondate de greci. Din timpurile cele mai vechi, grecii din Asia Mică trimiteau în coloniile lor de la Dunărea de Jos pânzeturi, arme, vase, ustensile și foite de aramă de toate genurile, atât de căutate de popoarele cu o civilizație puțin dezvoltată; ei aduceau, de asemenea, vinuri din Arhipelag pe care, cum spune Herodot⁶⁸, sciții de ambele sexe îl foloseau câteodată fără moderație: toate acestea formau ramura principală a importului.

⁶⁴ *Kalafat*, municipiu în jud. Dolj.

⁶⁵ *Widdin*, oraș în Bulgaria.

⁶⁶ Afirmație eronată.

⁶⁷ Moesia, provincie romană creată în secolul I î.H. între Balcani și Dunăre; în anul 86 d.H. a fost împărțită în Moesia Superior și Moesia Inferior, în a cărei componență au intrat și ținuturile de la Dunărea de Jos.

⁶⁸ Herodot din Halicarnas (484–c.425 î.H.), istoric grec.

În schimb, o flotă de o sută de vase, care escorta navele mari de război, destinate apărării împotriva piraților, ducea în fiecare an la Pireu⁶⁹ și în principalele porturi ale patriei-mame produsele coloniilor danubiene. Acestea erau grâu, lână, lemn de construcții, vase, miere, ceară etc.; mierea avea atunci o importanță mult mai mare decât astăzi, ea înlocuia zahărul și servea la îmbălsămarea celor bogați. Erau, în epoca în care Herodot vizita aceste ținuturi, atât de multe albine în pădurile de pe versantul septentrional al Balcanilor, că ele îl făceau nelocuibil.

Cimbrii și sciții, care ocupau regiunile cuprinse între Istru, Carpați și Ural, veneau, la fel, să schimbe în piețele acestor colonii sclavi, blănuri, lână, cânepă și chiar aur contra produselor Greciei⁷⁰.

p. 61 Dunărea devine din ce în ce mai largă, valurile cresc și primește încă mulți afluenți. Pelicanii, în mijlocul insulelor sau pe bancuri de nisip, seamănă cu turmele de oi; își iau zborul la apropierea noastră, desfășurându-și aripile mari deasupra fluviului. Acvile de o mărime impresionantă, // cormorani populează aceste maluri; primăvara se aud cântând în aceste insule nenumărate privighetori. La câmpie sunt lupi, vulpi, mistreți; în depărtare se văd coline golașe și arse, câteodată câte un sat prăpădit, în adevăratul sens al cuvântului, și ceva vie. Strugurele este delicios, dar vinul este făcut prost, și, cum se amestecă strugurii roșii cu cei albi, are o culoare aparte; este dulce și mai gros încă decât vinul din câmpiile Italiei.

De câteva ori am crezut că în depărtare se vede un sat, case albe și ziduri: sunt stânci de cretă; apoi coline rotunjite, muncele galbene și sterile, fără pământ vegetal; în vâlcele, câteva câmpuri cultivate de femeile bulgare.

Pe cele două maluri ale Dunării, dar îndeosebi la români, se remarcă, în legende populare, în uzajul casnic și chiar în practicile religioase, urmele pe care le-a lăsat în aceste ținuturi păgânismul roman. Amintirea lui Traian este la cinstea aici, ca aceea a unui semizeu; unele dintre zeitățile Olimpului se recunosc într-o fizionomie mai mult sau mai puțin creștină. În imaginația acestor popoare spiridușii și vampirii se amestecă într-un mod caraghios, adesea barbar, cu legendele sfinților, alterate de tradițiile mitologice.

La orele nouă seara am ajuns în fața <localității> Nicopole⁷¹ (*Nicopolis ad Istrum*), unde ne oprim. Aici Dunărea are cam o leghe lățime. Nicopole (orașul victoriei), care are 20 000 de locuitori, a fost fondat de Traian, în amintirea bătăliei pierdute de daci. Acest oraș este pomenit cu amărăciune în analele creștinătății din pricina celor două victorii ale lui Baiazid asupra împăratului Sigismund și a nobilimii franceze. Au fost cele două bătălii decisive, date la 1393 și 1396, care au pus capăt regatului bulgar⁷².

[Urmează considerații despre bulgari – populație, istorie, orașe, limbă, cultură –, apoi se revine la călătoria pe Dunăre.]

⁶⁹ *Pirée*, în antichitate principalul port militar și comercial al Atenei.

⁷⁰ „E. Bontoux, *Die Donau*” (n. a.).

⁷¹ *Nicopolis*, oraș în nordul Bulgariei, fondat de Traian în anul 102.

⁷² „Consultați, pentru amănunte care au legătură cu războaiele dintre unguri și turci și pasajul cruciaților străbătând Ungaria, colecția de război intitulată *Rerum Hungaricarum scriptores etc., edente Matth. Belio*”. (n. a.).

Până aici căldura a fost ușor de suportat: peste zi nu erau decât puține p. 64 momente în care termometrul urca la 26° și câteodată la 28° Réaumur⁷³. Dacă vara căldura este uneori foarte mare, iarna este un frig aspru: Dunărea îngheață și de-a lungul cursului său se văd arbori dezrădăcinați de dezghețul de primăvară. Cu toate că vegetația începe să arate altfel decât în Europa centrală, nu vedem încă smochinul, măslinul, portocalul, care se găsesc deja în câmpie la poalele Alpilor, pe malurile lacurilor Lombardiei.

30 iunie. La ora 3 dimineața am simțit după scuturătura vaporului că am plecat. Nu am urcat pe punte decât la ora 5; trecusem deja de Șiștov⁷⁴. Vântul era răcoros, în timp ce pe coridor era o căldură sufocantă. Cea mai mare parte a tovarășilor noștri de călătorie urmau să ne părăsească la Giurgiu⁷⁵. Tinerii noștri români fuseseră obligați să scrie de la Viena la București⁷⁶ să li se trimită vehicule la Giurgiu, pentru a nu trebui să facă acest parcurs pe jos; acesta este totuși drumul cel mai frecventat al țării și Giurgiu nu este decât la cinci poște de București. Dacă acești boieri bogați avuseseră intenția să dea românilor biserici, pâine, drumuri, școli, acest lucru valora mai mult decât la *Marseillaise* și libertatea presei, mai ales pentru oamenii care nu știu să citească și nu sunt tocmai fericiți.

[Urmează considerații despre orașul bulgăresc Ruse.]

Tragem la Giurgiu, pe malul românesc, după o manevră largă în jurul p. 65 insulelor sale. Acest oraș a fost fortificat odinioară; dar, după ultimul tratat de pace între turci și ruși⁷⁷, fortăreața a fost dărâmată, ca toate celelalte din Țara Românească. Soldații care sunt pe mal încep a căpăta înfățișare rusească.

Holera, de asemenea, tocmai a izbucnit în Țara Românească; două urgii deodată: holera urcă pe Dunăre, în vreme ce revoluția coboară. Mai mulți dintre tovarășii mei se tem mai mult de holeră decât de revoluție; eu mă tem mai mult de revoluție decât de holeră: una nu atinge decât corpul și va face mult mai puține victime decât cealaltă. La Giurgiu, la o populație de patru mii de suflete, cinci sute de persoane fuseseră atacate de boală. Holera era în descreștere: nu mai mureau mai mult de șase sau șapte persoane pe zi, toți dintre săraci, mi-a spus agentul austriac al companiei de navigație, adăugând: „Patru preoți au murit în această săptămână, dar asta nu e mare pagubă!” Un preot nu mai este un om: peste tot același spirit. Revoluționarii și filantropii nu au suflet decât pentru răufăcători și animale. Ei propovăduiesc abolirea pedepsei cu moartea, pun cărăbușii și câinii sub protecția comitetelor lor; dar niște preoți nevinovați nu merită nici o compasiune. Acum mult timp un poet a spus despre asemănările lor: „Nu se îndrăznește să se servească pe nici o masă animalul care are lână, nu se îndrăznește să se înjunghie un ied, dar este permisă hrănirea cu carne umană.”

⁷³ Scară termometrică inventată la 1730 de fizicianul și naturalistul francez René Antoine Ferchault Réaumur (1683–1757). Conversia în grade Celsius se face după formula $5r/4$ (r este temperatura în grade Réaumur). Deci 26° Réaumur echivalează cu 32,5° Celsius, iar 28° Réaumur cu 35° Celsius.

⁷⁴ *Sistow*, oraș în Bulgaria.

⁷⁵ *Giurgèvo*.

⁷⁶ *Bukarest*.

⁷⁷ Pacea de la Adrianopol (1829).

*Lunatis animalibus abstinet omnis
Mensa, nefas illic foetum jugulare capelloe,
Carnibus humanis vesci licet...*

Juvenalis, *Satyr. XV*

p. 66 În rest, toată lumea poartă panglici tricolore la butonieră și cocarde albastru-galben-roșu⁷⁸: aici este ca peste tot, dacă o singură culoare lipsește, poporul nu va fi nici luminat, nici liber, nici fericit. Mai mulți trecători vin la noi la bord, între // alții fostul guvernator; el pleacă la Galați⁷⁹ sau la Constantinopol. Noul guvernator vine, de asemenea, pe vaporul nostru într-o inspecție: este un om cu totul tânăr; poartă o pălărie calabreză cu o cocardă mare cu aceeași formă ca la Viena și o a doua cocardă pe piept; înfățișare corespunzătoare. Călătorii i se adresează în franceză: nu răspunde; în germană, nimic; în italiană, nimic; în latină, nimic; nu este posibil să știe bine română. În rest, este bine însoțit: cinci sau șase indivizi, tătari de rasă, purtând la centură un arsenal de pistoale, săbii și pumnale, îl urmează pas cu pas, oprindu-se când se oprește el, privind unde privește el, strănutând când strănută el; după asta, liberi ca spartanii. Ei poartă cocarde tricolore și poporul, care nu este mai luminat, mănâncă și va continua să mănânce zeama sa neagră, cel puțin cât delapidările și poverile de orice natură care vor fi, ca peste tot, binefacerile noului regim, nu îi vor impune, la fel cu toate celelalte libertăți, pe aceea de a muri de foame. Puțini dintre oameni sunt patrioți, mai mult simulează aparența prin semne exterioare. Nu aveți încredere în cei care poartă pe pălărie dragostea de patrie. Când veți vedea avocatul și băcanul luând cocarde, voi luați-vă armele sau fugiți în deșert.

Islazul⁸⁰, aproape de Turnu <Măgurele>⁸¹, a fost locul primei mișcări revoluționare, sub impulsul unui avocat⁸² și al unui maior⁸³. O adunare populară fiind convocată, avocatul a urcat pe scenă și a căutat să facă înțeles poporului suveran ce era cu această constituție după care el suspina. În ciuda elocvenței sale, poporul nu a înțeles nimic din asta. Atunci maiorul a luat cuvântul și a spus: „Romani! (nu se va fi așteptat nimeni să găsească romani la Islaz, lângă Turnu <Măgurele>). Romani! strămoșii voștri au fost liberi, iar voi ... voi sunteți sclavi. Vreți să fiți liberi și mari ca ei? – Da! da! – Sunteți dispuși să vărsați pentru patria voastră și pentru libertatea voastră până la ultima picătură din sângele vostru? – Da! da! – Ei bine, sunteți liberi! Urmați-ne!” //

p. 67 După puțin timp, s-au tras șase focuri de pușcă asupra principelui Bibescu pe străzile Bucureștiului; un singur glonț i-a atins în treacăt umărul. El a mers îndată în cazarmă pentru a vedea dacă poate conta pe trupă. I s-a răspuns că trupa va fi fidelă dacă nu va fi silită să tragă în popor. Întors la palat, principele Bibescu și-a semnat abdicarea și a părăsit țara. Atunci când se permite să se tragă de o parte și de cealaltă nu, rezultatul bătăliei este ușor de prevăzut.

⁷⁸ În text, albastru-portocaliu-roșu.

⁷⁹ Galați.

⁸⁰ Islaz, com. în jud. Teleorman.

⁸¹ Tournoul, municipiu în jud. Teleorman.

⁸² Ion Heliade-Rădulescu (1802–1872), cel care a citit mulțimii *Proclamația de la Islaz*.

⁸³ Christian Tell (1807–1887), în acel moment maior, ulterior ajuns general.

Pentru ce fac revoluție acești oameni? Este chiar pedeapsa pentru sfertul de oră care le-a mai rămas de trăit! Toate aceste state contrafăcute, ca Serbia și Moldova, vor fi o piedică pentru toată lumea în toate complicațiile europene, până ce vor ajunge să se piardă, ca apele Dunării, într-una dintre mările vecine⁸⁴.

Deși holera face ravagii, se vorbește puțin despre asta: revoluția absoarbe tot.

Cobor pe pământ să merg să văd orașul. Întâlnesc un domn de la București și îi cer noutăți despre revoluție și despre holeră. Îmi răspunde: „Revoluția își continuă mersul; cât despre holeră, este o altă afacere: aceasta începe să devină serioasă! Până acum nu erau decât oameni din clasa de jos care mureau. – Și preoți, îi spun ... – Și preoți, tocmai; dar acum maladia s-a extins la oameni cumsecade. Într-adevăr, eu mă salvez aici, unde a trecut deja; dacă reîncepe, voi pleca iar, în altă parte.”

Să vedem acum ce au devenit acești descendenți ai vechilor romani.

După ce a încheiat cucerirea Daciei, Traian a populat-o cu romani, pe care i-a adus din toate părțile imperiului. Originea acestei colonii antice se recunoaște îndeosebi prin limba care se vorbește în principate, limbă care nu este decât o latină coruptă amestecată cu cuvinte străine.

Principatele Țării Românești și Moldovei, care numără în jur de două milioane de locuitori⁸⁵, sunt bogate și roditoare; dar, înconjurată din toate părțile de vecini puternici, ele nu au fost niciodată destul de tari pentru a-și cuceri completa independență. În secolele al XII-lea și al XIII-lea ele au fost conduse de principii tributari // Imperiului bizantin, apoi, în secolul al XIV-lea, au trecut sub dominația otomană⁸⁶. Domnitorii, aleși de Poartă dintre boierii de vază, au guvernat aceste frumoase provincii, mai mult sau mai puțin despotice, până în epoca actuală. p. 68

Catolicii, în număr de doar câteva mii, sunt risipiți în orașe. Există un vicar apostolic la București și un altul la Iași.

Acum un cuvânt despre obiceiurile din această țară. Cum nu am văzut-o decât în trecere și ceea ce aș avea de spus este prea serios pentru a lua totul pe propria răspundere, prefer să repet ceea ce un boier bătrân i-a spus unui călător francez care îl chestiona asupra acestui subiect: „Obiceiurile noastre sunt puțin obiceiurile sau mai degrabă viciile tuturor popoarelor care ne-au guvernat ori protejat. Am luat de la ruși desfrâul, de la greci lipsa de cinste în afaceri, de la principii fanarioți amestecul de josnicie și vanitate, de la turci indolența și trândăvia; polonezii ne-au dat divorțul și acest furnicar de evrei de joasă clasă pe care îl vedeți mișunând pe străzile noastre”. Mai departe a adăugat: „Principiul bunelor moravuri, acesta este spiritul de familie; la noi, familia, mulțumită facilității divorțurilor, nu are nici o stabilitate: căsătoria este o încercare veșnică pe care bărbatul și femeia o fac unul cu altul. Nu ați putea să vă închipuiți nesiguranța și zguduirea generală pe care această uzanță le aruncă în societate. Se zice că unele spirite binevoitoare vor să

⁸⁴ Afirmatie răuvoitoare, dovedind lipsa de înțelegere a autorului față de mișcarea națională a popoarelor din Balcani.

⁸⁵ În realitate, ambele principate aveau la mijlocul secolului al XIX-lea în jur de patru milioane de locuitori.

⁸⁶ Eroare. Țările române au fost tributare Imperiului otoman din secolul al XV-lea.

introducă divorțul în legile voastre. De ce nu vin ele să trăiască un timp la noi ca să vadă efectele strării ale acestui obicei; acești copii care își au mama într-o familie, tatăl în alta, și care, neștiind de cine să-și lege respectul și dragostea, nu au nici centru, nici punct de adunare; aceste femei care la o serată își întâlnesc primii doi sau trei soți, sunt la braț cu al patrulea și surâd cu nazuri celui de al cincilea!⁸⁷”

p. 69 Mi s-a citat un răspuns care a făcut carieră la București, unde a trecut ca glumă bună. O femeie tânără s-a prezentat la catedrală cu mare pompă, solicitând binecuvântarea nupțială pentru a treia oară; nu avea decât nouăsprezece ani și primii // săi doi soți puteau să se găsească printre numeroșii asistenți la această ceremonie atât de puțin creștină. Preotul care o prezida a crezut că trebuie să amintească logodnicei, cu toate menajamentele de rigoare, că dacă ține să aibă un soț trebuie, în interesul propriu, să-și dea silința să-l păstreze pe al treilea, dat fiind că legea nu permitea să treacă peste aceasta <a treia căsătorie>. „Părinte, vă înșelați, întrerupe cu promptitudine tânăra femeie; m-am căsătorit prima dată cu vărul meu primar și o asemenea căsătorie este nulă.” Ea lăsase așadar, prudent, poarta deschisă unei a patra ocazii.

Iată-ne într-adevăr aproape de Turcia. Legea lui Mahomed permite unui bărbat să aibă patru femei; dacă legea română permite unei femei să aibă trei soți, se vede că, sub acest raport, între București și Constantinopol tranziția nu este prea bruscă.

Evangelhia a fost adusă în aceste ținuturi de sfântul Apollinaire⁸⁸. Discipol al sfântului Petru, el a fost trimis de la Roma la Ravena, unde a fost torturat cu cruzime din cauza convertirilor și miracolelor pe care le-a făcut. Condamnat la exil, el a naufragiat în golful Lepant; după ce a parcurs felurite regiuni propovăduindu-l pe Isus Christos, a venit în Moesia, pe malurile Dunării și în Tracia.

[Urmează un pasaj în care este descrisă vindecarea unui lepros.]

p. 70 Dacă sfântul apostol ar reveni astăzi în chiar aceste locuri, el va găsi încă mulțime de leproși pe care zeul Serapis⁸⁹ nu i-a vindecat: corupția a rămas aici într-o măsură pe care cu greu o găsim în alte părți. Adăugați la aceasta lipsa aproape completă de educație, frivolitatea la fel de mare la bărbați ca și la femei, jocul <de cărți>, luxul nemăsurat, absența patriotismului, risipa în administrație și, printre cele mai mari vicii, evreii, care le favorizează pe toate, și veți avea o idee destul de exactă asupra stării morale a principatelor danubiene. Un popor care se găsește // în condițiile moldo-valahilor este de plâns, fără îndoială; dar responsabilitatea nu revine exclusiv cuceritorilor sau protectorilor lor: ei și-au semănat viciile, trebuie acceptat asta; dar trebuie acceptat și că aceste vicii au căzut pe un pământ fertil. Astăzi, când Europa găsește de cuviință să-și arunce ochii asupra acestor țări, sub pretextul amăgitor de a le face să intre în marea familie a națiunilor civilizate, intenționează ea să curețe toată această putreziciune sau cel puțin să o lase să fie

⁸⁷ „Saint-Marc Girardin, *Souvenirs de voyages*”. (n. a.)

⁸⁸ Caius Sollius Apollinaris Sidonius (430–486), om politic galo-roman, prefect al Romei în 468; episcop de Clermont (481), sfânt al bisericii catolice, celebrat în 23 august. Confuzie cu Sfântul Andrei.

⁸⁹ *Sérapis* (Usur-Hape, Osor-Apis), zeu hellenistic hibrid introdus în Egipt sub Ptolemeu I în secolul al III-lea î.Hr.; prin Imperiul roman ajunge în Dacia (*Sarapis*), ca patron al renașterii periodice din natură și lume, apoi ca zeu stăpânind viața și moartea; este socotit printre zeii mântuitori.

curățată de cei ce au misiunea de a moraliza popoarele, singurul mod de a le civiliza? Nicidecum. Europa, pentru a regenera principatele danubiene, nu are nimic altceva a le recomanda decât instituțiile caduce pe care ea însăși le-a pierdut; dacă ea are o protecție de acordat, aceasta nu este cu misionari, mai ales a celor care au ruinat această țară după ce au corupt-o. În plus, această țară, pe care am putea-o numi *terre promise*, curând nu va mai aparține propriilor locuitori, ci fiilor lui Israel.

Pe frontierele Ungariei și Țării Românești se face un negoț rușinos pe care doar îl voi semnaliza, pentru a arăta că marile puteri, care au ochii deschiși asupra comerțului <cu sclavi> care se practică pe coastele Africii, par să-l ignore pe cel care se face în țările mai puțin depărtate, și pentru a stigmatiza, semnalând deplorabila influență pe care obiceiurile turcești o exercită asupra ținuturilor creștine, propagatorii mârșavi ai tuturor acestor infamii. Haremurile țărilor care se învecinează cu Dunărea nu sunt locuite exclusiv de copii cumpărați în munții Circaziei; în plus, agenții stabilite cu ajutorul evreilor la Turnu Severin, Calafat, la Botoșani⁹⁰ în Moldova și aiurea se silesc să dirijeze această odioasă industrie spre câmpiile locuite de populațiile însemnate ale Banatului și Ungariei inferioare.

Unul dintre primele rezultate ale revoluției actuale a fost aducerea la putere a prințisorilor, care nu au avut nimic mai presant decât să declare independența completă a bisericii române față de autoritatea străină, adică față de patriarhatul de Constantinopol, pentru a o supune propriei lor autorități și pentru a despuia această biserică de cea mai mare parte a bunurilor sale pentru a se îmbogăți ei înșiși. Este, pe scurt, ceea ce am văzut în mare în toate țările care devin pradă revoluțiilor. Aceste exemple funeste // nu instruiesc decât sufletele oneste; cei care au dorința p. 71 secretă de a profita de aceste furturi nelegiuite sunt toți de părere că biserica trebuie să fie supusă statului și că ajunge să fi uzurpat o parte oarecare a autorității pentru a fi scutit de prescripțiile *Decalogului*.

Biserica română nu este condusă decât în aparență de sinod, depozitarul autorității suverane, care se reunește în fiecare an la București și care este alcătuit din mitropoliți și episcopi; în realitate, ea se află sub dependență completă față de autoritatea civilă prin modul de alegere a membrilor săi și prin confirmarea principelui, necesară tuturor deciziilor sinodului pentru ca ele să fie executorii. Așadar, șeful statului sau miniștrii săi, oricare ar fi religia sau necredința lor, sunt cei care judecă în ultimă instanță ceea ce este conform sau contrar dogmelor bisericii române. Limba liturgică este româna.

Ne-au trebuit șase ore pentru a ajunge la Silistra (*Durostorum*).

[Urmează descrierea Silistrei și câteva date istorice.]

Mai departe, Dunărea, strâmtorată de ultimele contraforturi ale Balcanilor, se întoarce brusc spre nord, făcând o cotitură imensă pentru a se întoarce la Marea Neagră. Am ancorat după o insulă, vis-à-vis de Cernavodă⁹¹ (apa neagră), altădată *Axiopolis*⁹² și în turcește Carasu⁹³, în partea cea mai îngustă a ei. În patru ore,

⁹⁰ *Bottuson*, municipiu în jud. Botoșani.

⁹¹ *Tschernavoda*, oraș în jud. Constanța.

⁹² Așezare elenistică întemeiată de Lisimah (*Lysimachos*), regele Traciei (360–281 î.H.).

⁹³ *Carasou*.

p. 72 călare, se poate ajunge la Marea Neagră. Dacă s-ar străpunge un canal⁹⁴, s-ar face navigație pe Dunăre independent de Rusia; dar obstacolul cel mai mare este rada proastă de la Constanța⁹⁵; ar trebui să se sape aici un port. Numele turcesc al Constanței⁹⁶ este o corupere de la Constantina. Acest oraș este legat de Cernavodă prin fortificațiile pe care Traian le-a construit ca barieră contra barbarilor și care se numesc încă Valul lui Traian⁹⁷. Toată peninsula care se întinde de acolo spre // nord, până la gurile Dunării, se cheamă astăzi Dobrogea⁹⁸ (Dobritza)⁹⁹.

La puțini ani după trecerea mea, Cernavoda a fost legată de Constanța printr-o cale ferată care urmează întocmai vechiul drum de la Axiopolis la Tomis¹⁰⁰.

Getici littoris intrat (navis) aquas. Aceasta este țara geților și sarmaților pe care Ovidiu ne-a lăsat-o într-o de descriere de plâns în operele sale *Tristele* și *Ponticele*. Orașul Tomis, unde Ovidiu a trăit șapte ani în exil și unde a murit, era pe țărmul Pontului Euxin, între Constanța și Varna: este Menkala, pe care localnicii o numesc încă Tomis; era altădată capitala Moesiei Inferioare și fusese construit în anul 633 î.Hr. Din timpul lui Ovidiu acest ținut era locuit de geți, sarmați, sciți, iazigi, bastarni, tauri, besi și alte populații semi-sălbatică cărora poetul roman le-a răspândit numele în modul cel mai puțin măgulitor. Cu siguranță, ținutul nu este acoperit de ghețuri și de zăpezi veșnice; acoperișurile caselor nu mai sunt pline de săgeți; țărani, pentru a-și cultiva pământurile, nu mai trebuie să vegheze fără răgaz contra dușmanilor plini de arme otrăvite, care se reped asupra lor ca un stol de vulturi; dar ținutul este mai neprimitor, mai mlăștinos, mai nesănătos, mai neproductiv, mai depopulat ca niciodată: el este încă o altă formă a mării: *altera forma maris*. Este un pământ jos, sinuos, al cărui sol nu este decât nisip care nu poate reține apa; nu există nici fântâni, nici râuri; nu se găsește aici pic de apă potabilă decât la mare adâncime; de asemenea, e lipsit aproape în întregime de verdeață:

Nam procul a Geticis finibus arbor abest.

p. 73 El nu este decât adăpostul fiarelor sălbatică și al unor fugari din Crimeea și din provinciile vecine: tătari, cazaci și lipoveni. Se găsesc aici în număr mare acvile, potârniche, dropii, vulturi, cocori, găște // sălbatică, rațe, lebede, câini, cai sălbatici și bivoli.

Dunărea se împarte aici în mai multe brațe și formează insule mari. Unele dintre aceste canale sunt de o frumusețe remarcabilă: este aceasta grandoarea unei

⁹⁴ Problema construirii unui canal prin Dobrogea, pe linia Rasova sau Cernavodă – Constanța a suscitat un viu interes în epocă. Vezi detalii la Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre – Marea Neagră (1838–1856)*, în „Revista de istorie”, 29, 1976, nr. 2, p. 189–209.

⁹⁵ Koustendjé.

⁹⁶ Küstenge.

⁹⁷ Vallum Trajanum.

⁹⁸ Dobroudsha.

⁹⁹ „S-a văzut deja *dobere*-ii figurează printre popoarele Traciei menționați de Herodot, car. V/XVI și VII/CXII”. (n. a.)

¹⁰⁰ *Tomes*, colonie milesiană întemeiată la sfârșitul secolului al VII-lea – începutul secolului al VI-lea î.H., astăzi municipiul Constanța, județul Constanța.

naturi neumblate. Vedem câțiva bivoli culcați pe mal. Aici adâncimea medie a fluviului este de cincisprezece-douăzeci de picioare; în împrejurimile Orșovei ea este adesea de douăzeci de brațe¹⁰¹ și în munți se află câteva bazine care au o sută cincizeci de picioare adâncime. Lățimea fluviului primăvara este adesea de mai multe leghe. Eu am urmat Dunărea pe toată partea sa navigabilă, adică de la Ulm¹⁰² până la guri, pe o distanță de aproape șase sute de leghe: nu cred că un alt fluviu din Europa ar putea fi comparat cu ea. Am petrecut pe puntea vaporului nostru o noapte minunată.

De mai multe zile, de fiecare dată când Sami-effendi mă vedea singur, venea să stea la taifas cu mine; în această seară a venit ca de obicei și am avut o lungă conversație, care a continuat zilele următoare și care nu s-a încheiat decât la intrarea în Bosfor.

[Este redată discuția, în cea mai mare parte filozofică.]

p. 79

1 iulie. Avem timp frumos fără încetare. La orele șase // sunt pe punte pentru a profita de prospețimea și de aspectul impozant ale țării și fluviului. Mergeam de multă vreme; eram vis-à-vis de Hârșova¹⁰³, unde se văd ruine considerabile¹⁰⁴.

p. 80

Câmpia este imensă; la marginea orizontului, spre sud, ultimele lanțuri ale Balcanilor se vor pierde în mare. Aspectul lor este foarte variat: când rotunjiți ca Vosgii, când dantelați ca Alpii în apropierea lacului Como, când simetrice ca meterezele unei citadele uriașe. La nord privirea plutește peste întreaga Țară Românească, câmpie imensă și fertilă; se distinge linia Carpaților, care o separă de Transilvania.

La orele opt ajungem la Brăila¹⁰⁵. Este aici un număr mare de vase; ele sunt mai mari: ne apropiem de mare. Orașul este mai puțin mizerabil decât altele; era fortificat. Pe celălalt mal este Măcinul¹⁰⁶, oraș bulgar, care se distinge cu greu, atât este fluviul de larg.

O oră mai târziu suntem în Moldova și coborâm la Galați. Încă <mai este> holeră și revoluție; prima este în descreștere, a doua în prima sa fază. Domnitorul Mihail Sturdza¹⁰⁷ a reușit să înăbușe mișcarea; se fac arestări, dar totul va fi inutil: dacă își lasă dușmanii în libertate ei nu vor fi decât mai îndrăzneți; dacă îi pedepsește vor fi făcuți martiri. Eu nu știu dacă, așa cum se zice, Anglia este cea care pune în mișcare aceste provincii, dar evident va fi în avantajul Rusiei. Am petrecut ziua la Galați și în împrejurimi: este un oraș de 12 000 de suflete, comercial, murdar și agitat, care a fost numit Alexandria Dunării. În timpul expediției sale contra sciților, Darius¹⁰⁸ a aruncat un pod deasupra Galațiului și a trecut Dunărea cu armata sa compusă din 700 000 de oameni.

¹⁰¹ *Brasses*; 1 braț = 1,83 m.

¹⁰² Oraș în Bavaria.

¹⁰³ *Hirsova*, oraș în jud. Constanța.

¹⁰⁴ Ruinele cetății bizantine din secolele X–XI, amplificată de genovezi în secolul al XIII-lea, dărâmată după pacea de la Adrianopol (1829).

¹⁰⁵ *Brahilow*.

¹⁰⁶ *Matschin*, oraș în jud. Tulcea.

¹⁰⁷ Mihail Sturdza (1794–1884), domn al Moldovei (1834–1849).

¹⁰⁸ Darius I, rege al perșilor (522–486 î.H.); expediția la Dunărea de Jos, contra sciților, a avut loc în 514 î.Hr.

La orele șase seara am trecut cordonul sanitar; socotit acum ca fiind în regiunea cu holeră, trebuie să fac carantina pentru a ieși. Noul nostru vapor se cheamă *Ville de Vienne*, el aparține companiei Lloyd. Sosit la bord, mi s-a dat o cabină cu două paturi, unul deasupra celuilalt; nu știu ce amic intim mi se va da pentru această noapte, care va trebui să se culce la două picioare deasupra capului meu. Dar am văzut deja pe punte o mulțime de tovarăși cu care trebuie să traversez

p. 81 Marea Neagră... Dumnezeule! ce tovarăși! Mai întâi englezi și // englezoaice, nu există colț al lumii unde să nu-i afli; apoi greci, ruși, albanezi, persani, turci. Deja, la timpul său, Sestini¹⁰⁹ găsisse pe vapoarele de pe Dunăre, cum spune, *omne genus musicorum*. Turcii sunt strânși pe familii pe punte, chirciți pe covoarele lor, fumând, mâncând usturoi și făcându-și, fără a se sinchisi câtuși de puțin, toaleta completă, și ce toaletă! Nu există popor care se spală mai des decât turcii și nu există altul mai murdar. Mahomed, poruncind atâtea curățiri, își cunoștea oamenii. Există pe punte câteva femei sărace care fug din Iași și București; ele povestesc că se sparg ferestre, sunt devastate casele celor care gândesc altfel decât este impus astăzi oamenilor liberi. Se zice că douăsprezece mii de persoane au murit la Iași într-un interval de patruzeci de zile: este, fără îndoială, o exagerare de frică. Am rămas foarte mult timp pe punte, ocupat cu contemplarea acestei noi vieți. Totul ia aici un aspect mai grav: nava, greementul, pasagerii, echipajul; toți sunt gata să lupte cu un inamic mai redutabil și percep, fără îndoială, asprimea adversarului lor: vânătorul de lei nu are aerul blajin al lui Nemrod¹¹⁰ care vânează iepurele pe câmpiile noastre. Ca argonauții care își vor abandona ancorele ușoare înainte de a intra în marea neprimitoare, Pontul Euxin, noi trebuie să chibzuim serios pentru a traversa acest Avernus¹¹¹. Pe mal, mateloții aprind focuri, își pregătesc cina, strigă și se sfidează. O tobă moldovenească bate replierea, ofițerul de sănătate se retrage, se ridică podul care ne lega încă de țarm și iată-ne despărțiți de uscat până la Constantinopol. Adio, frumoasa și liniștita noastră navigație pe Dunăre!

2 iulie. Nu am petrecut niciodată o noapte mai rea. Cred că insectele din toate insulele Dunării și-au dat întâlnire pe vaporul nostru; și sunt de o mărime! ... Pe măsură ce fluviul crește, peștii, păsările, insectele cresc cu el: dacă Dunărea ar continua în aceeași progresie, am sfârși prin a avea animalele de dinainte de potop. M-am culcat singur în cabina mea: au vrut să-mi dea un rus ca tovarăș, dar,

p. 82 observațiile mele, l-au plasat altundeva; // credeam deci că voi petrece o noapte minunată; dar am adormit cu greutate, căci un nor gros de fânțari s-a năpustit doar asupra mea: în doi, i-am fi împărțit. Șase ore lungi am luptat în van contra lor; la sfârșit, m-am salvat pe punte, unde am găsit multe alte victime, care fugiseră, ca și mine, de acești inamici sângeroși. Nu ne-au părăsit decât în zorii zilei.

¹⁰⁹ Domenico Sestini (1750–1832), arheolog și numismat italian. Relatarea călătoriei sale în Țara Românească (octombrie 1779–mai 1780) este inclusă în seria de început a colecției noastre, volumul X (partea I), p. 334–378.

¹¹⁰ Sau Nimrod, personaj biblic, vânător renumit, considerat întemeietorul Imperiului babilonian (*Geneza*, X, 8–12).

¹¹¹ Lac în Italia, devenit sinonim cu Infernul din cauza exalațiilor sale rău mirositoare, mai ales sulfuroase.

Se ridică ancora și plecăm. După ce am văzut locul de vărsare a Prutului¹¹², am trecut prin fața primului oraș din Basarabia și iată-ne pe pământurile împăratului Rusiei, care se întind fără întrerupere de aici până la promontoriul din nord. Urmăm coasta meridională, trecând prin fața orașelor Isaccea¹¹³ și Tulcea¹¹⁴. Acesta din urmă este bine amplasat, într-un golf format de fluviu; orașul se ridică în formă de amfiteatru pe coline și este locuit de turci, bulgari și cazaci. S-au construit aici mari clădiri comerciale; portul este foarte frecventat; înălțimile sunt înzestrate cu mori de vânt. Pe aici este locul pe unde rușii au traversat adesea Dunărea în războaiele lor cu Poarta.

Suntem deja în imensa deltă a Dunării. Acest mare fluviu este împărțit în șapte brațe¹¹⁵; intrăm pe cel mai direct: acesta este cel mai strâmt și mai adânc, Sulina (*Suline Bogasi*). Delta Dunării este formată din insule mari, toate acoperite de stuf; din când în când se văd corpuri de gardă rusești, ale căror santinele ne prezintă armele. Un vânt din sud-est, destul de rece, suflă cu violență. Se aude deja vuietul valurilor; pământul coboară; trestiiile sunt pe jumătate în apă; trecem rapid prin fața navelor mai multor națiuni; câteva case de lemn se află pe cele două maluri: este Sulina și avem marea în fața noastră.

Primul obiect care ne șochează privirea este un schelet al unei nave naufragiate pe un banc de nisip al fluviului, foarte periculos și schimbător mereu; noi l-am trecut din fericire la amiază, pe un vânt foarte potrivit. Apele Dunării avansează mai bine de o jumătate de leghe în mare; se vede o linie care șerpuiește de la nord la sud pe lungimea țărmlui: de o parte sunt apele gălbui ale fluviului, de cealaltă apele verzi ale mării. Vaporul este foarte agitat; vârfurile perlate ale valurilor se confundă cu aripile albe ale // pescărușilor care le ating ușor. Pe nesimțite toată lumea părăsește puntea: nu aveau să ceneze aici decât căpitanul și un bătrân consul grec. p. 83

[Călătoria continuă până la Pera¹¹⁶, unde Mislin vede trupele ce urmau să intervină în Țara Românească și își face griji pentru viitorul Europei.]

Capitolul III

Constantinopol

p. 95

[...]

Măine voi merge să-l văd pe sultan, care trebuia să se ducă la moscheea Beşiktaş pentru rugăciunea de vineri; el vizitează alternativ toate moscheile din Constantinopol. Am găsit multe trupe eșalonate pe drum; ele trebuiau să plece

¹¹² *Pruth*.

¹¹³ *Isakdscha*, oraș în jud. Tulcea.

¹¹⁴ *Tuldscha*.

¹¹⁵ La acea vreme Dunărea avea șapte brațe de vărsare.

¹¹⁶ Cartier al Istanbulului, astăzi Beyoğlu.

p. 96 imediat după ceremonie în Țara Românească; mai multe regimente erau deja la frontieră. Revoluția provinciilor // danubiene va fi deci prima care va fi înăbușită prin forța armelor: rușii de o parte, turcii de cealaltă, iată bariera care va opri acest flagel la malul Mării Negre. Dar în celelalte țări, când națiunile, incapabile de a se guverna, se vor devora unele pe altele, când descompunerea ideilor va ajunge în ultima sa fază, cine va pune capăt acestei contaminări universale? Noile hoarde de barbari se vor revărsa peste acest imperiu târziu, transportat în inima Europei? Barbarii vor veni: doar Dumnezeu știe momentul sosirii lor; și poate noul Attila¹¹⁷, însărcinat să reprime stricăciunea minții în care trăim, arată deja viitorilor săi soldați sabia cu care poate pretinde imperiul universului.

¹¹⁷ Referire la conducătorul hunilor (434–453).

ZABŁOCKI

(?-?)

Despre colonelul Zabłocki, consilierul militar pe care principele Adam Jerzy Czartoryski l-a trimis în Țara Românească în 1848, nu am găsit date biografice. Nu îi știm nici prenumele. Cunoaștem însă misiunea sa și activitatea desfășurată pe teritoriul românesc.

După izbucnirea revoluției de la 1848 în Țara Românească, guvernul provizoriu s-a văzut obligat, în lipsa autohtonilor, să apeleze la serviciile unor specialiști străini în domeniul tehnic militar. Pentru emigrația polonă condusă de principele Czartoryski a fost un bun prilej de a întări relațiile cu mișcarea democratică românească. Astfel, spre sfârșitul lunii iunie 1848, era angajat Ahmed Terfik Pulawski, un emigrat polon turcit, care avea misiunea să organizeze armata națională. Se pare însă că acest specialist militar nu s-a grăbit să-și îndeplinească obligațiile, astfel că s-a renunțat la serviciile lui. Principele Czartoryski, care îl cunoscuse pe Nicolae Bălcescu la Paris cu câteva luni înainte de izbucnirea revoluției, a trimis atunci din capitala franceză un alt specialist în domeniul militar.

Acest consilier militar a fost Zabłocki, ofițer de geniu. El a ajuns la București în 21 iulie 1848, a fost primit de Bălcescu, care l-a prezentat ministrului de război, apoi guvernului provizoriu. După câteva zile i-au fost îndeplinite dorințele, enumerate în scrisoarea prin care solicita să intre în serviciul românesc: putea chema alți trei ofițeri poloni cu care să lucreze (deși românii așteptau ajutor francez), erau acceptate condițiile sosirii acestora, iar pentru sine obținea gradul de colonel. Misiunea lui Zabłocki în Țara Românească era una strict militară, așa cum se precizează în instrucțiunile primite de la Mihail Czajkowski, conducătorul agenției emigrației polone din Constantinopol. Trebuia să lucreze în interesul Poloniei și al Țării Românești și, prin munca sa, să-i convingă pe români că toți agenții poloni din Europa le sprijină cauza. Misiunea s-a încheiat spre sfârșitul lunii noiembrie 1848, după dizolvarea taberei de la Răureni.

Dintre rapoartele colonelului Zabłocki trimise principelui Czartoryski, memoriul despre misiunea sa și despre revoluția română întocmit în decembrie 1848 este cel care prezintă cel mai mare interes. Evenimentele sunt redată pas cu pas, iar participanții sunt descriși, de regulă, în culori sumbre. Critica sa este de multe ori exagerată: guvernul provizoriu este calificat ca fiind lipsit de energie și acuzat de lășitate și se insistă cu ironie pe episodul retragerii acestuia; oamenii politici nu sunt lipsiți de oarecare calități, dar sunt nepricepuți, lipsiți de experiență, superficiali, fricoși, nu știu limbi străine sau, dimpotrivă, le vorbesc prea bine și prea des, au stat prea mult în străinătate și sunt rupți de realitățile țării lor. Zabłocki sesizează de la început diferența dintre tinerii veniți de la studii din străinătate și oamenii politici care trăiseră tot timpul în țară. Faptul că românii cu care a intrat în contact erau republicani, iar el era reprezentant al unui partid monarhist, ar putea fi o explicație a atitudinii sale. Zabłocki recunoaște însă deschis că a fost bine primit în toate mediile și că, pe stradă chiar, era privit și salutat cu simpatie.

Martor ocular la desfășurarea revoluției române, Zabłocki descrie pe larg începuturile ei, demisia domnitorului Gheorghe Bibescu, evenimentele ulterioare și intrarea lui Suleiman Pașa în București. A fost apoi trimis în Oltenia, pe lângă generalul Gheorghe Magheru, în tabăra de la Câmpul lui Traian, lângă Răureni, pentru a organiza armata revoluției. Încercarea a eșuat însă și, la apropierea rușilor, Magheru, Zabłocki și statul lor major s-au retras în Transilvania, la Sibiu. Zabłocki va pleca de aici mai departe, spre Belgrad.

Activitatea colonelului Zabłocki nu a fost receptată favorabil de compatrioții săi. I se reproșă mai ales faptul că se grăbise să invite mai mulți ofițeri poloni la București. Apoi, acțiunile sale au fost

socotite ca lipsite de rezultate concrete. Piotr Butkiewicz, agentul emigrației polone în Moldova, a trebuit să-și schimbe planurile și să petreacă mai bine de o lună la București, trimis pentru a remedia situația. Acest agent a descris sec activitatea lui Zabłocki în București: nu a făcut nimic altceva decât să traducă cursul de tactică al generalului Chrzanowski.

Documentele privind misiunea colonelului Zabłocki în Țara Românească se află astăzi în arhivele emigrației polone găzduite de muzeul principilor Czartoryski din Cracovia. Ele au fost publicate la noi de P.P. Panaitescu, împreună cu un studiu despre influența polonă în revoluția română de la 1848 (*Emigrația polonă și revoluția dela 1848. Studiu și documente*, București, Cartea Românească, 1929). Înainte însă, Alessandro Pelimon, *Revoluțiunea română de la anulul 1848–Mușatoiu*, București, 1868, p. 267–269, a redat discursul lui Zabłocki în consiliul statului major din tabăra de la Răureni, consiliu în care se hotăra soarta armatei române. Acest discurs, ca și primul raport al lui Zabłocki către principele Czartoryski, cel din 26 iulie 1848, au fost preluate de Cornelia Bodea în lucrarea sa *1848 la români*, vol. III, *Revoluția în viziunea contemporanilor*, Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 301–304 (raportul), 347–348 (discursul). De altfel, numele lui Zabłocki apare în multe dintre lucrările istoricilor români dedicate revoluției de la 1848, fără însă a fi aduse amănunte în plus despre activitatea sa pe pământ românesc. Amintim doar C. Căzănișteanu, M. Cucu, E. Popescu, *Aspecte militare ale revoluției din 1848 în Țara Românească*, Editura Militară, București, 1968 (p. 49, 111, 118), *Istoria militară a poporului român*, vol. IV, Editura Militară, București, 1987 (p. 283) și aceeași lucrare a Cornelinei Bodea, unde colonelul polon e amintit și în alt context (p. 541).

ZABŁOCKI

Rapoartele¹ colonelului Zabłocki către principele Czartoryski²

p. 61

București, 26 iulie 1848

Principe!

Am onoare a da de știre Alteței Voastre că am sosit aici la 21. Scrisoarea pe care o aveam mi-a asigurat o bună primire din partea domnului Bălcescu³. El este membru al guvernului provizoriu și m-a prezentat ministrului de război⁴. La 23 au venit amândoi la mine și m-au luat cu dâșșii, ducându-mă la palat, unde am fost prezentat întregului guvern. Toți acești domni par a fi mulțumiți de sosirea mea. Am propus aducerea ofițerilor noștri, mi-au răspuns că au cerut deja ofițeri de diferite arme de la guvernul francez și că nu pot să mai primească alții. Totuși, din

¹ Traducerile au fost preluate după P.P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția română de la 1848. Studiu și documente*, București, Cartea Românească, 1929, p. 61–65, 81–83, 100–116. Am intervenit în text doar pentru mici corecții, conforme normelor actuale ale Academiei Române. Am îndreptat tacit greșelile mecanice, câteva dezacorduri și pleonasme, am tradus frazele preluate de P.P. Panaitescu în limba franceză. Expresiile uzuale în limba franceză le-am păstrat și noi ca atare. Notele ne aparțin.

² Adam Jerzy Czartoryski (1770–1861), prinț polon, general și om politic; în timpul revoluției din 1830–1831 a fost șeful guvernului polon (1831), apoi, refugiat în Franța, a devenit șeful emigrației monarhiste polone.

³ Nicolae Bălcescu (1819–1952), istoric, economist, scriitor și om politic; secretar al guvernului provizoriu.

⁴ Ioan Odobescu (1793–1857).

simpatie față de poloni, m-au împuternicit să chem doi artileriști și un genist⁵. În ceea ce mă privește, au arătat că mă vor reține cu mare plăcere în slujbă, m-au rugat însă să cer aceasta în scris. Am prezentat imediat condițiile aducerii ofițerilor, care acum sunt acceptate. Totuși nu am încă nimic scris în mână, pentru orice eventualitate. A doua zi am prezentat două cereri în scris, pe care le anexează în copie, una privitoare la mine singur, cealaltă privitoare la colegi; pentru condițiile celei din urmă căzusem deja la înțelegere cu guvernul. Am mai adăugat numai un punct cu privire la grad, cred că voi obține și aceasta, de altfel este un lucru secundar. În scrisoarea către domnul Bălcescu eram intitulat colonel, prin urmare toți m-au considerat ca atare și nu am putut să mă retrag și să mă degradez, de aceea am cerut pentru mine gradul cu care eram investit în recomandarea Alteței Voastre. La aceasta însă nu am încă răspuns.

Dar aseară a fost la mine domnul Bălcescu și mi-a repetat că sunt împuternicit cu aducerea ofițerilor. Conform cererii mele, mi-a spus că cunoaște un negustor care se însărcinează cu ducerea banilor necesari călătoriei. Știind că în Galiția se află ofițeri de artilerie, am scris lui Tacki și lui Kielski. Aceștia pot sosi aici în scurtă vreme, căci ne desparte // o distanță mică. De aceea s-a și fixat suma de 200 de franci de persoană. Pentru cei ce ar veni din Franța nu s-a fixat o sumă, dar cred că trebuie să fie mult mai mare, totuși nu mă îndoiesc că voi obține totul. Cu toate acestea, ar fi bine ca acel care va veni din Franța să-și asigure trecerea liberă pe mare pe corabia statului până la Istanbul, iar de acolo până la București poți călători cu 100 de franci. p. 62

Am scris de asemenea lui Borchart, recomandându-i ca, în cazul că nu va putea veni, să dea imediat de știre Alteței Voastre și în acest caz binevoiește, principe, să trimiți pe vreun genist vrednic ca să organizeze un corp de oaste de această armă. Ar trebui însă să cunoască limba franceză, căci aceasta este foarte cunoscută aici. Asigurându-ne posibilitatea de a ne elibera din serviciu în orice moment, era firesc să las guvernului dreptul de a ne licenția în cazul când va crede de cuviință. Totuși socotesc că nu trebuie să ne temem de așa ceva, dimpotrivă, am văzut la guvernul actual dorința de a ne lega în slujbă pentru o vreme îndelungată, pentru totdeauna, ceea ce m-a silit, în interesul nostru, să-mi asigur libertatea.

În trecerea mea prin Țara Românească am fost răsturnat de mai multe ori, așa că piciorul mi-este rănit; pentru o vindecare mai grabnică nu ies de trei zile din cameră. Vrând să aflu ce se întâmplă în oraș, am scris domnului Bălcescu, rugându-l să mă viziteze, ceea ce a și făcut, l-am văzut aseară. I-am spus că voi scrie Alteței Voastre și l-am întrebat ce să vă anunț din partea lui. M-a rugat să-l scuz față de Alteța Voastră că nu vă scrie personal, ocupațiile nu-i dau răgaz s-o facă, dar se recomandă amintirii și bunăvoinței Alteței Voastre. Mi-a spus să vă dau de știre despre succesul revoluției, care a izbutit fără vărsarea unei picături de sânge, dând așa de mari libertăți țării.

Dar ceea ce nu a spus și am aflat pe altă cale, este că din pricina lașității domnilor din guvern au fost câteva zile de interregnum la București. Când a sosit la București vestea despre intrarea rușilor în Iași, mulțimea a cerut să afle ce

⁵ În text, *sapeur*.

p. 63 intenționează să facă guvernul. Acesta a dat asigurări solemne // că va rămâne pe loc și că este gata să se îngroape sub dărâmături! Desigur că această mare hotărâre a fost luată în timpul zilei, când sângele, din cauza căldurii de iulie cu care era încins orașul, ducea foc în inimă și la cap. Dar când a venit seara, așa de frumoasă sub cerul de aici, sângele s-a răcit și lucrurile s-au înfățișat într-alt chip. Guvernul a socotit mai potrivit să salveze persoanele cele atât de scumpe ale membrilor, mai degrabă decât viitoarea mărire a românilor și, cu toată rezeziunea de care erau capabili caii de poștă, s-au rezezit către granița ungurească. Onorabilul ministru de război mi-a spus că aceasta a fost o manevră strategică; deoarece nu puteau ține piept rușilor în câmpie, s-au retras în munți cu scopul să înceapă un război de partizani până la ultimul om. Într-adevăr, locul era bine ales, căci desigur în nici un caz rușii nu s-ar fi dus să caute gloriosul guvern în munții așezați chiar pe granița ungurească. Veni însă vremea reculegerii; și-au venit în fire și au văzut că nu este nimeni în urma lor, numai stâlpii cu culorile austriece. Deci au trimis curieri să afle vești; la întoarcerea lor au aflat că drumul este liber, că nici măcar în București nu se află rușii. Aceasta i-a încurajat să treacă iar de cealaltă parte a stâlpilor de graniță, au făcut un marș înainte. Mai târziu a venit vestea că muscalii stau la Iași, că nu înaintează. Onorabilul guvern s-a rezezit în galop la București și a dat de știre că a mântuit patria, că, aflând că reacțiunea ridică capul și pregătește războiul civil, guvernul s-a văzut silit să întreprindă o mare operă, să suporte multe greutăți. S-a dus în Oltenia spre a lămurii țăranilor noua stare de lucruri, situația lor față de boieri, proprietarii pământului și datoriile lor față de țară. În sfârșit, țăranii, convingându-se că erau să fie întrebuințați ca unelte ale nemernicului despotism, au oprit războiul civil. Îndeplinind cu succes o așa mare operă, asigurând pacea țării, guvernul, plin de convingerea că a binemeritat de la patrie, s-a întors la sânul eroice capitale!

p. 64 La consulatul francez⁶, unde, grație recomandării orale a domnului de Sérecourt, am fost bine primit, mi-au spus că cu toată această fugă, care l-a compromis puțin în ochii opiniei // publice, căci s-a aflat că explicarea călătoriei guvernului era inexactă, totuși acesta duce o politică destul de abilă.

Domnul Bălcescu mi-a mărturisit ieri cu modestie că toate succesele lor diplomatice sunt datorate sfaturilor înțelepte ale Alteței Voastre, că se conformează lor și au nădejde că vor atinge țelul poate fără război. Mi-a mai recomandat să mulțumesc Alteței Voastre pentru acțiunea domnului Czaika⁷. Acesta, după cum recunoaște domnul Bălcescu, a ajutat foarte mult românilor pe lângă guvernul turcesc. Mi-a dat și o veste bună, rușii pleacă din Moldova, spunând că lasă Țara Românească cea nerecunoscată pradă sorții ei nefericite. Doamne, Dumnezeu! Dacă ar face la fel cu Polonia! N-a știut să-mi spună cărei cauze trebuie să atribuim retragerea lor.

Domnul Bălcescu m-a însărcinat să mai rog pe Alteța Voastră să binevoiască să sprijine pe lângă guvernul francez cererea lor privitoare la trimiterea de ofițeri și arme. Aici este nevoie de toate, ei sunt lipsiți de orice, n-au nici puști, nici tunuri,

⁶ Consul general al Franței la București era, din 1846, Doré de Nion.

⁷ Mihail Czajkowski (1808–1886), scriitor și diplomat, agentul emigrației polone la Constantinopol.

nici muniții, nici săbii, într-un cuvânt nimic. În cazul când guvernul francez ar refuza trimiterea ofițerilor, ai noștri ar fi bine primiți!

Eu am sosit aici tocmai la vreme, câteva zile după întoarcerea guvernului din eroica excursie. De atunci nu au mai făcut nimic. Toate s-au oprit până la sosirea și <până> la hotărârea comisarilor turci, trimiși de la Poartă cu scopul de a examina situația. Aceștia au și sosit la Rusciuc⁸. În cazul când evenimentele vor sili guvernul, numai atunci va începe o acțiune energică. Am onoare să vă rog, principe, să binevoiți a porunci să mi se trimită o hartă, pe cât se poate mai bună și pe o scară mare, a Țării Românești, a Moldovei, a Basarabiei și chiar a altor provincii vecine. Dumnezeu este mare și milostiv, cum zic turcii, și acolo se pot produce evenimente... Trebuie să am sub mână materiale și aici lipsesc cu totul. La ministerul de război nu este nici o bucățică de hartă, am găsit numai un plan al cursului Dunării ridicat de ofițerii ruși în lățime de câteva sute de „sajane”⁹ de la malurile râului. E un dar pe care l-au dat principelui în semn de // bunăvoință și acesta, ca să-și arate respectul, a poruncit să fie lipit și încadrat în două rame de lemn și să fie atârnat într-o sală a ministerului de război. p. 65

Desigur ați aflat, principe, că armata turcească a luat Galații. Recomandându-mă bunăvoinței Alteței Voastre ... etc.

Zabłocki

P.S. Ca să întăresc buna părere cu care m-a primit guvernul de aici în urma scrisorii de recomandare a alteței voastre, m-am apucat să traduc în franțuzește elementele tacticii infanteriei și ale cavaleriei de generalul Chrzanowski¹⁰, caietul întâi, căci înțelepciunea trebuie împărtășită cu încetul. L-am trimis ieri ministrului de război. Aceasta a avut un bun rezultat, căci azi dis-de-dimineață s-au prezentat doi tineri ofițeri în calitate de aghiotanți ai colonelului Zabłocki. Așadar sunt colonel! Acesta este gradul cel mai înalt în armata de aici. Singur ministrul de război, care este și membru al guvernului, a primit gradul de general. Această nouă onoare ce mi s-a dat nu mă va îndepărta de la direcția de muncă indicată de sentimentul național, va fi un nou mijloc de acțiune și sub uniforma românească. Săptămâna viitoare, dacă starea piciorului mi-o va îngădui, voi merge la Iași să recunosc poziția părăsită de dușman și voi trimite detașamente în recunoaștere și patrulare cât de departe va fi cu putință.

<Belgrad, începutul lui decembrie 1848> p. 81

Principe!

Am onoare să trimit odată cu aceasta Alteței Voastre descrierea evenimentelor din Țara Românească.

M-am despărțit în chip prietenesc de români, m-au angajat pentru vremuri mai fericite. Ei socotesc că la primăvară vor putea începe lupta, dar aceasta va

⁸ Ruse, oraș în Bulgaria.

⁹ 1 sazen = 1,728.

¹⁰ Wojciech Chrzanowski (1793–1861), general polon, autor al unor lucrări cu caracter militar.

depinde de evenimentele politice. Am fost nevoit să rămân în Sibiu câteva săptămâni, toate comunicațiile fiind tăiate, drumurile nesigure. În sfârșit s-a curățat drumul spre Timișoara. Autoritățile orășenești au spus pribegilor români să profite de această împrejurare și să părăsească țara. Domnul Magheru¹¹ a primit ordin să plece, ceea ce a hotărât și pe alți câțiva, eu m-am asociat lor și, într-o societate destul de redusă, am părăsit Sibiul. În cursul călătoriei, Magheru a fost ca un apostol, n-a pierdut nicio ocazie de a împărtăși ideile bune și ura împotriva rușilor. Ardelenilor le-a spus că românii toți trebuie să formeze un singur stat, i-a sfătuit să se împace cu ungurii dacă obțin egalitatea drepturilor pentru toți, să se înarmeze împotriva nemților și a rușilor. Locuitorii se gândeau de mult la acest lucru și într-un loc au început să toarne tunuri. //

p. 82 În Ardeal se află patru regimente de infanterie, trei sunt românești, au și mulți ofițeri români, un regiment compus din galițieni are opt ofițeri poloni. Locuitorii pun temei pe acele regimente și pe cele grănicerești.

Natura prădalnică a nemților se vede pretutindeni. Sașii din Ardeal, deși populația lor este abia a treia parte a celei românești, totuși tratează această provincie ca o țară cucerită, au pus mâna pe toate funcțiile, nelăsând nimic românilor. De aceea sunt și urâți și dorința răzbumării clocotește de mult. Mai demult nemții nu se sinchiseau de aceasta, dar acum se tem de români. Cărmuirea împărtășește aceste temeri ale nemților, le-a împărțit arme de foc, iar românii, care sunt siliți să meargă la luptă alături de dâșii, sunt înarmați numai cu lăncii mici. Când am ieșit din Sibiu începuseră să sape un șanț, desigur nu împotriva maghiarilor, căci aceștia au fost alungați din toată provincia. În Banat, între granița Ardealului și râul Tisa lucrurile au fost împinse mai departe. Au format un comitet, care, după cum mi s-a spus, a trimis delegați la Kossuth¹² cu scopul de a se înțelege, de a înceta certurile și de a se îndrepta cu puteri unite împotriva dușmanului comun. Totuși până acum n-am auzit ca acele tratări să fi dat vreun rezultat.

Sosind aici, am întâlnit din întâmplare pe domnul Le Noir¹³, nu mă așteptam la aceasta, căci mi s-a spus că era la Agram¹⁴. Le Noir mi-a înmănat scrisorile și mi-a arătat voia Alteței Voastre. Am primit-o cu convenitul respect, m-am despărțit de tovarășii de călătorie și am rămas la Semlin¹⁵. Aici mă aflu de cincisprezece zile. Guvernul știe de sosirea mea aici, chiar din prima zi, totuși până acum n-a hotărât nimic. Această întârziere inspiră temerea unei schimbări în politica lui.

Baudemer¹⁶, în urma instrucțiilor primite, urma să se ducă în Galiția întovărit de agentul guvernului românesc. Acest agent era Constantin Bălcescu¹⁷, fratele lui

¹¹ Gheorghe Magheru (1802–1880), general și om politic; membru al guvernului provizoriu, a organizat tabăra militară de la Răureni, lângă Râmnicu Vâlcea.

¹² Kossuth Lajos (1802–1894), om politic și publicist ungur, unul dintre conducătorii revoluției din Ungaria.

¹³ Agent polon la Belgrad.

¹⁴ Veche denumire a orașului Zagreb, capitala Croației.

¹⁵ Astăzi Zemun, parte a capitalei sârbe Belgrad.

¹⁶ Piotr Butkiewicz (Paul Bodmer), agent polon în principatele române. *Rapoartele lui Piotr Butkiewicz către Michail Czajkowski* sunt publicate în acest volum, p. 342–353.

¹⁷ Costache (Constantin) Bălcescu (1813–1902), om politic.

Nicolae. Amândoi plecaseră din București înainte de intrarea turcilor, aproape în același timp cu mine. La sosirea mea în Sibiu am aflat acolo pe Bălcescu, mi-a spus că a trimis pe Baudemer la Cluj și că se grăbește să se ducă și el într-acolo și vor porni // de acolo împreună. În ziua plecării a fost la mine mi-a spus că pleacă la Cluj, dar mai târziu am aflat că a plecat într-altă direcție. Nu știu ce s-a întâmplat cu Baudemer, poate se află într-o poziție critică. Constantin Bălcescu a jucat o farsă urâtă compatrioților săi, și-a însușit 500 de ducăți din banii guvernului, a plecat în taină din Sibiu, neluându-și rămas bun decât de la mine. Indignarea împotriva lui este imensă!

p. 83

Binevoiește, principe, să primești datoratul respect, cu care sunt, al Alteței Voastre prea plecat servitor.

Zabłocki

<Raport asupra misiunii în Țara Românească, decembrie 1848>

p. 100

Țara Românească a fost guvernată după exemplul Rusiei, peste tot furturi, fraude, bani întrebuințați pentru alte scopuri decât cele pentru care erau destinați. În tribunale scandaluri, presiuni din toate părțile. Camera deputaților era aleasă sub influența principelui, toți erau de conivență cu dânsul.

Principele Bibescu¹⁸ făcea parte din opoziție sub domnia lui Ghica¹⁹, de aceea era popular, tineretul avea multă încredere și nădejde în el și contribuise mult la alegerea lui. Dar făcându-se domn, în scurtă vreme s-a schimbat cu totul, nu numai că a îngăduit fraudele, dar a făcut fraude el însuși. Se părea că voia să deznaționalizeze pe români, persecuta limba națională, limba franceză și cea rusă erau la modă. Devenise foarte puțin accesibil și împingea trufia așa de departe încât adesea îl auzai spunând: „*nous autres souverains d'Europe*”. Poporul amorțit într-o lungă robie suferea totul fără murmur, dar erau oameni care simțeau umilirea țării și lucrau la ridicarea ei.

Între aceștia primul loc se cuvine lui Eliade²⁰. Este un om cult, un poet. Prin scrierile sale a devenit popular și tinerimea și locuitorii Bucureștilor îl iubesc și aveau multă încredere într-însul. A făcut parte din multe conspirații, totuși este extrem de fricos, leneș și, când e cuprins de panică, judecă ca un om incult și înfuriat. A fost în același timp membru al guvernului provizoriu și ministrul instrucțiunii.

Generalul Tell²¹ făcea parte din guvern și era ministru de război. În vremea principelui era maior și era iubit în armată, pe care o pregătea pentru lupta de liberare. Repede la înălțare n-a plăcut colegilor lui și i-a adus mulți dușmani. El singur poate, în miliție, a înțeles că nu degeaba poartă o uniformă, citea opere militare, dar, neavând cine să-l călăuzească n-a putut folosi mult din ele. Pe lângă

¹⁸ Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești (1842–1848).

¹⁹ Alexandru Dimitrie Ghica (1796–1862), domn al Țării Românești (1834–1842).

²⁰ Ion Heliade-Rădulescu (1802–1872), om politic și de cultură; membru al guvernului provizoriu și al locotenenței domnești.

²¹ Christian Tell (1807–1887), om politic și militar; membru al guvernului provizoriu și al locotenenței domnești.

aceasta, n-a văzut niciodată manevre mai mari, așa că socotesc că i-ar veni greu să conducă oastea în fața dușmanului. Are reputația unui om cinstit și cu bune intenții, zgârcit în laude pentru compatrioții lui, totuși nimeni nu l-a vorbit de rău, atât numai se zicea că se arătase slab ca membru al guvernului. //

p. 101 Magheru, fost administrator (adică prefect), era membru al guvernului provizoriu. Însă, când acesta a fost redus numai la trei membri, a încetat să mai facă parte din el. Ca să nu fie rănit în amorul său propriu, era totuși considerat ca membru al guvernului și i s-a dat titlul de general al răsculaților voluntari, care nu existau, și de inspector al gărzii naționale, care nu era organizată încăieri, nici măcar în București.

În timpul războiului ruso-turc în anii 1828 și 1829 el adunase câteva sute de voluntari și în fruntea lor câștigase mai multe izbânzi în atacuri de noapte asupra taberelor turcești. Din această cauză a fost răsplătit cu decorații rusești și cu o sabie, ce i-a fost dată de generalul Geismar²². Totuși nu suportă decorațiile rusești și nu poartă acea sabie. Poporul se mândrește cu dânsul și-l socotește un erou. El este și proprietar de pământ, proprietatea lui este așezată lângă granița Transilvaniei, și astfel se face că a avut legături neîntrerupte cu locuitorii acelei provincii, unde este cunoscut și iubit ca în propria lui țară. Este un om simplu, fără cultură, nu vorbește decât românește, dar se exprimă cu ușurință, cunoaște poporul, știe să-l miște, căci cea mai mare parte a vieții a petrecut-o în mijlocul țăranilor, ceea ce se vede și în felul lui de a se purta. Neavând niciun fel de cunoștințe militare, n-ar putea conduce o oaste regulată, însă este absolut necesar pentru punerea în mișcare a maselor. Cu toată lipsa completă de cunoștințe și talente, se pare că n-ar ezita să primească, ba chiar să pună mâna cu forța pe puterea supremă. L-am văzut de aproape în ultimele clipe din țară și în afară de țară, am fost martor cum împrăștia în numele său în toate părțile note și proteste, fără a fi în înțelegere cu membrii guvernului, deși doi dintre ei se aflau la Sibiu. Îi vedea adesea, era în aparență în cea mai bună înțelegere cu dânsii, dar, lucrând fără știrea lor, da acțiunii sale aspectul unei intrigi personale. Cred că putem cu tot dreptul să-i atribuim dorința de a-și ponegrî rivalii, ca să poată profita apoi în viitor. Deoarece în țară l-am văzut ca pe un democrat, nu pot da altă explicație acțiunii lui aproape febrile după căderea revoluției. Prevăzând că aceste manifestări ar putea avea urmări rele, i-am // spus în mai multe rânduri să lucreze de acord cu membrii guvernului, căci lucrând cu puteri unite pot face ceva folositor în interesul neamului, dar despărțindu-se iau aspectul unor intriganți. Lui Magheru îi place să se înconjoare de oameni tineri, fără experiență și se ia după sfaturile lor.

p. 102 Nicolae Golescu²³, membru al guvernului și ministru al afacerilor „din lăuntru”, face parte dintr-o familie de boieri nu prea bogată, dar de neam mare și respectată în toată țara. Locuitorii din București aveau mare încredere în el și fusese mereu ales în Adunare, aproape în unanimitate. E un om cu educație bună, dar slab de caracter. Tinerimea venită din străinătate, deși aproape străină de țară,

²² Friedrich Caspar von Geismar (1783–1848), baron, general, aghiotant al țarului Nicolae I.

²³ Nicolae Golescu (1810–1878), general și om politic; membru al guvernului provizoriu și al locotenenței domnești.

voia să înceapă o acțiune. S-a format un club sub numele de comitet revoluționar și Nicolae Golescu a fost recunoscut ca șef al tinerimii.

Acești patru bărbați au jucat tot timpul un rol de primul rang și se dădeau drept republicani, căci aceasta era à l'ordre du jour. Prin imitație, toți acei care luară parte la mișcare se declarară partizani ai acestei forme de guvern și am observat adesea că, cu toate atențiile și prețuirea de care îmi dădeau dovadă toți fără excepție, cu mai multă sau mai puțină sinceritate, cu toată această prietenie, urmau mai mult indicațiile democraților noștri decât ale mele. Aceasta provenea în parte poate și din faptul că democrații îi induceau mereu în eroare, cum că în Polonia răscoala este iminentă și va izbucni în scurt timp. Aceasta era foarte pe gustul lor, căci socoteau că țarul va fi foarte ocupat în Polonia, unde-și va îndrepta toată atenția, că Poarta va fi indiferentă și că ei vor putea întemeia în liniște noua stare de lucruri. Eu, dimpotrivă, mă sileam să-i conving că poate va avea loc o răscoală în Polonia, dar nu în acest moment, ca să nu se bazeze pe aceasta, ci să se organizeze cât mai degrabă. Nu le-am ascuns apoi că eu, ca bun polonez, doresc să văd țara mea sub altă formă de stat decât cea republicană. Cu toată parada de opinii republicane, toți acești domni mai sus numiți aveau alte intenții, erau acuzați că fac intrigi cu scopul de a se ridica la rangul de principe. Din această acuzație era exceptat singur generalul // Tell; despre dânsul se spunea numai că din slăbiciune p. 103 slujește partidului lui Eliade.

Deși nu făceau parte din guvern, și alți câțiva bărbați s-au distins prin înflăcărare, activitate și patriotism. Anume Nicolae Bălcescu, acesta este acel pentru care aveam scrisoarea de recomandare, Ștefan²⁴ și Alexandru Golescu²⁵, frații ministrului, amândoi aveau calitățile ce lipseau ministrului: activitate neobosită și energie, în special Ștefan, Rosetti²⁶ și doi frați Brătianu²⁷. Acești trei din urmă aveau intenția să pună mâna pe putere, formând un guvern de teroare. Totul era pregătit și dacă nu au încercat să-și pună planul în acțiune, aceasta se datorează desigur faptului că era evident că o asemenea întreprindere ar fi grăbit ocuparea țării de turci și de muscali. Unul dintre frații Brătianu, Ion, a stat multă vreme peste graniță, dar n-a profitat mult din aceasta, s-a ocupat cu multe lucruri, dar nu știe nimic în mod fundamental, totuși om deștept, pricepe toate cu ușurință, se exprimă cu ușurință în franțuzește, chiar mai bine decât în limba lui maternă, totuși el a fost oratorul pe care poporul îl asculta cu mai multă plăcere, se pricepea să stăpânească în așa fel mulțimea, încât aceasta la un semn al lui Brătianu făcea ce voia el. Cu puțin înainte de intrarea turcilor în București fusese numit prefect de poliție. Rosetti era partizan al democraților noștri și a primit rece pe Baudemer. Toți acești domni s-au dus acum la Paris și după dânsii s-a dus și Magheru, dar

²⁴ Ștefan Golescu (1809–1874), om politic; membru al guvernului provizoriu.

²⁵ Alexandru C. Golescu (Albu) (1815–1873), om politic și publicist.

²⁶ Constantin A. Rosetti (1816–1885), om politic și publicist; conducătorul aripii liberalilor radicali, secretar al guvernului provizoriu, prefect de poliție și redactor al ziarului „Pruncul român”.

²⁷ Dumitru C. Brătianu (1817–1892), diplomat și om politic liberal; Ion C. Brătianu (1821–1891), om politic liberal; secretar al guvernului provizoriu.

acesta nu va rămâne mult acolo, vrea să-și ducă fiul la școala militară și apoi se duce la Istanbul.

p. 104 Patrioții români, înflăcărați de vorbele lui Lamartine²⁸ și împinși fără știrea lor de Rusia, începuseră să lucreze cu mai multă aprindere. Răscoala a fost însă amânată și poate nici n-ar fi avut loc, dacă n-ar fi venit cineva să-i încurajeze. La începutul lui iunie sosise în București doctorul francez Mendel, sub pretext de a examina holera. Românii afirmă însă că scopul călătoriei lui era altul, că fusese trimis de Lamartine. Acesta a spus: „Acum sau niciodată”, aceasta i-a convins. Dar când urmau să se înțeleagă și să hotărască cine trebuie să ia cârma // statului după alungarea principelui, le-a fost foarte greu să se înțeleagă. Tinerimea având în frunte pe Nicolae Golescu afirma că aceasta i se cuvine lui. Alții, acei care stătuseră fără întrerupere în țară și erau mai bine cunoscuți de locuitori, n-au vrut să primească. Deoarece agentul francez insista mereu să nu se amâne lucrurile, s-au înțeles ca Tell, Magheru și Eliade să de ducă în Oltenia și să ridice acolo armele. Tinerimea însă urma să ridice poporul în București.

Astfel răscoala izbucni în Oltenia la 9 iunie, la Craiova se întâlniră Tell și Magheru, primul era în fruntea câtorva sute de soldați, al doilea avea câteva mii de panduri. Vestea despre aceste evenimente sosi la București la 10 ale lunii. Principele Bibescu demult fusese înștiințat de existența unui complot de către generalul Duhamel²⁹, dar nu acordase mare importanță acestui lucru și refuzase să aresteze pe acei pe care îi cerea generalul rus. Totuși, aflând de evenimentele întâmplate în Oltenia, înțelese primejdia și porunci arestarea câtorva persoane. Aceasta produse panică în București, principalii șefi erau închiși, poporul ezita. Desigur cu scopul de a grăbi mișcarea, trei tineri boieri proaspăt sosiți din Franța hotărâră să omoare pe principe. Așadar, întâlnindu-l afară din oraș, traseră toți trei focuri asupra lui; principele nu fu rănit, dar un glonte răni pe ministrul care ședea lângă dânsul, un alt glonte răni pe vizitiu, celelalte trecură pe lângă trăsură. Principele, înspăimântat, se duse la cazarmă, adună toată garnizoana și întrebă dacă se poate bizui pe dânsa. Unul dintre ofițeri răspunse că se poate bizui, dacă iscălește constituția proclamată la Craiova, ceilalți tăcură. Principele, foarte impresionat, se întoarse la locuința sa și poporul, înștiințat de răspunsul oștirii, se repezi la arme, palatul a fost înconjurat și principele a fost silit să iscălească constituția. Acestea se petrecură la 11 iunie. Răsculații din Craiova fură îndată înștiințați, dar, deoarece gândul lor era să răstoarne vechiul regim, fură nemulțumiți de clubul tineretului și răspunseră că dacă nu răstoarnă pe principe, ei la sosirea lor îi vor arunca pe fereastră cu miniștrii lui.

p. 105 După iscălire a constituției, principele alese miniștri în cea // mai mare parte din tineretul comitetului revoluționar. Nicolae Golescu a fost făcut ministrul afacerilor interne. Poate sub influența amenințărilor răsculaților de la Craiova sau

²⁸ Alphonse-Marie-Louis de Prât de Lamartine (1790–1869), scriitor și om politic francez; ca ministru de externe în guvernul provizoriu francez (1848), i-a sprijinit pe revoluționarii din principatele române.

²⁹ Aleksandr Osipovici Duhamel (1801–1880), general maior, aghiotant al țarului, a fost comisar rus pentru Moldova și Țara Românească între 1840 și 1849.

vrând să lucreze în spiritul constituției, clubul revoluționar ceru aproape în același timp principelui destituirea vechilor funcționari și înlocuirea lor cu patrioți, libertatea tiparului și liberarea țăranilor. Silit la acestea, principele abdică la 13 ale lunii. Îndată fură chemați Tell, Magheru și Eliade. Aceștia se grăbiră să vină la București, lăsând pe oamenii lor în urmă. După sosirea acestor fruntași, îndată la prima ședință se puse chestiunea regimului. Magheru ceru ca îndată să fie ales un principe, care să guverneze după constituție. Această ieșire a lui deșteptă bănuiala că, sprijinit pe pandurii lui, simțindu-se cel mai tare, vrea să pună mâna pe putere. Respinseră această propunere și se înțeleseră ca guvernul provizoriu să fie format din șase membri. Dintre aceștia, doi făceau parte din comitetul revoluționar, care mai primi, de asemenea, și mai multe scaune de miniștri și de secretari. Comitetul revoluționar nu se mulțumi cu atâta și ceru guvernului celui slab ca la toate consiliile să mai ia parte și alți membri ai comitetului, cu drept de vot. Așadar, comitetul avu majoritatea și putu face ce-i plăcea. Aceasta fu o mare greșală și urmările ei se simțiră în toată vremea guvernării. Generalul Tell, cu care aveam legături mai strânse, fiind sub comanda lui, mi-a mărturisit mai târziu că aceasta a împiedicat toată activitatea guvernului și că din pricina majorității voturilor fusese silit să primească hotărâri contrare convingerii sale.

Nu mult după luarea frânelor guvernării se produse un atentat cu scopul de a răsturna guvernul³⁰. Sufletul acestei mișcări a fost colonelul Solomon³¹, sprijinit de Nicolae Golescu și de Câmpineanu³². Toți trei³³ urmau să formeze un nou guvern, așa spun românii. Eu însă cred că numai spiritul de partid aruncă lui Golescu acuzația că a luat parte la acel atentat, care cred că-i era străin și, dacă l-au pus pe lista candidaților, este, desigur, pentru că poartă un nume respectat care ar ridica valoarea lor și ar ajuta mișcării. Totuși era acuzat de acest lucru. //

În ultimul război între Rusia și Turcia³⁴ Solomon condusesese un corp de voluntari, întocmai ca și Magheru, dar nu-i păsa atât de lauri, cât de pradă, avea reputația unui bandit. Protejat de ruși, ajunsese la gradul de colonel în miliție și conducea un regiment. Cu toate aceste rele antecedente, guvernul provizoriu îl păstră în funcție. De asemenea, și dânsul s-a declarat pentru guvern. Regimentul lui ținea garnizoană în București. Într-o seară, luând cu sine două companii și patru tunuri, înconjură palatul unde aveau loc consfăturile guvernului și arestă pe membrii lui. Bietul Eliade căzu în genunchi și se rugă de iertare. Această situație nu ținu mult, căci Brătianu, mai târziu prefect al poliției, izbuti să se strecoare afară, adună poporul și guvernul a fost eliberat, iar Solomon arestat. Guvernul nu căută să-i găsească pe complici, iar pe Solomon îl exilă afară din țară. Se poate ca această mișcare să fi fost întreprinsă sub inspirația partidei aristocratice, căci Solomon acum este în guvern.

³⁰ La 19 iunie 1848.

³¹ Ioan Solomon (1798–1865), fost căpitan de panduri, colonel.

³² Ioan Câmpineanu (1798–1863), colonel și om politic.

³³ De fapt, cei care au condus acțiunea contrarevoluționară au fost coloneii Ioan Odobescu (1793–1857) și Ioan Solomon, cu complicitatea maiorului Grigore Locusteanu (1813–1883).

³⁴ La 1828–1829.

Scăpând de această primejdie, guvernul a fost în curând silit să treacă printr-o nouă încercare. În luna iulie se răspândi vestea că rușii sunt lângă Focșani și că în scurt timp vor fi la București. Această veste produse panică în special în guvern. Mulțimea a fost adunată și membrii guvernului puseră chestiunea ce este de făcut, să aștepte pe dușman în București sau să plece în munți și să lupte acolo în fruntea voluntarilor pentru apărarea libertăților câștigate. Poporul hotărî ca guvernul să se retragă la adăpost. Aceasta s-a și făcut, cu toată opunerea lui Golescu și a generalului Tell. Aceștia spuneau că locul lor este în București, dar majoritatea hotărî să îndeplinească voința poporului. Guvernul deci porni la drum și nu se opri decât în Ardeal. Între timp, recunoscură că este cu neputință să adune forțe suficiente în scurt timp. Eliade o luă la fugă, despărțindu-se de ceilalți, neașteptând hotărârea poporului suveran.

p. 107 Partida aristocratică, numită de popor în chip inexact „ciocoi”, căci acest cuvânt înseamnă *parvenu*, profitând de îndepărtarea guvernului, îi lua locul. Știrea despre marșul rușilor se dovedi falsă, poporul nemulțumit cu ciocoi, rămas // fără conducători, căci aproape toți cei compromiși fugiseră peste graniță, poporul singur din proprie inițiativă alungă pe ciocoi ce luaseră puterea și rechemă guvernul provizoriu. Într-adevăr, acesta se întoarse fără să mai piardă vreme.

În primele zile, îndată după reluarea puterii, guvernul trimise o notă țarului și sultanului, dând de știre despre noua stare de lucruri. Poarta răspunse că din partea ei vor sosi doi comisari pentru examinarea evenimentelor. Acești comisari erau Suleiman pașa și Emin effendi. Ei sosiră la Ruscuc și, sub pretext că pașa este bolnav, se opriră acolo câteva zile, iar la București trimiseră numai un dragoman cu o scrisoare către mitropolit³⁵. Dragomanului i se răspunse că mitropolitul, fiind membru al guvernului, nu poate deschide scrisoarea lor decât în prezența colegilor lui. Dragomanul primi ca acesta să fie întovărașit de încă două persoane. Scrisoarea cuprindea un îndemn pentru păstrarea liniștii și a ordinii și cerea să fie urmate vechile legi. Pe lângă scrisoare erau și două proclamații, una către boieri, cealaltă către popor, scrise în același spirit ca și scrisoarea, îndemnând, în plus, pe toți să aștepte în liniște hotărârea sultanului. Guvernul publică ambele proclamații și poporul se adună îndată în mare număr cu steaguri tricolore, se îndreptă spre locuința dragomanului și strigă: „să trăiască sultanul, să trăiască constituția”. Aceste avizuri produsă însă o impresie neplăcută prin aceea că nu se făcea nici o mențiune de constituție, aflară apoi că oastea turcească trece Dunărea lângă Giurgiu și de aici teama că vechile legiuri vor fi reînstituite. Socotiră deci necesar să trimită o adresă sultanului. Aceasta a fost scrisă în cuvinte pline de respect pentru Poartă și iscălită de câteva mii de oameni. Deputația aleasă duse adresa în tabăra pașei și a fost primită bine și cu onoruri.

p. 108 În trecerea prin tabără soldații priveau la grupul nostru și câțiva dintre ei, mai glumeți, ne dădeau a înțelege prin pantomimă că capetele noastre nu sunt sigure să rămână pe umeri până în seară. Pașa declară deputăției că nu va trimite adresa la Istanbul și că el nu va veni la București, lucru de care fusese rugat de deputați, până

³⁵ Neofit (1787–1850), mitropolit al Ungrovlahiei (1840–1849).

ce nu va fi schimbat guvernul în spiritul vechilor legiuri. După // acestea, în caz de interregnum trei persoane urmează să formeze un guvern sub titlul de loctiitorii de domn. Protestele nu slujiră la nimic. Pașa nu cedă, ceru un guvern în trei și, *pour dorer la pilule*, pofți la masă pe deputați.

La întoarcerea deputăției poporul a fost convocat și i se aduseră la cunoștință cererile pașei, care fură primite. În noul guvern au fost aleși³⁶ Eliade, generalul Tell și Nicolae Golescu. Pașa își arată mulțumirea când i se comunică această concesie, dar îndată mai ceru și alta, anume schimbarea numirii, guvernul provizoriu să se intituleze locotenentă domnească. I se răspunse la această nouă pretenție că se fac mereu concesii, dar nu știu încă instrucțiunile pașii, că dacă vor îndeplini și acum voința lui, poate se vor pune noi condiții, că pașa vorbește mereu de vechile legiuri, care au fost înlăturate de revoluție, și nu spune un cuvânt de noua constituție, că, în definitiv, nu pot face nimic fără voia poporului și că adunările așa de dese sunt primejdioase, căci mulțimea va putea produce tulburări. Pașa rămase surd la toate acestea. Totuși, poporul a fost binevoitor și a aprobat schimbarea titlului. Această concesie mulțumi în sfârșit pe pașă și acceptă să-i primească pe membrii guvernului, căci până acum nu voise să vadă pe niciunul dintre ei, și fixă data sosirii lui la București, dând de știre că escorta va fi formată din două sute de călăreți. Membrii guvernului vizitară pe pașă încinși cu eșarfe tricolore. Din această clipă, cea mai perfectă înțelegere începu să domnească între pașă și guvern.

Pașa avu la București cea mai bună primire³⁷. Îndată după sosirea lui, consuli au fost informați că guvernul este regulat și că pot intra în relații cu dânsul, ceea ce și făcură.

La teatru se dădu o reprezentație în cinstea pașei. După ridicarea cortinei se cântară imnuri în onoarea sultanului, scena era împodobită, în fund se afla portretul sultanului înconjurat cu 24 de bucăți de pânză, pe care erau scrise titlurile articolelor constituției. Concepția decoratorului a fost foarte gustată, însuși pașa aplaudă. În ziua plecării, pașa dădu un mare banchet și am văzut că nu desprețuiește băutura. // Atitudinea lui era controlată de ruși, căci, în nota care impuse Porții schimbarea comisarilor ei, nimic nu fusese uitat: nici teatrul, nici convorbirile, pașa a fost chiar acuzat că se lăsase cumpărat cu daruri. p. 109

Înainte de sosirea pașii la București, partida aristocratică trimise o deputație, cu rugămintea să reîntroneze ordinea și vechea stare de lucruri. Această cerere a fost primită rece. Înainte de plecarea din București, pașa chemă pe boierii mai de frunte și le dădu de știre că guvernul este recunoscut de dânsul în numele Porții și că sunt datori să respecte hotărârile lui. Le ceru să întărească prin iscălitură angajamentul de a păstra liniștea. Trei sau patru refuzară, restul iscăli. Nu după multă vreme se răspândi vestea că Fuad-effendi³⁸ va lua locul pașii. Românii, care socoteau că chestiunea lor este definitiv stabilită și, dacă Poarta ar mai avea câteva pretenții, acestea ar privi numai câteva articole ale constituției, ca libertatea tiparului, organizarea gărzii naționale și votul obștesc³⁹, începură din nou să

³⁶ La 28 iulie 1848.

³⁷ La 8 august 1848.

³⁸ Fuad Pașa Mehmet (1815–1869), comisar imperial otoman în principate la 1848.

³⁹ *Suffrage universel*.

bănuiască și să se teamă. O nouă adresă a fost scrisă către sultan și o deputăție o duse lui Fuad-effendi după sosirea lui la Giurgiu. Acesta refuză să primească deputăția, dar ea se prezintă în fruntea câtorva mii de oameni, căci țărani din satele dimprejur se uniseră cu ea și luară o atitudine amenințătoare. Aceasta văzând, Omer-pașa⁴⁰ ceru lui Fuad-effendi să se arate, și, luând adresa, a fost silit să asculte proteste energice. Răspunse că va examina lucrurile după sosirea la București.

Evenimentele ce au urmat sunt, desigur, cunoscute Alteței Voastre, eu nu am mai fost de față, căci la 24 august, din ordinul guvernului, plecasem în tabăra lui Magheru. Mă mulțumesc să arăt motivele pentru care nu au opus nici o rezistență. Două sunt aceste motive. Mai întâi, nimeni nu se gândea la așa ceva, cei tineri aveau chiar o încredere oarbă că turcii nu vor lupta și se vor mulțumi cu mici schimbări în constituție, deci nu se făcură pregătiri, arme nu erau, și se vorbea mereu și peste tot: „Turcii au dispoziție pozitivă în ceea ce ne privește, nu trebuie să facem nimic ce ar putea să le stârneasă îndoiala”. Al doilea motiv, că se îndoiau de oștire și poporul nu se ridicase în arme. //

p. 110

Magheru, care făcea parte din guvernul provizoriu, prezentase colegilor săi după întoarcerea din Ardeal necesitatea organizării apărării. Se pare că pe atunci guvernul împărtășea convingerea lui, căci primi ca Magheru să plece cu scopul de a aduna voluntari în Oltenia. Magheru părăsi Bucureștii în primele zile ale lui iulie, iar eu sosii în tabăra lui, precum am spus mai sus la 24 august și acolo nu am aflat decât două-trei sute de panduri și aceștia neînarmați. Când am întrebat unde sunt ceilalți, căci la București aveau convingerea că se află acolo opt sau nouă mii de oameni, Magheru îmi răspunse că are înscriși opt mii de voluntari, dar că aceștia sunt gata la casele lor și nu așteaptă decât porunca lui. Acest răspuns mă minună foarte mult. Tinerii care îl înconjurau pe Magheru îmi explicară acest lucru, după dânsii pandurii fuseseră adunați, dar aceasta deșteptase bănuiele la București și mai ales între membrii guvernului, că Magheru are intenția să răstoarne guvernul și să pună mâna pe putere, iar el aflând de aceasta își dizolvase tabăra. Nu pot fi sigur dacă așa este adevărul sau nu. Când am plecat din București, l-am întrebat pe ministrul de război dacă, în cazul când turcii ne vor ataca, trebuie să ne batem sau nu. El mi-a răspuns: „Nu lupte inutile, mergeți să-l ajutați pe Magheru cu sfaturile voastre, dacă vrea să facă prostii, lăsați-l să facă!”. Conform cu aceste instrucțiuni, am dat sfaturi a căror îndeplinire, după convingerea mea, ar fi putut prelungi situația revoluției fără să ajungem la o ciocnire. Dar Magheru nu voia să facă nimic, îl vedeam demoralizat. Totuși, de câteva ori m-a întrebat dacă se poate da lupta. I-am răspuns că nu. Tabăra noastră se compunea dintr-un regiment de infanterie de vreo mie de oameni, care sosi câteva zile după mine, dintr-un escadron de cavalerie regulată cu 160 de cai, dintr-aceștia abia 50 erau buni, ceilalți bătrâni, impropriei pentru serviciu. Artileria avea 72 de oameni, cu doi ofițeri pentru patru tunuri mobile. În afară de acestea mai erau încă două tunuri vechi în stare rea, fără încărcături și fără servanți, trase de cai țărănești. Artileria niciodată nu trăsese

⁴⁰ Mihai Lattes (1806–1871), general otoman, comandant al trupelor de ocupație a principatelor la 1848.

cu încărcătură completă, nimeni nu știa să încarce, nici chiar ofițerii. Mai erau două-trei sute de panduri și nu // era vreme să se adune voluntarii înscriși. Mai târziu sosiră șapte-opt sute de oameni, dar fără arme, așa că fură trimiși acasă. Cu câteva zile înainte de desfacerea taberei sosiră 500 de voluntari înarmați cu puști, dar acestea erau în stare mizerabilă. Așadar, când turcii și rușii erau la câteva zile de marș de noi, tabăra noastră număra aproape 2 000 de oameni. Magazii nu erau pregătite nicăieri, munițiile erau cărate zilnic din satele din apropiere spre tabără. Erau câte 40 de focuri de tun, 12 obuze și 28 de cartușe pentru patru tunuri. Pentru infanterie erau 32 de mii de focuri. În plus, au mai trimis de la București 500 de carabine, dar în stare rea, astfel se pregăteau de război. Magheru porunci să se adune din împrejurimi ȣiganii fierari, care le reparară. Într-un cuvânt, nu era cu ce să te lupți și chiar fără instrucțiunile ministrului aș fi dat același răspuns. La aceasta trebuie să adăugăm și greutățile terenului. p. 111

Ȧra Românească se împarte în două părți aproape egale. De-a lungul Dunării este o câmpie cu dealuri mici, tăiată de trei râuri destul de adânci și cu cursul repede. Partea muntoasă se întinde de-a lungul graniței Transilvaniei, aproape paralelă cu Dunărea și în lățime aproximativ 12 mile de ale noastre. Munții sunt înalți și au prăpăstii adânci, cei mai înalți sunt chiar pe graniță. Către Dunăre munții se lasă tot mai jos și sunt înalți, deși mai puțin ca în celelalte părți. Partea de jos este mai populată, câmpiile mai largi, văile mai însemnate permit desfășurarea infanteriei în marș, care poate străbate aproape peste tot în coloane. Artileria și cavaleria pot intra în acțiune în multe locuri. Pentru apărarea acestor munți ar fi trebuit o oștire numeroasă, ceea ce ne lipsea. E vorba aici de munții din apropierea Râmnicului <Vâlcea>, oraș așezat deasupra văii râului Olt, celelalte părți nu le-am văzut. Epoca aceasta a anului nu permitea să duci un război de partizani, eram la începutul lui septembrie, ploile începuseră și vârfurile munților erau deja acoperite cu zăpadă. De altfel, un război fără speranța unui rezultat bun ar fi fost o nenorocire pentru țară, căci turcii dovediseră la București că acolo unde luptă ei, locuitorii liniștiți și dezarmați cad jertfă răzbunării lor. Magheru îmi vorbise de o mânăstire în munți, a cărei așezare era // invulnerabilă după părerea aghiotanților generalului Aupick⁴¹, care vizitaseră acele regiuni. Răspunsei că în această epocă a anului, neavând provizii pregătite, cu muniții puține și cu lipsă totală de bani, nu ne putem gândi la așa ceva, căci pentru noi mânăstirea ar fi o cursă și că în scurt timp am fi siliți să ne predăm. Soldații noștri nu erau siguri, nu ne puteam bizui pe dâșii. Fiind la București, văzusem că de la începutul revoluției dezertările erau numeroase. În tabăra noastră se produsese câteva cazuri de nesupunere. Voluntarii fugeau, Magheru era străin de oaste; cavaleria și artileria nu-l recunoșteau ca șef, nu voiau să asculte poruncile lui, ci numai acelea pe care le dădeam eu. Peste tot erau semne de dizolvare. Deci hotărâram să rămânem pe loc și, când turcii și muscalii se aflau la cinci marșuri de noi, tabăra a fost dizolvată fără știrea mea. Magheru anunțase că-i va aduna pe ofițeri, cu scopul de a decide ce este de făcut, fixase ziua și ora, dar, fără să mai aștepte adunarea, a dat ordine și eu am aflat de ele numai când trăsura mă aștepta. Marele cartier, compus din vreo 40 de persoane, p. 112

⁴¹ Jacques Aupick (1789–1857), general, ambasadorul Franței la Constantinopol.

se îndrepta spre graniță. Acolo, puțin a lipsit să ni se întâmple o catastrofă. Cincizeci de soldați din regimentul care era în tabăra noastră păzea trecerea peste Olt, pe drumul pe care înaintau rușii. Aflând că tabăra este dizolvată și că Magheru pleacă peste graniță, fie în dorința de pradă, crezând că aveam o sumă mare de bani, fie în dorința de a ne preda rușilor, s-au gândit să ne aresteze și vorbeau cu glas tare despre aceasta. Ofițerul care-i conducea ne-a ieșit în întâmpinare și ne-a prevenit de primejdie. Într-adevăr, la sosirea noastră îi aflăm adunați și la apariția noastră încărcară armele, dar se lăsară dezarmați fără să tragă un foc. Pentru aceasta suntem datori mai ales energiei colonelului regimentului, care se afla în grupul nostru, acesta se aruncă cel dintâi asupra conducătorului răsculaților, îl dezarmă și-l lovi cu pumnii, ceilalți nu cutezară să opună rezistență și trecurăm granița în liniște.

p. 113 Guvernul român, în tot timpul stăpânirii sale, cu toate intențiile cele mai bune, nu făcuse nimic. Membrii lui erau în același timp miniștri și, nepricepuți în afaceri, nu au știut // să se descurce, s-au ocupat mai mult cu amănuntele decât cu ansamblul. Subalternii lor erau și ei nepricepuți, slujba publică suferea și, la părăsirea puterii, nu rămase nici o urmă după dânsul. Activitatea guvernului purta pecetea slăbiciunii, a ezitărilor și a contrazicerilor. De pildă, constituția asigură țăranilor libertate și liberare de clacă. Totuși, scurt timp după luarea puterii, întărind libertatea, guvernul anunța că vechea stare de lucruri între proprietari și țărani va mai ține încă până la sfârșitul anului, ceea ce s-a făcut, desigur, după îndemnul boierilor; claca nu a fost desființată. Mai târziu, dorind să rezolve în liniște chestia proprietății, convocară o adunare de deputați din județe, proprietari și țărani în număr egal. Ca bază de discuție fu primită o răscumpărare cu bani a țăranilor de sub proprietari. Dar aceste eforturi nu avură nici un rezultat. Proprietarii cerură ca țăranii să arate ce parte de pământ trebuie să dea pentru o familie, deputații țăranilor din partea lor cerură ca proprietarii să arate mai întâi cât pământ vor să cedeze în schimbul despăgubirii. Nici una dintre părți nu voi să se pronunțe cea dintâi. Mai multe ședințe fură ocupate cu aceste târguieli. În cele din urmă, vicepreședintele adunării se adresă proprietarilor, cerându-le să-și amintească că țăranii sunt mai numeroși și că rezistența lor ar putea repeta evenimentele din Galiția⁴². Această evocare nepotrivită a produs panică între proprietari, care părăsiră ședința, și guvernul a fost silit să suspende activitatea acestei adunări. Deși țăranii se puteau considera nedreptățiți, căci revoluția nu schimbaseră întru nimic situația lor, totuși au rămas liniștiți tot timpul, nu s-au dat la nicio dezordine și cea mai mare liniște a domnit în țară. Numeroase și dese deputații, având preoți în frunte, veneau la București să exprime guvernului recunoștința pentru libertățile promise, arătându-se gata de jertfe. Totuși, se vedea în țară indiferență, care provenea din lipsa de încredere că noua stare de lucruri se va menține sau din neînțelegerea clară a binefacerilor pe care le promitea constituția.

p. 114 În ultimele clipe, când Bucureștiul era ocupat și noi eram în tabără, ni s-a dat de veste că în unele județe poporul se aduna // în masă, protestând împotriva înlăturării guvernului și a constituției. Dacă ar fi fost arme, nu s-ar fi evitat

⁴² Răscoala țăranilor ucraineni din februarie–martie 1846, înăbușită de trupele austriece și țariste.

tulburări. În alte părți era însă indiferență. Singuri țiganii știură să profite de revoluție. Ei erau robi legați de pământ. Constituția le dădu libertate și, nepierzând vreme, și-au părăsit așezările, s-au dus în alte părți, unde începură să trăiască ca oameni liberi⁴³. La București pe o piață fusese așezată statuia libertății, lângă ea vedeai adesea pe bieții țigani în genunchi, cu lacrimi în ochi. Unii strigau: „Libertate, libertate! De ce ai venit așa de târziu la noi?”

Muscalii se poartă în chip nedemn, ceea ce provoacă dorința de răzbunare. Când eram la Sibiu am auzit că în unele locuri țăranii s-au răsculat și au alungat pe funcționarii noului guvern, pentru care două sate au fost cu totul distruse. Se pare că poporul începe să înțeleagă valoarea constituției pierdute.

Starea țării este sărăcăcioasă, locuințele țăranilor sunt mizerabile, în multe locuri am văzut semnele unei mari mizerii. Totuși, mi s-a afirmat că nu este lipsă de alimente, că sunt peste tot depozite de cereale și că țăranii ascund bani. Aceasta este greu de crezut, căci beția este un defect al poporului. Drumuri bătute nu sunt, numai pe alocuri se pot găsi câteva fragmente.

Locuitorii capitalei sunt ceva mai culți decât poporul de la sate, o singură dată s-au arătat energici, în timpul guvernului ciocoilor, când acesta voia să se instaleze pe când guvernul plecase în Transilvania, altfel primea cu ochii închiși orice hotărâre a guvernului, desigur din pricina marii încrederi ce avea în el.

Miliția se compunea din trei regimente de pedestrași, trei escadroane de cavalerie, două plutoane de artilerie, patru tunuri și o companie de pompieri. Aceștia din urmă s-au purtat vitejește în luptă, înainte de a fi dezarmați la București. Oamenii sunt tineri, bine făcuți, uniforma soldaților este întocmai ca la ruși, felul de a-i trata, de asemenea, întocmai ca în oastea țarului, comandanții erau tot niște soldați și trăiau împreună cu dâșșii. Revoluția a suprimat // pedeapsa bătaii p. 115 cu nuiele. Ofițerii erau fără carte, fără nici o cunoștință militară, fără înțelegere pentru datoria de soldat, nu erau prea sensibili în chestiuni de onoare, duelul era un lucru necunoscut, adevărați călugări îmbrăcați în uniforme militare cu epoleți. De asemenea, când se vorbea că va veni poate ocazia unei lupte, mulți declarară fără rușine că nu se gândesc să se lupte, puțini dintre dâșșii erau gata de luptă. Generalul Tell își cunoștea bine colegii, adesea s-a plâns de ei în fața mea și când i-am cerut să mărească oștirea, să facă exerciții în special pentru desfășurarea în tiralieuri, cu totul necunoscută, și să pregătească muniții și magazii, mi-a răspuns: „La ce bun toate astea, ofițerii noștri sunt, cei mai mulți, secături, lași, nu vor vrea să lupte, contez puțin pe soldați, nu vom putea rezista.”

O singură dată am văzut dorința de luptă, atunci când Suleiman Pașa obosea pe români cu pretențiile sale. Ministrul de război m-a chemat la dânsul și mi-a spus că dacă pașa vine cu intenția de a restaura vechea stare de lucruri, guvernul are intenția să se retragă în munți și să ducă acolo în fruntea voluntarilor un război de partizani. Mi-a dat deci poruncă să plec la munte ca să recunosc regiunea. Am profitat de această ocazie ca să-i amintesc de propunerile mele, care rămăseseră fără rezultat, și l-am sfătuit ca la apropierea turcilor, fie că vin ca prieteni, fie ca

⁴³ Eliberarea țăganilor a fost decretată la 26 iunie 1848; dar, după înfrângerea revoluției și instaurarea căimăcămiei lui C. Cantacuzino, țăganii au fost readuși la starea de robie (28 septembrie 1848).

dușmani, să părăsească Bucureștii cu oștirea, luând și munițiile și tezaurul. Această idee i-a plăcut foarte mult, totuși în clipa decisivă a uitat de dânsa. Dacă ar fi adus-o la îndeplinire înainte de intrarea turcilor, ar fi evitat o ciocnire și o vărsare de sânge cu totul nefolositoare.

p. 116 Așadar, nici în ministerul de război nu s-a făcut nimic. Dimpotrivă, a contribuit poate la demoralizarea soldaților. Cu scopul de a-i câștiga, guvernul a avut slăbiciunea de a admite o cerere îndoind rația de hrană, care era suficientă și mai înainte. Am spus generalului Tell că în nici o țară soldatul nu obține atâta hrană și, ca urmare poate a spuselor mele sau poate în dorința de a face economii, ministerul // hotărî la 1 septembrie să reintroducă vechea rație. Această hotărâre produse nemulțumire, o parte a garnizoanei făcu o răscoală în cazărmi, ministerul cedă și rația dublă a fost reintrodusă.

Tinerimea română duce o viață leneșă și desfrănată. Mulți dintre ei au studiat în străinătate, dar puțini sunt aceia care au profitat ceva din aceasta. Limba franceză este foarte uzitată, chiar în orășelele mai mici poți găsi pe cineva care să o vorbească. Boierii sunt mari partizani a tot ce este francez, chiar în convorbirile dintre dâșii întrebuițază limba franceză. Eu eram foarte bine considerat de tinerime și, când adesea prezentam starea țării și-i îndemnam să intre în rândurile armatei pentru a îndrepta spiritul, în special între ofițeri, ei singuri recunoșteau această necesitate, însă ezitau, desigur de teamă să nu piardă viața lor cea liberă și răspundeau: „Da, sigur! când va fi necesar noi vom merge, colonele, să servim sub ordinele voastre!”.

Doamnele din toate clasele, cu mici excepții, se poartă fără rușine. Boierii bătrâni sunt oameni stricați cu totul, apasă pe țărani, acei care erau în funcții jefuiau țara, erau dușmani ai revoluției și mulți dintre ei aproape că și-au alungat fiii care luaseră parte la ea. Această lipsă de virtuți la părinți trebuia să aibă o înrăurire răufăcătoare asupra copiilor. Și caracterul acestora este rău. Câți străini am văzut dintre cei care locuiesc în Țara Românească, oameni serioși și învățați, toți afirmă că baza caracterului național este rea, că românii sunt bănuitori și falși în cel mai înalt grad. Mie însumi mi s-a întâmplat să pot observa acest lucru. Sincer sau nu, străinii sunt primiți cu bunăvoință și am avut dovadă de aceasta în ceea ce mă privește. Când treceam pe stradă în uniformă, crucea dovedea că nu sunt român, toți, pe câți îi întâlneam, fără deosebire de stare sau de opinii, mă salutau și aveau aerul că sunt recunoscători că port uniforma lor. Marele duce Constantin⁴⁴ nu obținea la Varșovia mai multe salutări silite, decât obțineam eu la București, de bună voie.

Zabłocki

⁴⁴ Constantin Nicolaevici Romanov (1827–1892), mare duce, al doilea fiu al țarului Nicolae I, vice-rege al Poloniei.

PIOTR BUTKIEWICZ

(?–?)

Datele biografice ale lui Piotr Butkiewicz, agent al emigrației polone, nu ne sunt cunoscute. Cunoaștem însă contextul călătoriei și activitatea acestuia în Moldova.

Printre mișcările democratice europene, cu care emigrația polonă de după revoluția din 1830 a stabilit legături politice și ideologice, s-a numărat și cea românească, începând din anul 1836. Dar primul agent al partidului regalist-conservator al principelui Adam Jerzy Czartoryski a ajuns în Moldova abia în 1846. Acesta a fost Mihail Budzynski. Raportul său privind situația din principat și mai ales concluziile raportului – faptul că polonezii se bucurau de multă simpatie și că un trimis oficial al principelui Czartoryski ar fi bine primit – au determinat proiectarea misiunii lui Piotr Butkiewicz. Mișcările revoluționare din primăvara anului 1848 au oferit ocazia punerii în practică a planului.

Piotr Butkiewicz a fost, așadar, cel de-al doilea agent al emigrației polone în Moldova. El a fost trimis, în luna aprilie 1848, de agenția din Constantinopol a emigrației polone, condusă de Mihail Czajkowski. Urma să se prezinte cu numele de Paul Blein sau Paul Bodmer, negustor alsacian. În instrucțiunile primite îi erau trasate limpede sarcinile: urma să afle câți polonezi sunt în Moldova și unde se află aceștia, să facă propagandă antirusească printre polonezi și răscolnicii refugiați din Rusia, să ia legătura cu moldovenii – pe care trebuia să-i sfătuiască să păstreze legături bune cu Poarta și cu ambasada franceză prin agenția polonă de la Constantinopol, să nu întreprindă ceva necugetat ce ar fi putut duce la ocuparea țării de ruși și, nu în ultimul rând, să-i îndemne pe români să acționeze pentru unitatea lor națională – și, în măsura în care era posibil, să obțină fonduri de la boierii moldoveni favorabili mișcării naționale, promițându-le o răsplată pe măsură în viitor. Aceleași obiective erau prevăzute pentru Bucovina, în cazul în care el ar ajunge acolo. Pentru fiecare etapă a acțiunii, lui Butkiewicz îi erau indicate persoane de contact, poloni sau români, care i-ar fi putut ușura misiunea și lărgi cercul cunoștințelor. Printre aceste persoane se numărau polonii Filanowicz, Rozwadowski, Cinski, Artur Gofuchowski, Kański, Porczyński, Ognianowicz, călugării Paul și Olimpie ș.a. Dintre români îi erau recomandați Vasile Sturza, un prinț Moruzi, Costache Negri, Dimitrie Ralet, Teodor Balș, Ioan Ghica, Ioan Codrescu, Corradini ș.a. I se atrăgea atenția că Vogoride este primejdios și că trebuia să se acționeze împotriva lui. Cu consulul francez de la Iași trebuia să mențină relații bune, fără a-și dezvălui însă adevărata identitate.

Agentul Butkiewicz urma să întocmească periodic rapoarte, în limba franceză, pentru a fi accesibile și guvernului turc și ambasadei franceze la Poartă, rapoarte pe care trebuia să le trimită prin omul de legătură din Galați, iar acesta mai departe pe corabia austriacă sau prin poșta turcească spre Constantinopol. Era astfel evitată poșta rusească și deschiderea corespondenței.

Misiunea lui Butkiewicz în Moldova începe în 25 aprilie 1848, când ajunge la Galați. Rapoartele sale indică traseul urmat: la Galați află starea de spirit ce domnea în societate după arestarea și exilul unora dintre revoluționarii moldoveni, la Iași obține informații privind polonezii din Moldova și propaganda democraților, la Botoșani ia legătura cu Dimitrie Ralet. La Cernăuți, în Bucovina, se întâlnește cu Alexandru Hurmuzaki și află situația din Galiția și Transilvania, iar la Bialo-Krinyca îi sunt date amănunte despre nemulțumirile cazacilor împotriva autorităților țariste. Se întoarce apoi prin Botoșani la Galați, unde rămâne până la sfârșitul lui iulie sau începutul lui august. Cum emigrația polonă era nemulțumită de acțiunile trimisului său la București, colonelul Zabłocki, s-a considerat că Butkiewicz ar putea remedia situația și de aceea a fost trimis în capitala munteană ca

agent politic oficial pe lângă guvernul provizoriu. În acest fel misiunea sa în Moldova a luat sfârșit. După ocuparea Țării Românești de trupele turcești, în septembrie 1848, s-a retras la Sibiu și de acolo și-a continuat drumul spre Galiția (octombrie 1848).

Documentele privind misiunea lui Piotr Butkiewicz pe teritoriul românesc (scrisori cu instrucțiuni din partea lui Mihail Czajkowski, rapoartele agentului Bodmer, memorii primite de acesta) se găsesc astăzi în arhivele emigrației polone găzduite de muzeul principilor Czartoryski din Cracovia. Ele au fost publicate la noi de P. P. Panaitescu, însoțite de un studiu despre influența polonă în revoluția română de la 1848 (*Emigrația polonă și revoluția dela 1848. Studii și documente*, București, Cartea Românească, 1929).

PIOTR BUTKIEWICZ

Rapoartele¹ lui Piotr Butkiewicz către Michail Czajkowski²

Galați³, 29 aprilie 1848

p. 34

p. 35

Plecat în 22 <aprilie> de la Istanbul⁴, am sosit la Galați și am intrat în carantină în 25 curent. Un oarecare Leoni Russaliewich⁵, fiul unui negustor bogat din Odessa⁶, își făcea carantina // într-o cameră vecină cu a mea. Este un om de 35 de ani, destul de instruit, mai ales privind comerțul, și care vorbește corect franceza, dar evreu trup și suflet. Cu toate că nu zicea nimic contra guvernului rus, se declara limpede partizan al libertății. Am ascuns cu grijă în discuțiile noastre unul calitatea sa de polonez, celălalt pe cea de evreu, astfel că partida a fost egală.

Russaliewich a primit o scrisoare de la tatăl său din Odessa printr-un negustor ambulant din același loc, prin care era anunțat că activitatea comercială în Odessa a încetat complet, cu excepția soldurilor vechilor comenzi. Aproape toate casele și-au concediat comisiile, trăind într-o așteptare plină de neliniște. Două instituții italiene au fost închise și doi elevi de liceu au fost exmatriculați, după ce au primit lovituri de vergea pe ascuns pentru că au zis într-o cofetărie „Trăiască republica!”, se chemau Magninski și Sakowski.

Ieșit din carantină, m-am dus la Treter⁷. Am aflat aici că aproape toți boierii sunt compromiși după ultima încăierare. O mare parte a lor a sosit aici, alții s-au salvat în Ungaria⁸.

¹ Traducerea a fost făcută după rapoartele publicate de P.P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția română dela 1848. Studii și documente*, București, Cartea Românească, 1929, p. 34–48, 50, 53, 73–74, 75; raportul lui Butkiewicz de la 16 la 28 iulie 1848, rezumat în raportul agenției de la Constantinopol, a fost preluat în traducerea din limba poloneză a lui P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 54.

² Agentul emigrației polone la Constantinopol.

³ Galac.

⁴ Sтамбул.

⁵ Acesta apare în text Russaliewich, dar și Raslawitch. Pentru continuitate, adoptăm prima formă.

⁶ Oraș în sudul Ucrainei, port la Marea Neagră.

⁷ Polonez, om de legătură.

⁸ La 29 martie/10 aprilie 1848 domnitorul Mihail Sturdza (1794–1884, domn al Moldovei între 1834 și 1849) a respins petiția-program a revoluției moldovene. Mulți dintre revoluționari au fost arestați, 13 dintre conducători au fost trimiși sub arest la Galați pentru a fi exilați în Turcia; 6 au evadat la Brăila, au trecut în Transilvania, unde au continuat activitatea revoluționară.

Această împrejurare a făcut misiunea mea spinoasă. Totuși, plec mâine la Iași⁹ pentru a mă pune la curent cu faptele și pentru a înmâna scrisoarea mea consulului¹⁰, care este pe picior de plecare. La înapoierea din Iași merg la Bialo-Krynica¹¹. În drum voi trece pe la Cantacuzini¹². Găsesc că e mai bine să intru în contact cu ei înainte de a întreprinde ceva pe lângă Sturdza¹³, căci el nu a vrut să se amestece cu mișcarea eșuată și se poate să nu fie favorabil demersurilor mele. Cantacuzinii sunt compromiși, dar se pretinde să fie lăsați liniștiți pentru că sunt supuși ruși. Nu știu nimic pozitiv, trebuie să cercetez terenul și preferințele celor întâlniți.

Data viitoare voi da seama de bani.

Semnat, Bodmer

10 mai 1848, Botoșani¹⁴ p. 36

La Galați, nu mi-am luat pașapoartele decât în 1 mai dimineața, astfel că nu am putut părăsi acest loc decât la prânz în aceeași zi. În 3 mai la orele 6 seara am ajuns la Iași. Părăsind Galațiul, nu știam precis cum merg afacerile comerciale în Moldova. Pentru a mă lămuri, Treter mi-a indicat pe Alexandr Wroblewski¹⁵, locuind în Iași. Un oarecare Hennig, librar în acest oraș, trebuia să îmi dea o indicație mai exactă. <Prima> luni dimineața a sosirii mele la Iași am alergat mai întâi să-l descopăr pe Hennig, apoi pe Wroblewski. L-am găsit ușor pe Hennig, dar funcționarii mi-au răspuns că nu știau unde stă Wroblewski. <Cum> aveam nevoie de o hartă generală a României¹⁶, i-am întrebat dacă au una. Mi s-a răspuns că ar avea și că harta face doi ducăți¹⁷. În sfârșit, după ce ne-am tocmit, mi-a fost lăsată la 40 de piaștri¹⁸ în moneda țării. Am convenit la preț, cu condiția să se angajeze să descopere locuința lui Wroblewski. Odată târgul încheiat, mi-a fost dat un comis pentru a mă conduce la Academia din Iași¹⁹, unde Wroblewski preda lecții de rusă, dimineața de la 8 la 12. Aveam deci ocazia să văd Academia din Iași. Este o clădire mică, al cărui interior este rânduit aproape ca și cel al școlilor primare din Franța. Se învață aici limba moldovenească, rusa, franceza, germana. Copiilor boierilor le este rușine să frecventeze această școală. Fiind săptămâna de după Paște, clasele și profesorii erau încă în vacanță și nu l-am găsit pe Wroblewski; a trebuit deci să

⁹ *Iassy*; în alte locuri apare și sub forma *Yassy*.

¹⁰ Consul Franței la Iași era, în 1848, A. Duclos.

¹¹ *Bialokrynica*, mănăstire lângă Cernăuți.

¹² *Mm. Kantakuzen*, ramura din Moldova.

¹³ Probabil boierul Vasile Sturdza, unul dintre cei cu care i se recomandase să ia legătura, ca fiind favorabil legăturilor româno-polone.

¹⁴ *Botuchany*.

¹⁵ Polonez, om de legătură în Iași.

¹⁶ *La Roumanie*.

¹⁷ Ducatul olandez – moneda etalon a vremii; 1 ducat = 31,5 lei (monedă de calcul).

¹⁸ Piastru – monedă turcească de argint echivalentă cu 40 de parale; din 1843, 1 leu = 80 parale.

¹⁹ Academia Mihăileană, prima școală superioară românească din Moldova, înființată în 1835, din inițiativa lui Gheorghe Asachi și a altor oameni de cultură.

p. 37 alergăm în oraș să ne informăm după indiciile descoperite la Academie. În sfârșit, după o cursă lungă și numeroase întrebări, pentru că din fericire aveam un tâlmaci, l-am descoperit pe Wroblewski. Este un om de statură mijlocie, de 35 de ani, căsătorit cu o femeie din Silezia²⁰ care vorbește bine poloneza, cumsecade, bine instruit, de o inteligență pătrunzătoare, monarhist, plin de considerație pentru prințul nostru²¹. Vorbește corect poloneza și cunoaște bine rusa. Zice că e //

originar din Silezia. Cred că am descoperit în el un fost student din Wilna²². Dar cum vârsta i-a schimbat trăsăturile, nu am fost sigur și nu am îndrăznit să ating perdeaua acestui mister. O voi face poate mai târziu.

V-am povestit în detaliu această istorie ca să cunoașteți motivul cumpărării hărții.

Wroblewski se află în țară de 7 sau 8 ani, cea mai mare parte a timpului a petrecut-o dând lecții copiilor de boier, în case particulare. Cunoaște deci un mare număr de boieri și îi descrie bine. El este cel care m-a sfătuit să merg să-l văd pe domnul Ralet²³ la Botoșani și m-a încredințat lui Schmidt ceasornicarul, din același loc, pentru informații locale. El mi-a dat scrisori de recomandare pentru fiecare dintre ei. Se afirmă că în Iași sunt 500 de polonezi, printre ei mulți care ar putea lua armele; cum agentul democrației a format de mult timp aceste spirite, eu m-am mulțumit să-l rog pe Wroblewski ca el să îl convingă că cea mai bună soluție acum este să rămână liniștit și să aștepte pentru a porni contra rușilor. Wroblewski îi cunoaște pe toți și are influență asupra lor, un mare număr de polonezi a părăsit Moldova pentru a se întoarce în Galiția²⁴, au mai rămas încă și aici, dar sunt răspândiți în toată țara. Agentul democratic este acum pe cale să se înțeleagă cu ei, mi s-a spus că se cere în această privință un fel de jurământ. Filanowicz este, se zice, în dizgrație, după unii el a luat drumul Galiției, după alții este intrat în Podolia²⁵ de patru săptămâni. Un Henri îl înlocuiește, el este din Galiția și <răspunde> pentru afacerile politice, Stanislas este pentru comandamentul militar, unul dintre ei se cheamă Charles de la Palle.

Nu rămân în Iași decât timpul necesar pentru a avea pașapoartele. Domnul Duclos, consulul francez, mi-a făcut un serviciu, luând asupra sa viza pentru Cernăuți²⁶.

p. 38 9 mai. Am mers să-l găsesc pe Schmidt ceasornicarul la Botoșani; el mi-a promis să-mi mijlocească o întrevvedere cu Henri, care nu e aici în acest moment. Cum nu voiam să merg // orbește la Bialo-Krynica, am socotit indispensabil să fac cunoștință cu domnul Dimitrie Ralet, mare, plin de energie, civilizat, cu o cultură de suprafață, fără idei clare chiar asupra politicii țării sale, prieten al libertății și al polonezilor. Cabinetul lui este ornat cu portretele lui Sobieski²⁷ și Kościuszko²⁸;

²⁰ Regiune istorică în Europa central-estică; cea mai mare parte a regiunii este astăzi teritoriu polonez.

²¹ Adam Jerzy Czartoryski (1770–1861), prinț polonez, general și om politic; în timpul revoluției din 1830–1831 a fost șeful guvernului polonez (1831), apoi, refugiat în Franța, a devenit șeful emigrației monarhiste poloneze.

²² Astăzi Vilnius (Lituania).

²³ Ralet; Dimitrie Ralet (1816–1858), om politic moldovean.

²⁴ Regiune istorică în nord-estul Carpaților; partea răsăriteană este astăzi în componența Ucrainei.

²⁵ Regiune istorică în vestul Ucrainei, în nordul Nistrului.

²⁶ Czerniewtze; apare și sub forma Czerniowce.

²⁷ Jan Sobieski (1629–1696), comandant de oști polonez, rege al Poloniei (1674–1696).

²⁸ Tadeus Kościuszko (1746–1817), ofițer și om politic polonez.

m-a crezut la început spion rus și nu a discutat cu mine decât după ce mi-a examinat bine pașaportul. Am început prin a-l întreba dacă există la <români> o tendință spre unitatea României. Mi-a răspuns că sunt preocupați mult de asta, că au format comitete pentru acest lucru și cum Austria a devenit constituțională²⁹, au intenția să se pună sub protecția sa, respingând-o pe cea rusească. În această privință i-am făcut observația că, dacă Austria acceptă propunerea voastră, își ridică împotrivă Turcia și Rusia; din această cauză fiți sigur că veți primi un refuz la cererea voastră și că vă compromiteți în ochii celorlalte puteri prin chiar acest refuz. Dar, dacă doriți să reușiți în proiectele voastre de unitate și reforme, nu trebuie să depășiți niciodată limitele legalității. Adică, trebuie să vă pregătiți, sprijinindu-vă pe Poarta otomană, să faceți o mișcare decisivă când Rusia va fi ocupată cu un război pentru menținerea drepturilor sale în Polonia. Domnul Ralet a găsit justă această idee și crede că ea va trece ușor în convingerea întregii țări, dar că trebuie să se înceapă prin destituirea principelui. Aceasta este ideea fixă a tuturor bunilor moldoveni, principele este urât, detestat de națiune, bine văzut la Sankt Petersburg, fiul său mai mare Dimitrie este decorat cu ordinul Sf. Stanislas și se va căsători cu o fată a lui Paskevici³⁰, la Istanbul este sprijinit de doamna Feti-pașa, este complet vândut rușilor, motivul pentru care moldovenii ar vrea să obțină dreptul de realegere a Adunării generale³¹ și pentru asta ar vrea ca Poarta otomană să trimită o comisie la Iași, pentru a asculta plângerile națiunii și explicațiile principelui. Moldovenii vor să fie atașați Turciei și vor ca ea să contribuie activ la soarta lor. Dacă ați putea obține de la Poartă ceea ce ei doresc, // ei se vor atașa trup și suflet cauzei noastre. Dincolo de asta, prin familiile grecești bogate și puternice care s-au stabilit în țară, vom exercita o influență salutară asupra Albaniei în favoarea Porții otomane. p. 39

Domnul Ralet m-a prezentat unora dintre prietenii săi și am fost bine primit. Cu această ocazie am putut vedea exasperarea dusă la cel mai înalt grad. Toți înalții funcționari, cu puține excepții, și-au dat demisia. Generalul Duhamel³², aghiotantul împăratului Rusiei³³, a venit la Iași pentru o plângere a comercianților ruși. Se zice că a plecat deja. Frontierele rusești sunt închise ermetic, astfel încât nu există punct de comunicare între provinciile rusești și Moldova. În curând, pe 14 <mai>, plec spre Cernăuți, înzestrat cu o scrisoare de recomandare pentru un boier, pentru a mă putea strecura în mănăstire sub identitatea sa.

Nu am primit încă veștile voastre, dar sper că le voi găsi aici la întoarcere. Ispnawnitz Gergeli este inițiat cu totul în planurile democrației noastre, s-a ajuns chiar până la a mi se spune că nu voi putea face nimic fără a mă înțelege cu el. Astfel că, pentru observații mai bune și pentru a fi în imediata apropiere a Galiției, mi-am fixat locul de ședere la Botoșani.

²⁹ La 25 aprilie 1848.

³⁰ *Paszkievitch*; Ivan Fiodorovici Paskevici (1782–1856), conte, feldmareșal rus. A reprimat răscoala poloneză din 1830–1831 și a fost numit guvernator al Poloniei ocupate (1832–1856).

³¹ *États généraux*.

³² Aleksandr Osipovici Duhamel (1801–1880), general maior, aghiotant al țarului, a fost comisar rus pentru Moldova și Țara Românească între 1848 și 1849.

³³ Nicolai I Pavlovici (1796–1855), țar (1825–1855) și rege al Poloniei (1825–1831).

Pe 13 curent, la 9 seara, am plecat de la Botoșani cu o scrisoare de recomandare din partea domnului Ralet pentru Hurmuzaki³⁴. Pe 14, la orele 10, m-am prezentat la yama austriacă de la Sinăuți³⁵. A venit să mă întâlnească un personal numeros.

p. 40 Calitatea mea de francez, în împrejurările actuale, și pașaportul meu sau numele poporului francez au trezit puternic curiozitatea și bănuielile vameșilor imperiali. Am fost controlat minuțios de un om vârstnic și experimentat în meseria sa. El a fost militar în garnizoană la Colmar³⁶ în 1814, așa că, fără îndoială, s-a mirat de schimbarea limbii mele, căci eu nu vorbeam germana de Colmar, care // nu este decât un dialect. Schimbarea s-a datorat nevoii de a te face înțeles pretutindeni, dar deoarece el a fost în Franța, i-am declamat o plângere asupra nenorocirii pe care a îndurat-o acum comerțul. Într-un sfert de oră, șoarecele cel dobitoc a fost pe deplin mulțumit, cu toate că nu înțelesese nimic din ceea ce îi spusese, pentru că trecuse drept un om mai învățat ca alții; toată șleahta de la vamă vorbea politică. Niciodată nu am văzut niște oameni atât de nerușinați în a lua bacșișuri ca <vameși> de acolo. Te obligau să fii generos, aceasta este, încă, o țară a bacșișului.

Pe drumul de la Sinăuți la Cernăuți am întâlnit adesea agenți de poliție, fără a fi oprit. Am fost mirat de faptul că, la intrarea în oraș și chiar în oraș, nu se cer pașapoartele călătorilor. Coborât la hotelul „Vulturul Negru”, m-am grăbit să merg să-l văd pe domnul Alexandru Hurmuzaki, un tânăr blond, care tocmai își terminase studiile de drept la Viena, prieten al libertății și al cauzei poloneze, capabil de devotament și prevăzător. El m-a luat la început drept spion rus, la fel ca și la Botoșani. Într-un asemenea caz, pentru a te salva de la dezastru, răspunzi curiozității cu o parte din secretul tău; în acest fel am reușit să îi câștig încrederea. Dar această lege a constrângerii este cam prea comodă și, în consecință, periculoasă. Pentru a evita acest inconvenient în viitor, puteți să-i scrieți câteva cuvinte, vă cunoaște prin opera voastră și este entuziasmat de literatură, scrisoarea voastră va fi bine primită, puteți să îi scrieți de asemenea domnului Dimitrie Ralet.

p. 41 Din Cernăuți voiam să merg să îl văd pe domnul Artur Goluchowski; două drumuri mă duceau la el, unul prin Zaleschiki³⁷ cu diligența, celălalt prin Samușeni³⁸ și Horodenka³⁹ cu un vehicul particular. Dar, după ce că exilații polonezi au stropit cu sângele lor caldarâmul vechii capitale a Poloniei, în Galiția se cer călătorilor pașapoarte și am abandonat pentru moment proiectul, căci pașaportul meu nu era vizat decât pentru Cernăuți. Mi s-a spus la Cernăuți că trupele regale din Transilvania au tras contra românilor, că o parte a nobilimii galițiene // s-a înțeles pe față cu țărani, dar că poliția caută încă să reanimeze vechea discordie, că la Hotin⁴⁰ sunt 7 000 de trupeți și că în preajma fiecărui țăran

³⁴ *Hourmousaki*; Alexandru (Alec) Hurmuzaki (1823–1871), publicist și om politic român din Bucovina.

³⁵ *Sinoutz*, sat în Bucovina.

³⁶ Oraș în Alsacia, la granița franco-germană.

³⁷ *Zaleszczyki*, astăzi oraș în Ucraina.

³⁸ *Samuszeni*, astăzi sat în Ucraina.

³⁹ Astăzi oraș în Ucraina.

⁴⁰ *Chocim*, azi oraș în Ucraina.

sunt cinci oameni. La Cernăuți, de curând, a fost scandal la Kamienobrodzki, comisar de întindere, acum el este suspicios, nu iese, probabil va lua hotărârea să plece prin demisie. Bătrânul Pinkas, evreu și intermediar al arhiepiscopului, în același timp al d-lui Hurmuzaki tânărul, mi-a procurat un vehicul pentru a merge la mănăstire și a mă întoarce în Moldova.

În 16 curent l-am văzut pe părintele Paul la mănăstirea vechilor credincioși, este tânăr și simplu, agreabil, plin de ardoare și de devotament. Nu ar fi capabil de minciună niciodată, nici în fața adversarilor. La prima abordare a părut neîncrezător, dar, la vederea biletului întredeschis al domniei voastre, mi-a spus că părintele Olimp este la Viena, că se speră că episcopul va fi pus în libertate, dar că el nu este încă liber. Că după arestarea episcopului ei au fost persecutați, că o mare parte a preoților a fost izgonită în Moldova, că printre preoții ajunși în Turcia era un episcop și că de mult timp nu mai au vești.

Că în decembrie trecut a fost la Moscova, că vechilor credincioși, peste tot unde se află în Rusia propriu-zisă, ca și în Caucaz și pe pământurile cazacilor, li se atrage atenția de alianța lor cu polonezii. Ei ard de nerăbdare să ia armele contra guvernării rusești și ca urmare nu ar vrea să fie înșelați, că Obajagne Denis Nikolajewitch rămânând dincolo de Cernăuți, vârstnic (*starszyna du monastère*), om de o îndemânare și de o probitate dovedită, a adus înainte de Paște vești din Rusia, că s-a descoperit o conspirație la Hotin și la Kamenet-Podolski⁴¹. Guvernul a manifestat aici o severitate deosebită asupra unui mare număr de prizonieri. Această circumstanță explică îngrămădirea trupelor rusești în împrejurimile Hotinului, pe care îl ocupă 20 000 de locuitori. //

Galați, 15 iunie 1848 p. 42

Sâmbăta trecută, la 10 seara, a plecat de aici la Iași o expediție a polonezilor, în număr de zece până la treizeci, care fuseseră înscriși pe lista celor ce au depus jurământul. În 13 dimineața mă găseam la Treter, am văzut aici un anume Ladislas Poniatowski, un om de 30–40 de ani, care se exprima cu multă părere de rău și prin urmare foarte plictisitor pentru cel ce avea obligația să îl asculte, pentru că voia să vorbească ca o broșură de centralizare. În rest, el este o persoană cumsecade care vrea să fie dreaptă și care crede în buna-credință a celorlalți, ține o moșie în arendă la trei mii de Galați, este legat de Treter în ciuda opiniilor sale ultrarepublicane, este același care, în timp, va fi condamnat la moarte de Filanowicz pentru că era în relații cu Budzinski. Pe când vorbeam cu Ladislas, un alt polonez, care tocmai sosise de la Iași, a intrat la noi. Ne-a spus că a întâlnit mai mulți polonezi la Iași, că acești polonezi, în număr de câteva zeci, trebuie să se ducă sub comanda unui colonel și a unui căpitan în Galiția și vreo zece cu un căpitan Joseph în Ungaria, pentru a face acolo înrolări. Am întrebat atunci pentru ce se fac înrolări în străinătate? Oare Galiția nu are destui oameni pentru a face o insurecție? Dacă o țară nu se poate ridica prin forța sa interioară, o mână de oameni aduși din afară nu o vor pune pe picioare, fiți siguri de asta. O reunire a polonezilor la Iași poate fi

⁴¹ *Kamieniec Podolski*, oraș în sud-vestul Ucrainei, în apropiere de Hotin.

p. 43 considerată o ridicare împotriva principelui Moldovei și poate atrage asupra principatului o ocupație militară din partea Rusiei. Franța a cerut ca Galiția și ducatul Poznań⁴² să formeze, de bine de rău, un stat independent. Dacă acest eveniment va aduce un război, nu va fi destul timp să ne agităm atunci când acest război va izbucni și dacă facem o mișcare inoportună riscăm să distrugem Galiția, la frontiera căreia se află o importantă armată a Rusiei, fără a pune la socoteală austrieii care sunt în țară. Așa că prudența ne cere // să chibzuim și să ne organizăm forțele în liniște pentru a da o lovitură decisivă, să așteptăm cu răbdare evenimentele fără a le precipita. Nerăbdarea noastră a pricinuit deja neajunsuri patriei, ne costă atâtea victime și cauza noastră nu a înaintat. Această nerăbdare este cea care a adus măcelul din '46 în Galiția⁴³, aceeași care a dus la tentativa inutilă și dezastruoasă prin urmările sale în Marele Ducat Poznań. Este aceeași nerăbdare prin care am dat atâtea victime și prin care le vom da din nou guvernului rus. Nicio experiență nu a servit ca lecție pentru noi; oare ne-am asumat sarcina de a ne pierde patria? Aici am tăcut și mă gândeam că această nerăbdare era o dovadă evidentă că republicanii noștri nu se cred stăpâni în țară decât anticipând inițiativa monarhismului. Ladislav, care pentru a-și scuti compatriotul, care nu avea încă dispoziții de a se supune instrucțiunilor agenților democrați, după raționamentul meu, l-a angajat să iasă cu el în oraș, fără să fi vrut să-i facă observații despre ceea ce tocmai am vorbit. Mai târziu el mi-a spus că trebuia să mă abțin să am în fața compatrioților un asemenea limbaj, prin care aș face rău cauzei naționale, deturnându-i de la ascultarea guvernului național instituit prin voința națiunii și căruia prințul însuși trebuie să i se supună dacă vrea să-și respecte cuvântul, că acest guvern rezidă la Leopold și că el este recunoscut de cel al Franței, de vreme ce acesta <din urmă> a exprimat în corespondența sa: „Republica Franței către Republica Poloniei.” Este o noutate pentru mine, într-adevăr, ce spuneți de asta? Mi se pare că acești oameni sunt amăgiți de impostură. Cel ce face înrolările la Galați este un ungur, care este în țară de 15 ani, se numește Eysag, dar, pentru a se căsători cu o moldoveancă care avea ceva avere, a trecut la religia ortodoxă și și-a luat numele de Gheorghe Scarlati (c.a.d. Charles). Nevasta l-a părăsit pentru p. 44 purtarea sa rea, și eu nu am auzit nimic despre Jean. Jean Logea (Radziszewski) // este cel ce face înrolările, într-o vreme exploata o fermă în Galiția, apoi a fost casierul lui Alfred Potocki⁴⁴, dar un deficit de 1000 în casă l-a făcut să plece să se salveze în Moldova; acum este în serviciul republicii poloneze, este tot atât de prost pe cât este de arogant, bețiv și cartofor etc. Henri, care nu mai este în funcția de care s-a vorbit, <este un> mic democrat polonez, în stilul elegant al tinerilor regaliști francezi de la 1793, cu bogate resurse intelectuale și o inimă de copil ce nu va crește niciodată. Filanowicz nu se recomandă numai printr-o conduită ireproșabilă. Ladislav, care este legat prin jurământ de partidul democratic, zice că Filanowicz este un om vesel.

⁴² *Posen*; Marele ducat Poznań, autonom în cadrul regatului Prusiei, a fost creat în 1815, în urma Congresului de la Viena.

⁴³ Răscoala din februarie–martie 1846, înăbușită de trupele austriece și țariste.

⁴⁴ Alfred Jozef Potocki (1785–1862), conte, prim-ministru al Austriei și guvernator al Galiției.

Astfel sunt oamenii care lucrează aici pentru a duce Polonia spre virtute și prin ea la fericire, căci republica nu se susține decât prin virtutea pe care o răspândesc conștiințele incoruptibile. Îmi spuneți să-l găsec pe Snybyslowski, și-a luat angajamente, dar dacă el și-a schimbat ideile sau dacă se îndoiește de calitatea mea, mă voi fi ostenit degeaba. Oare prințul sau domnul Zamoyski⁴⁵ nu mă pot pune în relație cu consiliul național și nu pot trimite prietenilor lor un cuvânt, pentru ca eu să mă pot prezenta acolo cu aceasta ca prieten, cred că nu trebuie să fiți indiferent față de țara noastră și, în consecință, ar trebui să plec pe teren fără tatonare. Nu sunt acolo membri de la 3 mai?

Principele Moldovei voia încă de săptămâna trecută să disperseze gruparea boierilor, ei amenință cu intervenția Rusiei. Boierii au țărani de partea lor și spun că prinții Cantacuzini vor să coboare de la munte cu 10 000 de oameni pentru a lua principatul; se alimentează continuu și reciproc cu ură, reconcilierea între domn și boieri este imposibilă.

Se spune că trupele rusești din Basarabia au fost retrase de la frontierele moldovene.

Săptămâna trecută un matelot rus de pe un vapor // ce venea de la Odessa, p. 45 fiind beat, a început să cânte pe punte:

Polonia încă n-a pierit,
Cât timp mai trăim noi!
Polonia încă n-a pierit,
Cât timp mai trăim noi!

Nu îmi spuneți nimic despre partea în care trebuie să merg în caz de ocupație. Ce idee ciudată, aceea de a-l trimite pe Mussurus⁴⁶ în Moldova, acest om este fratele ambasadorului⁴⁷ în Grecia, iar cel din urmă este cumnatul domnitorului Sturdza.

Raportul lui Butkiewicz atașat la depeșa din Constantinopol din 3 iulie 1848

Bucovina nu vrea să fie poloneză. Ea îi simpatizează pe unguri, are relații bune cu frații ei din Transilvania, ar vedea cu plăcere posibilitatea de unire a părților risipite ale Daciei romane într-un singur stat, Ungaria ar deveni prietena și aliata noastră, flancul nostru drept și spatele ar fi bine sprijinite, în sfârșit, 60 000 de oameni din armata rusă vor fi stopați, fără a putea avansa sau a se retrage și, în consecință, scoși în afara luptei.

Duminică, pe 18 <iunie>, vaporul de la Viena nu a sosit, deci nu am primit deloc gazete din Austria. Curierul de la Iași din 21 iunie nu a adus nicio scrisoare sau jurnal din Galiția. Din același motiv nu avem jurnale din Franța și Germania, probabil Austria a luat măsuri pentru închiderea granițelor sale.

⁴⁵ Władysław Stanisław Zamoyski (1803–1868), general, apropiat al lui Adam Czartoryski.

⁴⁶ Secretarul lui Talaat-Efendi, consul al Imperiului otoman în Principate.

⁴⁷ M. Mussurus, ambasador al Imperiului otoman la Atena.

Correspondența cu interiorul țării a devenit dificilă, căci poșta din Austria refuză scrisorile pentru Moldova, iar a-mi pune scrisorile la poșta moldovenească înseamnă să le pun la dispoziția poștei rusești.

p. 46 Nu am primit nimic de la Kudinov, pentru că ei nu au nicio // veste de la părintele Paul, se tem să scrie, fiind urmăriți cu puțin timp înainte.

Un trimis al Ministerului Afacerilor Străine din Sankt-Petersburg tocmai a ajuns la București. Nu îi știu încă numele.

Szestakiewicz, originar din Moghilev⁴⁸, în Bielorusia⁴⁹, rămânând la Palaby și îndeplinind serviciul de curier între Chișinău și București, ne-a povestit că un sârb, pe care îl cunoscuse la București ca profesor de limba rusă, voia să ia locul dragomanului pe lângă generalul comandant al corpului de armată din Basarabia. Generalul i-a promis acest loc, dar i-a cerut să aducă mai întâi un certificat de bună purtare de la vice-consulul rus din Galați. Cum solicitantul nu îl cunoștea personal pe vice-consulul Colard, în ciuda faptului că stătuse o vreme la Galați, el s-a adresat adjunctului poștei rusești din Galați pentru a obține o recomandare, dar acesta din urmă i-a refuzat-o net. Szestakiewicz nu știe numele sârbului.

Angajarea unui slav în serviciul Rusiei poate fi privită ca indice al eventualelor lor acțiuni și al viitorului.

Prețul cerealelor urcă puțin și există aici un grup de vreo zece vase care vor fi încărcate.

Funcționarii consulari ai Austriei nu sunt plătiți de patru luni, bancnota austriacă nu are aproape nici un preț. Se zice că s-au putut cumpăra 40 000 florini în bancnote cu 40 florini de argint. Poșta din Constantinopol devine *muhand*. Am primit 15 000 de piaștri fără mesaj, scrisoarea și tutunul. Scrisoarea era sigilată, a fost trimisă consulului Sardiniei⁵⁰, aici i s-a furat gazeta. În afară de acestea trei, nu am primit acum alte scrisori. Se zice că trupele rusești trec deja Dunărea.

Galați, 25 iunie 1848

p. 47 Săptămâna trecută a fost revoluție în Țara Românească. O adunare de douăzeci de mii de oameni a strigat „trăiască reforma!”, „trăiască libertatea!”. Imediat vestea // a fost acceptată de principe⁵¹. Ca urmare, au fost destituiți funcționarii cunoscuți prin atașamentul lor față de Rusia. Talaat-Efendi a fost prezent la această revoluție și curând după aceea a plecat la Iași. Duhamel voia să-și prelungească încă prezența la București, dar a primit un alai dichisit (s-a strigat: joacă Duhamel!) al Țiganilor dansând în fața ferestrelor sale, lovindu-și cu mâinile când dosul, când partea din față, după care a părăsit Bucureștiul pentru a se alătura lui Talaat-Efendi. La București au fost cam zece mii de oameni înarmați. Principele Bibescu a părăsit, la rândul său, în grabă Bucureștiul, căci nu putea fi de acord cu înnoitorii, de la care primise cu ceva timp înainte un foc de pușcă⁵². Această

⁴⁸ *Mohilov*, oraș în Bielorusia.

⁴⁹ <La>*Russie Blanche*.

⁵⁰ Francesco Mathieu, consul al Sardiniei la Galați între 1845 și 1850.

⁵¹ La 11 iunie; Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Țării Românești (1842–1848).

⁵² Atentatul din 13 iunie.

catastrofă se pregătea de aproape o lună. Duhamel știa deja de ea, el îi propusese principelui, ca și boierilor, să nu facă nicio schimbare, numai să se elibereze de sub dependența Porții. În acest scop el oferea românilor din partea guvernului rus 16 milioane de ruble de argint. În prezent, Rusia poate ocupa principatele dacă Turcia îi permite; dacă nu, nu cred ca Rusia să vrea să riște un război contra Turciei. Moldova va urma probabil exemplul Țării Românești.

Galați, 28 iunie <1848>

Este un lucru bun, dacă vrem și știm să-l fructificăm, faptul că românii vor deveni unul dintre cele mai puternice ajutoare ale noastre. Oh! dacă aș putea să le fac tot binele care s-ar putea face, l-aș face, căci o faptă bună nu este niciodată în zadar. Faceți să se miște toate resorturile în favoarea lor, munca noastră nu va aduce decât rezultate favorabile.

Orașul Iași este ocupat de ruși. Gazeta din Croația arată că mai multe regimente ungurești sunt la frontiera Țării Românești, gata să-i primească pe ruși, dacă aceștia intră în țară. Vom vedea dacă este adevărat. Dacă s-ar aprinde aici un foc mic, vom avea de ce ne amuza, bunii și bravii otomani vor veni, de asemenea, poate pentru a se încălzi la el. Totuși, în ciuda faptului că rușii sunt la Iași și amenință // Țara Românească, cei mai de frunte boieri și clerul Moldovei cer comisiei celor două înalte curți destituirea domnitorului Sturdza. Chiar propriii țărani refuză să-și îndeplinească corvezile.

p. 48

Voi merge la Leon Cantacuzino pentru a profita de frumoasa lui bibliotecă.
[...]

4 iulie 1848 p. 50

E sigur că în prima zi a lunii curente reprezentanții Moldovei s-au reunit la Huși⁵³, oraș situat la trei mile dincolo de Leova⁵⁴ și la o milă de Prut⁵⁵. Costache (Costin) Catargiu⁵⁶ a venit aici sub pretextul că face pregătirile necesare pentru primirea armatei ruse, care va intra curând în Moldova, pentru a lua președinția adunării în numele principelui. Se va decide în această adunare să se ceară intervenția rusească pentru menținerea liniștii în țară. Vestea, dacă e adevărată, dovedește cât de mult ține Rusia să aibă poliția în această țară și să o ocupe ca pe un punct strategic într-un război contra Poloniei și pentru a acționa împotriva Turciei, ridicând slavii și grecii prin prezența trupelor sale pe malurile Dunării.

Știți că reprezentanții Moldovei au fost numiți de domnitor însuși și sunt, negreșit, sateliții lui. Cred că, reunindu-se pentru a delibera asupra intereselor patriei altundeva decât la Iași, au comis o ilegalitate revoltătoare.

⁵³ Housz.

⁵⁴ Leva.

⁵⁵ Pruth.

⁵⁶ Kostaki Katardzik, om politic român.

6 iulie <1848>

Vestea adunării de la Huși nu se confirmă. Se pare că această idee nu a fost decât un proiect. Se vorbește aici că guvernul lui Sturdza este dezaprobat de comisie, că principele este suspendat din funcțiile sale și că boierii sunt împărțiți asupra a ceea ce trebuie să facă. Unii vor o republică, alții o constituție, dar cu un alt principe decât Sturdza...

Holera face ravagii teribile la Iași, arhiepiscopul Roznovanu și multe dintre persoanele însemnate au murit.

[...]

p. 53

18 iulie <1848>, Galați

Există o masă de evrei polonezi în Moldova și Țara Românească. Este aceasta o scăpare [pentru noi] și ar trebui să li se îngrădească întoarcerea în țară. În acest scop se poate da o lege: orice polonez locuind în străinătate, care nu a contribuit de o manieră oarecare la eliberarea țării, își va pierde dreptul de naționalitate și va fi considerat străin în Polonia independentă.

p. 54

Extras din raportul lui Butkiewicz de la 16 la 22 iulie 1848

Agentul n-a primit răspuns la expunerea sa din precedenta depeșă privitoare la Moldova, de aci conchide că punctul de vedere al conducerii emigrației în această chestiune poate fi diferit. Cere de asemenea răspuns la scrisoarea lui Ralet, în care chestiunea intereselor materiale i se pare a fi însemnată. Socotește, de asemenea, că Ralet poate fi folositor pentru a face legături în țară cu oameni pricepuți, care ar ajuta și la întinderea relațiilor în Basarabia și la distrugerea influenței democrațiilor aci și acolo.

p. 73

Sibiu⁵⁷, 11 octombrie 1848

Plecăm poimâine, pe 13, în Galiția. Guvernul român, având nevoie de domnul Ștefan Golescu⁵⁸, mi l-a dat pe Constantin Bălcescu⁵⁹. Din lipsă de oameni, chiar acest Bălcescu a fost numit pentru a se înțelege cu sârbii. El va îndeplini această misiune după ce va fi parcurs Galiția. Înainte de a pleca spre această destinație, avusese încă o altă misiune urgentă, și asta pentru că eu sunt în întârziere cu călătoria mea. I-am văzut ieri pe domnii Tell⁶⁰ și Eliade⁶¹, membri ai guvernului român, și ne-am înțeles, adică generalul Tell mi-a promis să găsească o persoană onestă la Orșova, care va lua asupra sa primirea corespondenței noastre,

⁵⁷ *Hermanstadt.*

⁵⁸ Ștefan Golescu (1809–1874), om politic; membru al guvernului provizoriu.

⁵⁹ Costache (Constantin) Bălcescu (1813–1902), om politic.

⁶⁰ Christian Tell (1807–1887), om politic și militar; membru al locotenenței domnești.

⁶¹ *Iliade*. Ion Heliade-Rădulescu (1802–1872), om politic și de cultură; membru al guvernului provizoriu și al locotenenței domnești.

fie la Brașov⁶², fie la Sibiu. În Galiția voi primi vești de la domnia voastră prin intermediarul român, la adresa pe care i-o voi da. Binevoiți să le spuneți sau faceți să i se spună domnului Ghica⁶³ ce face el. Ei cred că Ghica s-a oprit și că afacerile lor la Constantinopol sunt neprotejate. Îi veți îndatora mult pe acești domni dacă îi veți scrie câteva cuvinte domnului general Tell prin mijlocirea de care mă servesc eu acum, adică prin intermediul consulului Franței la București⁶⁴. Domnul Zablocki⁶⁵ este în Oltenia⁶⁶, care nu a fost încă ocupată. El o duce bine acolo, dar eu nu pot depinde de el. Se spune că // Duhamel a fost înlocuit cu Lüders⁶⁷, că trupele rusești părăsesc principatele și că Sturdza al Moldovei a abdicat. În Transilvania slavii [sic!] și românii se pronunță contra maghiarilor⁶⁸. Nu veți mai primi vești de la mine decât din Galiția. p. 74

Unizi, 19 noiembrie 1848 p. 75

Domnule,

Știți din scrisoarea mea datată la Sibiu că am plecat spre Cernăuți în 13 octombrie. Domnul Constantin Bălcescu trebuia să mă urmeze trei zile mai târziu pentru că era împovărat cu monedă pe care voia să o schimbe în aur și, peste măsură de precaut, pentru a nu fi suspectată călătoria noastră comună de vreun scop politic. La 24 ale lunii trecute am ajuns la Cernăuți; după șapte zile de așteptare, am avut îndoieli asupra sosirii sale și am atribuit această absență greutăților de circulație cauzate de tulburările din Transilvania...

[În continuare se referă apoi la evenimentele din Volânia].

⁶² *Cronstat*.

⁶³ Ion Ghica (1816–1897), scriitor, economist și om politic român, fruntaș al revoluției de la 1848.

⁶⁴ Consul general al Franței la București era, din 1846, Doré de Nion.

⁶⁵ Colonel polonez, angajat al guvernului provizoriu de la București. *Rapoartele* lui către principele Czartoryski sunt inserate în acest volum, p. 324–340.

⁶⁶ <La> *Petite Valachie*.

⁶⁷ Aleksandr Nikolaevici Lüders (1790–1874), general rus, comandant al trupelor ruse din Principate (1848–1855).

⁶⁸ *Les Madjars*.

JOHN PAGET

(1808–1892)

John Paget a fost unul dintre acei călători care se stabilesc, de data aceasta prin căsătorie, în spațiul românesc. Nu insistăm asupra biografiei lui, deoarece ea se regăsește, alături de textul primei sale călătorii în Transilvania (1839), în vol. III al prezentei colecții, la p. 836–845. Căsătoria cu baroneasa Polixenia Wesselényi, legăturile cu cele mai importante familii maghiare ale vremii și naturalizarea sa, chiar înainte de izbucnirea revoluției din 1848–1849, au avut un rol hotărâtor în modelarea concepțiilor englezului John Paget. După ce s-a stabilit la Ghiriș-Arieș, aproape de Câmpia Turzii, încearcă să recreeze atmosfera din țara sa natală construind un conac în stil englezesc, crescând cai de rasă și importând diverse soiuri de plante. În momentul izbucnirii revoluției, John Paget nu pregetă să treacă în tabăra maghiarilor îmbrățișându-le ideile. Deși familia sa a luat drumul Ungariei, stabilindu-se la Debrețin, pentru ca apoi să plece în Anglia, el a rămas în Transilvania pentru a lupta alături de armata maghiară.

Atât manuscrisul englez 13, aflat la secția Manuscrise a Bibliotecii Academiei Române, cât și jurnalul său, arată rolul activ pe care l-a jucat John Paget în revoluția din 1848–1849. Manuscrisul englez 13 este structurat în 13 capitole, inegale ca întindere și dublu numerotate, numerotare care se păstrează și pentru textul selectat. La final, există o anexă, în care sunt prezentate din punct de vedere cronologic principalele evenimente ale revoluției. John Paget a revenit de două ori asupra textului, aducând noi note privind evenimente sau personaje. Cu alte cuvinte, textul se bazează atât pe informații personale, cât și pe relatări sau lecturi ulterioare evenimentelor descrise. Textul selectat face referire doar la evenimentele în care au fost implicați, într-un fel sau altul, românii, pornind din toamna anului 1848 și până la începutul verii 1849, și este într-un totul inedit. Capitolul XXV și Anexa au fost excluse, deoarece ele deja au fost publicate într-o colecție de documente dedicată revoluției de la 1848¹. Jurnalul lui John Paget², ce completează manuscrisul aflat în posesia Bibliotecii Academiei Române, aduce informații despre evenimentele care au avut loc la Cluj în 1849 și nu numai. Mare parte din jurnal a fost scris în perioada șederii englezului la Cluj, iar informațiile nu se limitează doar la acest spațiu. Există informații despre ceea ce se întâmplă în Ungaria, în Țara Românească, dar și despre contactele cu diversele personalități (Nicolae Bălcescu, Iosif Bem și alții) ale vremii. Spre deosebire de manuscrisul englez 13, jurnalul nu a fost scris pentru a fi publicat și nici nu este alterat de schimbări ulterioare. El înregistrează tumultul evenimentelor, schimbările care survin de la o zi la alta în gândurile și faptele oamenilor. Fără îndoială că John Paget a folosit acest jurnal pentru a scrie textul rămas în manuscrisul la Academia Română, dar și articolele, publicate ulterior în presa vremii, favorabile emigrației maghiare. După sfârșitul revoluției John Paget s-a retras în Anglia, unde a rămas până în 1855, când s-a decis să se reîntoarcă în Transilvania.

Informații despre viața și opera lui John Paget întâlnim la Cornelia Bodea, *Revoluția din 1848–1849 în Transilvania și Ungaria văzută de John Paget* în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. II, 1960, p. 187–221 dar și în studiul aceleiași autoare, *De la J. Paget și A. A. Paton la C. Boner și A. J. Patterson* în „R. W. Seton-Watson și românii (1906–1920)”, vol. I, 1988, p. 3–4. Multe din

¹ Cornelia Bodea, *1848 la români*, vol. III. *Revoluția în viziunea contemporanilor*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 446–463; 519–539

² *The diary of John Paget, 1849* în „The Slavonic Year-book”, XIX/1939–1940, p. 237–264 a fost publicat de Henry Miller Madden.

studiile apărute după 1989 sunt dedicate călătoriei făcute de John Paget în 1839, aceasta fiind considerată cea mai importantă descriere a Transilvaniei. Dintre aceste studii amintim pe cele semnate de Carmen Andraș, *Imagini ale românilor în relatările de călătorie britanice (prima jumătate a secolului al XIX-lea)* în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane <<Gheorghe Șincai>> din Târgu Mureș”, 2, 1999, p. 174–203 și Peter Weber, *Românii din Transilvania și Ungaria la mijlocul secolului al XIX-lea în impresiile de călătorie ale lui John Paget* în „Anuarul Institutului de Istorie <<Gheorghe Barițiu>> din Cluj-Napoca”, 44, 2005, p. 51–59. Ținem să precizăm că aceasta reprezintă varianta finală a relatării lui John Paget și nu textul din „Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XXI, 2008, p. 129–166, ce nu a beneficiat de o revizie.

JOHN PAGET

Istoria Revoluției din 1848–1849 în Ardeal³

Cap. XIII

Viața în Cluj⁴ de la sfârșitul lunii sept<embrie> până pe 16 noiemb<rie 1848>

Am rămas cu familia mea în țară atâta timp cât exista o mică șansă de siguranță. După evenimentele din Luna⁵, trupele au ocupat satele din vecinătate până pe 28 <septembrie> când au primit ordine să mășăluiască spre Aiud⁶, care era amenințat de o mare forță de români din Blaj⁷. Toți vecinii noștri ne părăsiseră de mult, ofițerii din ținut, magistrații își găsiseră adăpost la Turda⁸ și pe o distanță de mai multe mile⁹ eram aproape singurii din categoria noastră socială care au rămas pe moșia lor. Totuși, de îndată ce ofițerii mi-au trimis vorbă că au primit ordine să părăsească sediile actuale, am crezut că este prudent să-mi mut familia în Cluj, întrucât nu aveam nici cea mai mică dorință să fim capturați în timpul nopții și închiși la Blaj, cât timp va considera de cuviință comitetul român.

f. 113/2

Acum voi încerca să-i fac o idee cititorului despre modul de viață de care am avut parte la Cluj în următoarele șase săptămâni, căci, cred că acest lucru îi va oferi o mai bună privire asupra vieții revoluționare decât ar putea-o face o simplă povestire a principalelor evenimente. Garda Clujului, care era // destul de bine organizată, cuprindea în jur de 4 000 de infanteriști și un mic escadron de husari. În fiecare zi după cină tobele chemau, întreaga armată la batalioane pentru a exersa. Desigur, acest lucru nu se întâmpla în mod regulat, totuși sentimentul apropierei pericolului îi făcea pe cetățenii leneși să devină mai activi și, astfel armata era

f. 114/3

³ Traducerea s-a făcut după mss. englez 13, existent în Biblioteca Academiei Române. Secția Manuscrise, John Paget, *Istoria Revoluției din 1848–1849 din Ardeal*.

⁴ *Klausenburg*, oraș, jud. Cluj.

⁵ *Lona*, com., jud. Cluj. În trecut purta denumirea de Luna de Arieș. John Paget face referire la măcelul din 12 septembrie 1848, când husarii gărzii maghiare au omorât 22 români. Pentru mai multe informații vezi Gelu Neamțu, *Evenimentele din Luna Arieșului din septembrie 1848* în „Acta Musei Napocensis”, 31, nr. 2, 1994, p. 91–128.

⁶ *Enyed*, oraș, jud. Alba.

⁷ *Balásfalva*, oraș, jud. Alba.

⁸ *Thorda*, oraș, jud. Cluj.

⁹ 1 milă terestră= 1609, 3m.

- f. 115/4 într-adevăr, într-o stare mai bună. De ceva vreme, serviciul de supraveghere și pază a orașului a fost încredințat în întregime gărzilor naționale și o dată, sau chiar de două ori <pe lună> venea rândul fiecărui bărbat să călărească sau să // mărșăluiască în jurul orașului sau al zonei toată noaptea, căutând dușmani imaginari. Din propria mea experiență pot doar să vorbesc despre arestarea unui croitor bețiv, ca rezultat al operațiilor noastre. Alarmerile erau cazuri frecvente și în starea febrilă a cugetului public, cel mai mic motiv era suficient să producă panică. Într-o zi s-a aflat că Urban¹⁰ a venit în oraș deghizat, într-o altă că românii¹¹ incendiau cartierele marginase. Câteodată nu era nici un motiv care să îndreptățească această teamă; oamenii fugeau împreună <și> nimeni nu știa de ce și unde. Într-o dimineață, în jur de ora 7, clopotele au început să bată, tobele au dat acea îngrozitoare alarmă și în câteva momente întreg orașul a fost în picioare. De abia au trecut 5 minute de când sunase alarma, iar eu nu eram <nici măcar> îmbrăcat, servitorii pusese deja șaua pe calul de luptă, echipamentul și armele mele erau de gata de săptămâni <întregi> pentru a fi folosite. Pe când ieșeam în galop pe poartă, bărbați înarmați alergau deja în fiecare direcție să se alăture steagurilor; femei și copiii țipau și alergau către și pentru a căuta locuri sigure unde să-și ascundă // bunurile. Sunetele îngrijorătoare ale tobelor se auzeau bubuind în continuare și trompeta chema și ea husarii la cai. M-am alăturat primului detașament ce ieșea pe poarta orașului și am primit ordine să ne îndreptăm în direcția din care se presupunea că se apropie dușmanul și să nu ne oprim până nu-l atacăm și nu-l reținem. Ne anima un spirit încrezător. Un batalion hanov¹², din care majoritatea erau recruți lipsiți de experiență, a ocupat barăcile și unii au scos la iveală <faptul că> nu erau încă echipați pentru a lua parte la mult așteptata bătălie pentru că, într-adevăr, exceptând armele, erau pe jumătate goi și mulți <dintre ei erau și> desculți.

- f. 116/5 Înainte să ne apropiem de o jumătate de milă, un strigăt a ajuns până la șeful detașamentului: „Dușmanul, dușmanul” și s-a ordonat „în trap înainte”. Fie vederea mi se îmbunătățise, fie nu aveam curajul bețivului, care pătrunsese în câțiva din tovarășii mei înainte de a ieși, că am putut vedea în mod clar, ceea ce doar puteam ghici că urma să întâlnim. Timp îndelungat ne-am răspândit de-a lungul câmpiei și <ceva> se zărea apropiindu-se progresiv. „Sunt trupele austriece în uniforme lor albe”; „Nu, sunt românii în cămășile lor de lână”. „Dar nu sunt steaguri, tobe, țipete, ci par mai degrabă // boii din satul meu ieșiți la păscut, care se hrănesc în linie și care nu amintesc cu nimic de un regiment de soldați”. Acest lucru a fost văzut în zorii dimineții chiar de santinelă, din turnul său, și atunci a fost dată alarma. Desigur, am comunicat această descoperire statului major, dar sub nici o formă nu era un lucru ușor să potolești temerile unui întreg oraș și la ora 12 am fost eliberați și am putut lua micul dejun. Cu ce apetit, vă las să ghiciți! În această perioadă invidia și suspiciunea burgheziei împotriva aristocrației, pe care o considerau favorabilă poziției Austriei, ieșea adesea la suprafață. Bătrânii lideri ai liberalilor erau mai degrabă obiectul unui dispreț popular. Domnii mențineau în

¹⁰ Karl Urban (1802–1877), general austriac.

¹¹ Wallacks.

¹² Hanovra, Saxonia Inferioară, R. Germania.

mod onorabil o direcție precisă a drumului lor și nici nu căutau să atragă popularitatea prin aprobarea a tot ceea ce era cerut, nici nu înșelau populația declarând victoria <ca fiind> ușor de obținut și nici nu tănuiau pericolele apropiatei confruntări. Pe de altă parte, era amuzant să-i vezi pe unii din vechii conservatori. Nimeni nu ura mai amarnic pe foștii săi conducători, nimeni nu se încredea atât de orbește în Kossuth¹³, // nimeni nu dădea atât de cordial mâna cu <<patrioții slinoși>> – cum îi denumeau ei odată – și nimeni nu puneă pe soțiile lor să danseze până la istovire cu *Schusterii* și *Schneiderii*. Din sentiment reacționar, cazinoul și clubul nobililor erau <instituții> îngrijite puțin mai bine decât o infirmierie și deschiderea lor către toți cetățenii neînscrși nu a avut efectul îndepărtării suspiciunilor. Liderii partidului democrat se regăseau printre avocați, preoți calvini și <alți> preoți ambițioși. Acești oameni, considerând că reprezentau inteligența țării, denunțau pe toți aceia care se îndoiau de înțelepciunea, prudența și onestitatea lor – unele dintre acestea <fiind> chestiuni îndoielnice – ca fiind absolutiști și trădători. Nobilimea, pe jumătate ruinată de emanciparea țărănimii, tremura pentru ceea ce mai rămăsese din proprietatea ei; în timp ce cei ce nu dețineau nimic, nu aveau nimic de pierdut, ci dimpotrivă aveau totul de câștigat dintr-o schimbare în viitor, ca și cei care cereau în gura mare locuri și putere, îi denunțau <pe nobili> ca opresori lacomi și dispuși să sacrifice țara propriilor interese. f. 118/6

Era cam în această perioadă – sfârșitul lui octombrie – când guvernul Ungariei a binevoit // în cele din urmă să-și îndrepte atenția spre Transilvania, de unde doar a retras trupe, dar în care nu a trimis în schimb aproape niciun ajutor; și, în sfârșit, am primit îmbucurătoare vesti că un batalion de jandarmi era pe drum. Unui detașament de husari și unei companii de infanteriști din garda națională li s-a ordonat să pornească spre granița Ungariei, să însoțească aceste tunuri la Cluj, pentru că honvezii erau trimiși cu toții împotriva românilor ce erau adunați în număr mare în vecinătatea Aiudului¹⁴ și amenințau orașul. Am fost unul dintre cei numiți pentru această expediție. Aveam două zile de mers spre Fechetău¹⁵, unde trebuia să așteptăm convoiul ce venea din Ungaria. Detașamentul nostru era format din 25 husari, din care 4 erau conți, 3 sau 4 postăvari, un șelar, un avocat, un tâmplar bețiv și câțiva măcelari onești și veseli. Ofițerul responsabil, locotenentul nostru, era el însuși un tânăr deștept, contele Mikes¹⁶. f. 119/11

În prima noapte ne-am descurcat destul de bine, deoarece casa cunoștinței noastre ne-a oferit, cel puțin unora dintre noi, paturi și cina, ceilați fiind instalați cu bine în sat, care era în parte <locuit de> maghiari. Dar în ziua următoare // când am poposit la Huedin¹⁷ am descoperit că nu fuseseră trimise ordine de aprovizionare f. 120/12

¹³ Lajos Kossuth (1802–1894), jurnalist, om politic și revoluționar maghiar. Aflat în fruntea Comitetului Național de Apărare, este numit guvernator provizoriu al Ungariei (14 aprilie – 11 august 1849). După ce demisionează emigrează, ajungând în Imperiul otoman, Anglia, S. U. A. și în cele din urmă în Italia.

¹⁴ *Nagyenyed*, oraș, jud. Alba.

¹⁵ *Feketeto*, azi Negreni, com., jud. Cluj.

¹⁶ Clement Mikes, conte și colonel de husari. Moare la vârsta de 19 ani, datorită unei ghiulele trase de armata rusă în 1849.

¹⁷ *Hunyad*, oraș, jud. Cluj.

sau găzduire și hanurile erau fără mijloace. Din fericire, câțiva mai hoțomani au găsit porumb și un culcuș pentru caii noștri și, în timp ce vorbeau despre acest festin furat, iar unii dintre noi umblau agale cu acel aer nemângâiat, caracteristic oamenilor care nu au mâncat și care cu greu sperau să o mai facă, un măcelar și-a atins pălăria și a expus <privirii noastre> o mare cantitate de carne de vită crudă, aflată sub mantia sa, exclamând: „Domnilor, cât timp veți sluji alături de noi, măcelarii, nu veți căuta o cină căci știm să gătim la fel de bine carnea pe cât să o tranșăm și dacă veți răspunde apelului și veți binevoi să mâncați alături de noi veți găsi gata în jumătate de oră cel mai bun gulaș pe care l-ați gustat vreodată”. Aceasta era o știre glorioasă și niciodată nu a fost o promisiune mai bine ținută. Gulașul consta în bucăți de carne de vită tăiate de mărimea unor îmbucături serioase și aruncate într-un vas mare cu o cantitate considerabilă de untură, de ceapă și de alte mirodenii, în întregime devenită roșie cu paprica sau piperul roșu unguesc. Când această <fiertură> a stat suficient timp la foc // am primit așteptata chemare și am găsit cazanul aburind pus în mijlocul mesei, fără farfurii sau altă veselă, așteptându-se ca fiecare să-și înfigă cuțitul în mâncare și să scoată bucată cu bucată pe măsură ce mânca. Un mare dovleac¹⁸ sau o sticlă din lemn conținând 3 sau 4 sferturi de rachiu¹⁹, bineînțeles fără pahare, a completat aranjamentul și, deși stilul poate fi considerat incorect pentru sala de mese a unui regiment de husari, pot să-l asigur pe cititor că de atunci au fost multe zile în care aș fi fost recunoscător să o mai revăd.

f. 121/13

Înainte de a se înnopta am ajuns la destinația noastră, Fechetău, unde iarăși nu am găsit pregătit pentru noi nici mâncare și nici adăpost. Cu toate acestea am intrat în posesia celor mai bune locuri pe care le-am putut găsi și fără să avem multe de care să ne lăudăm din punct de vedere al confortului, câțiva, opt sau zece, și-au găsit loc în două mici cămăruțe, iar restul huzureau în grajd alături de cai, așa că am reușit să trecem <cu bine> peste cele două zile în care eram obligați să așteptăm venirea tunurilor. Unul dintre veselii măcelari era în mod regulat numit bucătar și, deși mâncărurile sale erau într-o oarecare măsură grosolane, erau potrivite situației și fiecare gurmand știe că o mâncare obișnuită, bine gătită, valorează de douăsprezece ori // mai mult decât un ostropel prost preparat însoțit de nimic altceva decât de un preț ridicat și pretenția de a-l recomanda. În cele din urmă, batalionul a sosit, cu un convoi de câteva companii ale gărzii naționale din Oradea²⁰. După o noapte de fraternizare zgomotoasă cu frații noștri din Ungaria am pornit aproape de revărsatul zorilor, într-o dimineață rece și ploioasă, spre Cluj. La micul dejun nu mai aveam aproape nimic, căci am consumat în întregime nu numai tot ceea ce era în han, dar și în sat, și erau norocoși aceia care își păstrasera o bucată de carne de vită crudă și un pahar de coniac, care să le ajungă până la ora cinei. Aceasta cu greu putea fi numită o dietă și cu toate acestea și eu, care cu doar puține zile înainte părăsisem patul meu de bolnav, unde zăcusem două săptămâni

¹⁸ *Kulács.*

¹⁹ *Strong wine.*

²⁰ *Grosswardein*, oraș, jud. Bihor.

având atacuri puternice de febră intermitentă, fiind atât de slăbit încât cu greu puteam crede că voi lua parte la aceasta expediție, am descoperit că eram pregătit pentru ea. [...]

Fechetău se află chiar sub Bucea²¹, un munte ce separă Ungaria de Transilvania, într-o vale apropiată, udată de Crișul Repede²² și închisă de ambele părți de stânci și copaci agățați pe mai mulți // kilometri. Rapoartele ne-au anunțat că românii se adunau în număr mare în comitatele muntoase din sud și exista teama că ne vor ataca la întoarcere. Reunind forțele noastre, am descoperit că infanteria pe care am lăsat-o la Cluj, formată dintr-o companie a gărzii naționale, era <acum> la Huedin²³ și soldații nu aveau nici măcar o muschetă și, deși erau unul sau doi cu câteva arme, restul abia dacă aveau lănci. Acum ar fi fost de ajuns 20 de vânători români cu puști pentru a opri înaintarea, să ne împuște în tihnă unul după altul și să ne ia tunurile; de aceea am avansat cu o deosebită prudență. Am ajuns în siguranță, deși imediat ce am trecut pe o parte mai deschisă a drumului, doi călăreți ne-au ajuns în galop ca să ne informeze că 15.000 români și-au făcut tabăra la o distanță mică <de noi> și amenințau să atace orașul. A avut loc aranjarea tunului, fitilele păstrându-se arzând, o iscoadă trimisă înainte și am înaintat cu una sau două excepții. Huedinul, este un orașel maghiar, înconjurat // de fiecare parte de sate românești astfel încât existența sa era în pericol pe parcursul întregului război, iar populația <sa> într-o continuă <stare> de panică. Am găsit tabăra românilor în munți la o distanță de două ore de mers de oraș, într-o poziție în care nici cavaleria și nici artileria nu ar fi putut acționa împotriva lor. Cu toate acestea, era important să rămânem aici peste noapte și să-i atacăm în ziua următoare. Conte Mikes și eu ne-am făcut sediul principal în casa unui fermier respectabil, devenit arendaș, un secui²⁴ nobil și bun patriot, și noaptea <ne-a găsit> bucuroși că mâncam bine și <aveam> paturi curate după murdăria și viața proastă pe care o îndurasem. După un vechi obicei eram așteptați de fiica sa de aproape 17 ani, una din cele mai frumoase ființe pe care le-am văzut. Avea toată delicatețea și eleganța manierelor unui doamne din înalta societate, alături de timiditatea și sfiala unei tinere. O amintesc pe această biată fată pentru că atunci când am trecut prin oraș, câteva luni mai târziu, după ce am găsit casa părăsită și <transformată în> nimic altceva decât într-o ruină, cercetând ce s-a întâmplat cu secuul și fata sa, am auzit că în momentul în care maghiarii s-au retras la apropierea austrieilor, tatăl fiind la datorie, // fata a părăsit casa singură și a rătăcit pe jos mulți kilometri până a întâlnit pe cineva care o cunoștea. Acesta a luat-o într-o căruță și a trimis-o într-un oraș maghiar, la o oarecare depărtare, unde a rămas mai multe luni fără a mai putea comunica cu familia. În ciuda pericolului, tatăl înnebunit <de durere>, a rătăcit prin întreg ținutul în căutarea ei și, spre bucuria sa, a găsit-o în cele din urmă nevătămată și alături de prieteni. Oare câte asemenea întâmplări au avut loc în acest război, în

²¹ *Kiralyhàgo*, sat, com. Negreni (fostă Fechetău), jud. Cluj.

²² *Körös*.

²³ *Banffyhunyard*, oraș, jud. Cluj.

²⁴ *Szekler*.

care multe familii au fost despărțite? Ce nenorocire puternică au suferit și cât de puțini au sfârșit atât de bine precum gazda noastră din Huedin !

- f. 126/18 În dimineața următoare un curier a sosit cu ordinele îmbucurătoare că ar trebui să ne grăbim către Cluj. Păcat că nu am mai putut sta, pentru că am fi putut preveni distrugerea unui sat maghiar, Sâncraiu²⁵, aflat la câțiva kilometri de Huedin, care a fost incendiat de către români la două zile <după plecarea noastră> și mulți maghiari au fost omorâți. Au fost trimise trupe din Cluj când s-a aflat de acest dezastru, dar a fost prea târziu. Multe mi-a relatat cumnatul meu²⁶, care comanda un detașament // de husari de-ai noștri și care a vizitat satul ce încă mai fumega. Un tânăr husar a cerut permisiunea de a părăsi frontul, să vadă dacă mai poate fi recuperat ceva din casa tatălui său, cât încă <focul> mai mocnea. Când s-a întors, l-am întrebat dacă a găsit ceva. „Da, a răspuns. Am găsit capul mamei mele și l-am îngropat. Nimic altceva”. Când românii au atacat satul, familia aceasta a rămas în speranța de a mai salva ceva din bunuri. Două dintre fete au fost violate de câțiva dintre acești nenorociți înaintea părinților; mama a fost bătută și omorâtă; tatăl, deși rănit, a supraviețuit. Fetele au fost lăsate în viață, dar cea mai mare a înnebunit. *Cititorul se poate întreba cum mi-am revenit din aceste grozăvii fără o exclamație de uimire sau de reproș. Aveau nevoie? Nu spun mai mult faptele în sine decât tot ceea ce aș putea să spun eu? Oricât de reprobabilă ar părea <fapta sa> , nu a mirat pe nimeni când s-a aflat că a fost nevoit să ardă 3 sate românești, fiind foarte implicat <suflătește> în toate aceste brutalități. Înainte de a depăși jumătate din distanța față de Cluj, am întâlnit un grup de întăriri al gărzii naționale, care în urma informației primite de la statul major că un număr covârșitor de români urmează să atace mica noastră armată, a fost trimis <să ne ajungă din urmă> și <oamenii> au părut surprinși să ne găsească în viață și nevătămați. //*
- f. 127/19 Vestea pe care prietenul nostru avea să ne-o dea era minunată. Urban fusese atacat pe 30 octombrie de către secui în apropiere de Reghin²⁷, armatele sale învinse în întregime și orașul Reghin jefuit și incendiat de secui, locuitorii reușind însă să se salveze. Oricât de bucuros am fost de înfrângerea lui Urban, mărturisesc că incendierea Reghinului a redus din bucuria mea. [...]

Știam, de asemenea, de oprobiul ce s-ar arunca asupra cauzei noastre și de probabilitatea de a se declanșa un război de represalii, ceea ce ar putea să ducă numai la ruinarea țării. Acest act este scuzat de imposibilitatea de a-i înfrâna pe secui, înnebuniți de zvonurile înfricoșătoare legate de abuzurile românilor. Mă tem că această acțiune a fost hotărâtă înainte de luptă <sau> cel puțin așa am auzit²⁸.

- f. 128/20 După ce orașul a fost jefuit și în mare parte ars // aproape toți secuii au început imediat să-l părăsească, întorcându-se acasă pentru a-și adăposti prada. Câteva familii ale nobililor maghiari din vecinătate se temeau în aceeași măsură.

²⁵ Szenttelki, com. jud. Cluj.

²⁶ Francisc Wesselényi (1810–1885), căsătorit cu sora soției lui John Paget, Maria.

²⁷ Szasz Regen, oraș, jud. Mureș.

²⁸ Inițial J. Paget scrisese în ultima parte a afirmației sale; și că *ordinul a fost dat de un ofițer care slujea alături de maghiari, dar care acum se află în grațiile guvernului austriac.*

Era, și încă poate este moda, la Viena, să se scuze excesele românilor și sașilor²⁹ prin provocarea pe care au suferit-o în distrugerea <orașului> Reghin, iar episcopul Șaguna³⁰ a adăugat acest neadevăr atunci când a publicat o listă îngrozitoare a masacrelor provocate de maghiari asupra românilor. Este trist că datele sunt lucruri atât de greu de controlat, dar este sigur că orașul Reghin nu a fost atacat până pe 31 octombrie, așa cum și masacrul maghiarilor de la Sângătin³¹ a avut loc pe 18 octombrie, ca și cel de la Slatina de Criș³², astfel încât orice cugetare pe această temă este inutilă. Aceasta era vestea la care ne-am gândit tot drumul, dar de la intrarea noastră în oraș și până să descălecăm am aflat că Târgu Mureș³³ a fost atacat de Dorsner³⁴ în fruntea a 12 000 oameni cu o puternică artilerie. Secuii au plecat la izbucnirea incendiului din oraș, îndreptându-se spre ținutul secuiesc³⁵ și doar o rămășiță a armatei noastre a rămas. // Fiecare minte f. 129/21 rațională a realizat că jocul a început, dar că îl vom pierde dacă nici un ajutor nu va sosi din Ungaria. Baronul Puchner³⁶ s-a declarat de mult timp împotriva noastră și toate forțele austriece, în jur de 15–20 000 oameni, ajutați de 100 000 români, pe care în parte i-au înarmat <cu arme> din arsenalul Clujului, urmau a fi angajate împotriva noastră; iar noi dispuneam, pe lângă câteva gărzii naționale, de doar 1 batalion de honvezi, ce nu fuseseră niciodată asediați, 300 de husari de-ai lui Kossuth și 2 escadroane secuiești de husari, din care jumătate erau români. Totuși, Ungaria a promis să trimită un ajutor substanțial și astfel devenea necesar să rezistăm cât mai mult posibil. Discuția a fost inutilă. Puchner și Urban au fost amândoi invitați de către guvern³⁷ să ocupe Clujul, cu condiția să-l protejeze de români, dar au refuzat pentru că doar cucerirea i-ar satisface.

Acum, orașul a devenit într-adevăr ca o tabără. Străzile erau pline permanent de soldați mergând sau întorcându-se de la exercițiile militare, iar piața era ocupată de artilerie. Patrurile erau dublate și cei cărora li se permitea să părăsească locul li se recomanda o mare precauție. Nu era nici o masă de croit, // dar hainele rupte f. 130/22 erau transformate cu hărnicie de doamne în pansamente pentru acoperit rănilor și multe dintre autoritățile orașului se adunau în sala mare a Palatului Reduta³⁸ și își petreceau diminețile făcând cartușe, în timp ce preoțimea și profesorii lucrau la o mașină care realiza încărcături explozive pentru muschete. Românii, care se adunaseră în mare număr pe 23 la Nagysak³⁹, aproape de <locul> joncțiunii dintre

²⁹ *saxons*.

³⁰ Andrei Șaguna (1809–1873), episcop ortodox (1848), mitropolit al Transilvaniei (1864), participant la revoluția pașoptistă din Ardeal, fondator al Gimnaziului Românesc din Brașov și membru al Academiei Române.

³¹ *Kiseneyed*, sat, com. Apoldu de Jos, jud. Sibiu.

³² *Szlatina*, sat, com. Dezna, jud. Arad.

³³ *Maros Váshely*, oraș, jud. Mureș.

³⁴ V. Dorsner, colonel în armata austriacă și comisar imperial în Transilvania.

³⁵ *Szeklerland*.

³⁶ Anton Puchner (1779–1852), baron, feldmareșal-It., general comandant al Transilvaniei.

³⁷ *Gubernium*.

³⁸ *Redoute Saal*. Palatul Reduta din orașul Cluj-Napoca, jud. Cluj, este din 1959 sediul Muzeului Etnografic al Transilvaniei.

³⁹ Localitate neidentificată.

Arieș⁴⁰ și Mureș⁴¹ și, din nou, în apropiere de Aiud, <alături> de un grup de infanterie, un escadron al husarilor lui Kossuth sub comanda maiorului Banngalen, <au fost> complet dispersați prin pierderea câtorva sute dintre ei. În fața a 6 <000> sau 8 000 de români căpitanul, contele Gergely Bethlen⁴², a îndrăznit să treacă râul Mureș și, atacându-i în fruntea unui escadron de husari, i-a pus pe toți pe fugă <încă de> la prima șarjă. Totuși, asemenea pierderi abia erau simțite în marea masă <a românilor> și, chiar dacă erau înfrânți, noi țărani fanatici le luau locul, teroarea și haosul fiind astfel menținute. La sfârșitul primei săptămâni din noiembrie, aceste

f. 131/23 trupe din apropierea Mureșului au fost rechemate // la Cluj și doar o mică gardă a fost lăsată la Turda⁴³, pentru că acum devenise sigur că Urban se apropia de Cluj dinspre est, prin Valea Someșului. Totul era pregătit pentru apărare. O revizuire a trupelor a fost ținută de generalul Baldacci⁴⁴ pe 11 noiembrie și era decis ca pe 12 <noiembrie> o parte a trupelor noastre, constând din 4 sau 5 companii de honvezi, aproape 200 secui, husarii lui Kossuth și o baterie de 6 jandarmi să avanseze pentru a se întâlni cu Urban, despre care se spunea că era în apropiere de Dej⁴⁵, <la o distanță> de 30 mile de Cluj. Marșul din primele zile, care erau reci și ploioase, a dus aceste trupe obosite, plouate și înfometate, la Răscruți⁴⁶. Nu s-a făcut nici o pregătire deosebită pentru ele și au fost obligate să stea pe pământ și să

f. 132/24 se hrănească cu proviziile pe care și le aduseseră cu ele. Era un serviciu greu pentru orașenii grași, care nu știau că un om poate să trăiască fără două mese calde pe zi și acestea solide. În dimineața următoare, pe 13 noiembrie, toba i-a trezit la <ora> 4 și până la prânz s-au întâlnit cu o parte din garnizoanele dușmanului, care au // început să se retragă la apropierea lor și doar la ora 2–3 au plecat de la Gherla⁴⁷ către Dej.

Urban avea două sau trei mici părți din artilerie, cu care a început să salute diviziile pe măsură ce se apropiau de el. Curând a devenit evident că orașenii, care erau pregătiți să-l „mănânce” pe Urban și trupele sale cu o oră înainte, acum nu mai erau dispuși să-și pună prețioasele lor persoane în pericol. Infanteria ușoară nu putea fi prea departe; în zadar curierii erau trimiși cu ordine, în zadar generalul și oamenii săi călăreau în fața trupelor, în zadar ofițerii porneau înainte ca nici un bărbat să nu-i poată urma. Generalul Baldacci a văzut că în câteva minute totul va fi pierdut, dacă lucrurile vor continua astfel și a ordonat cavaleriei să atace și să captureze tunurile inamice. Au atacat. O bubuitură s-a auzit deasupra cailor lor și au luat-o la goană; și era imposibil să-i faci să mai atace a doua oară sau să oprești infanteria, care acum se retrăgea în dezordine în fiecare parte.

⁴⁰ Aranyos.

⁴¹ Maros.

⁴² Gergely Bethlen (1810–1867), conte revoluționar și general.

⁴³ Thorda, oraș, jud. Cluj.

⁴⁴ Manó Baldacci (1807–1852), general maghiar.

⁴⁵ Dees, oraș, jud. Cluj.

⁴⁶ Válaszút, sat, com. Bonțida, jud. Cluj.

⁴⁷ Szamosújvár. Gherla, oraș, jud. Cluj.

Din fericire, Urban nu a profitat de victoria sa, căci <dacă s-ar fi întâmplat acest lucru> nu ar fi putut fi evitat un masacru îngrozitor. // Nu știu dacă a presupus f. 133/25 că este doar o manevră să-l înlăture din poziția sa, sau că se vor reîntoarce, dar, din fericire pentru ei, așa au stat lucrurile. Un bărbat simte, iar el a fost luat prin surprindere de cavaleria dușmanului la marginea drumului, într-o tavernă unde a stat prea mult. Era aproape imposibil să regrupezi trupele, majoritatea <soldaților>, așa obosiți cum erau, nu s-ar fi oprit până nu ar fi ajuns la casele lor.

Purtarea generalului Baldacci nu avea nici o scuză. Imediat ce a aflat că lupta a fost pierdută l-a chemat pe colonel, contele Mikes, dându-i comanda trupelor și <cerându-i> să facă o tabără la Răscrucii, în timp ce el s-a urcat în tăcere în trăsură și a plecat spre Cluj. Un om atât de curajos (după cum Baldacci se arăta a fi) ar putea fi fără îndoială dezgustat de așa o lașitate, pe care cineva ar înțelege-o ușor, dar nefericitul eveniment i se datorează lui. Se părea că el aștepta de la gărzile naționale aceeași răbdare, aceeași supunere oarbă și aceeași disciplină ca și de la trupele regulate. Cu 7 tunuri mari îndreptate spre doar alte 3, mult mai mici, ar fi putut și ar fi trebuit să rezolve întreaga problemă cu artileria sa, în ciuda // poziției f. 134/26 dușmanului, și ar fi trebuit să știe că cetățenii obosiți și înfometați nu sunt deloc genul de oameni care să caute gloria în fața tunului și să se oprească în adăpostul lor, când îl văd pe generalul lor arătându-le drumul <ce trebuie urmat>. Cum husarii din Cluj nu erau afară, nu am văzut nimic din această întâmplare, dar erau mulți binevoitori și am auzit de la cei care au văzut. Bietul baron Bornenuza, care comanda compania de infanterie, mergea în fața lor cu o mare demnitate să-și preia poziția când, pe măsură ce urca o mică movilă, care l-a adus în vizorul dușmanului, a descoperit că oamenii săi s-au oprit fără să urmeze <vreun> ordin. În zadar le-a ordonat, în zadar i-a rugat, nici un om nu avansa. Și iată-l pe el stând pe colină <și strigând: „Vă rog domnilor urcați. Va asigur că veți fi în siguranță aici, sunteți departe de bătaia puștii”, dar toți au luat-o la fugă și l-au lăsat singur în gloria sa. Poate că unii <cetățeni> ar protesta, zicând că nu e greșeala lor și așa după cum unul dintre ei mi-a spus, Baldacci era un trădător pentru că i-a adus acolo și i-a pus chiar în fața tunurilor lui Urban pentru a fi împușcați. „Acele ghiulele”, după cum observa un cofetar către cumnatul meu atunci când călărea în fața rândurilor, // „sunt bomboane, dragă baroane”. În chiar acea seară eram la datorie patrulând f. 135/27 zona, la 3 sau 4 mile de oraș pentru a preveni un atac neașteptat din partea aceea și, pe când ne întorceam din rondurile noastre, curând după miezul nopții paznicul de la intrarea orașului ne-a oprit cu vestea tristă că bătălia era pierdută și trupele noastre erau în retragere.

La primărie ni s-a confirmat vestea și peste câteva clipe am întâlnit un prieten care îl văzuse pe unul dintre fugari. Chestiunea era dincolo de orice îndoială, generalul megând la culcare peste măsură de dezgustat de întreaga afacere. Se punea acum întrebarea ce vom face cu familiile noastre: le vom lăsa la Cluj sau le vom trimite în vreun oraș din Ungaria unde vor fi înconjurate de țărani maghiari și neexpose la crudele violențe ale românilor ce însoțeau armata austriacă și care ar putea comite abuzuri înainte ca armata să le poată preveni? Mă hotărâsem de mult timp ca prima înfrângere pe care o vom suferi să fie pentru mine semnalul de a-i f. 136/28

trimite <în Ungaria> //, indiferent cât de dedicat eram datoriei mele. Nu puteam să-i iau în seamă pe cei care lăsau totul pe ultimul moment și era de neconceput să pleci cu o armată în retragere. În consecință, i-am trezit imediat, am făcut toate bagajele și până la ivirea zorilor erau în drum spre Debrețin⁴⁸, unde se hotărâse să se stabilească. Câțiva dintre cei mai sfioși au plecat spre Ungaria puțin mai devreme, iar alții și-au amânat plecarea până a doua zi. În dimineața următoare uimirea în Cluj era mare. Nici prăpăditul de paznic nu a putut oferi vreo explicație bună pentru plecarea lui. S-a întrebat peste tot ce trebuia făcut. Consiliul orașului s-a întrunit, <iar> ofițerii chemați spre consultare primeau vești că până seara un mare corp de gărzii naționale va sosi din Ungaria și s-a hotărât că putem pune din nou la încercare norocul războiului, <că trebuie> „să apărăm – ca să folosesc cuvintele curajoasei municipalități – orașul până la ultimul om”. Dar cum mulți dintre cei care făceau parte din gărzile naționale dovediseră cât de puțin dispuși erau pentru asemenea acte de curaj extrem, s-a decis în mod public ca toți aceia care nu simțeau chemarea de a se sacrifica pentru patrie, care-și // pierdeau curajul în timpul luptei, să-și predea armele ce vor putea fi folosite de mâini mai demne.

f. 137/29 Nu mai puțin de o treime din gărzile naționale și-au arătat adevărata lor valoare, supunându-se ordinelor. S-a descoperit că mulți dintre cei mai buni oratori erau printre aceștia și că muschetele cruceate erau date trupelor ungare care, spre tristețea noastră, am descoperit că erau doar o adunătură de țărani înarmați cu sulite și furci. În ultimele două săptămâni ziarul oficial, *Buletinul*⁴⁹, a avut doar anunțuri repetate legate de apropierea contelui Edön Karoly⁵⁰, cu o armată de 50 000 oameni. Contele Sandor Teleki⁵¹ urma să înainteze și el, cu o armată venind din Baia Mare⁵². Și toți acești aliați laudăroși s-au dovedit a fi câteva sute de țărani unguri fără arme sau pregătire militară, iar pe contele Edön Karoly nu l-am putut auzi niciodată și nici nu l-am văzut luând parte la apărarea ținutului. //

Cap. XIV

Atacul asupra Clujului și retragerea la Huedin

Cu greu am fost surprinși în dimineața zilei de 15 noiembrie, când am aflat că inamicul a înaintat până la Apahida⁵³, un sat la 7 mile de Cluj. Toba a chemat la arme și până joi, trupele și-au reluat locul de întâlnire, iar orașul avea într-adevăr o înfățișare de război. Husarii noștri au fost aduși în piață, numărul lor <crescând> datorită înrolării în timpul unei nopți a mai multor voluntari din Turda. // Toate trupele regulate și o parte din gărzile naționale se retrăseseră din acel loc, așa cum și magistrații orașului stabiliseră că nu își vor pune în pericol siguranța apărându-se,

⁴⁸ *Debretzen*, oraș, comitatul Hajdú-Bihar, R. Ungaria.

⁴⁹ *The Közlöny*.

⁵⁰ Neidentificat.

⁵¹ Sandor Teleki (1821–1892), conte și om politic maghiar.

⁵² *Nagybánya*, oraș, jud. Maramureș.

⁵³ Apahida, com., jud. Cluj.

ci se vor preda inamicului imediat. Am rămas pe caii noștri până la ora 4, fără a ne mișca. Era un nebun pe undeva. Aghiotanții și ordonanțele⁵⁴ erau într-un continuu du-te-vino de la avanposturi la Someșeni⁵⁵, un sat la aproape două mile de oraș, sediul generalului Baldacci, dar nici un ordin nu a fost dat. În cele din urmă am aflat că generalul a declarat că nu va comanda <niște> trupe care s-au purtat atât de prost, că încă o astfel de înfrângere îi va distruge reputația de soldat de război. Cu toatea acestea, a fost în sfârșit convins să preia comanda, sau cel puțin să dispună de trupe în cel mai bun mod și la ora 4 s-a urcat pe cal și cerând o escortă, un detașament de husari din care făceam parte și eu, a plecat cu el. Am călărit până la satul Someșeni, unde trupele noastre au fost dispuse și, după ce am trecut micul pod de cealaltă parte, întreaga armată a inamicului a ieșit la vedere ocupând dealurile de ambele părți ale râului și părăd că se pregătește să atace orașul pe una din laturi. Trebuie să menționez că <orașul> Cluj se află în valea Someșului⁵⁶, care f. 139/34 // are mai puțin de o milă în lungime și adesea este restrânsă de dealuri ce o străjuiesc atât la nord cât și la sud.

Inițial, chiar și orașul a fost fortificat și o porțiune considerabilă de ziduri sunt în picioare, dar mahalalele, ce astăzi sunt la fel de întinse ca și orașul, se găsesc de fiecare parte și sunt expuse pericolului, pentru că sunt formate în majoritatea lor din colibe mari construite din lemn cu un acoperiș cu țiglă de șindrilă sau paie. Pot fi incendiate cu ușurință. Era, în consecință, imposibil a apăra orașul și lupta trebuia dusă la câmpie, înainte de Someșeni; și totul arăta că nu va mai trece mult până când un asemenea eveniment se va produce. La nord de râu puteam vedea cum pe dealurile de deasupra Apahidei se aduna o mare parte din cavalerie și, cel puțin după partea în care se îndreptau cu regularitate, era evident că erau soldați, restul fiind probabil țărani călare. Aceștia erau la o distanță de aproape 3 sau 4 mile. Totuși, la sud, garda inamicului ce <acum> avansase, cobora dealul și își desfășura forțele pe câmpie, pe o distanță nu mai mare de o milă, // în timp ce un lung șir de trupe se vedea urmându-le. Ambele divizii au tras cu tunurile la f. 140/35 intervale <egale> dorind fie să ne trimită semnale fie să ne descurajeze, arătând superioritatea artileriei lor.

Generalul, după ce a trimis un grup spre recunoaștere, s-a întors în sat și a intrat în prima casă, ca să scrie ordinele pentru trupe. În câteva minute, căpitanul, un ofițer din marina engleză⁵⁷, ce stătea în țară de câțiva ani și care călărise alături de grupul de recunoaștere, a galopat înapoi să spună că dușmanul și-a pus tunurile pe drumul principal și a tras în husari, care au fost nevoiți să se întoarcă. Afirma cu tărie că inamicul înainta cu intenția de a ataca în această seară. Era acum trecut de ora 6 și generalul Baldacci a încheiat raportul cu un „Da’ de unde! Austriecii nu sunt așa de nebuni să atace un oraș noaptea, când noi știm terenul mai bine ca ei.” A dat cu seninătate ordinele pentru noapte și ne-am întors cu el la Cluj. Satul Someșeni era apărat de un pârau îngust, atât de mlăștinos, încât dacă podul din

⁵⁴ *Aides de camp and ordellies.*

⁵⁵ *Szamosfalva*, azi cartier al orașului Cluj-Napoca. Până la începutul secolului XX a fost o comună.

⁵⁶ *Valley of the Szamos.*

⁵⁷ *An officer in the English Navy.*

f. 141/36 lemn era tăiat, nici o artilerie nu ar fi putut trece până nu era reconstruit; // cu toate acestea, nimic nu a fost făcut, satul fiind ocupat de câteva companii ale gărzilor naționale, în timp ce, spre drumul către Cluj, o poziție puternică apărată, de o mare mlaștină, a fost preluată de artileria unei companii de honvezi și de aliați unguri.

Seara era puțin rece și trupele deja începuseră să-și aprindă focurile, iar căruțele încărcate cu pâine, slănină și butoaiele cu vin luate pentru drum păreau să le promită o cină îndestulătoare. De îndată ce am ajuns, ne-am grăbit și noi să ne hrănim caii și am fugit la club⁵⁸ să vedem dacă poate fi obținut ceva ce poate merita numele de cină, pentru că timp de 12 ore nimeni nu luase o îmbucătură. Chiar când ne-am așezat la masă și primele cotlete și-au făcut apariția, acea tobă afurisită a împrăștiat din nou o panică îngrozitoare. [...] // Toată lumea a sărit de la

f. 142/37 masă lăsând cotletele pe jumătate terminate, săbiile au fost puse în teacă, dolmanele au fost aruncate pe umeri și toți am fost pe șa, într-un timp tot atât de scurt cât îți ia să povestești. Între timp, împușcături îndepărtate se auzeau din când în când, mai clare atunci când vântul arunca rafale puternice, trupele înaintau și grupuri de femei și copii începeau să se adune în piață, căci toți bărbații erau la datorie. Și un număr de străini, fugari din ținut, ce nu erau înrolați, umpleau străzile și prin plângerile lor creșteau confuzia. Ordinele noastre erau să rămânem neclintii în piață și sub nici o formă să nu ne mișcăm fără vreun ordin. Scena devenea cu fiecare moment din ce în ce mai tulburătoare. Un husar dezertor alerga în galop pe

f. 143/38 stradă, strigând: „Totul este pierdut! Dușmanul este la // porțile <orașului>”. Împușcăturile păreau să crească în intensitate apropiindu-se din ce în ce. Cărcotelile oamenilor deveneau mai zgomotoase. Un număr mare de țărani unguri care ne salvaseră alergau prin piață, în degringoladă, cerând <să afle> drumul spre Ungaria. S-a auzit mersul carelor de artilerie, <și> tunurile noastre <ce> se retrăgeau. Acestea au fost urmate de un detașament de husari. În curînd dinspre Someșeni începură să se vadă flăcările și în câteva minute au izbucnit cu o asemenea violență încât au luminat întreg orașul. *Nu voi uita niciodată ușurarea pe care am simțit-o știind că soția și familia mea, ca și o parte din surorile mele, erau în siguranță. În agitația unui asemenea moment, simțul rațiunii este unul dintre puținele lucruri pe care oamenii îl iau în considerare, dar calmul îi obligă să rămână la datorie, <chiar și> atunci când cunoașterea faptului că cei dragi sunt expuși pericolului trebuie să fie de nesuportat. Ar fi trebuit să-mi fac datoria chiar și în astfel de situații, dar trebuie să mărturisesc cât de dureros a fost pentru mine că nu am fost dat judecății.*

Primăria, care se afla în partea opusă locului în care noi stăteam, a devenit centrul atenției. Primarul și o parte din magistrații importanți au ieșit în balcon și au citit un apel la capitulare adresat de generalul Wardener⁵⁹. „Trădare, trădare” se

f. 144/39 auzea de la un capăt la celălalt al pieții. „Jos cu trădătorii! Jos cu primarul! Jos cu comisarul, <baronul Vay>! Jos cu nobilii!” Mulțimea se grăbea acum spre casa comisarului, baronul Vay⁶⁰, cerând să-l vadă și imediat ce <acesta> a ieșit să le

⁵⁸ *And ran to the club.*

⁵⁹ August Reud von Wardener (1785–1848), baron și general austriac.

⁶⁰ Miklos Vay (1802–1894), baron și om politic maghiar.

vorbească s-au tras două împuşcături // în el și fără îndoială că ar fi fost mort dacă domnul Charles Zeyk⁶¹ nu s-ar fi aruncat asupra lui și nu ar fi declarat că nimeni nu ar trebui să-l lovească fără să treacă mai întâi peste trupul său. Dintre acești răsculați doar conducătorii erau clujeni, restul fiind în cea mai mare parte fugari din alte orașe sau soldați lași din garda națională, care-și părăsiseră posturile la ora pericolului. Acum a fost momentul când au început să se audă noi șoaapte. Voluntarii și cei care veniseră din Turda au fost primii, urmați curând de alții. „De ce stăm aici? Lăsați-ne să plecăm și să aducem înapoi tunurile. Lăsați-ne să pornim împotriva dușmanului. Suntem trădați.” În zadar comandantul nostru le-a spus că ordinele sale erau să nu ne mișcăm din post până la o nouă înștiințare. Era inutil, căci erau nerăbdători să facă ceva și, ca să preîntâmpine ca jumătate din ei să rățească <prea> departe, el a consimțit în cele din urmă să urmărească tunurile și să încerce să le aducă înapoi.

Când treceam pe lângă casa generalului Baldacci, nu am putut să nu observ că o trăsură de călătorie stătea deja pregătită în curte, în timp ce grăjdarii tocmai plecau cu caii înșeuai. Nu știam atunci că generalul nu fusese // la locul acțiunii, ci f. 145/40 era ocupat cu strângerea lucrurilor în liniște, pregătindu-se de plecare. Pretutindeni era o confuzie ciudată. La capătul orașului am găsit o parte din gărzile naționale, care opreau pe oricine să iasă din oraș. Partidul democratic era dornic ca nimeni să nu plece, în speranța că dacă orașul va fi capturat, răzbunarea dușmanului va cădea mai degrabă asupra bogaților decât asupra lor. Nici măcar femeilor nu le îngăduiau să treacă și am văzut o trăsură întoarsă <din drum> și o doamnă luptându-se în noroiul jumătate înghețat. Am trecut și noi pe lângă un <profesor> foarte radical și un la fel de radical avocat care, deși căpitani în garda națională, își părăsiseră drapelul și se furișau în tăcere. Am avut destulă milă creștinească să-i lăsăm pe bieții bărbați să treacă neobservați căci, dacă ar fi fost recunoscuți, mulțimea i-ar fi sfâșiat în bucăți, cu toate că nu am putut să nu observăm diferența dintre actuala privire descurajată și pașii tanțoși și mândri și cuvintele laudăroase de acum câteva zile. Cât timp ne odihneam, un ordin a fost obținut de la cineva, cel puțin de la o autoritate, pentru a readuce tunurile și a venit și vestea că dușmanul a fost respins și doar un singur curier a fost trimis să readucă artileria // De fapt, întreaga f. 146/49 retragere a artileriei era fapta lașă a locotenentului, <realizată> pe răspunderea sa, el întorcând alaiul cu 7 tunuri fără să tragă un foc și înșelând pe toată lumea prin declarația <sa> că a făcut aceasta din ordinul superiorului său. Când ne-am întors orașul era la fel de pustiu, răceala chinuitoare a nopții sau oboseala și agitația zilei pârând că i-a ținut pe toți în casele lor.

<Am aflat că> în absența noastră, generalul Baldacci fusese prins de oameni, în timp ce încerca să plece, și luat prizonier la primărie, că baronul Vay a fost obligat să însoțească mulțimea la avanposturi și că aceeași putere atotputernică îl numise pe baronul husar – întru totul împotriva voinței sale – comandantul lor. Se părea că austrieccii intraseră în Someșeni fără opoziție, artileria și gărzile naționale retrăgându-se fără să tragă un singur foc și doar honvezii au staționat între sat și

⁶¹ Charles Zeyk (1800–?).

oraș sub comanda maiorului, baronul Banffy⁶², și a căpitanului, contele Oliver f. 147/42 Bethlen⁶³, și i-au întâmpinat cu un foc susținut care i-a aruncat în confuzie și i-a obligat la o retragere grăbită. Această primire // era atât de neașteptată pentru austrieci că a produs o panică totală și, în ciuda așteptărilor, s-au retras la Răscruți, în jur de 15 mile, fără să se oprească, iar dacă generalul ar fi fost prezent și cavaleria ar fi încercat să-i hărțuiască, fără îndoială că ar fi suferit pierderi grave. Așa cum a fost, trebuie să le mulțumim acestor doi ofițeri că orașul nu a fost luat prin surprindere în timpul nopții, căci cel mai probabil ar fi căzut victimă românilor, care însoțeau în număr mare armata austriacă și care nu ar fi putut fi împiedicați cu nimic de la abuzuri în momentul victoriei și în confuzia nopții. Cel puțin de o asemenea nenorocire Clujul a fost cruțat. În așteptarea unor zile de muncă obositoare, a doua zi eu nu știam ce să mai cred, decât că victoria a readus <în sufletul nostru> curajul, deși unii magistrați aveau tendința să capituleze. Eram bucuros să mă arunc în patul meu și să prind forțe împotriva lor, dacă ar fi fost nevoie <de ele>.

În dimineața următoare, la ora 4, am fost trezit de cumnatul meu, care m-a anunțat că orașul a capitulat, trupele au plecat și dacă // nu doream să fiu prins și f. 148/43 făcut prizonier trebuia să plec în mai puțin de un sfert de oră. O parte din noi, care-și trimiseseră familiile și care erau hotărâți să stea alături de oraș și să lupte atâta timp cât orașenii se mențineau pe poziție, erau la fel de hotărâți să-l părăsească dacă ar capitula. Unui domn nu îi este pe plac să se supună ceremoniei dezarmării, fie și în ultimul moment, dar nici noi nu eram încă siguri că am ajuns într-o asemenea situație. Au fost de ajuns, doar câteva minute pentru ca un servitor dornic să mă urmeze, să se pregătească și să-și găsească un cal liber, iar eu, lăsând casa în grija altui servitor, m-am aruncat în șa și m-am alăturat cumnatului meu, ieșind călare din bietul Cluj, lăsând ce bunuri aveam acolo la mila cuceritorilor. Am găsit aproape pe toată lumea în stradă. Ici și colo câte un întârziat se grăbea spre tovarășii săi, dar abia când am ajuns în mahalale ne-am găsit în confuzia mulțimii și zarva retragerii. Căruțe stricate și răsturnate blocau drumul, mobilă adusă de atât f. 149/44 de departe și lăsată de izbeliște pe <ambele> părți // ale drumului. Aici un honved rătăcit, colo un husar ce coborâse de pe cal. Într-un loc am găsit trei tunuri cu două căruțe cu muniție așteptându-o poate pe a treia să fie încărcate și nimeni nu le păzea, doar un sergent care probabil nu a fost soldat <decât> șase săptămâni, le purta de grijă. L-am ajutat să recupereze căruța pierdută și l-am însoțit până s-a eliberat de mulțime și confuzie. Pe când ne îndepărtam de oraș și ne apropiam de satul Mănăștur⁶⁴ și urcam dealul ce domina câmpia Someșului pe o distanță destul de mare am văzut, atât cât am putut cuprinde cu privirea în lumina lunii reflectată în zăpadă, drumul alb acoperit de grupuri răzlețe <de oameni>. Frigul era acum

⁶² Probabil baronul Joseph Bánffy (1817–1852), ofițer maghiar. Vezi Liviu Botezan, Ela Cosma, Ionuț Isac, Attila Varga, *Dicționar al personalităților Revoluției de la 1848–1849 din Banat și Transilvania. Chipuri dintr-un an de neuitat*, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 14.

⁶³ Oliver Bethlen (1826–1892), ofițer de honvezi de origine maghiară.

⁶⁴ *Monostor*, azi cartier al orașului Cluj-Napoca.

pătrunzător – și deși cu două zile înainte avusese loc o cădere puternică de zăpadă – pământul era înghețat și îndeajuns de tare, iar vântul de nord, purtând cu el bucăți ascuțite de gheață, bătea cu furie și ne ajungea până la oase. Nu voi uita niciodată toate acele priveliști de suferință, pe care acea retragere le aducea cu sine. O femeie săracă, pe jumătate îmbrăcată, încerca să țină în viață și la căldură un copil aproape dezgolit pe care-l strângea la sânul său. //

Bătrânii, ajutați de copiii lor, mergeau clătinându-se sub povara anilor și f. 150/45 tremurau de frică. Familii întregi și-au părăsit casele, destul de nepregătiți, și rățăceau și ei fără să știe pe unde. Pe unii dintre aceștia am reușit să-i oprim la satul următor și să le explicăm că orașul nu a fost capturat de români, după cum se temeau, ci predat trupelor austriece, și deci viața și bunurile lor vor fi în siguranță. Alții erau mult prea îngroziți să asculte rațiunea și s-au grăbit să se expună fiecărui pericol ce venea din partea soldășimii bețive și dezorganizate, care se împrăștia fără să se afle sub vreo comandă sau subordonare. Deși mare parte din husarii lui Kossuth și din cei care formau batalionul de honvezi erau transilvăneni, abia puteau fi surprinși câțiva clujeni <printre aceștia>, căci ei nu au răspuns chemării la o asemenea ocazie, precum făceau de obicei. Prietenii și rudele, iubitele, mamele, soțiile sunt cu toți dușmani triști ai disciplinei, dar într-o armată așa de tânără ca a noastră, constituită într-un moment în care ideile de subordonare nu erau tocmai cele mai răspândite și acceptate, mai ales de bărbații // care nu aveau nici o idee f. 151/46 despre îndatoririle poziției lor, nu este de mirare că o retragere care încearcă forța celor mai bune trupe <reușește> să le dezorganizeze în întregime. Cu toate acestea, o mare parte din vină trebuie adusă ofițerilor, pentru că eu pot asigura pe deplin <pe toți aceia ce se îndoiesc> că pe tot parcursul drumului de 20 mile al retragerii noastre nu am văzut nici odată 50 oameni din corpul nostru sau dintr-altă parte comandați de ofițerii lor. Nici măcar companii sau escadroane care să fie reunite sau ofițeri care să-și facă datoria, <deși> știu că existau și astfel de excepții, cu atât mai lădabile pentru raritatea lor, dar printr-un nu știu ce „noroc” nu am întâlnit niciunul.

Mulți dintre acești honvezi răzleți se amuzau trăgând focuri de armă, în orice obiect de pe drum pe care îl străpungeau după placul lor, câteodată un câine câteodată o clădire; o dată am văzut un tovarăș care a ținut înadins într-un băiat ce alerga prin zăpadă, iar altădată un glonte a venit șuierând aproape de carele noastre. (...) Unele abuzuri erau imposibil de controlat – un grup de persoane în suferință cu plăcere ar descărca o salvă și ar incendia // o cârciumă, pentru că ușa nu era f. 152/47 deschisă celor ce cereau vin, și doar datorită muștrării cumnatului meu, toți au putut pretinde gazdei să ne reîmprospăteze <proviziile> la întoarcerea noastră și așa am salvat-o.

La Gilău⁶⁵ am regăsit o parte din prietenii noștri care porniseră mai devreme, iar de alții nu am putut afla nimic. Trupele care fuseseră strânse se odihneau aici și artileria se pregătea deja pentru următoarea mișcare. Aici l-am văzut și l-am întrebat pe locotenentul aflat la comanda tunurilor, un soldat obișnuit din artileria

⁶⁵ Gyalu, com., jud. Cluj.

austriacă, care era cauza retragerii sale precipitate <și> m-a asigurat că avea ordine scrise să acționeze astfel. Totul era o invenție plină de lașitate, cum adesea mi-a fost dat să văd. Era curios de văzut modul diferit în care a luat naștere acest ghinion <sau> cum câțiva și-au putut păstra sângele rece și aveau câte un cuvânt încurajator pentru fiecare problemă ivită <în timp ce alții> păreau să fi fost în întregime copleșiți de el. Trăsurile pline cu copii erau cele mai vesele din gloată și f. 153/48 niciun pericol nu-i putea speria acum, pentru că de mult timp// își depășiseră teama. Fiecare han, fiecare căsuță de pe <marginea> drumului era atât de plină <de oameni> încât era inutil să cerem de mâncare pentru noi sau caii noștri; <cu toate acestea> satul Dumbrava⁶⁶, aflat la o distanță de o jumătate de milă de drum, ne-a oferit <și> nouă adăpost, dar și sârmanilor noștri cai, a căror înfățișare începuse să dezvăluie din chinul <îndurat> în ultimele zile.

Cap. XV

f. 154/49

Retragerea din Cluj

După câteva ore de odihnă ne-am urcat din nou pe gloabele noastre și ne-am grăbit spre Huedin⁶⁷, pe o furtună înțepătoare de vânt și zăpadă, care ne-a făcut adesea să ne întrebăm dacă retragerea din Moscova⁶⁸ fusese mai dureroasă [...] Chiar și drumul era acum o singură bucată de gheață și bieții cai alunecau, incapabili să se mențină pe picioarele lor. Și dacă noi, oameni puternici, sănătoși și bine îmbrăcați, simțeam atât de mult <asprimea iernii>, ce se mai poate spune de suferințele numărului mare de femei și copii pe jumătate dezbrăcați? În acea zi au fost aruncate multe și amarnice blesteme asupra acelor care au declanșat această nefericire. La Huedin am descoperit că mulți dintre fugari erau adunați și fiecare casă era plină și, ceea ce era mai important, fiecare grajd ocupat. Era imposibil să ne lăsăm caii pradă unei asemenea vremi așa că nu am mai avut nimic altceva de făcut decât să înaintăm în plus aproape 10 mile, către un sat în care ne așteptam să găsim adăpost. Am avut bucuria să aud, la Huedin, că familia mea plecase cu două zile mai devreme, că drumurile erau destul de sigure și că erau de mult în Ungaria. f. 155/50 Cu toate acestea, mulți dintre cei dragi nouă erau încă în Huedin // unde au ajuns devreme în acea dimineață, <după ce au fost trimiși> din închisoarea lor din Căpușu Mare⁶⁹. Peste 30 de persoane, doamne și copii, care fugiseră din Cluj, fuseseră arestate cu o zi înainte, de ofițerii din garda națională a Ungariei. Acești ticăloși, căci nu puteau fi numiți altfel, fiind probabil atâțați de democrații turbate din Cluj, au luat asupra lor răspunderea de a aresta aceste doamne, acuzându-le că

⁶⁶ *Vasarhely*, sat, com. Căpușu Mare, jud. Cluj.

⁶⁷ *Hunyad*.

⁶⁸ Se face referire la invazia declanșată în 1812 de Napoleon asupra Rusiei, acesta fiind nevoit să se retragă singur, de teamă să nu-și piardă poziția politică în Franța. Retragerea a fost îngreunată de începutul iernii și lipsa proviziilor și, din această cauză, armata franceză a pierdut mulți soldați.

⁶⁹ *Kapus*, com., jud. Cluj.

sunt aristocrate, trădătoare și nu știu de ce, pentru că soții, frații și tații lor erau cu toții în război și mult mai aproape de dușman decât chiar această mică nobilime. Ne putem ușor închipui inconveniența petrecerii a 12 ore de către cele două persoane, într-o cămăruță insuficient de mare pentru ca toți să se așeze pe podea, dar ea a crescut și datorită incertitudinii asupra a ceea ce li se va întâmpla. Totuși, la prima veste despre capitularea orașului, paznicii le-au deschis tremurând ușile și nimeni nu a mai putut fi găsit pentru a lua asupra sa ura de a fi declanșat arestarea lor.

Am trecut pe lângă mai multe companii ale gărzii naționale din Săbolciu⁷⁰ și Biharia⁷¹, după ce am părăsit orașul, <și> multe erau înarmate cu muschete primite f. 156/51 de la Cluj, // dar cu care nu au tras niciodată. Oamenii din Săbolciu <și> Biharia sunt cunoscuți chiar și în Ungaria ca fiind cei mai nepoliticoși și sălbatici <dintre cei> aflați în întreaga țară și <aceste companii> cuprindeau pe cei mai neciopliți <oameni> din țară⁷². Erau flăcăi bine făcuți dar purtând pecetea unor obiceiuri nelegiuite, bine întipărite pe chipurile lor. Comisarul din Oradea trimșese această armată în Transilvania, printr-o proclamație demnă de Attila⁷³: „Lăsați-i pe toți cei care vor să jefuiască, să ardă și să ucidă să vină în Transilvania”. Și i s-a răspuns așa cum și-a dorit. Aproape fiecare casă aflată de-a lungul drumului, indiferent că era a unui prieten sau nu, pe lângă care acești oameni au trecut, după ce au străbătut frontiera cu Transilvania, a fost arsă din temelii și ruinele sale stăteau înnegrite în zăpada proaspătă. Aceștia erau aceiași eroi care plecaseră din Someșeni la primul foc tras de austrieci și de la ora 8, de când plecaseră, cu o noapte înainte, să-și continue înaintarea, nu se odihniseră decât două ore pe drum. Când, în cele din f. 157/52 urmă, am ajuns la un han care fusese cruțat // era deja noapte și oamenii erau atât de alarmați că a durat mult până să-i putem determina să ne deschidă ușa. În cele din urmă, sărmana gazdă a înaintat tremurând și imediat ce ne-a văzut a mulțumit Domnului pentru că ea credea că eram acei tâlhari bihoreni⁷⁴ reveniți să le dea foc, așa cum făcuseră cu toți vecinii lor. Curând ne-a cunoscut și pe noi și <ne-a tratat> ca pe o veche cunoștință, căci lucrase cu o rudă în Cluj și și-a arătat cu bucurie recunoștința primindu-ne pe cât de bine a putut. Dar am fost nevoiți să ascultăm povestiri lungi despre teroarea și suferința pe care au îndurat-o locuitorii acestui comitat. Înconjuțați de români de fiecare parte nu erau niciodată siguri că nu va veni ziua în care vor fi jefuiți și omorâți de o parte a acestei națiuni. Și acum că acești „sălbatici ai Ungariei”⁷⁵, după cum îi numeau, erau lăsați să vină peste ei nimeni nu se mai găsea în siguranță. Deși le-a dat tot vinul și rachiul pe care-l avea în casă, doar printr-o întâmplare a scăpat de soarta pe care au avut-o vecinii ei. Ne-a arătat toate comorile gospodăriei ei: lâna, paturile, mobila, uneltele de gătit cu care aproape că au fugit // pe timpul nopții în pădure și au lăsat casa goală. Aflându-se f. 158/53 sub protecția noastră, a spus că va rămâne până de dimineață. Abia apucase să se

⁷⁰ *Szabolcs*, sat, com Săcădat, jud. Bihor.

⁷¹ *Bihar*, com., jud. Bihor.

⁷² *The very sifraf of the country*.

⁷³ Attila (403–453), conducător al hunilor (434–454).

⁷⁴ *Szabolcs robbers*.

⁷⁵ „the savages of Hungary”.

felicite sârmana femeie pentru hotărârea luată, când o strigare tunătoare a chemat-o la ușa, de unde s-a întors curând palidă și înfricoșată să ne anunțe că bihoreni⁷⁶ urmau să vină și că era pierdută. După ce i-am povestit de acea primă companie pe lângă care am trecut pe drum și pe care am văzut-o mult mai disciplinată decât majoritatea tovarășilor lor, am sfătuit-o să deschidă ușa și să-l poștească pe ofițerul responsabil în camera noastră. Am văzut că el era un simplu țaran maghiar, dar unul care în mod evident era destul de bine educat – așa cum se întâmplă adesea printre protestanți –, care slujise în armată și care ne-a asigurat că poate garanta pentru buna purtare a soldaților săi.

A recomandat gazdei să-și deschidă porțile și să-i primească cu bunăvoință. Sergenților li s-a permis doar să intre în casă și mulți dintre ei au căzut pe podea și au adormit ca și cum ar fi fost mai mult morți decât vii; atât erau de epuizați după f. 159/54 frigul pe care l-au îndurat și // distanța parcursă. Oamenii erau bucuroși să stea <și> pe zăpadă, în aer liber. Aveau cu ei pâine. A fost cerută și adusă apă, deși mulți au adormit înainte să poată gusta ceva; dar ofițerul nu le-a permis să bea nici o picătură de alcool sau vin, deși proprietărea, în ciuda plângerilor, a găsit acum un butoi uitat, pe care bucuroasă l-ar fi dat unor asemenea oaspeți disciplinați, pentru a le încuraja buna dispoziție. Însă ofițerul lor le-a interzis și nici măcar o șoaptă nu s-a auzit <din partea lor>. L-am invitat pe acest tovarăș cinstit să se așeze la masa noastră și am avut o lungă conversație cu el. Ne-a spus că erau mulți oameni de nimic printre trupe, dar ne-a asigurat că puteau fi opriți de la abuzuri, dacă ofițerii lor își făceau datoria. Dar, dimpotrivă, aceștia nu rămăneau niciodată cu oamenii lor și de aceea ei făceau ce doreau. A spus că nu a asistat nici măcar o singură dată f. 160/55 la un abuz în compania sa, dar nici nu i-a părăsit vreodată de când au plecat din țara lor. Prin ce mijloace // a obținut aceasta nu pot ști, dar o disciplină mai potrivită decât cea pe care a menținut-o nu am văzut niciodată.

Ne-am alăturat în dimineața următoare câtorva tovarăși de-ai noștri din Cluj, care rămăseseră în Huedin peste noapte, și am pornit spre Oradea, unde am ajuns a treia seară. Orașul era plin de dezertori din Transilvania și cu greu am putut găsi adăpost. Totuși aici câțiva dintre gălăgioșii noștri democrați erau implicați în intrigi. Un domn Minorick, care înainte era cunoscut ca un jucător tacticos, căsătorindu-se cu o femeie cu o oarecare avere, a angajat un avocat și a fost unul dintre cei mai violenți oratori și actori ai ultimelor săptămâni; este ciudat să o spun, dar nu acesta a fost cazul cu majoritatea acestor eroi, care arătau pana albă la momentul pericolului <și care> acum se hotărâseră să-l acuze pe contele Janos Mikes de trădare. Contele Mikes a fost mult timp cel mai iubit om din Cluj. Un suținător moderat, dar ferm, al principiilor liberale și un generos sprijin al oricărei f. 161/56 acțiuni caritabile, așa că era normal să fie ales în unanimitate // comandantul gărzii naționale. Modul admirabil în care el s-a comportat, întreaga dăruire cu care și-a sacrificat timpul i-a adus recunoștința fiecărui om rațional și deci și ura câtorva patrioți nemulțumiți și neîncrezători, al căror lider era domnul Minorick. În urma acestei denunțări, contele Mikes a fost închis în camera sa, din ordinul comisarului

⁷⁶ Szabolcsers.

din Oradea, Hodossy⁷⁷, într-un mod josnic și nepotrivit pentru o persoană cu o asemenea funcție. Conte Mikes avea suficienți prieteni în Oradea, pentru a-l obliga pe comisar să înlăture toate constrângerile la adresa persoanei sale dar, deși i s-a redat libertatea, a refuzat să o accepte până acuzația nu a fost examinată, insistând în același timp pentru închiderea acuzatorului. Era greu de crezut că locuitorii se vor lăsa pradă de bunăvoie unei asemenea defăimări și vor crede că <orașul> Cluj se predase dușmanului prin trădarea aristocrației, deși nu este greu de ghicit modul în care și-au explicat plecarea lor. Atât de mult se credea în trădarea lor, încât ardelenii⁷⁸ erau priviți cu un ochi dușmănos și // multe erau f. 162/57 expresiile de compătimire pe care erau obligați să le audă. Eu, cel puțin, nu am lăsat nici odată o astfel de expresie să treacă fără replică și le-am prezentat unguirilor părerea mea sinceră despre ei și comportamentul lor. De fapt, prosteasca lor laudăroșenie despre ce ar trebui și n-ar trebui să facă, modul în care au lăsat Transilvania neprotejată în ultima clipă și lipsa de generozitate și ospitalitate cu care îi primeau acum pe fugarii din Transilvania m-au dezgustat și mi-am luat libertatea de a le oferi părerea mea. După <câteva> zile am plecat din Oradea, unde întâlnisem un prieten pe care-l pierdusem în confuzia retragerii și ne-am grăbit să ne reunim cu familia noastră la Debrețin, recunoscători că aceia pe care îi iubeam erau încă sănătoși și în siguranță și că aveau un acoperiș deasupra capului și un adăpost sigur în fața numeroaselor pericole.

Cap. XVI

f. 163/61

Expediția în Transilvania

Pe 20 decembrie, alături de cumnatul meu, mi-am lăsat din nou familia la Debrețin, pentru a mă alătura armatei care urma să încerce să recucerească Transilvania. Dacă cititorul ar întreba de ce intenționez să iau parte la această expediție, mărturisesc că nu <mi> este ușor să-i dau un răspuns. Nu puteam să intru trup și suflet într-o cauză în care nu credeam în întregime. Nu m-am îndoit nici măcar o dată că ungurii aveau dreptatea de partea lor, dar nu am crezut că atitudinea liderilor lor, pe parcursul revoluției, era înțeleaptă sau demnă de un om de stat. Nu aveam nici un pic de încredere în Kossuth și în partidul aflat la conducere și nu credeam că o separare de Austria, pe care o spera partidul, ar conduce la bunăstarea Ungariei. Pe de altă parte, comportamentul guvernului austriac s-a caracterizat printr-o prefăcătorie și trădare atât de rușinoasă, prin folosirea unor mijloace atât de lipsite de scrupule că însăși scopul (distrugerea independenței și libertății Ungariei și întreaga fuziune cu Austria) era atât de injustificabil, încât // era imposibil pentru un om cinstit să nu hotărască imediat pe f. 164/62 care partid să-l încurajeze în succesul său, chiar dacă avea multe pentru care să se

⁷⁷ Miklos Hodossy (?-?).

⁷⁸ *Transylvanians*.

teamă. Omul are ceva dintr-un bulldog și cred în firea sa. Este greu să stai deoparte în timp ce lupta se desfășoară în jurul tău și să nu-ți dorești să ieși parte. Și apoi acea retragere din Cluj, fără a se purta o adevărată luptă pentru oraș, ne-a rușinat un pic și <numai> speranța recuperării onoarei armatei noastre ne-ar putea impulsiona. Dar dorința noastră de a fi prezenți la atacul asupra Clujului avea un scop mai bun și mai precis. Nu aveam nici o îndoială că austriecii nu vor renunța la un oraș fără o luptă crâncenă și ne temeam că ungurii îl vor lua printr-un asalt, iar mulți dintre prietenii noștri care rămăseseră acolo – în cea mai mare parte convinși să facă astfel pentru că era unul din mijloacele de a părăsi locul – puteau, sub bănuiala că ajută dușmanul, să fie supuși insultelor sau agresiunilor celor din propria noastră armată. Speram și credeam că puteam ajuta în a preveni <aceasta>. Am așteptat îndelung pentru o chemare în a ne alătura armatei, pe care urma să o primim

f. 165/63 imediat ce expediția era gata să înceapă. Câțiva dintre prietenii noștri care erau înalți ofițeri // și care au știut mereu orice intenție a armatei, au promis să ne anunțe din timp. Cu toate acestea, sub Bem a fost urmat un sistem diferit <de măsuri>. Nu a lăsat pe nimeni să-i cunoască intențiile, până în ultimul moment. Unui colonel care l-a întrebat: „Deci, generale, acum care sunt planurile tale? „i-a răspuns „Poți să păstrezi un secret?” <nerăspunzându-i nimic> „Uh, da! Ah! Eu pot!” a fost singurul răspuns pe care i l-a dat. Doar până când s-au dat ordinele și trupele se aflau deja în mișcare, am aflat de intenția lor de a merge și, când vestea a ajuns la noi, avea ceva atât de minunat că noi cu greu am putut-o crede. Bem a declarat că va fi în Cluj în ziua de Crăciun și în Sibiu⁷⁹ de Anul Nou. Generalul Bem a ajuns în Oradea pe 13 decembrie, a pornit de îndată către Ciucea⁸⁰, Șimleul Silvaniei⁸¹ și Baia Mare, unde s-a ocupat el însuși cu organizarea a 8 000 oameni de toate neamurile, aflați mereu la dispoziția <sa>. Pe lângă acestea erau trupele pe care le retrăsese din Cluj și care ocupaseră o poziție în apropiata trecătoare de la Ciucea, menținând comunicarea cu Baia Mare prin Șimleul Silvaniei și Jibou⁸². Alții au fost aduși dintre cei // care au participat la retragerea rușinoasă, de sub contele Sandor

f. 166/64 Teleki și Katona⁸³ de la Dej. Alții erau honvezi nou-înrolați care nu participaseră niciodată la o luptă. Cavaleria sa era compusă dintr-un escadron slab de husari secui, vreo 200 de husari de-ai lui Kossuth și 80 dragoni ușori din regimentul Cress, italieni sub comanda căpitanului Perezzi și aproape 300 husari din regimentul Württemberg și Coburg. Avea abia 30 tunuri, 6 și 3 jandarmi. Divizia din vecinătatea <localității> Ciucea era încredințată colonelului Czez⁸⁴, un tânăr secui, ofițer genist care se remarcase în mod deosebit la Academia Regală și care, după ce servise ca secretar în biroul ministerial de la Pesta, a fost trimis ca șef al departamentului de geniști de la Cluj. Generalul Baldacci ca și baronul Vay,

⁷⁹ *Hermanstadt*.

⁸⁰ *Csucs*, com., jud. Cluj.

⁸¹ *Somlyo*, oraș, jud. Sălaj.

⁸² *Sibo*, oraș, jud. Sălaj.

⁸³ Nicholas Katona (?–1886), conducător al corpului de voluntari în timpul revoluției din 1848–1849.

⁸⁴ *Czez*. Johann Czez (1822–1904), participant la revoluția din Transilvania din 1848–1849.

părăsiseră amândoi Transilvania pentru Pesta la numirea lui Bem, amândoi obligați să treacă deghizați prin gărzile naționale ungurești ce păstrau granițele, căci altfel în mod sigur ar fi fost arestați, dacă nu chiar omorâți pe drum, atât de convingși erau oamenii că Transilvania fusese pierdută din cauza trădării lor. Un atac, // condus de generalul Wardener pe de o parte și colonelul Urban de cealaltă, avusese loc la Ciucea pe 17–18 decembrie. Trupele austriece staționau la Huedin, un mic oraș aflat la 15 mile de Ciucea. Însuși generalul Wardener a înaintat de-a lungul șoselei cu un foc susținut, bine țintit. Dealurile din partea sudică erau împânzite de sutele de români, care deja le aveau la piciorul lor de îndată ce focul a început. f. 167/65

Infanteria lui Wardener s-a găsit atât de expusă încât îi era imposibil să-i facă să înainteze când maiorul Quentin – același pe care noi l-am dezarmat la Cluj – nerăbdător să restabilească onoarea trupelor sale, s-a aruncat înainte, în fruntea unui escadron de cai ușori, în speranța că va putea forța trecerea. Un glonte l-a lovit în frunte, s-a rostogolit de pe cal în râul de dedesubt, iar oamenii săi s-au înspăimântat și au galopat înapoi în dezordine, trupele descurajându-se, iar generalul s-a retras la Huedin. În același timp, Urban a înaintat pe un alt drum, prin Alma⁸⁵, dorind să-i surprindă pe unguri prin spate. // S-a întâlnit totuși la aproape o milă de sat cu maiorul Baumgarten și după o luptă cruntă s-a întors înapoi. Unul dintre ultimele focuri trase l-a nimerit, din nefericire, pe maior în genunchi și nu i-a mai permis să servească în armată. A fost o pierdere grea, căci erau puțini aceia care puteau să-l înlocuiască în armata noastră. o f. 168/66

Colonelul Kitzko, care deținea comanda la Ciucea la acea vreme, era complet nepotrivit funcției. Ca urmare a unui raport inutil el chiar a ordonat retragerea, în ziua ce a urmat acestei lupte, și s-a retras <într-un loc> atât de îndepărtat precum Aleșd⁸⁶, la 25 mile, înainte de a fi convins să plece din Bucea, una din cele mai bune poziții din țară și cheia Ungariei pentru dușamani. Din fericire, austriecii erau în aceeași situație. Primiseră informații despre concentrarea trupelor lui Bem la Baia Mare și au fugit în grabă din Huedin, temându-se că Bem va ajunge la Cluj înaintea lor și le va rupe legătura cu restul trupelor lor din sud. Jibou, care a fost ocupat de baronul Farkas Kemeny⁸⁷ cu aproape 600 oameni din gărzile naționale, a fost amenințat de // un mare număr de români susținuți de trupe regulate. Cu o forță atât de redusă ca aceea a lui Kemeny nu se dorea sub nici o formă un atac, astfel încât contele Gergely Bethlen, care s-a întâmplat să fie acolo cu un regiment de husari, l-a ajutat pe Kemeny în a-l amenința pe dușman și l-a ținut ocupat cu o asemenea măiestrie ca să nu declanșeze ofensiva. În acest timp Kemeny a trimis după Czech să-i vină în ajutor. Pe 20 <decembrie> colonelul Czech a sosit cu trupe suplimentare, atacul a avut loc, iar după o jumătate de oră de luptă românii s-au retras într-o mare degringoladă. f. 169/67

În tot acest timp Bem a înaintat din Baia Mare spre Dej, unde a atacat și a dat înapoi dușmanul, iar Kitzko a avansat de la Ciucea. Mare parte a austriecilor

⁸⁵ *Almás*, com., jud. Sibiu.

⁸⁶ *Elesd*, oraș, jud. Bihor.

⁸⁷ Farkas (Lupu) Kemény (1802–1877), baron, colonel și comandantul trupelor maghiare din Munții Apuseni.

conduși de Wardener s-au retras din Cluj prin Turda către sud, dar colonelul Urban cu un mare număr de trupe s-a îndreptat spre Bucovina⁸⁸ și a reușit, ascunzându-se printre dealuri în timpul zilei, să treacă nestingherit noaptea drumul pe care și Bem l-a parcurs cu câteva ore înainte și să ajungă cu bine în est. Totuși, o mare parte <din soldații> din ariergarda aflată sub comanda locotenentului Nuyt, au fost luați prizonieri în ziua următoare, în apropiere de Cluj. Bem a ajuns la Cluj pe 25 <decembrie> și s-a alăturat colonelului Czetz, <și> reușind să întocmească f. 170/68 dispozițiile necesare a trimis pe acel ofițer cu aproape 2 000 infanteriști, 200 // de oameni din cavalerie și 2 baterii militare la Turda în timp ce el a pornit în urma lui Urban cu mare parte din armata sa. În ciuda frigului <și> a oboselii, trupele sale lipsite de experiență deja fuseseră cuprinse de ardoarea cu care Bem își urmărea dușmanul, încât de trei ori au mâncat bucatele ce le pregătiseră pentru Urban și trupele sale. Urban și Jablonowski⁸⁹, și-au unit forțele la Beclean⁹⁰ în încercarea zadarnică de a opri înaintarea lui Bem. Erau bătuți oriunde ar fi încercat să se opună. La Tihuța⁹¹, chiar la hotarul Transilvaniei, au rezistat cu dârzenie pe 3 ianuarie dar, cu toate acestea, a fost în zadar, căci trupele lor s-au descurajat și au fugit în timp ce cele ale lui Bem deja se credeau învingătoare și au devenit într-adevăr astfel. Nemulțumit de alungarea lor către graniță, Bem i-a urmărit la Vatra Dornei⁹² într-un marș de 2 zile în Bucovina. Trupele erau într-atât de extenuate, încât doar 200 cai și 100 infanteriști au putut trece granița și cu doar o mână de oameni a f. 171/69 putut alunga o armată întreagă din fața sa. Un număr destul de mare de prizonieri au fost capturați. Românilor de la graniță, le-a // cerut să fie atenți la gospodăriile lor, un ordin pe care doreau să-l urmeze. Al doilea regiment de la granița românească, condus de Nasyod și ale cărui arme ajunseseră la un total de 1 200, a promis să nu participe la război, dar a fost cucerit. Oboseala acestei urmăriri era exagerată pentru trupele tinere, încă neobișnuite cu un serviciu militar greu și atât bărbații cât și caii erau complet extenuați, dar Bem, ce părea că nu știe ce este teama și oboseala, a găsit necesar să-și odihnească trupele la Dumbrava unde a ajuns pe 13 ianuarie. Generalul Bem avea acum 58 ani, suferea de pe urma unor răni necicatrizate, era slab, lipsit de putere și părea mult mai bătrân decât era în realitate.

După căderea Vienei, Bem a fugit în Ungaria deghizat în vizitiu și s-a grăbit spre Budapesta, unde s-a oferit să fie pus în slujba guvernului ungar. În timpul șederii sale în Pesta, un tânăr polonez care venise să se alăture armatei ungare, întărâtat de rapoarte în care Bem era numit trădător și <se spunea> că a predat Viena, a intrat în camera acestuia și a încercat să-l omoare. A descărcat un pistol f. 172/70 aproape de capul lui dar, din fericire, glonteile nu i-a atins decât obrazul. Tânărul polonez a fost arestat, dar Bem // i-a obținut iertarea. Puțin înainte ca revoluția să izbucnească Bem, care trăise la Paris, a plecat la Londra, unde a suferit o operație

⁸⁸ *Bukowina.*

⁸⁹ Jablonowsky. Alexander Felix Jablonowski (1808–1918), general austriac.

⁹⁰ *Bethlen*, oraș, jud. Bistrița-Năsăud.

⁹¹ *Tihuța*, sat., com. Prundu Bărgăului, jud. Bistrița-Năsăud.

⁹² *Vatra Dorna*, oraș, jud. Suceava.

dureroasă de înlăturare a unui glonte, care stătea în coapsă de 20 ani. Această rană a fost primită într-un duel în care, ca în toate situațiile, Bem și-a arătat extraordinara stăpânire de sine în fața pericolului. Adversarul lui Bem a avut dreptul la primul foc de armă, a tras și Bem a căzut, cu o rană despre care s-a presupus că este mortală. Adversarul, dându-și jos pălăria într-un mod jignitor și exclamând „Adio!” s-a întors pe călcăie, gata să părăsească locul. Bem s-a ridicat totuși pe cot și i-a cerut să aștepte o clipă, l-a găsit ca țință strașnică și l-a omorât. Rana sa era încă deschisă când a ajuns la Cluj, dar în ciuda slăbiciunii și durerii pe care i-o pricinuia, a trecut prin corvezile acestui marș fără o plângere. A călătorit într-o trăsură ușoară cu patru cai, foarte rar urcându-se pe calul său. Bem deja câștigase inimile soldaților săi, în parte datorită încrederii sale în reușita <expediției>, în parte datorită modului său original de plată și recompensă. Fiecărui dintre ofițerii săi le dădea un cal sau prețul acestuia. // Plata pe o lună de zile era garantată pentru fiecare la capturarea Clujului și încă una la retragerea lui f. 173/71 Urban. Între timp soldații trăiau peste tot unde găseau un adăpost liber. *Dar austriecii nu permiteau trupelor să-și facă timp pentru un răspuns. Bem a primit informații despre apropierea lui F. M. Puchner și după trei zile de odihnă a închis comandamentul și a înaintat să se întâlnească cu ei.* După ce a lăsat detașamente la Dej și la Bistrița⁹³, Bem, după cum am spus, a mărșăluit cu armata sa obosită spre Dumbrava. Trupele tinere, chiar dacă oboseau și se descurajau ușor, aveau avantajul unei recuperări mult mai ușoare, atât din punct de vedere moral cât și fizic, decât veteranii statornici și, pe 16 <ianuarie>, honvezii obosiți erau revigorați și gata să-și continue serviciul militar.

Acum trebuie să mă reîntorc la mine și la treburile mele, iar cititorul nu trebuie să fie înclinat să se plângă de egocentrismul meu. Pot doar să spun că nu știu niciun alt mod în care să-i ofer atât de bine o idee despre ceea ce este o revoluție, <decât> spunând ceea ce eu am văzut sau vorbind despre evenimentele la care am participat la Cluj. Până la Ciucea am găsit totul așa cum era, cu excepția f. 174/72 faptului că toți bărbații ce locuiau acolo lipseau fiind plecați la datorie în cadrul gărzilor naționale, supraveghind în orice loc. // Este adevărat că, încă din primul moment în care a intrat în armată, Bem a eliberat din serviciul militar, spre marea dezamăgire a ofițerilor, câteva mii de soldați. L-a întrebat pe comandantul lor dacă ar putea să răspundă cu bine pentru fermitatea lor, atunci când se află sub focul inamicului și, declinând această responsabilitate, le-a spus să-și vadă de treburile lor, luându-le în primul rând acele arme de foc pe care le aveau și ceea ce e mai rău, lipsindu-i de bundele din piele de oaie⁹⁴ și de șubele negre lungi de lână⁹⁵, cu care i-a acoperit pe honvezii înfrigați. Este drept însă să spunem că toți au fost plătiți pentru pierderile lor. După aceea, gărzile naționale au fost folosite de Bem doar pentru patrulare și serviciul de pază.

La Ciucea colibele din crengi acoperite cu paie, urmele negre ale incendiilor de pe zăpadă și clădirile arse mărturiseau despre ceea ce s-a întâmplat. Bătrâna

⁹³ Bistritz, oraș, jud. Bistrița-Năsăud.

⁹⁴ Sheep skin Bundas.

⁹⁵ Long woolled black Jupas (cloaks).

f. 175/73 gazdă de origine armeană de la hanul din Ciucea avea multe de povestit despre perioada tristă prin care a trecut și părea să aibă puțin respect pentru honvezi, cu care intrase în conflict. Ne-a spus că trupul maiorului St. Quentin a fost // îngropat cu tot respectul cuvenit de unguri, dar austriecii au trimis <oameni> să-l ceară înapoi după două zile și a fost luat și dat lor ca și ceasul și inelele ce le avea asupra sa. Un biet honved, ce fusese rănit mortal în această luptă și a fost lăsat pe câmp <aproape> mort, a fost găsit încă în viață de un român și l-a implorat pe țăran să-i curme chinul, în timp ce nenorocitul în mod conștient a început să-l mutilizeze pe nefericit, bucurându-se de tortura la care îl supunea. Din fericire, a fost descoperit în timp ce honvedul mai avea încă puterea să-și spună povestea și <astfel țăranul român> a primit pedeapsa pe care crima comisă de el o merita. La mai mult de un sfert de milă de Ciucea scheletul calului maiorului S. Quentin, <aflat> pe zăpada înghețată, încă mai lăsa urme, la locul luptei ce se desfășurase cu câteva zile în urmă.

f. 176/74 Am călătorit de la Debrețin cu un prieten, baronul S. Banffy, și ne-am stabilit în casa arendașului <său> din Huedin. Curtea cuprindea 2 clădiri, dintre care una era ocupată adesea chiar de baron în timpul verii, cealaltă fiind folosită de arendaș. Casa cea mai încăpătoare a intrat în posesia austriecilor în timpul ocupării Huedinului și era o ruină în întregime. // Arendașul i-a spus „Nu vă duceți să vă uitați, baroane, va fi prea dureros pentru dumneavoastră”. Curtea și grădina, care fuseseră și ele separate prin palisade de lemn, erau deschise; palisadele erau arse. Arendașul a călătorit oarecum mai bine decât stăpânul. Fusese plecat cu solia să întâlnească trupele austriece și atunci când le-a spus că porumbul nu era al baronului, ci al său, i s-a promis că va fi cruțat. Cu toate acestea, terenul său împrejmuit și cele cu ovăz au avut îngrozitor de suferit și el a fost obligat să hrănească gratis și zilnic un număr mare de soldați. Românii li s-a permis să jefuiască moșiile tuturor ungarilor nobili, indiferent de partidul căruia îi aparțineau. Casele conților Iosif și Denes Banffy erau pur și simplu niște ruine, <și> nici un obiect de mobilă sau de alt tip nu a scăpat, deși amândoi acești domni nu numai că nu au participat la revoluție dar s-au și opus cu tărie. În Transilvania era de ajuns să fii nobil ungar pentru a fi jefuit sau omorât fără nici o pedeapsă.

f. 177/75 Drumul spre Cluj prezenta numeroase // urme ale acestui război necruțător pe care îl ducea Austria. Nici măcar o reședință a vreunui nobil <nu a fost cruțată>, ci a fost prădată în întregime. Casa domnului Berzenczey⁹⁶ de la Dumbrava, unde am poposit în retragerea noastră, era acum deschisă, fără nici o ușă sau fereastră. Minunatul castel al contelui Denes Banffy⁹⁷ de la Gilău a avut o soartă mai bună. Una din casele domnului de peste drum a fost cruțată, datorită protecției oferite de un ofițer ce s-a întâmplat să păzească în acel loc. Pentru că era târziu când am ajuns în Cluj și nici unul dintre noi nu știa dacă aveam <încă> o casă spre care să ne îndreptăm, am stat într-un mic han la periferie, care în zilele sale bune fusese un loc unde se organizau mesele pentru absolvenți, având parte de nemaipomenita bucătărie ungurească gătită de bătrâna proprietăreasă. Bătrâna doamnă s-a abținut cu greu să nu ne sărute pe toți, atât de mare îi era bucuria de a ne revedea din nou,

⁹⁶ Berzenczey László (1820–1884), comisar general al secuilor.

⁹⁷ Denes Banffy (1630–1674) este cel care intră în posesia castelului și îl reface.

dar fața i-a devenit tristă când am întrebat-o ce s-a întâmplat cu casele noastre. Întorcându-se prima oară spre mine mi-a spus: „Nu ți-a mai rămas nimic. Românii f. 178/76 au jefuit și au distrus // tot ce ai avut la Ghiriș-Arieș⁹⁸ și austriecii au încartiruit mai mult de o sută de soldați în casa ta de aici, care au furat tot ce au putut căra”. <Gospodăria> baronului Banffy a fost tratată aproape la fel, dar <cea a> cumnatului meu un pic mai bine. Îmbucurătoare veste! Cu toate acestea, Marni ne-a dat o cină bună în jumătate din timpul în care altcineva ar fi făcut-o și chiar dacă nimic nu a rămas <pe masă> noi am descoperit că nu ne mai era foame. Cititorul poate să pună la îndoială dacă aceasta a fost vreo mare binecuvântare, dar aveam o foarte mică posibilitate să găsim mijloace pentru a ne potoli <foamea> , deși cred că o sănătate și un umor bun – pentru care, din câte am înțeles, foamea este doar un simptom – ne-au îngăduit să purtăm povara nenorocirilor noastre cu o înfățișare mai puțin jalnică decât cea pe care o are un londonez dispeptic⁹⁹ la nunta sa. Servitorii noștri, cărora le lăsasem în grijă casele noastre, au venit cu lacrimi în ochi să ne întâmpine din nou și să ne povestească supărările la care au fost supuși de către austrieci. Bieții <oameni> ce au trecut și ei prin vremuri grele. În timp ce intram pe poarta cumnatului meu, întrucât am fost toți trei obligați să ne adăpostim la el, căci despre casele noastre ni se spusese // că sunt de nelocuit, am găsit un cal f. 179/77 mort stând în curte, porți stricate, grămezi de moloz de fiecare parte și parcul răvășit așa cum doar un soldat liber în cazarma sa l-ar răvăși.

Piața era ticsită de tunuri și căruțe pline cu bagaje și bunuri, în timp ce boii și cei ce-i mâneau stăteau în afara orașului pe zăpada al cărui alb se murdărise de la grămezile de mizerie ce sufocau locul și care arătau în mod izbitor starea de anarhie care s-a impus în ultimele două luni. Vizitându-mi propria casă în dimineața următoare am găsit-o într-o stare mult mai bună decât mi-a fost descrisă. Este adevărat că soldații au sfărâmat ușile, <lăsându-le> deschise, au tăiat mesele și scaunele pentru a le folosi ca lemne de foc, au făcut o treabă destul de acceptabilă în cămară și magazie și au aruncat toate veșmintele, hărțile, cărțile, șelăria și harnașamentul, care le-au stat în cale. Dar mare parte din mobilă a rămas și, deși într-o stare murdară și precară, au fost încartiruiți fără întârziere în această casă 130 oameni și doi ofițeri. Desigur, această favoare ne-a fost făcută de către cei care conduceau cazarma, majoritatea <dintre ei> erau negustori care au fost numiți de // f. 180/78 magistrații orașului, ce întotdeauna alegeau case ale <reprezentanților> partidului liberal lăsând, să se înțeleagă că proprietarul era un rebel și puteau așadar să facă orice pagubă ar fi dorit. Acești rebeli erau aceiași nobili¹⁰⁰ împotriva cărora dulcea voce a orășenilor a țipat la <ei> că sunt trădători austrieci cu doar câteva săptămâni înainte.

⁹⁸ *Ghyéres*. Ghiriș-Arieș, sat înglobat azi în orașul Câmpia Turzii, jud. Cluj. Proprietate a soției sale, Polixenia Wesselényi, moșia a fost complet transformată după venirea lui John Paget, în 1839, care a construit și un conac în stil englezesc.

⁹⁹ *dyspeptic Londoner*.

¹⁰⁰ *Aristocrats*.

Nu mică mi-a fost bucuria de a-i revedea pe numeroșii prieteni pe care i-am lăsat în urmă. Toți au spus că purtarea trupelor austriece a fost într-atât <de îngrozitoare>, încât ar prefera să fugă oriunde, decât să mai suporte asemenea jigniri și suferințe. O parte din aceste persoane s-au opus chiar ele cu îndârjire revoluției și susținători călduroși ai Austriei și totuși niciunul <nu s-a împotrivit>, ba chiar s-au bucurat să vadă trupele ungare reîntorcându-se. A fost simțită cu mare amărăciune intrarea triumfală a bandelor de români¹⁰¹, ai căror conducători, Iancu¹⁰², Moga¹⁰³, Micaș¹⁰⁴, dar și alții, călăreau alături de colonelul Urban și de un alai de ofițeri imperiali. Aceștia erau asasinii maghiarilor neînarmați // și jefuitorii orașelor și satelor maghiare, care s-au remarcat <doar> în acest mod. Este adevărat că însuși generalul Wardener care era foarte dezgustat de acest comportament din partea lui Urban și a colonelului Koppet, comandantul <detășamentului> de dragoni, a refuzat să fie prezent <la eveniment> și a interzis oricărui ofițer al său să ia parte. Românii erau încartiruiți în afara orașului și locuitorii se distrau pe seama rapoartelor aproape zilnice că orașul va fi dat pe seama lor pentru un jaf de 6 ore. Era binecunoscut faptul că românii prădau orice casă locuită de unguri de care se apropiau și omorau oameni cu sânge rece și, cu toate acestea, ofițerii austrieci îi priveau ca tovarăși și îi acceptau la mesele lor. Cu greu putea fi crezută obrăznicia cu care oamenii din Cluj și mai ales nobilii au fost tratați. Expresia obișnuită cu care erau desemnați de unguri era cea de câini de vânătoare ai lui Kossuth¹⁰⁵. O doamnă și-a împrumutat trăsura și caii pentru o zi, dar au fost ținuți 6 săptămâni de un ofițer din statul major, iar când i-a cerut înapoi i s-a răspuns cu nepăsare că, totuși, colonelul nu și-a terminat treaba cu ei. Într-o altă casă un locotenent, care înainte fusese oaspete al baronului B***, și-a făcut acum comandamentul în // casa baronului pentru că – a spus el – știa că bucătarul era unul bun și în realitate și-a distrat prietenii și și-a ordonat mesele pe seama fostei sale gazde. Un ofițer de cavalerie a făcut o pasiune pentru un dublu set de harnașament și un altul pentru trăsura fiului meu vitreg. În bagajul confiscat la Turda al unui austriac oarecare s-au găsit un număr de obiecte aparținând contelui și contesei Kelemen Mikes, biciuri de călărie, albume și chiar articole de îmbrăcăminte de femeie. Pentru multe din aceste fapte nu pot să înaintez decât descrierile persoanelor care au avut de suferit, dar pentru cea din urmă pot să depun o <mărturie> pentru că am văzut chiar eu acele obiecte. Aceste *rechiziții*¹⁰⁶, cred că acesta este termenul acceptat, erau făcute cu o indiferență nerușinată și nu au fost niciodată restituite. Aș fi nedrept să nu spun că erau și alți ofițeri care s-au comportat cu cea mai mare bună-cuviință, dar mă tem că abia se poate spune că formează majoritatea. Generalul Wardener a câștigat respectul tuturor claselor de locuitori, iar numele colonelului Koppet și cel al colonelului frontierelor cu Bucovina, al cărui nume îmi scapă, sunt încă amintite

¹⁰¹ *Wallack hordes*.

¹⁰² *Janku*. Avram Iancu (1824–1874), avocat și lider al revoluționarilor români din Transilvania.

¹⁰³ *Moja*. Iosif Moga (1827–1879), tribun în timpul revoluției din 1848–1849 din Transilvania.

¹⁰⁴ *Mikas*. Florian Micas, avocat și prefect în timpul revoluției din 1848–1849 din Transilvania.

¹⁰⁵ *Kossuth hounds (dogs)*.

¹⁰⁶ *Requisitions*. Sublinierea îi aparține lui John Paget.

cu afecțiune și respect, căci într-adevăr ambii ofițeri și oameni din aceste ultime corpuri de armată *erau la fel de ieșiți din comun pentru buna lor purtare în garnizoană ca și pentru curajul pe câmpul de luptă.* //

După o zi sau două petrecute în Cluj am plecat la Turda și m-am pus la f. 183/81 dispoziția colonelului Czet. În ziua în care am ajuns a primit o depeșă de la Bem, prin care-l anunța în cât mai puține cuvinte că era în căutarea lui Urban, că dorea să se odihnească o zi sau două la Dumbrava și îi ordona să nu se aventureze în nici o expediție dincolo de Turda, ci să rămână pentru a fi pregătit să plece în orice moment <unde i se va cere>.

Până la primirea unor noi ordine am început să mă preocup de propriile mele treburi. Ghiriș-Arieș, satul în care se află moșia mea era doar la 5 mile de Turda și am plecat către aceasta a doua zi. Mărturisesc că ideea acestei călătorii era una foarte dureroasă și cu siguranță nu eram rușinat de slăbiciunea de a nu o fi întreprins <până atunci>. Chiar eu a trebuit să-mi reconstruiesc, cu mari suferințe, casa doborâtă la pământ, căci într-o asemenea țară tot ceea ce cineva încearcă să facă deosebit, ieșit din banalitate, aduce cu sine anumite necazuri și <cere o> răbdare greu de // imaginat. Am adus aproape toți arborii specifici <țării> din păduri și i-am făcut pe alții să crească, în ciuda prezicerilor date de vecini că terenul și amplasarea nu vor permite <dezvoltarea lor>. Am adunat de lângă Rin un f. 184/82 mare număr de plante și arbori străini, pe care i-am introdus pentru prima oară în Transilvania, sperând să suporte clima. Podgoria mea preferată, cu 40–50 de soiuri de struguri, tocmai urma să dea rod. O herghelie de 60 de cai, majoritatea aduși tocmai din Anglia, pentru propria mea folosință, urmau să fie vânduți sau folosiți. Pe cei doi <cai> de 6 ani, pe care eu i-am prăsit, îi lăsasem în grajd când am plecat. Pe scurt, tocmai terminasem de aranjat casa, care mă costase 8 ani de muncă și o cheltuială considerabilă, și știam că nu voi găsi nimic decât o ruină. O asemenea vizită era neplăcută și pentru cel mai mare stoic¹⁰⁷, indiferent de ceea ce trebuia făcut, și așa am simțit și eu.

Sunt alte două sate pe drum, între Turda și Ghiriș-Arieș. Pe primul, Kerester¹⁰⁸, unde se aflau avanposturile noastre, l-am găsit pe jumătate ars. Casa contelui Csaki, căruia îi aparținea satul, era în întregime distrusă și nimic nu a rămas stând în picioare decât // zidul care susținea acoperișul. În următorul sat, f. 185/83 Pohany¹⁰⁹, care aparținea unor mici proprietari maghiari, țărani români au distrus orice casă maghiară și au jefuit tot ce au găsit în ea, și chiar dacă pereții mai stăteau în picioare, ușile și ferestrele erau smulse și gardurile distruse, <iar despre> bieții locuitori <nu pot spune decât că> unii rățăceau fără un acoperiș deasupra capului, iar alții au fost uciși. Cu doar câteva zile înainte să trec eu pe acolo românii, care se ocupau cu astfel de treburi, au fost surprinși asupra faptului de către un detașament al trupelor <noastre> și 22 dintre cei mai activi dintre ei au fost împușcați pe loc. Trebuie să mărturisesc că <este> un mod prea aspru și prea pripit de a face justiție

¹⁰⁷ Adept al școlii filozofice întemeiate de Zenon în sec. IV î. Hr. în Grecia antică care, printre alte principii și idei, susținea supunerea față de soartă.

¹⁰⁸ Probabil Cristorel, com. Așchileu, jud. Cluj.

¹⁰⁹ Probabil Poieni, com., jud. Cluj.

și nu am putut să nu simt un fior de groază pe când treceam pe acolo. Și acum mi-a venit mie rândul să văd o asemenea privesc de devastare la care nu m-am gândit niciodată. Deși casa și dependințele stăteau în picioare, erau în întregime o ruină. Nu mai era nici o fereastră, stâlpii erau zdrobiți, ușile erau făcute bucăți și atârnav dezmembrate sau smulse din balamale, jgheaburile date jos, grajdurile deschise, curtea goală, grădina deschisă tuturor, copacii tăiați // și urme ale aprinderii unor

- f. 186/84 focuri de supraveghere pe cărarea cu pietriș. Nici o vietate nu era de văzut, niciun câine lăsat acolo. Și nici interiorul <casei> nu era mai puțin dezolant. Fiul meu vitreg, contele Sandor Bethlen¹¹⁰, care venise cu doar câteva zile înaintea noastră pe un alt drum, și-a petrecut deja două zile adunând asemenea obiecte de mobilă care se găseau prin sat, în timp ce aici erau împrăștiate prin diferite camere, căci oamenii le aduseseră și le lăsaseră acolo. Scaune și mese rupte stăteau aruncate în grămezi alături de oglinzi, tablouri și cărți, aici o vază de porțelan spartă în două, colo un morman de perne și saltele. Distrugere și ruină peste tot. Era suficient să vezi rămășițele obiectelor, spre care se îndrepta afecțiunea fiecăruia. Resturi dintr-un serviciu de masă, cadou de nuntă de la un prieten drag din copilăria cuiva, rama unui portret pierdut al unui părinte care a murit, filele rupte ale uneia dintre cele
- f. 187/85 mai iubite cărți. Obiectele de mobilă aduse din Anglia pentru că erau dragi <sufletului meu>, datorită obișnuinței și amintirii <ce o purtam țării mele>, pe scurt obiectele neînsuflețite care // adesea mențineau legături atât de importante inimilor noastre, au fost rupte în două cu grosolănie și șocul a fost dureros <pentru noi> dar, deși l-am simțit <puternic> pe moment, <el> ne-a urmărit și după aceea și a fost repede înlocuit de o recunoștință venită din inimă, pentru că toți aceia pe care îi iubeam atât de mult erau sănătoși și în siguranță și simțeam că încă puteam privi ghinionul în față cu un zâmbet șăgalnic atâta timp cât ei erau alături de mine. Cred că binefacerile acestei lumi nu au avut vreodată o mai mare valoare în ochii mei, poate pentru că niciodată nu le-am simțit cu adevărat nevoia și chiar dacă aș fi fost cel mai nenorocit dintre muritori ar fi fost imposibil să mă plâng prea mult de pierderea mea, când am văzut cât de mulți nefericiți erau în jurul meu. Multe familii care s-au bucurat de bogăție erau acum în situația de a se felicita dacă aveau câțiva saci de grâu, care să le asigure pâinea zilnică. În fața milei <ce o simțeam> față de mulți dintre acești muribunzi, într-adevăr mă simțeam rușinat să mă
- f. 188/86 gândesc la tristețea pierderii mele. Destul de curând mi s-au alăturat preotul, maiorul, după cum mai este numit căpitanul // micului oraș, pentru că Ghiriș-Arieș revendică onoarea unei comune¹¹¹, și câțiva servitori bătrâni care au rămas în sat. Toți păreau să arate o milă sinceră pentru pierderea mea, deși erau în același timp dezamăgiți că am scăpat doar cu atât. Am avut acum de ascultat tot ceea ce s-a întâmplat de când ne-am văzut ultima oară, dar voi da poveștii și felului dezamăgitor în care mi-a fost spusă o oarecare ordine <astfel încât> cititorul să înțeleagă mult mai ușor decât am putut eu să o fac. Când Turda s-a hotărât să reziste, gărzile naționale din Ghiriș-Arieș, conduse de vătaful meu devenit căpitan, au fost trimise spre Turda și preotul, împreună cu alți câțiva dintre cei mai bogați

¹¹⁰ De fapt, ginere, pentru că fiica sa vitregă, s-a căsătorit cu Sandor Bethlen (1823–1884).

¹¹¹ *Township*.

unguri i-au însoțit, lăsându-l pe grădinar, care era un român, să aibă grijă de casa mea. Cu toate acestea, imediat ce magistrații din Turda au declarat că se vor preda, f. 189/87 gărzile noastre naționale au ales să se întoarcă și preotul a răspuns zicând: „Am crezut că <este mai bine> să pui un drapel în negru și galben (culorile Austriei) pe turla bisericii decât tricolorul¹¹² în speranța că aceștia vor salva orașul”. //

O armată română de 15 000 oameni sub comanda lui Iancu și-a stabilit tabăra atunci între <satul> Unirea, pe care l-au ars, și Turda, la aproape 10 mile pe o parte, în timp ce o altă armată de 10 000 <de oameni> sub conducerea lui Micaș se vedea pe dealurile de deasupra <satului> Agărbiciu¹¹³, la doar câteva mile de ceilalți. Maghiarii se aflau lângă această tabără numită Cristuru Secuiesc¹¹⁴. Un grup de români a înconjurat satul, a pus mâna pe toți ungurii maturi, 120 de oameni pașnici care nu făcuseră niciun rău nimănui și, provocați, se spune, de preotul român, i-au dus legați la capătul satului și apoi i-au ucis cu sânge rece unul după altul. În Ghriș-Arieș doar un ungur a fost ucis. Acesta era un bătrân care era și vânător¹¹⁵ (ar fi fost un braconier dacă am fi avut legi ale vânătorii) și croitor, care se bucura de a avea porecla Bonaparte și care, ca orice vânător, își iubea pușca și el nu a putut fi convis să declare când <și unde> a ascuns-o și românii, care i-au căutat prin casă, l-au bătut până la moarte în speranța că o va da. Până acum nimeni nu a fost // arestat sau pedepsit pentru aceste crime. Ambele armate trimise la Ghriș-Arieș pentru f. 190/88 <aducerea de> provizii, și care erau de fapt mai multe căruțe încărcate cu grâu, toate acestea scoase din hambarul meu, au fost duse și nici căruțele sau boii cu care au cărat nu mi-au mai fost înapoiați. Zece porci grași au avut aceeași soartă. Bărbații obraznici care aveau această misiune erau în majoritate moți, români de la munte¹¹⁶ și au luat, de asemenea, toți poneii pe jumătate arabi. Zece cai de călărie din grajdul cel mare au fost luați de acești oameni, spunând că sunt pentru Iancu sau Micaș¹¹⁷//.

Nu au încercat să jefuiască locuința, pentru că spuneau că trebuie să aștepte f. 191/89 până îi alungă pe unguri de tot din țară și apoi se vor întoarce și vor lua ce vor dori. „Câțiva au venit la casa mea” a continuat preotul, căci el era cel desemnat a vorbi” și la cea a lui Lagoni (bătrânul administrator) și la cea a lui David (armeanul ce ține o mică prăvălie) și urmau să ia tot ce aveam, dar Micaș a trimis vorbă că nu trebuie să se atingă de nimic, căci nu li se dădea voie să ia decât de la bogăți, nu de la ungurii săraci. Deși au băut tot vinul pe care îl avea fiecare și ne-au obligat să le dăm de mâncare ori de câte ori doreau și unii dintre ei deși au intrat în casa mea și m-au obligat să stau jos și mi-au luat ciubotele, totuși am scăpat destul de bine.

¹¹² *The Tricolour*.

¹¹³ *Egerbegy*, sat, com. Căpușu Mare, jud. Cluj.

¹¹⁴ *Kerezstur*, com, jud. Harghita.

¹¹⁵ *Sportsman*.

¹¹⁶ *Mokány or Motzen Wallacks from the mountains*.

¹¹⁷ „Având un mic armăsar persan și o mică și zveltă iapă, obișnuită prin aceste locuri, am început să prădesc niște cai buni <din rasa> Galloway, din care să-mi aleg un echipaj rapid pentru propriul meu folos. Acest armăsar a fost odată proprietatea binecunoscutului Iusuf, beiu de Vidin, și mi-a fost dat de d<omnul> Colquhoun, consulul general englez de la București. Era un animal foarte frumos și inteligent și foarte admirat în ținut. Românii l-au călărit până și-a dat duhul chiar în sat”. (n. a.)

- Într-adevăr, nimic nu era mai important pentru români decât încălțăminte noastră <și> au spus că acum am putea să purtăm opinci¹¹⁸, că ei le-au purtat destul”. Dar ceea ce pare să fi lovit cel mai mult în mândria preotului a fost faptul că a fost obligat să trimită caii și trăsura ori de câte ori soția preotului român dorea să
- f. 192/90 meargă la Turda : // „Ea, care nu se urcase în viața ei pe nimic altceva mai bun decât un bou!”. Insinuarea făcută de moși că se vor întoarce, luând ce la va dori inima, părea că a avut efect asupra românilor din Ghiriș-Arieș și curând au început să gândească că dacă oricine avea dreptul să tâlhărească, ei erau la fel de buni ca oricare alții. Într-o noapte întunecată preotul a spus că unii dintre săteni au îndrăznit mai întâi să meargă în pivniță, de unde apoi și-au făcut curaj să meargă mai departe și <astfel> timp de o săptămână casa a fost plină de tâlhari, până când niciun ac nu a mai rămas pentru a fi luat. Un om, care a avut norocul să dea peste un butoi cu țuica mea preferată de prune – veche de aproape 20 de ani, foarte bună, moale ca o cremă și cu toate astea plină de savoare – a băut-o atât de repede, încât a doua zi a murit. Până și o cantitate de vin, care fusese pusă la păstrare pentru majoratul fiului meu¹¹⁹, a fost găsită; de fapt, nu am nici o îndoială că țiganii¹²⁰, care construiseră <pivnița>, au fost printre cei mai activi în doborârea ei. Aveam
- f. 193/91 8 familii de țigani pe moșia mea, pe care am încercat pe cât posibil să-i educ // și nu am reușit decât să-i fac mai pungași ca niciodată. Înainte erau obligați să muncească pentru stăpân ori de câte ori li se cerea, fără plată, deși, așa cum se întâmplă mereu în asemenea afaceri, imposibilitatea de a-i disciplina îl determina pe vechil să-i chinuie pe cei aflați în subordinea sa și era o permanentă supărare pentru un stăpân bun să vadă că spușii săi <vin> la el cu cereri și pedepse nenumărate. Această sarcină erau obligați să o îndeplinească pentru o colibă prăpădită în care trăiau <și> ceva pământ, în jur de un pogon arat și semănat cu porumb, iar puținul <ce mai rămânea era folosit> la fiecare mare sărbătoare. Bineînțeles, erau hrăniți ori de câte ori erau angajați. Printr-o lege sau ordonanță a împăratului Iosif, care se hotărâse să-i educe pe țigani, – interesat poate datorită frumuseții unei țigănci din vecinătatea Sibiului, despre care se spune că i-a plăcut – , <aceștia> urmau să fie așezați în sate, să ia numele de *noi țărani*¹²¹ și urma să nu li
- f. 194/92 se mai dea voie să părăsească moșia fără acordul stăpânului, astfel încât nu mai puteau // deveni nomazi¹²². În multe dintre cazuri s-a ajuns la asuprire.

Primul meu pas a fost să construiesc un rând de case mici, fiecare cu două camere, și să le ofer imediat toată libertatea sau permisiunea de a rămâne, cu condiția primirii pentru munca lor, atât vara cât și iarna, a unei plăți regulate ce va fi <ulterior> hotărâte, eu bucurându-mă de dreptul de a le cere să muncească oricând doream pentru pământul și casa ce le ocupau. Toți au spus că mai degrabă

¹¹⁸ *Sandals.*

¹¹⁹ *Coming in age.*

¹²⁰ *Gypsies.*

¹²¹ *New peasants.* Sublinierea îi aparține lui Paget.

¹²² În partea de jos a acestei pagini, John Paget a adăugat: „Mare parte a țăganilor din Transilvania erau încă în stadiul pe care l-am descris <la pagina anterioară>, cu excepția câtorva nomazi care trăiau mai ales din spălarea aurului, până când Dieta i-a eliberat în același timp cu țărani”.

ar pleca, decât să fie de acord cu un sistem nou. În zadar le-am explicat că era în avantajul lor, căci erau prea conservatori ca să le placă o schimbare. Cu toate acestea în două sau trei zile au venit cu toții înapoi, cu excepția a doi, și locurile acestora au fost repede ocupate de alții, astfel încât am avut din nou cele 8 familii.

În problema educării <lor> nu s-a făcut niciun pas înainte. Era aproape imposibil să-i oprești să dea jos acoperișul de paie pentru a-i da foc // și în ceea ce f. 195/93 privește a doua cameră credeau că am construit-o pentru porci și au insistat să o folosească în acest scop. Hainele păreau că nu stau pe ei. În fiecare an soția mea se deranja să dea haine la acești copii, dar, de cele mai multe ori, cu următoarea ocazie când treceam pe lângă o duzină de copii neastâmpărați cu pielea închisă la culoare¹²³, atât băieți cât și fete de la 2 la 12 ani, se grăbeau să ne deschidă următoarea poartă, la fel de goi cum erau când s-au născut. Nu poți să nu te întrebi dacă ȣiganii nu erau cumva printre ultimii care se foloseau de ideile comuniste¹²⁴ nou-apărute și o femeie și-a exprimat zgomotos recunoștința față de Micaș pentru libertatea care le-au dat-o. „Ah! Sunt atâtea libertăți. Dumnezeu să-i binecuvânteze pe toți aceia care le-au dat!” a fost auzită spunând, pe când pleca cu un tablou mare sub un braț și o fâșie din draperia de la fereastră sub celălalt. Nu am putut înțelege niciodată, dar această femeie, poate pentru că aducea pe lume unul sau chiar doi copii la fiecare 12 luni, fusese una dintre protejatele soției mele. Oricum, recunoștința nu face parte din felul de a fi al ȣiganilor, este un sentiment pe care f. 196/94 nu-l cunosc și, cu mărînimia lor, cu dragostea pentru muzică și // dorința de a fi liberi, mă tem că nu va fi ușor să le îmbunătățesc starea socială. [...]

Dar mă îndepărtez prea mult de Ghiriș-Arieș. Cărțile, tablourile și caii mei erau lucrurile care mă interesau cel mai mult și curând am aflat că erau puține șanse de a le mai revedea. Mare parte a cărților au fost folosite pentru a încălzi cuptoarele pentru a coace pâine pentru armata română! Câteva 200–300 de volume desmerecheate, rămase din cele câteva mii, erau rupte și aruncate pe jos. Este adevărat că puține din cele preferate de mine erau, printr-un noroc, printre ele, dar nu m-au ajutat <cu nimic>, decât ca să-mi amintească de cele pe care le-am pierdut și nu numai un cititor, dar și un iubitor de carte, poate să ghicească cât de dureros trebuie să fi fost <pentru mine>. Câteva dintre micile tablouri s-au păstrat. <Am găsit> unul sau două dintre cele bune, dar în general doar pe cele de proastă calitate. Din cele mari doar unul a rămas, unul <semnat> Albano¹²⁵, și acela cu o lance înfiptă în el. Restul nu mai erau, iar din câte mi-am dat seama au fost arse alături de ramele lor, crezându-se că aurul transformat în cenușă ar putea fi adunat. Era destul de trist // căci unele erau foarte bune și foarte dragi mie. Unul conținea 20 de portrete ale celor care participau la vânătoare și care mi-a fost dat cu doi ani înainte de club și a fost, desigur, o mare și ireparabilă pierdere. Un singur loc f. 197/95 ascuns a scăpat jefuitorilor. Acesta era o deschidere ce comunica cu șemineul din

¹²³ *Black urchins.*

¹²⁴ *Communist doctrines.*

¹²⁵ Francesco Albano sau Albani (1578–1660), pictor italian, reprezentat al curentului baroc. Majoritatea lucrărilor sale sunt peisaje și picturi alegorice. Una din marile sale realizări a fost decorarea Palatului Farnese din Roma.

salon, unde nu a fost niciodată făcut un foc și care a fost tănuț printr-o ușă folosită ca panou. Trebuie să menționez că pereții <casei> noastre sunt în general înalți de cel puțin 3 picioare¹²⁶. Acest loc era suficient de mare pentru a sta două sau trei persoane și aici i-am ordonat vechilului să pună scrierile mele legislative și o cutie cu serviciul de ceai din argint, pe care nu au reușit să-l distrugă. Acestora li s-au mai adăugat câteva mici tablouri care erau atârdate. Printre altele o schiță preferată <de-a mea>, reprezentând stepa Ungariei¹²⁷ a lui Herny, și o minunată schiță a lui Rubens¹²⁸. Toate acestea salvate printr-un noroc, nimeni din casă sau sat, cu excepția mea, neștiind de acest loc.

- Dar cea mai grea lovitură dintre toate a fost pierderea cailor mei, căci fiecare
- f. 198/96 în parte îmi erau atât de cunoscuți ca și // cum ar fi fost copiii mei¹²⁹. Pe mulți dintre ei i-am adus cu mare cheltuială din Anglia și numărul lor tocmai începuse să crească. Ne purtam cu armăsarii noștri în Transilvania mai bine decât în Anglia, astfel încât nu era nici măcar unul care să nu vină pe câmp să mănânce din mâna soției mele și nechibzuții de ei își băgau mereu nasul lor în fiecare buzunar căutând pâine sau zahăr. Pe măsură ce creșteau, deși erau câteodată dificili, tot continuau cu trucurile lor, dar i-am domesticit până când a venit vremea să-i dresăm. Zece cai din grajdul cel mare au fost furați pentru a fi folosiți de ticăloșii
- f. 199/97 conducători români. Iepele de soi au // fost luate și vândute de oricine dorea să intre în grajd și să se servească. Cea mai mare parte a lor se spune că a fost dusă lui Iancu. Un vizitiu beat, pe care l-am concediat cu puțin înainte, a furat o trăsură ușoară și a înhămat doi mânji, nu mai mari de doi ani, și a plecat cu ei. Nu cred că a durut nimic mai mult decât asta. <Erau> cei doi mânji de casă ai mei; unul arab cu o cruce <pe frunte>, perfect prăsit, și celălalt un cal englez pentru vânatoare. Două animale atât de frumoase, atât de tinere, păstrate cu atâta grijă, <erau> acum expuse la orice cruzime și fără îndoială că urmau să moară de frig și foame. Dacă nu mi-ar fi fost rușine aș fi strigat din toată inima. Pentru că erau în apropiere câțiva cai, mai ales cel schiop și orb de la Bethlen, s-au întors la mine. Trei dintre aceștia, deși erau bine prăsiți, au murit la scurt timp. Aproape toți au murit datorită slăbiciunilor și bolilor la care au fost expuși. Grădina era într-o stare dezolantă. Un număr mare de brazi, pe care i-am adus cu mare dificultate din munți – nu avem niciun
- f. 200/98 horticultor¹³⁰ în Transilvania – și // în ciuda tuturor prevestirilor i-am făcut să crească chiar și aceștia au fost tăiați de la mijloc, iar <crenguțele> lor au fost folosite în loc de pene pentru a împodobi pălăriile trupelor române. Peștilor din iaz li s-a dat drumul și au luat toți vechii și bunii mei pești, pe care i-am păstrat cu

¹²⁶ 1 picior (foot) = 30,5 cm.

¹²⁷ *The Puszt of Hungary*. Este un termen care face referire la peisajul tradițional maghiar și care reprezintă părți ale marii câmpii ungare (Alföld).

¹²⁸ Peter Paul Rubens (1577–1640), pictor flamand, reprezentant al Barocului.

¹²⁹ „Unul dintre foștii mei țărani, care a fost în armata lui Iancu, când s-a întors la sfârșitul războiului, a spus că acest prieten al generalilor austrieci avea în munți o herghelie de 300 de cai furați, între care <el> a recunoscut pe mulți dintre ai mei. Ar fi putut să jure că era un cal valoros, un câștigător la Newmarket. Acest lucru era cunoscut austrieilor, dar nici nu s-au gândit să ordone o înapoiere a lor”. (n. a.)

¹³⁰ *Nursery man*.

mare grijă, și i-au trimis să-i ospăteze pe conducătorii români. Ca o consolare, mi s-a spus că era vorba de o mare cantitate <de pește> de o mărime aproape de necrezut.

Pe când păraseam locul destul de dezgustat de ceea ce am văzut, câteva pagini de hârtie rupte, aflate pe zăpadă, sub fereastra turnului ce fusese folosit ca loc de păstrare a scrisorilor și lucrărilor de orice tip, mi-au atras atenția și plin de curiozitate m-am dus să văd ce a fost cruțat din <acea> ruină. Erau câteva pagini din M.S. și cartea mea despre Ungaria și Transilvania¹³¹ și m-a cuprins sila atunci când am citit primele cuvinte: „Când aud că țărani români sunt acuzați de lipsă de recunoștință sunt în stare să-mi pierd răbdarea” (p. 141, vol. II, ed a II-a). Ca o f. 201/99 adevărată // bătaie de joc față de pledoaria filantropiei mele în favoarea lor, soarta a aruncat aceste pagini în drumul meu, chiar în momentul în care aveam mai multă dreptate să simt cât de puțin le-au meritat ei și cât de prost au fost răsplătite.

După două sau trei vizite asemănătoare, ceva în genul celor făcute de Robinson Crusoe¹³² epavei sale – în timpul cărora tot ce era de valoare a fost împachetat și trimis în oraș pentru o mai mare siguranță –, am fost chemat la Cluj, unde am descoperit că avea loc o vânzare a mai multor cutii de cărți, haine și lucruri aparținând vechiului meu prieten, căpitanul Webbe Weston, ofițer în cavaleria austriacă¹³³, care a fost obligat să le lase în urmă în graba retragerii trupelor austriece. Ca bunuri ale dușmanului au fost confiscate și vândute prin licitație. Această măsură, deși s-ar putea să respecte legea militară, era împotriva voinței multora dintre ofițerii noștri și, dacă Bem ar fi fost acolo cu siguranță că <ea> nu s-ar fi aplicat. Imediat am început să mă ocup să cumpăr orice l-ar putea interesa pe Weston și, găsind // câteva lucruri aparținând doamnei Horatia Weston, f. 202/100 am obținut de îndată un ordin al comandantului orașului, ca toate acele lucruri să fie păstrate. Am dorit atunci să reclam orice obiect pe care l-aș recunoaște ca fiind al ei și făcând <acest lucru> mi-au fost restituite <toate>. Când am ajuns la cărți și hârtii, o mare colecție de altfel, la cererea mea au fost puse separat într-un singur lot și, după ce am declarat că vreau să le cumpăr pentru căpitanul Weston, mi-au fost date la un preț neînsemnat. *Sunt bucuros să spun că acum toate lucrurile sunt în siguranță în posesia doamnei Horatia Weston. Bietul Weston a murit de holeră la asediul <orașului> Comorn, la o zi sau două după ce mi-a scris cât de bucuros ar fi să ne întâlnim din nou și să vorbim despre tot ceea ce am văzut și suferit de când ne-am despărțit.* La fel, mulți dintre cumpărători au venit după vânzare la mine și au spus că ar renunța cu bucurie la orice obiect aș considera că ar fi în folosul căpitanului Weston. Am crezut că trebuie să pomenesc acest lucru, căci eu cred că armata maghiară a fost acuzată de mult prea multă lipsă de politețe și trebuie amintit că modul de a se comporta al armatei austriece a fost atât de

¹³¹ Este vorba despre lucrarea *Hungary and Transylvania, with remarks on their condition, social, political and economical*, din care se găsesc traduse câteva fragmente și în vol. III al noii serii de *Călători străini prin țările române*, p. 836–845.

¹³² Personajul principal al romanului cu același nume, semnat Daniel Defoe (1659–1731) și apărut pentru prima oară în 1719.

¹³³ John Joseph Webbe Weston (?–1849), căpitan în cavaleria austriacă, căsătorit cu Horatia Elisabeth Waldegrave (?–1884).

f. 203/101 revoltător, încât cu greu te poți mira dacă în rândul celor ce au suferit // a apărut dorința de a se răzbuna pentru prejudiciile aduse.

În a doua sau a treia dimineață după sosirea mea la Turda, un prieten m-a trezit cu știrea înspăimântătoare că orașul Aiud¹³⁴ a fost ars în întregime și că locuitorii au fost uciși de români chiar în noaptea anterioară. Aiudul era un orașel prosper pe Mureș, la aproape 20 mile de Turda. Avea în jur de 5 000 locuitori, în majoritate maghiari și protestanți, și era reședința principalului colegiu calvin, întemeiat de prințul Gabor Bethlen¹³⁵ și sprijinit parțial prin fonduri strânse în Anglia, încă depuse în Banca Angliei. Pentru că Aiudul nu este departe de Alba Iulia¹³⁶, care este un important punct militar austriac, Bem i-a ordonat lui Czeecz să nu înainteze înspre sud, dincolo de Turda, cu o armată slabă. Totuși, când Czeecz a primit știrea că generalul Wardener a părăsit Aiudul și locuitorii nu aveau protecția unor trupe regulate, a cerut permisiunea de a avansa și a ocupa chiar el locul, dar

f. 204/102 teama de a expune Clujul l-a făcut pe // comisar, domnul Beöthy, să-i refuze cererea.

Rezultatul <acestei hotărâri> a reprezentat distrugerea totală a locului de către câteva cete de români din vecinătate și uciderea tuturor acelor care nu au fost suficient de norocoși să scape sub paza nopții și a confuziei ce însoțea asemenea spectacol. De îndată ce m-am îmbrăcat m-am grăbit să cobor și am găsit curtea deja plină cu fugari nenorociți din Aiud plângându-se de pierderea prietenilor și bunurilor lor. Câțiva dintre ei nu-i mai văzuseră pe cei dragi, <care fuseseră> omorâți cu doar câteva ore înainte. În fața unor ascultători liniștiți fiecare își spunea propria poveste plină de grozăvii, și atât de înspăimântătoare era relatarea încât nimeni nu se simțea în stare să spună o vorbă bună. Multe dintre aceste biete ființe erau aproape dezbrăcate nu aveau nimic pe ei decât cămășile de noapte și hainele de blană pe care le aruncaseră pe umerii lor, în graba de a scăpa. Unii dintre ei au parcurs pe jos un drum de 20 de mile, prin zăpadă și în puternicul frig al nopții,

f. 205/103 fără pantofi sau ciorapi, iar picioarele le erau înghețate. // Au spus că mulți au murit pe drum. Am văzut un bătrân care s-a întâlnit cu soția sa în momentul în care aceasta a sosit, și după ce s-a bucurat de revedere, a întrebat-o de nou-născut. <Ea i-a răspuns:> „Nu am avut cu ce să-l acopăr, dar era liniștit și mi s-a părut că doarme. M-am uitat la el când am ajuns la jumătatea drumului și era mort, înghețat. Eram deja atât de obosită și slăbită încât abia am putut înainta, l-am pus în zăpadă și l-am lăsat acolo”. „Și ceilalți copii unde sunt?” „Dumnezeu știe! În zăpăceala <creată> și în întuneric i-am pierdut”. Acest bărbat a fost chiar unul dintre magistrații orașului și la prima alarmă dată s-a grăbit să vadă despre ce e vorba. S-a întâlnit cu un român, care parcursese o milă, și aproape că l-a târât departe de stradă implorându-l să părăsească orașul căci ei au primit ordine să-l distrugă și să nu lase nici măcar un maghiar de 6 ani în viață. Nu mai putea să se întoarcă acasă,

¹³⁴ *Enyed*.

¹³⁵ Întemeiat în 1622 prin hotărârea Dietei Transilvaniei și la dorința principelui Gabor Bethlen, colegiul a avut inițial sediul la Alba Iulia. Peste 40 de ani este mutat la Aiud, pe domeniile donate de principele fondator. În 1711 conducerea colegiului obține un sprijin material de 10 000 lire sterline din Anglia, pe care îl folosește la reclădirea și renovarea școlii.

¹³⁶ *Karlsburg*.

pentru că românii deja porniseră în căutarea lui. A spus că orașul luase foc în toate colțurile, a văzut cum fiecare persoană // observată de <români> a fost împușcată și a scăpat singur și cu greu. Aceste scene s-au repetat la Turda pe parcursul întregii f. 206/104 zile, până când câteva sute de astfel de sărmâne ființe nenorocite, fără o casă sau fără să mănânce o fărâma de pâine, adesea fără haine, mulți înghețați, toți plângând pentru moartea unora dintre rudele lor, au fost adunați într-un hotel. Pentru acești oameni, fostul locotenent, baronul Istvan Kemeny¹³⁷, a făcut uz de influența sa într-un mod care-i face cinste. Pe unii i-a așezat în sala de bal a hotelului, pe alții i-a dus din casă în casă implorând sau cerând milă până când, în cele din urmă, a găsit adăpost pentru toți. I-a aprovizionat cu mâncare, iar pe unii cu bani, astfel încât <a câștigat> mulțumirile tuturor pentru străduințele sale neobosite. Aceasta este povestea acestei întâmplări așa cum am auzit-o din gura unuia dintre magistrați, care a fost un martor al acestei tragedii.

După retragerea generalului Wardener, Aiudul a fost lăsat în întregime fără nici un fel de trupe. Pe 2 ianuarie doi tribuni români¹³⁸ // au intrat călare în oraș și f. 207/105 au ordonat ca în cel mai scurt timp să fie gata provizii și adăposturi pentru 16 000 de oameni care vor veni în curând. S-a făcut oarecără pregătire pentru ca cererea să le fie îndeplinită. Pe la 9 seara Prodan¹³⁹, unul dintre conducătorii români și fost preot, a intrat <în oraș> și le-a cerut magistraților să anunțe populația că niciunui român nu i se va permite să intre, că populația poate să meargă liniștită la culcare și să nu aibă teamă de nimic, pentru că liderii românilor erau hotărâți să respecte bunurile și viețile tuturor locuitorilor. Bazându-se pe tăria acestei asigurări, bieții oameni au mers mulțumiți la culcare când, pe la miezul nopții, au fost treziți de strigăte care anunțau incendiul. Axente¹⁴⁰, un alt conducător român, a intrat în oraș cu 500 dintre cei mai respingători români. Nu țărani muncitori, capi de familii – căci nu erau potriviți pentru munca pe care el dorea ca aceștia să o facă – ci servitori alungați, condamnați și eliberați și alți nemulțumiți care nu aveau nimic și care, fără nici o înfrânare socială sau morală, erau gata să comită orice crimă asupra societății și prin care <doreau> să-și răzbune propria nefericire sau să-și dea frâu liber // relelor năravuri. Și au început să dea foc în mai multe părți ale orașului f. 208/106 și îi împușcau pe oameni chiar în casele lor, chiar când <aceștia> se ridicau din pat ca să afle care este motivul alarmei. S-a raportat faptul că gărzile naționale secuiești erau printre cele mai active în această problemă și mă tem că așa și este și că mare parte din bunurile jefuite sunt în mâinile secuilor. În dezordinea creată mulți au scăpat, dar unde și câți erau nimeni nu știa. Aceștia, puțini <la număr>, erau dintre cei care au ajuns la Turda, care nu-și văzuseră o parte din rude ucise și care s-au salvat, în timp ce criminalii erau ocupați cu uciderea unui tată, a unei mame sau a unui copil. Când m-am întors de la Cluj am aflat că urma să se fie trimisă la Aiud o misiune sub comanda căpitanul Perezzi pentru a-i salva pe sămanii oameni, care scăpaseră de măcel și își găsiseră adăpost în pădurile din

¹³⁷ Istvan Kemény (1811–1881), baron, comandant al trupelor maghiare din Aiud.

¹³⁸ Wallack Tribunes.

¹³⁹ Simeon Prodan Probu, viceprefect al legiunii a 2-a române, din Munții Apuseni.

¹⁴⁰ Axentie. Ioan Axente Sever (1821–1906), prefect în oastea lui Avram Iancu.

apropierea satelor. Ordinul pentru misiune a fost dat la insistențele baronului Istvan Kemeny, care urma să o însoțească și să se afle în fruntea căutării¹⁴¹.

f. 209/109

Capitolul XVII

Am plecat dimineața devreme, pe 16 ianuarie, alături de 48 de dragoni ușori, o companie de honvezi din batalionul 11, ce nu au tras un foc nici odată în viața lor, și o companie a gărzilor naționale din Ghiriș și Agărbiciu, care cu o zi înainte au făcut parte din corpurile de vânători¹⁴² și care s-au angajat să lupte timp de trei luni. Îi știam pe mulți dintre acești oameni căci erau proprii mei vecini, câțiva erau vechii mei țărani și servitori. Mulți dintre ei nu au folosit niciodată o pușcă. Armele lor erau vechi, ruginite, de vânat păsări, fără baionete. Pentru că ne îndoiam cât aveam să rămânem acolo sau dacă să avansăm pentru a-l întâlni pe Bem, ne-am luat cu noi bagajele, trăsurile și caii ce au mai rămas. Pe un drum bine făcut, ce te duce de la Turda la Aiud, care este în general unul dintre cele mai umblate din țară, nu se vedea nici o urmă de picior pe zăpadă, deși aceasta căzuse cu 3 zile înainte.

f. 210/110

Din multele hanuri, <care existaseră înainte> pe marginea drumului, acum nu se mai vedeau nici ruinele, atât de mult au fost distruse // încât tot ce mai rămăsese din ele a fost acoperit de zăpadă. Ici și colo se mai vedeau urme de câini și lupi în anumite locuri unde au scormonit zăpada și pământul. Acestea erau singurele urme de viață pe care le-am putut găsi. Dacă ne uităm mai atent la asemenea locuri observăm rămășițele unor trupuri, pe jumătate tăiate, sfâșiate în bucăți. Nu a trecut mult de când am ajuns la fața locului și câinii s-au repezit asupra înfricoșătoarei lor mese. Pe când fugeau speriați de venirea noastră, pentru că se sălbăticleseră pe jumătate din lipsa casei și a stăpânului, toți am rămas uimiți să-i vedem atât de grași, o dovadă sigură că mult timp au supraviețuit astfel căci de alt tip de mâncare nu puteau face rost. Mica noastră ceată și-a continuat liniștită drumul său până când ne-am apropiat de ruinele micului oraș maghiar Unirea, care odată se lăuda cu un oficiu¹⁴³ și o biserică protestantă, din care acum nu mai rămăseseră decât niște rămășițe, căci orașul fusese incendiat de români în noiembrie. Chiar când ne-am

f. 211/111

apropiat de satul distrus, una dintre gărzile ce înaintase <mai mult> a văzut câțiva români ce făceau parte din cavalerie. A fost dată imediat alarma, iar cei din fața <noastră> s-au grăbit să meargă înainte și au găsit doar un // avanpost compus din trei români călare, care au încercat să plece cât de repede au putut, dar au fost împușcați. Mai sus de oraș, mai multe trupuri proaspăt sfâșiate și mutilate de câini zăceau pe zăpadă – unul dintre ele, al unui prunc din care ciorile erau foarte ocupate <să ciugulească>. De cealaltă parte a văii și la aproape o milă distanță erau mai multe sate ocupate de armatele române. Cu toate acestea, în loc să încerce să ni

¹⁴¹ John Paget a scis următoarea frază pe care apoi a tăiat-o: „Cumnatul meu, contele Toldy, domnul Szilvasy și eu ne-am oferit imediat să ne alăturăm expediției”.

¹⁴² *Jäger Corps*.

¹⁴³ *County house*.

se opună au luat-o la fugă de îndată ce ne-au văzut că aveam intenția să-i necăjim și am putut să-i vedem plecând în grupuri din sate și căutând adăpost în pădurile îndepărtate. Pe când ne apropiam de Aiud, drumul a început să prezinte urme din ce în ce mai dese ale dezastrului ce avusese loc. Aici erau câteva piese de mobilă rupte pe care tâlharii le-au considerat prea grele și le-au aruncat într-o parte, colo un sac de porumb plesnise și își golise conținutul pe drum. Din când în când, unul dintre fugarii, care ne însoțeau în număr mare, în speranța găsirii unuia dintre membrii familiei lui, exclama: „acea // masă este din casa mea” sau „biroul acesta cu sertare era al vecinului meu, ce a fost ucis”.

f. 212/112

Ici și colo, sub un mic strat de zăpadă, se putea ghici conturul cadavrelor ce au fost lăsate, în locul în care au căzut, fără a fi deranjate. Cu 3 mile înainte să ajung la Aiud, pe când călăream alături de căpitanul Perezzi, am văzut 3 călăreți la o distanță de 2 mile de noi și am bănuir că sunt un avanpost asemănător celui cu care ne-am întâlnit mai devreme. Distanța era prea mare și era evident că deja ne observaseră, încât mi-am dat seama că era imposibil să-i mai ajungem din urmă, dar cu toate acestea căpitanul Perezzi a spus că vor alerga în galop până acolo și luându-l pe domnul Szelvasy și pe 12 dintre oamenii săi și-au început urmărirea. I-am putut zări cu privirea până când am intrat în oraș, iar apoi nu am mai putut să-i vedem de clădirile dărâmate, dar românii erau cu mult înaintea lor. La un moment dat, pe măsură ce ne apropiam și noi de locul <respectiv> am auzit câteva împușcături și am bănuir că grupul nostru a dat în cele din urmă peste cei pe care-i urmăreau și <acum> se // ocupau de ei. Imediat au urmat împușcături puternice care arătau că s-a declanșat o înfruntare serioasă. Imediat <ce le-am auzit> ne-am trimis oamenii înainte cât de repede am putut și ei au alergat în galop grăbiți să le dea ajutor. Când ajunsesem la mijlocul orașului ne-am întâlnit cu Perezzi și oamenii săi, întorcându-se în dezordine. Ne-a spus să nu mai mergem înainte până când nu venea infanteria, deoarece dușmanul avea o puternică armată și ocupase o poziție împotriva căreia cavaleria nu putea face nimic. Se pare că, la intrarea în oraș, el și grupul său i-au pierdut din vedere pe cei trei călăreți și după ce au străbătut călare orașul și nu au găsit nimic altceva decât cadavre și case dărâmate, s-au întors în piață, în fața colegiului, și au coborât de pe cai pentru ca aceștia să se poată odihni. Au așteptat sosirea noastră când deodată s-au găsit în fața unui număr mare de români, care au trecut podul și care erau pe cale să se pregătească de luptă. Întâlnirea a fost la fel de neașteptată pentru ambele părți. Într-o clipă fiecare bărbat a fost în șa, iar apoi s-a dat ordinul de atac și cu 12 oameni Perezzi s-a lansat cu forță în // mijlocul acestei hoarde, înfruntând moartea de fiecare parte a sa. f. 214/114

Românii, care au fost la fel de surprinși ca și cei din grupul nostru, din cauza numărului lor foarte mare au blocat podul și s-au găsit în imposibilitatea de a scăpa pe cât de repede și-ar fi dorit. Câțiva s-au refugiat într-o clădire și au deschis un foc rapid asupra micii noastre cete. Sergentul major, un tânăr deosebit, care deja își sărbătorise promovarea, a primit un glonte în cap și a avut timp să exclame doar: „Sunt mort, domnule căpitan!”¹⁴⁴ și a căzut mort de pe cal. Căpitanul Perezzi și-a

¹⁴⁴ „Sono morte, Signior Capitano!”.

dat seama că încercarea de a-i îndepărta pe acești oameni l-ar costa mult prea mult și în consecință și-a retras oamenii și a așteptat până a sosit infanteria. Acum <infanteriștii> au fost trimiși înainte și, după ce i-au alungat pe cei ce au mai rămas din hoardă și i-au străpuns cu baioneta pe cei pe care i-au găsit prin casă, au luat trupurile neînsuflețite ale bieților noștri tovarăși și cu toții ne-am retras în cazarmă, sigura clădire care a rămas întreagă în orașul Aiud.

- Orașul în sine nu merită descris, decât că era o grămadă <întreagă> de pereți f. 215/115 înnegriți, cu grinzile pe jumătate arse, cu acoperișurile căzute și ici colo se vedea // moloz. Colegiul, o clădire mare, cu trei etaje complet arse, arăta îngrozitor de trist. Nu am intrat în nici o casă pentru că știam că privești ce mă aștepta în ele <era înspăimântătoare>, dar cei care au făcut acest lucru au spus că era suficient de înfiorător. Se făcuse noapte și, după ce ne-am văzut caii bine puși în grajd și după ce le-am dat nutreț, am început să căutăm adăpost și pentru noi. Prima cameră pe care am deschis-o am găsit-o ocupată de un cadavru întins pe masă. Următoarea nu mai avea nici ușă și nici fereastră pentru că românii trecuseră pe aici și, în ciuda loialității lor, au lăsat cazarma împăratului în orice alt fel de stare numai în una de locuit nu. În cele din urmă am găsit o cameră și am pus stăpânire pe ea, deși era atât de mică încât nu era loc pentru noi toți nici dacă stăteam întinși pe podea. Dar aceasta era o noapte de somn. <Am dormit> până când a sosit o companie de f. 216/116 honvezi, ce a fost trimisă de Thoroczko sub comanda căpitanului Also, cu vești neliniștitoare legate de pericolele prin care au trecut și aluzii misterioase despre ceea ce ar trebui să ne așteptăm. Era foarte ușor // de văzut cum căpitanul, care nu era un mare erou, era copleșit de o mare spaimă. Poziția noastră nu era una plăcută. Acum eram puțin mai mult de 300 de infanteriști și 48 de călăreți închiși între zidurile unei cazarme, pe care am putea-o apăra cu ușurință, dacă inamicul nu i-ar da foc, lucru care nu ni se părea îngrozitor atunci, și nimic nu era mai ușor ca asta, căci lungul acoperiș era în întregime făcut din lemn. Știam că un grup de români, de câteva ori mai mare decât al nostru, ne-a înconjurat și că garnizoana din Alba Iulia cu un număr destul de mare de trupe regulate nu era la o mare distanță. Cu doar o zi înainte am aflat de la câțiva țărani că o divizie de cavaleriști din Alba Iulia a trecut prin Aiud, dorind să salveze cât mai mulți unguri, și că ofițerii și-au arătat marea groază și silă față de comportamentul românilor și l-au luat pe Prodan cu ei ca prizonier al cetății. Desigur, vizita lor a avut un caracter mai puțin plăcut. Pe parcursul întregii nopți au fost trimise patrulă în satele învecinate, unde se știa că ungurii se refugiaseră și de unde, cu fiecare clipă, veneau din ce în ce mai mulți. O parte dintre ei au fost primiți în casele țăranilor români și tratați cât mai bine // f. 217/117 alții au fost expuși timp de 5 zile groazei de a îndura în păduri frigul puternic și foametea. Mulți au murit acolo și cei care au supraviețuit aveau aproape toți unele membre înghețate. O frumoasă tânără, al cărui frate ne însoțise, a fost adusă desculță, în cămașa de noapte, așa cum sărise din pat și s-a acoperit doar cu o manta din blană. Părea atât de copleșită de ceea ce a suferit că arăta a fi lipsită de bucurie când a fost eliberată și aproape fără nicio grijă față de restul familiei ei. Fratele ei tocmai găsise și îngropase un cadavru sfărțec, despre care a presupus – deși a aflat câteva săptămâni mai târziu cu stupoare – că este al tatălui său, dar

despre mama sa, tânăra sa soție și despre celelalte trei surori nu a putut obține nici o informație. Nefericirea pe care au îndurat-o acești sărmani oameni părea că a acaparat, în unele cazuri, toate celelalte sentimente și din fericire i-a lăsat probabil indiferenți față de ceea ce, în alte situații, ar fi cauzat cele mai multe dureri. Chiar și dragostea părintească, cea mai puternică dintre toate iubirile, nu putea trece întotdeauna testul suferințelor fizice puternice și am văzut // cum câteva mame își manifestau indiferența față de siguranța urmașilor lor. În alte cazuri <această dragoste> rămânea la fel de puternică și vie ca întotdeauna. Pe când mă întindeam f. 218/118 în mantia mea să mă odihnesc câteva clipe, am descoperit curând că împărțeam patul cu o doică româncă și copilul ce-l avea în grijă. Fusesse în slujba unei familii maghiare și îl salvase pe copilul de soarta căruia se îngrijea de destinul de care avusese parte restul familiei. Când i s-a spus să meargă în altă cameră pentru că aceasta era destinată ofițerilor a refuzat pentru că, <a spus ea>, le-a încercat și pe celelalte, dar erau reci, în schimb aceasta era călduroasă pentru copil și <atunci> nimeni nu a mai avut inima să i se opună, astfel încât s-a întins alături de mine fără vreo altă formalitate.

Mulți fugari au venit în timpul nopții. I-am auzit spunând că sunt în jur de 600–700 și acest lucru făcea imposibilă înaintarea noastră sau chiar păstrarea poziției, întrucât proviziile urmau să ni se termine cât de curând. S-au dat deci ordine încă din timpul nopții, pentru ca totul să fie pregătit înainte de revărsatul zorilor. Pe când ne îndreptam spre // grajduri să ne hrănim caii, i-am găsit deja pe f. 219/119 dragoni agitați și ocupați să prăjească slămina pe săbiile lor, pentru micul dejun, în fața unui foc mare făcut din tot ceea ce au putut găsi și folosi pe post de combustibil. Mirosul era prea îmbietor, pentru niște oameni care de abia dacă au mâncat ceva de 20 de ore, ca să nu ne facă să urmăm exemplul <oferit>. Ne-au făcut un pic de loc în jurul focului lor și am devenit curând membri ai grupului. Rar am văzut soldați atât de buni sau bine-crescuți ca acești italieni. Inițial au făcut parte din regimentul italian de cavalerie ușoară <Carlo> Kress¹⁴⁵ și se întorceau din Transilvania cu un transport de cai de schimb, când au fost luați prin surprindere la Oradea și dezarmați. Ofițerul lor, Perezzi sau Pretzt, cum era numit, a acceptat pe dată să intre în slujba armatei maghiare și oamenii săi, care îi erau devotați și plini de afecțiune au declarat că erau gata să-l urmeze oriunde. Deja se remarcaseră la Ciucea și probabil că acum erau considerați cei mai buni soldați călări pe care îi aveam. Deși respectuoși, aveau acea modalitate liberă și lipsită de constrângeri <de f. 220/120 a se comporta> față de // superiorii lor, care părea o trăsătură specifică popoarelor din sud. Nu am văzut niciodată un mai vesel popas al trupelor în afara orașului decât al lor. Glumele și râsul erau la ordinea zilei și fiecare se simțea plin de trucuri și veselie. Un butoiș cu vin pe care l-am adus din căruță și l-am desfăcut în cinstea lor, nu a micșorat veseliea lor zgomotoasă și așa cum poate <cineva să-și> închipuie am devenit foarte popular. Pentru italieni era nevoie de multă răbdare ca să îndure o asemenea expediție cu umor. Frigul era puternic, iar maghiarilor înfocoliți în

¹⁴⁵ Cress Cheveauy *legere*. Pentru mai multe informații vezi Paquale Fornaro, *Testimonianze italiane sulla Rivoluzione ungherese del 1848–1849* în „Rassegna storica del Risorgimento”, anno LXXXV, 1998, p. 79–102.

mantiile lor îmblănite li se părea greu să-l suporte, deși aceste suflete nu aveau nimic altceva cu care să se acopere decât uniformele lor obișnuite. Este adevărat că și-au pus pe ei atât o jachetă rezistentă cât și haina și două perechi de pantaloni și o manta subțire albă, ca să-i acopere, dar toate acestea erau o slabă apărare împotriva vremii. Coiful este un echipament pentru cap destul de rău în orice anotimp și acum urechile le erau destul de descoperite, astfel încât <au fost nevoiți> să poarte batiste legate sub bărbie și atârând pe la spatele capului, iar coiful pus deasupra îi transformă în personaje ciudate. Dragostea pentru cai era aproape // la fel de mare ca aceea pentru căpitanul lor și nimic nu putea întrece grija pe care le-o arătau. Perezzi a aprovizionat, pe cheltuiala sa, <regimentul> aducând câțiva cai și o căruță în care a pus suficient porumb și suficientă slănină pentru a întreține timp de 24 ore atât oamenii cât caii și niciodată nu mergea în expediție fără însoțitor. Datorită acestui plan și-a păstrat atât oamenii cât și caii într-o condiție foarte bună, deși își făcuseră treaba mai bine aproape decât orice parte a armatei.

Când totul a fost gata pentru a pleca, mi s-a cerut să stau în spatele gărzii și să am grijă ca niciunul dintre acei oameni nenorociți și lipsiți de noroc ce ni s-au alăturat să nu fie lăsați în urmă. În același timp dispuneam de autoritatea de a așeza după cum credeam de cuviință orice mijloc de transport al expediției, inclusiv cel al persoanelor și care acum se ridica la un număr de 70. Sute de femei și copii erau incapabili nu numai să ia parte la un marș lung, dar chiar și să facă un <singur> pas. Propriile noastre trăsură au fost primele care au fost date și umplute, după care mi-am luat libertatea de a dispune de celelalte persoane. Comunismul era la ordinea zilei și // pentru acești oameni m-am convertit și eu. Câteva dintre căruțe au fost încărcate cu mobilă, porumb sau alte lucruri foarte utile dar <dacă cineva ar fi văzut ce> fețe jalnice aveau proprietarii lor atunci când le vedeau aruncate pentru a face loc unui bătrân sau copil – femeile erau cele mai nerăbdătoare <să păstreze> aceste bunuri lumești –. Biete ființe <pentru care> probabil era tot ce le rămăsese. Cu un domn am avut parte de foarte puțină ceremonie. Era un ofițer de infanterie, care își ocupase locul cu mare demnitate în trăsură sa și, în mod evident, intenționa să-și lase oamenii să mășăluiască singuri. Informându-l asupra ordinului, a refuzat și a început să protesteze, dar pentru că nu aveam timp de discuții lungi am arătat spre tocul pistolului și spunându-i să fie rapid <și să se supună hotărârii> a crezut că e mai bine să coboare, dar nu voi uita prea curând privirea plină de dispreț cu care se uita la mine, în timp ce grăbeam o femeie și 27 copii în trăsură sa, ori rânjetetele de triumf cu care micii prăpădiți, pe jumătate dezgoliți, îi luau locul. Slujba mea nu era bine retribuită pentru că, în ciuda pericolului de a fi atacați de românii, despre care știam de la prizonierii luați că nu sunt departe, era aproape // imposibil să-i faci pe oameni să coboare. Câte unul trebuia să alerge înapoi să se uite după vreo comoară ascunsă sub forma unei pături sau a unei plăpumi, altul încerca să care un sac mare de porumb, prea mare pentru puterile sale. O femeie mi s-a părut că nu va fi niciodată gata, așa încât l-am luat pe unul dintre copiii ei și am plecat cu el, acesta fiind singurul mod de a o face să mă urmeze. În cele din urmă am început să mergem într-un lung șir ordonat pe mai mult de o milă și era plăcut să mă gândesc că atât de multe ființe sărmene, mai bine de 700, au fost salvate de la o moarte lentă, care într-un timp foarte scurt le-ar fi fost destinată multora dintre ei.

Am înaintat încet pentru că mulți mergeau în picioarele <goale> și deși puteau mărșălui o făceau greu. Totuși, dimineața era strălucitoare, soarele scânteia pe zăpada strălucitoare și toți eram veseli și plini de haz. Pe la ora 2 ne-am apropiat din nou de Unirea. Deci drumul era perfect liniștit și fără vreo urmă de dușman prin f. 224/124 preajmă, cu excepția a doi călăreți care au fost văzuți de două ori chiar pe vârful muntelui, dar care // au dispărut din nou la fel de repede <precum au apărut>. Totuși, pe când ne trudeam să urcăm un deal înainte de Unirea, am observat că o gardă compusă din 12 dragoni, ce ajunsese destul de departe, a luat-o înainte în galop. „Ah, a spus Perezzi, acești tovarăși au descoperit un avanpost <și> îl vor avea până vom urca noi dealul”. Pe măsură ce ne grăbeam să vedem ce se va întâmpla, deodată am auzit o îngrozitoare descărcare de muschetă și, când am ajuns în vârf, am putut observa prin fum pe oamenii noștri retrăgându-se într-o mare dezordine și întreg muntele ce ne apărea în față era acoperit cu forțele dușmanului. Gărzile noastre din față au observat ieri trei călăreți în aceeași poziție, printre ruinele <localității> Unirea și au sperat să-i prindă. Călăreții au rămas aproape pe loc până când urmăritorii lor s-au apropiat, după care și-au schimbat poziția foarte încet, până când oamenii noștri au fost prinși în întregime între biserica distrusă și oficiu, unde 600 grăniceri¹⁴⁶ ascunși printre aceste case i-au primit cu focuri de armă. Ambuscada // a avut succes. Unul dintre oamenii noștri a murit, doi au fost f. 225/125 răniți la fel ca și mai mulți cai. Chiar când am ajuns și noi câțiva români s-au grăbit spre soldatul căzut și loveau cadavrul, în timp ce trupele se așezau în ordine în fața clădirilor. Aproape în aceeași clipă vârfurile dealurilor ce se ridicau în mod abrupt deasupra satului s-au împânzit ca prin farmec cu un mare șir de oameni, care păreau într-adevăr că au ieșit din pământ, în timp ce un corp de cavalerie se vedea intrând în oraș din partea opusă. Era o priveliște atât de frumoasă încât am uitat pentru o clipă pericolul care ne aștepta și am admirat tabloul magic <din fața mea>. Eram încă 3 sau 4 călăreți pe deal, pe de o parte oamenii noștri răniți și fugind în dezordine din fața acestei armate, și pe de altă parte micile noastre trupe ce urcau agale dealul și care se aflau departe de câmpie. Unul dintre grupuri a fost imediat trimis înapoi să dea alarma în rândul cavaleriei și să dea ordine ca honvezii să avanseze cu toată viteza. Dușmanul nu își arăta intenția de a ne ataca, dar părea // f. 226/126 hotărât să lupte <a păstra> drumul spre Turda, care trecea chiar prin fața lui. Să vă explic situația. Deci, noi am urmat valea Mureșului, care se află în partea de est și vest. La Unirea drumul părăsea cursul Mureșului și o lua înspre o vale în unghiuri drepte către nord. Partea de jos a văii era ocupată de un pârau; acum eram la aproape 1000 yarzi¹⁴⁷ de satul distrus.

Dușmanii, după cum ne-am dat seama mai târziu, erau 600 de grăniceri români înarmați cu puști și ocupând ruinele pe unde trecea drumul, peste 6 000 de țărani instruiți, înarmați cu furci și 80 de români din cavalerie așezați în dezordine. Aceste forțe erau comandate de Novák, Axente și alți conducători români, ofițeri austrieci care au slujit în regimentele de graniță, care acum au fost numiți pe

¹⁴⁶ *Borderers*.

¹⁴⁷ Unitate de măsură engleză pentru lungime, egală cu 0,914398 m.

pământ românesc și ale căror mantii de la uniforme albe se puteau distinge ușor. Forțele noastre se ridicau la un total de aproape 300 infanteriști și 247 de oameni în cavalerie. Atunci când dragonii au ajuns, au fost trași în afara focului, pe coasta dealului, în timp ce honvezii erau așezați la o oarecare distanță înaintea, dar adăpostiți în spatele unei mari plantații de răchită¹⁴⁸ așteptând să vină cei ce // îi vor

f. 227/127 acoperi. Desigur, marea dificultate consta în a dispune de căruțele ce veneau cu femeii, copiii și fugarii bolnavi. Din fericire, am observat urma unei sănii care trecuse pe lângă acea parte a dealului și mersese în jos înspre vale și care trebuie să fi trecut pârâul și să fi ajuns pe drumul spre Turda fără să treacă prin satul devastat. Am ordonat de îndată căruțelor să pornească în această direcție și să se grăbească cât mai mult ca să ajungă la Turda, în speranța că vom putea menține dușmanul pe loc măcar până ce aceștia vor scăpa. În ce privește propria noastră scăpare, mă îndoiesc ca cineva să-și fi făcut vreo speranță. Câțiva din grup au început să facă niște fețe lungi și să-și exprime foarte zgomotos părerea că eram pierduți. În ce mă privește gândeam la fel, dar eram prea agitat ca să-mi fac griji și singurul meu răspuns a fost: „Nu contează, murim doar o dată și vom lupta cu orice preț pentru asta!”. Între timp, dușmanul a început un atac rapid asupra honvezilor noștri și Perezzi le-a ordonat să deschidă <și ei focul>, să-i hărțuiască, pentru a nu le da ocazia grănicerilor români să aibă o țintă bună. În cele din urmă ariergarda, //

f. 228/128 formată din secui din Ghierăș-Arieș și Agărbiciu, a venit și, pentru că eram sătul să stau degeaba, m-am bucurat când Perezzi m-a rugat să fiu în fruntea lor și să-i conduc în luptă. Pe când plecam călare l-am auzit pe Perezzi strigând după mine: „Dacă declanșăm o șarjă a cavaleriei te voi anunța, nu o vei pierde!” – Este ciudat, dar acei ofițeri de cavalerie păreau să creadă că nu este nimic mai încântător decât „să faci un atac” și cel mai prietenos lucru pe care ar puteau să-l facă este să-ți dea ocazia să iei parte la el. Râzând la acest mod irlandez de a te consola și gândindu-mă că pentru un civil liniștit probabil că am luptat destul, chiar dacă am pierdut șarja promisă, am ajuns la oamenii mei și i-am dus la plantația de răchită, așezându-i în formație în dreapta honvezilor. După câteva cuvinte în care le explicam ce aveam de făcut, le-am ordonat să avanseze încet, încercând să inducă în eroare, profitând de fiecare mică ridicătură de teren și buturugă de copac pentru a se ascunde, a ținti bine și a irita dușmanul printr-un foc continuu. „Marș”. Nici un om nu se mișcă.

f. 229/129 „Vom fi omorâți! Nu are rost // să luptăm în fața atâtor <oameni>. „Aceștia nu sunt români, ci soldați adevărați” Asemenea remarci auzeam peste tot. Unul sau doi au început să plece și, evident, doreau să stea pitiți după căruțe. Nu era timp pentru ezitări și mi-am dat seama că dacă unul pleca, ceilalți îl vor urma. Honvezii, care erau soldați tineri, nu vor sta dacă vor fi părăsiți de gărzile naționale și atunci nimeni dintre noi sau dintre cei din căruțe nu va fi salvat. Așa că, amenințând că voi uide pe primul care se va retrage – și eram hotărât să fac astfel –, i-am chemat să mă urmeze și aproape că eram să sar șanțul în plantație când dușmanul,

¹⁴⁸ *Willow plantation.*

văzându-mă de deasupra copacilor, ne-a trimis o salvă care a trecut şuierând pe lângă urechile noastre ca zborul grăbit al unui stol de grauri sau orice altceva cu care aş putea-o compara. Din fericire gloanţele au trecut deasupra capetelor noastre şi s-au oprit în zăpadă, departe de noi. //

Aiud

f. 230/130

Totuşi, deşi nu erau răniţi mortal, prietenii mei erau înspăimântaţi de moarte şi s-au adunat cu toţii în jurul meu ca o turmă de oi, înconjurându-mă cu totul. Nu-mi pot da seama de ce, dar în timp ce stăteam în aşteptare, fără niciun ordin, toţi şi-au descărcat armele în aer, atât de aproape de capul meu încât mi s-a părut imposibil să scap. Erau strânşi atât de aproape unul de altul, încât nu puteau trage în nicio altă direcţie decât în sus şi erau aşa de îngroziţi încât nici măcar nu ştiau de ce trag. Trebuie să mărturisesc că m-am simţit foarte uşurat când am auzit ultima pocnitură şi am putut scăpa din mulţime. Totuşi, în sfârşit, acum trecuse pericolul de a fi împuşcat de proprii mei prieteni şi sărind de dincolo de parapet pe cal, i-am chemat să mă urmeze şi în timp ce ei probabil că se gândeau că dacă nu fusesem împuşcat pe cal, ar putea să fugă pe jos, au înaintat şi au început să ducă foarte sus lupta de hărţuială. Şi cavaleria ne-a dat o îmbărbătare veselă: „Trăiască Ungaria!”¹⁴⁹, care a încălzit inimile celor din spatele dealurilor aflate // în faţa noastră. Ştiu că nu este f. 231/131 tocmai recomandat să călăreşti alături de un grup ce ducea o luptă de hărţuială, dar ce altceva se putea face? Dacă aş fi ezitat o clipă am fi fost toţi pierduţi şi dacă mi-aş fi dat calul oricărui dintre aceşti boiernaşi de ţară¹⁵⁰ sunt convins că, în momentul în care aş fi întors spatele, ar fi plecat călare şi nu aş mai fi văzut vreodată nici calul şi nici omul. Acum aveam parte de puţină luptă dreaptă. Gloanţele duşmanului veneau şuierând printre copaci, dar din fericire loveau mai mulţi copaci decât oameni şi camarazii noştri încurajaţi de <prezenţa acestui> loc ferit avansau cu hotărâre continuând să tragă pe măsură ce înaintau. Când totul mergea bine, am plecat călare printre honvezi la celălalt capăt al plantaţiei, să le spun că pot să conteze pe sprijinul nostru şi să-i încurajez. Şi ei erau ocupaţi. Toboşarul mărsăluia fără nici o grijă şi bătea toba dinadins ca la paradă. În zadar m-am uitat după ofiţeri, căci sărmanii flăcăi se plâneau, <plini> de amărăciune, că ofiţerii i-au părăsit. „Noi vrem să luptăm, dar nu este nimeni care să ne conducă. „Ofiţerii sunt cu toţii în urmă”. Însoţit de cumnatul meu, care mi se alăturase, // am f. 232/132 călărit înainte cu oamenii şi i-am îmbărbătat, până când au fost obligaţi să se întoarcă şi să-i lase în urmă pe întârziatii care trăgeau în alte direcţii, la cel mai mic pericol pentru cei în faţă. Pe când mă îndreptam spre Perezzi să-i dau veşti despre progresul făcut şi să mă plâng de comportamentul ofiţerilor honvezi, căpitanul lor tocmai venea din direcţia opusă şi ca răspuns la deloc curtenitoarea mea prezentare

¹⁴⁹ „Elgen a Magyar”.

¹⁵⁰ Gentry.

– pentru că în asemenea momente nimeni nu este capabil să-și aleagă cuvintele – a îngăimat o scuză oarecare că se uita după niște soldați rătăciți dar, dacă se dorea acest lucru, el va merge înainte cu oamenii <săi>. Nu voi uita prea curând dojana pe care a primit-o în fața cavaleriei. Mă așteptam să alerge repede spre locul în care se trăgea cel mai mult, pentru a muri sau a-și reface reputația. Nici urmă de aceasta, <dimpotrivă> a rămas atât de mult în urmă că nu a intrat niciun moment în bătaia gloanțelor¹⁵¹. //

f. 233/133

Pe când mă întorceam la oameni, am văzut cum un sergent honved, un mic flăcău cu o barbă lungă neagră, care era mereu în față, s-a strecurat de-a bușilea până la pârâu și de acolo a început să ochească înspre români, care nu erau mai departe de 50 de yarzi¹⁵². Doi sau trei <soldați> l-au urmat în câteva minute <și> micul sergent a urcat malul <pârâului>, a alergat de-a lungul unei porțiuni de teren viran și s-a adăpostit în spatele dărâmăturilor unei case țărănești. Românilor nu le-a plăcut deloc această apropiere și înainte să tragem numeroase împușcături din această poziție, ei au luat-o la fugă cât au putut de repede. Trebuie să mărturisesc că mi-a venit greu să cred și chiar și atunci când nu mai era nici o urmă de îndoială asupra succesului nostru tot mai credeam că este un truc pentru a ne atrage pe noi într-o ambuscadă. Acum nu mai era nimic care să-i oprească pe camarazii noștri. Sângele lor era în clocot și <acum erau gata> să-și urmărească dușmanul. Cu toate acestea, Perezzi a hotărât să ne mulțumim cu ceea ce am obținut. Principalul nostru scop era să-i salvăm pe bieții refugiați din Aiud și // să nu le riscăm siguranța printr-o imprudență.

f. 234/134

Cu greu am reușit să urc următorul deal, la timp pentru a opri vreo 50 de honvezi care porniseră spre vârf hotărâți să-i urmărească singuri pe români. După ce ne-am asigurat că inamicul plecase într-adevăr, i-am luat pe sârmanii noștri dragoni ușori și pe cei câțiva honvezi răniți și ne-am întors către Turda, cu inimile ușurate și fețele zâmbitoare. Aproape la jumătatea drumului dintre Unirea și Turda am întâlnit un mic detașament de husari ai lui Kossuth sub comanda domnului Zeyk, care fusese trimis cu ordin de la Bem în Dumbrava. // Trupele aflate sub comanda lui Czeecz urmau să meargă în marș la Blaj¹⁵³, să se alăture armatei principale conduse de Bem. Zeyk ne-a spus că a fost chemat la arme de îndată ce au sosit veștile și că Czeecz a plecat la ora 10 în acea dimineață, trimițându-l pe el înainte cu ordin pentru noi să-l urmărim cu cavaleria. Infanteria urma să rămână să se întărească cu o garnizoană la Turda. Acum era aproape noapte, aveam cu noi mai mulți cai și oameni răniți, toți erau obosiți și majoritatea cailor își pierduseră potcoavele, astfel încât Perezzi a considerat că este mai înțelept să ne odihnim peste noapte la Turda și, printr-un marș forțat, să ajungem în ziua următoare armata lui Czeecz. Trebuie să mărturisesc că nu-mi părea rău să aud această hotărâre.

f. 235/135

¹⁵¹ „Acest bărbat era căpitan și câteva luni mai târziu a devenit maiorul batalionului 11. Oamenii care și-au făcut un renume pentru curaj în Transilvania au declarat că nu vor sluji unui asemenea laș, așa cum s-a arătat la Unirea și ca urmare Bem a fost nevoit să-l mute”. (n. a.)

¹⁵² „Numele acestui sergent era Anastasio și sunt bucuros să spun că datorită raportului nostru a fost imediat promovat.” (n. a.)

¹⁵³ Balásfalva, oraș, jud. Alba.

Nu-mi plăceau îndeajuns privațiunile, încât să nu-mi dau seama că o masă bună și un pat călduros sunt de preferat unei bucăți de slănină prăjită din nou pe sabie și unei podele murdare sau zăpezii reci pe care să stai. Oamenii din Turda au ieșit să ne întâmpine cu muzică și steaguri, căci au fost puși în stare de alarmă de dezertorii noștri. Unul sau doi au luat-o la fugă în loc să lupte și servitorii noștri care au plecat cu caii au ajuns fără răsuflare, cu // vestea că eram înconjurați de români și că eram cu toții morți de mult. Fără nici o îndoială că oamenilor din Turda le părea rău pentru noi, dar înfrângerea noastră le-ar fi adus și o mai mare teamă. Acum că armata lui Czech i-a lăsat neprotejați, este fără nici o urmă de îndoială că, dacă noi f. 236/136 am fi fost învinși, Turda ar fi avut parte de aceeași soartă ca și Aiudul, în mai puțin de 24 de ore. Așadar, poate fi ușor înțeleasă această bucurie la vederea noastră. Servitorul meu, care se îngrijea de o căruță plină de femei și copii, mă dăduse deja dispărut și când l-a văzut pe cumnatul meu, ce călărea înaintea noastră pentru a da mai repede ordine legate de masă, venind fără mine l-a acuzat în termeni politicoși că m-a lăsat singur să fiu omorât de români. Trebuie să mărturisesc că destul de curând m-am simțit un monstru, datorită sărmanului Johann, dar cumnatul meu a spus că <acesta> a plâns cu atâta amărăciune și l-a insultat având o inimă bună, așa încât el era convins că omul trebuie să fi prins cu adevărat drag de mine. Era destul de ciudat pentru un servitor ce aparținea națiunii împotriva căruia luptam – acesta era // un sas¹⁵⁴ iar vizitiul și grăjdarul erau români – nu s-a gândit niciunul dintre f. 237/137 noi că vor fi mai puțin devotați față de noi. Cu excepția locurilor în care acești oameni erau exploatați de oameni îngrozitori, care nu cruțau nici ipocrizia pentru a-i păcăli, în general nu s-a auzit nici de cea mai mică plângere sau de cel mai mic sentiment de ură față de maghiari.

O tristețe și o întâmplare rușinoasă a acestei expediții rămân încă a fi descrise. În timpul nopții am capturat 9 români pe care i-am făcut prizonieri. Aceștia urmau a fi duși la Turda; cinci urmau să meargă cu prima parte a convoiului, iar ceilalți patru cu ariergarda. În timp ce luptam cu dușmanul, aceștia patru au căzut în mâinile fugarilor din Aiud și au fost cu sălbăticie bătuți până au murit. Nu am știut nimic decât prea târziu despre acest lucru, pentru că atunci eram prea absorbiți în lupta cu dușmanul. După ce ne-am instalat în adăposturile noastre din Turda, un ofițer a venit la noi să ne anunțe că ceilalți cinci, pe când îi duceau în închisoare, au fost bătuți până au murit de gloata din Turda. Cineva se poate ușor întreba când considerăm noi că s-a petrecut acest lucru. Rămășițele // nenorociților f. 238/138 din Aiud se aflau în fața ochilor lor; cu greu au fost salvate de noi; tocmai aflaseră despre rănirea și moartea noastră și de multe ori s-au temut că vom fi învinși și că orașul este blestemat să fie distrus. Acestea erau suficiente motive pentru a stârni o mulțime nestăpânită și violentă la răzbunare. Dar nu a avut atunci și nu are nici acum vreo scuză, pentru mine indiferența cu care a fost primită vestea, sau neglijarea oricărei încercări de a descoperi și pedepsi pe ucigași sau pe cei a căror datorie era să facă acest lucru. Mi-am exprimat atunci în mod deschis această părere, dar în zadar. Am amintit aceste crime așa cum vreau să fac cu toate de care

¹⁵⁴ Saxon.

f. 239/139 știu. Sunt convins că slujesc cel mai bine cauza adevărului, și aceasta este cea a Ungariei, neuitând niciodată crima, indiferent de către ce grupare este comisă. Îmi era silă de ei, așa cum și cititorilor mei le-ar fi, mai mult pentru că au pătat și poate chiar au lezat o cauză dreaptă. Dar dacă cineva ar fi înclinat să considere, la fel <ca și dușmanii noștri>, și vrea să evidențieze // crimele comise cu discernământ de austrieci și prezentate cu mândrie de susținătorii lor, atunci haideți să comparăm pentru o clipă circumstanțele în care au fost comise. Românii au declarat neîncetat că țelul era să-i nimicească pe maghiari ca să poată deține pământurile lor. Au declanșat un război de exterminare și dezastrul de la Aiud a arătat cu câtă cruzime îl pot duce la bun sfârșit dacă dețin puterea. Aflați pe o treaptă inferioară celorlați maghiari din Transilvania, <cei din Turda> au considerat că singura șansă pentru siguranța lor era să ducă un război în aceleași condiții, astfel fiecare român ucis era un pas spre supraviețuirea lor. Abuzuri asemănătoare au avut loc, după aceea, și la Târgu Mureș¹⁵⁵ și cred că și în alte locuri. <Ele> erau întotdeauna acțiuni ale mulțimii și scăpau de pedeapsă doar pentru că autoritatea centrală era prea slăbită pentru a lovi. Nu trebuie uitat că cei care comiteau aceste crime erau în general oameni ale căror soții și ai căror copii au fost victime ale românilor și care trăiau ei înșiși într-o stare de neliniște și teamă. Dar asemenea abuzuri, oricât de împovăratore ar fi fost, nu vor putea niciodată alina crimele comise cu sânge rece la Arad¹⁵⁶ și Budapesta. //

f. 240/142

Cap. XVIII

În dimineța următoare, încă din zori am fost din nou în șa și cavaleria, redusă acum la 45 de oameni, datorită morților și răniților, era silită să vină în piață. Pe când treceam pe lângă spitalul, construit temporar, în care se aflau 14 dragoni bolnavi și răniți și care s-au înghesuit la ferestre, Perezzi, pe jumătate rușinat, și-a întors calul spre casă și ne-a spus: „Scuzați-mă, dar trebuie să merg să le spun la revedere acelor bieți flăcăi, căci altfel se vor simți jigniți”. Rareori am văzut un ofițer atât de iubit de oamenii săi ca Perezzi, sau care să merite acest lucru datorită grijii pe care o manifesta față de ei. Durerea sa pentru pierderea celor doi oameni ai săi din ziua anterioară era adâncă și sinceră și, atunci când a vorbit despre regretul său amarnic de a nu fi putut aduce trupul sergentului său major pentru a-i oferi o înmormântare decentă, din ochi i-au curs lacrimi.

Am urmat direcția pe care a mers principalul corp <de oaste> cu o zi înainte. Trece prin câmpia în care se află casa mea și prin satul Călărași¹⁵⁷. Chiar când plecam din acest loc am întâlnit un număr de căruțe pline cu femei și copii ce veneau de la Cucerdea¹⁵⁸, un sat unguresc de pe malurile Mureșului, însoțiți de

¹⁵⁵ M. Vasarhely.

¹⁵⁶ Afirmatie nefondată și lipsită de realism. Se face referire la cei 13 comandanți maghiari, executați în 1849 la Arad, și cunoscuți în istoriografia maghiară drept „martirii de la Arad”.

¹⁵⁷ Harasztos, com., jud. Cluj.

¹⁵⁸ Kocsárd, com., jud. Mureș.

9 honvezi. Întrebându-i despre cauzele // acestui exod am aflat că trupele conduse de Czech își petrecuseră noaptea ce tocmai trecuse la Cucerdea și că plecaseră dimineața devreme și că acești 9 honvezi au venit prea târziu pentru marș și urmau să-i ajungă din urmă câteva ore mai târziu. Cu toate acestea, după scurt timp s-au întors cu vestea că s-au întâlnit cu un mare grup de români ce mergeau la Turda și că <aceștia> au tras în ei și cu greu au reușit să scape. Drumul pe care spuneau <că au mers>, era cel spre Blaj, dar <ceea ce ne povesteau> era aproape imposibil de crezut. Și aceasta pentru că aceasta era direcția în care dușmanul fugise ieri, după întâlnirea noastră la Unirea și era imposibil ca ei să se fi adunat din nou și să fi format o armată impresionantă de cealaltă parte a râului Mureș, gata să acționeze în spatele lui Czech. Deși povestirile întârzierii trebuie întotdeauna puse la îndoială, probabilitatea era destul de mare, dar, chiar și așa, eram hotărâți să înaintăm și să ne facem loc cât de bine vom putea. Totuși am mărșăluit cu o prudență crescută. Au fost trimiși cercetași pe ambele maluri; o gardă din față¹⁵⁹ era împinsă înainte, câteodată și <chiar> câte o milă, dar tot nu se vedea nici o urmă de dușman. Când am ajuns în satul Cucerdea nu am găsit pe nimeni, decât vreo doisprezece bătrâni care erau hotărâți să-și pună viețile în pericol // în speranța că vor salva satul. Ne-au spus că nu au văzut niciun dușman, dar din ce le-au spus honvezii, deocamdată așteptau ca acesta să se apropie. Am trecut râul, care era suficient de înghețat pentru a suporta și trecerea artileriei, <și am văzut că> drumul era în continuare liber. Honvezii ne-au spus că s-a tras asupra lor dinspre podgoriile de dincolo de râu. Am examinat fiecare loc cu mare atenție și niciun pas nu a fost observat pe zăpada netedă, decât cele făcute de trupele noastre. Întreaga poveste era o invenție. Populația unui întreg sat a fost nevoită să rătăcească și toți cei din împrejurimi erau alarmați și nu vedeau lașitatea unor băiețași, care au inventat o poveste pentru a ascunde teama de a trece prin țara dușmanului pentru a se alătura trupelor lor. Pe drum am trecut pe lângă câteva case românești și i-am găsit pe oameni încă în casele lor. Ne-au spus că mulți fugari români au trecut pe acolo după întâmplarea noastră de noaptea trecută și că, din câte știau ei, întreaga armată a fost risipită în vecinătate ca urmare a acelei înfrângerii. Trupele noastre conduse de Czech au trecut devreme în acea dimineață, iar ici și colo ruinele înnegrite ale unei case arătau // cu tristețe drumul pe care au luat-o. De-a lungul vârfurilor dealurilor care închideau în partea noastră valea, vedeam câteodată o figură sau două stând, după câte se pare, de veghe și, datorită binoclului, puteam să ne dăm seama că sunt români. Erau cei care au locuit în aceste case distruse și care au plecat la apropierea trupelor și n-au îndrăznit încă să se întoarcă.

În jurul orei 3 după-amiaza am ajuns la Alecuș¹⁶⁰, un sat mare și prosper, locuit de români și maghiari. Trupele lui Czech s-au odihnit aici câteva ore de dimineață și la plecare au dat foc satului, care acum acum ardea cu cea mai mare intensitate. Alecuș este el însuși situat pe o câmpie înaltă, înconjurată de dealuri și mai înalte și i-am văzut în mod clar pe locuitori îngrijorați de apropierea noastră,

¹⁵⁹ *Advanced guard.*

¹⁶⁰ *Elekes, sat, com. Șona, jud. Alba.*

îndreptându-se spre aceste dealuri și mânându-și oile și vitele înaintea lor, în speranța că le vor salva de noi. Probabil credeau că vom lupta în aceleași condiții ca și ei, că le vom jefui bunurile și vom lua viața fiecărui țăran pe care-l vom prinde. Era o priveliște dureroasă să vezi arzând acest sat frumos, fără să mai fie niciun suflet pe care să-l poți salva. Eram foarte deranjat de aceste simptome ale stării sufletești ce pusese stăpânire // pe armata lui Czecc și, deși era întărită asupra dușmanilor, cred că m-am simțit mai rău decât atunci când noi sau prietenii noștri am avut de suferit; pentru că știam că tocmai acești prieteni se făceau vinovați de o asemenea barbarie, prefer să fiu eu acela care suferă nedreptatea, decât cel care o comite. La capătul satului pe lângă care trecea drumul, fiecare casă era arsă sau încă în flăcări dar, oricât de ciudat ar părea, toate căpițele de fân aflate în direcția expusă vântului erau încă în picioare și în jurul acestora ne-am legat mârtoagele și le-am lăsat să se hrănească. Eram aici de mai puțin de jumătate de oră și coșurile cu mâncare erau încă supuse rechiziției, când strigătul unei santinele înaintate: „Dușmanul!” a declanșat o grabă generală spre caii noștri. Chingile au fost strânse, frâiele potrivite și fiecare bărbat a sărit în sa și s-a așezat în rând într-un timp incredibil de scurt. S-a declanșat un viscol atât de repede încât nu vedeam la o distanță de 20 de yarzi, iar câțiva oameni au fost trimiși să vadă din ce direcție venea dușmanul. Pe când așteptam oarecum neliniștiți primul foc de armă, viscolul s-a mai domolit și am putut zări ceva semănând destul de mult cu un călăreț, dar care, în cele din urmă, s-a dovedit a fi un țărc din lemn // folosit de păstori și care a

f. 245/147 fost confundat de santinela noastră cu un dușman în întuneric, apărut ca din senin din cauza viscolului. Deși nu era nici o pricină de alarmă, Perezzi s-a gândit că este mai bine să mergem mai repede, căci aveam de parcurs o distanță destul de lungă și deja se lăsa seara. Din nou pe drum, viscolul s-a pornit iarăși și timp de 2 sau 3 ore am avut parte, după cum bine poate fi închipuit, de o călătorie neplăcută printr-o țară muntoasă și pustie. Toate urmele care <trebuiau> să ne arate drumul erau ascunse în zăpada adâncă, nu am întâlnit nici măcar un suflet, nimeni nu știa calea și una sau două case arse erau pentru noi singurele semne care ne arătau că suntem pe drumul cel bun. Târziu, în noapte și pe un întuneric beznă, am ajuns la primul sat și abia trecuse pe lângă <noi> una din santinelele noastre, înainte să o vedem sau ea să ne vadă pe noi. Am aflat că în acel sat era doar un avanpost și că grosul armatei era aproape la o milă mai în față. Despre dușmani ni s-a spus că erau pe aproape, că santinele au tras în ei și au împușcat un român care încerca să treacă dincolo liniile lor de bătaie.

f. 246/148 Luând un ghid de acolo am ajuns pe // malurile Târnavei Mici¹⁶¹ și, după ce am rătăcit prin unul sau două locuri în flăcări, am ajuns în cele din urmă la Sâncel¹⁶², unde se aflau trupele noastre. Cu excepția santinelor toți soldații au adormit repede și satul era așa de liniștit ca și cum nici un om nu era acolo. După

¹⁶¹ *Smaller Kokel.*

¹⁶² *Szancsal, com., jud. Alba.*

câteva căutări ne-am găsit adăpostul într-o gospodărie întinsă de la marginea satului, deținută de vechilul unui vechi prieten și rudă în același timp, căruia îi aparținea mare parte din sat. Chiar în seara precedentă camera în care am fost noi conduși a fost ocupată, după spusele vechilului, de Iancu, Axente, Novák și restul conducătorilor români care plecaseră de la Unirea¹⁶³. În timp ce servitorii curățau camera și aduceau fân proaspăt pentru paturile noastre, noi luam cu asalt comandamentul lui Czez. Întregul grup dormea deja, dar am găsit într-o anexă un număr de prizonieri abia aduși pe care i-am cercetat cu atenție. Cinci dintre ei erau unguri, care se întorceau din Unirea în satul lor, Sânmiclăuș¹⁶⁴, aflat la aproape 10 mile depărtare. Ei, ca mulți alți unguri din acest comitat, au fost obligați să se alăture cetei de români și să lupte // împotriva conaționalilor lor, ca să-și poată salva viețile și bunurile. Ne-au oferit o prezentare precisă a armatelor împotriva cărora luptam și numele conducătorilor. Ne-au spus că oamenii așezați printre f. 247/149 clădiri erau cu toții grăniceri cu experiență și bine înarmați. După bătălie întreaga armată a fost în întregime dispersată și nu știau unde sunt acum conducătorii. Un prizonier avea asupra sa în momentul arestării o scrisoare de la Novák, un ofițer austriac ce-i conducea pe români, către comandantul suprem, baronul Puchner, în care era prezentat modul în care a decurs lupta și cerea întăriri datorită superiorității noastre în privința oamenilor. Se credea că efectivele noastre ajungeau la 1 000 de soldați ai cavaleriei, un număr covârșitor de infanteriști sprijiniți din plin de artilerie! Pe când ne întorceam acasă, cumnatul meu, dorind să-și aprindă o țigară, a intrat ca din întâmplare într-o casă în care a văzut focul aprins și a descoperit un prizonier român legat în modul cel mai îngrozitor. Un par f. 248/150 fusese trecut după spatele său, iar un altul sub genunchi și // frânghiile erau atât de strâns legate în jurul gleznelor și încheieturilor de la mâini, încât biata ființă aproape că se făcuse ghem, iar membrele erau deja umflate din cauza presiunii. Nu cred că ar fi putut trăi până dimineață legat în acest fel, dar Francisc doar a mai lărgit legăturile, pentru ca el să-și poată mișca membrele. Nu am văzut niciodată un mod mai infam <de a chinui un om> precum ceea ce i s-a întâmplat acestui român care, deși era pe jumătate îngrozit din cauza suferinței și a fricii, nu a scos nici măcar un cuvânt prin care să se plângă de durerea sau prin care să mulțumească pentru eliberare și nici nu și-a mișcat vreun mușchi pe față. Ne-am aruncat pe paiele curate fără să ne dezbrăcăm și, având caii la îndemână, pentru a ne putea ajuta în mijlocul armatei române, am dormit buștean ca și cum niciun dușman nu ar fi fost prin preajmă. Pe o vreme bună, de dimineață, după ce am luat un mic dejun în grabă, dacă o bucată de pâine și de carne rece cu o dușcă zdravănă dintr-un urcior de vin poate fi numit astfel, trompeta a chemat la arme. Și iarăși eram în șa, grăbindu-ne să ne alăturăm trupelor. Am fost primiți din inimă de cei care f. 249/151 plecaseră spre Turda cu trei zile înainte și // care, după veștile care le primiseră, nu se mai așteptau să ne vadă. [...]

¹⁶³ Fel Vincz, com., jud. Alba.

¹⁶⁴ Bethlen St. Miklos. (corect în limba maghiară Bethlenszentmiklós), sat, com. Șona, jud. Alba.

Trupele arătau bine și prinseseră forțe proaspete și, deși se credea că dușmanul este la câteva mile de noi, toți păreau bine dispuși și dornici să dea tot ce e mai bun din ei. Batalionul 11 condus de maiorul Inczédy¹⁶⁵ avea o înfățișare militărească, ceea ce vorbea numai de bine despre activitatea și zelul comandantului, iar dacă al 31-lea <batalion> era mai puțin perfect, ultima sa aranjare în formație scuza acest lucru. Cavaleria era formată dintr-un escadron de husari ai lui Kossuth și un escadron ce cuprindea dragoni ușori și 25 de husari Wilhelm, conduși de Perezzi. Aveam 8 piese de artilerie 46 sau 43 de jandarmi. Czech care era atât de bolnav atunci când am plecat din Turda încât ne îndoiam dacă va mai putea păstra comanda <armatei>, făcuse rost de o sanie și bine înfodolit în blănuri s-a așezat în fruntea coloanelor. //

f. 250/152

La stânga văii, de-a lungul căreia trecea drumul nostru, era un urcuș abrupt de o oarecare înălțime și deasupra o câmpie întinsă unde se afla orașul Blaj. A cucerii acest loc era primul obiectiv al expediției noastre. Era situat la nu mai mult de 2 mile de Sâncel, satul în care ne petrecusem noaptea. Blajul, ca o capitală a Transilvaniei românești și reședință a episcopului lor unit, a fost locul de întâlnire al comitetului lor, centrul rebeliunii. O mare parte din forțele lor au fost întotdeauna concentrate în apropiere și au fost sprijinite în general de câteva trupe regulate. Aici ne așteptam să avem parte de o rezistență puternică. Când am ajuns la cotitura drumului col<onelul> Czech mi-a cerut să merg călare înainte și să văd dacă pot desluși poziția și numărul dușmanilor despre care credeam că sunt pe câmpia de deasupra, întrucât totul până atunci era extrem de liniștit. În momentul în care am ajuns în vârf am găsit în locul unei armate gata de luptă vreo duzină de oameni călare și pedestri purtând un steag care, deși era la o oarecare distanță <de mine>, mi s-a părut că seamăna foarte mult // cu un steag alb de armistițiu¹⁶⁶. Și așa

f. 251/153

și era. Românii lăsaseră locul destul de neprotejat și vreo jumătate de duzină dintre locuitorii maghiari veneau să ne întâlnească și să ceară îndurare pentru oraș. Conducătorul acestui grup era așezat pe un armăsar sur și pe măsură ce se apropiau mi-am dat seama că este o veche cunoștință și când fiul meu vitreg a urcat câteva minute mai târziu, prima sa exclamație a fost: „Acesta este calul fratelui meu, are și însemnul casei Bethlen pe coapsa stângă. Acel cal este furat și îți cer, domnule, să descaleci cât de repede poți!”. Bietul om a fost destul de încurcat de un atât de nefavorabil început al soliei sale și a protestat spunând că acest cal, ca și alți doi-trei cai pe care se aflau ceilalți delegați, au fost lăsați de către români în grajdurile episcopului și au fost luați de acolo doar cu această ocazie. De fapt, moșia contelui Francisc Bethlen de la Păuca¹⁶⁷, aflată la câteva mile depărtare, a fost jefuită de români și calul său, pe jumătate arab, era o bucată din partea episcopului din jaf.

f. 252/154

De la acești oameni am aflat că românii // au plecat cu o zi înainte și singurele forțe din vecinătate erau câteva cete de români dispersate în satele înconjurătoare, ridicându-se totuși la câteva mii de oameni. Batalionului 11 și celei mai mari părți a cavaleriei i s-a ordonat să meargă în marș direct către oraș, în timp ce

¹⁶⁵ Samuel Inczédy (1811–1893), revoluționar maghiar.

¹⁶⁶ *Flag of truce.*

¹⁶⁷ Pokafalva, com., jud. Sibiu.

<batalionul> 31 a rămas în câmpie să le păzească spatele de un eventual atac sau <vreo altă> surpriză. Blajul a fost, timp de mai multe luni, chiar înainte de retragerea noastră din Cluj, reședința sau mai degrabă închisoarea unui număr de maghiari din vecinătate, care au fost capturați de țărani români și aduși acolo împotriva voinței lor. Au fost reținuți fără a fi tratați prea rău, cu excepția faptului că nu li s-a permis să aibă alimente și cei care nu aveau nici o posibilitate erau în pericol de a muri de foame. Bucuria acestor biete ființe care au ieșit în număr mare să ne întâmpine era ea însăși o recompensă pentru vitregia sorții. Mi-am auzit numele strigat de către cineva și pe când mă grăbeam să văd despre cine e vorba, deși nu am recunoscut pe nimeni <atunci>, am văzut că <cel care mă striga> era un bătrân slab cu barba căruntă și lungă. Am plecat în galop și // de abia mai târziu f. 253/155 mi-am dat seama că era vorba despre bătrânul baron Splenyi, care fusese închis aici de ceva vreme și pe care neliniștea și probabil și privațiunea l-au marcat atât de mult încât nu l-am putut recunoaște. Lacrimile îi curgeau pe obraji pe când ne povestea ce suferințe a îndurat și ne-a binecuvântat pentru că i-am eliberat.

După ce iscoadele ne-au adus informații cum că niște grupuri de români au fost văzute îndreptându-se spre Sâncel, am fost trimis înapoi să le dau ordin celor două companii din batalionul 31 să se întoarcă în sat și să-l apere până la ultimul om, în timp ce restul batalionul trebuia să avanseze spre Blaj, care se afla la o distanță de nu mai mult de o milă de ei. Între timp husarii lui Kossuth au fost trimiși pe o parte <a orașului>, cavaleria lui Perezzi de cealaltă, o companie de infanteriști pe o a treia <latură a orașului> și cea mai mare parte a batalionului 11 a fost trimisă la Mănărade¹⁶⁸, un sat la 3 sau 4 mile pe drumul către Sibiu, cu ordin să atace și să disperseze orice grup ar întâlni. După ce am așteptat o oră sau două și am văzut că <batalionul> 31 nu a venit, ne-am dat seama că atacul care amenința // Sâncelul era o alarmă falsă, am plecat să aduc și trupele ce au rămas în urmă. Pe când mă îndreptam spre sat am găsit întregul loc în flăcări. Aici era un sat mare cu f. 254/156 nu mai puțin de 500 de familii, care a fost în întregime distrus, deși mulți dintre locuitori erau maghiari. Din ce motiv și din dorința cui a fost comis un asemenea act de barbarie eram hotărât să aflu, căci dacă asemenea fapte erau comise din ordinul cuiva, mă hotărâsem să nu mai rămân nici măcar o zi alături de armată. Blajul este un oraș mic așezat într-o țară frumoasă având o catedrală ortodoxă foarte mare, un seminar pentru educarea preoșimii ortodoxe și un palat foarte mare pentru episcopul ortodox. „*Acesta este ocupat de episcopul Lemeni¹⁶⁹, un bătrân plin de merite și bine intenționat, care nu numai că nu a luat parte la revoluție, dar a făcut tot ce-i stătea în putință pentru a o preveni. A rămas la Cluj tot timpul, încurajându-i pe români să păstreze pacea și să recunoască Unirea. Cea mai mare greșală a preoșimii <române> a fost că a recurs la autoritate și sfidare și a ales pe altcineva să-i reprezinte la Blaj. Șaguna, episcopul ortodox, deși a fost prezent la Dieta de la Pesta, a intervenit întotdeauna împotriva noastră și acum acționa astfel în mod deschis*”. De îndată ce am avut timp să mă ocup de caii mei și de mine, am fost chemat să vin să văd grămezile de bunuri furate aflate în magazia

¹⁶⁸ Monora, sat care aparține de orașul Blaj, jud. Alba.

¹⁶⁹ Lemenyi. Ioan Lemeni (1780–1861), episcop greco-catolic de origine română.

episcopului, crezându-se că poate voi găsi unele bunuri ale mele. Un asemenea munte de saltele din puf, plăpumi, mobilă și chiar articole de comerț – piei de animale, porumb și vase din lut – era o neobișnuită dovadă a interesului bisericii pentru jaf. Totuși, nu era nimic // care să-mi aparțină. O altă cameră era plină de cărți, dar iarăși cu nimic care să fie al meu. Erau în special din casa baronului Radak, aflată în apropiere. Printre ele erau multe cărți vechi englezești, un volum de Waller¹⁷⁰ cu numele proprietarului pe ea. Am luat-o ca să o trimit familiei, căci ei pot ști unde sunt și celelalte obiecte.

Când am terminat inspecția, oamenii <din slujba> episcopului au venit să ne ceară protecția împotriva honvezilor care intrau cu forța în camere și luau tot ce găseau în calea lor. Cu greu i-am putut opri, dar mă tem că în celelalte case, părăsite de cei ce le locuiau și acum sparte pentru a deveni adăpost ostașilor, nimic nu a fost cruțat. Într-adevăr, dacă ne aducem aminte că mulți dintre acești soldați și-au pierdut propriile lor bunuri la Aiud, că locuințele lor au căzut în mâinilor unor români ca aceștia atunci poate fi ușor înțeles cât de greu era să-i împiedici să nu ia măsuri asupra a ceea ce ei considerau că li se cuvine. Unul dintre ei, care a găsit un borcan mare cu miere, pe care a început imediat să-l înghită cu nesaț, a primit o pedeapsă destul de mare <pentru fapta sa> // căci o albină i-a înțepat gâtul atât de tare încât părea pe moarte atunci când noi am plecat. Furia întregii armate era atât de înverșunată împotriva acestui loc, fiind reședința comitetului românilor, patima lor a devenit mistuitoare la vederea prizonierilor maghiari, iar dezastrul de la Aiud era atât de proaspăt în memoria lor, încât aveam puține speranțe că orașul în sine va scăpa de distrugere și nu cred că acest lucru s-ar fi întâmplat dacă oamenii nu s-ar fi temut că prin incedierea sa vor pierde niște adăposturi uscate și vor fi nevoiți să-și stabilească tabăra în zăpadă. A fost ordonată pregătirea cinei în palat pentru toți ofițerii și am fost foarte bucuroși să vedem din nou o masă întinsă în fața noastră. Chiar când supa era pusă aburind pe masă, un glumeț răutăcios a sugerat că bucătarul român ar putea să otrăvească toate bucatele și deși unul sau doi, mai sperioși din fire, au ezitat puțin înainte <să mănânce> cred că un sfert din companie cu greu ar fi putut fi opriți să nu-și potolească foamea, chiar dacă ar fi știut că trebuie doftoriciți. Din păcate, oamenii cumsecade din Blaj au uitat să taie vițelul îngrășat pentru primirea noastră. Cu alte cuvinte, // nu era niciun pic de carne de vită în oraș, așa încât masa a constat din găscă sau <mai bine spus> găscă gătită în toate felurile ce pot fi închipuite – supă de găscă dată în clocot, tocană de găscă și găscă prăjită – și era amuzant să vezi expresiile de dezamăgire apărând treptat pe fețele celor cărora nu le plăcea carnea de găscă. Totuși vinurile episcopului erau minunate și am simțit că prin ele ni s-a făcut dreptate. Am sperat cu naivitate că vom petrece o noapte plăcută aici, dar au fost primite vești că românii au fost atacați și bătuți de ambele părți așa încât acum nu mai rămăsese niciunul. S-a hotărât să mergem în marș înainte și să facem cât mai repede o joncțiune cu Bem.

Am avut timp cât să-i scriu o scrisoare soției mele și să o trimit prin curierul ce pleca spre Debrețin alături de un trofeu, o bucată de panglică Schwarz Gelb¹⁷¹,

¹⁷⁰ Probabil Edmund Waller (1606–1687), scriitor englez.

¹⁷¹ *Swarz Gelb ribbon*. Traducere din germană, pentru neagră și galben (se face trimitere la culorile Casei de Wassburg).

din care aici s-a găsit berechet. Două companii din batalionul 31 au fost lăsate la Blaj să întărească cu o garnizoană orașul. Pe când treceam pe lângă frumoasa vale a Târnavei am observat mai multe trupuri de unguri înnegrite pe zăpadă; <erau> probabil prizonieri pe care români i-au omorât pentru a nu mai fi o povară în înaintarea lor. La Mănărade, un sat mare și bogat, // locuit și de sași și de români, f. 258/160 tobele au chemat la arme de îndată ce am sosit și în jumătate de oră trupele mărșăluiau în ordine, dar s-au transformat într-un asemenea mecanism de mascaradă încât cu greu poate fi imaginat. Batalionul 11 a petrecut câteva ore aici și <soldații> s-au ocupat răscolind fiecare casă și luând orice considerau că putea fi de folos. Săsoaicele purtau cămăși bărbătești în timp ce cojoacele cu gulerul din blană mare, ridicat, împodobite cu o cusătură din fir de mătase de diferite culori îmbrăcau acum o companie din impunătorul <batalion> 11. Erau și printre români oameni harnici, iar soldații <români> aveau o mulțime de costume ce doar cu gândul ți le poți închipui. Majoritatea dintre ei aveau o căciulă mică din piele de miel, care era dublată cu lână atât în interior cât și în exterior, cu învelitori pentru urechi și pentru ceafă și *chakos*-urile atârnav lateral. Câțiva aveau căciulile pline de ace false, ce aveau la capătul lor ornamente ce imitau pietrele <prețioase> și perlele, preferatele săsoaicelor nemăritate. Unii // erau călare, în timp ce alții au f. 259/161 împrumutat cu nepăsare căruțele și caii gazdelor lor căci astfel puteau înstrăina mai ușor echipamentul gospodăriei ce le era pe plac. Era imposibil să nu râzi în fața acestui spectacol pe care acești pungași îl ofereau, dar era dezamăgitor să știi că faci parte dintr-o armată care se comporta mai degrabă ca o bandă de tâlhari decât ca o armată regulată. Faptul că armata austriacă s-a comportat aproape la fel de rău în Cluj nu era un argument mulțumitor pentru mine; nici că românii și sașii au incendiat și jefuit Aiudul sau că m-au despuat de tot ce aveam. Știam foarte bine că din propria mea casă soldații austrieci au luat tot ce au putut găsi dar, oricât de neplăcut era să fii tâlhărit, era mai bine decât să înduri rușinea jafului comis de prietenii tăi. Atât eu cât și cumnatul meu am protestat vehement împotriva acestei situații și col<onelul> Czeck a tratat problema prietenește și i-a certat pe ofițeri pentru abaterile pe care ei le-au permis. Ne-a înputernicit, pe cumnatul meu și pe mine, să oprim fiecare soldat și fiecare căruță sau, dacă sunt călare, să-i dăm jos de pe cai // să le luăm tot ce au jefuit și de asemenea să cercetăm în același <fel> fiecare căruță care efectuează un transport. I-a iertat pentru cojoace și căciuli căci, f. 260/162 deși afară era groaznic de frig, mulți nu aveau haine bune și unii nu purtau decât decât jachete din lână. Îl las pe cititor să-și dea cu părerea dacă am fost sau nu înțelegători. În câteva minute, atât cât puteai vedea cu ochii, caii eliberați de către călăreții lor alergau nestingheriți peste tot, căruțele încărcate așteptau să fie reclamate și întreaga stradă era presărată de așternuturi, covorașe și oale. Am lăsat să treacă întreaga armată prin fața noastră și i-am oprit pe toți hoții pe care i-am putut observa și, deși fără îndoială că mult a fost luat, totuși o mare parte <din bunuri> au fost înapoiate, iar pe oameni i-am făcut să înțeleagă că jaful nu era permis. Trebuie să amintesc faptul că propria mea căruță a fost folosită pentru a păstra aceste bunuri furate și a scăpat de orice bănuială. I-am cerut servitorului meu să nu ia sub niciun pretext vreun obiect care nu-mi aparține, lucru care l-a făcut să

descarce o cantitate de pături din lână despre care mi-a spus că i-au fost date de cineva din Blaj pentru mine. În felul acesta a doua zi nu mică mi-a fost surprinderea să descopăr o oală de aramă // atârând în spatele căruței. „De unde f. 261/163 este?” <l-am întrebat>. „Ah! Un honved a aruncat-o ieri în căruță și ne-a făcut un dar”. <Și astfel> honvedul m-a făcut într-un mod ager primitivul a ceea ce eu i-am cerut să deșerte. Johann a fost foarte indignat atunci când am aruncat-o și a protestat atunci când i-am spus că nu poate să-i fie de folos o asemenea îngăduință exagerată. Pot să-l asigur pe cititor că este necesară îndestul de multă logică pentru a convinge oamenii să nu se atingă de obiectele ce nu le aparțin, când ei știu că fapta ce o comit nu poate fi dovedită și pedepsită. Au atât de multe motive înșelătoare, atâtea nevoi urgente și apoi acel argument uzat „dacă nu-l iei tu îl va lua altul”. Oricât de posibil ar părea în viitor, acel om trăiește fără <a fi amenințat> de spânzurătoare sau de poliție căci sunt sigur că știe că încă nu a sosit clipa.

Am plecat seara din sat și călăream cu dificultate când, deodată, întunericul a fost străpuns de o lumină orbitoare care venea din spate, iar când ne-am întors am văzut că focul a început să cuprindă Mănărade dintr-unul sau două locuri. f. 262/164 Col<onelul> Czech era foarte supărat // din cauza aceasta și a jurat că va alunga toate femeile din tabără pentru că ele împreună cu cei mai răi soldați sunt cei care șovăie când principalul corp al armatei pleacă și tot ei sunt cei care comit abuzuri. După un marș de 5 sau 6 mile ni s-a ordonat să facem popas, să așteptăm niște trupe despre care ni s-a spus că ne urmează și care încă nu apăruseră. Noaptea era foarte friguroasă și un gard cu parii zvântați, ce se afla de-a lungul drumului, ne-a oferit material însemnat pentru foc și nimeni nu a fost împotriva bieților băieți atunci când ei au rupt gardul și au făcut o linie de focuri de-a lungul drumului în jurul căreia s-au adunat să-și usuce pielea înghețată. Prin lumina focurilor am putut distinge la câteva sute de yarzi distanță <de noi> un han și <câteva> grajduri ce erau părăsite și i-am sugerat col<onelul> Czech că există posibilitatea ca acel loc să ia foc dacă nu sunt date ordine clare împotriva. El a trimis un aghiotant prin care își manifesta dorința ca niciun om să nu-și părăsească postul sub niciun motiv. De abia f. 263/165 și-a întors ofițerul calul ca să execute însărcinarea dată, când o flacăra strălucitoare s-a văzut ridicându-se dinspre clădire și doi sau trei soldați s-au // putut vedea <în acel loc>. Unul a fost imediat prins și adus. Era un tânăr isteț, în mod evident un fost student al vreunui colegiu, care nu numai că nu și-a negat crima, dar și-a recunoscut-o și a spus că a făcut-o din ordinul superiorului său. Czech i-a cerut numele ofițerului și i-a spus că-l va împușca în fața batalionului său. Auzind acest lucru soldatul a refuzat să-i dea numele ofițerului și-a negat chiar și cuvintele spuse anterior și a zis că era gata să îndure orice pedeapsă va primi, dar el nu era de părere că a comis ceva greșit. Bărbatul a fost pus sub pază și a fost chemat căpitanul său, un bețiv mizerabil, care a negat acuzația adusă, ca și omul său, deși nu încăpea nici o îndoială că ofițerul era vinovat. A fost lăsat să plece după ce a fost avertizat că în viitor va fi făcut răspunzător pentru orice delict comis de către oamenii din compania sa. După ce am așteptat în zadar 2 sau 3 ore restul trupelor, s-a hotărât să mergem mai departe, dar acum s-a descoperit că podul aflat la o milă

f. 264/166 în fața noastră a fost distrus cu ceva vreme înainte și era greu de crezut că gheața

va rezista sub greutatea tunurilor. Bineînțeles, nu aveam nici un // genist capabil să construiască podul sau pe oricine altcineva care să se ocupe de astfel de probleme. Era un alt drum care trecea peste munți, dar cei ce-l cunoșteau ne-au spus că nu ar trebui niciodată să-l străbatem cu artileria. Un sas din împrejurimi, ce ne era călăuză, ne-a spus că pe acolo au mers și căruțele săsești încărcate și grele, care se îndreptau spre târguri și eram hotărâți să încercăm și noi. Muntele era plin de prăpăstii și destul de mare ca să facă traversarea noastră îndoielnică și a durat două ore ca să putem înainta primii 200 yarzi. Deja trupele înaintaseră în jur de vreo două mile prin pădurea deasă ce acoperea muntele când s-a ordonat să se facă un nou popas până vor sosi și tunurile. Am fost trimis înapoi să văd care era cauza întârzierii lor. Prima parte a urcușului era foarte abruptă și acum era și gheață. Căii își pierdeau echilibrul și cădeau și dacă nu ar fi fost oamenii care țineau roțile sau orice parte a tunurilor pe care puneau mâna, cu siguranță ar fi rămas acolo unde erau. După îndelungi eforturi totul a fost urcat în siguranță, cea mai grea // parte a f. 265/167 trecut și eu m-am întors să raportez progresul făcut. Era destul de straniu să călătorești printr-o pădure izolată, unde totul era atât de cufundat în liniște, încât sunetul crengilor trosnind sub copitele cailor mei se auzea în mod surprinzător de tare. Și totuși să știi că pe de o parte 2 000 de oameni așteptau nerăbdători la mică distanță <de mine> în timp ce o întreagă cantitate de artilerie și căruțe se apropiau de cealaltă <era îngrijorător>. Când m-am întors din nou, am văzut că oamenii erau întinși pe zăpadă și dormeau în ciuda frigului, căci li se interzisese să facă focuri <de tabără> pentru că acum eram în țara dușmanului și, din câte știam, putea fi aproape. Așa încât m-am dat și eu jos de pe cal, să-l las și pe el să-și odihnească spatele, și m-am așezat cu frâul în mână și le-am urmat exemplul. Comoditatea este o chesiune relativă și îndrăznesc să spun că, în general, să dormi pe zăpadă cu frâul în mână cu greu poate merita un asemenea epitet, dar așa am simțit atunci și am moțăit mulțumit. Trecuse de miezul nopții când artileria și căruțele au ajuns la noi și am mărșăluit vreo două ore până am ajuns la următorul sat. Chiar înainte să ajungem, Czech a ordonat tuturor // trupelor să vină în careul gol, după care li s-a f. 266/168 adresat. După ce a criticat aspru cruzimea de care s-au făcut vinovați când au jefuit și incendiat satele prin care au trecut, a declarat că era hotărât să nu mai lase niciun soldat să doarmă întreaga iarnă sub vreun acoperiș, dacă asemenea abuzuri se vor repeta. A spus că era hotărât să înceapă chiar din acea noapte, dar marșul lung și obositor pe care l-au avut de îndurat și dorința de a le da încă o șansă l-au convins să amâne această <decizie>. Însă dacă vreun abuz va avea loc aici acesta va fi ultimul. Oamenii au luat avertismentul în serios și au declarat cu toții că pot să aibă încredere, că vor pedepsi pe oricine nu se va supune, că nu doresc să dea foc <satului>, că acum știu că le este interzis și că ei înșiși îl vor împușca pe primul om ce se va face vinovat de neascultare.

Hoghilag¹⁷² era un sat mare și bogat, proprietatea ultimului guvernator, c<ontele> Teleki¹⁷³, neiuibit de sași și români, care ne-a oferit adăposturi bune,

¹⁷² Holdvilág, com., jud. Sibiu.

¹⁷³ Iosif Teleki, guvernator al Marelui Principat al Transilvaniei (1842–1848).

f. 267/169 adică grajduri pentru caii noștri și camere călduroase cu fân din belșug pe care să ne întindem. În ciuda // oboselii noastre, am stat să mâncăm bucăți de carne de vită prăjită, să bem ceai și să ne lovim cu pumnii până aproape de dimineață, discutând despre ce s-a întâmplat pe parcursul zilei și despre ce ne va aduce ziua de mâine. În cele din urmă cinci dintre noi s-au întins în cele mai bune camere ale sașilor în timp ce alături de noi <era> o femeie oprimată iar restul familiei se afla în paturile lor murdare, într-o tovărășie apropiată. Dar mergând alături de nenorocire ai parte de tovarăși ciudați de pat.

La ora 6 trompeta a sunat anunțând masa, iar la 7 eram din nou în marș. Unui detașament de cavalerie i s-a ordonat să patruleze prin sat și să se asigure că nici o stricăciune nu a fost produsă și să nu-l părăsească până când toți <soldații> erau cu desăvârșire plecați. Planul a reușit și am plecat din Hoghilag fără să jefuim și să dăm foc. Pentru că nu știam în ce moment vom întâlni dușmanul, marșul nostru se desfășura în liniște și cu prudență. Abia părăsisem satul de o oră și ne pregăteam să intrăm în valea dinspre est, pentru a urma drumul spre sud, către Sibiu, când un ofițer însoțit de un mic detașament de husari a urcat călare // cu depeșe de la Bem.

f. 268/170 Era o tăcere adâncă și fiecare și-a ținut răsuflarea când Czez a rupt grăbit scrisoarea și a exclamat când citea primele cuvinte: „I-am bătut!”. Vestile bune și bucuria era transmise din om în om pe întreaga linie.

Am povestit deja despre minunatul succes al lui Bem, care a salvat întreaga parte de nord a Transilvaniei din mâinile austrieilor și care a ajuns la Târgu Mureș pe 13 ian <uarie> cu trupele sale, în jur de 2 850 infanteriști și 640 soldați de cavalerie. Aflând că pe 15 <ianuarie> Puchner pornise din Sibiu prin Mediaș¹⁷⁴ împotriva sa, a chemat <oamenii> imediat la arme și s-a grăbit să-l întâmpine. În dimineața de 16 ian<uarie> și-a ocupat poziția pe culmea de la Gănești¹⁷⁵ în fața dușmanului. În dimineața următoare a avut loc lupta. Bem le-a explicat <soldaților> ordinele și i-a lăsat să vină sub comanda col<onelului>, contele Mikes, și a ofițerilor săi. Dragonilor ușori austriei li s-a ordonat să atace, dar după ce vor aștepta până se vor apropia de liniile ungare când ofițerul, locotenentul Hepperger, se va arunca în mijlocul // statului major și va fi doborât, dar cu viața

f. 269/171 cruțată. Acesta se pare că a fost sfârșitul trist al curajului pe care austrieii l-au arătat de-a lungul a numeroase generații. Un număr demn de luat în seamă de grenadierii și-au permis să cadă prizonieri și s-a raportat <lui Bem> că un mare număr din armata austriacă aștepta doar o șansă pentru a le urma exemplul. Toată lumea a fost de acord că demoralizarea armatei austriece era de o mare importanță și că succesul nostru era acum sigur. Bem nu a pierdut timpul urmărind dușmanul. Pe 18 <ianuarie> a intrat în Mediaș, pe 19 <ianuarie> era la Șinca Mare¹⁷⁶ și a ajuns la Slimnic¹⁷⁷, aflat la 10 mile de Sibiu.

¹⁷⁴ Mediasch, oraș, jud. Sibiu.

¹⁷⁵ Galfalva, com., jud. Mureș.

¹⁷⁶ Schenk, com., jud. Brașov.

¹⁷⁷ Stolzenburg, com., jud. Sibiu.

Bătălia de la Sibiu

Ni s-a ordonat să înaintăm și să ne alăturăm lui Bem cât putem de repede, la Șinca Mare, la 8 sau 10 mile mai înainte, unde se presupunea că se mai afla. Curând, am ajuns în orașul Șinca Mică¹⁷⁸, o localitate săsească mică, dar bine construită, în care Czech era hotărât să impună contribuția de război*, o recompensă de 100 lire, care să fie împărțită între trupe ca o încurajare și o răsplată pentru că s-au abținut de la jaf. Oamenilor li s-a ordonat să rămână sub arme, în poziție de marș și sub nici o formă să nu părăsească postul atâta timp cât erau în oraș. Înainte ca Czech să trimită o depeșă către ministeriat, alături de cea a lui Bem, ei erau gata și era greu, în ciuda eforturilor făcute, să-i oprim pe oameni să intre în case. Curând s-au auzit plângeri legate de abuzuri și Czech ne-a dat voie să le punem capăt după cum vom crede de cuviință. Într-o casă aflată la câțiva pași de locul în care ne aflam am auzit o femeie țipând și plângând în hohote și când m-am dus înăuntru am găsit trei honvezi jefuind casa și bătând femeia pentru a o face să mărturisească // unde sunt banii. Mi-am scos sabia și am început să-i lovesc atât de puternic cu partea lată <a sabiei> încât au dat înapoi ce au luat. Cinci sau șase din noi făceau același lucru (unul și-a rupt a doua sabie din această cauză). Curând totul a reintrat în normal în imediata vecinătate a sediului militar, dar <totuși> o femeie a venit la noi alergând și gâfâind ne-a spus că un ofițer și 12 bărbați merg din casă în casă și iau ce doresc, la intrarea în oraș. Czech mi-a cerut să mă urc imediat pe cal și să o iau la Gaalop, să duc această mică nobilime înapoi și să-l anunț pe ofițer că fiecare om care nu se va supune <ordinului> va fi împușcat. Curând am găsit grupul <de nobili>, care erau, după cum mi-au spus, ocupați să caute arme și foarte supărați pe ofițer care dorea, spre deosebire de mine, să-i dezarmeze pe acești sași rebeli. Cu toate acestea și eu eram supărat și pentru că nu aveam dispoziția necesară unei discuții îndelungate s-a gândit că este mai bine să-i cheme oamenii și să meargă în marș în fața mea spre oraș. Aici am fost iarăși întâmpinat de o reclamație, conform căreia doi cai tocmai au fost // luați de un husar. Am mers călare înainte și l-am găsit pe husar și l-am adus în fața ofițerului său. Maiorul Pallfy¹⁷⁹ a spus că nu va mai tolera acest <comportament> și mi-a cerut să obțin de la col<onel> permisiunea de a-l împușca, drept exemplu, în fața trupeii <sale>. Răspunsul lui Czech a fost „sigur, să fie împușcat pe loc, dacă maiorul consideră necesar”. Trupele au fost aduse în piață, husarul dat jos de pe cal, legat la ochi, prezentat delictul comis și apoi dată o amnistie cu un avertisment către viitoarele abuzuri. Totuși, trebuie să subliniez că eram bucuros să observ că femeile erau tratate mai bine de soldați aici și în alte locuri, căci începusem să mă tem de ceea ce auzisem. Adesea plângerile erau legate de modul în care oamenii

¹⁷⁸ *The town of Klein Schenk*, sat, com. Voila, jud. Brașov.

¹⁷⁹ Probabil Hanos Pálffy (1797–?), om politic maghiar.

* *brandschatzing* corect *brandschatzung*, de la verbul german *brandschatzen* = a jefui, a prăda, a trece prin foc și sabie. Substantivul, însă, desemnează o contribuție în bani pe care o au de plătit cetățile atunci când sunt amenințate de dușman.

erau obligați să contribuie cu mâncare și bani <la proviziile armatei> și nu-mi amintesc de niciuna care să privească stricarea fecioriei. În multe cazuri, mai ales printre sași, tinerele femei au fost trimise departe dar în alte <cazuri> cum este cel al acestui oraș, erau toate acasă pentru că se aflau, în general, printre români. Nu
 f. 272/177 doresc să se înțeleagă că asemenea abuzuri // nu au avut loc, dar niciunul nu mi-a fost adus la cunoștință și cu siguranță asemenea plângeri nu au ajuns la ofițerul responsabil în timp ce eram în armată, sau cel puțin nu am știut de ele. În acest mod din partea revoluționarilor¹⁸⁰ români erau săvârșite cele mai sălbatice crime. Trebuie să mărturisesc că la intrarea în orașele ungurești nu am auzit nici o acuzație de acest fel la adresa trupelor austriece. În Cluj comportamentul trupelor rusești față de femei a fost, de asemenea, exemplar. Ofițerii austriecei erau adesea foarte necuviincioși față de doamnele în casele cărora erau primiți, dar cred că nici măcar o singură doamnă din Transilvania nu se poate plânge de vreun cuvânt nepolitic venit din partea unui ofițer rus. Perezzi împreună cu dragonii ușori au rămas să aducă răscumpărarea în timp ce corpul principal s-a grăbit înainte. Era dureros să vezi cum atât de mulți sărmani camarazi erau acum cu dureri la picioare și obosiți. Ultimele 4 zile au fost petrecute în marșuri forțate de aproape 15 ore fiecare și pentru trupele tinere, prost hrănite și îmbrăcate, a fost o încercare grea. Toți bătrânii ofițeri au recunoscut însă că doar datorită // trupelor tinere aceste marșuri au putut fi realizate. Bătrânii soldați care știau cât de mult se cere de la un bărbat, ar fi refuzat să stea să meargă în continuu căci, deși nu poate încăpea nici o îndoială că trupele formate din soldați mai în vârstă pot îndura mai bine oboseala decât cele cu soldați tineri, totuși sunt mai puțin înclinați să o suporte foarte mult timp. Tinerii bărbați ca și caii tineri pot fi solicitați până la epuizare și tare mă tem că ai noștri au ajuns foarte repede într-o asemenea situație. Am avut de făcut o coborâre abruptă și periculoasă înainte să redobândim Valea Târnavei¹⁸¹ și datorită stării foarte proaste a drumurilor cu greu puteam crede că vom putea duce până jos tunurile fără vreun accident. Totuși, toate au trecut cu bine după o oră sau două după ce am plecat din Șinca Mica și ne-am găsit într-o nouă țară, pe un drum complet negru și dezghețat datorită trecerii neîncetate a trupelor de-a lungul ultimelor zile. Oamenii ne-au spus că armata lui Puchner s-a retras pe acest drum în cea mai mare dezordine și tocmai a fost urmată de Bem.

Veștile exagerate legate de demoralizarea armatei austriece erau la ordinea
 f. 274/179 zilei. Bătălia de la Gănești, care a fost câștigată de contele Mikes // chiar înainte ca Bem să vină și să câștige cu foarte puține pierderi de partea noastră, i-a făcut <pe oameni> să disprețuiască dușmanul și să-și supraestimeze puterile. Din câte am putut auzi nimeni nu era mai entuziasmat de această iluzie decât Bem însuși și acei ofițeri pe care i-am întâlnit chiar ne-au luat în râs atunci când am pus la îndoială precizia calculelor lor. Toți se hotărâseră să cineze în ziua următoare la Sibiu și unii regretau faptul că Bem declarase că nu va permite nici o tâlhărie și niciun incendiu pentru că ura față de sași era atât de puternică încât <soldații> erau capabili de orice pentru a răzbuna ipocrizia și trădarea acestei națiuni. Nici nu

¹⁸⁰ Wallack insurgents.

¹⁸¹ The valley of the Kokel.

trebuie să mai spun cât de încântat am fost de această hotărâre a lui Bem și nu m-am putut abține să nu-mi manifest entuziasmul la masă *deși știam că erau câțiva rău intenționați și vom întâmpina multe dificultăți în a duce la bun sfârșit intențiile omenoase ale lui Bem*¹⁸². Bem era destul de încrezător că nu o să întâlnim nici un fel de opoziție // la porțile Sibiului, care i se vor deschide, și armata austriacă va depune armele. Datorită acestei păreri i s-a ordonat lui Czech să împiedice retragerea austriecilor spre Alba Iulia sau Deva¹⁸³. Pentru că eu credeam acest lucru, mi-am exprimat deschis convingerea că aceste speranțe sunt neîndreptățite. Deși armata austriacă poate fi descurajată de retragerea grăbită, de faptul că nu a tras aproape niciun foc de armă în vreun colț al Transilvaniei, totuși nu puteam crede că vor renunța fără o luptă serioasă chiar și numai pentru a păstra onoarea armatei lor și cu toate că speram în sinea mea într-o reușită, simțeam că mulți dintre noi nu vor mai apuca să se bucure de ea. Am găsit bagajul lui Bem la Șinca Mare, din care plecase în marș cu doar două ore înainte să-și ocupe poziția la Slimnic, la 10 mile de Sibiu. Ni s-au trimis ordine să plecăm spre Ocna Sibiului¹⁸⁴, un mic oraș maghiar ce se află la aceeași distanță spre vestul Sibiului ca și Slimnic, care este la nord de acesta. După vreo două ore de odihnă am început din nou să mergem, căci ne aștepta un marș lung și obositor. //

Eram obosit și adormit pentru că dormisem foarte puțin în ultimele două sau trei nopți și îmi lăsasem calul <legat> de căruță, dar noaptea care urma să se lase se anunța sălbatică și furtunoasă, așa încât era mică posibilitatea de a mă odihni. Drumul era prost și a trebuit să facem multe opriri pentru ca artileria și <căruțele cu> bagaje să țină pasul. În cele din urmă am ajuns în vârful a ceea ce părea un munte nesfârșit și acum a început coborârea ce era mai rea decât urcarea. Cu fiecare minut care trecea, când eram obligați să poposim, tunurile trebuiau să fie ținute, căruțele sprijinite și caii ridicați. Între timp era groaznic de frig, viscolul aducea cu sine sunete înfricoșătoare în jurul nostru și bieții soldați cădeau pe zăpadă la fiecare oprire ca și cum ar fi ajuns la capătul puterilor. Era grozav efectul unui asemenea moment, când cântecul izbucnea la unison din gâtleejurile a 2 000 oameni tot așa de voios ca și când ar fi fost acasă. *Tocmai îmi pierdusem nădejdea că vor ajunge la Ocna Sibiului, când armata austriacă a fost împinsă de ariegardă și a fugit prin întreg frontul ca o flacără, dând fiecărui om în parte putere și energie.* Efectul a fost fulgerător <și> fiecare // raniță părea să se așeze mai ușor, fiecare muschetă se putea scoate de pe umăr mai lesne și într-o oră, cu puțin înaintea nopții, am ajuns la Ocna Sibiului. Cine putea să nu spere într-o victorie cu asemenea trupe! Am descoperit că inamicul a ocupat locul destul de târziu și chiar în acea seară a fost vizitat de o patrulă de dragoni, cu doar câteva ore înainte de

¹⁸² Această ultimă frază a înlocuit următorul fragment tăiat de John Paget: „<deși> am auzit după aceea că unul dintre ofițerii noștri s-a întors către un prieten de-al meu și i-a spus: «Englezul este un tovarăș bun, dar poate să predice cât poștește căci, dacă nimeni nu dă foc Sibiului, o să o fac eu în ciuda împotrivirii lui»”.

¹⁸³ Oraș, jud. Hunedoara.

¹⁸⁴ Viz Akna (Salzburg), oraș, jud. Sibiu.

sosirea noastră. După o cină bună, pe care ne-a pregătit-o cu bunăvoință familia de unguri în casa căroră am fost încartiruiți, unul dintre fii ei slujind în armată, ne-am aruncat pe jos fără să ne dezbrăcăm și am dormit câteva ore bune. În ce privește cât de extraordinar este faptul ca omul poate să doarmă când primejdia și moartea sunt atât de aproape, <trebuie spus că> nu este nevoie de prea mult curaj sau alte calități eroice. În cele mai multe cazuri, când un om este obosit de eforturile depuse sau extenuat de marea agitație, cred că și cel mai mare laș ar dormi pe un butoi de praf de pușcă. La lăsarea zorilor tobele au chemat la arme și, după ce am înghițit o mică ceașcă de cafea, eram din nou în șa așteptând trupele în piața micului oraș. // În timp ce așteptam aici sărmanii unguri din Ocna Sibiului au venit să ne vorbească și să ne ureze succes. Dacă veți pierde, ne-au spus, soarta noastră este pecetluită și vom ajunge ca vecinii noștri din Sângătin¹⁸⁵. Preotul protestant, dl. Herapu, unul dintre cei mai elocvenți predicatori din Transilvania, fusese student și prieten vechi al cumnatului meu și s-a apropiat de noi, căci ne căutase, și ne-a încartiruit în casa sa. A spus că <niște> prizonieri unguri, *contele Samu<el> Kemény, domnul Peter Nagy (preotul calvinist din Cluj) și vreo șase alți locuitori ai orașului au fost capturați și, fără vreo explicație, trimiși la Sibiu, unde au fost reținuți de ceva timp*¹⁸⁶ și încă erau acolo și din câte știa nu au fost rău tratați. Oboseala din ultimele zile se făcuse simțită printre oameni și cu mare greutate puteau fi scoși din locul în care erau încartiruiți. O companie a fost scoasă doar atunci când am apărut noi și era condusă de contele Oliver Bethlen, un tânăr delicat, neobișnuit cu exercițiile solicitante și bolnav, dar care a rămas pe tot timpul marșului alături de oamenii săi, neacceptând o trăsură și îndurând aceleași greutatea prin care treceau și ei. Este adevărat că // i-au răsplătit atenția acordată prin cel mai mare devotament și atât el cât și soldații săi au venit cu o oră înainte să aibă loc mobilizarea. Pentru bunul renume al tinerilor nobili transilvăneni¹⁸⁷ trebuie să spun că deși au fost crescuți de femei cu greu puteai găsi printre ei pe vreunul care să nu fi intrat în armată ca un soldat obișnuit și să treacă prin cele mai mari încercări cu o voinție și o răbdare pe care nu mă așteptam să le găsesc la ei. Oare cât de des au considerat că a vâna este o treabă prea anevoioasă sau că este prea frig pentru a patina? Și totuși acești oameni căliți de loviturile sorții <gândeau>, după cum spunea unul: „Vai! Dacă ne-am putea întoarce să vânam din nou nu m-aș mai plânge niciodată, oricât de mult ar dura!” Ți se rupe inima când te gândești cât de mult au avut de suferit acești tineri minunați dacă a îndura frig, foame, oboseală și uneori chiar și moarte li se părea o nimica toată. Dar haideți să nu anticipăm.

Până la ora 9 totul era în mișcare. Maiorul Dobay¹⁸⁸ a fost trimis cu batolionul 31 să ocupe culmea, punând stăpânire pe drumul ce lega direct Ocna Sibiului de Sibiu, în timp ce noi și batalionul 11 // am preluat drumul ce lega Șura Mică¹⁸⁹ de

¹⁸⁵ Kiss Enyed. (corect Kisenyed), sat, com. Apoldu de Jos., jud. Sibiu.

¹⁸⁶ Această propoziție a fost adăugată ulterior de John Paget.

¹⁸⁷ young Transilvanian Magnates.

¹⁸⁸ Dobay. Joseph Dobay (1820–1898), scriitor și specialist în probleme militare și participant la revoluția din 1848–1849.

¹⁸⁹ Klein Shenn (corect Kleinscheum), com., jud. Sibiu

câmpie. Scopul acestei manevre era să tăiem retragerea austrieclilor, despre care Bem a spus că va avea loc. Pe când trecem podul din afara oraşului, o lovitură de tun s-a auzit spre noi. Să mă uit la ceas, ca să reţin ora la care este dat primul apel pentru vânătoare, a devenit pentru mine un obicei atât de bine înrădăcinat încât acum am făcut la fel şi în cazul acestui nou „joc”, ceea ce nu i-a distrat deloc pe tovarăşii mei care participau aproape toţi la vânătoare. Trecuseră exact 5 minute peste ora 9. Au urmat şi alte lovituri de tun dar, în ciuda poziţiei înalte în care ne aflam, nu puteam distinge nimic pentru că întreaga câmpie era cufundată într-o pâclă groasă. Am urmat drumul care trecea prin satul Şura Mică şi care apoi se întorcea spre Sibiu. Evident, se ducea o bătălie crâncenă de ambele părţi. Atunci când, pentru un moment, pâcla s-a mai ridicat, am putut zări mulţimi de oameni înnegriţi sau nori de fum. Se putea auzi fiecare bubuitură de tun şi chiar şi împuşcăturile trase de oameni atunci când se grăbeau să atace. Nu puteam aştepta o retragere. Focul armelor ne spunea clar unde ar trebui să fim şi Czeecz a devenit f. 281/186 nerăbdător // să intre în acţiune. A ordonat să se meargă drept către duşman. Maiorul Pallfy, care era în fruntea husarilor săi în loc să continue < să tragă > spre câmpie, a urcat dealul pentru a se alătura lui Dobay când de fapt ar fi trebuit să păstreze < controlul asupra > câmpiei şi să-i permită lui Dobay să ni se alăture. Iar Czeecz, care era în sanie, nu şi-a dat seama de greşeală decât când era prea târziu să ne întoarcem, căci zăpada era prea adâncă pentru a părăsi poteca obişnuită. Acest lucru ne-a întârziat mai mult de o oră şi probabil că a decis finalul bătăliei. În cele din urmă am recăştigat drumul şi batalionul 31 ni s-a alăturat. Czeecz, aşa bolnav f. 282/187 cum era, s-a urcat pe cal şi împreună cu artileria şi cavaleria a coborât în Gaalop dealul şi s-a avântat înainte să atace aripa strângă < a armatei > inamicului, pe care o observam venind înspre noi. „Paget, vezi movila aia? Fii bun şi ia-o călare înainte, aşează tunurile în poziţie, aşteaptă până când au tras şi eşti sigur că se află la distanţa potrivită şi anunţă-mă”. Am mers, am adus tunurile în faţă şi am început lupta. Batalionul 31 s-a aşezat pe fiecare // parte a bateriei; o a doua baterie a venit şi ea şi a început să tragă; al 11-lea < batalion > s-a aşezat pe dreapta; şi în extrema dreaptă se afla singura trupă a husarilor lui Kossuth, singurii cavalerişti pe care-i aveam şi asta pentru că Perezzi încă nu venise cu noi. Bem se afla în stânga noastră, la aproape o jumătate de milă distanţă, dar foarte rar le puteam vedea forţele, într-atât de deasă era ceaţa ce ne înconjură. Bineînţeles că duşmanul nu cedase deloc în a răspunde focului nostru şi ghiulelele lor aveau o ţintă foarte bună. Am fost trimis din nou la artilerie cu ordine să înainteze 200 yarzi şi, când m-am întors înapoi mergând în Gaalop mic, în linişte, pentru a raporta desfăşurarea < evenimentelor >, am auzit o bubuitură după care, uitându-mă în spatele meu, am observat că o ghiulea ce tocmai lovise pământul la câţiva yarzi de tunurile noastre, declanşase un vârtej de zăpadă exact în urma mea. Am avut timp doar să-mi întorc calul, căci a trecut la doar un picior de coada lui şi mi-a lăsat convingerea plăcută că, dacă nu l-aş fi mişcat atunci, aş fi pierit. //

Pentru binele aghiotanţilor < li s-a spus >: „Nu călăriţi direct în faţa liniei de f. 283/188 bătaie a tunurilor voastre şi a focului duşmanului căci veţi avea parte de o bună ocazie de a întâlni mai multe gloanţe rătăcite decât sunteţi dispuşi să primiţi”.

Trebuie să spun că era foarte plăcut pentru mine să văd ghiuleaua urâtă, neagră, lovind pământul și sărind departe de mine. Cumnatul meu, care a fost trimis la Bem să anunțe sosirea noastră și să afle care sunt <noile> ordine, s-a întors cu știrea că l-am pierdut pe contele Mikes, col<onelul> <trupeii> de husari ai lui Kossuth. Se pare că Bem, care și-a petrecut noaptea anterioară la Slimnic, a primit o informație de la o iscoadă¹⁹⁰ – se spune că era vorba despre o doamnă – că aus//tricii se vor

f. 284/189 retrage fără luptă și că o mare parte din armată dorea să-i predea armele. Bem a avut o totală încredere în acest raport și și-a început marșul în dimineața următoare înainte de ivirea zorilor, crezând cu toată inima că nu va întâlni niciun inamic. Armata a mărșăluit în coloane până aproape de porțile Sibiului. Kiss¹⁹¹, care conducea primele gărzii compuse din husari, i-a cerut lui Bem să tragă cu tunul să vadă dacă dușmanul are de gând să li se opună sau nu. Dar singurul răspuns al lui Bem a fost să înainteze mai repede și, în cele din urmă enervat de încetineala lor, a călărit înainte împreună cu oamenii săi și a condus chiar el gărzile. Până acum

f. 285/190 ceața a ascuns // venirea forțelor dușmanului, dar acum se puteau vedea dinspre oraș și <atunci> alarma a fost dată imediat. Orașul a fost întărit de tranșee și diguri de fiecare parte și a fost aprovizionat din plin cu artilerie. Tunurile au tras asupra coloanelor noastre. Prima ghiulea a înlăturat capul lui Mikes, a doua l-a ucis pe aghiotantul lui Bem, căpitanul Terey, și a treia a lovit calul c<ontelui> Sandor Teleki. Bem, care călărea în mijlocul grupului său, a scăpat. Bineînțeles că ungurii au fost obligați să se retragă în grabă și să reia lupta pentru că înaintau în coloane ca și cum ar fi într-o siguranță deplină. Fără îndoială că prima lovitură a făcut o impresie proastă asupra trupelor tinere dar, cu toate acestea, s-au așezat în ordine și lupta a început corect. Totuși, au fost nevoiți să se retragă din prima lor poziție, înainte ca noi să ajungem și au ocupat-o pe a doua, pe care o păstrau atunci când cumnatul meu s-a întors. A spus că l-a găsit pe Bem cu ajutorul unui aghiotant; destul de singur, călărind de la un tun la altul și muștrând cu severitate pe cei ce nu

f. 286/191 erau // activi. Purta cu el un mic bici, cu care dădea în soldați și chiar și în ofițeri atunci când era cazul. Unui ofițer de artilerie care se pregătea să-și părăsească postul i-a strigat în germana sa prost vorbită: „Locotenente, dacă mai faci un pas te dau afară, te împușc și apoi te spânzur!” Singurul său ordin pentru noi era să înaintăm și să cucerim orașul. Bătălia ajunsese acum, pentru ambele tabere, la punctul culminant. Avansam fără ezitare și inamicul <începea> în mod evident să renunțe. Deși eram slabi în ce privește cavaleria și aveam motive întemeiate să ne îndoim de curajul ofițerului ce o comanda – pentru că l-am adus cu greu în poziția sa și nu se vedea nici o ameliorare <a situației> – nu ne îndoiam totuși de succesul nostru. Artileria a fost foarte bine slujită. Ofițerul ce o comanda, căpitanul Böhm,

¹⁹⁰ „Cred că Bem nu a fost indus în eroare în mod intenționat. De atunci am aflat că Puchner s-a hotărât să se retragă în Țara Românească, că <a avut loc> o întrunire a ofițerilor tineri și fără ordine la care s-a hotărât că vor lupta până la capăt și că astfel generalul <Bem> a fost forțat să rămână. Nu pot să mă pun chezaș pentru acest lucru întrucât nu am ținut legătura cu ofițerii austrieci. Este sigur faptul că zăpăceala și disperarea a cuprins toți locuitorii Sibiului și foarte mulți au fugit și s-au refugiat în Țara Românească”. (n. a.)

¹⁹¹ Probabil Ferenc Kiss (1825–1873), ofițer maghiar.

era un soldat neînfricat și abil. Dușmanul, în mod evident, ezita și puteam vedea confuzia produsă în cavaleria lor de focurile noastre. Întrucât col<onelul> Czech nu putea călări, și-a menținut oamenii foarte ocupați și deja îmi istovisem calul din cale afară. //

Pe întreaga câmpie zăpada era adâncă de-un picior și făcea foarte grea munca f. 287/192 pentru cai, iar șanțurile care împărțeau ogoarele erau acum pline de zăpadă și adesea se întâmpla ca și caii să nu le vadă deloc și fiecare dintre noi a avut parte în acea dimineață de o căzătură bună. Când m-am dus în spate, aproape de baza dealurilor, să-mi schimb calul obosit pe unul odihnit, am putut desluși o mișcare, în rândul forțelor lui Bem, pe care nu am putut să o înțeleg. Cu toate astea, curând a devenit clar că o parte din trupe se retrăgeau în mare dezordine. I-am atras imediat atenția lui Czech asupra acestui lucru și m-a trimis să aflu despre ce era vorba. Am Gaalopat un sfert de oră pentru a-i ajunge și, cum ceața s-a întins din nou peste noi, nu puteam vedea nimic la 100 yarzi în fața mea. Nu mai puteam distinge nici măcar direcția pe care o urmam, astfel încât atunci când am ajuns aproape de locul de trageră m-am concentrat mai bine ca să nu cad în liniile dușmanului în loc de cele ale prietenilor noștri. // În cele din urmă, am zărit la o mică distanță câțiva soldați f. 288/193 de cavalerie și mi-am dat seama după Chakos-urile lor că sunt husarii noștri. Ofițerul mi-a confirmat faptul că se retrăgeau și că dușmanul era aproape de ei. Înainte să mă întorc, Czech deja ordonase trupelor să se retragă și acum am început cea mai neplăcută operațiune din toate: aceea a retragerii. Trupele noastre au avut puțin de suferit și au mărșăluit într-o perfectă ordine, ca la o trecere în revistă. Czech și-a scos hărțile, a studiat ținutul și a hotărât să ne retragem pe un drum diferit de cel pe care am înaintat. La o distanță eGaală între Ocna Sibiului și Slimnic se afla un drum, pe care, urmându-l, el spera, în cazul în care era necesar, să poată uni forțele sale cu cele ale lui Bem și să poată preveni cu orice preț intenția dușmanului de a le separa. A trimis imediat un aghiotant la Ocna Sibiului cu ordinul ca echipamentul să se retragă prin valea prin care am înaintat noaptea trecută, în timp ce noi am pornit în direcția pe care am menționat-o. Am încercat să ocupăm o poziție pe primul deal, dar nu am reușit. Era imposibil să aducem f. 289/184 tunurile noastre prin // zăpadă, în orice altă parte cu excepția drumului, pentru că <aceasta> era mai adâncă decât burțile cailor noștri. La baza dealului, Czech și-a ocupat poziția și a lăsat toate trupele sale să-i treacă prin fața și iată-ne 4 sau 5 dintre noi așteptând în tăcere apropierea dușmanului care avansa în mare ordine, cântând în grup și fluturând drapele. Nu știu de ce nu și-au trimis cavaleria după noi <căci> un atac îndrăzneț ne-ar fi pus mult la încercare. Ne-au urmărit pe o oarecare distanță, după care s-au oprit. Oamenii noștri urcau acum terenul abrupt al dealului care face legătura dintre câmpia Sibiului și nord și noi îi urmam fără grabă discutând despre groaznica noastră dezamăgire și despre pierderea unei săsești, pentru care câțiva din grup își arătau discret îngrijorarea, când Czech mi-a cerut să iau un husar ca însoțitor și să trec ținutul spre Bem, cu un raport despre starea noastră și să cer <noi> ordine. Aceasta nu era o sarcină sigură sau ușoară pentru că, atât cât puteam noi să socotim, eram despărțiți de Bem de un lanț de munți, f. 290/195 aproape de nestrăbătut, // fără călăuze și, din cauza ceții, era foarte probabil să cad

<mai degrabă> în mâinile dușmanului decât în cele ale oamenilor noștri. Oricum, treaba trebuia făcută și, deci alegând 4 husari care vorbeau românește și dându-i unuia calul meu de rezervă să ne conducă, am plecat. Muntele era foarte întins și abrupt, dar pe măsură ce ne apropiam de vârf ceața se împrăstia. Totuși, în zadar am căutat urmă care să ne arate drumul către Est. Nu am putut găsi niciuna. Muntele era un înveliș de zăpadă neîntrerupt, cu excepția locurilor în care se încrucișa cu vâlcele adânci, care erau aproape de nestrăbătut. Când am ajuns pe culmea lanțului <muntos> am văzut în fața noastră o vale întinsă, asemănătoare celei pe lângă care am trecut cu o noapte în urmă. Mi-am deplâns plin de amărăciune pierderea hărților, căci în întreaga noastră divizie doar Czech deținea o astfel de comoară. Cum nici unul dintre noi nu știa ținutul o călăuză era absolut necesară, dar oricât de largă era acum priveliștea, întrucât atmosfera era clară, nu se putea vedea nici măcar un singur suflet. Totul era atât de nemișcat încât se părea că

- f. 291/196 nu se luptaseră niște trupe, doar cu o oră sau două înainte // ca aerul să fie sfâșiat de gloanțele de luptă și de sunetul asurzitor al artileriei. Pe când coboram în vale am dat peste un grup de două sau trei căsuțe românești, unde speram să găsim o călăuză. Casele erau închise și nimeni nu a răspuns chemării noastre. Uitându-ne în jur, am observat că vacile și boii încă erau în grajduri și, așa cum un husar a arătat, dacă boii sunt aici nici românul nu este prea departe și astfel, după ce am căutat puțin am găsit unul ascuns sub ceva fân și scoțându-l afară, punându-l pe cal <i-am spus> că vrem să ne arate drumul spre Șinca Mare. În cazul în care nu puteam găsi niciun drum prin munte, ordinele mele erau să străbat valea până la Șinca Mare și acolo să aștept sosirea lui Bem. Trecând pe lângă unul sau două sate românești, țăranii au ieșit afară și păreau dispuși să se opună trecerii noastre, dar pe măsură ce ne-am apropiat și ne-au văzut pistoalele îndreptate spre ei, s-au gândit mai bine și au luat-o la fugă. Era aproape de asfințit când am ajuns la drumul important ce lega
- f. 292/197 Șinca Mare¹⁹² de Sibiu, la aproape 3 mile distanță de fostul loc. Aici am găsit greul nostru // echipament însoțit de o companie de honvezi în drumul său spre Ocna Sibiului. Au ajuns la un popas și întrebându-l pe ofițer din ce motiv <s-au oprit>, m-a luat de-o parte și mi-a spus că a observat un număr de trupe care veneau din Sibiu apropiindu-se și, din înfățișarea lor, s-a temut că sunt în retragere. M-am uitat în direcția pe care mi-a arătat-o și am văzut drumul acoperit de mai multe trupe, coborând muntele pe îndelete, dar în cea mai mare dezordine. Nu încăpea nici o îndoială că era armata lui Bem care se retrăgea. Întorcându-mi calul spre Șinca Mare eram hotărât să mă grăbesc într-acolo să-mi hrănesc caii și să mă pregătesc să încep din nou să duc ordinele lui Czech de îndată ce Bem va veni. Și totuși, tocmai călărisem vreo 100 yarzi când am întâlnit un grup de oameni și pe baronul Farkas Kemeny, un prieten vechi și o rudă <în același timp>, în fruntea a vreo 500 secui și a gărzilor naționale din Turda grăbindu-se cu 7 tunuri, spre ușurarea lui Bem, care a spus că tocmai i-a trimis vorbă că a ocupat o poziție și că nu avea nici o intenție
- f. 293/198 să se retragă. Obosiți la fel ca și // caii noștri și, pe măsură ce husarii mei se apropiau, eram lipsit de chef să merg mai departe, ne-am întors din nou spre munte

¹⁹² Schenk.

și am început să-l urcăm. Curând i-am văzut pe primii husari. M-am oprit și am încercat să-i aduc înapoi. O dată am întâlnit aproape 20 <de husari>, dar pe măsură ce veneau din ce în ce mai mulți îi îndepărtau și mă lăsau cu mica mea escortă. O priveliște mai nenorocită decât o astfel de retragere printre trupele tinere și doar pe jumătate disciplinate este greu de imaginat. Fără disciplină, fără subordonare, Artileria venea și ea și am întâlnit atât de mulți dintre membrii cartierului general, încât m-am gândit că Bem trebuie să fie cu ei, dar schimbul de focuri care se auzea acum foarte clar arăta că lupta continua încă. Bineînțeles că i-am oprit pe toți cei pe care îi cunoșteam să-i întreb unde aş putea să-l găsesc pe Bem. Răspunsul era întotdeauna: „Unde sunt tunurile”. „Unde este focul mai puternic”. „Uită-te unde este lupta mai aprinsă și acolo ai să-l găsești”. Husarilor mei nu le-a fost pe plac f. 294/199 această veste și mi-au sugerat că ar fi mai bine să ne întoarcem la ceilalți, că am luptat destul pentru o singură zi și ei nu // doreau să mai lupte. Trâmbițașul husarilor lui Kossuth mi s-a alăturat nu pentru că, după cum spunea, ar fugi, ci pentru că a fost trimis să-i oprească și să-i aducă înapoi pe dezertori. „Dar fără folos, nimeni nu-i poate opri”. De la acest om am aflat câte ceva despre bătălie și despre cauza pierderii ei. Toți au fost de acord că modul în care s-a comportat <Bem> a fost unul foarte nechibzuit. Pe un teren pe care nu-l cunoștea, într-o păclă deasă și cu trupe prost instruite, a avansat fără griji împotriva unui oraș apărat de ziduri de pământ nou ridicate, șanțuri bine susținute de tunuri și apărate de trupe regulate. Surpriza primirii lor a avut efectul unui amortizor, dar cauza înfrângerii lor nu a fost alta decât lipsa muniției. Ofițerul ce comanda o baterie a anunțat că singurul răspuns al lui Bem a fost: „Avansați cu tunurile acelea 200 yarzi”. Altuia, care a venit cu știrea că oamenii plecați pentru a duce lupta de hărțuire nu mai aveau cartușe și erau foarte expuși și care întreba dacă trebuie să se retragă, <Bem i-a răspuns:> „Lasă-i să stea bine pe poziție, niciun om să nu se miște” //

Pe când mă apropiam de vârful muntelui, care nu mi-a luat mai puțin de două f. 295/200 ore să-l urc, mulțimea devenea din ce în ce mai mică, dar nu cred că aş fi putut întâlni, cu totul, mai puțin de 2 000 de oameni. Ultimul om pe care l-am întâlnit era un vechi prieten și aghiotant al lui Bem, care fusese trimis să-i spună lui Czezcz să vină la Slimnic. Am încercat să-l conving să se întoarcă alături de mine și să călărim împreună, dar părea mai degrabă bucuros să plece. De fapt, expunerea continuă a lui Bem către pericolul cel mai mare transforma postul de aghiotant într-unul foarte riscant și, cum aceasta era prima oară când mulți dintre ei au putut mirosi praful de pușcă, nu era de mirare că nu găseau niciun pic de plăcere. Am putut observa foarte clar, datorită străfulgerărilor tunurilor și licăririlor armelor mici, poziția celor două tabere. Focul era intens menținut și în timp ce vorbeam s-a auzit deslușit strigătul unui atac. Ne-am ținut respirația pentru o clipă pentru ca, în următoarea, bubuitul tunurilor noastre să răspundă strigătului și ofițerul să remarce: „Vai! Bem i-a trimis din nou, este a // treia sau a patra oară când încearcă să ne f. 296/201 atace”. Deși noaptea era întunecată, <comuna> Slimnic, ce se afla acum în fața mea, se vedea datorită luminii reflectate în zăpadă și era așezată într-o scobitură ca și cum ar fi fost craterul unui mare vulcan înconjurat din toate părțile de dealuri. Acum un drum foarte abrupt și distrus, ce ducea în sat, și era acum foarte alunecos

din cauza zăpezii înghețate care fusese presată de atât de mulți pași, încât caii abia puteau să se țină pe picioare. Uitându-mă împrejur, să văd cum se descurcă oamenii mei, am găsit doar unul aproape de mine, iar despre ceilalți am crezut că vin pe jos, deși pe drumul îngust am putut vedea doar pe puțini <dintre ei>. Aproape de jumătatea drumului ce cobora am fost opriți de o căruță stricată. Butoiul cu vin cu care fusese încărcată căzuse, se rostogolise în șanț și plesnise umplând aerul cu vinul ce-l conținea și oricât de ușor ar părea un asemenea obstacol, în cazul unei retrageri grăbite ar fi putut să ducă la pierderea tunurilor noastre și la nenorociri nesfârșite. L-am apucat și i-am făcut pe țaranii, care contemplau pierderea, să-l dea la o parte. Cu toate acestea însoțitorul meu // nu putea fi zărit nicăieri. După cum au spus, au luptat suficient pentru o singură dată și păreau hotărâți să evite orice alt <conflict, iar eu nu mă mai miram de nimic>.

f. 297/202

Pe când treceam pe lângă sat am observat că toate casele erau părăsite și nu se vedea nici o lumină la ferestre sau vreun suflet. În cele din urmă, la colțul străzii principale, am dat, dintr-odată, peste un grup de husari. Era prea întuneric ca să disting în umbra caselor chipurile <lor> și l-am întrebat pe primul pe care l-am întâlnit unde este maiorul lor, contele Gergely Bethlen¹⁹³. „Aici ! Cine ești ?” „Ah! Dragul meu tovarăș, ce mai faci? Ce te-a adus aici?”. După care mai mulți prieteni au venit să-mi strângă mâna și să se plângă de nenorocirile zilei. Bethlen era tulburat grozav de pierderea sârmanului Mikes, cu care avusese relații foarte strânse de-a lungul vieții și care, de fapt, a constituit motivul intrării sale în armată și al formării regimentului de husari. Esterhazy¹⁹⁴ și-a pierdut și el un braț și mulți alții erau grav răniți. Răspunzându-mi la întrebarea câți oameni a pierdut el a arătat spre cei din jurul lui și a spus „mai mult de jumătate; aceștia pe care-i vezi sunt //

f. 298/203

toți cei care au mai rămas”. „Vai! – i-am spus – nu trebuie să disperi căci pot să te asigur că am văzut cum s-au risipit la fel de multe dintre Chakos-urile tale roșii și printre dezertorii care vor mai apuca să lupte într-o zi”. Ce consolare era pentru bietul de el! Cred că ar fi preferat să-i știe mai curând morți pe câmpul de luptă. Urmând indicațiile lui Bethlen și călărind în josul uliței, înainte de capătul căreia erau plasate trupele noastre, un alt ofițer m-a strigat. Era Perezzi, care greșise drumul și ajunsese aici în loc <să ajungă> la Ocna Sibiului și ai cărui oameni se retrăseseră acum în curtea unei ferme, departe de foc, așteptând să fie chemați la fapte în orice moment. La întrebarea mea dacă știe unde este Bem, el a spus că tocmai a lăsat tunurile și a intrat într-o căsuță, pe care mi-o va arăta. Pe când călăream împreună, aproape de capătul satului, gloanțele veneau din plin șuierând spre noi și scânteile de la tunurile, ce erau chiar înaintea noastră, luminau întreaga stradă. La ultima căsuță, despre care am aflat întrebând mai multe persoane ce se sprijineau de perete dacă Bem este pe undeva prin apropiere, <mi s-a răspuns:> „Aici sunt!”. Mi-am // anunțat însărcinarea și el mi-a cerut să descasc și să intru în casă. Era un mic han, o prispă, <având> o parte despărțită <de restul casei>, cu o tejghea în spatele căreia încă mai stătea gazda, gata să servească doar vin soldaților însetați, și camera interioară cu o lumânare mizerabilă pe o masă din scândură de

f. 300/205

¹⁹³ Gergely Bethlen (1810–1867), nobil maghiar și colonel de honvezi.

¹⁹⁴ Esterházy. Probabil Kálmán Esterházy (1830–1916), conte maghiar.

brad, o ladă de pat într-un colț și două scaune ce slujeau de sediu central pentru Bem. Bem s-a așezat <în fața> hărților ce se aflau pe masă și mi-a cerut să-i explic poziția și mișcările lui Czeecz. I-am explicat intenția acestuia de a se retrage prin Haşag¹⁹⁵ spre Blaj, căci bănuia că Bem se va retrage la Mediaş și astfel va proteja valea Târnaviei. „De ce nu ai trecut la fapte mai devreme? Ai pierdut bătălia prin întârzierea ta. Dacă ai fi fost acolo mai devreme am fi putut câștiga”. I-am vorbit despre manevra noastră și am dat vina pe întârzierea datorată de greșeala maiorului Pálffy. „Și de ce v-ați retras?” // Pentru că v-am văzut trupele fugind!”. „Nu era un motiv”. „Ar fi trebuit să aveți unul”. Am fi putut să fim înconjurați”. „Dacă ați fi avansat, am fi luat Sibiu!”. Pe când Bem scria câteva rânduri către Czeecz, am avut timp să-l studiez. Doar o țeastă ciudată, palidă și plină de cicatrici, înconjurată de un Csako negru, simplu în vârf, pe care era un tricolor ridicol din pene, de o lungime neobișnuită, o persoană uscățivă dar cu trăsături puternice, înveșmântat într-o haină mare, maro, din stofă, deloc nouă și acum transformată de împușcături și ai imaginea generalului Bem așa cum l-am văzut eu prima oară. Bem, deși avea doar 57 de ani părea un om de 80. Nasul cârn și ochii spălăciți nu i-ar fi permis niciodată să aibă pretenția de frumusețe, dar privirea bolnăvicioasă de acum și cicatricea de pe obraz, rezultatul încercării de asasinat a unui fanatic polonez, care-l credea trădător la Pesta, l-ar fi făcut fără îndoială înspăimântător dacă nu ar fi fost acea expresie de bunătate și omenie, expresie care răscumpăra urâtenia trăsăturilor. Bem avea încă pe corp câteva răni deschise, // dar nimic nu părea să-l întoarcă de la țelul său¹⁹⁶.

În timp ce Bem scria, un ofițer a intrat să anunțe că obuzele austriece au dat f. 301/206 foc unui bordei și că lumina i-a expus fără îndurare pe oamenii noștri focului inamicului. <Bem i-a răspuns:> „Există un batalion care nu participă la luptă, lasă-l să stingă focul”. Fereastra cămăruței în care ne // aflam dădea spre câmpul de luptă f. 302/207 și lumina de acolo părea că a atras atenția dușmanului, căci o ploaie de ghiulele se auzea duduind pe pereți și acoperișuri. Bem stătea chiar în fața ferestrei și nu băga de seamă. În curând o ghiulea a lovit acoperișul și, cu o prăbușire groaznică, a tras după sine o parte din el, chiar peste cameră. Bem scria în continuare calm, părea că nici nu a auzit, deși trebuie să mărturisesc că m-a speriat un pic. În timp ce își îndoia scrisoarea i-am spus: „Scuză-mă, generale, dacă îți aduc vești dureroase, dar cred că nu realizezi cât de mari sunt forțele noastre care s-au retras deja dincolo de Slimnic. Nu cred că am întâlnit mai puțin de 2 000 de oameni în retragere și mă tem că, dacă nu-i oprim, cu greu vor rămâne în Șinca Mare”. „Prostii, toți oamenii mei sunt aici, nu-i auzi luptând? Sunt cu toții retrași în fața satului” <mi-a spus>. În van l-am tot asigurat de cele spuse, nu putea crede și, prin urmare, am tăcut. Cu

¹⁹⁵ *Hasság*, sat, com. Loamneș, jud. Sibiu.

¹⁹⁶ „În urmă cu 20 ani a luat parte la un duel, adversarul a tras și Bem a căzut lovit în coapsă. Cel dintâi și-a ridicat pălăria în bătaie de joc, i-a spus adio și s-a întors pe călcăie <gata> să părăsească terenul, când Bem, ridicându-se pe cot, și-a cerut scuze pentru că îl reține, rugându-l să aștepte un moment, și-a ridicat pistolul cu sânge rece, și-a stabilit ținta și l-a împușcat mortal. Glonțul din coapsa lui Bem nu a fost nici odată scos și a suferit groaznic din cauza aceasta. În cele din urmă a ajuns la Londra, a mers la Spitalul Universității, unde a fost operat cu succes de Liston. Bem a dat dovadă de același extraordinar sânge rece și pe masa de operație ca și în alte situații din viață”. (n. a.)

f. 303/170 toate acestea, în dimineața următoare a aflat adevărul și a dat ordine pentru întoarcerea // imediată a fiecărui om sau împușcarea primului ce refuza. „Dă-i asta lui Czech – mi-a spus, încredințându-mi scrisoarea – și spune-i să vină la Slimnic cât de repede poate. Dacă tu crezi că sunt prea obosiți caii, rămâi până dimineață”. „Nu, cred că ne descurcăm și, dacă întârzii până dimineață, Czech poate să fie departe. Generale, ai vreun ordin pentru baronul Kemeny, care mi-a cerut să-ți spun că înaintează cu 500 de oameni și o baterie de 7 tunuri ?” „Zici că avansează? Asta-i bine; îmi place asta, spune-i să vină, vom primi cu bucurie ajutorul lui. Dar spune-i să-și lase tunurile în afara orașului. Am făcut un parc de artilerie acolo și poate să-și lase tunurile lângă restul <armamentului>”. Nu mi-am adus aminte să fi văzut ceva asemănător, dar presupunând că l-aș fi scăpat datorită întunericii, i-am urat noapte bună și am pornit <la drum>.

f. 304/209 Era tocmai ora 9 când am ieșit din sat și focul încetase înainte ca noi să fi urcat dealul abrupt. Austrieii se retrăseseră întrucât era liniște la Slimnic. Abia ce am făcut această observație că am auzit sunetul de tragere în direcția văii pe care o străbătusem // de dimineață. În curând sunetele s-au repetat și mai clar după care o lumină neașteptată, un nor roșu și o flăcără strălucitoare s-au ridicat spre cer arătând că satul luase foc. Nu aveam nici o îndoială că austrieii l-au urmărit pe Czech, l-au ajuns din urmă și l-au atacat în această vale. Focul a încetat curând, dar flăcările au continuat <să se vadă> timp de mai multe ore, luminând vârfurile dealurilor din jur. Desigur, dacă aceasta era situația, drumul meu prin vale era tăiat și nu aveam altceva de făcut decât să ocolesc prin Șinca Mare și să caut alte modalități de comunicare <cu Czech>. Acum eram de mai bine de 12 ore pe cal și, cu excepția unei cești de cafea, nu mâncasem și băusem pur și simplu nimic de 24 de ore. În teaca sabiei aveam întotdeauna o chiflă și o bucată de salam, iar în buzunarul pentru pistol, care fusese umplut cu <o sticlă de> țuică de prune, mai erau câteva picături, deși prietenii mei îi făcuseră atât de multe vizite în timpul zilei încât m-am temut chiar că nu mai era. Deci, mâncând jumătate din chiflă, rozând o parte din salamul tare și umezindu-mi buzele cu țuică, mi-am imaginat că am cinat și eram mulțumit. //

f. 305/210 Să spun drept, nu m-am simțit niciodată mai înfometat, atât de interesat am fost de alte probleme <ca să simt foamea până atunci>. Eram doar neliniștit din pricina calului care era în mod evident obosit și își apleca într-una capul să ia o îmbucătură de zăpadă pentru a-și potoli setea pentru că totul era înghețat și era imposibil să-i aduc apă. Pe la ora 12 am ajuns la Șinca Mare și, după ce mi-am văzut bietul cal bine îngrijit, întrucât căutam cartierul general, am găsit pe mai mulți dintre oamenii lui Bem încă scriind <ordine și rapoarte>. Mi-au spus că nu trebuie să mai inaintez în noaptea aceea pentru că, dacă drumul prin vale era deschis, un curier a fost deja trimis și cel mai bun plan era să trimit un țăran printr-un drum de munte la Hașag, locul în care Czech intenționa să-și petreacă noaptea, astfel încât dacă primul <mesager> a eșuat, al doilea putea reuși. Prin urmare, a fost trimis sergentul și curând a găsit un om care spunea că știe un drum prin păduri, ce putea fi străbătut doar cu piciorul și va accepta să fie purtătorul scrisorii.

f. 306/211 Aceste treburi mi-au ocupat timpul până la <ora> 2 dimineața, când m-am aruncat

pe ceva paie, într-un colț, și pentru // câteva ore am uitat de aventurile zilei ce trecuse adormind, în timp ce se auzeau gemetele unui sărman ofițer împușcat în coapsă – din cauza acestei <răni> a murit câteva zile mai târziu – și care stătea în camera alăturată.

Cap. XX

f. 306 <bis>/2

M-am trezit dimineața devreme, când a sosit raportul mesagerului meu. A fost la Hașag, a găsit satul ars din temelii și oamenii plecați aproape cu toții în păduri. Se pare că garda noastră înaintată, care a întârziat considerabil urcând tunurile sus pe dealul ce ducea la Hașag, s-a îndepărtat la o oarecare distanță de restul trupeii, a fost înconjurată, capturată și dezarmată de oamenii din sat. În consecință, locul a fost atacat, garda eliberată și casele incendiate, ca pedeapsă pentru acest atac neprovocat. Acesta era focul de arme pe care l-am auzit seara <trecută>. Czech renunțase să se retragă prin Hașag a petrecut noaptea la Loamneș¹⁹⁷ și acum se îndrepta spre Șinca Mare. Înainte de a pleca să-l întâlnesc, i-am vizitat pe câțiva dintre răniții noștri care sosiseră cu o seară înainte. L-am întâlnit pe tânărul conte Kálmán Esterhazy, un flăcău nemaipomenit, de 18 ani, ce ședea într-o cameră dintr-o casă țărănească cu alți 20, dintre care unii erau răniți, iar alții <doar> jucau <cărți>, beau și fumau. //

Kálmán era soldat în <regimentul de> husari ai lui Kossuth. Când focul f. 307/215 dușmanului a început să-i necăjească, maiorul Bethlen le-a ordonat să rupă rândurile pentru a oferi o țință mai puțin directă artileriei, dar Bem dându-și seama de ce vrea să facă a călărit <spre ei> furios: „Ce înseamnă asta? Strângeți rândurile, lașilor! Vă temeți că veți fi împușcați? Asta este faimoasa cavalerie transilvăneană?”. Au strâns <rândurile> și astfel au avut mult de suferit. O ghiulea a smuls brațul bietului Kálmán de la umăr și a fost dus într-un sat nu prea departe de locul de luptă, unde se aflau medicii militari. Aproape în același timp o parte din primii dezertori au trecut pe acolo și doctorul, făcându-i-se frică, a spus că trebuie să plece, că nu se va opri pentru nimeni. Din fericire, Esterhazy era însoțit de un văr, care acum a scos sabia și s-a pus în fața ușii și a spus că doctorul nu va părăsi camera până când nu va face operația. Nu stăteam mai bine, în ce privește doctorii, f. 308/216 doar în alte probleme importante // ale unei armate regulate. Binențeles, nu aveam niciun medic militar și, deci, eram bucuroși să dobândim asemenea practicanți, care au avut ocazia de a profesa ca medici privați și <urmas> să accepte slujba. Sigur, erau excepții de la această regulă și câțiva foarte merituosi și cu rang, au fost convinși să accepte această slujbă neplăcută, dintr-un sentiment al datoriei și patriotismului. Dar acesta nu era unul dintre ei. Sărmanul Kálmán, deși palid și slăbit, spunea că suferă puțin și era nerăbdător să fie mutat la Cluj, unde locuiau tatăl și mama sa. În timp ce stăteam alături de patul său, a venit o femeie foarte frumoasă <îmbrăcată> într-o rochie țărănească și a spălat ciotul cu apă proaspătă, a

¹⁹⁷ *Ladamos*, com., jud. Sibiu.

pus suporturile sub ea cu mare grijă și delicatețe și i-a spus câteva cuvinte binevoitoare de încurajare. Atunci m-a impresionat faptul că, deși această femeie părea să se simtă ca acasă, nu putea fi săsoaică, și nu numai pentru că vorbea limba maghiară, ci pentru că ochii ei mari negri vorbeau despre un sânge mult mai f. 309/217 generos, // dar asta până când, câteva luni mai târziu, mi-am amintit și l-am întrebat pe Esterhazy cine era asistenta lui cu vino-ncoa. Mi-a spus că era o vivandieră¹⁹⁸ a husarilor lui Kossuth și soția unuia dintre oameni. A ținut în poală capul lui Esterhazy și l-a sprijinit pe parcursul întregii retrageri de ieri și probabil că el îi datorează viața datorită grijii și atenției ce i-a purtat-o.

M-am despărțit <de ei> pentru a-l întâlni, puțin după ora 9, pe Czech ca pentru a-i transmite ordinele lui Bem, dar am fost cruțat de această călătorie pentru că am întâlnit întreaga forță la o distanță mică de oraș. Au fost foarte încântați să mă vadă, pentru că nu unul, ci toți renunțaseră la noi, fiind siguri că am fost omorâți pe drum, atunci când sașii și românii au prins curaj după înfrângerea noastră. Dacă ei atacaseră un detașament mult mai numeros, nu se îndoiu că m-au măcelărit pe mine și slabul meu însoțitor. Czech a spus că oamenii săi erau prea obosiți să meargă mai departe astăzi și mi-a cerut să merg călare la Slimnic și să-l f. 310/218 anunț pe Bem de acest lucru. Prin urmare, am plecat. Pe când treceam pe lângă husarii lui Kossuth, singurul meu însoțitor s-a oprit să discute cu // o parte din tovarășii săi și a uitat să mă urmeze. Totuși, la aproape o milă de sat am întâlnit câțiva husari secui așteptând niște tunuri și muniția lor, pentru a le însoți până la Slimnic și ei mi-au dat pe doi dintre oamenii lor să mă întovărească. Cu toate acestea, înainte de a merge mai departe, oamenii m-au întrebat foarte respectuos dacă era departe locul spre care mă îndreptam. „Două sau trei ore călare” <le-am răspuns> „Atunci nu vom merge pentru că nu am mâncat” <mi-au răspuns ei>, Nu avea rost să le ordon; disciplina era atât de proastă încât acești oameni știau foarte bine că nu vor primi nici o pedeapsă pentru nesupunere și s-au purtat cum au dorit. Nici nu e de mirare. Soldatul obișnuit are o <anumită> idee despre datoria sa către rege și supunerea către ofițerul său, dar când află că o jumătate din ofițerii <armatei> au plecat și este pe cale să lupte împotriva altor soldați ai regelui său, când vede nobilii și boierii de țară comportându-se ca niște ostași simpli, deși poate că aveau, și probabil că au, un sentiment al patriotismului, atunci toate ideile sale legate de ordine, subordonare, de poziția pe care o ocupă și de datorie, de supunere f. 311/219 devin în mod ciudat confuze. Soldatul din armata regulată nu se supune precum face voluntarul, care // conștientizează nu numai că subordonarea strictă este necesară pentru succesul unității sale militare, dar pur și simplu pentru că știe că pedeapsa este urmarea sigură a nesupunerii și atunci când această certitudine dispăre începe să-și urmeze propriile sale căi. Așa că, întorcându-mă la prietenii mei, ei au plecat și am fost lăsat să merg mai departe singur, filozofând asupra problemei mele. Abia începusem să urc muntele, când o cotitură a drumului mi-a

¹⁹⁸ *Vivandière*. Termen utilizat pentru a desemna, în trecut, femeile care însoțeau armatele unor țări pentru a le vinde soldaților alimente, obiecte de uz personal sau pentru a sluji drept asistente.

scos în cale doi sau trei honvezi, care se grăbeau cât puteau spre Șinca Mare. Au spus că au fost văzuți la o oarecare distanță mai înainte de un grup de români și descoperiți. Nevenindu-mi să cred această poveste și pentru că mă hotărâsem să nu cred niciodată o veste fără să mă asigur de adevărul ei, eram decis să fiu atent și să călăresc mai departe. Curând am dat peste mai multe persoane, care se sfătuiau pe ce drum să apuce datorită știrilor neplăcute. Unul era un bătrân ofițer husar, puțin gras, care fugise cu o zi înainte și care se grăbea înapoi, în speranța de a se alătura oamenilor săi înainte ca absența sa să fie observată. // Evident, era foarte stânjenit. f. 312/220

Ceilalți erau și ei dezertori, dar mai puțin timizi și au fost cu toții de acord să meargă mai departe, dacă și eu mergeam. Am strâns 7 oameni bine înarmați și înșeuai. Deci, preluând comanda am trimis 2 husari cu carabine în mână drept gardă înainte și, conducându-i pe ceilalți, am plecat înainte, cu precauția cuvenită. În prima oră nu am zărit niciun semn cu excepția zăpezii și a ceții, când deodată ambii husari din față au țipat și s-au azvârlit înainte. I-am urmat și curând ne-am găsit înconjurați de câțiva, 40 sau 50 români, înarmați cu lănci și furci ridicate și așezate astfel încât să stăpânească întregul drum. În cele din urmă am înaintat și curând au luat-o la fugă printre tufișuri și printre șanțuri adânci unde, din fericire pentru ei, caii noștri nu-i puteau urma. Trei români au căzut și restul au dispărut complet. Totuși, nu le-am permis oamenilor să-i urmărească după cum doreau, de teamă că vor putea cădea în vreo ambuscadă și vor păți ce-i mai rău. Evident, intenția a fost să omoare toți soldații răătăciți de unitățile lor și poate încă să intercepteze curierii ce treceau între // armată și guvern. Era important să avertizez f. 313/221

asupra acestui lucru și, reunind micul nostru grup, am propus ca unii să se întoarcă și să-l informeze pe Czeecz, în timp ce restul să continue drumul spre Slimnic. Totuși au declarat cu toții că trebuie să meargă să se alăture unităților lor, așa încât, încredințând mesajul meu bătrânului ofițer pentru a-l înmâna lui Bem, eram hotărât să călăresc eu însumi înapoi și să-i pun în gardă pe prietenii noștri. Am întâlnit mulți soldați răătăciți, unii singuri, alții în grupuri mici de doi sau trei, cărora le-am ordonat să se oprească și să se adune într-o forță suficient <de mare> ca să reziste românilor, dacă aceștia se vor întoarce din nou și-i vor ataca. Oricât ar părea de ciudat, am întâlnit o căruță cu muniție înaintând, cu un caporal și un singur om ca strajă. Caporalul a spus că nu îndrăznește să se întoarcă, după cum i-am dorit, pentru că era prea târziu pentru însoțitor și ofițerul său i-a spus că va fi împușcat dacă nu va merge mai departe, așa încât îi era indiferent dacă era împușcat de români sau de unguri. Tot ce puteam face era să promit că o să trimit niște husari după el. <Dacă> f. 314/222

nu am fi împrăștiat în mod fericit pe mulți dintre acești boieri de țară, // acești bieți tovarăși ar fi căzut, fără îndoială, victime și muniția de care Bem avea atâta nevoie ar fi fost pierdută. M-am întors tocmai când o cină caldă era pusă pe masă – primul lucru pe care l-am gustat de ceva vreme – și ce schimbare minunată era, după slămina crudă și pâinea care ne-au fost hrană de nu se știe când. //

După-amiază a venit ordinul lui Bem ca trupele să meargă în marș spre Slimnic, imediat. Czech a trimis după maior să-i comunice ordinul și i-au declarat cu toții că mai degrabă vor renunța la însărcinările lor decât să încerce să meargă în marș cu oameni atât de obosiți și de descurațați, fără să le îngăduie măcar o zi de odihnă. „Dă-ne < timp > până mâine dimineată și vom putea să ne punem oamenii în mișcare și cu siguranță ne vor face cinste, dar forțează-i acum și fiți siguri că ne vor face de rușine”. „Foarte bine, domnilor, îndrăznesc să spun că voi găsi destui ofițeri care să vă conducă batalioanele. Asta nu mă va împiedica să mă supun ordinelor”. Acesta a fost răspunsul lui Czech, dar știa prea bine cât de obosiți erau oamenii după atât de multe marșuri forțate și încă mai urmau < altele >, încât era necesar ca nu numai ei să se odihnească ci și caii, care erau într-o stare deplorabilă și trebuiau potcoviți. Există convingerea că, de îndată ce ne vom alătura lui Bem, el

- f. 315/224 va ataca din nou Sibiul și fiecare simțea că trupele noastre nu erau // capabile < de victorie >. Cu toate acestea, Czech nu putea lua asupra lui nesupunerea și cu atât mai puțin să permită trimiterea unei reprezentanțe în fața lui Bem în numele ofițerilor lui, după cum aceștia doreau. Spre seară a trimis un curier către Bem, arătându-i starea trupelor sale și dorința de a le da o noapte de odihnă, dar declarând în mod deschis că este gata să mășăluiască dacă Bem cere acest lucru în continuare. Acest mesager nu va ajunge la Slimnic decât târziu și, până < ca el > să se întoarcă, o mare parte din noapte va fi trecut. Între timp caii au fost potcoviți și oamenii au dormit buștean. Pentru a dovedi imposibilitatea de a porni în marș în acea noapte, Czech a decis ca alarma să fie dată seara, având convingerea fermă că nici jumătate din oameni nu vor ieși la iveală. Cu toții credeau că erau prea obosiți, că mai degrabă stau întinși să fie luați prizonieri și tăiați în bucăți decât să apară < la strigare >. În consecință, pe la ora 8, tocmai când eram la masa de seară, tobele au
- f. 316/225 început să bată. Întregul loc s-a însuflețit dintr-odată, servitorii au venit alergând cu caii înșeuși și am încălecat. Cu greu pot să cred că // lipsea vreun om. Trupele au fost adunate într-o ordine perfectă, în cea mai bună dispoziție posibilă, pregătiți și nerăbdători să fie conduși împotriva dușmanului, despre care ei credeau că este foarte aproape. Cu toții au fost puțin uimiți și poate și oarecum întristați, ca să nu spun rușinați că au pus atât de puțină nădejde pe înflăcărea și rezistența unor asemenea trupe. A fost declarată alarmă falsă, oamenii trimiși la adăposturile lor bodogănind că ar trebui să aibă o noapte în care să se odihnească liniștiți, fără nici o luptă. În dimineata următoare a sosit ordinul de a mășălui și am plecat spre Slimnic. În ultimele două zile simțisem dureri ușoare în spate, dar acum deveniseră atât de puternice încât îmi era imposibil să stau jos sau pe cal și, până să înaintăm jumătate din distanță, am fost obligat să opresc căruța de mai multe ori pentru că durerile datorate mișcării erau de nesuportat. Prietenii mi-au cerut să mă întorc, dar cum toată lumea se aștepta la o luptă în ziua următoare, eram hotărât să merg mai departe.

Slimnic este un sat mare și, cum este un lucru obișnuit printre sași, casele sunt spațioase // și bine construite. Totuși, acum eram adunați aici 5–6 000 de oameni și fiecare casă era plină. Cu foarte puține excepții, oamenii au fugit lăsând în urmă mobila, hambarele, vitele și păsările de curte, la mila noastră. Trebuie să mărturisesc faptul că păsările de curte făceau un zgomot îngrozitor. Țipetele cocoșilor și strigătele găștelor erau auzite de fiecare parte și nu numai o dată. Am văzut șase husari cu săbiile scoase urmărind un porc tânăr, gras. Oamenilor li s-a permis să ia și să folosească după pofta inimii pentru mâncare tot ce puteau găsi și, într-adevăr, cu un serviciu de aprovizionare atât de defectuos ca al nostru, era greu de evitat acest lucru. Pâinea era întotdeauna din abundență, dar adesea oamenii nu aveau carne și uneori veneau să ceară permisiunea de a tăia o parte din boii de la atelaj pentru a-și suplini lipsurile. Era trist să vezi curțile țărănești, bine chivernisite datorită harnicilor și bogaților sași, expuse <acum> risipei și haosului unei asemenea vizite ca a noastră. Vitele au fost scoase afară din grajduri pentru a face loc cailor noștri, care s-au distrat prin fân // după pofta inimii. Toate câpițele de fân și stogurile de grâu nerăsucite au fost scoase, desfăcute și împrăștiate, fiind mai mult irosite decât folosite. Coșurile mari, în care era păstrat porumbul, au fost stricate, deschise și caii husarilor legați de ele pentru a se servi. Este adevărat că aceiași sași au fost principalii vinovați pentru toate necazurile din Transilvania și nu era mai puțin adevărat că propriul meu grâu și porumb a ajuns mult mai rău datorită acestor probleme și totuși priverile de risipă și devastare este atât de dureroasă, încât nu puteam să nu o regret. Căpitanul Simony, (aghiotantul lui Czech), care era de obicei un om ce știa să aprovizioneze cu bine <trupele>, a găsit o cameră suficient de mare să ne cuprindă și, izgonindu-i pe secui, care până atunci o ocupaseră, au luat-o în stăpânire pentru ofițeri. Și era un loc valoros, căci am aflat mai târziu că Czech se aștepta ca Bem să-l informeze de sosirea sa și a fost primit într-un mod care spunea prea deslușit cât de nemulțumit era bătrânul general de el. Lăsați-mă să adaug, înainte să // povestesc mai departe, că atunci când a ajuns să-l cunoască mai bine pe Czech și-a dat pe deplin seama de meritele sale ca ofițer și și-a pus cea mai mare încredere în el. Am petrecut o seară plăcută la reședința <familiei> Bethlen, când câțiva, 20 sau 30 dintre noi s-au adunat în casa preotului luteran. Mi-a părut rău pentru bietul bătrân – unul dintre puținii locuitori care au rămas în Slimnic – care acum și-a văzut casa ocupată de un număr de ofițeri, dintre care câțiva, regret că trebuie să o spun, nu erau deloc amabili cu așa-numita gazdă. Bietul bătrân s-a retras într-un colț și a căutat mângâiere în Biblie <îndepărtându-se> de zgomotul și petrecerea unui grup pentru care nu putea să simtă nici o simpatie. Biserica a fost spartă și podoabele din argint furate, dar din fericire contele Bethlen le-a recuperat și a pus capăt tuturor încercărilor de acest fel. Adesea austriecii erau mai puțin scrupuloși. Bisericile protestante ale ungurilor au fost jefuite și obiectele furate nu au fost niciodată date înapoi. Oricât de ciudat ar părea, ofițerii formau un amestec de ranguri după cum lesne poate fi // imaginat. Mai mulți soldați obișnuiți care ni s-au alăturat, venind din armata austriacă și ale căror cunoștințe militare aduceau un sprijin valoros, comandau acum conți și baroni la fel ca și soldați și ofițeri de rang inferior. Entuziasmul a fost atât de mare în <momentul> reocupării

Clujului și sentimentele de ură lăsate de comportamentul impertinent și arogant al austriecilor au fost atât de generale, încât acum mulți s-au alăturat armatei care, cel mai probabil, nu ar fi devenit o parte activă a revoluției, nici datorită obiceiurilor și nici datorită opiniilor politice. Nu mă îndoiam că unii s-au alăturat din teamă – în parte de frica opiniei publice, în parte de teama că vor pierde moșiile dacă vor refuza – dar mult mai mulți datorită resentimentelor pe care le simțeau pentru modul în care a fost tratată țara. Am găsit mulți prieteni vechi, pe care nu i-am văzut de luni de zile și, în ciuda poziției noastre deloc plăcute, am petrecut o seară veselă. Era amuzant să auzi ce cât de multe cunoștințe militare au fost obținute în cursul a doar câtorva săptămâni, de oameni care până atunci au avut cele mai pașnice ocupații. //

- f. 321/230 Adevărații soldați nu erau nimic altceva decât niște novici pe lângă ei. Pretențiile lor, totuși, au declanșat un chin fără margini. Conte S.T., care i-a observat pe câțiva dintre acești eroi, pe doi i-a ironizat grozav, dar într-un mod atât de amuzant încât era imposibil să te cerți din această cauză cu el. „Am fugit, asta-i sigur. Mărturisesc că mi-a fost frică de ghiulelele alea, dar cred că te-am văzut și pe tine, A., și pe tine, S., dar sigur că tu nu ai fost înspăimântat! Dar și tu ai fugit, pentru asta pot să depun mărturie, că doar îți aduci aminte că am luat-o la fugă împreună!”. Au fost două exemple de o lașitate jalnică. Primele două împușcături aproape că i-au dus pe acești domni înapoi, încât unul a descoperit că avea o palpitație subit declanșată, care-l făcea nepotrivit pentru serviciul <militar>, în timp ce altul a uitat să-i spună ceva important soției sale și, cum era la 50 de mile depărtare, a luat-o la sănătoasa și nu s-a mai oprit până nu a ajuns la ea. Deși mulți dintre ofițeri simțeau că purtarea lui Bem a fost pripită, exista printre ei înțelegerea faptului că era de datoria fiecăruia să se supună și să nu // descurajeze armata prin
- f. 322/231 criticarea și slăbirea încrederii în comandantul lor. Toată lumea și-a exprimat un sentiment de profund regret pentru pierderea lui Mikes, al cărui fel de a fi, deschis și cinstit, bunătatea inimii ca și energia și talentul de care a dat dovadă în organizarea husarilor l-au făcut iubit de întreaga armată. Când ne-am întors la adăposturile noastre am găsit o lumânare mare de ceară roșie, groasă de cel puțin doi inci¹⁹⁹, aprinsă pe masă și cercetând de unde a venit, servitorul mi-a spus că a adus-o un honved. Evident, era una dintre lumânările modificate din biserica luterană sau catolică.

- Camera noastră era foarte murdară. Eram cu toții înghesuiți pe jos sau pe paiele murdare, ferestrele erau deschise și camera plină cu un fum gros astfel încât eram obligați să facem focul afară, deși noaptea era atât de friguroasă încât zăpada înghețată trosnea sub picioarele noastre atunci când mergeam. Sufeream atât de mult de pe urma durerii mele de spate încât am dormit puțin, iar zdrăngănitul
- f. 323/232 ferestrei deschise, iar gemetele unui biet tovarăș, care // fusese lovit de bubuitura unei ghiulele, m-au ajutat în trecerea orelor unei nopți lungi.

Ne-am trezit devreme în dimineața următoare și am aflat că Bem a decis să trimită batalionul de secui înapoi în ținutul secuiesc și până la întoarcerea lor cu

¹⁹⁹ 2,54 cm.

forțe suplimentare, intenționa să rămână liniștit acolo unde era. „De atunci am auzit că ordinul pentru retragerea acestui batalion de secui – același pe care l-am mai întâlnit înainte la Oradea într-o stare de revoltă – a fost unul aproape forțat, întrucât era aproape imposibil să-i faci pe oameni să-și îndeplinească datoria. În ciuda armistițiului de trei luni, convenit de secui la Trei Scaune, ei și-au încălcat fără ezitare angajamentul. Nu pot spune dacă vestea despre victoria generalului austriac era adevărată, dar s-a recurs la sancțiuni pentru a pedepsi ceea ce altfel ar fi numită o lipsă nejustificabilă a credinței”. A spus că poate să-și apere poziția actuală cu jumătate din forța pe care o avea și când cineva a sugerat că există posibilitatea ca dușmanul să-l atace din spate a replicat râzând: „Eu sper <să facă asta>, pentru că atunci aş putea să înaintez și să cuceresc adăposturile lor din Sibiu, în timp ce ei îl pot ocupa pe al meu dacă vor”. Perspectiva petrecerii câtorva săptămâni în adăposturile noastre actuale nu era una îmbietoare și după cum Czez a spus, nu era de niciun folos pentru ofițeri și, din cauza asta ne-am hotărât să ne f. 324/234 întoarcem pentru un timp la Cluj. Durerile de spate au crescut atât de mult încât am simțit că nu voi fi potrivit pentru nici o muncă pentru ceva vreme. Așa încât după ce am dejunat, dacă // să mesteci o bucată de salam tare și să bei un pahar de schwaps poate fi numit astfel, am întors spatele Sliminiciului și am plecat spre Șinca Mare. Când am ajuns în vârful dealului și ne-am uitat înapoi, satul Slimnic ni s-a părut așezat în întregime într-o gaură, înconjurat de movile de fiecare parte și <aflat> în multe locuri la o bătaie de tun de înălțimi, încât nu am putut înțelege ideea lui Bem că această poziție poate fi ușor controlată. Dușmanul ar fi putut arunca obuze și să ardă din temelii fiecare casă din sat, fără cel mai mic obstacol. Totuși, nu aveam pretenția că înțeleg ceva din problemele militare și deci nu am pus la îndoială ce a fost spus de alții, despre care credeam că știu mai multe. Am presupus că există niște lucruri ascunse legate de această problemă, dincolo de sfera mea de cunoștințe și deci nu m-am mai frământat.

La Șinca Mare am rămas ca să dăm niște indicații și între timp, gazda noastră ne-a pus în față carne. S-a scuzat pentru <lipsa vinului>, spunându-ne că toate f. 325/235 proviziile au fost consumate și era // obligat să aducă de la un vecin, despre care se teme că nu este unul dintre cei mai buni. Când i s-a cerut să calculeze cheltuiala i s-a atras atenția că poate fi plătit și a rămas așa de uimit, încât era imposibil să afli vreo sumă de la el și când căp<itanul> Szalbeck, care era cel care ținea banii lui Bem, a pus jos în jur de 20 sau 30 lire, el a spus că este mai mult decât a avut el de pierdut <prin consumația lor>. Deși <erau> un sas și un preot sas, cei care, ca și categorie <socială>, au fost cei mai înverșunați dușmani ai cauzei maghiare și care au fost acuzați chiar de a-i fi stârnit pe români în faptele lor de violență, <totuși> gazda noastră a câștigat bunăvoința tuturor celor care s-au adăpostit la el. Cele mai bune camere ale sale, trei la număr, au fost cedate în totalitate ofițerilor statului major, în timp ce camerele mai proaste, în care stăteau el și soția sa, erau pline de soldați simpli. Pe fata sa a trimis-o departe, iar doi dintre fii săi erau ofițeri în armata austriacă. L-am dat afară din casa și căminul său, curtea mare și grajdurile f. 326/236 erau pline cu caii noștri. Ne servea chiar el, pentru că servitorii lui fugiseră și, totuși, // toate acestea erau îndurate cu cel mai mare umor și fără o plângere. Este

posibil ca el să fi așteptat ca violențele grupului său să se reverse asupra sa și era încântat să afle că problema nu era atât de gravă. Ca mulți sași, care în mod ciudat au tendința de a se înclina în fața furtunii, el considera că vina cea mare aparține grupării sale. A protestat vehement împotriva prostiei și răutății separării lor de unguri, declarând că ei nu doreau nimic altceva decât să trăiască în pace, pentru că nu au făcut nimic împotriva vecinilor lor maghiari și că sașii ar fi făcut mult mai bine dacă s-ar fi întors la ocupațiile lor pașnice și ar lăsa politica și războiul în seama ungarilor, care erau familiarizați cu ele și le înțelegeau mai bine. Onestitatea unor asemenea păreri rostite într-un moment ca acesta, trebuie pusă la îndoială, dar cel puțin el părea sincer și cu siguranță întărea buna noastră dispoziție. Tânăra

f. 327/237

contesă L., al cărei tată era arestat în Sibiu // și care a urmat armata într-un loc atât de îndepărtat precum acesta de la Dumbrava în speranța că-l va vedea eliberat, s-a întors cu noi, căci nu era nici o speranță într-un atac imediat asupra orașului. Era nevoie de curaj pentru ca o tânără doamnă să poată urma o armată în asemenea condiții și de un pumnal de argint mare la cingătoare, care arăta destul de îngrozitor și pregătirile erau destul de nefirești pentru a rezista oricărui pericol ce ar putea apărea.

Pe când călătoream de-a lungul văii Târnavei, i-am ajuns din urmă pe secui. Am fost destul de mult surprins să-l văd pe contele A. N. punându-și pe umăr muscheta și mărșăluind cu batalionul de secui. Nu știam că s-a alăturat armatei la Cluj, ca soldat, că a mărșăluit cu Bem spre Bucovina și că, după ce a stat întins toată noaptea într-un șanț în fața Slimnicului, se întorcea acum în ținutul secuiesc, unde, probabil, nu va mai fi nimic din ceea ce ar putea să-i însuflețească pe acei nobili democrați, decât imaginea uneia dintre familiile lor cele mai vechi, purtând toată oboseala unei campanii și cel mai sărac dintre ei. Lângă Mediaș am întâlnit niște companii de honvezi // pe drumul dinspre Ungaria, grăbindu-se să se alăture lui Bem. Cu ei era Petöfi²⁰⁰, cel mai talentat și iubit dintre poeții Ungariei. A ieșit

f. 328/238

din armată curând după aceea, pentru că nu mai putea să se supună constrângerii de a purta o îmbrăcăminte cu guler²⁰¹ și, deși s-a dat puțină atenție calităților uniformei, totuși au fost introduse câteva restricții și aceasta era prea mult pentru poetul nostru iubitor de libertate.

La Mediaș, primul nostru țel a fost să vizităm spitalul, în care două camere erau pline cu răniți din bătălia de la Sibiu. Nu era numit niciun medic militar pentru a-i îngriji pe acești bieți oameni și medicul sas din Mediaș, din câte se spunea, și-a făcut de rușine meseria refuzând să-i ajute în vreun fel. <Era doar> un om sărman, care era folosit ca asistent fără nici o plată sau recompensă și sigur lui îi erau îndatorați <răniții> pentru tot ce era făcut pentru ei. Rănile lor erau într-o stare destul de proastă și acum, în cea de-a 4-a zi, s-a instalat febra. Colonelul, contele Sandor Teleki, care făcea parte dintre ofițerii lui Bem, a dat imediat ordine pentru <a introduce> asistența medicală, a răsplătit asistenta și a făcut tot ce era posibil pentru a le îmbunătăți <răniților> condițiile. //

²⁰⁰ Petöfi Sandor (1823–1849), poet și revoluționar maghiar. El plecase spre Slimnic la data de 19 ianuarie 1849.

²⁰¹ Neck cloth.

Mediaș este un oraș săsec încântător, de modă veche, cu ziduri, turnuri și f. 329/239 porți de jur-împrejur. Mulți dintre locuitori au fugit și multe dintre tinerele femei au fost trimise departe. Dar orașul nu a avut deloc de suferit și, datorită disciplinei întreținute de Bem, nu exista nici un pericol de care să te temi. Hanul a fost părăsit de proprietari și, în consecință, s-au făcut adăposturi în oraș. Simțeam o neplăcere deosebită să fiu încartiruit ca persoană particulară, dar primarul²⁰² a spus că era imposibil de evitat și ne-a asigurat că preotul luteran (presupun că era el însuși un catolic) va fi foarte fericit să ne găzduiască și, drept urmare, a trimis ordine pentru <pregătirea> paturilor și a cinei pentru 10 persoane. Cu ceva greutate ne-am găsit locuințele. Gazda noastră era un bătrân de mai mult de 70 de ani, iar soția sa era aproape la fel de bătrână. Din fericire eram doar eu și cumnatul meu, restul grupului găsind cunoștințe în oraș și rămânând la ele <în gazdă>. Spun din fericire, pentru acești oameni bătrâni aveau doar un singur servitor și doreau să ne aștepte f. 330/230 pe noi. // Nu pot să descriu sentimentul de durere pe care l-am trăit văzându-ne obiectul groazei acestor bieți oameni, nici mulțumirea pe care au exprimat-o pentru că i-am tratat cu obișnuita politețe. Deși au negat, probabil că au îndurat multă mojie din partea unora dintre ofițerii noștri, deoarece stăteau mereu cu frica-n sân fără să știe de ce. Când i-am părăsit în dimineața următoare, bătrâna doamnă ne-a dat binecuvântarea și ne-a mulțumit pentru că i-am îngăduit să doarmă atât de liniștită o noapte după trei săptămâni. Credea că nu se va întâmpla nimic rău casei cât timp eram în ea. Ah! Cât uram războiul și perfidia neconvingătoare care a obligat țara să intre în el, când vedeam asemenea biete ființe nevinovate ca acestea suferind din cauza sa, chiar dacă poate erau dușmani.

Pe când ne pregăteam să ne întindem jos, savurând anticipat luxul de a ne da jos hainele și de a ne bucura de un pat curat pentru prima oară în aceste 10 zile, un honved s-a năpustit înăuntru și, rugându-l stăruitor pe preot să părăsească camera, ne-a șoptit vestea // că trupele noastre au fost bătute la Slimnic și câțiva dintre f. 331/231 dezertori erau deja în Mediaș. Bolnav și obosit cum eram, cu greu știam dacă nu cumva aș fi preferat să-mi fi pierdut viața discret într-un pat atât de arătos și confortabil, decât să-mi dau osteneala să-l apăr, dar mai știam că avem aici un batalion întreg de secui, iar în cazul unei înfrângeri o asemenea forță poate fi suficientă pentru a acoperi retragerea și a salva întreaga armată a lui Bem. Nu era nimic de făcut decât să ne strângem săbiile din nou și să-l căutăm pe col<onelul> Kiss, ce-i comanda pe secui și să-i anunțăm vestea. Am descoperit că raportul era adevărat, iar în ce privește sosirea dezertorilor ea era privită cu îngrijorare, dar nu știau nimic altceva decât că a avut loc un atac, căci au văzut trupele dușmane apropiindu-se din mai multe părți după ce au părăsit satul și au auzit focuri de armă în timp ce plecau în grabă. Col<onelul> Kiss a trimis o patrulă și a luat toate măsurile de precauție necesare și ne-am reîntors din nou să dormim, cu orice preț, cât de mult puteam. S-a dovedit că Bem a fost atacat din cinci puncte diferite cu // f. 332/232 întreaga armată austriacă, ce crescuse acum prin alăturarea diviziei de 4 000 oameni, conduși de Gedeon, pe la ora 2 în zi, la 4 ore după plecarea noastră și i-a

²⁰² *The Burgomaster.*

alungat înapoi de fiecare parte. Honvezii i-au forțat pe austrieci <să coboare> de pe înălțimile pe care le ocupau cu forța armelor. Neconcordanța între numărul <soldaților> era totuși prea mare, pentru a-i permite lui Bem să obțină orice fel de avantaj din victoria sa. Era și încă este ciudat pentru mine faptul că, deși eram la câteva mile depărtare, nu am auzit detunătura unui singur tun, în timp ce în alte dați au fost auzite de la un capăt al Transilvaniei la celălalt.

Am plecat în dimineața următoare spre Târgu Mureș²⁰³. Am trecut pe lângă câmpiile de la Gănești și cum o parte din grup se angajase în luptă i-am oprit să le explicăm situația. Austriecii abia dacă au opus vreo rezistență. Pe când îi lăsam în urmă pe sași și intram în comitatul ungar²⁰⁴ am observat că fiecare casă țărănească a fost jefuită și distrusă de sași și români în timp ce satele săsești prin care trupele lui Bem au trecut, cu excepția unor ferestre stricate, // erau neatinsse. Bem a avut cea mai mare grijă ca nici o vătămare să nu fie pricinuită cetățenilor nevinovați, indiferent de gruparea <din care făceau parte>. Eram acum atât de bolnav încât am fost nevoit să mă duc imediat în pat, atunci când am ajuns la Târgu Mureș și, deși capabil să mă trezesc în dimineața următoare, am considerat că este necesar să mă odihnesc o zi înainte să merg mai departe. Una din cumnatele mele²⁰⁵ stătea aici și am petrecut ziua cu ea. Casa ei de la țară se afla la vreo zece mile de Târgu Mureș și a fost în întregime jefuită, dar, din fericire, abia după ce ea a plecat. A avut multe de suferit, dar a îndurat totul bărbătește. Austriecii s-au apropiat de Târgu Mureș pe 5 noiembrie, cu un an înainte ca soțul ei să fie obligat să o lase cu 6 copii, în timp ce el conducea batalionul împotriva dușmanului. Trăsurile au fost încărcate, caii cu hamurile puse pregătiți să plece la prima veste a unei înfrângerii, întrucât Târgu Mureș este înconjurat în întregime de români și exista teama că orașul va ajunge la

mila lor. Era în zadar. Câteva persoane au încercat să-i strângă. Calea era // deschisă <pentru români> și ungurii s-au predat la primul atac. Cumnata mea a fugit, în timp ce dușmanul intra în cartierele mărginașe și, curând după aceea, s-a alăturat soțului ei, ai cărui oamenii dispăruseră. Timp de zece zile au rătăcit din sat în sat, în ținutul secuiesc, în căutarea unui adăpost și a siguranței. Îl las pe cititor să ghicească nenorocirile unei asemenea perioade. În cele din urmă a devenit atât de nesuportat încât, deși cumnatul meu era guvernator²⁰⁶ și deci implica un risc destul de mare de a fi închis, a preferat orice decât să se expună mult timp unor asemenea suferințe și s-a reîntors la Târgu Mureș. Doar o porțiune din oraș a fost arsă și, deși au găsit casa fără unele dintre obiectele valoroase, era încă de nelocuit. Sufrageria era ocupată de 18 români vulgari, pe care au fost obligați să-i hrănească, dar până și asta era acceptabil după tot ce au îndurat. C<onte>le Sandor Teleki i-a făcut o vizită lui Heppenberger, pe care l-a rănit la Gănești, și l-a găsit recuperându-se rapid. Ca răspuns la oferta lui Teleki de a-i da bani, haine, orice ar dori, el a spus că era // foarte bine tratat, mult mai bine decât s-ar fi așteptat și nu dorea nimic.

²⁰³ Vasarhely.

²⁰⁴ Hungarian district.

²⁰⁵ Jozsefa Bánffy (?-?), memorialistă de origine maghiară, cumnata lui John Paget.

²⁰⁶ Lord Lieutenant of the county.

Constantin Romanu Vivu²⁰⁷, unul dintre fruntașii români era aici în închisoare și a trimis o scrisoare lungă și bine scrisă în limba franceză lui Teleki, oferindu-se să facă importante dezvăluiri dacă va fi pus în libertate. Acest om nenorocos a fost omorât împreună cu mulți alți prizonieri, câteva săptămâni mai târziu pe străzile din Târgu Mureș, de gloata violentă, în timp ce urmau să fie trimiși într-o altă închisoare, pentru o mai mare siguranță. Târgu Mureș a fost într-o stare continuă de panică din cauza românilor și, cum se întâmplă adesea, cei care s-au temut cel mai mult și nu cei care au avut cel mai mult de suferit erau cei mai cruzi, atunci când norocul războiului le punea puterea răzbunării în mâinile lor.

În ziua următoare am trecut destul de aproape de Reghin²⁰⁸ care, deși nu era o ruină ca Aiudul, a suferit totuși destul de mult. Cititorii mei își amintesc că a fost incendiat de secuii în toamnă. Românii și sașii au invocat <faptul că> aceste abuzuri din partea secuilor au fost începutul nelegiuirilor care au devastat Transilvania, dar chiar sașii din Reghin au fost cei care au jefuit casa cumnatului meu // precum și pe f. 336/236 cele ale altor nobili unguri din vecinătate, în timp ce trupele austriece au ocupat orașul, înainte ca secuii să-și părăsească dealurile natale și locuitorii din Sângătin²⁰⁹ și Slatina de Mureș²¹⁰ să fie măcelăriți și locurile jefuite și arse din temelii, precum și înainte ca locuitorii din Reghin să fie atacați. Lăsați-mă să repet din nou, nu apăr abuzurile și crimele secuilor, dar spun că au fost provocați de crime de o mie de ori mai mari comise de români și sași, dacă nu chiar încurajați de austrieci²¹¹.

Am petrecut noaptea la Teacă²¹². Trebuia să-i transmit un mesaj preotului de aici și i-am făcut o vizită. Deși nu ne-am întâlnit niciodată ne știam datorită reputației și a insistat ca întregul grup să ia masa și să doarmă în casa lui. Era o persoană primitoare și veselă, plină de talent și istețime, căruia îi plăceau glumele bune și o sticlă bună de vin și ne-a dat cât mai mult din propriile sale provizii. Ce mi-a plăcut cel mai mult a fost modul îndrăzneț și deschis cu care îi apăra pe sași. Ca orice alt om cu judecată a deplâns foarte tare // abuzurile comise de ambele f. 337/237 părți, dar acum nu-i preamărea pe unguri pentru că erau victorioși și nici nu profera injurii la adresa propriilor săi conaționali datorită înfrângerii, cum prea mulți alții o făceau. A spus că sașii au rezistat pentru că, din ceea ce au văzut ei, se temeau că dacă Transilvania se unea cu Ungaria atunci sașii își vor pierde naționalitatea, că vor fi obligați să învețe limba maghiară, că vechile lor instituții vor fi schimbate cu altele, ceea ce poate că va fi mult mai liberal și bine, dar nu era ceea ce doreau ei. Nu m-am putut abține să nu-l sprijin, chiar dacă doar ca să-i necăjesc pe unii dintre ultranaționalistii maghiari din grup, deși trebuie să spun că rolul jucat de sași nu a fost nici înțelept nici cinstit. Au cedat cererilor populare ale maghiarilor, au acceptat uniunea în Dieta de la Cluj, și-au trimis până și deputații lor la Budapesta,

²⁰⁷ *Constantine Romano*. Constantin Romano Vivu (1821–1849), participant la revoluția pașoptistă din Transilvania, prefect al Ținutului Mureșului de Sus cu sediul la Reghin.

²⁰⁸ *Szász Regen*, oraș, jud. Mureș.

²⁰⁹ *Kiss Enyed*, sat, com. Apoldu de Jos, jud. Sibiu.

²¹⁰ *Szalatna*, sat, com. Bărzava, jud. Arad.

²¹¹ Afirmatie fantezistă. Autorul încearcă să găsească argumente pentru atrocitățile suferite de civili.

²¹² *Deckendorff*, com., jud. Bistrița-Năsăud.

în timp ce complotau cu românii pentru destrămarea uniunii, după care s-au alăturat lor în toate grozăviile ce au urmat.

f. 338/238 Pe drum, în ziua următoare, am avut parte de o ilustrare șocantă a ideilor imorale despre ceea ce este bine și // rău, care pot lua naștere în asemenea timpuri și spații. Vizitiul nostru, care era un om foarte cinstit și bine dispus, dar oarecum prost, un român, răspunzând reproșurilor cumnatului meu legate de starea proastă a cailor rotași, a spus cu indiferență: „Vai! Dacă nu mi-ar fi fost teamă că stăpânul mă va mustra, nu i-aș fi adus pe acești doi <cai> înapoi. Aș fi făcut schimb cu niște sași”. „Dar sașii nu ar fi făcut schimb” „Oh! Nu ar fi trebuit să-l întreb. Ar fi trebuit să iau pe doi dintre cei mai buni din grajd și să-i las lui pe ai mei. Ar trebui să fie recunoscător că a scăpat așa ușor”. Dar asemenea noțiuni erau limitate pentru bietul vizitiu. Un ofițer austriac a făcut același lucru cu șaua mea englezească și alte lucruri.

f. 339/239 La Dej cu greu am putut să obținem o cameră și am fost nevoiți să-l trezim pe dr. Söes din somnul său și să-i cerem găzduire. Ca liberal <nu> a avut de suferit foarte mult, căci, după cum am auzit, casa lui nu a fost complet jefuită. A descris expediția neglijentă, organizată sub conducerea lui Katona, care a fost învins la Dej aproape de sfârșitul anului trecut, ca fiind cea mai // jalnică. Incompetența conducătorilor era foarte clară. În seara următoare, pe 3, am ajuns la Cluj și am zăcut în pat cu lipitori, ventuze și medicamente pentru următoarele zece zile. [...]

Cap. XXVI

Călătoria spre Pesta

f. 522/311 Afacerile m-au chemat la Pesta la mijlocul lui iunie și baronul C. Husyár a făcut această călătorie alături de mine. Cum totul era bine orânduit în țară, pe acolo pe unde treceam nu era niciun pericol decât holera, care acum făcea ravagii cu o mare violență în unele părți ale Ungariei. Am trecut prin unele sate care sufereau de pe urma ei, dar este de necrezut cum ororile războiului ne-au făcut la fel de nepăsători în fața pericolului și neatenți la viață, ca restul oamenilor. Puține <lucruri> erau făcute pentru a evita boala, puțină neliniște se simțea la apropierea ei. Trupelor care mășăluiau li se ordonase să evite anumite sate unde <boala> se manifesta cu violență și bineînțeles că se supuneau, dar nimănui nu părea să-i pese de ea și nici măcar un gest nu era făcut pentru a o evita. Mai târziu în Cluj, a devenit foarte puternică <ajungându-se> ca 19 sau 20 de oameni să moară pe parcursul zilei. A avut o manifestare mai puțin teribilă decât atunci când a apărut prima oară în Europa, <și> poate nu era neapărat mai puțin mortală, dar în general a adus mai puțină durere. Cazul unui bătrân servitor, care s-a aflat sub grija mea pentru crampe ușoare și care a murit în mai puțin de 24 ore, aproape fără nici o durere. Corpul a devenit aproape imediat rece și vânăt și orice simț părea a fi dispărut printr-o suflare. //

La un han aflat la 60 mile de Cluj am fost surprins să găsesc un farmacist al f. 523/312 locului, în uniformă. Bietul om fusese trimis drept căpitan al gărzii noastre, în fruntea campaniei sale, să însoțească un grup de prizonieri la Oradea și era obosit și dornic să se întoarcă la afacerea sa. [...] Înainte să ne apropiem de Oradea, am fost surprinși să vedem pe o mică ridicătură de pământ, la o oarecare distanță în fața noastră, un tun, la jumătatea drumului și, uitându-ne peste ținut, am văzut la o distanță de aproape jumătate de milă, în mijlocul câmpiei acoperite cu grâu, un honved înarmat din cap până-n picioare și cu un pistol în mână. Aceste precauții au fost luate împotriva dușmanului ce se apropia din Transilvania și, cum santinelele înaintate sunt plasate doar acolo unde dușmanul este aproape, eram foarte doritori să ghicim cauza tuturor acestor pregătiri militare, doar până am izbucnit în râs când ne-am amintit deodată că vechea noastră cunoștință, col<onelul> C, era comandantul Oradei. Acest ofițer avea reputația de a adulmeca dușmanul de la o mai mare distanță decât orice alt om din armată și a avea talentul deosebit de a ieși în calea lui. A devenit singur comandant al orașului Oradea, în care-și arăta obișnuita dis//criminare, pentru că era ultimul oraș în Ungaria în care dușmanul a f. 533/313 intrat și asta doar la sfârșitul războiului. Prudentul nostru colonel a făcut pregătirile de război, care ne-au uimit din cauza temerii că românii sau moji²¹³, după cum mai erau numiți <aici>, vor coborî și vor ataca marele oraș, cu garnizoana, cetatea și tot ce avea în el! Am întâlnit în diferite popasuri din drumul nostru, și mai ales la Oradea și Szolnok²¹⁴, prizonieri austrieci. Nu au fost închiși în nici o închisoare sau obligați să intre în armata ungară. Un mare număr de italieni intraseră în armata ungară, după cum făcuseră rușii în Transilvania, după lupta de la Sibiu, cu mare râvnă, dar croații au refuzat aproape în totalitate. La un moment dat, un mare număr din acești bieți oameni au fost concentrați și și-au făcut tabăra în colibe, din dorința de a fi angajați în construcția unei căi ferate. [...]

Cap. XXVII

f. 535/326

Intervenția rusească

Nu mai era acum nici o îndoială în ce privește intervenția rusească. Trupele rusești deja intraseră în Ungaria pe 17 iunie, prin mai multe puncte, și războiul urma să înceapă cu forțe crescute, strașnice. Deja când am fost de acord cu intrarea primelor trupe rusești, pentru apărarea Sibiului și a Brașovului, am văzut cât de glorios au fost alungați. Autoritățile ruse au declarat că acest ajutor a fost acordat doar într-un scop local și temporar și guvernul austriac avea pretenția ca măsura să fi fost luată în întregime de Puchner, pe propria sa responsabilitate. Depeșa rusească este foarte clară în acest punct: „măsura trebuie considerată ca fiind în întregime locală, nu are nimic în comun cu o intervenție armată în problemele

²¹³ *Motza (montani).*

²¹⁴ *Szolnok*, oraș, capitală a regiunii Jász-Nagykun-Szolnok, Ungaria.

interne ale guvernului austriac. Imperiul austriac este prea puternic, acea putere s-a dovedit în trecut prea victorioasă prin energia cu care acel imperiu a înăbușit singur patru războaie succesive pentru a ne cere sprijin material în Transilvania. Deja stăpân al Ungariei, <acesta> aproape a reușit să-i înfrângă pe rebeli; și capturarea f. 536/327 Sibului și a Brașovului, <căci> dacă Bem a izbutit să o realizeze se datorează // inferiorității forțelor austriece, poate fi doar temporară, fără a avea tendința de a-i salva pe rebeli de la nimicirea ce-i așteaptă. Totuși, oricât de scurtă ar fi fost ocuparea acestor orașe, ar fi fost suficient să le lăsăm pradă masacrului și devastării, dar tocmai această nefericire nejustificată am vrut să o evităm noi împreună cu autoritățile austriece. Acesta a fost singurul țel al mișcării, pe care trupele noastre au făcut-o. Este îndeajuns de bine înțeles că ocuparea orașelor va fi doar temporară. Generalii noștri au primit deja ordine să evacueze aceste orașe fără întârziere și să treacă înapoi frontiera, de îndată ce pericolul care planează asupra lor va fi înlăturat”. Chiar și după înfrângerea lor au fost date în continuare asigurări că nu va mai avea loc nici o altă implicare. Totuși, înfrângerile succesive <suferite> de trupele austriece de la Szolnok²¹⁵ până la cea de la Komárom²¹⁶ și retragerea ce a urmat din aproape fiecare parte a Ungariei au demonstrat acum din plin că Austria singură era incapabilă să recucerească țara. [...]

f. 542/335 Rămășițele armatei transilvănene, în jur de 10 000 oameni, înainte conduse de Puchner, acum de Malkowsky²¹⁷ și mai târziu de Clam Gaallas²¹⁸, alcătuiau a treia armată austriacă și erau încă în Țara Românească, unde au căutat refugiu după ce au fost alungate de Bem. [...]

f. 543/336 Al 5-lea corp de armată staționa în Bucovina și Țara Românească, din care 13 000 erau conduși de generalul Grotenhjelm și un altul, de aproape 28 000 oameni, se afla sub comanda generalului Lüders, urma să invadeze Transilvania și cu aceste trupe li s-a ordonat austrieților conduși de Urban și Clam Gaallas să se unească. [...] Primele corpuri de armată, din care divizia lui Panintine forma un detașament, urmau să fie considerate drept rezervă și să mențină comunicare cu Galiția. Jelačić²¹⁹ și armata din sud erau presate să meargă spre frontiera turcească și cu mare greutate au păstrat Titel și comitatul din vecinătatea <orașului> f. 544/337 Petrovaradin²²⁰. Armata transilvăneană era în Țara Românească. Cetățile Osijek²²¹, Timișoara²²², Arad și // Alba Iulia erau în mâinile austrieților; cele mai importante,

²¹⁵ Bătălia la care se face referire în text a avut loc în martie 1849 și a fost câștigată de maghiarii conduși de generalul János Damjanich (1804–1849). Inițial John Paget a scris Kopolna după care a tăiat și a introdus această identificare.

²¹⁶ *Comorn*, oraș în R. Ungaria. Bătălia a avut loc în luna iulie 1849. Inițial John Paget a scris Waitzen (azi orașul Vác), loc în care au avut loc două lupte importante.

²¹⁷ Ignaz Edler Malkowsky von Dammwalden (1784–1854), general german.

²¹⁸ Eduard Clam-Gallas (1805–1891), conte, general de cavalerie (1861), membru al Consiliului Imperial (Reichsrat), decorat în 1865 de împăratul Franz Iosif cu ordinul „Obersthofmeister”, comandant în războiul austro-prusac din 1866.

²¹⁹ Josip Jelačić (1801–1859), om politic croat, conte de Bužim (1854), ban de Croația (1848–1859), general în timpul revoluției pașoptiste.

²²⁰ *Petrovaradin*, oraș, Serbia.

²²¹ *Esseg*, oraș, Croația.

²²² *Temesvar*, oraș, jud. Timiș.

Komarom și Petrovaradin în cele ale ungarilor. Pentru un timp austrieci au trecut în defensivă, dar pe 16 iunie armatele rusești urmau să treacă granița Carpaților la Dukla²²³ la nord și să intre în Transilvania dinspre est și sud, în timp ce armatele lui Haynau²²⁴ și Jelačić urmau să preia ofensiva în sud-vest și vest. [...] //

Timișoara a fost asediată de contele Vécsy²²⁵, în fruntea a 7 000 oameni și f. 547/338 Aradul de Vetter²²⁶, cu 8 000. În Transilvania, Bem avea, în mare, în jur de 30 000 de trupe de toate categoriile, dar dintre acestea cea mai mare parte erau tineri recruți secui, care nu au auzit niciodată o împușcătură. O mare parte <dintre ei> erau înarmați doar cu sulite și vreo 12 000 erau ocupați în // asediarea <orașului> Alba Iulia și supravegherea comitatelor de munte deținute de români așa încât el nu avea la dispoziție mai mult de 10 sau 12 000 trupe bine înarmate. [...]

Jurnalul lui John Paget (1849)²²⁷

f. 237

*Iunie 13 [1849] Báránđ*²²⁸. Am plecat din Aleșd în această dimineață și am fost reținuți pentru <schimbarea> cailor la Oradea până la <ora> 2. Aproape de oraș am găsit două tunuri lăsate în drum, cu santinelele plecate, ca și cum dușmanul ar fi fost la o distanță de o salvă de tun, având ceva teamă de merituosul nostru prieten Czech ... Există o știre că am avut parte de o luptă aproape de Bratislava²²⁹, în care <unii spun că> am pierdut 14 tunuri, în timp ce alții <afirmă> că le-am f. 238 câștigat. Probabil că Arad este pe punctul de a capitula. Li s-a permis la 4 ofițeri // să plece să se convingă dacă Baia de Arieș²³⁰ a fost într-adevăr cucerită și dacă Debrețin nu era în mâinile austrieșilor. Spun că francezii au recunoscut în mod oficial independența Ungariei.

*16 (sâmbătă) Budapesta*²³¹. Am ajuns ieri aici și, după ce am vorbit cu Zeyk Karoly am mers să-l chem pe Bathýány²³². Se pare că întreaga afacere²³³ a fost o

²²³ Este vorba de trecătoarea Dukla, Slovacia, aflată la frontiera cu Polonia.

²²⁴ Julius Jakob von Haynau (1786–1853), baron de ~, general austriac ce s-a remarcat prin brutalitatea sa din timpul campaniilor desfășurate în Italia și Ungaria în perioada 1848–1849. Potrivit notei lui John Paget de la f. 544/335 armata avea 10 batalioane la Petrovaradin, 41 batalioane de infanterie, 35 escadroane de cavalerie, 168 piese de teren, 20 de tunuri de asediu. Făcând o socoteală, John Paget concluzionează că se putea vorbi de 44 100 oameni și 7 165 cai.

²²⁵ Karoly Vécsy (1807–1849), conte și general maghiar, comandant al diviziei din regiunea de mijloc a Tisei, participant alături de Janos Dramjanich la bătălia de la Solnok (Szolnok).

²²⁶ Antal Vetter (1803–1892), general și om politic maghiar.

²²⁷ Traducerea s-a efectuat după textul original, publicat de Henry Miller Madden, *The diary of John Paget, 1849* în „The Slavonic Year-Book”, XIX/1939–1940, p. 237–264.

²²⁸ Localitate în districtul Hajdú-Bihar, Ungaria.

²²⁹ Presburg [Pozsony], capitala Slovaciei.

²³⁰ Offen [Offenbánya], oraș, jud. Alba.

²³¹ Pest.

²³² Cazimir Batthyány (1807–1854), conte și om politic maghiar, ministru de externe în guvernul condus de Bertalan Szemere.

²³³ Henry Miller Madden presupune că este vorba de trimiterea lui John Paget la Constantinopol în misiune diplomatică.

greșeală stupidă a lui Sigo Kemény²³⁴. Bathyany a spus că lui i s-a zis că doream să fac drumul spre Constantinopol și că bineînțeles că se va bucura foarte mult dacă aş merge cu Andrassy²³⁵, căci l-aş putea ajuta să iasă din țară și i-aş oferi și un alt fel de sprijin. A spus că bineînțeles că nu s-a gândit niciodată, după conversația pe care am avut-o, să-mi ofere postul de aghiotant al lui Andrassy, că încă se baza pe serviciile mele, dar că aici a înțeles că voi merge de plăcere, că atunci când va dori să mă trimită îmi va scrie chiar el și îmi va explica termenii misiunii și dacă voi alege să o accept, va fi foarte fericit. A spus că încă nu e nimic sigur în ceea ce fac sau vor să facă rușii: că probabil nici Anglia și nici Franța nu se vor amesteca. Domnul Stratford Canning²³⁶ a fost foarte activ în a ne ține partea și Calquhoun este într-adevăr încă în București și i-a dat pașaportul său românului care este acum aici, trimis de Browne²³⁷ de la Constantinopol. [...] //

- f. 241 18 <iunie>. L-am chemat pe Paleologu, un tânăr grec, angajat de Colquhoun și care a adus o scrisoare lui Kossuth din partea lui Browne. Mi-a dat o scrisoare din partea lui Colquhoun, care nu conține știri foarte importante, cu excepția faptului că <Avram> Iancu este în București, veste la care Paleologu a adăugat că era destul de dezgustat de lăudăroșeniile sale, că a călărit pe străzi, arătându-se și făcând cât mai mult zgomot posibil. A spus că spera ca în cursul unei luni sau două să călătorească prin toată Ungaria, în fruntea întregului său regiment! Paleologu îi cunoaște pe românii care sunt aici și spune că vor să mă cunoască și că el îi va aduce mâine la mine. Voi face tot ce-mi va sta în putință să-i opresc din ideile lor precum și să previn acceptarea acestora de către guvern. Familia Weston a fost o lună la București și a plecat la Viena. Treceau prin Orșova când au întâlnit trupele lui Puchner întorcându-se și au fost obligați să meargă prin Serbia. Deși furios, Weston este încă austriac. Colquhoun pare să fie îndeajuns de mult // în favoarea noastră și pare că face tot posibilul pentru a-l ajuta pe Browne. Am mers la Bathyany să-i dau o scrisoare pentru Polixenia, pe care o trimite printr-un american care duce depeșe pentru președinte. A primit o scrisoare de la Andrassy, care este la Belgrad, în care <se spune> că Perczel a făcut o grămadă de gafe în loc să-și facă prieteni printre sârbi. Am cinat la Casino, unde l-am întâlnit pe Kiss²³⁸, Meszaros²³⁹ și Guyon²⁴⁰, care este aici împreună cu soția și familia sa. La familia Bathyany l-am văzut pentru o clipă și pe Görgei. Are o înfățișare descurajată care nu-mi place, trebuie că este un ipocrit ... Sigo Kemeny mi-a vorbit seara la Kiosk și îl face
- f. 242

²³⁴ Sigismund Kemény (1814–1875), baron și om politic maghiar, membru al Dietei în timpul revoluției pașoptiste.

²³⁵ Julius Andrassy (1823–1890), conte și om politic maghiar, care a plecat, spre sfârșitul războiului, la Constantinopol să obțină neutralitatea Imperiului Otoman.

²³⁶ Stratford Canning (1786–1880), viconte de Redcliffe (18529, om politic englez, ambasador al Marii Britanii în Imperiul Otoman (1824–1829; 1842–1848).

²³⁷ Frederick William Browne, irlandez care a plecat în misiune pentru guvernul ungar la Constantinopol.

²³⁸ Probabil Ladislav Kiss (1822–1886), secretar al misiunii ungare la Poartă.

²³⁹ Lazar Mészáros (1796–1858), ministru de război în guvernul maghiar pașoptist.

²⁴⁰ Richard Debaufre Guyon (1803–1856), ofițer englez în armata ungară.

răspunzător pe Bethlen Janos²⁴¹ pentru toate greșelile. Îl bănuiesc pe Bezerédj²⁴², care a dus mesajul lui Sigo la Bathyany, ca fiind adevăratul păcătos, deși cu un oarecare ajutor și din partea lui Bethlen Janos. Mă tem că ei tot vor încerca să mă trimită într-un loc sau altul pentru a îndrepta lucrurile, pentru că sunt în mod evident dezamăgiți de *Coup Manqué*, mai ales că au vorbit <înainte> tuturor de ea. În această dimineață am avut o lungă conversație cu românul <din Valahia> care este aici să facă ceva pentru o legiune română. Este un om inteligent și pare cinstit. Neagă cu îndârjire orice legătură cu Laurian²⁴³ și Bălcescu²⁴⁴ și toată simpatia ce există pentru Daco-România. Declară că este greșeala guvernului nostru, care nu primește niciodată pe oamenii pe care ei îi trimit să propună chiar și o unire a Țării Românești cu Ungaria. Spune că ei aveau cel mai mare interes să ne ajute împotriva austriecilor, căci doar prin succesul nostru puteau spera la ceva. A protestat cu tărie împotriva ideii că ei i-au stârnit pe românii <din Transilvania> împotriva noastră. El spune că acum singurul mijloc de împăcare este să le dăm românilor <din Transilvania> ceea ce cer, <mai ales> folosirea limbii lor în comitatele în care sunt majoritari. I-am spus că acest lucru era fără speranță, că ungurii mai degrabă vor lupta până la ultimul decăt să accepte. După o conversație de o oră sau două nu am ajuns la nici o altă concluzie decât că era imposibil să găsești un mijloc de împăcare. Nu crede și nici nu va crede că țărani români <din Transilvania> nu vor altceva decât să ne jefuiască pământurile și că adevărații revoluționari sunt preoții și avocații, care au provocat populația prin promisiuni false și ticăloase. [...] //

24 <iunie>. Cluj. Am mers la Liedermann și am obținut 1 200 de florini f. 243 pentru o bancnotă de 100 de lire. I-am trimis 500 Polixeniei prin Liedermann, împreună cu o scrisoare prin care <îi spun> că dacă nu-i vrea să-i trimită înapoi. Înainte să părăsesc Budapesta l-am văzut pentru câteva minute pe Guyon. Se pare că a căzut în dizgrație. Cred că Görgei nu-l place. Aghiotantul său a spus că tocmai a sosit un curier cu vestea că 40 000 de ruși erau în apropiere de Bardejov²⁴⁵ și că Dembinsky și-a dat demisia și în consecință cea mai mare parte a ofițerilor săi. Cu greu pot să cred că bătrânul tovarăș se va retrage în fața armatei ruse, oricât de dezgustat ar fi de tratamentul pe care l-a primit. Am mers la Batthyany să văd dacă era vreun strop de adevăr în această știre, dar nu știa nimic, deși a spus că poate fi <adevărat> de când a plecat el de acasă... Avea totuși o oarecare nervozitate, care totuși a dispărut și am putut să pornesc <la drum>. Am ajuns la Szolnok în jur de 8 seara și, urmând sfatul unor evrei, am mers la Szarvas²⁴⁶, la 10 mile depărtare de drumul nostru. Totuși, în noaptea următoare am ajuns la Oradea și, în noaptea ce a

²⁴¹ Janos Bethlen (1811–1879), conte și om politic maghiar.

²⁴² Beszeredy Istvan Bezerédj (1795–1856), membru al Dietei în timpul revoluției pașoptiste.

²⁴³ *Laureani*. August Treboniu Laurian (1810–1881), filolog, istoric, publicist și om politic, participant la revoluția din 1848 din Transilvania, membru al Academiei Române.

²⁴⁴ *Balchesco*. Nicolae Bălcescu (1819–1852), istoric, jurnalist și conducător al revoluției pașoptiste din Țara Românească.

²⁴⁵ *Bartfeld*, oraș în Slovacia.

²⁴⁶ Oraș, Ungaria.

urmat acesteia, la Huedin. Aici, bătrânul Kovacs, deși ne-a recomandat cu atâta căldură să stăm, întrucât românii veneau adesea în timpul nopții să jefuiască și ne-ar putea prinde pe drum, de fapt se temea pentru caii săi. În dimineața următoare am ajuns la ora 9 aici și prima persoană pe care am văzut-o după Jozo²⁴⁷ a fost Szilvasy, care avea un chip groaznic și o poveste destul de tristă. Rușii au intrat în țară prin Bistrița²⁴⁸ și Brașov și au forțat trupele noastre să se retragă de ambele părți. La Brașov, i-am bătut în primul atac, dar la al doilea am fost învinși și acum Kiss este căzut și este o mare pierdere în <condițiile> lipsei noastre de ofițeri destoinici. Sandor, care a plecat la Bethlen să împartă herghelia de armăsari, s-a întors după amiază cu vestea că armata noastră s-a retras până la Bethlen și că rușii erau la Bistrița, dar nu păreau prea dornici să înainteze rapid. Au avut trei atacuri, f. 244 rușii retrăgându-se în toate, dar noi aveam doar 3 000 <de oameni> împotriva a 12 000. Micul Dobos²⁴⁹, // care se afla la comandă, speră să păstreze Bethlen dacă face rost de muniție. Vreo 30 de ofițeri honvezi au fugit la Dej, unde comandantul Platz a declarat că-i va împușca pe toți dacă nu se întorc mâine în armată. În această seară Bem a ajuns aici și după ce a trecut în revistă trupele a pornit spre Dej, luând cu el 5 companii și 2 tunuri. Bineînțeles că aici oamenii sunt foarte alarmați, ca nu cumva românii să vină și să atace Clujul înaintea rușilor. De fapt, rușii vor fi priviți ca niște izbăvitori, dacă vor salva orașul de români. Doamna Banffy Miklos, doamna Teleki Miklos și în realitate toate femeile ignorante, care au încercat să joace un rol <în viața politică> în ultima lună sau două, vor pleca mâine. Par să se considere în mod special compromise pentru că au fost îndrăgite de honvezi. Deși este foarte greu de spus, nu cred că există un mare pericol. Marie și Jozo nu vor să plece, dar bănuiesc că în cele din urmă o vor face. Nici chiar eu nu știu ce să fac. Nu-mi surâde ideea de a mă alătura lui Bem, iar Czece este bolnav, încât mă îndoiesc că mai poate purta comanda și nu-mi place să mă simt inutil.

25 <iunie>. Ieri dimineață Lali a trimis după mine la ora 8, să-i plătesc 100 de lire din polița pe care i-am dat-o, întrucât biata ființă este înspăimântată și vrea să plece în cea mai mare grabă. A fost deja trimisă o dată înapoi de la Mănăstur, pentru că pleca cu armăsarul și magistrații hotărâseră ca nimeni să nu plece decât cu proprii cai. Drept urmare a plătit 500 de florini pentru 5 cai și i-am dat banii și o bancnotă de 50 de lire, promițând să o distrugă pe cealaltă. Chiar și după aceasta a fost trimisă înapoi și, în cele din urmă, nu a putut să plece decât după cină și cu ajutorului lui Grois. Încercarea prostească de a impune tirania acestor cetățeni mizerabili este insuportabilă, dar dacă Bem este, precum spun, guvernatorul militar și civil al Transilvaniei, va îndrepta cât de curând aceste probleme. Întreaga zi nu am avut parte decât de știri proaste, cum că trupele noastre au pornit spre Bethlen și au ajuns deja la Dej, că nu există nici o rezervă la Târgu Mureș și așa mai departe, dar spre seară un mesager a venit cu vestea că trupele noastre i-au bătut pe ruși la Dej, înainte ca Bem să ajungă la ele, astfel încât micul Dobos s-a dovedit folositor. Bătălia prin trecătoarea Tömöser trebuie să fi fost disperată. Noi eram în spatele

²⁴⁷ Josepha Bethlen, contesă și fiica vitregă a lui John Paget.

²⁴⁸ Bistritz, oraș, jud. Bistrița-Năsăud.

²⁴⁹ Este vorba de Joseph Dobay.

șanșurilor și nu am pierdut un singur om când rușii au ajuns în spatele nostru și atunci a fost care pe care²⁵⁰. Am pierdut 140 de oameni și 22 de ofițeri. Jozo, Marie și Rosalie²⁵¹ păreau, în cele din urmă, hotărâte să plece chiar și în acel moment. Nu cred că este un pericol similar celui din primul atac, căci alături de dușman nu <luptă> români și cei din munți sunt încă înconjurați, pentru că Bem a promis că nu va lua niciun om // de acolo, ci dimpotrivă va trimite mai mulți. Ordinele sale au fost: „Operațiunile împotriva românilor trebuie să fie continuate. Alba Iulia trebuie să fie bombardată alături de ruși, ce vor fi de îndată gata²⁵²”. Este foarte sigur că bătrânul tovarăș va apăra țara până în ultima clipă și cred că, la final, va fi în stare să o păstreze, dar, între timp, nu se știe de câte ori va fi cucerit și recucerit Clujul, și deci acesta nu este un loc sigur pentru femei și copii ... f. 245

26 <iunie>. Ieri, întregul oraș era plin de vești bune; rușii au părăsit cu toții țara, Polonia era cuprinsă de revoluție, românii <din Țara Românească> renunțau la armă. Și așa au continuat<veștile> până spre seară, când s-a aflat adevărul. Se pare că, de fapt, rușii nu au înaintat niciodată mai departe de trecătoarea Bârgău²⁵³, decât prin patrulele care erau în Bistrița, dar Dobor s-a retras pentru că a auzit că Năsăud²⁵⁴ era deja în mâinile dușmanului și se temea că-l vor ataca din spate. Totuși, Bem l-a concediat pentru că nu a rămas în Beclean²⁵⁵, care controla două puncte, dar a mers la Dej și va fi încercat pentru asta. Deși lui Damascene i s-a oferit comanda, el a refuzat-o. Dembinsky a părăsit armata, dar nu pentru a pleca în Polonia, ci din dezgust. Românii din vecinătatea Clujului au primit ordine prin preoții lor să se ridice <împotriva maghiarilor> în trei zile, astfel încât eu cred că este mai bine pentru femei să plece cât mai repede. Bătrânul Bem i-a spus lui Kemény Farkas că, dacă nu va termina cu românii și nu va cuceri Alba Iulia într-o săptămână, ar trebui să-și caute altă poziție pentru că nu era potrivit pentru aceasta. Se spune că armata sa nu are nimic de ale gurii de 8 zile și mai mulți au murit de foame și oboseală. Bem a înaintat spre Bistrița și a plecat într-o trăsură cu avangarda să vadă ce pune la cale dușmanul, așa încât o companie de cavaleriști poate să-l prindă fără nici o dificultate. Prezența sa de spirit nu-l va scoate întotdeauna din încurcătură așa de bine precum la Orăștie²⁵⁶, când, atunci când trupele noastre au fugit și au lăsat în urmă 2 tunuri pe care infanteria ușoară a dușmanului a venit și le-a luat, iar bătrânul camarad a călărit până la ei și scuturându-și biciul a spus: „Plecați, canaliilor, tunurile sunt ale mele!” și oamenii au fost atât de uimiți încât au luat-o la goană și le-au dat timp trupelor noastre să vină și să transporte tunurile, singurele pe care le aveam acolo. Acolo și-a pierdut <Bem> degetul, ceea ce n-a observat decât atunci când au ieșit din oraș și s-a întors

²⁵⁰ *Sauve qui peut.*

²⁵¹ Probabil soția contelui Farkas Bethlen.

²⁵² *Die Operationen gegen die Wallachen sollen fortgesetzt werden, Karlsburg soll bombardiert werden, mit den Russen werde ich gleich fertig werden.*

²⁵³ *Borgo Pass.* De fapt este vorba de pasul Tihuța, ce asigură legătura între Bistrița și Valea Dornei.

²⁵⁴ *Nászod*, oraș, jud. Bistrița-Năsăud.

²⁵⁵ *Bethlen*, comună, jud. Brașov.

²⁵⁶ *Szász Varos*, oraș, jud. Hunedoara.

f. 246 spre Czech și a spus: „Domnule locotenent-colonel, am pierdut un deget inutil, vă rog să mi-l tăiați”. Era atât de bucuros când a auzit că rușii sunt aici, încât putea dansa de bucurie. Se pare că sunt puțini ruși, cea mai mare parte a armatei fiind austrieci care au plecat cu Urban. La Bratislava a fost convocată o Dietă și împăratul <a fost> încoronat. Au fost prezenți 260 de nobili maghiari și reGaaliști și câțiva deputați²⁵⁷. Nu este de mirare // că după aceasta nobilii sunt disprețuiți și urâți de popor. Ei merită soarta pe care Szemere²⁵⁸ le-a pregătit-o: vânați fără nici o ceremonie. Cei din Ungaria s-au alăturat dușmanului și cei de aici, care acum sunt la Debrețin, au fost îndeajuns de josnici să-și ia cei 6 florini, unii de dragul banilor, alții pentru a nu fi acuzați de orgoliu aristocratic. Probabil Szemere crede că are dreptul să-i dea afară pe cei pe care-i plătește, de îndată ce nu mai are nevoie de serviciile lor.

27 <iunie>. Ieri se pare că ne-am bucurat prea repede. Nu a fost nici o bătălie aproape de Beclean. Rușii sunt în Livezile²⁵⁹, lângă Bistrița și Bem înaintează ca să-i atace cu 6 000 de oameni, despre care spune că sunt mai mulți decât are el nevoie. Rușii sunt în nordul Ungariei, uniți cu austriecii sub comanda lui Paskewitch...

28 <iunie>. Bethlen Oliver a fost trimis înapoi de Bem, să comande trupele la Gilău împotriva românilor. L-a lăsat pe bătrân la Bistrița, de unde a alungat un batalion de ruși. Forțele lor – 8 batalioane de ruși și 3 de austrieci cu 12 escadroane de cavaleri și 20 de tunuri – sunt la Livezile. Bem are aproape 6 000 de oameni, 2 escadroane de cavalerie și 12 tunuri. A vrut să-i atace în timpul nopții, pentru că valea era prea întinsă și le-ar fi dat un avantaj prea mare lor și cavaleriei lor.

29 <iunie>. Vești proaste. Bem a plecat mărșăluind din Bistrița să atace dușmanul, dar a fost întâmpinat cu o descărcare a 20 de tunuri și, fie din cauza superiorității forței <inamicului>, fie din cauza poziției, a fost obligat să se retragă. În retragerea sa a fost hărțuit de 2 regimente de lăncieri, dar tunul său i-a alungat. Întregul oraș este deziluzionat. Se spune că <Bem> va ocupa o poziție la Beclean ...

30 <iunie>. Orașul este plin de tot felul de vești. Într-un moment suntem victorioși: 1 500 de ruși prizonieri și 6 tunuri în drum spre Dej. În următorul, Bem era pierdut, armata era în derută și dușmanul în drum spre noi. În cele din urmă, se pare că Bem s-a retras spre Teaca, probabil din dorința de a-l surprinde pe dușman din spate, dacă va trebui să avanseze. Nu am făcut nimic altceva decât să patrulez până la 2 dimineața, cu alte cuvinte m-au lăsat în pace, dar acum trebuie să încep din nou.

3 iunie [corect iulie]... Ieri am avut tot felul de vești bune. Dușmanul s-a retras din Bistrița și se spune că a părăsit țara, bătrânul <Bem> fiind aproape pe urmele sale. Și dinspre sud se spune că s-au retras la Codlea²⁶⁰, în timp ce în Ungaria au fost bătuți la Kapka²⁶¹ și se retrag și de acolo ... În Oradea a existat o

²⁵⁷ Nota lui John Paget: „Fals” (n. a.).

²⁵⁸ Szemere. Bertalan Szemere (1812–1869), poet și om politic maghiar, prim ministru al Ungariei (mai-aug. 1849).

²⁵⁹ Jád, com., jud. Bistrița-Năsăud.

²⁶⁰ Feketehalom, com., jud. Brașov.

²⁶¹ Localitate neidentificată.

teamă mare că rușii se apropie de Debrețin, s-a ordonat o ridicare a oamenilor și au fost trimise 4 000 de căruțe la Pesta cu tot felul de provizii și așa mai departe. Un alt *Kunststück* din partea prietenului nostru Cserei. //

4 <iulie>. Într-adevăr Bem este la Bistrița, unde el spune că va rămâne până f. 247 va primi un ajutor ulterior. S-a întors din Teaca peste dealuri, întrucât nu dorea să fie deranjat de cavaleria inamicului ... Am vorbit cu maiorul husarilor Karoly, care tocmai s-a întors de la Alba Iulia. A fost trimis ca delegat acum câteva zile, dar tot ceea ce a primit a fost doar un răspuns că ei se vor apăra până la ultimul om. Deși ghiulelele au produs multe pagube cetății, nu există nici o breșă. Avem doar optsprezece jandarmi, dar acum că Aradul s-a predat – dacă într-adevăr așa a făcut – vom avea din plin. Austriecii au porumb din belșug, dar foarte puțină făină sau carne. Noaptea trecută mi s-a ordonat să patrulez, dar cum nimeni dintre ceilalți nu a venit, am mers liniștit acasă la culcare.

5 <iulie>. O zi liniștită ...

7 <iulie>. Pe 5 <iulie>, pe când eram la cină la Francis²⁶², a venit un caporal să-mi ordone mie și lui Francis să mergem direct la Gilău. Am pornit cu Sandor, Dipsy și Josika Leo spre Gilău și, după ce am așteptat o jumătate de oră, Iranyos a venit într-o căruță cu o parte din gărzile naționale drept companie²⁶³ și atunci am mers să-i însoțim la Căpușu Mare²⁶⁴. Ideea de a merge Gaalop în fața căruței lui Iranyos l-a amărât foarte tare pe bietul Ferentz și și-a înghiontit și împins calul cu cea mai mare răutate posibilă. Totuși, la Căpușu Mare ne-am împrietenit cu Iranyos, care este unul dintre cei mai veseli bătrâni tovarăși pe care i-am întâlnit și chiar și Ferentz s-a împăcat cu el. La Căpușu Mare nu a găsit niciun soldat și a așteptat până la ora 5 dimineața o companie de la Huedin, dar nu a venit niciuna și a fost obligat să se întoarcă la Cluj. Bătrânul camarad a băut și ne-a spus prostii întreaga noapte. A luptat în războiul francez și are o rană sub buric cu o deschidere urâtă spre mațe, pe care ne-a arătat-o. Pentru mine este de neînțeles cum de este posibil, pentru un bărbat de 60 de ani cu o asemenea rană, să treacă prin campanie, dar el este foarte puternic și plin de energie.

În bălălia de la Mór²⁶⁵ și-a pierdut întreg batalionul, cu excepția a 320 de oameni. A spus că întreaga vină a fost a lui Perczel, care în zadar este un ticălos îngâmfat, dacă își pierde capul în fața pericolului și nu-și ia nici o măsură de precauție. Iranyos era omul care l-a arestat pe Zichy Ödön²⁶⁶ și pe fratele acestuia, Pal, sau cel puțin contingentul său. Au găsit două legături de depeșe asupra lor și o scrisoare de la Jelačić la Ödön, adresată comandanților austrieci, ordonându-le să-i dea tot sprijinul de care va avea nevoie pentru problemele pe care acesta le va explica personal. <Iranyos> l-a dus în fața armatei și l-a predat lui Görgei, cu înțelegerea că va fi trimis la Budapesta și apoi [Iranyos] se va despărți de acesta

²⁶² Francis Bethlen (?-?), nobil maghiar.

²⁶³ *Begleitung*.

²⁶⁴ *Kapus*, com., jud. Cluj.

²⁶⁵ *Moor*, oraș, R. Ungaria

²⁶⁶ Ödön Zichy (1809–1848), conte și ofițer maghiar, executat pe 30 septembrie 1848 pentru trădare.

f. 248 pentru a se întoarce la detașamentul său. Cu toate acestea, a găsit drumul ocupat de Mantiile Roșii²⁶⁷ și obligat să se întoarcă și atunci când a ajuns la armată l-a întâlnit pe Görgei, care a spus că tocmai semnase ordinul de execuție pentru Ödön și i-a spus // lui Iranyos să rămână până la sfârșitul execuției. Pentru puțin timp Zichy a rămas singur cu preotul și apoi a fost adus afară unde, după spusele lui Iranyos, a ținut un discurs foarte elocvent, în care a spus că dacă viața sa va fi de folos, în vreun fel, țării el o va oferi cu bucurie. A urcat scara cu cea mai mare indiferență, a glumit cu țiganul²⁶⁸ asupra grosimii funiei și a murit cu cel mai mare curaj și cea mai mare demnitate. Iranyos era destul de aproape de Görgei, care a fost în spatele său tot timpul. Iranyos îl laudă pe Görgei ... Ieri circulau tot felul de vești bune și rele. După spusele unora rușii sunt la Debrețin și Szolnok și este sigur că poșta nu a venit de nicăieri. Totuși ieri a trecut un mesager din Budapesta, de la Bem. Gaal Sandor²⁶⁹ i-a alungat pe ruși din ținutul secuiesc înapoi spre Brașov. Kemeny Farkas i-a bătut pe români și Moga, dacă nu chiar <Avram> Iancu, sunt prizonieri. Cu toate acestea, românii au învins din nou trupele noastre la Huedin și se spune că o companie este înconjurată în munți.

8 <iulie>. Brassai²⁷⁰ a părăsit Budapesta luni, pe 2 <iulie>, și aduce veste că ministerul este dizolvat, birourile sunt închise, întregul personal concediat și întregul guvernământ în mâinile lui Kossuth și ale miniștrilor de război și finanțe, care vor merge în armată și vor rămâne acolo. Toate acestea fiind compromise <el> a plecat din Budapesta pentru a merge în țară. Aproape de marea pădure de la Debrețin și-au făcut tabăra 6 000 de ruși, care primesc pâine și provizii din oraș. Nu există trupe care să li se opună, dar între acel loc și Oradea sunt 20 000 contingente generale²⁷¹ – răsculați – și toată lumea, chiar și transilvănenii care au plecat de aici pentru a căuta siguranța, Kornis Feri²⁷² și ceilalți, sunt presați să intre în serviciul <militar>. Vizitiul lui Bethlen Farkas, care joi a plecat din Szolnok, spune că au câștigat o mare bătălie aproape de Miskolc²⁷³ și drept urmare miniștrii care plecau la Seghedin s-au întors la Budapesta.

9 <iulie>. Czecz și cei 9 husari s-au întors de la Șimleul Silvaniei. Rușii sunt la Leitha²⁷⁴, la o zi de marș de aici ... Se spune că Gaal Sandor a fost învins în <zona> Trei Scaune²⁷⁵, unde rușii au izgonit toți caii și toate vitele și se spune <iarăși> că au luat toți bărbații cu vârste între 17 și 40 de ani. Unii adaugă uciderea tuturor femeilor și copiilor.

10 <iulie>. Am cinat cu Farkas. Am primit vești de la Budapesta că Görgei a bătut armata austro-rusă în partea opusă orașului Komarom și că rușii s-au retras din Debrețin. L-am văzut pe Czecz, care este în aceeași stare ca și Farkas și doctorii nu fac nimic altceva decât să-l îmbăieze.

²⁶⁷ *Red Mantels*. Probabil este vorba despre un regiment de soldați.

²⁶⁸ *Gipsy*.

²⁶⁹ Sandor Gaal (1817–1866), colonel de honvezi.

²⁷⁰ Samuel Brassai (1800–1897), profesor la Școala militară din Budapesta.

²⁷¹ *Népfelkelés*.

²⁷² Francis Kornis.

²⁷³ *Miskolcz*, oraș, R. Ungaria.

²⁷⁴ Localitate neidentificată.

²⁷⁵ *Háromszék*, zonă istorică din sud-estul Transilvaniei.

11 <iulie>. Noaptea trecută am patrulet iarăși cu Ferentz. Multe persoane au auzit ieri dimineață împușcături de pe <dealul> Feleacului²⁷⁶ ce păreau că vin dinspre cîmpia Transilvaniei, dar încă nu avem nici o informație despre locul de unde veneau, deși probabil că erau dinspre Bistrița. Poșta spre Budapesta este din nou deschisă ... //

12 <iulie>... Spre seară orașul era plin de vești bune. Se spune că Bem i-a f. 249 alungat pe ruși dincolo de granițe. Cu siguranță, a fost o luptă undeva pe 10 <iulie> și dacă am fi pierdut ar fi trebuit să fi văzut destui fugari înainte. Rușii au părăsit Debrețin și se spune că au fost foarte tare bătuți la Căpâlna. Este suficient ca doar jumătate din vești să fie adevărate.

12 [sic] <Acum> este sigur că Bem i-a bătut pe ruși și au plecat 6 batalioane să-l ajute pe Gaal Sandor. Am cinat la Farkas <Bethlen>, unde l-am întâlnit pe Karolyi, un domn liniștit, singurul care este astfel dintre ofițerii noștri.

15 <iulie>. Pe 13 <iulie>, în jur de 10,30, a izbucnit un incendiu pe strada de mijloc²⁷⁷. Din fericire ploua, căci altfel întregul oraș ar fi ars, pentru că în doar 4 minute 4 case erau în flăcări. Familia Thoroczai era destul de tare înspăimântată, dar nu a fost nici o pagubă. Bem a plecat la secui, care au fost în întregime dispersați, așa încât Gaal a rămas cu doar 3 ofițeri și 6 oameni. Din fericire, dușmanul nu l-a urmat și în 24 de ore s-au reunit din nou și nu am nici o îndoială ca cea mai mare parte a armatei este reunită ca înainte. Szent Kereszty²⁷⁸ s-a lăsat prizonier. Nu mă mir. Un om care se vinde pentru a obține o soție bogată este capabil de orice altă mârșăvie. Acum trupele noastre sunt comandate la Sărățel²⁷⁹ de Damascene, dușmanul nostru este la Kiralyi Nemethi și Pădureni²⁸⁰, adică între trupele noastre și Cluj, așa încât pot sosi aici în orice zi ar dori.

16 <iulie>. Perczel i-a bătut pe ruși la Szolnok cu 6 000 de <soldați din trupele> regulate și vreo 20 000 <soldați> Landsturm. Există vești că Görgei a ocupat Bratislava și că Pesta a fost vizitată de cazaci. Aici holera nu este foarte puternică, deși apar câteva cazuri în fiecare zi. Ugran a avut parte de un atac puternic și se tem că va sfârși așa cum a făcut-o Splenyi²⁸¹ cu tifosul. Doctorul – [sic] a spus că zilele trecute în aproape toate cazurile de holeră tratate prin luare de sânge, <pacienții> și-au revenit. Este probabil o formă de gastro-enterită. Se spune că rușii s-au temut să nu fie otrăviți la Debrețin și în consecință, au devorat tot felul de fructe și legume crude cu o porție pe măsură de seu de lumânări, Wagen Schmir și altele. Au trecut prin Téglás²⁸². Mă întreb dacă Degenfeld²⁸³ a rămas la fel de patriotă și liberală precum era.

²⁷⁶ Felek.

²⁷⁷ Közep Utza.

²⁷⁸ Istvan Szent-Kereszti (?-?), baron și ofițer maghiar.

²⁷⁹ Szeretflava, sat și comună, jud. Bistrița-Năsăud.

²⁸⁰ Mayaros, com. Ciurila, jud. Cluj.

²⁸¹ Fie este vorba de baronul Mihail Splény, care a murit în 1849, fie de baronul Iosif Splény (1781–1849).

²⁸² Oraș, în Ungaria, ținutul Hajdú-Bihar.

²⁸³ Probabil contesa August Franz Iosif Cristoph Degenfeld, născută Elisabeth Watson de Clonbrogan (1808–?).

f. 250 17 <iulie>. Ieri am avut parte de tot felul de vești bune ... Se spune că împăratul a trimis un delegat la Görgei, să facă pace pe baza <a ceea ce s-a stabilit> în '48. Dușmanul s-a retras dincolo de Bistrița și 4 000 de oameni sub // comanda lui Inczedy²⁸⁴ sunt adunați la Reghin. Bem a scris din ținutul secuiesc că are 10 000 <de soldați> și 40 000 <de soldați> Landsturm și că secuii sunt din nou bine-dispuși. Pentru câteva zile a plouat atât de tare, că nu am fost în stare să facem nimic ...

19 <iulie>. Am fost învinși la Sărățel, deși cu mari pierderi <de partea dușmanului>. Inamicul ne-a atacat în timpul nopții pe flanc și o aripă a trebuit să plece de îndată. Damascene împreună cu ceilalți s-au retras în ordine către Câmpia Transilvaniei²⁸⁵. Au sosit 40 de husari cu 2 tunuri pe 17 <iulie> și au fost nevoiți să-și facă loc prin focul a două batalioane. Bem a ordonat ca bat<alionul> 31, care tocmai a ajuns de la Havas să plece direct spre Targu Mureș. Bethlen Miklos²⁸⁶, care a sosit cu el, spune că este aproape imposibil să faci ceva împotriva românilor fără a avea cel puțin 12 000 de oameni pentru că numărul este atât de mare și tipul de relief foarte dificil. Într-un ținut deschis nu vor putea face față focului, dar aici se ascund după fiecare tufiș și piatră și trupele noastre se găsesc de îndată expuse focului de fiecare parte, fără a mai putea fi capabile să se poată măsura cu dușmanul. El spune că ofițerii nu vin nici odată în fața focului și însuși lancul (care este mereu beat) nu a fost încă în luptă. Lancul păstrează cea mai mare disciplină printre oamenii săi și adesea îi împușcă pentru nesupunere. Cinci recruți dezertori au fost condamnați ieri pentru a fi împușcați, dar Kemeny Farkas i-a iertat. A necăjit-o foarte tare pe Maria, care a mers la el să ceară îndurare și chiar a lăsat-o să plece cu credința că ei vor fi împușcați. Am văzut o latură bună a lui Farkas în timpul retragerii de la Abrud. Trupele obosite, înfometate și descurajate au părăsit 10 tunuri cu trenul și muniția și așteptau cu toții să treacă în grabă peste podul ce nu era încă gata, când Farkas a chemat bat<alionul> 11 pentru a-i salva. „Două companii din <batalionul> 11, pe front”, <a strigat>. Nici un om nu s-a clintit și i-a chemat de trei ori fără nici un efect. „Bine”, a spus Farkas, „vedeți aceste medalii, nu le-am câștigat prin meritul meu, ci curajul vostru mi le-a dat. Luați-le înapoi. Le calc în picioare în noroi în fața voastră, căci ar trebui să-mi fie rușine să datorez ceva unor asemenea lași. Merg singur”. Într-o clipă, oamenii au fost în picioare, au alungat înapoi dușmanul cu baioneta, și-au salvat tunurile și muniția, au apărut trecerea podului și au scăpat toți teferi. Slavă Domnului, știu în cele din urmă ce s-a întâmplat cu soția și copilul meu. Liedermann mi-a scris să mă anunțe că nu a putut să-i dea banii, pentru că deja a părăsit Viena alături de cumnatul ei, pe 6 iunie. Până acum deja se stabiliseră în liniște undeva în Anglia și deși ar putea fi nerăbdători, sunt cel puțin în siguranță și nu vor suferi din lipsa banilor. Acum pot să mă trimită oricând doresc în Anglia, cel puțin nu voi fi cauza întârzierii lor. Bănuiesc că vor trimite curând după mine, pentru că Dieta s-a întrunit la Seghedin și s-a anunțat în Pesta că s-au făcut propuneri de pace ... //

²⁸⁴ Inczedi.

²⁸⁵ Mezöseg.

²⁸⁶ Miklos Bethlen (1820–1900), conte și ofițer de honvezi.

20 <iulie>. Am patrat cu Ferentz până la ora 3,30 dimineața pe drumul spre Dej până spre Dezmir²⁸⁷. Am suferit foarte tare din cauza unei fierbințeli, așa încât trebuie să stau în pat astăzi, dar dacă va fi vreun pericol nu-mi place să refuz, căci este sigur că dacă nu ne facem noi datoria nu o va face nimeni. Au venit tot felul de știri cum că Budapesta a fost ocupată. Bornemissa Claire a scris din Pesta, pe 11 <iulie>, că 10 000 austrieci erau în Budapesta și că au trimis după Clarke și i-au ordonat să predea podurile ce puteau fi trecute și așa mai departe. Totul este o minciună, pentru că Kemeny Pali²⁸⁸ a primit o scrisoare de la fiul său, datată Budapesta, 13 <iulie>, în care nu este menționat nici măcar un cuvânt despre așa ceva. Trupe noastre par a fi între Reghin și Târgu Mureș, cel puțin așa spunea un țaran român care tocmai a venit de la Reghin. Nu a văzut dușmanul. Așteptăm 10 tunuri și ceva trupe din Ungaria. Kemeny Farkas nu știe unde este dușmanul, dar crede că s-a retras la Bistrița.

21 <iulie>. Ieri am fost toată ziua în pat ...

23 <iulie>. Azi m-am sculat ... <Au circulat> tot felul de vești bune, dar fără vreun fundament. Este sigur că rușii sunt sau au fost la Budapesta și nici o veste nu a venit de la 12 <iulie> așa că scrisoare lui Kemeny Pali poate fi o greșeală. Populația are tot soiul de știri ciudate de la Seghedin, de la acei consuli englezi, francezi și turci care sunt acolo și care au căzut de acord că Ungaria, Polonia, Țara Românească și Imperiul Otoman²⁸⁹ să formeze un mare regat și tot așa. Prietenul meu român, care a fost în Budapesta este aici alături de alții pentru ca, după cum se spune, să încheie pace cu Iancu și să formeze o legiune românească, cu care să înceapă din nou revoluția în Țara Românească. L-am întâlnit ieri împreună cu comisarul Botzko și urmează să mă cheme.

24 <iulie>. Ieri a venit Bălcescu și am avut o lungă convorbire²⁹⁰. El spune că la Budapesta uimirea a fost foarte mare și că erau aproape peste tot revoluționari, pentru că Kossuth și ceilalți erau pe punctul de a căuta refugiu în Imperiul Otoman. Comportamentul lui Görgei era de neexplicat. Când a ajuns Dembinsky i-a explicat imediat opinia sa și în același timp era pe cale să părăsească țara, dacă afla că nu poate să ajute cu nimic. Totuși, Kossuth era gata să-i accepte toate opiniile, l-a implorat și după ce l-a văzut pe Görgei, l-a întrebat dacă ar vrea să-l primească pe acesta din urmă, care era nerăbdător să-l viziteze și să-i adopte planurile. Dembinsky a spus că într-un moment ca acela nu era cazul să ai resentimente și că ar fi bucuros să-l primească pe Görgei cu toată politețea și să negocieze cu el. Între timp a trimis după armată și Szabo²⁹¹, șeful ministerului de război sub Görgei, a venit la Dembinsky și i-a spus că este imposibil să ducă războiul atât împotriva Austriei cât și Rusiei și că ar fi mai bine să cedeze în fața Rusiei de îndată! Dembinsky i-a spus acest lucru imediat lui Bălcescu și în același

²⁸⁷ Dezmely, sat, com. Apahida, jud. Cluj.

²⁸⁸ Probabil Paul Kemény, baron și tatăl baronului Louis Kemény.

²⁸⁹ Turkey.

²⁹⁰ Discuția a fost descrisă anterior, dar fiindcă există unele modificări între cele două texte socotim util prezentarea în paralel.

²⁹¹ Imre Szabo (1820–1805), colonel de honvezi și ministru de război în timpul guvernului interimar.

f. 252 timp i-a scris lui Kossuth să afle dacă aceasta era intenția guvernului, pentru că dacă așa se va întâmpla, el nu are nici o intenție să cadă în mâinile // rușilor. Kossuth l-a asigurat că era hotărât să ducă la bun sfârșit războiul sub îndrumarea sa. Dembinsky a început să acționeze imediat. A hotărât să apere linia Mureșului și a Tisei în conjuncție cu Transilvania, pe care spune că o poate păstra încă 6 luni de acum înainte. Are 28 000 de oameni la Szolnok și 20 000 sub comanda lui Vetter. Görgei este acum cu 40 000 de oameni sau mai mult la Komárom, cu austriecii în spatele său și cu rușii în față, la Budapesta. Era hotărât să nu cedeze în fața lui Dembinsky. Era aproape hotărât ca Bem să fie chemat din Transilvania cu toată armata sa și țara să fie lăsată deschisă în fața rușilor și românilor, dar Dembinsky a stabilit contrariul și se temea că secuii nu vor părăsi țara. Nu era adevărat că ministerul s-a destrămat; sunt cu toții la Seghedin în plină activitate ... Este însă adevărat că este un englez la Seghedin, un domn Longworth²⁹², un agent al lui sir Stratford Canning, trimis să cerceteze despre starea lucrurilor de aici și să raporteze mai departe. Bălcescu spune că urmează să formeze o legiune românească și dacă Bem îi alungă pe ruși, îi va urma și va declanșa revolta în Țara Românească. Speră să se poată face pace cu Iancu, dar pare încă legat de ideea că ei vor avea limba lor în comitate²⁹³.

25 <iulie>. Huszar Karolyéé îmi spune că Inczédy s-a întors foarte dezgustat de Bem, care i-a ordonat să meargă în marș prin munți de la Reghin, să ocupe trecătoarea de la Borgo și mai degrabă să se lase tăiat în bucăți decât să se retragă. Pentru această expediție i-a dat 1 000 de soldați și <alți> 15 000 cu lănci, care binenteles că vor fugi la primul foc. Inczédy a refuzat onoarea și a plecat. Se pare că Demascene are doar 2 500 de oameni și cu aceștia se află între Reghin și Târgu Mureș. Deși nu știe nimeni unde este, dușmanul nu s-a retras la Bistrița [...]

27 <iulie>. L-am trimis pe Johann să patruleze în locul meu, căci aveam din nou o mare fierbințeală. Am avut o lungă conversație cu Inczédy, care este în mod neobișnuit dezgustat de bătrânul domn. Bem l-a trimis de la Târgu Mureș la Seghedin cu promisiunea că va găsi 6 000 de oameni, toți înarmați, și cu aceștia urma să acționeze pentru a ataca flancurile dușmanului. În schimb, a găsit doar două companii, dar în câteva zile a sosit un batalion și un număr de lăncieri și cu aceștia urma să avanseze când Demascene a trimis vorbă că era atacat și trebuie să se retragă. Demascene i s-a alăturat în ziua următoare și au avansat, dar au fost din nou întorși înapoi. Inczédy i-a scris lui Bem cerându-i mai multe trupe, spunându-i că lăncierii nu-i sunt de niciun folos căci vor fugi la primul foc, la care Bem i-a răspuns că nu i-a dat oameni care să fugă, ci i-a ordonat să apere // Reghinul chiar dacă își va pierde fiecare om. Inczédy a renunțat la însărcinarea sa. Demascene s-a retras dincolo de Târgu Mureș, deși cel mai probabil rușii nu sunt acolo, pentru că poșta a venit ca de obicei. Trupele din Gherla²⁹⁴ s-au întors la Apahida și la Someșeni și deși Kemeny Farkas vorbește de apărarea orașului, Inczédy spune că

f. 253

²⁹² Longward. Cel mai probabil J. A. Longworth, devenit în octombrie 1851 consul britanic la Monastir, în Imperiul otoman.

²⁹³ Committats.

²⁹⁴ Szamos Ujvar, oraș, jud. Cluj.

este imposibil. A fost ridicat asediul Albei Iulia și Stein²⁹⁵ a pornit spre Deva. Românii deja ne-au atacat o dată trupele aproape de Bărbant²⁹⁶. Makray²⁹⁷ este aici cu toți oamenii săi din Mediaș. Avem vești despre o victorie în Ungaria și se spune că Görgei este la Kittsee²⁹⁸ și va merge în marș spre Viena, dar dacă nu va fi luată nici o măsură Transilvania va fi pierdută.

28 <iulie>. Ieri a fost încă o zi <plină> de vești proaste. S-au întors trupele noastre care au plecat la Sibiu. Se spune că rușii s-au întors la Teaca²⁹⁹. Kemeny Farkas spune că el nu va apăra orașul, ci va ocupa o poziție la Gilău ... Palfy Janos a ajuns de la Seghedin. Spune că nici nu poate fi vorba de pace, că Austria nu a făcut un singur pas în acest sens. El spune că Görgei este singurul om ce ne poate salva. Kossuth pierde repede din popularitate. Rușii par că nu vor să lupte și nu avansează după cum ar putea-o face. Palfy spune că se preferă o alianță cu rușii decât una cu austriecii. Proștii își vor tăia singuri nasurile pentru a le face în ciudă dușmanilor.

29 <iulie>. Ieri am fost în pat toată ziua cu o fierbințeală amețitoare. A început târgul de cai și sunt câțiva cai aici, dar foarte scumpi. Zeyk Miklos³⁰⁰ scrie din Ungaria că au sosit 40 000 de muschete, dar fără paturi de armă.

30 <iulie>. Din nou în pat. Bătrânul Bem a făcut o călătorie în Moldova, i-a fugărit pe ruși și a luat o mulțime de prizonieri și așa mai departe.

1 august. Alaltăieri am fost din nou în pat, dar ieri m-am ridicat fericit că pot să mă bucur de libertatea mea. Forța <militară> de sub comanda lui Kemeny Farkas, care era deja la Turda, a plecat spre Târgu Mureș, i s-a ordonat să se întoarcă la Bistrița, dar din nou a luat comanda spre Târgu Mureș, căci însuși Bem era acolo și dorea să-i atace pe ruși, care sunt la Reghin [...] //

3 <august> ... Bem iarăși face pe prostul și aproape că este pentru ultima oară. I-a atacat puternic pe ruși, <vreo> 16 000, cu 3 000 <de oameni> la Sighișoara și a fost înfrânt după o luptă fantastică ce a durat mai multe ore. În cele din urmă rușii au atacat cu 600 de cazaci și ne-au pus pe fugă. Bem a fost înconjurat, și-a lovit calul, hainele i-au fost găurite în 20 de locuri de lăncile cazacilor și s-a crezut că e mort, dar a reușit să scape cu 8 husari și 4 tunuri. Nu știe nimeni ce s-a întâmplat cu restul armatei. Omul este cu desăvârșire nebun. Kemeny Istvan³⁰¹ îmi spune că Dieta, sau mai degrabă guvernul, a plecat la Arad și nu la Oradea. Comitetul Român, Laurian și ceilalți sunt din nou la Sibiu și și-au trimis ordinele ca românii să se ridice din nou, dar nu par să dorească acest lucru. Oferta noastră pentru pace pare să nu aibă niciun efect asupra lui Iancu, căci a incendiat Alba Iulia până la temelii și se spune că și Thoroczko.

²⁹⁵ Miksa Stein (1810/1811–1860), baron și colonel de honvezi.

²⁹⁶ Borbant, localitate inclusă din anul 2000 în componența orașului Alba Iulia, jud. Alba.

²⁹⁷ Ladislav Makray (1815–1876), locotenent-colonel de honvezi.

²⁹⁸ Oraș, R. Austria.

²⁹⁹ Deckendorff, com., jud. Bistrița-Năsăud.

³⁰⁰ Nicholas Zeyk (1810–1854), om de știință maghiar.

³⁰¹ Istvan Kemény (1811–1881), baron și mare prefect.

6 <august>. Am mers cu Francis la Drag³⁰² să văd rămășițele sărmanei mele herghelii și ce privește tristă am putut vedea. Românii încep să privească din ce în ce mai de sus și vorbesc de ruși ca de izbăvitori lor. Mai mulți dintre cei compromiși într-o crimă comisă la Drag se reîntorc și nimeni nu îndrăznește să-i aresteze. Francis a suferit foarte puține pagube, cu excepția oii sale, <întrucât> casa și herghelia sa sunt aproape așa cum le-a lăsat și hambarul este la fel de plin de fân și porumb ca întotdeauna. O mare parte din fân și porumb este încă netăiat pe drumul de aici, de la Drag ... Tocmai a sosit vestea că Iancu a acceptat amnistia și i se va alătura lui Bem cu 10 000 <de oameni> și va avea rangul de general. Cu aceștia, Bem este pe punctul de a porni spre Țara Românească. Acum este aproape de Mediaș cu 12 000 de oameni. Diferite știri proaste au sosit ieri din Ungaria: că Debrețin a fost ocupat, că Nagy Sandor³⁰³ a fost înfrânt și altele, dar par a fi fără temei. Dieta este încă la Seghedin. Nu este adevărat că românii au ars Alba Iulia și Thoroczkai. Două sau trei case au fost arse printr-un accident la Alba Iulia și la Sfântu Gheorghe³⁰⁴ de <oamenii dintr-un> sat din vecinătate din invidie. <În ce privește> primăria și casele din sărmanul Thoroczkai, acestea sunt complet distruse ...

f. 255 11 <august> Rușii sunt deja la Oradea, guvernul este dizolvat și cauza pierdută, așa încât rușii pot intra în Zalău³⁰⁵ să ne taie drumul spre Cluj oricând doresc ... Holera a fost extraordinar de puternică acolo [la Nușfalău]³⁰⁶, cu nu mai puțin de 5 sau 6 morți în fiecare zi. În Huedin sunt 12 sau 14. Este așteptată cu puțină durere dar cu multă deznădejde... Lângă Crasna³⁰⁷ l-am întâlnit pe Dobocyz, care mergea spre Cluj, dar care a auzit pe drum că rușii sunt acolo și a dat bir cu fugiții, fiind în mod clar înspăimântat. Curând după aceea l-am întâlnit pe Simonyi³⁰⁸ fără uniformă și fugind din Arad, unde spune că rușii sunt la fel <de mulți> ca și la Oradea. Görgei este cu armata sa la Salonta³⁰⁹, dar complet încercuit. El spune că Kossuth este la Lugoș³¹⁰, probabil în drumul său spre Imperiul Otoman. Întregul guvern s-a împrăștiat și fiecare membru încearcă să se ascundă unde crede că va fi căutat cel mai puțin. Este îngrozitor de dezgustat de întreaga armată din Ungaria și spune că mai degrabă ar prefera să fie lustragiul lui Bem decât maior între asemenea oameni ...

Am ajuns la Huedin la cină, unde am găsit o mulțime de ofițeri fugind de la Oradea cu muniție și provizii de tot felul. Am ajuns la Cluj, la 8 în noapte ... În Cluj toți sunt cuprinși de o mare spaimă. Gaal Sandor a sosit cu o armată de 1 200 de oameni și 21 tunuri, singurele rămășițe ale armatei sale. Cea mai mare parte a ofițerilor săi, tot personalul său, cu excepția micului Dobos au plecat în tabăra dușmanului, în frunte cu Szabo Ferdinand. Bem a realizat încă o afacere de genul

³⁰² Probabil vechea localitate Dragalina, astăzi alipită orașului Cluj-Napoca, jud. Cluj.

³⁰³ Alexander Nagy (1804–1849), general maghiar executat la Arad pe 6 octombrie 1849.

³⁰⁴ S'György, oraș, jud. Covasna.

³⁰⁵ Szilagság, oraș, jud. Sălaj.

³⁰⁶ Nagyfalu, com., jud. Sălaj.

³⁰⁷ Kraszna, com., jud. Sălaj.

³⁰⁸ Probabil Louis Simonyi (1824–?), baron și membru al Dietei revoluționare.

³⁰⁹ Szalontha, oraș, jud. Bihor.

³¹⁰ Lugos, oraș, jud. Timiș.

cele de la Ocna Sibiului, la Sibiu, din care a scăpat cu doar 8 husari. Toate tunurile și restul <armamentului> au fost lăsate acolo și armata sa omorâtă sau împrăștiată. Avem aici 4 000 de oameni care sunt în cea mai mare încurcătură, în ceea ce privește ce trebuie să facă. Bethlen Ferry face pregătiri pentru a fugi. Simonyi și bietul Baumgarten sunt aici. Mă tem că, în cele din urmă, totul s-a terminat.

12 <august>. Kayinsky i-a scris lui Kemeny Farkas că vine cu o puternică armată din Ungaria, prin Baia Mare, să atace Năsăud³¹¹. Kemeny Farkas are de gând să i se alăture și să atace dușmanul la Bistrița și Târgu Mureș ... Kemeny Farkas spune că a primit o scrisoare de la minister, prin care îi transmite că românii nu vor ataca dacă nici noi nu-i vom ataca, dar ținându-se cont că rușii nu ni se vor alătura. Bethlen Josi a plecat cu generalul Poltenberg să ducă negocieri cu rușii la Debrețin.

14 <august>. Bethlen Feri a fost trimis la Șimleul Silvaniei, să vadă dacă rușii avansează în direcția aceea și s-a întors spunând că nu sunt ruși acolo. La Huedin a pus mâna pe un evreu care aducea pentru cei de acolo o scrisoare de la generalul rus din Debrețin. Scrisoarea spune că Görgei a trimis un delegat cu propuneri, dar i-a trimis spre aprobare la austrieci. Așa încât se pare că am fost suficient de proști încât să oferim coroana rușilor și am descoperit că nu sunt atât de tâlhari încât să o accepte. El scrie că i-a bătut pe unguri în fiecare bătălie în care au fost implicați deocamdată. Rușii sunt acum la Mociu³¹², în vecinătate, la o zi de marș de aici. S-a hotărât ca trupele noastre să rămână aici, până ce dușmanul se apropie, astfel încât să protejăm orașul de români. Toată lumea este tristă și pare să creadă că, în cele din urmă, într-adevăr totul este pierdut. Pentru prima oară nu mai am nici o speranță. Am primit // scrisori de la Polixenia și Arthur³¹³ ca și de la f. 256 Browne, probabil prin dl Longworth, care a fost trimis de Colquhoun la Seghedin. Un ofițer pe care nu-l cunosc m-a oprit pe stradă și mi le-a dat ... Aici are loc o confuzie tristă în ce privește bancnotele, căci toată lumea își plătește cât poate de repede datoriile și creditorii își închid porțile pentru a evita să fie plătiți. Prăvăliile sunt în majoritate închise, pentru a nu fi obligate să vândă. Browne este foarte indignat de tratamentul de care a avut parte, căci Andrassy a fost trimis să-l înlocuiască fără a fi anunțat. Sir Stratford Canning nu-l va primi deloc pe Andrassy, iar Poarta și alte misiuni i-au urmat exemplul.

15 <august>. Soarta ne este hotărâtă. Azi intră rușii. Totul a fost liniștit ieri până aproape de ora 5, când au sosit doi husari cu știrea că Makray, care a fost trimis în recunoaștere cu o divizie de husari și două tunuri, a fost înconjurat și avea nevoie de ajutor. Totuși, aceștia erau doar fugari, dar la <ora> 6, Josika Geysa³¹⁴ a venit în mare Gaalop la Kemeny Farkas, care deja era călare, și a ordonat să fie dată alarma spunând că Makray, după ce a învins avangarda, a fost forțat să se retragă și acum era între Apahida și Someșeni, iar inamicul deja a ocupat poziția de dinainte. Bineînțeles că întregul oraș era în picioare, dar cu mult mai puțin zgomot

³¹¹ Naszod, oraș, jud. Bistrița-Năsăud.

³¹² Mócs, com., jud. Cluj.

³¹³ Probabil fratele lui John Paget, Edmund Arthur (1810–?).

³¹⁴ Baronul Geza, fiul baronului Nicholas Josika.

decât prima oară. Botzko nu va permite gărzii naționale să plece, căci din această cauză a fost jefuit orașul Debrețin. M-am suit pe bătrânul Leaper și am mers călare până la avanposturile noastre să văd care era de fapt situația, dar erau polonezi³¹⁵ și era prea întuneric ca să pot vedea ceva. Am auzit două trageri de tun de cealaltă parte a localității Someșeni. Am văzut că Josó era liniștit și Sandor acasă, iar după aceea am plecat și am cinat în liniște cu Francis. Pe când mă întorceam, am descoperit că toți militarii au plecat cu muniția de tun și restul și mă îndoiesc să mai fie vreo 20 de soldați în oraș. Aud că orașul s-a predat și probabil că mâine îl vor ocupa. Mulți dintre ofițerii noștri au jucat jocuri de noroc toată noaptea și ieri până la cină, fără să se miște. Oameni care nu aveau nici șase penny³¹⁶ au aruncat jos sute fără să clipească. Harai a pierdut într-o singură noapte 10 000 de florini, mai mult decât a avut vreodată. Nimeni nu știe la ce folosește banii sau dacă sunt bani ceea ce are el.

f. 257 16 <august>. Ieri a fost o zi tristă. Pe când eram la micul dejun, soția lui Johann a venit plângând, spunând că sunt aici cazacii! Mi-am terminat ceaiul, m-am îmbrăcat și am plecat la Farkas; unde am găsit pe Rosalie deloc emoționată. Atunci când magistrații au trimis după caii ei pentru a merge în solie să-i întâlnească pe ruși și să predea orașul ea i-a refuzat: „Căutați caii acelora care au aceleași opinii ca și voi, căci eu îmi dau mereu caii prietenilor, dar niciodată dușmanilor.” Pe când îmi spunea asta, Farkas și Vass³¹⁷ m-au rugat să spun că ar fi fost mai bine // și tot așa. „Ce? Încă vă e teamă? Lașilor! Nu, Paget spune că am dreptate și dacă nimeni altcineva nu are curaj, cel puțin eu am!”. Bravo, micuță tigroaică. Când eu plecam, două trăsură în care erau Nemes Jankó³¹⁸, Grois și alții tocmai plecau cu steagul alb. În timp ce coboram *Magyar Utza*, 5 cazaci tocmai luau prizonier un ofițer de vânători, pentru că ticălosul mergea în întreaga sa uniformă în speranța de a fi prins. Mai mulți cazaci au trecut prin oraș și au plecat spre Mănăstur, fără îndoială că pe post de cercetași ... Pe la ora 10, o mulțime de trupe au început să intre <în oraș> (și după cum am auzit după aceea) cu Urban în fruntea lor, care s-a oprit în partea opusă lui Josó și a glumit cu o față ce a lucrat la Cafeneaua Magda de la <hotelul> Biasini³¹⁹. Un batalion de grenicieri³²⁰, cu o baterie de 6 tunuri, a venit direct după cavaleria ușoară³²¹ și au fost urmați de un batalion de infanteriști ruși. Asemenea unor caricaturi respingătoare de oameni cu coifurile lor tipătoare și cu paltoanele lor lungi zdrențuite, suferind îngrozitor din cauza călduri și a prafului. Corpul principal era format din 4 batalioane de infanterie, 2 austriece și 2 rusești și două divizii de lăncieri frumoși, o divizie de cavalerie ușoară și ariergarda unui batalion rus și 2 divizii de lăncieri. Lăncierii cu

³¹⁵ Poles.

³¹⁶ Monedă divizionară engleză care până în 1971 a valorat a douăsprezecea parte dintr-un șiling, iar astăzi a suta parte dintr-o liră.

³¹⁷ Există două posibilități: baronul Imre Vass (?–1854) sau baronul Sámuel Vass (1814–1879).

³¹⁸ Jankó Nemes (1791–1868), conte și om politic maghiar.

³¹⁹ Hotel întemeiat la începutul secolului al XIX-lea de italianul Gaetano Biasini (1790–1847).

³²⁰ Grenzers.

³²¹ Chevaux Légers.

caii lor, mari și puternici sunt un corp frumos de trupe, sunt și într-o condiție excelentă. Cazacii nu sunt urâți, dar arată foarte murdari și sunt călăreți sălbatici și ticăloși. Pe la 12 am mers la Francis. Ariergarda și-a făcut tabăra în piață și lăncierii în fața cazarmei, restul au plecat la Mănăstur. Curând după aceea, cazacii au adus câțiva soldați răătăciți pe care îi luaseră prizonieri. Nu i-au tratat rău, după cum s-au adunat oamenii în jurul lor ca să-i vadă. Au cerut apă și au fost foarte recunoscători dacă li s-a dat o bucată de pâine. Câțiva dintre polonezii noștri, care se pare că au stat în urmă, au intrat de îndată în serviciul austriac ... Seara am mers la Christine³²², care este bolnavă la pat, foarte doritoare a fi omorâtă de cazaci, dar și foarte supărată că trebuie să-și piardă bancnotele, întrucât proclamația lui Haynau de la Pesta a venit cu pretenții, cerând, sub pedeapsa cu moartea, ca toate armele și bancnotele Kossuth să fie date în 48 de ore. Toți comisarii și alții ca ei care au luat parte la revoluție trebuie să se predea pentru a fi spânzurați. Lázár Moritz³²³ și soția sa nu sunt nici ei atât de încrezători pe cât par. Ca de obicei am luat cina la „Aunts” și am mers acasă la 10,30, totul fiind cât se poate de liniștit. Rușii au dormit sub porți, în piață, cu armele încărcate. Abia am putut trece, căci sub „Aunts” s-au așezat în rânduri duble și am avut greutate în a-mi face drum printre picioarele lor. Par politicoși și liniștiți. Aproape fiecare a adus o pălărie demodată, pornind de la ideea că borurile largi sunt interzise, dar până acum nimeni nu s-a luat de <pălăria> mea. Ei au // promis siguranță atât pentru bunuri f. 258 cât și pentru vieți, precum și că foarte puțini soldați vor fi încartiruiți în oraș.

17 <august>. Ieri au venit din nou să-mi deranjeze micul dejun, cu știrea că orașul era dat jafului de către Urban și că a început deja la Hidelve³²⁴. M-am îmbrăcat și am plecat și până acum am văzut că este adevărat, căci au fost comise câteva abuzuri, deși mărunte, și acelea au fost oprite. Cu excepția lui Rosalie, Marie și Joso, toată lumea din oraș are steaguri negru-Gaalben³²⁵ și au fost obligați să le pună din ordinul <primarului> orașului³²⁶. Se pare că Grois a mers la Urban să-l implore să lase să circule bancnotele lui Kossuth, căci mulți nu aveau alt mijloc de a trăi, dar i-a răspuns că nimic nu poate fi păstrat până când va sosi Wohlgemuth³²⁷. În același timp s-a plâns că nu erau arborate steaguri și dacă nu erau atunci nu putea răspunde dacă vor fi sau nu jefuiți și s-a ordonat conform ordinelor date de magistrați. Micul Pataki are un colonel rus în casă și după cum mi-a a pus steagul afară pentru a nu fi jefuit, dar întrucât colonelul i-a spus „Ia-l, nu te teme de nimic căci atâta timp cât sunt eu aici nimeni nu va intra să producă vreo pagubă, dar dacă dorești pune afară steagul vostru, dar să nu crezi că este

³²² Probabil Christine Zeyk (1803–?), fata conțelui Dominik Teleki.

³²³ Lázár Moritz.

³²⁴ Este vorba despre zona Străzii Mari, adică porțiunea străzii Horea cuprinsă între actualele străzi Crișan și Fericirii, în partea de nord a orașului.

³²⁵ *Schwartz Gelb flags*. Este vorba despre drapelul Imperiului Austriac (acestea fiind culorile Casei de Habsburg).

³²⁶ „Eu nu am pus în nici un moment unul afară și cu excepția instalării soldaților la mine și încercării lor de a-mi lua camerele nu am avut parte de nici o neplăcere” (n. a.).

³²⁷ Ludwig Wohlgemuth (1788–1851), baron și general austriac.

necesar ca să te protejeze”. L-a asigurat pe Pataki că rușii nu sunt dușmanii ungarilor și că îi place mai mult decât pe austrieci. A întrebat de ce ungurii nu l-au rugat pe Leuchtenberg³²⁸ să fie regele lor, iar țara ar fi cea mai fericită din lume. Lazar Moritz a primit o vizită de la un ofițer care trăiește în casă și care vorbește la fel de rău despre austrieci. Aghiotantul generalului rus i-a spus lui Bethlen Farkas că, pe când mergeau în marș în oraș, Urban a văzut niște bieți oameni ducându-și cu ei așternuturile, când pe dată le-a poruncit unor grăniceri să le ia și să le ducă la spital, abuzând de sărmanii oameni care nu făceau nimic altceva decât să încerce să evite să fie date soldaților. Când a venit generalul rus, a ordonat să le ducă înapoi și cum ei șovăiau, spunând că acesta era ordinul colonelului lor, i-a cerut lui Urban să dea ordinul în prezența sa, cu observația „Știi, colonelule, fără dispoziția generalului aflat la comandă este interzis să atingi bunurile cetățenilor”. Muzică rusească în piață și o iluminare forțată în timpul nopții ... S-a întors servitorul lui Czeecz și spune că Czeecz i-a alungat, iar el și Simony fiind concediați, și-au dat jos uniforma și au plecat să se ascundă la Baia Mare, că Kemeny Farkas s-a ascuns la Târgu Mureș și că toți ofițerii au plecat, într-un loc sau altul. Nu-mi pot închipui ceva atât de rușinos. //

- f. 259 18 <august>. Tocmai a venit fără nici o răsuflare Kemeny Istvan (la 6 dimineata), să spună că Görgei a predat armele și că totul s-a terminat. Bem a plecat în marș spre Banat și a fost învins fără drept de apel, la fel ca și Vetter, Guyon și alții. Kornis Karoly³²⁹ a venit ca mesager cu vești. El spune că drumul de aici la Ciucea este presărat de morți. Trupele noastre l-au înlăturat pe Kemeny Farkas și l-au ales drept comandant pe Gaal Sandor. Acum urmează să se unească la Dej cu Kazinsz. Pe când eram la cină la „Aunt's”, doamna Moritz a intrat să ne spună că soțul ei tocmai a fost arestat. Își petreceau acolo seara, când Moritz a fost chemat să meargă la generali pentru niște cai care i s-au furat și când a ajuns acolo s-a văzut prizonier. Biata femeie este șocată de lovitură, dar cel mai groaznic lucru la care se gândește este închisoarea. Nu știu de ce-l acuză, dar cred că i se va imputa arderea Reghinului și atunci bietul tovarăș nu are nici o șansă. Urban este dușmanul lui personal. Am dus-o acasă și când m-am întors am întâlnit un ofițer rus care a spus: „Este trist pentru noi să facem poliție, căci nu așa înțelegem războiul”³³⁰. În piață am întâlnit un cazac ce mergea în plin Gaalop, urmat de o căruță în care se afla sărmanul Moritz și, după cum am auzit după aceea, l-au dus la Josika, i-au dat o cameră bună, pipa și cărțile sale și toate celelalte. Farkas are încartiruit în casa sa un colonel rus și după ce s-au certat la început, a renunțat în cele din urmă și l-a invitat la cină ... În fiecare zi auzim tot mai multe povești despre puțină simpatie care există între austrieci și ruși și este sigur că cineva nu

³²⁸ Maximilian Leuchtenberg (1817–1852), duce, fiul Lui Eugène de Beauharnais și al prințesei Augusta Amalia Ludovika Georgia de Bavaria și nepotul regelui Maximilian I de Bavaria. S-a căsătorit în 1839 cu Marea Ducesă Maria Nikolayevna, fiica cea mare a țarului Nicolae I.

³²⁹ Karoly Kornis (1822–1863).

³³⁰ *C'est un triste métier pour nous de faire la police, ce n'est pas comme cela que je comprends la guerre.*

poate vedea reuniți ofițerii <celor două tabere>. Kemeny György³³¹ are un văr tânăr, honved, în casa sa și l-ar fi predat doar de frică, dar din fericire nu l-au vrut. Kemenyăștia sunt o familie ticăloasă.

19 <august>. Rușii au plecat la Dej și l-au luat pe Kornis cu ei. Dacă trupele tale își predau armele bine, dacă nu atacă. Huedinul a fost jefuit. Acum suntem lăsați aici la mila lui Urban și a câtorva trupe austriece și nu mă voi mira dacă îi vor lăsa pe români să prade orașul. Ieri a fost un duel între un ofițer rus și unul austriac. Rușii nu mănâncă la aceeași masă cu austriecii și ne măgulesc pe zi ce trece mai mult. Sunt aduși de pe drumul ce duce la Ciucea o mulțime de prizonieri, dar marea lor majoritate sunt puși în libertate. Am văzut-o pe <soția lui> Lazăr care se plânge amarnic de obrăznicia ofițerilor austrieci, în timp ce rușii fac tot ce le stă în putință pentru ea. Moritz este închis și va rămâne astfel până când vor veni Clam³³² sau Wohlgemuth. Kornis este atât de prost încât nu poate spune cine i-a dat scrisoare sau orice altceva, așa încât mulți încep să se întrebe dacă nu cumva este vorba de o capcană. El spune că Görgei este la Oradea, nu ca prizonier, ci sub comanda lui Aufsicht. Toată lumea este înspăimântată și nu fără motiv, la gândul că // sunt lăsați la mila lui Urban și că rușii sunt la fel de doriți aici, pe cât erau de urâți acum o săptămână ... f. 260

20 <august>. Ieri a plecat peste hotare știrea că românii vor intra în oraș și-l vor jefui în timpul nopții, dar aceasta a trecut în liniște și deși rușii au plecat cu toții și nu au rămas decât austriecii, nu cred că este vreun pericol. Totuși, nu e nici măcar un suflet aici care să nu-i privească pe ruși ca pe niște prieteni și deja mulți s-au familiarizat cu ofițerii. Ieri a venit un ofițer husar de la Jibou, unde sunt trupele ce au plecat de aici, aducând o scrisoare pentru generalul rus, probabil că au auzit de capitularea lui Görgei și vor să facă la fel. Se spune că în ultima afacere Karoly s-a comportat foarte bine la Huedin sau oriunde era și că dușmanul a pierdut un număr considerabil de oameni ... Sâmbătă românii au trimis vorbă la Vlahă³³³ că dacă oamenii nu le vor trimite 2 000 florini atunci ei vor arde satul. Proprietarii³³⁴ au cerut protecție de la ofițerul austriac și acesta a ordonat ca nici o pagubă să nu fie făcută, mai ales pe moșia lui Barna Josika, căci ei au rămas mereu loiali. Aproape că se spunea că nu contează ce se întâmplă cu ceilalți. Aud că tribunii încep să se arate în oraș, înarmați până-n dinți și doi dintre ei au încercat să-l jefuiască pe Streicher, spițerul. Ducem mare lipsă de bani, nu sunt primite bancnotele lui Kossuth și nu schimbă nici chiar bancnote austriece și *zwanzigers*.

21 <august>. Se spune că vreo 7 000 de austrieci și ruși și-au făcut tabăra pe <dealul> Feleacului și urmează să intre mâine <în oraș> cu Clam-Gaallas și Wohlgemuth. Au primit ordin ca 500 de căruțe să fie gata cu 32 000 de bucăți de pâine. Se pare că vor pleca în marș înainte. Nu se poate ca întreaga poveste despre capitularea lui Görgei să fie neadevărată. Au venit câțiva husari și secui din armata

³³¹ György Kemeny (?-?), baron maghiar.

³³² Este vorba de generalul austriac Edward Clam Gallas.

³³³ *Olah fenes*, sat, com. Săvădisla, jud. Cluj.

³³⁴ Probabil că este vorba de familia nobiliară Josika, ce deținea aici un castel ce a fost demolat în 1920.

maghiară și spun că totul este pierdut și armata împrăștiată. Cel puțin așa spune Kemeny György. El spune că husarii și artileria nu se va preda până când însuși Görgei le va explica și că husarii și-au împușcat atunci caii și și-au rupt săbiile și artileria a pironit toate tunurile. Lazar este în continuare prizonier și are acum 4 soldați în cameră cu el.

f. 261 22 <august>. O zi proastă din nou. Dimineața devreme, trupele austriece au venit în mare număr alături de Clam. Pentru mine a fost de zece ori mai dureros să-i văd pe acești oameni decât <să-i văd> pe ruși. Fiecare casă de pe strada principală este plină de soldați. Husarii secui sunt adunați la Școala de călărie și infanteria stă cu armele încărcate sub porți. Locul de plimbare este și el transformat în tabără. Souvigné este încartiruit în casa lui Sandor. Plânge, se lamentează pentru soarta sa nefericită, spune că sentimentul datoriei l-a împins la asta, că a fost blestemat de propria mamă și așa mai departe. Omul este un ipocrit! Îl laudă pe Bem și trupele noastre. Weston și Truskalafsky precum și alții au părăsit armata pe când erau în Țara Românească. El spune că dacă nu l-am fi urmat pe împărat am fi // câștigat. Îl vorbește numai de bine pe Clam. Românii sunt la Vlaha și și-au făcut tabăra în grădina lui Farkas. Nu par să se grăbească să-și lase jos armele și este posibil ca unii dintre ei să fie pedepsiți. Trupele noastre care erau la Dej au plecat la Jibou și la fel ca înainte se vor uni cu cele care au plecat în marș de aici. Thoroczkai Pali este prizonier la Sibiu. Se spune că Bem a scăpat, că trupele lui au refuzat să lupte. Stein și-a predat armele. În fiecare zi sunt vești noi cum că Görgei nu și-a depus armele, dar cum nu am văzut sau nu am vorbit cu nimeni care să știe ceva despre această problemă, nu sunt sigur.

23 <august>. Trebuie că ceva nu este în regulă cu unul sau altul dintre acești nobili de țară. Cea mai mare parte a trupelor au plecat în această dimineață spre Jibou. Kazinsky și Gaal Sandor s-au unit <cu trupele>. Se spune că au cerut și au obținut un armistițiu, până când vor putea trimite pe cineva la Arad să afle dacă Görgei a despus sau nu armele. Marșul trupelor de aici nu prea pare să aibă loc. Ieri a venit o depeșă de la Clam la cofetar și după ce a citit-o cu voce tare a spus: „dacă într-adevăr este adevărat, stăm foarte prost” și după aceea întregul grup a plecat. Spre seară a fost o mișcare demnă de luat în seamă printre trupe și aproape toți sunt plecați. Există știri despre ajutorul dat de englezi și francezi rușilor la Sibiu, despre retragerea rușilor, dar nimeni nu știe nimic sigur. Ieri Clam a plecat la Vlaha și este foarte supărat că o parte din caii lui Mikes au fost furăți și acolo au fost făcute pagube. Se spune că românii s-au întors pe dealurile lor, nedorind să-și predea armele. Se spune că la Sighișoara au fost găsite scrisori de la Iancu și Axinte în trăsura lui Bem, în care sunt atât de compromiși încât este foarte posibil ca acești eroi să fie spânzurați. Sonini, care face pe timidul și îl extenuază pe fiul meu vitreg și nu-i vorbește de bine pe ruși a zis: „<Mulțumiți> Domnului că pleacă din țară așa de ușor cum au venit”, l-a care Sandor i-a răspuns: „Hei! Dacă nu, am fi de partea lor”. Sonini era afectat sau foarte uimit. El îl laudă pe Clam și în mod clar dorește să mergem să-i facem curte, sub pretextul că vrem să-i explicăm starea țării, arătându-ne oameni cinstiți pentru a fi angajați și așa mai departe, dar mă bucur să spun că, exceptându-l pe Nemes, nimeni nu-l bagă în seamă. Kemeny Feri

este cel care intermediază comunicarea lor, dar pare să fie interesat doar de afaceri, cu toate că Nemes este unul de-al lor. Sonini are pretenția de a fi foarte trist că vechii săi prieteni i-au întors spatele și cere mai mult respect, ținându-se cont de numărul mare de unguri pe care i-a slujit și apărut. Domnul Sebes este unul dintre aceștia, dar din nefericire pentru umanitatea lui Sonini are o soție drăguță cu el. Acest Sebes i-a spus lui Sandor că armata lui Puchner, de 15 000 <de oameni> s-a f. 262 // redus datorită bolii și dezertărilor la 5 000 și cu mare dificultate s-au întors aici. Sonini spune că stăpânul Weston nu o ducea „binișor, ci foarte bine”³³⁵.

24 <august>. Ieri întreg orașul a avut o înfățișare mai veselă și au fost văzute multe fețe care s-au ascuns cu grijă în ultimele 3 sau 4 zile. Aproape toate forțele militare au mers spre Jibou. Mă întreb, oare Drag și rămășițele sărmanei mele herghelii vor fi jefuite sau nu? Urban a fost aici pe timpul nopții pentru a cere ajutor; se spune că a fost învins și a pierdut 10 tunuri, că rușii au stat liniștiți pentru a acoperi retragerea sau, după cum zic alții, pentru a trage în austrieci. Însă este sigur că au în ei o frică grozavă. Înainte să plece, Clam l-a chemat la el pe Grois și a promis să nu ceară 200 000 florini, pe care i s-a ordonat să-i strângă pentru mâine sub povara focului și a jafului. Se spune că înainte să plece austriecii i-au dezarmat pe rușii ce au rămas aici. Austriecii și-au luat cu ei toți răniții și toate căruțele. Se spune că trupele noastre au avansat către Drag. Thoroczai spune că marșul a fost ordonat pentru că trupele noastre au cerut un armistițiu de 3 săptămâni înainte de a-și depune armele, armistițiu pe care rușii l-au refuzat. Astăzi sau mâine vom vedea cine are dreptate. Se spune că Görgei a devenit general în armata rusă și că turcii sunt în Sibiu cu steaguri ungurești. Dacă este adevărat, atunci este o confuzie simpatcă. Am mers să-l văd pe Lazar. Nici vorbă să fie strict supravegheat și oricine poate să meargă la cine dorește. El spune că întreaga afacere este o răutate a lui Urban și că aghiotantul care l-a examinat a zis că trebuie să fie vreo greșală. Nici măcar nu era la Reghin când acesta a ars. De fapt, el spune că Reghinul a fost ars din ordinul lui Betzmann și Dorsner și că însuși Bertzmann a arătat casele care încă nu ardeau pentru a ordona să fie incendiate. M-a implorat să nu spun lucrul ăsta nimănui, dar dacă este adevărat atunci este păcat că acești oameni deosebiți nu plătesc pentru distracția lor ... În camera în care era închis Lazar am găsit o parte din mobila mea.

25 <august>. Ieri toată lumea era șocată. Se pare că Clam doar a amânat perioada în care contribuția în bani urma să fie plătită ca și modul de distribuire <al acesteia>. A spus că nu numai că cei care au case aici vor fi impozitați, dar și că nu dorea ca „cetățenii liniștiți”³³⁶ să nu fie deranjați ca și cum ar fi participat în mod activ la revoluție. Așa încât orașul a numit un comitet și în timp ce au pus jos nu mai mult de 200 de florini, l-a taxat pe Wesselenyi³³⁷, care era absent și nu avea nici o proprietate aici, cu 5 000 de florini, iar pe Bethlen Janos cel Tânăr <l-a taxat> cu 7 000 florini și tot așa. Aceiași cetățeni care ne-au acuzat acum câteva zile suntem tâlhari³³⁸ sunt acum primii care ne consideră radicali. Mă așteptam la o

³³⁵ „ziemlich aber sehr ziemlich”.

³³⁶ „ruhige Bürger”.

³³⁷ Miklos Wesselenyi (1796–1850), baron și om politic maghiar.

³³⁸ Pecsovsics.

asemenea infamie din partea lor, căci concordă cu restul comportamentului lor, dar cu greu mi-aș fi putut imagina că aristocratul model Clam i-ar putea încuraja. Toate bancnotele Kossuth trebuie să fie predate azi și nu este sigur dacă vom primi mai mult de o chitanță // pentru ele ... S-au întors Banffy Josi și Beldovics. Beldovics a devenit rus până în măduva oaselor și spune cu un glas mieros că unii unguri sunt deja condamnați de la șase până la opt ani și mari amenințări <au loc>, chiar și o doamnă <a fost arestată> doar pentru că le-a dat bani și i-a încurajat... Cred că din cauza alarmei orașul este luminat în fiecare noapte.

26 <august>. Ieri au venit din Gaaliția câteva escadroane de cavalerie ușoară. Se pare că armata ce este acum la Dej și Jibou va merge mai departe și alții le vor lua locul celor de aici. Românii nu sunt deloc liniștiți. Soldații au cerut 300 de căruțe din Turda, unde viceprefectul i-a trimis ca răspuns la ordinul dat de un oarecare prefect român ca Turda să fie gata să primească armata română într-o astfel de zi și să se supună unui netrebnic pe care-l numesc prefectul comitatului Turda³³⁹. Pe când un ofițer austriac³⁴⁰ venea ieri prin Câmpia Transilvaniei, a fost jefuit de oamenii lui Iancu, dintre care doi sunt acum în închisoare. Proștii de ei cred că nu sunt în întregime stârpiți, dacă nu i-am bătut, pentru că nimeni nu poate să o facă, deși este în întregime vina noastră și lipsa coordonării. Cel puțin există consolarea că Aiudul va fi răzbunat și acești nenorociți cu greu vor putea fi puși înaintea noastră. Se spune că Josika Samu³⁴¹ și Lajos³⁴² au refuzat amândoi să ocupe vreun post aici și că Iancu s-a întors ... A venit Ferentz ... să ne spună că Fülep, fostul instructor de husari, a fost arestat ... Probabil că Fülep este arestat din cauza condamnării lui Roth și dacă așa stau lucrurile, Dumnezeu să-l ajute. Cu fiecare zi aud tot mai multe cazuri de distrugeri. Bancnotele lui Kossuth au fost toate predate, întrucât cauza noastră este acum pierdută și singura speranță să obținem ceva în schimbul lor este să le dăm. Deși nu există niciun pericol în a le păstra, ele nu au niciun folos. Sărmanul bătrân Bethlen are doar 15 florini după ce și-a predat bancnotele și niciunul dintre copii săi nu-l poate ajuta, cu excepția lui Janos, care nu este aici. Bethlen Feri nu are nici măcar 50 de florini. Thoroczkaei are câțiva ducați și s-a oferit să-i împartă cu oamenii sărmani ... Aud că sute de asemenea oameni sunt în aceeași situație. Sunt hotărâți să ruineze țara prin orice șiretenie. Este o bătaie de joc să spui că poți obține contribuția în bani de la asemenea oameni.

27 <august>. Se spune că s-a renunțat la contribuția în bani sau, cel puțin, la tipul pe care-l doreau cetățenii cinstiți. Trebuie să obțin numele celor care au făcut parte din comisie pentru reîmpărțirea sa, ca să nu fie uitați. Bieții noștri tovarăși din Jibou și-au predat armele și ofițerii sunt cu toții reținuți acolo și se spune că vor fi trimși la Oradea. Peste tot drumurile sunt pline de honvezi // care se întorceau acasă fără bani sau mâncare și așa cum poate fi bănuț, jefuind pe oricine și orice găseau în cale. Am auzit de 6 dintre ei, care s-au întors în satul lor, după ce au

³³⁹ *Prefect of the Thorda Committat.*

³⁴⁰ Ulterior autorul a menționat și numele acestuia: *Nerok*.

³⁴¹ Samuel Josika (1805–1860), baron și om politic maghiar.

³⁴² Lajos Josika (1807–1891), baron și om politic maghiar.

petrecut trei zile cu prune necoapte și *kukuruz*. Tocmai am primit în casă soldați pe care trebuie să-i adăpostim și să-i hrănim. Cum nu am nici bucătar și nici bucătărie, este o problemă dificilă, dar Szilvasy mi-a promis că se va ocupa el de partea de gătit pentru mine. Sunt peste 40 de prizonieri în liceu, iar orașul a primit ordine să pregătească mai multe camere. Beldovics mi-a promis că-mi va procura o carte publicată de Șaguna în limba germană și conținând toate ororile comise de unguri asupra românilor. Au fost publicate la Viena caricaturi, în care Teleki Sandor și Katona Miklos sunt reprezentați spânzurând țărani și arzând sate în comitatul Covasna³⁴³. Baldovics l-a văzut pe Richardson³⁴⁴ la Cernăuți³⁴⁵. Spunea că pleacă de aici spre Lvov³⁴⁶ și de acolo la Komarom pentru a conduce tunurile împotriva fortăreței. A scris în *Wiener Zeitung* o descriere a călătoriei sale la Târgu Mureș și a ororilor pe care le-a văzut pe drum. A publicat împotriva noastră și în ziarele englezești. Are o grămadă de bani, ceea ce a fost suficient pentru Christine să exclame imediat că este un spion. A fost la Iași. Lordului Palmerston i s-a cerut în Parlament o compensație pentru vinderea bunurilor doamnei Horația Weston la Cluj, dar el a răspuns că în momentul în care s-a căsătorit cu un ofițer austriac a pierdut orice drept la protecția oferită de Anglia. //

³⁴³ *Kovar*.

³⁴⁴ Pe 29 martie un căpitan Richardson era în Iași.

³⁴⁵ *Csernovics*, azi oraș în Ucraina.

³⁴⁶ *Lemberg*, oraș, Ucraina.

THEODOR KÖNIG

(?–?)

Biografia lui Theodor König rămâne, deocamdată, puțin cunoscută. Din textul relatării sale de călătorie reiese că s-a aflat în București din primăvara anului 1849 până în cea a anului 1850. Ulterior a călătorit în Ungaria și Austria. Foarte probabil, Theodor König, originar din Germania, a venit în Țara Românească împreună cu una dintre armatele de ocupație, după reprimarea revoluției pașoptiste muntene. A călătorit și în Serbia, după cum rezultă dintr-unul din capitolele lucrării sale, unde, de altfel, a încercat și o comparație între aceasta și Țara Românească, două teritorii aflate la interferența intereselor a trei mari imperii.

Theodor König se remarcă, în lunga serie de călători străini prin spațiul românesc, prin verbul său caustic. El nu a fost deloc impresionat de situațiile și de oamenii întâlniți. Termenul său firesc de comparație, lumea occidentală, în speță spațiul german, nu își găsea egal în societatea bucureșteană, mai bine cunoscută de autor. În opinia sa, doar anumite aspecte negative fuseseră imitate de boierimea din Țara Românească. Critica sa la adresa educației și moravurilor acesteia a fost foarte dură, împinsă uneori până la pamflet. Prezent la balurile date în București în onoarea comandanților militari ruși și otomani, König a avut prilejul de a asculta discuțiile boierilor și de a-i cunoaște direct. A considerat ca inexistentă o stare socială aflată între boierime și țărănime. Soluția ideală pentru reformarea socială și morală a Țării Românești ar fi fost, în opinia lui Theodor König, incorporarea acesteia în Rusia și aplicarea unor măsuri dure, punitive, de către țar. Singura latură interesantă a lumii românești pare să fi fost trupa de operă italiană aflată la București. În ciuda neîncrederii manifeste a lui Theodor König în potențialul spațiului românesc, relatarea călătoriei sale la București rămâne un izvor interesant, prin perspectiva cu totul deosebită asupra unei lumi aflate în plină schimbare.

Despre Theodor König au scris: Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 620–621; Paul Cernovodeanu, *Călători străini din vremea revoluției de la 1848, războiului Crimeei și epocii premergătoare Unirii*, în „Biblioteca Bucureștilor”, an II, nr. 12, 1999, p. 6–9.

THEODOR KÖNIG

Imagini din viață și din călătorii în Răsărit și Apus¹

București

Februarie 1849

p. 5 Și iată-mă acum în țara strugurilor, a porumbului și a nebuliei. Sunt aici în pompa și larma orașului valah² și văd peste tot deșert și sărăcie.

¹ Traducere după Theodor König, *Lebens- und Reisebilder aus Ost und West*, Josef Mar und Komp., Breslau, 1852, p. 5–169.

² *Wallachischen*.

Pe când natura nobilă <și> blajină scoate peste tot la iveală noblețea sufletului, chiar și în rătăcire, minciuna³ nu știe să își ascundă sărăcia sufletului nici sub mătase, nici sub aur. Ah! Iar aici se găsește pe toate drumurile și la fiecare pas asemenea sărăcie sufletească poleită cu fantasmagorii și luciu. // Cu felinarul filosofului grec mă învârt încoace și încolo, mă rotesc, îmi întorc ochii în toate colțurile și direcțiile și pândesc oameni, oameni care să aibă însușirile principale ale ideii de om, deci de pildă: o inimă în corp și creier în cap; caut fapte care au sângele curat, nervii sănătoși și al căror spirit este viu; dar caut aproape de fiecare dată în zadar. Iar soarele valah stă deasupra mea greu ca plumbul și apăsător [...].

p. 6

Trebuie ca omul să fie un sclav al locurilor, trebuie să fie ființa sa atât de supusă așezării geografice a locuinței? Sau există greșeli ale creației și la oameni, așa ca la cai? //

Viața de familie, cea prin care națiunile civilizate⁴ se mențin și se ridică, cea care dă statului civilizat cetățeni cinstiți, nu se regăsește nici în Moldova⁵, nici în Țara Românească⁶. Și atunci, tineretul unde trebuie să își formeze o inimă caldă, dacă nu sub aripile viguroase ale dragostei de mamă?

p. 7

Atunci, unde își poate transforma omul egoismul înăscut în capacitate de sacrificiu, dacă nu în sânul familiei ce răspândește dragoste și devotament?

Aici, de îndată ce copiii ajung la nouă sau zece ani – și chiar și până atunci, sunt crescuți de o guvernantă uscată sau de un magistru posac – sunt dați din casă, fiindcă atunci aparțin deja clasei inconfortabile de *enfants terribles*. Nu vor să fie deranjați. Deoarece bărbaii și femeile sunt foarte indulgenți și toleranți unii cu ceilalți, nu se dorește să cuteze cumva copiii // să facă vreo observație neplăcută.

p. 8

Căsătoria are aici o singură piatră de temelie, un liant, ce apără de divorțul iute – și acesta este așa-numitul tact, ce dă tonul ei. În lume este o pereche credincioasă, fericită. Acasă fiecare are camere, prieteni, dispoziții, plăceri separate.

În ceea ce privește învățarea și restul creșterii în familie, există și aici o stare de lucruri foarte diferită.

Aici, starea profesorilor⁷ este ca cea a amfibiilor⁸, între boierimea mică⁹ și poporul aservit¹⁰. Oricine ține aici o lecție este numit profesor, indiferent dacă de dans, scrimă, înot sau filosofie.

Profesorii sunt în cea mai mare parte francezi, literați¹¹, care citesc Racine și Corneille cu băieți de 10–12 ani, îi învață pe de rost Virgiliu și țin foarte mult ca elevii// să nu răspundă niciodată doar cu da sau nu, așa cum dictează Biblia, ci întotdeauna cu *oui, monsieur!* sau *non, madame!* Ei spun: „este de-a dreptul împotriva *politesse* să fie lăsat deoparte la un răspuns sau la o întrebare *madame* sau *monsieur*”.

p. 9

³ Popanz.

⁴ *Gesittete Nationen*.

⁵ *Moldau*.

⁶ *Wallachei*.

⁷ *Lehrerstand*.

⁸ *Amphibienartig*.

⁹ *Niederem Adel*.

¹⁰ *Bedientenvolk*.

¹¹ *Schöngeist*.

Prestigiul acestor oameni este redus, soarta lor adesea de plâns.

În anul 1848, soția principelui care domnea pe atunci în Țara Românească a pus ca bona ei să fie pedepsită cu bătaia numai pentru că aceasta, cu ocazia unei acuzații curioase, ar fi răspuns la spusele „recunoașteți acum, tremurați!” cu „principesă, tremur numai în fața lui Dumnezeu!”. Cu vreo 200 de ducați, doamna mândră a liniștit totul, și chiar și pe aceia nu ar fi avut nevoie să îi plătească, dacă zisa bonă nu ar fi fost o străină și nu s-ar fi pus sub protecția consulului său. //

p. 10 *Haute volée* din amândouă principatele a renunțat în toate privințele și la limbă ca și la naționalitate. Se vorbește, se mănâncă și se dansează franțuzește. Dacă sunt mai mulți boieri (nobili) laolaltă și doar între ei, vorbesc întotdeauna greaca nouă – fapt ce se trage din vremurile de când Poarta trimitea ca principii în aceste țări hospodari¹² greci.

Tinerii¹³ sunt trimiși la Paris la 15 sau 16 ani, ca să își desăvârșească acolo studiile. După câțiva ani, se întorc de acolo plictisiți, câteodată și ruinați. Nu foarte dăruți de la natură – fiindcă moștenesc ca o boală moleșala trupeză împreună cu mărginirea spirituală de care aceasta este legată – fără o educație care să confere spiritului lor un avânt mai înalt, ajung un fel de creaturi hibride¹⁴, îi maimuțăresc pe francezi în feluri care stârnesc râsul, fără // să aibă măcar o scânteie din spiritul lor, o fibră din sufletul lor suplu.

Trufia elegantă a francezilor ajunge la ei o înfumurare prostească, a lor fermecătoare *nonchalance* – o mojie necioplită, grimasele lor – schimonoseli dezgustătoare.

Limba maternă, adică cea valahă, este lăsată parveniților¹⁵ și țăranilor. Ultimii au vorbirea doar ca singur semn că nu aparțin urangutanilor. Una peste alta, aceștia trăiesc din mămăligă¹⁶ (un fel de prăjitură din porumb¹⁷), din pepeni, struguri uscați și din bătaie, pe care domnii și stăpânii lor, boierii, le-o dau din plin, ca să îi silească să muncească.

p. 12 Este o trăsătură a acestor țări, ca prin popor să se înțeleagă aproape întotdeauna doar boierimea. Cele trei milioane și jumătate // de ființe omenești, care nu sunt boieri, sunt socotiți probabil pești, fiindcă au sânge nemaipomenit de rece, în ciuda celor 45 de grade latitudine, și fiindcă sunt gustos pregătiți pentru ca domnii din vârf să îi înghită cu plăcere.

Femeile de aici sunt aprige, arzătoare ca vântul Sirocco¹⁸ și în ciuda acelei *tournure* pariziană și a unui umor mușcător, fără educație și seci ca predica unui călugăr. – Se pot trăi mii de aventuri galante cu ele; dar în spatele ochilor negri ca noaptea, scăpărători, alunecoși, este noapte, iar în spatele sânilor umflați este deșertăciune și goliciune. [...] Voluptatea este lipsită de gust estetic, fără acel

¹² *Hospodare.*

¹³ *Die Junker.*

¹⁴ *Zwittergeschöpfe.*

¹⁵ *Spiessbürger.*

¹⁶ *Mamaliga.*

¹⁷ *Türkischem Weizen.*

¹⁸ *Sirocco*, vânt cald, foarte uscat, bate dinspre deșertul nord-african spre Europa meridională și Orientul apropiat.

necesar *bon goût*. // Femeile valahe nu sunt ca pariziencele, originale în slăbiciunile lor, nu au maniere în păcatele lor, nu roșesc aproape deloc; și o fac, aceasta nu se observă, fiindcă sunt boite. Iubesc din cale afară toate soiurile de ambiguități, de aceea trebuie să fii tare și să riști un *mauvais sujet* cel mult! – Dar în vocea și surâsul cu care spun așa ceva se simte, fără îndoială: *mais vous êtes un agréable mauvais sujet et je suis tout-entière à votre disposition!* – asta înseamnă, cu cât mai multe vă permiteți, cu atât mai mult aveți dreptul să sperați la tot. p. 13

Amândouă principatele, Moldova și Țara Românească, erau cunoscute ca fiind pentru Roma ceea ce Siberia este încă astăzi pentru Rusia. Aici erau trimiși (după căderea Daciei) răufăcătorii romani, erau înființate colonii. Mai târziu, aceștia au format sub numele de *Romunen*¹⁹ un popor care însă s-a amestecat cu slavii. // Din secolul al treilea până în cel de al zecelea s-a auzit puțin de <acest p. 14 popor>, deoarece, temător, s-a retras din fața hunilor, alanilor, gepizilor, avarilor, longobarzilor și bulgarilor migratori în Munții Carpați. În veacul al paisprezecelea s-au fondat Moldova și Țara Românească. Dar un uriaș groaznic a apărut la hotarul de sud-est al Europei. A înaintat cu pași uriași; în zadar s-a străduit marele Petru să îi smulgă aceste țări creștine. Pacea de la Prut a silit principatele la jugul otoman. Mai târziu rușii au luat din nou protectoratul acestor țări.

Ungaria

Martie 1849

[...] Locuitorii Transilvaniei au trimis, speriați de maghiari, o deputație²⁰, p. 15 chiar două, la București, la generalul Lüders; imploră ajutor grabnic. Lüders raportează la Petersburg, iar de acolo vine răspunsul: trebuie așteptată invitația împăratului Austriei, dar, în orice caz, cazacii sunt orânduți la graniță. Țarul știe, că Austria trebuie să roage, dar știe și că trebuie să ajute, chiar dacă nu este rugat. Căci la cauza Ungariei se alătură cea a Poloniei și // poate și altele, care se opun p. 16 politicii Petersburgului.

În sfârșit vine invitația Austriei. Trupele rusești orânduite la graniță pătrund în Transilvania. Aceasta se întâmplă în ianuarie. Consulul francez și cel englez fac fețe prelungi, diplomatice. Solemnitate, dacă nu chiar indignare, se vede pe fețele lor. Trimit curieri acasă. Trebuia să se creadă că Europa va fi revoltată de această intervenție. Acum, vom vedea! [...]

[...] Românii se bucură în liniște, însă foarte în liniște, că Rusia este ocupată p. 20 în altă parte. Le doresc ungurilor toate cele bune, mai ales pentru că speră, ca din roadele unei victorii hotărâtoare a cauzei ungurești câteva vor putea cădea în Țara Românească.

¹⁹ În original în text.

²⁰ *Deputation*.

Dar în ciuda tuturor acestora îi auzi vorbind cu un rus și blestemând pe maghiari fără reținere. Caută, în această privință, să își ascundă gândurile în spatele cuvintelor.

Aprilie 1848

p. 21 Bem, acest polonez îndrăcit, acest artilerist iscusit, i-a vânat pe austriecii din Transilvania, // a luat Brașovul și Sibiu și astfel a ajuns stăpânul Transilvaniei.

În condiții jalnice au fugit soldații austrieci dincolo, în Țara Românească. În zdrențe și murdărie, în parte fără arme, înfomețați și bolnavi, s-au târât cu miile spre București, căutând ajutor la consulatul austriac. Dar consulatul nu putea ajuta mii. De aceea s-a jertfit consulul rus. Împreună cu boierii și boieroaicele a oferit câteva reprezentații de vodeviluri franțuzești. De acolo s-au câștigat sume însemnate; iar bieții, înfomețați, bolnavii ostași austrieci au putut fi ospătați și îngrijiți.

p. 22 Trebuie să se recunoască, acești funcționari ruși din străinătate au un ciudat // dar, de a face să se vorbească despre ei, să se alăture străinilor. Nu arareori se întâmpla la București ca români sau chiar germani, cărora li s-a făcut vreo nedreptate, să caute protecție la consulatul rusesc; și atunci sigur o găsesc. [...]

p. 23 [...] Aici la București, atât de aproape de teatrul unui război sângeros, ucigător, într-un oraș unde nu arareori și poate chiar și acum se încrucișează politica a două imperii, se petrece mai mult ca niciodată și, cel puțin pe față, nimeni nu se preocupă nici de război, nici de politică.

Rendez-vous valah

Aprilie 1849

p. 35 [...] Aici nu există suflet și poezie în inima femeilor ci doar josnică lăcomie, egoism cinic; voluptate anostă, neșlefuită, fără spoială estetică; pasiune furtunoasă și sălbatică fără elanuri înalte și devotament.

Cât de rar se vede aici un chip cu oglinda curățeniei și nevinovăției, un ochi care să clipească către voi spiritual și credincios, o gură care niciodată nu a lăsat să scape un cuvânt vinovat. Cochetăria mânăjită și voluptatea ofilită se plimbă pe aici, strălucesc, provoacă simțurile și dezgustă spiritul. Dacă o femeie germană iese o dată într-atât din hotarele strâmte ale așa-numitei sfere a bunei-cuviințe, încât să vă îngăduie un *rendez-vous*, cu atât mai delicat veți merge înaintea ei, cu atât ea va veni către dumneavoastră. //

p. 36 Aici se merge sătul, dacă nu plictisit de *tête-à-tête*. În urmă cu câteva săptămâni mi-a spus o boieroaică, care la un bal mascat mă găsisese pe jumătate ațipit pe un divan: „De ce atât de plicticos și de plictisit?”

„Nu îndrăznesc să mă măsoar cu dumneavoastră,” – am ripostat impertinent – „îmi impuneți!”

„O Doamne”, – a continuat surâzând – „trebuie să bateți la ușă; apoi vi se va deschide!”

„Ei, atunci, ciocănesc!” am strigat și i-am așezat mâna mea pe acel loc, unde după socoteala omenească ar trebui să bată o inimă.

Să nu mire o asemenea îndrăzneală. Mai târziu voi vorbi pe larg despre balurile mascate bucureștene și se vor auzi și alte lucruri cu totul diferite. Asemenea mici renghiuri pline de îndrăzneală nu atrag acolo atenția, sunt găsite pline de spirit.//

La un bal al principelui domnitor, unul dintre cei mai înalți funcționari ruși de aici a sărutat, în prezența soției sale, o boieroaică, de asemenea căsătorită, pe umăr [...]. p. 37

S-a întors, l-a privit zâmbind în ochi și a spus cu o fermecătoare năzdrăvănie: „*bis monsieur*” ceea ce înseamnă, după cum se știe, „încă o dată”.

Câțiva domni s-au apropiat și a fost încheiată o dispută, cine dintre aceștia doi ar trebui să se mire cel mai mult.

Câteva zile după întâlnirea mea cu acea mască, am primit următorul bilet, parfumat din plin cu paciuli: „Domnul meu, Dumneavoastră germanii sunteți un popor teribil de plicticos și cu sângele rece! Au trecut cinci zile de la a noastră *rencontre*, și // ție încă nu ți-a trecut prin cap să vorbești cu mine. Cine riscă să bată p. 38 la ușă nu mai are dreptul de a se întoarce cu mâna goală. Ești așteptat mâine la orele 8 seara, *rue Podul Mogoșoaiei*²¹, nr...”

A doua zi mă găseam într-un salon micuț, dar foarte elegant, cu o doamnă necunoscută mie, cam de 25 de ani, mulțumitor de drăguță și nespus de galeșă. [Urmează conversația purtată cu doamna.]

Români și turci

Aprilie 1849

Împrejurul Bucureștiului²² se află în prezent în afară de ruși și 15 000 de p. 50 turci, pentru a apăra pe români de prostii și pentru a menține ordinea legală.

În anul 1848, românii au fost suficient de nebuni ca să spună: în țara lor nu ar fi totul în bine și în ordine. Flecăresc întotdeauna ca francezii, țin discursuri despre libertate și egalitate și adunări pe o câmpie, pe care o numesc câmpia *de la liberté*. //

Tinerii valahi – nu vorbesc, desigur, despre pușinii care ar fi avut <cu p. 51 adevărat> motive și scopuri nobile – arzând după aparențe și strălucire, încinși cu săbii puternice, împopoțonați cu steaguri naționale și cocarde, au trimis o deputație la principele Bibescu, care murea de frică, și au strigat: *vive la liberté et la fraternité!*

Un exaltat nebun a tras chiar un foc de armă asupra nevinovatului principe, care, alungat din scaun și chiar fără să știe ce se dorește, a fugit.

S-au așezat, au scris punctele importante ale unei constituții²³ moderne, l-au numit proiect de constituție și l-au trimis printr-o deputație la sultan.

²¹ *Bodumogoschoi*.

²² *Bucharest (Bukurescht)*.

²³ *Konstitution*.

Chiar nu vreau să trec sub tăcere <faptul> că printre conducătorii acestei răscoale erau mulți oameni care aveau ceva nobil în fața ochilor. Dar dezavuez
p. 52 <faptul> că unuia singur dintre ei // îi era limpede ce ar fi o revoluție, cum se naște și cum s-ar putea conduce. O revoluție nu se face; ea trebuie să fie o chemare zgomotoasă, generală, a istoriei universale, un strigăt de frică și de nevoie, care aruncă în aer într-unul din cele mai adânci feluri poporul disperat, călcat în picioare, și îi zdrobește lanțurile. Aici s-au jucat de-a așa ceva, a fost farsa unor băieți. Aici nu poporul a răbufnit într-un strigăt de nevoie, ci 500–1 000 <de oameni>, cei mai mulți tineri, care nu au priceput chiar deloc gravitatea lucrurilor.

În Principate există numai două stări, cea a boierilor și cea a țăranilor. Burghezie²⁴ nu există aici; căci o mână de cizmari, croitori și vânzători de stafide nu este deloc o stare burgheză. Țăranul român însă este prost, greoi și leneș; și nu
p. 53 cunoaște nevoia, foamea, lipsurile. În Principate, un om nu moare de // foame și suferință. Ce l-ar împinge deci la o revoluție? Nu are mari pretenții, căci mereu găsește de mâncare într-o țară unde, <chiar> în lipsa brațelor de muncă, pământul dă nenumărate roade fără nici cea mai mică urmă de cultură. După libertate nu poate cu adevărat tânji, el, care nu a gustat-o niciodată, nu a văzut-o la alții și aproape că nu îi știe nici numele.

În orașele mari, starea meșteșugarilor constă aproape numai din străini, germani și francezi. Această <stare> este bogată sau desfrânată. În ceea ce privește pe desfrânați, muncesc trei zile pe săptămână iar în celelalte patru fumează și beau. Când nu se ajung cu banii, mai lucrează alte câteva zile. De lucru găsesc mereu. Sunt la mare căutare și sunt plătiți enorm.

p. 54 Rămâne doar boierimea. Boierimea însă nu va înfăptui o revoluție. // O schimbare pe tron, o revoltă, da; însă nu o revoluție; cu atât mai puțin boierimea muntenească sau moldovenească; dar despre acestea vom auzi și mai departe.

Capii răscoalei au încercat totuși să facă propagandă, au răspândit idei egalitariste²⁵ în rândul poporului și astfel au adunat într-o zi o mulțime de 200 000 capete la București.

Dar acolo a pătruns o mică armată turcească; iar oamenii s-au risipit ca vrăbiile în vânt. Doar aproape 500 de tineri, între care o parte a miliției, s-au luptat ca lei pe unul dintre dealurile de la marginea orașului. Au dat chiar un atac și au luat un tun. Totuși au fost învinși până la urmă. O mulțime dintre ei au fost împușcați, alții cruțați. [...] //

p. 55 Între timp rușii au înaintat, iuți ca fulgerul, deși nu îi chemase nimeni. În zadar s-a grăbit comisarul turc să trimită un curier cu vestea; totul era ca înainte. Fuseseră acolo și sunt și acum.

De la acest moment, păziți de ruși și turci, românii se poartă foarte cuviincios și potrivit <situației>, fac plecăciuni adânci și supuse, își căsătoresc fiicele cu ofițeri ruși și câțiva, puțini la număr, își trimit fiii în armata rusească. [...]

²⁴ *Bürgerstand.*

²⁵ *Kommunistische Ideen.*

Bucureștiul și balurile sale mascate

București este <un oraș> imposibil de descris, <atât este> de rău <este> construit. p. 79
Acolo un incendiu distruge des părți întregi de oraș. Locuitori are cam 100 000.

Casele sunt foarte urâte și din cauza ulițelor înguste, dar mai cu seamă murdare, stropite cu noroi.

Se construiește puțin; căci cine are capital câștigă între 15 și 30 de procente prin împrumuturi, deși prin lege sunt rânduite doar 12. Concurența nu este cunoscută acolo.

Orașul este așezat pe <malurile> unui // râu murdar și mic, pe numele său p. 80
Dâmbovița²⁶, dar despre care s-au făcut următoarele frumoase versuri: „Dâmbovița apă dulce, // Cine te bea nu se mai duce” [...], cu două înțelesuri, totuși.

De străzi drepte nu poate fi vorba aici. Sunt preferate „drumurile întortocheate”.

De la revoluția franceză din 1848 a început să fie pavată strada principală, care ține loc de promenadă²⁷, pentru că, în orice caz, este dorit un bulevard bun.

Oamenii cu stare, adică aceia care pot închiria o birjă sau au un echipaj propriu, nu merg niciodată pe jos. – La cei care merg pe jos privesc cu dispreț. – Poate că nici un alt oraș din lume nu are atât de multe trăsurile ca Bucureștiul. // Cel p. 81
mult St. Petersburg poate fi o excepție.

Vizitii sunt în cea mai mare parte ruși și anume scopiți²⁸. Acești oameni, care în Rusia formează o întreagă sectă, se căsătoresc de tineri, dau naștere unui copil și apoi se mutilează, atât bărbații cât și femeile. Îi recunoști de îndată. – Nu au niciodată barbă, gălbejiți, o figură veștejită, iar limba vorbită de ei este frumoasă și searbădă.

În apropiere de oraș se află un fel de grădină publică. Acolo, lumea bună merge cu trăsura sau călare, toamna și primăvara între ceasurile 1 și 3 ale amiezii iar vara între 8 și 10 seara. Acolo însă nu se afundă prin frumoasele alei ale grădinii, asta ar fi pentru parveniți și în nici un caz la modă²⁹. // Se plimbă de-a p. 82
lungul uliței prăfuite, unde se împing și se împung, se privesc prin lornion³⁰ și se salută. O asemenea baie de noroi și praf se cheamă a ieși la promenadă.

Cina se ia în București între 4 și 6. Masa cuprinde de obicei 8 până la 10 <feluri> iar la serbări 15 până la 20 de feluri de mâncare. Doar că bucătăria nu are gust, felurile de mâncare sunt grase și uleioase. Uleiul înlocuiește untul, care acolo este un articol de lux.

Lumea aleasă călătorește vara la țară; iarna însă nu trece o zi fără să se adune la teatru sau la o serată sau la un bal.

Și apoi la carnaval! Carnaval divin! Baluri mascate cerești, unde se găsesc turci, greci, ruși, germani, francezi, români ș.a.m.d. adevărați, unde libertatea neîngrădită și egalitatea vă umflă pieptul, unde eu // m-am adresat boieroaicei p. 83

²⁶ Dembowitza.

²⁷ Ring.

²⁸ Verschnittene, sectă religioasă apărută în Rusia.

²⁹ Fashionable.

³⁰ Lorgnettirt.

țesute din catifea, mătase și strălucirea lunii cu același familiar „tu” ca și fetelor de la prăvălii, emoționate și melancolice *grisettes*³¹!

Armata Rusiei

Noiembrie 1849

- p. 107 [p. 92–106 Autorul face câteva considerații asupra organizării armatei rusești]. De altfel, în ceea ce privește Principatele Dunărene, le doresc să ajungă cu totul sub Rusia, cât mai repede cu putință. Căci doar țarul ar salva puțină măduvă rămasă în aceste țări. I-ar trimite pe nervoșii fii de boieri, pe jumătate distruși de chefuri și trândăvie, în Caucaz, și care nu ar fi ucis prin împușcare ar trebui să se însănătoșească. I-ar învăța să muncească pe țărani leneși și proști, înainte de toate cu pușca și baioneta. Istoria³² ar despărți din nou ce nu se potrivește, iar civilizația viitoare ar găsi, cel puțin, un popor trupest sănătos, zdravăn.
- p. 108 În ceea ce privește creșterea teritorială a statului rus, istoria ne învață prin // foarte multe pilde foarte desfătătoare că aceasta nu este o primejdie pentru Europa. Rusia nu îi va înfuleca niciodată pe germani sau pe francezi.
- Dacă un copil primește prea multe feluri sățioase de mâncare se îmbolnăvește și suferă de colici.

Opera italiană la București

Decembrie 1849

- p. 109 De obicei, la București se află, în timpul verii, o trupă de actori din Franța. Acești oameni joacă, în general, bine, aleg bine piesele și le reprezintă potrivit. Dar *vaudevilles* în sine sunt searbede și triviale. Nu există miez, nu există un schelet. Un talmeș-balmeș de cuvinte și gânduri azvârlite la grămadă, compun un întreg hazliu, care trezește mușchii râsului, dar nu pot în nici un chip să satisfacă interesul estetic.
- p. 110 Fiecare nație are părțile sale slabe. Cea mai slabă, la francezi, este chemarea // de a scrie sau aplauda comedii proaste. O comedie franțuzească nu este altceva decât o plimbare <însoțită> de glume nereușite. Francezul știe să glumească, dar nu are umor; are gust, dar nu și un sentiment adevărat al frumuseții. La el, gustul a devenit maximă. [...]
- Nu mai puțin merge și valahul, cu încântare, să admire vodevilul.
- p. 111 Râde, bate din palme și strigă cu cele mai vii gesturi: doar un francez înțelege // să vorbească, să scrie, să compună versuri și să fie plin de spirit!
- Iarna însă se află aici o operă italiană bună.

³¹ Termen ce desemna femeile cochete din clasa muncitoare.

³² *Mutter Geschichte*.

În această țară, în care aproape nu se găsesc școli, unde copiii țăranului cresc precum animalele, fără profesor și învățătură, unde preoții țin de pătura cea mai disprețuită și de jos a societății, unde drumurile groaznice te schilodesc iar căruțele de poștă sunt de nedescris – unde multe mii de mile pătrate din cel mai bun pământ zac în paragină, deoarece le este lene și sunt amărâți – în această țară zdrențăroasă există o operă italiană bună!

Aici am cunoscut pentru prima oară muzica italiană. Că se deosebește de cea germană, ca și conștiința de neam italienească de cea germană, se înțelege de la p. 112 sine. Artele // și științele sunt florile și fructele pârguite ale unui neam. [...]

[...] Muzica italiană este în orice caz mai comodă și, de aceea, mai iubită de p. 116 cei mulți. Când, împreună cu un român, am ascultat „Hughenoții” lui Meyerbeer³³ la Viena, acesta a plecat de la operă după actul al treilea, cu cuvintele : „Cu totul de nepătruns; însă nu am venit aici ca să mă dedau studiului. Astea nu sunt sunete, astea sunt hieroglifice.”

Așadar, la București, există o operă italiană cu adevărat bună.

Să nu se creadă însă, că aici se merge la operă pentru a asculta muzică. // Cel p. 117 puțin, aceasta din urmă este doar un lucru cu mai puțină importanță, important cel mult pentru galerie.

Seara trebuie petrecută, *passer la soirée*, trebuie *raisonniren*, făcut paradă de *bons mots*. *On fait de l'esprit*.

Lumea bună deține toate lojile. Pune stăpânire pe ele cu mult timp înainte. Acolo este mai în siguranță de orice legătură cu brutalitatea. Se simte bine doar printre oameni de rasă aleasă, cu sângele albastru, printre ființe *comme il faut*.

Pe lângă acestea, oamenii aleși oferă un spectacol oribil, privesc prin lornion, cochetează, fac scandal, iau înghețată, limonadă și o duzină de alte răcoritoare. Din contra, oamenii care stau în stal pot, spre deosebire de filistini, să se bucure de toate cu ușurință, în fugă, aproape fără cheag. Trebuie să se arate cel puțin blazați, dacă nu sunt, deja, cu adevărat.

În pauzele dintre acte se petrece o adevărată migrațiune. //

Se fac vizite și se fac câteva remarci pline de spirit asupra actorilor.

p. 118

Era vorba despre două cântărețe; o mare doamnă, care, odinioară, ca pariziancă, a jucat un rol necunoscut în orașul ei de baștină, dar care prin căsătoria cu un boier a fost ridicată deasupra tuturor bârfelor, spunea: „Neobișnuita diferență dintre ele poate fi descrisă în două vorbe; una este *une belle fille*, cealaltă *une belle personne*.”

Observația era plină de spirit și potrivită; căci amândouă erau frumoase; dar prima (*belle fille*) <era> o frumusețe pur și simplu plastică, o frumusețe în formă; cealaltă (*belle personne*) <era> o figură fermecătoare, care nu își ascundea lumina ci înțelegea să o facă să strălucească, să fie orbitoare; o frumusețe conștientă. //

Românii o privesc minunându-se pe pariziancă și își șoptesc unul altuia: p. 119 „Doar franțuzoaicele au spirit!”

³³ Giacomo Meyerbeer (Jakob Liebmann Beer, 1791–1864), compozitor german, autor al mai multor opere. *Hughenoții* a avut premiera la Paris, în anul 1836.

Martie 1850

p. 147 Câtă vreme generalul rus Lüders încă se lupta cu „rebelii maghiari” din Transilvania, românii îl blestemau cu patimă. Când, mai târziu, s-a întors la ei cu trofee de victorie, a fost cinstit ca salvator al patriei. S-au trimis la el deputații ca să îi ureze fericire, să îi mulțumească, a fost sărbătorit, i-a fost oferit un bal.

Se știe că la curtea rusească se vorbește mai mult franțuzește, se joacă mult, p. 148 <oamenii> se ruinează *pour // l'honneur*, se produc intrigi, se țin din când în când amante – așa cum se întâmplă de fapt la toate curțile, și se merge tot timpul la operă, care la Petersburg este mereu foarte plină; pe scurt, se duce, din toate puterile, o nefirească *savoir vivre* ce sare în ochi, adică educație modernă, gusturi școlite. Așa cum țarul este pentru cei mai mulți dintre ruși Dumnezeu, așa este văzut modul de viață de la Petersburg ca un soi de religie.

Prin urmare, înalții ofițeri și funcționarii civili își dau toată silința să imite, peste tot în țară, dar mai ales în străinătate, să ducă acest fel <de viață> modern, iubit la curte.

Orașul București a dat un bal pentru ruși. Ca urmare, rușii trebuiau să arate că înțelegeau să cucerească și inimi, nu doar orașe și că știau să se arate și ca niște cavaleri, nu doar soldați temuți. Trebuiau să îi răsplătească <pe români>. // Dar p. 149 trebuia să fie ceva cu adevărat nemaivăzut. [...] În acest scop, armata rusă din București a strâns, împreună cu înalții funcționari civili, 6 000 de taleri.

Dar în tot Bucureștiul nu există nici un loc potrivit. Nu se putea supa în aceeași sală în care se dansa. Iar două săli mari într-o singură clădire nu se găseau.

Dar cu bani și cu muncă se poate ridica orice. Cele mai mari două saloane de dans ale orașului se găseau la aproape 400 de pași unul de celălalt, iar între ele reședința unui boier. Au fost spărți pereții celor trei clădiri și, de la un salon la altul, au fost înălțate, pe coloane înalte, locuri de trecere acoperite și împodobite cu p. 150 gust. În casa boierului – care a cedat-o foarte bucurat pentru acest scop – // a fost adus un cor și iluminatii splendide; și astfel, toate greutățile au fost înlăturate.

Cu 6 000 de taleri, oriunde se poate pune pe picioare o petrecere cu adevărat drăguță; dar mai cu seamă într-un oraș ca Bucureștiul, unde o asemenea serbare publică strânge o mulțime de neamuri diferite, ceea ce dă festivității un lustru foarte neobișnuit.

Trebuie să vă gândiți la un cerc foarte mare de doamne frumoase și urâte, de o eleganță foarte pariziană, strălucitoare și luxoasă.

Unele sunt încărcate cu pietre prețioase și tot felul de podoabe de o valoare enormă. Altele bat la ochi prin costumul ales. Cel mai bine sunt reprezentate copilele sudului, cu pieptul voluptuos și ochii negri, jucăuși, și cu mișcările ca de p. 151 șarpe. Franțuzaica grațioasă, cu lânzeala provocatoare, // nemțoaica cuviincioasă, cu privirea cuminte și îngândurată, rusoaica cu tenul proaspăt și trăsăturile puternice, pronunțate, sunt amestecate printre acele copile ale sudului.

Înăuntru și alături de acest cerc stau în picioare bărbați <purtând> cele mai deosebite costume și uniforme. Pașa turc, plin de aur, de briliante și risipă; ofițerul

rus, în uniformă strălucitoare, împodobită cu decorații. Principele domnitor al Țării Românești, înconjurat de curtenii săi, care, cu teamă și răbdare, caută să prindă o privire fugară a prea milostivului <domn>. <Este prezent> corpul diplomatic, consulii Franței, Angliei, Greciei, Rusiei, Prusiei ș.a.m.d., cu minele grave, pline de secrete de stat.

Pe chipurile lor, naționalitatea este minunat întipărită. S-ar putea scrie o etnologie.

Și bătrânii boieri, cu bărbile lungi și albe // <poartă> caftanul³⁴ larg și căciula p. 152 înaltă³⁵.

Este o mulțime minunată, colorată, o devălmășie curioasă, stranie, orbitoare, zgomotoasă și care dezamăgește!

Această societate, adunată într-o sală mare, bogat împodobită, decorată peste tot cu arme, arme rusești, cu o iluminatie care aproape te orbește și cu două coruri muzicale foarte bune care se luptă pentru un premiu – are, fără îndoială, ceva foarte original și, la prima vedere, orbitor. [...]

Căci pe cât de luxoasă și de strălucitoare era pe dinafară această societate, pe p. 153 atât de neplăcute îi erau sunetele și gesturile.

Ceva apăsător, forțat, împovăra nefiresca bucurie generală. O privire furișă de invidie sau ură strălucea ici-colo în ochii fulgerători ai unui turc când trecea câte un rus cu pasul mândru. Pentru o clipă, chipul unui român, care doar câteva secunde mai înainte făcuse declarații fierbinți de prietenie unui rus sau unui turc, arăta groază și înverșunare. Pe scurt spus, lipseau armonia, buna înțelegere, sinceritatea, libertatea.

Se dansa, da, însă se dansa ca pe ouă; era veselie, dar asta cerea încordare; se glumea, dar fiecare cuvânt era pus în balanță.//

S-a surpat noaptea, către ora două. Cavalerii au luat brațul câte unei doamne p. 154 și s-a trecut așa, în perechi, prin coridorul lung, împodobit pe amândouă părțile cu crengi groase de brad și lămpioane colorate, în sunetul muzicii și cu veselie; acum era una nesilită.

Masa din cealaltă sală era imensă; totuși nu era de îndeajuns. O treime dintre domni a cinat în picioare, bucuroși că au prins privirea pe care o căutaseră cu strădanii nesfârșite.

Vinul era bun. [...]

Din cauza doamnelor dornice să danseze nu s-a zăbovit mult la supeu. S-au întors în salonul de dans. Doar câțiva ofițeri tineri, care din cauza locului strâmt veniseră prea târziu, și câteva bărbi albe, care // nu se despart ușor de tovarășii de p. 155 pahar, au rămas în urmă. Cineva m-a invitat și pe mine să mai aștept, și fiindcă nu mai aveam chef să dansez, am rămas.

Aproape de mine stătea un francez, care ajunsese deja la acea frumoasă stare sufletească, în care nu mai există pe lume nici viciu, nici suferință. Când m-am ridicat, m-a apucat de braț și <a început> să pălăvrăgească cu ușurința franțuzească despre tot felul de lucruri diferite, în timp ce la sfârșitul fiecărui discurs striga cu glas tare după șampanie.

³⁴ *Tunika.*

³⁵ *Römermützen.*

Între timp, șampania se dusesse pe drumul vinului, adică fusese băută, deci i-am făcut cunoscut că ar trebui să înceapă <să bea> alt fel <de băutură>.

Dar nu a ajutat la nimic. Striga și mai disperat după șampanie.

p. 156 Ca să scap de el, m-am legat de // de ceva ce spusese cu puțină vreme înainte despre libertatea țării sale și am spus așa cum se spune câteodată o frază banală: „– Nu sunteți deloc liber, domnul meu. Să atârni de cerul gurii este o sclavie ca oricare alta!”

Cu aceste vorbe vroiam să părăsesc sala, când un ofițer rus mi-a tăiat calea și mi-a imputat că am vorbit despre sclavie, ceea ce ar fi foarte nepoliticos.

Fără să îmi lase timp să mă explic, a strigat către camarazii din apropiere: i-am făcut sclavi.

p. 157 Din nefericire, erau numai ruși neaoși³⁶, care nu înțelegeau franțuzește și care se mai și găseau într-o stare de agitație. Francezul se topise; iar eu mă aflam singur între 20 de ființe amenințătoare, dezlănțuite, care îmi dădeau limpede de înțeles, // că trebuia să mă aștept la ceva neplăcut pentru trup și care nu îmi permiteau vreo explicație.

Nu știu sigur ce ar fi ieșit pentru mine din această îmbulzeală, dacă nu ar fi intrat la timp un colonel pe care îl cunoșteam și nu ar fi lămurit neînțelegerea. [...]

Aristocrație și birocrație românească

Aprilie 1850

p. 164 Către voi mă îndrept acum, dragi proprietari de hoteluri și hangii din Germania. Căci sunteți o spiță omenească bună, politicoasă, deși un pic prea risipitori când vine vorba despre „milostive domn”, „domnule baron”, „înălțimea voastră”, ș.a.m.d.

Dacă vreun muntean sau un moldovean vine la voi și trece în registrul vizitatorilor titlul foarte răsunător de „conte” sau „prinț”, atunci să nu faceți plecăciuni adânci în fața acestor oameni. Căci, mai întâi, nu mai suntem în // vremurile când se făceau plecăciuni în fața simplelor titluri, și, în al doilea rând, vă fac cunoscut că în Moldova și în Țara Românească nu există de fapt baroni și conți, iar printre domnii care se intitulează „prinți” sunt chiar mulți, care au în vinele lor tot atâta sânge princiar cât am eu regal, deși mă numesc, de 27 de ani, „König” <rege>.

Și dacă i-ați putea întreba, cuviincios, chiar pe aceia care au pretenții întemeiate la titlul princiar, despre descendența lor, veți avea marea surpriză de a afla că strămoșul unuia a fost vânzător de portocale iar al altuia nimic altceva decât fiul unor Țigani.

Boierimea moldo-valahă este un lucru cu totul deosebit! Ține de funcții iar acestea de favoruri. //

p. 166 Principele domnitor al acestor două țări are dreptul neîngrădit de a împărți funcții și ranguri după plăcere și după bunul plac. De fiecare funcție <administrativă>

³⁶ Stockrussen.

se leagă o anume stare a boierimii, astfel încât, cine este un favorit al principelui și urcă în funcție, câștigă mereu sânge mai curat, până când, în cele din urmă, ajunge, prin mila stăpânului său, un nobil în deplinul înțeles al cuvântului.

Anumite studii și examene nu sunt cerute pentru a ajunge într-o funcție <administrativă>. Pe cine numește înălțimea sa, pe acela îl și inspiră. Pe cine preferă ca ministru al justiției, acelaia îi intră în cap, pur și simplu peste noapte, cuprinsul *corpus juris* și filosofia dreptului a lui Hegel, și după o asemenea iluminare, nou-numitul ministru al justiției trece imediat la treabă.

Boierii tineri sunt educați până la 15 sau 16 ani de un *gouverneur* sau *professeur* parizian, după cum am spus și mai devreme. Mai târziu merg la Paris și își desăvârșesc acolo // studiile. Întorși în patrie, se fălesc cu manierele și modele p. 167 franțuzești, râvnesc la mila înălțimii sale și apoi sunt făcuți unul agă (șef al poliției), altul ofițer ș.a.m.d.

Nobilii sunt numiți, în general, boieri, dar se despart cu tărie în trei cinuri. Un boier de cea mai joasă stare nu are deloc trecere, este o persoană obscură.

Prințul domnitor este ales mereu pentru șapte ani. *Par hasard* domnește însă arareori mai mult de doi sau trei ani. Comisarul turc îl propune sultanului iar Rusia încuviințează. Renta sa constă din 50 000 de ducăți. Veniturile colaterale trebuie însă să depășesc cu mult <suma> hotărâtă.

De obicei, după doi sau trei ani de domnie izbucnește o mică revoltă; <principele> este depus și este ales unul nou. //

[...] Fiul prințului domnitor se numește beizadea³⁷, fiul principelui. Copiii p. 168 unei beizadele nu mai sunt nobili, dacă o funcție sau o mare moșie nu le asigură boierimea sau rangul în societate. – Nu se poate deosebi clar, ce e mai sus, banul sau boieria. Oricum, banul stă nespus de sus; mai sus decât aiurea.

Cine părăsește o funcție își păstrează titlul de boierie legat de aceasta, dar nu îl poate transmite copiilor. [...] //

O mare familie boierească poate, de asemenea, dacă se află în vrăjmășie cu p. 169 noul domnitor, să piardă mereu din starea boierească; iar un fiu de Țigan care se bucură de favorul stăpânului său poate urca treptat până la cea mai înaltă treaptă de boierie.

Boierimea românească nu este, prin urmare, decât o urmare a toanelor princiare. Nici nu are ca scuză, ca altundeva, strălucirea marilor fapte cavalierești strămoșești. O nebulie lipsită de temeieri este o nebulie care nu poate fi iertată! [...]

³⁷ *Beyzades (Behsadeh).*

ANDREW ARCHIBALD PATON (1811–1874)

Deși este unul dintre cei mai prolifici călători din zona balcanică, biografia lui Andrew Archibald Paton are multe lacune. Fiul lui Andrew Paton, șelar și antreprenor pentru guvernul englez, și al Annei Gilchrist, s-a născut la data de 19 martie 1811. Despre copilăria, adolescența și perioada de desfășurare a studiilor nu știm nimic. Însă în 1836, la vârsta de 25 ani, părăsește orașul Neapole, pentru a se îndrepta către Viena și mai apoi spre spațiul sud-est european. Călătorește nu numai în Europa, dar și în Egipt și Siria. După numirea lui George Lloyd Hodges (1792–1862) la fruntea consulatului din Egipt în 1839, Andrew Archibald Paton este angajat ca secretar particular al acestuia. Apoi, devine atașat pentru probleme politice al consulatului englez din Siria. Aici este subalternul diplomatului și viitorului mareșal englez, Hugh Henry Rose, baron de Strathnairn (1801–1885). Astfel, în perioada 1839–1842 adună, fără îndoială, informațiile necesare pentru publicarea lucrărilor de mai târziu dedicate acestui teritoriu¹. În 1843 este numit consul general în Serbia, ocazie ce-i va permite realizarea unei călătorii în interiorul acestei țări. Impresiile au fost publicate în lucrarea *Servia, The Youngest Member of the European Family or a residence in Belgrade and travels in the Highlands and woodlands of the interior during the years 1843 and 1844*. În anii următori realizează o călătorie în Croația și Dalmația, care, de asemenea, își găsește încununarea în paginile altei lucrări². Proiectul unei noi călătorii în Banat, Transilvania și Ungaria ia naștere cu ocazia revoluției din 1848–1849 și se concretizează imediat după înfrângerea revoluționarilor la Șiria (13 august 1849). În toamna anului 1849 pornește spre Ungaria, pentru ca în ianuarie 1850 să fie deja în mijlocul sașilor din Transilvania. Impresiile de călătorie din perioada octombrie 1849 și ianuarie 1850 au fost publicate în cotidianul „The Times”. Andrew Archibald Paton nu este la prima incursiune pe teritoriul Ungariei și al Imperiului Austriac, cea dintâi călătorie având loc aici în 1839. Ca atare, însemnările adunate în *The Goth and the Hun or Transylvania, Debreczin, Pesth and Vienna*³, poartă amprenta comparațiilor de ordin istoric și a reflecțiilor politice, ceea ce le face și mai importante. Trecând prin Banat și Transilvania, Andrew Archibald Paton a fost preocupat să vadă și să înregistreze urmările revoluției, asediul Timișoarei fiind un exemplu în acest sens. Pornind de la ceea ce a putut vedea la fața locului, de la investigațiile făcute printre locuitori, a reușit să reconstituie un moment important atât din istoria locală cât și din cea a istoriei militare a României.

Profitând de noul context internațional, Andrew Archibald Paton își republică cele trei scurte lucrări sub un nou titlu, *Researches on the Danube*⁴, răspunzând interesului pe care publicul îl manifesta față de Principatele Române și Balcani. În 1862 îl găsim la Ragusa și Bocca di Cattaro, unde îndeplinea funcția de consul. Aceasta este ultima demnitate importantă deținută de el înainte de a pleca dintre noi (5 aprilie 1874).

Informații despre Andrew Archibald Paton se pot găsi la Cornelia Bodea, *De la J. Paget și A. A. Paton la C. Boner și A. J. Pattersson* în Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, R. W. Seton-Watson și românii (1906–1920), vol. I, 1988, p. 3–7.

¹ Andrew Archibald Paton, *Melusina: a new Arabian night's entertainment*, London, 1860; Idem, *A history of Egyptian revolution*, 2 vol., London, 1863.

² Idem, *The Highlands and Islands of the Adriatic, including the Southern Provinces of the Austrian Empire*, London, 1849.

³ Idem, *The Goth and the Hun or Transylvania, Debreczin, Pesth and Vienna in 1850*, London, Richard Bentley, 1851.

⁴ Idem, *Researches on the Danube and the Adriatic or contributions to the modern history of Hungary and Transylvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria*, 2 vol., Leipzig, F. A. Brockhaus, 1861.

Gotul și hunul⁵

Capitolul VI

p. 28

Banatul – Descrierea geografică – Bogățiile minerale – Etniile din Banat

Istoria Banatului

Banatul⁶ este cornul abundenței nu numai al Ungariei, dar al întregului Imperiu austriac; chiar și Lombardia⁷, destul de favorizată de natură, trebuie să cedeze locul Banatului Timișoarei, iar pentru a găsi un pământ asemănător trebuie să mergi până în Delta Nilului. Acest lucru poate fi lesne înțeles, dacă ne gândim că părțile joase ale râurilor, având mari cantități de aluviuni, sunt, în mod inevitabil, cele mai bogate; și dacă ne raportăm la hartă vom vedea că, printr-o configurare geografică deosebită, Banatul are parte de cele mai bune spălări de aluviuni⁸ ale Tisei⁹, Mureșului¹⁰, <râului> Sava¹¹, Dunării¹². <Banatul este> pătrat, în măsura în care formele geografice se apropie de figurile geometrice, iar granița estică închide lanțul carpatic cu un început, pe care l-am mai întâlnit oarecum la Bratislava¹³. Granița de nord este Mureșul, de unde se varsă în unghiuri drepte în Tisa, aducând cu sine spălările aluvionale ale Transilvaniei¹⁴.

Tisa, granița de vest a Banatului, aduce cu sine humusul Ungariei de nord și, pentru că granița de sud a Banatului este Dunărea, chiar înainte de a fi îngustată de stăvilarul natural al Porților de Fier¹⁵, această parte a Banatului se formează din aluviunile râului Sava, cu toți afluenții săi din Banat, din chiar crestele care se înalță deasupra Mării Adriatice. În multe părți ale continentului râurile sunt centrifuge, dar aici, printr-o combinație ciudată, sunt centripete, fără să formeze o mare sau un lac; Porțile de Fier fiind suficient de adânci și apropiate pentru a reține

⁵ Traducerea s-a realizat după *The Goth and the Hun*, vol. II din *Researches on the Danube and the Adriatic or contributions to the modern to the modern history of Hungary and Transilvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria*, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1861. Andrew Archibald Paton, profitând de contextul politic, care aducea în atenția publicului Principatele Române, a hotărât reeditarea lucrărilor sale mai vechi, printre care și cea apărută în 1851 și menționată mai sus.

⁶ *The Banat*. Explicația dată de Andrew Archibald Paton, în notă, etimologiei numelui: „Ban înseamnă duce, deci Banat înseamnă ducat. Confuzie cu Țara Românească. Teritoriul aflat la est de Carpați formează Banatul de Severin și cel de la vest, Banatul Timișoarei”. (n. a.)

⁷ Lombardy.

⁸ Alluvial washings.

⁹ Theiss.

¹⁰ Maros.

¹¹ Save.

¹² Danube.

¹³ Presburg, oraș în Slovacia.

¹⁴ Transylvania.

¹⁵ Iron Gates.

p. 29 sita în bazinul Dunării, un baraj pentru a depune humusul și a filtra // apele care acoperă fața pământului.

Aflat la 45 de grade latitudine și, deci la mijlocul <drumului dintre> Ecuator și Pol, Banatul este, din toate aceste motive, grâнарul Imperiului austriac și produce un grâu de o calitate ce nu se regăsește în nicio altă provincie imperială. Partea estică, fiind deluroasă, este mai potrivită culturii viței de vie, care este de o calitate bună, sortimentele sale semănând vinurilor Moselle¹⁶ și Rhine¹⁷.

Bogăția minerală a acestei părți a Banatului nu este mai puțin remarcabilă. În valea Mehadiiei¹⁸, talentatul și ingeniosul nostru compatriot, contele general Hamilton, un soldat din școala prințului Eugen¹⁹, a redescoperit în 1736, acum mai bine de o sută de ani, acele izvoare sulfuroase recunoscute în întreg Imperiul Roman pentru puterea și eficacitatea lor. În minele mari de cărbune de la Oravița²⁰, aproape de Bela Crkva²¹, regele Ungariei ar deține o comoară mai valoroasă decât tot aurul de la Schemnitz²² și Kremnica²³, dacă s-ar realiza – așa cum se dorește – capătul căii ferate ce va trece prin întreaga Ungarie până la Timișoara²⁴. Dincolo de aceste dealuri se ridică culmile trufașe ale Carpaților²⁵; și aici falnicul Gugu²⁶ își ridică vârful cu aproape 8 000 de picioare²⁷ deasupra nivelului mării, în timp ce și cele mai joase trecători permit unei forțe reduse să reziste intrării unei armate. Deci, tot ceea ce am spus, într-o ocazie anterioară despre importanța militară a poziției dintre Tisa și Carpați, se aplică și Banatului care este, metaforic vorbind, o fortăreață la scară mare, Mureșul fiind șanțul din interiorul cetății. Cetatea Timișoarei este cheia către această fortăreață naturală, asediul de o sută șaptezeci de zile fiind cel mai memorabil și episodul cel mai palpitant al întregului război, dar în această închisoare asediatorii maghiari nu au intrat niciodată, deși două treimi din cei din garnizoană erau morți sau în spital.

Dacă trecem de la geografia militară și fizică la cea politică, descoperim că Banatul nu este mai puțin important. Ungaria este numită de Csaplovics²⁸, pentru variatele sale naționalități, Europa în miniatură. Banatul merită, în aceeași măsură

p. 30 // desemnarea de Ungaria *in parus*, pentru că în nicio altă parte a regatului nu sunt etniile atât de diverse. În nord se găsesc sate ungurești, în vest <sate> sârbești, în sud și vest colonii germane și câteva așezări ale bulgarilor și ale altor etnii, dar

¹⁶ Vin produs de trei țări: Franța, Luxemburg și Germania. Denumirea provine de la râul Moselle.

¹⁷ Vinuri albe produse pe valea Rinului, în Germania.

¹⁸ Vale of Mehadia. Mehadia, com., jud. Caraș-Severin.

¹⁹ Eugen de Savoia-Carignan (1663–1736), prinț de ~ și feldmareșal al Sfântului Imperiu.

²⁰ Oravicz, oraș, jud. Caraș-Severin.

²¹ Weisskirchen, oraș în Serbia.

²² Oraș și centru minier în Ungaria.

²³ Kremnitz, oraș și centru minier în Serbia.

²⁴ Temesvar, oraș, jud. Timiș.

²⁵ Carpathians.

²⁶ Muntele Gugu (2291m.), face parte din masivul Godeanu, și se află între munții Țarcu și munții Retezat.

²⁷ Unitate de măsură a lungimii, egală cu aproximativ o treime dintr-un metru.

²⁸ Csaplovics Janos (Johann) (1780–1847), scriitor maghiar.

baza populației sunt românii, pe care, pentru a-i distinge de locuitorii principatelor turcești de la Dunăre, îi vom numi daco-romani²⁹. [...]

Din aceste populații, trei milioane locuiesc în Imperiul Austriac, în mare parte în Banat și Transilvania. // Italia și-a dezvoltat propria civilizație și nu a avut p. 31 nevoie nici de artă, știință sau literatură din Germania; dar Austria în mod sigur este în întregime îndreptățită a primi mulțumirile și simpatiile românilor de la Dunăre. Din 1714–1779, Banatul a făcut parte în întregime din Imperiul austriac și în acea perioadă aspectul ducatului a fost schimbat în întregime, de la cel al unui pașalâc turcesc dezolant la cel al unei provincii europene prospere și înfloritoare. Au fost cheltuite milioane, de către cabinetul de la Viena, pentru construcția marelui canal de navigație care lega Timișoara de confluența Tisei cu Dunărea; pentru drenarea mlaștinilor, așezând colonii germane pe pământurile recăștigate și reconstruind Timișoara (capitala) în stilul cu adevărat luxos al lui Ludovic al XIV-lea³⁰, pasiunea cea mai dragă a lui Carol VI³¹. Datorită acestui interregnum al unei guvernări îmbunătățite între 1718–1779, adică o perioadă de 60 de ani, Banatul nu seamănă în niciun fel cu interiorul Ungariei; și dacă un străin ar avea ochii legați ar bănui că a fost readus în centrul Europei în loc să se apropie de frontiera turcească. Efectele acestei perioade se văd nu numai în străzile drepte, porțile italiene și poate prea modelatele podoabe, de pe fațada Timișoarei, dar și în izbitorul și palpitant contrast pe care coloniile germane îl arată neamurilor asiatice³², slave și romane³³ din jurul lor. Chereștur³⁴ este ultimul sat maghiar prin care am trecut în drumul meu spre Seghedin³⁵; acolo, întreaga înapoiere se sfârșește și la Sânnicolau Mare³⁶, un oraș cu 17 000 locuitori, majoritatea germani și doar în parte români, civilizația reîncepe. Casele sunt bine construite și clădirile publice au chiar pretenții arhitecturale; și pentru ca să nu fiu părtinitor, am dedicat acestei părți a Banatului cinci zile, incluzând și o excursie în satele de pe Mureș și peste tot am găsit același lucru – partea germană a satului cu ogrăzi curate, cu ziduri vopsite în alb, cu storuri de tip venețian, vopsite în verde, iar în Cenad³⁷, pe Mureș, frontoanele // caselor p. 32 acoperite cu o tencuială ornamentată cu modele ciudate, cornuri ale abundenței, ghirlande de flori și arabescuri; să fiți siguri, nu întotdeauna arată cel mai bun gust, ci hărnicia, disciplina și împrejurările cele mai simple.

Casele sârbești nu sunt atât de frumoase, iar cele ale românilor sunt cele mai rele dintre toate; ogrăzile lor fiind cele mai murdare și dezordonate. Românii sunt

²⁹ *Daco-Romans*. Deși Andrew Archibald Paton folosește numai această denumire, deoarece nu există descrieri sau trimiteri dese la locuitorii Principatelor române, care să determine o confuzie în citirea textului, se va utiliza de acum înainte termenul de români pentru a-i desemna pe locuitorii vorbitori de limbă română din Banat și Transilvania.

³⁰ Ludovic al XIV-lea (Cel Mare, Regele Soare) (1638–1715), rege al Franței și al Navarrei (1643–1715).

³¹ Carol al VI-lea (1685–1740), împărat romano-german, rege al Boemiei și Ungariei (1711–1740).

³² Poate fi vorba de maghiari, ei făcând parte din familia de popoare fino-ugro-turcice.

³³ Români.

³⁴ *Kereztur*, sat, com. Beba Veche, jud. Timiș (la granița cu Serbia și Ungaria).

³⁵ *Szegedin*, oraș în Ungaria.

³⁶ *St. Miklos*, oraș, jud. Timiș.

³⁷ *Csanad*, com., jud. Timiș.

oamenii cei mai leneși și, dacă li se reproșează <lipsa> hărniciei și a cumpătării, răspund: „Domnul, care are grijă de vrabia ce nu se duce niciodată la slujbă, cu siguranță va avea grijă și de mine, care nu lipsesc nicio duminică de la biserică”. Răbdarea cu care germanul muncește este depășită doar de răbdarea cu care românul își așteaptă norocul; are o politețe naturală încântătoare, întru totul în concordanță cu trecutul de descendent degenerat al romanului civilizat; și conturul minunat al feței, tenul închis, sandalele antice³⁸ sunt pe de-a întregul în contrast cu îmbrăcămintea și înfățișarea țaranului din Suabia³⁹, blond, ce este cel mai încăpățânat și nepoliticos din câți îți poți închipui.

Țăranii germani sunt într-atât de porniți pe procese încât există un proverb printre proprietarii de pământ: „Pe cât de mulți sunt țăranii suabi pe atât de multe sunt procesele”. Dar colonistul german, în ciuda atitudinii sale nepoliticoase, care degenerază în avariție, a independenței sale care ajunge până la încăpățănare, este, din punct de vedere moral, fizic și intelectual, superior romanului⁴⁰. Acest lucru este demonstrat nu numai de locuințele lor și de persoane, dar și prin alte semne; spre exemplu: grâul din același sol are <un preț> cu 20% mai mare în piața din Timișoara, dacă a fost cultivat într-o gospodărie germană și nu într-una românească. Apoi, mulți germani au servitori români; dar cu greu se poate găsi în tot ținutul un servitor german într-o gospodărie românească; ca și în Canada, unde oricine poate vedea mii de muncitori irlandezi angajați de patronii englezi și scoțieni – arareori sau niciodată un scoțian <angajat> la ferma unui irlandez.

p. 33 Într-o dimineață anostă am ajuns la Sânnicolaul German⁴¹, moșia contelui N**, care m-a rugat // să-mi petrec alături de el câteva zile, în drumul meu spre Timișoara. Era un sat german, sau mai degrabă un orașel de 17 000 de locuitori, foarte bine construit și purtând cu sine pecetea confortului și a prosperității; deși existau plângeri obișnuite despre suferințele cauzate de război la Sorok, un sat mare prin care am trecut în drumul meu, nu am putut descoperi o singură casă care să nu fi fost arsă sau lăsată fără acoperiș. Conte N*** era, cu excepția familiei Kis<s>, cel mai mare moșier din Banat, cu toate că <ambii membri ai familiilor nobiliare> intraseră în grupări <politice> diferite; Kis<s>, care era un ofițer hugar austriac⁴², a rămas alături de tabăra lui Kossuth⁴³ și Batthyany⁴⁴, în timp ce contele N*** s-a alăturat imperialiștilor. Kis<s> a ajuns până la rangul de general și

³⁸ Este vorba despre opinci.

³⁹ Regiune istorică, împărțită astăzi între Baden-Württemberg și Bavaria.

⁴⁰ Roman.

⁴¹ Gross St Miklos, corect Gross-Sannknikolaus, localitate inclusă în Sânnicolau Mare, jud. Timiș.

⁴² Confuzie din partea autorului. Ernő Kiss (1799–1849), a fost un general maghiar de origine armeană. Pentru biografia sa vezi Liviu Botezan, Ela Cosma, Ionuț Isac, Attila Varga, *Dicționar al personalităților Revoluției de la 1848–1849 din Banat și Transilvania. Chipuri dintr-un an de neuitat*, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 199-200.

⁴³ Lajos Kossuth (1802–1894), jurnalist, om politic și revoluționar maghiar.

⁴⁴ Lajos Batthyany de Németújvár (1807–1849), conte și revoluționar maghiar, prim ministru al Ungariei (17 martie–2 octombrie 1849). După înăbușirea revoluției a fost acuzat de înaltă trădare și executat.

contelui N*** i-au fost confiscate moșiile de către consiliul de la Debrecin⁴⁵, dar acum roata s-a întors. Kis<s> a fost împușcat la Arad împreună cu ofițerii austrieci, care au devenit generali în armata revoluționară, iar contele N*** a reintrat la sfârșitul războiului în posesia moșiilor. Aceasta a fost soarta a doi dintre cei mai mari moșieri din grânarul Imperiului austriac, niciunul dintre ei neavând o familie de origine maghiară; Kis<s> aparținea unei foarte respectate familii armene, iar contele N*** era de origine greacă; dar amândouă familiile pot vorbi limba maghiară cu o fluentă înăscută.

Acum un sfert de secol, germana era limba vorbită de toți, nu numai în Banat, dar și în cele 7–8 mari orașe ale Ungariei; și asupra nici unei rase reintroducerea limbii lor nu a produs atâtea acuze ca în cazul maghiarilor. Înainte de nebunia reintroducerii acestui dialect autohton aproape uitat, care niciodată nu a avut o literatură demnă de a fi menționată, fiecare locuitor al acestui nobil teritoriu era mândru a fi numit ungar; dar din momentul în care, sfidând istoria secolelor XVI, XVII și XVIII, când limba uneia dintre națiunile Ungariei a fost înlocuită cu latina, toate celelalte națiuni au intrat automat într-o stare de inferioritate și, ca și cum ghinionul nu ar fi fost suficient de mare, reimpunerea limbii maghiare, după o absență de secole, a avut loc chiar în timpul generației // cu cea mai violentă reacție p. 34 în favoarea reînvierii națiunilor slave și romane⁴⁶; căci abia fuseseră îngropate tunetele războiului francez și Boemia⁴⁷ părea să se trezească din nou la ceea ce literatura și națiunea ei fusese înainte de războiul nefericit de 30 de ani⁴⁸, și entuziasmul s-a răspândit treptat în toate provinciile slave ale Ungariei. [...] //

În Sânnicolau German, casa avea un singur etaj, cu o parte spre strada p. 35 orașului și cu cealaltă deschizându-se spre parc și locul de relaxare împărțit de un afluent al Mureșului; dar anexele caselor, clădirea pentru creșterea cailor cu un grajd aproape regal pentru câteva sute de cai, erau toate noi și nu erau asemănătoare clădirilor obișnuite de pe Tisa. Aceasta este una din adevăratele căi pe care patriotismul ungar ar trebui să-l urmeze. Cu siguranță, omul este născut și pentru altceva decât doar pentru bunurile materiale. Sunt instincte mai nobile care trebuie urmate; dar cum una din legile unui sistem corporativ este de a păstra un echilibru, de a stimula ce este plâpând, de a îmblânzi ce este agitat, tot așa una din miile de păreri de rău este că maghiarii, ca națiune, cu toții⁴⁹ nu sunt mai înțelepți în ce privește vizibila lor lipsă de civilizație, în întregime materială și disproporția ce există între retorica politică împopoțonată și artele, comerțul și agricultura înapoiate. Și cât de mare nevoie are Ungaria de preponderența imperiului științei asupra acestor diferențe decât de dominarea meschină a unei limbi asupra celorlalte, care, deși mai puțin logică în privința gramaticii, mai puțin muzicală ca vocabular, este o poartă deschisă către știința și literatura Europei moderne. //

⁴⁵ *Debrecin Junta.*

⁴⁶ *Slavonic and Roman nationalities.*

⁴⁷ Regiune istorică aflată în centrul Europei, azi în Cehia.

⁴⁸ Războiul de 30 de ani (1618–1648), inițial un război religios între protestanți și catolici în cadrul Sfântului Imperiu Roman, a ajuns treptat să implice întreaga Europă.

⁴⁹ *en bloc.*

Capitolul VII

p. 36

Timișoara – Pierderi cauzate de bombardament – Istoria Timișoarei

Marea piață – Descriere generală a Timișoarei – Fortificațiile

Mahalalele

Pe măsură ce ne apropiem de Timișoara drumul devine pietruit și practicabil, chiar și după cele mai puternice ploi; într-un loc eu chiar am crezut că eram în oraș: reședința unui domn cu birourile și hanul la care am cinat, formând <împreună> un octogon, îmbrățișând aproape drumul și fiind plantat în mod simetric cu arbori, <totul> a avut un efect foarte plăcut; dar pe măsură ce m-am apropiat de oraș, în zadar m-am uitat după aleile splendide cu arbori, care obișnuiau să fie încântarea și podoaba locului; totul fusese doborât de securea nemiloasă a războiului, fortificațiile aveau urme de ghiulele și acoperișurile caselor erau găurite de lovituri sau casele <erau> în întregime fără acoperiș. Am mers de la un han la altul și la fiecare am primit același răspuns: „Camerele noastre de dormit sunt toate distruse de obuze; dar dacă ești un funcționar nou, ne așteptăm să avem gata câteva camere înainte ca asprimea iernii să-și facă loc”. Aceasta este o alinare firavă pentru un călător care, după ce a ajuns cu greu la liman, se aștepta la un <cât de> mic confort la sosirea sa în capitala ducatului. În cele din urmă proprietarului <hanului> „Boul de Aur” i s-a făcut milă de mine și mi-a permis să dorm chiar în camera sa, până se va elibera una.

p. 37

Timișoara, cu o populație de 24 000 <de locuitori> este capitala Ungariei de sud⁵⁰ și reședința civilizației își datorează existența hotărârii de a aduce un oraș european gata întemeiat în inima provinciei nou-cucerite. Majoritatea celorlalte orașe ale Ungariei și-au păstrat multe din casele lor vechi până târziu, în secolul trecut; și chiar și azi Seghedin, cu vechea sa cetate turcească, cu biserica franciscană în stil gotic, unde, în 1450, Matei Corvin a ținut Dieta, cu străzile asemănătoare celor bulgare, cu câte o casă albă, nouă, ici și colo cu mai multe // etaje, cu fabrică de bumbac este o îmbinare între asiatic și european, Ev Mediu și epocă modernă; dar Timișoara este chiar <un oraș> francez. Și în ce privește salubritatea, situația este mult mai bună decât cea din Seghedin; și la o privire de ansamblu asupra orașului, așa cum era în timpul turcilor, vedem că a fost în întregime înconjurat de flori, cu excepția <zonei> de nord. Râul Bega, care acum formează o elipsă în sudul orașului, atunci curgea prin centrul său, alcătuiind numeroase insule. Și chiar și acum febrele <intermitente> există din plin. Dacă urcăm în turnul Observatorului, avem priveliștea unui ținut întins de câmpuri cultivate, care nu sunt deloc bine drenate și se văd sate peste tot în jur și numai într-o zi senină se observă vreun deal înspre est, în direcția Transilvaniei, unde ultimii piteni ai Carpaților apar ca un nor la orizont.

⁵⁰ Se face referire la perioada în care Ungaria a fost pașalâc.

Orașul în sine, când s-a predat prințului Eugen de Savoia pe 13 octombrie 1716, avea 4 porți; orașul dinlăuntru, din case de lemn (doar moscheile⁵¹ și prăvăliile de praf de pușcă fiind din *piatră*), este înconjurat de un zid și un șanț; apoi castelul familiei Huniade⁵², o fortăreață din Evul Mediu legată de oraș printr-un pod mobil alcătuind o citadelă; la nord, est și vest <sunt> așa-numitele *palanka*⁵³ mari și mici, fără ziduri, dar cu palisade. Orașul dinăuntru a dispărut în întregime și o singură casă din centrul orașului este considerată locul vechii porți turcești, prin care Eugen<iu> <de Savoia> și-a făcut intrarea triumfală, loc care încă mai este numit *Eugens-thor*. Palatele și străzile simetrice ale Timișoarei sunt construite în stilul lui Ludovic al XIV-lea, deși domnia lui Carol al VI-lea a fost contemporană cu cea a stră-strănepotului, Ludovic al XV-lea⁵⁴; deși multe din clădiri au fost construite între 1730–1740, mulurile⁵⁵ sunt în mare parte în stilul lui Ludovic al XIV-lea pentru care Carol <al VI-lea> făcuse o ambiție din a-l imita; atât de puternic înrădăcinat era stilul francez încât <a rezistat> mult timp după moartea marelui monarh.

Chiar și moscheile care fuseseră construite din piatră au dispărut; două imediat după cucerire, // refăcute ca biserici, au fost demolate, și biserica modernă p. 38 a franciscanilor și seminarul episcopal le-au luat locul. Am fost interesat să văd în Timișoara sau în împrejurimile sale ceva din perioada <ocupației> turcești, dar cu excepția unei pietre funerare incluse în zidul unei clădiri și al unui cartier mic, ce poartă numele de mahala, nu mai pot fi văzute vestigii ale fostei stăpâniri a Ungariei.

Principalul punct de atracție al Timișoarei este marea piață, în care se află catedrala catolică și cea ortodoxă; cea dintâi este o clădire mare, construită în timpul guvernării conaționalului nostru activ și ingenios, contele Andrew Hamilton, între 1734–1738 și care s-a remarcat printr-o intensă activitate de refacere și îmbunătățire. [...] În unghi drept cu catedrala se află principala clădire a orașului, palatul guvernatorului, ce ocupă spațiul dintre două străzi, dar este atât de copleșit de console, vase, ghirlande și arabescuri din secolul al XIII-lea încât seamănă cu un castel din peisajele lui Boucher⁵⁶; de fiecare dată când îi treceam porțile cu satiri ce rânjesc, formând ornamentul central din piatră al arcadei, îmi închipuiam că un domn bine cu un baston închis la culoare, cu o haină colorată cu flori, cu pantaloni de satin și cu aripi de porumbel, ar fi mai potrivit pentru duhul locului⁵⁷ decât pandurii⁵⁸ comisarului, cu mustăcioara dată cu ceară și jacheta de husar din piele.

⁵¹ După cucerirea, în secolul al XVI-lea, a Timișoarei de către Imperiul Otoman, bisericile sunt transformate în moschei. După eliberarea orașului de sub stăpânirea otomană, are loc revenirea la statutul anterior. Totuși, unele lăcașuri de cult au avut parte și de o perioadă de tranziție, când au avut un cu totul alt rol. Un exemplu în acest sens este și fosta biserică Sf. Gheorghe din piața mare, azi demolată, care a fost și depozit de alimente pentru armată.

⁵² *Hunyady*. Castelul Huniade sau Huniazilor, construit în secolul al XV-lea de Iancu de Hunedoara și refăcut în două rânduri, în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, adăpostind astăzi Muzeul Banatului.

⁵³ Tabără, cu tranșee, aflată în apropierea cetății de frontieră turcești.

⁵⁴ Ludovic al XV-lea (Cel Iubit) (1710–1774), rege al Franței și al Navarrei (1715–1774).

⁵⁵ *The mouldings*. Element decorativ, în relief, făcut pe suprafața unui zid.

⁵⁶ François Boucher (1703–1770), pictor francez.

⁵⁷ *genius loci*.

p. 39 O linie triplă de fortificații, urmărind regulile cele mai // stricte ale lui Vauban⁵⁹, înconjoară orașul: dincolo de fiecare perete este un zid; dincolo de fiecare bastion încă o gardă; și un înveliș de zidărie solidă formează cea de-a treia și cea mai din exterior linie de apărare. Marele cusur al fortificațiilor este cauzat de scurgerea timpului sau de acoperirea cu apă în diferite locuri, datorită terenului mlăștinos, astfel încât degradarea relativă a lucrărilor dinspre fortificația din afară spre cea dinăuntru este în mai multe zone deranjată într-o asemenea măsură, încât prima nu este suficient de acoperit de ultima. Aceasta s-a produs datorită bastioanelor, zidurilor și cazematelor, care alcătuiau o masă mai grea de zidărie, la care și artileria grea, aflată în poziție, ar fi contribuit.

Porțile principale, trei la număr, sunt numite conform direcției spre care se îndreaptă: Petrovaradin⁶⁰, Transilvania și Viena. La început atenția mi-a fost atrasă de o gaură în poartă, care fusese făcută de o ghiulea ce cu siguranță își îndeplinise scopul. În spatele acestei porți, la începutul asediului, stăteau 8 cai ai ulanilor; și ghiuleaua când a intrat a mers direct prin poartă și apoi prin fiecare cal, ajungând până la al 8-lea. Excluzând poarta Petrovaradin și dincolo de raza cetății este cartierul Josephstadt, străbătut de canalul Bega, tăiat, în 1745–1760, pentru a lega Timișoara de sud-vestul Banatului, fiind în legătură cu Tisa, Dunărea și Sava, care, cu liniile sale drepte și bărcile de la distanță asemenea unor puncte negre, cu aleile cu copaci și casele din cărămidă, îmi amintește de Olanda. Aici sunt o mulțime de vase, aici sunt depozitele de grâu ale Banatului și este o continuă zarvă de încărcare și descărcare <a mărfurilor>.

Întorcându-se la poarta Petrovaradin, călătorul își continuă drumul de pe metereze până ajunge la vechiul castel al Huniazilor, ce se află în interiorul fortificațiilor și care acum este depozit de armament. Acest castel, construit în 1442 de Iancu de Hunedoara⁶¹, conte de Temes, a fost nucleul Timișoarei și scena multor întâmplări remarcabile, ale căror detalii m-ar îndepărta prea mult de la scopul imediat al călătoriei mele. Pentru că a fost construit pentru o mare trăinicie, a rezistat mai bine decât multe din // casele din oraș, dar turnurile sale, ridicându-se deasupra bastionului sunt într-un totu fără acoperiș. A rezistat la fiecare din cele 30 de lovituri de obuz, dar pentru că în total au fost 60 de lovituri de obuz care au trecut prin el, am mers din cameră în cameră pe scânduri amenajate temporar. Aici am văzut 11 000 de muschete încărcate, luate de la unguri, iar numărul total al armelor de foc luate de pe teren sau trimise în arsenale și cetăți nu este mai mic de 661 000. Toate acestea s-au adunat din risipa cu care au fost tipărite bancnotele și din activitatea uimitoare a ofițerilor. Ofițerul responsabil a spus: „Nu facem nimic la scară mică. Le vezi pe cele de acolo de jos? arătându-mi o pereche de muschete pentru turnătorii de mortar. Optzeci dintre ele au fost făcute la un singur ordin și au fost găsite de noi la Arad”.

p. 40

⁵⁸ *Pandours*.

⁵⁹ Sébastien Le Prestre Vauban (1633–1707), marchiz, mareșal și inginer militar francez.

⁶⁰ *Peterwardein*, azi parte a orașului Novi Sad în Serbia.

⁶¹ Iancu de Hunedoara (Ioannes Corvinus, Hunyadi Janos) (1387–1456), voievod al Transilvaniei (1441), general și regent al Regatului Ungariei (1446–1453).

Trecând prin cazarma infanteriei, a cărei parte de jos este rezistentă la bombe și formează o secțiune a cetății, am ieșit pe poarta Transilvaniei și am dat peste cartierul principal al Timișoarei numit Fabric⁶², ale cărui clădiri noi fuseseră în mare parte distruse, din nefericire, în timpul păcii încălțate pe raza cetății. Cartierul a primit numele de Fabric de la fabricile de metal, textile, hârtie, pălării și altele, pe care, după cucerire, contele Mercy⁶³, primul guvernator al Banatului, a încercat să le înființeze. Contele Mercy a fost un soldat curajos, dar nu și un economist politic⁶⁴. Ideea strămutării civilizației europene în Banat era una bună; străzile simetrice ale Timișoarei rămase întregi, după aruncarea bombelor maghiare, și canalul Bega, care a urmat, au fost bine gândite pentru a răspunde resurselor Banatului; dar manufacturile, într-o țară în care capitalul și munca sunt puține și pământul atât de fertil încât să transforme cultivarea porumbului și creșterea vitelor în singura speculație profitabilă, au adus curând rezultate care puteau fi așteptate: coloniile agricole au prosperat și manufacturile au suferit o moarte naturală. //

Capitolul VIII

p. 41

Aseidiul Timișoarei ⁶⁵ – Începutul asediului – Tăierea apei

Primul bombardament – Al doilea bombardament

Carnea de cal pe post de hrană – Febrele

Luptele – Ridicarea asediului

Când am văzut că nu era o singură casă în oraș care să nu fi fost lovită și că nu era nici măcar una în care mai multe camere să nu fi fost făcute bucăți de ghiulele, am văzut ceea ce mai văzusem și înainte: o idee despre ceea ce înseamnă „ororile războiului”. Pe timpul șederii mele în Timișoara, aproape fiecare subiect de conversație era legat direct sau indirect de această apărare minunată – marele eveniment din istoria recentă a orașului, care cu greu va putea fi eclipsat de altceva în vremurile noastre – și cum este unul din cele mai emoționante episoade din războiul revoluționar, eu adun la un loc tot ce pot de la fața locului, fie că este vorba de informație orală sau scrisă; pe când îmi făceam cunoscută dorința, inginerul, care, la sfârșitul apărării, era directorul supraviețuitor al operațiunilor, a

⁶² *Fabrik*.

⁶³ Claudius Florimund (Fremant) de Mercy d' Argenteau (1666–1734), general și guvernator civil și militar al Banatului (1716–1734).

⁶⁴ *political economist*.

⁶⁵ „Istoria militară a acestui război recent a fost atât de mult adusă în fața publicului, încât am evitat pe cât posibil să mă ating de un teren deja explorat. Pentru această regulă am considerat că sunt necesare două excepții. O parte a capitolului este dedicată clarificării strategiei lui Bem în Transilvania și <alta> este povestirea asediului, ce reprezintă un episod în sine, și peste care cu greu puteam trece atunci când vorbeam de Timișoara. Dar ambele povestiri au la bază informație autentică, obținută pe loc și o examinare scrupuloasă a localităților și deci sunt originale” (*n. a.*)

avut marea amabilitate nu numai de a-mi da orice informație care-i era la îndemână, dar și de a mă însoți în localități și de a face tot posibilul de a fi un ghid științific pentru un amator.

p. 42 Prima împușcătură din întreg războiul a fost trasă la Kikinda⁶⁶. Înflăcărarea în care a fost adusă populația sârbă de încercarea nedreaptă a dl. Szentkiraly, comisarul maghiar, de a schimba registrele sârbești // de botez ale bisericii cu unele ungurești, nesupunerea populației care a fost crescută de influențele comuniste⁶⁷ ce au însoțit revoluția de la 1848, <au ajutat declanșarea>. O revoluție politică, în numele libertății, care s-a impus asupra tuturor registrelor de botez naționale, despre care nimeni nu a înțeles nimic, decât o mână de nobili maghiarizați, cu greu putea mulțumi pe toată lumea. Când burghezii sensibili din Timișoara au văzut că minunatele talente financiare și resursele domnului Kossuth constau în confirmarea, prin forța militară, a mai multor milioane de lire sterline, cât valorau porumbul, nutrețul, caii, vitele, oile și toate cele necesare unei armate, de la salpetru și mangan până la zahăr și cafea, și că plata lor, în bancnote lipsite de valoare⁶⁸, nu avea fundament, și-au scuturat capetele și au stat la distanță. S-au bătut între 6 000 000 și 7 000 000 astfel de bancnote nefolositoare; dacă vreun devotat maghiar, sârb, slovac sau român refuza să-și dea cei mai buni cai din grajdurile lor în schimbul acestei hârtii, putea fi împușcat.

De îndată ce Bem a ocupat Sibiu și l-a învins pe Puchner⁶⁹ în Transilvania, corpurile generalului conte Leiningen⁷⁰, trimise pentru a-l elibera pe acest soldat curajos, dar, în același timp, un general ghinionist, au descoperit că țelul lor este imposibil de atins și retrăgându-se încet din fața lui Bem, au reintrat în Timișoara. În încercarea de a-l înconjura și de a captura aceste corpuri ale lui Leiningen înainte de ajungerea la Timișoara, Bem a dat dispoziții și a trimis ordine în acest sens contelui Vecsey⁷¹, generalul maghiar care avea comanda în Banat; dar acest maghiar înfumurat, jignit de primirea unor ordine energice de la un om pe care-l considera un aventurier polonez, nu l-a ascultat, și Leiningen a reintrat în Timișoara.

p. 43 În nordul Ungariei, pe măsură ce primăvara înainta, se adunau nori negri asupra carierei lui Windisch-Grätz⁷². Căpâlna⁷³, contestată cu ardoare timp de două zile nu a fost considerată drept o victorie decisivă de niciuna dintre grupări; după care, lovitură după lovitură, a urmat Gödöllo⁷⁴ și Vác⁷⁵, cu un efect furtunos asupra

⁶⁶ Gross-Kikinda, oraș în Voievodina, Serbia.

⁶⁷ Se face referire la apariția *Manifestului comunist*, scris de Karl Marx și Friedrich Engels, și apărut în februarie 1848.

⁶⁸ Bubble notes.

⁶⁹ Anton Puchner (1779–1852), baron, feldmareșal-lt. austriac, general comandant al Transilvaniei.

⁷⁰ Karl August Leiningen-Westerburg (1819–1849), conte și autor al lucrării *The Letters and the Journal (1848–1849) of count Leiningen-Westerburg, general in the hungarian army*, ed. Henry Marczell, London, 1911.

⁷¹ Josef Aloys von Vecsey de Vecse și Börölyö-Iságfa (1822–1890), baron și general maghiar.

⁷² Alfred I Candidus Ferdinand, prinț de Windisch-Grätz (1787–1862), mareșal austriac.

⁷³ Kápolna, com., jud. Bihor. Bătălia la care se face referire în text a avut loc pe data de 26–27 februarie 1849, fiind o victorie a austrieilor.

⁷⁴ Oraș în Ungaria. Bătălia a avut loc pe 6 aprilie 1849 și a fost câștigată de armatele ungare conduse de Artur Görgey.

⁷⁵ Waitzen, oraș în Ungaria.

trupelor maghiare din sud și, pe // 25 aprilie, porțile au căzut, coloanele lor apropiindu-se în cele din urmă de fortăreață.

Garnizoana, incluzând corpurile lui Leiningen, avea 8 659 oameni, din care 4 494 erau recruți sub comanda generalului Rukavina⁷⁶, un veteran de 80 ani, care cu 60 de ani înainte stătea de strajă ca soldat chiar în același loc în care, după aceea, va comanda armatele. Exista dorință, dar trupul era slab. Leiningen și un colonel Stankovich erau sufletul apărării. Problema consta în ofițerii ingineri de artilerie și artileriști. În loc de 10 ofițeri ingineri, care să fie de folos fortăreței, ei au avut, datorită războaielor ungurești și italiene, doar trei; și în loc de 390 de tunuri, doar 213. În afara garnizoanei, erau nu mai puțin de 1 500 de maghiari, 600 dintre ei fiind secui transilvăneni, <care> deși cei mai entuziasmați la gândul naționalității lor, totuși pe parcursul întregului asediu s-au comportat cu cea mai neclintită fidelitate.

Apa care aproviziona garnizoana era adusă, în întregime, din afara <orașului> și ridicată de o mașinărie în cartierul Fabric. Deci, prima încercare a maghiarilor a fost de a tăia apa; dar, imediat, au fost cruțate toate vechile fântâni, ceea ce a adus o apă destul de bună de băut. Bega își face drum prin sudul orașului și în pajiștile ce se interpuneau era o tabără fortificată, protejată de tunurile cetății; dar chiar și râul a fost întors într-o parte de maghiari, deși mijlocul de scurgere se făcea câteva mile mai sus, așa încât, în loc de râu, a devenit o mlaștină, malurile sale formând tranșee pentru atacatori.

Pentru că garnizoana avea acum nevoie urgentă de informații au fost făcute în acest sens mai multe planuri și a fost acceptat cel care propunea un trăgător dibace. Trăgătorului, ce a sugerat că era puțin probabil ca mesagerii maghiari să parcurgă un drum prin păduri, spre nord, i s-a permis să ia cu el oameni pe timpul nopții, câțiva care să stea ascunși în pădure până când vedeau o persoană trecând, și pe care, crezând-o curier, se năpusteau asupra ei, o capturau și o aduceau vie // în p. 44 cetate împreună cu depeșele sale, <din care> am aflat pentru prima oară că la Debrețin a fost proclamată republica. Curajosul Rukavina simțea că acum trebuie încordați toți mușchii împotriva dușmanului și astfel a fost pregătit un atac, despre care însă tabăra avea destule informații. Pe parcursul întregului asediu, partizanii lui Kossuth au transmis semnale unguirilor să fie pe fază. Fumul unui anumit horn sau perdeaua albă de la fereastra unei anumite mansarde, văzute de un binoclu bun, erau suficiente pentru a-i înștiința pe maghiari că în ziua de 12 mai, la ora 3 de dimineață, o armată de 1 700 de infanteriști, 620 cavaleriști și 16 tunuri a atacat cartierul Fabric; dar toți maghiarii aveau ordin de luptă și după o bătălie crâncenă, în care mai multe sute <de oameni> au murit, imperialii au reintrat <în oraș>.

Generalul Vecsey, ce-i conducea pe maghiari, și-a pus cortul în pădurea de vânătoare, în nord-estul orașului, și avea un pavilion superb decorat în care era multă sărbătoare și distracție. <El> fusese înainte membru al gărzii nobiliare maghiare și mai degrabă poziția sa socială și curajul personal au fost cele care i-au adus comanda <armatei> decât talentul său militar. Deci, în loc să încerce să facă o

⁷⁶ Georg Rukavina von Vidovgrad (Juraj Rukavina) (1777–1849), general și feldmareșal austriac de origine croată.

breșă și un atac, care ar fi salvat casele, a recurs la un simplu bombardament pe care Bem, remarcabil în generozitatea dispozițiilor sale în circumstanțe foarte dificile, precum și pentru îndemânarea și curajul său ca lider, le-ar fi dezaprobat în mod zgometos, el fiind absent pe tot parcursul acestui bombardament.

p. 45 Groaza locuitorilor, atunci când a început bombardamentul, era de nedescris; casele au fost părăsite, pivnițele și cazematele au devenit neîncăpătoare pentru oameni și la fiecare ghiulea care se auzea şuierând deasupra, se declanșa un bocet în cazemate; dar atât de ciudat era efectul rutinei, încât în cele din urmă, doamnele obișnuiau noaptea să se arate liniștite, pe când ghiulele vâjâiau pe cer și dacă le simțeau aproape ar fi scăpat din calea lor din nou în cazemate // fără cea mai mică panică, ca și cum ar fi fost o năzbâtie.

Garnizoana a răspuns cu un foc de artilerie neîntrerupt și focurile au fost aproape imediat stinse de mai multe pompe de incendiu și de un număr de pompieri, care staționau în cartierele orașului. Între timp, bateriile se întindeau și au fost făcute fortificații și tranșee mai peste tot în oraș, iar într-un loc aproape că se urmau liniile deschise de Eugen <de Savoia> în noaptea de 1–2 septembrie 1716.

Bombardamentul a încetat pe 16 iunie, fără a face orașul să cedeze, dar spitalele erau pline, proviziile începuseră să se împrăștiere și ofițerii erau chinuți de neliniște, fiind complet neștiutori dacă Viena era în continuare capitala monarhiei austriece sau cea a unei republici social-democrate; așa încât a fost trimis un spion, care s-a declarat drept dezertor în cadrul avanposturilor ungare și, devenind un pionier, a lucrat în tranșee pentru o perioadă de timp pentru ca într-o zi, ascultând o conversație a ofițerilor să afle de intervenția rusă și, dându-le maghiarilor un bilet, s-a strecurat în oraș și a adus informația, care a confirmat garnizoanei hotărârea de a rezista. Totuși, o altă parte a informației sale nu era atât de mulțumitoare: 30 de mortiere noi ajunseseră în tabără și <de abia acum> urma să înceapă marele bombardament. Înainte de a începe s-a încheiat un scurt armistițiu și s-a permis unui mare număr de familii să părăsească orașul.

Marele bombardament a început în noaptea de 3 iulie, când toți locuitorii care mai rămăseseră au fugit în pivnițe și cazemate; câteodată puteau fi văzute în aer, în același timp, 13 sau 14 ghiulele; a fost făcută garnizoanei o altă spărtură, atunci când au țintit 7 tunuri și 11 mortiere, și au fost omorâți și răniți 64 oameni.

p. 46 Acum, în luna iulie, datorită anotimpului, temperatura ajunsese să crească foarte mult: 30 de grade Réaumur⁷⁷ sau 90 de grade Fahrenheit. Ferestrele exterioare ale cazematelor erau ticsite cu rumeguș // și saci de nisip în spatele lor, pentru ca în cazul unei lovituri de ghiulea ovală, lucrurile din față să stea între asediatori și ferestrele cazematelor ca o pavăză împotriva ghiulelelor orizontale; dar <efectul> acelora care se trimiteau la o prea mare înălțime era scurt și intrau întâmplător în deschizături. Atmosfera în aceste cazemate era sufocantă, de la mulțimea de ființe umane și de la lipsa de circulație a aerului și mai mulți copii au murit în brațele părinților lor. „Îmi voi aminti cât voi trăi – a spus unul dintre cetățeni cu un suspin, după care a adăugat râzând: Mult timp după aceea obișnuiam să visez că <asediul> continua; și apoi mă trezeam încântat să aflu că se terminase”.

⁷⁷ René Antoine Ferchault de Réaumur (1683–1753), om de știință francez, inventator al scării termometrice ce-i poartă numele.

În ce privește caii regimentului de ulani, nu puteau fi nici ținuți nici legați și în cele din urmă au fost eliberați. Ei obișnuiau să alerge în grupuri de 20–30 pe străzi ca și cum ar fi fost <caii> sălbatici din sudul Americii, dar nu răneau pe nimeni, căci străzile erau goale și se putea ajunge la pompele de incendiu, <dacă s-ar fi declanșat vreun foc>. Este ciudat să o spun dar aceste animale necuvântătoare au ales un lider, un cal bătrân sur, pe care l-au urmat și această alegere a fost făcută cu un asemenea tact de nedescris încât toți au remarcat ce iscusință avea bătrânul <cal> sur de a scăpa din calea obuzelor. Aceia care erau omorâți, erau mâncați de îndată, căci, deși era porumb din belșug în cetate și, deși la acest moment moara este singura construcție din Timișoara care nu a fost vătămată, totuși lipsea carnea. La început, toți au mâncat carne de cal, cu excepția acelor soldați care aparțineau națiunii române, ce au refuzat cu fermitate timp îndelungat; în cele din urmă, un ofițer, intrând într-o zi în cazemată, le-a reproșat unor soldați italieni, pe un ton glumeț, că mâncau prea mult întrucât, a spus el, ceilalți sunt ostași prea mofturoși ca să mănânce <carnea de cal>. Românii au răspuns imediat: „Ah, da? Putem să o mâncăm”; și din ziua aceea au mâncat carne de cal la fel ca toți ceilalți; mi s-a spus că italienii făceau o salată destul de comestibilă din plantele care creșteau prin iarba fortificațiilor.

Pe 11 iulie a fost făcută încă o spărtură pe timpul nopții, // în care 93 de p. 47 austrieci au fost răniți și omorâți. Casele au început acum să se prăbușească din cauza bombardamentului neîncetat și pivnițele nu mai erau sigure. Inițial, guvernatorul a împărțit garnizoana în trei părți: o treime la datorie, slujind bateriile din ziduri și pompele din oraș; o treime gata de luptă, la adăpostul cazematei; și o treime la odihnă; dar pe 14 <iulie> s-a renunțat la acest aranjament, toți trecând la datorie, dormind atunci când circumstanțele o permiteau. În același timp, tabăra fortificată de pe Bega era abandonată. Marele depozit de pulbere, aflat în imediata apropiere a meterezelor, a fost lovit de ghiulele în mod repetat – și chiar și acum este pe jumătate de nefolosit – dar <soldații> au scăpat nevătămați sărind precum mingile <lovite> de picior, acoperișul având 5 picioare de zidărie deasupra, trei picioare de lut și apoi <încă> un picior de zidărie.

A avut loc o întâmplare ciudată, care ilustrează foarte bine nesiguranța proiectilelor: o ghiulea a lovit picioarele unui cal și lovitura i-a aruncat trupul chiar peste zidul de închidere al depozitului de pulbere, care este înalt de 20 de picioare; aproape în același loc, pe parapet, era un depozit temporar al bateriei cu 3 butoaie sau 700 pfunzi⁷⁸ de praf de pușcă și 25 de grenade; o ghiulea a rupt butoiul în două, a dus la explozia mai multor grenade și totuși praful de pușcă nu a luat foc.

Acum febra a început să bântuie orașul și pe 25 iulie o pătrime din garnizoană a pierit, o pătrime era la spital, o pătrime era slăbită și nedisponibilă și doar o pătrime era aptă și chiar în acea zi 5 medici militari au murit de tifos. Bombardamentul a avut un efect groaznic asupra pacienților; chiar și aceia care aveau o șansă bună de însănătoșire pe timpul slăbirii focului, <cum> aveau cât mai aproape explozia unei ghiulele și prăbușirea unui acoperiș din vecinătatea săreau ca nebuni, cu ochii ieșiți din orbite, se târau sub paturi căutând adăpost și în vreo două ore de la atac o febră nervoasă îi termina. În ciuda extinderii corpurilor

⁷⁸ Pound= unitate de măsurare a greutății, echivalentă cu 453, 6 gr.

p. 48 de pompieri, clădirile cădeau una după alta pradă flăcărilor. Incendiului devastator al unei mari mănăstiri a Fraților Milostivi⁷⁹, care // a fost folosită temporar drept spital, i-a urmat, în noaptea de 30 iulie, cel a două cazărmi de la poarta Petrovaradin și pompierii, extenuați de 12 ore de stingere a unor incendii anterioare, au permis întregului foc să ardă terenul; și o pierdere la fel de dureroasă, în aceste circumstanțe, a fost cea a singurilor 3 ofițeri ingineri din garnizoană, a curajosului colonel Simonich, care în timp ce dădea dispoziții de stingere a focului, i s-au despicat și ars oasele de la piept din cauza unui obuz, <lovitură> care s-a dovedit fatală. Spitalul nu numai că era plin, dar aerul era atât de pestilential încât bolnavii și răniții preferau să rămână fără asistență medicală decât să stea în el.

Ungurii socoteau acum că garnizoana era extenuată și erau nerăbdători să anticipeze armatele imperiale într-o încercare de a ridica asediul; ei au atacat palisadele pentru a deveni stăpâni pe lucrările din fața porții Petrovaradin, dar au fost înfrânți, în ciuda curajului și impetuozității extraordinare cu care a fost realizat atacul. În timpul nopții un șiretlic ciudat a determinat retragerea maghiarilor. Un imperial, căpitanul Metz, mergând spre stânga cu toboșarii și câțiva soldați au bătut tobele și au scos ovații zgomotoase, astfel încât maghiarii, presupunând că sunt cucerii pe flanc, s-au retras în degringoladă. În ziua următoare a izbucnit holera în oraș cu cea mai mare violență și a sporit <în intensitate> cu atâta rapiditate încât garnizoana a început să se evapore, numărul morților ridicându-se într-atât încât, în câteva zile, a atins 160 <de oameni>; dar Haynau⁸⁰ era deja la Seghedin, neștiut de garnizoană, care se afla într-o stare de totală ignoranță în ce privește situația războiului. „Niciunul dintre noi” mi-a spus unul dintre cei din garnizoană, „nu considera că viața sa merită o urmărire de o zi. În cele din urmă, pe 5 august, care era a o sută zi de asediu, contele Vecsey, a oferit o capitulare cu toate onorurile războiului, ținând cont, după cum el a spus, de apărarea elegantă. Aceasta a fost respinsă în mod categoric, cu anunțul că garnizoana se va apăra până la ultimul om.

p. 49 În dimineața următoare, <în timp ce > ofițerii se uitau din turnul de observare // au văzut în cazărmi că multe baterii erau părăsite și că la vest bubuia artileria, care se desfășura la mică distanță, anunțând faptul că nu prea departe era o forță mare și prietenă. Bravul Rukavina ar fi ordonat o ieșire sub forma unei diversii, dar răniile, moartea, tifosul și holera au redus garnizoana, altădată puternică, la 1 233 infanteriști și 388 cavaleriști, care se puteau aduna singuri, iar a le risca <viața> însemna a preda garnizoana. Pe 9 <august> tunul devenind din ce în ce mai zgomotos, au știut că se duce o bătălie la vest <de ei>, atacul a fost rezolvat și chiar în aceeași seară Haynau, după victoria sa la Becicherecu Mic⁸¹, a intrat în Timișoara și astfel a pus capăt asediului de 107 zile.

Bătrânul Rukavina nu a supraviețuit; precum <flacăra din> lampa care pâlpâie înainte de a se stinge, așa și ultimele sale eforturi l-au extenuat și a murit de holera dată de oboeală. Așa încât tabla de șah a morții și victoria au marcat sfârșitul carierei sale profesionale, lungă și plină de evenimente, dar țelul a fost

⁷⁹ *Merciful Brothers.*

⁸⁰ Julius Jacob von Haynau (1786–1853), baron și general austriac.

⁸¹ *Kis Becskerek* com., jud. Timiș.

atins și nu este nici soldatul care trebuie plâns, căci după o viață de optzeci de ani, <el> poate spune în momentul morții: „Sfârșitul meu a fost într-un totuș reușit”.
„Odihnească-se în pace!”⁸². [...] //

Capitolul X

p. 55

Arad –Târgul său – Comerțul cu Ungaria – Descrierea Aradului

Cetatea – Ținutul Aradului

Într-o minunată dimineață de toamnă, senină și răcoroasă, am plecat cu poștalionul spre Arad, unde se ținea târgul. Pe când ne apropiam de Mureș⁸³, pământul a început treptat să facă valuri și în loc de câmpuri întinse și domoale, semănate cu grâu și rapiță, fiecare delușor bine expus poziționat spre sud, este acoperit cu viță de vie. De departe, Aradul se înalță la orizont, risipindu-se în lung și-n lat și în strălucirea roșatică a apusului am ajuns din nou pe malul stâng al Mureșului, sub bastioanele și crenelurile cetății. Aici, ruina vechiului pod alcătuia o imagine pitorească, în timp ce, de cealaltă parte a râului dărâmurile de culoarea opalului ale caselor și turnurilor din apropiere, aflate în partea centrală a Aradului, se arătau în mod deslușit în orizontul rubiniu.

Aradul este format din două părți: Vechiul Arad, un oraș deschis în ținutul cu același nume, și Noul Arad, cetatea din Banat, care nu-i include pe cetățeni, și care este construită în întregime în scopuri militare, controlând orașul și asigurând trecerea Mureșului, pe drumul dintre Timișoara și Oradea și este, deci, unul dintre cele mai importante puncte strategice din Ungaria.

Hanul era în piața mare din centrul orașului și în dimineața următoare, atunci când am deschis geamul, mi s-a prezentat o scenă caracteristică. În partea opusă era o biserică înaltă, cu turnul foarte deteriorat, datorită unei lovituri de tun din timpul lungului asediu și întreg locul era acoperit de dughene, aleile mărginașe fiind sufocate de cai și căruțe și de cei care le mânau. O bucătărie era instalată în mijlocul străzii, căruțașului și țăranilor ce se adunaseră în jurul ei pentru micul dejun le erau date slănină prăjită și înghițituri de țuică. Ore în șir am umblat pe străzile pavate temporar cu lemn, cercetând obiectele, pe vânzătorii și cumpărătorii lor. // Era un secuș voinic din Transilvania, țara lăunii, cu o stivă de pături și cămăși p. 56 albe, groase pentru țărani. Acești bărbați cu ochi albaștri au venit cu șapte secole în urmă de pe Rinul de Jos⁸⁴, au fost numiți de regii Ungarii *Flandrenses*; și flanela noastră englezească ne spune de unde strămoșii noștri își luau lâna cea mai călduroasă. Transilvania este un pământ al seului ca și al lăunii, și poate fi văzut marele cazan de săpun de Seghedin, pregătindu-se pentru producția de iarnă. Și

⁸² „REQUIESCAT IN PACE”.

⁸³ Maros.

⁸⁴ Lower Rhine.

acolo exista, în mari cantități, *paprika* sau piperul roșu unguresc⁸⁵, precum ardeiul roșu⁸⁶, dar nu la fel de puternic. Un alt produs <realizat> în casă erau cizmele pentru noroiul iernii, lungi și grosolane, purtate peste pantalonii strânși <pe corp>, și care pentru femei, erau din piele roșie. Iar toate obiectele din lut rezistent și ușor se găseau și ele din belșug, <putând fi întâlnite> alături de metale din Styria, haine din Moravia și țesături din bumbac din Boemia.

Fără îndoială că vor trece câțiva ani pînă cînd Ungaria să-și revină din pierderile grele din timpul războiului revoluționar, dar există două măsuri care vor da cu siguranță un mare avânt importanței comerciale a Aradului: depășirea barierei de obiceiuri care a separat pînă astăzi Ungaria de restul monarhiei; și extinderea căii ferate a Aradului (care va fi definitivată anul acesta între Viena și Szolnok), de unde se despart în două linii, una către Timișoara și cealaltă urmînd Mureșul pînă la Sibiu. Mulțumită energiei baronului Bruck, ministrul austriac al comerțului, cel mai activ partizan din Imperiul Austriac al îndatoririlor fiscale moderate, prima dintre aceste măsuri a fost îndeplinită și acum comunicarea dintre cele două țări este neîntreruptă. A avut loc o revizuire completă a listei cu tarife, a fost abandonat sistemul prohibitiv și, deși mai multe articole importante pot fi, într-un mod avantajos, admise la taxe scăzute, pasul a fost unul extrem de important și profitabil, dacă ținem cont de protestul zgomotos al fabricanților în favoarea unei protecții crescute a taxelor. Indiferent de obiecțiile care ar putea fi făcute tendințelor politice din Austria legate de o excesivă centralizare a Ungariei, politica ei comercială este și liberală și luminată, și reflectă încrederea acordată abilității personale a baronului Bruck, care a avut norocul să ducă la bun sfârșit aceste reforme pe care predecesorul său în orientarea economică a Imperiului austriac, baronul Kubeck, le-a proiectat, dar datorită prejudecăților ce i s-au opus, nu le-a putut realiza.

Aradul, deși nu este construit atît de uniform precum Timișoara, are o înfățișare ce se apropie mai mult de ideea de oraș decât Seghedinul. Acea parte, care este apropiată de Mureș, este foarte deteriorată datorită expunerii la focul asupra cetății ce a avut loc în perioada războiului. Deși Aradul nu are străzi bune, are case deosebite ce demonstrează prosperitatea anterioară. Populația este de 28 000 <de locuitori> și este împărțită după cum urmează: 9 000 germani, 9 000 români, de la 3 000 pînă la 4 000 de maghiari, 3 000 de evrei și 3 000 de sârbi, cu toții trăind în partea de nord a Mureșului. Din cauză că, pe timpul trecerii mele prin oraș, primarul era german și pentru că Aradul era ultimul loc aflat în stăpînirea armatei maghiare, orașenii erau menținuți într-o adîncă ignoranță în ce privește starea lipsită de speranță a cauzei ultramaghiare, anterioară predării lui Georgey⁸⁷. Din acest motiv, cetatea Aradului, <în momentul> apropierii luptei, era locul în care se adunau proviziile lor și acele bancnote, considerate rezerva de energie a acestui război.

⁸⁵ De fapt, este vorba despre boia iute din ardei.

⁸⁶ *Cayenne*.

⁸⁷ Artur Georgey (1818–1912), general maghiar.

De cealaltă parte a râului, cetatea în sine a fost construită în același stil și aproape în aceeași perioadă ca și Timișoara, terenul fiind perfect nivelat // și lucrările conform sistemului lui Vauban. Se spune că Aradul este cea mai îngrijită fortificație a Ungariei și de îndată ce am traversat podul mobil și am trecut de porțile păzite, am descoperit că sunt într-un fel de parc, cu alei și copaci. Singurele edificii din interiorul <său> erau doar cele cerute pentru scopuri militare: cazărmi, magazii și o biserică, a cărei clopotniță era distrusă foarte mult datorită asediatorilor unguri, care au presupus, în mod greșit, că este observatorul asediaților. Întreg restul spațiului, ce rămânea în interiorul cetății, era <transformat> în parc, alei, grădină și teren pentru paradă, <fiind> înconjurat de metereze cu o întindere mare de cazemate rezistente la bombardament, care la acea vreme erau închiriate pentru 300 până la 400 prizonieri politici, care fie erau condamnați pentru anumite perioade de detenție, fie își așteptau procesul; în afara fortăreței, locul arătat mie era cel în care a avut loc scena executării conducătorilor armatei care au luptat sub drapelul tricolor; dar cum nu am aprobat nici cauza pentru care au luptat, nici politica ce a dictat pedeapsa cu moartea, oricât de legală ar părea din punct de vedere tehnic, îmi păstrez părerea pentru finalul relatării mele despre Ungaria. p. 57

Pentru un timp, după ce am plecat din Arad, pământul, pe măsură ce urcam paralel cu Mureșul, devenea neted și eram încă în marea câmpie a Ungariei. În doar câteva mile ajunsesem la picioarele marelui lanț carpatic care o separă de Transilvania; ținutul Aradului este la fel de bogat și variat în produse, încât dacă aș fi fost întrebat ce ținut am văzut a-și reprezenta cel mai bine *in parvo* bunăstarea teritorială a regatului său nobil, aș răspunde: Aradul; cu un nivel al câmpiilor cultivate cu grâu, ce nu este inferior celor din Banat, are, de asemenea, versanți înveșmântați în viță de vie și dealuri cu pășuni, care ajută la obținerea unei producții bogate de lână și, deasupra acestora, păduri cu lemn din belșug. În loc să aibă loc o ridicare a terenului, este o câmpie întinsă și bogată chiar la baza munților; turnurile albe ale bisericii din sat, casele elegante cu grădină și cele țărănești, ce par să privească de sus terenul regulat și aerul curat de dimineață, mi-au reamintit de acele treceri plăcute prin // Alpii semeți și câmpia roditoare, pe care o poate vedea cineva în nordul Italiei. Aici se face vinul Menes, alături de cel de Tokay⁸⁸, cel mai apreciat dintre produsele bahice ale Ungariei; negru, puternic și dulce, aproape seducător, pentru a ni-l reaminti se cheamă Malaga în timp ce secul Menes are ceva din aroma pătrunzătoare și corpul puternic al vinului de Porto. p. 58

Țăranii din această parte a Ungariei sunt neobișnuit de curați în îmbrăcămintea lor; câteodată, când cineva vede într-un balet pastoral, la operă, țărani cu ghirlande în jurul pălăriilor lor și șosete și brâuri parțial colorate și dacă se simte dispus <a intra> în mijlocul *entrechats*-urilor⁸⁹ lor, întreabându-se în ce parte a Europei se mai găsesc asemenea <persoane precum> Colin și Fanchette, i s-ar putea răspunde că în ținutul Arad, atât de bine sunt îmbrăcați și atât de bine își

⁸⁸ Vin provenit din regiunea viticolă Tokay-Hegyalja în Ungaria.

⁸⁹ Mișcare ce are loc în balet și care constă dintr-un salt vertical în timpul căruia are loc forfecarea picioarelor.

aranjează florile adevărate și artificiale în jurul pălăriilor lor negre cu boruri largi. Pe măsură ce înaintam sus pe Mureș am observat că bărbații sunt mai înalți și mai robuști decât românii obișnuiți din Banat; iar femeile, cu trăsături clasice și tenurile delicate și palide, ies din umbra unei uși precum portretele de femei ale lui Giorgione⁹⁰. Afundându-mă în munți, unde valea Mureșului are o lățime de o milă, sau un pic mai mult, m-am găsit printre moți sau oamenii munților⁹¹, care sunt mijlocitori între secuii de pe Mureșul de Sus⁹² și maghiari, așezați pe marea câmpie dintre Seghedin și Oradea – un grup de păstori, cultivatori de viță de vie și tăietori de lemne, mult mai dârji și fermi decât plugarii sperioși din Banat. //

p. 55

Capitolul XI

Valea Mureșului – Intrarea în Transilvania – Zam⁹³ – Românii

Orăștie⁹⁴ – Istoria politică a Transilvaniei

În dimineața următoare, după vreo două ore de mers, trecând printr-un pârau care își făcea drum clocotind spre Mureș, am descoperit să sunt în Transilvania; și niciodată, în multe leghe⁹⁵ de călătorie pe mare și uscat nu am intrat într-o țară care să înfățișeze o priveliște mai frumoasă și mai tristă. Zam era numele punctului de intrare în ținut și Zam nu va fi șters prea curând din amintirea mea. Lăsați-l pe cititor să-și imagineze valea Mureșului, care nu mai era o vale îngustă între munți, ci mărindu-se într-un larg amfiteatru; vârfuri crestate și prăpăstii încununate de păduri deasupra tuturor înălțimilor de jur-împrejur – întinderi de pajiști și pășuni, înclinate domol spre lunca bogată, întinsă, verde ca o grădină englezească sau ca un parc, împrejmuit cu un zid jos de piatră, cu gazon și grupuri de plante cultivate, înconjoară marele conac al unui moșier, care, pe o colină mică, formează partea clară și centrală a imaginii, în timp ce, în spate era un sătuc fermecător, cu totul nou și curat aflat, în mod evident, în grija stăpânului conacului. Aici era o ogradă și o casuță cochetă; dincolo era un han de la marginea drumului, și poșta, dar toate în ruină, fără acoperiș și locatari; nu se vedea niciun suflet într-un loc care cu un an în urmă fusese încântarea privitorului, și care nu numai că oferea o ședere de un confort rustic, dar și plin de gust și bogăție, după cum arăta pavajul din mozaic al salonului. Nu se vedea un suflet <prin preajmă>; niciun cocoș cântând; nicio vacă mugind; dangătul subțirel al clopoțelului unui țap de pe o stâncă era singurul sunet care a spart liniștea îngrozitoare a tristei priveliști. Aceasta era locuința și satul unui

⁹⁰ Giorgi sau Zorzi de Castelfranco cunoscut și sub numele de Giorgione (1477?–1510), pictor italian renescentist.

⁹¹ *Mots- Daco- Romans or Montes.*

⁹² *Upper Maros.*

⁹³ *Zam*, com., jud. Hunedoara.

⁹⁴ *Broos*, oraș, jud. Hunedoara.

⁹⁵ Unitate de măsură pentru distanțele terestre și maritime, care variază între 4 și 5, 5 km.

moșier român, un credincios pe nume Nopcea⁹⁶, a cărui casă a fost atacată și jefuită de secui și distrugerea desăvârșită chiar de proprii săi țărani. Să nu lăsăm pe nimeni să creadă că // acesta era un caz singular sau că abuzurile erau caracteristice unei singure tabere. Războiul în Transilvania a fost un război al clasei țărănești împotriva castelului, și a unui neam împotriva altui neam, în care politica, fie liberală sau conservatoare, a fost puțin implicată. Să nu-l lăsăm pe cititor să creadă că Zam era un exemplu rar de distrugere. Din momentul intrării mele în Transilvania și până la sosirea mea în Sibiu, o călătorie de trei zile, fiecare casă izolată, fiecare mic sătuc sau han aflat pe marginea drumului era distrus; într-o țară a românilor⁹⁷ aş putea să recurg la cuvintele lui Chateaubriand⁹⁸, care vorbind despre călătoria vieții sale și denumind drumul „o lungă cale romană mărginită de monumente funebre”⁹⁹ <pot spune că tot> atât de des îmi venea în minte această comparație, când vedeam casele fără acoperiș sau gropile cu cadavre acoperite.

Tâlcul tuturor acestora poate fi spus în câteva cuvinte. Marea majoritate a locuitorilor Transilvaniei erau români, care au trăit secole de-a rândul în cea mai cumplită robie¹⁰⁰, cum poate fi judecat după lista <de mai jos> a lipsei de drepturi în care au trăit românii până în timpul <domniei> împăratului Iosif¹⁰¹. Aceste legi au fost emise în 1540 și oricât de mult poate fi urât Iosif al II-lea de către ultramaghiari, te poți împiedica mereu de câteva din dovezile sale care îi arată intențiile umane.

Niciunui român nu-i era permis să dețină o funcție.

Nu poate fi înființată nicio școală fără permisiunea proprietarului de pământ.

Niciun român nu are voie să poarte cizme sau pantofi, ci doar opinci¹⁰².

Niciun român nu poate purta haine brodate sau cu blană, ci doar din lână aspră.

Niciun român nu are voie să poarte pălărie, ci doar o căciulă de blană.

În oraș nicio fereastră a unui român nu trebuia să privească spre stradă, ci doar în ograda fiecărei case.

Niciunui român nu-i era permis să aibă un șemineu.

Pe scurt maghiarilor, cu toată dragostea lor de libertate pentru ei, le place să-i domine pe alții; românului – în ciuda numărului neamului său în Transilvania, // p. 61 ascuțimii minții sale și a mușchilor săi, bine proporționați din punct de vedere al structurii – îi lipsește demnitatea și energia unui om liber. Dar amestecul nehibzuit al grupului de ultramaghiari în mândria națională și instituțiile orășenești ale unui neam foarte diferit, cel al sașilor din Transilvania, a fost cauza imediată a unei revolte sângeroase a clasei țărănești împotriva castelului.

La Orăștie¹⁰³ a fost prima oară când am intrat în teritoriul acestui neam, al cărui mod de viață, obiceiuri, civilizație și educație sunt complet diferite atât de

⁹⁶ *Nobcsa*. Vasile Nopcea (László Nopcsa) (1794–1884), baron maghiar de origine română, comite suprem al comitatului Hunedoara.

⁹⁷ *A Daco-Roman country*.

⁹⁸ François René de Chateaubriand (1768–1848), scriitor și om politic francez.

⁹⁹ *Une longue voie Romaine bordée de monumens funèbres*.

¹⁰⁰ *The most abject helotry*.

¹⁰¹ Iosif II de Habsburg-Lothringen (1741–1790), împărat (1765–1790), (1780–1790).

¹⁰² *Sandals*.

¹⁰³ *Szaszvaros or Broos*.

cele maghiare cât și de cele românești și această parte a Transilvaniei este numită Ținutul Sas¹⁰⁴. Szasvaros, un cuvânt maghiar, se traduce literalmente orașul săsesc, locuit de două treimi de sași și o treime de maghiari; dar orașul are mai degrabă un specific german, decât maghiar și amintește de acele orașe de provincie de modă veche din Bavaria sau de pe Rin, casele tencuite și vopsite în culori variate și prezentând un acoperiș triunghiular verde sau cărămiziu către stradă. Ei provin, după cum am mai spus, de pe Rinul de Jos; deși sunt numiți sași, și vorbesc un dialect ciudat, care îți reamintește de olandeză sau de accentul scoțian, este cu desăvârșire de neînțeles pentru vienezi dar, până azi, este bine înțeles de cei din Düsseldorf¹⁰⁵ și Nijmegen¹⁰⁶. Majoritatea sașilor poartă căciuli din lână și pe drumurile principale sunt adesea văzuți mergând pe jos, dar <și> pe sprintenii căluși ai Transilvaniei. Femeile nu ies în evidență prin frumusețe și au un mod ciudat de a-și purta părul, cosițele fiind împletite într-o singură coadă adunată pe frunte și atârând pe obrazul drept. Siebenbürgen sau cele șapte cetăți¹⁰⁷ este numele german pentru Transilvania și acest Szasvaros, al cărui nume german este Broos, este unul dintre ele; ordinea în care ei s-au așezat în Transilvania a fost, după cum urmează: Medias¹⁰⁸ – 1142; Sebeș¹⁰⁹ – 1150; Sibiu, reședința – 1160; Cluj¹¹⁰ – 1178; Sighișoara¹¹¹ – 1178; Miercurea Sibiului¹¹²; Orăștie – 1200. Acestea șapte // p. 62 li s-au adăugat ulterior încă două: Bistrița¹¹³ <în> 1206 și Brașov¹¹⁴ <în> 1208.

Orașele sașilor au întru totul o înfățișare medievală, cu turnuri și ziduri vechi, precum fundalurile lui Callot¹¹⁵; la Sebeș, următorul oraș după Orăștie, hanul era dincolo de spiritul epocii, și peste tot în dormitorul meu, în loc de portrete la modă ale lui Rodolph, Fleur-de-Marie sau portretele ale profesorului¹¹⁶, erau peripețiile și nefericirile fiului răătăcitor, cu o lungă predică publicată la baza fiecăreia. Prevederea, ordinea, chibzuința, răbdarea și perseverența neobosită precum și o predispoziție către inovație, <alcătuiesc> caracterul acestui popor. [...]

Caracterul românului este, după cum am arătat, opusul tuturor acestora; era de fapt un sălbatic în stare de subjugare și niciun plan pregătit al educației naționale nu a pavat drumul pentru a-i putea încredința în siguranță orice privilegiu. Garanția societății pentru acești semibarbari era frica, doar frica; nimic, deci, nu se putea aștepta de la destrămarea acestei legături decât dezmățul unor robi beți. De aceea, atunci când, greșit numita „abolire a feudalismului” l-a ușurat <pe p. 63 român> de o parte considerabilă a arendei pentru pământul său, în loc // să simtă

¹⁰⁴ *Saxon Land*.

¹⁰⁵ Oraș în Germania.

¹⁰⁶ *Nymwegen*, oraș, Olanda.

¹⁰⁷ *Seven Boroughs*. Vezi și stema Transilvaniei.

¹⁰⁸ *Mediasch*, oraș, jud. Sibiu.

¹⁰⁹ *Muhlenbach*, oraș, jud. Alba.

¹¹⁰ *Clausenburg*, oraș, jud. Cluj.

¹¹¹ *Schässburg*, oraș, jud. Mureș.

¹¹² *Reussmarkt*, oraș, jud. Sibiu.

¹¹³ *Bistritz*, oraș, jud. Bistrița-Năsăud.

¹¹⁴ *Kronstadt*, oraș, jud. Brașov.

¹¹⁵ Jacques Callot (1592–1635), gravor francez.

¹¹⁶ Personaje ale seriei de romane *Misterele Parisului*, semnate Eugène Sue (1804–1857).

recunoștință pentru o binefacere, el a judecat-o, cum orice barbar ar judeca-o – a fi un semn al sfârșitului regimului fricii țăranului față de moșier și începutul fricii moșierului față de țăran – , ca destrămarea a concepției sale despre legătura cu societatea și a barierelor dintre al meu și al tău¹¹⁷.

Întorcându-mă la sași, dacă legătura unei societăți barbare era teama, legătura unei societăți civilizate era respectul față de caracterul sfânt al legii, întemeiat pe istorie și tradiție și pe dreptatea bazată pe judecata binelui și adevărului, inoculat în fiecare sunet al naturii morale. Acum, dintre toate națiile din lume, cea mai apropiată de lege și tradiție este cea germană; și datorită acestui instinct, care este în strânsă legătură cu o onestitate foarte dezvoltată. Germania rămâne până azi cu atât de multe principate neîncorporate, în timp ce în alte țări din Europa teritoriile întinse au fost înghițite treptat de marii monarhi. Și în Transilvania ținutul săsesc și-a păstrat până în 1848 jurisdicția națională și orășenească separată, cu un teritoriu distinct, coduri de legi și senatori, conduși de un comite¹¹⁸ sau conte, cu domiciliul în Sibiu; dar când a ajuns <și aici> revoluția, s-a hotărât maghiarizarea lor. Deci unirea Transilvaniei cu Ungaria era decisă prin teroare de Dieta de la Cluj la fel ca și celelalte măsuri ale grupării ultramaghiare – galeriile adunate strigând: „Unirea sau moartea”; și un membru al uneia dintre cele mai vechi familii din Transilvania mi-a spus, că nu a avut altă opțiune decât să voteze pentru unirea Transilvaniei cu Ungaria, căci gloata îi striga că dacă votul său nu era înregistrat, un trup mort va coborî treptele nu unul viu¹¹⁹. Acesta era liberalismul școlii lui Kossuth – aceasta era noua școală de privilegii a parlamentului în favoarea ultramaghiarismului.

Astfel, sașii din Transilvania au fost *nolentes volentes* implicați în vârtejul revoluției maghiare și într-o stare foarte agitată datorată mulțimii revoltate din p. 64 Budapesta, // neîndrăznind să facă nicio demonstrație puternică împotriva subminării ilegale a lui Batthyany, a integrității militare a Imperiului austriac sub masca cuvântului reformă, au părăsit Budapesta și s-au întors acasă. În acest fel sasul civilizat, al căror principiu conducător este legalitatea, a fost atras într-o alianță apropiată cu națiunea semibarbară, ce timp de secole nu au avut o altă garanție decât frica.

Comanda militară austriacă în Transilvania era într-o stare tristă de slăbiciune. Generalul Puchner era un om de un curaj și o omenie <deosebită>; dar nu avea nici vigoarea tinereții nici aptitudinile politice și militare, prin care să facă față crizei pentru că, asemenea majorității generalilor de poziția sa, era trecut de 70 de ani. Astfel, la sfatul principalilor sași, s-a înființat un comitet patriotic român, care a organizat o armată condusă de centurioni, tribuni și prefecți, ce s-au dovedit a fi niște tâlhari desăvârșiți și – în loc să se supună disciplinei militare, adunându-se gata să-i combată pe rebeli – s-au deplasat în horde, asupra cărora generalul Puchner nu avea niciun control, și au mârșit o cauză dreaptă prin actele cele mai

¹¹⁷ *Meum and tuum.*

¹¹⁸ *Headed by a comes.*

¹¹⁹ *That if his vote for it was not recorded, his dead body and not his live body would descend the stairs.*

revoltătoare de crimă și jaf; și după această înspăimântătoare <faptă> cel mai imparțial călător nu poate să se abțină să condamne toate grupările–a ultramaghiarilor, care nu au făcut nimic ca să educe și înobileze poporul–care a semănat vântul violenței revoluționare și a cules vifor–a generalului austriac și a sașilor, pentru că nu au acordat o protecție mai eficientă familiilor nevinovate, ce erau străine grupărilor politice; și românilor, care, prin revoltătoarele lor abuzuri, s-au îndepărtat foarte mult de interesul și simpatia, pe care numele, limba lor, lungă lor înjosire și multele simptome ale dorinței de îmbunătățire <a stării> printre conaționali lor din Țara Românească, Moldova și Banat, le-ar inspira în mod natural. //

Capitolul XII

p. 65

Sibiu

Hanul principal al Sibiului se află imediat în afara zidului orașului. Trei părți de curte este ocupată de clădire și de străvechiul sistem de metereze a cărui linie este întreruptă de înaltele turnuri de observație pătrate construite în Evul Mediu, care formează a patra parte și de la balcoanele deschise de la primul etaj al hanului, ce se deschid în dormitoare, se vede privesc clopotnița vechii catedrale a orașului, ridicându-se în spatele vestigiilor timpurilor trecute. O zăpadă mare acoperea toate acoperișurile orașului aflat la orizont și, din când în când, căruțe mari ardelenesti din lemn, trase de șase sau opt cai, cu clopoței zornăindu-le la gât, umpleau spațiul mai în vale. Căruțașii, purtând haine din lână albă, împodobite cu postav stacojiu, și răsuflarea cailor trimitea în sus rotocoale de aburi în gerul puternic al unei dimineți senine din Transilvania.

Camera pe care mi-am găsit-o fusese proaspăt mobilată și am fost condus în ea de o femeie voinică, durdulie și cu obraji roșii, camerista, care avea caracterul cel mai milităresc pe care l-am întâlnit în călătoriile mele, obișnuită să adune un mănunchi de glume de la feluriți călători. Nu numai că m-a luat la întrebări despre scopul vizitei mele în Sibiu, dar era la fel de darnică și cu povestirea aventurilor ei. Am întrebat-o dacă nu i-a fost frică în timpul războiului. „Oh, nu” mi-a răspuns „nimic nu se compară cu freacă evenimentelor politice și militare. Nu voi uita niciodată ziua în care, la sfârșitul războiului, am pregătit în sufrageria de jos o cină mare, cu mese în formă de potcoavă, pentru ofițerii lui Bem, care au cucerit Sibiu pentru ultima oară. Era pește, carne și cocoș prăjit și fiert, și chiar când era timpul ca supă să fie servită și paharele de vin să zornăie, // s-a auzit bubuitura artileriei, p. 66 suieratul rachetelor și tick-tack-ul mușchetelor; fiecare ofițer era la postul său, dar fără niciun folos și cu toții împreună cu rușii l-au scos pe Bem și trupele sale afară din oraș; în loc de unguri, cu surtuțele lor maronii¹²⁰ și nasturii cărmizii, o mulțime de ofițeri ruși cu mantourile de un verde închis au terminat repede cina pregătită pentru dușmanii lor, alături de o uimitoare cantitate de coniac”.

¹²⁰ *Brown surtouts.*

În sufragerie am găsit o companie amestecată, formată din furnizori de provizii și utilități din principate, unul fiind sârb și mulți alții români¹²¹, care purtau bonete din piele de oaie și haine mari tăiate în mod ciudat dintr-un material albastru grosolan, oarecum după moda europeană, și care se înveseleau cu punch și trabuce, din care pe primul l-au făcut din ceai rusesc și rom cu un aparat de călătorie special <creat> în acest scop. Acum erau în Sibiu, isprăvindu-și poveștile și cel mai mare eveniment din viața sârbului a fost vizita pe care a făcut-o la Londra și povestea totul cu cea mai mare precizie, ceea ce mă amuza teribil. Îndreptându-și atenția asupra mai multor lucruri, care se identificaseră atât de mult cu obiceiurile mele zilnice, mi-a arătat cât de multe sunt de observat în țara în care trăiește un om și pe care o vede zilnic, fără exercițiul analizei și comparației, și nu este neplăcut, din când în când, să amesteci în acest fel observația altora cu imaginea noastră așa cum ne văd alții¹²².

Mai mulți ofițeri militari erau din companie și am fost amuzat de contrastul obiceiurilor lor. Un om ce părea ursuz, pe care mai întâi l-am văzut adresându-i slujitorului său o salvă de amenințări despre pedeapsa ce i s-ar potrivea dacă nu va da mai multă atenție la distincția dintre ce este al său și al lui, și de care moșierul se plângea, a stat deoparte pe timpul orei de masă, fără să spună vreo vorbă. Un alt ofițer care a intrat, era foarte guraliv în ce privește războiul și ceea ce a făcut el. Când restul companiei s-a retras, iar ofițerul țănos și eu ne pregăteam lumânările p. 67 pentru a urca scările către camerele noastre, acesta a spart gheața în modul cel mai prietenos, spunând că el era căpitan și staționa într-un sat din împrejurimile Sibiului. Și fără o discuție preliminară, m-a îndemnat să-mi petrec câteva zile cu el, promițându-mi o vânătoare bună și o primire din inimă:

„Dar, a spus el, nu te voi buimăci cu faptele mele vitejești precum domnul pe care l-ai văzut aici. Cu adevărat un erou, <n-am ce spune> ! și el a citat : <<Am parcurs întreaga campanie, de la Alfa până la Omega, și nu a fost o excursie de vacanță>>. Cineva ar putea crede, ascultându-l pe acest domn, că nu am făcut nimic altceva decât să avansăm, să avansăm. Ce vreme proastă!¹²³ Nu v-a spus nimic din ce înseamnă o retragere, când se părea că dvs. vă ieșea sufletul din trup. Să nu vă închipuiți, de la un asemenea lăudăros¹²⁴, că aceasta este judecata și modestia unui ofițer austriac”.

Apoi el și-a reînnoit invitația, dar cum aveam foarte multe treburi de rezolvat, am refuzat-o cu multe mulțumiri și am mers la culcare.

În zilele următoare m-am dedicat observării Sibiului și locuitorilor săi, căci acum este capitala Transilvaniei, după ce înainte a fost doar capitala ținutului săsesc din Transilvania astfel încât, în timp ce în Cluj, care înainte a fost capitală, este din belșug spațiu de locuit, la Sibiu există o lipsă din acest punct de vedere. Privit pe de-a întregul, orașul este bine construit, dar prost pavat și este așezat pe o ridicătură de teren neregulată; din care partea centrală și cea mai înaltă este ocupată

¹²¹ Wallachians.

¹²² And it is not unpleseant, from time to time, in this way to mingle the observation of others with the seeing of ourselves as others see us.

¹²³ Donnerwetter!

¹²⁴ Braggadaccio.

p. 68 de biserica înaltă sau fosta catedrală, o construcție veche, întinsă cu o arhitectură gotică, construită în timpul catolicilor, într-un stil aflat la apogeu; dar cum sașii sunt luterani, poartă încă urme ale desfigurării iconoclastice din perioada reformării. Acesta era centrul orașului vechi, construit în 1161, care a fost făcut pe această ridicătură de teren, dar pe parcursul numeroaselor perioade de timp s-a extins; așa-numitul turn inferior a fost încorporat atunci noilor ziduri, acum devenite vechi, care au fost distruse în multe locuri, astfel încât // Sibiul poate fi numit un oraș deschis. Aceste ziduri, cu trei turnuri înalte și pătrate contribuie mult la înfățișarea pitorească a orașului în numeroase locuri, dar foarte puțin la rezistența sa. Sunt foarte puține case noi în oraș și întregul loc are aspectul unei podoabe vechi.

În piața mare este biserica catolică, casa guvernatorului și principalele clădiri particulare ale orașului: reședința baronului Bruckenthal¹²⁵, un palat în stilul italian de arhitectură, cu un șir întreg de camere dedicate galeriei de pictură și un cabinet de istorie naturală, care mi-a plăcut mult, mai degrabă un mod grăitor de a cultiva artele și a da o direcție demnă de laudă întrebuințării unui mare patrimoniu, decât acordării unei mulțumiri sigure din valoarea intrinsecă a tablourilor în sine; marea majoritate a picturilor, deși catalogate sub numele marilor maeștri, mi-au părut a fi copii mediocre; dar arhitectura italiană grandioasă a palatului în sine (deși stricat de un acoperiș așezat în straturi și de mansardele grele) este remarcabilă în mijlocul acestei arhitecturi germane vechi. Sibiul este cu desăvârșire un loc de modă veche și hanurile sunt vechi locante cu pereți groși, dintre care unul este în mod evident contemporan cu prima dispunere a orașului, zidul său fiind mult mai întins în partea de jos decât în cea de sus. Dar pavajul orașului este cea mai rea trăsătură a locului, fiind alcătuit din pietre mari, neregulate, alăturate, cu șanțul în mijloc și la anumite intervale cu pietre mari, pentru a permite trecătorilor să treacă de la una la alta peste o gâră neagră noroioasă.

p. 69 Am spus deja că primăria era în piața mare și, cât am fost acolo, era un loc în care se reunea societatea; căci, în cercul privat, cele trei neamuri: sas, maghiar și român, rămân distincte și separate una de cealaltă, ura între ele fiind cumplită și nepieritoare. Guvernatorul Transilvaniei era generalul Wohlgemuth¹²⁶, care, comandând în Italia cu distincție o divizie sub mareșalul Radetzky¹²⁷, // i s-au încredințat corpurile de armată de pe Ván¹²⁸ și la sfârșitul războiului a primit guvernarea Transilvaniei, mai mult pentru caracterul său și modul împăciuitoare de a fi decât datorită capacității sale militare. Banul de Croația, cu care cititorii mei au făcut deja cunoștință în regiunea muntoasă aflată deasupra Adriaticii, a fost atât de bun să-i scrie, cerând să-și îndeplinească cu bine îndatoririle de gazdă față de mine. Acestuia i s-a răspuns nu numai cu atenții frecvente și ospitalitate din partea

¹²⁵ Samuel von Brukenenthal (1721–1803), jurist sas, baron și guvernator al Transilvaniei (1777–1787).

¹²⁶ Ludwig von Wohlgemuth (1788–1851), general austriac și guvernator al Transilvaniei (1849–1851).

¹²⁷ Johann Joseph Wenzel Radetzky von Radetz (1766–1858), conte și feldmareșal austriac.

¹²⁸ Waag, râu în Slovacia.

binevoitoarei baroneze Wohlgemuth, dar și prin sinceritate și încredere, cumpătare și imparțialitate în estimarea dificultăților propriiei poziții¹²⁹.

Mi-a spus că a distrus în întregime armata românilor care, sub numele de centurioni, tribuni și prefecți, a căutat să păstreze puterea de care s-a abuzat în mod deplorabil. S-a plâns foarte tare de marea ignoranță și de înjosirea țărânimii române, căreia nu numai că-i lipsea în mod evident cunoașterea datoriilor lor de cetățeni, dar și a cele mai banale elemente de educație. El, în același timp, a simpatizat cu poziția nefericită a moșierilor maghiari credincioși, care au avut mult de suferit atât în privința banilor cât și ca indivizi, și care l-au asediat cu protestele lor; pe de altă parte, fruntașii românilor au insistat în mod vehement asupra precumpănirii în conducerea problemelor locale din Transilvania, corespunzător superiorității lor numerice, <care este> nu numai asupra vreunui neam ci asupra tuturor neamurilor laolaltă.

„Sunt multe puncte – a adăugat generalul Wohlgemuth într-una din conversațiile mele cu el – în care sunt plin de îndoială și jenă, atât de complicată este politica în Transilvania; dar într-un singur punct hotărârea // mea este luată. De un lucru îmi dau seama, și anume că este nevoie de un sistem amănunțit și complet de educare națională pentru români. Nu trebuie să încercăm să-i transformăm fie în maghiari fie în germani, ei trebuie să rămână români și trebuie să fie educați în limba lor și trebuie să-și schimbe modul de a fi și nu națiunea; pe scurt, trebuie să devină oameni civilizați și să învețe nu numai să se teamă de lege, dar și să o onoreze și să o respecte. Dar <<cum Roma nu a fost contruită într-o zi>> nici refacerea civilizației române nu poate fi realizată imediat; trebuie dusă la bun sfârșit prin răbdarea și peserverența mai multor generații” p. 70

O altă persoană cu care am făcut cunoștință în casa guvernatorului a fost generalul Zeisberg¹³⁰, care era generalul marelui stat major al Banului¹³¹ în timpul marșului său din Zagreb¹³² spre Ungaria, și care s-a făcut remarcat la cucerirea Vienei sub Windischgrätz și care acum comanda divizia ce-și avea sediul central în Sibiu. După cum am fost informat, după aceea, era unul dintre cei mai capabili strategii din armata austriacă și a susținut cu tărie o mișcare asupra poziției ungare din spatele Tisei, prin Seghedin, și nu s-a lăsat înșelat de modul în care manevrele lui Georgey din nord au influențat strategia prin care Debrețin și Oradea au devenit baze pentru operațiunile maghiarilor.

Un altul din cercul casei guvernatorului, a cărui conversație m-a interesat a fost colonelul rus D., care a fost trimis în misiuni politice și financiare pentru a apropia relațiile dintre guvernul rus și cel al Transilvaniei. Părea umil în ce-l privește pe împăratul său <pe care îl venera> aproape ca pe un semizeu și mi-a dat numeroase pilde despre imensa capacitate de muncă a acestuia.

¹²⁹ „Remarcabilul ofițer nu mai trăiește; când am fost la Sibiu se plângea de o sănătate șubredă, datorată unei munci prea sedentare, care a apărut imediat după doi ani de exerciții dure în condiții umede” (n. a.).

¹³⁰ Karl Ritter von Zeisberg (1788–1863), general austriac.

¹³¹ Josip Jelačić (1801–1859), conte de Bužim, mareșal austriac în timpul revoluției pașoptiste și ban al Croației (1848–1859).

¹³² Agram, oraș în Croația.

p. 71 Am auzit, de la o altă persoană, că în timpul războiului dintre Transilvania și Ungaria, hărțile țărilor se aflau mereu în fața ochilor majestații sale, că a urmărit chiar și mișcările celor mai mici trupe și era familiarizat cu numele a sute de sate din Transilvania, // astfel încât, atunci când un curier a ajuns la palatul din St. Petersburg, plin de praf și împrăscat cu noroi, a fost imediat introdus în biroul împăratului, care, înainte să deschidă depeșa, i-a cerut în mod insistent să-i spună în câteva cuvinte esența veștilor pe care le-a adus. Împăratul ar fi pus câteva întrebări, și după răspunsul legat de binecunoscutele localități ar fi pus și alte întrebări; dacă referirea se făcea la sate de mai mică importanță, atunci trimiterea s-ar fi făcut imediat la o ediție a mării hărți a Ungariei și Transilvaniei a lui Lipsky, ce stătea pe masa de lângă fereastră. Am găsit, de-a lungul turului meu prin Ungaria și Transilvania, o cantitate considerabilă de informații legate de acest prinț excepțional, obținute prin recenta ocupare a țării de un număr atât de mare de soldați, mulți dintre ei de un rang mare, și impresia ce mi-a rămas în minte este că, acest monarh are geniu intuitiv și experiență practică pe care a obținut-o printr-o enormă capacitate fizică și cu o atenție susținută către detaliul politic și militar. Aceasta, alăturată voinței sale puternice, absenței caracterului ascuns, specific firii ruse, și alăturată și unei scrupulozități foarte dezvoltate, deși destul de bine păstrată sub control de un caracter distrugător, alcătuiesc împreună un caracter mult mai apropiat de cel germanic, intrând în contrast cu tipul slav, cel al regretatului său frate, Alexandru¹³³.

p. 72 În acest cerc, l-am cunoscut și pe dl. Bach, fratele ministrului, care acum ocupa postul de secretar politic în guvernarea Transilvaniei, după ce a fost șeful administrației sau șef de ținuturi¹³⁴ în Bucovina, acea provincie aflată la nord-est de Transilvania, pe latura Carpaților, între Galiția și prin/cipatul Moldovei și care este aproape în întregime locuit de o populație românească, formând o parte din Imperiul Austriac. Acest teritoriu este sâmburele fanatismului național român și principalul ziar, care are o circulație considerabilă în cadrul acestei națiuni din Transilvania, spre deosebire de „Kolosvar Lap” sau „Buletinul oficial din Cluj”, predică cu o mare ardoare necesitatea influenței românești în Transilvania și am descoperit, bineînțeles, că, în cercul pe care-l descriu, cele două grupări erau pline de revendicări.

Nobilimea maghiară, aflată atunci cu treburi la Sibiu, a caracterizat condiția Clujului ca fiind una foarte tristă de la retragerea guvernământului. Pe de altă parte, și ca un efect al principiilor comuniste, introduse de Kossuth cu ocazia așa-zisei aboliri a feudalismului în Ungaria, conducătorii românilor, au caracterizat situația Clujului ca fiind lipsită de consistență în comparație cu spiritul acelei măsuri, la fel ca și dreapta și cuvenita rezistență pe care moșierii o arătau în fața încercării comunităților <de a-și obține drepturile>. În ciuda tuturor acestora, nu există nicio

¹³³ „Aceasta era impresia mea despre țarul Nicolae la sfârșitul războiului ungar, care a fost preluată de el în perfectă cocordanță cu legea. Când l-am văzut mai târziu la Olmützy, după atacul asupra Imperiului Otoman, încălcând tratatul din 1841, pe care l-a semnat, mi-am adus aminte de proverbul <<Niciodată să nu scrii despre caracterul unui om până nu a murit>>”. (n. a.)

¹³⁴ *Landes-chef*.

încălcarea a normelor de amabilitate și, la dîneul dat de episcopul român, am observat că mulți dintre meseni erau maghiari.

Episcopul era un bărbat înalt, masiv și chipeș, cu vârsta între 50–60 de ani, îmbrăcat în satin negru și purtându-și barba. Este unul dintre foarte puținele persoane ale acestei națiuni din Imperiul Austriac, având realizări demne de respect în literatură și cu maniere șlefuite și este un avocat înverșunat pentru națiunea sa, având o poziție politică în Transilvania, ce corespunde numărului lor, uitând într-un fel că proprietatea și inteligența le vor negate și că el însuși nu este un adevărat exemplu a ceea ce sunt românii. Este excepția, și nu regula. Trebuie admis faptul că inteligența acestei națiuni este foarte risipită, puținii proprietari români din Banat fiind fie germanizați, fie maghiarizați, în timp ce boierii bogați din București, // capitala Țării Românești, și din Iași¹³⁵ sunt francezi în gusturile lor. Au profesori francezi și guvernante franțuzoaice, la teatru se joacă vodeviluri franceze; imită moda de la Paris în cele mai mici amănunte și sunt mult mai familiarizați cu literatura ușoară a Franței decât cu marea erudiție a Germaniei. Dar în Transilvania, românii, care adaugă talentului educația superioară pot fi numărați pe degete. Cu alte cuvinte, dacă Transilvania va prospera, românii vor trebui să învețe să respecte proprietatea moșierului maghiar și maghiarul trebuie să renunțe la proiectele sale de prozelitism și să încurajeze educația națională a românului și ridicarea dialectului său la statutul normal de limbă principală în Transilvania; îmi pare rău să o spun, dar va fi <la fel de> greu să-l împaci pe țăranul român cu gândul de a fi respectuos cu proprietatea moșierului maghiar precum să impui maghiarului să respecte naționalitatea românului.

Sașii din Sibiu care, desigur, alcătuiesc marea majoritate a populației <din oraș> sunt, datorită firii lor pricepute și cumpătate, în situații bănești bune și această capitală este reședința comitelui sau a landgrafului, ales de națiune drept conducătorul cu drept de guvernare al ținutului sas; o persoană din cele mai vechi și respectabile familii ale lor, cu maniere cizelate, dar în timp ce episcopul român cu al său aspect sudic și barba stufoasă neagră ar fi putut sta drept model pentru bustul unui împărat roman, landgraful sașilor, într-o țară cu trăsături sumbre, păstra în ochii săi albaștri și în părul de un blond deschis tradiția unui tip de națiune aflată între Elba și Rin. O națiune care a rezistat cu încăpățănare stăpânirii romane și care păstrează încă, în zonele muntoase ale Daciei, trăsăturile particulare ale rasei.

După un amuzament și toasturi reciproce în cinstea bunăstării națiunilor anglo-saxonilor și a celei daco-saxone, steagul național al celei din urmă a apărut în mijlocul entuziasmului doamnelor petrecerii, arătând armele acestor teutoni transilvani, un trifoi și un triunghi, // cu motto-ul *Ad retinendam coronam*; celălalt însemn al funcției sale era un buzdugan de argint, pentru a reprezenta comanda armatei și o sabie, care simbolizează dreptatea. Diploma regală era împodobită în stilul lucrărilor religioase, cu o mulțime de devize heraldice; aceea a principatului Transilvaniei fiind cea care ieșea cel mai mult în evidență <prin simbolurile> maghiarilor, ale secuilor (soarele și luna) și cele șapte orașe (germanice <numite> Siebenbürgen) reprezentate de șapte turnuri; dar este ciudat să spun că, deși

¹³⁵ Jassy.

românii formează majoritatea oamenilor din Transilvaniei, nu își găsesc locul pe scutul heraldic [...].

De asemenea, este adevărat că, până în anul 1848, religiile hotărâte ale Transilvaniei erau cea romano-catolică, cea luterană, cea calvină și cea unitariană; și biserica ortodoxă, care este cea a majorității țării, nu avea nicio recunoaștere legală. Toată această umilire este o dovadă limpede și vizibilă că românii din Transilvania au o lipsă esențială în ce privește spiritul de independență, care impune respect din partea altora; dar în același timp îmi confirmă teoria că spiritul maghiar nu este spiritul libertății, așa cum este el înțeles în Franța și Anglia, ci dragostea de stăpânire asupra altor națiuni, chiar și asupra celei germanice, deși elementul germanic a fost cel care i-a eliberat de sub dominația otomană. Îmi susțin părerea, că oricine studiază istoria Ungariei în timpul tulburărilor din ultimii 25 de ani, va ajunge la convingerea că ceea ce noi, englezii, numim spiritul înlăturării abuzurilor de putere, era slab în comparație cu acest entuziasm fanatic pentru absorbția celorlalte naționalități. Frământările printre români, ce au dus la această teribilă jacquerie, au început cu adunările publice întrunite după revoluția franceză din februarie cu scopul de a obține ridicarea religiei ortodoxe – credință autohtonă

p. 75 a Transilvaniei încă din perioada Imperiului bizantin – la același nivel cu celelalte credințe apărute mai târziu acolo, precum și de a obține ridicarea limbii române la un statut oficial egal cu acela de care se bucură limbile respective ale sașilor, secuilor și maghiarilor; dar niciun cuvânt despre ceea ce este potrivit fie pentru muncă fie pentru banii de arendă, asupra cărora nu au un drept mai mare prin lege, obicei, dreptate sau judecată decât are moșierul asupra hainelor țaranului sau asupra mobilierului din casa acestuia. Credința și convingerea mea fermă este că dacă acele cereri drepte, raționale și îndreptățite ale românilor ar fi fost satisfăcute cu anticipație de către aceia care erau îndrăgostiți și mai mult de cuvintele de libertate, filantropie și reformă decât de punerea lor în practică, sfâșietoarele scene care au pustiit Transilvania nu s-ar fi petrecut niciodată. Istoria modernă a Transilvaniei este cuprinsă în câteva cuvinte: gruparea ultramaghiară a desconsiderat cererile îndreptățite, corecte și raționale ale românilor referitoare la religia și naționalitatea lor. Au cedat țaranului o bucată din pământul moșierului, pe care niciodată nu a cerut-o sau așteptat-o; și atunci țaranul sălbatic a devenit precum tigru – care, odată ce a gustat carnea omului, își schimbă felul de a fi și nu poate fi săturat.

Simpatia mea în Transilvania nu se îndreaptă nici către sălbaticii sângeroși, nici către fanaticii ultramaghiari care au grăbit convulsia și care, căutând să înghită naționalitatea sașă și privilegiile orășenești i-au transformat în aliați ai unui neam cu care au atât de puțin în comun; căci este imposibil să-ți imaginezi un contrast mai mare decât acela dintre hărnicia, cumpătarea, onestitatea și independența de câine a sasului și ignoranța, nechibzuința și alternanța dintre lipsa de curaj și sălbăcia românului. Dar simpatia mea este pentru un mare număr de persoane cu vederi moderate și credincioase, care, fără să contribuie la o extremă sau alta, au

p. 76 avut mult de suferit ca persoană, venit și // pământ. [...]

Deși populația orașului Sibiu nu depășește 20 000 <de oameni>, există un mare număr de informații la fața locului și la Casino sunt ziare germane și franceze. // O societate este dedicată în mod special geologiei și istoriei naturale a p. 77 Transilvaniei; și terenul fiind foarte muntos și bogat în minerale, este un domeniu foarte potrivit unor astfel de munci. Principala mină în care se lucrează în Transilvania este cea de aur și Zlatna¹³⁶, din lanțul carpatic, care a avut mult de suferit în timpul revoluției, stârnind lăcomia românilor, a fost scena unuia dintre cele mai groaznice masacre. Cărbunele, deși bun, nu este exploatat, datorită marii abundențe a lemnului și mi s-au arătat trei tipuri din acest minereu de mare valoare <provenit> din trei locuri din Transilvania. De asemenea, această societate s-a dedicat și operațiunilor barometrice, și din câte se pare, câmpia Sibiului este la 1 300 picioare deasupra nivelului <Mării> Mediterane și cele mai înalte piscuri ale Carpaților la aproape 8 000 picioare deasupra aceluiași nivel; Vânătoarea lui Buteanu¹³⁷ fiind de 7 953 <picioare> și Negoiu¹³⁸ 8 040 <picioare>. Și pentru ochiul necunosător, nicio priveliște din această țară nu este mai vastă decât cea prezentată din cea mai înaltă parte a drumului spre vest de Sibiu, cu orașul, întinzându-se pe câmpia de dedesubt și dincolo de ea marea linie a Carpaților înalți, separând Țara Românească de Transilvania. La o distanță de 60–70 mile englezești, un zid de gheață și zăpadă, strălucind în lumina senină și scântâietoare a soarelui, care este împărțit în două de vestita trecătoare Turnu Roșu¹³⁹, prin care curge Oltul¹⁴⁰, și prin urmare trecând prin frontierele Bulgariei, formează prin apele sale distincția între Marea și Mica Valahie¹⁴¹.

Capitolul XIII

Viața în munți în Transilvania – Trecătoarea Turnu Roșu – Cisnădie¹⁴²

Obiceiuri și maniere săsești primitive

În timpul șederii mele la Sibiu am mers la această remarcabilă trecătoare, care este cheia spre Țara Românească. Era // într-o dimineață senină și geroasă, p. 78 când am traversat câmpia Sibiului, pământul fiind acoperit cu zăpadă; și strigătul *Lupu, lupu !* din partea unor căruțași români ne-a făcut să ne uităm spre câmpia următoare, unde un lup umbla în căutare de pradă și a cărui imagine l-a făcut pe

¹³⁶ Zlatna, oraș, jud. Alba.

¹³⁷ Vunetura Bufianu. Vârf muntos în masivul Făgăraș ce atinge 2 507 m.

¹³⁸ Negoii. Vârf muntos în masivul Făgăraș ce atinge 2 535 m.

¹³⁹ Rothenthurm Pass.

¹⁴⁰ Aluta. Râu ce izvorăște din Munții Hășmașul Mare, jud. Harghita, ajunge până în Țara Românească pentru a se vărsa în Dunăre lângă orașul Turnu Măgurele, unde există și un punct de trecere în Bulgaria.

¹⁴¹ Great and Little Wallachia.

¹⁴² Heldau, com., jud. Sibiu.

căinele prepelicar al amabilului și inteligentului meu însoțitor, baronul Reyhetzer, să vină sub trăsură, ridicându-i-se părul de teamă.

Ajunghând la trecătoare, am văzut de departe Oltul grăbindu-se limpede de-a lungul ei și ducând cu el fulgi de zăpadă către Imperiul Otoman. Partea estică a defileului se ridică în mod amețitor din râu așa încât niciun drum nu poate fi trecut și drumul actual merge de-a lungul laturii vestice a trecătorii, în multe locuri cu o lățime ce abia permite trecerea. Fortificațiile au devenit în curând vizibile, apărând trecătoarea de un atac din partea Țării Românești și un turn drept și roșu (Rothenturm), existând din evul mediu, se evidențiază în mod clar între construcțiile moderne vopsite în alb și printre munții acoperiți cu zăpadă de deasupra sa. Urcând spre castel și uitându-mă printre ambrazuri am descoperit că drumul îngust era întregime străbătut de artilerie și că nicio forță nu putea pătrunde în Transilvania, când puștile ghintuite sau infanteria ușoară treceau înălțimile de deasupra. Singurii soldați pe care i-am văzut erau cei din armata de frontieră, o santinelă fiind într-un totu ascunsă de o pălărie din piele și o manta acoperită cu păr, precum Robinson Crusoe.

Drumul continuă, dincolo de Turnu Roșu, de-a lungul malului drept al Oltului, o alee minunată de copaci ridicându-se să facă loc razei pentru baterie; pe măsură ce avansam, trecătoarea devenea mai sălbatică și mai romantică, stâncile ridicându-se în multe locuri din râu, foarte puține nefiind perpendiculare, împodobind apoi cu turțuri ce străluceau în lumina limpede și rece a soarelui. Trecând în vechiul și originalul Turnu Roșu, acum în ruine, ai cărui pereți sunt groși de 12 picioare, am ajuns la carantina de la frontieră și la sat, care era plin de freamăt, negustorii de vite trecându-și animalele prin <ea> din Țara Românească în Transilvania; dar ca o consecință a poziției lor, // femeile erau aici mult mai desfigurate <decât celelalte> de urăcioasa gușă.

Turnu Roșu este principala trecătoare din Transilvania spre Țara Românească și cum, deși îngustă, este, comparativ vorbind, ca nivel, o extindere a căii ferate planuite de la Mureș până la Sibiu, de-a lungul marii câmpii a Țării Românești și până la Marea Neagră, se vorbea mult <despre ea> când eram în capitala sașilor. Cum nu sunt greutăți teritoriale în trecerea de la bazinul Mureșului la cel al Oltului, fiind separate doar de două movile neînsemnate și o câmpie între ele <am vrut să văd trecătoarea>. Că un asemenea proiect este așteptat cu nerăbdare de o parte din oameni la Sibiu, este foarte ușor de închipuit; pentru Sibiu, obișnuit să fie unul dintre cele mai mari drumuri dintre est și vest, introducerea vapoarelor pe Dunăre a schimbat totul și astfel o importantă sursă <de venit> a fost tăiată din ținutul săsesc, oricât de avantajos ar fi fost vaporul pe Dunăre pentru interesele comerciale ale ambelor imperii pe timp îndelungat.

În călătoria mea pe Târnava <Mare>, afluent al Mureșului, am ajuns la un oraș numit Dumbrăveni¹⁴³, construit foarte uniform și având o biserică fastuoasă, aproape de înfățișarea unei catedrale¹⁴⁴. Orașul este locuit aproape în întregime de armeni, care au făcut, mulți dintre ei, averi frumoasele din purtarea comerțului ambulant¹⁴⁵ între Constantinopol și Viena, afaceri pentru care introducerea navigației

¹⁴³ *Elizabettenstadt*, oraș, jud. Sibiu

¹⁴⁴ Este vorba despre biserica armenescă, construită în perioada 1766–1783.

¹⁴⁵ *Carrying trade*.

cu aburi pe Dunăre a determinat o revoluție ce a fost puternic simțită și i-a îndemnat pe unii dintre ei să emigreze spre Budapesta și spre alte părți. Drept urmare, nu este surprinzător că, deși extinderea căii ferate spre Sibiu este un fapt sigur, ei se vor gândi la prelungirea sa peste câmpiile bogate, întinse ale Țării Românești, care poate fi numită Lombardia estului Europei¹⁴⁶, cu referire la capacitatea sa de producție, dar a cărei populație e neînsemnată, acolo fiind puțin mai mult de două milioane, într-un principat care poate hrăni zece. //

La întoarcerea mea am mers spre Cislădie, un sat îmbrățișat de Carpați, între p. 80 Turnu Roșu și pasul Vulcan¹⁴⁷, unde vechile obiceiuri și mod de viață al sașilor sunt păstrate în starea lor rudimentară până la un grad mai înalt decât în orice altă parte a Transilvaniei. El poate fi considerat a fi în aceeași legătură cu Sibiul și Brașovul ca și satul din Brock¹⁴⁸, din nordul Olandei, până la Amsterdam și Rotterdam.

Aici, îndepărtați la fel de mult de lumea exterioară ca și de spiritul secolului al XIX-lea, sașii vegetează într-un mod patriarhal imperturbabil, care ar da o satisfacție completă acelor care fac apel la „înțelepciunea strămoșilor noștri”. Așezarea localității este cea mai pitorească posibil; nu într-un defileu sălbatic, sumbru, stâncos precum Turnu Roșu, ci într-o vale plăcută, la picioarele unor dealuri atrăgătoare, acoperite cu nămeți de zăpadă și amestecate cu plantații de stejari ce acum sunt fără frunze; dar pe măsură ce privirea se ridică de la o înălțime la alta până se văd culmile orbitoare în albastrul puternic și luminos al cerului, <unde există> o climă încântătoare, este nevoie doar de un efort moderat al imaginației ca să îmbraci priveliștea în nuanțele și podoabele verii; și mă îndoiesc, din câte am văzut, că poate fi în toată Transilvania un loc mai plăcut.

Un străin ar putea fi, la început, oarecum dezamăgit, să vadă la intrarea în sat mai degrabă colibe foarte mici decât case, dar nuanța întunecată și veșmântul neîngrijit al locuitorilor arată că acesta este țigănia¹⁴⁹ sau cătunul țigănesc, care se află în afara multor orașe în această țară; schimbarea de la o viață nomadă la una sedentară devenind una obligatorie în timpul împăratului Iosif. Nu numai că țiganii sunt excluși din sat, dar niciunui român sau altui străin nu-i este permis să aibă orice așezare în alt loc. Pe când mergeam pe stradă, admiram neobișnuita îngrijire a caselor, semănând mai mult cu casele elegante ale negustorilor decât cu locuințele unor țărani meșteșugari; și împreună cu însoțitorul meu, bine familiarizat cu această zonă, am intrat într-una din // cele mai bune <case>, cu o curte spațioasă, p. 81 unde am văzut într-un colț o provizie mare de lemne pentru combustibil și <alte> semne ale abundenței a tot ce era necesar pentru iarnă. Înăuntru am descoperit că prima cameră era plină de urme de lână și acolo, într-un rând, stăteau o jumătate de duzină de fete torcând firele de lână pentru țeserea în casă a pânzei albe, meșteșug care a îmbogățit satul și al cărui <rezultat> (mai ales prin intermediul caselor de comerț din Sibiu) este exportat în Ungaria, la valoarea, în câțiva ani, a 150 000 lire sterline. Când am trecut în camera interioară, însoțitorul meu m-a prezentat soției

¹⁴⁶ *Lombardy of the east of Europe.*

¹⁴⁷ *Vulcan Pass*, trecătoare muntoasă din județul Hunedoara, aflată pe Valea Jiului.

¹⁴⁸ Com., Olanda.

¹⁴⁹ *Zigania.*

sale, o doamnă înaltă, prietenoasă, cu un dialect puternic din Olanda de Jos; părul ei era întors în spate și o tichie brodată legată sub bărbia ei forma un ghem rotund în spatele capului său, exact și întocmai ca la tichiile olandeze în picturile de birou ale lui Teniers¹⁵⁰, Gerard Dow¹⁵¹ și Ostade¹⁵². Însuși soțul, un bătrân sănătos și voinic de șaizeci sau șaizeci și cinci de ani și-a făcut acum apariția cu gulerul său întors <în genul celor pictate de> Van Dyck¹⁵³, brodat din belșug și nu încheiat cu nasturi, ci legat cu un șnur alb și cu ciucure; vesta din piele albă sau gălbuie, asemeni celor purtate sub cuirasele¹⁵⁴ din secolul al șaptesprezecelea. Purta păr lung, cu o cărare la mijloc, căzând pe umeri, precum în portretele lui Milton¹⁵⁵; o mustață îi acoperea buza superioară și doar un mic cioc¹⁵⁶ dorea să-mi dea o imagine vie despre cum era lumea când politica Europei se aduna la Haga¹⁵⁷.

„Prin voia Domnului – a spus el – ești primul englez cu care am vorbit vreodată în viața mea. M-am gândit adesea să merg în Anglia să vă văd mașinile pentru pânză, dar ce folos? Aici trăim cu toții după moda veche – toți țesători cu gherghefe. Înainte să izbucnească problemele doream să introduc mașinăria, dar oamenii s-au adunat într-o gloată și mi-au spus că mă vor arunca în aer cu praf de p. 82 pușcă. Deci, vedeți, rămânem la cele vechi¹⁵⁸. //

„Acesta este un caz unic, am spus. Cred că vremea gherghefului a trecut, cu excepția estului. <Ei> nu văd marele avantaj al utilizării mașinăriei?”

„Nu folosește la nimic¹⁵⁹, a spus el. Oamenii spun că dacă va fi introdus, bogatul va fi și mai bogat, dar săracul nu va avea nimic; dar vino în pivniță, a adăugat el, și îți voi arăta acum articolele gata făcute”.

Spunând acestea, a intrat din nou în curte, unde a călcat din nou în apa rece și înghețată, udând pietrele rotunde de pe drum, făcând mersul mai degrabă dificil, până am ajuns la o ușă joasă, care fiind încuiată, am coborât treptele până la o pivniță mare, având pe o parte câteva butoaie cu vin și pe cealaltă, bucăți de pânză albă rezistentă, folosită de țărănimea maghiară pentru hainele de deasupra, tari ca o scândură, și capabile să reziste la mai multe reprize de ploaie, ca și cum ar fi fost un Mackintosh¹⁶⁰.

„Țesutul este destul de simplu, mi-a spus gazda mea, dar ceea ce face cererea atât de nesigură, a adăugat el frecându-și fruntea ca și cum frecarea i-ar lumina

¹⁵⁰ David Teniers cel Tânăr (1610–1690), pictor flamand.

¹⁵¹ Gerard Dow (Dou, Douw) (1613–1675), pictor olandez.

¹⁵² Adriaen von Ostade (1610–1685), pictor olandez.

¹⁵³ Antoon van Dyck (1599–1641), pictor flamand.

¹⁵⁴ Îmbrăcăminte din piele, din zale de fier sau plăci de metal care îi proteja pe războinici și care a fost păstrată, într-o formă modificată, până la începutul secolului al XIX-lea.

¹⁵⁵ John Milton (1608–1674), poet și scriitor englez.

¹⁵⁶ *Diminutive peaked beard*.

¹⁵⁷ *Hague*.

¹⁵⁸ *wir bleiben bey'm alten*.

¹⁵⁹ *Nix nutz*.

¹⁶⁰ Impermeabil, rezistent la ploaie, realizat dintr-un material cauciucat și vândut pentru prima oară în 1824. Numele provine de la cel care a inventat acest material rezistent la apă, Charles Mackintosh (1766–1843), chimist scoțian și membru al Societății Regale (1823).

creierul, este întotdeauna o ghicitoare pentru mine. Câteodată se adună în pivniță pânză pentru doi ani de zile și dacă strămoșii noștri nu ne-ar fi învățat să fim ceva mai cumpătați, am fi fost ruinați. Și atunci, *Ura!*¹⁶¹ dintr-odată vine o astfel de comandă, încât nevasta mea mă întreabă ce fac oamenii cu atâta și îi răspund <<Buna <mea> nevastă, dacă nu am fi plătiți cu toții cu crăitări zornăitori, m-aș gândi că a fost aruncată în Dunăre, atât de surprinzătoare și precisă este comanda>>.

După un ospăț ca acasă, și-a făcut apariția notarul satului, cu un volănaș asemănător <celor pictate de> Van Dyck, minunat brodat, cu o pălărie cu marginea voluminoasă, cu o tăietură identică cu cea a orașenilor lui Jan Steen¹⁶² și pe când gazda îmi turna un pahar din cel mai bun butoi, din anul Domnului 1824, cu un gust asemănător celui de Barsac¹⁶³, dar de o culoare aurie, intensă și clară, mi-a spus: „E bună pânza voastră în Anglia, dar pot strugurii voștri să dea un vin mai bun ca acesta?”

„Îndrăznesc să spun cu tărie că nu”, i-am spus. //

p. 83

„Totuși voi face călătoria în Anglia, mi-a spus, mă gândesc”.

„Și eu, a spus notarul, care era și el un țeșător, dar răul de mare, răul de mare! Mor mulți din cauza acestei boli?”

„Foarte puțini, i-am spus; consider că a bea vinul făcut din struguri englezești este cel mai periculos experiment pentru stomac dintre cele două”.

„Dar nu aș putea, a spus el, făcând un ocol să ajung în Anglia pe jos?”

Un hohot de râs zgomotos a întrerupt discursul; privirii palide a vrednicei noastre gazde i-a luat locul veselia, și pe când a luat un măr l-a întrebat pe notar: „Dacă acest măr înoată în mijlocului unui bazin cu apă, cum poate atinge laturile bazinului?”

Notarul a fost șocat peste măsură de această încurcătură banală și, oprindu-se, cu o seriozitate de magistrat, s-a întors spre mine și pentru a-și reface reputația în ce privește cunoștințele geografice a spus: „Îmi poți spune care este mai mare, Londra sau Beijing?”

Poți fi sigur că, în ce privește politica, într-un loc atât de demodat ca acesta, mania revoluționară a găsit puțină *pabulum*; obișnuiți să aibe o ocupație manufacturieră în această vale liniștită și bucurându-se de vechile lor obiceiuri și privilegii, ei vedeau mania ultramaghiarilor cu cea mai mare apatie și trezindu-se în mijlocul unor certuri civile erau la fel de străini de ele ca și Rip Van Winkle¹⁶⁴ după lungul său somn și până la acest moment au aceeași părere despre un secui ca și un olandez din Hudson despre un Cherokee¹⁶⁵. Făcând o plimbare prin jur după masa de prânz, am găsit în fiecare casă pe care am vizitat-o aceleași semne de muncă laborioasă și bine făcută, curățenie minuțioasă, chibzuință strângătoare și un

¹⁶¹ *Juhey!*

¹⁶² Jan Havickzoon Steen (1626–1679) pictor olandez.

¹⁶³ Vin din com. Barsac, situată în sudul regiunii franceze Bordeaux, cu un gust dulce, potrivit deserturilor.

¹⁶⁴ Personaj principal al povestirii cu același nume semnată de scriitorul, biograful și istoricul Washington Irving (1753–1859).

¹⁶⁵ Trib de indieni din sud-estul S.U.A.

excedent lipsit de gust în mobilă și echipamente, cu nicio cunoștință în ce privește artele și științele din Europa civilizată; dar, vizitând școala și vorbind cu directorul, nici măcar un bărbat sau o femeie din națiunea săsească nu putea // fi de găsit în locul respectiv, <pentru> a fi educat cu grijă în ce privește scrierea, socotirea, cântatul, calculele mentale și istoria Bibliei. Pe când ne îndepărtam, un imn, pe o melodie veche germană, compactă și simplă răsună în clasă și nuanțele galbene ale piscurilor Carpaților arătându-ne ora înaintată a zilei, ne-am urcat în trăsură noastră și în timpul nopții am ajuns la Sibiu¹⁶⁶.

Capitolul XIV

O vizită la locul principalelor operațiuni ale lui Bem – Sighișoara

Festivitățile de Crăciun – Maghiarii – Sașii – Obiceiurile lui Bem

Campaniile lui Bem

Acum am plecat pe linia râului Târnava <Mare> și spre Sighișoara care, deși un loc mic, a fost scena principalelor operațiuni ale lui Bem întrucât aici a fost câștigată Transilvania de către el și tot aici a fost pierdută. //

p. 85 Prima zi a fost spre Mediaș, care nu este un drum important pe hartă, dar ne-au trebuit patru cai zdraveni, de la patru dimineața la șase noaptea, din cauza dezghețului care a avut loc. Drumul duce la ținutul săsesc și cu fiecare oră sau două ajungem în acele sate vechi, care au lăsat din belșug urme ale luptei duse de ambele tabere. Majoritatea sunt construite pe ridicături de pământ și își păstrează zidurile, turnurile și bisericile inițiale, întocmai ca în Evul Mediu și o casă nou-construită este o raritate pentru că populația a rămas aceeași, datorită piedicilor preventive și temerii de a avea un număr mult prea mare de copii decât pământul sau averea lor ar putea susține. Deci, ținutul săsesc este într-un contrast total cu orașele Ungariei, unde un abur proaspăt de artizani germani a fost cea mai apropiată cauză a

¹⁶⁶ „La început am fost puțin încurcat de cele două nume de sași și Flandrenses și stăteam la îndoială dacă acești oameni erau saxoni sau flamanzi căci, după cum am spus deja, deși se numesc sași, dialectul lor este cel din Dusseldorf. Am aflat că un mare număr de saxoni au fost mutați de Carol cel Mare în Flandra, într-un secol ce atunci era pustiu, secolul opt; și se pare că între această perioadă și secolul al unsprezecelea sau al doisprezecelea s-a dezvoltat industria flamandă, a cărei principală componentă era meșteșugul pânzei. Este ciudat să aflăm că meșteșugurile din Yorkshire și Cismădie, deși diferite ca întindere și calitate, au avut o origine comună și că țesăturile saxone din ambele locuri își derivă numele de la saxonii flamanzi. <<Mai multe multe mărturii despre înflorirea manufacturilor flamande pot fi găsite în secolul al doisprezecelea și poate că unele pot fi întâlnite și un secol mai devreme. Un scriitor de <secol> treisprezece afirmă cu tărie că întreaga lume a fost îmbrăcată din lână englezească lucrată în Flandra. Aceasta este, într-adevăr o lăudăroșenie exagerată; dar probabil că produsele flamande erau vândute oriunde marea sau un râu navigabil permitea ajungerea lor. Cologne a fost cel mai important oraș de pe Rin și negustorii săi, care au fost numeroși sub împăratul Henric al IV-lea, au întemeiat o fabrică în 1220>> (douăsprezece ani după întemeierea Brașovului în Transilvania) – *Evul Mediu* al lui <Henry> Hallam. (n. a.).

construirii a numeroase străzi de un tip obișnuit celor din partea germană a monarhiei. O altă cauză a creșterii mici a populației în aceste orașe săsești, în ciuda hărniciei și priceperii lor, este strictețea absurdă a meșteșugurilor și a încorporării. Un meșteșugar, atunci când nu primește de lucru la Praga sau Viena, merge la Budapesta, Timișoara sau Arad la fel de repede ca în Siria¹⁶⁷, dar <trebuie> să fie atent la Sibiu și Sighișoara întrucât aici nu sunt mijloace de a intra în bresle.

Sighișoara, în care am ajuns acum, este cel mai pitoresc loc din Transilvania; centrul orașului ocupă creasta unui deal și poți bănuși că este un colț din Nürnberg¹⁶⁸ adus în Carpați. Se intră printr-un turn de pază; un turn ciudat, înalt și drept, cu o barieră-ghilotină¹⁶⁹ din grinzi mari de lemn, cu vârfurile îmbrăcate în fier și gata să străpungă pe oricine ar căuta să intre. Turnul în sine a fost construit târziu, cam la începutul secolului al șaptesprezecelea, o epocă în care deja marile orașe ale Germaniei erau deja în stilul lui Palladio¹⁷⁰; dar nu și ținutul săsesc, căci cel mai ciudat monument are amprenta artei germane, urmată până la atingerea perfecțiunii de o arhitectură ajunsă la apogeu în secolul al // doisprezecelea și continuată până la sfârșitul celui de-al șaisprezecelea. Nu a dat naștere niciunui Rafael¹⁷¹, niciunui Palladio sau unui Michelangelo¹⁷², dar ce mulțime de orașe, tablouri și clădiri neobișnuite! – Nürnberg și Lübeck¹⁷³ –, Memling¹⁷⁴, Holbein¹⁷⁵ și Dürer¹⁷⁶ și modul în care are loc transformarea și prelucrarea lemnului, ce aruncă tot restul Europei în umbră. Simplitatea maiestooasă pare să fie străină prin comparație cu geniul teutonic (căci excepțiile moderne sunt imitatorii Italiei), dar ce originalitate, ce vitalitate, ce inventivitate și ce muncă și perseverență în vechiul mod de viață german.

Hanul era foarte prost și a devenit și mai neconfortabil atunci când un batalion de infanterie a trecut în marș prin oraș, așa încât am avut o cameră de câțiva metri pătrați; iar ca să aducă ceva în cameră, nici nu putea fi vorba. Salonul era plin de soldați când îmi luam micul dejun și de fiecare dată când ceream lemne pentru foc trebuia să-i dau slugii din casă¹⁷⁷ un mic dar.

Sighișoara fiind în partea deluroasă a Transilvaniei și fiind Crăciunul, frigul era foarte puternic, atingând 16 grade Réaumur și în dimineața următoare poștașul¹⁷⁸ mi-a spus că frigul nopții a ajuns la 19 grade și că ștafeta din Cherestur

¹⁶⁷ Syria.

¹⁶⁸ Oraș în Germania.

¹⁶⁹ Portcullis.

¹⁷⁰ Andrea Palladio (1508–1580), arhitect italian, considerat a fi cel mai influent în arhitectura occidentală

¹⁷¹ Raphael. Rafael Sanzio (1483–1520), pictor și arhitect italian renescentist.

¹⁷² Michael Angelo. Michelangelo Buonarroti (1475–1564), pictor, sculptor și arhitect italian renescentist.

¹⁷³ Oraș în Germania.

¹⁷⁴ Hans Memling (1430–1494), pictor din Țările de Jos.

¹⁷⁵ Hans Holbein cel Tânăr (1497/1498–1543), pictor german renescentist.

¹⁷⁶ Albrecht Dürer (1471–1528), pictor și gravor german renescentist.

¹⁷⁷ Haus-Knecht.

¹⁷⁸ Post-master.

a coborât fără speranță de pe calul său, care, conform obiceiului, a călărit până la oficiul poștal, omul nesimțindu-și nici brațele nici mâinile, care au fost puse imediat în apă rece, cu ajutorul căreia și-a păstrat membrele. Dar însuși orașul avea o înfățișare gri, nordică, ce nu semăna cu scena de iarnă din *Profetul*; toți erau înveliți în blănuri, atmosfera era perfect clară cu un cer de un albastru deschis și o lumină aurie a soarelui, în timp ce săniile alunecau ușor fără sunetele roților, doar capetele poneilor zornăiau cu clopoței atârnați de frâul jucăuș; noaptea, fiind Anul Nou, se mascau în veșminte înșelătoare și petreceau cu multă veselie, datorată unui om îmbrăcat în urs cu ursarul său. //

p. 87 M-am bucurat de festivitățile anotimpului în casa ospitalieră a amabilului și a desăvârșitei <gazde>, contele și contesa Bethlen Gabriel, principala familie din vecinătate, care nu sunt sași, ci maghiari și aparțin vechii familii a renumitului principe cu același nume¹⁷⁹, ce a guvernat Transilvania cu strălucire și care era bastionul credinței protestante în prima parte a secolului al șaptesprezecelea. [...] Casa de Bethlen este încă cea mai bogată și cea mai importantă din Transilvania deși, din împărțirea moștenirii, mai mulți dintre ei <dintre urmași> sunt în lipsuri financiare majore. În timpul ultimei crize, atitudinea sașilor față de această familie nu a fost una cavalierească. Când au început problemele, contesa abia născuse de trei zile un copil; au fugit din castel în oraș pentru a evita să fie omorâți de români, dar când au ajuns la porți au găsit oameni împușcați și orașenii, pentru a evita să aibă între zidurile lor un om despre care li s-ar cere să-l predea acestor hoarde de barbari, s-au oferit cu sânge rece să o primească pe contesă și copilul său, dar nu și pe soțul ei. La care, această femeie nobilă și plină de spirit a spus: „Dacă nu-l primiți pe soțul meu, nu vă voi cere să mă primiți pe mine, dar voi împărți soarta cu pruncul meu indiferent care ar fi aceasta”. Deci, fiindu-le rușine <dând dovadă de un> comportament mult mai uman și generos, au deschis porțile. Observăm astfel cum această luptă nefericită a rasei contra rasă, declanșată de gruparea ultramaghiară, s-a sfârșit într-un mod care a inclus în reacție viețile și bunurile a mii de maghiari moderați și credincioși.

p. 88 Oricare ar fi greșelile politice ale fanaticilor ultramaghiari, nu poate fi pusă la îndoială superioritatea // aristocrației maghiare asupra oricărui alt neam din ținut în ce privește viața în societate. Există o ușurință și o cordialitate, fără familiaritate sau grosolănie, pe care niciun alt neam din ținut nu o deține în niciun fel care să se apropie măcar în cel mai mic grad <de cea a aristocrației maghiare>. Slavul¹⁸⁰ are un caracter înnăscut prea frumos, care în ciuda oricărei arte iese la suprafață; germanul ca și sasul sunt raționali și sinceri, dar el este sec, țeapăn, stângaci și greoi; dar femeile din aristocrația maghiară sunt cu siguranță fermecătoare și de dragul vrednicului meu prieten, dl. Balfe, am fost încântat să văd că muzica aleasă cu diferite ocazii, în acest cerc minunat, era din operele sale și că nicio muzică modernă cu o atmosferă mai luminoasă nu era mai populară în tainele acestui principat îndepărtat.

¹⁷⁹ Gabriel Bethlen (1580–1629), principe al Transilvaniei (1613–1629), duce de Opole (1622–1629).

¹⁸⁰ *The Slaav*.

La o serată săsească am fost uimit de înțelepciunea conversației și muzica era minunată, un amator cântând excelent la vioară și, în timp ce cunoștințele românilor tind să fie tipătoare și superficiale, cele ale sașilor sunt, mai mult sau mai puțin, cele care cer perseverență. Pasiunea dansului și a cântatului melodiilor simple este obișnuită printre români; dar o cultivare avansată a muzicii sau a oricărei alte arte sau științe care cere un studiu îndelungat și răbdător <le> este aproape necunoscută.

Cu cât vedeam mai mult din Ungaria și Transilvania, cu atât mai mult figurile lui Bem și Georgey se amplificau în așteptările mele și cu atât mai mult Kossuth se micșora la proporțiile unui entuziast idealist și ale unui revoluționar orator, cu o cumplită lipsă de judecată în probleme politice sau militare. Acest lucru este vizibil atât în lucrurile mari cât și în cele mici; se poate găsi o tendință spre nimicuri sentimentale nu numai în cuvântările sale, ce doreau să impresioneze mulțimile, dar și în depeșele de afaceri către proprii săi subordonați oficiali, chiar în probleme de o importanță urgentă. Nu exista un nonsens retoric la Bem și Georgey. Stilul reprezintă omul¹⁸¹. Am văzut originalele multora dintre depeșele lui Bem și erau modele de concepție luminată, de concizie clasică și de claritate a // expunerii, majoritatea scrise de el însuși în franceză cu un scris regulat, clar pe o p. 89 hârtie subțire și gălbuie.

<Bem> a poposit la Sighișoara în camerele poștașului; camerele mici erau înzestrate cu perdele albastre. Istoria sa este atât de bine cunoscută încât nu voi repeta o poveste a treia oară. Era catolic până la convertirea la islamism și vorbea poloneza cu o fluentă neaoșă, franceza foarte bine, dar germana sa era, după cum mi-a spus poștașul, foarte greoaie și stricăță, iar când își făcea timp reușea să se explice în întregime și în mod clar. Tenul său era palid și bolnăvicios și, deși extragerea unui glonte dintr-un os l-a ușurat foarte tare, rana nu s-a vindecat niciodată și era nevoie de o oră întreagă pentru a fi îmbrăcat și bandajat în fiecare dimineață, de două slujnice care-l însoțeau peste tot și, prin urmare, fiind schilod nu putea urca pe cal, dar trebuia ridicat de doi oameni, ceea ce, fără îndoială, contribuie la uimirea față de campaniile sale extraordinare.

Micul său dejun obișnuit conținea cafea și curcan copt sau fript; după aceea rămânea adesea în camera sa scriind depeșe și, câteodată, lucrând cu secretarul, nu-i plăcea să-i fie făcute anunțuri decât dacă erau de o importanță decisivă. Era plăcut în maniere, dar sub niciun chip din punct de vedere al conversației sau social. Lua prânzul la ora patru, singur, rareori sau niciodată cu personalul său, care mânca într-un apartament alăturat și cu care conversa puțin sau deloc. Hotărârile sale fiind în întregime luate după cântărirea celor mai importante vești și meditate cu orele deasupra hărților. Căra cu sine foarte puține hârtii și de obicei își comprima arhivele într-o bucată de panglică și le băga în buzunarul de la piept, nelăsând în urmă când pleca nicio hârtie. Adesea ofițerii superiori și personalul nu știau nimic // despre intențiile sale până când nu erau date ordinele pentru p. 90 executarea lor. I-a spus poștașului că nu are nicio șansă să trăiască mai mult de anul

¹⁸¹ *Le style c'est l'homme.*

1850 și vestea recentă a morții sale arată că prognosticul său, întemeiat fără îndoială pe conștiința unui organism zdruncinat, s-a dovedit corect.

După preluarea armatei destinată cuceririi Transilvaniei, Bem a făcut o mică ceată de 6 000 de oameni pentru trecătorile ce duceau spre ea din Ungaria; inițial, obiectivul său era cucerirea Clujului, capitala, care, având o numeroasă populație maghiară, îi dădea resurse și un punct de sprijin¹⁸², nu numai pentru a avea o decizie precumpănitoare asupra secuilor, ci pentru a prelua mult mai arzătoarea operațiune de cucerire a ținutului săsesc în sud, unde generalul austriac Puchner și-a concentrat forțele pe teritoriul unei națiuni ce se opunea proiectelor facțiunii anulate.

Primul dintre aceste obiective a fost repede atins. Nu numai că Bem a împrăștiat rezerva pe care se baza generalul Wardener, dar efectul moral al unei lovituri atât de subite și neașteptate a avut urmarea importantă de a demoraliza trupele austriece și, după o luptă scurtă, Bem nu numai că a devenit stăpânul Clujului, dar forța generalului Urban – strânsă prin manevra sa bruscă și care a scăpat în noapte datorită perspicacității acestui partizan șiret și neobosit – a fost alungată în Bucovina, alături de restul trupelor imperiale din această parte a Transilvaniei. Astfel, întreg nordul Transilvaniei era în puterea lui Bem, nu numai capitala, unde avea de partea sa simpatia populației, și care era o resursă pentru echipament, haine și meșteșuguri, dar și Bistrița, o insulă etnografică de o bogăție teritorială remarcabilă și mustind de provizii în porumb, nutreț și cai.

p. 91 După refacerea și creșterea armatei sale care, după succesul strălucitor al primei operațiuni, a căpătat încredere în el, a pornit spre sud, către Târnava, // un important afluent al Mureșului, care se varsă în două brațe din ținutul secuiesc spre vest. La confluența cu acest râu, puțin mai la nord de Alba Iulia¹⁸³, într-un mic loc numit Gănești¹⁸⁴, Bem s-a întâlnit pentru prima oară cu armata austriacă din sud. După ce a dat dispozițiile, bătălia a avut loc la prima ivire a zorilor cețoase și a fost din nou declarată victoria pentru Bem. Austriecii s-au retras, hărțuiți, căci fuseseră preveniți și anunțați de Bem care, printr-un ocol, a trimis bateria artileriei-călare. Aceasta s-a deschis asupra lor în momentul retragerii; și pe când se retrăgeau de-a lungul văii, erau urmăriți cu ardoare de cavaleria și infanteria lui Bem, care a continuat să se miște pe creasta paralelă și să reverse un foc distrugător asupra trupelor austriece în valea de dedesubt.

Încurajat de succes, Bem a făcut acum o mișcare hotărâtoare pentru a ataca Sibiul, sediul central al generalului Puchner; dar într-un loc aflat în apropierea orașului, numit Ocna Sibiului¹⁸⁵, a fost atât de tare bătut de generalul austriac încât, pierzând o mare parte din artilerie și echipament, a fost nevoit să se retragă înspre Ungaria, luând drumul spre Arad și Timișoara, prin Sebeș, proiectul fiind să facă, pe cât posibil, o joncțiune cu întăririle pe care le aștepta din acel cartier. Acum Bem era atât de aproape de distrugere, încât austriecii priveau predarea sa ca pe

¹⁸² *Point d'appui*.

¹⁸³ *Carlsburg*, oraș, jud. Alba.

¹⁸⁴ *Galfalva*, com., jud. Mureș. Bătălia a avut loc pe 17 ianuarie 1849 și a fost câștigată de armata maghiară condusă de generalul Iosif Bem.

¹⁸⁵ *Salzburg*, oraș, jud. Sibiu.

ceva normal. Bem ar fi putut fi înconjurat și prins la Sebeș; dar oricât de mult s-ar distinge trupele austriece în fermitate, disciplină, curaj îndărătnic, răbdare și fidelitate în probleme care sunt demne de toate laudele, același fenomen a avut loc și în campania din Transilvania, fenomen atât de vizibil în războaiele cu Napoleon¹⁸⁶ și cu care cariera lui Radetzky alcătuiește un izbitor contrast. O lipsă de hotărâre și rapiditate <a armatei> de neimaginat, chiar și atunci când aceste calități pot fi exercitate nu numai în perfectă siguranță, dar cu o perspectivă de succes fără echivoc și a cărui lipsă în momentul critic s-a dovedit <a duce> la pierderea Transilvaniei.

Bem a scăpat din Sebeș pe Mureș în jos, la // Simeria¹⁸⁷, nu departe de p. 92 frontiera cu Ungaria; unde, ajutat de baronul Kemeny, a luat o poziție elegantă la podul aceluia loc, peste care am trecut la intrarea mea în Transilvania și care este la gura văii romantice a Hațegului, unde se afla vechea capitală a dacilor¹⁸⁸. În dimineața următoare, înainte de zorii zilei, Bem a trecut din nou râul într-un timp și loc care erau la fel de neașteptate și, ajutat de întăririle din Ungaria, a întors jocul de table împotriva generalului austriac, care a făcut acum o retragere dezastruoasă la Sibiu și a pierdut 1 900 <oameni>, morți și răniți. După aceasta, atâtea trupe câte au putut rușii cruța, au ocupat Brașovul și Sibiu, în timp ce Puchner cu acest ajutor, după mai multe operațiuni pe Târnava, a reînnoit ofensiva împotriva lui Bem, care, pentru a intra în legătură cu secuii, a ocupat o poziție puternică la Sighișoara. Și evenimentele ce au urmat au format cel mai strălucitor episod al carierei lui Bem.

Puchner a primit multe indicii din partea oamenilor din Sibiu, pentru că erau obosiți de neajunsul de a fi un oraș ocupat de o forță atât de mare; și multe înfățișări se datorau necesității de a ataca Sighișoara și a-și elibera tovarășii sași de prezența lui Bem: și pentru că un mesager a ajuns de la generalul Malachowsky¹⁸⁹, în Galiția, spunând că <acesta> era în marș din Bucovina spre Transilvania și va opera pe Târgu Mureș¹⁹⁰, capitala secuilor, situată între Bistrița și Sibiu, Puchner a considerat în cele din urmă că era justificat în a-și reîncepe ofensiva. Prima operațiune pe Târnava a fost marcată de vicisitudini; găsesc a fi foarte dificil să faci să meargă bine această parte a campaniei și nu-mi dau seama dacă în acel moment poziția lui Bem de la Sighișoara a fost ocupată din necesitate sau din șansă; fiecare tabără menținându-și propria părere. În toate evenimentele Sighișoara fiind o poziție puternică, Puchner nu a considerat că are dreptul să o atace din față; el, p. 93 depinzând în întregime de generalul Malachowsky, // care opera în spatele lui Bem, a făcut un ocol fatal prin munți la dreapta, <ocol> care s-a dovedit a fi pierderea Transilvaniei și care este numit în mod obișnuit în acea țară *Das ungehen bei Sanct Agatha*; și probabil că această frază va dobândi o întrebuințare istorică cu anii, încă necunoscută în caracterizarea evenimentelor majore.

¹⁸⁶ Napoleon Bonaparte (Napoleon din Buonaparte, Napoleon I) (1769–1821), general, prim consul în timpul Republicii Franceze (1799–1804), împărat francez (1804–1814), rege al Italiei (1805–1814), protector al Confederației Rinului (1806–1813).

¹⁸⁷ Piski, oraș, jud. Hunedoara.

¹⁸⁸ Dacians.

¹⁸⁹ Probabil Ignaz Malkowsky von Dammwalden (1784–1854), conte de ~ și general.

¹⁹⁰ Maros-vasarhely, oraș, jud. Mureș.

În februarie 1849 o zăpadă adâncă a acoperit Transilvania; dar cum primăvara se apropia, a avut loc un dezgheț; până și drumul principal de la Sibiu până la Sighișoara nu este unul dintre cele mai bune și Puchner a fost înșelat complet de practicabilitatea drumurilor laterale (care, chiar și în vara secetoasă, erau nepotrivite pentru artilerie și, după un dezgheț în primăvară erau toate de netrecut); era nevoie de doisprezece boi pentru ca fiecare tun să fie tras prin zăpadă, apă și noroi, în timp ce trupele erau descurajate de dificultăți, subjugate de agitația glorioasă a războiului.

Cu instinctul unui adevărat geniu militar, Bem a înțeles imediat că în timp ce Puchner lua arcul, el va lua struna, și că în timp ce primul era, în mod întâmplător, împiedicat <în acțiunea sa> de forțele naturii, ultimul dintre ei era oarecum stânjenit de faptul că era un drum pincipal, mare parte din el nu foarte bine pietruit. Cu alte cuvinte el a văzut Sibiul, în care erau concentrate toate mărfurile și resursele armatei austriece, deschizându-i-se lui. Știind bine mlaștinile prin care Puchner avea să treacă, nu se grăbea să pornească, de teamă că Puchner, prevenit din timp, se va reîntoarce pe același drum și-l va întâlni în valea Târnaviei. Deci, el, a dat trupelor sale o noapte de odihnă, multe provizii și sigur de imposibilitatea de a fi deranjat de Puchner s-a grăbit înainte, spre Sibiu, cu aproape toată armata sa, i-a alungat pe ruși din acel oraș, i-a urmărit până la Turnu Roșu, în Țara Românească, și în acest chip a întors <soarta> campaniei prin una din cele mai strălucite operațiuni din războiul modern; căci, aliații ruși ai austrieșilor au plecat în marș pentru a-l ataca pe Bem în fața orașului, <având> convingerea fermă că Puchner îl urmărea îndeaproape. //

p. 94 Când bietul Puchner a ajuns la Sighișoara a găsit doar vreo două batalioane drept paravan și apoi foarte sensibil la acest punct al problemei, a luat-o cu toată viteza spre Sibiu, primind știrea îngrozitoare că Malachowsky, în loc să fie la Târgu Mureș, după cum se aștepta, a fost chemat în timpul marșului de generalul Hammerstein¹⁹¹ căci, datorită stării din Galiția, niciun om nu putea fi cruțat din acea parte a imperiului. Dar marșul înapoi al trupelor din Sibiu, chiar dacă pe drumul principal, era o operațiune supărătoare, întrucât valea era inundată de zăpada dezghețată din munți și trupelor le ajungea noroiul până la glezne și erau îngrozitor de descurajați de un marș lung și lipsit de roade.

Într-un mic sat aflat între Sibiu și Nocrich¹⁹² Puchner, în trăsura sa, la ora două dimineața, a întâlnit un ofițer ce venea din Sibiu căruia i-a spus: „Sunt aici cu oamenii mei. Ce știri sunt din Sibiu?”. „A fost cucerit la ora zece” a răspuns ofițerul; la care Puchner, care era un bătrân, de peste șaptezeci <de ani> și care s-a ridicat după o boală gravă pentru a prelua ultima operațiune, și-a pierdut puterile și a părut cu desăvârșire copleșit de veste și apoi imediat a dat comanda generalului Kalliány¹⁹³ și întreaga armată s-a retras în Țara Românească.

¹⁹¹ Gustav Ferdinand von Hammerstein-Gesmald (1817–1875), baron și general austriac.

¹⁹² *Leschkirch*, com., jud. Sibiu.

¹⁹³ *Kaliani*. Joseph Kalliány von Kallán (1786–1859), general și locțiitor al guvernatorului civil și militar al Transilvaniei.

Calitățile pe care Bem le-a arătat în această campanie erau fără pereche de îndrăznețe ca și netulburatul sânge rece și curaj, când șansele sale erau dintre cele mai rele. Un mare talent în hotărâri, o abilitate desăvârșită în postura de conducător al artileriei și, ca o concluzie a campaniei, o moderație, o bună judecată și o omenie, ce alcătuiește cel mai izbitor contrast cu fanatismul lipsit de milă al adevăratului act de abrogare ultramaghiar. Pe de altă parte, asprimea prostească l-a adus aproape de distrugerea Ocnei Sibiului. În general, aștepta prea mult de la oamenii săi. Era un afacerist cu susul în jos și nu avea nici cea mai mică idee despre cum trebuie supravegheat un departament al serviciului de aprovizionare – cea mai importantă parte din datoria unui general – ceea ce a expus trupele sale unor mari pierderi și suferințe. //

Prin campania sa strălucită a reușit să calce în picioare ceea ce părea p. 95 imposibil, așa încât numele său să rămână în posteritate drept Napoleon al războiului de hărțuire din Transilvania¹⁹⁴. În campania rusească nu apare într-o lumină favorabilă, comițând cea mai mare greșeală, a împrăstierii forței într-o asemenea măsură încât, în bătălia decisivă, care a avut loc aproape de Sighișoara și în care a fost nimicit, a introdus în luptă doar 4 000 de oameni din armata transilvăneană, ce se ridica la cifra de 30 000–40 000. Totuși, era doar o problemă de timp, căci ultima înfrângere era sigură, corpurile rusești ridicându-se la 60 000 de oameni, sub generali precum Lüders, Engelhardt¹⁹⁵ și alții, cu o abilitate încercată și asistați de nu mai puțin de 120 din cei mai buni ofițeri din Caucaz, care au fost transferați în Carpați în acest scop, în timp ce trupele în sine erau potrivite pentru un astfel de serviciu; incluzând câteva *polks* de cazaci care, deși asemenea cavaleriei erau oameni ai stepei, au fost antrenați să mergă pe cei mai înalți munți. Deși trecătorile Predeal și Bran¹⁹⁶ din Țara Românească duceau spre Brașov și erau apărate cu cea mai mare încăpățănare de curajoșii secuiei, totuși au fost ușor de anihilat când, la răsăritul soarelui, s-au văzut piscurile muntelui pentru a fi ocupate de trupele ușoare, pe cal sau pe jos. Pușcașii finlandezi revărsând în jos un foc bine direcționat peste capetele secuilor ce serveau artileria, intenționau să pună la pământ trupele regulate, care au avansat cu baionete pe drumul principal.

O campanie izbutită împotriva unui număr atât de covârșitor <de soldați> al unei armate, antrenată pentru un război în munți și sprijinită de rezerve întinse în grupuri până la Moscova și Caucaz, poate fi așteptată de un politician de marca lui Kossuth, pentru care retorica arzătoare ocupă locul unei estimări raționale a posibilităților militare, dar pe care nu ar fi putut să se bazeze niciun om cu mintea întreagă. În același timp, o mare concentrare a trupelor lui Bem și o izbucnire bruscă a uneia dintre corpurile de armată¹⁹⁷ ar fi prelungit cu siguranță lupta. //

Târgu Mureș era sediul central al lui Bem, și cum generalul Lüders a ocupat p. 96 Sighișoara cu 12 000 de oameni, Bem a avansat de-a lungul câmpiei Târnaviei să-l atace cu doar 4 000 de oameni. Lüders, cunoscând forța armatei transilvane a lui

¹⁹⁴ *Napoleon of Transylvanian guerilla.*

¹⁹⁵ Nicolai Feodorovici Engelhardt (?-?), general rus.

¹⁹⁶ *Tömös and Törzburg Passes.*

¹⁹⁷ *corps d'armée.*

Bem, nu s-a gândit niciun moment că acestea erau toate trupele ce vor lupta și a spus ofițerilor săi: „Bătrânul vulpoi nu mă va dezamăgi în felul acesta” și așteptând cu tărie ca alte corpuri să-și facă apariția în momentul decisiv, a trimis doar 4 000 de oameni în câmpie și, în același timp, a trimis și o mică armată formată din trupe ușoare să îndepărteze o armată similară pe care Bem a trimis-o să facă o demonstrație pe înălțimile împădurite; când, în cele din urmă, s-a văzut că era doar o măsură a disperării lui Bem, cazacii s-au repezit către gurile artileriei, unde staționa însuși Bem, generalul fiind nevoit să se retragă, întreaga forță a luat-o la fugă. Au fost luate de ruși nouă din douăsprezece tunuri și o parte importantă a forțelor sale, pentru că niciodată <acestea> nu au depășit caracterul unor corpuri de rezervă sau ale unor corpuri capabile să tragă un foc.

Când am străbătut câmpul de bătălie mi s-a arătat locul în care generalul rus, Skariatîn¹⁹⁸, a fost omorât pe o mică movilă, chiar sub pădure. Se spune că ghiuleaua a fost direcționată de însuși Bem, ce a lovit micul deal din fața sa și a trecut ușor în diagonală peste pieptul acoperit fără a-i izbi trupul, dar ciocnirea a fost atât de puternică încât a urmat moartea. Căderea nopții l-a salvat pe Bem de la cucerire; abandonat de ofițerii săi a rămas înțepenit într-o mlaștină ce mi-a fost arătată în drumul spre Cristian¹⁹⁹, situația de paralizare a membrelor sale, rezistând tuturor eforturilor sale de a scăpa din această perioadă. După ce a fost despresurat a petrecut noaptea la reședința contelui Matskasy, un nobil secuî conservator, căruia i-am fost prezentat de baronul Heydte²⁰⁰ și ca răspuns la întrebările mele înflăcărâte din timpul zilei petrecute cu el, referitoare la condiția lui Bem când, datorită acestui angajament, familia m-a informat că a ajuns la ora zece din noapte, teribil de extenuat și // descurajat de dezastrul zilei și supărat pe personalul său. După o baie și după ce și-a schimbat hainele s-a așezat la masă, dar a luat doar puțină supă și a refuzat toate celelalte feluri de mâncare. Înfașșurarea lui contrasta cu expresia obișnuită, vie și intelectuală, și când s-a trezit din stupefacție a fost pentru a se plânge zgomotos atât de ofițerii personali cât și pentru a reflecta asupra bătăliei, zicând de trei ori pe parcursul ospățului: „Ce adunătură! Am pierdut zece bucăți de artilerie! Ce adunătură! Cincizeci de cazaci mi-au luat zece piese de artilerie!”²⁰¹.

S-a dovedit că mlaștina era o armă mortală a Târnavei, un râu iarna și o mocirlă vara; <Bem> fiind silit <să se retragă> de apropierea rapidă a cazacilor, să sară din trăsură și să o lase în urmă, parcurgând cea mai mare parte a drumului printr-un lan de porumb, până când a fost oprit de mlaștină. La Cristian în loc să-și continue drumul, s-a dezbrăcat și a mers la culcare, spunând că nu exista <niciun> pericol pentru ca rușii să vină după el și, în dimineața următoare înainte de crăpatul zorilor, a părăsit casa.

Restul carierei sale poate fi descris în câteva cuvinte. Adunând 7 000 de oameni din Cluj și din alte locuri, a încercat să repete manevra, care se dovedise victorioasă în fața lui Puchner, și mergând brusc în marș spre Sibiu, l-a silit pe

¹⁹⁸ Grigori Yakovlevich Skariatîn (?–1849), general rus.

¹⁹⁹ Keresthur, com, jud. Sibiu.

²⁰⁰ Probabil Philipp August Joachim von Heydte (1809–1880), baron și general.

²⁰¹ „Quelle honte! J'ai perdu dix pièces d'artillerie. Quelle honte! Une cinquantaine de Cosaques m'ont pris dix pièces d'artillerie”.

generalul rus, Hassford, să se retragă pe dată, spre trecătoarea Turnu Roșu, el fiind responsabil de resursele rusești cu cele 800 de căruțe cu echipament; Bem a păstrat Sibiul până când Lüders, prin marșuri rapide, și-a adus în oraș cei 16 000 sau 18 000 de oameni ai săi. Dar spatele lui Bem fusese distrus la Sighișoara și marșul spre Sibiu, făcut cu siguranță că va fi alungat de Lüders, era precum contorsionarea vie a unui animal, care este lovit și se află între viață și moarte. Bem a ajuns la sediul central al armatei din Banat ca un fugar complet învins și nimic, decât ignoranța totală și demnă de dispreț a poziției și a șanselor armatelor din câmpie conduse de Georgey poate sugera posibilitatea unei dăre de succes pentru armatele // Ungariei, cu bastionul p. 98 muntelui transilvan în întreaga și completa posesie a trupelor austriece și rusești.

Această scurtă schiță a fost sugerată de vizita mea la Sighișoara, în împrejurimile cărora au avut loc operațiunile decisive prin care Bem a câștigat prima oară și apoi a pierdut Transilvania; dar lungul asediu al Albei Iulia, pornind de la ce s-a întâmplat în ținutul secuiesc și în jurul Sibiului, Bistriței și altor locuri, ar avea nevoie de mai multe volume în loc de un capitol. Cei mai importanți ofițeri din tabăra maghiară au fost Kemeny, Kis<s> care a apărut trecătoarea Carpaților și datorită curajului personal, contele Mikes și contele Gregory Bethlen²⁰². Pe de altă parte, demn de laudă era și generalul Lüders, care s-a dovedit a fi pragmatic și plin de talent. Generalul Engelhardt s-a remarcat prin curajul personal. Referindu-ne la abila retragere a generalului Hassford din Sibiu prin trecătoarea Turnu Roșu există diferențe de opinii; câțiva îl blamează pe generalul Lüders pentru că l-a lăsat <să treacă> cu o forță atât de mică și cu un convoi de echipament atât de greu, care, prin dispozițiile prompte ale lui Hassford, a atras pentru armata rusă risc de a pierde mare parte din echipament. Oricum, succesul i-a asigurat generalului Lüders un loc predominant. Despre ghinionistul Puchner, care în tinerețe a avut o carieră activă și plină de izbânzi, am vorbit deja, și raportul era foarte favorabil către generalul Clam-Gallas²⁰³, ce comanda trupele austriece în campania rusească, precum și <cel către> baronul Heydte, care pe tot parcursul războiului s-a dovedit un conducător fanatic excelent. Despre generalul Urban, care are nevoie de o atenție deosebită, voi avea câte ceva de spus <când voi vorbi despre> Cluj. //

Capitolul XV

p. 99

Secuii – Odorheiu Secuiesc²⁰⁴ – constituția secuilor – Keresthur

Unitarienii – Adunarea Națională secuiască

[...] Pe când eram în Sibiu am auzit numeroase zvonuri despre tâlhari și pericole, și am fost sfătuit să uit de ținutul secuiesc, dar nicio întâmplare ce poate fi descrisă drept aventuroasă nu mi s-a întâmplat de-a lungul ultimei mele călătorii și,

²⁰² Bethlem.

²⁰³ Clamgallas. Eduard Clam-Gallas, (1805–1891) conte, general austriac.

²⁰⁴ Udvarhely, oraș, jud. Harghita.

după război, se părea că există o dispoziție generală pentru liniște. Fără îndoială că multe se datorau străduințelor baronului Heydte, un om cu obiceiuri binecunoscute și împăciuitoare, care vorbește limba în mod fluent și care s-a dovedit un soldat viteaz în timpul războiului.

Originea națiunii secuiești este învăluită într-un întuneric profund, câțiva scriitori afirmând că sunt adevărații urmași ai hunilor lui Attila²⁰⁵, care după ce a invadat Imperiul Roman, s-a așezat pentru totdeauna în văile romantice ale Transilvaniei dacice. Dacă aceasta este originea, tradiția le-a alterat destul de mult caracterul, din cel al unei rase nomade cu acele tabere ale stepelor sau *puszta*, drept încercări făcute în timpul crizei revoluționare de a strămuta o populație mare și compactă în părți ale Ungariei, precum Bačka²⁰⁶, unde populația maghiară este foarte mult amestecată cu sârbi și germani; dar întrebarea a fost mereu: „Are Bačka munți? Are Bačka păduri? Dacă nu, nu are niciun farmec pentru noi”. // Acest lucru p. 100 este sigur, că au venit înaintea maghiarilor, probabil cu un secol; și deși au un dialect diferit al aceleiași limbi acum vorbesc limba maghiară în același mod ca și locuitorii Ungariei, dar ușor pe nas.

Odorheiu Secuiesc, vechea capitală a secuilor, este înconjurată de dealuri și are 8 000 de locuitori. Majoritatea caselor sunt construite din lemn sau cu acoperiș de lemn și, cu excepția bisericii, a colegiului calvin și a jumătate de duzină de alte case, arată întocmai ca un oraș turcesc. Târgul s-a ținut cât am fost acolo și străzile erau pline de bărbați și femei secui, care cu siguranță sunt o rasă minunată, femeile fiind frumoase, iar bărbații bine clădiți. Aproape toți erau îmbrăcați în țesături și haine făcute în casă. Țesătura de pânză de proastă calitate, de un gri-cenușiu, este strânsă în barăci și deși negoțul se desfășoară pe micii cai transilvăneni, se simte o mare lipsă de acele <produse> și meșteșuguri coloniale, care au marcat civilizația. Secuiul se îmbracă în stofă proastă de lână și piele de oaie sau lână săsească făcută în casă și, în loc de cafea și zahăr, consumă foarte multă slănină și țuică făcută în casă.

În piața mare este colegiul calvin, care mi-a fost arătat de un profesor de matematică și științe ale naturii, un om foarte inteligent, care a studiat la Berlin. <Colegiul calvin> este un patruleter cu un monument în centru pentru întemeietorul clădirii, dar nicio oră <de curs> nu s-a ținut de ceva vreme; evenimentele războiului i-au risipit pe cei din colegiu, pe profesori, iar toți studenții erau înrolați în armata lui Bem. Cetățenii învățau teologia, matematica, fizica și dreptul; studiind biblioteca, am găsit foarte puține cărți în limba maghiară, majoritatea lucrărilor fiind în limba latină și germană din secolul al șaptesprezecelea. Toate ferestrele și sobele claselor au fost făcute bucăți de sălbatica armată română.

p. 101 Biserica de rit catolic se află în vârful dealului pe care este construit Odorheiu Secuiesc și într-un exemplu // de bun gust ce m-a surprins în ținutul secuiesc și m-a făcut să mă întreb dacă întâmplarea dă naștere unor asemenea dimensiuni plăcute sau dacă un tăcut și neștiut Wren²⁰⁷ sau Perrault²⁰⁸, construind o biserică catolică la

²⁰⁵ Attila (403–453), conducător al hunilor (434–454).

²⁰⁶ *Bacsk*a. Regiune a câmpiei panonice ce se află între Dunăre și Tisa și care este împărțită astăzi între Ungaria și Serbia.

²⁰⁷ Sir Christopher Wren (1632–1723), astronom, matematician și arhitect englez.

celălalt capăt al Transilvaniei, în ultima parte a secolului al optsprezecelea, s-a întors înapoi pentru a căuta formele simple ale epocilor trecute. În Odorheiu Secuiesc era un lucru de mirare, căci bisericile moderne ale orașelor de țară ungurești sunt în general modele alese de un prost gust de neînchipuit.

Restul Odorheiului Secuiesc era mizer până la extrem; soarele, care în această împrejurare a dezghețat în mod parțial zăpada, alături de marea aglomerație a târgului, a transformat străzile pline de noroi, împotriva căruia chiar și sexul frumos era bine apărat, căci multe <femei purtau> precum o tânără, cu trăsături delicate și un ten minunat, cizme imense cu pingele subțiri care-i ajungeau până la genunchi.

Nu există clasă de mijloc în Odorheiu Secuiesc. Nu are cazino cu ziare, sau vreun alt loc pentru informare, astfel încât călătorul să simtă dorința să rămână pentru un timp scurt și să cunoască <ținutul>. Secuiul este un țăran-soldat; persoanele cu educație sunt o excepție rară; singurul oraș care să aducă a ceva asemănător cu clasa de mijloc este Târgu Mureș, care a fost considerat pentru o lungă perioadă drept capitala ținutului secuiesc; dar Odorheiu Secuiesc are încă din vechime întâietate. Secuiul se diferențiază în mai multe lucruri de maghiari, atât prin specificul geografic cât și prin instituțiile locale și municipale. În vechea lor constituție nu aveau nobili, adică prinți, conți și baroni și *primarii*, *primipili*²⁰⁹ și *piccidarii*²¹⁰ erau cavaleri, răzeși și pedestri sau infanteriști și pământul nu era împărțit în ținuturi, ci în șase scaune sau curți de justiție²¹¹ – nobilii și robii fiind străini, în mare măsură de constituția autohtonă, care avea un model mult mai republican decât cea a Ungariei, de urmele spiritului căreia era străbătută întreaga lor legislație; de exemplu, în Ungaria regele este, ca și la noi, // *ultimus hacres* când p. 102 o persoană moare fără moștenitori legitimi; dar în ținutul secuiesc când o asemenea întâmplare avea loc, pământul era împărțit printre vecinii de aproape.

Dar sunt mai mulți nobili unguri cu origine și bunuri secuiești. Principala familie din această categorie din vecinătatea Odorheiului Secuiesc, sunt conții Matskasy, în casa căruia mi-am petrecut o zi la Cristuru Secuiesc²¹², care, poate să mire, nu a fost arsă din temelii sau distrusă căci, fiind în ținutul secuiesc, era mult mai sigură decât acele locuințe din comitetele românești. Pentru a vă forma o idee despre cum aratau aceste conace, trebuie să menționez că ele sunt de obicei asemănătoare castelelor franceze, aproape de drum și construite cu nu mai mult de un etaj, alcătuind trei părți ale unei curți. Un lung hol conduce de la ușă până în fundul casei și este de o asemenea întindere încât poate fi <transformat într-o> sală de bal cu ocazia unui festival; pornind de la acesta, în dreapta și stânga sunt sufrageria și camera de pictură, dincolo de care sunt camerele particulare ale familiei și, în cealaltă parte a holului, camerele oaspeților. Înainte de revoluție era o obișnuință pentru persoanele cu mari proprietăți de pământ să păstreze casa deschisă; dar odată cu răspândirea hanurilor bune și folosirea frecventă a

²⁰⁸ Claude Perrault (1613–1688), arhitect, fizician și anatomist francez, fratele scriitorului Charles Perrault (1628–1703).

²⁰⁹ Cel mai înalt grad între centurioni, în armata romană.

²¹⁰ Probabil pixidari, ostași pedestri purtători de sulită.

²¹¹ *Six stools or Sessions of Justice*.

²¹² *Keresthur*, oraș, jud. Harghita.

transporturilor, acest obicei a fost de mai mulți ani limitat; de la revoluție, de nevoie, s-a renunțat la permanenta vizitare, ce exista printre familiile din comitat și chiar și la primirea lipsită de ceremonie a tuturor străinilor, după ce o mare parte a veniturilor moșierilor au fost măturate de legislația <guvernării> Batthyany-Kossuth.

p. 103 Poziția moșierului în acest colț de lume este, oricum, numai demnă de invidiat nu; nu este precum lordul englez, ce câștigă un venit fix de la fermele închiriate la o rentă stabilită; el însuși este, în anumite privințe, un fermier; și, deci, obligat să cultive, prin intermediul persoanelor pe care le angajează sau să-și facă un venit din plăți în natură. Toate acestea îl constrâng pe nobil // să trecă fie printr-o mare corvoadă pentru a-și crește venitul sau să delege administrarea sa altora care, prin conveniență sau delapidare reușesc să se îmbogățească, în timp ce au loc procese fără sfârșit legate de proporțiile datorate țăranului și nobilului; pentru secui litigiile sunt de durată și am auzit în acest loc de un proces despre un cocoș, ale cărui cheltuieli s-au ridicat la 12 lire sterline. Și nu cred, din tot ce am văzut în mai multe țări ale Europei, că există vreun proprietar, a cărui poziție să fie egală cu cea a celor din ținuturile de jos ale Scoției și din nordul Angliei, care-și primesc câștigurile fără probleme din partea unor țărani arendași de pe moșie și care știu aproape până la ultima centimă care este venitul lor. În ce privește moșierul din Ungaria și Transilvania, grija și neplăcerea unui asemenea sistem și siguranța de a fi dezamăgit, probabil ruinat, dacă supravegherea sânguincioasă ar slăbi, l-ar aduce în poziția contrară celei unei vieți ușoare pe care o asociem ideii de moșier.

La Cristuru Secuiesc ziua a trecut repede în compania gazdelor mele, doamna cunoscând literatura franceză și engleză și mai degrabă plângându-se că terenul ei era destul de departe de cercurile intelectuale strălucitoare ale capitalelor Europei, în timp ce eu eram întru totul curios să aflu cum s-au simțit pe timpul războiului.

„Au fost vremuri îngrozitoare” a spus doamna. „Am scăpat, în ce privește viețile și casele noastre, dar anul <acela> de teroare și neliniște continuă m-a făcut mai bătrână cu zece ani din punct de vedere al sănătății; și totuși trebuie să fim recunoscători că am scăpat de soarta pe care au avut-o atâția alții. Ești un om tânăr și nu îmi voi irosi binecuvântările dorindu-ți să fii un om mare sau bogat, dar dacă ești dispus la cel mai bun semn al bunăvoinței mele, pe care experiența mi-a dat-o, Dumnezeu să-ți apere țara de un război civil purtat de un neam împotriva altui neam, de o clasă împotriva altei clase și de o religie împotriva altei religii”.

p. 104 După amiază, baronul G., ginerele acestui cuplu binevoitor, m-a luat să văd satul, în care // este un colegiu unitarian și o biserică, întrucât aceasta este una dintre cele patru religii stabilite în Transilvania; acest principat fiind, din câte am putut să aflu, singura parte a Europei, cu excepția Elveției în care această grupare are o recunoaștere distinctă din partea statului; și, la prima vedere, acest lucru pare a fi un spirit larg de toleranță care ar fi plăcut chiar și unei mari părți a protestanților din Anglia; dar orice schemă de egalitate religioasă, care exclude credința ortodoxă a românilor este precum tragedia lui Hamlet, în care rolul lui Hamlet lipsește. Sunt 36 de biserici unitariene în parohia²¹³ din Odorheiu Secuiesc;

²¹³ *Curul session.*

și în cea pe care am vizitat-o la Cristuru Secuiesc, am găsit o orgă dar nu și un altar; iar în bibliotecă, multe cărți englezești, editate de Asociația Unitariană din Londra²¹⁴. Protestanții secuiei sunt fie calvinii fie unitarienii și, din câte am putut afla, nu există printre ei luterani și cum sașii sunt aproape toți de această confesiune, luteranismul este denumit de secuiei *Szas walas* sau religia sașă; și Luther²¹⁵ chiar și azi este privit de întreg neamul săsesc din Transilvania cu simpatie, venerație și afecțiune, pe care trei secole abia dacă le-au răcit.

Cum vorbim despre religie pot menționa un exemplu al fanatismului mărunț care ia naștere din punct de vedere politico-religios în detrimentul creștinismului lui Hristos, iar meșteșugurile sau breslele înrudite prosperă în toată exclusivitatea lor la Odorheiu Secuiesc și catolicii și calvinii s-au pus întru totul de acord să-i alunge pe cât posibil pe luterani și unitarienii din breslele lor chiar și până în ultimii douăzeci de ani, nici măcar un calvin nu putea fi cizmar la Odorheiu Secuiesc, o negustorie importantă întrucât toți bărbații și toate femeile poartă aici aceste cizme largi. Aceasta drept urmare a unui statut local, prin care fiecare cizmar trebuie să aibă un crucifix în prăvălia sa. Crucifixul obligatoriu a intrat de mult timp în desuetudine și cizmarii calvinii au fost acceptați, dar erau la fel de pregătiți să se alăture catolicilor în excluderea luteranilor și unitarienilor, pe // baza unor pretexte p. 105 meschine, cum ar fi acela de a declara că cizmele nu erau bine făcute. Se speră că noua organizare va pune capăt acestor abuzuri.

Când am fost în Odorheiu Secuiesc, baronul Heydte, noul guvernator, continua <administrarea ținutului> pe cât de bine se dorea; primul său pas era să îmbunătățească drumurile, pentru că drumul spre Sighișoara era o urmă *ad libitum* pe câmpie, aproape de netrecut pe o vreme proastă; dar el a strâns, pe timpul toamnei, 1 500 de muncitori, din care cu 300, să sape două șanțuri paralele și să împrăștie pietriș pe mijlocul drumului <luat> de la râul învecinat, făcând un drum bine drenat ce putea fi folosit, peste care am trecut atât de bine pe o vreme mai călduroasă, încât să-mi stârnească surpriza.

Pe această linie a drumului am văzut celebrul câmp de la Lutița²¹⁶, unde au loc adunările naționale ale secuilor și care este o câmpie aflată între drum și un deal. Aici a fost ținută, în 1506, adunarea națională, în care, după o revoltă datorată plecării celui de-al șaselea bou prin regatul în care s-a născut un moștenitor la coroana <Ungariei>, conform vechilor obiceiuri, națiunea secuiască și-a reînnoit loialitatea față de senior. Acolo, în 1848, pe 16 octombrie, 60 000 de secuiei s-au adunat să reziste revoltei românilor²¹⁷. La adunarea în cauză a fost ținut un discurs de către Berzenczey²¹⁸, un dârz agitator de o mare elocvență, și aproape imediat în

²¹⁴ *London Unitarian Association*.

²¹⁵ Martin Luther (1483–1546), preot și doctor în teologie, reformator al religiei protestante.

²¹⁶ *Egyagfalva*. Corect Agyagfalva, sat, com. Murgeni, jud. Harghita.

²¹⁷ Inexact, evenimentele nu au decurs așa. Adunarea a avut loc pe 15 octombrie 1848 și numărul secuilor participanți a fost mult mai redus, aceștia refuzând să mai slujească în slujba împăratului și organizându-se în regimente de graniță.

²¹⁸ Laázló Berzenczey (1820–1884), revoluționar maghiar. Pentru detalii vezi Liviu Botezan, *Ela Cosma, Ionuț Isac, Attila Varga, op. cit.*, p. 69–71.

frenezia ocaziei, trebuie să menționez că a fost ridicată o tribună de patruzeci de picioare, și un om ce stătea pe ea a strigat: „Mă voi arunca de pe tribună și dacă voi fi omorât cauza maghiară este pierdută, dar dacă scap viu maghiarii și secuii vor câștiga ziua”. Zicând acestea a sărit de pe eșafod și nu a murit și fiind vindecat de răni este, cred, încă viu.

p. 106 Pe scurt, toate grupările păreau să-și fi pierdut judecata și când rațiunea caută paralele revoluționare în tot ce a pătimit în timpul exceselor de libertate ale lui Kossuth, se îndreaptă mai degrabă către sentimentalismul fals de la Palatul Regal din zilele lui Camille Desmoulins²¹⁹ și // Barrere, decât către actele și faptele nelustruite și demnitatea înăscută a revoluționarilor englezi din secolul al șaptesprezecelea.

Capitolul XVI

Târgu Mureș – Înfățișarea orașului – Biblioteca Teleki – Învățații secu

Fanatismul național – Corupția juridică

Am părăsit acum valea Târnavei Mari și am trecut peste cea a Târnavei Mici și m-am oprit la un han condițiile fiind, ca de obicei, foarte sărăcăcioase. Hangiul era un croitor țigan²²⁰, localul era atelierul său și în același timp și bucătăria localului. Așa încât gâsca învârtindu-se pentru frigare avea parte de o odihnă dublă pe tejghea. Era doar o singură masă pentru primirea oaspeților și am avut drept comeseni pe propriul meu vizitiu, trei țărani secui beți, o vivandieră²²¹, care a mers prin întreaga campanie și era un dușman grozav și hotărât al casei de Habsburg și mai ales al trădătorului de Georgey, a cărei mârșavă capitulare a produs ravagii în câștigurile ei. Cum vizitiul meu vorbea limba maghiară, l-am întrebat după aceea de ce nu a început să discute cu secuii. Dar, a spus el, cu o mirare ce semăna mai mult a panică „Pentru bunul Dumnezeu, domnule, cum ați putut crede că voi putea să mă înjosesc²²² cu ei; căci dacă începem vreodată <o conversație> în mod civilizat, sfârșeam în lovături”. Sasului nu-i lipsește curajul bărbătesc ce-l slujește pe român, dar fără îndoială că nu deține energia războinică a secuului și un ofițer de armată mi-a spus odată că dacă pui împreună un secu, un sas și un român în p. 107 aceeași închisoare // vei descoperi după trecerea a trei zile că, <deși> sasul este stăpânul românului, secuul este stăpânul sasului.

Drumul urcă apoi un întreg lanț de dealuri și, după o coborâre asemănătoare, mă găsesc încă o dată în bazinul principal al Mureșului. La piciorul dealului este locul în care se țineau întrunirile secuilor din scaunul Târgu Mureș și, la fiecare

²¹⁹ Lucie Simplicie Camille Benoit Desmoulins (1760–1794), jurnalist și politician francez.

²²⁰ *Bohemian tailor*.

²²¹ *A female camp-follower*. Termen utilizat pentru a desemna, în trecut, femeile care însoțeau armatele unor țări pentru a le vinde soldaților alimente, obiecte de uz personal sau pentru a sluji drept asistente.

²²² *Grease myself*. Accentuarea cuvântului îi aparține lui Andrew Archibald Paton.

pas, găsesc motive să cred că numele regelui în această țară este cel de „stâlp al puterii”²²³. La o mare adunare a secuilor, ținută pentru a găsi măsuri de rezistență împotriva românilor, oamenii nu au fost mulțumiți cu jurământul față de regele Ungariei, ci au insistat să fie alăturat și numele împăratului. Cu o energie mai puțin oportună din partea autorităților militare austriece, efortul emisarilor lui Kossuth ar fi eșuat, pentru că aproape toți proprietarii de pământ erau împotriva unirii politice cu Ungaria și împotriva dezmembrării uniunii militare cu Austria. Dar, printr-o curioasă perversitate, trupele austriece au fost concentrate la Sibiu, care a fost bine întărit, și Clujul, care era nucleul grupării revoluționare, al guvernământului principatului, compus din credincioși, a fost lăsat cu o rezervă neadecvată de provizii.

Acum Târgu Mureș este principalul sediu al elitei intelectuale și financiare secuiești și este cu mult deasupra Odorheiului Secuiesc, vechea capitală a secuilor, și a fost, până în 1790, scaunul care a avut întâietate înaintea celorlalte și care are, de asemenea, avantajul unei poziții mult mai centrale în ținutul secuiesc; dar Târgu Mureș este adevărata capitală a secuilor, fiind un loc cu 20 000 de locuitori, cu o piață mare, în mijlocul căreia este o frumoasă fântână ornamentală și în jurul ei multe case bune și moderne, precum au orașele maghiare din Ungaria, stând chiar față în față cu vechile case din lemn asemănătoare celor turcești, care arată ca acele urâțenii²²⁴ numite case condamnate, în cartierul pe jumătate construit al orașului. //

Principală curiozitate a locului este biblioteca, întemeiată și generos p. 108 înzestrată de contele Samuel Teleki²²⁵, pe care îngrijitorul mi-a estimat-o la 100 000 de volume; dar în realitate nu cred, din înfățișarea sa, că ea conține aproape o treime din acel număr. Arhitectura interioară este neobișnuit de luminoasă și elegantă, cu un rând dublu de arcuri rotunde, lungi și împodobite simetric cu busturi și tablouri, cel mai important fiind cel al principelui Bethlen Gabriel, costumul său fiind exact același ca cel al demnitarilor turci din acea perioadă. Dar nu mi-am putut opri un zâmbet când am văzut o copie a binecunoscutului tabloului lui Rembrandt²²⁶ cu un cavaler olandez, având înscris <sub el>, cu litere mari, „Attila”. Dar aceasta este o problemă minoră și instituția este un monument nobil și patriotic al gustului și generozității întemeietorului său.

La Târgu Mureș este o societate foarte plăcută, compusă din câteva familii din mica nobilime deținătoare de pământ și profesorii din colegiul de aici, iar contele Toldalagi²²⁷ și familia sa au făcut onorurile în modul cel mai încântător; chiar și în mijlocul luxului *Sugit amari aliquid*, în camerele impunătoare și bine proporționate, poate fi văzut un birou frumos, nu bine reparat după loviturile hoardelor sălbatice ale armatei de barbari români, în căutare de jaf; și în grupul mare din jurul meselor luxoase poate fi văzută, printre plante, palida văduvă a unuia dintre cei masacrați la Zlatna.

²²³ „tower of strength”.

²²⁴ *eye-sores*.

²²⁵ Samuel Teleki de Szék (1739–1822), conte și om de cultură maghiar.

²²⁶ Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606–1669), pictor olandez.

²²⁷ László Toldalagi (?–?), conte și om de cultură maghiar.

Modul de viață privat al unei asemenea familii poate fi descris astfel. Sunt în picioare mult mai de dimineață decât se obișnuiește în <alte> capitale. Cafeaua se servește pe la ora 8 și proprietarul de pământ își petrece toată dimineața cu probleme ce țin de arendă. Ora două este ora pentru prânz și după cafea și fumatul pipelor trăsura este la ușă și este făcută o plimbare până la apusul soarelui. La ora 8 seara grupul se adună din nou – un capăt al mesei fiind acoperit și servit cu bucate și vinuri asortate, iar celălalt capăt având serviciul de ceai, astfel încât musafirul să poată alege și în scurt timp sunt introduse trabuce și punci pentru domni, ceea ce nu
p. 109 alungă doamnele, căci // rămân tricotând, vorbind și făcând o excursie întâmplătoare la pian, ce este cu totul diferit de obiceiurile noastre; dar – fiecare țară cu obiceiurile ei²²⁸ ; chiar dacă acele ore nu s-ar potrivea afacerilor englezului, a cărui dimineață trebuie să fie mult mai lungă și mult mai lipsită de amuzament protocolar, totuși consider că seara a trecut foarte plăcut, între politică, muzică și alte amabilități.

Simțămintele acestei clase de oameni sunt cele de un puternic devotament față de casa domnitoare, de totală dezaprobare a măsurilor revoluționare ale grupării ultra-maghiare, dar, în același timp, cu o puternică mândrie față de naționalitatea lor, o mare groază față de tot ce ar implica ceva asemănător sașilor și față de substituirea centralizării cu principiul autogovernării. Pe scurt, sentimente înrudite cu cele arătate de marea majoritate a persoanelor ce dețin proprietăți și rațiune din această țară. Niciun cuvânt împotriva reformelor și adevăratelor abuzuri, niciun cuvânt împotriva adevăratei aboliri a feudalismului, prin punerea în libertate a iobagului și ridicarea sa la condiția unui cetățean al unei țări libere. Niciun cuvânt în favoarea greșit numitei și nou arboratei aboliri a feudalismului, care, în loc să schimbe munca în arendă în bani, conform unei evaluări corecte, îl transformă dintr-odată pe fermier, printr-o legiferare deliberată în proprietar de pământ, lăsându-l pe proprietarul funciar, care, probabil cu șase luni înainte, a cumpărat o proprietate cu bani peșin, la cheremul întâmplărilor.

La Târgu Mureș am făcut cunoștință cu dr. Dosza, cel mai învățat avocat al secuilor, care aparține grupării liberal-constituțională și care este cel mai citit dintre ei în privința legilor și a constituției Ungariei și Transilvaniei. A admis în fața mea perfecta ilegalitate a măsurilor fostei grupări din Ungaria, dar a regretat din inimă că guvernul austriac nu a fost explicit mai demult în declarațiile sale, pentru că
p. 110 marile schimbări în puterea militară a imperiului austriac nu erau privite de ei ca o problemă pur și simplu ungară; // și trebuie să spun că sunt de acord întru totul cu această părere întrucât mă uit la drepturile legale și istorice ale Austriei și Ungariei care au avut o putere mult mai mare decât probabil ar putea admite asemenea persoane, precum profesorul <de mai sus>, și că un recurs timpuriu și convingător nu numai către patriotismul austriecilor, dar și către loialitatea majorității ungarilor, ar fi avut cea mai fericită consecință.

Hanul din Târgu Mureș este mare și bine construit, dar trist din cauza lipsei de mobilă și de oaspeți. Într-o seară un bărbat a venit la mine cu o privire misterioasă uitându-se în jur să vadă ca nu cumva cineva să asculte și, apropiindu-se,

²²⁸ *Chaque pays chaque usages.*

mi-a zis: „Cum am înțeles că sunteți englez, am presupus că sunteți tricolor” dar l-am asigurat că nu simpatizam nici o grupare, ci eram doritor să aud vești de la toți. La care mi-a răspuns că el a venit să obțină informații de la mine; pentru că exista informația că Bem, în fruntea unei armate turcești, a intrat în Miercurea Ciuc²²⁹ și a ridicat steagul tricolor; dar l-am asigurat că era o născocire și l-am sfătuit, dacă dorea să nu intre în încurcătură, să nu se mai gândească la steagul tricolor.

Târgu Mureș este cunoscut ca fiind locul unde, în timpul Dietei din 1571, a fost aprobat actul prin care catolicismul, luteranismul, calvinismul și unitarianismul au devenit religii de stat și care ar merita numele de act de toleranță, dacă religia majorității oamenilor, despre care am vorbit deja, cea a orodocșilor, nu ar fi fost întru totul uitată. Dar calmul, precum butoaiile lui Tantalus²³⁰, este mai departe de tensiune ca oricând; și ciocnirea distructivă, încă nedezvoltată în lupta dintre papă, episcop or preot, ia drumul limbii și al naționalității. Niciun cuvânt despre doctrina transsubstanțierii²³¹, sau despre predestinare, dar *honi-nyelva* sau limba pământului; *mutter-sprache* sau limba-mamă trag toate grupările de urechi. Ultramaghiarii împing maghiarismul în școlile și bisericile altor națiuni și îi obligă pe voinicii sași p. 111 să renunțe la parlamentul lor autohton/native parliament și // să-și modeleze dentalele și labialele într-o structură asiatică. Apoi a avut loc contopirea sau, după cum au numit-o sașii *gehässige verschmelzung*; apoi „Curierul Transilvan”²³² sub influența revoluției, a avut un limbaj ciudat, necunoscut tradițiilor jurnalismului sas și a spus „Toate drepturile istorice sunt trântite la pământ; oricine apelează la ele devine ridicol”. Acestea au fost zilele în care libertatea presei urma să-și verse influența sa roditoare asupra Ungariei și Transilvaniei; și când a fost ilustrată de singurul organ de presă din Sibiu, punând înainte o clasă de opinii și principii oribile pentru întreaga națiune; și când spânzurătoarea sau glonțul era răsplata acelor care, asemeni pastorului Roth²³³, mențineau doctrina „Ca niciun grup de oameni liberi să nu cedeze fie pierderii religiei lor, fie pierderii limbii lor” [...].

Dar abia se întoarce roata că vedem că nemulțumirea ia o altă formă. Când am fost acolo, oamenii din Târgu Mureș, erau plini de cel mai violent resentiment pentru că mai mulți sași fuseseră luați în slujbă în ținutul secuiesc. Am întrebat dacă era vreo obiecție față de onestitatea sau competența lor, dar nu am găsit pe nimeni să precizeze; adevărul este că Diavolul, în loc să-și pună purpuriul papei sau negrul sobru al prezbiterului, și-a făcut un capriciu în a schimba hainele sale eclesiastice cu cele laice din piele și blană ale maghiarului, cele din flanelă ale sasului și cu opincile românului; așa încât este o mare nevoie de o altă Dietă la Târgu Mureș, să aducă o unanimitate între mărturisirile de credință ale religiei p. 112 naționalității cu care se află în conflict. Dar // totul va fi nesigur și trebuie făcut

²²⁹ Csik-sereda, oraș, jud. Harghita.

²³⁰ Tantalus, fiul lui Zeus și al nimfei Pluto și rege al Lydiei. Pentru ca a destăinuit din secretele zeilor muritorilor, a fost osândit să fie chinuit în Infern de o foame și sete veșnică.

²³¹ În tradiția creștină face referire la preschimbarea pâinii și a vinului din cuminăcătură în trupul și sângele lui Iisus Hristos.

²³² „Transylvanian Messenger”.

²³³ Stephan Ludwig Roth (1796–1849), pastor luteran și revoluționar sas.

totul din nou, fără a uita, precum în Dieta din 1571, ce se datorează celei mai numeroase națiuni din Transilvania.

Hotărârile națiunii secuiești le consider de cea mai mare importanță pentru Austria. O parte din pământ face parte din frontiera militară și deci, a fost pentru multe generații sub incidența ministerului de război din Viena, și alcătuiește, din cauza curajului locuitorilor, un obiect de preț pentru sau împotriva oricărei administrații din Transilvania; și la timp de nevoie, de disciplina și supunerea acestei armate, depinde foarte mult hotărârea părții civile a populației. Fără îndoială, angajarea oricăror sași, oricât de capabili și merituosi, este o greșeală. Nimic nu poate fi mai rău decât drapelul onestității printre funcționarii legali ai secuilor. De exemplu, este o lege în Odorheiu Secuiesc și în alte părți, prin care fumatul în stradă nu este îngăduit și este pasibil de pedeapsa cu amenda. Era cunoscut exemplul unui om fumând sub propria sa arcadă, ce a fost împins din spate în stradă de o persoană de dragul de a recupera amenda; dreptatea era în <în acest> mod terfelită. Dar din cauza atentelor suspiciuni ale secuilor în probleme de mândrie națională și a faptului că populația este mai puțin amestecată decât cea a oricărui alt teritoriu din Transilvania, o politică înțeleaptă ar fi să ai doar secui drept funcționari civili, oricât de corupți ar putea fi²³⁴. //

p. 113

Capitolul XVII

Cluj – Râul de aur²³⁵ – Descrierea Clujului – Nobilimea – Pierderile lor

Generalul Urban – Ofițerul englez – Relațiile politice

Împărțirea etnografică a Transilvaniei nu este așa de greu de înțeles, dacă ne amintim că partea de sud a sa este săsească, cu alte cuvinte, ținutul din jurul Sibiului și Brașovului, cu Făgăraș²³⁶ în centru, care aproape că este în întregime român. În estul Transilvaniei, întregul ținut între Târgu Mureș și granița cu Țara Românească este secuiască. În nord-est este o insulă săsească, Bistrița, întru totul separată de sașii din sud. Întreg restul Transilvaniei este românesc din punct de vedere al substratului, cu proprietari maghieri și câțiva stropi de maghiari în orașe și sate.

După ce am plecat din Târgu Mureș, am coborât Mureșul și, părăsind teritoriul secuiesc, am intrat în cel al descrierii amestecate menționate ultima dată. Ținutul deluros din dreapta este numit câmpia Transilvaniei²³⁷; are o populație

²³⁴ „Discutând cu un secuie despre procedura legală, m-a informat că numărul ofițerilor raportat la numărul de persoane este, proporțional cu alte țări, mult mai mare decât acela raportat la numărul de proprietăți deținute, datorită pomirilor numeroase spre ceartă ale națiunii. Dar, printr-o hotărâre ciudată, nu sunt permise plângeri într-o zi de luni. Așa încât resentimentul ce se ridică duminica din calomniile pricinuite sub influența vinului au timp să se liniștească; și astfel multe plângeri mărunte, care altfel s-ar realiza, nu ajung în instanță”. (n. a.)

²³⁵ *Golden river*. Este vorba de râul Arieș.

²³⁶ *Făgăraș*.

²³⁷ *Mezozsek*.

neîndestulătoare, și este bogat și fertil și, cu alte cuvinte, foarte diferit de ținutul secuiesc, care este suprapopulat și nu are pământ de cruțat, așa încât secuii își sporește mijloacele de existență prin tăierea lemnului, nu numai din pădurile sale, dar și de pe Mureșul superior, în partea de nord-est a Transilvaniei, și este în întregime mult mai cumpătat și harnic decât plimbărețul țaran maghiar din câmpiile Ungariei. În câmpia Transilvaniei muncă este atât de multă și populația atât de leneșă încât contele K. m-a asigurat în mod pozitiv că avea un ogor foarte bun de grâu în acest comitat, care a putrezit în întunecimea pământului pentru că, fiind alodial, țăranimea nu-l va secera, deși el le-a oferit în mod repetat o parte din recoltă. Acestea sunt contrastele pe care doar o singură zi de călătorie le oferă peregrinului. Într-un comitat, fiecare petec de pământ cultivabil este utilizat de către populația mai mult decât numeroasă; iar în ținutul următor, despărțit de un zid de antipatie națională cât cel chinezesc, // există o neglijență deliberată a resurselor ce-i p. 114 stau la îndemână. Am observat multe case țărănești în acest comitat chiar fără grădina de zarzavat, care, cu cea mai puțină bătaie de cap din lume, ar fi produs o varietate de legume îndestulătoare și minunate.

Mergând spre Turda²³⁸, am urcat Arieșul²³⁹, râu ce este numit „de aur”, de la nisipurile sale bogate în acest metal prețios. Tot acel grup de munți dinspre apusul Transilvaniei, care îl separă de câmpiile Ungariei și de bazinul Crișului²⁴⁰, conține din belșug metale prețioase și în special aur. Dar, deși Arieșul are o populație românească numeroasă, procesul greu de spălare a aurului se află în mâinile țiganilor, care, dacă sunt pricepuți, mai ales după ploile puternice de primăvară și toamnă, obțin un câștig bun, boabele fiind vândute la o sumă fixă directorului general al minelor regale din Zlatna, un loc ce, în timpul anarhiei catastrofale din toamna lui 1848, a stărnit lăcomia hoardelor române și a fost însoțit de un masacru îngrozitor asupra celor angajați în direcția de producere a aurului.

Acum am ajuns la Cluj, fosta capitală a Transilvaniei și am avut parte de o foarte amabilă primire din partea <familiiilor> Bethlen, Teleki, Wesseleny, Kemeny, Miko, Nemes, Bornemissa și alte familii și care au suferit mai mult sau mai puțin; mai întâi de pe urma așa-zisei aboliri a feudalismului și, după aceea, din cauza devastării proprietăților lor în timpul anarhiei române, și care, nu numai că s-au arătat dispuși din toată inima să-mi dea orice informație, dar au făcut tot ce au putut să-mi facă scurta ședere plăcută. Orașul în sine este extrem de bine construit și fără să pun la socoteală Budapesta, Bratislava²⁴¹, Košice²⁴² și Timișoara (care au în marea lor majoritate o populație germană), Clujul este mai bine construit decât oricare alt loc maghiar pe care-l cunosc, fie în Ungaria fie în Transilvania. De p. 115 asemenea, era unul din orașele vechi ale Transilvaniei, dar elementul sas a dispărut aproape în întregime și nobilimea principală a Transilvaniei stând // aici, a construit case largi și trainice, multe dintre ele remarcându-se printr-o eleganță deosebită,

²³⁸ Thorda, oraș, jud. Cluj.

²³⁹ Aranyos.

²⁴⁰ Koros.

²⁴¹ Presburg, oraș în Slovacia.

²⁴² Kaschau, oraș în Slovacia.

atât în interior cât și în exterior. Piața mare este vastă și arată întocmai ca cea a unui principat german și nu are nicio asemănare nici cu rezistența orașelor săsești nici cu grămada de case cu aspect turcesc care se pot vedea în ținutul secuiesc sau pe Tisa.

Hanul, o construcție spațioasă și modernă, era foarte bun și condus cu o mare ordine și curățenie de un italian, care, îmbogățindu-se, a construit stabilimentul astfel încât plângerile pe care călătorii le fac peste tot în afara Budapestei despre cazarea plină de lipsuri, nu se aplicau aici. Mi s-a întâmplat un lucru ciudat în această casă. Servitorul, care m-a uimit fiind politicoș și amabil în obieciunile sale, a venit într-o dimineață la mine, cu o față lungă, spunând că nu era chelner de profesie, dar a adoptat îmbrăcămintea și ocupația ca o deghizare, după ce a fost ofițer în armata lui Bem și, fiind recunoscut, era pe cale să se înroleze în armata austriacă ca simplu soldat, doar dacă nu putea fi făcut ceva pentru a sta deoparte; și pentru că a văzut că în cafenea l-am cunoscut pe căpitanul ce se ocupa de recrutări, m-a implorat să vorbesc cu el să văd dacă poate fi lăsat în pace; dar arătându-i absurditatea de a se încrede într-un străin într-o problemă care nu-l privea, <după cum eram eu>, doar pe puterea unei cunoștințe făcute la o cafenea, a spus că a văzut că nu era nimic <mai greu> decât să ții pe umăr o muschetă; la care eu i-am spus că o consideram o ocupație demnă mai degrabă de un domn decât cea de a servi într-un hotel.

p. 116 Căpitanul în cauză, ce se ocupa de recrutări, era unul dintre excentricii cei mai amuzanți pe care i-am cunoscut pe parcursul călătoriei mele; cu o înfățișare posomorâtă, nu era deloc lipsit de judecata obișnuită. Mi-a spus că a fost luat prizonier de maghiari și ținut într-un loc numit Zillah, unde, la sosirea sa, o fanatică ultra-maghiară a spus că își va pune în joc viața dacă l-ar putea vedea pe căpitan într-o spânzurătoare și pe Kossuth ridicat // la puterea supremă. Și așa s-a întâmplat, ca, după război, Zillah să fie chiar locul în care căpitanul a fost trimis drept comisar imperial pentru a-i aresta pe cei mai importanți rebeli. Deci, una dintre primele persoane după care a trimis era femeia fanatică și i-a spus: „Ai spus că-ți vei pune în joc viața ca eu să ajung la spânzurătoare. Cineva cu siguranță va atârna în spânzurătoare – dar nu voi fi eu acela”. La aceasta femeia a devenit palidă ca un cadavru și înspăimântată, iar căpitanul a continuat: „Cât despre viața ta, care ai propus-o pentru a fi pusă în joc, întâi obține-o și apoi scapă de ea: statul pedepsește înalta trădare, dar nu și prostia; așa că du-te la treaba ta”.

Cât era la Zillah, în arest, mi-a spus că a fost presat să devină ofițer în armata ungară; și acea persoană obraznică a spus: „Ce ar fi dacă te-am spânzura de copac?”. La care el a răspuns: „Dacă atârna ca ofițer austriac, austriecii mi-ar putea da o îngropare onorabilă, dar dacă mă alătur vouă, pot atârna ca un nemernic”.

Clujul se întreține aproape în întregime din ceea ce este cheltuit de moșierii ce locuiesc acolo; și, drept urmare, erau multe plângeri legate de lipsa veniturilor. Nobilimea Transilvaniei nu este atât de bogată ca cea a Ungariei sau a Boemiei, dar un număr considerabil de familii <cu o avere> de mai multe mii de lire sterline pe an locuiesc în Cluj. Prin urmare, poate fi ușor de imaginat ce lovitură a fost pentru ei legislația revoluționară și apoi anarhia; [...] În puținele familii principale care primeau un străin bine recomandat, nu se găsesc urme perceptibile ale suferinței ce

a fost produsă; pentru că mulți dintre ei au moșii în <diverse> locuri ale Ungariei, au scăpat devastării. Nu am văzut niciodată, în nicio capitală a Europei, o bucătărie franțuzească mai rafinată decât cea a baronului B., un om de lume binecunoscut; dar aceasta este o excepție rară. Marea majoritate a acestor clase care au mărit în Cluj // arende Transilvaniei, se declară ruinați; fiecare negustor din oraș a suferit de pe urma schimbării. Dacă au fost de acord <sau nu> cu intoxicarea revoluționară, <nu se știe, dar> cineva ar putea să mediteze îndelung asupra „demonilor lor de sânge albastru”²⁴³; majoritatea familiilor, fiind de acord că reformele sunt necesare, vorbesc în mod constant despre Sechenyi ca despre primul dintre unguri, și cel mai îndemânatic tămăduitor, care ar fi efectuat un tratament asupra bolilor statului, și, aproape în unanimitate, îl consideră pe Kossuth drept un medic notoriu ce practică leacuri băbești, a cărui elocvență a fost un drog ce a produs o intoxicare plăcută pe moment, dar cu o dizolvare sigură a societății drept consecință. Căci, deși uniunea Transilvaniei cu Ungaria a avut loc în timpul revoluției, toate impulsurile anterioare de a realiza reforma veneau de la Sechenyi și toate impulsurile anterioare pentru separarea revoluționară veneau de la Kossuth. p. 117

Starea proprietarului maghiar din Transilvania era într-adevăr groaznică, și de la căderea vechii aristocrații franceze a primei revoluții, mă îndoiesc că există vreun alt proprietar în Europa care să fi suferit o atât de puternică răsturnare. „Nu pot, mi-a spus contele B.P., al cărui venit de 4 000 lire sterline a fost redus la 800 lire <sterline>, să fiu de acord ca o hoardă de asiatici să vină în această țară și să-i deposedeze pe locuitorii autohtoni; dar a fost așa de o mie de ani”. Și este imposibil pentru orice călător care privește cu respect proprietatea, poate ca pe unul din cele mai mari teste ale civilizației, să urmărească întreaga înlănțuire a revoluției transilvănene fără un sentiment dintre cele mai amare. Românul tratat ca un rob²⁴⁴ de maghiar, sasul deznaționalizat de gruparea ultra-maghiară, românul pus brusc în posesia proprietății stăpânului maghiar de un grup de partizani ultra-maghiari fără pământ ce urlă <neîncetat>. Românul <apare> ca un cerșetor călare, mergând spre diavol cu mâinile pătate de sânge și, în cele din urmă, nefericitul proprietar maghiar, care are chiar opinii conservatoare, dar ispășește pedeapsa grupării ce tocmai a plecat, după ce a crezut că identifică numele de maghiar cu // dezmembrarea monarhiei austriece, văzută cu indiferență și neîncredere de partizanii centralizării. Conform tuturor legilor de reacție politică, <maghiarii> au întâmpinat o mare dificultate în a-i determina pe agenții guvernului să dea un ajutor din inimă și folositor plângerilor bănești, care veneau chiar din partea membrilor neconvertiți ai unei națiuni atât de identificate cu ostilitatea față de imperiu. p. 118

Totuși, în ciuda tuturor acestor suferințe, cinele, conversațiile și seratele muzicale au continuat la fel ca de obicei. Generalul Urban, guvernatorul civil și militar, era cu pumnalele scose față de clujeni și au trăit întru totul deosebiți, pentru că ei nu au putut niciodată să-i ierte spiritul său activ în fruntea românilor, care, pe de altă parte îl venerau pentru curajul său și pentru o activitate care era întru totul neobosită; niciun fel de greutate, fie foame, frig sau oboseală, părea să nu aibă nici

²⁴³ *Their „blue devils”.*

²⁴⁴ Helot.

cel mai mic efect asupra constituției sale de fier, în timp ce el era un atât de înflăcărat partizan al disciplinei, încât aceste hoarde, atâta timp cât erau sub ordinele sale, se temeau fie să jefuiască fie să măcelărească vreun nevinovat; dar era într-atât de identificat cu românii în ochii oamenilor din Cluj – ieșirea constantă la iveală și apariția pe timpul întregului război când se aștepta mai puțin și se credea că este nimic – încât antipatia lor este de nestins. [...] //

- p. 119 Comandantul forței de cavalerie din Cluj era baronul Gablenz²⁴⁵, sas prin naștere, și unul dintre cei mai deosebiți ofițeri din armata austriacă. A fost conducătorul cartierului general²⁴⁶ al generalului Schlick²⁴⁷ pe tot parcursul întregii sale campanii dificile din nordul Ungariei, a câștigat crucea Maria Tereza²⁴⁸, care nu este niciodată acordată decât cu ocazia unor rare și extraordinare dovezi de curaj personal pe câmpul de luptă; și a avut întreaga responsabilitate a detaliilor care au precedat bătălia de la Košice, ce a pus capăt carierei lui Mezaros într-un mod atât de nefericit pentru acel general, încât s-ar putea crede că era o cunoștință din cele mai înalte ale profesiei sale. Am făcut cunoștință cu el la sediul central al armatei ruse condus de generalul Grabbe, căruia îi era atașat ca reprezentant al armatei austriece, pentru a facilita relațiile locale ale armatei ruse și la care doar un ofițer
- p. 120 de o mare înțelepciune s-ar fi gândit. Generalul Schlick mi-a spus // apoi la Viena că nu credea că ar putea avea în întreaga armată austriacă un conducător de cartier general atât de capabil. Un amator nu poate să-și formeze o părere asupra capacității sale militare și pentru că am descoperit că are o judecată rece și limpede asupra tuturor problemelor politice, la care mai adaug că este un tânăr de 35 de ani, cu niște maniere șlefuite aproape feminine, ce-i acoperă constituția de fier, anticipez o carieră dintre cele mai strălucitoare pentru remarcabilul ofițer; poziția sa, fiind strict militară, nu l-a adus în niciun fel de ciocnire cu interesele personale și prejudecățile diferitelor clase ale populației. Am întâlnit în casă autohtoni cu tot felul de opinii și cum el ocupa palatul baronului Josika²⁴⁹, fostul guvernator al Transilvaniei²⁵⁰, pe timpul șederii sale în Viena – ale cărui apartamente au un fel de splendoare somptuoasă – seratele sale erau printre cele mai strălucite din Cluj.

Oricine este întotdeauna fericit să vadă un compatriot și în orice loc să afle că el este o raritate, precum în Cluj. Și am fost foarte încântat să-l cunosc pe unul dintre ofițerii de dragoni ușori, în persoana dl. N., care a fost luat prizonier de armata lui Bem și care mi-a dat foarte multe informații valoroase și care, credincios guvernului pe care-l slujea nu a fost orb în fața dificultăților care-i copleșeau drumul. Precum toți compatrioții noștri din serviciul austriac, a vorbit de excelentul tratament de care ofițerii englezi au avut parte neîncetat din partea comesenilor lor.

²⁴⁵ Karl William Ludwig Gablenz (1814–1874), baron și general austriac.

²⁴⁶ *Quarter-master-general*.

²⁴⁷ Probabil Franz Anton Heinrich Schlick zu Bassano și Weipkirchen (1789–1862), conte și general austriac.

²⁴⁸ Ordinul Militar Maria Tereza, creat de împărăteasa Maria Tereza în 1757.

²⁴⁹ János Josika, baron de Branyicska (?–1843), guvernator al Transilvaniei (1822–1834).

²⁵⁰ *ex-chancellor of Transylvania*.

Niciunul dintre ciudații jurnaliști radicali nu le-au putut înlătura ideea că Anglia și Austria sunt aliați naturali, dacă cele două țări și-au înțeles interesele și că este imposibil să-ți închipui două mari state care au mai puține lucruri în comun. Și dacă un englez greșește sau se înșală sub acest aspect, are satisfacția de a ști, dacă deschide o pagină de istorie, că greșeala sau prejudecata sa asupra acestui lucru este împărtășită de acei oameni de stat, liberali și conservatori – conservatori și liberali, care erau în fruntea treburilor Angliei când Marlborough²⁵¹ a cucerit p. 121
Blenheim²⁵² // și când în lanțurile de munți ai peninsulei au răsunat din nou tunetele de la Trafalgar²⁵³ și Salamanca²⁵⁴; și că norocosul schimb de ostilități active cu Franța, pentru o observare atentă a ceea ce se petrece în estul Europei nu a diminuat în niciun fel valoarea alianței austriece și importanța unei bune înțelegeri între cele două țări.

De-a lungul călătoriei mele am profitat de fiecare ocazie pentru a afla care este adevărata părere despre compatrioții noștri, ce locuiesc sau sunt angajați în Ungaria sau în Imperiul Austriac și am descoperit că aproape toți erau <priviți> la fel, că socoteau emigrația <maghiară> din Londra ca nefiind, sub niciun motiv, îndreptățită să considere că reprezintă Ungaria, indiferent dacă luăm <în considerare> proprietatea și înțelepciunea maghiarilor sau a mării mulțimi de oameni obișnuiți de toate națiunile. Aceasta deși Austria era departe de a fi o contragreutate adecvată pentru Rusia, totuși nobilimea maghiară din Ungaria avea încă pretenții prea mari pentru a valora ca element de echilibru în balanța puterii întrucât celelalte națiuni nu vor ceda niciodată jugului maghiar și este o șansă la fel de mare ca Austria să renunțe la Ungaria cum este ca regina Victoria²⁵⁵ să renunțe la Yorkshire²⁵⁶ sau Lancashire²⁵⁷. Și aceste păreri veneau din partea unor persoane imparțiale, potrivit-se cu siguranță propriilor mele impresii – căci dacă ar alege răul cel mai mic, Austria ar renunța la Italia, care are o populație ce nu ar putea-o niciodată asimila ei, dar nu ar renunța niciodată la Ungaria, care, în ciuda multor antipatii, are multe elemente de asimilare și un spațiu amplu pentru un mare aflux de populație, nu numai din cele mai populate părți ale imperiului, dar și din landurile suprapopulate ale Würtembergului²⁵⁸ și din alte regate și principate germane. [...] //

p. 122

²⁵¹ John Churchill, primul duce de Marlborough (1650–1722), om politic și ofițer englez.

²⁵² Oraș în Bavaria. Bătălia a avut loc pe 13 august 1704.

²⁵³ Bătălia de la Trafalgar (21 octombrie 1805), Spania, este considerată una din cele mai importante bătălii navale din timpul războaielor napoleoniene și a fost câștigată de amiralul englez Nelson.

²⁵⁴ Bătălia de la Salamanca (22 iulie 1812), prin care armata anglo-portugheză a înfrânt armata franceză condusă de generalul Auguste Marmont.

²⁵⁵ Victoria Alexandrina de Saxa-Coburg-Gotha-Saalfeld (1819–1901), regină a Angliei și Irlandei (1837–1901), împărăteasă a Indiei (1876).

²⁵⁶ Ținut istoric și comitat în nordul Angliei.

²⁵⁷ Comitat în nord-vestul Angliei.

²⁵⁸ Baden-Württemberg în Germania.

Capitolul XVIII

p. 123

Cluj continuare – Dl. Paget

Studii despre Cluj – Pastorul luteran [...]

Societatea feminină din Cluj este foarte plăcută, fiind muzicală și literată; iar între toate principalele familii, cunoscându-se foarte bine între ele, lipsește cu desăvârșire răceala și formalitatea; cu toate acestea, oricât de încântătoare ar fi fost amintirile mele, aș fi răuvoitor să-i introduc eu singur publicului pe oricare dintre fermecătorii clujeni. Dar în ceața tabloului sau a muzicii era întotdeauna ceva care-ți fura gândurile de la sărbătoarea momentului către înfricoșătoarea catastrofă a revoluției. O doamnă era în doliu pentru o rudă care a murit pe câmpul de luptă; o alta, care a scăpat de o durere puternică, era sub neliniștea istovitoare de a avea o rudă în stare de anchetă²⁵⁹ – fie sub o cercetare actuală pentru că a luat parte la revoluție, fie în libertate condiționată sau sub supraveghere. Într-o seară i-am spus unei tinere doamne, de o mare frumusețe că timiditatea și tăcerea ei m-au împiedicat să-mi formeze o părere despre caracterul ei. La care tatăl ei a răspuns: „Nu știu multe despre timiditatea ei. Când s-au dezlănțuit cetele de români, a fost prima din familie care și-a procurat o pereche de pistoale, a învățat să le folosească și le-a păstrat în bună stare până la sfârșitul războiului”.

Pe parcursul șederii mele la Cluj am auzit multe și înalte păreri despre caracterul și abilitățile d-lui Paget autorul lucrării *Ungaria și Transilvania*²⁶⁰, care a cumpărat o proprietate în această parte a țării ce a fost devastată de români și pot aduce mărturia mea în calitate de compatriot, ce a călătorit în lung și-n lat în Ungaria, pentru marele merit al muncii sale și marea cantitate de informație despre istoria, // geografia, resursele și modul de viață din Ungaria în general, și despre maghiari în special. Oricine citește prezenta lucrare poate lesne să-și dea seama că opiniile mele politice diferă de ale lui și nu voi fi surprins în a afla că a comis o gravă eroare privind diferitele națiuni ale Ungariei mai degrabă prin ochelari maghiari decât printr-o prismă neutră; faptul în orice caz, nu prea este de așteptat din partea unui străin care, stabilindu-se în Ungaria, aproape că adoptă una din naționalități, în loc să asculte fiecare dintre națiuni povestindu-și propria poveste, să le confrunte, să le compare și să le analizeze. Dar dl. Paget este un adversar scrupulos, și, deși nu îmi împărtășește opiniile asupra celei mai bune metode de a promova interesele Angliei la Dunăre, în legătură cu integritatea Imperiului Otoman, totuși nu a apărut nicio lucrare despre Ungaria și Transilvania care să dea atât de multe și valoroase informații despre națiunea maghiară. Opinia mea despre calitățile de război ale rasei maghiare este într-un totuși la fel de înaltă ca și a sa, <dar> nici nu cedez în fața lui în simpatia față de naturalețea plină de superioritate

²⁵⁹ *In a state of untersuchung.*

²⁶⁰ John Paget (1808–1892), călător englez stabilit în Transilvania. Biografia și relatarea celei de-a doua călătorii în Transilvania se găsesc în volumul de față. Pasaje din lucrarea menționată de Andrew Archibald Paton se regăsesc în volumul III al prezentei serii, p. 836–845.

și față de sinceritatea tonului societății maghiare; și fără îndoială și fără discuție că, deși era un moșier transilvănean, opiniile sale despre caracterul sacru al drepturilor proprietății nu pot fi de un caracter religios mai neabătut decât al meu. Nici nu este mai rațional decât mine în privința slăbiciunii și defectelor Austriei, în trecut și în prezent. Dar după o experiență atât de vastă și practică a imperiului austriac și a Imperiului Otoman așa cum se întâmplă adesea supușilor englezi, mă simt convins, ca dl. Paget, precum ca și aceia ce gândesc asemenea lui, că am subestimat vigoarea Imperiului austriac la fel de mult cum au supraestimat capacitatea națiunii maghiare de a absorbi celelalte elemente în Ungaria. [...] //

Timpul meu în Cluj a fost împărțit în studii asupra trecutului și prezentului, p. 125 ascultând de la o tabără o revendicare a uniunii Ungariei cu Transilvania din perspectiva supremației maghiare; de la români, germani și austrieci opusul; de la maghiarul conservator și moșieri, plângeri despre suferințele suportate de ambele extreme din partea moderaților inofensivi, care nu doreau să vadă domeniul proprietății și al elitei supus nici legii marțiale imperiale, nici invadării democrației de la oraș sau barbarismul agrar. Masacrul de la Zlatna comis de hoardele române era în mod frecvent adus în discuție de adversarii acestei națiuni. Am auzit din gura baronului Kemeny, conducătorul ținutului²⁶¹, povestea acestei nenorociri regretabile, și într-o dimineață m-a căutat la hotel, cu un băiețuș de mână, care nu putea avea mai mult de șapte sau opt ani și, dându-și jos pălăria mi-a arătat un semn mare alb. fără păr, <realizat în momentul> în care a fost aruncată o sulită în țeasta <lui> și s-a crezut că băiatul este mort; deși și-a revenit printr-un noroc, o parte a craniului a fost de fapt făcută praf. Tatăl său, Johann Nemegya, fusese șeful administrației miniere din Zlatna și se pare că a fost jefuit, doar jaful a atras hoardele române, care pe 22 octombrie 1848, au înconjurat orașul, i-au dat foc și au însemnat prădarea localității printr-un masacu de 640 persoane. fie acolo, fie în marș spre Alba Iulia. În locul numit Presaca Ampoiului²⁶², oamenii din Zlatna au petrecut noaptea pe o pajiște mlăștinoasă, înconjurați de hoarde. pe care i-au auzit sfătuindu-se dacă să-i omoare sau nu; dimineața, Juliana Bihary, care avea o mie de ducăți la brâu ei, fiind căutată și banii <fiind> împrăștiati pe jos. a servit drept // p. 126 semnal pentru masacrul final, în care, administratorul, menționat mai sus, tatăl băiatului, a fost doborât la pământ și a încercat să fugă în pădure, cu micul său fiu de mână și cu soția grav rănită.

Dacă fiecare din acești monștri – care, chemați să combată religia, au făcut de rușine și au înjosit cauza monarhistă, prin satisfacerea lăcomiilor lor individuale și venale – ar fi fost încredințați spânzurătorii, nicio pată morală nu ar fi rămas pe tribunalul sângeros ultra-maghiar din Cluj; dar nebunescul său fanatism național <a avut de câștigat>. <Și> confuzia dintre nevinovat și vinovat trebuie să rămână mereu ca o pată neagră în istoria Transilvaniei. Într-o zi, pastorul sas m-a chemat și am vizitat împreună locul în care reverendul, dl. Roth, preotul luteran din Moșna²⁶³, din ținutul săsesc și care era admirat de întreaga națiune pentru cucernicia și mărinimia sa – a avut soarta unui condamnat. [...] //

²⁶¹ *The lieutenant of the county.*

²⁶² *Prascka*, sat, com. Meteș, jud. Alba.

²⁶³ *Meschen*, sat, com. Moșna, jud. Sibiu

Capitolul XIX

p. 132 [...] – Descrierea Oradei²⁶⁴ – Carnaval – Libertate și naționalitate

Depozitul de arme maghiar – Colonizarea Ungariei

[...]. Oradea era un mare oraș în Evul Mediu, având, conform tradiției, șaptezeci și două de biserici și fiind reședința mai multor regi. Acest oraș vechi a fost în cea mai mare parte distrus de turci, care au construit cetatea actuală, ce se unește cu orașul, și este perfect așezată la baza pământului, la fel ca și în imediata vecinătate, căci la o foarte scurtă distanță au început <să se înalțe> ultimele coline ale regiunii muntoase a Transilvaniei, ce este un fel de Elveție a Carpaților; dar, prin întreaga Ungarie, urmele epocii regale // maghiare sau ale epocii pre-otomane, au prea puțin sau deloc în a arăta prezența civilizației. Foarte multe urme ale unui feudalism cu turnuri; aproape nimic din arta ecleziastică, sau hărnicia și luxul civic. Pe scurt, vechea și renumita Oradea trebuie să fi fost o mare adunare de case din lemn, cu o somptuozitate barbară în veșmânt, armură, podoabe pentru cai și ornamente personale; dar, nu numai în monumentele oamenilor civilizați, care rămân pe suprafața pământului și pot fi desfigurate de invaziile barbare, dar chiar și <în cele rămase> în ruină se putea vedea mai mult sau mai puțin starea materială și spirituală a unui popor.

p. 134

Catedrala este modernă și este o clădire mare, nu foarte deosebită prin gust ca și palatul episcopal, în stilul lui Ludovic al XV-lea; dar, în Oradea, unde nu sunt de văzut exemplare mai nealterate de arhitectură, ele dau un aer somptuos și orășnenesc locului, care deși conține aproape 20 000 de suflete, din care jumătate sunt maghiari și restul români, cu vreo câțiva slovaci și evrei, este totuși un loc împrăștiat, întinzându-se pe ambele maluri ale râului Criș. Cea mai încheagată parte a orașului este cea a pieței principale, unde este construită biserica greco-catolică, înconjurată de case moderne bine construite după modelul celor de la Viena și Budapesta. Cauza acestei împărțiri este aceea că foarte multe dintre case au un petic de pământ în jurul lor, dar vara Oradea are o înfățișare plăcută datorită amestecului de oraș și rustic. Copacii din grădină își coboară coroanele pe alei și Crișul este mărginit de vegetație și case minunate.

Principală sursă de <de informații> este cazinoul, unde sunt primite ziarele, și sala Ridotto, unde au loc balurile de carnaval, dar nu-l va surprinde pe cititor faptul că oamenii din Oradea m-au asigurat că acesta era cel mai trist carnaval care a avut loc în oraș pentru mai mult de o zi, întrucât acesta a fost ultimul loc ocupat de trupele austriece în timpul ultimei campanii și drept urmare au fost mari pierderi în bancnotele // lui Kossuth, din care locul nu și-a revenit; căci asemenea tuturor celorlalte baloane financiare, brusca extindere a mediului <financiar> a cauzat o mare neglijare a muncii și în mod corespunzător un mare consum al produselor acesteia; pe scurt, o <mică> roată financiară a ruinei în marea roată a războiului civil. [...]

p. 135

²⁶⁴ Grosswardein, oraș, jud. Bihor.

Am fost la unul dintre balurile date prin contribuție bănească și, deși nu a fost sub nicio formă un succes precum un simplu bal, totuși a fost o ocazie să vezi oamenii adunați laolaltă. Salonul este foarte mare și nefiind prea plin sau prea mult luminat, era oarecum posomorât, mai ales că frigul continua să fie atât de puternic încât aceia care nu dansau stăteau în camera alăturată, înfodoliți în mantii. Pe când mă plimbam, în timpul pauzei de după primul dans, a venit un domn înalt și slab, care vorbea limba engleză și mi-a spus că s-a stabilit pentru câțiva ani în Londra, unde a condus o instituție balneară și părea într-un totul încântat să găsească pe cineva care să-i poată spune cum mai arăta Londra de când el a părăsit-o și m-a invitat să-l caut <să mai vorbim> . [...]

În timpul mișcării maghiare, Oradea a fost marele depozit de arme al armatei; p. 138 și, cerând permisiunea de a vedea cetatea și diferitele localități ale acestor întinse operațiuni, am dedicat o zi acestui scop. Prima oară am mers în cazemată, care încă mai are barierele și bastioanele vechi turcești, construite după sistemul medieval, cu ziduri înalte și turnuri, căroră le-a trecut vremea chiar înainte ca inventivitatea matematică a lui Vauban și Coehoorn²⁶⁵ să completeze și să complice noul sistem p. 139 de apărare. // Dar clădirea din centru, ce formează un pentagon, este modernă. Aici, pe timpul iernii ce a precedat campania rusă, tipografia de bancnote, fabrica de capse detonante și alte meșteșuguri de război își desfășurau din plin activitatea. Prima fiind cea mai importantă din toate munițiile și secretul obținerii tuturor celorlalte și, în acest mod, timpurile sunt preschimbate încă din perioada în care Croesus²⁶⁶, arătând <meșteșugul> oțelului de aur, a fost înștiințat că fierul poate să-i comande; căci, în Ungaria, hârtia stăpânea fierul, nu într-un mod reprezentativ pentru capital, conform sistemului britanic de tranzacții bancare, ci *eo ipso*, într-un mod necunoscut obiceiurilor noastre chibzuite din nord. Pe scurt, Oradea a fost Brummagem²⁶⁷ în mai multe sensuri decât unul. De asemenea, tunul a fost adus aici după ce a fost turnat în pădurea Sf. Marton din afara orașului; mai multe clădiri mi-au fost arătate drept locuri <de desfășurare> a diverselor operațiuni, dar atunci nu erau vizibile niciun fel de urme ale acelor lucrări gigantice, decât câteva clopote de biserică nepreschimbate din ocupația lor de duminică, de chemare a rănilor și a morții. // [...]

[După ce face o scurtă incursiune în istoria Ungariei și a Oradei, Andrew Archibald Paton descrie drumul Oradea – Debrețin – Budapesta – Bratislava – Viena].

²⁶⁵ *Cohorn*. Menno van Coehoorn (1641–1704), baron și inginer militar olandez.

²⁶⁶ Croesus (595–547 î. Hr.), rege al Lidiei (560–547 î. Hr.).

²⁶⁷ Poate face referire, în termeni comparativi, la Birmingham, oraș, Anglia.

PAUL KÖRNBACH

(?–?)

Paul Körnbach s-a prezentat pe pagina de gardă a lucrării sale drept „profesor public de limba și literatura germană, franceză și italiană și proprietar al unei școli publice pentru aceste limbi”. Dedicată lui Grigore Ghica, domnitorul Moldovei, ca omagiu pentru protecția oferită lui Paul Körnbach pe durata șederii acestuia la Iași, cartea al cărei cuvânt înainte este datat Viena 1848 reprezintă un interesant colaj de lucrări de lingvistică, literatură și date istorice, geografice și statistice. Prima parte este un amplu studiu asupra limbii și literaturii franceze. Partea a doua se intitulează *Studii despre limba și literatura daco-romană (moldo-valahă)* și este urmată de o anexă despre istoria, geografia și societatea Moldovei. Ultima parte este o comedie în care Paul Körnbach satiriza tendințele galomane și anglomane ale contemporanilor săi.

Din text rezultă că autorul se afla în anul 1842 în Moldova. Din păcate, alte date despre scopul și durata șederii sale nu reies. Este de fapt mai ușor de alcătuit o listă a lucrărilor în care numele lui Paul Körnbach nu apare, decât a celor în care numele și cartea sa sunt citate: nici Gheorghe Asachi, despre care autorul vorbește destul de des, nici Gheorghe Sion nu îl amintesc în scrierile lor. Numele lui Paul Körnbach nu apare nici în lista profesorilor Academiei Mihăilene din volumul dedicat centenarului instituției în 1936. De asemenea, nici Horst Fassel, autor al unei documentate lucrări despre învățământul limbii germane la Iași (*Deutschunterricht in Jassy (1830–1992)*. *Wissenschaftler und Lehrer als Vermittler im West-Ost-Dialog*, Tübingen, 1993), nu îl menționează pe Paul Körnbach.

Fără a face mențiuni biografice și fără a-i menționa prenumele, Lazăr Șăineanu îl cita pe Paul Körnbach cu afirmația potrivit căreia Moldova era o adevărată „fară a poligloților”. Constantin Diaconovich și Lucian Predescu aveau să preia informația în enciclopediile pe care le-au alcătuit, și, de asemenea, numele incomplet. La rândul său, Nicolae Iorga observa, într-un scurt articol din 1927, că Paul Körnbach și cartea sa erau necunoscuți cercetătorilor români. El însuși afirma că aflase dintr-o notă a filologului italian Carlo Tagliavini, dar din păcate nu am reușit să identificăm această trimitere. Prezentând textul lui Körnbach, Iorga observa și o eroare evidentă (și surprinzătoare), respectiv atribuirea unei piese de Vasile Alecsandri, „Iorgu de la Sadagura”, lui Costache Negruzzi.

Deși ne este greu să stabilim exact câtă vreme a stat Paul Körnbach în Moldova, lucrarea sa este în general bine documentată, denotă oarecare cunoștințe de limbă română și existența unor contacte cu cercurile literare și științifice ale epocii. Textul său se compune de fapt din două părți: prima este dedicată limbii și literaturii române din deceniul 1840–1850. Autorul a trecut în revistă curente născute de necesitatea stabilirii unor reguli științifice unitare ale gramaticii române. De asemenea, Paul Körnbach pare să fi fost destul de bine informat asupra peisajului publicistic al epocii. Partea a doua constă dintr-o amplă descriere a Moldovei, de la organizarea politico-administrativă și aspectele legate de structura societății până la o descriere a orașului Iași și a distracțiilor populare din acea perioadă.

Puținele informații despre Paul Körnbach apar la Lazăr Șăineanu, *Istoria filologiei române. Studii critice*, București, 1892; Constantin Diaconovich, *Enciclopedia Română*, III, Sibiu, 1904, p. 25, s. v.; Nicolae Iorga, „Încă un călător german la noi: Paul Körnbach”, în „Revista Istorică”, an XIII, nr. 1–3, ianuarie-martie 1927, p. 8–10; Lucian Predescu, *Enciclopedia României „Cugetarea”*. Ediție anastatică, București, 1999, s. v.

Studii despre limba și literatura franceză și daco-romană alături de o anexă cuprinzând schițe istorice, statistice, geografice și etnografice despre Moldova¹

Partea a doua

Studii despre limba și literatura daco-romană (moldo-valahă)

I. Limba

[...] Am înfățișat destul, pe calea comparației istorico-filologice, descendența p. 102 limbii daco-romane din cea latină și afinitatea ei cu ale idiomuri romanice, și anume cu cel italian; acum dorim să cercetăm starea ei actuală. Nu se poate nega că prin înrâurirea popoarelor slave învecinate, iar în vremurile mai noi, când Moldova și Țara Românească² se aflau încă sub stăpânire turcească nemijlocită și aveau prinți din Fanar ca domni³, au pătruns multe cuvinte slave și multe turcești și grecești; asupra alcătuirii limbii în sine aceste împrumuturi nu au avut chiar nici o înrâurire iar în vremurile mai noi, și anume din anul 1832, mai mulți tineri scriitori români⁴, entuziasmați de vechile monumente ale limbii lor, lucrează energic pentru o limbă curată⁵ și au început să înlăture toate aceste cuvinte și expresii străine, precum cele turcești, grecești și mai ales slave, și să le înlocuiască prin cele latinești și romanice, și anume italienești; așa încât, limba daco-romană de astăzi este formată deopotrivă din două limbi, una // corectă sau literară și una vulgară p. 103 sau a poporului⁶ și astfel mulți boieri de viță veche, care nu au înaintat împreună cu spiritul limbii, nu înțeleg produsele literare daco-romanice și astfel se ridică cu râvnă împotriva reformei limbii. Astfel, astăzi românii⁷ spun în loc de *Wremi, timpul, die Zeit; tscheas, oara, die Stunde; sluga, scherb, der Diener; norod, poporul, oder natzia, natschiune, das Volk; dascal, professor oder invatzatoriul, der Lehrer; sfintul, sintul, heilig*; și asemenea multe mai departe.

Puriștii și reformatorii idiomului daco-roman pot fi împărțiți după tendința lor purificatoare în trei clase, și anume: 1. aceia din Transilvania, Bucovina și Banat, pe care îi vom numi și noi, dacă ni se îngăduie această expresie, *doctrinari*⁸, dar numai în înțeles lingvistic, nu și politic; 2. aceia din Moldova și Țara Românească,

¹ Traducere după Paul Körnbach, *Studien über die französische und daco-romanische Sprache und Literatur nebst einem Anhang enthaltend historische, statistische, geo- und ethnographische Skizzen über die Moldau*, Viena: Verlag von Carl Gerold, 1850, p. 94–155.

² Walachei.

³ Hospodaren.

⁴ *Mehre junge romanische, für die alte Monumente ihrer Sprache begeisterte Schriftsteller.*

⁵ Puristen.

⁶ *Eine korrekte oder Schrift- und eine vulgäre oder Volkssprache.*

⁷ Romanen.

⁸ *Doctrinärs.*

care și-au dobândit educația în străinătate, și anume în Franța, și cărora le vom alătura numele *les jeunes Roumains*⁹, dar, de asemenea, numai în înțelesul lingvistic; și 3. în fine, acei daco-romani moldo-valahi¹⁰, care s-au bucurat de învățătură pe pământul patriei, care au călătorit abia la vârsta adultă în Rusia, și pe care îi vom numi *Conservateurs* sau conservatori¹¹, dar se înțelege numai în legătură cu limba. Numite fiind aceste trei stări de puriști, trecem acum chiar la chestiune, la purificare. Doctrinarii, sprijinindu-se pe latina lor, purifică și românizează¹² latinește; acei *jeunes Roumains* franțuzesc <limba>, iar conservatorii <vorbesco> în vechea limbă românească¹³. De pildă, pe când doctrinarul folosește *natschiune* sau *poporul* (de la *natio* și *populus*), un *jeune Roumain* spune *natzia*, iar conservatorul *norod*. Cât de lăudabilă poate fi năzuința lor pentru curățarea și desăvârșirea limbii materne a patriei lor¹⁴, totuși mania purificatoare și goana după reușite a unora dintre acești puriști sunt foarte blamate; căci nu numai că se fac // p. 104 astfel pe ei înșiși de râs, ci stârnesc și o lipsă de unitate în terminologia limbii, prin care în loc să o cultive și să o desăvârșască pe aceasta, doar o pervertesc și astfel o lasă mereu ca în leagăn¹⁵. [Urmează o serie de exemple].

Că urmările acestui sistem purificator pestriț și cameleonic sunt dăunătoare atât pentru onoarea națiunii daco-romane cât și pentru limba ei, ne arată cea din urmă întâmplare, când guvernământul austriac și-a dat multă osteneală, ca urmare a principiului egalității în drepturi¹⁶, să traducă corect și în spiritul textului german original legile țării în limba daco-romană, despre care foarte de curând jurnalul politic „Bucovina” ce apare la Cernăuți a făcut glose foarte sarcastice. Ca românofil¹⁷ ne doare cu atât mai mult să amintim de aceste fapte¹⁸, căci am avut destule prilejuri ca, datorită unei șederi de mai mulți ani în Moldova și unor legături continue cu români învățați, să observăm că în toate țările romane¹⁹ nu e deloc lipsă de bărbați de spirit și învățați, care, dacă s-ar uni, cu siguranță ar curăța limba lor, după un sistem de purificare statornic de toate murdăriile lingvistice și de elementele străine furișate <în limbă> și i-ar da acea continuitate și acea statornicie, care se cer și se recunosc de către toate idiomurile cultivate. Dar atâta vreme cât între puriști nu stăpânește nici un fel de unitate, câtă vreme fiecare se va ivi drept cel mai nou în ale limbii și va făuri cuvinte după naivitatea și după gustul său; câtă vreme nu se vor uni filologii, gramaticienii și scriitorii români pentru p. 105 alcătuirea // unui dicționar daco-roman și a unei gramatici, de care poporul are atâta nevoie: atâta vreme limba română nu va putea și nu va fi ridicată printre

⁹ *Conservateurs oder Conservative.*

¹⁰ *Moldo-walachischen Dacoromanen.*

¹¹ În original în text.

¹² *Romunisiren.*

¹³ *Altromanisch.*

¹⁴ *Ihrer Landes- und Muttersprache.*

¹⁵ *Stets in der Wiege lassen.*

¹⁶ *Gleichberechtigungs-Principe.*

¹⁷ *Romanophyl.*

¹⁸ *Facta.*

¹⁹ *Romanenlande.*

limbile de cultură și nu va găsi recunoașterea la care este îndreptățită ca un idiom atât de frumos și de armonic.

Sperăm totuși ca sub domnia înțeleaptă a principelui de acum al Moldovei, Grigore Ghica, acest Mecena al științelor și artelor, care în urmă cu câțiva ani ca secretar de stat și membru al ministerului învățământului (*Epitropia învățăturilor publice*²⁰) împreună cu învățatul și spiritualul prinț N. Suțu²¹, a îndeplinit atât de multe reforme înțelepte și laudabile în sistemul public de învățământ, va fi în curând îndeplinită dorința generală a poporului român ca și a filologilor străini, aceasta fiind înălțarea unei academii de științe la Iași, ai cărei învățați membri să aibă ca sarcină să publice o gramatică daco-română valabilă pentru toți românii și, de asemenea, un dicționar daco-român același pentru toți. Căci, așa cum am spus, bărbați precum Costache Negruzzi, Costache Negri, Heliade, G. Asachi, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, N. Suțu, N. Ghica, A. Aslan, Treboniu Laurian, T. Cipariu, D. Hurmuzaki, Barițiu, Bălcescu²², și încă vreo câțiva alții de acest fel, sunt suficient de educați și de învățați pentru a se achita cu onoare de această sarcină, spre mulțumirea cercetătorilor limbii.

O asemenea academie, stând sub patronajul principelui domnitor de azi și numărând asemenea oameni, ca aceia numiți mai sus, drept membri, ar dobândi cu siguranță recunoaștere în lumea învățaților și i s-ar alătura cei mai însemnați și faimoși cercetători ai limbilor, gramaticieni și învățați ai străinătății.

[Considerente privind avantajele unei asemenea instituții pe plan extern, p. 105/107 despre limba română, despre deosebirile existente între clasele sociale datorită influențelor popoarelor vecine, despre folosirea alfabetului latin până în secolul al XV-lea, informație preluată de autor de la Dimitrie Cantemir.]

II. Literatura

[...] În ceea ce privește literatura națională română²³ a vremurilor mai noi, p. 110 dacă dorim să intervenim ca judecător imparțial, putem spune numai atât, că este încă puțin, chiar prea puțin pe picioarele ei²⁴ și națională, prin aceea că posedă foarte multe traduceri din engleză, germană, greacă nouă, italiană, dar mai ales din limba franceză, dar foarte puține producții literare proprii, originale și naturale. Pricina pentru aceasta este că românii, mai ales cei din Moldova și Valahia, au o mare dragoste pentru operele literare ale francezilor și italienilor, de aceea dedică acestora tot timpul lor liber și toată viața lor spirituală și prin urmare neglijează pe de-a întregul fondarea unei poezii naționale pe temelii istorice. [Urmează un citat din poezii de Gheorghe Asachi.]

²⁰ *Epitropie invatzyturilor publitsche.*

²¹ N. Soutzo. Nicolae Suțu (1798–1871), om politic și economist.

²² Kostaki Negruzzi, Kostaki Negri, Eliad, G. Assaky, M. Kogalniceanu, B. Alexandri, N. Soutzo, N. Ghica, A. Aslan, Trebonius Laureanus, T. Cipariu, D. Hormuzaki, Baritz, Baltesescu.

²³ *Romanische National-Literatur.*

²⁴ *Selbststaendig.*

[...] O a doua, dar nu mai puțin importantă pricină a lipsei unei literaturi p. 111
naționale pe deplin cultivate stă în însăși limba română, care, să spunem așa, se află
încă în leagăn, prin tălmăcirile din limbi străine și prin purificarea prin care trece,
prin perioada de educare și formare, asemenea altor limbi puțin cultivate. Totuși
trebuie să acordăm poezilor și scriitorilor români din ultima vreme laudele pe drept
câștigate, căci ei deschid acum o cale cu totul nouă, prin care vor avea într-adevăr
în curând o literatură națională, deoarece se preocupă mai mult de istoria și de
tradițiile țării și în acest fel vor putea da mai multe opere originale decât traduceri
și așa-numite imitații.

p. 112 Români, în general, mai cu seamă moldovenii și valahii, par să fie dăruiti de
la natură cu un talent poetic deosebit; de aceea, există printre ei mai mulți poeți
decât prozatori²⁵. Poeziile lor au un conținut mai mult liric, dar și epic și epic-
didactic; // dar mai puțin, sau cu mult mai puțin, se ocupă românii cu poezia
dramatică, căci până acum, atât cât știm, în această ramură a poeziei, numai de la
Costache Negruzzi, acest scriitor satiric și umorist devenit pe drept atât de faimos,
a apărut o comedie cu adevărat națională, caracteristică, intitulată *Jorgu de la
Sadagura*²⁶, plină de situații dramatice, comice, satirice și glumețe, și cuprinzând
poante ca de comedie greacă antică²⁷; căci tot ce a ieșit la lumină în limba daco-
romanică în domeniul dramatic nu sunt altceva decât traduceri din limbile
romane, și anume din franceză, și imitații.

Moldovenii și muntenii iubesc mai cu seamă poezia lirică; da, cântecul și
muzica formează cu adevărat părți originale și de neseplat ale caracterului
național românesc. Cântecul popular este cultivat cu tărie și cu succes a lucrat în
această privință C. A. Rosetti²⁸ la București; căci cântecele sale se cântă de către
poporul din toată Valahia, Moldova și Transilvania. [Despre succesul cântecului de
dragoste *A cui e vina?*, de C. A. Rosetti, apărut în 1839; citează o strofă în limba
română, cu traducere germană.]

p. 113 De la Rosetti a apărut în afară de ale sale *Poezie înkinat sexului frumos* și o
traducere perfectă, în versuri, din *Manfred* de Lord Byron (București, 1843). Însă
printre alți poeți români se ridică poetul liric și epic, postelnicul, inspectorul școlar
și membru al ministerului învățământului public din Moldova, domnul Gheorghe
Asachi. G. Alexandrescu, din București, este foarte cunoscut în Moldova, Țara
Românească și Transilvania datorită fabulelor sale și altor poezii epice-didactice și,
după pretențiile tuturor cunoscătorilor limbii, este socotit printre primii poeți ai
națiunii sale. Dintre ceilalți scriitori și poeți ai țărilor românilor²⁹ sunt de amintit
mai ales: Heliade³⁰, redactor al „Curierului românesc”³¹ din București, un om plin

²⁵ Prosaisten.

²⁶ Confuzie evidentă a autorului, *Jorgu de la Sadagura* este o operă a lui Vasile Alecsandri.

²⁷ Artisches Salz.

²⁸ Rossetti.

²⁹ Romanenlandes.

³⁰ Eliad.

³¹ „Curierul românesc”, apare cu întreruperi între 1829–1848, sub conducerea lui Ion Heliade-Rădulescu.

de merite și educat; George Barițiu, redactor la „Gazeta de Transilvania”³² și la „Foaie pentru minte, inimă și literatură”³³ din Brașov (Transilvania), T. Cipariu, redactor al „Organul luminării”³⁴; Aaron Florian la București, istoric³⁵, a publicat o istorie a Moldovei și Valahiei în anul 1842; Treboniu Laurian, profesor de filosofie la București, foarte cunoscut ca filolog român, a alcătuit o mare gramatică românească în limba latină în anul 1842, iar în prezent este, împreună cu Nicolae Bălcescu, editor la „Magazinul istoric pentru Dacia”³⁶; Petru Maior³⁷, <azi> mort, cunoscut ca istoric, a scos în anul 1812 o „Istorie a Românilor din Dacia”³⁸; Gheorghe Șincai³⁹, Samuel Klein⁴⁰, prețuiți istorici români; Gheorghe Lazăr, autor al mai multor manuale școlare bine scrise; Paul Vasici⁴¹, doctor în medicină, autor al unei dialectici și al unei antropologii în limba română; Mihail Kogălniceanu, fost redactor la „Dacia Literară”⁴², a publicat la Berlin, în limba franceză, o istorie a Moldovei și Valahiei; cântecele despre Dunăre ale lui Corradini sunt, de asemenea, scrise în această limbă // și au apărut la Paris sub titlul: *Chants du Danube*⁴³; p. 114 Costache Negruzzi, distins <autor> satiric și umorist și unul dintre genialii scriitori ai Moldovei; Vasile Alecsandri, cel mai faimos ca <autor> satiric, poet și publicist; Costache Negri, unul dintre liricii cei mai originali ai Moldovei; Gusti⁴⁴, colaborator la „Albina Românească” și unul dintre cei mai buni foiletoniști; Sion⁴⁵, un poet foarte prolific și de bună calitate; opera sa: *Ceasurile de mulțumire*⁴⁶, a fost primită cu multe aprecieri; Millo⁴⁷, director al Teatrului Național românesc din Iași,

³² „Gazzeta di Transylvania”, apare la Brașov între 1838–1944, sub titluri ușor modificate („Gazeta transilvană” între ianuarie-decembrie 1849, apoi „Gazeta Transilvaniei” până în 1944). Primul conducător al publicației a fost George Barițiu.

³³ „Foaie pentru minte, inima și literatură”, apare la Brașov între 1838–1865, sub conducerea lui George Barițiu.

³⁴ „Organul luminării”, săptămânal apărut la Blaj între 1847–1848, sub conducerea lui Timotei Cipariu.

³⁵ Historiograph.

³⁶ „Magazinul istoric pentru Dacia”, revistă de istorie apărută între 1845–1847 la București, în 1851 la Viena, sub conducerea lui Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731–1918)*, București: Editura Științifică, 1995, p. 149, s. v. „Magazin istoric pentru Dacia”.

³⁷ Peter Major (1756–1821), cleric greco-catolic, istoric, scriitor, reprezentant al Școlii Ardelene.

³⁸ Geschichte der Romanen in Dacien.

³⁹ Johann Schinkai (1754–1816), director al învățământul greco-catolic, istoric, scriitor, traducător, reprezentant al Școlii Ardelene.

⁴⁰ Samuel Klain (1745–1806), teolog, istoric, scriitor, reprezentant al Școlii Ardelene.

⁴¹ Paul Wasits-Ungurianu, colaborator al „Gazetei de Transilvania”.

⁴² „Dacia literară”.

⁴³ Lucrarea, semnată A. Corradini, a apărut în anul 1841.

⁴⁴ <D. ?> Gusti (?–?), cf. Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731–1918)*, București: Editura Științifică, 1995, p. 25, s. v. „Albina românească”.

⁴⁵ Gheorghe Sion (1822–1922), revoluționar pașoptist, poet, funcționar al statului, membru al Academiei Române.

⁴⁶ *Tscheassurile de mulțumirea*, volum de versuri apărut în anul 1844 în tipografia lui Mihail Kogălniceanu; cf. Gheorghe Sion, *Suvenire contemporane*, București: Minerva, 1915, p. 360.

⁴⁷ Matei Millo (1814–1896), actor, autor dramatic, profesor și director de teatru.

bine cunoscut prin mai multe traduceri reușite din opere dramatice; Gizze⁴⁸, Albinet⁴⁹ și Samuel Botezatu⁵⁰, colaboratori la lexiconul daco-roman⁵¹ și încă mulți alții.

Acum ne mai rămâne să spunem numai un cuvânt despre caracterul stilului daco-roman.

Felul de a scrie al daco-romanilor are privilegiul, față de restul limbilor surori, că a împrumutat în această privință de la acestea tot ce era bun și frumos și le-a unit în el. Astfel are picanterea, umorul și sarcasmul prozei franțuzești; și alintul, tristețea, melancolia, elegiacul și erotismul poeziei spaniolești și italienești. Scrierile unor Negruzzi, Negri, Alecsandri, Alexandrescu, Asachi, Rosetti, etc. dovedesc îndeajuns acestea.

De la limba latină mamă are puterea, patetismul, bărbătescul, miezul, măreția și grandoarea.

[...] În felul de a scrie al daco-romanilor se recunosc imediat doctrinarul transilvănean, *jeune roumain* moldo-valah și conservatorul descinzând din aceleași țări. Productele literare ale transilvăneanului respiră demnitate, cinste și erudiție, după cum cele ale moldo-valahului mustesc de glume, sarcasm și umor, cu adevărat ca în comedia greacă. [...] //

p. 115 Motivul pentru aceasta stă atât în firea înnăscută, cât și în felul cu totul diferit de educație a românilor transilvăneni și a celor din Moldova și Valahia. Pe când aceia, mai ales după vechile planuri de studiu în vigoare în Ungaria și Transilvania, se obișnuiesc din copilărie, să spunem așa, împreună cu laptele de la mamă, cu clasicii latini și la o vârstă înaintată aleargă după clasicismul roman cu brațele larg deschise; aceștia înfulecă cu o poftă ca de lup și cu o nespusă sete de cunoaștere capodoperele literare ale Franței și anume acelea înveselesc firea și în același timp ascut înțelegerea. Aceia iubesc *iter per praecepta*; din contră, aceștia preferă *utile dulci vox*. Care dintre cele două părți, românii transilvăneni sau cei din Moldova și Țara Românească, merită să stea mai sus în literatura lor, este foarte greu de judecat, căci amândouă sunt deopotrivă de măiestre, fiecare în genul său literar, <asa cum se vede din> ceea ce până acum fiecare a scos la iveală. Dar ceea ce se poate învăța din literatura daco-romană este că, prin latinomania primilor și galomania ultimilor, trebuie să știi cel puțin limba latină sau franceză (altfel, sunt necesare și limbile italiană, greacă și una din limbile slave) pentru ca spiritul acestora să fie înțeles.

Publicistica românească, deși nu se ridică pe aceeași treaptă de cultivare ca aceea germană, englezească și franțuzească (ceea ce nu se poate cere de la o

⁴⁸ Neidentificat.

⁴⁹ *Albinet*, probabil stolnicul I. Albinet, profesor de istorie la Academia Mihăileană între 1840–1843; cf. *De la Academia Mihăileană la Liceul Național din Iași. 100 de ani (1835–1935)*, Iași, 1936, p. 397.

⁵⁰ Samuel Botezatu (1790–1856), originar din Cernăuți, în 1834 director al unei școli de fete din Iași, profesor de limba germană la Academia Mihăileană din 1835 până în 1847.

⁵¹ *Daco-romanischen Konversations-Lexikon*. Horst Fassel afirma că între 1839–1842 Samuel Botezat a colaborat la traducerea unui dicționar german, fără a da însă și alte detalii; cf. Horst Fassel, *Deutschunterricht in Jassy (1830–1992). Wissenschaftler und Lehrer als Vermittler im West-Ost-Dialog*, Tübingen, 1993, p. 13–16.

literatură atât de tânără) a luat în ultima vreme un avânt deosebit de puternic, și nu se poate nega că „Gazeta de Transilvania”, „Albina românească”⁵² și „Bucovina”⁵³ sunt jurnale publicate cu circumspecție și spirit. Deosebit de remarcabile // sunt p. 116 partea beletristică și foiletonul în limba română, mai ales în primele două publicații. [Atrage atenția cititorilor asupra *Anexei*, pe care o prezintă ca rezultat al unei șederi de mai mulți ani în Moldova.]

Anexă cuprinzând schițe istorice, geografice, statistice și etnografice despre Principatul Moldova

I. Descriere istorică, geografică și statistică

[...] În aprilie 1834, Mihail Sturdza⁵⁴ a fost ales domn pe viață de către p. 121 boieri. Sturdza, care a fost învinuit de șantaj și de a fi abuzat de puterea sa princiară, a trebuit totuși, (dacă pe drept sau pe nedrept, nu știm), să abdice și să lase tronul Moldovei fostului postelnic⁵⁵, ministrul-secretar de stat al afacerilor externe ale statului, Grigore Ghica⁵⁶, despre care vom mai vorbi în cursul descrierii noastre.

Moldova numără 1 000 000 de locuitori, din care cea mai mare parte sunt români; restul sunt evrei, unguri, țigani, greci, sârbi, albanezi⁵⁷, germani, francezi, ruși, armeni, ș. a. În unele orașe ale țării, evreii⁵⁸ formează mai mult de jumătate din locuitori. Românii și ungurii lucrează câmpurile și se ocupă de creșterea animalelor; germanii se găsesc în cea mai mare parte ca meșteșugari în orașe; evreii, sârbii, grecii și armenii sunt negustori, arendași, zarafi⁵⁹ și hangii; pe de altă parte, boierii (nobili)⁶⁰ sunt chemați după obiceiul țării, prin rang, bogăție și înaltă poziție socială, să conducă afacerile administrației țării în toate ramurile, atât în cele civile cât și în cele militare.

În general, românii, și mai ales locuitorii munților, sunt dăruți de la natură cu o alcătuire trupească puternică, sănătoasă, multe însușiri spirituale frumoase, un temperament ușuratic⁶¹, cald, dar, de asemenea, cu multă indolență. Și această

⁵² „Albina Romuneasca”, apare la Iași între 1829–1858, din 1849 cu titlul „Gazeta de Moldavia”. Gheorghe Asachi a fost fondatorul și directorul publicației; cf. „Dacia literară”. *Sub redacția lui Mihail Kogălniceanu*. Studiu introductiv și ediție de Maria Platon, București: Minerva, 1972, p. VIII; Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești (1731–1918)*, București: Editura Științifică, 1995, p. 25, s. v. „Albina românească”.

⁵³ *Gazeta* apărută în limbile română și germană la Cernăuți, între 1848–1850. sub conducerea lui G. Hurmuzaki și apoi Al. Hurmuzaki.

⁵⁴ *Michal Stourdza*.

⁵⁵ *Postelnik*.

⁵⁶ *Gregor Ghyka*.

⁵⁷ *Arnauten*.

⁵⁸ *Israeliten*.

⁵⁹ *Wechsler*.

⁶⁰ *Bojaren (Edelleute)*.

⁶¹ *Luftig*.

p. 122 nepăsare înăscută și această chemare spre trândăvie sunt <cauzele care> stânenesc industria, într-atât încât aceasta este încă în leagăn. Din contră, negoțul înflorește mereu; se exportă o mulțime de vite cornute și roade ale câmpului, mai ales grâu și porumb, prin Galați, Mihăileni, Sculeni⁶² ș. a.// către Franța, Italia, Austria și Rusia. Că negoțul de aici crește tot mai mult, în timp ce industria rămâne mereu în urmă, se trage tot de la nespusa neplăcere a moldovenilor pentru orice fel de meșteșug, căci fiecare ar vrea mai cu drag să ajungă în orice altă stare decât cea a meșteșugarilor. Această desconsiderare pentru starea meșteșugarilor⁶³ ține de o falsă mândrie și de o presupusă atingere a amorului propriu al românilor, care cred că le lipsește ceva dacă vreunul ajunge cizmar, croitor, ș. a. În ultimii ani, chiar guvernul Moldovei nu s-a speriat de cele mai mari sacrificii și a ridicat o școală de meserii⁶⁴; totuși, în ciuda intențiilor foarte bune și mijloacelor bănești neobișnuite, nu a reușit să obțină acele reușite pe care le dorea și le putea <atinge>, dacă Moldova nu ar fi fost mai mereu locul prin care se învâneau o grămadă de aventurieri și șarlatani și dacă și poporul și-ar fi trimis fiii la această școală și nu numai boierii pe țișanii lor. Pe vremea șederii noastre în Moldova (1842) această școală de meserii încă exista; nu știm, dacă mai există încă, din cauza nereușitelor.

Nu trebuie să fie nimeni de părerea greșită, după care poporul român nu ar practica chiar nici un meșteșug; practică mai cu seamă unul, și acesta pare să le fie cel mai iubit și mai plăcut, și anume: tapițeria⁶⁵ (*Minderigiu*), și anume din pricina faptului că acolo la țară este foarte ușor și foarte bănos și, așa cum este înțeles acolo, constă numai în <făcutul de> saltele, divane acoperite cu perne și țeserea păturilor. Cu adevărat, privești un saltelar⁶⁶, așa cum stă turcește și lucrează în vitrina prăvăliei sale, după felul orientalilor, face o impresie minunată străinilor.

Religia grecească neunită este în Moldova cea dominantă; întâi-stătătorul⁶⁷ ei este Patriarhul de la Constantinopol; în rang după el vine mitropolitul, care are scaunul său la Iași, și se numește Mitropolit al Sucevei. //

p. 123 El și încă alți doi episcopi (*Wladika*)⁶⁸, cel de la Huși⁶⁹ și cel de la Roman, conduc treburile bisericii ortodoxe din Moldova. În afară de confesiunea dominantă a țării aici sunt îngăduite toate confesiunile, iar romano-catolicii, protestanții, armenii schismatici și evreii au toată libertatea religioasă, biserici, case de rugăciune, sinagogi și preoți. Religia romano-catolică are după cea dominantă a țării aproape cei mai mulți credincioși, din care cei veniți din Ungaria și așezați la sate formează cea mai mare parte a catolicilor stabiliți aici. La Iași este o biserică catolică cu un episcop, care poartă titlul de vicar apostolic. Clericii, ca și episcopul, sunt în cea mai mare parte italieni și din Ordinul Minorilor.

⁶² Galatz, Mihaileni, Skolien.

⁶³ Handwerkstand.

⁶⁴ Industrieschule.

⁶⁵ Die Tapeziererei.

⁶⁶ Matratzenmacher.

⁶⁷ Oberhaupt.

⁶⁸ Er und noch zwei Bischöfe.

⁶⁹ Husch.

II. Topografia

Jassy, pe moldovenește Iași sau Ieși⁷⁰, capitala și orașul de reședință al p. 124 principatului Moldova, este așezat în partea de răsărit a acestei țări, nu departe de râul Prut⁷¹, pe amândouă malurile micului pârâu Bahlui⁷², pe coasta unui deal, la 45°10' longitudine geografică și 47°8'30'' latitudine. Acest oraș este destul de populat; căci numără peste 40 000 de locuitori. Este reședința principelui domnitor, a mitropolitului, a celor mai înalte dregătorii ale curții și țării, al ministerelor și al agenților și consulilor puterilor străine.

Dintre instituțiile princiare de învățământ public⁷³, ce se găsesc tot acolo, trebuie amintite mai cu seamă acestea: Academia Domnească Mihăileană (*Academia Mihaleana*)⁷⁴, purtând numele fostului domn cu un internat⁷⁵, școală de industrii și meserii⁷⁶, biblioteca publică, gimnaziul și școala normală de la Trei Ierarhi (*Tri Sfetitele*) sau așa-numitul Gimnaziu Vasilian⁷⁷.

[Citat din Vasile Alecsandri despre amalgamul de stiluri arhitectonice din p. 125 Iași]. Prin acestea vrea să spună că orașul nu se arată pe dinafară deloc regulat și nici cel puțin pe dinăuntru. Ulițele din Iași sunt înguste, nu peste tot pavate și se văd la tot pasul deosebiri din cele mai mari. Lângă coliba mizeră a unui potcovar țigan se ridică plin de mândrie și maiestuos un palat boieresc; lângă o cârciumă <care vinde> rachiu se înalță un magazin de lux și de modă. Altfel există unele clădiri foarte frumoase, atât publice cât și particulare, dintre care dorim să le amintim mai ales pe acestea: noua mitropolie sau catedrala⁷⁸, cu patru turnuri, construită pe spezele răposatului mitropolit Veniamin Costache⁷⁹, biserica celor trei sfinți, unde se găsesc și moaștele Sfintei Paraschiva⁸⁰, Golia, biserica Sfântul Spiridon, de asemenea spitalul general pentru bolnavi de toate confesiunile, biserica Sfântul Nicolae, numită Bogata, noul teatru național, marea cazarmă, palatul fostului principe Mihail Sturdza, palatele vistiernicului Nicolae Rosetti-Roznovanu, al fostului ministru de interne și tată al principelui domnitor de astăzi, marele logofăt Alexandru Ghica, al vistierului Alexandru Sturdza, acum ministru al

⁷⁰ *Jaschy oder Jeschy.*

⁷¹ *Pruth.*

⁷² *Bachluiul.*

⁷³ *Öffentlichen fürstlichen Unterrichts- und Bildungsanstalten.*

⁷⁴ *Die Fürstliche Michaels-Akademie (Academia Mihaleana).*

⁷⁵ *Konvikte.*

⁷⁶ *Real-Industrie und Gewerbeschule.*

⁷⁷ *Wassileaneum*, sau Școala Vasiliană, inaugurată la 28 ianuarie 1828 pe lângă Biserica Trei Ierarhi. Unul dintre inițiatori a fost Gheorghe Asachi. Pe baza acesteia a fost creată Academia Mihăileană, inaugurată la 16 iunie 1835, transformată din 1864 în Liceul Național din Iași.

⁷⁸ *Domkirche.*

⁷⁹ Veniamin Costache (1768-1846), Mitropolit al Moldovei (1803-1842), ctitor, în 1803, al Seminarului care îi poartă numele, sprijinitor al tinerilor studiosi (între care s-a numărat Gheorghe Asachi), de asemenea traducător și autor de scrieri bisericești.

⁸⁰ Moaștele Sfintei Paraschiva au fost aduse la Iași în anul 1641 și depuse inițial în biserica Trei Ierarhi.

finanțelor, al fostului ministru Costache Sturdza, al lui Teodor Balș, al fostului ministru al justiției Nicolae Canta, ș. a. m. d.

p. 126 Printre locurile publice de plimbare și grădini găsim în Iași grădina populară (*Grădina publica*), mai încolo grădina C. Sturdza⁸¹, Copoul⁸² și *Ulița mare* (marea uliță, strada principală). Dintre suburbiile sau așa-numitele mahalale⁸³ merită să fie numite mai ales următoarele, care sunt specifice prin îndeletnicirile și petrecerile poporului moldovean: Tătărași⁸⁴, cu multe hanuri, o grădină mare și cu alte locuri de distracție, // Țigănamea⁸⁵ și Șesul Bahluiului⁸⁶, amândouă locuri în care stau țigani.

Împrejurimile Iașului au unele părți atrăgătoare și romantice. Acolo este Socola⁸⁷ cu <locul de> Belvedere al principelui Sturdza, frumoasele grădini, viile mănoase și fermecătorul parc princiar. Aici se găsește și Seminarul grecesc neunit Veniamin⁸⁸, numit așa după însuși ctitorul său, Mitropolitul Veniamin Costache cel plecat la cele veșnice în urmă cu câțiva ani, iubit de toți, ascultat și mult plâns de Moldova. Mai departe, așezate pe dealuri frumoase, se află mănăstirile Frumoasa⁸⁹, Galata⁹⁰ și Cetățuia⁹¹.

După o legendă a moldovenilor, Iași trebuie să fi fost o fortăreață romană și să fi purtat pe atunci numele de *Municipium Jassyorum*⁹².

p. 127 Al doilea în rang după Iași este, fără tăgadă, datorită negoțului înfloritor, orașul Galați⁹³, așezat pe Dunăre și nu departe de gurile râurilor Siret⁹⁴ și Prut. Orașul, care numără 9 000 de locuitori, are un port liber, o carantină mare și un comerț însemnat. Din Moldova se exportă prin Galați foarte multe grâne, mai cu seamă grâu și porumb în Franța și Italia, și tot pe aici se aduc din Turcia tutun, mătăsuri turcești și fructe tropicale; din Grecia vinurile gustoase; din Franța, și anume din Marsilia, zahăr și fructe tropicale. De aceea se găsesc și la Galați cele mai însemnate case de comerț. [Despre ruinele așezării romane de la Țiglina, identificată cu Caput Bovis.] Galați este reședința pârclăbiei⁹⁵ (autoritate regională⁹⁶, altfel // numită și isprăvnicie⁹⁷), a unui tribunal comercial și pentru schimburi financiare⁹⁸ și al mai multor consuli pe probleme maritime și comerciale

⁸¹ K. Stourdza.

⁸² Den Copoh.

⁸³ Mahalabs.

⁸⁴ Tartarasch.

⁸⁵ Zigaîmi.

⁸⁶ Schessul Bahluiului.

⁸⁷ Socola, astăzi cartier al orașului Iași, vechi așezământ monahal, sediu al Seminarului Veniamin. Mihail Sturdza a amenajat aici o grădină publică.

⁸⁸ *Seminarium Benjamini*.

⁸⁹ *Frumoasa*, mănăstire reconstruită de Grigore II Ghica, ansamblul actual datează din 1836–1839.

⁹⁰ *Galata*, ctitorie a domnitorului Petru Șchiopul.

⁹¹ *Tschetatzuia*, ctitorie a lui Gheorghe Duca, datând din perioada 1668–1672.

⁹² Informația pare să provină de la Gheorghe Asachi, „Ziua din urmă a Municipiului Iașenilor (*Iassiarum*)”, în *Opere*, II, București, Ed. Minerva, 1973, p. 300–325.

⁹³ *Galatz*.

⁹⁴ *Sereth*.

⁹⁵ *Parkalabie*.

⁹⁶ *Kreisamt*.

⁹⁷ *Isprawnitschie*.

⁹⁸ *Handels- und Wechsel-Tribunals*.

ai puterilor străine. Acest oraș are un liceu⁹⁹ și mai multe institute private de învățământ și educație. Dintre străinii stabiliți aici, grecii din insulele ionice se disting mai ales prin excesele lor și prin încăierări. În urmă cu câțiva ani, ziarele erau pline de faptele lor de vitejie.

Botoșani¹⁰⁰ <este> un oraș administrativ și comercial însemnat, nu departe de granița cu Bucovina. De aici se exportă foarte multe vite cornute în Galii. Dorohoi¹⁰¹, un mic oraș reședință administrativă, și Herța¹⁰², un mic oraș de graniță, cu păduri foarte mari, care din cauza hoardelor de țigani nomazi și jefuitori, care își practicau nepedepsiți meșteșugul pe aici, au trebuit tăiate. Neamț¹⁰³, la granița cu Transilvania și nu departe de râul Moldova, este un oraș reședință de ținut, și înconjurat de cele mai frumoase locuri romantice. Are un comerț însemnat cu lemn pentru construcții. La mică distanță de el, în apropiere de granița cu Transilvania, se află pe o minunată înălțime mănăstirea de călugări Neamț¹⁰⁴, foarte faimoasă în Moldova datorită iertărilor sale de păcate¹⁰⁵. În aceste locuri există, de asemenea, ruinele multor cetăți, care odinioară jucaseră un rol important în istoria Moldovei. Piatra¹⁰⁶, un oraș drăguț și reședința ținutului Neamțului¹⁰⁷, are o foarte frumoasă biserică, o mare fabrică de hârtie, înființată de postelnicul Gheorghe Asachi, unde se face hârtie foarte bună și foarte frumoasă și un comerț însemnat cu lemn de construcție. Roman, un oraș reședință de ținut, așezat într-una dintre cele mai fermecătoare și mai pitorești văi de la confluența râurilor Moldova și Siret, este reședința administrativă a ținutului și a unui episcop. [Despre ruinele romane din zonă.]

Bacău¹⁰⁸, pe râul Bistrița, este reședința unei administrații de ținut¹⁰⁹ // și a p. 128 unui tribunal civil și criminal, are un liceu¹¹⁰ și practică un puternic comerț cu lemn și sare.

Ocna¹¹¹ <este> un orașel cu mine de sare de rocă. Aici sunt deportați criminalii și răufăcătorii condamnați la muncă silnică, unde taie sarea, cu care se face un comerț foarte puternic înăuntrul țării ca și în Rusia. Huși¹¹² este un oraș mic, reședință administrativă, a unui tribunal civil și criminal și a unui episcop. Nu departe de acolo se ridică ruine, numite Rybyea, și rămășițe ale unei vechi citadele romane. Bârlad¹¹³, pe râșorul cu același nume, este reședința administrativă a

⁹⁹ *Eine Haupt- und Realschule.*

¹⁰⁰ *Botuschan.*

¹⁰¹ *Dorohoiu.*

¹⁰² *Herzo.*

¹⁰³ *Njamz.*

¹⁰⁴ *Neamz.*

¹⁰⁵ *Ablaesse.*

¹⁰⁶ Astăzi Piatra Neamț, reședință a județului Neamț.

¹⁰⁷ *Sitz des Neamtzer Kreisamtes.*

¹⁰⁸ *Bakau.*

¹⁰⁹ *Kreisamt.*

¹¹⁰ *Hauptschule.*

¹¹¹ *Okna.*

¹¹² *Husch.*

¹¹³ *Barlad.*

ținutului și a tribunalului civil și criminal Tutova. În apropiere se văd ruinele unei vechi fortărețe, numită de locuitori cetatea de pământ, poate fostul castru roman Zusodava. Focșani¹¹⁴, un oraș comercial important și reședința administrativă a ținutului Putna, formează hotarul dintre cele două principate, Moldova și Țara Românească¹¹⁵, în așa fel încât o jumătate din Focșani aparține Moldovei iar cealaltă <jumătate> a aceluiași oraș, Țării Românești.

III. Împărțirea politică și judiciară a țării; Regulamentul Organic¹¹⁶

p. 129

Moldova este, așa cum am amintit deja, un principat tributar Turciei. Ea este împărțită după o linie trasă de la Iași către apus în Țara de Sus (<Moldova> superioară) și Țara de Jos (Moldova inferioară)¹¹⁷ și în următoarele 13 regiuni administrative, care se numesc ținuturi: Ținutul Dorohoiului, Botoșaniului, Sucevei, Neamțului, Romanului, Bacăului, Putnei, Tecuciului, Galațiului, Vasluiului, Tutovei, Fălciului și Iașului¹¹⁸.

Fiecare ținut¹¹⁹ are un oficiu administrativ și fiscal¹²⁰, un tribunal criminal și civil, o direcție a poliției¹²¹, o eforie¹²² și o școală normală cu 4 clase, al cărei inspector este conducătorul general al ținutului (*ispravnic*¹²³) și care se află încă și sub supravegherea ministerului învățământului public (*Epitropia învățăturilor publice*¹²⁴). Denumirile moldovenești pentru aceste autorități sunt următoarele: pentru administrația ținutului, *Ispravnitschie*, pentru Galați însă <se numește> *Parcalabie*; conducătorul ținutului, *Ispravnik*, la Galați însă *Parcalab*; administrația financiară *Samischie*¹²⁵, casierul ținutului¹²⁶ *Samisch*; tribunalul criminal și civil, *Giudicatorie*, șeful acestui oficiu, *Praesidentul*, asesorii *Assessori*; direcția poliției, *Polizia*, directorul, *Polizmeistrul*; magistratul, *Ephorie* iar membrii acesteia *Ephori*.

p. 130

Legile după care este condusă țara sunt cuprinse în constituția țării, numită *Reglamentul organik*, care a fost elaborat în urma păcii de la Adrianopole, sub auspiciile Rusiei, de o grupare de boieri și oameni de stat vrednici, dintre care sunt mai ales de amintit răposatul mare logofăt Costache Conachi și principele Nicolae

¹¹⁴ Fokschan.

¹¹⁵ Walachei.

¹¹⁶ Verfassung.

¹¹⁷ Zara di sus (obere) und Zara di Gios (dschos, untere Moldau).

¹¹⁸ Dorohoi, Botoschaner, Sutschawer, Njamzer, Romaner, Bakauer, Putnaer, Tekutscher, Galatzer, Waslujer, Tutower, Faltschier, Jassyer.

¹¹⁹ Tzinutul oder Zinut.

¹²⁰ Kreis- und Steueramt.

¹²¹ Polizei-Direktion.

¹²² Magistrat.

¹²³ Isprawnik.

¹²⁴ Epitropia invaziturilor publitsche.

¹²⁵ Steueramt.

¹²⁶ Kreis-Cassier.

Suflu¹²⁷. Conducătorul țării sau gospodarul se numește *Prinzul, Domn și Woiwod*. El este ales pe viață de către *Obșteasca adunare* (dieta sau adunarea țării) dintre boieri și nu poate fi depus fără motive foarte serioase; totuși actul alegerii trebuie prezentat curții rusești și Porții pentru înalta sancțiune. Puterea principelui este îngrădită prin *Obșteasca Adunare* iar el împarte cu aceasta puterea sa. Puterea executivă îi revine principelui, iar cea legislativă adunării țării, și, în parte, ca și Porții suzerane, și Rusiei ca putere protectoare. *Obșteasca Adunare*, care de fapt este reprezentată de înalta aristocrație boierească și de clerul înalt, constă dintr-o adunare ordinară și una extraordinară. Adunarea ordinară a țării constă din președinte, care este întotdeauna mitropolitul în scaun, 2 episcopi, 50 de boieri de rangul întâi și 13 deputați din diferitele ținuturi ale țării.

În schimb, adunarea extraordinară îl are, de asemenea, pe mitropolit ca președinte, 2 episcopi, 50 de boieri de prim rang și 73 de al doilea, 26 de deputați militari¹²⁸ și 27 de membri din rândul stării negustorești.

Cele mai înalte autorități și dregătorii de curte¹²⁹ ale Moldovei sunt: //

Divanul domnesc¹³⁰, prezidat de principe însuși, deși nu întotdeauna, iar din această pricină Divanul are și un alt președinte; *Departamentul din la untru* (ministerul de interne), *Postelnitschie* (ministerul afacerilor externe), *Logofetzie* (ministerul justiției), *Vysterie* (ministerul finanțelor), *Hetmanie* (ministerul de război), *Epitropie invaziturilor publitsche* (ministerul învățământului public și al cultelor) și *Adgie* (ministerul poliției, acesta depinzând însă de ministerul de interne). p. 131

Șeful ministerului de interne se numește: *ministrul din la untru*; acela al ministerului afacerilor externe, *marele Postelnic*; al ministerului justiției, *Logofet mare*; al ministerului finanțelor, *Visternic*; al ministerului de război *Hetman* și *Inspector militzei*. Ministerul învățământului public era format până acum din mai mulți membri, care aveau toți același rang; ministrul poliției, *Aga*. Altfel, există în resortul justiției *Divan appellativ di zare di sus* (Tribunalul de apel al <Moldovei> superioare) și *Divan appellativ di zare di dgios* (al Moldovei inferioare) iar pentru domeniul sanitar *Comitetul sanytezei* (Comitetul sanitar) cu un medic-șef¹³¹ în vârf. Funcționarii subalterni din diferitele ministere poartă titlul de șefi ai birourilor de secție¹³², secretari, ș. a.

Pentru ca ispravnicii să își îndeplinească îndatoririle și obligațiile la timp și onorabil, *Departamentul din la untru* a înființat posturi de revizori departamentali¹³³. Acești revizori călătoresc prin ținuturi, întreprind cercetări la ispravnicii (desigur totul într-un mod delicat și politic) și trimit rapoartele lor direct la ministru. Deși revizorul nu este egal cu ispravnicul în rang și poziție, totuși nu arareori se întâmplă ca după un simplu raport al unui asemenea individ, ispravnicii // să fie p. 132

¹²⁷ „În ultima vreme se vorbește foarte mult de revizuirea acestor statute ale țării, care trebuie să cuprindă modificări însemnate” (n. a.).

¹²⁸ *Kriegsdeputirten*.

¹²⁹ *Hofstellen*.

¹³⁰ *Der Divanul domnesc (fürstl. Divan)*.

¹³¹ *Protomedicus*.

¹³² *Sections-Bureau-Chefs*.

¹³³ *Departamental-Revisoren-Stellen*.

îndepărtați din pozițiile lor. Veniturile țării se ridică la un milion de guldeni¹³⁴, care sunt obținuți din impozite, a căror greutate o poartă însă numai țăranul¹³⁵, și din minele de sare de la Ocna.

Pe lângă impozitul pe pământ mai există și alte dări și taxe, pe care trebuie să le plătească în cea mai mare parte străinii, ca de pildă taxele de pașaport.

IV. Nobilimea sau boierii¹³⁶

p. 133

Puterea era odată în mâinile boierilor, <iar> între ei și poporul ce consta în cea mai mare parte din țărani, nu stătea o stare de mijloc¹³⁷ adevărată, ca să mențină echilibrul. Dar în vremurile mai noi, anume de la introducerea Regulamentului Organic, a apărut deodată o *tiers-état*¹³⁸, care, chiar dacă încă foarte slabă, se dezvoltă totuși tot mai mult, cu cât civilizația și educația progresează în Moldova. De când de rangul boieresc nu mai este legat nici un beneficiu, cum era pe vremuri, până la introducerea mai sus-numitului regulament al țării; de când titlul boieresc nu se mai întemeiază pe naștere, ci pe merit¹³⁹; mai ales de când moravurile turcești și orientale sunt date la o parte de civilizația¹⁴⁰ europeană și într-o anumită măsură // încep să ruginescă, de atunci începe să înflorească *tiers-état* și să fie cu adevărat privită în țară ca o stare¹⁴¹. Chiar și acum mai putem spune că există mai mulți boieri decât oameni de rând în Moldova; dar în vremurile de astăzi acest fapt se întemeiază pe alte motive decât odinioară. În general, moldoveanul, mai ales orășeanul, posedă o mândrie neobișnuită, din pricina căreia, așa cum am amintit mai sus, fuge de meșteșuguri. Atunci, dacă orășeanul nu se îndreaptă către starea negustorilor¹⁴², își continuă studiile în țară sau în străinătate (uneori numai în țară), le încheie, în parte prin mijloace proprii, în parte prin dărnicia celor din *haute volée*, care mereu, și mai ales în vremurile mai noi, se arată drept un mecena de câte ori se ivește posibilitatea, apoi intră în serviciul statului și ajunge boier în acest fel. De aceea și nobilimea este împărțită în două clase principale, dintre care prima se numește *stara intei*, iar a doua *stara aldoile*. Fiecare dintre aceste clase principale se fărâmițează apoi în mai multe

p. 134

¹³⁴ *Gulden.*

¹³⁵ *Der Landmann.*

¹³⁶ *Die Bojaren.*

¹³⁷ *Mittelstand.*

¹³⁸ În original în text.

¹³⁹ „Legea moldovenească sună: Boieria nu este ereditară. Oricine, chiar și fiul unui boier, trebuie să servească statul în serviciul militar sau civil vreme de trei ani încheiați, pentru a putea fi boierit. Toți funcționarii statului trebuie schimbați la fiecare trei ani, ca fiecare să poată sluji statului și totodată să poată fi înaintat la rangurile boierești mai înalte; de asemenea, de boierie nu mai este legat nici un beneficiu, asta însemnând moșii și țărani”. (*n. a.*)

¹⁴⁰ *Gesittung.*

¹⁴¹ *Stand.*

¹⁴² *Kaufmannstande.*

ranguri¹⁴³. Primei clase nobiliare, dintre membrii căreia mulți pot arăta că au avut strămoși care au luat tronul moldovenesc sau i-au stat foarte aproape ca slujbași ai statului, îi aparțin puține familii, dintre care dăm aici următoarele <nume>: Ghica, Sturdza, Rosetti-Roznovanu, Callimachi, Mavrocordat, Cantacuzino-Pășcanu, Conachi, Costachi, Moruzi, Balș, Mavrogheni, Suțu, Canta, Aslan, Miclescu, Costache-Lătescu, ș.a.¹⁴⁴.

Această a doua clasă nobiliară, care aici în țară este numită cu dispreț cu porecla ciocoi (slugi)¹⁴⁵, cuprinde, în afară de câteva elemente impure, care se găsesc mai mult sau mai puțin în orice corp al societății, oameni foarte onorabili, descendenți ai acestei *tiers-état*.

Credem, chiar fără a le lua pe de-a întregul partea, că multora dintre ei li se face o nedreptate atunci când le este aruncat acest nume de ocară. Chiar nu se poate nega că pe vremuri, // când boierii de prim rang încă mai duceau o viață de satrapi, își boiereau legiunile de servitori pentru serviciile lor; de asemenea, nu se poate nega că aici, și acum, ca și în alte părți, stăpânește nepotismul¹⁴⁶; dar trebuie să fie recunoscut faptul că vremurile când zeii cei mari creau zei mai mici s-au dus de mult chiar și aici în țară și că tații generației actuale s-au mutat în mare parte în împărăția celor veșnice. Mai mult, această clasă numără mulți membri din prima, ca și mulți străini, care au primit această treaptă a rangului boieresc pentru serviciile aduse statului.

Titlurile primei clase boierești sunt următoarele: marele logofăt sau logothet, vistiernic, postelnic, hatman și vornic¹⁴⁷.

Cele ale celei de a doua cuprind: aga, spătarul, serdarul, căminarul, medelnicerul, jignicerul, paharnicul, slugerul, etc.¹⁴⁸. Aceste titluri de noblețe vin în cea mai mare parte de la turci și descriu rolul celui înnobilit, ca de pildă la noi mare paharnic¹⁴⁹, marele maestru de vânătoare ș.a.m.d. Chiar și acum unele dintre acestea sunt legate de o slujbă <în serviciul țării>, așa cum am arătat deja mai sus când am numit autoritățile țării.

Boierii, în general, și mai ales cei din *haute volée*, sunt chiar foarte mândri de rădăcinile lor, dar și foarte amabili și foarte condescendenți față de oricine, dar mai ales față de străini. Străinilor cu știință și educație le stă mereu deschisă casa lor; căci ospitalitatea este una dintre virtuțile lor principale, care întrece toate greșelile și lipsurile lor. Că și șarlatani, și mai ales aventurieri și șarlatani¹⁵⁰ francezi găsesc la ei o primire plină de dragoste, nu este vina lor, ci a limbii lor și a lumii, care ține mult la <lucrurile> cele de fațadă, și a galomaniei care se răspândește peste tot. Iubesc, prețuiesc și sprijină știința și arta. Că au și greșelile lor, nu se poate tăgădui;

¹⁴³ Rang-Abstufungen.

¹⁴⁴ Ghyka, Stourdza, Rossetti-Roznowanu, Kalimachi, Maurokordato, Cantacuzene-Paschkan, Konaki, Kostaki, Morouzi, Balsch, Mawrojeni, Sutzo, Kanta, Aslan, Mikleskul, Kostaki-Latzeskul.

¹⁴⁵ Tscokoi (Bedienter).

¹⁴⁶ Nepotismus.

¹⁴⁷ Marele Logofet oder Logothete, Visternik, Postelnic, Hatman und Vornic.

¹⁴⁸ Aga, Spatar, Sadar, Kaminar, Medelintcher, Djignitscher, Paharnik, Suldjer, etc.

¹⁴⁹ Obermundschenk.

¹⁵⁰ Aventuriers und chevaliers d'industrie.

p. 136 dar unde se găsesc oameni fără de greșeală? Nu dorim să ne ridicăm ca un lăudător al boierilor, în nici un fel, // dar acest fapt nu îl putem lăsa nenumit, anume că poate în nici o altă țară înalta aristocrație nu are atâta grijă de slujbașii casei ca aceea moldovenească. Dintre multele familii boierești de prim rang mai cu seamă familia Ghica, și mai ales cea a marelui logofăt Alecu Ghica¹⁵¹, tatăl actualului principe domnitor, este dată aici în țară ca exemplu în această privință. Câți economi¹⁵² sau așa numiți administratori ai casei¹⁵³ de-ai boierilor Ghica sunt acum ei înșiși proprietari de moșii! Asemenea, mulți străini trebuie să mulțumească acestei familii pentru norocul lor.

V. Școlile publice¹⁵⁴, Teatrul Național, Conservatorul

p. 137 Dacă aruncăm o privire înapoi în trecut, găsim lumină și cunoaștere, dar numai la aristocrația înaltă, răspândită printre boierii de prim rang; dar nu și în rândurile poporului, ale *tiers-état*. Marea boierime își trimitea odraslele la studii în străinătate, sau aducea de acolo profesori, pedagogi¹⁵⁵ și educatori pentru aceștia, așa cum fac până astăzi; dar micul boiernaș, orășeanul sau țăranul, cel lipsit de mijloacele celor mari, ce fac aceștia? – Și chiar când existau și câteva școli elementare¹⁵⁶, cum erau acestea organizate, și cât de restrâns era numărul lor? Exista pe atunci academia, cu clasele sale colegiale (gimnaziu), facultățile de filosofie și drept, biblioteca publică, și ale sale școli speciale pentru arte liberale¹⁵⁷ și limbi străine? Exista pe atunci Seminarul Veniamin cu facultatea de teologie? Existau pe atunci școli în ținuturi¹⁵⁸? Nu, în întregul Iași, acest oraș atât de mare și destul de populat, se găsea doar Gimnaziul Vasilian¹⁵⁹, care pe atunci, așa cum este încă și acum, era sortit numai învățământului primar. Nu numai poporul, ci, așa cum am arătat deja mai sus, și boierii cu mai puține mijloace sufereau în această tristă stare de fapt; // căci erau constrânși, tocmai pentru că mijloacele bănești nu le permiteau, <nici> să își trimită fiii în străinătate, nici să poată aduce pentru aceștia profesori de acolo, numai și numai la preoți sau așa numiți *dascăli de la biserică*¹⁶⁰, o pătură a poporului foarte neștiutoare și neșcolită. Aceștia îi învățau pe tinerii boiernași¹⁶¹ sau fii de boier¹⁶² puțin citit pe moldovenește din *Ceaslov*¹⁶³

¹⁵¹ Alleco Ghyka.

¹⁵² Oekonome.

¹⁵³ Wirtschaftsverwalter.

¹⁵⁴ Oeffentliche Unterrichts- und Bildungsanstalten.

¹⁵⁵ Hofmeister.

¹⁵⁶ Volksschule.

¹⁵⁷ Freie Kuenste.

¹⁵⁸ Kreisschulen.

¹⁵⁹ Basilianische Institut.

¹⁶⁰ Dascali de la bisserica.

¹⁶¹ Bojaerinsch.

¹⁶² Bojarenjunker.

¹⁶³ Tschaslow.

(cartea de rugăciuni) și puțin scris, ceea ce și ei abia știau; iar acesta din urmă arăta în parte ca trăsăturile neregulate și de necitit ale hieroglifelor, și nu ca scrierea românească actuală <folosită> și de cancelarie. Așa era educația intelectuală a poporului român până la introducerea Regulamentului Organic. Se poate spune că de la acel moment a început o eră nouă de lumină și știință pentru moldoveni. Mai marii țării¹⁶⁴ au apărut deodată ca înnoitori¹⁶⁵ ai poporului lor și ai civilizației, prin faptul că prin danii foarte însemnate au întemeiat academia și <i-au dat> un fond pentru mai mult de o sută de locuri pentru copiii săraci și orfani, <fii de> boieri și oameni de rând, care în internatul ce se găsește tot acolo sunt chivernisiți cu mâncare, locuință și rufărie, pe scurt cu tot ce este necesar. Prin acești Mecena ai artei și științei, poporul se trezește din letargia sa și începe să își facă datoria studiilor, cu curaj și energie. Fiecare impuls scoate de obicei la iveală imitație și emulație. Și în sfârșit, s-a întâmplat ca și mulți boieri bogați de rangul al doilea, care erau prea mult legați de vechiul lor sistem oriental, și într-o anumită măsură fugeau de lumină, au dat din banii lor la ridicarea învățământului popular și astfel s-au înmulțit școlile deja existente. Apoi au venit la cârmă postelnicul Grigore Ghica (acum principe domnitor) și beizadeaua¹⁶⁶ (prințul) Nicolae Suțu, care împreună cu postelnicul Gheorghe Asachi, ca membri ai Ministerului Învățământului Public, au pricinuit o schimbare deplină, binefăcătoare în domeniul învățământului.

p. 139

Grigore Ghica, acest principe nobil, altruist și protector, iubind arta și știința mai mult decât orice, pe atunci ministru de externe și în același timp șef al Epitropiei Învățăturilor Publice, a chemat, în activă conlucrare cu bărbații plini de merite mai sus-numiți, profesori și pedagogi apți și învățați din Austria, Germania și Franța, a trimis o mulțime de tineri talentați la studii la Viena, Roma, München, Berlin și Paris, în parte pe cheltuiala proprie, în parte pe cea a statului, care acum, deja de câțiva ani, se întorc în țara lor, aduc statului moldovean servicii neprețuite prin cunoștințele și destoinicia lor și ocupă posturile publice; în timpul ministeriatului lui Grigore Ghica lipsurile și abuzurile din sistemul de învățământ au fost pe cât posibil înlăturate, au fost ridicate școli primare în fiecare ținut, au fost introduse examene pentru profesorii autohtoni și străini și multe alte îmbunătățiri folositoare.

De aceea au și moldovenii, deja de mai mulți ani, fii ai țării, ca demni reprezentanți în foarte multe domenii științifice, dintre care, datorită capacității și talentului lor, îi amintim pe următorii, și anume: domnul Stamati¹⁶⁷, doctor în filosofie la Viena, profesor de fizică și director al Cabinetului de Fizică al Academiei din Iași; domnul Docan¹⁶⁸, doctor în drept la Paris și profesor tot acolo;

¹⁶⁴ *Die Grossen des Reiches.*

¹⁶⁵ *Regeneratoren.*

¹⁶⁶ *Bezade.*

¹⁶⁷ Teodor Stamati (1812–1852), bursier la Viena, profesor de fizică și fondator al primului laborator de fizică experimentală al Academiei Mihăilene din Iași. Autor al mai multor lucrări științifice.

¹⁶⁸ Comisul Nicolae Docan, profesor de drept roman și de cod civil, deputat în Divanul ad-hoc din 1859.

domnul Constadescov, profesor de geometrie și de desen; domnul Albinet, profesor de retorică romanică; domnul Gizza, profesor de poezie română, ș.a.m.d.

Și așa este până în ziua de azi, întotdeauna fiii țării întorși de la studii din străinătate intră în diferite posturi de stat.

p. 140 Prin întemeierea unui seminar teologic la Socola, lângă Iași, strămutatul la cele veșnice mitropolit Veniamin Costache a ridicat cu adevărat, încă din timpul vieții sale, un monument veșnic și a făcut foarte mult bine teologiei; căci // clerul moldovean, mai ales cel mărunț, se afla pe o treaptă foarte scăzută de instruire. În afară de instituțiile de învățământ mai sus-numite, existente deja de mai mulți ani, au luat viață în ultimul timp încă trei instituții pentru acest scop. La Iași și la Galați au fost ridicate în același timp școli secundare deschise la 25 octombrie (stil vechi) 1846; un conservator pentru muzică <se află> numai la Iași. Scopul școlilor secundare este să formeze <în rândurile> tineretului românesc oameni practici, folositori lor înșiși și patriei. În sprijinul acestora se predau următoarele obiecte, după programa de studii propusă de Epitropia Învățământului Public:

1. învățământul religiei; 2. stilul românesc în general, dar mai ales compuneri scrise <pentru situații> ce apar în viața comercială și obștească; 3. agricultura; 4. geografia și știința comerțului; 5. istoria principatelor Moldova și Valahia; 6. aritmetica mercantilă și contabilitatea; 7. caligrafia și desenul liniar; 8. istoria naturală și elemente de fizică, împreună cu folosirea practică a chimiei și economia gospodăriei; 9. geografie și mai ales statistică, dar mai ales cea a celor două principate românești; 10. mecanica populară¹⁶⁹ și împreună cu acest obiect desenul mecanic; 11. algebra, geometria teoretică și practică cu utilizare în arhitectură; 12. gimnastica; 13. limba italiană, alături de care la Iași se predă germana, iar la Galați limba neogreacă.

Cine cunoaște exact condițiile și situația principatului și a locuitorilor săi, va putea măsura avantajele și faptele bune pe care un asemenea institut le-ar da țării.

p. 141 Moldova este cunoscută ca una dintre cele mai fertile țări ale Europei; pământul este peste tot, până în ținuturile muntoase, foarte mănos și de cea mai bună alcătuire, și ar putea // scoate produce de o sută de ori mai mult decât acum, dacă oamenii ar înțelege mai bine agricultura¹⁷⁰. Mulți boieri, și anume cea mai mare parte dintre ei, au moșii care le aduc anual venituri de 12 000–15 000 de ducați, și asta în ciuda neglijenței lor; căci aici la țară sunt nenumărate pârloage, care zac nefolosite vreme de ani. Cu multe mii ar crește aceste venituri, dacă oamenii ar fi învățat agronomie și economie rurală.

Terenuri și pământ există din belșug, dar oameni sunt puțini; iar printre aceștia puțini, numai foarte puțini știu să se folosească de acestea. Și cât de deplâns este acest lucru într-o țară ca Moldova, unde tot binele material stă în cultivarea ogoarelor și negoțul cu fructe! Nu mai puțin simțită este lipsa tehnicienilor și a negustorilor învățați, înarmați cu toate cunoștințele despre comerț. Toate acestea, ca și faptul că prea mulți se dedică studiilor la facultăți, statul deja are mai mulți indivizi capabili pentru profesorat și pentru instituții decât are nevoie și, până la

¹⁶⁹ *Populäre Mechanik.*

¹⁷⁰ *Feldbau, Landwirtschaft.*

urmă, decât trebuie să susțină, tocmai pentru că într-o anumită măsură el și-a luat sarcina de a ridica civilizația și cultura în țară și să dea fiilor țării un imbold către acestea; credem, că toate acestea au dat naștere unui institut care în câțiva ani va da țării destui indivizi, dacă nu pe de-a întregul capabili, cel puțin cu destule calități, pentru economie, agronomie, starea negustorească și unele materii tehnice și va reglementa abundența de oameni dintr-un domeniu, ca și lipsurile din celelalte.

Spunem „în câțiva ani” fiindcă avem atât de multe dovezi de netăgăduit despre frumoasele însușiri și abilități ale moldovenilor, către câte o artă sau știință, încât pe drept putem declara aceasta; // căci deja de pe acum Moldova are, în afară p. 142 de acel mare număr de oameni tineri care într-un timp atât de scurt s-au pregătit ca buni profesori, literați, traducători, juriști, etc., mulți medici, pictori și desenatori pricepuți, ca de pildă domnii Cuciuranu¹⁷¹, Vârnăv¹⁷² și Latzkar¹⁷³, doctori în medicină și chirurgie; Panaiteanu¹⁷⁴, Lemeni¹⁷⁵ și Corradini¹⁷⁶, pictori talentați, desenatori și litografi. Moldoveanul dovedește talent și îndemânare în toate. O dovadă demnă de luat în seamă despre acest fapt dă muzica miliției moldovenești, care acum execută în grădina populară din Iași și <pe scena> teatrului cele mai dificile compoziții muzicale, cu o îndemânare și precizie demnă de mirare. Și din cine este alcătuită această fanfară? – Numai și numai din țărani moldoveni, care într-un răstimp de 7–8 ani, fără ca înaintea să fi știut ce înseamnă o notă, au devenit muzicieni pricepuți. Este drept că Moldova este datoare cu multe mulțumiri iscusitului său capelmaistru, domnul Haerfner, care, printr-o neodihnită activitate și un zel perseverent i-a învățat pe acești oameni într-ale artei. [p. 142–143 Urmează un articol preluat din „Albina românească”, tradus în limba germană, despre Teatrul Național, Conservator, dramaturgie.]

[...] În afară de instituțiile de învățământ de stat¹⁷⁷ există și o mulțime de p. 143 institute private pentru tineretul de amândouă sexe, ai căror conducători și conducătoare sunt străini și în cea mai mare parte francezi și franțuzoaice. //

Unele dintre acestea sunt cu adevărat bune; din contră, unele nu merită numele de pensionate. Prin examenele pentru profesori, de asemenea și prin neîncrederea tot mai evidentă a boierilor, aceste institute s-au schimbat la față destul de mult; dar rămâne de dorit să se facă aici, ca și în alte părți, mai mult în această privință.

¹⁷¹ *Kutscheran*. Gheorghe Cuciuranu (1814–1886), doctor în medicină la Viena, membru al Academiei Române, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în Moldova, organizator al serviciului sanitar în Moldova.

¹⁷² *Wyrnaw*. Costache Vârnăv (1806–1877), medic și om politic, autor al unei teze de doctorat despre starea sanitară a Moldovei, susținută la Universitatea din Budapesta.

¹⁷³ Probabil A. I. Lascaris (1806–?), medic.

¹⁷⁴ *Panaiteșcul*. De fapt, Gheorghe Panaiteanu-Bardasare (1816–1900), studii de pictură la Iași și München.

¹⁷⁵ *Lemn*. Gheorghe Lemeni (1813–1849), unul dintre primii pictori din Moldova, studii la Iași și München.

¹⁷⁶ „Cel din urmă este și poet francez și a publicat la Paris un volum cu titlul *Chants du Danube*” (n. a.).

¹⁷⁷ *Staats-Erziehungs-, Lehr- und Bildungsanstalten*.

VI. Țiganii

p. 145 Țiganii, acest popor nomad, care hoinărește peste tot prin toate colțurile lumii și prin toate țările, își are ținutul de obârșie mai ales în Moldova. Se împart în trei clase; anume: în sătrari sau țigani ai curții¹⁷⁸, lingurari sau *Landzigeuner*¹⁷⁹ și în fine în ursari¹⁸⁰ sau nomazi.

Toți Țiganii din Moldova sunt robi, aparțin fie boierilor sau domniei¹⁸¹, și sunt, în afară de sătrari și lingurari, complet liberi de orice tribut anual. Sătrarii (din moldovenescul *Schatre*, *Zelt* <cort>) sunt folosiți de boieri pentru treburile gospodărești. Dintre ei sunt aleși bucătarii, vizitii, slugile în casă¹⁸² și meșteșugarii. Lingurarii (din românescul *Lingure*, *Loeffel*) sunt în cea mai mare parte meșteșugari și plugari. Cei din urmă locuiesc întotdeauna la țară; primii, dimpotrivă, nu au un loc stabil în care să locuiască, ci hoinăresc din sat în sat, din oraș în oraș, ca să își câștige hrana prin meșteșugul lor (cea mai mare parte fac linguri și piepteni de lemn; câțiva dintre ei sunt și fierari). Aceștia plătesc boierilor cărora le aparțin unul până la doi ducați pe cap de om ca tribut anual. Aceia dintre ei care sunt fierari au corturi întinse, care sunt formate din căruțe mari, acoperite cu resturi de pânză veche sau cu zdrențe de la pături lăptoase și grosolane, cu care își cară toate boarfele și familia. //

p. 146 Se face o oprire înaintea fiecărui sat și a fiecărui oraș și se întinde cortul. Tatăl familiei merge apoi să caute de lucru în oraș sau în sat, împreună cu copiii mai mari, care deja îl ajută la muncă, nenumărații copii mici se îngrămădesc, goi cu totul sau cel mult în cămașă, în jurul mamei, care pofteste din cort călătorii la ghicit în palmă sau în cărți. Aici trebuie să îl facem atent pe cititorul, care poate din întâmplare ar vrea să vină în această țară, să refuze politicos asemenea invitații prin dăruirea câtorva crăitari, și mai ales la vremea apusului, dacă dorește să scape întreg¹⁸³ de acolo. Căci dacă cineva doar are aerul de a vrea să știe viitorul, imediat va fi înconjurat de către aceste ghicitoare și de slugile lor atât de strâns, încât va lăsa tot ce are la el, ca jertfă pentru curiozitatea sa.

Ursarii¹⁸⁴ (din moldovenescul *ursul*, Baer) sau așa-numiții ursari¹⁸⁵ sunt cei mai primejdioși doritori de jaf și omor dintre toți Țiganii. Aceștia străbat Moldova în toate părțile cu urși îmblânziți, pe care îi lasă să se producă peste tot pentru bani. Animalele folosesc acestora numai ca paravan, cu care îi atacă pe călători pe drumurile dosnice, îi jefuiesc, ba chiar adesea îi și omoară. Lor li se alătură Țiganii domnești¹⁸⁶ (țigani ai principelui, aparținând domniei), care se mută foarte mult

¹⁷⁸ *Schatrar oder Hofzigeuner.*

¹⁷⁹ *Lingurar oder Landzigeuner.*

¹⁸⁰ *Urssahr.*

¹⁸¹ *Krone.*

¹⁸² *Kammerdiener.*

¹⁸³ *Mit heiler Haut.*

¹⁸⁴ *Die Urssahr.*

¹⁸⁵ *Baerentreiber.*

¹⁸⁶ *Zigani domneschti.*

prin întreaga țară și peste tot, pe unde găesc ceva, atacă și jefuiesc. [...] Și aceștia plătesc unul până la doi ducați pe cap tribut anual, pe care bulibașa¹⁸⁷ (conducător) îi ia de la fiecare. În urmă cu câțiva ani se auzea în fiecare zi despre omorurile și jafurile înfăptuite de aceste hoarde de hoți. Aceștia viețuiesc mai ales în pădurile dese și mari din Herța și Dorohoi, în // ținuturile Bacăului și Pietrei și în munții de la hotarul cu Transilvania, care se unesc cu Carpații, unde se găesc și în ziua de astăzi multe peșteri și râpe. p. 147

Pentru țiganii domnești, curtea are un departament propriu, numit Nazarie¹⁸⁸, care strânge dările de la aceștia. Aici în țară țiganii sunt cumpărați și vânduți, moșteniți, și de asemenea socotiți ca zestre a fiicelor de boieri (*Dudutschile*). Aici un țigan costă 15–20 de ducați, și, dacă știe vreun meșteșug, 30; un bucătar țigan și 40; din contră, o țigancă se vinde cu 10–15 piese de ducați. Printre țigănci există, de asemenea, foarte multe, și anume în marile case, care sunt foarte pricepute la muncile manuale femeiești, căci cei din *haute volée* pun să fie școlite în toate aceste treburi, ca și bucătarii, de către străinii stabiliți aici, iar ele au foarte multe înclinații. În marile familii boierești țiganii se bucură de un tratament mai bun decât în cele mici. Sunt numiți, datorită aplecării spre furt și culorii pielii, cu porecla *tschoara* (corb). Mulți dintre <boierii> cei mari, între alții domnul Costache Negri, au vrut să își emancipeze țiganii, dar datorită bunului tratament, după cum era cazul la domnul Negri, au refuzat eliberarea lor. O parte însemnată a ursarilor este folosită în provincie și în Iași chiar la arderea cărămidizilor sau la culesul strugurilor. Aceștia locuiesc la Iași în două locuri, numite țigănimii¹⁸⁹, și anume pe Bahlui, râul Iașului, și în afara hotarului la cărămidăriile <aflate> nu departe de Belvederea lui Sturdza de la Socola.

Printre țiganii curții domnești mai există o clasă aparte, numită lăutari¹⁹⁰, care se ocupă cu muzica și care formează într-o anumită măsură printre ei o asociație filarmonică țigănească. Instrumentele preferate la care cântă sunt: vioara, cobza¹⁹¹, aceasta este un fel de ceteră, și naiul, un fel de fluier cu mai multe găuri de suflat. Acești muzicanți cântă la instrumente și în același timp din gură, și desfată prin // muzica lor vocală și instrumentală poporul și boierii. Dintre toți țiganii, lăutarii se găesc în cea mai bună stare materială; căci aici, în țară, se cântă întregul an zi și noapte, mai puțin în vremea posturilor. Mai ales boierii, chiar și aceia dintre ei care au auzit în Italia, Franța și Germania cei mai cunoscuți muzicieni și cele mai bune compoziții, pun să li se cânte la masă de către acești fii negri ai lui Orfeu, mai ales la zilele de sărbătoare și la serbări. Nu se poate tăgădui că acești lăutari redau mecanic foarte bine tot ce au auzit o dată și că au voci minunate, dar neșcolite. p. 148

¹⁸⁷ *Bulebascha*.

¹⁸⁸ *Nazarie*, instituție specifică Moldovei, însărcinată cu supravegherea robilor statului.

¹⁸⁹ *Ziganimi*.

¹⁹⁰ *Lautari*.

¹⁹¹ *Kopza*.

VII. Obiceiuri populare¹⁹²

p. 149 La vreme de primăvară și vară, mai ales în luna mai, toată lumea iese la *Jarba verbi* (iarbă verde) în aer liber și acolo se aud doinele și cântecele de jale ale tarafurilor de țigani. Ca și la Brigittenau¹⁹³ din Viena se vede poporul de-a valma. Se mănâncă, se bea, se joacă, se dansează, totul în aer liber, totul la iarbă verde. Vor să admire în toate felurile natura și totodată să se lase admirați de boieri, care aici sunt doar spectatori. În a doua zi de Paști se vede aici la țară, în fiecare sat, un scrânciob făcut asemenea aripilor morilor de vânt, iar tarafurile își pun în mișcare gâtlejurile și instrumentele *en masse*. Poporul se leagănă, în timp ce țiganii muzicanți cântă din gură și la instrumente, iar o parte dintre cei care nu se așează în *Skrinschjob* (scrânciob), formează un cerc și dansează. Ca în fiecare altă țară, și aici Terpsichore¹⁹⁴ le-a dat moldovenilor dansurile lor naționale, iar acestea sunt: *Di bryuh* și *Hora*. La *Di bryuh* (brâul) dansează de obicei numai două persoane, uneori și trei; acestea se apucă de brâu sau își împletesc brațele una în jurul celeilalte și saltă și sar cu repeziciune, când pe un picior, când pe amândouă și strigă într-una *jaka unu, jaka dou* (uite una, uite două). Din contra, la horă toți dansatorii formează un cerc sau un *Rondeau* și joacă foarte încet, când la dreapta, //

p. 150 când la stânga. *Ziganieschty*, dansul țiganilor, este un fel de *pas de deux* repede, ce aparține țiganilor și de asemenea se dansează mai degrabă numai de către aceștia, anume la culesul viilor, când pășesc desculți peste struguri și storc astfel mustul. Mai întâi la boieri, de asemenea, și la cea mai mare parte a clasei a doua au pătruns dansurile străine, precum: valsul, cadrilul și mazurca. Din contra, polca nu pare să-și fi găsit calea aici.

Ca și în <Parcul> Prater din Viena, aici este foarte *en vogue* teatrul de marionete, cunoscut sub numele de *Popusch*, mai cu seamă în serile de Crăciun, când începe și durează aproape până după Anul Nou. De obicei, se ocupă de acesta *Gamins* moldoveni din Iași, și astfel mai câștigă câțiva piaștri. În seara de Anul Nou se aude aici în țară, în curtea fiecărui boier, o serenadă din pocnete de bici¹⁹⁵, pregătită de vizitii dornici de câștig, la care ia parte tot orașul, dacă acolo se găsește numai un boier. Aceste obiceiuri <pot> fi observate și la țară.

Poporul moldovean este foarte religios și prin urmare foarte conștiincios în ținerea obiceiurilor religioase. Dacă sunt adunate diferitele săptămâni și zile de post <de peste an>, se ajunge ca moldoveanul să postească aproape 8 luni pe an. Dar generația de boieri mai tineri nu mai ține atât de strict la dogmele și poruncile bisericii ortodoxe.

¹⁹² *Volkssitten*.

¹⁹³ Cartier al orașului Viena.

¹⁹⁴ Terpsichore era muza dansului și a muzicii la vechii greci.

¹⁹⁵ *Peitschenschnalze-Serenade*.

VIII. Străinii

Moldova, unde lumea bună ia Parisul drept model în orice privință, era p. 151 cunoscută străinilor ca un El Dorado, ca o țară care calcă pe urmele civilizației altor țări civilizate. Și într-adevăr a fost și așa, câtă vreme nu a fost exploatată de șarlatani și aventurieri cosmopoliți și fără scrupule, în paguba moldovenilor înșiși și a străinilor cinstiți, educați, harnici și muncitori. Boierul moldovean, înotând în belșug, iubitor de măreție, om de lume dar și, în același timp, respectând știința, jertfa cu plăcere o parte însemnată a venitului său pentru tot ce îi aducea desfătare. Că bugetul¹⁹⁶ pentru lux nu era întotdeauna același cu cel pentru știință nu se poate deloc nega, dar este de notorietate și că aceasta însemna că se cheltuiau aici în țară sume foarte însemnate, pentru știința, cultivarea și învățarea odraslelor boierilor moldo-romani. Ca urmare, draga Moldovă a fost inundată de legiuni de străini, care veneau în țară ca negustori, meșteșugari, educatori, profesori, etc., ca să facă avere aici. Oricine va pricepe cu ușurință, că printre toți cei veniți se găseau foarte multe elemente eterogene; dar că în acest amalgam era mai mult metal comun decât nobil, asta poate nu o va ști oricine. În acest fel au venit în țară oameni pe care numai // boierul moldovean i-a privilegiat, și care, orbiți de aurul ducăților, se p. 152 dădeau <a fi> ceva ce nu fuseseră niciodată. [...] Era mai cu seamă cazul așa-numiților profesori și educatori, din care un contingent însemnat venea din Franța. Și fără a mai povesti exact și fiecare greșală, păcat sau defectele acestor profesori de limbi <străine> și pedagogi, observăm doar că acești neștiutori au urzit foarte multe intrigi și cabale împotriva acelor confrați ai lor care erau într-adevăr cunoscători ai materiei lor și care au venit în principat datorită diferitelor neplăceri și lovituri date de soartă. Aceste împrejurări aduc după ele urmări neplăcute pentru toți străinii aflați aici, căci boierul devine neîncrezător, amestecă cele bune cu cele rele și apoi îi nesocotește pe toți. Căci este un adevăr matematic faptul că acum străinii, nici pe departe, nu se mai bucură de aceeași prețuire <în ochii> boierilor, pe care o aveau în urmă cu un deceniu¹⁹⁷. Iar această prețuire scade mereu pe zi ce trece, până când va scădea de tot, dacă nu chiar deja <este>. Și atunci ne vom întreba în românește, împreună cu Rosetti¹⁹⁸: *A cui ie wina? A cui este vina? A străinilor înșiși, dar nu a tuturor străinilor, ci a lepădăturilor, a drojdiei. Să servească acest articol ca avertisment, acelor dintre străini care cred că vor găsi aur pe străzile din Iași și care își vor închipui Moldova ca un soi de California.*

*Dixi et animam meam salvavi*¹⁹⁹.

În ceea ce privește galomania, aceasta este mai puternică decât în oricare altă țară; mai întâi, dacă ne gândim că moldovenii sunt înrudiți prin limbă cu // p. 153 popoarele de limbă latină; mai departe, dacă se face o paralelă cu alte state civilizate²⁰⁰ (să luăm de pildă Austria, unde poporul spune chiar mai degrabă

¹⁹⁶ *Das Budget.*

¹⁹⁷ *Decennium.*

¹⁹⁸ *Rossetti.*

¹⁹⁹ În original în text. *Am vorbit și mi-am mântuit sufletul. Ezechiel, 3, 19.*

²⁰⁰ *Gebildeten Staaten.*

Schani (Jean) decât *Hans* sau *Johann* și *Schorsch* (George) decât *Georg* sau *Joergel*: atunci această mică preferință pentru franțuzisme nu este atât de supărătoare. [...]

IX. Poligloții²⁰¹

Prin așezarea geografică a țării, prin marea, aproape englezeasca dorință a nobilimii moldovenești de a călători, prin comerțul material și spiritual cu alte națiuni europene, prin multele și feluritele schimbări de hospodari sau de principii, prin suzeranitatea turcească și protectoratul rusesc, prin eterogenitatea locuitorilor, studiul limbilor formează partea principală a formării intelectuale a vlăstarelor de boieri, și, de aceea, Moldova poate fi pe drept numită țara *Mezzofanti*. Fiecare dintre limbile vorbite aici în țară este tratată, într-o oarecare măsură, ca limbă maternă, ceea ce vrea să însemne cât se poate de mult. Așa este deci daco-romana, prima limbă maternă, sau moldovenească²⁰² și franceza, care este deja suptă împreună cu laptele de la mamă; a doua neogreacă, căci aceasta era limba curții sub fanarioți și ține și astăzi de *bon ton*; a treia, germana, căci aceasta este cea clasică, generală, și prin aceasta este ușurat negoțul material cu Austria învecinată; a patra, limba rusă; a cincea, italiana, care este o limbă soră, aceea a lui Orfeu, a lui Eros și a muzelor; a șasea, engleza, căci este de asemenea o <limbă> clasică; a șaptea, polona, căci este armonică și vorbită de către poloni; și în fine, a opta, // limba turcă, care se aude numai din gura boierilor bătrâni și a armenilor schismatici așezați aici.

Printre jargoanele²⁰³ vorbite aici în țară se numără cel țigănesc și evreiesc, ce trebuie deosebit de limba ebraică²⁰⁴. Moldovenii sunt, după cum am amintit deja mai sus, foarte primitivi. Să ne închipuim o masă boierească de cel puțin 20 sau 30 de oameni (și se întâmplă aproape în fiecare zi), unde pentru savoarea felurilor de mâncare, pe lângă muzica vocală și instrumentală, se vorbește franțuzește, italienește, grecește, ș.a. Pe lângă idiomurile deja numite, în clasele de colegiu (gimnaziu) se învață limba latină, și anume după cărți austriece traduse în limba română.

Că studiul limbilor străine aduce pe lângă foloasele materiale și unele spirituale, se vede mai ales prin locurile acestea, unde acesta a contribuit neobișnuit de mult la ridicarea și avântul literaturii naționale și încă mai contribuie.

²⁰¹ Acest capitol a fost a atras atenția lui Lazăr Șăineanu, probabil de la el luând Constantin Diaconovich, apoi și Lucian Predescu, datele pentru vocea *Körmbach* din enciclopediile editate.

²⁰² *Die dacoromanische oder moldauische.*

²⁰³ *Jargons.*

²⁰⁴ *Jüdische, Hebräischen.*

ILUSTRĂȚII

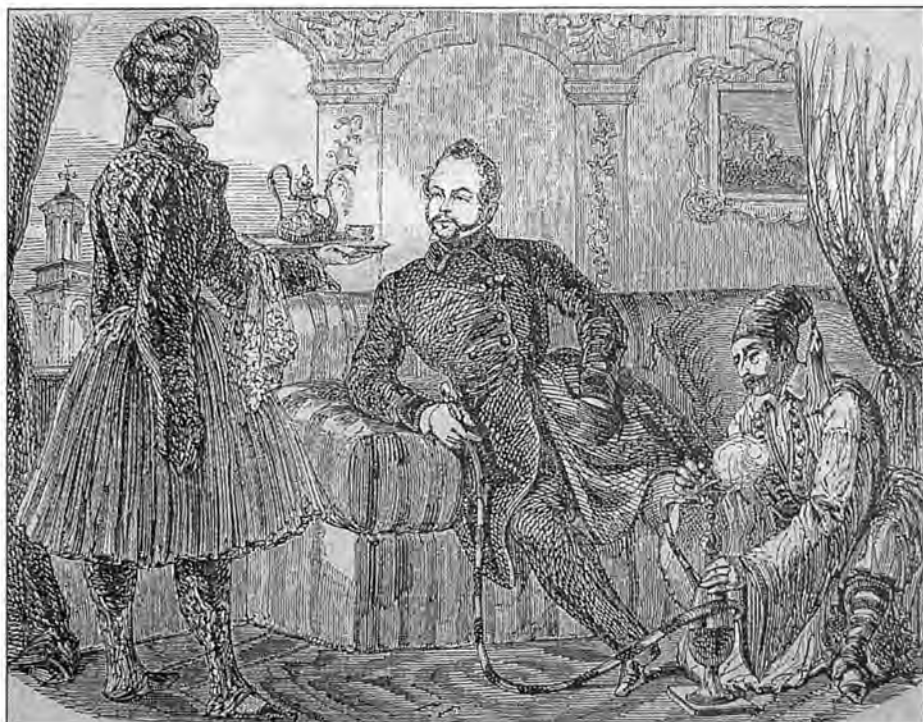
Gheorghe Bibescu, domnul Țării Românești, în „Illustirte Zeitung”, nr.714/7 März 1857.

**Grigore Alexandru Ghica, domnul Moldovei, după o fotografie de Franck, în „L’Illustration”
nr. 814/2 Octobre 1858.**

Barbu Știrbei, domnul Țării Românești, în „Illustrierte Zeitung” nr. 555/18 Februar 1854.

Un consul general străin în Principatele Române [Adolphe Billecocq], în „Album Moldo-Valaque” 1848.

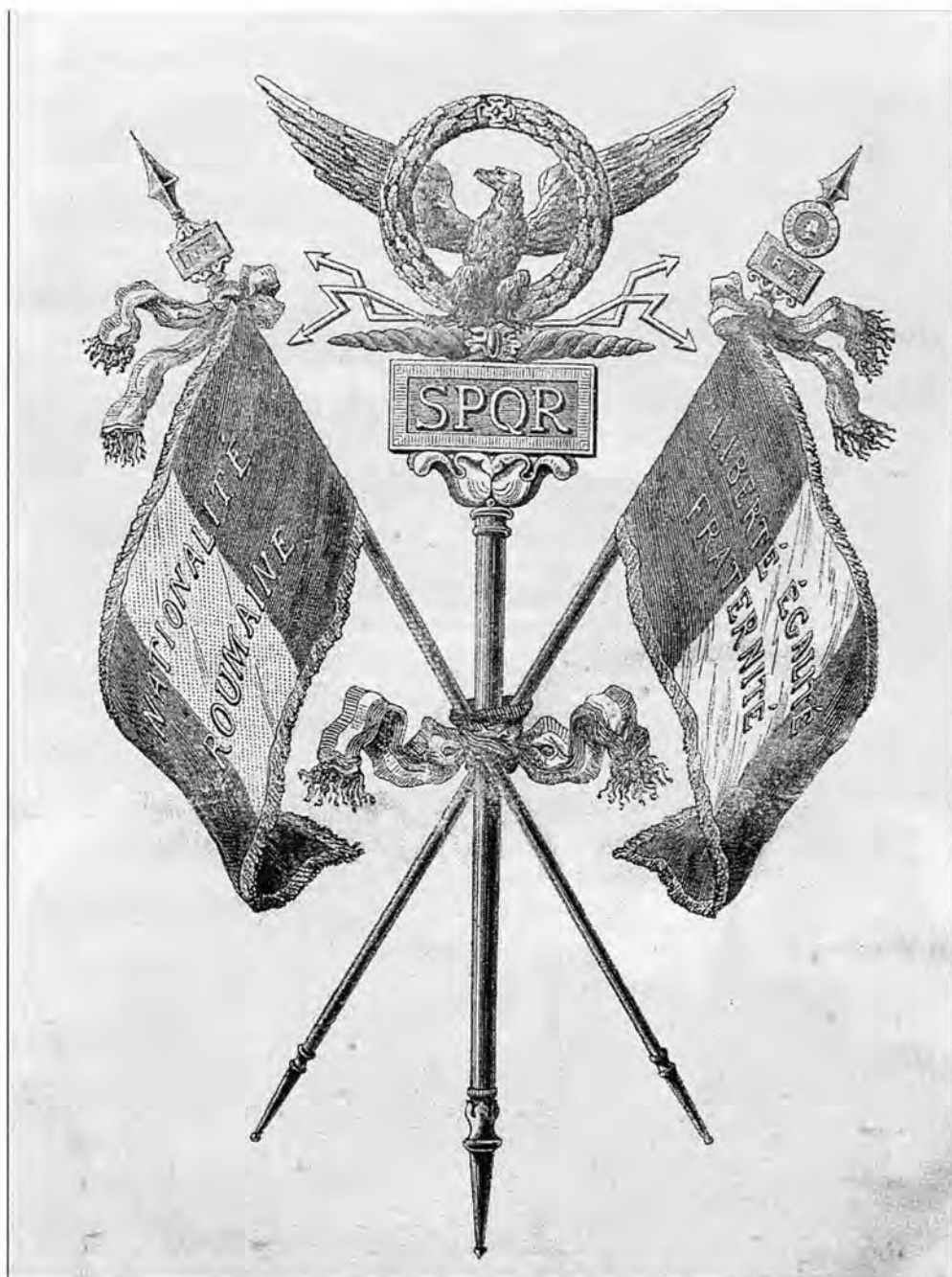
L'ILLUSTRATION, JOURNAL UNIVERSEL.

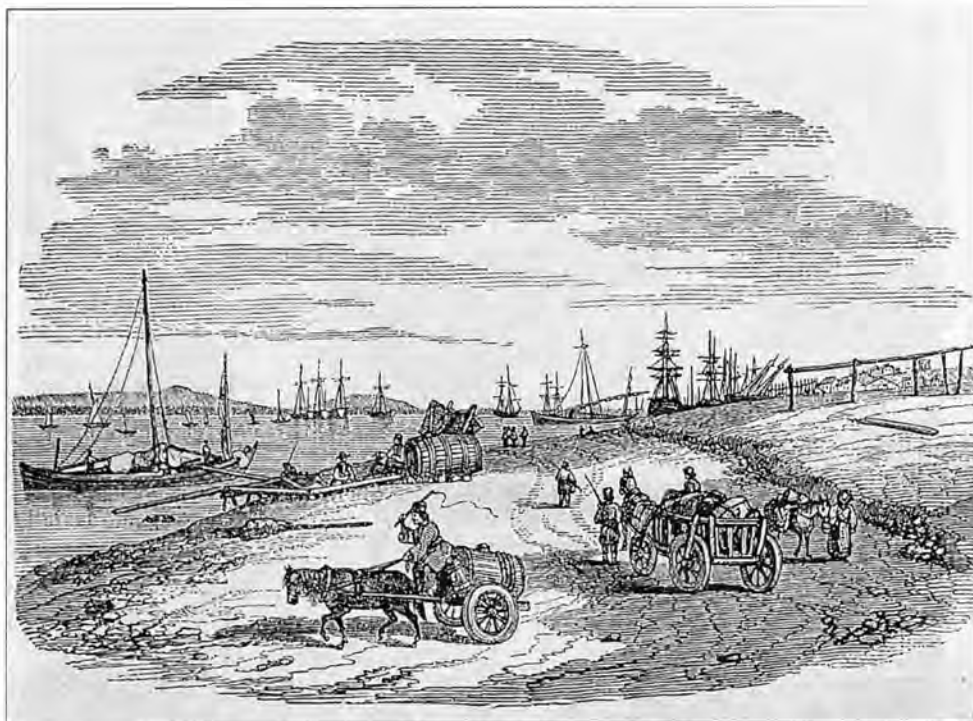
ALBUM MOLDO-VALAQUE.

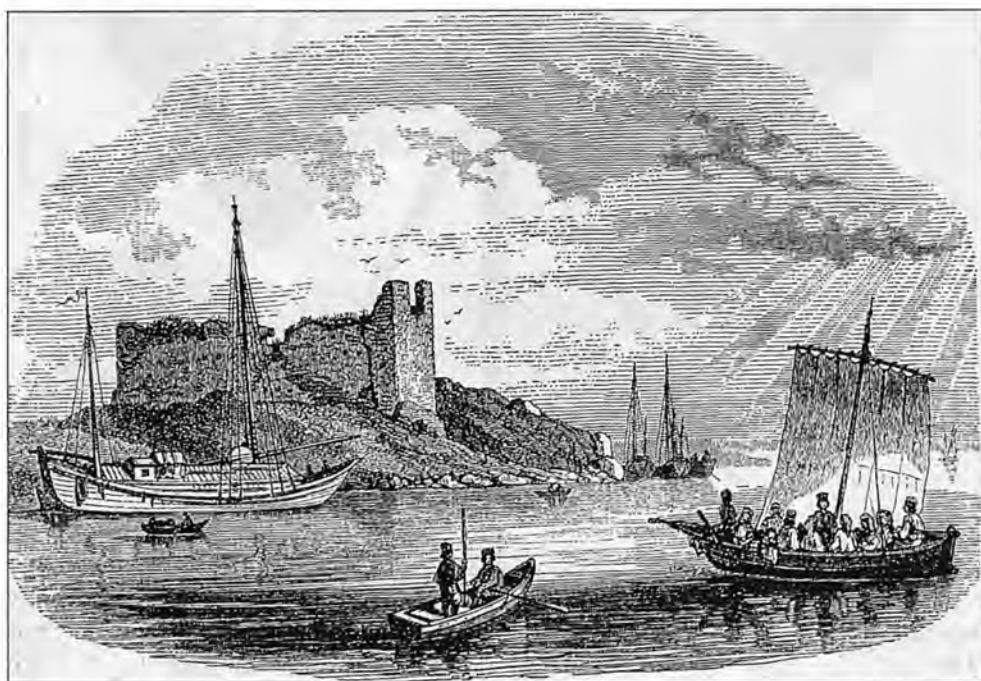
Coperta a patra a publicației „Album Moldo-Valaque”, 1848.

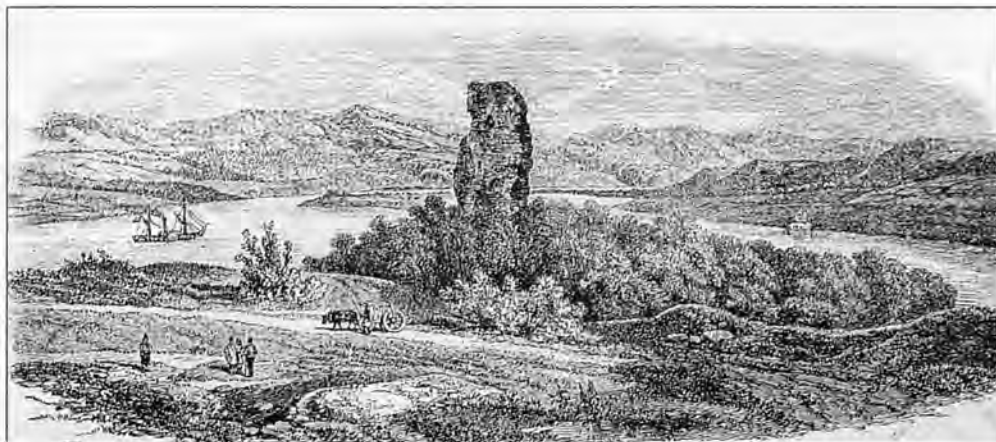
Frontispiciul publicației „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Portul Brăila, după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

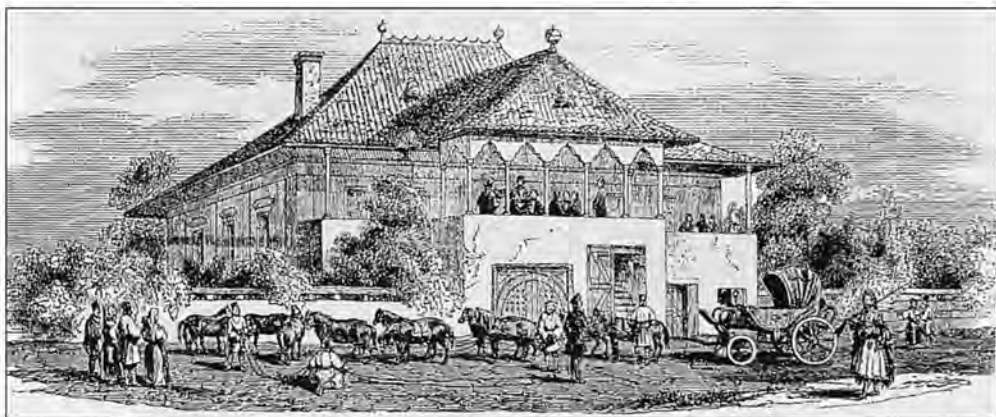
Ruinele fortului Sf. Gheorghe la Giurgiu după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

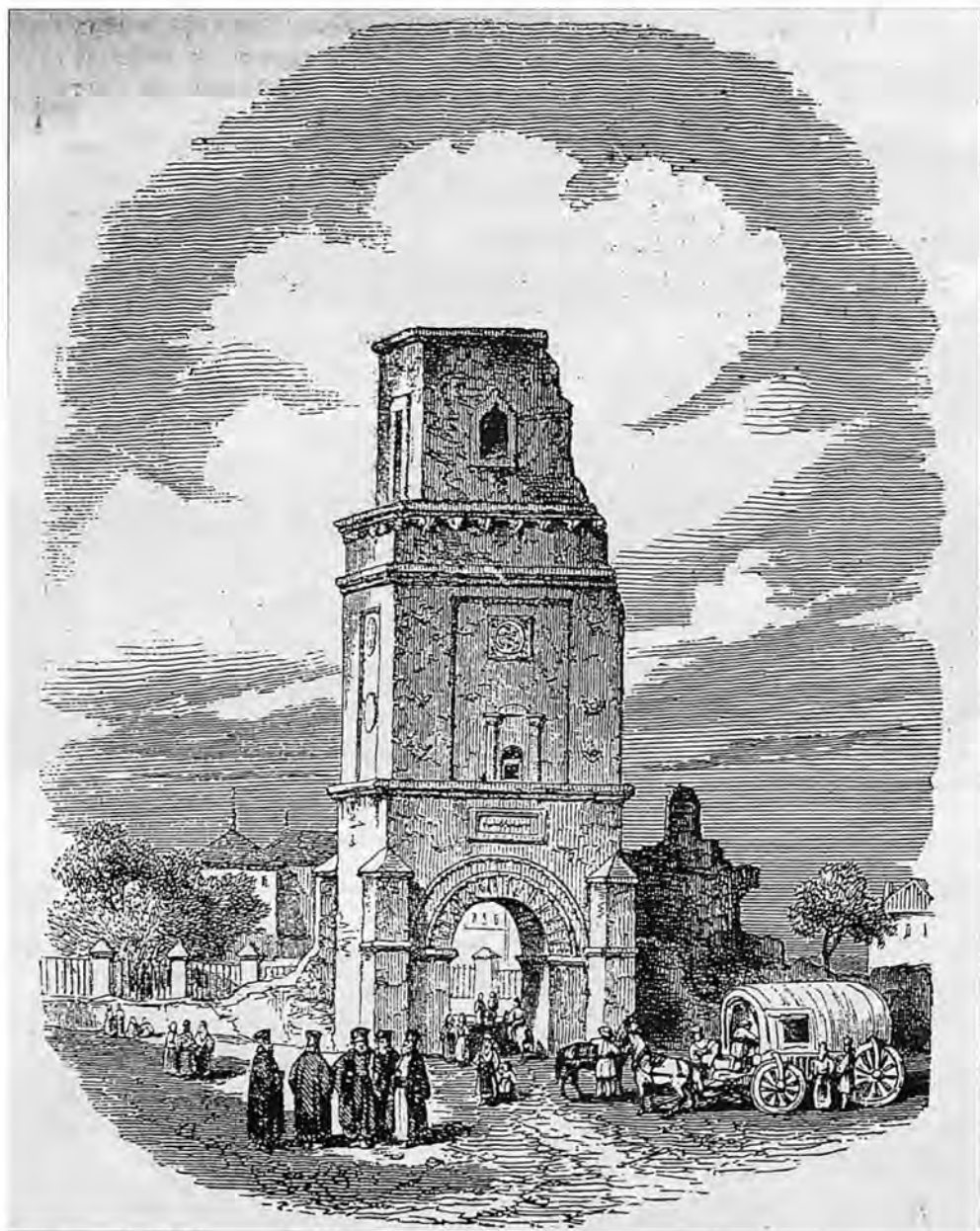
Resturile turnului lui Septimiu Severus și piciorul podului lui Traian, la Dunăre, autor necunoscut, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Un consul general străin în călătorie, stația de poștă de la Călugăreni, după un desen de Charles Doussault, în „Album Moldo-Valaque” 1848.

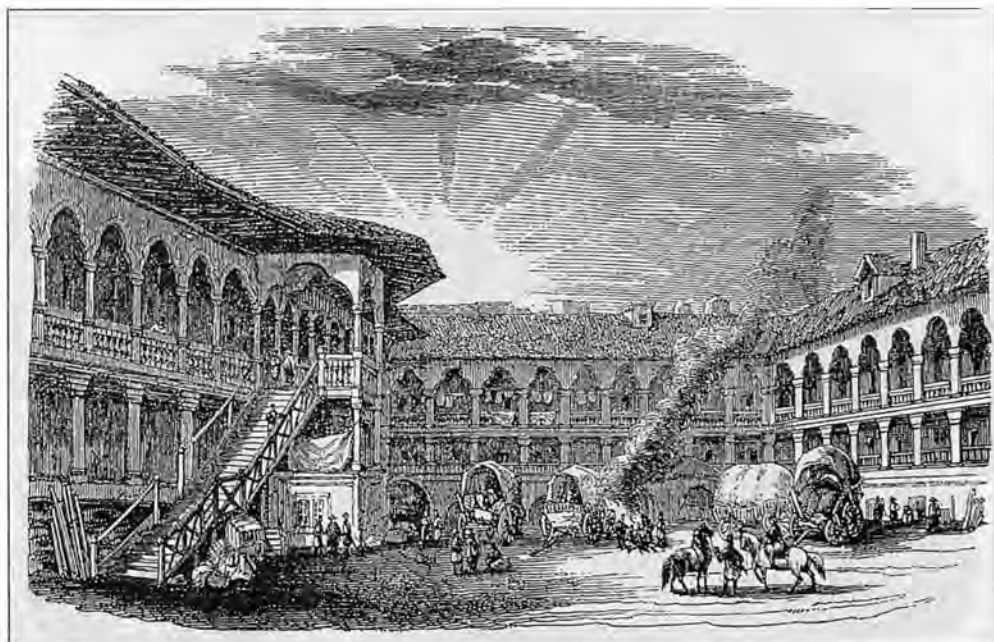
O stație de poștă în Principatele Române, după un desen de Charles Doussault, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Turnul Colței, după un desen de Charles Doussault, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

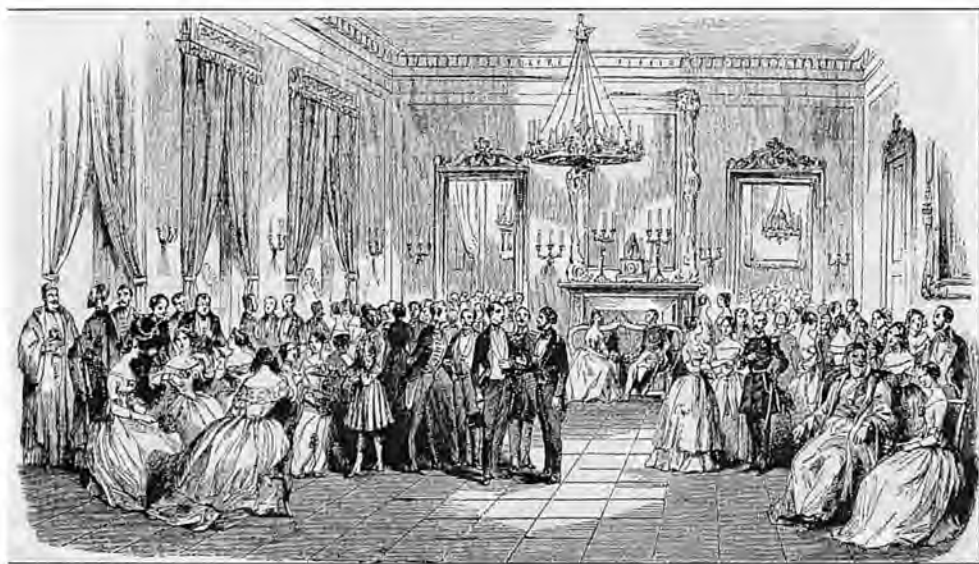
Biserica și hanul Sf. Gheorghe din București, după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Hanul lui Manuc, după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

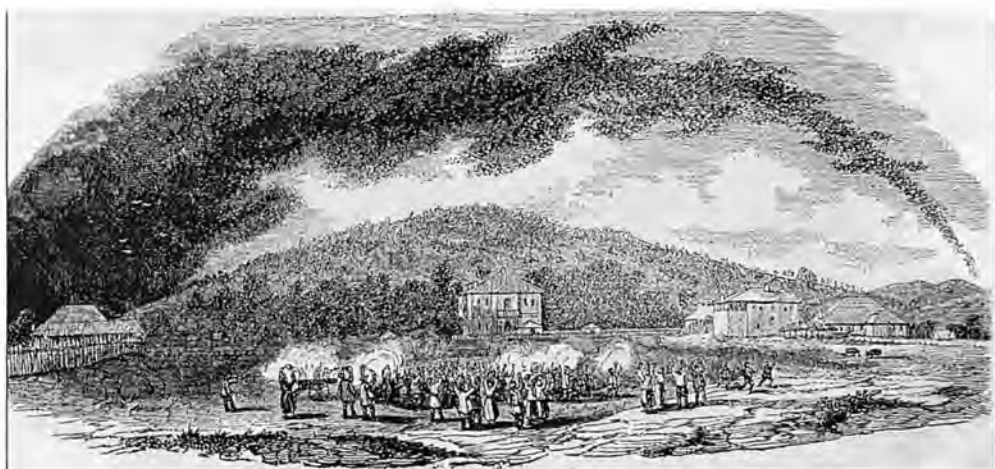
Steaua de sărbătore Crăciunului în București, după un desen de Charles Doussault, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

O serată la prințul domnitor la București, după un desen de Charles Doussault, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Ruinele cetății Târgoviștei, vechea capitală a Țării Românești, autor necunoscut, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

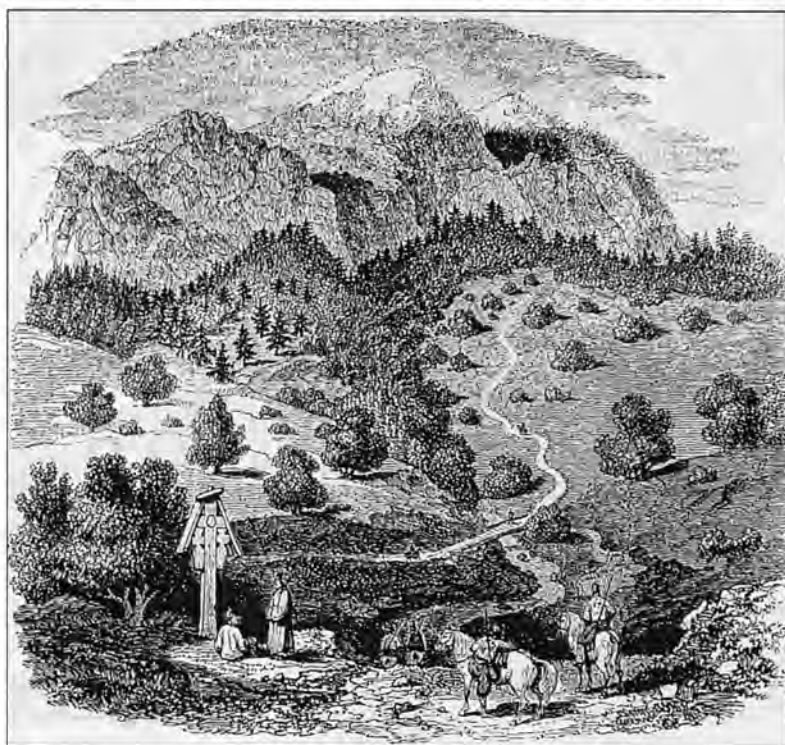
O invazie de lăcuste, autor necunoscut, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Dorobanți de județe din Romanai, Târgoviște și Slatina, după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Mocani (păstori transilvăneni), după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

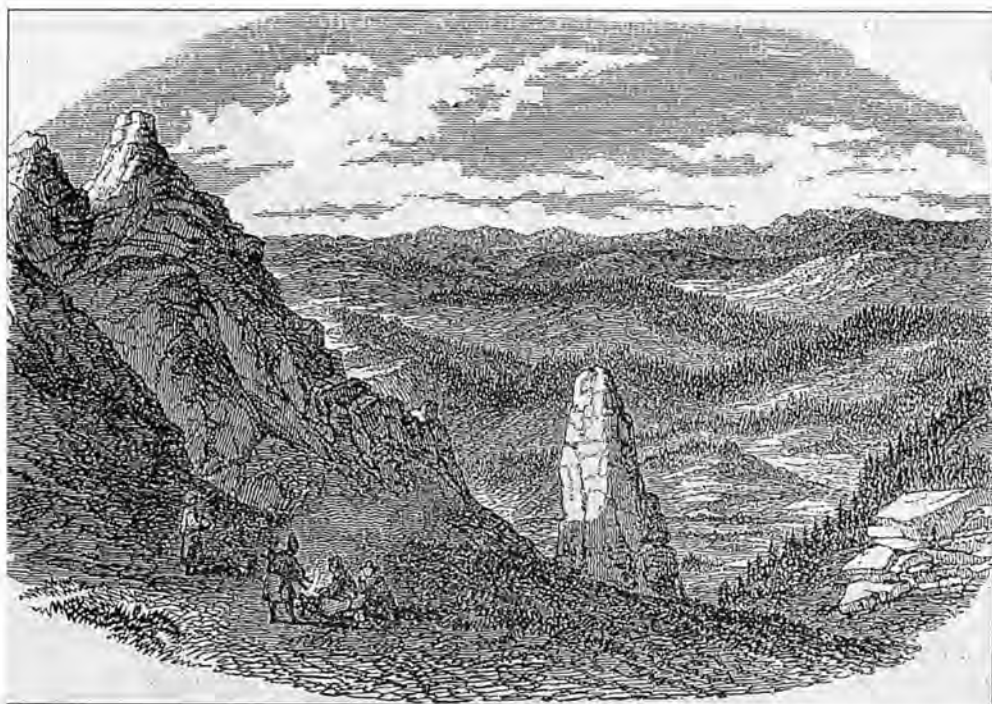
Vârful Bucegilor, după un desen de Charles Doussault, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Călugăr din Moldova, după un desen de Charles Doussault, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

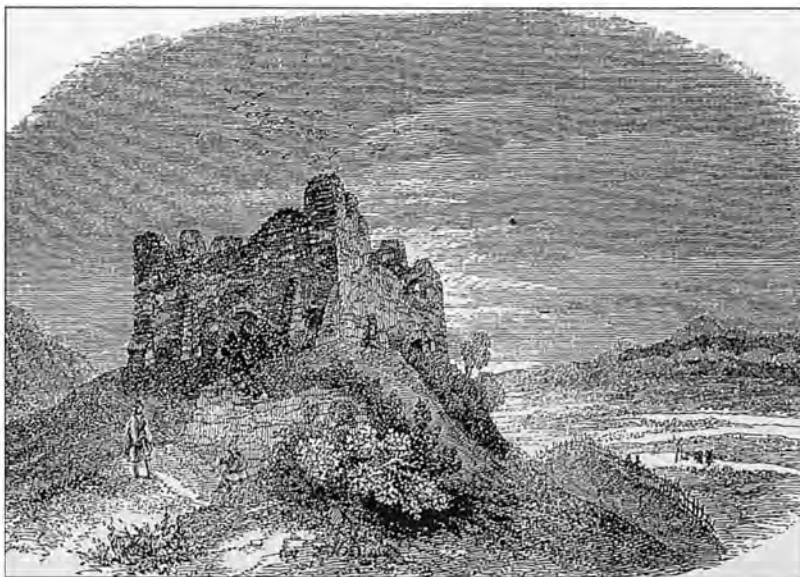
Călugăriță din Moldova, după un desen de Charles Doussault, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Vârful Panaghia din Carpații Orientali, după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Mănăstirea Neamț, după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

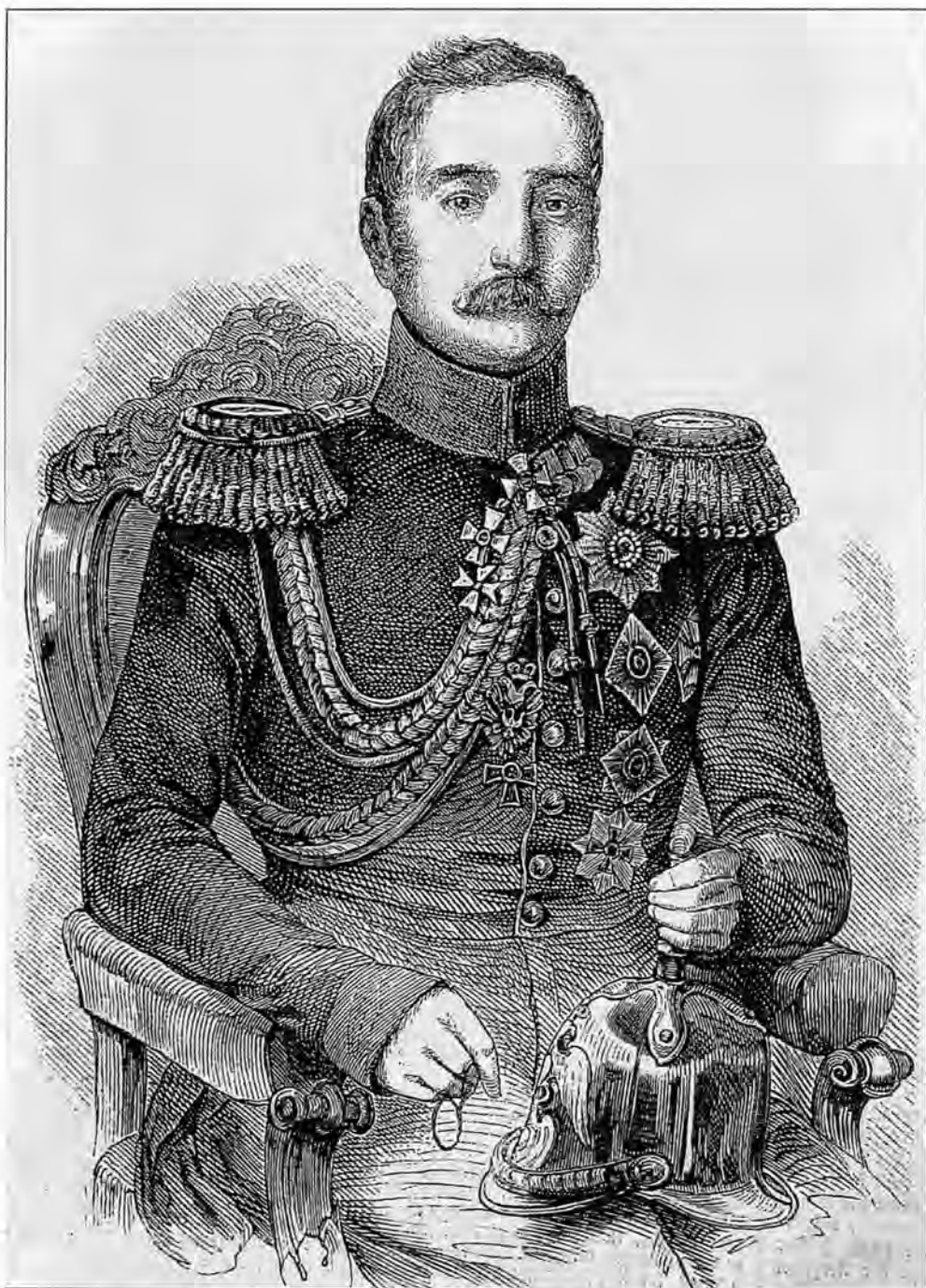
Cetatea Neamțului, după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Iași, capitala Moldovei, după un desen de Michel Bouquet, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

Iași, desen de James Henry Skene, litografiat de Samuel S. Smith, în volumul *The Frontier Lands of the Christian and the Turk, Comprising Travels in the Regions of the Lower Danube in 1850 and 1851* (London, 1853).

General aghiotant baron Aleksandr Nikolaevici Lüders, în „Illustrierte Zeitung”, nr. 574/1 Juli 1854.

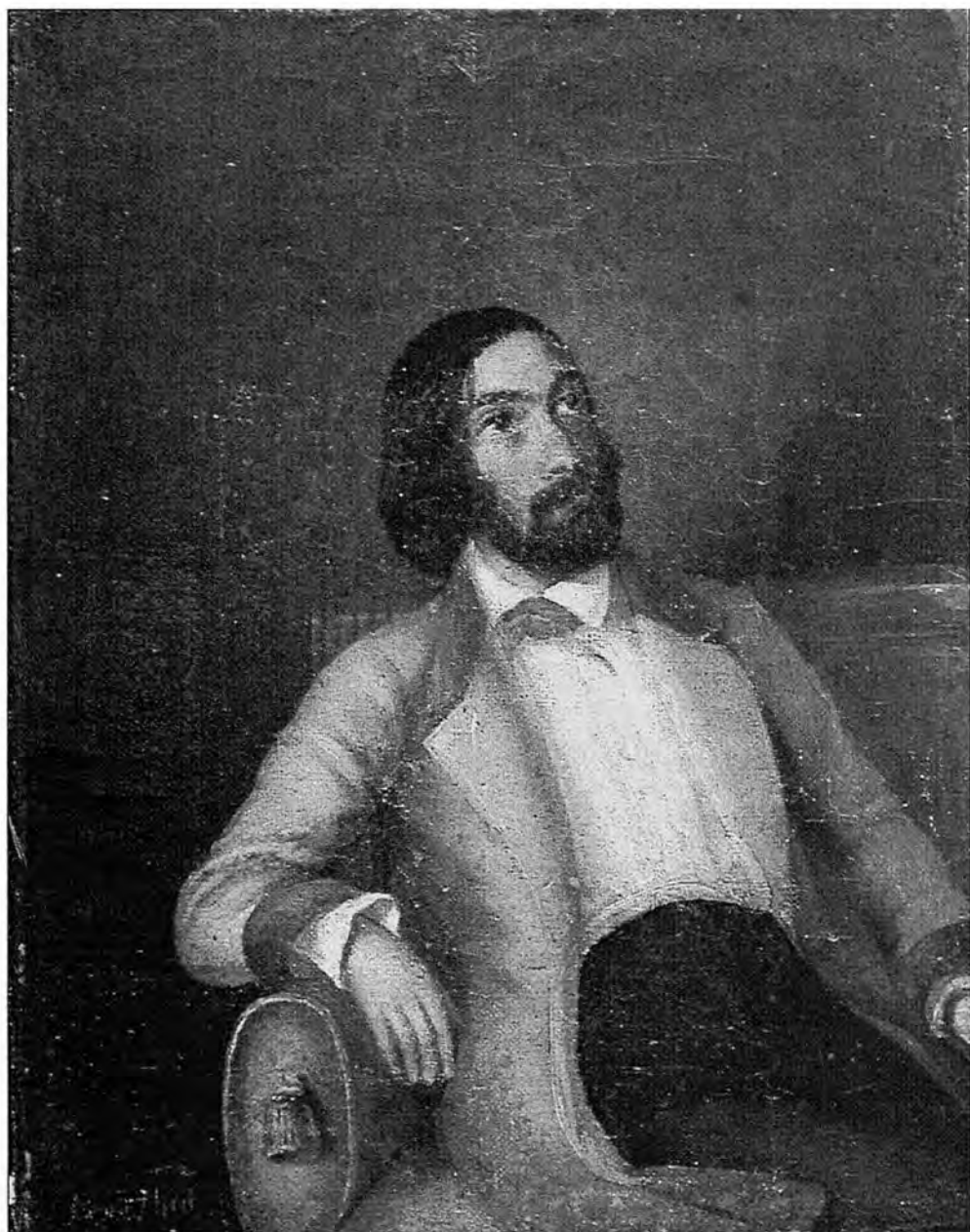
General maior N.F. Engelhardt, fotografie de Carol Szathmari, 1854, Biblioteca Academiei Române.

Omer Paşa, desen executat în 1848, de Constantin Daniel Rosenthal, în carnetul lui Abdolonyme Ubicini şi reprodus în „L’Illustration”, nr. 555/15 Octobrie 1853.

Nicolae Bălcescu, dagherotip, c. 1851, Bibiloteca Academiei Române.

C. A. Rosetti, portret de Constantin Daniel Rosenthal, ulei pe pânză lipită pe lemn, Muzeul Municipiului București, Secția Artă.

Avram Iancu, litografie de Ioan Costandea, Biblioteca Academiei Române.

Kossuth Lajos, în „L’Illustration”, nr.454/6 Novembre 1851.

Kossuth Lajos la mormântul maghiarilor căzuți în lupta dela Căpâlna, în „Illustrirte Zeitung”
nr. 316/21 Juli 1849.

Înrolarea honvezilor, în „Illustrirte Zeitung”, nr. 315/14 Juli 1849.

Militari maghiari, în „Illustrirte Zeitung”, nr. 318/4 August 1849.

Tabăra maghiară: artilerie de miliție, artilerie de linie, gardă națională rurală, ofițer din garda națională mobilă, comandant din garda națională rurală, cavalerie de linie, husar, în „L'Illustration”, no. 298/11 Novembre 1848.

Honved, acuarelă de Domokos Imre.

Generalul Richard Debaufre Guyon, voluntar irlandez în armata revoluționară maghiară, ulterior intrat cu același grad în armata otomană, cu care a luptat în Războiul Crimeii sub numele de Kurschid Pașa sau Guyon Pașa, acuarelă de Domokos Imre.

Arthur Görgey, comandant suprem al armatei maghiare, în „Illustrierte Zeitung”, nr. 315/14 Juli 1849.

General Iosif Bem, litografie de Villain, Biblioteca Academiei Române.

Capitularea generalului Görgey la Șiria, în „Illustrierte Zeitung”, nr. 331/3 November 1849.

Intrarea în Pesta a trupelor cesaro-crăiești conduse de generalisimul Haynau, în „Illustrierte Zeitung”, nr. 319/11 August 1849.

General de artillerie baron Julius Jacob von Haynau, generalissim al armatei austriece în Ungaria,
în „Illustrierte Zeitung”, nr. 314/7 Juli 1849

**General de artilerie baron Wohlgemuth, guvernator militar al Transilvaniei, în „Illustrierte Zeitung”,
nr. 319/11 August 1849.**

Franz Joseph I, tânărul împărat al Austriei, în „Illustrierte Zeitung”, nr. 288/6 Januar 1849.

Baronul Josip Jellačić, ban al Croației, în „L'Illustration”, no. 298/11 Novembre 1848.

Scut de onoare pentru baronul Jellačić, ban al Croației, executat de Franz Schiffer, argintar al Curții cesaro-crăiești și al orașului Viena, în „Illustrierte Zeitung”, nr. 328/13 October 1849.

Timișoara, în „Illustrierte Zeitung”, nr. 318/4 August 1849.

Târgu Mureș, în „Illustrierte Zeitung”, nr. 305/5 Mai 1849.

General Gheorghe Magheru, litografie de Petre Mateescu, 1848, Biblioteca Academiei Române.

Eliberarea prizonierilor din cazarma cavaleriei la București, în „Illustirte Zeitung”, nr. 316/21 Juli 1849.

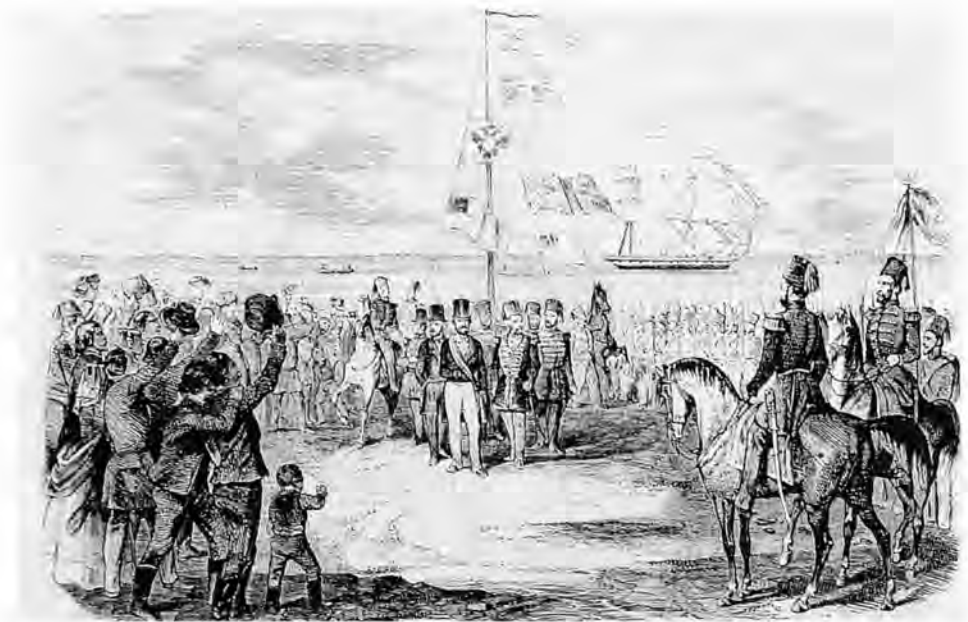
Proclamarea Constituției românești, în „Illustirte Zeitung”, nr. 317/28 Juli 1849.

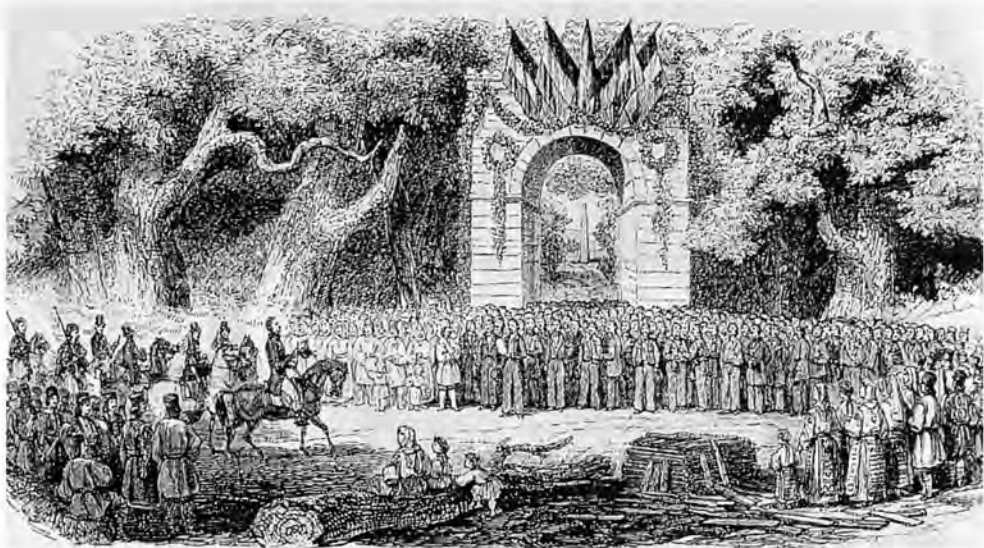
Statuia Libertății din Piața Vorniciei, în „Illustirte Zeitung”, nr. 317/28 Juli 1849.

Primirea la Giurgiu a lui Suleiman Paşa, comisarul extraordinar al Porţii, în „Illustrirte Zeitung”, nr. 317/28 Juli 1849.

Primirea la Giurgiu a lui Suleiman Paşa, comisarul extraordinar al Porţii, în „Illustirte Zeitung”, nr. 317/28 Juli 1849.

Sărbătoarea muncitorilor francezi într-o pădure românească, după un desen de Charles Doussault, în „Album Moldo-Valaque”, 1848.

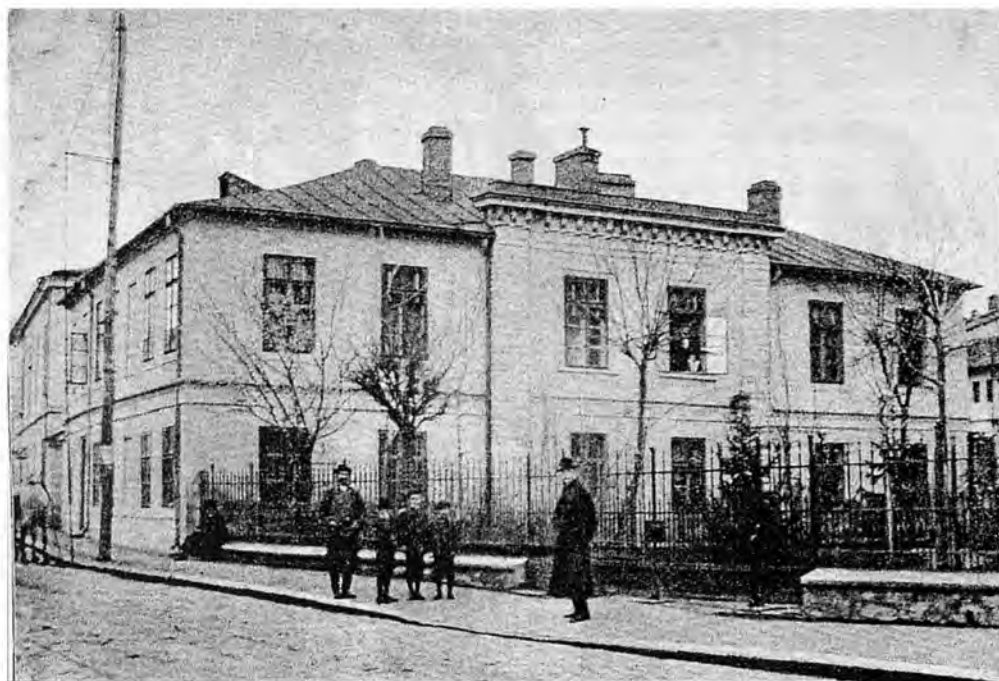

Suleiman Paşa, portret de Constantin Daniel Rosenthal în „Illustrierte Zeitung”, nr. 316/21 Juli 1849.

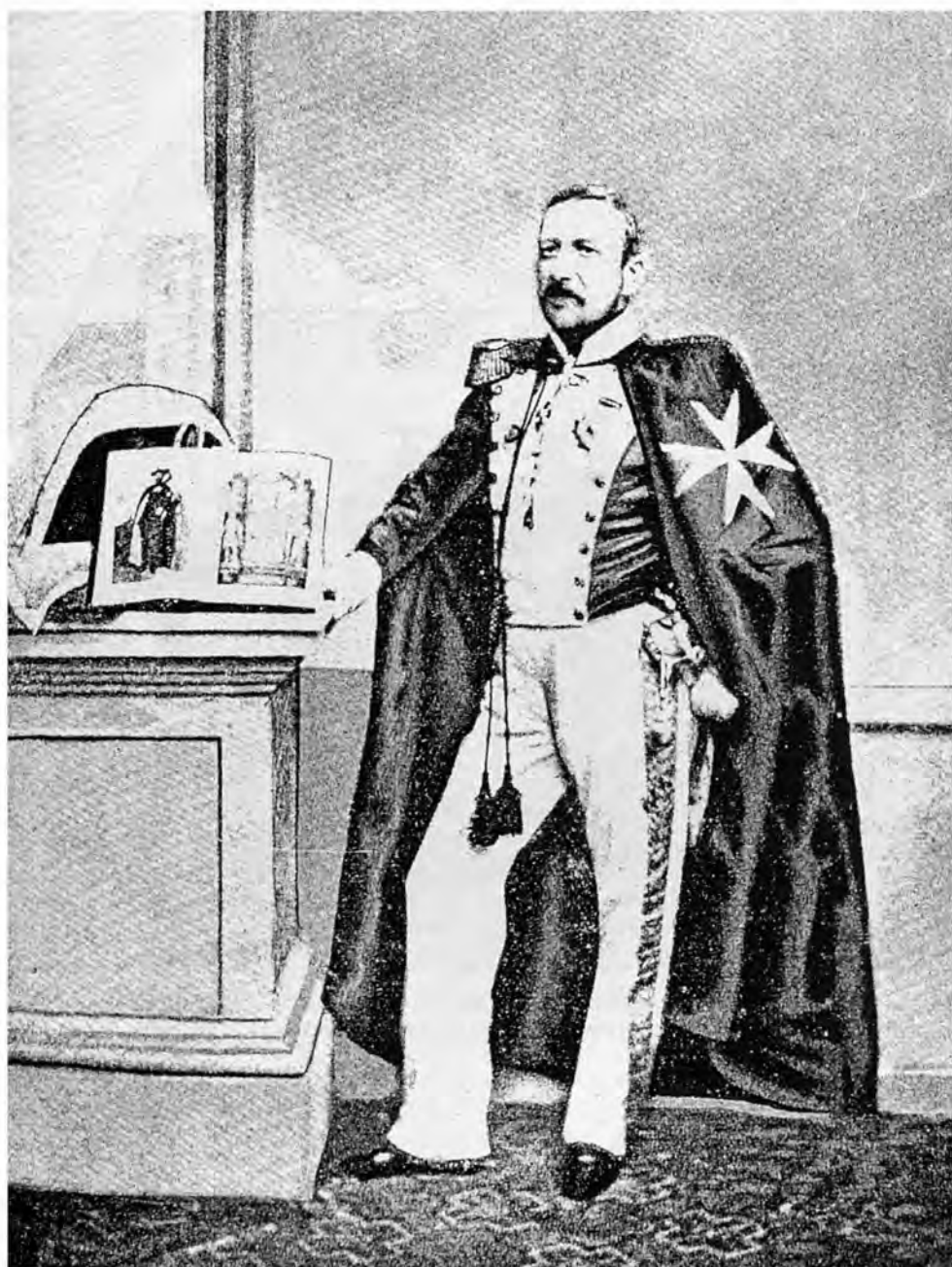

R. Neumeister.

Rudolf Neumeister, in *Erinnerungen eines Diaspora-Geistlichen*, Potsdam [1900].

**Casa parohială a bisericii evanghelice din București (Strada Luterană nr. 12),
în *Erinnerungen eines Diaspora-Geistlichen*, Potsdam [1900].**

Karl Bernhard Max von Meusebach, Consulul general al Prusiei la București,
în *Erinnerungen eines Diaspora-Geistlichen*, Potsdam [1900].

FELIX PIGEORY

(1806–1873)

Născut la Paris în 1806 și înzestrat inițial cu înclinații literare, Felix Pigeory s-a îndreptat însă către arhitectură, domeniu în care a devenit unul din practicanții de frunte. În această calitate, s-a remarcat prin câteva realizări notabile, între care restaurarea unui vechi monument istoric biserica Saint-Fiorentin (departamentul Yonne), construcția unei serii de minihoteluri în stil renascentist pe strada Tivoli din capitala Franței, precum și printr-un proiect foarte documentat, realizat în 1851, de refacere a Halelor Centrale. Pentru toate aceste realizări, el a primit titlul de arhitect al orașului Paris, calitate în care a coordonat realizarea unui impresionant repertoriu al *Monumentelor din Paris*, veritabilă sinteză a arhitecturii politice, civile și religioase din metropolă în timpul lui Ludovic Filip, lucrare editată în două volume în 1847 și 1848. Prezentarea personalității arhitectului francez ar fi incompletă dacă nu am aminti că în 1850, a fost fondatorul prestigioasei publicații „Revue des beaux-arts”, îndeplinind funcția de redactor-șef până în 1859. Moare tot la Paris, în 1873.

Împătimit al călătoriilor de informare, de preferință în Orient, Pigeory a căutat să confere voiajului său din 1850 și un caracter oficial, beneficiind în acest sens de o scrisoare de acreditare din partea Ministerului de Interne și de o recomandare din partea Ministerului de Externe, către agenții consulare francezi din zonă. Rezultatul călătoriei s-a concretizat într-un volum, apărut la Paris, patru ani mai târziu: *Les pèlerins d'Orient. Lettres artistiques et historiques sur un voyage dans les Provinces Danubiennes, la Turquie, la Syrie et la Palestine*.

În cadrul acestui voiaj amplu până în Siria și Palestina, trecerea sa prin spațiul românesc, desfășurată în intervalul aproximativ 14–25 august (ș.n.) 1850 a cuprins în cele circa 11 zile vizitarea orașelor Giurgiu și București, și o excursie în munți (cel mai probabil în aria Târgoviște – Valea Prahovei – Buzău), având ca punct final Galați, de unde călătorul s-a imbarcat pe vaporul austriac *Baron Stürmer*, care l-a dus la Constantinopol. Cele trei scrisori ce consemnează impresiile autorului sunt adresate unor personalități din lumea artistică, literară sau politică, cunoștințe personale ale acestuia, respectiv baronul Martineau des Chenez, F. De Brotonne, conservator la Biblioteca Sainte-Geneviève din Paris și Antoine de Latour, secretar personal al ducelui de Montpensier. Spre deosebire de alți conaționali sau peregrini de expresie franceză (A. Demidov, F. Colson, S. Bellanger, ș.a.) care au avut în genere o atitudine mai binevoitoare, cu un anume grad de toleranță față de ceea ce au întâlnit pe parcurs, Félix Pigeory este deosebit de critic. Spiritul său caustic, ironia mușcătoare nu iartă starea căilor de comunicație și a mijloacelor de transport, arhitectura și gradul de igienă și salubritate al orașelor vizitate, modul de alimentație și vestimentația autohtonilor. Singurele elemente care primesc o evaluare pozitivă din partea călătorului francez sunt spiritul ospitalier pe care îl manifestă românii și frumusețea peisajului. Unele descrieri ale orașelor (Galați de pildă) coincid, fără prea mari diferențe, cu însemnările făcute, la aceeași epocă sau mai înainte, de alți călători, de profesii diferite. În cunoscuta sinteză privind călătoria străini care au tranzitat spațiul românesc, Nicolae Iorga caracteriza în modul următor relația de călătorie a arhitectului francez: „Cu greu s-ar putea găsi despre noi o lucrare mai lipsită de înțelegere adevărată a situațiilor ca și de prețuirea cuvenită oamenilor decât aceea în care, la 1854, Félix Pigeory, arhitect al orașului Paris, însărcinat cu o misiune științifică privitoare la urmele de zidiri ale cruciatelor, înfățișează și călătoria sa prin Muntenia și apoi la Galați, făcută în 1850”¹.

Despre el au scris: N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a adăugită, vol. III, București, 1928, p. 283–286.

¹ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, vol. III, București, 1928, p. 283.

FELIX PIGEORY

O călătorie în provinciile dunărene²

Prima scrisoare

D-lui baron G. Martineau des Chenez

București, 17 august 1850

p. 3 Domnul fie lăudat, dragă prietene, iată-ne în fine la București! Hanul Brenner³ ne-a deschis ușa și am găsit acolo camere puțin prea apropiate precum și paturi care au oarece asemănare cu cele din bătrânul și bunul nostru Occident. Dar, înainte de a pune piciorul în acest oraș promis, câte furtuni, câtă tristețe, câte lipsuri suferite și amărăciuni îndurate! //

p. 4 Când, asemenea fiilor lui Iacob care plâneau odinioară la malurile Eufratului, am făcut halte penibile la marginea Dunării, epuizați, hămesiți de foame, încercând să ne apărăm împotriva țăntarilor care în această țară atacă nemiloși părul și pielea călătorului, călăuzele noastre ne șopteau: „Răbdare! Vă veți odihni la București!”

Ceva mai târziu, când ni s-a adus la masă salată de ceapă și icre negre în ulei și pepene verde mirosind a napi, ni se spunea pentru a ne încuraja să digerăm aceste produse barbare comestibile: „Vă veți consola curând cu bucătăria de la București!”.

Când am ajuns la Semlin⁴ sau la Orșova⁵, într-unul din acele adăposturi, cărora în chip mincinos li s-a atribuit numele de hotel, și am pătruns în ceea ce se cheamă dormitorul comun, care nu este altceva decât o cocioabă lungă și largă afumată de tutunul autohtonilor și unde țigani, albanezi, evrei, vagabonzi din cele

p. 5 cinci părți ale lumii, amestecați // pe rogojini infecte, călăuzele noastre, sesizând dezgustul pe care ni-l inspira un asemenea interior, se grăbeau să ne spună pe cel mai convingător ton:

„Veți fi întrutotul despăgubiți la București!”.

Și atunci, evitând acest hidos adăpost, am ieșit la ușa hotelului, ne-am învelit în mantale și, în speranța unei zile mai bune, ne-am petrecut noaptea sub cerul liber.

Da, sub cerul liber, căci acest cer oriental, presărat cu aștri de argint, plin de transparență și de azur, acest cer blând a fost singura consolare a inimilor noastre, unicul confident al visurilor noastre. În ziua următoare, la sculare, mâinile și fețele ne erau pline de pișcături. Ce conta! Am preferat aceste semne incontestabile ale trecerii țăntarilor decât contactul cu țăranii de la Dunăre.

² Traducerea s-a făcut după Félix Pigeory, *Les pèlerins d'Orient. Lettres artistiques et historiques sur un voyage dans les Provinces Danubiennes, la Turquie, la Syrie et la Palestine*, Paris, E. Dentu, Libraire editeur, 1854, p. 3–55.

³ Este vorba de așa-numitul han german (sau al lui Brenner), situat pe actuala stradă Smârdan, și care în 1863, după moda timpului și-a schimbat numele în hotel. Cf. George Potra, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, 1985, p. 149.

⁴ Oraș în Serbia, port la Dunăre.

⁵ Orșova, oraș, jud. Mehedinți, port la Dunăre.

Dar acoperișurile din Giurgiu⁶ se profilau la orizont. Giurgiu este orașul românesc care, aflat pe malul stâng al Dunării, se învecinează cu Rusciuk, orașul turc⁷ aflat pe malul celălalt. Ne aflăm // în prezența a două civilizații, dar vai, ce fel de civilizații! București, situat în interiorul țării, nu este separat de Giurgiu decât de o distanță mică; cel puțin așa ni s-a spus. p. 6

Vă scutesc de descrierea Rusciuk-ului pe care din fericire pentru mine nu îl cunosc, dar trebuie să-mi oferiți satisfacția de a spune un cuvânt despre Giurgiu. Ei îl numesc oraș! Ei bine, imaginați-vă cel mai mizerabil târg⁸ din cea mai înapoiată dintre provinciile noastre și veți fi încă departe de adevăr. Închipuți-vă o aglomerație fără artă, fără rânduială, de colibe făcute din lemn, deschise oricui și cea mai mare parte așezate ca prăvălii, asemenea cu tarabele unde se vând țesături, mărunțișuri și haine vechi în jurul halelor din suburbiile noastre. Acesta este Giurgiu și cartierele sale comerciale, pe care le-am străbătut în vreo două ore, în mijlocul unui praf care te orbește și pe o căldură de treizeci și cinci de grade și toate acestea pentru a descoperi faimoasa trăsură care trebuia să ne ducă la București. //

Ghidul nostru, un impostor de frunte asemenea tuturor celor din tagma sa, vorbea într-un amestec bizar de italiană, română și greacă, iar din frazele care se scurgeau din gura lui cu o extremă volubilitate n-am reținut și înțeles decât două cuvinte: *o căruță frumoasă*⁹. p. 7

Repetă atât de des aceste două cuvinte încât, de această dată, ajunseseam să fiu aproape convins că o să dispunem de o trăsură bună, uitată în acest capăt de lume de vreun pair al Angliei sau vreun baron german. Și întrucât imaginația mea se puse în mișcare, ea schiță, în fața ochilor mei, un vehicul din vremurile de odinioară, destul de încăpător, cu arcuri bune, care desigur, nu mai era la modă, dar, în schimb era garnisit cu perne moi. Mirajul a durat doar până când *căruța cea frumoasă* apără în fața ochilor noștri.

Jalnica căruță, ilustrată de Scarron¹⁰ în *Eneida*¹¹ sa era un car triumfal în comparație cu vehiculul înspăimântător care se oferea privirilor noastre. Acesta era orice doriți dvs.: un tomberon, un cărucior, un coș cu salată, orice cu excepția unei trăsuri destinate unor ființe // umane, și mai ales unor ființe care trebuiau să o plătească foarte scump. Arcuri, lipsă! Banchete, idem! Scăriță – zero! Fân sau paie – absență completă! Pentru a intra în vehiculul valah trebuie escaladată roata, iar mizerabilul nostru conducător mai are și neobrăzarea de a repeta, frecându-și mâinile de satisfacție: *bună căruță!* p. 8

Din fericire, aveam cu noi bagaje; ca atare cufărul meu, împreună cu cel al tovarășului meu <de drum>, dl. Ernest Chaudet, încărcate în prealabil în căruță, ne-au servit drept scaune. O veste neplăcută: călătoria, care inițial trebuia să dureze douăsprezece ore și să coste doi ducați de aur sau douăzeci și patru de franci, a

⁶ Ghiurgevo.

⁷ Rusciukul era sub stăpânire turcească.

⁸ bourg.

⁹ Bella carrousa.

¹⁰ Paul, Scarron (1610–1666), poet și romancier, autorul stilului burlesc în literatura franceză medievală.

¹¹ *Eneida*, poem de Virgiliu, atribuit în mod greșit de autor lui Scarron.

devenit brusc mai lungă, ceea ce necesita un ducat în plus. Era o excelentă ocazie de a plăti călăuzele în poştalionul nostru, pocnindu-i cu o nuia verde pe spinare; am renunţat însă, fiind prea grăbiţi să părăsim Giurgiu.

Am plecat deci în cursul uneia din acele admirabile nopţi orientale, care compensează în chip indiscutabil ziua. Cei patru cai mici româneşti, de o ardoare p. 9 fără pereche, ne antrenară pe // traseul poştalionului, mâncând pământul cu picioarele lor de oţel şi făcând să se învârtă praful în jurul nostru. Trebuie să vă mai spun că acest așa-zis „drum mare” este imaginea fidelă a obiceiurilor şi moravurilor locuitorilor acestei ţări. Cursul acestui drum, deschis pe câmpuri frumoase şi largi, nu are nimic de-a face cu arta şi tradiţiile savante ale inginerilor noştri de poduri şi şosele. Aceasta deoarece el urmează cu o docilitate scrupuloasă conturul terenului; căci urcă, coboară, se înclină şi se îndreaptă în funcţie de undulările pământului. Aici drumul se lărgeste la proporţii gigantice, acolo el se îngustează şi adesea nu măsoară decât câţiva metri. De altminteri călătorului i se prezintă trei sau patru căi de urmat, iar alegerea uneia dintre ele depinde de fantezia vizitiului şi de bunul plac al turistului. Aceste patru făgaşuri, din care cel puţin trei sunt impracticabile ca urmare a surpărilor, a ploilor sau a altor accidente, aşadar aceste patru drumuri duc la Bucureşti.

Nu făcusem decât câţiva kilometri de la Giurgiu, când căruţa noastră fu p. 10 întâmpinată de un individ cu o mină destul de acră. Dacă // n-ar fi fost vârsta şi statura sa destul de pipernicită, l-am fi putut lua drept un tâlhar la drumul mare. Dar bordeiul jumătate îngropat în pământ de unde bătrânul tocmai ieşise, pasul nesigur precum şi politeţea deosebită ne făcură să presupunem că era un cerşetor, drept care fiecare dintre noi duse mâna la portofel.

„Să nu vă înşelaţi, ne spuse atunci ghidul, nu este un sărac persoana care este în faţa dvs., ci este funcţionar al guvernului român”.

Era vorba într-adevăr de paşapoartele noastre şi de plictisitoare formalitate a vizei.

În ciuda avertismentului călăuzei noastre, nu ne înşelasem întrutotul. De abia îşi încheiase rolul funcţionarul, că locul său fu luat de cerşetor şi pentru o modestă monedă de douăzeci de parale aruncată în mâna care se întindea spre noi, el se plecă în genunchi şi ar fi fost capabil să se şi înhame la trăsură dacă am fi dorit-o.

La orele zece seara făcurăm o primă oprire în câmp: doar zurgălăii atelajului, p. 11 precum şi zgomotul cuvintelor tulburau // liniştea nopţii. Ici şi colo, puţuri, săpate de o manieră primitivă în pământ, cu margini de lemn şi cu o găleată fixată la capătul unei frânghii lungi, ne invitau să ne răcorim. Către miezul nopţii, ne fu permisă o nouă haltă, de data asta mai lungă decât prima, căci caii au fost deshămaţi, iar noi am primit dreptul de a dormi până la ora două.

Dar unde să dormi? Ce-i drept, la mică distanţă de drum se afla ceva care semăna cu un han şi unde, în ciuda orei înaintate era un vacarm imposibil de descris. Turci, albanezi, români, Țigani, cântau la vioară, băteau într-o tobă, alţii suflau infernal din cimpoi, cântau, urlau, scoteau sunete care nu aveau înţeles în nici o limbă. Totuşi oboseala care ne cuprinsese era atât de mare, iar nevoia de somn atât de acută, încât ne-am îndreptat în chiar mijlocul acestei trupe diabolice pentru a ne arunca pe un pat Țărănesc acoperit cu o pătură mizerabilă, când un grec,

care din întâmplare se afla acolo și care știa franceza, ne spuse: // „Renunțați să vă p. 12 mai culcați aici, vă veți îmbolnăvi serios în vreo opt zile”.

Apoi, făcându-și loc printre cântăreții și muzicanții în zdrențe, ne conduse la domiciliul său, situat în apropiere. Două persoane, încă frumoase, soția și sora sa, îl așteptau așezate într-o manieră orientală.

Aici, cel puțin datorită bunăvoinței acestui descendent al lui Alcibiade¹² și Cineas¹³ am putut să ne hrănim puțin și să ne odihnim sărmenele capete fără a fi deranjați.

Era ultima noastră etapă înainte de obiectivul atât de dorit al pelerinajului nostru. La prima apariție a zorilor, am observat grupuri de acoperișuri ascuțite, acoperite cu tablă și care de la distanță scânteiau sub focurile aurorei asemenea unor discuri de argint. Câteva locuințe îndepărtate, ici și colo, ne anunțau apropierea a ceea ce se cheamă un oraș mare; în fine, aveam să vedem capitala Țării Românești. La orele șase dimineața ne făceam intrarea în București și, după cum vă puteți imagina, noi doream, înainte de orice, să tragem la cel mai bun hotel //.

În lunga și lamentabila istorie a umanității, capitolul deziluziilor este cel care p. 13 ocupă cele mai multe pagini. Intram în București și, vai, deja cunoșteam acest oraș superb, îl știam pe dinafară.

Țânțarii care ne devoraseră pe malul Dunării, pepenii și salata din icre înegrite de la Semlin, răscrucile infecte și prăvăliuțele din Giurgiu nu erau decât avanposturile pleavei, ale hranei și ale aristocraticelor magazine din București.

Un compatriot, pe care afacerile l-au reținut mai mulți ani în acest oraș, rezumă astfel deliciile acestui colț favorit al cerului: „Aici noi frământăm iarna noroiul pe care îl înghițim vara în molecule”.

Din această cauză toți grecii, toți evreii, toate călăuzele și toți hangii din lume n-ar fi reușit să ne rețină un sfert de oră în plus la București, dacă această capitală valahă n-ar fi beneficiat de prezența unuia din acești oameni, care în aceste îndepărtate coclauri, reprezintă providența // pe pământ: vorbesc aici de dl. Huet¹⁴, p. 14 consulul Franței <la București>.

Cercetările arhitectonice pentru care venisem în Orient mi-au fost facilitate în chip particular de instrucția și bunăvoința acestui agent politic. De altfel, dl. Huet nu avea să fie singurul personaj important la care am găsit o ospitalitate demnă de patria absentă. Ieri am luat cina împreună cu el la prietenul și colegul său în diplomatie, dl. baron de Meussebach, consulul Prusiei. Dl. de Meussebach este un tânăr și excelent gentilom care adaugă bunelor maniere franceze acea afabilitate, i-aș spune mai curând bonomie, care nu alterează cu nimic spiritul.

Vinul de Rin și șampania franțuzească au fost singurele băuturi care au primit îngăduința să se afle pe masa baronului prusian, al cărui bucătar provenea în mod sigur din țara noastră. Aceasta deoarece acest prim dineu, oferit în modul cel mai cordial și acceptat cu o grabă care exprima îndelungatul nostru post, ne-a readus în memorie lista meniului de la Café de Paris și a condus la o mică împăcare cu localurile din București.

¹² Alcibiade (450–404 î.Hr.), general și om politic atenian, discipol al lui Socrate.

¹³ Cineas (?–278 î. Hr.), orator și filozof atenian, originar din Thesalia.

¹⁴ Albert Huet, locțiitor al consulului Franței la București, Eugen Poujade (între 28 iulie 1850–24 aprilie 1851).

D-l baron de Meussebach¹⁵, care părea să cunoască Țara Românească la fel ca și Prusia, mi-a declarat că voia să ni se alăture în excursiile noastre prin țară. Dl. Huet, la rândul său, ne-a copleșit cu bunăvoința sa. Iată deci că putem dispune de interpreți sau de însoțitori care nu ne vor lăsa în drum și care sunt suficient de capabili să ne consoleze pentru toți ghizii pe care i-am avut până acum.

În itinerarul meu era prevăzută o vizită în munții Carpați¹⁶, munți care constituie frontierele Țării Românești. Francezii aflați în drum spre Constantinopol trebuie să fi lăsat acolo semne ale trecerii lor, lucru care prezenta pentru mine marele interes de a le urma și releva. Pe de altă parte însă, obstacolele aproape insurmontabile ale călătoriei și informațiile pe care mi le-au furnizat o serie de francezi stabiliți aici, privind inutilitatea cercetărilor și pericolul acestei întreprinderi, m-au îndepărtat de la acest proiect. Ca atare nu am vorbit domnilor Huet și de Meussebach de această excursie în Carpați decât ca de o fantezie de călător, de departe ușor de executat, dar de aproape irealizabilă //.

p. 16 „– Nu este nici o problemă, spuse imediat spre marea mea surpriză, dl. Huet; nimic mai simplu decât această călătorie; vă voi însoți.

– În ceea ce mă privește, adaugă în același timp baronul de Meussebach, voi participa și eu”.

Se pare că, în cancelarie, tot ce ți se pare imposibil, se poate înfăptui. Nu cred în vrăjitoare, dar sunt obligat să cred în consuli.

Fără nici un fel de preliminar și fără nici o întârziere și aproape fără ca noi să ne ocupăm de vreo pregătire, s-a decis că cei doi consuli nu numai că vor dirija pașii și cercetările noastre în munții Carpați, dar, mai mult decât atât, ne vor conduce chiar până la Galați, de unde vom lua vaporul care să ne ducă la Constantinopol.

Măine, dl. baron de Meussebach va trimite un curier pentru a preveni funcționarii sau directorii poștelor din interiorul țării și pentru a ne pregăti popasurile. Precauție cu atât mai necesară cu cât ținuturile pe care urmează să le parcurgem sunt tot atât de sălbatice și de puțin civilizate, precum sunt de înfloritoare și civilizate cele de unde venim. Ei, ce facem, pornim ? //

A doua scrisoare

D-lui M. F. De Brotonne

p. 17

Conservator la Biblioteca Sainte-Geneviève

În Carpați, 22 august <1850>

Oricât aș fi fost de dornic de a înregistra scrupulos diversele etape ale călătoriei mele, nu aș putea, dragul meu bibliotecar, să datez altfel scrisoarea mea. Tovarășii mei de drum împreună cu mine ne aflăm la picioarele Carpaților, în curând vom fi chiar în Carpați, cu alte cuvinte în cel mai straniu ținut muntos, o

¹⁵ Anton baron de Meussebach, consul al Prusiei la București (1849–1852).

¹⁶ *Krapacs*.

zonă care nu seamănă câtuși de puțin cu maiestuoșii noștri Alpi sau cu Pirineii atât de pitorești. Înaintăm permanent, urcând și coborând culmile, sub conducerea d-lui baron de Meussebach, consul al Prusiei și sub protecția firmanului pe care i l-a eliberat Sublima Poartă. Consulul Franței, dl. Huet, trebuia să ne însoțească, dar în momentul plecării s-a răzgândit, și nu o dată, în timpul lungii și obositoare noastre călătorii de-a lungul strămtorilor și câmpurilor, am regretat că nu am urmat exemplul d-lui Huet.

Să nu vă temeți, deci că vă voi menționa numele satelor, al târgurilor, al cătunelor care s-au perindat succesiv sub ochii noștri. Aceste nume sunt atât de baroce, încât abia pronunțate se ștergeau la fel de repede din memoria mea la fel ca și amintirea modestelor locuințe care mi-au întristat privirea. Abia intrasem în munți, că deja regretul ne cuprindea sufletele.

Vasul care naviga pe Dunăre, ne-ar fi dus în câteva zile de la Giurgiu la Galați, // dar în loc de asta am preferat ca de la Giurgiu să facem o excursie în p. 19 interior și să mergem la București. De aici, cocoțându-ne pe munți și prin văi, oprindu-ne când la dreapta, când la stânga, trebuia ca urmând o linie oblică, să ajungem la Galați și să efectuăm astfel în unsprezece zile o călătorie care ar fi putut dura doar trei. Când călătorești de plăcere nu mai contează nici ritmul de mers, nici timpul și acesta a fost obiectivul nostru.

Nu cunosc într-adevăr existență mai nomadă și mai puțin sedentară, mai plină de neprevăzut și de surprize dezagreabile ca aceea pe care am dus-o noi, când pe culmile, când la poalele acestor munți românești. Am chiar certitudinea că dacă nu ne-am fi instalat comod în excelentul scaun de poștă al baronului de Meussebach, francezii ne-ar fi luat drept boemieni, italienii drept pierde-vară¹⁷, spaniolii de gitani, iar românii drept *figani*, căci, oricât vi s-ar părea de bizar există aici și nomazi și vagabonzi. În Țara Românească, la acest popor în general // lipsit de p. 20 vestimentație în partea de jos și de încălțări, există, ca și în alte părți, oameni cu picioarele goale.

Și atunci Bucureștii, această capitală pe care o lăsasem în urmă și pentru care, în primă instanță, nu avusesem decât un entuziasm reținut, ni s-a părut că acest centru al civilizației dunărene reprezintă un focar luminos. Din punctul meu de vedere, afundat într-un colț al trăsurii noastre, am început să mă gândesc la atitudinile prevenitoare, la privirile diverse de care beneficiază francezii în acest oraș al elitelor. În alte părți ale globului, această calitate de francez este un impediment notoriu, ea echivalând cu un certificat de bancnotă sau de socialism. La București, vezi foarte adesea oameni din țara noastră, vorbesc de oameni de conduită și de inteligență, care contractează alianțe magnifice, se căsătoresc cu fete de boieri, cu prințese ruse sau cu moștenitoare moldovence. Consulul anterior, d-l Poujade¹⁸, este acum soțul extrem de bogatei și încântătoare principese Ghica¹⁹ //.

¹⁷ *lazzarones*.

¹⁸ Pierre Eugene Poujade, consul al Franței în Principatele Române (1849–1854). Pentru prezentarea sa biografică și textul relației sale de călătorie, vezi volumul de față.

¹⁹ Maria Ghica, fiica banului Constantin Ghica, fiul cel mai mare al primului domn pământean Grigore IV Ghica. Căsătoria cu Eugene Poujade a avut loc în 1850 și a durat până în 1866, când Maria Ghica a murit la Torino.

p. 21 Dintre toate vizitele pe care le-am făcut la București, una din cele mai interesante a fost vizita mea de prezentare la Ahmed-effendi, comisar al sultanului și guvernator militar și civil al țării. Nu este nevoie, cred, să reamintesc evenimentele petrecute în Țara Românească²⁰ ca urmare a catastrofei noastre din februarie <1848>; dvs. știți deja că Rusia și Turcia, puteri protectoare²¹, au ocupat principatele care voiau să aplice capriciile baricadelor. Dacă generalul Lüdgers²² reprezintă pe împăratul Nicolae <I>²³, Ahmed-effendi este comisarul imperial al sultanului Abdul-Medjid²⁴ și aceștia nu sunt acolo doi dominatori prea severi.

Politețea franceză la un rus n-ar reprezenta ceva de mirare, dar am fost surprins, mărturisesc, de manierele curtenitoare ale lui Ahmed-effendi. Iată deci un barbar care ar putea da lecții de eleganță la numeroși oameni politicoși. Poate și noi, atunci când discutăm de ceea ce reprezintă islamismul, mergem un pic prea departe. Rafinații noștri din Paris își fac despre turci o idee // destul de inexactă; pentru ei un turc este un individ care nu mănâncă, nu se plimbă, nu se îmbracă ca toată lumea. Invariabil tipul său este negustorul de curmale.

p. 22

Ei bine, nimic mai puțin asemănător cu acest portret decât persoana lui Ahmed-effendi. Ironicii noștri parizieni ar fi foarte stânjeniți dacă ar putea nega vreo clipă idiomul său, căci acest mahomedan le vorbește limba la fel de bine și poate chiar mai bine decât ei.

O carte a unei franțuzoaice, devenită printr-un capriciu al soartei, soție de domnitor, *La Valachie moderne* a principesei Ghica²⁵ grupează detalii curioase și siluete foarte asemănătoare principalelor personaje care au jucat un rol în ultimele evenimente cărora principatele dunărene le-au servit drept teatru de acțiune. Nici Ahmed-effendi nu este omis din această serie de studii politice și filozofice. Ca urmare, nu voi relua, după schița făcută de principesa Ghica, aprecierea meritelor și elogiul calităților care îl caracterizează pe acest înalt funcționar turc. Voi spune doar că Ahmed-effendi, asemenea tuturor adevăraților // credincioși, la fel ca toți ceilalți slujitori zeloși ai lui Mahomed, își iubește țara cu pasiune. Dar el o iubește cu inteligență, știind să discearnă binele de rău, recunoscând obstacolele și abuzurile atunci când există și contând pe viitor pentru a le corija.

p. 23

În mijlocul strălucitului său stat major, trimisul sultanului, la fel de în largul său în salonul din București ca și în chioșcul său din Bosfor, susținea singur conversația în franceză și aceasta cu o grație, cu o ușurință și cu o alegere a cuvintelor suficiente pentru a ne surprinde și a ne fermeca. În tot acest timp, <servitorul> său albanez trecea de la un <invitat> la altul oferind cafea și lulele.

²⁰ Autorul se referă la revoluția de la 1848.

²¹ Formulare incorectă: numai Rusia era putere protectoare a principatelor, Poarta avea calitatea de putere suzerană.

²² Alexandr Nicolaevici Luders (1790–1874), general-aghiotant, comandant al trupelor ruse în principate în intervalul 1848–1852.

²³ Nicolae I Romanov, împărat al Rusiei (1825–1855).

²⁴ Abdul-Medjid, sultan al Imperiului otoman (2 iulie 1839–25 iunie 1861).

²⁵ Aurélie de Soubiran Ghica (1820–1904), franțuzoaică de origine, căsătorită cu Grigore Ghica (fiul domnitorului Grigore IV Ghica). Vezi date biografice și relatarea ei de călătorie în volumul de față.

Politețe gratuită, cel puțin pentru mine: ce să fac cu luleaua, căci <eu> nu fumez. La fel este și cu cafeaua, pe care realmente o ador cu condiția să fie limpede ca cea de la Tortoni²⁶ și nu plină de zaț cum o fac orientalii când te tratează. Cât despre el, Ahmed-effendi, acesta ne răspundea la toate întrebările, dând fiecăruia informațiile și amănuntele solicitate cu o ardoare destul de naturală pentru niște călători veniți // din fundul Occidentului. El nu precupețea laudele la adresa scumpei sale țări, și în p. 24 mod special la adresa Constantinopolului, care este, se înțelege, prin monumentele și bogățiile sale, cel mai magnific dintre orașe și, prin situația sa topografică, regina lumii.

„Da – ne spunea el cu entuziasm – Constantinopolul nu are pereche. Puteți să lăudați cât doriți mărire și fluviile voastre, peisajele și localitățile voastre, porturile, arsenalele și cetățile voastre, nimic nu este comparabil cu Constantinopolul”.

Apoi adăuga, încercând să risipească neîncrederea care se putea vedea probabil din surâsul de pe buzele noastre: „Știu bine că acest Constantinopol este atât de copleșit de hiperbole, încât primul sentiment pe care îl inspiră călătorului se amestecă oarecum și cu surpriza la cea mai mică deziluzie. Dar să rămâneți reticenți la această primă impresie; și încercați să descoperiți pe acest bătrân. Nu contemplați acest oraș – care nu seamănă cu ale voastre – cu ochii Occidentului și atunci poate lumina va pătrunde // pe dată în conștiința și în privirile voastre”. p. 25

Unul dintre noi îndrăznește o observație.

„Este exact ce vă spuneam, reia atunci Ahmed, căci îi cunoșteam pe francezi, pe englezi, pe germani, care după ce au rămas în Constantinopol pentru afacerile lor, au recunoscut curând că șederea acolo era mai puțin antipatică față de cum își imaginaseră la început. Banul, fără îndoială, este o consolare destul de bună: când te îmbogățești neliniștile dispar. Dar chiar și acești străini care făcuseră avere, au dorit să se întoarcă în Franța, în Anglia, în Germania. Ori, vedeți cât este de calomniat prestigiul capitalei noastre: după un an sau doi <acești> germani francezi, englezi s-au simțit atinși de ceea ce aș putea numi *rău de Orient*; ei s-au întors la Constantinopol. Întrebați-i acum și ei vă vor răspunde că nu mai vor și nici nu mai pot să trăiască în altă parte”.

Mi se părea deci foarte verosimil ca Ahmed-effendi // în calitatea sa de om de stat să exagereze calitățile națiunii sale și să împingă patriotismul dincolo de limite. În orice caz, aceste accese de naționalitate nu mă deranjează câtuși de puțin. Cred, de altfel, că Béranger²⁷ avea dreptate când a compus cântecul de mai jos: „Îmi place ca un rus să fie rus / Ca un englez să fie englez / Și dacă este din Prusia să fie prusian / Iar în Franța să fim francezi /” și atunci trebuie firește, să admitem ca un turc precum Ahmed-effendi să fie încântat de țara sa.

Amintirile mele au rămas la București, gândurile îmi zăbovesc încă acolo, în salonul lui Ahmed și, cu toate astea, berlina baronului de Meussebach înaintând mereu mă îndreaptă spre niște ținuturi care, la prima vedere, mă fac să cred că mă aflu la capătul pământului și al umanității. Panorama care se desfășoară <în fața noastră> nu oferă decât așezări puțin civilizate, stepe imense, bordeie îngropate în

²⁶ Cafenea pariziană de lux din epoca respectivă.

²⁷ Pierre-Jean de Béranger (1780–1857), șansonetist și poet francez.

p. 27 pământ care au îndrăzneala de a fi numite sate și șubrede poduri de lemn care // se clatină deasupra unor pârlăieșe pe trei sferturi secate.

O localitate numită Pitești²⁸ ne oferă ocazia unei prime opriri pentru un popas.

E oare nevoie să vă descriu o poștă valahă? Este ceva mai puțin decât nimic. O cabană prăpădită plasată într-un soi de câmp închis, care intersectează drumul. Când este vorba de atelaj, situația este aceeași; atât din cauza asperităților terenului precum și a abundenței animalelor bune de tracțiune, nu există nici o reținere în a pune între doisprezece până la șaisprezece cai la aceeași trăsură. Dar ce atelaj, Dumnezeule ! Și este cazul să amintim aici maxima potrivit căreia cantitatea nu înseamnă totdeauna și calitate.

Nu pot să adaug nimic în plus referitor la reputația cailor valahi; sub pretextul că sunt mici, ei sunt declarați excelenți, îndrăzneți, neobosiți. În ceea ce mă privește pot doar să afirm că fie din cauza poștalionului, fie din lipsă de animale <de tracțiune>, aceste animale nu muncesc decât atât cât este necesar pentru a nu-și pierde obișnuința.

p. 28 Dacă ajungeți cumva la o stație de poștă, iată // ce se întâmplă în chip obișnuit atunci când, ca în cazul nostru, ei au fost preveniți și călătoria se desfășoară beneficiind de o înaltă protecție.

Șeful poștei care, are bănuiesc, rangul de căpitan, vine în întâmpinarea d-voastră cu un aer ceremonios. E de la sine înțeles că nu are nici măcar un singur cal căci grajdurile sunt de fapt acolo unde se află caii, adică în deplină libertate și pasc iarba verde. Unul sau doi vizitii și, în anumite împrejurări căpitanul însuși, dau o raită prin împrejurimi care necesită o oră sau două de așteptare. La capătul acestora ei reapar, mânănd în fața lor acești cai mici care vin, cu o înfățișare pașnică să se așeze pe pământ, după care sunt înhamăți la trăsura de poștă. Câteodată, acești capricioși cai de curse <locale> execută diferite gesturi curioase și nefiind nici măcar <cai> arabi, ele sunt oricum primejdioase pentru călătorii grăbiți de a-și relua drumul. Unii dintre ei rup cu picioarele harnașamentul atelajului, alții, abia sosiți la trăsură, își schimbă direcția și fac un mic galop înspre munți //.

p. 29 În fine, totul se aranjează și vizitii se urcă în șa. Trebuie atunci să-i vezi pe acești bravi oameni, îmbrăcați foarte simplu cu o cămașă în carouri și cu pantaloni albi strânși într-o curea (brâu) roșie, de regulă în picioarele goale și având pe cap o pălărie zdrențăroasă sau o cușmă de blană. Trebuie să-i auzi de asemenea înjurând, invocând, apostrofând atât pe bunul Dumnezeu cât și diavolul, făcând să răsunе văzduhul de strigătele lor și mânănd caii cu asemenea furie încât te temi să nu te răstorni la prima ridicătură de pământ.

Dar vă veți vindeca repede de teamă. Picioarele cailor nu au străbătut decât un sfert de milă²⁹ și încep să încetinească, ei și inconfundabilii lor vizitii, după cheful lor. Fuseserăm preveniți despre acest lucru și ni se spusese că singurele mijloace de convingere erau loviturile de baston, teorie care se potrivea prea puțin cu educația noastră liberală pentru ca s-o punem în practică. Ni s-a părut deci

p. 30 preferabil // să ne urmăm obiceiurile și să dublăm, chiar să triplăm dârlogii de la trăsuri.

²⁸ Pitești.

²⁹ O milă terestră echivala cu aproximativ 1,6 km.

Sacrificii inutile, căci acești leneși de vizitii, copleșiți de binefacerile noastre, nu se puteau hotărî să meargă mai iute. Ar fi trebuit să recurgem la amenințări, dar așa cum spuse proverbul, cuvintele au aripi.

„Cu atât mai rău pentru voi – ne repetară la următoarea oprire filantropii acestei țări – de ce nu ați întrebuițat elocvența bastonului?”

Câmpulung³⁰ este ceva ce aduce a oraș și este ascuns între <văile> Carpaților. Când am intrat în această așezare era în plină noapte: era o ocazie pentru noi, având la mică distanță de noi hanurile încă deschise și cuptoarele aprinse, de a lua o masă bună și de a petrece o noapte liniștită. Măncasem în zilele precedente atâtea icre de pește și porumb prăjit, încât meritam cu prisosință compensația unei bucătării aproape franțuzești și a unui culcuș fără insecte, sau cu alte cuvinte a unui pat în care să-ți fie permis să dormi în siguranță.

Din păcate, așa cum prevăzusem, culcușul // depăși masa. M-am lipsit de p. 31 icre, am mâncat puțin castravete și plătind camera la han, m-am învelit ca de obicei și m-am culcat afară, chiar în fața acestui prag puțin ospitalier.

A doua zi dimineață, când m-am trezit negustorii de fructe și legume etalau în jurul meu mortalele lor <produse> comestibile. Cred că realizați destul de bine că aceste crudități, care, într-un fel reprezintă unica hrană a săracului aduc boli fără număr și abrutizează din ce în ce mai mult această rasă de ființe mizerabile. Femeile sunt urâte, suferinde și zdrențăroase, copiii, care umblă aproape goi, au pânțe enorme. La acești nefericiți, atât de prost hrăniți și aproape complet lipsiți de ajutorul științei, cea mai mică indispoziție este mortală, sau dacă cumva își revine se cheamă că aceasta a fost făcută de Dumnezeu.

Dar ce vă spun eu aici, am jucat ceva mai târziu și rolul doctorului fără voie. Un copil care, prin bunăvoința familiei sale înfulecase pepene și // castravete, p. 32 prezenta primele simptome de holeră. Am compus atunci imediat un amestec care nu era nici sânge de cocoș amestecat cu bulion <de roșii>, cum a fost de pildă poțiunea oferită lui Alexandru <cel Mare>³¹ după baia făcută în <râul Cydnus>³², nici faimosul bol antiholeric al doctorului Margendie, ci pur și simplu un mixaj compus din cafea foarte tare și rom învechit, produse necunoscute în <acești> munți, dar cu care noi eram bine dotați. Copilul a înghițit de voie, de nevoie, o porție zdravănă din această licoare, care ar fi putut ameți un bărbat de patruzeci de ani. Copilul a băut porția până la ultima înghițitură și, după ce s-a aflat câteva ore între viață și moarte, în cele din urmă viața a avut câștig de cauză și eu m-am retras copleșit de binecuvântările tatălui și ale mamei.

Aceste binecuvântări aveam să le regăsim la oarecare distanță de acel loc și anume la mănăstirile de la Târgoviște și Buzău, scopul principal al pelerinajului nostru în <munți> Carpați, ele fiind așezate pe drumul nostru la un interval de circa treizeci de leghe. Acest creștinism, care își va deschide mâinile <în fața voastră> în punctele cele mai îndepărtate ale globului //, nu este oare legătura p. 33

³⁰ Kimpolung.

³¹ Alexandru Macedon (supranumit cel Mare) (356–323 î. Hr.), rege al Macedoniei (336–323 î. Hr.). Fiu al lui Filip al II-lea, discipol al lui Aristotel, a unificat orașele-state grecești. După o luptă înverșunată Alexandru Macedon a reușit distrugerea imperiului persan al Ahemenizilor. Domnia lui Alexandru cel Mare marchează în istoria antică începutul perioadei elenistice.

³² Râu în Asia Mică.

indisolubilă, misterioasă care apropie și strânge în aceeași îmbrățișare toate naționalitățile și toate inimile?

Când trăsura noastră s-a oprit la Târgoviște, la orele patru dimineața, la porțile mănăstirii Dealu³³, binevoitorii călugări care ne-au venit în întâmpinare, nu ne-au întrebat <nimic> nu ne-au cerut nici numele și nici țara de unde veneam. Nu i-a interesat să afle dacă eram bogați sau săraci și nici dacă eram de aceeași credință cu ei; pur și simplu ne-au întins mâna. Starețul, economistul, întregul și piosul personal al abației s-a pus la dispoziția noastră, oferindu-ne cele mai bune camere, servindu-ne apoi un mic dejun copios. După care s-au retras, arătându-ne cu un firesc orgoliu chiliile lor strâmte și capela ortodoxă, unul din cele mai curioase specimene de arhitectură pe care le-am întâlnit pe drum. Of, cu adevărat aceasta ar trebui să fie buna și universală fraternitate!

p. 34 La Buzău³⁴, aceeași cordialitate și aceeași primire. Mergeți unde doriți în lume, și pretutindeni // unde veți vedea o cruce, să fiți siguri că ați găsit, la umbra acestui simbol, consolare și azil. Coborât din înălțimile dogmei și aplicat, atât cât se poate la teoriile politice și sociale de azi, creștinismul nu este altceva decât sfânta alianță a popoarelor. De altfel călugării de la mănăstirea din Buzău doreau să ne găzduiască cel puțin o săptămână. Dacă ar fi fost să-i ascuți, lăcașul lor privilegiat, adăpostea, fie între zidurile sale, fie în împrejurimi toate deliciile țării Canaan-ului. Paturile lor bune, lipsite ce-i drept de cearșafuri, dar largi și comode, ne invitau la odihnă. Din păcate, timpul nu ne permitea nici să cedăm insistențelor bunilor călugări, nici să ne lăsăm pradă tentațiilor somnului, căci trebuia să fim a doua zi la Galați, la sosirea vaporului, fără care voiajul nostru la Constantinopol ar fi întârziat cu opt zile.

Orele noastre fiind deci numărate, am fost nevoiți să ne luăm adio de la mănăstirea din Buzău, fără să fi avut bucuria de a ne fi odihnit capetele <pe pernă>.

p. 35 Dar de ce să nu recunosc adevărul? // Călătoria noastră de-a lungul munților Carpați și a Țării Românești nu a fost, în general, presărată cu incoveniente decât în măsura în care noi înșine am dorit-o, căci a existat în sânul nostru un soi de amor propriu în toate privațiunile la care, nu odată am fost supuși. Fiind curioși până aproape la exagerare, asemenea tuturor călătorilor care părăsesc bătrânul Occident pentru a se îndrepta spre țările levantine, atât de diferite de ale noastre, noi căutam mai presus de toate culoarea locală și, într-adevăr, <aceasta> ne-a fost oferită din belșug. După ce ne-am expus cu bucurie peripețiilor și oboselii, mai aveam oare vreun drept să ne plângem?

Am vorbit, la început, despre firmanul pe care îl deținea d-l baron de Meussebach. Acesta dădea acces și găzduire la toți directorii, guvernatorii sau prefecții acestor provincii, dar căroră ne le-am solicitat niciodată nici protecția și nici ospitalitatea. Este vorba mai ales de ospitalitate căci, în ceea ce privește protecția, n-am avut nevoie să fim protejați în aceste câmpii ale Țării Românești, unde, în loc de briganzii cu care eram amenințați, n-am întâlnit decât munteni //,

p. 36 boemieni sau țigani³⁵ care ne salutau trăsura și, la nevoie, ne-ar fi salutat chiar și caii.

³³ *Certedealusis*. Credem că de fapt numele utilizat de autor reprezintă transcrierea fonetică a indicației dată călătorilor străini de către locuitorii orașului: *Către dealu, sus* !

³⁴ *Bouseo*. Aici este vorba cel mai probabil de mănăstirea Episcopia Buzăului, cea mai importantă din oraș.

³⁵ *zigains*.

Ospitalitatea funcționarilor guvernului a fost deplină și am aici în vedere pe funcționarii aflați în posturi la malurile Dunării: directori, guvernatori sau prefecți ne primeau în persoană, după care soțiile lor, atunci când aceștia erau căsătoriți, ne făceau onorurile casei.

Aceste onoruri constau, înainte de prânz în servirea unei *dulcefi*³⁶, o combinație între conservă de fructe și prăjitură, care ne era oferită pe o farfurioară, însoțită de un pahar de apă proaspătă. Se trecea apoi la inevitabila ceremonie a cafelei și a ciubucului.

În ceea ce mă privește, eu prefer masa de seară, oricât de insuficientă ar fi. Ciorba este un fel preliminar <de mâncare> încă necunoscut în Țara Românească. Gustările sunt aproape la fel ca și la noi: unt, castraveci, castraveți <de vară> și, peste toate, caviarul local. Urmează primul și unicul fel: friptură de pui. Pentru alternanță, puiul poate fi fript, pentru a schimba poate fi prăjit. Această servire // a p. 37 mesei amintește destul de mult, dacă nu mă înșel, festinul cu limbile imortalizat de Esop. Fără a mai urma vreun fel intermediar, iată-ne la desert: pepeni verzi și pepeni galbeni peste care s-a presărat zahăr. Apoi desertul, adică prăjiturile și cafeaua. Rugați pe Dumnezeu gurmanzilor să vă dea un vin bun și veți fi mulțumit de acest meniu.

Și acum adio vouă, vizitii și șefi de poștă din Pitești! Adio și ție, hotelier din Câmpulung! Adio și vouă, călugări simpli și cumsecade de la Târgoviște și Buzău! La fel și vouă, slujbași ai domnitorului sau servitori ai sultanului! Adio, Carpaților! Ajunserăm la marginile <principatului> Țării Românești. Vizitii noștri veniți să pronunțe un cuvânt: Galați – ziseră ei. Iar noi, asemenea navigatorilor lui Enea³⁷, salutând Italia, le-am răspuns:

– Galați! Galați! //

Scrisoarea a treia

p. 39

D-lui

Antoine de Latour

Secretar al Alteței Sale Regale

Ducele de Montpensier

Pe Dunăre, 25 august <1850>

Când, din Europa Centrală, te îndrepti către Turcia, Dunărea este veritabila prefață a Orientului. Pentru a doua oară ... de la plecarea mea din Viena, vaporul mă transportă pe apele acestui fluviu cu maluri atât de stranii și pentru a doua oară căutând o destindere în studiu sau // în amintiri, am scotocit în micul meu bagaj de p. 40 pelerin și am regăsit acolo o carte a cărei lectură m-a fermecat acum câțiva ani. O

³⁶ *O dolce.*

³⁷ *Enea* (Aeneas). Personaj mitologic, fiu al lui Anchise și al zeiței Venus, protagonist central al epopeii *Eneida* a lui Vergilius.

voi reciti, căci ea va fi consilierul, ghidul și prietenul meu pe parcursul lungului voiaj pe care-l voi face.

Scrise de Dvs. domnule, în timpuri mai bune, aceste scrisori despre *Călătoria Alteței Sale Regale, D-l Duce de Montpensier, la Tunis, în Egipt, în Turcia și Grecia* reflectă cu o scrupuloasă exactitate, țările curioase și zilele frumoase pe care le-ați traversat. Pelerinajul în Orient era una din ideile mele fixe și vorbind de cartea dvs. îmi notam atunci:

p. 41 „Cine nu a visat, măcar odată în viață, <să facă o> călătorie în Orient? Cine nu s-a lăsat copleșit de farmecul acestor povestiri sau al acestor tablouri care sunt cele mai frumoase pagini din Chateaubriand³⁸, Volney³⁹ și Lamartine⁴⁰? Dar, mai mult decât atât, acest vis de aur rămâne totdeauna la marginea imaginației, după cum se află la marginile lumii. Doar un mic număr colindă aceste pământuri sfinte, aceste plaje misterioase, aceste insule, aceste capete <geografice> și aceste // înalte piscuri consacrate de mitologie sau de istorie”.

Astăzi, doar câteva ore mă despart de Constantinopol, în timp ce dvs. domnule, după și înaintea atâtor curtezani nefericiți ați fost reținut la patru sute de leghe de Paris pentru un exil întrutotul nemeritat. Dar dacă prezentul este plin de nesiguranță și de furtuni, viitorul aduce înaintea noastră, trebuie s-o credem, despăgubirile și consolările. Legănați astfel de aceste dulci gânduri care nu puteau fi decât himere, coboram pe Dunăre și comentam între noi neliniștile din ajun și surprizele de mâine.

p. 42 Sosirea noastră la Galați trebuia să coincidă cu plecarea vaporului cu aburi și era practic imposibil de calculat cu mai multă precizie orele și distanțele. Ajunși la Galați am avut exact timpul de a ne viza pașapoartele, de a îndeplini diverse alte lucruri de călătorie de care nu te poți lipsi // acolo ca și la noi și de a parcurge pe fugă orașul moldovean.

Dacă ar fi să judecăm restul principatului după <modul cum se înfățișează> Galați, atunci Moldova, în materie de civilizație este un ținut și mai rămas în urmă decât vecina sa, Țara Românească. Casele din Galați, construite din lemn sunt atât de fragile și atât de uscate de soare încât nu mă îndoiesc că o cutie de chibrituri ar fi suficientă pentru a reduce la cenușă un <întreg> cartier. Frecvența și abundența incendiilor, dezastrele și pierderile care rezultă de aici sunt tot atâtea lecții pierdute. Casele se reconstruiesc tot din lemn, ca și înainte, iar dacă este o diferență între cele vechi și cele noi, ea constă în faptul că cele din urmă ard în general mai repede decât cele pe care au apucat să le înlocuiască!

Străzile din Galați sunt murdare și prea puțin pavate. Singurele plăceri pe care le poți întâlni aici sunt praful și căldura de patruzeci de grade.

p. 43 Mi s-a întâmplat să mă înșel și aici greșeala mea ține aproape de ingratitudine: pe strada principală din Galați am întâlnit doi // francezi, vreau să spun doi prieteni care vor fi companionii noștri pe durata mai multor săptămâni.

³⁸ François-René, viconte de Chateaubriand (1768–1848), scriitor, om politic și diplomat francez.

³⁹ Constantin de Volney (1757–1820), scriitor romantic francez, inițiator al curentului „meditației și ruinelor”, preluat în literatura noastră de V. Cârlova și Grigore Alexandrescu.

⁴⁰ Alphonse de Lamartine (1790–1869), scriitor și publicist francez implicat în viața politică în timpul revoluției de la 1848.

<Primul este> dl. de Cherrier, fost colonel în garda imperială care a luat parte la expediția din Calabria, spirit superior, om de spadă și totodată om de lume și atât călător cât și filozof pentru care plajele către care noi ne îndreptăm nu sunt pământuri necunoscute. <Al doilea este> dl. Marcelin de Fresnes, fiul unui consilier de stat, cu imaginație bogată, un tânăr excelent care nu va cere decât să trăiască și să vadă.

Acești domni ne-au adus la cunoștință că un grup de alți compatrioți, plecați înaintea noastră cu o săptămână, ne preced la Constantinopol unde, fără îndoială, vom avea ocazia de a-i întâlni. Între timp, domnii de Cherrier, Fresne, Ernest Chaudet și cu mine ne-am instalat la bordul vaporului Lloyd-ului austriac *Baron Sturmer*. Bine amenajat, fără îndoială, bine construit pentru a putea face față pe mare, el nu se compară totuși cu comoda trăsură a baronului de Meussebach, pe care am părăsit-o la Galați împreună cu sincerele noastre mulțumiri pentru amabilul proprietar. //

Dl. de Meussebach n-a putut să ne însoțească până în orașul moldovean. p. 44
Baronul prusian, reținut la Buzău de afacerile consulatului său, ne-a autorizat să o luăm înainte, lăsând la dispoziția noastră trăsura sa de poștă pe care avea să vină s-o recupereze la Galați opt zile mai târziu.

Solidul piroscaf austriac care a înlocuit vaporul de mai mici dimensiuni care făcea până atunci curse înspre orașul moldovean, are în ceea ce-i privește pe pasageri, o înfățișare cu totul nouă. Până la Galați, la bord a dominat elementul european, dar din acest punct încolo elementul oriental avea să dețină primatul. Pentru cineva căruia îi place să observe era într-adevăr curios de remarcat partea din spate a navei împărțită în două părți foarte distincte, bine izolate una de cealaltă: cea din stânga destinată europenilor și cea din dreapta, rezervată exclusiv turcilor și altor fii ai Islamului.

În călătorie, la fel ca și în cortul lor, musulmanii, se știe, respectă toate practicile cultului lor. Trebuie să-i vezi cum la toate orele stabilite prin Coran, oriunde s-ar afla, ei își întind mai întâi covoarele, apoi orientându-se <spre Meca> se prosternază, reculegându-se în rugăciunile lor cu o austeritate și o credință demne de a fi semnalate. Într-o epocă anterioară, // când religiile se confundau, la p. 45
bordul <navelor> s-au întâmplat multe nenorociri; căci tulburați în ceremoniile lor sau luați în derâdere de către occidentali, mahomedanii se răzbeau cu lovituri de pumnal, echipajul era nevoit să intervină și sângele curgea atunci în valuri. O separare absolută și un consemn riguros previn astăzi asemenea catastrofe deplorabile.

Cât despre partea din față a vaporului nici nu are sens să mai vorbim, căci aici este o amestecătură fără nume, un talmeș-balmeș pestriț și învârtit de evrei, armeni, greci, sârbi, bulgari cu care, chiar dacă nu este cazul să te temi de lovituri de cuțit, contactul este nu odată periculos.

Dunărea aceasta, pe care o vom părăsi curând mi-a inspirat, călătorind pe ea, câteva reflecții și o serie de remarci pe care doresc să le consemnez aici. De la Viena, de unde m-am imbarcat //, până la aceste guri ale Dunării pe care noi le vom p. 46
atinge, este o distanță de aproape patru sute de leghe, de-a lungul cărora vin maluri după maluri, ținuturi după ținuturi cu aspecte care se schimbă mereu. Pentru a alege o comparație care să exprime cât de cât mai fidel gândirea mea, n-aș putea

asimila mai bine traseul cu vaporul de la Viena la Galați decât cu o cursă cu omnibuzul pe bulevardele noastre de la Madeleine la Bastilia. Care dintre noi nu a remarcat, poate de sute de ori, că pe parcursul acestei linii <de omnibus> permanent în mișcare, fiecare cartier aduce contingentul său de călători și de fizionomii.

Același lucru este valabil pe Dunăre: plecând din Viena și trecând prin Bratislava, Komarom⁴¹ sau Pesta până la granițele Ungariei, diferența nu este atât de mare între țările pe care le traversați și cele pe care le-ați lăsat în urmă. Aici sunt totdeauna călători, fețe și costume europene. Dar abia ați trecut frontiera acestui bătrân imperiu al Austriei și o altă lume și personaje, putem spune neprevăzute, se
p. 47 oferă privirilor voastre. Nu știu precis câte provincii sau // mici stătuțe, aproape independente unele de altele și având fiecare caracteristici particulare, mărginesc malurile fluviului: pe dreapta Slovenia, Serbia, Bulgaria, Silistra⁴², pe stânga, Transilvania⁴³, principatul valah și cel moldav, întreaga Dacie veche cucerită și repopulată de Traian și, în fine, atingând Marea Neagră, Basarabia, cea din urmă <fiind> provincie rusă⁴⁴.

De la un mal la altul există o supraveghere sau mai curând un antagonism permanent. Limita dintre aceste diverse state care se învecinează, este mijlocul înșuși al Dunării, asupra căruia sunt stabilite carantine mai curând politice decât sanitare. O mulțime de sentinele, eșalonate de-a lungul fluviului mențin, și la nevoie apără cu arma în mână, drepturile și integritatea teritoriilor respective. Un spectacol pitoresc este cel al corpurilor de gardă, mici forturi de lemn așezate din loc în loc și sprijinite pe piloni înalți pentru a fi în siguranță contra creșterii și năvălirii apelor. Aceste construcții militare, în ultimă instanță mobile, nu amintesc
p. 48 câtuși de puțin //, după cum se vede, lucrările indestructibile ale romanilor.

Pe parcursul Dunării, de la Petrovaradin⁴⁵ pe malul drept, până la Giurgiu pe malul stâng, se desfășoară o cu totul altă lume. Nicopole⁴⁶, pe care abia l-am întrezărit în cursul drumului nostru, păstrează încă resturile (ruinele) unui turn construit de Godefroy de Bouillon⁴⁷, această spadă înflăcărată și cavalească a primelor cruciade. Poate ar fi trebuit să mă opresc în acel loc, cel puțin acesta era, potrivit scrisorii <de acreditare> spiritul instrucțiunilor care îmi fuseseră date de d-l ministru de interne pentru misiunea pe care trebuia s-o îndeplinesc în Orient. Dar, reflectând la faptul că aceste ruine ale turnului lui Godefroy de Bouillon fuseseră vizitate, desenate și descrise de mulți alți călători înaintea mea, mi-am rezervat curiozitatea și creioanele mele <de desen> pentru alte subiecte și studii care, desigur, nu vor lipsi pe coastele Asiei Mici.

⁴¹ Komarom, localitate în Ungaria.

⁴² Silistra, oraș-port la Dunăre în Bulgaria.

⁴³ Eroare geografică flagrantă a autorului: Transilvania, aflată desigur la stânga Dunării nu se învecinează însă direct cu acest fluviu.

⁴⁴ La acea dată Basarabia (Moldova dintre Prut și Nistru) era într-adevăr provincie a Imperiului Rus, care o anexase arbitrar, prin tratatul de pace de la București din 16/28 mai 1812.

⁴⁵ Localitate în Ungaria, aflată pe Dunăre.

⁴⁶ Nikopol, oraș în Bulgaria.

⁴⁷ Godefroy de Bouillon (1058–1100), participant la primele cruciade, care în 1099 a fost proclamat de cruciații europeni primul rege al Ierusalimului.

De-a lungul călătoriei până la Giurgiu, avusesem slăbiciunea de a ne plânge de compania extrem de amestecată // care populase vaporul nostru. După cele ce mi s-au povestit, de la Giurgiu la Galați este și mai rău, iar după cele ce am văzut <personal> la Galați, care este ultima escală dunăreană pe <drumul spre> Marea Neagră, mulțimea care se înghesuie pe puntea piroscafului nu are nimic în ea care să amintească Occidentul. p. 49

Nu voi părăsi apele Dunării fără a spune câteva cuvinte despre o problemă despre care se vorbește în surdina aici, chestiune importantă sub multe raporturi și mai plină de evenimente pe care nimeni n-ar ști să le prevadă dacă ea va fi dusă până la capăt.

Vapoarele Lloyd-ului austriac execută exclusiv serviciul pe fluviu. Orice scurtare în traseu ar fi deci, pentru călători, un avantaj, iar pentru Lloyd un beneficiu, pentru că și-ar diminua costurile. Ori, în curba imensă pe care Dunărea o descrie de la Galați, există pe malul drept un punct, Rasova⁴⁸, oraș bulgăresc⁴⁹, de unde, în linie dreaptă și pe cale terestră se poate ajunge la Marea Neagră. Un canal, săpat pe această linie, ar oferi Dunării o nouă gură <de vărsare> și // eliminând primul parcurs, de la Rasova la Galați, al doilea de la Galați la mare, precum și o porțiune parcursă de-a lungul coastelor, ar scurta călătoria cu patruzeci până la cincizeci de leghe⁵⁰. Proiectul acestui canal este deci excelent: Austria, care îl prezintă este mai convinsă decât oricine, Turcia îl acceptă cu o favoare evidentă, iar Rusia cere să fie grăbită executarea lui. Pentru ce atunci brațele nu sunt puse la muncă? Aceasta pentru că chestiunea comercială este complicată de o chestiune politică. p. 50

Tratatele care la începutul secolului au stabilit echilibrul continental și au fixat, de o manieră definitivă, harta Europei, au dat ca frontieră Rusiei, într-unul din punctele gigantului său imperiu, malul stâng al Dunării: „Faceți-o! a zis împăratul Rusiei; dar apoi dați o direcție nouă Dunării, vechiul curs al fluviului, inutil pentru navigație, pierde prin aceasta însuși numele său. Vechea Dunăre încetează de a mai fi frontiera mea și o transfer pe malul stâng al canalului dumneavoastră” //.

Austria ar putea eventual să consimtă la această interpretare mai mult sau mai puțin specială a tratatelor, dar cel care intervine aici este Imperiul otoman, prea puțin dispus să adauge posesiunilor ruse cinci sau șase sute de leghe pătrate din teritoriul său. p. 51

Este la fel de adevărat că acest teritoriu nu are o valoare prea mare, că el cuprinde un teren neutru aflat aproape de gurile Dunării, că el este prea puțin sau

⁴⁸ Rasowa, sat și comună, jud. Constanța.

⁴⁹ Eroare a lui Pigeory. Chiar dacă în perioada respectivă Dobrogea se afla în stăpânirea Imperiului otoman, Rasova nu era cătuși de puțin un „oraș bulgăresc”, ci o localitate cu populație majoritar românească.

⁵⁰ Proiectul unui canal maritim care să scurteze parcursul navelor, legând direct Dunărea de Marea Neagră prin mijlocul Dobrogei a fost foarte vehiculat în epocă, începând chiar din 1838 și susținut ulterior de multe personalități. Vezi mai pe larg asupra acestui subiect, Paul Cernovodeanu, *Românii și primele proiecte de construire a canalului Dunăre – Marea Neagră* (1838–1852), în „Revista de istorie”, 29 (1976), nr. 2, p. 189–209.

deloc populat și că nu cuprinde decât orașe cunoscute numai datorită hărților. Așa sunt de pildă Isaccea⁵¹, Măcin⁵², Tulcea⁵³, Hârșova⁵⁴, Caraorman⁵⁵. Totuși Turcia urmând o axiomă tipică țărilor constituționale, persistă în refuzul său, apreciind fără îndoială că cedarea fie și a unui petic din pământul său ar însemna încălcarea onoarei sale naționale. Fondul caracterului austriac fiind acela de a nu se descuraja niciodată, Lloyd-ul din Triest așteaptă și speră mereu.

p. 52 Am avut ocazia să spun că cu cât ne apropiam de Marea Neagră, cu atât persoanele îmbarcate pe vas căpătau niște aere tot mai stranii. Între toți acești pasageri cu o mină îndoielnică, am remarcat în principal grupuri de // bătrâni cu barba albă, îmbrăcați cu niște mantii negre și murdare și de o neglijență mai mult decât filozofică în toată înfățișarea lor. Acești pasageri ocupă, în chip invariabil ultimele locuri, atunci când nu se plimbă pe punte se tolănesc, iar unica lor hrană este o bucată de pâine tare, pe care apa de la pompa comună a reușit să o înmoaie puțin. În spatele acestor obișnuite practice și a lipsei de griji în viață, nu era prea greu să-i recunoști pe evrei. Dar pentru ce toți acești bătrâni se înghesuiau la bordul <vaporului> nostru, care erau proiectele lor, ce fel de comerț își propuneau să facă la vârsta lor, în fine unde mergeau?

p. 53 Acești străini, dintre care cei mai tineri sunt septuagenari, aparțin tuturor națiunilor și sosesc, câteodată, din punctele cele mai îndepărtate ale Occidentului. Sunt evrei germani, francezi, armeni, polonezi care, într-un anumit moment al existenței lor și în anumite epoci ale anului, în principal de Paști și în apropierea unei sărbători evreiești pe care o numesc cred, a *Culesului*⁵⁶ și pe care o celebrează în luna septembrie, își părăsesc soțiile //, copiii, casa, tot ceea ce ține de ei, tot ceea ce îi reține pe pământ, pentru a efectua pelerinajul în Palestina.

Dar, cu ce mijloace și în ce scop?

Evreii, națiune nomadă prin excelență⁵⁷, au contractat, de atâtea zeci de secole fie din necesitate, fie din tradiție, obișnuința de a-și ține avutul în portofel sau de a-l dobândi într-un termen scurt. Așa au făcut și tovarășii noștri de drum. Acești oameni care abia se hrănesc, care preferă să moară decât să nu-și atingă țelul, acești nefericiți ascund într-un loc foarte discret al veșmintelor lor toată averea în monede de aur, în piaștri sau în țechini. Ei au calculat că suma pe care o au asupra lor le va ajunge până la ultima clipă. Totuși câteodată se întâmplă ca aceste calcule ale lor să nu fi exacte: fie că agoniseala s-a terminat înainte ca ei să-și încheie existența, iar alteori comoara este de abia constituită că ei și-au dat sufletul. Atunci, avutul descoperit în cărpele lor este depus, în așteptarea reclamării lui, la consulatul Franței, sub a cărei protecție evreii se plasează aproape toți la //

⁵¹ *Isakchi*, oraș, jud. Tulcea.

⁵² *Matehin*, oraș, jud. Tulcea.

⁵³ *Toulteha*.

⁵⁴ *Hirchova*, oraș, jud. Constanța.

⁵⁵ *Cara-kherma*. Actualmente comuna Negru Vodă, jud. Constanța.

⁵⁶ *Feuillage*. Sărbătoare religioasă a poporului evreu celebrată în fiecare an între 15–22 țişvi (septembrie) și care marchează sfârșitul peregrinării de 40 de ani prin pustie și ajungerea în Țara Sfântă.

⁵⁷ Apreciere fantezistă.

sosirea lor la Ierusalim. Anul trecut, consulul nostru <acolo> d-l Botta, a încasat p. 54 treizeci până la patruzeci de mii de franci proveniți din aceste succesiuni cosmopolite.

Copiii lui Israel fac călătoria la Ierusalim nu pentru oraș în sine sau pentru Sfântul Mormânt, ci din cauza văii lui Ioasaf care se află în apropiere. Prima lor preocupare, atunci când ajung este să alerge la vâlceaua consacrată de Sfintele Scripturi. Cea dintâi grijă este de a alege și a plăti în avans piatra sub care se vor odihni după moartea lor pentru a fi pregătiți când se va da semnalul judecății de pe urmă. Și există deja atâtea pietre în această vale a lui Ioasaf încât creștinul, căruia religia îi interzice îndoiala, are nevoie să recitească textele sfinte pentru a fi suficient de sigur că întreaga specie umană va putea fi ținută acolo, de la primul până la ultimul om, atunci când va suna teribila trompetă a arhanghelului.

Trebuie să fi fost ora două după amiază, iar ziua era superbă, când Dunărea, lărgindu-se până n-o mai puteai cuprinde cu vederea, își luă rămas bun // și se p. 55 aruncă în Marea Neagră. Până mâine nu voi avea ocazia să mă plâng de primirea pe care mi-o face această mare, în general puțin favorabilă celor care o vizitează. Ținând cont de proasta reputație de care beneficiază, valurile din preajma coastei pe lângă care treceam, mi se păreau acum aproape ospitaliere.

„Iată deci – le-am spus tovarășilor mei de drum – această Mare Neagră atât de calomniată!”

După câteva ore însă opiniile mele aveau să se schimbe în chip radical, căci scuturăturile deveneau din ce în ce mai frecvente. Vasul *Baron Stürmer* ținea piept valurilor și le răspundea șoc după șoc. Situația nu era la fel pentru noi ceilalți, și în special pentru mine, care nu am nici stomac și nici picioare de marinar. De aceea surzelile, sufocările și răul de inimă începură cu o reciprocitate și o simpatie pe care nu mi-aș fi dorit-o, <și> când am aruncat ancora în fața Varnei⁵⁸ era tocmai timpul <să înceteze>.

⁵⁸ Oraș în Bulgaria, pe litoralul estic al Mării Negre.

EDMUND SPENCER

(?–?)

Călător britanic atras de ținuturile răsăritene și, în special, de rute arare bătute de alți conaționali sau europeni, Edmund Spencer este autorul multor cărți de succes în epocă, precum *Travels in Circassia* (London, 1839), prezentată în vol. III al acestei serii, p. 572–579, *Travels in the Western Caucasus* (London, 1838) și *Travels in European Turkey in 1850* (London, 1851).

Biografia sa nu ne este cunoscută. Era de profesie medic militar. Preocupările și informațiile adunate, cu atâta sârguință între coperțile cărților sale, îl prezintă ca pe un intelectual de rasă, curios și atent observator al tuturor detaliilor ce ar fi putut deveni utile atât altor călători cât și oamenilor politici, negustorilor și militarilor din țara sa. În *Observații preliminare*, capitolul introductiv al cărții, autorul precizează „Deoarece deja făcusem o lungă călătorie în partea asiatică și europeană a Turciei și dădusem o descriere a celui turneu într-o lucrare anterioară, nu eram străini nici de țară, nici de limba și de obiceiurile populației; dar, de când evoluția evenimentelor a adus în atenție aceste țări ale Europei estice și cunoscând poziția inconsecventă a locuitorilor, cu referire la conducătorii lor, pentru care ei nu au nici simpatie pentru neam, nici pentru religie, am fost din nou îndemnați să devenim nomazi în 1847 și 1850, am vizitat acele ținuturi pe care le-am neglijat în anterioara călătorie și am studiat mai atent predispoziția politică a unui popor destinat, peste puțin timp, să joace un rol important în drama politică a lumii.

În tablourile noastre cu Turcia europeană și în acele provincii de la Dunărea de Jos ale Austriei, compuse din atâtea naționalități și atât de puțin cunoscute de comunitățile civilizate din Europa Apuseană, obiectivul nostru a fost să descriem obiceiurile și moravurile poporului, condiția lui morală, politică și socială la care am adăugat din când în când, schițe din istoria veche și contemporană, starea civilizației prezente și perspectivele viitoare” (p. 4).

Pasajul dedicat scurtei sale șederi la Giurgiu este presărat cu umor și autoironie la adresa sistemului carantinei și a cercetării documentelor de către autoritățile rusești, suspicioase față de toți călătorii, virtuali revoluționari de la 1848.

Deoarece în anterioara prezentare a lui Spencer apărută în vol. III (1831–1840) a acestei colecții, nu a fost făcută nici o mențiune despre autorii care au comentat lucrarea din 1836 a călătorului britanic, o facem acum: Carmen Andraș în *România și imaginile ei în literatura de călătorie britanică* (Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002) face abundente trimeri la aceasta (p. 129, 160, 200, 214, 252, 266–272, 289, 330–331), iar Adrian-Silvan Ionescu în *Artă și document* (Ed. Meridiane, București, 1990) analizează ilustrațiile ce-i însoțesc cartea (p. 47–50). Carmen Andraș face referiri și la cartea din 1850 a lui Spencer, pe care o prezentăm în cele ce urmează (p. 215).

Traducerea actuală s-a făcut după ediția originală *Travels in European Turkey in 1850 Through Bosnia, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thrace, Albania and Epirus; with a Visit to Greece and the Ionian Isles and Homeward Tour Through Hungary and the Slavonian Provinces of Austria on the Lower Danube*, London, 1851.

Am traversat Dunărea de la Rusciuk la Giurgiu, în Țara Românească¹, într-una din acele bărci grele, propulsată de o pânză imensă și de douăsprezece raiale voinice drept vâslași. Drept tovarăși aveam un bimbașă² și trupa sa, un grup de oameni viguroși și înalți, la fel de frumoși ca în oricare țară, toți provenind de la vechii mei prieteni, // muntenii din Albania de Sus, ce se aflau acum în drum spre p. 410 regimentul lor din București, capitala Țării Românești.

Când am debarcat am găsit cheiul din Giurgiu plin de o grămadă de bărbați și femei, bine îmbrăcați în haine europene, amestecați, pentru a oferi diversitate tabloului, cu un număr suficient de mare de orientali și ofițeri ruși în uniformă de mare ținută. Debarcarea unui detașament turcesc nu era o imagine neobișnuită dar curiozitatea a fost, evident, stimulată să afle cine ar putea fi acel tip zdrențaros și ars de soare, arătând jumătate european, jumătate oriental, înarmat până în dinți și care conducea un frumos cal arab; toate privirile s-au ațintit asupra mea, mai ales când tovarășii mei, muntenii albanezi au fost văzuți strângându-mi voinicește mâna și strigând „Mirre Divi Inglez!” „Min Shesch-Ilon”, Dumnezeu fie cu tine, englezule și drum bun!

Este în afara oricărei discuții să fii incognito când la mijloc este un pașaport, iar ochiul de vasilisc al unui ofițer rus de poliție este fixat pe călător și care, în situația actuală, fără a mă atinge pentru că eram încă impur și abia sosit din Turcia, m-a condus pe mine și calul meu la punctul sanitar unde, după ce amândoi am fost fumigați, tovarășul meu patruped a fost eliberat în vreme ce bietul său stăpân a fost dus, sub pază, la comandantul militar pentru că revoluționarii români sunt încă supuși legii marțiale. Interogatoriul a fost foarte amănunțit și îndelungat întrebându-mă cine sunt? de unde vin? care ar putea fi mobilul călătoriei mele în special în Țara Românească //? și, în sfârșit, dacă aparțin sau nu abjectei tagme a p. 411 scriitorășilor, paraziții societății în orice țară! Descoperind că eram un englez adevărat (pentru că examinatorul meu vorbea puțină engleză) și nu unul dintre acei revoluționari unguri, polonezi, italieni, nemți și francezi care călătoresc cu pașaport englezesc, tonul său s-a schimbat imediat într-unul al unui om de lume, bine crescut, care știa cum să combine datorii de serviciu cu manierele unui gentleman. A abandonat orice rezervă și a răs și a sporovăit cu mine, ca și când am fi fost vechi prieteni, despre aventurile mele din Turcia și, cu obișnuita ospitalitate a unui rus, i-a poruncit servitorului său să pregătească o gustare. În genere, aceasta este firea rușilor, oriunde întâlnesc un englez; și chiar dacă, din când în când, le

¹ Conotat *Wallachia*.

² Comandant peste 1 000 de soldați turci.

produc șocuri puternice, atunci când dau frâu liber pasiunii mele și discut politică, niciodată în timpul călătoriilor mele nu am întâlnit vreunul de care să mă despart fără dorința de a-l reîntâlni.

Baia turcească și o schimbare completă de costum mi-au modificat atât de mult aspectul, încât chiar și agerul meu tovarăș, Karebagh, a avut oarece dificultate să-și recunoască stăpânul în veșminte europene. Iar acum, cititorule, dat fiind că paginile noastre deja s-au mărit ca număr peste dimensiunea obișnuită a unei cărți de călătorie, suntem siliți să ne grăbim; și cum vaporul austriac se aude plescăind și mugind pe fluviu nu putem pierde prilejul de a-i folosi serviciile pentru a ne duce la Belgrad. //

CHARLES LORING BRACE

(1826–1890)

Charles Loring Brace, unul dintre cei mai importanți reformatori ai sistemului social din Statele Unite ale Americii, s-a născut în Connecticut, într-o familie burgheză. Rămas orfan de mamă, la vârsta adolescenței, a fost crescut de tată. S-a specializat în teologie, la Universitatea Yale, pe care a absolvit-o în 1849. După acest moment, primul gând al său, după cum i-a mărturisit tatălui său într-o scrisoare din 1850, era să străbată Europa și în special Ungaria și Austria. Ajutat de prietenul său, John Olmstead, a obținut poziția de corespondent pentru ziarul „Philadelphia Bulletin” și posibilitatea de a vizita Ungaria și Austria. De la bun început, conducerea ziarului i-a cerut să înregistreze în însemnările sale caracterul și starea oamenilor, să vadă ce urme a lăsat revoluția pașoptistă și ce s-a schimbat.

Pornind din Praga, Charles Loring Brace a trecut prin Viena, Budapesta și Debrețin, înainte să ajungă la Oradea, loc în care va trăi una din cele mai importante experiențe din viața sa. După câteva zile petrecute în oraș, în mai 1851 a fost arestat de autorități fiind acuzat că întreține legături cu László Újházy, unul dintre cei mai importanți revoluționari maghiari stabiliți în Statele Unite ale Americii, și că practică spionajul. După confiscarea bunurilor, a fost dus în arest, într-o clădire din afara Oradei, unde a petrecut mai bine de o lună de zile alături de diferiți deținuți, dintre care cei care i-au reținut atenția au fost un rabin evreu, un francez, un italian, un polonez și un preot român. Preocupat că-și va petrece ce-a de-a 25-a aniversare în închisoare, el a făcut tot posibilul pentru a obține eliberarea, care s-a lăsat așteptată. A trimis scrisori către prieteni și îndeosebi către Charles McCurdy, însărcinatul cu afacerile externe al guvernului american la Viena. Datorită acestuia din urmă, reușește să fie eliberat.

Experiența trăită la Oradea în 1851 a fost descrisă în lucrarea publicată în anul următor, *Hungary in 1851 with an experience of the Austrian Police* fiind dedicată salvatorului său, Charles McCurdy. Călătoriilor prin Germania, Norvegia și Suedia le-a dedicat alte volume, ce sunt bine primite de public.

În America a organizat o asociație ce viza îmbunătățirea situației copiilor orfani. El este cel care a avut ideea înființării Trenurilor Orfanilor, ce aduceau copiii din orașele de pe coastele Americii în zonele rurale din vest, unde aceștia puteau să înceapă o nouă viață în familiile de fermieri. Considerând că, pentru o dezvoltare normală a copilului este necesară o rupere de trecut și o integrare în societate, Charles Loring Brace a încurajat adopția realizată de către familii în care munca și educația erau mai presus de orice. Sistemul trenurilor care transportau copii orfani între cele două părți ale țării, a funcționat o lungă perioadă de timp (1854–1929). Pe lângă înființarea acestor trenuri, a creat adăposturi și școli pentru copii orfani, neavând încredere în orfelinat. Munca sa în domeniul social era susținută și de o activitate filantropică, el punând bazele, în 1853, Societății de Întrajutorare a Copiilor (*The Children's Aid Society*), care își continuă și azi activitatea.

În călătoria efectuată în Ungaria, observațiile legate de români și condiția lor sunt puține. Interesat de maghiari și problemele lor, el consideră că românii au fost instigați de preoți pentru a participa la revoluția pașoptistă și că nu sunt îndreptățiți să ceară nimic, atâta timp cât maghiarii reprezintă națiunea ce s-a impus în Transilvania, atât în plan politic, cât și cultural. Viziunea sa asupra acestei probleme se datorează studierii doar a lucrărilor scrise de autorii maghiari și germani ai vremii. Deși părtinitoare, relatarea sa este demnă de luat în seamă, deoarece arată importanța pe care românii o acordă descendenței și drepturilor lor. De asemenea, trebuie remarcată și cenzura, care era activă în Oradea după revoluția de la 1848, ca și bănuielile care îl însoțeau pe fiecare străin ce intrase în contact cu foștii revoluționari.

Despre el au mai scris: Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson și România. 1906–1920*, vol. I, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1988; Ion Stanciu, *The Romanians as Viewed by American Travellers in the First Half of the 19th Century* în „Revue Roumaine d'Histoire”, tom XXXII, no. 1–2, 1993, p. 40–46.

CHARLES LORING BRACE

Ungaria în 1851 cu o experiență a poliției austriece¹

Capitolul XXII

Satele germane și românești

p. 174

La capătul vizitei mele, pe când făceam pregătiri pentru a porni la drum, judecătorul satului, care s-a întâmplat să fie un ungar, a trimis vorbă că aveam la dispoziție în mod gratuit calul orașului², ca un semn de respect, mi-a spus gazda mea, pentru națiunea care i-a primit cu atâta generozitate pe bieții exilați unguri³. Prin urmare, după despărțiri prietenești, am urcat în căruța uriașă de răchită⁴, cu un țăran⁵ cu mustață și barbă ne-am grăbit cu viteză spre comitatul Satu-Mare⁶.

Peste tot pe unde am călătorit în această regiune, am fost uimit de marele număr de bărbați puternici și frumoși pe care i-am văzut. Totuși, femeile, după cum am observat aproape de Tisa⁷, abia îi egalează, în frumusețe, pe bărbați. Presupun că motivul poate fi găsit în munca grea din afara casei a femeilor, care oprește creșterea în înălțime și distruge grația înfățișării și a formei. Totuși, țărăncile arată întotdeauna foarte sănătoase și au o expresie a feței luminoasă, plăcută. Pe parcursul călătoriei mele printre satele de țărani⁸, m-am oprit pentru câteva ore la un domn la care aveam o scrisoare. M-a luat peste tot, să chem sătenii și, printre alții // a spus că îmi va arăta o „frumusețe” vestită a țărăncilor. Casa țărănească în care m-a condus era una dintre cele mai elegante din sat, cu mai multe flori și viță de vie decât celelalte. Din fericire, am găsit-o pe cea cu vino-ncoa tocmai când intra în casă alături de copilul ei și când nu avea timp să se pregătească. Trebuie că a ghicit scopul <venirii> noastre, dar părea a nu fi în niciun fel tulburată și a făcut schimb de replici și complimente cu prietenul meu în cel mai natural mod posibil. Mișcarea ei, atunci când a intrat în casă, a accentuat intensă culoare măslinie a

p. 175

¹ Charles Loring Brace, *Hungary in 1851 with an experience of the Austrian Police by ~*, New York, Charles Scribner, 1852.

² *Vorspann of the town.*

³ Lajos Kossuth, László Újházy și alții reprezintă prima generație de maghiari ce se stabilesc, începând cu 1849–1850, în Statele Unite ale Americii.

⁴ *The huge wicker-wagon.*

⁵ *Haiduck.*

⁶ *Szathmar Comitat.*

⁷ *Theiss*, râu ce traversează România, Serbia, Slovacia, Ucraina și Ungaria.

⁸ *Haiduck villages.*

obrajilor ei; și-a aranjat un pic basmaua așezată ca un turban pe părul negru, astfel încât totul i-a sporit înfățișarea naturală și uimitoare. Foarte înaltă, grațioasă, cu trupul în linii minunate, unduitoare, ochii de un negru profund, tenul brunet catifelat și profilul regulat și distins, părea că în fața noastră stă o adevărată regină a frumuseții. Așa țărancă precum era a discutat cu noi, la fel de ușor ca și cum ar fi fost o femeie de rang și, când am plecat, ne-a însoțit până la poartă în modul cel mai cordial și neconstrâns.

Întotdeauna femeile din clasele superioare mi s-au părut – cel puțin acelea care au trecut de tinerețe – foarte asemănătoare alor noastre, uzate, palide ca și cum clima sau viața petrecută prea mult în casă le-a răpus sănătatea, <foarte> devreme. Cu toate acestea, nu te poți întâlni în Europa cu doamne mai strălucitoare și inteligente decât cele din clasele educate din Ungaria. Cu o sclipire orientală și <pline de> poezie, aduc o culoare deosebită educației lor.

Cu asemenea vizite printre domni pentru care aveam scrisori de recomandare, mi-am continuat călătoria în nord și est. Drumul meu m-a adus acum prin câteva din satele românilor⁹ și coloniștilor germani.

Prin Ungaria, <orice> persoană poate să deosebească de îndată un sat german. Străzile sunt mai bine plantate cu arbori și // arbuști decât sunt satele ungurești. Casele sunt de obicei mai înalte și mai puțin orientale în stil. Și, vorbind despre aceeași clasă a țăranilor, sunt mai multe semne de confort și îmbunătățiri materiale la germani. p. 176

Din nefericire, satele românești întotdeauna sunt recunoscute dintr-un motiv opus. Sunt cele mai murdare dintre satele murdare. Casele sunt cele mai joase și sărăcicioase dintre toate, de obicei cu o singură cameră cuviincioasă; gardurile din paie sunt dărâmate și pereții din lut ai caselor lor arată prăfuiți și cu scurgeri. În satele prin care am călătorit, erau câmpuri întinse de porumb. Românii mănâncă foarte puțină carne și porumbul este principalul lor produs de hrană. Foarte puține dintre celelalte neamuri ale Ungariei folosesc mult din această recoltă pentru masă, deși este foarte întrebuițat pentru vite. Am descoperit și că o parte dintre români fac un fel de ceai din sâmburi copti, fierbându-i; o băutură deloc de nedigerat, dacă este amestecată cu lapte.

Acești țărani români, pe care i-am văzut aici și în alte părți ale Ungariei, nu erau deloc egali cu maghiarii în ce privește dezvoltarea fizică.

Fetele lor erau slabe, nervoase și bolnăvicioase, frunțile joase, cu o expresie ascuțită, șireată a ochilor. Adesea părul părea ca de în. Înălțimea trebuie să fie mult mai joasă decât cea a maghiarilor și aspectul mult mai ascuțit. Totuși, unele femei sunt egale întru totul în frumusețe aceloră din oricare neam al Ungariei. Îmbrăcămintea țăranilor din aceste sate era destul de simplă. O cămașă lungă legată în jurul taliei cu o pălărie neagră cu borurile largi alcătuia costumele pentru muncă. Pe străzi sau în piețe se adăuga un cojoc din piele de oaie, cizme grele și pantaloni din lână largi, câteodată cu o căciulă mică neagră din lână de miel în loc de pălărie. Și am observat că fiecare bărbat avea, // pentru fumat, un număr de instrumente p. 177 complicate în cingătoarea sa; pentru a alege lulele, a aprinde tutunul, a-l tăia și așa

⁹ *Wallachs.*

mai departe. Tutunul este întotdeauna cărat într-un săculeț, la talie, din bășică de oaie, pentru a-l păstra rece.

La români totul arată ceea ce etnologii admit, <și anume>, o origine diferită față de cea a maghiarilor. Ei înșiși se revendică întotdeauna a descinde direct din romanii care s-au așezat aici după cucerire, numindu-se într-adevăr cu mândrie *Roumänen*. Limba lor denotă un amestec ciudat <și>, se spune că, aproape jumătate <din vocabular este format din> cuvinte de origine latină.

Printre cei învățați se pare că mai sunt semne de întrebare dacă sunt de origine dacă, amestecați apoi cu elemente romane sau slave, sau au o descendență directă romană.

Religia lor este, aproape în întregime, cea a bisericii ortodoxe, în forma sa cea mai coruptă. Preoții au o influență nelimitată asupra lor și par a le încuraja superstițiile lor violente. De exemplu, această credință este foarte des întâlnită peste tot. Potrivit românilor, celor care sunt posedați de demoni li se permite, după moarte, să se întoarcă printre oameni, sub înfățișarea vampirilor și să le soarbă sângele în somn. Pentru a evita această nenorocire, cadavrele bănuite nu sunt înmormântate, ci li se înfige în inimă un țaruș, după care românul hărțuit poate să se odihnească în pace. Câteva din aceste superstiții ciudate le voi menționa mai târziu.

Conform lui Fenyés¹⁰, românii numărau, în 1842, 1 070 163 <locuitori>; în 1848, scriitorii maghiari de statistici i-au adus la 2 908 876¹¹. În ciuda numărului lor, nu au avut niciodată o poziție importantă sau o influență în Ungaria. // p. 178 Ignoranți și săraci, nu au avut niciodată o mare greutate în stat precum ungurii.

Marea parte a lor – aproape două treimi – trăiesc în Transilvania, unde dețin unsprezece comitate sau județe. Fără îndoială că, după cum am observat și anterior, acești români din Transilvania au fost foarte asupriți.

Transilvania a avut întotdeauna o oarecare independență administrativă față de Ungaria și legile din 1835 asupra iobăgiei nu au fost duse cu atâta grijă la bun sfârșit precum în alte părți ale țării. Cea mai mare asuprire pare să fi fost exercitată de coloniștii sași asupra țăranilor români. Țăranul era aproape legat de glie și clerul protestant al sașilor era plătit din veniturile greu câștigate ale românilor, ce aparțineau unei alte biserici. În anii de dinainte de 1848, eforturile maghiarilor și secuilor (un neam maghiar) din Transilvania erau îndreptate spre o abolire a tuturor diferențelor naționale și o unire a întregii Ungarii pe baza reprezentării comune – singurul criteriu pentru care ar trebui să aibă o suprafață mică de proprietate.

Sașii s-au opus, deoarece doreau să fie reprezentați ca o națiune distinctă. Și românii au fost îndemnați de preoții lor să creadă că singurul scop al acestei mișcări pentru „votul universal” era să distrugă existența distinctă a românilor ca națiune și să înlăture mult iubita lor biserică. Toate aceste cauze și altele pe care le-am menționat anterior, s-au unit pentru a produce cea mai înverșunată ostilitate între unguri și români.

În cele din urmă, în 1848, unirea Transilvaniei cu Ungaria a fost desăvârșită și au fost oferite drepturi egale întregului popor ungar. Totuși, nu s-a spus nimic

¹⁰ Alexius von Fényes (1807–1876), statistician maghiar. Lucrarea la care face referire în mod constant Charles Loring Brace este *Statistik des Königreichs Ungarn*, 2 vol., Pesta, 1843.

¹¹ După spusele lui Chonawcz, 2 205 542 în *Handbuch für Ungarn*, 1851 (n. a.).

despre acordarea pentru români a unei poziții federative distincte în Parlament. Cum războiul s-a sfârșit, // românii s-au alăturat Austriei și, după cum am spus și p. 179 înainte, lupta dintre cele două tabere din Transilvania a fost cea mai sângeroasă și lipsită de milă din toate cele ce au avut loc în Ungaria.

Aproape de sfârșitul războiului, în chiar ultimele zile ale guvernului ungar, Parlamentul a discutat din nou problema unei poziții federative pentru români. A fost la Seghedin¹², pe 29 iulie, în ultima sesiune a Parlamentului ungar, când Szemere¹³ a rostit cel mai strălucitor dintre discursurile sale asupra acestui subiect. [...]

Scopul discursului era ca, pentru a-i convinge pe români și sârbi de bunele intenții ale Parlamentului ungar față de ei, să le ofere acestor națiuni o poziție federativă în cadrul consiliilor naționale, precum și o amnistie tuturor acelor care au luptat împotriva ungarilor.

Propunerea a fost acceptată și a trecut cu o majoritate de aproape două treimi. Era ultimul act al Parlamentului ungar și era unul // din ultimele eforturi de a salva p. 180 o cauză ce se prăbușea. Românii probabil că nu le păsa atunci nici de Confederație, nici de amnistie, când austriecii și rușii dădeau ultimele lovituri taberei ungare.

Poate ar fi fost mult mai eficace dacă ungurii ar fi oferit înainte românilor o reprezentare ca națiune distinctă <în stat>. Dar încă de la început părerea patrioților unguri a fost că singura speranță pentru a forma o Ungarie unită și puternică era de a amesteca toate neamurile diferite din țară. Ei au oferit românilor exact ce au oferit și maghiarilor sau secuilor sau germanilor – o reprezentare egală pe baza deținerii unei mici proprietăți¹⁴. Dar ei au declarat că, pentru a permite fiecăruia dintre numeroasele mici neamuri din Ungaria să fie reprezentate în Parlament, ar trebui să formeze un guvern, în dezacord <cu celelalte existente>, și să pregătească drumul spre certuri nesfârșite.

Germanii ajungeau la un număr de un milion și jumătate și cu toate acestea nu au cerut niciodată vreo reprezentare națională distinctă.

Și singura nedreptate, împotriva căreia celelalte națiuni puteau ridica plângeri – transformarea limbii maghiare în limbă de stat – pare să nu-i fi deranjat niciodată pe români. Majoritatea lor foloseau limba maghiară la fel de des ca și pe a lor¹⁵. În ce mă privește, cred că oamenii politici maghiari aveau dreptate în această privință.

Dacă cineva și-ar putea imagina una din „naționalitățile” noastre cerând o reprezentare în Congres¹⁶, astfel încât dacă germanul, irlandezul, francezul și spaniolul ar veni să se uite asupra țării, nu ca la o țară obișnuită, ci ca un loc unde *rasa* sa și *limba* sa trebuie să se lupte pentru întâietate, și-ar face o idee despre confuzia și cearta pe care un astfel de lucru le-ar produce în Ungaria. // p. 181

Ungurii doreau un Parlament general, bazat pe populație și nu pe rasă; unde toate naționalitățile, fără interese declanșatoare de conflicte, să poată lucra

¹² Szegedin, oraș, Ungaria.

¹³ Bertalan Szemere (1812–1869), poet și revoluționar maghiar, prim-ministru în timpul revoluției pașoptiste ungare

¹⁴ *An equal representation on a small property qualification.*

¹⁵ Afirmație eronată și nefondată.

¹⁶ Denumire dată Parlamentului S. U.A.

împreună pentru binele comun. Pentru croați, care înainte au avut drepturile lor mărunte și distincte, sau pentru Transilvania, înainte o provincie separată, au dat o reprezentare distinctă. Dar pentru nenumăratele și variatele neamuri din diferitele părți ale țării, aceasta nu putea fi, cu înțelepciune, acordată.

Singura nedreptate vizibilă pe care o văd între toate, era transformarea limbii maghiare în limbă națională. Dar maghiarii erau neamul cel mai puternic; poporul conducător, precum anglo-saxonii în America. Erau cei mai inteligenți și cei mai bogați, și formau, dacă recensământul austriac din acest an este corect, o majoritate¹⁷.

Și limba lor, este în realitate, limba cea mai răspândită. Nici o altă limbă nu era interzisă mai mult decât este în Statele Unite <ale Americii>, dar la fel ca și aici, limba a devenit o limbă a diplomației, politicii și societății.

Cred cu tărie că românii au fost stârniți de preoți și de agenții austriece să se alăture acestor mișcări care agitau atunci Europa de est, mișcări care își aveau începutul în ideea greșită, și care a luat sfârșit într-un mod trist, că obiectivul este naționalitatea și nu libertatea.

p. 182 Mi s-a confirmat această părere – obținută în urma unui studiu nevinovat asupra faptelor prezentate de ambele părți – a sentimentului general printre românii din acea vreme. Se consideră amăgiți, înșelați de guvernul austriac – și cum am avut dovezi de fiecare parte, ei au ajuns în cele din urmă să-i privească pe unguri ca pe adevărații lor binefăcători. Persecuția austriacă a ajutat în acest // rezultat dar, pe lângă aceasta, <au început> să-i cunoască mai bine pe unguri după război. În multe sate soldații cu greu înăbușesc o revoltă. Oriunde pot, românii iau partea maghiarilor și chiar s-au înrolat drept maghiari.

Un fapt uluitor mi-a fost povestit după aceea, în legătură cu acest lucru, de directorul poliției austriece din Ungaria, un domn foarte inteligent și un austriac foarte devotat, în casa căruia am petrecut câteva zile în arest. Detaliile voi avea ocazia să le menționez după aceea. Este suficient însă să spun că, în recensământul austriac ținut anul acesta, *aproape un milion de români*¹⁸ și-au dat numele ca maghiari – singurul mod în care au putut să-și exprime schimbarea sentimentului lor față de maghiari și austriece¹⁹. //

¹⁷ Afirmatie neadeverată.

¹⁸ Sublinierea îi aparține lui Charles Loring Brace.

¹⁹ „Văd că Schlesinger în a sa *Istorie a războiului din Ungaria* (vol. II, p. 188), arată că Parlamentul ungar, în ultima sa sesiune de la Seghedin, declară <<egale drepturile tuturor naționalităților>> și oferă <<o amnistie tuturor care au purtat arme împotriva Ungariei>>.

<<Recunoașterea egalității drepturilor, spune el după aceea, a venit cu un an prea târziu, pentru că acum abia a oferit o concesie, care deja le-a fost asigurată de împăratul Austriei și mai mult, oferită, la vederea orașelor lor incendiate, satelor devastate și mormintelor profanate>>.

Această greșală, Pulsky o corectează într-o notă de subsol, deși nu foarte clar:

<<Drepturi egale, au fost garantate în sesiunea din '47 și '48, tuturor naționalităților (vezi Actele Parlamentului Ungar 1847–'48, articolul V, paragraful I, publicate la Budapesta de Adolf Müller) înainte ca împăratul Austriei să ia vreo măsură în această privință>>.

Ceea ce a fost oferit aici de Parlament, după cum am spus și înainte, era o Confederație – Reprezentarea Națiunilor în Parlament – vezi *Istoria dr. Schütte*, vol 2, p. 312 sau „Allgemeine Zeitung” pentru 1848 sau Rapoartele din „Discursul lui Szemere” sau periodicele ungare pentru 1849.

După cum am spus, satele germane, prin care am trecut întâmplător, în p. 183 această parte a călătoriei mele, pot fi lesne diferențiate de cele ungare.

Totuși, în general germanii din Ungaria, s-au amestecat cu alte neamuri, și doar în două situații trăiesc în comitate separate. Întâi, la granițele de vest ale Ungariei unde, sub numele de *Hienzen* (sau *Hänzen*), locuiesc o suprafață muntoasă, numărând, se spune, în jur de 120 000 <locuitori>, și în Transilvania, unde au pus bazele unei colonii săsești distincte, cu aproape 152 000 locuitori <în> orașele Sibiu²⁰ și Brașov²¹. Numărul lor, în întreaga Ungarie, era socotit în 1848 la 1.377 484 (*dr. Schütte*²²), <iar> în 1842 la 1 200 327 (*Fenyés*).

Dacă evreii, care sunt aproape toți de origine germană și care folosesc limba germană ca nativi, ar fi socotiți împreună de ei, germanii din Ungaria ar număra 2 000 000. [...] //

Capitolul XXXIII

p. 269

Oradea²³ – Viața socială

De la moșia domnului²⁴ <amintit>, călătoria mea a continuat în direcția estică până când, în cele din urmă, după diferite experiențe asemănătoare, legate de modul de viață ungar, m-am apropiat de Oradea.

Vecinătatea era indicată, cu ceva vreme înainte să o atingem, de o întindere de dealuri foarte frumoase, acoperite cu viță de vie – o trăsătură a peisajului pe care, datorită numeroaselor ocazii, am putut-o studia ulterior. O parte din vinul făcut în aceste podgorii este, într-adevăr, foarte ales; mult mai bun decât vinul acru al câmpiilor.

Țigani par a frecventa toată această parte a Ungariei; am trecut întâmplător prin mici tabere de-ale lor. Unul dintre primele lucruri pe care prietenii mei mi-au recomandat să-l văd în acest comitat a fost un vestit grup de muzicieni țigani. Totuși, nu l-am putut întâlni; am putut auzi doar grupurile obișnuite, ale căror reprezentații sunt destul de sărace.

În ce privește „Confederația” sau „drepturile egale”, garantate de împăratul Austriei, cu cât este mai puțin spus de un prieten al Austriei, cu atât mai bine. Toate diferitele provincii, cu diversele interese, ale Imperiului austriac sunt asigurate cu tărie asupra „drepturilor egale” în împărțirea unei impozitări de netolerat și a unui sistem polițienesc zdrobitor. Dincolo de aceasta, drepturile lor nu par a fi mărite încă.

În ce privește Confederația, ultima idee despre ea, când scriu (ian<uarie> 1852), este tocmai respinsă în mod deschis de revistele de la Curtea de la Viena” (*n. a.*).

²⁰ *Hermannstadt.*

²¹ *Kronstadt.*

²² Probabil dr. A. Schütte, *Ungarn und der ungarische Unabhängigkeitskrieg nach den besten Quellen und zahlreichen Mittheilungen ungarischer Notabilitäten*, 2 vol., Dresden, 1850.

²³ *Gross Wardein*, oraș, jud Bihor.

²⁴ În capitolul precedent, Charles Loring Brace descrie cele câteva zile petrecute la moșia unui nobil ungar din comitatul Bihor.

Tovarășii mei, cum călăream alături, mi-au povestit câteva întâmplări extraordinare ale unui oarecare călător englez, ce a fost aici – și despre influența lui asupra ȝiganilor. //

p. 270 Unul dintre ei a spus că mergeau împreună într-o zi când au întâlnit o ȝigancă săracă. Englezul i s-a adresat în maghiară și ea a răspuns în obișnuitul mod disprețuitor. Totuși, și-a schimbat limba și a spus unul sau două cuvinte într-o limbă necunoscută. Fața femeii s-a luminat dintr-odată și după câteva discuții, l-a tras deoparte, aproape de ea. După aceasta, domnul a vizitat un număr dintre adunările lor cele mai intime și a fost primit peste tot ca unul de-al lor. Toți au spus că a făcut mult bine printre ei, <mai mult> decât toate legile cei privesc sau eforturile adresate lor în ultima jumătate de secol. Ei i-au descris înfățișarea – aspectul înalt, musculos și au menționat faptul că a stat mult în Spania și am văzut că trebuie să fie călătorul omniprezent, *dl. Borrow*²⁵. [...] //

p. 271 Chiar la marginea orașului, vile și grădinile prezentau un aspect unic datorită efectelor unei furtuni de grindină, care tocmai trecuse peste ele. Fiecare copac arăta precum ai noștri, după ravagiile unui roi de omizi.

Se spune că au fost omorâți de grindină oi și <chiar> niște copii. Clima din regiune, cu excesele cunoscute, arată că iarna zăpada cade adesea umplând fiecare drum – și chiar pentru a lua acoperișurile caselor – în timp ce strugurii delicioși și pepenii se coc peste tot vara. Băiețelul aflat în trăsură cu mine, fiul unui domn pe care l-am vizitat, a scos un țipăt când a văzut câmpurile generalului R— (un ofițer austriac, „un al doilea Haynau”²⁶, spun ei), toate distruse de furtună.

Chiar în interiorul orașului, tovarășii mei mi-au arătat un parc întins, minunat și o casă frumoasă, aparținând *episcopului romano-catolic*, foarte iubit de popor și închis acum într-o închisoare austriacă (Arad, cred), condamnat la închisoare pentru douăzeci de ani. <Deși> erau și ei protestanți zeloși, îl considerau ca pe unul dintre patrioții unguri. Probabil nu este cunoscut în America, modul nobil în care mulți dintre clericii catolici au sacrificat totul pentru Ungaria. Vestitul preot, *Wimmer*, care a câștigat încrederea întregului popor, prin eforturile pline de abnegație printre săraci, prin școlile publice și prin agricultura în <continuă> îmbunătățire, a organizat și comandat personal o divizie a Gărzii Naționale. Mulți alții și-au dovedit devotamentul față de Ungaria, murind pe eșafod sau la spânzurătoare pentru cauza lor. Clerul catolic din Ungaria este poate cel mai bine înzestrat din lume²⁷. [...] //

p. 272 Intrând în oraș, am mers direct la casa unui domn care mă aștepta, căruia i-am fost recomandat de episcopul protestant din Debrețin, prof. Cz--. Profesorul fusese în străinătate în timpul revoluției, cu un pupil, și nu era în niciun fel unul din „grupul compromis”, la care m-am simțit mai în siguranță, căci era evident că intram într-un sistem polițienesc mult mai apăsător, decât în alte părți ale Ungariei. Oamenii vorbeau într-un mod mult mai precaut unii cu alții și cum, bineînțeles, nu

²⁵ George Henry Borrow (1803–1881), scriitor și călător englez, cercetător al vieții ȝiganilor din Europa.

²⁶ Julius Jacob von Haynau (1786–1853), general austriac.

²⁷ Exagerare evidentă.

puteam să conduc, în general, conversația, am observat în casa prietenului meu, că <aceasta> se îndrepta mult mai puțin spre politică decât oriunde altundeva.

Oradea este una din marile stații militare pentru austrieci în Ungaria și normal că regimul lor este mai abuziv și strict aici. Pe parcursul primei zile, am fost cu toții să vedem orașul. Oradea este un oraș de aproape 20 000 de locuitori, dar cu case mult mai bine construite decât în alte orașe din centrul țării. Străzile sunt foarte largi și sunt multe piețe minunate, care dau un aspect foarte plăcut orașului. Casele, precum cele din Debrețin, sunt toate cu un singur etaj. Majoritatea populației este catolică și, // bineînțeles, orașul este plin de biserici. Înainte avea p. 273 mai mult de șaptezeci – acum nu pot fi mai mult de douăzeci și cinci.

Dacă Ungaria va deveni din nou un stat prosper, acest oraș va fi marele centru industrial al țării. Cea mai bună sursă de apă pe care am văzut-o în Ungaria este râul Crișul²⁸ <Repede> și afluenții săi; prin acest oraș trebuie să treacă toate liniile de cale ferată ce leagă Ungaria estică, Transilvania și chiar Turcia, de capitală.

Kossuth²⁹ și tovarășii săi au văzut imediat acest lucru și au transformat orașul în marele lor depozit militar și în uzină. Aici au fost făcute arme, au fost turnate tunuri, au fost lucrate haine și orașul era suficient de ocupat în timpul războiului de independență.

Azi, prezintă o înfățișare mult mai veselă decât celelalte orașe maghiare și pare că produce puține confecții de lână.

Pe parcursul zilei am fost introdus în club, în Cazino, unde erau unele camere de citit foarte bune, cu ziare germane și ungurești și câteva mese de biliard. Acolo, după câteva conversații plăcute, am căutat cu prietenul meu diverse persoane pentru care aveam scrisori <de recomandare>.

Am fost bine primit, dar nu am putut decât să observ că toți erau cuprinși de o apăsare, o reținere, care arăta greutatea regimului covârșitor asupra lor. Politica era evitată cu grijă și când unul dintre grupuri începea să recite o epigramă germană, bună, care viza Austria, am observat că alții îl opreau de îndată și subiectul era schimbat. Nimeni nu era liniștit. De asemenea, și străzile și hotelurile erau pline de soldați austrieci în haine albe. Totul, cu o vreme mohorâtă, ploioasă, mi-a lăsat o impresie tristă și i-am spus tovarășului meu că îmi voi scurta șederea aici și voi pleca degrabă, în ziua următoare, spre unele băi // sulfuroase, ciudate, din p. 274 vecinătate³⁰, pentru ca apoi să vizitez un nobil important din preajmă – M. de Tisza, către care aveam scrisori – și despre a cărui familie respectabilă am auzit cele mai laudabile considerații în întreaga Ungarie. Printre celelalte vizite ale noastre, a fost făcută una și la singurul supraviețuitor din cei paisprezece generali, judecați și condamnați de tribunalele austriece, la încheierea războiului. Treisprezece au fost împușcați aproape într-un detașament și acest om, al paisprezecelea, a fost păsuat, pentru că s-a opus Declarației de Independență și a refuzat, cred, să slujească după aceea. A fost ofițer în serviciul împăratului pentru douăzeci de ani, înainte de revoluție. Acum este, evident, suficient de „devotat”.

²⁸ Körös.

²⁹ Lajos Kossuth (1802–1894), journalist, om politic și revoluționar maghiar.

³⁰ Deși în apropiere se află Băile Felix și 1 Mai, acestea nu dețin astfel de izvoare.

La ora cinei, cum profesorul C. nu a cinat acasă, am plecat amândoi spre un hotel din apropiere. Sala era plină de ofițeri austrieci eleganți, majoritatea reținuți în a bea vin unguresc și jurând strâmb în încartiruirile ungurești. În cele din urmă, am găsit o măsuță într-un colț, unde deja stăteau doi domni și ne-am cerut cina. Pe parcursul mesei, prietenul meu i-a implicat pe ceilalți doi în conversație și probabil pentru a arăta că are un american drept cunoscut, mi-a pus o întrebare despre colonia ungară a lui Ujhazy³¹ din America. Îmi amintesc că am răspuns într-un mod general că „solul era bun, clima favorabilă”, că „aveau să muncească din greu cu toții, precum toți emigranții din America” și că „Ujhazy era foarte respectat în America” și așa mai departe. //

[În capitolele următoare, Charles Loring Brace povestește modul în care a fost arestat de poliția austriacă, viața pe care a dus-o într-o clădire din afara Oradiei, unde a fost ținut în arest și oamenii pe care i-a cunoscut cu această ocazie. În urma intervenției însărcinatlui american cu afaceri externe de la Viena, Charles McCurdy, este eliberat și ajunge, sub pază, până la Trieste.]

592

JAMES HENRY (SKENE) SKEENE

(1812–1886)

De origine scoțiană, James Henry Skene s-a născut la Inverness. Tatăl său, James Skene of Rubislaw, era un apropiat al marelui romancier Sir Walter Scott. Poate de la această intimitate cu un celebru literat să se fi înfiripat în sufletul lui Skene, încă de la o vârstă timpurie, aspirația de a se exprima prin scris și a-și împărtăși impresiile și experiența de înveterat călător. Pregătit pentru cariera militară, a servit o vreme în garnizoana Maltei. Cunoașterea, la Atena, a domnișoarei Ralu Rizo-Rangabe, fiica unui fost demnitar fanariot în Țările Române, urmată de căsătoria cu ea, îl apropie de ținuturile noastre. Demisionează din armată și se stabilește, pentru o vreme, la Atena. Se orientează spre diplomatie și ajunge vice-consul la Constantinopol și apoi la Alep. În timpul războiului Crimeii își oferă serviciile Imperiului otoman și primește comanda unei unități din cavaleria neregulată.

Așa cum se recomandă el însuși în subtitlul celor două volume de memorii, apărute anonim, *The Frontier Lands of the Christian and the Turk*, drept „un rezident britanic de douăzeci de ani în răsărit”, Skene petrecuse mai mult de două decenii în estul Europei și în Asia Mică. Lucrarea menționată a văzut lumina tiparului în 1853, la Richard Bentley din Londra, de pe New Burlington Street. La reeditare, în 1854, titlul a fost schimbat în *The Danubian Principalities : The Frontier Lands of the Christian and the Turk*. A mai scris câteva cărți, tot ca rod al experienței sale din ținuturile răsăritene: *The Three Eras of Ottoman History* (1851), *Anadol : The Last Home of the Faithful* (1854) și *With Lord Stratford in the Crimean War* (1883).

Skene era unul dintre acei ultimi și rari călători de marcă britanici ajunși în ținuturile noastre, care știa ce, unde și cât să vadă, ajutat de o uimitoare forță de pătrundere, o perfectă adaptabilitate la orice situații, oricât de dramatice, un aspect agreabil, un comportament afabil și curtenitor, ce-l făceau simpatic și ușor acceptat în orice societate. Poseda o vastă cultură de serioasă sorginte clasică, avea cunoștințe tehnice, politice, istorice și militare, era poliglot, vorbind fluent franțuzește, nemțește, italienește, grecește – ba, începuse să înțeleagă și să se exprime și în românește – astfel că se putea face ușor înțeles aproape de oricine, deținând și arta de a purta o conversație interesantă, scilicite, indiferent dacă interlocutorul era un partener ocazional de drum, un prinț domnitor sau un general rus ori turc. Într-un cuvânt, un umanist cu tendințe enciclopediste, Skene este un fin observator al realităților din principate. Se informase temeinic încă dinaintea sosirii aici asupra problemelor lingvistice, etnologice, demografice și istorice și încerca prin toate mijloacele să-și lărgască documentația prin chestionarea localnicilor și prin cercetarea cu proprii ochi a situației țării. Era, poate, investit și cu anumite misiuni de spionaj în favoarea țării sale, căci urmărește și analizează comparativ, ca fost militar, forța armată a turcilor și a rușilor în vederea iminentei lor confruntări de peste doar câțiva ani. Excelent analist politic, el sesizase corect situația precară a ținuturilor românești în care rușii încurajau corupția și disensiunile dintre boieri și domnitor pentru a-i face pe fiecare dependenți de puterea lor, ce se dorea instalată deplin asupra țării.

Are șansa unică de a beneficia de o întrevedere particulară cu domnitorul Barbu Știrbei, ce-l invită la masă pentru a-l descoase în privința informațiilor adunate și a observațiilor (critice) ce i-ar fi putut fi și lui utile, ca administrator al țării.

Om spiritual, își pigmentează scrierea cu mult umor, pe care-l găsește în momentele cele mai critice ale călătoriei sale. Nu se sinchisește de situațiile ridicole în care a fost pus și le descrie cu lux de amănunte. Este multă autoironie în fragmentul în care relatează cum, într-o seară, când intrase cu trăsura într-o pădure, a luat niște țărani pașnici drept tâlhari de codru și, ordonând surugiuilor să gonească la galop, a trecut ca vântul printre ei, cu țevile pistoalelor scoase pe fiecare geam, fapt de

care, mai târziu, s-a rușinat, pentru că luase în serios poveștile alarmante despre acte de brigandaj ce-i fuseseră spuse de un veteran de la Waterloo, devenit agent consular britanic la Focșani. Descrierea șederii la Câmpulung Muscel capătă inflexiuni gogolienae în prezentarea notabilităților locale, convocate în pripă – dar în număr mare – pentru a-i cunoaște pe străini și a-i însoți în excursiile organizate de ispravnic spre a le arăta oaspeților diverse curiozități total neinteresante pentru aceștia, precum un arbore cu ramuri contorsionate sau un izvor cu apă foarte rece. Mai-marele locului știa cum să-și dozeze expresia respectului față de vizitatori în funcție de importanța fiecăruia: consulul general al Franței este poftit într-o trăsură cu cai suri, frumoși, în vreme ce Skene, care nu avea funcție oficială, merge într-una cu cai de poștă, având drept companie o bătrână actriță franțuzoică travestită; din cauza vitezei și a hărtoapelor, memorialistul nu îndrăznește să deschidă conversația cu aceasta de teamă să nu-și muște limba la vreun hop.

În general, îi simpatizează pe români – rumoon, cum scrie el – și are mare stimă pentru trecutul glorios. Nu ezită să profite de invitația de a vizita locul unde se păstra capul lui Mihai Viteazul la Mănăstirea Dealu și-și convinge tovarășii de drum, care nu se arătau prea interesați, să întreprindă acea excursie. La fiecare dintre lăcașurile de cult pe care le vede face câte un mic istoric și o prezentare a situației actuale. Ironia devine mușcătoare la adresa domnitorilor locali, care își stabilesc reședințele de vară în mănăstiri pe care le amenajează cu bani publici: „În multe țări regii au palate și castele: în Țara Românească prinții au mănăstiri.”, spune el. În aceeași tonalitate este și constatarea suscitată de precaritatea unui pod peste Motru, unde era să se răstoarne cu trăsura, fiindcă îi lipseau doar câteva scânduri pentru a fi terminat : „Țara Românească este o țară frumoasă dar este așa de scandalos de rău administrată încât acei câțiva bușteni nu vor fi, probabil, niciodată așezați pe pod, în afara cazului în care prințul ar dori să treacă pe aici și atunci, lucrarea ce a fost plătită cu ani în urmă, poate fi, în sfârșit, executată.”

Fraza concludivă la terminarea capitolelor dedicate ținuturilor românești este amară: „Plecăciunea românului, la fel ca și criteriile sale de autorespect, sunt cu certitudine, cele mai abjecte din lume”.

Pe parcursul călătoriei, Skene se apleacă de multe ori asupra blocului de desen pentru a puncta în imagini ceea ce intenționa să îmbrace în cuvinte. A avut chiar de suferit de pe urma acestor aptitudini plastice, de neînțeles pentru autoritățile vamale cesaro-craiești care, impermeabile la artă și incitate de preponderența cetăților și ruinelor în desenele sale, voiau să i le confişte ca dovezi ale unor intenții subversive. Dar, cu toată activitatea sa laborioasă de pictor amator, Skene e parcimonios cu ilustrația în lucrarea sa și nu publică decât un singur desen, o vedere a Iașilor, lângă foaia de titlu a primului volum. Litografia după desenul autorului a fost executată de Samuel S. Smith (1810–1879), unul dintre gravorii și ilustratorii de renume în Anglia acelor vremi.

Cartea lui Skene a fost prezentată întâia dată de N. Iorga, în *Istoria românilor prin călătorii* (Ed. Eminescu, București, MCMLXXXI, p. 651–655) care apreciază foarte mult informațiile conținute acolo, exclamând încă de la începutul comentariilor : „Nu se pot prețui îndeustul paginile de călătorie ale englezului J.H. Skeene [...]” (p. 651)

Carmen Andraș, în volumul *România și imaginile ei în literatura de călătorie britanică* (Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002), comentează în mai multe rânduri observațiile lui Skene (p. 167, 251, 338). Memorialistica lui Skene a fost valorificată abundant de Adrian-Silvan Ionescu, în lucrări precum *Mediul rural românesc în memorialele unor călători de limbă engleză din secolul al XIX-lea* („Revista Istorică” tom XIV, nr. 5–6/2003, p. 153–154); *Renașterea națională și căutarea rădăcinilor* („Studii și Materiale de Istorie Modernă” vol. XIV/2002, p. 6); *The Romanian Countryside in 19th Century English-Speaking Travellers' Memoirs* (în volumul *Cultural Imperialism and Competition : Travel, World's Fairs and National/Colonial Image*, The Nineteenth Century Studies Association 25th Annual Conference Abstracts, St. Louis, 2004); *Artă și document* (Ed. Meridiane, București, 1990, p. 25, 45–47, 54, 109); *Moda românească 1790–1850. Între Stambul și Paris* (Ed. Maiko, București, 2001, p. 17, 18, 21, 33, 38, 41, 42, 48, 54, 61, 115).

James Christina Brown, cadru didactic la Catedra de engleză a Universității București și-a susținut doctoratul în anul 2007 cu teza intitulată *The Representation of the Romanian Space in the Writings of British Travellers in Nineteenth Century*, unde i-a acordat lui Skene un spațiu amplu și a reușit să schițeze o notă biografică a acestuia, notă ce ne-a fost și nouă utilă în prezentarea de față.

Traducerea actuală s-a făcut după cele două volume *The Frontier Lands of the Christian and the Turk, Comprising Travels in the Regions of the Lower Danube in 1850 and 1851* (London, 1853) aflate în biblioteca Institutului de Istorie „N. Iorga” ce, pe pagina de titlu, poartă două inscripții, una

mai veche, contemporană – „With the Author's kind regards”, urmată de semnătura unui prim posesor, Francis B. Alston –, alta ulterioară, ce revelă un posesor din ținuturile noastre – „Karadja/ June 1920/ gift from Despina”. Așadar, se poate constata de aici că distinsul diplomat, istoric și traducător din călătorii străini, C.I. Karadja (1889–1950), a depistat-o și a deținut-o, o vreme, până ce a dăruit-o bibliotecii mai sus amintite.

JAMES HENRY SKENE

Ținuturile de graniță dintre creștini și turci,

cuprinzând călătorii în regiunile Dunării de Jos în 1850 și 1851

Capitolul IX

[...] În circa un sfert de oră am trecut de insula pe care se ridică fortăreața p. 195 turcească Orșova Nouă, pe care o văzusem de pe înălțimile din spatele orașului austriac Orșova Veche. Meterezele păreau a fi într-o stare foarte proastă dar erau supuse reparației și câteva clădiri noi, printre care o mare moschee, erau în curs de construcție. Poziția este avantajoasă aflându-se la punctul de întâlnire al provinciilor Țara Românească¹ și Serbia cu Austria și nu departe de teritoriul Bulgariei, care este în întregime turcesc și nu are nici una dintre formele de autoadministrare acordate celorlalte două provincii. [...]

Am trecut de renumitele cataracte ale Dunării numite Porțile de Fier care, în opinia mea, sunt mai puțin impresionante decât Cazanele; după aceea am văzut fortul turcesc de la Cladova unde sunt încă vizibile resturile fortificațiilor romane; p. 196 // iar apoi am ajuns la ruinele podului lui Traian care a fost descris de atâtea ori ca fiind ridicat după victoriile asupra regelui dac Decebal și distrus de Hadrian în speranța că va opri invazia goților. Un singur stâlp dărăpănat stă pe malul fluviului, rămas acolo ca o carte de vizită a împăratului roman, așa cum a spus despre el o spirituală doamnă franțuzoaică pe care am întâlnit-o după aceea. Lângă el este turnul ruinat al lui Severus, care a dat numele Turnu Severin unui mic oraș de pe partea românească. La câteva sute de iarzi de el se află stația de vapor Schela Cladovei unde ne-am oprit pentru a schimba vaporul; era primul loc pe care îl vizitam în Țara Românească și era dificil să-ți dea o impresie favorabilă; totuși, erau multe lucruri caracteristice în el. Câteva colibe mizerabile înconjurau o casă bună; un număr de care rudimentare erau aglomerate în jurul unei carete de călătorie de producție vieneză; boieri și bătărași, prinți și țărani cu nici o legătură intermediară între treptele sociale cele mai de sus sau cele mai de jos. În caretă stătea prințul Mihail Sturdza², fostul hospodar al Moldovei, acum în drum spre stațiunile balneare din Germania; doisprezece cai de poștă mici și slabi se pregăteau să-l ducă, pe uscat, la Orșovă, pentru că debarcase aici din cauza temerii de pericolul navigației prin Porțile de Fier; îl însoțeau mai mulți paznici călări, cu

¹ Conotat Wallachia.

² Mihail Sturdza (1795–1884), domn al Moldovei (1834–1849).

aspect ciudat, îmbrăcați în costumul obișnuit al localnicilor și înarmați până în dinți. Acesta era un boier care s-a ridicat în cea mai înaltă poziție a țării, pe care a deținut-o mulți ani. //

p. 197 Am fost transferați [...] pe vaporul mai mare care efectuează cursa pe Dunărea de Jos. Era un vas bun de construcție londoneză, despre care se spunea că merge cu unsprezece noduri pe oră și am salutat ideea pe care o avusesem de a alege navigația pe fluviu călătoriei pe uscat, pentru că, în sfârșit, ne puteam bucura de o noapte de odihnă.

[...] Reluându-ne călătoria în josul fluviului am trecut pe lângă orașul românesc Cerneți, așezat ceva mai departe de mal. La distanțe egale de-a lungul țărmului stâng apăreau un număr de turnuri de observație, asemănătoare celor din Austria, ce formau un cordon sanitar împotriva Bulgariei, al cărei teritoriu începea pe partea dreaptă // imediat ce am trecut de micul râu Timok care se varsă în Dunăre, despărțind Serbia de Bulgaria. Pe ambele părți, ținutul era neted și pustiu iar lanțurile îndepărtate ale Carpaților spre nord și ale Balcanilor spre sud se retrăgeau cu repeziciune în vreme ce imensa câmpie a Dunării de Jos se deschidea în fața noastră cu pajiștile ei verzi și pădurile întunecate. [...]

Am ajuns curând la orașul fortificat Vidin, capitala Bulgariei de Sus, aflat pe malul drept, și la răzlețitul sat Calafat pe malul stâng. Minaretele și chiparoșii celui dintâi ofereau un contrast izbitor cu aspectul pustiu și mizer al celui din urmă. Vidinul nu arăta vreun semn de revoltă sau de blocadă, dar am văzut ridicate de-a lungul parapetului un număr de prăjini cu niște mingi rotunde pe ele; pe vapor s-a auzit un strigăt unanim că acelea erau capetele rebelilor ce fuseseră executați; totuși, examinându-le prin telescop am descoperit că aceia erau doar marii bureți //

p. 199 prinși pe vergele și folosiți pentru curățarea tunurilor. Fortificațiile erau, în multe locuri, joase și slabe căci parapetele erau făcute din împletituri de nuiele umplute cu pământ; varul dintre pietrele zidurilor fiind învechit, iar panta prea mare, ele puteau fi escaladate cu ușurință dacă ar fi fost atacate, prin surprindere, dinspre fluviu. O insulă de pe partea românească ar putea fi o poziție admirabilă pentru a porni operațiunile, deoarece terenul se ridică în mod considerabil pe partea cealaltă a Bulgariei, coborând încet și formând un adăpost natural ce ar proteja o forță asediatoare de tirul din oraș. Pe de altă parte, o flotilă de pe Dunăre l-ar putea apăra cu succes de un asemenea atac; o goeletă de război se afla acolo și mi s-a spus că ei au totdeauna o navă de gardă.

[Urmează un pasaj despre o răscoală a bulgarilor ce izbucnise de curând împotriva autorităților otomane și descrierea, plină de umor, a nopții în care nu a putut dormi la bord, mai întâi din cauza însoțitorilor unei contese rusoaiice care jucau cărți în cabină până la o oră foarte târzie, apoi din cauza atacurilor țăntarilor pe care-i compară cu diverse specialități din cavalerie: dragoni, lăncieri și cavalerie ușoară].

p. 203 Am ridicat ancora devreme dimineața și ne-am continuat drumul în josul fluviului, trecând mai întâi pe lângă Lom-Palanka, frumos situată pe dealurile împădurite din dreapta iar apoi am navigat, în viteză pe sub fortăreața bulgărească de la Nicopole, cu mulțimea ei de case albe și minarete strălucitoare, cocoțate pe

niște stânci de calcar, memorabilă ca o scenă a înfrângerii regelui ungar // p. 204
Sigismund de către sultanul Baiazid I în 1396. [...]

[Urmează un fragment în care este descrisă lupta și cei care au participat la ea].

Înainte noastră a apărut orașul românesc Turnu, un loc jos și cu aspect mizerabil; curând am distins Șistovul pe malul drept, oraș de oarecare importanță comercială, cu o populație de 21 000 // de locuitori și un castel ridicându-se în p. 205
spatele lui, în care a fost încheiată pacea din 1791 dintre Austria și Turcia. În vreme ce, pe țărmul românesc, marile sate Șimnic și Tutești apăreau așezate într-o câmpie deschisă, atât de întinsă și de pustie încât ținutul înalt și împădurit de pe partea dreaptă, deși nu era mare lucru, părea comparativ, absolut pitoresc. [...]

[Urmează un pasaj în care memorialistul, relatează cu umor-i caracteristic, modul în care și-a recuperat o parte din banii percepuți, în chip abuziv, de steward pentru modestele servicii și frugalul meniu servit la bord, prin intervenția personală și fermă a agentului Companiei Dunărene, aflat în inspecție.]

Am ajuns, în sfârșit la orașele Rusciuk și Giurgiu, ce se află față în față și amândouă sunt importante pentru istoria provinciilor dunărene: adesea asediate și distruse, dar continuând să existe pentru a juca un rol important în orice război // ar p. 206
avea loc în viitor între Turcia și marele ei rival din nord. Rusciuk este un oraș cu 30 000 de locuitori și înconjurat de puternice lucrări genistice; în vreme ce fortificațiile Giurgiului au fost demantelate de ruși, la fel ca și toate celelalte forturi de pe malul stâng, atunci când au evacuat principatele și au stipulat prin tratat că nu trebuiesc reparate, fapt pentru care le-am găsit în totală ruină. [...]

[Urmează un pasaj în care sunt relatate câteva dintre evenimentele furtunoase care s-au derulat în Giurgiu în ultima sută de ani].

Debarcând <la Giurgiu> pentru prima dată pe teritoriul Țării Românești, am p. 210
fost plăcut surprins să descopăr că guvernul local este mult mai avansat decât cel al Austriei pentru că nu am avut nici o problemă cu formalitățile vamale; și pentru că, din fericire, nu era carantină, nu am fost supuși rigorilor instituției rusești. Primul lucru pe care l-am văzut a fost o tabără turcească cu corturile ei verzi pline de divane, covoare și pipe gata de folosință, care erau vizibile prin largile lor deschideri. Că turcii se aflau acolo era foarte bine, căci sultanul este suveranul provinciei; dar pe deasupra se aflau și soldați ruși, trândăvind prin cârciumi, care aveau un aer de ocupanți trufași în total dezacord cu imperiala profesiune de credință a protecției prietenești, care protecție este, de fapt, uzurpată. Străzile sunt răzlețe și neregulate, iar clădirile, cu puține excepții, sărace; dar se spune că este un oraș în dezvoltare datorită comerțului din București și exportului de porumb ce crește în câmpiile învecinate. Nu am stat acolo mai mult decât a fost nevoie; nu exista nici o atracție pentru a rămâne și am pornit spre București imediat ce s-a ivit posibilitatea. Aceasta a constat într-o căruță cu coviltir, clasică, cu patru cai în același rând și pentru a-i mâna, un fel de țăran cu care nu puteam schimba un singur cuvânt; de data aceasta, am beneficiat de avantajul de a sta pe cuferele noastre tari.

Am părăsit Giurgiu în pas vioi și ne-am început călătoria printr-o vastă câmpie ce părea interminabilă; în viața mea nu am văzut așa o câmpie: oră de oră

p. 211 înaintam grăbiți, dar orizontul nu se ridica nici măcar cu // un inci și în orice parte am fi privit, nimic nu părea să varieze linia sa continuă, dreaptă.

Nu exista un drum dar urmăream făgașele roților ușor imprimate în țărână ce păreau trasate cu o riglă gigantică pe globul terestru, fără a devia cu nimic de la acest traseu. Câteodată treceam printr-o pădure sau traversam un râu peste un pod din bușteni nefasonați. Berze zburau greu din calea noastră și turme de vaci, bivoli și cai, se dădeau leneș la o parte, în vreme ce noi treceam în grabă, într-un nor de praf, deoarece vizitii români nu-și cruță atelajul. Nu am văzut decât două sate, Bungeasca și Roman, la cel din urmă traversând râul Argeș și unde colibele țăranilor păreau a fi doar niște gropi pătrate săpate în pământ, cu un acoperiș din crăci cu lut și o ușă la un capăt, accesibilă printr-o pantă tăiată în acest sens dar, în același timp, servind și la captarea apei de ploaie. Și totuși, oamenii arătau sănătoși și, am putea spune, aproape fericiți, pentru că, în pofida jecmănelii de toate felurile la care sunt supuși, formidabila fertilitate a solului îi apără de nevoi.

După zece ore de drum am ajuns la porțile Bucureștilor. Aici am fost opriți și întrebați despre scopul venirii noastre; dar, în general pot spune, pentru a le face dreptate românilor, că sistemul lor de pașapoarte – dacă acest lucru poate fi numit sistem – este mult mai puțin greoi decât multe din cele ale altor țări continentale, care sunt contaminate de slăbiciunea dorinței de a verifica și controla deplasarea
p. 212 călătorilor. Îți iau pașaportul la porțile // orașului și îl trimit la consulul națiunii căruia aparține străinul, iar de la acel funcționar se așteaptă să informeze poliția de existența vreunui motiv de a i se refuza șederea respectivului călător.

Am mers la un hotel care era foarte diferit ca aspect de stabilimentele din alte țări ce poartă acest nume și, curând, am descoperit că era total inadecvat în ceea ce privea confortul pentru a sluji drumetilor de locuință temporară. Două curți mari erau înconjurate de două șiruri de clădiri care conțineau grajduri jos și camere sus, la cele din urmă ajungându-se printr-o lungă galerie deschisă. Erau foarte puține mobile în ele și ceea ce se afla, era de cea mai proastă calitate. Nu există nici un servitor și totuși, prețurile erau la fel de mari ca acelea de la Hotel Meurice din Paris. Cu toate acestea nu putea fi găsit nimic mai bun și am fost obligați să tragem maximum de folos de pe urma sa.

Bucureștii au o anumită particularitate. Spre exemplu, caleștile sunt considerate aiurea un lux, dar aici ele sunt una dintre necesitățile vitale, iar picioarele sunt inutile pentru că praful, vara, și noroiul, iarna, exclud posibilitatea plimbării pe străzi; și chiar dacă două rele nu există, pericolul de a fi accidentat face dificil mersul pe jos pentru că nu sunt trotuare pentru pietoni. Totuși este foarte ușor să închiriezi calești, pentru că în puncte centrale așteaptă nenumărate
p. 213 mici vehicule descoperite iar tariful este fix. Birjarii nu întreabă niciodată unde vor merge căci, imediat ce sare cineva // în trăsură lor ei pornesc, iar de la pasageri se așteptată să ghideze drumul lovindu-l cu bastonul pe brațul drept sau pe cel stâng în funcție de cotitura pe care vor să o ia sau să-l înghiontească în mijlocul spatelui pentru a-i face să se oprească. Străzile sunt extrem de înguste, oribil pavate și foarte neregulate, deoarece casele nu sunt construite în linie, cu colțurile proiectate în afară și marginea acoperișului ieșit pe jumătate peste stradă. Totdeauna se află într-o stare de inimaginabilă murdărie, mormane de gunoi găsindu-se peste tot și

care enorme stând cu boii sau bivolii lor, zile întregi într-un singur loc. Multe dintre case sunt mari și frumoase, dar în imediata lor vecinătate pot fi, în general, văzute colibe nenorocite și barăci; risipă strălucitoare și sărăcie lucie se ciocnesc în toate direcțiile; bogăție, câștigată prin mijloace dubioase și irosită ostentativ fără a avea în vedere prosperitatea celor care depind de posesiunile ei. Marele număr de arbori care se văd peste tot în oraș îi înveselesc înfățișarea și-i dau aspectul unui grup de vile pentru că majoritatea acestor case mari și scumpe au grădini întinse, iar spațiul ocupat este suficient de mare pentru un oraș cu o populație de trei ori mai numeroasă, care este puțin mai mare de 100 000 de locuitori, pe când circumferința sa se spune a fi de douăsprezece mile engleze. O mare parte din București a fost ars din temelii cu trei ani în urmă³ și încă se văd case ruinate, cu pereții înnegriți și grinzile căzute, pe jumătate arse, așa cum au rămas după sinistru, iar în unele părți, // unde altădată erau străzi și străduțe abundent populate, se găsesc mari locuri virane. Aceasta o să ofere șansa de a se construi într-un stil mai p. 214 bun decât până acum și regularizarea va fi introdusă în noile edificii, dintre care unele sunt extrem de frumoase, chiar dacă aproape neterminate.

Podurile de peste micul râu Dâmbovița care traversează orașul sunt cele mai ciudate exemplare de acest fel pe care le-am văzut vreodată, fiind construite din lemn, în modul cel mai rudimentar și foarte puțin ridicate deasupra nivelului apei. Nu mai puțin de 200 de biserici sunt răspândite printre case, majoritatea cu turlile acoperite cu tablă și unele foarte frumoase datorită figurilor ciudate de sfinți pictate pe pereții exteriori; de obicei sunt înconjurate de cimitire, iar crucile de piatră care marchează mormintele sunt cioplite, adesea, cu migală. Există, de asemenea, grădini publice, atractive pentru copii și doici, care sunt imitate după Astley și Franconi⁴ și care sunt frecventate de înalta societate, duminica seara, când cântă fanfarele militare. Dar cea mai elegantă promenadă este în afara orașului⁵ unde au fost plantați arbuști de o parte și de alta a drumului și alei, nelipsite de gust, au fost tăiate printre ei. Sute de echipaje strident colorate mână zilnic în sus și-n jos, în vreme ce ocupantele lor își arată ultimele bonete și își inhalează porția de praf; dar arar caută vreuna dintre ele aer curat, umbră sau mișcare în spațiul larg de pe fiecare parte.

Am făcut cunoștința majorității personajelor principale din București, cărora le-am fost prezentat de consulul nostru general interimar, dl. Effingham Grant⁶. Pe mai mulți dintre ei i-am găsit agreabili și i-am vizitat adesea. // De asemenea am p. 215 avut adesea posibilitatea de a vedea pe Excelența Sa Prințul Știrbei⁷, care este extrem de amabil. Vorbește cu mare ușurință despre starea țării, fiind foarte versat în limba franceză, chiar elocvent, alegându-și expresiile cu multă grijă; cu multă curtenie a declarat că simte cea mai mare satisfacție că a cunoscut un englez. Prințul este un om de vârstă mijlocie și cu aspect distins, sprinten și foarte dotat cu talentul de a vorbi despre orice subiect s-ar propune pentru conversație. //

³ Incendiul catastrofal din 1847.

⁴ Grădini publice din Londra.

⁵ Șoseaua Kiseleff.

⁶ Effingham Grant (1820–1892) comerciant scoțian stabilit în București; a ocupat și funcția de consul britanic.

⁷ Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1853, 1854–1856).

[Urmează un pasaj în care memorialistul notează intenția de a pleca în Bulgaria pentru a se lămuri asupra răscoalei contra administrației otomane].

p. 216

Capitolul X

p. 217 M-am lăsat din nou în voia delicatului transport al căruței fără arcuri și prin marele efort a șase cai de poștă înaintam rapid peste bogata câmpie valahă. De data aceasta nu am mai avut durele cufere și geamantane care să lovească, sfredelească și înfigă colțurile în spinarea mea în vreme ce ne hurducam, ci doar un sac de pânză care îmi conținea garderoba și care și-a aflat locul printre un maldăr de perne pe care m-am întins cât eram de lung fără a mai fi nesatisfăcut de mijlocul meu de locomoție deoarece câștigasem experiență și descoperisem cum să călătoresc cu căruța. Viteza era bună; am calculat că mergeam constant cu o iuțeală de douăsprezece sau treisprezece mile pe oră și se pierdea foarte puțin timp cu schimbarea cailor. Acesta se făcea într-un mod foarte special. Intram în galop într-o mare îngrăditură în care se aflau de obicei un bordei de pământ și unul sau două șoproane. Se striga în toate părțile după cai și un băiat sărea pe deșelate pe un căluț și cutreiera câmpia în căutarea lor. Ghidat după sunetul zurgălăilor pe care-i poartă // în acest sens, el adună o herghelie și, țipând și răcnind, o mână în galop, înaintea sa, în îngrăditură. Între timp, ceașul stației de poștă care dezlegase și dăduse drumul cailor care ne aduseseră, întinsese, cu atenție, pe pământ un număr de funii cu capetele legate de oiște și alegea din herghelie șase cai slabi și neșesălați care erau hărăziți să ne tragă până la următoarea poștă. El avea să-i așeze, unul câte unul, la locul lor și să ridice funiile, trecându-le peste cap o chingă dublă ce servește de gâtar; o funie în jurul gâtului și trecută prin gură era singurul căpăstru; o piele de capră închingată pe lăturaș servea de șa și un băiețandru urcat pe ea, cu un lung bici în mână, completa atelajul. Un strigăt al ceașului, un țipăt al surugiului și porneam în plin galop spre următoarea îngrăditură unde se repetau aceleași manevre. Câteodată un cal cădea epuizat pe drum; dar aceasta era o nimica toată căci era dezlegat și lăsat să pască, iar noi continuam cursa ca și când nimic nu s-ar fi întâmplat; astfel, după o distanță lungă, adesea ajungeam cu trei sau patru cai, deși plecasem cu șase.

p. 218 Marele număr de tineri pe care i-am văzut lenevind în jurul stațiilor m-a făcut să întreb dacă erau toți surugii și mi s-a răspuns afirmativ, pentru că fiind angajați aici scăpau de a fi luați la armată. Nu am putut înțelege ce avea de făcut România cu o armată; o provincie a imperiului turcesc nu ar fi vreodată obligată să poarte război pe cont propriu și un corp de dorobanți⁸ // ar fi suficient pentru scopuri polițienești dar, din contră, pe lângă aceștia din urmă sunt trei regimente de infanterie regulată și unul de lăncieri.

⁸ În franceză, în original, *gens d'armes* având echivalentul unui corp de gardieni cu funcțiuni polițienești, la fel ca acelea îndeplinite de dorobanții agiei sau de dorobanții de județe.

Am trecut râul Argeș la micul sat Preziceni, pe un pod de vase de construcția cea mai rudimentară și ne-am continuat drumul în ritm vioi prin câmpuri fără sfârșit, aici traversând o vastă pădure de stejari, aici trecând prin interminabile lanuri de grâu din când în când cu câte un cătun de colibe mizerabile, pe jumătate subterane, având aspectul unor tumuli de pământ și cu o deschidere într-o parte, unde o împletitură de ramuri acoperea ușa. Drumurile erau doar niște fâgașe formate de lungul șir de care primitive, pline în mod special cu lemne de foc și trase de șase sau opt boi pe lângă care am trecut adesea; acestea erau cele mai late drumuri pe care le-am văzut vreodată pentru că, în unele locuri păreau că ocupă o distanță de un sfert de milă între câmpuri și păduri. Când ajungeam din urmă sau întâlneam aceste care, surugii nu-și deviau ruta ci, de la mare distanță, scoteau un strigăt lung și ascuțit, la fel de îngrozitor ca o sirenă și atunci țăranii români săreau în toate părțile din carele lor, ca și când ar fi fost treziți din somn, și-și îmboldeau vitele sau taurii până ce ieșeau din aria unde putea să-i ajungă biciul surugiului, iar noi zburam pe lângă ei. //

[Urmează descrierea unui vehicul primitiv folosit de poliția rurală].

Am intrat în locuința căpitanului stației <de poștă> – pentru că toți au ranguri p. 219 militare, de la poștaș la hangiu; era o casă de țară făcută din paianță și lipită cu pământ; nu avea nici o mobilă și singurul locatar era un copilaș murdar într-un leagăn scobit în lemn; mica ființă era înfășată, se lupta să-și elibereze brațele din murdara și crâncena strânsoare și făcea gălăgie; i-am slăbit bandajele și curând a încetat să mai plângă și a adormit spre totala groază a unor oameni care stăteau la ușă și care păreau să creadă că l-am ucis. I-am lăsat să studieze această lecție de dibăcie în îngrijirea copiilor și mi-am reluat locul în căruță spre a fi zorit încă douăsprezece mile pe oră. [...]

La Tecuci, un sat mare cu câteva case bune și o băcănie – ceea ce este un imens progres al civilizației pentru Țara Românească – am văzut o construcție mare și frumoasă, conacul proprietarului satului, iar în vecinătate săteni, câmpuri și vite. În Țara Românească au o noțiune foarte ciudată despre conace. Construiesc o reședință splendidă dar nu pe malul râului care șerpuiește printre câmpuri, nici la marginea bătrânei păduri de stejari și nici pe terenul înalt care domină un peisaj // atât de frumos spre sud, ci în centrul adunăturii de colibe sărăcicioase, urâte și p. 220 murdare pe care-l numesc sat, înconjurată de bălți, de mâl stătut care sunt pe gustul porcilor, bivolilor, găștelor și rațelor lor, dar desigur nu constituie un motiv pitoresc pentru știința arhitecturii peisagistice și fără un singur arbore a cărui umbră odihnitoare poate fi căutată în zilele înăbușitoare ale unei veri sudice. Nici o urmă de grădină; nici o peluză; nici o potecă sau alee pentru călărie sau pentru trăsură și nici un loc sau chioșc rustic unde să mergi cu o carte. Și ei numesc aceasta conac; iar ceea ce este și mai rău, ei chiar merg să locuiască în el și-l consideră încântător pentru că au cheltuit o mare sumă de bani construindu-l. Cer scuze domnului pentru că am îndrăznit să spun o vorbă despre lipsa lui de bun-gust dar, de vreme ce nu am întrebat de numele moșierului de la Tecuci, el nu o poate lua ca o chestiune personală și sper că își va însuși critica pe care risc să o fac întregii clase căreia îi aparține. Există, totuși, câteva excepții și sper să am, cât de curând,

plăcerea de a consemna cât mai multe pentru că am acceptat invitațiile la conace unde mi se spune că totul este în stil diferit.

p. 221 Stoborăști* a fost următoarea poștă și după aceea am ajuns la Mârțești* fără o prea mare schimbare a peisajului, deși acolo pământul este mai crăpat, iar drumul mai puțin monoton. Pe când galopam pe panta unui deal abrupt, caii atingând pământul cât puteau de repede, iar căruța săltând înspăimântător dintr-o parte, în alta fără a avea pus sabotul de frână, am dat peste o turmă de vaci care se aflau // în mijlocul drumului și nu avuseseră timp să se dea în lături. Surugiul le-a șarjat cu un strigăt sălbatic și pocnindu-și biciul deasupra capului. Mă gândeam la o inevitabilă răsturnare și-mi așezam perinile în așa fel încât să evit contuziile și, în vreme ce făceam socoteala că cel puțin două sau trei vaci vor fi ucise, ne-am înghesuit printre ele, lovindu-ne de ele și abătându-ne în cealaltă parte după fiecare lovitură; dar surugiul nu privea niciodată înapoi ca să se asigure de căruță că era încă pe roțile ei sau căzuse. În sfârșit, o vacă a fost prinsă între doi dintre cei patru cai înaintași, aruncată jos de vârful oiștei și a căzut peste hamurile lor slăbite, în vreme ce calul rotaș a sărit peste ea, pe când era întinsă pe spate în mijlocul drumului. După ce am trecut am privit înapoi și am văzut-o ridicându-se și mișcându-se deloc rău dar, aparent, foarte uimită de întreruperea liniștii sale rumegări.

La Mârțești am văzut o moară la care munceau patru boi și care era cel mai grosolan lucru ce necesita o clădire mare, pentru că cercul în care se învâртеa era de diametru foarte mare pentru a se potrivi mișcărilor lor greoaie și stângace. Porumbul era treierat sau, mai degrabă, zdrobit sub picioare de caii ce galopează pe el în jurul unui stâlp, în aer liber.

p. 222 După aceasta, am schimbat caii la un oraș mare numit Slatina, unde case arătoase cu aspect european și biserici de oarecare anvergură ne-au purtat cu gândul, pe neașteptate, la cinci sute de mile la vest de satele mizerabile prin care călătorisem. Este cocoțat pe malul înalt al râului Olt sau Aluta peste care, un pod solid și frumos, din lemn, ne-a condus la o câmpie bogat împădurită // care se leagă, la distanță de câteva mile, de un alt lanț de coline joase ce domină râul Olteț. Am traversat, la Mârda, acest curs de apă, am schimbat caii și am intrat în Valahia Mică. Aici totul lua un alt aspect; drumurile erau înălțate și macadamisite, satele erau formate din case curate, văruite și acoperite cu paie, iar ținutul era deluros și pitoresc. Se simte vecinătatea cu Germania și influența hârniceii și deprinderile pașnice ale vecinilor occidentali ai românilor.

O altă stație de poștă ne-a adus în capitala acestei provincii, care este orașul Craiova. Era noaptea târziu și, dat fiind că voiajasem douăzeci și opt de ore fără oprire și luând în considerație neuitata lipsă de arcuri <a căruței> și neglijarea drumurilor împreună cu stilul nervos de a conduce al românilor, este ușor de presupus că eram foarte obosit. Am rătăcit pe șiruri lungi de străzi prost pavate care, *à propos* erau luminate cu lumânări de seu, și gândeam că nu vom ajunge niciodată la hanul nostru. Dar, când am intrat în el, l-am găsit mai bun decât mă așteptam și net superior hotelurilor din București.

* Mârțești, com. Săpate, jud. Argeș.

* Stoborăști, sat, com. Tufeni, jud. Olt.

Un somn bun, deși scurt, mi-a refăcut puterile și am fost în picioare la răsărit, spre disperarea servitorului meu Pietro, care sperase într-un răgaz mai lung față de suferințele produse de căruță; dar eram nerăbdător să trec pe celălalt mal al Dunării și am comandat cai. Părăsind Craiova am ajuns curând la râul Jiu: aici nu era nici pod nici vad ci o mare plută pe care trebuia să traverseze căruța și cei șase cai, fără a fi deshmăată. Pietro s-a dat jos spunând că // are mai mare încredere în propriile p. 223
picioare și m-a sfătuit să fac la fel, dar stăteam atât de bine trântit pe perinile mele și pe fân încât i-am spus să mă ducă unde o vrea, eu nu mă mișc.

Câteva care mai stăteau pe țarm fiind abia ajunse. Surugiul a pocnit din bici și a început să descrie un cerc pe malul noroios al râului pentru a ajunge la plută dându-i ocol. Nu merserăm, totuși, prea mult când copitele cailor au început să se afunde; vizitiul a încercat să-i biciuiască și să-i scoată, dar caii dispărură curând în noroiul moale, lăsând vizibile doar capetele, gâturile și oblâncul șei; apoi s-a urcat pe oiștea al cărei capăt se rezema pe pământ ceva mai solid iar eu am gândit că este timpul să mă ridic și să mă ocup de mine deoarece o materie lichidă și neagră se prelingea prin fundul căruței. Surugiul nu părea să se sinchisească de mine ci, scoțându-și cuțitul, a tăiat toate hamurile, a sărit pe unul dintre cai înaintași, care nu se afundase mai mult de genunchi și, după mult tras și răcnit, și-a scos caii, iar pe mine m-a lăsat de izbeliște.

Pietro se uita la mine de la distanță, fără a face nici un efort să mă ajute și cred că ticălosului îi venea chiar să râdă când l-am chemat să facă ceva. Până la urmă am fost salvat din naufragiu nu într-o barcă de salvare, ci pe umerii de Atlas ai unui zdravăn țaran român care a înaintat cu greu prin noroi cu picioarele sale mari rășchirate ca acelea ale unei rațe, și m-a dus pe uscat, după metoda lui Eneas și Anchises. Cu ajutorul frânghiilor și a traverselor a fost scoasă și căruța, iar caii // p. 224
au fost înhămați din nou; am traversat râul pe plată și ne-am continuat drumul.

După ce am schimbat caii la două stații de poștă izolate și am călătorit vreo două ore printr-o pădure splendidă, am ajuns într-o mare câmpie aridă și arsă de dogoarea nemiloasă a soarelui. Pe când înaintam, nările mi-au fost atinse de un miros deloc neplăcut și în mod special promițător pentru un călător flămând, pentru că încă nu ne luasem micul dejun, deși era, fără îndoială, neașteptat să apară în mijlocul unei stepe pustii și neospitaliere; era, neîndoielnic, mirosul unei fripturi bune, întoarsă în frigare, trosnind, sfârâind și picurând grăsime în fața unui foc zdravăn. M-am uitat în jur, uimit, dar nu era nimic de văzut. Curând am decis că mă înșelasem deoarece parfumul nu se mai simțea; dar din nou mi-a gădilat nervul olfactiv cu o și mai mare intensitate decât înainte. De data aceasta nu mai puteam fi indus în eroare: ce putea fi? Pietro dormea; așa că am încercat cele câteva cuvinte românești pe care le stăpâneam și l-am întrebat pe surugiul ce era. El a părut a înțelege întrebarea, dar eu nu am înțeles răspunsul care a fost lung și emfatic.

Totuși, un cuvânt magic nu-mi era necunoscut, care, la fel cu multe altele din această limbă semăna foarte mult unui cuvânt italianesc: acea vorbă era porc. Porc! Porc fript! M-am gândit eu. Foarte bine, porcul fript nu e lucru rău, mai ales când îți este foarte foame. Și iar m-am uitat în jur; mirosul se repeta și am văzut la mică distanță mai multe grupuri de țărani lângă câteva focuri.

Mi-am zis că românii trebuie să fie foarte amatori de porc // fript, dacă îl p. 225
pregătesc pe marginea drumului, la fiecare douăzeci de iarzi; m-am întrebat dacă îmi vor permite să mă alătur lor la masă. Meditam cum ar putea fi făcută aceasta și

m-am străduit să-l trezesc pe Pietro în timp ce treceam pe lângă un foc din apropierea drumului; un porc imens era fript întreg, dar nu era nimic sărbătoresc în comportamentul celor patru oameni de lângă el. Unul stătea pe jos cu capul între genunchi, imaginea vie a disperării, alți doi se zgâiau la noi cu durere mută întipărită pe chipuri, iar al patrulea suspina și gemea în vreme ce înțețea, cu jale, cărbunii. Aceasta era total inexplicabil și l-am pus pe surugiu să oprească pentru a putea să întreb despre înțelesul acestui mister. Curând misterul a fost dezlegat cu ajutorul lui Pietro: o turmă de porci grași în drum spre un târg din Ungaria, fuseseră scoși cu o zi înainte din mlaștinile Dunării; căldura și lipsa de apă din această câmpie îi ucisese pe toți în timp ce o străbăteau, iar proprietarii îi topeau pentru a salva untura.

Acolo erau, i-am văzut zăcând, în timp ce treceam: 300 de hoituri de animale murdare erau risipite în toate direcțiile, multe pârând a fi murit sub tuفیșurile pipernicite, unde căutaseră adăpost împotriva razelor pârjolitoare ale soarelui de amiază.

p. 226 Încă două poște, Cioroiul și Scripetele și am ajuns la micul oraș Calafat de pe malul stâng al Dunării. Aproape vizavi se află Vidin, Cetatea Virgină, așa cum o numesc turcii pentru că nu a fost cucerită vreodată; dar, din aspectul fortificațiilor am tras concluzia că a rămas fată bătrână, ca multe altele din această respectată clasă, doar din cauză că // nu i s-a făcut nici o ofertă serioasă. Calafatul este un loc nenorocit și am plecat din el imediat ce mi-am putut procura o barcă pentru a trece marele fluviu. Am plutit puțin de-a lungul curentului, deoarece capitala Bulgariei de Sus este așezată puțin mai jos pe cursul apei, după care am trecut, voinicește, dincolo.

[Urmează un lung pasaj în care este relatată vizita la Vidin, întrevădarea cu pașa, modul curtenitor în care a fost primit și tratat, vizitarea orașului și a împrejurimilor]

p. 271 După încă o noapte petrecută la *konak*, mi-am luat rămas bun de la amabilele mele gazde și m-am imbarcat pe șalupa care-mi fusese pregătită pentru a traversa fluviul la Calafat. Aici am fost primit de directorul carantinei și închis pentru patru zile într-o cameră a lazaretului; dar nu puteam nici măcar intra în această mică

p. 272 închisoare fără să trecem prin barbarul // proces de *spoglio*, care constă în a-ți lăsa garderoba suspectă în mâinile temnicerilor, spre a fi aerisită, în vreme ce alte haine, mai curate, îți sunt puse la dispoziție de ei. Pietro arăta impozant într-un larg halat de creton imprimat.

Conversând cu directorul am formulat supoziția că adesea nu prea are ce face.

„Dimpotrivă, mi-a răspuns, deși nu avem mulți pasageri, greutatea de a face cercetări amănunțite asupra lor și de a citi toate scrisorile care trec Dunărea spre a trimite raporturi detaliate la București, mă țin mereu ocupat.”

Aceasta scotea în evidență, cu vârf și îndesat, că sistemul rusesc de carantină la Dunăre nu are alt obiectiv decât acela pe care năvălul funcționar de la Calafat a mărturisit că-i este principala ocupație. Acest fapt este suficient pentru a da adevărata măsură asupra felului în care Rusia își arogă puterea aici. Un cordon sanitar a fost stabilit de-a lungul malului stâng al Dunării și, prin Tratatul de la Adrianopole, Rusia a primit dreptul de a coopera într-o anumită măsură la organizarea sa, dar acum acest drept este exercitat într-un mod care îl sustrage de

sub controlul guvernului local și-l transformă într-o serie de birouri de poliție cu închisorile aferente pentru o mai mare eficiență a operativității; operativitate care, deși admirabil condusă ca sistem de *supraveghere*⁹ și *spionaj*¹⁰ politic, este din anumite puncte de vedere, în contradicție cu principiile generale ale stabilimentului carantinei. Astfel, persoanele ce sosesc în țară de pe malul drept al fluviului // sau p. 273 de la sud, de pe Marea Neagră, sunt ținute în totală reclusiune pentru patru zile – oficial, pentru a efectua carantina care nu mai este necesară și a fost desființată chiar și de Austria, dar în realitate, pentru scopul de a îndeplini cea mai atentă cercetare: toate hârtiile pe care le-ar putea avea asupra lor sunt consultate, sub pretextul fumigării, în ciuda faptului că aceste hârtii îndeplinesc carantina împreună cu posesorii; și orice scrisoare care intră în principate prin porturile lor, este deschisă și citită de directorii lazaretelor pentru ca, atunci când conținutul este important, să fie transmis însă nu autorităților locale, nici principilor Țării Românești și Moldovei, nici comisarului puterii suzerane, ci agenților ruși. Această necuvenită intruziune și control sunt tolerate, deși nu sunt sancționate de nici o revendicare legală; iar prinții par a se considera obligați a fi de conivență cu aceasta, la fel ca și cu multe alte violări ale rușilor, care au această viziune nouă asupra legitimității modului de a garanta tratatele.

Într-una dintre cele patru zile de infamă întemnițare la Calafat, am auzit tunurile de pe meterezele Vidinului anunțând Bairamul [...] Chiar și această împrejurare, în aparență neimportantă așa cum este din punct de vedere sanitar, a fost atent prezentată de directorul lazaretului șefilor săi ruși de la București și, la fel, mi-a spus că le transmisese o relatare amănunțită asupra celor ce făcusem eu în Bulgaria, ce-i fuseseră comunicate cu regularitate de vice-consulul austriac la Vidin. //

Imediat ce ne-am executat termenul de purgare politică, căruța mea de voiaj p. 274 cu șase cai m-a purtat, huruind, pe mine și pe Pietro, de la poarta lazaretului până la București, fără oprire timp de treizeci de ore, pe același drum urmat cu trei săptămâni înainte. Pe drum nu s-a întâmplat nici un accident sau incident de vreun fel demn de menționat. //

Capitolul XII

p. 275

Înălțimea Sa domnitorul <Barbu Știrbei> trebuie să aibă o eficiență poliție personală pentru că, după întoarcerea mea din Bulgaria, nu eram de douăzeci și patru de ore în București și mă lăsasem în voia unei neîntrerupte leneveli după violenta mea cursă de la Calafat, de-a curmezișul câmpiei și presupun că sosirea unui individ atât de obscur și de umil <ca mine> nu poate fi știută de nimeni, mi-a parvenit o invitație de a cina cu el. Când am mers, la ora stabilită, la reședința sa de la țară, nu am găsit nici aghiotanți nici ofițeri de ordonanță ca în precedenta ocazie, ci am fost introdus de un servitor într-o cameră unde l-am găsit pe prinț singur. M-a întrebat foarte mult despre Bulgaria și apoi m-a condus în camera următoare în care

⁹ *surveillance*.

¹⁰ *espionage*.

era pregătită o masă mică, nu mai mare decât o masă de cărți cu doar două tacâmuri.

„Acesta este obiceiul meu, a spus, când pot să evit obositoarele dineuri oficiale pe care sunt obligat să le dau și când îmi pot permite bucuria unei conversații¹¹ liniștite”.

p. 276 Am fost foarte flatat, dar am considerat aceasta foarte ciudat și nu m-am putut abține să nu mă întreb ce ar putea marele // om să vrea de la mine. Cina noastră a fost extrem de aleasă: trufe de la Paris, stridii de la Constantinopol și un fazan de la Viena, totul adus proaspăt prin curieri speciali; vinuri desăvârșite: riesling din cea mai bună recoltă a prințului Metternich, vin roșu încălzit și șampanie nu excesiv de rece; într-un cuvânt totul era exact așa cum trebuia să fie. Am vorbit despre Anglia, despre comerțul liber și protecționism, lipsa de drepturi a evreilor și chestiuni religioase; am dezbătut problema democrațiilor francezi și a liberalilor roșii și am analizat filosofia germană și raționalismul. Apoi prințul le-a aruncat servitorilor o privire și ei au dispărut, iar el mi-a propus să mă mai servesc cu încă un pahar de vin de Burgundia. Ce naiba ar putea dori de la mine ?

„Presupun că veți urma exemplul multora dintre compatrioții dumneavoastră care călătoresc în afara rutelor obișnuite ale turiștilor, a spus el, în sfârșit; și ne putem aștepta să vedem curând o publicație pe tema țărilor vizitate.”

I-am răspuns că nimic nu poate fi mai probabil decât aceasta, iar el și-a exprimat speranța că-mi voi putea obține informațiile din surse bune.

„Acum, care este, spre pildă impresia dumneavoastră în privința Țării Românești?” m-a întrebat în timp ce-mi întindea o farfurie de cremă de vanilie cu frișcă¹². „Îmi puteți vorbi absolut liber așa cum v-ați expune opiniile oricui altcuiva în afara prințului”.

p. 277 Am obiectat argumentând că scurta mea ședere este motivul pentru care nu mi-am făcut încă o părere; dar el nu m-a lăsat și atunci am spus că prima mea impresie, după ce m-am dumirit asupra stării actuale a Țării Românești // este una de maximă surpriză, pentru că nu pot găsi nici un avantaj pentru țară în influența ce i se permite să o exercite puterea străină, deși fără a se baza pe vreun drept legal.

Am continuat să-i explic că s-ar putea presupune că mari beneficii palpabile ar spori pentru Țara Românească și Moldova din legătura lor forțată cu Rusia, care le apăra poziția relativ inegală și i-ar face pe locuitori să suporte fără a se plânge sprijinul ce aduce după sine avantaje materiale.

„Există asemenea cazuri în Europa”, am continuat, în vreme ce prințul mă asculta în tăcere; „și este un exemplu de acest fel chiar în felul de a se purta al Marii Britanii cu un stat, ce-i drept mai mic decât aceste principate dar situat la fel, cu excepția faptului, foarte important, că acolo principiul protecției este just în vreme ce aici este nefondat. Insulele Ionice sunt protejate de Anglia, dar poziția lor este diferită de cea a provinciilor dunărene și a Rusiei, pentru că ionienii nu datorează supunere nici unui suveran așa cum datorează moldo-valahii sultanului și pentru că insulele au fost puse în mod formal sub protecția Marii Britanii prin

¹¹ *causerie*.

¹² *crème fouettée à la vanille*.

Tratatul de la Paris, în vreme ce principatele nu-și datorează protecția nici unei alte puteri decât Turciei; condițiile respective sunt totuși asemănătoare, în măsura în care influența britanică este nepopulară printre ionieni și Anglia e acuzată că smulge o parte din autoritatea ce nu-i este recunoscută de tratat.

Totuși drumurile admirabile, splendidele fortificații // și școlile ce au apărut p. 278 din abundență, pe lângă multe instituții folositoare pe care le-au fondat englezii acolo, spre a nu mai menționa o datorie crescândă preluată asupra lor fără a insista să o plătească, dau suficiente motive pentru acceptarea acestei influențe, oricât de importantă și exagerată ar fi ea. Dar în Țara Românească și Moldova situația este complet invers în ceea ce privește Rusia: nu a făcut drumuri – chiar a distrus fortărețele; nu a fondat nici o școală sau altă instituție utilă și, în loc să fie un creditor generos și comod, ea stoarce sume uriașe pentru întreținerea trupelor ei care, de altfel, jefuiesc și ruinează populația cu care ajung în contact. Totuși, aceasta nu poate fi în favoarea naturii relației care este lăsată să continue”.

Întrevederea fiind confidențială, mă abțin să inserez remarcile prințului.

Servitorii au reapărut și au adus pipe și cafea turcească. După încă o jumătate de oră m-am ridicat și mi-am luat rămas bun. Mi-a spus că iese și el și un servitor i-a adus un palton pe care și l-a încheiat cu grijă peste steaua strălucitoare de pe pieptul drept al hainei sale negre, simple; am mers împreună spre ușa exterioară, iar acolo o birjă de piață îl aștepta pe el și o alta pe mine. Pe când mă gândeam că se putea duce într-un fel de expediție prin capitală, ca Harun-al-Rashid¹³, el mi-a șoptit la ureche:

„Studiază-mi țara înainte de a scrie; iar când scrii sper că mă vei aprecia cum se cuvine”.

„Intenționez să studiez țara înainte de a scrie, monseniore” i-am răspuns „iar când voi scrie sper // să scriu adevărul despre Înălțimea Voastră, așa cum sper să p. 279 fac cu orice alt subiect pe care îl găsesc interesant”.

Ne-am strâns mâinile și am sărit fiecare în birja sa, care pe mine m-a dus la hotel, iar pe el în misterioasa lui misiune.

Situația Țării Românești este în prezent un curios subiect de studiu pentru un observator. Un principe local guvernează între doi susținători, comisarii otoman și muscal, fiecare fiind sprijinit de armata sa de ocupație. Cel dintâi reprezintă pe suveranul și protectorul prințului, a cărui suveranitate și protecție sunt bazate pe un act special prin care este stipulată plata unui tribut anual ce este exercitată neîntrerupt din anul 1460, când a fost semnat; cel de-al doilea este agentul acreditat al unei puteri străine care garantează principatului drepturile și care, după legea națiunilor, nu poate dobândi nici un privilegiu prin acest act, pentru că nu era o parte contractuală, ci doar dă asigurări pentru obligațiile contractate de altul. Acestea sunt pozițiile lor în conformitate cu titlul legal; dar, după cum stau lucrurile, situația este total diferită pentru că influența puterii garante este dominantă în sfătuirea prinților locali față de cea a suveranului lor.

Cineva ar fi îndemnat să conchidă, în mod natural, din cele sus-amintite, că politica Rusiei trebuie să fie mai avantajoasă Țării Românești decât cea a Turciei,

¹³ Harun-al-Rachid (766–809) calif abasid al Bagdadului (786–809).

altfel nu ar fi preferată; dar este un fapt notoriu și incontestabil că Rusia este cu totul indiferentă la cât de rău sunt administrate afacerile interne ale provinciei // cu condiția ca influența ei politică să fie menținută și sporită progresiv, pe când Turcia este, fără discuție, mai adânc și mai sincer interesată de prosperitatea țării. Cele două sisteme sunt diametral opuse unul față de altul. Politica rusească constă în încurajarea administrației corupte, pentru ca în rândul populației să existe mereu insatisfacție care să acționeze ca sabia lui Damocles deasupra capului prințului, a cărui supunere în chestiuni de primă importanță pentru ea este, în compensație, asigurată prin susținerea acordată în încurcăturile sale. Ea se străduiește să țină provinciile într-o stare de constantă frământare și guvernul slăbit de ambiții și rivalități personale pe care le incită, în vreme ce atât principatul cât și guvernul sunt expuse pericolelor iritării populației cauzate de intrigile ei; influența ei este astfel văzută de prinț ca o precauție împotriva geloziei principalilor boieri și împotriva unei posibile izbucniri a resentimentelor populației; iar de boieri este nu numai tolerată ci chiar încurajată, în speranța că le va promova planurile de mărire și atingere a puterii și, în același timp că le va proteja privilegiile de *castă*. Pe de altă parte, sistemul turcesc susține, prin toate mijloacele posibile, administrația princiară ca bază a stabilității, ordinii și liniștii populației, garantând drepturile și interesele fiecărei clase sociale, încurajând îmbunătățirile materiale ce sunt atât de necesare și înăbușind abuzul de putere și malversația în funcție, care au devenit atât de înrădăcinate în toate departamentele // încât angajarea în serviciul administrativ este căutată ca o sursă de îmbogățire prin delapidări ușoare; iar tendința tuturor eforturilor făcute de Turcia în Țara Românească este de a dezvolta resursele unei provincii atașate imperiului său, care astfel va fi întărit pe frontiera nordică datorită bunăstării și fidelității populației ce-i datorează ei totul.

În ciuda acestor motive fără cusur și a comportamentului ireproșabil al Porții Otomane și cu toate că Țara Românească are mult de câștigat prin loialitatea sa față de sultan, în vreme ce prietenia țarului produce vizibil rău, influența rusească este încă precumpănitoare asupra prințului și a boierilor din motivele mai sus arătate, dar clasele de jos, care formează nouăzeci și nouă la sută din populația Țării Românești, nu au nici aceleași interese, nici aceleași opinii și-și pun toate speranțele de bunăstare în simpatia cabinetelor Europei apusene, care simpatii fiind în totalitate compatibile cu politica Turciei este de așteptat ca, mai devreme sau mai târziu, să vină la fața locului și să întărească brațul acelei puteri, în confruntarea nedreaptă, cauzată în propriile sale fruntarii de un rival îndrăzneț și lipsit de scrupule.

În toate țările, clasele umile ale societății sunt în general determinate și ghidate în judecățile ce le fac, mai degrabă de fapte pozitive decât de concluzii speculative, iar în Țara Românească, contrastul oferit de comportamentul celor două armate de ocupație a contribuit la formarea unei estimări corecte a poziției ce o au în ceea ce le privește. Rusia // și-a compromis cauza prin succesul planului ei preferat de a ține trupe în principatele dunărene, pe care totdeauna s-a străduit să-l realizeze în speranța că influența ei va crește permanent: dar rezultatul a fost total invers și chiar acele trupe pe care au reușit să le așeze cu un picior neclintit în țară, au făcut mult să se diminueze respectul populației pentru numele Rusiei. Când au

sosit, ambele armate au fost încartiruite la locuitori: turcii le-au respectat proprietatea, au plătit pentru ceea ce au primit și chiar au ajutat familiile cu care locuiau din surplusul propriei aprovizionări, respectând cu multă rigurozitate principiile ospitalității, care constituie unul dintre preceptele religiei lor, în vreme ce soldații ruși și-au maltratată și chiar și-au jefuit gazdele fără voie, le-au mistuit proviziile și i-au sărăcit în timpul șederii lor nepoftite în casă. Această diferență a fost atât de evidentă, încât locuitorii unui cartier din București, care la intrarea trupelor făcuseră o petiție către comisarul otoman prin care ceruseră să fie scutiți de obligația de a primi soldați turci, au solicitat apoi să-i găzduiască, văzând cât de profitabil era pentru alții acest lucru, în vreme ce, pentru a fi degrevați de povara de a întreține soldați ruși se folosesc toate mijloacele posibile. Conduita urâtă a celor din urmă pare să fie încurajată de ofițerii lor, pe când la purtarea plină de respect a osmanlâilor contribuie sfatul și exemplul superiorilor.

[Urmează o anecdotă care circula în oraș conform căreia, un colonel rus de cavalerie le-a ordonat soldaților să-și reînnoiască o piesă de curelărie iar, la data stabilită, toți subalternii se executaseră, dar la nici una dintre trăsurile și grajdurile din vecinătate, harnașamentele nu mai erau complete ...].

O taxă mare de bani este plătită de țară pentru întreținerea acestei valoroase p. 283 armate de străini, a cărei prezență este cu totul inutilă. Armata rusă de ocupație nu a fost vreodată solicitată în principatele dunărene, iar continuarea șederii sale este în directă opoziție cu interesele lor și, în general, cu acelea ale Imperiului turcesc și ale puterile occidentale ale Europei; pentru că teama dezordinii ce ar fi consecința retragerii lor nu poate fi întreținută în chip acceptabil, și chiar de-ar fi, prezența Rusiei ar înțeți în loc să calmeze frământările populare, în vreme ce forța lor fizică în calitate de aliați ai Turciei nu mai este nici necesară, nici dorită, pentru a lua parte la relațiile și tranzacțiile care există între aceste provincii și suveranul lor. Rușii afirmă că o continuare a lungilor // relații prietenești, a simpatiei dezinteresate, p. 284 a neîntreruptei serii de acte prietenești și a străvechilor dovezi de bunăvoință în relațiile avute, au consolidat legăturile și au cimentat alianța care apropie Rusia de principatele dunărene. Dar ce spune istoria? Raporturile dintre ele au fost, de-a lungul secolelor, păguboase pentru ultimele. În cursul evenimentelor europene, aceste provincii nu au fost suficient de evidente pentru a îngădui ca antecedentele lor să devină perfect cunoscute, exceptându-i pe aceia a căror atenție fusese în mod special îndreptată spre acest subiect, iar o scurtă privire retrospectivă nu ar putea fi considerată inoportună pentru mai buna apreciere a prezentei lor poziții în marea chestiune în litigiu între Turcia și Rusia; pentru că împrejurările unice în care sunt plasate Țara Românească și Moldova s-au ridicat dintr-o lungă înlănțuire de incidente obscure, absorbite în masa mai mare de interese care au fost evocate, iar efectele locale imediate ale multor evenimente istorice binecunoscute au fost pierdute din vedere, în mod natural, la marile rezultate pe care, în ultimă instanță, le-au produs. Totuși, nu ar fi lipsit de relevanță de a trasa, în grabă, o schiță a politicii acestei probleme în politica actuală a Rusiei în raport cu Imperiul turcesc. //

[Urmează un lung capitol despre istoria țărilor române].

Capitolul XIII

- p. 317 [...] Valahii se autointitulează *români*¹⁴, limba lor *românească*¹⁵, iar patria lor *Țara Românească*¹⁶, cu adăugarea terminației slave a adjectivului. Dialectul¹⁷ pe care îl vorbesc conține foarte multe cuvinte de origine latină, dar există și un mare număr de termeni slavi, pe lângă mai mulți adoptați din turcă și greaca modernă. Totuși, limba nu este un test infailibil al descendenței, iar dacii ar fi arogat-o doar parțial pe aceea a învingătorilor lor romani la fel ca și aceea a altor invadatori care le-au cotropit țara. Afirmția că locuitorii inițiali au fost cu totul stârpiți este greu de crezut și, la fel, este puțin probabil că urmașele coloniilor lui Traian s-ar fi păstrat pure la toate amestecurile cu diferite triburi care, ulterior, le-au ocupat succesiv teritoriul. Așadar, este potrivit a presupune că neamul românesc, la fel ca și limba sa, este un amestec de elemente dace, romane și slave, în care trebuie admis că acela roman este predominant. Partidul național, așa cum este numit, adică acei câțiva indivizi care au îndrăznit să se opună în mod deschis influenței rusești și care au fost la originea revoluției de la 1848, afirmă că
- p. 318 România este mai romană // decât însăși Roma, pretinde a fi înrudiți cu francezii ca neam asemănător și așteaptă ajutor de la ei împotriva dușmanului comun. Manifestul domnului de Lamartine¹⁸ este tot ce au obținut deocamdată și le-a fost, fără îndoială, folositor, ca model pentru proclamațiile patriotice ale Guvernului provizoriu, pline de bune intenții dar lipsite de luciditate.

Lucrările d-lui Borrow¹⁹ sunt într-un fel vătămătoare pretențiilor clasice ale românilor, pentru că el arată că țiganii se autointitulează *romani* în orice parte a Europei și trasează, în chip acceptabil, rădăcinile acestui apelativ în sanscrită. Valahia a fost prima țară în care acest popor unic s-a oprit și chiar acum sunt de găsit mai mulți decât oriunde.

Nu este demonstrat în ce perioadă a fost introdus numele de român printre valahi care inițial erau cunoscuți sub numele de *vlahi*²⁰, iar sonora denumire de astăzi s-ar putea să derive de la țigani mai degrabă decât de la romani.

În România țiganii, în număr de 25 000, sunt robi. Mulți dintre ei sunt crescuți în familii din toate clasele sociale și sunt cazuri, chiar printre cele mai înalte <familii>, de înrudire prin sânge între cele două neamuri.

Erau doar 3 000 când au sosit pentru prima dată în provinciile danubiene, în anul 1413, dar curând au urmat alte grupuri de același neam. Au fost considerați de

¹⁴ *Rumoons*.

¹⁵ *Rumanest*.

¹⁶ *Tsara Rumanearca*.

¹⁷ *patois*.

¹⁸ Alphonse de Lamartine (1790–1869), poet romantic francez, membru al Academiei. A deținut funcția de ministru de externe în guvernul provizoriu instaurat de revoluția de la 1848.

¹⁹ George Borrow (1803–1881), filolog, scriitor și etnolog britanic interesat de țigani, autor al cărții *The Zinadi: An Account of the Gypsies of Spain* (1841), unde a prezentat originile, modul de viață și limba țiganilor, întocmind și un vocabular al acesteia. A mai scris: *The Bible in Spain* (1843), *Lavengro* (1851), *The Romany Rye* (1857) și *Wild Wales* (1862).

²⁰ Conotat *Wlachs*.

unii a fi spioni trimiși de turci în recunoaștere printre creștini, pentru a pregăti intenționată lor invazie; alții îi credeau egipteni porniți în pelerinaj religios iar ei <țigani> s-au străduit, cu viclenie, să confirme // această ultimă opinie, care le-a p. 319 obținut protecția autorităților.

[Urmează un pasaj privind încercarea teologilor de a-i asimila pe țigani cu egiptenii răspândiți printre alte națiuni, în conformitate cu cele scrise în Cartea Profetului Ezekiel].

Ei continuă să trăiască în siguranță în Valahia, apărând în grupuri ce rar depășesc o sută și exercitându-și măiestria ca spoitori, ghicitoare și hoți, așa cum au făcut și în restul Europei, unde aplecarea lor din urmă i-a văduvit de respect și au fost emise decrete care le interziceau accesul în mai multe state, unde a început persecuția lor și au fost uciși în mare număr. Dar ei încă duc // o viață nomadă, cu p. 320 singura excepție că au fost obligați să-și ascundă punctul de întâlnire în păduri și în locuri pustii, în loc să-și întindă campamentul la periferia fiecărui oraș și sat, așa cum făcuseră, oferind astfel spectacolul fără precedent al unui popor străin ce infestează fiecare țară a Europei, fără a trăi în comun cu nici o națiune, ceea ce nu se poate spune despre evrei, pentru că ei pot fi totdeauna văzuți acolo unde sunt cele mai mari aglomerări umane.

[Urmează un pasaj în care se vorbește despre ierarhia țiganilor, conduși de voievozi – termen ce autorul specifică a fi preluat din slavă – dar și de conți, duci și chiar regi; voievozii sunt foarte respectați și toți li se supun fără obiecții]

Atașamentul față de șeful lor este atât de mare încât, atunci când acesta este p. 321 găsit vinovat de vreun furt de-al lor, contravenientul imediat își mărturisește fapta și se predă în mâinile justiției pentru a-și salva voievodul²¹, iar acest mod de a descoperi criminalii din mijlocul lor este adesea utilizat de autorități.

Țigani nu par a fi adus cu ei vreo religie venind în Europa și au adoptat-o rapid pe aceea a țării prin care treceau: cei ce au venit în Valahia din provinciile Asiei Mici, pe atunci supuse turcilor, fiind mahomedani, iar alții, care au călătorit prin ținuturile imperiului grecesc <bizantin> au îmbrățișat creștinismul, dar, în general, chiar și azi, ei nu cred în nemurirea sufletului, iar filosofia lor este absolut materială.

[Urmează un pasaj în care se vorbește despre eforturile împăratului Iosif II al Austriei de a-i educa și asimila pe țigani, ce au fost sortite eșecului]. //

În vestul Europei ei și-au pierdut multe dintre obiceiurile și caracteristicile p. 322 neamului, dar în provinciile danubiene ei par încă să fie aproape la fel cum au fost în secolul al XV-lea. Sunt puternici, bine clădiți, frumoși și foarte oacheși, excelenți muzicanți, hoți prin natură și profesie, cu aversiune față de agricultură și cu înclinație către chiromanție, amatori de a otrăvi vitele și apoi de a cerși stârvurile cu care se hrănesc și capabili de a le vinde un cal, catâr sau măgar furat chiar proprietarului, după ce i-au schimbat culoarea. Îmbrăcămintea este, de obicei purtată fără a fi schimbată până când le cade, în zdrențe, de pe trup, fiind prea rufoasă pentru a se mai ține. Sunt mari palavragii, pasionați și violenți, și bețivi incorrigibili. Au un caracter atât de crud încât simt cea mai mare plăcere a îndeplini funcția de călăi, iar această revoltătoare slujbă este, în general, deținută de ei.

²¹ voivode.

[Urmează un pasaj în care se afirmă, cu dovezi legale, că în 1782, un grup de 45 de țigani au fost executați pentru că s-au dedat la acte de canibalism].

p. 323 Ei sunt robi, fiind cumpărați cu circa 10 lire fiecare, dar nu în public, iar prin plata unei taxe către guvern, ce variază de la 10 șilingi până la 3 lire pe an pentru fiecare bărbat adult, triburi întregi scapă de servitute și hoinăresc. Această capitație este, de obicei, plătită în grăunțe de aur, pe care ei le găsesc în nisipul aurifer al cursurilor de apă din Țara Românească și Moldova. Ei separă metalul prețios de nisip prin plasarea în curent a unor piei de oaie, care apoi sunt spălate în jgheaburi din lemn de tei, lungi de cinci picioare și late de două; mai multe canale de-a lungul lor fac ca particulele mai ușoare să fie eliminate, iar grăunțele de aur să rămână în lână din care sunt culese, cu grijă. Nu poate fi aceasta o rămășiță dintr-o veche practică din Colchida și explică lâna de aur pentru care s-a trudit atâta bietul Iason²²?

Adăposturile țiganilor din Țara Românească sunt construite prin săparea de gropi în povârnișuri, câteva crăci cu brazde de iarbă formează acoperișul, iar latura unde este cea mai mică înălțime este închisă cu un panou grosolan din lemn ce servește de ușă, fereastră și horn. Niciodată nu am văzut drept spațiu de locuire umană, ceva ce ar putea fi comparat cu ele, exceptând unele colibe din Connaught²³.

p. 324 În timp ce mă informam în privința țiganilor din Țara Românească am conversat despre acest subiect cu mai mulți oameni învățați și am descoperit că au aceeași părere cu noi în privința originii lor reale. // Mi-a fost relatată o anecdotă cu un gentleman englez care stătuse mult timp în India și care, trimițând după un fierar pentru a-i repara trăsura la o stație de poștă lângă București, unde i se stricase, atunci când a văzut chipul țiganului, i s-a adresat în hindusă; fierarul luându-l drept un frate țigan, i-a sărutat mâna cu mult respect și l-a felicitat pentru că a reușit să se îmbogățească și să aibă un rang înalt în loc să continue a duce o viață hoinară și mizeră ca a tribului său. Mi s-a spus că în Țara Românească, limba pe care o vorbesc între ei conține unsprezece sau douăsprezece cuvinte pur hinduse între cele treizeci ale ei, fapt ce dărmă părerea în originea lor egipteană și o înlocuiește cu apartenența la neamul Malabar.

[Urmează un pasaj în care este prezentat numele cu care sunt desemnați țiganii în diverse țări și se fac prezumții privind motivele care i-ar fi adus în Europa în Evul Mediu].

p. 326 Numărul evreilor în principatele danubiene este, de asemenea, foarte mare, raportul față de restul populației fiind de unul la nouă. La București pot fi totdeauna văzuți cutreierând cu pas grăbit, pe străzi, și străpungând pe oricine cu priviri rapide și neliniștite pentru a cumpăni unde se poate câștiga cel mai bine. Acolo unde cred că au șansa unui profit, se aruncă asupra prăzii și se oferă să facă orice dorește respectivul pentru nimic, să cumpere sau să vândă cu pierdere imensă, sau să slujească de broker pe speze proprii în afaceri de mare importanță comercială sau în situații de cea mai josnică și imorală natură, în toate cu aceeași râvnă. Câțiva dintre ei sunt bancheri distinși ori zarafi bogați, dar marea majoritate

²² Jason, personaj mitologic pornit în căutarea lânii de aur pe corabia „Argo”.

²³ Connaught, provincie din estul Irlandei.

se consacră, în general, servirii străinilor și călătorilor ținând hanuri și slujind de ghizi. Mulți vorbesc germana. Sunt foarte riguroși în ținerea sărbătorilor religioase și a obiceiurilor tradiționale, iar credința lor fermă, îngreunată de prejudecăți minore, îi oprește să mănânce cu mâinile nespălate, dar nu reușește să oprească aceste mâini, chiar și spălate, de la ciubucuri și furțișaguri; sâmbăta nu îți vor găti // p. 327 mâncarea și nu îți vor aprinde lumânarea la han, dar în oricare altă zi, nu ezită să te facă să-i plătești valoarea de zece ori și să te șicaneze în orice mod posibil și imposibil, într-atât sunt de ingenioși în aviditate. Pentru orice nație și clasă socială sunt competitori redutabili în comerț, pentru că trăind foarte sărăcăcios și practicând foarte multe mici șiretlicuri pentru a câștiga și a aduna bani, ei pot totdeauna să-i depășească pe toți ceilalți vânzând sub preț și supralicitând. Astfel aproape întregul comerț al țării, atât cel mare cât și cel mărunț este în mâinile lor; au mare predilecție pentru comerțul cu blănuri – care este foarte dezvoltat în această țară – pe care l-au monopolizat complet. Harnici și consecvenți în urmărirea bogăției nu caută să o obțină prin muncă, ci încep totdeauna cu micul trafic și camăta, care cere puțin efort fizic.

Principalul bancher al Bucureștilor, un om ce valorează milioane, vindea chibrituri pe stradă nu cu mult timp în urmă. <Evreii> nu sunt obligați să slujească în armată, ca în Rusia dar imperiul turcesc nu are nici o pierdere din această cauză, în ceea ce privește protecția sa, dacă este adevărată anecdota că, atunci când sultanul Selim²⁴ a făcut încercarea să formeze regimente cu supușii săi israeliți și la 10 000 li s-a ordonat să pornească în oraș, aceștia au cerut o escortă de turci pentru a le permite să treacă în siguranță printr-un ținut plin de hoți, așa că descendenții degenerați ai bravilor camarazi ai lui Joshua²⁵ și Iosif²⁶ au fost demobilizați din cauza lipsei de curaj.

Evreii din Țara Românească preferă a rămâne ignoranți, pentru că se tem că orice încercare de a-i educa este dictată din intenția de a-i converti și iubesc murdăria deoarece// consideră că boala dezgustătoare pe care o generează le face p. 328 bine pentru că le purifică sângele. Un misionar de la Societatea Londoneză pentru Promovarea Creștinimului printre Evrei încearcă să-i aducă pe calea cea bună din această condiție abjectă, iar eforturile sale laudabile ca și influența caracterului său respectabil ar putea avea oarecare efect asupra lor pentru că dl. Reverend Mayers este un om foarte vrednic. Ei sunt încă persecutați de creștini la fel cum erau neamurile lor din Europa apuseană în evul întunecat și la toate sărbătorile și praznicele mari ale bisericii, precum Crăciunul și Vinerea Mare, sunt obligați să se închidă în case de teama violenței.

[Urmează un pasaj în care se vorbește despre întinderea unei funii sau sârme în jurul ultimelor case ale cartierului evreiesc, în afara căreia nu puteau să iasă în timpul sabatului].

<Evreii> s-au așezat ca un nor de lăcuste în câmpiile moldo-valahe, atât de mulți roiesc în fiecare orașel. Au fost necesari // leneșilor boieri, prin ale căror p. 329

²⁴ Selim III (1761–1808), sultan al Imperiului Otoman (1789–1807).

²⁵ Joshua sau Josua, personaj biblic, conducător al evreilor, cuceritor al Canaanului.

²⁶ Iosif, personaj biblic, fiul lui Iacob și al Rașelei, vândut ca sclav în Egipt va deveni un sfătuitor al faraonului și-i va aduce pe evrei în acea țară.

extravaganțe se îmbogățesc și suportă orice insultă și dispreț pentru a aduna bogății. Proverbiali alunecoși în tranzacții, cuvântul lor este totdeauna fără valoare, iar prețul serviciilor sau mărfurilor lor depinde de rangul sau aspectul clientului; o luptă constantă este, astfel, dusă între ei și patronii lor, iar evreii sunt clasa cea mai nemulțumită a populației, pentru că tot timpul mormăie împotriva superiorilor; dacă sunt prost plătiți se plâng, iar dacă reușesc să obțină un preț mare, jubilația lor este potolită de regretul că nu ceruseră mai mult. Sunt esențialmente rebeli și, indiscutabil democrați, dar nu prea fricoși pentru a produce tulburări; totuși, în Țara Românească, la fel ca și în Ungaria în timpul luptei maghiare²⁷, ei exercită o puternică influență în favoarea schimbărilor revoluționare și se pare că, într-adevăr, totdeauna au jucat un rol de partea instituțiilor liberale în fiecare țară a Europei unde, în ultimul timp, asemenea chestiuni au fost încercate apelându-se la arme, fapt ce le-a dat într-o anumită măsură importanță pe care, comparativ, nu o resimțeau în timp de pace.

[Urmează un pasaj în care sunt prezentate cele două ramuri ale evreilor și locurile de unde veniseră, așkenazii din Germania și sefarzii din Spania]

- p. 331 O altă clasă distinctă a populației Țării Românești este neamul sașilor, care este constant în mișcare, îndeplinind în câmpiile dunărene diverse profesii și
p. 332 meșteșuguri // și apoi ducându-și câștigul peste Munții Carpați, în țara lor adoptivă, Transilvania.

[Sunt inserate diverse supoziții privind originea sașilor]

Sunt înalți, bine clădiți și frumoși – bine îmbrăcați și totdeauna la lucru, iar tenul lor deschis și maxilarul puternic îi distinge imediat ca un neam nordic în mijlocul populației pestrițe din București.

- p. 333 Ultimii în catalog vin secuii sau sekleri, așa cum îi numesc germanii. [...] // Sunt aproape exclusiv ciobani și-și conduc turmele, luni de zile, prin câmpii, fără a comunica cu vreo ființă omenească, exceptând, poate, vreun grup de vânători în căutare de dropii și lupi. Adeseaucid ei înșiși pe cei din urmă și apoi au un obicei pe care l-am văzut și în Grecia: duc pielea acestuia pe o prăjină – prin toate satele din apropiere și bat la ușa fiecărui proprietar de vite care este obligat să le dea un gologan. Sunt buni soldați și cei mai buni husari din armata austriacă sunt recrutați dintre secuii din Transilvania. Un escadron de secuie a fost acela care a produs cea incomparabilă violare a legilor internaționale care a rezultat în atacarea plenipotențiarilor Republicii Franceze la Rastadt²⁸ și asasinarea lui Roberjot²⁹. Sunt

²⁷ Este vorba de Revoluția maghiară din 1848–1849.

²⁸ Oraș în Germania, în Baden-Württemberg unde s-a ținut Congresul dintre reprezentanții Franței revoluționare și cei ai coaliției antifranceze, între 28 noiembrie 1797–29 aprilie 1799, terminat cu masacrarea plenipotențiarilor.

²⁹ Roberjot, unul dintre miniștri plenipotențiarifrancezi care dusesetratativele la Congresul de la Rastadt. Se afla în cea de-a cincea trăsură a parlamentarilor ce plecaseră din Rastadt la orele 21, pe 29 aprilie 1799. La 500 de pași de porțile orașului drumul a fost blocat de husari, care l-au scos pe ministrul Jean Debrie din trăsură și l-au lovit cu săbiile; rănit, dar nu grav, acesta s-a putut ascunde în șanțul drumului; într-a doua trăsură se aflau secretarul și valetul său care au fost doar molestați. Bonnier, celălalt ministru a fost hăcuit cu sabiile. Secretarul de legatie Rosenstiel s-a salvat sărind dintr-a patra trăsură și fugind în noapte, în vreme ce pe Roberjot husarii au încercat zadarnic să-l smulgă din brațele soției ce încerca să-l apere și, în final, l-au ucis cu o lovitură de sabie în cap.

îmbrăcați în piei și necunoscând rufăria se ung cu grăsime de oaie. Ca aspect sunt oacheși, scunzi, firoși și în nici un fel simpatici. Au fost comparați cazacilor de Don și din Ucraina, dar sunt, evident, o rasă mult inferioară, deoarece toate triburile slave sunt populații cu totul superioare celor de origine latină. //

Capitolul XIV

p. 334

Orașul cel mai important al Țării Românești este construit pe râul Dâmbovița, unul dintre tributarii mai mici ai Dunării. Scaunul guvernului era la Târgoviște în secolul al șaptesprezecelea, iar domnitorul Constantin Brâncoveanu³⁰ a hotărât mutarea sa din ținutul muntos în centrul mării câmpii.

Pentru acest scop a selectat un sat situat într-o mlaștină și, pentru că aparținea unui boier cu numele de Bucur³¹, i-a dat numele de București și a transportat capitala aici în anul 1698^{31bis}. Din acest motiv nu se poate aștepta ca un oraș cu o vechime de doar un secol și jumătate să fie foarte interesant și sunt doar puține construcții care să merite atenție din punct de vedere istoric. Cel mai remarcabil sau, mai degrabă, cel mai puțin nesemnificativ, este turnul Colței, pe care l-am vizitat cu un grup foarte plăcut de prieteni. A fost construit de suedezii care au rămas la București după înfrângerea armatei lui Carol XII³² în 1709, când acel p. 335 dușman formidabil al mării Rusiei și-a așezat sabia de-ă curmezișul drumului ce ducea de la Moscova la Constantinopol și când, din păcate pentru // destinele Europei, acea sabie bună a fost frântă la Poltava³³. Turnul este doar poarta unui spital și nu oferă nimic izbitor în arhitectura lui.

În București sunt atât de multe biserici, încât credincioșii se pot ruga în fiecare zi a anului, chiar și în anii bisecți, într-alta, pentru că nu sunt mai puține de 366 la număr. Totuși, puține dintre ele merită atenție.

[În continuare se vorbește, în treacăt, despre câteva dintre edificiile religioase mai însemnate ale Capitalei: mitropolia, mănăstirile Radu Vodă, Sărindar, Cotroceni și Văcărești.]

Se pare că românii nu strălucesc azi, ca arhitecți, mai mult decât cu un secol și jumătate în urmă: noile lor reședințe, mult inferioare caselor noastre englezești cu fațadele familiare din cărămidă roșie, sunt decorate cu pilaștri de ghips și cornișe țipător înzorzonate //, atâta ostentație amestecată cu neglijență, spre pildă: p. 336 una dintre laturile unei curți poate fi ocupată de un peristil grecesc de coloane corintice, iar în cealaltă parte pot fi un șir de grajduri, șoproane și grămezi de bălegar; o terasă de marmură pe care lenjeria este agățată la uscat; sau mătura servitoarei bucurându-se de o sinecură în coridorul principal împreună cu o cârpă

³⁰ Constantin Brâncoveanu (1654–1714), domn al Țării Românești (1688–1714).

³¹ *Buchor*.

^{31bis} Bucureștiul este atestat documentar la 20 sept. 1459, într-un act emis de Vlad Țepeș. În 1659, sub Gheorghe Ghica, București a devenit capitala Țării Românești.

³² Carol XII (1655–1697), regele Suediei (1697–1718).

³³ Bătălia de la Poltava, dusă în 1705 între trupele rusești ale lui Petru cel Mare și cele suedeze ale lui Carol XII, care sunt înfrânte.

de șters praful, care atârna totdeauna peste balustrada din lemn de trandafir a scării celei mari.

Totuși românii sunt mari amatori să construiască; la unii pe care îi cunosc, aceasta este chiar o manie, desigur, nu una anormală atunci când jumătate de oraș, abia a fost ars din temelii³⁴. Nu sunt vreodată satisfăcuți și constanta lor ocupație este să dărâme și să refacă, să adauge într-o parte și să modifice în cealaltă.

p. 337 Dar ceea ce mi s-a părut cel mai extraordinar este completa ignorare a tuturor principiilor arhitectonice manifestate de acei constructori amatori. Puteau fi, în general, văzuți locuind în case pe care le făcuseră aproape nelocuibile și care costaseră la fel de mult ca una de trei ori mai mare, dacă ar fi fost construită dintr-o dată și după un plan precis. Combinația de camere, coridoare și scări fiind nelimitată, ei încearcă mereu noi soluții și, în loc să obțină o ameliorare progresivă, ajung de obicei la o inextricabilă confuzie. În mod special, un bătrân boier era o adevărată pacoste în acest sens: în mod constant el mângălea dreptunghiuri și paralelograme pe bucățele de hârtie până când se zăpăcea atât de tare, încât // nu mai știa nici cum să intre nici cum să iasă din casa lui; la o petrecere, într-o seară, în mijlocul unei conversații se apuca să măsoare înălțimea unei uși sau lățimea unei ferestre, iar când vizita un prieten, deși anunțat, el nu apărea și când îl căutau îl găseau calculând arcul unei pivnițe sau măsurând cu pasul curtea păsărilor. Și, în sfârșit, s-a apucat să construiască după un plan mai prost decât cel dintâi, iar enorma sa reședință dacă va fi vreodată terminată, va rămâne ca un monument al absurdității și vanității, spre a demonstra că, în orice aplicare a cunoștințelor umane, succesul este atins numai prin studii de specialitate. Pe strada principală, numită Podul Mogoșoaiei, se reconstruia o biserică distrusă în timpul marelui foc, iar incorigibili cârpați, în loc să imite acele adorabile bijuterii de arhitectură bizantină, răspândite cu atâta generozitate în tot Orientul, ce se armonizează cu tonalitățile și climatul țării, au ridicat o construcție gotică, înaltă și rece, care seamănă cu un străin holbându-se la localnici și, pentru a desăvârși această gafă, au cheltuit o enormă sumă de bani. Dar bisericile, prelații și comunitățile religioase sunt bogate în Țara Românească, deși marea majoritate a preoțimii este extrem de săracă.

Clerul din Țara Românească este condus de mitropolitul și arhiepiscopul Bucureștilor, a cărui alegere este independentă de Patriarhul Constantinopolului, pentru că el este nominalizat virtualmente de domnitor cu toate că alegerea o fac boierii; dar el recunoaște superioritatea Patriarhului.

[Urmează un pasaj referitor la cinul monahal și ierarhia acestuia].

p. 338 Nu sunt folosite instrumente muzicale <în biserici>, dar psalmodiile și cântecele sunt admirabile câteodată. Veșmintele preoților oficianți și decorația bisericii este splendidă și strălucitoare, deși fără bun-gust. //

[Urmează un pasaj despre tipărirea bibliei de Constantin Mavrocordat și despre serviciul divin, practicile bisericești, zilele de slujbă, ceremonialul funerar, etc.].

p. 339 Mănăstirile Mărcuța și Pantelimon de lângă București sunt așezăminte mari și
p. 340 cu avantajul de a se afla situate foarte frumos, dar cea din urmă are un // motiv în plus pentru admirația noastră față de oricare alt palat princiar sau monastic, pentru

³⁴ Referire la marele incendiu din 1847.

că a fost transformat și generos înzestrat, ca spital, de familia fostului domnitor Ghica; este întreținut în chip lăudabil și e deservit de cei mai eficienți medici. În oraș se află, de asemenea, o mare infirmerie susținută exclusiv pe cheltuiala familiei Brâncoveanu³⁵.

Cel mai bun spital pe care l-am văzut la București era acela al armatei turcești de ocupație. Prin curățenie și aerisire depășea tot ceea ce îmi atrăsese atenția până atunci în acest gen și era atât de ordonat din toate punctele de vedere, încât sunt puțini medici militari din serviciul Majestății Sale care nu ar trage foloase din studierea aranjamentului său.

De asemenea, am avut prilejul să văd o <trecere în> revistă a trupelor turcești. Era un regiment de dragoni, șase batalioane de infanterie și o baterie de artilerie de câmp cu șase tunuri. Cavaleria era foarte ușoară, caii păreau a fi prea mult hrăniți și prea nervoși pentru a permite o mare regularitate a mișcărilor dar, pentru a contrabalansa aceste defecte, demonstau în evoluțiile lor un grad de rapiditate care i-ar uimi pe lăncierii noștri cu caii lor înalți de luptă. Infanteria era tare și manevra bine, dar soldații erau foarte tineri, media de vârstă cu greu depășea douăzeci și trei de ani, iar înălțimea 1,75 m; erau încolonați pe trei rânduri și întrebuințau o metodă cam învechită de mânuire a armei, dar șirul de trăgători cu gloanțe oarbe era excelent și, în genere, meritul lor cel mai mare pare a fi rapiditatea, mai degrabă decât precizia. Artileria era mai presus de orice superlativ.

Nu putea exista material mai bun // și ar fi fost imposibil să-l mânuiești mai p. 341 bine ca ei. M-am dus să văd cazarma. Oamenii, ca și caii, sunt hrăniți bine: cina lor era ademenitoare, iar grajdurile foarte mari, în care am văzut caii de cavalerie și de artilerie, erau curate și aerisite. Camerele soldaților nu aveau nici mese nici bănci, iar paturile fiind aranjate pe podea, arătau foarte diferit de cazarmile noastre, dar erau la fel de confortabile în raport cu ideea orientalului despre confort.

Ofițerii m-au tratat în modul cel mai civilizat, mi-au arătat totul și m-au dus în camerele lor, pentru a fuma din pipele lungi și a bea câteva înghițituri de cafea.

[Urmează un pasaj în care sunt amintiți ofițerii turci pe care i-a cunoscut și cu care s-a împrietenit].

Trupele rusești făceau frecvent manevre pe câmpul de la Colentina, care se p. 342 întinde de la poarta nord-estică a orașului până la vila și necropola domnitorului Grigore Ghica³⁶, situată minunat pe malul împădurit al unui mic lac, la o distanță de circa trei mile de urbe. Am avut de mai multe ori ocazia să fiu prezent când era instruită o brigadă formată dintr-un regiment de lăncieri, opt batalioane de infanterie și un parc de artilerie. Au trecut admirabil prin cea mai dificilă dintre toate manevrele, avansând în linie, dar toți erau soldați bătrâni; caii cavaleriei lor erau slabi, mari și greoi. Lăncierii au oferit un spectacol slab, artileria a fost mai bună dar mizerabil de înceată; infanteria m-a mulțumit foarte mult, până când și-au început exercițiile și nu mi-am putut crede ochilor. Nimeni, de la general până la ultimul soldat, nu părea să fie conștient de primele principii ale ambuscadei pentru că, batalion după batalion era lăsat să meargă în același fel fără cel mai mic ordin,

³⁵ Spitalul Brâncovenesc.

³⁶ Grigore Ghica IV, domn al Țării Românești (1822–1828).

p. 343 pentru că cele două flancuri ale fiecărui șir nu făceau nici o încercare să se acopere // unul pe altul când avansau și se retrăgeau; de fapt, ele se mișcă împreună, trag și așteaptă să se tragă asupra lor, în loc să-și descarce armele când se pregătesc să se pună în mișcare; după care se opresc să încarce. Brigada noastră de pușcași ar termina repede cu acești tiraliori, oricare dintre ei ar fi culcați la pământ imediat ce s-ar desfășura.

Soldații ruși nu sunt la fel de bine îmbrăcați ca aceia din armata regulată turcă, grelele lor tunici verzi sunt mult mai strânjitoare decât spențerele ușoare, curelele încrucișate pe piept sunt mai lungi și nu prea bine fixate, astfel încât cartuşiera se bălăbăne când sunt în marș forțat iar căștile, deși mai bune pentru apărare, sunt disgrațioase și mult mai obositoare la purtare decât fesul. Este o mare greșeală să împiedici mișcările unui soldat doar pentru a fi protejat, așa cum făceau cavalerii din vechime cu armurile lor, și dându-i posibilitatea să facă față la mai mult efort, eficiența armatei este sporită în mai mare măsură decât dacă este diminuată de numărul celor uciși și răniți în acțiune.

Am văzut și cazarma unui regiment rusc, dar aceasta s-a întâmplat când mă așteptam mai puțin, deoarece crezusem că vizitez universitatea românească. Aceasta datorită faptului că, în loc să continue a fi un templu al învățaturii, Colegiul Sf. Sava, biblioteca, muzeul și tot restul, au fost transformate într-un loc de concentrare a unei părți din nepoftita armată de ocupație, iar elevii și profesorii au făcut loc înrobiților soldați ai țarului. Niciodată nu am văzut așa un bârlog al murdăriei: un miros dezgustător de lumânări de seu topite pentru a fi folosite drept p. 344 sos în care își moaie pâine neagră și acră, în // lipsa mult apreciatei unturi de pește, și paie ude așternute peste tot pentru a dormi pe ele războinicii cu aspect mizer, intimidati și hămesiți. Nu este de mirare că mortalitatea este atât de mare printre ei.

Ofițerii ruși nu locuiesc în cazarmă ci ocupă cele mai bune case din București, pe care proprietarii sunt obligați să le pună la dispoziția celor de rang înalt, în vreme ce căpitani și ofițerii inferiori sunt încartiruiți la particulari ce întotdeauna sunt dornici să primească asemenea oaspeți. Ei aparțin uneia dintre cele două clase: fie combatanți grosolani dar energici, fie filfizoni potriviți doar pentru a purta mănuși galbene, dar greu ar putea fi considerat vreunul dintre ei ceea ce numim un om distins. Aproape toți sunt risipitori și jucători notorii de cărți, ce trăiesc prin cele mai inimaginabile mijloace, pe socoteala românilor.

[Urmează un pasaj despre comandanții incapabili ai armatei ruse de ocupație, unde autorul găsește explicații la pierderile în oameni și înfrângerile din războaiele anterioare, începând cu epoca napoleoniană].

p. 348 Fiecare colonel face atâta speculă cu mâncarea și îmbrăcămintea regimentului său încât promovarea la gradul de general maior este privită ca o reală nenorocire, iar fiecare medic militar obține profituri frumoase din rația de medicamente a corpului său de armată. Foamea, frigul și boala devin astfel aliații oricărei puteri aflată în război cu Rusia, pentru că nici o armată din lume nu suferă mai mari p. 349 greutăți decât bieteile ființe vlăguite care luptă peste hotare pentru țar. // Am suficiente probe al acestui fapt, în București, unde am văzut două brigăzi rusești care serviseră în campania din Ungaria și menționez aceasta pentru că, în mintea mea, contradicțiile aparente sunt astfel justificate și niciodată nu au fost mai acut

puse în lumină pe cât o merită; importanța acestei observații este evidențiată, dacă ne gândim ce s-ar pregăti Europei și unei mari părți din Asia dacă ambițiile Rusiei nu ar fi împiedicate de acest mare defect din sistemul ei militar.

Și Țara Românească își are armata ei. Se numește miliție și constă dintr-un regiment de lăncieri cu un efectiv de 1 200 oameni și din trei regimente de infanterie cu câte 1 173 oameni fiecare, întreaga forță a miliției fiind, astfel, de 4 719 oameni. La paradă arată foarte bine, dar românii nu sunt războinici și nu este probabil că se vor distinge dacă ar fi luați într-o acțiune. În 1848 guvernul provizoriu s-a străduit să se opună intrării trupelor turcești în București, dar singura unitate care s-a bătut bine a fost un grup de pompieri³⁷. Sunt instruiți de subofițeri ruși și par să se descurce foarte bine, dar aceasta nu este, așa cum am observat într-o zi, singurul beneficiu ce derivă din ocupație al bietului soldat român: mă plimbam pe stradă când am remarcat doi sergenți turci opriți să privească printre crăpăturile unui gard ce înconjură o curte, iar când m-am dus la ei s-au întors spre mine și, în timp ce-și clătinau capetele și se încruntau, mi-au arătat la ce se uitau. Mi-am pus ochiul la crăpătură și am văzut un recrutar român între doi grenadieri ruși care îl băteau // cu nuiiele ce cădeau alternativ și foarte greu pe bieții săi umeri. p. 350 Când au fost primite loviturile acordate i-au fost dezlegate mâinile; și-a pus cravata și haina și a plecat fără să spună o vorbă sau să scoată un țipăt, dar a aruncat o privire plină de ură și răzbunare spre ferestrele corpului de gardă rusesc în spatele căruia a fost bătut. „Ah!”, a exclamat unul din turci și, cum nu puteam să ne comunicăm impresiile altfel decât prin semne, am schimbat priviri dezaprobatore și indignate, și am plecat mai departe.

Comandantul miliției Țării Românești este numit *spătar* sau purtător de sabie și are un numeros stat major și o cancelarie pentru a administra treburile militare ale ținutului; mai mulți sunt ofițeri ruși. Soldații sunt recrutați sau se înscriu voluntari. Vârsta stabilită pentru serviciu este între douăzeci și treizeci de ani iar termenul este de șase ani, fiecare a șasea parte a trupelor fiind anual lăsate la vatră. Pe lângă miliție există și un corp de grăniceri, trupe neregulate furnizate de satele de-a lungul malului stâng al Dunării și de pe versanții sudici ai Munților Carpați, prima linie fiind formată din 217 pichete și cea de-a doua din 123. Toți țărani între douăzeci și cinci de ani din acele sate sunt obligați să servească fără plată câte patru pentru fiecare pichet și să-și procure propriile lor arme, îmbrăcăminte și mâncare; având în considerație acest sacrificiu, 39 859 familii sunt scutite de toate dările și de muncă forțată. Această forță <a grănicerilor> este pusă tot sub ordinele spătarului, care este considerat un fel de ministru de război.

Ceilalați șefi de departamente sunt Marele *Vornic* // al Trebilor Dinlăuntru, p. 351 Marele *Logofăt* al Dreptății, *Logofătul* de la Instrucțiune și Treburi Bisericești, *Vistiernicul* sau trezorierul și *Postelnicul* care este secretarul domnitorului și funcționează drept canal de legătură între acesta și consuli străini.

[Urmează un pasaj în care se vorbește despre importanța ce o avusese postelnicul în timpul domniilor fanariote].

Postul cel mai râvnit, chiar dacă este de rang inferior, este acela de Logofăt al Trebilor Bisericești pentru că, în ciuda faptului că Departamentul Dinlăuntru, cel al

³⁷ Lupta din Dealul Spirii, din 13 septembrie 1848.

Dreptății și al Vistieriei oferă multe posibilități de delapidare și primire de bacșișuri, aceste avantaje sunt depășite de profiturile administrării averilor bisericești.

[Urmează un pasaj privind celelalte culte din Țara Românească.]

- p. 352 Bucureștii nu sunt un oraș comercial și fiind nerăbdător să-mi formez o părere asupra stării comerțului din cele două provincii, am hotărât să fac o călătorie care să cuprindă principalele porturi ale celor două și orașul de căpetenie al Moldovei. Prin urmare, lăsându-mi micul grup la hotel m-am pregătit să îndeplinesc acest voiaj însoțit de un servitor. //

p. 353

Capitolul XV

[Înainte de a pleca în călătorie, servitorul Pietro cere să-i fie mărit, în chip exagerat, salariul, fapt ce-l obligă pe Skene să renunțe la serviciile sale și să-și găsească un nou slujitor în persoana unui evreu, Iacob, de talie minusculă – ceea ce-l face pe memorialist să-l asemene cu un liliputan și să-i dea porecla de Old Clo; acesta se va dovedi deosebit de util și de imaginativ în rezolvarea oricăror probleme ivite în timpul voiajului].

- p. 354 Am hotărât să călătoresc, de data aceasta, pe arcuri și mi-am procurat, prin amabilitatea unui prieten, o droșcă rusească. Iacob și cu mine am pornit, așadar, din București pe la asfințitul ultimei zile frumoase de toamnă, bine înfodoliți în droșca noastră trasă de opt cai și cu doi surugii. La porțile orașului, un ofițer de poliție mi-a cerut pașaportul. După ce, un timp, l-a cercetat foarte atent, probabil fără a fi capabil să înțeleagă o vorbă pentru că era în englezește și acesta era un caz nou în Țara Românească, ne-a comunicat, cu gravitate, convingerea sa că nu ne aparținea și că-l găsisem pe stradă. Luând o mină la fel de feroce ca a unui cocoș <pitic> de Bantam, Iacob i-a răspuns precipitat că oricare i-ar fi părerea în ceea ce privește documentul nostru, aceasta nu va schimba cu nimic situația și nu va reuși să capete nici un bacșiș de la noi, adăugând cu un aer măreț că ar face mai bine să-și măsoare cuvintele pentru că „domnul” dinăuntru este un boier de mare distincție care nu s-ar osteni să discute cu un polițai; cel din urmă a înapoiat pașaportul și, clătinând
- p. 355 din cap // pe când se retrăgea în bârlogul său, a făcut semn surugiiilor să mâne, ca și când și-ar fi asumat o gravă responsabilitate lăsând un personaj atât de dubios să părăsească Bucureștii. Ruta noastră a fost spre nord-est când ne-am început goana obișnuită peste câmpurile ce erau, câteodată, acoperite de păduri, dar cel mai adesea pustii și neaccidentate de vreun obiect pe care să-ți odihnești ochiul. Când am ajuns la Moara Domnească, primul sat în drumul nostru, era aproape întuneric, și cu greu am distins un mare conac care este proprietatea unuia dintre magnații români.

[Urmează un pasaj privind o tranzacție păguboasă făcută de acel proprietar.]

Sindrilița a fost prima stație de poștă și era demult timpul de a schimba caii pentru că, deși nu erau mai puțini de opt iar trăsura era foarte ușoară, terenul pe care ne trăseseră, căruia este greu să-i spui drum, era extrem de moale și greu, așa încât ei gâfâiau și erau epuizați. Caii de poștă nu sunt hrăniți cu vreun fel de grăunțe, ci sunt doar lăsați să pască vara, iar iarna mănâncă fân, ceea ce este un

regim alimentar sărac pentru o muncă așa grea și este uimitor cât de mult se scoate din ei, în special în ceea ce privește viteza. După ce am părăsit acest sat am trecut curând // pe lângă un altul ce părea, pe când răsărea luna, frumos așezat în pădurea p. 356 de pe malurile râului Ialomița. Se numea Țiganca. Am traversat cursul apei și l-am urmat un timp dar, cum era evident că nu demult fusese inundație, ne-am dat seama că vecinătatea sa nu era potrivită. Roțile se afundau până la osie în noroi, caii refuzau să mai tragă, surugii îi biciuiau și strigau de pomană, luna se ascunsese după niște nori negri parcă pentru a ne face în ciudă, iar situația noastră devenea din ce în ce mai gravă. În sfârșit, cu o smucitură, suficient de puternică și de lungă pentru a ne așeza pe un teren ceva mai uscat și mai tare, ne-au scutit de alte zbateri prin acel smârc, dar curând am început o luptă, mai aprigă cu altul, și mai moale, și mai umed și mai adânc decât primul. Aici ne-a lovit altă dificultate: unul dintre surugii și-a schimbat deodată strigătul amenințător adresat cailor, într-o jalnică tânguire către noi. Ce se întâmplase? Nu putea vorbi într-atât îi era de dureros vaietul. În sfârșit, am înțeles de la el că avea o mare durere, că era foarte bolnav și trebuia să se ducă imediat în satul Țiganca, ale cărui focuri încă mai licăreau printre copaci; i-am oferit să-l luăm în trăsură dar a refuzat și, deși nu putea călări, era capabil să fugă, pentru că a descălecat și se bălăcea cu surprinzătoare vioiciune prin mocirlă. Ce era acum de făcut? Un om nu ar fi putut vreodată să mâne opt cai decât dacă acel om ar fi însuși Ducrow³⁸ iar malurile Ialomiței sunt departe de Astley³⁹. //

„Oh! Nu-i nimic!” a exclamat micul Iacob, rostogolindu-se de pe capră și p. 357 cățărându-se în șaua rămasă goală; „Ee hu! Ya ho!” striga el cu mai mare vigoare decât predecesorul, împletindu-și sunetul vocii cu neîntreruptul pocnet din bici, pentru că pezevenghiul de surugiu își lăsase biciul pe șa. Ne-am urnit din noroi și am rulat pe mal, într-un șanț, apoi am ieșit din el și, în sfârșit, iar pe teren uscat, cu caii în plin galop și Iacob înjurând în românește, în nemțește și cred că și în ebraică. Să-l văd pe Old Clo călărind ca surugiu era prea mult pentru seriozitatea mea și am râs cu atâta poftă, încât el s-a întors și mi-a răspuns cu un strigăt voios; și călărea foarte bine, învărtindu-și biciul, strunindu-și cele patru animale istovite și mânuind hățurile, ca și când nu ar fi făcut nimic altceva decât asta toată viața.

Era trecut de miezul nopții când am ajuns la Urziceni, satul unde trebuia să schimbăm caii pentru că mersesem cinci ore și parcursesem o distanță de circa douăsprezece mile. După aceasta am călătorit până la ziuă prin întinsa câmpie mergând ore în șir, în linie dreaptă, în cea mai mare viteză, fără cea mai mică schimbare sau întrerupere a direcției. [...]

În aceste câmpii am remarcat un mare număr de tumuli cu cruci de piatră în vârf, dar întrebările mele nu au primit nici un răspuns // în privința acestui subiect. p. 358 Seara am ajuns la orașul Brăila.

³⁸ Andrew Ducrow (1793–1842), celebru călăreț britanic, inițiator al numerelor de acrobație călare pe o scenă de teatru; ultimii 20 de ani ai vieții a fost director la Astley's Amphitheatre, unde a pus în scenă spectacolul de mare succes *Curierul din St. Petersburg* unde călărea cinci cai deodată.

³⁹ Philip Astley, profesor de echitație ce a deschis, în 1777, un teatru de foarte mari dimensiuni ce i-a purtat numele, Amfiteatrul Astley (Astley's Amphitheatre) unde înscena drame istorice și militare în care folosea cai; scena era uriașă și putea curpinde sute de soldați, cai și tunuri.

Acesta este un oraș comercial de importanță considerabilă pe Dunăre. Populația se ridică la 16 000 <de oameni>, flota comercială este mare iar exportul de grâne este eficient.

[Urmează un pasaj privind cucerirea orașului în timpul lui Petru cel Mare].

Brăila a fost iar asediată în timpul ultimului război⁴⁰ dintre ruși și turci; cei dintâi au pierdut trei generali și 30 000 de oameni, iar toată garnizoana celor din urmă a fost distrusă de explozia minelor. La fel ca la Giurgiu, fortificațiile au fost complet demantelate drept consecință a termenilor tratatului de pace. Există câteva case bune, iar magazinele și antrepozitele sunt mari în oraș. Cu toate acestea, străzile nu sunt pavate și, fiind foarte late, locul pare neconfortabil și lăsat în părăsire.

p. 359 După ce am cules câte informații am putut privind negoțul – singurul lucru de oarecare interes la Brăila – am traversat minuscula câmpie care separă acest oraș comercial de portul-frate Galați. Cel din urmă este situat între râurile Siret și Prut, la confluența lor cu Dunărea, cel dintâi, // pe care l-am traversat cu bacul, despărțind teritoriul celor două principate.

Galați are 27 000 de locuitori și pare a fi o piață înfloritoare. Aici mi-am completat studiul asupra comerțului dunărean.

Relațiile comerciale între cele două principate și stocurile nevândute ale Turciei au fost conduse până acum exact ca între state străine. Aceasta este dăunător ambelor părți la fel ca și intereselor comerciale ale Marii Britanii, în vreme ce întregul profit este al Rusiei care face uz de influența sa politică în scopul de a-i despărți pe moldo-valahi de Imperiul otoman, cel puțin în sentimente și în situația materială dacă nu în fapt.

p. 360 Nimeni din cei care și-au îndreptat atenția asupra acestui subiect nu poate contesta, deocamdată, faptul că politica neabătută a <Rusiei> a fost totdeauna de a ridica o barieră între cele două țărmuri ale Dunării și unul dintre mijloacele folosite este obstrucționarea relațiilor comerciale dintre locuitorii respectivelor zone. Că Rusia exercită protecție, legitimă sau nu, asupra celor două principate, deja s-a văzut, iar această protecție este convențional extinsă asupra comerțului lor prin mijlocirea influenței asupra boierilor, chiar dacă efectele sunt, în mod special, în prejudiciul intereselor acestora. Astfel produsul de pe malul drept plătește vamă, când intră în principate; mărfuri care deja fuseseră taxate integral în Turcia sunt iarăși taxate pe malul stâng al Dunării, deși se află tot pe teritoriul imperiului, iar grânele cumpărate în Bulgaria nu pot fi aduse în provinciile învecinate // ale aceluiași imperiu nici chiar pentru motivul unui export imediat.

[Urmează un fragment de comentarii economice privind îngrădirea comerțului principatelor cauzat de protectoratul rusesc; sistemul carantinei este un alt inconvenient pentru comerț și pentru libera circulație a călătorilor ce sunt obligați să evite ruta fluvială; în sfârșit, neglijarea intenționată a dragării gurilor Dunării oprește accesul navelor comerciale spre porturile românești tocmai la sfârșitul verii, când sunt strânse recoltele și pot fi oferite spre export; în același context sunt analizate prevederile Congresului de la Viena din 1815 privind navigabilitatea pe

⁴⁰ Războiul din 1827–1828.

toate fluviile Europei comparată cu o convenție din 1840 – la care Marea Britanie nu fusese invitată a participa - dintre Rusia, care ocupase canalul Sulina și Austria, care sancționase decizia aceasta; sunt date apoi informații privind comerțul britanic la Galați și Brăila, numărul vaselor țării sale care ajung aici și cantitățile de cereale pe care le transportă – valoarea importurilor varia între 600 000–700 000 lire sterline pe an].

Galați și Brăila sunt numite, amândouă, porto-franco, dar aceasta este doar p. 393 așa, pentru că, de fapt, importurile nu trebuiesc plătite cu o taxă de trei la sută atunci când sunt descărcate dar se plătesc atunci când sunt trimise în interiorul țării; astfel, locuitorii acestor orașe consumă cafeaua și zahărul fără taxe, în vreme ce toate produsele sunt taxate când sunt exportate.

Afluența vaselor comerciale este considerabilă în ambele locuri și, chiar dacă s-a spus mult că nu este așa, recente schimbări în legile navigației nu par să prilejuiască mari diferențe // în numărul celor care transportă mărfuri de la Dunăre p. 394 în Regatul Unit. Pe lângă vasele englezești, în virtutea unui act, corăbiile austriece pot lua încărcături direct pentru Anglia, iar vasele comerciale grecești pot, de asemenea, să facă același lucru acostând, însă, într-un port grecesc, fără a produce prea multă întârziere sau cheltuială. Doar un singur alt steag a fost văzut mai des pe Dunăre, acela al Sardiniei dar, cum acesta beneficiază de înalta protecție pentru comerțul propriu, nu pare probabil a intra în competiție cu steagul britanic pentru a face comerț cu Anglia.

[Urmează un scurt pasaj cu estimări statistice privind comerțul englez cu grâne în porturile românești.]

Un considerabil număr de vase sunt anual construite în porturile moldo-valahe și aceasta se face în raport cu dezvoltarea resurselor comerciale și agricole ale principatelor. Totuși, ei depind de alții pentru materiale <de construcție>. Lemnul din Țara Românească crescând în câmpie nu rezistă prea mult așa că, o corabie construită din el cu greu mai este bună de navigație după zece sau doisprezece ani; chereșteaua putrezește repede într-un mediu care alternează între umezeală și uscăciune și costă // tot cât aceea adusă din portul bulgăresc al Tulcei. Este p. 395 inferioară calitativ celei din urmă, deși poate fi procurată în dimensiuni mai mari și, în ceea ce privește durabilitatea, este departe de a-l egala, așa încât un vas bine construit din lemn bulgăresc, se spune că este capabil a servi, în bune condiții, douăzeci de ani.

[Urmează un paragraf privind dificultatea obținerii arborilor de mari dimensiuni din Bulgaria, aflați în zone greu accesibile; de aceea, doar trunchiurile mici sunt ușor de obținut, dar din ele nu pot fi făcute decât corăbii ce nu pot transporta mai mult de 360 tone de mărfuri].

Un bun dulgher de corăbii este plătit cu cincisprezece până la șaisprezece dolari pe lună, ceea ce face cam 18 <ilingi> pe săptămână, pe lângă hrană. Piese de fier și cupru sunt aduse de la Constantinopol. Penele de lemn sunt obținute tot de acolo, nu de stejar ca în Anglia, ci din frasin. Parămele vin de la Trieste sau Odesa, cele dintâi fiind mai bune decât cele din urmă, iar pânza pentru vele este importată de la Odesa în vreme ce bumbacul necesar pentru aceleași finalități este adus din Malta. Materialul din urmă este mai ieftin și, dacă este protejat de

Acesta este un oraș comercial de importanță considerabilă pe Dunăre. Populația se ridică la 16 000 <de oameni>, flota comercială este mare iar exportul de grâne este eficient.

[Urmează un pasaj privind cucerirea orașului în timpul lui Petru cel Mare].

Brăila a fost iar asediată în timpul ultimului război⁴⁰ dintre ruși și turci; cei dintâi au pierdut trei generali și 30 000 de oameni, iar toată garnizoana celor din urmă a fost distrusă de explozia minelor. La fel ca la Giurgiu, fortificațiile au fost complet demantelate drept consecință a termenilor tratatului de pace. Există câteva case bune, iar magazinele și antrepozitele sunt mari în oraș. Cu toate acestea, străzile nu sunt pavate și, fiind foarte late, locul pare neconfortabil și lăsat în părăsire.

p. 359 După ce am cules câte informații am putut privind negoțul – singurul lucru de oarecare interes la Brăila – am traversat minuscula câmpie care separă acest oraș comercial de portul-frate Galați. Cel din urmă este situat între râurile Siret și Prut, la confluența lor cu Dunărea, cel dintâi, // pe care l-am traversat cu bacul, despărțind teritoriul celor două principate.

Galați are 27 000 de locuitori și pare a fi o piață înfloritoare. Aici mi-am completat studiul asupra comerțului dunărean.

Relațiile comerciale între cele două principate și stocurile nevândute ale Turciei au fost conduse până acum exact ca între state străine. Aceasta este dăunător ambelor părți la fel ca și intereselor comerciale ale Marii Britanii, în vreme ce întregul profit este al Rusiei care face uz de influența sa politică în scopul de a-i despărți pe moldo-valahi de Imperiul otoman, cel puțin în sentimente și în situația materială dacă nu în fapt.

Nimeni din cei care și-au îndreptat atenția asupra acestui subiect nu poate contesta, deocamdată, faptul că politica neabătută a <Rusiei> a fost totdeauna de a ridica o barieră între cele două țărmuri ale Dunării și unul dintre mijloacele folosite este obstrucționarea relațiilor comerciale dintre locuitorii respectivelor zone. Că Rusia exercită protecție, legitimă sau nu, asupra celor două principate, deja s-a văzut, iar această protecție este convențional extinsă asupra comerțului lor prin mijlocirea influenței asupra boierilor, chiar dacă efectele sunt, în mod special, în prejudiciul intereselor acestora. Astfel produsul de pe malul drept plătește vamă, când intră în principate; mărfuri care deja fuseseră taxate integral în Turcia sunt iarăși taxate pe malul stâng al Dunării, deși se află tot pe teritoriul imperiului, iar grânele cumpărate în Bulgaria nu pot fi aduse în provinciile învecinate // ale
p. 360 aceluiași imperiu nici chiar pentru motivul unui export imediat.

[Urmează un fragment de comentarii economice privind îngrădirea comerțului principatelor cauzat de protectoratul rusc; sistemul carantinei este un alt inconvenient pentru comerț și pentru libera circulație a călătorilor ce sunt obligați să evite ruta fluvială; în sfârșit, neglijarea intenționată a dragării gurilor Dunării oprește accesul navelor comerciale spre porturile românești tocmai la sfârșitul verii, când sunt strânse recoltele și pot fi oferite spre export; în același context sunt analizate prevederile Congresului de la Viena din 1815 privind navigabilitatea pe

⁴⁰ Războiul din 1827–1828.

toate fluviile Europei comparată cu o convenție din 1840 – la care Marea Britanie nu fusese invitată a participa - dintre Rusia, care ocupase canalul Sulina și Austria, care sancționase decizia aceasta; sunt date apoi informații privind comerțul britanic la Galați și Brăila, numărul vaselor țării sale care ajung aici și cantitățile de cereale pe care le transportă – valoarea importurilor varia între 600 000–700 000 lire sterline pe an].

Galați și Brăila sunt numite, amândouă, porto-franco, dar aceasta este doar p. 393 așa, pentru că, de fapt, importurile nu trebuiesc plătite cu o taxă de trei la sută atunci când sunt descărcate dar se plătesc atunci când sunt trimise în interiorul țării; astfel, locuitorii acestor orașe consumă cafeaua și zahărul fără taxe, în vreme ce toate produsele sunt taxate când sunt exportate.

Afluența vaselor comerciale este considerabilă în ambele locuri și, chiar dacă s-a spus mult că nu este așa, recente schimbări în legile navigației nu par să prilejuiască mari diferențe // în numărul celor care transportă mărfuri de la Dunăre p. 394 în Regatul Unit. Pe lângă vasele englezești, în virtutea unui act, corăbiile austriece pot lua încărcături direct pentru Anglia, iar vasele comerciale grecești pot, de asemenea, să facă același lucru acostând, însă, într-un port grecesc, fără a produce prea multă întârziere sau cheltuială. Doar un singur alt steag a fost văzut mai des pe Dunăre, acela al Sardiniei dar, cum acesta beneficiază de înalta protecție pentru comerțul propriu, nu pare probabil a intra în competiție cu steagul britanic pentru a face comerț cu Anglia.

[Urmează un scurt pasaj cu estimări statistice privind comerțul englez cu grâne în porturile românești.]

Un considerabil număr de vase sunt anual construite în porturile moldo-valahe și aceasta se face în raport cu dezvoltarea resurselor comerciale și agricole ale principatelor. Totuși, ei depind de alții pentru materiale <de construcție>. Lemnul din Țara Românească crescând în câmpie nu rezistă prea mult așa că, o corabie construită din el cu greu mai este bună de navigație după zece sau doisprezece ani; cheresteaua putrezește repede într-un mediu care alternează între umezeală și uscăciune și costă // tot cât aceea adusă din portul bulgăresc al Tulcei. Este p. 395 inferioară calitativ celei din urmă, deși poate fi procurată în dimensiuni mai mari și, în ceea ce privește durabilitatea, este departe de a-l egala, așa încât un vas bine construit din lemn bulgăresc, se spune că este capabil a servi, în bune condiții, douăzeci de ani.

[Urmează un paragraf privind dificultatea obținerii arborilor de mari dimensiuni din Bulgaria, aflați în zone greu accesibile; de aceea, doar trunchiurile mici sunt ușor de obținut, dar din ele nu pot fi făcute decât corăbii ce nu pot transporta mai mult de 360 tone de mărfuri].

Un bun dulgher de corăbii este plătit cu cincisprezece până la șaisprezece dolari pe lună, ceea ce face cam 18 ș<ilingi> pe săptămână, pe lângă hrană. Piese de fier și cupru sunt aduse de la Constantinopol. Penele de lemn sunt obținute tot de acolo, nu de stejar ca în Anglia, ci din frasin. Paramele vin de la Trieste sau Odesa, cele dintâi fiind mai bune decât cele din urmă, iar pânza pentru vele este importată de la Odesa în vreme ce bumbacul necesar pentru aceleași finalități este adus din Malta. Materialul din urmă este mai ieftin și, dacă este protejat de

umezeală și mucegai, țin aproape la fel de mult ca și vecele făcute din cânepă. Vergile din Moldova sunt toate din pin alb și, chiar dacă se are grijă de ele, nu rezistă mai mult de cinci ani la folosință; sunt ieftine pentru că, în Galați, un catarg pentru un vas de 200 tone costă 2 lire și 10 șilingi în vreme ce, aceeași bucată de lemn ar aduce 10 lire. Pinul roșu din care sunt vergile care vin de la Fiume este mai p. 396 valoros și un catarg va ține zece sau doisprezece ani, dar ar costa 20 lire dacă // ar fi cumpărat în Insulele Ionice, de unde asemenea cherestea este adusă la Dunăre. Astfel, construcția de corăbii este făcută în mare dezavantaj însă, mișcarea comercială pe Dunăre este atât de mare datorită bogăției naturale a provinciilor nordice ale Turciei, încât chiar și în acest domeniu este vizibil un progres rapid.

[Urmează un pasaj în care sunt făcute diverse aprecieri privind interesele britanice în zonă].

p. 398 Într-o vreme când credința în natura contagioasă a ciumei dispare rapid în fața investigațiilor și experienței și când Turcia este în întregime eliberată de ea, Rusia nu va fi, cu siguranță, lăsată să-și urmeze proiectul folosind carantina drept instrument și, mai ales, folosind-o atât de evident în detrimentul altora. Poate Turcia, și aceia care-i vor binele, să tolereze ca relațiile comerciale libere dintre trei din provinciile ei, să fie stânjenite de reglementări vamale structurate în favoarea dorinței rusești de a vedea două dintre <principate> separate de Imperiul Otoman, în vreme ce toate energiile oamenilor de stat luminați sunt orientate spre dezvoltarea comerțului ca singura bază adevărată a prosperității naționale? Și în chiar anul când Marea Britanie s-a hotărât să biruie enormele dificultăți ale construcției unui canal peste Istmul Panama, poate ea să privească liniștită cum Rusia închide un canal format de natură și astfel strivește comerțul unei importante părți a Europei? Nu își va susține ea drepturile la Sulina? Dacă aceste trei subiecte sunt tratate corect, un control salutar va fi impus mișcărilor viclene ale unui rival, cauzei juste a unui prieten îi va fi dat cel mai potrivit și benefic sprijin iar interesele imediate ale propriului nostru comerț vor primi un imbold profitabil. Atunci va rămâne a fi combătută doar insuportabila armată rusească de ocupație din principatele dunărene și influența precumpănitoare ce este exercitată de agenții ruși asupra consiliilor de administrație. // Dar, dacă semnele vizibile de putere vor fi p. 399 înlăturate, cei din urmă vor cădea iar moldo-valahii, imediat ce vor vedea că țarul nu este omnipotent, se vor dezbăra de influența Rusiei care nu este consolidată de interese comune. //

p. 400

Capitolul XVI

În timpul săptămânii pe care am petrecut-o la Galați împreună cu amabilul și inteligentul nostru vice-consul, dl. Charles Cunningham, am reușit să fur câteva ore din cercetările mele comerciale și statistice în scopul de a vedea tot ceea ce trebuia văzut și, pe legea mea, nu era mult. L-am vizitat pe guvernator și mi-a returnat, cum se cuvenea, vizita: un prost cu o soție deșteaptă care-i făcea treaba. De asemenea, i-am cunoscut pe consuli diferitelor puteri europene, câțiva dintre ei fiind oameni foarte agreabili și bine informați.

Numărul vaselor raportate oficial în anul trecut au fost 96 rusești, 133 austriece, 1 prusian, 44 sarde și 160 britanice.

Galațiul nu este nimic altceva decât un oraș modern, iar singurul lucru de interes în ceea ce privește aspectul a fost mănăstirea Sf. Gheorghe și aceasta doar pentru că acolo era mormântul eroului lordului Byron⁴¹, Mazeppa⁴², pentru că, prin ea însăși nu era demnă de atenție. //

[Urmează un pasaj în care sunt relatate aventurile lui Mazeppa].

p. 402

Părăsind Galații am urmat o direcție nord-vestică trecând pe lângă vechea clădire a carantinei, care azi este fabrică pentru conserve de carne aflată în posesia unui evreu ungur, care cumpără vite la preț redus în provinciile dunărene și le pune în cutii de tablă pentru consumul marinarilor noștri, conform unui contract cu Amiralitatea. //

[Urmează un pasaj privind metoda de conservare, descoperită accidental].

p. 404

Curând am ajuns la râul Siret al cărui curs l-am urmat mai multe mile. Era lat de treizeci de iarzi⁴³ și se pare că nu are mai mult de cinci sau șase picioare⁴⁴ adâncime; curentul nu este rapid iar malurile sunt joase. Pe câmp era un mare număr de sate, unele dintre ele mari și aparent bogate: casele erau mult mai bune decât cele din Țara Românească, iar țărănimea avea un aer de bunăstare care în van p. 405 este căutat în provincia soră //. Moldova pare a fi mult mai populată și mai bine cultivată, ceea ce se zice că se datorează mai marii griji pe care o au proprietarii pentru moșiile lor. Pădurile pe care le-am traversat erau mai bătrâne decât cele din Țara Românească, unde pomii nu sunt lăsați să atingă dimensiunea necesară pentru că sunt tăiați la fiecare șapte ani de risipitorii și sărăciții boieri. Aici, moșierii locuiesc mai mult în sate și încurajează cultivarea proprietăților lor în vreme ce, dincolo, ei lasă în general fermele în grija arendașilor hrăpăreți primind arenda în avans pentru a-și procura mijloacele de a trăi în lux la București; sau este acordată o arendă pe șase ani, la sumă redusă, dar cu condiția achitării anticipate, iar pentru condiția țăranului, care este la pământ din cauza jecmănelii fermierului, nu există nici un fel de solitudine. Dar în Moldova domină un sistem diferit, iar rezultatele sale benefice sunt vizibile în aspectul general al țării, care este total diferit de acela al Țării Românești fiind mult mai european în toate aspectele și, evident, mai avansat în valorificarea resurselor.

Am depășit o mulțime de care cu enorme buți de vin trase de mai multe perechi de boi; altele pline de blocuri de sare de două sau trei picioare cubice, mergeau încet spre Galați, trase de doisprezece cai, câte patru în trei șiruri, mânați de doi țărani, unul călărind pe calul din față și celălalt pe rotaș; din când în când

⁴¹ George Gordon, lord Byron (1788–1824) poet romantic englez, autor al poemelor *Peregrinările infantului Harold*, *Corsarul*, *Manfred*, *Prizonierul din Chillon*, *Don Juan*, *Mazeppa*. S-a alăturat revoluționarilor greci și a echipat pe proprie cheltuială o unitate pentru a lupta contra turcilor. Moare la Missolonghi, în urma unei crize de friguri.

⁴² Ivan Stepanovici Mazeppa (1644–1709) hatman al cazacilor ucrainieni, aliat al țarului Petru cel Mare, îl va părăsi pe acesta pentru a se alătura lui Carol XII al Suediei; după înfrângerea acestuia la Poltava în 1709, se refugiază în Imperiul Otoman și moare la Bender.

⁴³ Cca 27,43 m.

⁴⁴ Cca 1,52 m.

p. 406 întâlneam familii patriarhale de evrei călătorind într-un fel de arcă a lui Noe pe roți, care în general conține cel puțin douăzeci de femei și copii, pe lângă // multe tipuri de zburătoare din curtea de păsări, având cuferele prinse afară ca și când ar fi grui ale unei nave de război ce-și tractează bărcile. Acești fii ai lui Israel își arată bunul simț în ceea ce privește numărul necesar de cai luând doi sau cel mult trei pentru a-i duce pe toți, în totală opoziție cu moldovenii sau muntenii care ar pune cel puțin opt pentru a trage o trăsură cu o persoană sau două înăuntru. Spre prânz am văzut un popas al căruțelor, vizitii stând în jurul unui ceaun în care își fierbeau prânzul compus din mămăligă⁴⁵, un fel de terci făcut din făină de porumb asemănătoare cu *polenta* italiană, în vreme ce caii, bivoli și vitele pășteau liber; am remarcat un grup de moldoveni așezați în aceleași atitudini ca și vechii romani când își împărțeau prânzul.

[Urmează un pasaj în care este descris peisajul pe care îl străbătea]

p. 407 Am ajuns iar la una dintre acele interminabile câmpii ce sunt atât de caracteristice provinciilor dunărene; cultura porumbului pare să fie nesfârșită, pentru că miriștea ne înconjoară neîntrerupt mai multe mile, iar căruțele umplute cu știuleți într-un fel de coșuri făcute din strujeni, ridicați la șapte sau opt picioare deasupra roților și având de obicei în vârf un copil sau doi, treceau în pasul molcom al boilor sau bivolilor.

Autorul se plânge că surugii nu voiau să meargă pe un drum amenajat și macadamisit și, luând-o în galop pe lângă pădure, au reușit să rupă unul din arcurile trăsurii.]

p. 408 În micul oraș Tecuci unde am ajuns curând, micul evreu s-a ocupat de prinderea arcului stricat, în vreme ce eu m-am plimbat pe străzi. Acestea erau late și drepte; fuseseră construite recent câteva case frumoase și existau trei sau patru biserici mari, însă locul era mic și prezenta foarte puțin interes pentru călător oricât de ușor ar fi el de satisfăcut.

[Urmează un pasaj în care este descris zborul berzelor ce plecau spre țările calde, ce-l impresionase mai mult decât orașul pe care îl părăsise rapid.]

p. 409 Spre sfârșitul serii am schimbat caii în marele sat Țigănești și acolo am remarcat un eșafodaj pe care îl mai văzusem în preajma localităților mai importante, dar a cărui utilitate îmi scăpa. Presupuneam că ar fi legat în vreun fel de agricultură, dar greșeam și am întrebat la stația de poștă: era pur și simplu distracția preferată a moldo-valahilor în zilele de sărbătoare, când se așează perechi pe bărnele în cruce care sunt învârtite vertical pe un ax orizontal așa cum poate fi văzut în orice zi pe Champs Elysées, la Paris, unde nimeni nu se gândește că urmașii lui Traian din coloniile romane ale Daciei participă în fiecare duminică la același amuzament rotitor⁴⁶. //

Autorul descrie călătoria făcută noaptea, pe vreme rea, căci ploaia ce abia începuse se transformase rapid în lapoviță și ninsoare; nu se vedea nimic iar atunci când, în depărtare, s-a distins o lumină, aceasta nu a făcut decât să-i dezamăgească pe călători când, ajungând în apropiere, au constatat că nu era locuința primitoare a

⁴⁵ *mamalinga*.

⁴⁶ Este vorba de scrânciob sau dulap, cum este cunoscut în popor.

unui gospodar, așa cum speraseră ei, ci un foc în plin câmp, la care se încălzea o șatră de țigani cărora vântul le culcase corturile la pământ; o bătrână în zdrențe – pe care Skene a asemănat-o cu una dintre vrăjitoarele prevestitoare de nenorocire a lui Macbeth – s-a apropiat de trăsură și a intrat în dialog cu surugii, într-o limbă necunoscută călătorului, care a sesizat că nu era româna cu care deja era familiarizat (vorbeau probabil în țigănește pentru că și surugii erau doi frați gemeni, țigani); la ordinul categoric al servitorului Iacob, trăsură nu a fost oprită, ci și-a continuat cursa, în vreme ce, rebegit de frig și flămând, stăpânul său a adormit.]

Îmi pierdusem, probabil pentru o lungime considerabilă de timp, întreaga p. 412 luciditate în ceea ce privește situația mea când, deodată, am fost deșteptat de sunetul unei limbi necunoscute. Pentru a mă convinge că nu visez am deschis ochii și am văzut fețele respingătoare ale mai multor soldați ruși vârate în trăsură ce se oprișe, în vreme ce o lanternă a fost împinsă înainte pentru a mă putea vedea. Am început să cred că sunt Mazeppa și m-am gândit că nu aș putea fi, cu siguranță, departe de Ucraina, dar mi-am amintit de micul meu evreu și am articulat, slab:

„Iacob!!”

„Da, conașule”⁴⁷ a răspuns el din spatele trăsurii unde cerceta arcul rupt și roțile subrede.

„Unde ne aflăm, Iacob?”

„La Bârlad”⁴⁸, domnule, și așteptăm doar până ce veți binevoi să arătați pașaportul”.

Degetele îmi erau total amorțite dar am reușit să-l pescuiesc din adâncul buzunar și a fost cercetat cum se cuvine, aprobat și returnat. După care am luat-o încet de-a lungul străzii principale a orașului Bârlad.

„Mergem la stația de poștă, domnule?” a întrebat evreul ce-și reluase locul pe capră.

„De ce să mergem la poștă, Iacob?” am întrebat eu, fiind doar pe jumătate treaz.

„Ca să schimbăm caii, domnule.”

„Oh, nu, Iacob; mi-a ajuns pentru noaptea asta.” //

p. 413

„Atunci la han, Domnule?”

„Da, Iacob; cu siguranță la han.”

Și, cu toată nepăsarea ca și când nu ar fi simțit vreodată frigul, oboseala sau foamea, micuțul rezistent i-a îndrumat pe surugii să ne ducă la un han bun. Nu pot pricepe cum a reușit să treacă prin toate, căci a refuzat hotărât nenumăratele mele propuneri de a veni în interiorul trăsurii și nu a acceptat nici oferta unei pelerine. A stat acolo, pe capră, în tot timpul furtunii, îmbrăcat ușor și fără umbrelă și era la fel de proaspăt, de voios și de activ ca totdeauna.

[Urmează descrierea camerei simple de han în care, chiar în mijloc, se afla o sobă de o formă ciudată, cu orificii din loc în loc – dar care dădea căldură – și o masă pe care Skene s-a culcat, înfășurat în manta]

Când, dimineața următoare, m-am trezit și m-am uitat pe fereastră am p. 414 descoperit că totul era alb de zăpadă, dar furia viscolului se potolise și fulgi mari cădeau, moi, pe pământ. Nu era prea frig și pentru că cerul era senin, aveam perspectiva de a-mi continua călătoria fără piedici. În timp ce erau pregătiți caii,

⁴⁷ *Guädiger Herr.*

⁴⁸ *Burlat.*

am hoinărit prin oraș. Nu este mare, dar Bârladul este un nod central al pieței grânelor, iar străzile erau înțesate de vânzători și cumpărători pentru că acesta e sezonul pentru vânzarea recoltelor. Casele sunt construite în linii regulate și au aspect trainic, deși nu am văzut vreuna remarcabilă nici ca dimensiune și nici ca frumusețe.

Mergând vreo două mile, am ajuns la satul Slobozia, proprietatea unuia dintre cei mai bogați boieri din Moldova, al cărui mare și frumos conac se afla în mijlocul unei mulțimi de bojdeuci prăpădite, tipic pentru diferențele sociale ce i-ar fi înebunit și mai mult pe Ledru Rollin⁴⁹ și pe Mazzini⁵⁰, dacă vreunul dintre ei ar fi fost cu mine în locul bietului și micului meu evreu care-și exprima profunda admirație pentru bogăția boierului despre care îmi spunea cine este.

p. 415 L-am întâlnit pe stăpânul acestui mic despotat mergând în trăsură la Bârlad. Nu avea arcuri. Doi servitori, înfolați în blănuri ca și stăpânul lor, stăteau pe capră, iar surugiul călărea unul dintre rotași având trei înaintași în fața sa. Erau cai frumoși, aparent de rasă germană. Aici am remarcat modul în care este depozitat porumbul: patru pari înfiți în pământ iar între ei se împletesc strujenii, formând un coș // de dimensiunea unei case potrivite, umplut cu știuleți și acoperit cu paie. Cultivarea acestei plante este generală, nefiind întreruptă nici măcar de un șanț pe distanță de mile, iar un întreg șir de dealuri molcome din dreapta noastră este literalmente o miriște nesfârșită.

[Memorialistul se grăbea să ajungă în aceeași seară la Iași, așa că nu mai fac popasuri, mai ales că luaseră drept provizii de drum o pâine și un cârnat mare pe care nu l-ar fi putut împărți cu servitorul evreu care, prin religie, era oprit a consuma carne de porc].

Următorul loc prin care am trecut a fost Vaslui, situat pe o înălțime și aparent locuit de mici proprietari ai căror robi țigani formaseră în jur suburbii întinse de colibe. Am mers mai departe și am ajuns la un conac frumos cu satul său de agricultori în mijlocul unor pășuni bogate și a unor câmpuri bine cultivate. Numele său era Mileștii <de Jos>, iar mai târziu am aflat că de el era legat un anumit interes în țară, pentru faptul că aparținuse odată unui anume Nicolae Cârnuț, supranumit Milescu⁵¹, a cărui poveste ciudată este consemnată în Cronicile lui Ioan Neculce⁵².

⁴⁹ Alexandre Auguste Ledru-Rollin (1807–1874) avocat și om politic francez, ministru de interne în guvernul provizoriu, de la 1848; a militat pentru votul universal.

⁵⁰ Giuseppe Mazzini (1805–1872) revoluționar și om politic italian, fondator al societății secrete Tânăra Italie. În 1849 a proclamat republica la Roma și a făcut parte din triumviratul care a condus-o.

* Mileștii de Jos, sat, com. Parincea, jud. Bacău.

⁵¹ Nicolae Milescu Spătarul, zis Cârnuț (1636–1709), cărturar și călător cu studii la Constantinopol, Italia și Germania; i se tăiase nasul drept pedeapsă că uneltise contra lui Ștefăniță Vodă. În Germania își va face un nas fals spre a-și ascunde barbara desfigurare. Refugiat în Rusia își va găsi locul potrivit de activitate ca tâlmaci la Biroul ambasadurilor. Va fi trimis în misiune în China pentru a stabili relații comerciale cu această țară, iar la întoarcere va aduce un jurnal ce va cunoaște, ulterior, mai multe ediții. A scris mult, despre diverse subiecte și în diverse limbi (rusește, grecește, latinește).

⁵² Ioan Neculce (? 1672–1745) mare boier și cronicar moldovean, deținător de importante funcții administrative ajungând până la aceea de mare spătar și mare hatman, calitate în care comandă armata în lupta de la Stănilești din 1711. În tinerețe a trăit în familia spătarului Constantin Cantacuzino în Muntenia, apoi a fost un apropiat al lui Dimitrie Cantemir pe care îl urmează în refugiu, în Rusia, unde stă 2 ani, apoi alți 7 în Polonia. Continuă cronică la Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la Dabija v.v. până la domnia lui Ioan Mavrocordat v.v.* (1662–1743) la care inserează o *Predoslovie* și o culegere de legende și relatări orale intitulată *O samă de cuvinte*.

[Urmează relatarea avaturilor lui Nicolae Milescu, după Ioan Neculce].

Toată seara am mers printre câmpuri complet cultivate; pare a nu fi pierdut p. 418
nici un picior de pământ. Dar, dacă agricultura nu poate fi extinsă în Moldova, produsul ei ar putea fi crescut prin îmbunătățirea metodelor. După ce o recoltă de grâu a fost scoasă de pe o bucată de pământ, aceasta este lăsată de pârloagă cel puțin doi ani, după care este din nou semănată la fel. Felul de a ara constă doar în afânarea suprafeței pământului la o adâncime de trei sau patru inci; și tot bălegarul strâns la ferme sau pe la casele țăranilor este aruncat în cel mai apropiat pârâiaș, spre a fi dus cu sine. Localnicii cred că acesta prejudiciază recoltei dacă ar fi aplicat pe pământ; și aceasta poate fi adevărat când este arat la o așa adâncime, pentru că umezeala poate ieși mai ușor <din el> la începutul verii. Totuși, ei recunosc că, înainte de a fi semănat pământul este îmbunătățit prin pășunatul vitelor. Cu toate acestea, sunt puține șanse ca o ameliorare hotărâtoare să se producă în sistemul economiei agricole atâta timp cât, în aceste provincii, există șerbia pentru că, un șerb este silit să lucreze o anumită suprafață de pământ a boierului și totdeauna se străduiește să îndeplinească această sarcină cât se poate de încet. Încă un mare impediment este practica dării în arendă pe doar trei ani, nelăsând astfel arendașului timp suficient să-și recupereze investiția în îmbunătățirea culturii. //

Dintr-un anumit punct de vedere s-a făcut totuși, nu demult, un progres p. 419
categoric iar acesta este de natură a încuraja negoțul cu cereale care înainte a fost întrerupt pentru că grâul era prost curățat și, în consecință, de calitate inferioară din cauza procedurii defectuoase de treierare și vânturare.

Mijlocul de separare a boabelor de paie se făcea punând o cantitate de cereale într-o mică îngrăditură circulară și dând drumul înăuntru a zece până la cincisprezece cai care sunt mânați în jur, călcându-le în picioare și strivindu-le până ce totul este redus la o grămadă de paie tocate, amestecate cu grâu; apoi, în timpul unui vânt puternic, erau aruncate în sus, cu lopeți de lemn, pentru a sufla pleava. Dar acum, o mulțime de proprietari au importat din Anglia mașini de treierat și vânturat și obțin douăzeci la sută mai multe boabe la recolta de grâu, pe lângă avantajul că obțin o mai bună curățare și-l pot păstra uscat lucrând într-un spațiu acoperit.

Grâul din Moldova este superior celui din Țara Românească, dar chiar și așa, nu mai mult de jumătate din grânele produse sunt bune pentru piața englezească, în vreme ce în cazul provinciei din urmă cel puțin trei pătrimi din producție este deficitară. Până de curând, Constantinopolul era o bună piață pentru grâul de proastă calitate al principatelor dar, începând cu anul 1842 când a fost permis exportul de grâne din Turcia, producția Imperiului otoman a crescut atât de mult, încât capitala este aprovizionată din plin din ținutul înconjurător. În consecință, cultivatorii din Țara Românească și Moldova trebuie să ia măsuri de ameliorare a calității cerealelor lor // sau vor avea mari dificultăți în a găsi o piață pentru o mare p. 420
parte a lor. Se renunță treptat la practica depozitării în gropi de pământ, care dădeau <grâului> un miros de țărână; și, în acest sens, calitatea nu mai este atât de rea cum era mai înainte.

Pare ciudat că, în vreme ce grâul și orzul sunt, în genere, de calitate inferioară în aceste provincii, porumbul cultivat în ele ar putea fi cel mai bun din lume, dar

aceasta este situația. Cantitatea produsă a crescut mult de curând, iar dacă Marea Britanie va continua să-l solicite la un preț nu mai mic de 24 șilingi la livrarea în Anglia, cultivarea lui probabil se va extinde.

Deși practică o agricultură rudimentară și înapoiată, principatele dunărene produc o suficientă cantitate de grâne pentru a atrage atenția în mod serios țărilor care sunt obligate să importe, ca Anglia, iar negoțul eficient purtat în porturile moldo-valahe merită o serioasă atenție din partea acelor state care sunt direct interesate de el, așa cum este Anglia.

Noaptea căzuse și eram încă la patruzeci de mile de Iași, iar starea proastă a drumurilor formate dintr-un amestec de zăpadă și noroi neînghețat ne oprea să parcurgem mai mult de nouă sau zece mile pe oră. Dar nu era frig, iar luna strălucea, așa că am hotărât să mergem mai departe, cu atât mai mult cu cât nu exista nici un loc convenabil pe drum unde am fi putut petrece noaptea într-o măsură satisfăcătoare. Pe când, la oră târzie, traversam o câmpie întinsă și tristă, mi-a ajuns la ureche sunetul unei muzici depărtate; nu se vedea nici o casă cât ținea

p. 421 // orizontul iar acest teren pustiu îmi părea un loc neobișnuit pentru un concert. Sunetele deveneau din ce în ce mai distincte. M-am gândit la „cântecul maicilor”⁵³ atunci când ies din morminte să danseze în jurul lui Robert Diavolul, în veșminte de culoarea cărnii; imaginația îmi amintea de „corul stafilor”⁵⁴ din Faustul lui Goethe⁵⁵ iar creierul meu uluit era străbătut de imagini confuze din muzica sferelor a lui Milton⁵⁶. I-am spus lui Iacob să-i facă pe surugii să oprească și am stat acolo, în trăsura deschisă în mijlocul pustiului, mai bine de jumătate de oră, ascultând, la lumina palidă a lunii de iarnă, acel admirabil cor. Singurul lucru de acest gen pe care l-am auzit vreodată a fost cântecul Orphéonului⁵⁷ de la sala Franconi din Paris, unde fiecare parte era interpretată de mai multe sute de voci la unison. Aria era sălbatică și melancolică, dar absolut frumoasă iar armonia era asigurată de voci fără cusur de tenori, baritoni și bași. Se apropia din ce în ce mai mult. În sfârșit am putut distinge o lungă linie neagră mișcându-se în câmpie ca un șarpe enorm și avansând încet spre noi. Puteau fi călugări, dar muzica era prea bună și lipseau torțele, iar apoi, câte un zăngănit metalic și nechezatul cailor au dezmințit părerea. Următoarea părere s-a dovedit corectă când capul coloanei a venit aproape de noi: era un numeros corp de cazaci în marș. Aceste trupe nu au fanfară, ci doar vocile lor unice și urechea muzicală perfectă care suplinește lipsa; este obiceiul lor ca,

p. 422 atunci când mărșăluiesc, să-și cante în cor ariile naționale, ceea ce este // absolut extraordinar. Erau vreo trei sute, pe rânduri de câte patru. Am observat un mare număr de cai duși de căpăstru, iar cei care-i duceau aveau două lănci aruncate pe umăr; aceasta s-a explicat curând prin apariția câtorva căruțe în spatele coloanei pline cu bolnavi. Bieții băieți! Flămânziți și otrăviți de ofițerii lor, atât cei de trupă

⁵³ *chant des nonnes*.

⁵⁴ *Geisten chor*.

⁵⁵ Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) scriitor german, autor al poemului dramatic *Faust*, al *Suferințelor tânărului Werter*, al lui *Egmont*, *Wilhelm Meister*, *Afinitățile electice*.

⁵⁶ John Milton (1608–1674) poet și pamfletist englez, autor al poemului epico-liric *Paradisul pierdut*.

⁵⁷ Societate corală masculină.

cât și de medici, care se îngrașă din privațiunile lor și se îmbogățesc procurând hrană neîndestulătoare și medicamente ieftine pentru soldații lor.

[Urmează un pasaj despre situația cazacilor din armata rusă și vechile lor tradiții militare, despre ura mocnită ce le-o poartă muscalilor încă de când erau aliați cu polonezii, și căroră le-ar putea, la un moment dat, răsturna imperiul la a cărui întindere contribuiseră în chip substanțial prin cucerirea Siberiei și a provinciilor nordice ale Persiei].

După încă o oră eram cazat în siguranță într-un hotel din Iași, infinit mai bun decât oricare dintre cele cu care s-ar putea lăuda Bucureștii. // p. 423

Volumul II

Capitolul I

p. 9

Iașiul este acum un oraș cu aproape 50 000 de locuitori. [...]

[Urmează câteva informații despre vechimea orașului ce data din vremea romanilor.]

Am vizitat <palatul> cu dl. Gardner, consulul nostru, cu scopul de a fi prezentat prințului Moldovei, Grigore // Ghica.⁵⁸ Are o fațadă lungă și simplă de p. 10 dată mai recentă, în mijlocul căreia o scară dublă ne-a dus la o sală mare.

[Urmează un pasaj despre primirea făcută de Dimitrie Cantemir lui Petru cel Mare și banchetul pe care i l-a dat aici.]

Prințul Ghica ne-a primit într-un salon frumos și, după primele amabilități, ne-a luat într-un salonaș unde ne-au fost aduse ciubuce și cafele. Am conversat mult despre captivantul subiect din aceste provincii – comerțul cu porumb, iar prințul nu părea // să fie la fel de legat de interesele rusești ca prințul Știrbei. Este p. 11 cu desăvârșire un alt gen de om, remarcabil de tânăr, suprinzător de frumos și având maniere foarte distinse. Prințul Ghica se bucură de reputația unanimă și necontestată de a fi un om absolut onest. După o oră de conversație foarte agreabilă, Dl. Gardner și cu mine ne-am ridicat să plecăm iar prințul ne-a invitat să petrecem seara cu el, ceea ce noi am acceptat. Apoi am mai făcut câteva vizite și scurtul interval pe care îl alocasem șederii mele la Iași a fost curând plin de întâlniri.

M-am dus să văd principalele obiective ale orașului, cel mai remarcabil fiind biserica Trei Ierarhi. Este o construcție bizantină bogat ornamentată, cu fiecare piatră minuțios cizelată și micile ferestre în arc divizate de coloane subțiri, în vreme ce corul, transeptul și absidele au cupole de diferite mărimi. //

[Urmează relatarea poveștii de dragoste dintre fiica lui Vasile Lupu, Elena și Timuș Hmelnițki] //

Seara, la prințul Ghica, i-am cunoscut fiicele, una dintre ele fiind remarcabil p. 16 de frumoasă și am văzut mai mulți membri distinși ai societății din Iași. Generalul Engelhardt⁵⁹, comandantul rus, același care a comandat o brigadă în campania din

⁵⁸ Grigore Alexandru Ghica (1807–1857), domn al Moldovei (1849–1856).

⁵⁹ N.F. Engelhardt, general maior în armata rusă.

Transilvania împotriva lui Bem⁶⁰, părea să fie un om inteligent: sprinten și uscățiv, cu o față rubicondă, bronzată, bălai și chel, adevăratul tip al slavului. Soția sa era o persoană drăguță, izbitoare prin simplitatea rochiei printre doamnele moldovence îmbrăcate ținător. Un colonel moldovean cu care făcusem cunoștință a sugerat să mergem în camera următoare; l-am urmat prin mai multe camere; s-a așezat la o masă de joc și m-a rugat să tai cărțile. I-am spus că nu joc cărți, iar el și-a exprimat uimirea pentru că-i acceptasem propunerea care se pare că este aici o formă de înțelegere printre jucători. Totuși, a găsit curând un adversar și, pe masă jucătorii și pariorii, au pus grămezi de galbeni. //

p. 17 Am cinat în casa unuia dintre boierii de frunte din Iași; acolo conversația s-a dus exclusiv despre joc și orice încercare pe care am făcut-o de a-i da un curs mai interesant a fost în van, cu toate că stăpânul casei era, cum s-ar zice, unul dintre miniștrii prințului, iar soția sa era tânără și frumoasă. Doamna și-a primit oaspeții în dormitor și a fumat o pipă cu noi, după cină.

Am fost invitat într-o excursie la un conac, nu prea departe de Iași. Grupul era numeros și întâlnirea era la porțile orașului. Iacob a pregătit o sanie deoarece căzuse multă zăpadă și era un ger aspru.

[Urmează un pasaj în care este descris modul în care era compus atelajul].

p. 18 Așa cum era, acest vehicul ciudat m-a scos din oraș, alunecând și zăngănind, tras cu o smucitură care i-a lansat pe cai pe burți, pur și simplu făcându-i să se așeze în mijlocul grupului. Toată lumea era în săniile proprii, aurite, mult mai arătoase decât umila mea sanie închiriată și nimic nu putea fi mai elegant decât acele echipaje de iarnă; unele în formă // de lebede, altele de scoici mari iar una era ca un balaur; caii, cu cozile și coamele în vânt, ochii arzători, nări dilatate și mișcări năpraznice trădau sângele oriental; iar vizitii bărboși, majoritatea refugiați ruși în costum național, compus din cojoace din piele de oaie, albe sau negre și căciuli mari de blană, ce le dă un aspect unic și pitoresc, în totală armonie cu caracterul deosebit al acestei scene de iarnă. Blănuri scumpe compun căptușeala săniilor în care stau trântite doamne blonde îmbrăcate somptuos sau ofițeri în uniforme strălucitoare. Coroanele nobiliare ce sar în ochi de pe tăblii și harnașamente ar face pe cineva să presupună că toți sunt de cel mai înalt rang, dar aceasta este departe de realitate pentru că faptul de a nu poseda una sau mai multe din aceste calești ținătoare este considerat de moldo-valahi ca echivalentul renunțării la orice pretenție de respectabilitate și mulți îndură privațiuni acasă pentru a nu le lipsi acest element indispensabil pentru consacrare în Iași sau București; iar în ceea ce privește blazoanele adoptate ele sunt în mare parte pendinte de cunoștințele heraldice ale caretașilor vienezi.

Toate acestea dădeau aparență de animație străzii largi, în ciuda acoperământului de gheață și a cerului de iarnă gri și dens de răceală. A fost dat semnalul și toți neîmblânziții vizitii au pocnit din bice, exceptându-l pe al meu care repara frâiele deja rupte; caii celorlalți au țâșnit în galop, săniile au alunecat pe zăpada tare și, curând grupul a arătat ca niște rândunele în zbor peste un lac liniștit. Am rămas în

⁶⁰ Josif Bem (1791–1850) revoluționar polonez, general al trupelor maghiare în timpul Revoluției de la 1848–1849.

urmă; dar vizitiul a terminat repede și părea a fi hotărât să-i ajungă pentru că și-a biciuit caii care au pornit uimitor, în ritm de cursă. Sania nu era greu de tras după ce luase avânt și mergea drept ca o săgeată trasă dintr-un arc, peste gropi și movile care nu o puteau răsturna dar, care, adesea, aproape m-au zvârlit în zăpadă. Mă țineam tare cu ambele mâini pentru că auzisem povești ciudate despre surugii care niciodată nu întorc capul să vadă dacă voiajorul este sau nu în sanie, mânând înainte; dacă acesta cade, este devorat de urși și lupi.

[Urmează relatarea unei întâmplări petrecută pe cealaltă parte a Prutului unde o sanie în care se afla un țăran rus cu soția și cei patru copii, a fost urmărită de o haită de lupi și, pentru că bidivii nu erau suficient de puternici spre a se depărta de fiare, bărbatul și-a aruncat, rând pe rând, odraslele și a reușit astfel să ajungă nevătămat în sat unde soția l-a denunțat pentru crimă, dar a fost achitat date fiind circumstanțele.]

Mi-am păstrat locul și nu m-a urmărit nici un lup în timp ce grăbeam în p. 19 urmărirea celorlalte sănii pe care, în sfârșit, le-am întrecut. Totul în jur era un nesfârșit ocean // de zăpadă, animat din loc în loc de pâlcuri de copaci precum p. 20 insule ridicându-se pe suprafața ei, în vreme ce marea întindere a cerului plumburiu părea să coboare grea pe pământ ca și când și-ar închide mormântul după ce deja îl învelise într-un giulgiu rece și nepătat. Treptat aceste pâlcuri de copaci s-au îndesit și, în circa o oră, am ajuns la marginea unei păduri dese de pini, ale cărei ramuri îndoindu-se sub greutatea zăpezii, aveau franjuri din țurțuri de gheață care luceau precum diamantele pe fondul întunecat.

[Urmează o descriere a peisajului înconjurător].

Am ieșit din pădure și am urcat un deal în același ritm iute, caii plonjând în zăpadă pentru a ne trage. De pe pisc era vizibilă destinația noastră; un mic pârau curgea șerpuiind peste un câmp undulat și forma un lac, de circa o jumătate de milă în lungime, acum înghețat; malurile sale erau presărate cu arbori înalți în apropierea clădirilor // ce se aflau pe o culme lungă ce se ridica ușor spre înălțimile de vizavi. p. 21

O atmosferă de profundă liniște stăpânea acest peisaj, iar lanțul de munți joși ce închideau orizontul apropiat părea să-l taie și să-l protejeze de dezordinea și necazurile din exterior. Totuși, mă tem că le-am adus cu noi, căci grupul nostru era în prea puțină armonie cu acest cadru, așa cum am descoperit când am coborât din sănii; doamnele mai tinere erau mai interesate de toaleta lor decât orice altceva, cele mai bătrâne supravegheau cu atenție descărcarea diverselor panere, din care se șteau găuri sigilate de sticle iar domnii, atât cei tineri cât și cei bătrâni, au cerut mese de cărți. M-am dus să văd casa.

Prin fiecare detaliu clădirea etala un bizar amestec de primitivism și splendoare: coloane de marmură susțineau acoperișuri de paie; mari săli cu lambriuri aurite erau acoperite de tavane din cherestea cioplită grosolan; iar în curtea principală, o mică și elegantă capelă bizantină stătea lângă un vast și murdar coteț de câini pentru că amfitrionul avea și gusturi de Actaeon⁶¹ și, cu certitudine, câinii săi de vânătoare arătau ca și când l-ar fi putut devora nu numai pe el ci și pe

⁶¹ Actaeon, vânător mitologic ce a fost transformat în cerb de Artemis, drept pedeapsă că a privit-o când făcea baie; a fost ucis de proprii câini.

toți oaspeții săi. Culoarele lungi, scările largi și anticamerele sărăcăcios mobilate erau înțesate de mulțime de servitori și de ȝigani, întinși pe podelele de piatră, pentru că nu aveau alt loc de dormit și trebuiau să-și servească în permanență stăpânul. //

p. 22 Salonul principal era înzestrat cu oarecare lux în stilul Renașterii⁶²; părea să nu mai fi fost măturat de cel puțin două secole. Tavanul era pictat în medalioane și chenare, nelipsit până la urmă de gust artistic, dar compus bizar: apărea Marte în cămașă de zale cu cizme de călărie, Venus ghemuită în scoica sa și ascunzându-și părțile rușinoase cu un enorm evantai și Junona privindu-i disprețuitoare printr-un lornion. Mobilierul era frumos, rococo: vitrine cu intarsii, candelabre de cristal, mici și demodate ceasornice *boule* care supraviețuiseră, evident, multor generații de boieri, contrastau în chip agreabil cu recamieuri și fotolii din lemn de trandafir primite recent de la Viena; iar câteva cărți și gravuri, romane franțuzești la modă și caricaturi politice erau răspândite într-o dezordine plină de înțeles, așa cum le-a lăsat tânăra boieroică, pentru că este o intelectuală studioasă, ceea ce bănuiesc a fi un caz rar.

Mândrul posesor al acestui domeniu are așa o mare aversiune față de citit încât cu greu ia cunoștință chiar de conținutul scrisorilor pe care le primește, iar în privința răspunsului la ele, acesta este cu totul exclus. El rupe sigiliul și termină cu mare greutate prima pagină întrebându-se tot timpul cum poate lumea să se plictisească și să-i plictisească și pe alții scriind; când este gata să o întoarcă, își dă seama că nu are o idee clară asupra veștii pe care corespondentul a voit să i-o p. 23 transmită; // și-și reia, ca Sisif, treaba perseverând în activitatea sterilă, căscând și oftând, până când scrisoarea cade pe jos, iar el se cufundă în scaun, dormind buștean. Soția sa nu mai este acolo ca să o ridice și să răspundă la ea.

Acest cuplu și felul lor de viață, la fel ca și natura văduvului sunt foarte caracteristice pentru boierii moldo-valahi. El nu intenționase să se însoare vreodată, dar doamnele vârstnice ale familiei îi promisese ră mâna, tatălui unei moștenitoare bogate, iar el s-a resemnă cu această soartă pe care a găsit-o a fi cu totul avantajos aranjată, pentru că astfel a fost despovărat de o mulțime de griji și obligații neplăcute.

Tinerele doamne din această țară sunt invariabil *bloomers*⁶³ în sensul moral al termenului și sunt de regulă, educate să aibă pâinea și cuțitul. Averele, în general, le aparține, iar divorțul fiind ușor, își țin soții din scurt amenințându-i că-i dau afară dacă nu se poartă cum se cuvine. Gazda mea căzuse într-o stare de supunere față de dominanta soție și, pentru câțiva ani, au trăit cvasifericiți, deși ei nu meritau această

⁶² la Renaissance.

⁶³ Amelia Jenkins Bloomer (Homer, N.Y., 27 mai 1818–Council Bluffs, Iowa, 30 decembrie 1894), militantă pentru drepturile femeilor și pentru comoditatea îmbrăcămînții acestora. În 1848 ea a luat parte la Congresul pentru Drepturile Femeii ținut la Seneca Falls, iar anul următor a început să publice propriul periodic bisăptămănal, *The Lily*, în care își prezenta opiniile despre problemele sociale și pentru acordarea drepturilor egale pentru femei. A adoptat o vestimentație foarte personală căreia îi făcea reclamă în revista sa și care se compunea dintr-o pereche de pantaloni foarte largi, gen șalvari, peste care avea o fustă scurtă și o vestă. Această toaletă, mult ridiculizată în epocă, a primit numele de *Costumul Bloomer*.

fericire și nu aveau dreptul la ea pentru că nici unul din ei nu-și îndeplinisese îndatoririle conjugale respective sexului lor [...]

Dar, oricum ar fi, lumea este doar un bivuac și toți suntem soldați sub arme p. 24
nu într-un cvartir permanent, ci într-un han pentru călători, adesea un spital pentru suferinzi – un loc în care să mori mai degrabă decât să trăiești – iar boieroaica a murit. Boierul nu era neconsolabil, ci incapabil să se străduiască a căuta consolare: el aștepta ca ea să-l caute; și, presupun că așa era dacă bătrânele doamne nu ar fi murit și ele. Între timp, interiorul conacului său oferea un izbitor contrast cu liniștea mormântală a naturii. Holurile răsunau de pașii grăbiți ai servitorilor ocupați, vocile poruncitoare ale stăpânilor lor se auzeau repetând nesfârșite pretenții, fete băgărețe alergau peste tot cu însărcinări foarte importante, în vreme ce solidul supraveghetor al gospodăriei urla până când răgușea în încercarea, pe cât de ambițioasă pe atât de zadarnică, de a avea totul gata imediat. Pe scurt, era o casă fără stăpână și aceasta, într-adevăr, nu este o reședință de dorit. Am început să mă satur până în gât pentru că nu era nici o distracție atrăgătoare: un dineu zgomotos, seara dans după muzică țigănească, care, apropo, era minunat de bună având în considerare că era toată cântată după ureche și interminabilul joc de cărți peste tot. Când m-am despărțit, noaptea, mi-am luat rămas bun de la gazdă și, a doua zi dimineața devreme, m-am întors în oraș cu sania.

Când, într-o bună zi, m-am uitat pe fereastra hotelului meu // trecea o p. 25
înmormântare; era o chestie deosebită, cu dric și calești îndoliate și pe deasupra, o fanfară numeroasă cântând în față. M-am gândit că, în coșciug trebuie să fie cel puțin un general; dar când am întrebat, am aflat că trebuiau să fie înhumate rămășițele soției unui croitor sărac, dar mi s-a spus că, în general, muribunzilor li se promit funeralii mărețe drept consolare la durerile decesului; un bătrân domn aflat în ultima fază a holerei, pe când această teribilă molimă a vizitat Iașii, a murit fericit când i s-a spus câte tobe și trompete aveau să-i purceadă cadavrul spre locul de ultimă odihnă.

Organizarea administrativă a Moldovei este, din toate punctele de vedere, similară cu aceea a Țării Românești, iar populația e compusă din aceleași elemente, numărul țiganilor fiind 12 000, iar al evreilor 11 000, aceștia fiind exclusiv de rasă germană sau Așkenazi, într-o masă totală a populației ce se ridică la circa 1 300 000 <locuitori>. //

Capitolul II

p. 26

Un dezgheț neașteptat m-a făcut să-mi grăbesc plecarea din Iași pentru că, altfel, aș fi fost obligat să-mi las acolo droșca și să iau o sanie, deoarece iarna trebuia să se aștearnă curând serios și aveau să fie cel puțin patru sau cinci luni de ger constant și zăpadă. Totuși, am așteptat până ce aceasta s-a topit aproape de tot și atunci am trimis după caii de poștă și după pașaportul meu. Luându-mi rămas bun de la cele câteva cunoștințe ce mi le făcusem la Iași, am fost șocat de ușurința cu care se crează relațiile în societatea de aici; seamănă foarte mult cu caracterul

direct și lipsit de ceremonie al nemților care devin ușor familiari; am fost tratat cu multă cordialitate de mai multe familii pe care nu le-am văzut decât de două sau trei ori, ca și când s-ar fi despărțit de un prieten vechi. În aceasta Iași sunt net superiori Bucureștilor.

Drumul meu era spre nord-vest pentru că-mi propusesem să văd ceva din Carpați. Primul sat la care am ajuns a fost Letcani⁶⁴, situat în zona deluroasă.

p. 27 Biserica // era un simplu turn rotund, ceea ce este neobișnuit, dar nu dispun de nici un mijloc pentru a afla de ce forma normală de cruce, adoptată atât de riguros de creștinii ortodocși a fost ocolită în acest loc de rugăciune. Casele agricultorilor cu stare mai bună constau într-un hambar mare având camerele de locuit într-o parte și grajdul în cealaltă, totul fiind sub un singur acoperiș.

Am schimbat caii în micul oraș Podu Iloaiei⁶⁵ ce este înconjurat de nesfârșite suprafețe de pământ arabil și având în spatele său mari iazuri de moară îndiguite. Lunga și îngusta uliță era o continuă mlaștină. Apoi am ajuns într-o localitate mai mare numită Târgu Frumos, aceste cuvinte fiind o denaturare a latinescului Turris Formosa: și într-adevăr era frumos așa cum îl indica numele; ținutul din jur era deluros și împădurit întrerupt de culturi bune și de două mici lacuri, pe jumătate înghețate care contribuiau la frumusețea poziției. Întreaga populație, ce nu putea depăși 4 000 sau 5 000 <de locuitori>, părea să fie pe străzi și, în oraș, se aflau, aparent, mai multe magazine decât case, pentru că erau șiruri de construcții mititele care conțineau doar magazine, probabil în avantajul unui mare număr de sate din jur ai căror locuitori se îngărmădeau pe străzile principale și examinau mărfurile expuse.

După ce am părăsit Târgu Frumos cu cai proaspeți, am început urcușul pe un deal numit Strunga. Înainte aici era o trecătoare unde era sigur că puteau fi întâlniți

p. 28 tâlhari // dar anul trecut a fost amplasat aici un pichet de soldați ruși, iar acum locul este absolut sigur. Pe vârful dealului au găsit un platou îngust, de mare întindere, care formează muchea coloanei vertebrale a Moldovei; în față am văzut conturul semeț al mândrilor Carpați făcând unghi drept cu drumul și mergând paralel cu lanțul de dealuri pe care le traversam și, privind înapoi, zăream valea Prutului care forma granița cu Rusia. Grâul tânăr se ridica bine, cu toate că pământul era înghețat iar platoul ale cărui margini erau bogat împădurite, era singurul pământ cultivat de pe deal.

[Continuă descrierea peisajului hibernal].

Am ieșit din pădure și am ajuns la valea vechiului meu prieten, Siretul, aici nici măcar pe jumătate de lat față de cum era când l-am văzut ultima dată.

Am oprit în satul Miclăușeni⁶⁶ dar numai pentru a schimba cei opt viguroși căluți ai noștri; amabilitatea unui boier din Iași, concretizată sub forma unui paner

p. 29 bine garnisit pe care Iacob // îl ținea în poală de când plecasem dimineața, ne-a făcut să ne simțim independenți de răcoritoarele de pe marginea drumului.

Spre seară am traversat râul pe un mic pod de vase și ne-am continuat drumul spre munții cei mari, întâlnind câteodată cursul de apă care se întorcea și șerpuia

⁶⁴ Letzcan, azi Racova, sat, jud. Bacău.

⁶⁵ Podlealoi, oraș, jud. Iași.

⁶⁶ Neklusheni, sat, com. Butea, jud. Iași.

prin câmpie, iar apoi părăsindu-l pentru încă o jumătate de oră. Într-unul sau două locuri unde debitul era în mod special iute, se aflau mori ce aveau un capăt al axului într-o casă de pe mal, iar celălalt susținut de o barcă din mijlocul râului, în vreme ce marile roți erau învârtite de curent. Câmpul era cultivat cu grijă; calea pe care o urmam, unde altădată fusese deschis un drum, trecea adesea peste pământuri arate, ce erau adesea adânc brăzdate ca și când ar fi răzbunat violarea câmpurilor de trecerea căruțelor.

La o oră târzie am ajuns în orașul Roman de pe malul râului Moldova, care se unește cu Siretul după ce dă numele principatului. Am mers la un han care nu era rău, în special pentru că nu-mi doream nimic mai mult decât una sau două mese curate pe care să-mi aștern pelerina și să mă întind. M-am trezit devreme dimineață și am cercetat Romanul care are 8 000 de locuitori, o frumoasă biserică episcopală și un pod bun de lemn peste râu. Este punctul central al celui mai bun ținut agricol al Moldovei, iar porumbul produs aici a fost totdeauna preferat pe piață. Poate fi luat drept etalon al nivelului mediu al principatului // pentru că anumite județe au o p. 30 mai mare proporție de păduri și pășuni, în vreme ce altele sunt mai roditoare în grâne și vin. Astfel, în județul Roman, o jumătate din pământ este arat, o treime este cu pădure și o șesime cu pășune, iar a cincea parte a pământurilor din întregul principat aparține mănăstirilor. [...]

[Continuă descrierea peisajului văzut pe drum].

În sfârșit am ajuns la ruinele vechii cetăți a Neamțului⁶⁷. Este situată pe o înălțime ce domină valea râului Neamț și acopere micul târg cu același nume. Zidurile exterioare au fost total distruse și azi cu greu le pot fi găsite urmele, dar zidurile interioare încă au rămas la fel ca și contraforții unui pod basculant peste o râpă naturală; două turnuri ce flanchează calea de acces nu au fost prea rău afectate; poarta, câteva trepte, o cisternă, bolțile capelei și catacombele încă pot fi văzute, fapt ce vorbește despre vechea glorie a Neamțului. [...]

[Urmează un paragraf despre Cetatea Neamțului și istoria ei, în care este comentat episodul cu asediul regelui polonez Ian Sobieski].

Am urmat drumul spre sud-est peste ramuri paralele ale Carpaților, bine p. 34 împădurite și udate de multe cursuri de apă prin văi strâmte, unul dintre ele părănd a li se potrivi, în sfârșit, surugiiilor noștri, pentru că au cotit-o pe el și după o lungă cursă // ne-au scos din nou în câmpia Moldovei. La căderea nopții am ajuns la satul p. 35 Galbeni⁶⁸ dar acolo nu era nici un loc în care cineva să poată dormi și am schimbat caii în speranța de a găsi mai departe un han. Am trecut de confluența Moldovei cu Siretul și am grăbit înainte. Drumul era excelent, fiind continuarea părții întărite de care am profitat după ce am plecat din Galați. Șerpuia de-a lungul poalelor Carpaților pe malul stâng a Siretului, câmpia fiind pe celălalt mal, dar acum nu puteam vedea nimic și unicul nostru obiectiv era să ajungem într-un loc oarecare unde am fi putut petrece noaptea în pace. Nu era de găsit nici unul; am schimbat iar și iar caii, trecea oră după oră și <nu se ivea> nici un han. În sfârșit am ajuns în

⁶⁷ Niamtzo.

⁶⁸ Galbia, sat, com. Nicolae Bălcescu, jud. Bacău.

orașul Bacău⁶⁹ pe la miezul nopții. Până acum fusesem duși la mizerabila casă a poștei când doream să fim conduși la stația de poștă; acum am fost duși la cea din urmă deși insistasem să mergem la un han. Hanul era hăt departe, iar surugii au refuzat să schimbăm caii, astfel că ne aflam într-o mare dilemă. Iacob i-a amenințat vitejește pe surugii că le va frânge toate oasele. Părea să aibă un suflet mare în acel trupșor al său sau poate că văzuse că surugii aveau trupuri și mai mici. Am socotit că cel mai bun mod de a ieși din încurcătură era să provoc o criză și l-am obligat pe evreu să-și pună în aplicare amenințarea. M-a rugat să am grijă de p. 36 prețiosul paner pe care încă îl legăna pe genunchi // și s-a dat jos de pe capră cu cel mai mare zgomot. Surugii chiar s-au speriat ori au voit să-i joace o festă, pentru că și-au pocnit bicele cu furie și cei opt cai au țâșnit în galop. Le-am strigat să oprească pentru Iacob, dar acum păreau nerăbdători să plece așa cum, mai înainte, nu voiau să se miște și, după ce am gonit spre oraș timp de cel puțin un sfert de oră și am făcut cele mai periculoase cotituri, ne-am oprit la un han. Iacob a fost într-o clipă la ușă și a deschis-o pentru a mă da jos în vreme ce surugii râdeau cu poftă de gluma lor. Dar gluma era de cealaltă parte pentru că evreul nu putuse fi păcălit și sârise pe scara trăsirii, lângă geamantanul meu. După aceasta mi-am făcut apariția triumfală în fața hanului din Bacău, cu micul meu servitor stând în spatele caleștii, și am fost introdus în casă de slugarnicul hangiu, hangiță și de micii hangii și hangițe, treziți din somnul inocent și plângând pe toate notele gamei. M-am dus la culcare cât am putut de repede și m-am trezit devreme să-mi arunc o privire prin Bacău. //

p. 37 [Urmează un pasaj privind arestarea, în Bacău, a regelui Poloniei, Stanislas Leszczynski, când călătorea incognito, în uniformă de colonel suedez, spre Bender, pentru a se alătura aliatului său, regele Carol XII al Suediei].

Bacău este localitatea cea mai mare dintre toate celelalte pe care le-am văzut în Moldova, căci are nu mai puțin de 12 000 de locuitori, dar nu se deosebește în vreun fel de ele: casele sunt la fel, bisericile puțin mai mari, iar străzile, dacă se poate, mai largi și mai mocirloase. Dar se face așa o paradă de modă în Bacău, încât îl înalță deasupra tuturor Bârlazilor și Romanilor din lume, pentru că am remarcat o firmă deasupra ușii unei clădiri mari pe care era scris, în franceză, „Bal Masqué” iar o alta anunța, în același fel, că acela era „Casin Noble” sau clubul aristocratic din Bacău. Marele număr de farmacii indică în mod direct un loc p. 38 nesănătos; // și, într-adevăr, situarea orașului în spatele perdelei de munți care împiedică libera circulație a aerului și în apropierea malurilor mocirloase ale râului care sunt, în genere, expuse razelor soarelui verii ca într-un fel de cuptor natural în mijlocul căruia se coace Bacăul, lasă puține dubii în acest sens. Toamna, frigurile și malaria trebuie să fie foarte răspândite aici.

Următorul loc la care am ajuns a fost marele sat Răcăciuni⁷⁰, așezat sub un mal frumos împădurit și cu câteva case pe înălțimi. Am continuat să călătorim prin câmpia îngustă, întinsă de la Carpați la râul Siret și până la un lanț de coline ce era

⁶⁹ Bacow.

⁷⁰ Rakatsha, sat, com. jud. Bacău.

o continuare a aceluia platou înalt pe care îl traversasem înainte de a ajunge la Roman; iar când linia munților se îndepărta în dreapta noastră, cursul râului făcea o cotitură în direcția opusă în vreme ce câmpia, ce se deschidea astfel înaintea noastră pe o întindere uniformă ajungea departe în provincia vecină a Țării Românești, de ale cărei hotare ne apropiam.

Micul târg Adjud,⁷¹ cu lunga sa stradă cu dughene de lemn, este situat la extremitatea văii Siretului, pe care l-am lăsat în urma noastră și după ce am schimbat acolo caii am început una dintre acele curse peste câmpia aproape fără drum care formează principala și cea mai șocantă caracteristică a modului de deplasare moldo-valah. Când fâgașele lăsate de roțile altor calești și căruțe devin prea adânci, surugii⁷² iau o nouă rută, proprie, prin // luncă și adesea nu știam ce să p. 39 spun despre felul cum se orientau pe drum, pentru că nu părea a exista nici un obiect care să-i ghideze; doar turla bisericii sau acoperișurile caselor ce se așteptau la orizont exact în față și, ca din întâmplare, ajungeam la stația de poștă.

Pe un drum lung și șubred, de lemn, am traversat râul Trotuș⁷³, afluent al Siretului; schimbat caii în marele sat Mărășești⁷⁴ pe Siret; am trecut printr-o pădure și iar am schimbat caii la Petrești⁷⁵; am trecut prin vad râul Putna, cu apa acoperind roțile din față; am galopat peste o câmpie acoperită cu pietriș de la repetatele inundații și am ajuns în orașul Focșani⁷⁶ la oră târzie, unde am fost primit foarte bine de agentul nostru consular, dl. Calcagno. //

[Urmează un pasaj în care este povestită viața aventuroasă a diplomatului de origine piemonteză, ce fusese militar, luptase ca dragon în armata franceză, în Spania, în campania din 1812 din Rusia și la Waterloo, luase parte la răscoala genoveză din 1821, apoi se mutase în Grecia și, în sfârșit, venise în Țara Românească unde a devenit căpitan de panduri și a luptat contra turcilor în 1828; după război s-a însurat, s-a apucat de comerț și s-a stabilit la Focșani unde a fost însărcinat cu treburi consulare].

Focșani este un oraș de 25 000 locuitori, o jumătate fiind moldovenesc și p. 40 cealaltă muntenesc, deoarece frontiera dintre provinciile surori trece prin mijlocul lui. Fiecare jumătate are un guvernator și instituții administrative, judiciare și fiscale separate; trecând de pe o stradă pe alta fiecare trebuie să își arate pașaportul și să treacă prin inspecția vamală.

Orașul oferă puține atracții unui turist. //

[Urmează un pasaj în care sunt relatate episoade din războiul ruso-austro-turc p. 41 din 1789, când armatele otomane au fost înfrânte aici de cele habsburgice]

Când, a doua zi, droșca era gata de drum, dl. Calcagno a inspectat cu atenție totul și apoi a clătinat din cap spunând „nu vor reuși”. L-am întrebat ce nu era în regulă și singurul său răspuns a fost o poruncă în românește către un servitor; cel

⁷¹ Azut, oraș, jud. Vrancea.

⁷² Surudjis.

⁷³ Croatus.

⁷⁴ Mariseti, oraș, jud. Vrancea.

⁷⁵ Petrisheni. Petrești, sat, com. Vânători, jud. Vrancea.

⁷⁶ Focshan.

din urmă s-a întors curând cu o enormă pușcă cu tromblon și două mari pistoale pentru coburii șeii, un corn de pulbere și o pungă cu plumbi. Apoi s-a apucat să încarce, cu cea mai mare grijă, această formidabilă artilerie spunându-mi în același timp cum îi fusese oprită, de curând, trăsura de cinci oameni, pe drumul spre București, cum fusese amețit de o lovitură în cap, când era adormit pentru că surugii se opriseră și cum fusese maltratată și jefuit. A menționat, de asemenea mai multe cazuri similare și, în special, unul cu uciderea curierului statului și furtul banilor ce-i fuseseră încredințați de negustori. //

p. 42 Se spunea că acești tâlhari erau instigați de agenții ruși pentru a demonstra necesitatea unei armate de ocupație și, în consecință, ei nu erau arestați de autorități; dar cu Dl. Calcagno nu era de joacă și, cu sprijinul consulatului britanic, a obținut condamnarea și întemnițarea surugilor pentru complicitate, deși briganzii au scăpat. A insistat să i-au armele și i-am acceptat împrumutul – pentru că era ușor să le returnez depunându-le la Consulatul din București – mai mult pentru a-i da lui satisfacție decât din teama că ar fi necesare, pentru că nu intenționez să călătoresc noaptea. Micul Jacob arăta fioros cu tromblonul între genunchi și gura acestuia ajungându-i până la bărbie în vreme ce mâinile îi erau încheștate, hotărât, pe țevă. Echipați astfel, ne-am luat bun rămas de la Focșani și de la ospitalierul mercenar.

Am trecut Milcovul prin vad, care este și adânc și iute; am traversat o câmpie tristă, necultivată și acoperită de tufișuri; am întâlnit câțiva soldați ruși în marș, epuizați și cu dureri de picioare, târându-se cu greu prin noroi: păreau descurajați și, nu este de mirare, căci sufereau tot felul de greutăți slujind o cauză pentru care nu aveau nici un interes – ce înseamnă pentru ei ambiția imperială? Am ocolit dealurile ce coborau dinspre semeții Carpați formând o regiune înaltă care este numită p. 43 Vrancea⁷⁷. Fiind la nord de Milcov, se află în teritoriul Moldovei și este locuită de // cea mai independentă și prosperă categorie a populației rurale din acea provincie.

Fiecare țaran din Vrancea este proprietar de pământ; nu există oameni bogați și nici șerbi; vechile lor privilegii, obținute drept răsplată pentru apărarea frontierei fiind încă în vigoare, ei nu permit vreunui străin să se stabilească între hotarele țintului lor. Mai spre vest se înalță piscul inaccesibil al Bucegilor⁷⁸.

Am schimbat caii la Bucov⁷⁹ și, cum seara începea să se lase, ne-am reluat goana peste câmpii, care păreau a nu oferi vreun obiect pe care ochiul s-ar putea opri.

Se făcuse aproape întuneric și noi continuam încă să gonim.

Părăsisem Focșanii târziu în cursul zilei, iar drumurile proaste ne-au întârziat; am început să cred că, în ciuda hotărârii mele de a nu călători noaptea, la urma urmei trebuia să o fac. Am văzut o mică pată pe orizontul senin – poate fi un pom? sau un car? Nu: o casă – singură în pustiu. Nu părea a fi locuită. Obloanele se legănau în vânt, ușa, pe lângă care am trecut, atârna într-o singură balama iar hornurile lipsite de fum, ce se înălțau, golașe, din acoperișul căzut, păreau să tremure în aerul rece al nopții. // Nu se mai văzuse așa un loc trist. Totuși, când m-am întors să mă mai uit odată după ce o lăsasem bine în urmă, am văzut o

⁷⁷ *Vrautsha.*

⁷⁸ *Budshiesh.*

⁷⁹ *Bucow*, localitate în Țara Românească, reședință a fostului județ Secuieni.

lumină la una dintre micile ferestre de sus, și o figură uscățivă, aparent îmbrăcată în negru, probabil atrasă de tropotul cailor noștri în galop, ce ne privea cu mâna ridicată la ochi. Putea fi refugiul unui pustnic dezgustat de viața din București – și multe sunt acolo spre a dezgusta pe cel mai puțin pretențios; sau poate era acolo bârlogul tâlharilor D-lui Calcagno: am pipăit după pistoalele acelui prietenos soldat și l-am întrebat pe Jacob dacă are pregătit tromblonul. Mi-a răspuns că vom ajunge curând la pădure. Îmi înțelesese întrebările, dar nu-mi putea da nici o informație și nici nu putea obține vreuna de la surugii, privind singuraticul locatar al acelei clădiri izolate despre care ei spuneau că nu fusese locuită de mulți ani.

Într-un sfert de oră am ajuns, într-adevăr, la pădure și, luna fiind ridicată, puteam vedea la oarecare distanță în fața noastră. Chiar atunci când trăsura se afunda în pădure, în mijlocul drumului stătea cel puțin o duzină de oameni. I-am poruncit lui Jacob să le spună surugiiilor că-i vom împușca dacă vor încerca să oprească; el a pus vorbele în practică, și-a dus pușca cu tromblon la umăr și a îndreptat-o spre ei. Am ținut câte un pistol pe fiecare din ușile droștii, gata să trag o dublă salvă; surugii și-au biciuit echipajul și au pornit la galop și în această ordine de bătaie am trecut în goană pe lângă un grup de țărani pașnici care s-au grăbit foarte tare // să se dea în lături din fața noastră și păreau foarte uimiți de poziția de p. 45 vânător luată de Jacob față de surugii, în vreme ce unii nu au ezitat să râdă din inimă de comportarea noastră pe care aparent, o puneau pe socoteala unei bune glume a unui boier descreierat.

Am trecut în perfectă siguranță prin pădure și oarecum rușinați de graba noastră de a lua o poziție defensivă, pe care am atribuit-o exclusiv prevestirilor sumbre ale d-lui Calcagno. În consecință, am avut dispoziția de a reacționa și, în loc să oprim, așa cum intenționasem, în orașul Râmnic⁸⁰, am hotărât să călătorim toată noaptea căci era o noapte neobișnuit de frumoasă cu cer senin și lună strălucitoare. Din acest motiv am schimbat caii la Râmnic, care este un mic oraș cu aspect nesemnificativ, situat pe malul râului cu același nume.

[Urmează un paragraf privind lupta din 1789 dintre ruși și turci, câștigată de cei dintâi, în urma căreia generalul Suvorov a primit titlul de Rimnițki; după două decenii, fiul învingătorului, și el tot general, s-a înecat în apele aceluiași râu].

[...] Și noi l-am trecut prin vad, dar fără dificultăți, pentru că apa era mică; p. 46 totuși, pot înțelege ce torent poate fi când zăpada se topește în Carpați, pentru că marea întindere de pietriș uscat indica cât de mult se poate ridica apa în asemenea ocazii; râul urma un curs șerpuitor de-a lungul unei centuri late de prundiș, iar acum fiind lipsit de jumătatea sa cea mai bună, saltă neliniștit dintr-o parte în alta în albia sa văduvită. Spre dimineață am mănât prin Buzău⁸¹, un curs de apă mult mai mare și, aparent, periculos de trecut prin vad, pentru că surugii speciali staționau pe fiecare parte a sa pentru a-i înlocui pe cei ce aduceau trăsuri ce trebuiau să traverseze. Unul dintre aceștia a încălecat pe calul înaintaș și ne-a condus prin apă, cotind și învărtindu-se pentru a evita gropile, mergând la trap de-a lungul unei insule de nisip din mijlocul râului și apoi părăsind-o pentru a trece

⁸⁰ *Rimnik*, Râmnicu Sărat, oraș în Țara Românească.

⁸¹ *Buseo*.

peste celălalt braț, unde apa curgea nestingherit în droșcă; ne-a luat cel puțin un sfert de oră să trecem Buzăul. Jumătate de milă mai încolo era orașul cu același nume, prin care am mînat admirînd cîteva străzi bune și o frumoasă reședință episcopală, de care ține seminarul teologic, hărăzit cu douăzeci de bursieri. [...]

p. 47 [Urmează un paragraf în care sunt descrise piesele componente ale tezaurului de la Pietroasa, descoperit în apropierea Buzăului și pe care memorialistul a avut ocazia să le vadă în muzeul Colegiului Sf. Sava].

La cîteva poște de Buzău am ajuns la satul Urziceni, unde părăsisem acest drum când o luasem spre Brăila; și înainte de a ajunge la București seara târziu, am fost osîndit să trec prin același procedeu obositor de a fi tras prin noroi pe malurile râului Ialomița.

p. 48 Când droșca a oprit în sfârșit, la ușa hotelului meu, am sărit jos și, plin de nerăbdare să aflu cum au dus-o cei pe care i-am lăsat acolo timp de o lună – pentru că eram un personaj prea suspect pentru a-i fi permis de către autoritățile moldo-valahe să primească scrisori – mă pregăteam să fug pe scări în sus, când două săbii s-au încrucișat la ușă și cazacii respectivi // au refuzat să mă lase să intru. Era lume adunată la hotel și am aflat că boierii dădeau un mare banchet generalului Lüders⁸² care sosise la București în drum spre stațiunile balneare ale Germaniei, cu toate că părea inoportun să mergi acolo. M-am străduit să explic că sunt un locatar al casei, dar a fost în van; cazacii primiseră ordin ca nimeni să nu intre și, după o lungă absență și considerabilă oboseală, eram ținut în picioare la propria mea ușă, fără speranța de a putea intra. Din întâmplare a apărut paznicul hotelului și el a reușit să-mi obțină accesul. Am trecut prin marea sală unde se țineau lanț toasturile și discursurile, uralele și sughițurile, șampania și sentimentele frumoase, tromboanele și timpanele, lingușirea și vorba goală, și în sfârșit, am ajuns la camerele pe care le ocupasem, unde i-am găsit pe toți bine, băieții cei mici fiind în galerie unde cânta fanfara, foarte preocupați să mestece niște bomboane pe care le adusese, amabil, un ofițer rus când le văzuse, deasupra balustradei, capetele cârlionțate //.

p. 49

Capitolul III

Bătrâna iarnă și-a aruncat de-a binelea mantia ei albă peste câmpia dunăreană iar Bucureștii au căpătat un aspect siberian. Furnicarul de trăsurile de piață și de calești boierești au dat locul șirului de sânni cu zurgălăi zăngănitori la cai și cojoace de blană pe ocupanții lor. Frigul era atât de intens încât, într-o noapte, un paznic de noapte a fost găsit înghețat de moarte în fața ușii noastre. Care fără roți se aglomerau pe străzi încărcate cu lemne de foc: păduri întregi dispăreau în monumentalele sobe ale caselor muntenești; ochiurile exterioare de geam erau

⁸² Aleksandr Nikolaevici Lüders (1790–1874), generalul de infanterie, comandant al trupelor rusești care au intervenit în Transilvania și au înfrînt armata revoluționară maghiară în lupta de la Albești – Sighișoara (19/31 iulie 1849). În timpul Războiului ruso-otoman din 1853–1854 va comanda trupele imperiale ce forțează Dunărea lângă Galați (11/23 martie 1854). Între 1861–1862 a fost guvernator al Poloniei.

acoperite cu o crustă de gheață, dar orchestrele de cadrul cântau fără încetare, cântăreții de operă țipau, saloanele erau luminate strălucitor și serele încălzite pentru veselii petrecăreți ai balurilor, concertelor și mascaradelor, pe când cocioabele mizerabile de alături erau în van baricadate împotriva crivăului de către locatarii rebegiți și flămânzi. Nu am avut prea mare dorință să mergem // la acele p. 50 amuzamente deși ne-am dus la una sau două din acele splendide petreceri, doar pentru a vedea ce era acolo și am descoperit că ele diferă foarte puțin, atât cât se vede din afară, de cele din capitalele mai mari. Dar, acolo unde orice datorie morală este trădată, decăderea afecțiunilor firești nu ar trebui să uimească.

Palatul prințului este proprietatea sa: este o casă acceptabil de bună de pe Podul Mogoșoaiei⁸³ împodobită cu un impozant corp de gardă pe care abia îl ridicase în fața lui; dar când va înceta să fie domnitor, corpul de gardă va arăta ciudat.

[Urmează un pasaj în care se vorbește despre vechiul palat domnesc, distrus de incendiu în 1813 – desemnat drept Curtea Arsă – și despre celălalt palat, casa Golescu, în care se instalase comandantul trupelor turcești de ocupație].

Iarna nu era socotită una grea, dar a ținut foarte mult. Noi credeam că nu se va mai termina. Eram nerăbdători să ne reluăm viața hoinară și deoarece parte din planul nostru depindea de navigația pe Dunăre, care era înghețată, eram // obligați p. 51 să așteptăm, la fel ca exploratorii arctici, spargerea gheții. În sfârșit, pornirea vapoarelor a fost anunțată; micul meu grup s-a pregătit de plecare pe fluviu și pe Marea Neagră spre Constantinopol, unde îmi propusesem să-i întâlnesc după o călătorie pe uscat pe care ei nu o puteau efectua; iar eu am făcut un aranjament cu doi prieteni care doreau să mă însoțească o parte din drum.

Am părăsit Bucureștii într-o minunată zi de primăvară. Această excursie a fost întreprinsă pe baze noi. Călătorisem într-o căruță cu cai închiriați, într-o căruță cu cai de poștă și într-o trăsură cu cai de poștă; de data aceasta am încercat să călătoresc într-o trăsură cu proprii mei cai. Am cumpărat o caleașcă foarte ușoară și patru cai puternici care, este minunat să relatez, m-au costat treizeci de lire cu totul. În locul micului Jacob, care nu-mi putea fi de nici un folos acolo unde mă duceam, am angajat un servitor turc și un vizitiu destinat să mâne trăsura și să aibă grijă de cai, ce a ieșit la iveală că era țigan. Cel dintâi fusese subofițer în armata regulată a sultanului și, fiind pensionat pentru două răni în braț și în picior din timpul ultimei campanii în Kurdistan, intrase în serviciul unui distins diplomat al Turciei care mi l-a cedat, cu amabilitate, pentru călătorie. Celălalt era un bătrân țigan cu aspect de desfrânat care-mi fusese recomandat ca posedând un mare merit, care este obișnuit în neamul său, acela al unei infailibile priceperi la cai, // fapt pentru care l-am luat, p. 52 în ciuda unor talente mai puțin avatajoase în care mi s-a spus că era expert.

Am urmat un traseu nord-vestic peste marea câmpie care înconjoară reședința⁸⁴ provinciei muntene //

[Urmează un fragment în care se relatează despre pierderea drumului, pe care vizitiul se lăudase că îl cunoaște foarte bine și restabilirea direcției bune cu ajutorul unui țaran bătrân ce fusese luat, cu forța, pe capra trăsuri].

⁸³ *Podomogoshi.*

⁸⁴ *chef-lieu.*

- p. 54 Am trecut pe lângă o moară mare care mi s-a spus că era speculația princiară a domnitorului Știrbei. Am ocolit mai multe desișuri de pădure și am traversat un lung șir de mici sate. Un pod de bușteni ne-a dus peste râul Dâmbovița⁸⁵, iar spre sfârșitul serii ne-am apropiat de o pădure, aparent de mică întindere, prin care, după câte se părea, trecea drumul nostru. Îndreptându-ne spre ea, am văzut mai multe vaci și boi apărând dintre pomi într-un mod sălbatic și ciudat: galopau dezordonat, cu cozile ridicate și copitele ridicate jucăuș în aer; și totuși, era ceva consternat în comportarea lor, care mi-a atras imediat atenția. În spatele lor alergau, de la unul la altul, cred, doi câini mari. Apropiindu-se, câinii luau proporțiile unor viței bine crescuți, cu care și semănau foarte mult la culoare. Unul dintre ei, în mod special,
- p. 55 zburda cu uimitoare agilitate, în jurul unei juninci grase // pe când cea din urmă gonea spre noi. Caii noștri și-au ciulit urechile, au sforăit, s-au mișcat dintr-o parte în alta și, în sfârșit, s-au oprit scurt cu evidentă hotărâre de a nu merge mai departe. Juninca a căzut pe o parte în mijlocul drumului, nu mai departe de douăzeci de iarzi în fața noastră; caii s-au smucit furios ca și când ar fi încercat să iasă din hamuri și să scape. Țiganul a sărit jos de pe capră și a prins capetele a doi dintre ei; Osman Aga a înșfăcat o sabie turcească, ce era legată în fața caleștii, a scos-o din teacă și a fugit înainte. Mi-am scos pistolul și îl încărcam grăbit în timp ce urcasem pe canapea pentru a vedea mai bine ce se întâmpla. Atunci s-a arătat un spectacol ciudat și oribil. Un lup enorm sfâșia gâtul vacii care începuse a mugi foarte jalnic. Țiganul a scos un țipăt înspăimântător care a distras atenția animalului de pradă, până atunci aparent neobservând asistența în fața căreia juca rolul boierului de țară care își ucidea propria vacă. Juninca s-a ridicat și a fugit. A apărut celălalt lup. Amândoi ne priveau cu ferocitate și mârâiau ca niște buldogi uriași. Am încercat să trag un foc în ei dar turcul stătea între mine și ei, cu sabia pregătită și m-am temut să nu-l lovesc pentru că încărcasem arma cu alicie și nu mi-a părut rău să-mi rezerv tirul pentru a respinge un atac, dacă aceasta ar fi fost decizia consiliului de război pe care părea să-l țină inamicul. Caii înnebuniseră cu totul; țiganul a strigat și mai
- p. 56 înspăimântător ca înainte; // iar lupilor, neplăcându-le, după câte se pare, glasul său, au întors spatele și luând-o la goană, s-au retras liniștiți pe drum. Deși încă agitați, bieții căluți speriați respirau acum mai liniștiți și curând au devenit docili. Următoarea întrebare era dacă să urmărim forța în retragere sau să ne întoarcem. Drumul nostru se întindea în direcția pe care o luaseră lupii, iar acolo erau probabil mai mulți, dar ne-am hotărât să înfruntăm pericolul de care am scăpat galopând cu furie până am ajuns la satul Găești⁸⁶ unde ne-am oprit pentru noapte, fiind obligați să abandonăm proiectul inițial de a dormi la un conac primitiv unde trebuiau să mă întâlnească tovarășii mei de drum.

Nu era neobișnuit pentru călători să aibă în Țara Românească, nedorite întâlniri cu lupii, în special iarna, de aceeași natură ca a noastră și mi s-a spus că, atunci când caii nu pot să tragă caleașca ori sania mai repede decât aleargă lupii după ea, surugii au obiceiul de a tăia hamurile și, astfel, să-i lase pe stăpâni să piară. Țiganul spunea că fusese adesea atacat de lupi și cel mai eficace mod de

⁸⁵ *Dimbovitza.*

⁸⁶ *Găești.*

apărare este ȋpăţul care totdeauna  i alungă  i care este în general folosit de moldo-valahi în asemenea cazuri; a adăugat că dacă aş fi tras, am fi fost, cel mai probabil, devoraţi toţi trei.

După ce am p  s  t G  e  tii, care este un sat mare ce se m  ndre  te cu un han, în a cărui ospitalitate lipsită de confort am petrecut o noapte de neodihnă, ne-am urmat traseul spre vest. // Pe drum am întâlnit șase  igani legaţi  i mergând în rând, p. 57 cu doi țărani români călărind în spatele lor, flutur  nd bice lungi peste umerii acestora. Vizitiul meu  i-a văzut cunoscu  ii  i mi-a spus că erau hoți duși la închisoare; erau legaţi strâns cu o fr  nghie groasă fiecare dintre capetele ei fiind ținute de c  te unul dintre paznicii lor  i obligaţi să meargă în   ir. Când treceam pe l  ng   ei mi-au cerut de pomană  i, oricât ar părea de  njus  t  i nerezonabil, mărturisesc că le-am aruncat câteva monede mici pentru că arătau atât de nenorociți. Vizitiul meu a oprit, s-a dat jos, fără grabă de pe capră, a venit la u  a caleștii  i, cu recunoștința pentru tovar   ii săi  igani, mi-a sărutat mâna în vreme ce sporovăia ceva ce nu am înțeles.

De fiecare parte a drumului au apărut mici dealuri acoperite de vii  i mici îngrădituri plantate foarte des cu pruni ce acum sunt  nflori  i. Acest fruct este cultivat pentru a distila din el un alcool care este cea mai populară băutură deși, per total, ar fi nedrept să afirm că locuitorii provinciilor dunărene sunt foarte deda  i be  iei. C  ţiva soldați ruși puteau fi văzuți, pe când treceam prin sat, la ușile cârciumilor  i, cu siguranța putea fi spus că erau predispu  i be  iei, pentru că am văzut destui mergând pe șapte cărări, în acea stare de incorigibil alcoolism care este at  t de caracteristic na  iei slave.  inutul era aici at  t de populat // încât părea că p. 58 mergem printr-un sat continuu  i erau puține case în jurul cărora să nu tr  nd  veasc   unul sau doi dintre acești sclavi în uniformă. Un mare număr din țăranii acestui district sunt bulgari ușor de deosebit de rom  ni⁸⁷ prin statura la noi înaltă, prin tenul alb  i îmbrăcămintea bătătoare la ochi, în culori strălucitoare  i cu căciuli negre de blană: colonii întregi au emigrat, adesea de pe malul drept pe cel st  ng al Dunării. Dansau, cântau  i se  nv  rteau în cinstea Paștelui, a cărui sărbătoare încă nu s-a terminat.

Am pătruns în valea r  ului Arge  ⁸⁸, care curge între două lanțuri paralele de dealuri joase, abundent împădurite  i întretăiate în mii de forme picturale, spa  iile dintre ele fiind atent cultivate  i sm  l  ate cu mici cătune curate, în jurul cărora abundă planta  iile de pruni.  n centrul acestui peisaj frumos se află conacul unui boier a cărui invita  ie de a-l vizita o acceptasem  i, împreună cu cei doi prieteni ai mei, căzusem de acord să ne întâlnim aici. Am ajuns pe la pr  nz  i am descoperit că ei sosiseră cu o zi înainte, la timp pentru a cina; am fost tachinat foarte mult pe socoteala vizitiului care cutreierase ținutul cu mine  i m-a făcut să dorm într-un han odios, în loc să mă aducă să mă alătur grupului lor prietenos ce fusese adus cu caii de poștă.

Casa e spa  ioas    i confortabilă, iar interiorul ei // diferă foarte pu  in de stilul p. 59 re  edin  elor de acest fel din Anglia; locatarii, de asemenea, seamănă mai mult cu

⁸⁷ *Rumoons.*

⁸⁸ *Ardjish.*

oneștii britanici decât cu membrii coruptei societăți a Bucureștilor. Am înțeles că acesta era și motivul pentru care făcea excepție de la regula generală muntenească și, în consecință, incapabilă să se consacre modului de viață frivol și desfrânat ce stăpânea în capitala provinciei. Câteva tinere doamne, bine informate și lipsite de afectare, doi părinți amabili și vrednici și o bunică, plină de viață și bine dispusă, ce arată ca sora mai mare a nepoatei sale, care totdeauna, dimineața, se amuză ocupându-se de grădină iar, după cină, adunând în jurul său un cerc afectuos: acesta era plăcutul grup pe care l-am găsit în valea Argeșului și se va înțelege foarte bine cât de familiară poate fi pentru noi o asemenea casă; a o realiza în Muntenia este, totuși, o dovadă de eroism; în alte părți, respectabilitatea este doar o datorie iar aici este cea mai înaltă dintre virtuțile sociale. Construcțiile ce înconjurau această reședință de țară reaminteau de trecutele vicisitudini ale Țării Românești: o curte largă și o grădină în care se afla locuința era încă împrejmuită cu un zid gros și înalt, poarta era flancată de întărituri și surmontată de un foișor care acum era amenajat ca un chioșc, unde familia petrecea adesea serile, dar care p. 60 fusese evident construit pentru finalitatea de a trage în asediatori, în vreme ce, // pe întreaga suprafață a zidului erau creneluri la distanțe egale. Aceste mijloace de apărare fuseseră pregătite de Tudor Vladimirescu⁸⁹ atunci când și-a concentrat armata în această câmpie împotriva înaintării forțelor turcești și în acel chioșc îi primește pe emisarii lui Alexandru Ipsilanti⁹⁰ care l-au ademenit să-i însoțească la cartierul general de la Târgoviște⁹¹ al celui din urmă, unde a fost ucis, așa cum deja am povestit⁹². Aceste împrejurări istorice legate de conacul ei a format subiectul unei foarte interesante conversații pe care am avut-o cu prietenoasa mea gazdă, în timpul unei plimbări în jurul domeniului, după cină, în vreme ce restul familiei împreună cu viitorii mei tovarăși de drum, deschideau calea, printr-o lungă alee de plop, spre o înălțime de unde se prezenta o nobilă vedere asupra văii verzi cu râul ce șerpuia printre arbori mândri și orașul Pitești ce apărea pe dealurile din cealaltă parte, prins între păduri. Patriotismul este un subiect dureros pentru buna doamnă⁹³, deoarece cei patru fii ai ei sunt acum în exil drept consecință a participării în recenta mișcare revoluționară; ea vorbea cu pasiune, manifestând puternice convingeri politice. [...] //

p. 61 În dimineața următoare am părăsit această casă ospitalieră, cei doi prieteni ai mei într-o căruță cu cai de poștă, iar ȋiganul meu ținându-se după ei. Când am ajuns la capătul ținuturilor înalte dinspre nord-est ne-am despărțit, pentru că eu am luat-o pe un drum lateral iar căruța trebuia să meargă la oarecare distanță, în căutarea stației de poștă; dar am și schimbat, în chip salutar pe Osman Aga cu consulul prusian, cel dintâi arătând foarte umilit în vehiculul fără arcuri, alături de servitorul

⁸⁹ Tudor Vladimirescu (1770 sau 1780 (?) 1821), conducătorul mișcării revoluționare de la 1821.

⁹⁰ Alexandru Ipsilanti (1792–1828), fiul domnitorului Constantin Ipsilanti al Țării Românești, ofițer în armata rusă participant la lupta de la Dresda în care își pierde un braț, conducătorul mișcării grecești Eteria.

⁹¹ *Tirgovist*.

⁹² Din aceste amănunte privind construcția conacului și personalitățile istorice ale căror nume s-au legat de el, reiese că este vorba despre conacul familiei Goleșcu de la Golești.

⁹³ Zinca Goleșcu (1792–1879), n. Fanfara, soția lui Dinicu Goleșcu și mama fraților Golești.

transilvănean al consulului francez, care se tolănise pe un maldăr de mantale în partea din spate a ei. Am tăiat-o spre stânga printr-un ținut care a ieșit curând din câmpie. Am urcat și am coborât dealuri și văi, am traversat cursuri de ape, ne-am afundat în păduri dese și am ieșit din nou, ne-am răsturnat și am ridicat caleașca nevătămată, am rupt hamurile și le-am reparat, am sfărâmat o spiță, am scos securea și am am târât un pom tânăr pentru a o înlocui, și în sfârșit am ajuns la marele sat Mislea⁹⁴. Este frumos amplasat într-o mică vale și pare să fie aglomerat, deoarece întreaga populație era adunată într-un spațiu deschis, unii distrându-se din plin în nemuritorul lor *dulap*⁹⁵ sau leagăn rotitor, pentru că sărbătoarea Paștelui nu se terminase încă. După o mică oprire am continuat printr-un ținut cu aspect asemănător, în vreme ce discutam politica Prusiei și a Austriei, un subiect de mare interes pentru inteligentul neamț de lângă mine. Spre seară am coborât într-o câmpie în centrul căreia se află vechiul oraș Târgoviște // unde, în casa ispravnicului⁹⁶, sau p. 62 administrator, am găsit celălalt detașament al grupului nostru, dovedindu-se, ca în multe cazuri, că lungul drum ocolitor este cel mai scurt drum spre casă.

Târgoviște acoperă o mare întindere de teren, deși acum are doar 2 000 de locuitori. Străzile sale sunt bine pavate [ceea ce este] o rară perfecțiune în Țara Românească, iar un mare număr de biserici, dintre care unele mari și frumoase, în mod special catedrala, îi dă aspectul unui oraș important deși, în realitate, este doar un sat. Catedrala este bogat decorată, cu cizelarea complicată a stilului arhitectonic bizantin și are nu mai puțin de opt cupole de diferite mărimi care se ridică din acoperiș, în vreme ce arcurile ferestrelor duble, despărțite de coloane subțiri, sunt surmontate de arabescuri sculptate de cea mai mare delicateță a desenului și execuției. În interior am văzut obișnuitele figuri de sfinți pictate în frescă, candelile de argint și o tâmplă foarte elaborată din lemn sculptat și aurit. În abside sunt mai multe morminte, unul dintre ele, un sarcofag decorat de marmură, fiind acela al domnitorului Matei Basarab⁹⁷.

Târgoviște a fost în acele zile orașul de scaun al domnitorilor. [...]

[Urmează un pasaj despre răscoala seimenilor și dorobanților, uciderea lui Ghinea Vistierul și fuga domnitorului de la Târgoviște la Curtea de Argeș].

Deși nu îi fusesem prezentați, ispravnicul // ne-a tratat cu cea mai mare p. 63–64 politețe, ospitalitatea fiind, aparent, una dintre datorii funcției sale când prin oraș trec străini cu poziții oficiale. Cei doi tovarăși ai mei⁹⁸ au cântărit mult așadar, în fața gazdei noastre, care era un tânăr cu maniere alese; iar eu am profitat de această amabilitate, deși nu posedam nici o funcție. Ne-a dus să vedem resturile vechiului palat al domnitorului. Zidurile dărâmate, de cărămidă, cu o capelă ruinată de rit romano-catolic și o biserică ortodoxă cu hramul Maicii Domnului, care este încă un loc de rugăciune, formează principalele elemente ale dărăpănatelor clădiri, în vreme ce un turn, de aproape șaizeci de picioare înălțime, cu baza pătrată și rotund

⁹⁴ *Mishla*, sat, com. Scorțeni, jud. Prahova.

⁹⁵ *dulap*.

⁹⁶ *Ispravnik*.

⁹⁷ Matei Basarab (1580–1654), domn al Țării Românești (1632–1654); numele său este conotat de autor Matthias Bessaraba.

⁹⁸ Consulul Prusiei și consulul general al Franței.

la vârf, pare să fi fost reparat și este perfect. În biserica ortodoxă am văzut portretul în frescă al prințului Șerban Cantacuzino⁹⁹ a cărei familie își revendica descendența din împărații bizantini cu acest nume. De asemenea, era și un portret grosolan al principelui Mihai Viteazul¹⁰⁰, domnitorul cel mai patriot, care a locuit în acest palat. Spiritul său bun este insultat de succesorul său de azi, care a umplut curtea vechii reședințe princiere cu șoproane pentru parcare a carelor de provizii rusești.

[Urmează un lung pasaj privind domnia lui Mihai Viteazul și asasinarea sa la Turda].

p. 67 Ispravnicul s-a oferit să ne ducă în acel loc <unde se afla capul lui Mihai Viteazul> și am stăruit pe lângă tovarășii mei să facem acest pelerinaj în onoarea eroului român. Am părăsit orașul într-un faeton condus chiar de ispravnic, cu un grup de jandarmi călări drept escortă. După ce am trecut, prin vad, Ialomița, care curge pe partea stângă a văii, am ajuns la un drum larg și drept, făcut de prințul Bibescu, în scurta sa perioadă de popularitate, ca omagiu adus memoriei marelui domnitor și părăsind câmpia, am urmat traseul său șerpuitor spre vârful unei înălțimi pe care este situată Mănăstirea Dealu¹⁰¹. Acolo am găsit o clădire modernă cu aspect vulgar, care-și datorează existența aceluiași patriotism princiar, ce înconjoară o mică biserică veche de piatră cioplită, iar în aceasta ne-a fost arătat locul unde a fost depus capul eroului, sub paviment, cu o inscripție în slavonă deasupra sa. Aceasta era tot, iar prietenul meu francez s-a dat la multe glume la adresa mea, pentru că fusesem atât de nerăbdător să vizitez acest loc clasic, așa cum l-a numit el.

[Urmează un lung pasaj privind momente din istoria Țării Românești desfășurate în această reședință domnească].

p. 73

Capitolul IV

„Așa deci! Voi sunteți boieri. Iar eu ce sunt!”¹⁰²

Prietenul meu prusac și cu mine am fost deșteptați la o oră matinală cu aceste vorbe și, ridicându-ne în paturile noastre confortabil, am văzut pe consulul-general al Republicii Franceze pe o sofa, pe jumătate îmbrăcat și doar cu pelerina sa drept acoperământ. Ne-a spus cu multe reproșuri pe jumătate serioase că, atunci când ne-a urmat în camera destinată odihnei noastre, a găsit doar două paturi și ambele ocupate de noi care adormisem buștean, iar el era incapabil să vorbească destulă română pentru a-și chema servitorul; și, făcând zadarnice încercări să găsească pe cineva căruia să-i poată vorbi, a fost obligat până la urmă să ia lucrurile așa cum erau.

I-am explicat că mi se spusese că, datorită rangului său, i-a fost pregătit un dormitor separat și că noi luasem în stăpânire cele două paturi; dar, fie că fusese

⁹⁹ Șerban Cantacuzino, domn al Țării Românești (1678–1688), conotat Șerban Cantacuzenus.

¹⁰⁰ Mihai Viteazul (1548–1601), domn al Țării Românești (1593–1601).

¹⁰¹ *Dialu* și urmat de explicația *on the hill* (Pe Deal).

¹⁰² *Ah, ça! Vous êtes aristos, vous antres. Et moi donc!*

vorba de un tip de servitor român de genul Caleb-Balderstone¹⁰³ // care să ascundă p. 74
inexistența unui al treilea pat al acestui Ravenswood târgoviștean, fie că prietenul nostru francez fusese introdus din greșeală în camera noastră, nu am fost în stare să aflăm; singura satisfacție obținută de suferind au fost felicitările noastre cordiale pentru avantajul de a fi consul-general.

Ne-am sculat și am ieșit pe balconul mare din fața casei. Ni s-a prezentat o scenă unică. Doi recruți stăteau în curte, legați, și sub paza a patru jandarmi; ei se plângeau amarnic ispravnicului, ce se afla în balcon, că nevestele și copiii lor erau lăsați să flămânzească pentru că nu aveau nici un alt mijloc de a-i întreține decât munca lor. L-am întrebat pe ispravnic dacă nu există scutire pentru capii de familie. A zis că există, dar că aceia eligibili mituiesc adesea pe recrutori și scapă, iar numărul necesar era, în consecință, completat luând persoane ce nu puteau fi recrutate. Am făcut observația că aceia care nu își cumpără libertatea nu o fac probabil pentru că nu au bani și astfel, cele mai sărmene familii ale țării erau lipsite și de insuficiențele lor mijloace de subzistență. Mi-a răspuns că, servind în miliție, li se anulează plata oricăror taxe.

„Dar dacă ei nu plătesc impozite când sunt departe de familiile lor, plătește guvernul ceva pentru susținerea acelor familii?” am continuat.

„Nu – a răspuns el – dar recruții se întorc totdeauna // la casele lor cu mulți p. 75
bani după ce și-au îndeplinit stagiul.”

„Da, spre a descoperi că soțiile și copiii au murit, între timp, de nevoi, iar mărinimia guvernului îi pune în poziția de a acoperi cheltuielile de înmormântare”.

La această remarcă a mea, ispravnicul a răspuns doar ridicând din umeri și a ordonat jandarmilor să-i escorteze la cazarmă pe cei doi recruți. Astfel este adunată o miliție pentru apărarea Munteniei dar, împotriva cui, trebuia să aflu pentru că adevăratul dușman este deja în interior, iar acel dușman era acum reprezentat la reședința ispravnicului de Târgoviște printr-un stol de ofițeri ruși din regimentul de infanterie aflat în garnizoană aici, care au venit să-și prezinte omagile străinilor.

O recepție oficială a avut loc în salon unde am fost insistent priviți și, probabil, după aceea s-a făcut un raport despre noi. [...]

[Urmează descrierea unuia dintre ofițerii ruși, descendent direct al hanului tătar al Crimeii, ce vorbea bine franceza, germana și puțin engleza; sunt prezentate subiectele de discuție]

Am părăsit Târgoviște după-amiaza, sub un soare dogoritor și, trecând de la p. 76
malurile Ialomiței la cele ale Dâmboviței, râu care curge în partea de jos a acestei câmpii, i-am urmat cursul de-a lungul mai multor mile. Intrând într-o vâlcea frumoasă, am continuat în aceeași direcție, uneori cotind la dreapta sau la stânga pe o scurtă distanță, dar revenind totdeauna la traseul nostru nord-vestic, pe când valea se îngusta la apropierea de ținutul muntos de la sudul marelui lanț Carpat, și devenea din ce în ce mai împădurită și mai pitorească. Am galopat prin satul

¹⁰³ Caleb Balderstone, personaj din romanul *Mireasa din Lammermoor* (1819) de Sir Walter Scot (1771–1832), tipul specific de servitor descurcăreț, palavragiu, lăudăros și mincinos, foarte util stăpânului său, sărac dar mândru, Seniorul de Ravenswood, pe care îl slujea cu credință și încerca să ascundă lipsurile și mizeria păraginitului castel al acestuia, Wolf's Crag (Piscu Lupului).

Voinești și am ajuns la satul Gemenea¹⁰⁴ unde am găsit un dorobanț sau polițist călare, pe care ispravnicul îl trimisese înainte pentru a pregăti cai, pentru căruța consulului, pentru că acesta nu era un drum poștal.

[Urmează supoziția privind derivarea numelui de dorobanț de la acela al cavaleriei grele a lui Carol XII, când a trecut prin aceste ținuturi].

p. 77 În cazul de față, dorobanțul era doar un băiețandru, deși autoritatea hainei sale verzi, a cizmelor de călărie, ca și greutatea biciului erau intens resimțite // de țărani pe care-i mâna ca pe vite până au adunat un grup de opt cai. Tovarășul meu prusac deplângea starea mizerabilă a populației și i-am răspuns că eram sigur că oricare dintre ei ar fi acționat la fel dacă ar fi avut o uniformă verde și o pereche de cizme de călărie și că, opresiunea fiind foarte amară când este exercitată de străini, de cea a autorităților neaoșe cu greu se poate plânge cineva într-o țară în care, totuși, exista o dominație străină, ca aceea rusească. Au fost multe lovituri sălbătice, smucituri, dări înapoi și mușcături, înainte ca surugii să poată înhăma, în dezordine, micile sălbăticiuni la căruță și să pornească; dar, în sfârșit au pornit cu hotărâre și apoi dificultatea a fost să-i oprească. Au zdruncinat biata căruță și pe bieții ei ocupanți cu fiecare obstacol de pe drum, iar acestea nu erau puține, pentru că pâraie, maluri, pietre și gropi păreau a se înmulți atunci când erau mai puțin agreabile, dacă ele ar putea fi cândva astfel pentru vizitii români.

Am urmat <drumul> în tihnă, cu prusacul, admirând încântătorul peisaj din jurul nostru. Dâmbovița, cu numeroșii săi afluenți vărsându-se în ea din munți – și unii mergând paralel cu ea, cel puțin o milă, până să se unească – ocupa întregul spațiu între dealurile abrupte din ambele părți, iar drumul nostru se întindea pe albia ei lată, traversând când un braț când altul și apoi mergând drept în contra p. 78 curentului cu apa ce acoperea // roțile din față, ori se juca de-a v-ați ascunselea printre desigurile de sălcii care înveșmântează lungi insule de pietriș. [...]

[Autorul descrie, cu umor, noaptea de nesomn petrecută în casa unui țăran gras și jovial aflat „aparent în relații excelente cu zeul Bachus” care, părăsindu-și unica odaie pentru a o pune la dispoziția oaspeților străini, „nu-și luase toți zeii casei și lăsase în urmă roiuri de lari săltători și penai țăratori” care i-au chinuit fără încetare].

p. 79 Am început o lungă și abruptă ascensiune care ne-a întârziat aproape două ore și apoi am intrat într-o regiune înaltă de dealuri și vâlcele, fără păduri ci doar cu pășuni sărace pentru oi, din care am văzut multe turme, mânite de copii negricioși și pe jumătate îmbrăcați așa cum îi plăcea lui Murillo¹⁰⁵ să picteze, sau de bătrâni cu bărbi cărunte și fețe bronzate, demne de însuși Rembrandt¹⁰⁶. În dreapta noastră, la câteva mile, se ridica cel mai înalt vârf al Munților Carpați, acoperiți încă de zăpadă; ceva mai jos, încă un lanț de munți, mai puțin semeț, merge paralel cu ceilalți și pe una dintre culmile sale se află ruinele numite *A lui Radu Vodă*¹⁰⁷, care p. 80 marchează // locul unde Radu Vodă¹⁰⁸, sau Prințul Radu care a fost numit cel

¹⁰⁴ *Djemeni* = Gemenea Brătulești, sat, com. Voinești, jud. Dâmbovița.

¹⁰⁵ Bartolomé Esteban Murillo (1618–1682) pictor spaniol.

¹⁰⁶ Rembrandt Harmensz van Rijn (1606–1669) pictor și gravor olandez.

¹⁰⁷ Fortificațiile de la Cetățeni.

¹⁰⁸ Radu I, domn al Țării Românești (1360–1368) – Skene preia legenda populară a „descălecatului” lui Negru Vodă și perpetuează confuzia existentă în sec. XIX în privința acestui subiect.

Negru, a făcut prima dată o fortificație când a coborât din Transilvania pentru a fonda principatul Munteniei. Dar nu ne-am urcat la ele pentru că am fost asigurați de informatori competenți că nu a rămas nimic demn de a fi cercetat de aproape, locul remarcându-se doar prin câteva grămezi de pietre pe care le vedeam foarte bine din drum. După ce am trecut un deal foarte înalt am coborât într-o vale frumoasă dar cam îngustă, la capătul căreia se afla așezat orașul Câmpulung¹⁰⁹, pe micul Râu al Târgului, un afluent al Argeșului în care se varsă la Pitești.

Acest loc își trage numele de la lungul câmp pe care e așezat, Câmpulung fiind o alterare a latinescului *campus longus*. Este primul scaun al guvernării muntenesti, deoarece aici s-a stabilit inițial Radu Negru¹¹⁰, primul prinț după retragerea goților, hunilor, tătarilor și slavilor. Situația orașului este frapantă pentru că este, pe fiecare parte închis de o barieră de munți, dens împăduriți și cu un contur îndrăzneț, pictural întrerupt, pe când gigancii Carpați îl privesc de sus, din înălțimile mai îndepărtate, care apar atât de aproape încât fiecare arbore de pe laturile abrupte și de pe bătrânele piscuri poate fi numărat. Populația Câmpulungului era numeroasă înainte de a-și muta domnișorii reședința la Curtea de Argeș¹¹¹ și, mai apoi, la Târgoviște, dar astăzi nu depășește un număr ce variază între opt și // nouă mii de locuitori. Pot fi văzute câteva case bune și mai multe biserici, deși nici p. 81 una dintre ele nu este interesantă exceptând, poate, aceea care inițial aparținea palatului lui Radu Negru. Astăzi este mănăstire¹¹²; fortificațiile și, în special, turnul de poartă care se avântă deasupra râului sunt încă bine păstrate iar în biserică, portretul fondatorului și un potir de aur din vremea lui Matei Basarab sunt arătate ca relicve sfinte ale epocii de glorie a Munteniei. Există, de asemenea, o veche și ciudată capelă romano-catolică, ridicată de prințesa lui Radu pentru proprie folosință, deoarece era de această confesiune.

Ispravnicul, în a cărui casă primisem găzduire, a invitat mai mulți boieri la cină, să ne întâlnească. Ei erau îmbrăcați în vechiul costum valah care constă dintr-un veșmânt larg, ce atârna pe deasupra, iar pe dedesubt halate încinse cu șaluri în jurul mijlocului și căciuli rigide de blană amintind ca formă de trunchiurile de con răsturnate; toți poartă barbă întreagă; ca aspect exterior îi eclipsează pe fiii lor modernizați, care zburdă în hainele lor de seară, pariziene, cu talie lungă și cozi late și sugrumați de cravate, ghetele lor de lac părând strâmte și neconfortabile alături de papucii largi de marochin roșu ai părinților. Cina a fost interminabilă, iar solemnitatea gravă a invitaților vârstnici la fel ca și eleganța afectată a generației în ascensiune a Câmpulungului – pe care ei îl numesc, cu un melancolic suspin, Longchamp, în onoarea promenadei favorite // cu același nume din capitala p. 82 franceză – distonau cu sălbaticile melodii cântate de un taraf de țigani a cărui larmă aproape ne-a asurzit timp de mai bine de două ore.

Totuși, muzica era remarcabilă în felul ei, atât erau de perfecte intonațiile, atât de rapide schimbările de cheie prin punerea de boabe de mazăre în tuburile

¹⁰⁹ *Kîmpolung*, oraș, jud. Argeș.

¹¹⁰ Vezi nota 51.

¹¹¹ *Kurte d'Ardjish*.

¹¹² Mănăstirea Radu Vodă.

naiului și atât de variat modul de a ciupi corzile mandolinei¹¹³ cu pene de gâscă. Toți cântă după ureche, nici unul nu știe notele muzicale interpretând piese concertante prin amestecarea cu măiestrie și modularea cu gust și sentiment a fiecărei părți a melodiei, separat. Stilul era specific – când vioi, rapid și plin de expresii tânguitoare, când încet. Țiganii sunt în cel mai înalt grad un neam muzical.

După cină am mers la mica mănăstire Flămânda¹¹⁴ din apropierea orașului, unde nu am găsit nimic de văzut. După aceea, ispravnicul a condus grupul – care era format din aproape treizeci de călăreți, căci oricine poseda un cal îl încălecase în onoarea noastră – pe un deal unde se afla un copac, iar ramurile celui copac erau atât de ciudat contorsionate încât străinii trebuiau să-l admire. Am coborât din nou de pe deal și am fost duși, ca la trei mile depărtare, la un izvor a cărui apă era atât de delicios de rece încât străinii trebuiau să o guste și fiecare dintre noi a fost forțat să bea conținutul unei căni murdare, fie că ne era sete sau ba; apoi am călărit

p. 83 încă o oră să vedem locul unde notabilitățile din Câmpulung // își face plimbarea de duminică seara, azi fiind miercuri, și ni s-a spus că, deși nu avea nimic deosebit, câmpul era vesel când era aglomerat.

„Pe cinstea mea! Sunt sătul până peste cap”¹¹⁵ a întrerupt consulul-general care nu mai putea suporta.

„Ah, mâine veți vedea o priveliște demnă de a fi văzută” răspunse ispravnicul care încă spera să ne uimească deși era, evident, puțin descurajat.

„Bine, să mergem acasă astă seară” – ripostă spiritualul francez – „iar mâine vei încerca din nou.”

Ispravnicul aranjase pentru noi o excursie pe care am făcut-o a doua zi fără consulul prusian, care a zis că și-a pierdut orice încredere în leii din Câmpulung și nu va mișca un deget ca să vadă pe vreunul din ei. Mai multe trăsură erau la ușă la o oră matinală și s-a adunat un grup mare. Ispravnicul și-a luat locul împreună cu consulul general în prima, care era trasă de opt suri frumoși ce aparțineau celui dintâi. Am fost așezat în următoarea, cu un domn vârstnic, în bluză, spre a fi tras, la galop, pe terenul accidentat, de opt cai de poștă, iar celelalte persoane invitate de gazda noastră urmau în vehiculele rămase, unele cu arcuri, altele fără.

Imediat ce m-am putut aventura să vorbesc fără riscul de a-mi mușca limba,

p. 84 l-am întrebat pe noul meu tovarăș dacă poate sau nu să vorbească // franțuzește, iar el mi-a răspuns că Franța este țara sa natală. Mijloacele noastre de comunicare fiind astfel stabilite, am început o conversație amicală în cursul căreia am aflat că ținea un pension de fete în Câmpulung. Am sugerat că acestea se aflau, probabil, în grija doamnei, soția sa¹¹⁶. El a răspuns că nu este însurat și a zis-o cu o expresie șireată a feței, cu o licărire în ochii săi mici și cenușii și un fel de tremur al vocii sale ascuțite, care trăda o dorință de a-mi râde în față.

Mi-am luat libertatea să mă uit țintă la el: era de statură foarte mică iar fața mică, îmbătrânită, era extrem de ofilită; părul era drept și negru, cu o tentă roșiatică

¹¹³ Memorialistul confundă cobza cu mandolina, ce-i era mult mai familiară decât arhaicul instrument al lăutarilor din ținuturile românești.

¹¹⁴ *Flamundi*.

¹¹⁵ „*Ma foi! J'en ai plein le dos*”.

¹¹⁶ *Madame son épouse*.

indicând vopseaua; barbă nu avea. Am început să am dubii privind sexul lui și, drept experiment, am înlocuit în dialogul nostru cuvântul *Domn* cu acela de *Doamnă*¹¹⁷. A părut să treacă neobservat și suspiciunile mele s-au confirmat. După multe digresiuni, am reușit să obțin o explicație pentru că mi se stârnise curiozitatea pentru acest subiect. Tovarășul meu era, într-adevăr, o femeie și fusese actriță. Într-o anumită situație, trupa de vodevil¹¹⁸ din București de care aparținea își pierduse actorul principal iar ea își schimbase costumul și-i jucase rolul.

„De la primadonă am trecut la june prim și am găsit mai comod să rămân bărbat”¹¹⁹, a zis ea. //

Când a devenit prea bătrână pentru scenă a înființat un pension la Câmpulung, p. 85 unde era angajată într-o companie ambulantă franceză, și prosperase. Vorbind cu libertatea sexului de adopțiune, mi-a dat niște detalii interesante privind manierele și moravurile boierilor provinciali și am descoperit că semănau foarte mult cu acelea din București, deși la o scară mai mică.

Drumul ne-a dus peste dealuri, spre nord-est, și în circa o oră am ajuns la mănăstirea de maici de la Nămăești¹²⁰. Acest loc romantic își trage numele de la o expresie a lui Radu Negru, când s-a oprit aici spre a arunca o privire asupra țării în care intrase.

„Ne homo y esti!” a exclamat el – „Nu este nici un om.” Iar mănăstirea care a fost fondată după aceea pe acest loc de o comunitate sfântă de călugărițe a păstrat numele de „Nu este nici un om” care, deși într-un sens mai limitat, este încă adevărat pentru că acum sunt multe femei între acele ziduri și nici un bărbat.

[Urmează un paragraf despre invazia mongolilor din 1241]

Capela mănăstirească de la Nămăești este o grotă tăiată în roca tare. Legenda p. 86 locală spune că un cioban adormit pe deal a văzut-o pe Maica Domnului în vis iar Ea i-a zis că, sub capul său era icoana ei pe care el trebuia să o caute și să o așeze într-un loc unde ar putea fi adorată de credincioși. Când s-a trezit, ciobanul a marcat locul și, plecând în căutarea unui târnăcop, a început să sape. Munca lui a durat trei luni timp în care a fost batjocorit și zeflemisit de tovarășii săi ciobani; dar el a perseverat și, după ce a ajuns la o mare adâncime, a descoperit capela în starea ei actuală și cu icoana pe altar. Pentru a o face accesibilă nu a trebuit decât să deschidă o ușă laterală în stâncă iar cele două intrări încă există.

Acest incident, care se zice că a avut loc cu două sau trei secole în urmă, a produs așa o mare senzație // în ținut, că anumite doamne pioase au construit chilii p. 87 în jurul stâncii, cu scopul de a-și dedica restul vieții pentru îngrijirea icoanei miraculoase care mi s-a părut a fi o pictură pe lemn foarte obișnuită cu o placă de argint ce acopere fundalul și multe podoabe suspendate de ea.

Astfel a fost fondată mănăstirea, constând dintr-un număr de căsuțe cocoțate pe malul abrupt și locuite de treizeci de măicuțe, două dintre ele tinere și privilegiate. Maica stareță ne-a primit cu multă amabilitate. Era o femeie de vârstă

¹¹⁷ *Monsieur, Madame.*

¹¹⁸ *compagnie de vaudeville.*

¹¹⁹ *De jeune première je juis passée jeune premier et je l'ai trouvé plus commode de rester homme.*

¹²⁰ *Nemoiesti, com. Valea Mare-Pravăț, jud. Argeș.*

medie, cu maniere foarte alese fiind de familie bună și retrăgându-se din lume ca o consecință a pierderii soțului și a tuturor copiilor de holeră. Durerea, sau viața ei ascetică par să-i fi influențat rațiunea pentru că ne-a spus, cu gravitate, că o altă stâncă de formă similară se află la mică distanță de capelă și că, din când în când aude sunetele clopotelor și incantații de sub pământ. Am întrebat dacă aceasta s-a întâmplat în timpul orelor de slujbă în capela mănăstirii, ce ar fi fost efectul ecoului, dar ea a fost consternată de explicația mea profană și m-a asigurat că nu era așa, că era atât de convinsă de existența unei alte icoane făcătoare de minuni și a unei biserici, încât este hotărâtă să se facă săpături cu scopul de a le descoperi „imediat ce ar primi permisiunea de sus să facă aceasta.” Am întrebat mai multe

p. 88 maici dacă ele cred aceasta și toate // au spus că da, deși, sunetele nu fuseseră auzite de nici una în afară de Maica Superioară. Mi-au relatat cum, câțiva ani în urmă, când se aflau la utrenie, a ajuns la ele un zgomot ciudat ce venea prin luminatorul ce fusese prima săpătură a ciobanului. În spaima lor au privit toate în sus și au observat că rugăciunile lor erau privite de un urs enorm. Bietele maici s-au sfătuit ce era mai bine de făcut și una dintre ele mai puțin fricoase s-a oferit să ducă întregul conținut al sărăcăcioasei lor cămări și să-l arunce pe stâncă pe când celelalte ar ține ușa deschisă pentru ca ea să se refugieze în capelă și ar fi gata să o închidă cu drugi și zăvoare, în cazul când vizitatorul lor ar prefera măicuțele neîndestulătoare mîncări pe care i-o puteau oferi. Moș Martin a avut un mic dejun pe cîste și s-a retras. De atunci a făcut, cu același succes, repetate vizite la mănăstire, dar descrise atât de blînd încât nu se mai teme nimeni de el când privește în jos la măicuțe, prin luminator și i se dă mîncare mai mult dintr-un sentiment de prietenie și veche tovarășie decât dintr-un impuls de frică.

Carpații abundă de urși și, când pământul este acoperit multă vreme cu zăpadă, ei coboară adesea în ținuturile mai joase, înnebuniți de foame.

Peisajul este sălbatic și frumos în împrejurimile Nămăeștilor și l-am cutreierat

p. 89 o vreme, conversând cu măicuțele, care nu sunt ținute închise în // sihăstria lor, care nu poartă vâl și care nu cunosc înțelesul paravanului prin ale cărui crăpături călugărițele din Italia și Spania privesc lumea și comunică cu locuitorii acesteia. Aici nu erau restricții, iar jurământul monastic pare a fi mult mai ușor ținut din această pricină.

Pe la prînz ne-am întors pe același drum la Câmpulung de unde am plecat, după un ușor conflict, demn de sfere mai înalte, și după ce am trecut prin dificultatea de a scăpa de amabilele insistențe ale ispravnicului de a mai merge cu el să vedem multe alte curiozități; dar, deși se înălțase, oarecum, în stima noastră drept cicerone, spre marea jenă a prusacului care auzise prea des fabula lui Esop cu lupul, și anunțase că nu crede în prezența acestuia, am socotit mai bine să-l lăsăm în pace decât să începem altă excursie în căutare de cai verzi pe pereți la fel ca aceea care, cu o seară înainte, ne luase mai multe ore, pe căluți nețesălați și sei tari.

Drumul nostru sau, mai degrabă, o cărare bătută pe care am urmat-o în caleașcă și în căruță, se întindea paralel cu lanțurile de dealuri și cursurile torentelor de munte; pădurile erau bogate și variate iar ținutul, în totalitate, diferea foarte mult de aspectul general al Țării Românești. După ce am urcat și am coborât

trei lanțuri separate de înălțimi, am ajuns la satul Albești¹²¹, frumos situat într-o vale îngustă; mai departe, încă o // lungă ascensiune și coborâre ne-a adus la p. 90 Domnești¹²², pe Râul Doamnei¹²³; nimic nu poate fi mai pitoresc și peisaje mai frumoase nu pot fi găsite nicăieri. Au urmat trei alte văi, sfidând cele mai frumoase peisaje pe care imaginația le poate concepe; și, în final, am făcut o lungă coborâre în valea Argeșului, pe care deja îl traversasem în trei puncte diferite, între Giurgiu și București, pe drumul spre Calafat și din nou lângă Pitești.

Era întineric când am bătut la poarta mării mănăstiri Curtea de Argeș, care este celebră în Țara Românească pentru frumusețea arhitecturală a bisericii sale. [...]

Am petrecut noaptea într-un apartament splendid, deschis la rugămintea consulului-general, și am dormit mult și adânc având în vedere că toți am mers pe jos cel puțin jumătate din călătoria zilei precedente, care se făcuse mai mult urcând dealuri. Când ne-am trezit am pornit să cercetăm biserica.

[Urmează câteva informații despre ctitorul lăcașului, Neagoe Basarab]. // Este p. 91 cel mai frumos exemplar de stil bizantin pe care l-am văzut vreodată. Totuși, nu este construită din marmură albă, așa cum afirmă mulți turiști străini, ci dintr-o gresie frumoasă. Ornamentată peste tot, nu există un centimetru pătrat pe suprafața întregului edificiu care să nu aibă o profuzie de sculpturi, cu amănunțite filigrane în relief, varietatea fiind atât de mare încât nu există două zone de zidărie identice, iar proporționarea este așa de perfectă încât construcția pare a fi o mică jucărie până când, apropiindu-te, apreciezi adevărata dimensiune. Două din cele patru turnuri care schimbă monotonia numeroaselor cupole, sunt construite în formă de spirală care oferă întregului un efect unic, de suplețe și aparența unei fragilități, într-o măsură care le amenință să cadă unele peste altele; dar au stat astfel de aproape trei secole jumătate. Interiorul este extrem de bogat, tot numai sculpturi și aurărie; pictura de frescă este distinsă, dar sunt trei picturi pe catapeteasma de lemn reprezentând pe Maica Domnului cu Pruncul, Ecce Homo și Sf. Nicolae care sunt departe de a fi rele; iar patru din cele șase coloane ce susțin cupola principală, care au caneluri spiralate la fel ca cele două turnuri, demonstrează un gust excelent.

În biserică sunt mai multe morminte cu inscripții în slavonă, cel mai remarcabil din ele este acela al lui Nifon¹²⁴, patriarh al bisericii ortodoxe care fusese mitropolit al Țării Românești, care a dorit ca rămășițele sale să fie transportate încoace pentru înhumare; mi-au fost arătate câteva racle de lucrătură veche în care erau depuse moaște de sfinți. Dintre acestea, nici una // nu m-a p. 92 interesat cu excepția moaștelor Sfintei Filofteia.

[Urmează relatarea vieții și faptelor Sf. Filofteia].

Aceste moaște se bucură de cinstea de a fi salvat biserica în timpul p. 93 cutremurelor din 1805 și 1838 – când mănăstirea a suferit foarte mult – deoarece nevinovata Filofteia se presupune a fi în strânse relații cu Maica Domnului, căreia îi este dedicată. Venitul așezământului se ridică la 7 500 lire pe an, care este

¹²¹ Albești, sat, com. Albeștii de Muscel, jud. Argeș.

¹²² Domnești, sat, com., jud. Argeș.

¹²³ Domnul, de fapt, este vorba de Râul Doamnei, afluent al Argeșului.

¹²⁴ Nifon († 1508) patriarh al Constantinopolului și mitropolit al Ungro-Vlahiei.

cheltuită în principal în acte de ospitalitate, pentru că acum sunt doar doisprezece călugări de întreținut, deși clădirea este foarte extinsă.

p. 94 După ce am părăsit Curtea de Argeș am traversat câmpul de luptă pe care Mihai Viteazul a înfrânt 8 000 de tătari care invadaseră Țara Românească prin complicitatea cumpărată a mai multor boieri [...] Am trecut peste râul Argeș pe un pod de lemn și am urcat un lanț verde de coline împădurite care separă valea de o viroagă îngustă dar adâncă prin care curge micul râu Topolog [...] // Micul râu este unul dintre cele mai bogate în grăunțe de aur care există în provincie; am întâlnit un grup de țigani spălând aurul din nisip în modul deja descris.

[Urmează descrierea drumului prin munți și declanșarea unei furtuni cu ploaie torențială.]

p. 95 Trebuia să coborâm un povârniș abrupt pe un drum prost sau, mai degrabă, pe nici un fel de drum. Caii au devenit nestăpâniți, iar vizitiul țigan a început să vocifereze. Lanțul cu frână a alunecat de pe roată, prietenul meu a sărit din trăsură pe o parte, în timp ce eu saream pe cealaltă, de teama iminentului risc de a fi călcați de căruța care gonea în urma noastră cu opt // cai la galop, unii trăgând-o, iar alții încercând să o dea înapoi. Prăpăstii au apărut în dreapta, apoi în stânga și curând în ambele părți, de fapt, peste tot pentru că însuși drumul era o prăpastie. Am mers înainte, țiganul țipând pentru a-și îndemna caii să înainteze spre a evita a fi aruncați în prăpastie de trăsura care venea peste ei; injurături și exclamații ciudate veneau în franceză și turcă de la consulul general și de la Osman Aga din căruță, pe când servitorul transilvănean îi certa în românește pe surugii; și furtuna bătea, iar ploaia turna, pe când prusacul și cu mine ne străduiam să-i urmăm pe jos, bălăcindu-ne în noroi și alunecând dintr-o parte în alta, pentru că nu putuseră opri să ne ia. Până la urmă au dispărut în vale și noi am rămas singuri pe deal, obosiți, uzi, flămânzi și speriați, dar tot nu ne puteam abține să nu ne uităm, din când în când, în jurul nostru, și să exclamăm, involuntar „Ce măreț!” La poalele dealului i-am găsit așteptându-ne, țiganul reușind să țină caii pe picioare și trăsura pe roți pentru că era un vizitiu de primă mână. După aceea am parcurs, cu greu, un lung, încet și obositor traseu într-o vale interminabilă, pământul fiind atât de greu ca și când ar fi plouat neîncetat o săptămână.

p. 96 Este, într-adevăr, surprinzător cât de repede se transformă norii de praf care acoperă, vara, drumurile Țării Românești, în oceane de glod când vremea este ploioasă, iar după ce acest proces de transformare s-a terminat // viteza transportului cu care se mândresc românii devine o adevărată lentoare. Așa am trudit pe drum până am ajuns la micul cătun Sf. Nicolae¹²⁵ unde ne-am oprit să scuturăm apa care picura de pe cojoacele noastre ca de pe niște câini Terranova și apoi să atacăm, în forță, șuncile, limbile, curcanii și restul conținutului unui râvnit coș umplut de Fratele Tuck¹²⁶ de la Curtea de Argeș. Acestea fiind făcute, am pornit iar, am trecut

¹²⁵ Sf. Nicholas.

¹²⁶ Fratele (Friar) Tuck, personaj din legendele cu Robin Hood, tovarăș de aventuri al celebrului haiduc, călugăr burduhănos și jovial, mereu flămând și ținând constantă a glumelor și farselor camarazilor. În volumul *Aventurile lui Robin Hood (The Merry Adventures of Robin Hood, Scribner's, New York, 1884)*, fratele Tuck este foarte bine reprezentat.

încă un deal – seara fiind acum frumoasă – și am lunecat domol spre valea Oltului¹²⁷. Am fost izbit de mare asemănare a peisajului cu acela al Văii Avoca din comitatul Wicklow¹²⁸ pe care o văzusem nu demult și, deși caracterul general era diferit de cel al ținutului prin care trecusem, fiind mai puțin sălbatic, frumusețea picturală a ceea ce se întindea acum în fața noastră nu era cu nimic inferioară. Întregul peisaj era verde și vesel, împropătat de înghițitura adâncă pe care abia o absorbisese după setea de vară sudică și părând a aparține unei naturi tinere, chemată acum la viață. Am traversat Oltul într-o barcă, trecând astfel din Valahia Mare în cea Mică și câteva minute mai târziu ne-au adus în orașul Râmnic¹²⁹. Nu l-am găsit pe ispravnic și am fost bucuroși să ne mulțumim cu ospitalitatea secretarului său, care-i ținea locul în absență. Dar, după o asemenea zi nu era greu să fim satisfăcuți: haine uscate și odihnă era ceea ce doream cel mai mult și, curând, le-am obținut. //

Capitolul V

p. 97

Râmnic, în Valahia Mică¹³⁰, este deosebit de Râmnic din estul Valahiei Mari prin adăugarea cuvântului Vâlcea¹³¹ pe când cel din urmă este numit Slam Râmnic. Acesta este vechiul Romula Vallis, de la care numele său actual este doar o formă alterată și a fost cândva sediul guvernului împăratului Traian¹³² în provincia Dacia, aici fiind fondat un oraș și construit un drum ce ducea la podul peste Dunăre, când a fost distrusă Sarmisegetusa¹³³, capitala regelui dac Decebal¹³⁴ și nu a mai rămas nimic pe locul ei în afară de neinteresantul sat Grădiștea¹³⁵ care nu este la mare distanță de aici, pe partea transilvăneană a Carpaților. Nu mai există nici o ruină romană în acest oraș dar este o biserică ciudată, de mărime considerabilă, care încă mai dăinuie, deși ruinată, care a fost construită de un episcop numit Clement, al cărui mormânt l-am văzut în ea, purtând o inscripție slavonă și datat 1262. Deoarece acesta era scaun episcopal, al // cărui venit este acum de 16 000 lire pe p. 98 an, în curtea bisericii a fost construit un seminar pentru educația preoților, dar a fost distrus de foc cam cu patru ani în urmă, Râmnicul fiind aproape total ars din temelii, la fel ca și orașul Pitești, pe vremea când Bucureștii au suferit atât de mult în același fel, ceea ce ridică suspiciunea că a fost o conflagrație politică. Biserica episcopală nu este remarcabilă din punct de vedere arhitectonic dar amplasarea în partea de sus a orașului, la picioarele dealurilor care ocolesc valea, este deosebit de frumoasă. Râmnicul este așezat pe drumul cel mare dintre Sibiu¹³⁶, în Transilvania

¹²⁷ Olto.

¹²⁸ Comitat în Marea Britanie.

¹²⁹ Rimnik = Râmnicu Vâlcea.

¹³⁰ Little Wallachia, termen prin care era desemnată Oltenia.

¹³¹ Vâlcea.

¹³² Traian (53 d. Chr.–117), împărat al Imperiului Roman (98–117).

¹³³ Sarmatogetusa.

¹³⁴ Decebalus.

¹³⁵ Grădiștea, azi ~ de munte, sat, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara.

¹³⁶ Hermannstadt.

și orașele centrale ale Țării Românești și, în consecință, a fost ocupat de trupele rusești care mășăluiau împotriva lui Bem și, după aceea, de corpul de observație turcesc. Este o localitate mică, posedând o populație de numai opt sute, care totuși are înfățișare de oraș: casele, deși răspândite, sunt în general bune și locul are evident, aspectul unui viitor municipiu prosper, dacă prosperitatea ar fi pusă de o parte pentru Țara Românească. Gazda noastră ne-a dat posibilitatea să judecăm calitățile faimosului vin de Drăgășani, care este un sat din vecinătate unde o bătălie decisivă a pus capăt revoluției de la 1821¹³⁷ și a fost distrus, așa cum s-a relatat deja, Batalionul Sacru; este un vin care ar fi mult apreciat în Anglia dacă ar fi făcut cunoscut și ar putea înlătura Madeira pentru că posedă atât consistență cât și parfum. //

- p. 99 Am călătorit de la Râmnic spre sud urmând direcția râului Olt care, pe măsură ce înaintam, se lățea rapid prin contribuția micilor cursuri de apă care ieșeau din fiecare braț al văii. În dreapta noastră am văzut mica mănăstire Troian care își împrumută numele de la drumul lui Traian lângă care este construită. Poziția ei, pe o înălțime, pare frumoasă iar construcția, inclusiv biserica, este pitorească. O milă sau două mai departe am părăsit drumul și am tăiat-o spre vest cu intenția de a vizita minele de sare de la Ocna, intrând într-o viroagă împădurită de mare frumusețe în care sunt ele situate. Imediat ce am ajuns în satul Ocnița¹³⁸ am întrebat de ghizi și am pornit spre unul dintre cele zece puțuri, în care am coborât pe o scară lungă de 240 picioare. Ne-am plimbat mai multe mile pe sub pământ, pe străzi de sare, unde populația este formată numai din condamnați și escorta lor de milițieni munteni. La colțuri, numele străzilor erau pictate pe stâlpi de lemn, multe dintre ele fiind numite după principalele persoane oficiale ale provinciei; pe strada Știrbei fuseseră extrase de curând mari blocuri de sare și erau transportate cu vagonete la puțul principal unde era un trolu acționat cu cai, pentru a le ridica sus; lungul șir de lămpi dădea un aspect strălucitor pereților cristalizați care aproape favoriza iluzia că suntem noaptea, într-un oraș cu șiruri de vitrine pe fiecare parte.
- p. 100 În sat am văzut atât *gușafi*¹³⁹ cât și *cretini*¹⁴⁰ //, acele deformități alpine atât de răspândite în comunitățile de pe înălțimi unde folosesc zăpada topită drept apă.

Ne-am întors curând la drumul mare, după ce ne-am satisfăcut pe deplin curiozitatea asupra vestitelor mine de sare ale Munților Carpați, care încep în Polonia și se extind, mai mult sau mai puțin lucrate, până la Dunăre, producând <un venit> de 15 000 000 de piaștri pentru Țara Românească; ne-am continuat drumul de-a lungul văii Oltului, râul fiind acum de cel puțin 200 de pași lățime.

Pământul părea să fie aici la fel de fertil ca peste tot în Țara Românească și era mai des cultivat decât în marea câmpie dar, aparent era mai slab populat și erau încă multe păduri. Pe la prânz am întors caii spre vest și am mânat printr-o viroagă, mai mult sălbatică decât frumoasă, spre al cărei capăt am descoperit *Mănăstirea*

¹³⁷ Bătălia de la Drăgășani dintre revoluționarii greci, conduși de Alexandru Ipsilanti și trupele turcești, desfășurată pe 7 iunie 1821.

¹³⁸ *Oknitsa*, localitate componentă a Ocnelor Mari, jud. Vâlcea.

¹³⁹ *goîtres*.

¹⁴⁰ *crétins*.

dintr-un lemn¹⁴¹, numită astfel pentru că biserica originală a mănăstirii fusese construită din lemnul unui singur arbore. Am văzut aceea biserică și ce arbore enorm trebuie să fi fost, dacă povestea este adevărată. Dar numele este explicat și în alt fel, mult mai poetic: se spune că un bătrân pustnic trăia în pădure dormind câteodată sub un pom și câteodată sub altul dar totdeauna întorcându-se în zori, la prânz și la căderea nopții la // un mare stejar în a cărui scorbură pusese o icoană și se ruga. Stejarul a fost lovit de trăsnet și a fost ars aproape complet dar icoana a rămas neatinsă; faima ei s-a răspândit în lung și în lat și „Maica Domnului din Pom” a devenit celebră pentru minunile ei; o biserică de lemn a fost construită pentru ea și s-a fondat o comunitate de maici pentru a avea grijă de icoană. p. 101

Mănăstirea, o construcție mare și neatractivă, cu o biserică din piatră lipsită de grație în centrul dreptunghiului, a fost ridicată cu două sau trei sute de ani în urmă dar nu putem stabili data exactă. Este locuită de șaptezeci de maici, multe dintre ele nu sunt altceva decât țărânci. Mai departe am călătorit pentru mai multe ore printr-un ținut frumos împădurit, drumul fiind o vreme prin albia unui râu închis de două lanțuri pitorești de dealuri joase.

Ne apropiem repede de Carpați iar conturul peisajului devenea din ce în ce mai grandios. În sfârșit, spre seară, am ajuns la marea mănăstire Hurez¹⁴². Este un edificiu mare și răzlețit, fără stil sau frumusețe și orice pretenție la o frumusețe romantică, pe care altfel ar fi putut-o avea favorizată de poziția ei într-o viroagă îngustă, bogat înveșmântată cu arbori și nobile stânci atârând peste ea, este anulată de felul abominabil în care erau pictate clădirile sau, mai degrabă, mânjite în culori stridente. Este veche de 160 de ani și are un venit ce variază între 4 000 și 5 000 lire pe an, de care se bucură treizeci și șase de călugări și un stareț. // Apartamentele, pentru că nu pot fi numite chilii, sunt somptuoase; trei saloane, p. 102 toate luminate cu lustre și mobilate cu eleganță costisitoare, ne-au fost puse la dispoziție și dormitoare pe potrivă au fost pregătite pentru noi. Într-unul dintre ele am remarcat un portret al lui Calvin¹⁴³ și l-am întrebat pe egumen, care vorbea grecește, cum a ajuns acolo pentru că eu consideram că este nepotrivit, nu numai cu splendoarea unei mănăstiri luxoase dar și cu ritul căruia îi aparținea comunitatea. Mi-a răspuns cu mare simplitate, că a găsit portretul acolo atunci când a fost ales stareț și nu știa nici cum a ajuns acolo și nici pe cine reprezenta. Portretul fusese poate confidentul îndoielilor unui cinstit călugăr, mort și de mult uitat. Starețul mi-a arătat un pelican împăiat pe care îl considera o și mai mare curiozitate pentru că îl împușcase în dealurile din vecinătate, un pelican în Carpați fiind o *rara avis* în Țara Românească.

Biserica era bogată, dar neinteresantă; o mică pictură cu Paradisul era foarte respectată chiar mai mult decât mâna Sf. Margareta, o altă relicvă ce aparține mănăstirii Hurez. Nesesizând vreun mare merit la cea dintâi, am întrebat de ce este apreciată atât de mult și mi s-a spus, cu emfază, că fusese dăruită de Ecaterina II¹⁴⁴, p. 102

¹⁴¹ *Monastir deutr'un lem*. Aparține de com. Frâncești, jud. Vâlcea.

¹⁴² *Horezul*. Ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, construită între anii 1690–1693.

¹⁴³ Jean Calvin (1509–1564) propagator al Reformei în Franța și Elveția.

¹⁴⁴ Ecaterina II (1729–1796) împărăteasa Rusiei (1752–1796).

- p. 103 împărăteasa Rusiei. A doua zi am mers călări la mănăstirea din vecinătate, Bistrița¹⁴⁵. Cărarea pe lângă // care am mers era frumoasă pentru că ne-a purtat pe una din laturile muntelui care se întinde spre ținuturile joase, separând vâlcelele gemene unde sunt situate cele două mari așezăminte monastice ale Țării Românești. Aceea a Bistriței este construită la poalele unor semețe stânci perpendiculare din care țâșnește râul cu același nume ce derivă din cuvântul slav *bistra*, sau curat^{145bis}, iar apa era certamente destul de curată. Se spune că e foarte bogat în particule de aur pe care le transportă din adâncurile Carpaților spre a fi spălate de țigani, din nisip; aici au fost găsite în același fel și mici rubine. Stâncile de sub care curge nu sunt mai înalte de o sută cincizeci de picioare, cele două laturi ale viroagei fiind la circa douăzeci de picioare distanță una de alta la vârf; la aproape jumătate din înălțimea uneia dintre stânci este o grotă a cărei intrare este foarte mică, dar în care își găsiseră refugiu o mie de persoane în timpul incursiunii invadatorilor; cândva a fost locuită de un pustnic care jurase să nu vorbească vreodată și nimeni nu știa cine era; a dispărut în urmă cu zece ani probabil fiind plictisit de singurătate pentru că, trupul nefiindu-i găsit, s-a presupus că nu a murit. O cărăruie periculoasă cobora de sus și o grindă iese încă în afară din grotă, cu resturile unei funii și a unui scripete legate de ea prin mijlocirea căruia femeii, copii și cufere conținând obiecte de valoare erau ridicate în acel loc sigur în vremea
- p. 104 revoluției de la 1821. Construcțiile mănăstirii, incluzând // biserica, sunt foarte moderne – de fapt, încă neterminată; dar vechiul așezământ, fondat trei secole și jumătate în urmă de Barbu, banul Craiovei¹⁴⁶ din familia Basarabilor, a existat. Venitul este de 6 000 lire pe an pentru subzistența a cincizeci de călugări și a nenumărați oaspeți. În aceste mănăstiri întrebuițarea venitului obișnuit nu depinde de voința majorității monahilor, așa cum este în marile abații din Italia, și nici măcar nu revine în mâinile starețului, căci guvernul ia în stăpânire renta tuturor pământurilor mănăstirești sub pretextul că dispune de ea pentru binele general al călugărilor; și, la fel ca în oricare altă ramură a administrației financiare, sunt risipiți și deturnați. Astfel 30 000 lire sunt cheltuite acum pentru construcțiile de la Bistrița iar lucrul este prost făcut pentru că obiectivul principal este delapidarea. Dar aceasta este o chestiune de mică importanță, având în vedere că se pregătește o altă reședință de vară pentru domnitor. În multe țări regii au palate și castele; în Țara Românească prinții au mănăstiri. Este totuși și închisoare pentru fratele său – un biet idiot inofensiv pe care l-am văzut, întemnițat și neglijat, îmbrăcat puțin mai bine decât un țăran și exclus din splendidele apartamente de la primul etaj care au fost deschise pentru consulul general. Pe dealul de deasupra Bistriței sunt cocoțate două mici mănăstiri, Păpușa¹⁴⁷ și Arnota¹⁴⁸ construite de domnitorul Matei Basarab
- p. 105 care a fost înfrânt acolo; fiecare are numai cinci sau șase călugări și, deși // posedă

¹⁴⁵ *Bistritza*.

^{145bis} Eroarea autorului: *bistra* înseamnă în limba rusă *repede*.

¹⁴⁶ Barbu Craiovescu (1490–1520), mare ban al Craiovei, ctitor al Mănăstirii Bistrița unde s-a și călugărit.

¹⁴⁷ *Papusa*. Schit în apropierea mănăstirii Bistrița, zidit în 1712 de călugării mănăstirii.

¹⁴⁸ *Arnuta*, ctitorie a lui Matei Basarab 1633–1634.

venituri de circa 1 500 lire pe an, bieții oameni sunt lăsați să sufere chiar și lipsa mijloacelor de subzistență, deoarece așezămintele lor nu îl tentează pe domnitor să le folosească iar ducații lor sunt reclamați de alții. După ce ne-am întors pe același drum la Hurez, ne-am continuat, în caleașcă, traseul spre vest traversând frumoasa regiune care se întinde la poalele Carpaților. Am ajuns curând la marele sat Polovragi¹⁴⁹, situat pe Olteț¹⁵⁰, un curs de apă vijelios ce coboară din munții falnici din spatele său printr-un defileu stâncos, la a cărui gură se află o altă mănăstire pe care nu am vizitat-o pentru că eram nerăbdători să ajungem seara la Târgu Jiu¹⁵¹. În consecință, ne-am continuat galopul, după ce căruța și-a schimbat caii iar căluții mei încă mergeau în galop mic, ca și când nu ar fi știut vreodată cum era să fi obosit.

Avusesem un urcuș cu smucituri pe un deal, care le-a rupt gâtul dar ne-au coborât în pas vioi pe partea cealaltă cu o energie și o prospețime care erau uimitoare. O pădure deasă de stejari înalți ne-a înconjurat un timp, după care am ajuns la o vale largă unde, în lipsa cultivării, erau fânețe vaste de cel mai strălucitor verde, cu pâlcuri de pomi – între care am remarcat frumosul mesteacăn plângător – care făceau peisajul la fel de frumos ca oricare dintre cele pe care le văzusem, deși ținutul nu mai era atât de sălbatic. Câteva sate răsfirate țigănești, arătând ca niște crescătorii de iepuri de casă, erau singurele indicații de locuire și presupun că // aversiunea lor cunoscută față de economia agricolă era în beneficiul pământului p. 106 care părea a fi excelent, fiind lăsat drept pășune pentru micul număr de animale pe care le aveau ei.

Când am oprit să adăpăm caii la un pârâu, am văzut o țigăncușă de o rară frumusețe umplându-și ulcioarele; pielea ei măslinie era curată și fină ca aceea a unei ducese, figura ei fără cusur și fiecare mișcare a ei era plină de grație. Surugii ne-au spus că ea era vestită în tot județul și că un boier trimisese un artist din București să-i picteze portretul; i se spunea Frumoasa Ioana¹⁵². Am trecut de micile sate Pisica și Bengești din care, cel din urmă se află în bogata și larga vale a râului Gilort¹⁵³ ce are dealuri joase și rotunde pe fiecare parte a sa și, peste încă una sau două ore, am ajuns în câmpia centrală a Olteniei care, spre deosebire de *stepele* din vecinătatea Bucureștilor, este ondulată și parțial împădurită. Căruța s-a sfărâmat: un pom mic a fost tăiat imediat și legat la oiște pentru a ține piesele vehiculului laolaltă și am pornit mai departe. La asfințit am ajuns la orașul Târgu Jiu, al cărui ispravnic nu ne-a primit în casa lui până nu ne-a văzut pașapoartele și a confruntat declarațiile noastre cu identitatea: pentru el era atât de rar să aibă asemenea oaspeți, încât nu era dispus să creadă în extraordinarul său noroc.

Nu am găsit nimic demn de văzut în acest oraș când, dimineața am ieșit din casa ispravnicului, la plimbare și // în consecință, ne-am solicitat caii pentru a porni p. 107 la drum. Târgu Jiu, sau turnul de pe Jiu¹⁵⁴ este situat pe râul cu acest nume și are aproximativ 1 000 de locuitori; este o adunătură de locuințe confortabile, cu câteva

¹⁴⁹ Polovratz, sat, comună, jud. Gorj.

¹⁵⁰ Otezzo.

¹⁵¹ Tîrgujilu.

¹⁵² Tormosa Giuana cu explicația în engleză, *Pretty Jane*.

¹⁵³ Gilolt.

¹⁵⁴ Interpretare greșită a numelui orașului.

case boierești ridicându-se, ici-colo, peste ele, cu străzi largi și pline de praf, nepavate și nenumărate prăvălii, pentru că este locul de desfăcere în care populația județului este aprovizionată cu bunuri din import; un mare tribunal la a cărui intrare se îmbulzesc țărani, indică faptul că ei vin aici și pentru a cumpăra dreptatea de tip autohton. Căruța a fost considerată neadecvată să continue drumul și am lăsat-o în delicata grijă a unui țigan fierar, pe când caii de poștă au fost înhămați la caleașca în care ne-am înghesuit noi, lăsând resturile căruței și cei patru buni armăsari ce mă aduseseră atât de bine până aici, celor trei servitori cărora li s-a spus să ne urmeze imediat ce vor fi în stare să ridice, din nou, ancora.

Un pod lung, ce părea să meargă mai mult printr-o pădure decât peste apă, ne-a adus de partea cealaltă a râului Jiu, ce era împărțit într-un număr de mici brațe, iar insulele dintre ele erau acoperite cu arbori înalți ale căror crengi umbreau drumul suspendat. Două pavilioane mari fuseseră construite, parțial în pădure, parțial în apă, a căror intrare era de pe pod și nu putea fi imaginat un mai plăcut loc de odihnă într-o seară, pe vreme toridă.

p. 108 Eram încă în câmpie care era bine cultivată // în zonele deschise, iar unde era împădurită stejarii erau cei mai frumoși din câți văzusem în Țara Românească, mulți dintre ei fiind între șaizeci și optzeci de picioare înălțime. Am trecut prin marele sat Telești¹⁵⁵, format în special din colibe de bușteni, pădurile din vecinătate fiind o excelentă sursă de materiale pentru construcții; apoi am mers la Pestișani¹⁵⁶, unde am schimbat caii.

Până acum, traseul nostru se abătuse de la linia Carpaților, dar pentru că aceștia își împingeau umerii înainte și se roteau spre stânga pentru a întâlni Balcanii sau Alpii Bulgariei, ne-am apropiat din nou de ei și am schimbat peisajul plat și banal al ultimelor zile de călătorie cu accidentarea pitorească de la poalele semețului lanț de munți. Drumul era, totuși, rău, caii și mai proști iar surugii desculți țipau în van pe când urcam din ce în ce mai sus. În final am intrat într-o vale îngustă cu pădure stufoasă și după ce am mers prin ea jumătate de oră, am ajuns la mănăstirea Tismana, cea mai frumoasă din Carpați. Data fondării sale și numele ctitorului sunt necunoscute pentru că este cel mai vechi așezământ din Țara Românească; a fost reparată în anul 1366 de Radu Negru, a cărui doamnă de confesiune romano-catolică a comis necuviința de a-și plasa blazonul deasupra porții bisericii ortodoxe, iar crinii¹⁵⁷ Franței au un aspect unic în acest defileu sălbatic al munților, care leagă marile stepe ale Asiei pe de o parte, așa cum Uralii o fac în cealaltă.//

p. 109 Acolo sunt doar opt călugări care nu trăiesc, ci flămânzesc, cu un venit de 10 000 lire pe an produs de proprietatea mănăstirii lor, din care ei obțin foarte puțin. Pe suprafața unei stânci perpendiculare este o chilie, acum inaccesibilă, care a fost cândva locuită de Sf. Nicodim¹⁵⁸, un sârb care a trăit cu mai mult de cinci secole în urmă și al cărui trup a fost mutat în Muntenegru de câțiva dintre

¹⁵⁵ *Tirgoist*, azi Telești, sat, com., jud. Gorj.

¹⁵⁶ *Pestishani*, sat, com., jud. Gorj.

¹⁵⁷ *fleur-de-lis*.

¹⁵⁸ Sf. Nicodim († 1406), a fondat mănăstirile Vodița și Tismana unde a fost egumen.

conaționalii săi în timpul unui război ce i-a adus pe sârbi în Țara Românească. Un izvor frumos de apă curată țâșnește din stâncă și, de pe platoul pe care se află mănăstirea, curge în râu formând o cascadă de aproape 150 de picioare. Construcțiile sunt cu totul remarcabile în vechiul lor veșmânt dar, la fel ca și celelalte mănăstiri, ele trec acum printr-un proces de renovare vandalizantă și de prost-gust pentru a le face potrivite ca locuință de vară pentru înălțimea sa domnitorul. Există o bijuterie¹⁵⁹ de veche capelă pe un vârful de stânci: nu mă îndoiesc că va fi văruiată curând.

După un prânz ușor și sănătos de aproape trei duzini de ouă tari – pictate în toate culorile curcubeului pe care bieții monahi le ținuseră de la Paște – și pâine neagră, care erau singurele merinde pe care le puteau pune în fața noastră, ne-am reluat locurile în trăsură și ne-am întors la drumul de poștă. Două alte mănăstiri ne tentau să-l părăsim din nou spre a le vizita și am ținut un consiliu de război care a rezultat în continuarea drumului după remarca definitivă a consulului general francez: //

„Haideți! De ajuns cu mănăstirile ca aceasta!

Sunt trei zile de când nu vedem nimic altceva!”¹⁶⁰

Pe când înaintam, populația ținutului părea să devină din ce în ce mai țigănească și diverse erau ciudatele conversații avute de vizitiul meu cu ei. Sexul slab al acestui neam interesant pare să îndeplinească toată munca și primesc foarte puțin ajutor din partea oacheșilor lor tovarăși de viață care, în general, stau și fumează la intrarea în vizuină, – unde zburdă numeroasele lor proenituri în cel mai *Impuris naturalibus* – privind cu indiferență la inocentele giumbușlucuri și la nuditatea cafenie a micilor creaturi. Femeile coc, gătesc și sapă minusculele lor grădini de zarzavat, mână căruțele trase de măgari și oriunde este construită o casă, totdeauna pot fi văzute țigăncușe cărând pietre și var. În satul Glogova am văzut pe una dintre ele spălându-și fața, ceea ce este o întâmplare atât de rară încât merită a fi consemnată. Când se petrecea această spălare eram aproape să ne răsturnăm în râul Motru¹⁶¹. Acesta era un curs de apă mare și iute peste care, cu mulți ani în urmă, fusese aruncat un pod ce încă nu era gata din lipsa câtorva bușteni și, cum noi am trecut pe sub el în loc de a trece pe el, roata a intrat într-o gaură adâncă, ce ne-a prilejuit o cufundare bruscă în apă, dar surugii au aplicat la timp o lovitură de bici pe spinarea cailor și am ieșit cu bine afară.

Țara Românească este o țară frumoasă, dar este așa de scandalos de rău administrată încât acei câțiva bușteni nu vor fi probabil, niciodată // așezați pe pod, p. 111 în afara cazului în care prințul ar dori să treacă pe aici și atunci, lucrarea ce a fost plătită ani în urmă, poate fi, în sfârșit, executată.

În restul zilei am călătorit printr-un frumos ținut cu pășuni unde fânul era deja cosit și așezat într-un fel unic; în câmpiile joase care erau supuse inundațiilor, sălciile cu coroanele retezate erau umplute cu fân iar ramurile flexibile împletite în jurul lui. Peisajul era frumos dar, în general, era stricat de lipsa caselor, bordeiele

¹⁵⁹ *bijou*.

¹⁶⁰ În franceză în original „Allons Donc! Assez de monastères comme ça! Voila trois jours que nous ne voyons pas autre chose!”

¹⁶¹ *Motru*.

pe jumătate îngropate neoferind vreun contrast pentru a destinde ochiul de monotonia frunzișului și a ierbiilor. Pomii fructiferi erau din abundență iar cireșii, care începeau să se coacă pe marginea drumului, erau culeși liber de trecători, căci, în Țara Românească, se pare că oricine poate să se servească cu orice.

Am întâlnit o înmormântare țărănească care era îndeplinită în mod primitiv: un țăran robust conducea doi boi care trăgeau un car pe care se afla un sicriu grosolan, fără capac; două femei tinere stăteau lângă el, plângând, smulgându-și părul și, din când în când, adresându-se, urlând, cadavrului cu trăsături rigide, care era al unui bătrân. Urma o gloată dezordonată de bărbați, femei și copii, care pălăvrăgeau și râdeau și un preot, prost îmbrăcat și morocănos, grăbindu-se în față, murmurând rugăciuni nazale. S-au oprit și au stat pe terasament pentru a ne lăsa să trecem, dar era ceva atât de revoltător în abjectul lor servilism de a-i face chiar și
p. 112 pe morți // să se dea în lături din fața unei calești în care probabil credeau că ar trebui să fie un boier, încât le-am strigat surugiiilor să tragă de hățuri și am oprit pe cealaltă parte a drumului, invitând cortegiul funerar să treacă. Așa au făcut, remarcând că nu puteau fi boieri deoarece le arătasem acest respect.

Apoi am coborât un munte abrupt și am ajuns la nivelul marii câmpii a Dunării. Am lăsat astfel, acel lanț de munți în care fiecare defileu este ocupat de una sau mai multe mănăstiri. Acestea sunt construite ca o linie defensivă la frontiera de nord a Țării Românești dar și în vederea facilitării comunicațiilor pașnice. Toate sunt situate avantajos din punct de vedere militar, iar distanța dintre ele, invariabil, o zi de mers pe jos, în vreme ce actul de fondare impune comunităților monahale obligația de a găzdui călătorii.

În virtutea acestor îndatoriri ale ospitalității își iau prințul și boierii reședința de vară aici, dar ei neglijează una dintre principalele condiții ale instituției, anume aceea că nici un vizitator nu va sta mai mult de trei zile în oricare mănăstire.

Am continuat printre câmpuri de porumb și tufișuri, până ce am intrat în orașul Cerneți, un loc aglomerat situat într-o depresiune adâncă lângă marele fluviu și care nu oferă nimic interesant pentru noi. O milă sau două mai departe ne-a dus la Turnu Severin¹⁶², unde am fost bine primiți în casa ispravnicului. După o noapte
p. 113 de odihnă bună și un mic dejun zdravăn am mers // să cercetăm vechile ruine, asupra cărora deja aruncasem o privire la prima coborâre a fluviului. Orașul este foarte mic și absolut modern. Turnul de la care își ia numele, este construit în stil roman, pe o înălțime aproape de Dunăre și aproape vizavi de picioarele podului lui Traian. Mari mase de piatră și var, încă făcând aderență, sunt presărate printre tufe dese care crescuseră în jurul lor formând un fel de grădină intersectată de poteci. Un enorm sarcofag de marmură se afla printre ruine: fusese adus de la oarecare distanță, dintr-un loc unde fusese descoperit cu câteva zile mai înainte. Conținea câteva oase dar nu avea nici o sculptură pe el. Am crezut că am văzut o veche inscripție pe turn dar, când m-am dus mai aproape de el, am citit cuvintele „*Vivat Barbu Știrbey*”. Era o crudă ironie dar, punând acolo placa pe care erau scrise aceste cuvinte, ispravnicul gândise, probabil, că este un elegant act de omagiere a zilei de naștere a domnitorului. Am urmat linia drumului ce duce de la pod în direcția Râmnicului, unde văzusem o altă porțiune a sa, și am găsit un număr

¹⁶² Turnul Severinul.

considerabil de resturi de zidărie în diferite puncte, pe o linie dreaptă cu cele două picioare care se păstrează încă în poziție. Acesta a fost locul orașului Turris Recidua, pe care coloniștii romani l-au ridicat după cucerirea Daciei de Traian. Podul a fost distrus de succesorul său, Hadrian¹⁶³, care a intenționat să abandoneze coloniile // de la nord de Dunăre, el deja renunțând la mai multe dintre cuceririle marelui său predecesor, precum Asiria, Mesopotamia și Armenia; turnul a fost ulterior reparat de Septimius Severus¹⁶⁴, al cărui nume l-a reținut. p. 114

Un alt prieten a sosit cu vaporul de la Giurgiu să-și întâlnească tovarășii de călătorie și să se întoarcă cu ei la București și am petrecut seara comparându-ne notele de drum în pregătirea despărțirii, iar în dimineața următoare au plecat toți cu căruța lăsându-mă să-mi continui ruta cu Osman Aga și țiganul.

M-am interesat de trecerea Dunării și am fost informat că autoritățile sârbe m-ar obliga să efectuez o carantină de două zile pe celălalt mal al fluviului. Mi-a venit foarte greu să cred în existența unei asemenea absurdități între două provincii ale aceluiași imperiu și am trimis un om pe malul drept, în orașul Cladova, să se asigure asupra adevărului care s-a dovedit a fi așa cum îmi spusese români; dar, înțelegând că un gentleman englez cu o caleașcă și cai dorea să traverseze Dunărea, guvernatorul sârb trimisese o barcă mare ca să-i transporte. I-am trimis cele mai bune complimente și mulțumiri, dar am refuzat să mă folosesc de amabila sa ofertă, pentru că nu aveam nici o dorință să fiu deținut două zile în reclusiune și preferam să intru în Serbia prin Ungaria, unde // nu era nici o carantină. De aceea, eram pe punctul de a mîna spre frontiera Austriei, când a sosit un mesager de pe celălalt mal al fluviului, invitându-mă să-l traversez pentru că aveam să fiu primit fără întârziere. Am întors caii spre Dunăre mirându-mă de această primă mostră de administrație sârbească, pe care am menționat-o ca pe o curiozitate, intenția fiind, probabil, de a mă pune în carantină cu finalitatea de a mă jecmăni. Am îmbarcat caleașca și caii în marea barcă și am pornit. Timp de o jumătate de oră trei dintre oamenii noștri ne-au tras la edec de-a lungul malului, împotriva curentului și, când am ajuns de partea cealaltă a portului austriac Schela Cladovei¹⁶⁵, de pe malul stîng, am vîslit peste largul curs de apă, după ce aruncasem o monedă soldatului român care și-a scos ceacovul și l-a ținut ca un cerșetor pentru că-și îndeplinise sarcina de a ușura comunicarea dintre sârbi și români, în spiritul principiului carantinei rusești, însoțindu-i, cu baioneta la armă, pe cei trei care ne trăgeau. Nu s-a mai văzut așa o farsă pentru că nu era nici o epidemie de ambele părți ale fluviului. Pe când ne îndepărtam de țărmul nordic am auzit niște țipete puternice și deprimante; privind înapoi am văzut o mulțime, iar barcaii au zis: p. 115

„Nu e nimic. *Dorobanții*¹⁶⁶ bat un pușcăriaș.”

Aceasta a fost penultima impresie caracteristică asupra Țării Românești: nu era ultima căci, văzându-ne // privind în jur, câteva oficialități și-au scos pălăriile și s-au înclinat până la pămînt pentru a ura călătorie bună donatorului de bani, pentru că fuseseră prezenți când aruncasem ceva soldatului. Plecăciunile românului la fel ca și criteriile sale de autorespect, sunt cu certitudine, cele mai abjecte din lume. p. 116

¹⁶³ Hadrian (76–138) împărat al Imperiului Roman (117–138).

¹⁶⁴ Septimius Severus (146–211), împărat al Imperiului Roman (193–211).

¹⁶⁵ *Skella Gladova*.

¹⁶⁶ *Dorobantz*.

CARL JUSTUS ANDRAE

(1816–1885)

Originar din Bonn, Dr. Carl Justus Andrae a fost botanist și totodată unul dintre primii paleontologi profesioniști din secolul al XIX-lea. C. J. Andrae a fost profesor de științele naturii la Școala de Minerit din Saarbrücken, contribuind la îmbogățirea colecției geologice a acesteia. Ulterior a devenit profesor la Universitatea din Halle.

În anul 1851 a întreprins, cu sprijinul financiar al guvernului de la Berlin, o călătorie de studii în Banat și Transilvania. Lucrarea rezultată¹, rod al atențelor cercetări de teren, a fost publicată la Halle și, spre deosebire de majoritatea relatărilor de călătorie prin spațiul românesc de secol XIX, este mai puțin utilă istoricilor interesați de aspectele evenimentiale, sociale, culturale sau folclorice. Carl Justus Andrae a descris cu acuratețe peisajul din punct de vedere geologic, rocile, plantele sau insectele descoperite pe drumul ce l-a purtat din Banat până în Transilvania de nord. Dat fiind deci scopul și publicul-țintă al *Raportului*, a introdus foarte puține aspecte ce nu țineau de latura pur științifică a demersului său. Acestea aveau, mai degrabă, rolul de a oferi o imagine fugară asupra caracteristicilor regiunilor cercetate. Impresia cititorului este că pentru C. J. Andrae locurile vizitate erau interesante în primul rând prin bogăția minerală, botanică sau entomologică și abia în al doilea rând prin aparențele așezărilor omenești.

Călătoria lui C. J. Andrae, sosit în Banat, pe calea Dunării, la 20 mai 1851, a început pe traseul Baziaș, Drencova, Orșova, destinația sa fiind Oravița. Acolo s-a prezentat directorului minelor din regiune, Raitz. Vremea proastă l-a ținut pe loc câteva zile, apoi și-a continuat drumul, însoțit, la cererea directorului Raitz, de Seeland, un funcționar al minelor, bun cunoscător al structurii geologice a zonei. Pe traseul Sasca Montană², Ciclova³, Slatina⁴ a vizitat mai multe exploatări miniere, a măsurat straturile de rocă și a adunat mostre pentru colecția sa de petrologie. A dat o importanță deosebită speciilor de plante și chiar de insecte, observând, printre altele, scorpionii din regiune. Un alt obiectiv al călătoriei lui Carl Justus Andrae a fost vizitarea minelor din regiunea Banatului de sud. Astfel, la mina Sf. Gheorghe a observat exploatarea cuprului. Mina deținută de Bernhard Kasten era cunoscută pentru exploatarea cunoscutei *Steinmark von Oravicza*⁵.

În ceea ce privește așezările umane, Carl Justus Andrae a enumerat rapid aspectele exterioare ale acestora, notând existența culturilor de porumb, a livezilor și grădinilor de flori, precum și un aspect tehnic al morăritului, respectiv acționarea morilor de apă prin turbine.

Carl Justus Andrae a menționat și faptul că în zonă se lucra la construirea unei căi ferate pentru transportul cărbunelui de la mină direct la locul de încărcare pentru transportul fluvial. Este vorba despre calea ferată dintre Oravița și Baziaș, inaugurată în 1854.

Autorul a amintit, fugar, și distrugerile survenite în urma luptelor de la 1848–1849, arătând că, în zona Moldova Nouă⁶, nu se mai găseau hărți sau scrieri despre întreprinderile de minerit locale.

¹ Dr. C. J. Andrae, *Bericht über eine im Jahre 1851 unternommene Geognostische Reise durch die südlichsten Punkte des Banats, der Banater Militairgrenze und Siebenbürgen*, Halle: Druck und Verlag von H. W. Schmidt, 1854, p. 1–30.

² Szaska, comună, jud. Caraș-Severin.

³ Csikova, astăzi cartier al orașului Oravița, jud. Caraș-Severin.

⁴ Sat, jud. Caraș-Severin.

⁵ Vezi Victor von Zepharovich, *Mineralogisches Lexikon fuer das Kaiserthum Oesterreich*, Viena, 1859, p. 219.

⁶ Uj Moldova, oraș, jud. Caraș-Severin.

De asemenea, doar câteva dintre exploatările deținute de stat și aflate în arendă (*aerarisch*) mai erau active. În aceeași zonă unde se afla la 2 iunie 1851, Carl Justus Andrae nota vestigii ale unor exploatări de cupru din epoca romană.

Interesantă este și vizita de două zile la Băile Herculane de la Mehadia. Perspectiva lui C. J. Andrae a fost cu totul diferită, în comparație cu alți călători străini ai secolului al XIX-lea: chiar dacă a mers pe drumul către pichetul austriac de graniță de la Cesna și a vizitat Peștera Hoților, viața grănicerilor sau legendele locale nu l-au atras deloc. În schimb, a condus, fără succes, săpături destinate să identifice posibile fosile preistorice în Peștera Hoților.

A continuat călătoria prin Teregova și Armeniș către Caransebeș și, făcând un ocol pe la Jablonicza a descoperit cochilii marine și plante fosilizate; s-a îndreptat apoi, prin Poarta de Fier a Transilvaniei, către Rusca Montană⁷ și Rușchița⁸, deținute de frații Hoffmann⁹, pe care i-a lăudat pentru amploarea activităților industriale desfășurate în regiunea numită Ferdinandsberg, astăzi Oțelu Roșu. Impresionat de posibilitățile de studiu, a rămas pentru mai mult timp la Rusca Montană, prilej cu care a cercetat ierbarul pastorului Wutchetich (peste 800 de specii) și colecția ornitologică (peste 500 de specii) a lui Ernst Hoffmann din Ferdinandsberg (Oțelu Roșu). A trecut prin satele Weizenrieth, locuit de coloniști din Boemia, și Sichevița¹⁰, al grănicerilor români.

De la Rușchița a pornit călare către Transilvania și a vizitat satele Poiana Răchitelii, Feregi și Muncelu Mic, cu minele de aur, argint și plumb aflate în exploatare din vremea Imperiului roman. A mers apoi în Țara Hațegului, mergând pe valea Nandruului prin Vajda Hunyad către Szilvas, amintind ruinele și artefactele din timpul stăpânirii romane descoperite în zona Fărcădin¹¹, Densuș¹², Grădiștea de Munte¹³, citând, cu acest prilej, lucrarea consulului prusac la București, Johann Daniel Ferdinand Neigebaur, intitulată *Dacien aus der Ueberresten des klassischen Alterthums mit besonderer Ruksicht auf Siebenbürgen. Topographische Zusammengestellt*, apărută la Brașov în 1851. Cu acest prilej a notat textul unei inscripții romane de pe un mozaic, descoperit întâmplător în grădina unui țaran român.

În acest punct, C. J. Andrae s-a despărțit de Seeland și a continuat singur drumul către Sibiu, unde a ajuns la 3 iulie 1851. Valea râului Strei¹⁴ s-a dovedit neinteresantă din punctul său de vedere. La scurt timp după sosirea la Sibiu, Carl Justus Andrae a intrat în legătură cu „Societatea pentru Științele Naturii”, fondată în cursul nestatornicului an 1849. Tot la Sibiu a cercetat ierbarele și colecțiile mineralogice și ornitologice locale, menționându-le pe cele aflate în posesia Muzeului Bruckenthal, dar și pe cele ale câtorva pasionați (colecția ornitologică a arhitectului Stedter; ierbarul lui Lerchenfeld; ierbarul profesorului Baumgarten, important pentru flora transilvăneană, achiziționat de gimnaziul local; preotul Ackner din Gușterița¹⁵ deținea o colecție de mineralogie și de anticități, etc.). În timpul șederii în oraș a făcut și câteva excursii în împrejurimi, la Ocna Sibiului, la vulcanii noroioși de la Hașag, pe care i-a descris și al căror noroi era folosit de localnici pentru zugrăvirea caselor.

De la Sibiu, Carl Justus Andrae a pornit spre Carpații Meridionali, oprindu-se la Făgăraș, Brașov (unde a ajuns la 20 august 1851) și Bran¹⁶. A efectuat ascensiuni în masivele Piatra Craiului¹⁷ (unde observă roci precum cuarț și porfir și constată existența unor exploatări de zinc, pirită și cupru) și Bucegi¹⁸, dar, dată fiind rigoarea cordonului sanitar austriac, nu a putut trece și în Țara Românească.

⁷ *Ruszbeg*, de fapt Russberg, jud. Caraș-Severin.

⁸ Sat, jud. Caraș-Severin.

⁹ Anton, Franz și Ferdinand Hoffmann și-au început activitățile industriale în zonă în 1796. Exploatarea lor a primit numele de Ferdinandsberg, apoi Ferdinand, în 1924, pentru a fi redenumit Oțelu Roșu în anul 1948.

¹⁰ *Sikevica*, jud. Caraș-Severin.

¹¹ *Farkadin*, sat, jud. Hunedoara.

¹² *Demsus*, sat, com., jud. Hunedoara.

¹³ *Varhely*, *Gredystye*, sat, jud. Hunedoara. Aici se află ruinele capitalei dace Sarmisegetusa.

¹⁴ Strehl.

¹⁵ *Hammersdorf*, sat, jud. Sibiu.

¹⁶ *Toertzburg*, sat, com., jud. Brașov.

¹⁷ *Piatra Krajuluj* (*Koenigstein*).

¹⁸ *Butschetsch*.

În Munții Bucegi a ajuns până la Peștera Ialomiței, pe Platoul Bucegilor și pe Vârful Omu¹⁹. A observat constant particularitățile geologice și ale florei din Carpații Meridionali.

Drumeția lui Carl Justus Andrae a continuat, după oprire la Vulcan²⁰, la băile de la Zizin²¹, unde a efectuat câteva cercetări asupra apelor minerale, de-a lungul Carpaților Occidentali, apoi la Bistrița, unde a ajuns la începutul lunii septembrie a anului 1851, Sf. Gheorghe²², Lacul Sf. Ana²³, Tușnad²⁴, Miercurea Ciuc²⁵. În această zonă a efectuat măsurători ale izvoarelor minerale și termale. Despre izvoarele minerale de la Borsec²⁶, pe care le considera cele mai cunoscute din Europa și unde s-a oprit, ne-a lăsat date geologice, mineralogice și câteva aspecte privind flora și păsările din zonă (vulturi, șoimi). Referitor la salina de la Praid²⁷, menționează că nu s-au găsit fosile organice în decursul timpului. La Rodna²⁸, unde a fost în compania câtorva profesori de la gimnaziul din Bistrița, Andrae a fost nevoit să renunțe la vizitarea câtorva mine de cărbune din regiune din cauza unui mic accident de călărie. Cel mai nordic punct al călătoriei botanistului german a fost zona Băiuț²⁹, Cavnic³⁰, Baia Mare³¹, despre care consemnează în detaliu structura geologică și exploatarea zăcămintelor de minereu.

La Cluj, autorul nu a găsit interesant decât ierbarul gimnaziului local, alcătuit și ordonat de profesorul Brassai. De la farmacistul Wolff a aflat detalii privind flora. Apoi s-a îndreptat spre Turda³² și spre minele din Munții Apuseni, din dorința de a le vedea pe cele de la Baia de Arieș³³. Nici minele de aur de la Roșia Montană³⁴ sau Abrud³⁵ nu au fost ignorate. Din Munții Apuseni, Andrae a pornit în direcția Deva³⁶, de unde a mai efectuat câteva excursii în regiunile bogate în roci și fosile.

Călătoria geognostică a lui Carl Justus Andrae a luat sfârșit la 14 noiembrie 1851. O altă lucrare semnată de el, *Beiträge zur Kenntnis der Fosslien Flora Siebenbürgens und des Banates*, apărută la Viena în două ediții, 1853 și 1855, nu ne-a fost accesibilă.

Scurtul „Raport despre o călătorie geognostică întreprinsă în anul 1851 prin cele mai sudice puncte ale Banatului, ale graniței militare bănățene și Transilvania” (30 de pagini) al lui Carl Justus Andrae este mult mai util cercetătorilor interesați de geologie, paleontologie și botanică, într-o anumită măsură poate și celor care ar dori să alcătuiască o documentată istorie a transformărilor peisajului și mediului înconjurător bănățean și transilvănean sub acțiunea antropică.

¹⁹ Omu, înălțime maximă 2507 m.

²⁰ Wolkendorf, sat, com., jud. Brașov.

²¹ Zăizeș, jud. Brașov.

²² Sz. György, oraș, municipiu, jud. Covasna.

²³ St. Annensee, singurul lac vulcanic situat în Carpații Orientali, jud. Harghita.

²⁴ Tușnad, jud. Harghita.

²⁵ Csik Sereș, oraș, municipiu, jud. Harghita.

²⁶ Borszeg, oraș, jud. Harghita.

²⁷ Parajd, jud. Harghita.

²⁸ Rodna, com., jud. Bistrița-Năsăud.

²⁹ Lăptos Banya, sat, com., jud. Maramureș.

³⁰ Kapnik Banya, oraș, jud. Maramureș.

³¹ Nagy Banya, oraș, municipiu, jud. Maramureș.

³² Thorda, oraș, jud. Cluj.

³³ Aranyos Banya, oraș, jud. Alba.

³⁴ Verespatak, sat, com., jud. Alba.

³⁵ Abrud Banya, oraș, jud. Alba.

³⁶ Deva, jud. Hunedoara.

BENJAMIN NICOLAS MARIE APPERT

(1797–1873)

Figură luminoasă printre călătorii străini care au vizitat spațiul românesc în perioada frământată de după revoluția de la 1848, cavalerul Appert, așa cum l-au numit contemporanii săi, a fost un scriitor, dar mai ales un filantrop. S-a născut la Paris și primii ani de viață i-au fost marcați de experiența napoleoniană. În 1818 mareșalul Gauvion Saint Cyr l-a însărcinat să țină cursuri pentru ofițeri și subofițeri. A constituit 163 de școli, în care au fost instruiți peste 20 000 de soldați. Acuzat că ar fi ajutat doi deținuți politici să evadeze, a fost întemnițat în anul 1822 timp de trei luni. Experiența temniței l-a marcat și întreaga viață și-a dedicat-o ameliorării condițiilor din închisoare. În 1830 a fost numit director general al închisorilor din Franța. Este autorul mai multor lucrări care au drept subiect viața deținuților: *Traité d'éducation élémentaire pour les prisonniers*, (1822); „*Journal des prisons*”, care a apărut lunar din 1825 până în 1830; *Bagnes, prisons et criminels*, (1836). A fost și un călător pasionat, cu mai multe voiaje în Belgia (1846), Rusia (1847), Hamburg (1850), Austria, Bavaria (1851). Personalitatea sa l-a fascinat pe Stendhal care l-a imortalizat într-unul din personajele romanului său „Roșu și negru”.

Cartea sa *Voyage dans les principautés danubiennes*, o dedică domnitorilor din Țara Românească, Moldova și Serbia, într-un moment de răscruce pentru istoria Europei centro-orientale: războiul Crimeii. În introducerea autorul subliniază că în relatările sale nu se va ocupa de problemele politice și va încerca să prezinte numai aspecte legate de educație, de sistemul sanitar și de închisori.

În toamna anului 1851 cavalerul Appert poposea pe meleagurile principatelor, după ce trecuse prin Austria, Ungaria, Serbia. Scopul său era de a cerceta starea spitalelor și a spațiului concentraționar din Principatele române și Serbia. Sosește la Orșova cu vaporul companiei austriece, prilej de a constata prezența urmelor romane pe malurile fluviului. Cetatea și starea garnizoanei turcești din Orșova îi evocă decăderea lumii otomane. În Galați era primit cu ospitalitate de autoritățile orașului și de consulul francez. Însoțit de dr. Cihac vizitează închisoarea și spitalul civil și militar din localitate, fiind mulțumit de condițiile găsite în cel din urmă. După un scurt popas la moșia familiei Sturdza de la Tăcuta, unde cunoaște personal situația țăranilor și a țăganilor, fiind scandalizat și uimit totodată de lipsa de interes a acestora din urmă față de binefacerile civilizației, ajunge în Iași. Este primit cu bunăvoință de domnitor, Grigore Alexandru Ghica, care îi facilitează vizitele în închisorile și spitalele din Moldova. Trei instituții sunt vizate de Appert în călătoria sa: închisoarea, spitalul și școala. În ceea ce privește spațiul concentraționar, Appert observa încercările timide ale autorităților de a îmbunătăți soarta deținuților. Neîmplinirile erau multe: de la organizarea defectuoasă-punerea la un loc a tuturor celor închiși indiferent de delictul comis, de sex, de vârstă – lipsa condițiilor igienice, a hainelor, a infirmeriilor, a plimbărilor, a muncii educative, ferecarea în lanțuri etc. Inchiisorile erau prea puține, prea mici, erau locuri insalubre de unde cel vinovat nu avea nici o speranță în izbăvirea sa. Biserica nu era implicată, serviciul religios fiind absent în închisori. Appert a întocmit tabele lămuritoare cu privire la bolile întâlnite în spitalele din Iași, concluzia lui fiind că sifilisul era flagelul cel mai mare. El a descris organizarea sanitară a Moldovei, ne oferă informații privind personalul medical și moașele. De asemenea, face elogiul școlii de arte și meserii din Iași, care pregătea cu seriozitate meșteșugari. După ce trece prin Roman, Bacău, Târgu-Ocna, unde a cunoscut coșmarul celor închiși în ocnele de sare, univers concentraționar unic în statele europene, ajunge în 22 septembrie 1851 în București, unde este întâmpinat cu aceeași ospitalitate de domnitorul Barbu Știrbei. Aici este plăcut impresionat de noua școală militară și de spitalul militar.

Describe sistemul de învățământ din Țara Românească, prezentând pentru fiecare treaptă educațională materiile studiate. Utile pentru istoria medicinei sunt și tabelele referitoare la bolnavii din anul 1851 din spitalul Brâncovenesc. Ca și în Moldova, este nemulțumit de situația deținuților din închisorile din București, Snagov, Giurgiu și reușește să alcătuiască un tabel cu toate temnițele din Țara Românească, numărul deținuților și delictele acestora. În ultima parte a scrierii sale arată care sunt cheltuielile principatelor cu întreținerea temnițelor.

Relatarea cavalerului Appert este sintetică, obiectivă, fără a fi lipsită de acea compasiune specifică spiritelor nobile, care încearcă să aducă lumină în destinul celor din jur. Este cu atât mai importantă pentru istoria acelor vremuri, pentru că se preocupă de segmente mai puțin aflate în atenția istoricilor: închisorile, ocnele, sistemul sanitar, privindu-le atât prin ochii unui inteligent „tehnocrat”, dar și prin sensibilitatea filantropului. În introducerea lucrării sale Appert le scria principilor cărora le era dedicată: „cred că este de datoria mea, într-un moment în care libertatea frumoaselor voastre meleaguri este în pericol să pun în evidență, prin vocea mea, sufletele generoase și dulceața comportamentului, dragostea de patrie, a supușilor voștri pașnici, muncitori și ascultători”.

Despre călătoria lui Appert a scris Nicolae Iorga, *Călătoria lui Appert* în „Gazeta Cărilor”, supliment bibliografic al revistei „România Viitoare”, Ploiești, 1922, II, nr. 4, p. 1–2.

BENJAMIN NICOLAS MARIE APPERT

Călătorie în principatele danubiene¹

Mehadia și Orșova

p. 21 În călătoria mea pe Dunăre m-am oprit la Băile Mehadia, foarte pitorești și populate vara de sârbi, români și englezi.

Orșova² este un orașel drăguț unde se oprește vaporul. Fortăreața sa, ocupată de o garnizoană turcă, se găsește într-o stare de plâns, tunurile sunt aruncate pe jos, clădirile și zidurile se prăbușesc, palatul pașei care comandă fortăreața este de asemenea în ruină. Nu departe de această fortăreață se află pasajul pe care anticii l-au numit Porțile de Fier. Soldații sunt prost cazați, iar închisoarea, unde din fericire nu se află nimeni, nu este altceva decât un mare tunel subteran, întunecat, friguros și umed [...]

p. 22 Garnizoana este itinerantă în acest loc unde totul se prăbușește, iar micile magazine sunt asemănătoare cu cele din cartierele sărace ale Constantinopolului [...]

Piața turcă din Orșova este asemănătoare cu cea a țărilor îndepărtate, unde oamenii se tem de ciomă. Între vânzător și cumpărător există un culoar, astfel încât aceștia nu se pot atinge. Un agent public îți prezintă obiectele pe care dorești să le cumperi, îți spune prețul, iar apoi primește plata. Prăvăliile nu conțin decât mărfuri fără valoare. Vânzătorul spune prețul cinstit, fără a mai adăuga nimic la valoarea

p. 23 mărfii pe care dorim să o cumpărăm [...] // Am vizitat împreună cu comisarul poliției austriece mica închisoare civilă, care este curată. În ea nu se găsea nici un deținut. Administrația vapoarelor înființase o mică infirmerie pentru bolnavi. Aceasta se găsește în cea mai bună stare și este un exemplu [...]

¹ Traducerea s-a făcut după Le Chevalier Appert, *Voyage dans les principautés danubiennes*, Mainz, 1854, p. 21–136.

² Orșova Nouă, insula Ada-Kale, inundată în 1972 pentru construirea hidrocentralei de la Porțile de Fier.

Locuitorii din Orșova sunt încă supuși austriei, sau cel puțin cea mai mare parte a lor, dacă ne referim la autorități și la administrația militară, care vizează pașapoartele. Fortăreața nu mai aparține Austriei. Garnizoana sa turcă pare a fi tristă, monotonă, mizerabilă [...]

Galați (Moldova). M-am dus imediat la consulul Franței, care mi-a oferit cu p. 24 bucurie serviciile sale. Domnul Duclos³ gândind că, fiind purtătorul ordinelor care mi-au înlesnit, conform grațioasei autorizații dată de tânărul împărat al Austriei⁴, vizitele în toate stabilimentele civile și militare din vastul său imperiu, aş putea obține același lucru și din partea autorităților moldovene. Astfel m-am prezentat la un înalt funcționar local, iar dorințele mele // au fost mai mult decât împlinite. La p. 25 orele cinci, a venit el însuși la mine la hotel și mi-a spus că de a doua zi pot vizita spitalele civile și militare din Galați. A avut extrema bunăvoință de a-mi pune la dispoziție trăsura și pe dragomanul său pentru a mă însoți peste tot. Doctorul Cihac⁵, un tânăr maghiar, care și-a făcut studiile la Viena și care este acum chirurg al Statului major al trupelor și al spitalelor din oraș, a vrut de asemenea să mă însoțească și să-mi dea toate informațiile pe care le voi dori, pentru a aprecia exact starea instituțiilor umanitare.

Am mers mai întâi la închisoarea criminală, unde se găseau 18 deținuți încă nejudecați și care așteptau de câteva luni încheierea proceselor. Nenorociții erau de toate naționalitățile și vorbeau limbi diferite. Ei s-au aruncat asupra mea, sărutându-mi mâinile și hainele, spunându-mi toate durerile și plângerile lor. Printre ei se afla și un biet dezertor, care primise atâtea lovituri de ciomag încât devenise imbecil, iar acum era trimis în ocne, unde erau pedepsiți cei mai mari criminali ai Moldovei [...] // Toți arestații se culcau pe pământ pe saltele acceptabile de p. 26 stof. Erau două mari celule subterane, care nu aveau nici o întrebuințare [...] Acești nenorociți nu primeau lenjerie, nici uniforme de deținuți, ceea ce explică starea lor de nuditate. Nu au curte pentru plimbare. Un singur gardian îi păzește pe cei arestați, care deși fără lanțuri, nu încearcă să evadeze. Stau liniștiți și sunt ascultători. Unii dintre ei au la piciorul drept o mică scândură rotundă, care se deschide în două și prin care piciorul nu poate trece. Acest mijloc de a împiedica evadările este mai puțin dur decât lanțurile. Seara, atunci când li se ordonă deținuților să se culce, o bucată de lemn, care se deschide de asemenea în două și care are scobite găuri rotunde de grosimea picioarelor și formează o singură bucată, le este atașată deținuților în timpul somnului. Dimineța gardianul le scoate acest instrument.

Am mers apoi la spitalul civil, care are în jur de 30 de bolnavi, dintre care 18 p. 27 suferinzi de boli venerice⁶. Printre aceștia se găsește o tânără fată de 12 ani, deja infestată în ultimul grad, al cărui prim contact nu a fost încă căutat. Poliția nu se ocupă aici de astfel de lucruri. În rest camerele, paturile, lenjeriile sunt curate, datorită grijii neobosite a dr. Cihac.

Micul spital israelit pe care l-am vizitat, de asemenea, nu are decât cinci bolnavi, ținută în condiții normale [...]

³ A. Duclos, consulul Franței la Iași.

⁴ Francisc Josef, împărat al Austriei și apoi al Austro-Ungariei (1848–1916).

⁵ Cizak, Jacob Stanislaw (1800–1888), naturalist și medic.

⁶ „Proporție mare în raport cu alte țări” (n. a).

Spitalul militar este lângă cazarmă, ceea ce după spusele dr. Cihac este un inconvenient. La o garnizoană de 500 de soldați sunt numai 18 bolnavi, dintre care 2 cu boli venerice. Rar găsești niște trupe atât de sănătoase.

Sălile spitalului sunt aerisite, paturile curate, lenjeria albă, alimentele, pâinea și medicamentele sunt de o calitate excelentă.

p. 28 Cazarma este mare și perfect situată. Militarii se culcă pe jos pe saltele de paie. Hrana este bună, disciplina nu este atât de dură, așezarea magaziiilor, bucătărilor, curților este convenabilă. // Regimentul are propria sa școală, unde sunt admiși recruții care nu știu să scrie și să citească. Este o instituție foarte bună, care mi-a amintit de cea care am făcut-o eu în 1816, în cadrul armatei franceze. Școala publică nu are un local convenabil, este totuși o instituție utilă. O voi recomanda domnitorului Moldovei.

În închisoarea orașului nu sunt decât patru deținuți, dintre care o femeie [...]. Încăperea închisorii este bună. Programul din temniță se desfășoară asemănător cu cel din cealaltă închisoare din Galați.

Corpul pompierilor pe care l-am văzut aici este bine organizat⁷. Am auzit seara muzica regimentului, a cărui formație deși era compusă din muzicieni noi este destul de bună, dar îi sunt necesare instrumente noi [...]

p. 29 În ziua de 2 august am vizitat, în ciuda excesivei călduri, carantina, unde colonelul director m-a primit foarte amabil și m-a condus în toate camerele acestui mare stabiliment. [Urmează câteva fragmente din cartea lui Nicolae Suțu, privitoare la spitale și la școli⁸].

Crimele

p. 31 În 1841 au fost 205 acuzați: 1 condamnat la moarte, 42 condamnați la saline, 80 de condamnați cu pedepse ușoare, 82 achitați. Această statistică arată o îmbunătățire a stării morale în raport cu anii precedenți. //

p. 32 În Franța numărul acuzaților s-a ridicat în 1840 la 98 330, ceea ce înseamnă un acuzat la 348 de locuitori.

În Moldova în aceeași perioadă numărul acuzaților era de 192, ceea ce înseamnă un acuzat la 7 612 locuitori.

Mi-am continuat călătoria și am ajuns la Tecuci, unde am avut plăcerea să-l întâlnesc pe Jean Sturdza, tânărul meu prieten, de la care am primit mii de urări de sănătate. Acest tânăr și dezinteresat boier este astăzi prefectul districtului, ceea ce înseamnă că tot ceea ce poate face un astfel de funcționar se îndeplinește în fiecare zi cu modestie, dar împreună cu zelul cel mai onorabil.

Închisoarea actuală, prea mică și prost construită, va fi înlocuită de o construcție în care deținuții, puțini de altfel, vor fi cazați convenabil [...]

⁷ „Așa sunt organizate în toată Moldova, unde majoritatea caselor sunt din lemn, iar apelul la pompieri este foarte des”. (n. a)

⁸ Nicolae Suțu, *Notion statistique de la Moldovie*, Iași, 1849, p. 71–72.

După ce am părăsit acest orașel, care are prăvălii construite în stil oriental, am fost pe moșia respectabilei familii Sturdza. Acolo, în satul Tăcuta⁹ am avut ocazia, pentru că am stat până în 15 august, să studiez obiceiurile locuitorilor și pe cele ale robilor țigani, proprietatea stăpânilor din tată în fiu. Populația se împarte în trei categorii. // Țăranii, țiganii care stau în bordeie, țiganii, care nu vor cu nici un p. 33 preț, să-și abandoneze obiceiul de a locui în corturi [...] Ultimii, care au mulți copii, aparțin stăpânilor lor, care de bună-credință le dă lemn, materiale, terenuri pentru a-și construi locuințe simple, dar salubre...însă ei preferă să umble aproape goi. Preferă să locuiască pe pământ, sub un acoperiș care, pentru 6 sau 8 persoane nu valorează nici un florin, decât să încerce să amelioreze această situație mizeră, devenind ca acei țărani sau cel puțin ca țiganii care sunt pe jumătate sălbateci. Copii de amândouă sexele sunt adeseori fără lenjerie. Părinții lor poartă vestminte dezgustătoare, toți sunt fără pantaloni, fără încălțăminte și par să se complacă în cea mai mare mizerie și nuditate. Pentru robi, care pot la adăpostul nopții să plece // cu corturile, să se culce pe jos, având posibilitatea să călătorească sau să schimbe p. 34 locul, să respire noapte și zi aerul munților și pe cel al câmpiilor, să nu fie încătușați de responsabilitățile proprietății sau de necesitățile zilei de mâine, să lucreze de bine-de rău pentru proprietar, dar având certitudinea că vor primi hrană și câțiva bănuți, pe care să-i cheltuiască apoi pe băutură, toate acestea reprezintă o mare fericire pe care nimic din lume nu o poate înlocui. Un mare număr de țigani, după ce își termină treburile zilnice se duc, în secret și foarte adesea în timpul nopților, în satele învecinate, pentru a fura porci, oi, păsări, și în ciuda distanțelor mari parcurse, îi găsim în fiecare dimineață la locurile lor. Acești oameni nu fură în vecinătatea lor, nici de la stăpânii lor și totuși nici eventualitatea de a comite un asasinat pentru furturile lor, nu-i oprește [...]

Este imposibil să ai o idee despre starea de nepăsare a țăganilor față de sănătatea lor. Am văzut un om care avea o rană la picior și căruia doamna Sturdza¹⁰ i-a dat, după sfatul medicului o alifie, care l-ar fi putut ajuta, dar care trebuia întrebuințată zilnic // pentru a putea avea un rezultat pe măsură. Totuși omul nici p. 35 nu s-a interesat de această alifie și a trebuit ca însăși stăpâna sa să meargă în bordei pentru a i-o da. O tânără femeie avea mai multe răni la piept și alăpta un copil. Doamna Sturdza, o adevărată binefăcătoare, a avut grijă ca acest copil să fie hrănit și a dat mamei o alifie cu care s-ar fi putut vindeca. Dar pe această femeie nu a interesat-o [...]

Am asistat din întâmplare la înmormântarea unei bătrâne țigănci. Sicriul era din lemn lipit. Acoperământul lăsa să se vadă fața moartei, îmbrăcată potrivit, ceea ce în viață probabil nu i se întâmplase niciodată. Rudele, copii și vecinii înconjurau sicriul, preotul ortodox, un laic și doi copii cântau // și recitau rugăciunile morților. p. 36 O rudă ducea doi pui, alta a pus alături de coșciug o scândură, ce avea pe margini pâine și mere. Pe pieptul mortului se afla o icoană fără cadru, reprezentând-o pe Sfânta Fecioară. Fiecare dintre cei prezenți săruta respectuos icoana, o puneala locul ei și apoi îngenunchea. După o oră de rugăciuni în biserică, defuncta a fost

⁹ Tăcuta, com., jud. Vaslui.

¹⁰ Probabil Smaranda Sturdza, a doua soție a lui Mihail Sturdza.

dusă la groapă, care era deja pregătită, și acolo mai multe plânsete îl acompaniau pe preot, care a binecuvântat-o și a aruncat primul un bulgăre de pământ asupra ei, apoi s-au retras în liniște, iar groparii au acoperit groapa. Pâinea a fost distribuită celor prezenți, iar cei doi pui au fost dați preotului.

Există la Tăcuta un atelier de lăcătușărie, de tâmplărie, de rotărit, unde tinerii țigani pot învăța aceste meserii. Mulți fac progrese remarcabile.

Trebuie să recunoaștem că numeroșii robi, ce aparțin boierilor din Moldova nu sunt foarte doritori să-și dobândească libertatea, dar aceasta este rezultatul abrutizării în care trăiesc de mai multe secole. Nu înseamnă că trebuie să ignorăm motivele umanitare, care ne fac să dorim emanciparea lor progresivă, care ar fi profitabilă dacă prin educație și școală s-ar emancipa [...]

- p. 40 Tineretul moldovean este generos, milos, blând și inteligent, dar puțin studios. Cheltuiește mult, strălucește în teatre, la baluri, în saloane, vorbește despre averi, despre bani, laudă peste măsură capitala, este neprevăzător, merge mereu în trăsură, are haine după ultima modă, cai, amante, mese bogate, iată preocupările acestor tineri seniori. Dacă aurul cheltuit în afara țării de către familiile de prim rang ale Moldovei ar fi fost investit în țară pentru construirea de drumuri, de hoteluri,
- p. 41 de poște, dacă boierii ar plăti impozite ca // ceilalți cetățeni, dacă ar fi un exemplu de ordine, de economie și de bune moravuri, aş putea să spun că această interesantă și productivă țară ar deveni repede unul dintre cele mai înfloritoare state [...]

- Organizarea jandarmeriei și a poliției a primit îmbunătățiri vizibile. Același lucru s-a întâmplat și în relațiile dintre proprietari și țărani; vânzarea pâinii și a cărnii a fost supusă unor noi reguli, care au suprimat monopolul și astfel acestea au prețuri moderate; luminatul orașelor a fost îmbunătățit; compania de pompieri și-a dublat numărul soldaților; târgurile s-au înmulțit în orașe; consiliile comunale se îngrijesc de sănătatea locuitorilor și încearcă să stabilească un medic și o moașă în
- p. 42 fiecare județ. Serviciul poștelor și poșta de scrisori // au fost îmbunătățite la fel de mult. A fost organizată o bibliotecă, la fel și armata, herghelia, artileria care are un tun donat de Rusia și cinci de către Sublima Poartă, supravegherea liniei Dunării, șalupa canonică, echipamentul corpului jandarmilor, carantina de la Galați, tabăra de instrucție, toate acestea cunosc schimbări îmbucurătoare.

- Spitalul militar a fost creat în 1831 pentru 40 de paturi, 25 la Iași și 15 la Galați. Numărul paturilor a crescut apoi la 85. Astăzi există în cele două stabilimente 120 de paturi, putând servi în caz de nevoie 180 de bolnavi. Armamentul, reparația cazarmei și a spitalelor, construcția unui manej, creșterea numărului de soldați, măsuri necesare pentru ameliorarea stării sanitare a principatului, îmbunătățirea drumurilor, plantarea arborilor pe marginea drumurilor, îndreptarea ulițelor orașelor, pavarea principalelor ulițe din Galați și Iași, construcția de drumuri, denumirea străzilor și numerotarea caselor, ridicarea capelei palatului, o casă cumpărată din caseta principelui și donată orașului Botoșani pentru primărie,
- p. 43 construcția frumoasei cazărmi de la Copou, repararea celei din Galați, // a palatului administrativ din capitală, a tribunalului criminal și a casei administrative din Galați și Fălciu¹¹, sunt îmbunătățiri urgente, care dovedesc solitudinea guvernului

¹¹ Fălciu, com., jud. Vaslui.

și buna întrebuințare a impozitelor contribuabililor. Până la construirea în fiecare capitală de județ a unei închisori conform regulilor umanității, închisorile din Vaslui, Bârlad, Focșani, Bacău au făcut multe reparații. În mai multe localități au fost închiriate case pentru a fi transformate în închisori. Grădinile publice, fântânile au fost îmbunătățite. Educația publică, organizarea tribunalelor, în special a celui comercial de la Iași, au fost obiectul unor reforme serioase. Sunt preocupări pentru redactarea unui cod, a cărei necesitate se resimte [...]

Înainte de a relua descrierea călătoriei noastre, remarcăm cu sinceritate că p. 44 mănăstirile Moldovei, care posedă mai mult de un sfert din pământul arabil, ar trebui să plătească impozite proporționale cu averile lor imense [...]

Iași. Am vizitat în dimineața de 16 august, marele // spital, care este în p. 45 construcție, și cu plăcere am constatat împărțirea judicioasă a sălilor, destinate a avea de la 10 la 12 paturi, o excelentă dispunere, pentru aranjarea bolnavilor.

Am vizitat de asemenea frumoasa grădină de la Socola¹² ce a aparținut prințului Mihail Sturdza¹³, care a început să construiască un frumos palat, până când evenimentele, mai puternice decât diplomația și puterea, l-au răsturnat¹⁴.

Am văzut de asemenea frumoasa grădină, care se află nu departe de noua cazarmă. Seara m-am dus în tabăra militară, unde am ascultat o muzică foarte bună, cântată de regimentul cantonat în oraș. Corturile soldaților și cele ale ofițerilor, ținuta militară, dansurile naționale jucate de acești tineri soldați, fizionomia lor marțială, manierele politicoase ale colonelului și ale tuturor ofițerilor, care m-au însoțit peste tot în această mică, dar interesantă clădire militară, toate acestea sunt un motiv de satisfacție. Cavaleria, asemenea infanteriei moldovenești, nu este cu nimic mai prejos decât cea a unei țări civilizate.

În timp de pace această mică dar excelentă armată ajunge pentru menținerea ordinii în principat, dar în caz de invazie a Rusiei, // nu valorează nimic. p. 46 Conducerea din Moldova se izbește la fiecare pas de dificultăți. Dacă face ceva care este încuviințat de Poartă, Sankt Petersburgul se plânge și amenință. Dacă, dimpotrivă, place împăratului Nicolae¹⁵, Constantinopolul își exprimă nemulțumirea, astfel încât acest mic popor se află permanent între două pericole și permanente plângeri.

Slaba, dar curajoasa și interesantă armată a Moldovei, știind că sunt francez, m-a primit cu multă amabilitate și m-a înconjurat cu atâta bunăvoință, încât sufletul meu a început să sufere la gândul că într-o zi pământul nobil al Moldovei ar putea deveni o provincie oprimată a unui mare imperiu, a cărui autoritate apasă deja pe destinul acestui onest, curajos popor, atașat atât de mult naționalității sale [...]

Grădina publică pe care locuitorii o numesc Copou¹⁶ este foarte frumoasă, iar duminicile și în zilele de sărbătoare vedem că iese la plimbare înalta societate a Iașului. Numărul trăsurilor din acest oraș este destul de mare față de celelalte

¹² Socola, cartier din Iași.

¹³ Mihail Sturdza, (1795–1884), domn al Moldovei (1834–1849).

¹⁴ Se referă la revoluția de la 1848. Însă domnul Mihail Sturdza a părăsit scaunul Moldovei abia în 1849, după Convenția de la Balta Liman.

¹⁵ Nicolae I, țar al Rusiei (1825–1855).

¹⁶ Copou, cartier al Iașului, aflat pe dealul cu același nume.

p. 47 capitale, // având în vedere populația sa. Este un lux care a devenit o necesitate din cauza stării triste a drumurilor.

În 21 august am vizitat împreună cu prefectul poliției, pus la dispoziția mea de către ministerul de interne și de cel de justiție, închisoarea criminală, unde se află 49 de deținuți, cea mai mare parte purtând lanțuri și haine groase maro, ceea ce este foarte cald pentru acest anotimp. Se culcă toți pe paturi de campanie, acoperite numai de saltele de paie. Curățenia pantalonilor și a cămășilor lasă de dorit. Acești nenorociți s-au aruncat la picioarele mele, mi-au sărutat mâna și hainele cu respect, făcându-și apoi semnul crucii. Cei mai mulți sunt criminali periculoși, dar aceasta nu este o scuză pentru întârzierea proceselor. Acești nenorociți așteaptă 6, 12, 18 luni sau chiar doi ani până la judecată [...]

Înfirmeria, numărând puțini bolnavi era curată, paturile convenabile, iar îngrijirile medicale cele care trebuiau să fie.

p. 48 *În* leșind am remarcat un om cu o față crudă, negricioasă, și care părea că se teme // de apropierea mea. Era îmbrăcat în roșu. Mi s-a spus că este călăul orașului [...] El primește de la stat suma de 60 de piaștri, are o cameră, lemne, lumină, iar zilnic i se dă o oca de pâine, o litră de carne de porc și opt parale pentru legume și ulei. Aceasta este rația pentru toți prizonierii valizi, dar cei bolnavi sunt supuși unui

p. 49 regim prescris de medic [...] // Am văzut, cu mare părere de rău, cu ocazia vizitei mele, un băiat de 11 ani, care deja fusese prins de trei ori pentru furt și era considerat printre cei mai mari criminali. L-am recomandat ministrului de interne și

p. 50 a doua zi după vizita mea a fost transferat pentru a fi salvat, // dacă era posibil, într-un așezământ religios, unde urma să primească lecții de morală și exemple bune.

Închisoarea jandarmeriei are 47 de deținuți, bărbați, femei, copii, soldați, vagabonzi, hoți, toți împreună puși în niște săli mici, la parter, unde se culcă pe paturi și saltele de paie. Curățenia, hainele, împărțirea lor lasă de dorit și sunt necesare reforme imediate [...]

Sâmbăta, 22 august am vizitat împreună cu președintele tribunalului, domnul Mihail Cerchez, care îl înlocuia în funcție pe prefect, marele spital despre care am vorbit deja, iar excelentul medic-șef m-a însoțit și mi-a dat cu amabilitate toate informațiile necesare pentru a fi pe deplin lămurit asupra regimului sanitar, a alimentației, a curățeniei. Trebuie să elogiez toată această organizare și în special pe medici. Saloanele spitalului nu au decât 10–12 paturi, ceea ce permite o

p. 51 împărțire bună a bolnavilor. Regret numai că am găsit secția de boli venerice // supraaglomerată, mai ales că am văzut o mamă alăptându-și copilul. Trebuie ca în astfel de cazuri, copii să fie dați la doici, pentru că în caz contrar se pot îmbolnăvi. Trebuie să li se dea să bea cu biberonul, lapte de vacă. Recomand de asemenea poliției să urmărească cu strânsnicie femeile de moravuri ușoare. Îmbunătățirile și noile clădiri, care se ridică în prezent, completează în mod fericit situația acestei case a săracilor, care este atât de bine dotată. M-am dus apoi la cele două mici spitale militare, unde se află mai mult de o sută de bolnavi, cifră destul de mare, având în vedere mica garnizoană. Unul dintre aceste spitale este ocupat numai de bolnavii de boli venerice, care sunt în număr de 40. Paturile, serviciul medical, curățenia, aerisirea, hrana, pâinea, lenjeria toate acestea merită toată admirația mea.

Am vizitat apoi spitalul israelit, care nu este foarte rău, dacă ar fi mai aerisit, iar saloanele mai curate. Este regretabil că cei mici, atât în spitalul mare, cât și în ultimul, nu sunt separați de adulți. Femeile și bărbații sunt așezați prea aproape unii de alții. M-am dus la mănăstirea care avea în îngrijire alienații, astăzi în număr de 12 și nu pot să nu blamez abandonul // în care sunt lăsați. Cei mai mulți se află în p. 52 curte la soare, fără nici o supraveghere, alții se găsesc în micile celule de la parter foarte umede, doi sau trei locuiesc la etajul acestei mici și triste închisori. Sunt asigurat că toți călugării se roagă pentru sănătatea celor închiși aici. Este un zel admirabil, dar care nu poate înlocui asistența medicală și igiena în care ar trebui ținută acești nenorociți [...]

Am vizitat, de asemenea, închisoarea prefecturii care este și mai rea, cât despre împărțirea deținuților, am vorbit mai sus. Femeile se găsesc împreună cu bărbații și dorm pe jos. Mai mulți copii se află printre adulți. Nenorociții acuzați de furt așteaptă un an sau doi pentru a fi achitați sau pedepsiți [...]

Iată câți deținuți se aflau în închisoarea principală în ziua vizitei mele:

p. 53

Lista deținuților aflați în închisoarea centrală:

20 de deținuți aparțineau acestei închisori. Dintre aceștia: 12 așteptau sentința divanului domnesc; 2 așteptau rezultatul unei a doua anchete, iar procedura inițială nu era încheiată; 6 erau în situația în care așteptau să li se aplice pedeapsa.

14 deținuți aparțineau celei de-a doua secții a districtului din Iași. Dintre aceștia: 2 aparțineau departamentului armatei; 2 aparțineau prefecturii, dar erau ținuti aici pentru mai multă siguranță; 3 prizonieri erau deja condamnați; 1 deținut aparținea prefecturii și era pus la infirmerie; 2 deținuți aparțineau agiei și erau la infirmerie; 4 deținuți erau condamnați la muncă forțată, se aflau la infirmerie; 1 călău. În total 49 de persoane.

Am vizitat, de asemenea, academia, biblioteca și școala de arte și meserii și nu pot lăuda îndeajuns pe aceasta din urmă, unde munca, activitatea, inteligența și moralitatea // se reuniau pentru a forma pe tinerii meșteșugari [...]

p. 54

Nu există instituții pentru adăpostirea copiilor găsiți, a orbilor, a surdo-mușilor din Moldova. Aceasta reprezintă totuși o necesitate pentru o țară civilizată.

Am vizitat, de asemenea, mai multe biserici bogat ornamentate și cu picturi vechi interesante [...]

Instituții filantropice¹⁷

Singurele instituții filantropice pe care le are Moldova sunt spitalele.

Primul spital, fondat la Iași și dotat de prințul Constantin Mihail Racoviță, este cel de la Sfântul Spiridon, care a împrumutat numele de la biserica pe lângă care este construit. El datează din anul 1757. Venitul său este de 777 223 // piaștri sau 259 074 franci datorăți donațiilor particulare, fie în terenuri, fie în bani. p. 55 Donațiile cresc în fiecare zi. Administrația este încredințată unei comisii compusă

¹⁷ Notă scrisă de consulul francez la Iași.

din trei membri numiți de către guvern, care nu se amestecă în nici o altă problemă. El are 196 de paturi astfel împărțite:

75 pentru chirurgie,

40 pentru sifilitici,

81 pentru alte boli.

Un medic-șef, un chirurg-șef, un chirurg secund și doi medici obișnuiți sunt arondați acestui spital. Chirurgului-șef nu i se dă locuință, însă i se acordă o leafă de 5 000 franci. Chirurgul secund primește împreună cu locuința 5 000 de piaștri, adică 1 668 franci. Medicii primesc 10 000 piaștrii. Medicamentele sunt furnizate prin învoială de către unul din farmaciștii orașului, situație care atrage abuzuri de toate felurile, căreia bolnavii le cad victimă.

p. 56 Astăzi este alăturat vechiului spital un nou corp de clădire, care va număra 124 de paturi. Astfel numărul total de paturi va fi de 320. Este de neconceput că nu a fost ales de la început pentru un astfel de așezământ un loc mai potrivit decât cel de astăzi, situat // în centrul orașului, într-unul din cartierele nesănătoase și populate. Un bogat boier, Dimitrie Pașcanu a început să construiască într-unul din cartierele Iașului, într-un loc foarte potrivit, un nou spital destinat să aibă 60 de paturi. Serviciul medical va fi asigurat de un chirurg-șef și de un medic, pe banii săi și în urma unei donații.

Iașul are încă un spital militar de 120 de paturi. Acesta are un medic-șef, un chirurg și două ajutoare. Farmacia se află chiar în spital.

În toată Moldova există numai o singură casă de nebuni, care nu sunt supuși unui tratament regulat și rațional. Sunt conduși la o mănăstire, numită Golia¹⁸, situată în Iași, chiar în centrul orașului unde sunt lăsați pe mâinile preoților care îi țin închiși în celule înguste și nesănătoase și se mărginesc, ca remediu, în a le citi rugăciuni și a-i exorciza, iar cei mai violenți sunt supuși unor tratamente mai dure. Numai intervenția familiilor sau cea a unui medic poate opri acest tratament și atunci preoții nu privesc cu ochi buni acest amestec în treburile lor [...]

p. 57 Independent de spitalele pe care le deține, Iașul este împărțit în șase cartiere, în fiecare dintre acestea fiind numit și plătit un medic de către guvern. Acesta are datoria de a vizita săracii și de a-i îngriji fără a le cere plată. Rețetele sale cu antetul „pro pauperes” sunt prezentate farmaciștului din același cartier, de la care primesc medicamentele gratis. În schimb farmaciștii nu plătesc impozite pe substanțele folosite din străinătate. Onorariul fiecărui medic de cartier este de 5 548 de piaștri, adică în jur de 1 852 de franci.

Evreii, care compun jumătate din populația Iașului, au, de asemenea, un spital deservit de un medic și un chirurg. El nu are decât 40 de paturi. În sfârșit o moașă pentru săraci este alipită fiecărui cartier. Ea are de la guvern 3000 piaștri, adică în jur de 1 000 de franci [...]

p. 58 Un spital de 40 de paturi la Roman, fondat în 1787. Venitul său este de 180 639 de piaștri, adică 60 213 franci. // Un spital de 40 de paturi la Botoșani, fondat în 1838. Venitul său este de 24 700 piaștri, adică de 8 234 franci.

¹⁸ Mănăstire din Iași, ctitorie a marelui logofăt Ioan Golia din secolul al XVI-lea.

Un spital de 24 de paturi la Bârlad, fondat în 1838. Venitul său este de 10 000 piaștri, adică de 3 333 franci.

Un spital de 40 de paturi la Galați, fondat în 1840. Venitul său este de 5 760 de piaștri, adică de 1 920 de franci. Galați mai are un spital militar și unul evreiesc.

Un spital de 24 de paturi la Focșani, fondat în 1843. Venitul său este de 17 549 de piaștri, adică de 5 851 de franci.

Un spital la Ocna. Venitul său este de 26 366 piaștri, adică de 8 890 franci.

Un spital la Neamț, întreținut de mănăstirea de călugări din oraș.

Numai șapte din cele treisprezece districte câte are Moldova au singure câte un spital, un medic, plătit de guvern există și în celelalte districte pentru a îngriji bolnavii. Medicul primește pentru slujba sa 5 548 de piaștri, adică 1 852 de franci. Acolo unde există un spital, același medic este însărcinat cu îngrijirea bolnavilor din district și primește pentru aceasta în plus încă 3 000 de piaștri, adică 1 000 de franci. O moașă este plătită de la guvern pentru fiecare district cu 3 000 de piaștri. //

Diferența care există între veniturile diferitelor spitale din principat, diferență p. 59 care variază de la 5 760 de piaștri până la 180 639 de piaștri pentru același număr de paturi <în cazul> spitalelor din Galați și Roman, provine numai din diferența donațiilor particulare făcute de către unii și alții. Sfântul Spiridon, care are conducerea tuturor spitalelor, încearcă să suplimenteze veniturile acelor care au donații mai mici.

Moldova nu posedă încă nici un stabiliment filantropic. Astfel sălile azilelor, așezămintele pentru copii găsiți, casele săracilor, ospiciile pentru incurabili, pentru bătrâni sunt aici necunoscute [...]

Învățământul public

Nu cred că există țări în Europa unde învățământul să fie atât de puțin răspândit ca în Moldova [...] // Totuși în Iași se află, sub numele pompos de p. 60 Academie¹⁹, un colegiu fondat acum 20 de ani de către prințul Mihail Sturdza. El are o școală elementară, împărțită în patru clase și o școală secundară, numită gimnaziu. Acestui colegiu i s-a alăturat în 1848 o școală stabilită în biserica Trei Ierarhi²⁰ din Iași, ale cărei clădiri au servit atunci drept spital trupelor de ocupație rusești. Astăzi numărul elevilor, care frecventează colegiul este de numai 3 000. Este adevărat că în cartiere se găsesc alte patru școli primare, care au împreună 168 de elevi. În sfârșit, Iașul are încă o școală de fete cu 146 de eleve, dintre care 44 în regim de pensionat, întreținute pe diferite sume de către stat, o școală de arte și meserii, o școală militară cu 50 de elevi, o școală armeană, un seminar.

Conform regulamentului, care a fost publicat de ministerul învățământului public, principatul ar trebui să mai aibă încă două colegii. Fiecare district are numai

¹⁹ Academia Mihăileană, prima instituție de învățământ superior din Moldova, înființată de domnitorul Mihail Sturdza în 1835.

²⁰ Biserica mănăstirii Trei Ierarhi din Iași a fost sfințită în 1639.

câte o școală, unde se adună numai un mic număr de elevi. Iată tabloul pe care ministrul educației mi l-a dat:

- p. 61 Dorohoi – 1 școală – 33 elevi – 1 profesor
Botoșani – 1 școală – 40 elevi – 1 profesor //
Roman²¹ – 1 școală – 51 elevi – 1 profesor
Bacău²² – 1 școală – 20 elevi – 1 profesor

Piatra²³ – 1 școală – 31 elevi – 1 profesor
Fălticeni²⁴ – 1 școală – 36 elevi – 1 profesor
Huși²⁵ – 1 școală – 60 elevi – 1 profesor
Vaslui²⁶ – 1 școală – 47 elevi – 1 profesor
Tecuci²⁷ – 1 școală – 37 elevi – 1 profesor
Bârlad – 1 școală – 21 elevi – 1 profesor
Focșani²⁸ – 1 școală – 22 elevi – 1 profesor
Galați²⁹ – 1 școală – 45 elevi – 1 profesor

Toate aceste școli sunt elementare. Ele au, inclusiv cele din Iași și colegiul, un total de câteva sute de elevi, la o populație care depășește un milion de suflete. Trebuie totuși spus că aceste școli publice nu sunt singurele școli din Moldova. Școlile particulare, ținute în cea mai mare parte de profesori francezi, există în număr mare la Iași și în principalele orașe. Numai în Iași sunt 12 pensionate, șase de băieți și șase de fete. Primele au în jur de 104 elevi, cele de fete în jur de 92. În districte sunt numai 17 pensionate, al căror număr de elevi este de aproximativ 200. În sfârșit, un număr de familii, mai ales în ultimii ani, și-au educat copii acasă cu

p. 62 institutori // și guvernante, care sunt în majoritate francezi. Franceza a devenit aici limba tuturor persoanelor care au primit o oarecare educație, și nu numai în școlile particulare, dar și în cea mai mare parte a școlilor publice, învățământul se face nu numai în română, dar și în franceză. Venitul școlilor publice în principat se ridică la 200 000 piaștri, adică în jur de 70 000 de franci, provenind de la trei sate ce aparțin în întregime acestor școli și în plus o cotă de 10% din salariile funcționarilor statului [...]

Școala secundară din Iași sau gimnaziul are 14 profesori, al căror salariu variază între 4 000 și 9 000 de piaștri, iar în total au 72 093 piaștri.

- Școala primară are trei profesori și un suplinitor. Salariile lor se ridică la 13 000 piaștri. Școala de fete are patru profesoare și patru suplinitoare, ale căror lefuri se ridică la 17 500 piaștri pentru primii și 7 400 pentru suplinitori.
- p. 63 Cheltuielile pentru cei 44 de elevi interni // sunt de 20 000 piaștri. Școala de arte și meserii primește de la stat o subvenție de 36 500 piaștri. În sfârșit, salariile

²¹ *Romanne*, oraș, jud. Neamț.

²² *Bakaou*.

²³ *Piotra*, oraș, jud. Neamț.

²⁴ *Toltitcheni*, oraș, jud. Suceava.

²⁵ *Houche*, oraș jud. Iași.

²⁶ *Wasloni*.

²⁷ *Tecouteh*.

²⁸ *Fokchani*.

²⁹ *Galatz*.

profesorilor din școlile din districte este de 4 000 de piaștri, celor ale suplinitorilor de 1 000³⁰. Pentru a completa aceste informații cred că este bine să prezint notele pe care dr. Russ a vrut să mi le dea, despre marele spital din Iași.

Tablou al bolnavilor care se găsesc din 11 la 23 august în spital

Distribuția bolnavilor	Nr. lor la 11 august	Intrați	Însănătoșiți	Morți	Rămași pentru a fi tratați
Secția medicală	51	2	2		51
Secția chirurgie	76	1	1		76
Bolnavi sifilis	51				51
Secția intrări	17				17

Operațiile chirurgicale executate anual ating cifrele de 60–80, // cele mai p. 64 puțin importante sunt de 180–200. În acest număr este cuprins și o parte considerabilă furnizată de secția de amputări, împreună cu cea de chirurgie.

Tablou al bolnavilor operați, care se găsesc în secția de chirurgie de la 11 la 23 august

Felul bolilor	Operații	Femei	Bărbați
Abcese mari	oncotomie		1
Cataracte	Depresie și disciziune		3
Contractia mușchiului	Miotomie	1	1
Carcinom benign	Extirpare		1
Carcinom penis	amputare		1
Fongus medular	Amputare de femur		1
Litiază	Cistotomie		1
Teratom ³¹ parotidă	Extirpare		1
Neoliziz ³² tibie	Rezecție tibie		1
Sinechia anterior	frizodializă	1	

În total erau 11 bărbați și 2 femei.

Spitalul central Sfântul Spiridon din Iași

p. 65

Edificiul în întregime nou are în prezent 21 de camere pentru 195 de bolnavi. În câteva luni acest număr va crește cu 15 camere și 130 de bolnavi. Întregul edificiu ar trebui să conțină 60 de paturi.

Secțiile de bolnavi sunt încă incomplete. Iată tabelul lor:

- Secția pentru boli interne – 51 de paturi
- Secția pentru boli externe – 76 de paturi
- Secția pentru bolnavi de sifilis – 51 de paturi
- Secția pentru primirea bolnavilor – 17 paturi

³⁰ „Deși nota extrasă din cartea prințului Suțu conține unele detalii, iar cea dată de dl. consul al Franței altele, eu nu am vrut să intervin, pentru a permite cititorului să le compare” (n.a.).

³¹ Steatom.

³² Neurosis.

Paturile ocupate în întregime sunt departe de a fi suficiente. Bolnavii depășesc de șase ori numărul paturilor. Secția de boli externe cuprinde bolnavii care suferă de ochi, cei care trebuie operați și femeile. Fiecărei secții îi este arondat un medic și un asistent.

Ei răspund în fața Epitropiei de activitatea lor. În tratarea bolilor autoritatea lor este absolută, pentru a obține astfel cele mai mari succese.

p. 66 Bolnavii cei mai mulți din această lună sunt cei care suferă de bilă, de gastrită, cifoze, febră intermitentă, diaree, dezinterie, // reumatisme cronice. În secția de chirurgie se găsesc toate speciile de cangrene și de abcese cronice la picioare, cu 13 operați.

*Tablou general cu bolnavii tratați la spitalul Sfântul Spiridon
<De la> 1 ianuarie 1850 la 1 ianuarie 1851*

Împărțire	Bolnavi primiți în anul 1849	Bolnavi primiți în anul 1850	Total bolnavi primiți	Bolnavi ieșiți, sănătoși	Bolnavi care au murit	Rămași în tratament
Secția de intrări	18	217	235	153	65	17
Secția medicală	51	1015	1066	973	42	51
Secția de chirurgie	51	416	467	366	50	75
Secția de operații	17	273	290	243	23	
Sifilitici	41	498	539	478	10	51
Total	178	2419	2597	2213	190	194

p. 67

Bolnavi pe sexe

Bărbați.....	1326
Femei.....	1217
Total.....	2533

Bolnavi împărțiți după religie

Religia	Bărbați	Femei
Ortodocși ³³	1 109	1 136
Catolici uniți	20	2
Catolici	137	122
Luterani ³⁴	33	4
Calvini ³⁵	10	1
Arieni	6	1
Anglicani	1	
Mahomedani	3	
Evrei	7	5

³³ Greci catolici neuniți.

³⁴ Confesiunea de la Augsburg.

³⁵ Confesiunea helvetică.

Bolnavi după vârstă

Vârstă	Bărbați	Femei
Mai mici de 10 ani	19	39
De la 10 la 20	169	212
De la 20 la 30	466	408
De la 40 la 50	215	225
De la 50 la 60	60	55
De la 60 la 70	52	55
De la 70 la 80	20	7
De la 80 la 100	5	2
Total	1326	1271

p. 68

Bolnavi împărțiți după naționalitate

Naționalitate	Bărbați	Femei
moldoveni	878	935
polonezi	94	91
germani	43	36
unguri	27	9
greci	28	8
ruteni	18	15
maloruteni	20	4
sârbi	7	3
bulgari	14	
alsacieni	2	2
armeni	5	3
bavarezi	1	
boemieni	3	3
westfalieni	1	
würtemberghezi	2	1
englezi	1	
prusieni	17	1
croați	3	
francezi	2	
italieni	2	
elvețieni	4	
moravi	2	
saxoni	1	
silezieni	2	
slavoni	6	
otomani	3	
evrei	11	10
țigani	129	150
Total	1 326	1 271

p. 69

Morți în urma îmbolnăvirilor

Bărbați.....	17
Femei.....	21
Total.....	38

Morți în urma bolilor următoare

Boli	Bărbați	Femei
Ftizie pulmonară, tuberculoză, laringite	33	11
Apoplexie	4	2
Hidropizie universală. Anasarcă, ascită	30	24
Febră nervoasă, tifos	40	13
Contuzii, comoții cerebrale, dorsale și vertebrale	5	2
Diagnostic necunoscut	14	12
Total	126	64

p. 70

Tabelul de mai sus arată activitatea spitalului central. Împărțirea în diferite secțiuni nu a avut de suferit, în afara unirii secției de operații cu cea de chirurgie [...]

Epitropia a fondat în acest an o bibliotecă particulară pentru spital, un cabinet de instrumente de chirurgie și de bandaje, ca un depozit pentru toate spitalele din Moldova și un altul pentru preparatele anatomico-chirurgicale care contribuie la o dezvoltare mai rapidă a acestui stabiliment.

Secțiile anatomo-patologice vor fi, la libera voință a fiecărui medic, sub conducerea primarului secției de chirurgie, măsură împotriva căreia au luptat multă vreme prejudecățile populare.

p. 71

Notă asupra garnizoanei și a spitalului din Iași

Armata moldoveană are în garnizoana din Iași 1 323 de soldați, adică:

Grenadierii.....	212
Infanterie ușoară.....	824
Cavalerie.....	192
Artilerie.....	70
Muzicieni.....	25

Cea mai mare parte este așezată pe o înălțime numită Copou, aproape de oraș. Spitalul militar are două diviziuni: cel propriu-zis și cel provizoriu, împreună cu 224 de paturi, cu propria sa farmacie. Un medic șef, unul de batalion, un chirurg de batalion, și un farmacist formează personalul.

Spitalul mare are o așezare plăcută, are 172 de paturi și este destinat bolilor interne. Cel de al doilea numără 52 de paturi, destinat fiind bolilor externe și sifilisului. Acesta din urmă nu corespunde deloc scopului său și este provizoriu, totuși destul de bine organizat.

Tabelul din 11 august 1851 indică numărul bolnavilor aflați în tratament în cele două spitale: //

Bolnavi după rang	Prezenți la 11 august	Intrați	Vindecați	Morți	Rămași
subofițeri	7	1			8
muzicieni	2				2
soldați	102	4	11		95
servitori	4	1			5
Total	115	6	11		110

Caracterul dominant al bolilor nu este grav, totuși spitalele sunt pline mereu. Bolile uzuale sunt: gastrite, biliare, tifos, din timp în timp slabe febre intermitente de toamnă, deseori amestecate cu semne de tifos. Numărul dezinteriilor este în scădere, la sifilitici abcese sunt dominante.

Numărul bolilor este de obicei mai mare la recruți, iar în acest an numărul acestora a fost mare. Acești recruți obișnuiți cu muncile lor agricole, nu se obișnuiesc decât foarte greu cu disciplina, ceea ce explică disproporția între boli și numărul total al bărbaților. // Tabelul următor indică numărul bolnavilor din anul în curs. p. 73

Bolnavii după rang	Rămași din anul 1849	Intrați în 1850	Vindecați	Morți	Restanți pentru anul 1851
ofițeri		1			1
subofițeri	1	154	150	2	3
muzicieni	3	168	167	4	
soldați	54	2655	2533	63	113
servitori	2	107	101	2	6
Total	60	3085	2951	71	123

Note despre organizarea Școlii de arte și de meserii

Școala de arte și de meserii a fost dată în antrepriză unui particular în 1847, spătarul Grigore Căliman.

Municipalitățile din districte sunt obligate să trimită la această școală un număr de 65 de elevi, luați din familiile indigene.

Un elev învață meserie în patru ani, ca ucenic. În anul cinci, obține titlul de meșter, lucrează în profitul antreprenorului, care, în schimb, trebuie // să-l țină în p. 74 acest ultim an, iar la sfârșitul său să-i dea pe gratis toate instrumentele pentru meseria sa.

La ieșirea din institut, elevul se întoarce în satul său natal unde are atelier.

Școala de arte și meserii are șapte ateliere, adică: strungari, tâmplari, dulgheri, fierari, lăcătuși, dogari, tapițeri, vopsitori de trăsuri și de alte obiecte.

Elevii învață să citească și să scrie, religie, aritmetică și desenul tehnic.

Toți elevii sunt cazați la institut, li se dă hrană, haine, lenjerie și tot ce este necesar traiului.

Fiecare atelier este sub conducerea unui maestru, care îi învață pe elevi meserie.

Începând cu anul 1847, institutul a produs 7 maiștri, dintre elevii care s-au stabilit în diferite orașe ale principatului.

În urma examenului din acest semestru, 35 de elevi vor fi numiți maiștri.

Guvernul plătește antreprenorului pentru întreținerea acestor elevi o mie de ducăți anual.

În 3 septembrie am fost la domnitorul Moldovei³⁶ în audiență și am vorbit timp de două ore despre // închisori, spitale, robi, despre legile pentru evrei. Am p. 75 avut satisfacția de a o găsi pe Alțeta Sa foarte dispusă la opiniile mele umanitare,

³⁶ Grigore Alexandru Ghica (1807–1857), domn al Moldovei (1849–1856).

care fac obiectul activității mele. Detaliile pe care i le-am dat, despre ferma model din Belgrad, l-au interesat foarte mult și se pare că s-a decis să se inspire din acest model [...]

p. 76 Binefacerile și generozitatea domnitorului l-au făcut să doneze casa părintească și o dotă de 120 000 franci pentru a fonda la Iași un spital-maternitate la care va fi adăugată o școală pentru moașe. Aceasta din urmă // va fi foarte utilă, în special pentru sate, pentru că adesea femeile mor la naștere, din cauza lipsei unei persoane calificate care să le ajute. Copiii abandonați vor găsi acolo un azil [...]

În ziua de 7 <septembrie>, împreună cu, colonelul Totti, pe care domnitorul l-a însărcinat să mă conducă, am vizitat școala de fete, al cărei director mi-a dat nota de mai jos, pe care o redau în întregime.

p. 77 Școala de fete, după noua organizare din 1850, are 50 de eleve interne, de religie ortodoxă, pe cheltuiala statului, 200 de eleve externe de toate naționalitățile și de toate religiile. Instrucția se face în limba țării, iar materiile de studiu sunt: cititul, scrisul, rugăciunile, aritmetica elementară, religia ortodoxă, morala, istoria universală, geografia, gramatica, istoria naturală, fizica elementară, muzica vocală, // desenul (flori și peisagii), lucru manual, limba franceză se învață în anii terminali, ca o limbă ce completează educația.

Educația elevelor se face pe parcursul a cinci ani.

Personalul este următorul: 6 profesori, 2 profesoare și 2 suplinitoare. Direcția este încredințată unui director moldovean, care este însărcinat cu conducerea și inspecția orelor. Una dintre profesoare este însărcinată cu supravegherea bunului trai al elevelor.

Tot personalul este plătit din casieria școlii. Fiecare angajat poate fi plătit în plus dacă rămâne mai mult timp aici [...]

Am vizitat palatul unde locuiește domnitorul și unde se găsesc tribunalele și birourile mai multor miniștri.

p. 78 În ziua de <8 septembrie> am asistat împreună cu consulul Franței la manevrele pe care domnitorul a vrut să le comande, pentru a-mi demonstra // gradul de instruire militară a garnizoanei orașului. Ținuta, uniforme, precizia exercițiilor executate, muzica, escadronul de lăncieri, totul, într-un cuvânt este demn de felicitări [...]

Am părăsit Iași în ziua de 13 septembrie, după ce am făcut o vizită ministrului de interne și mai multor funcționari.

p. 79 *Roman. 13 septembrie.* Sosind la prefectură, // am vizitat imediat orașul împreună cu domnul Collin.

Spitalul, care este așezat foarte bine, este curat, organizat, iar îngrijirile medicale deosebite. Are 48 de bolnavi.

Închisoarea are astăzi 20 de deținuți, dintre care și un călugăr acuzat de furt și asasinat [...] Închisoarea nu este foarte rea, dar nu este foarte bine împărțită. Sunt așezați împreună marii criminali cu vagabonzii de toate vârstele. Cu puțină cheltuială se mai poate construi o cameră, unde pot fi așezați deținuții cu delict

p. 80

grave. În rest, ceilalți deținuți ar fi mulțumiți, dacă ar avea // cămăși și câteva haine. Aș dori, de asemenea, ca procesele să se termine mai repede.

Elevii din școlile de băieți, în jur de 150, fac progrese satisfăcătoare. Regret că în Roman nu există o școală gratuită pentru fete. Voi recomanda domnitorului construirea uneia.

Bacău. 14 septembrie. Autoritățile m-au condus la școala gratuită de băieți, care are 100 de elevi. Progresele sunt satisfăcătoare. Ca și în Roman, nu există o școală gratuită pentru fete.

Am fost să vizitez închisoarea, unde se găsesc 33 de deținuți, dintre care și o femeie cu soțul ei acuzați de omor. Cea mai mare parte a deținuților așteaptă 6, 8, 10 luni, 1 an, 2 ani pentru a fi judecați. Acolo sunt așezați în patru mici camere cei vinovați de asasinate, de furturi, sau de delict simple. Vizitele femeilor în interiorul închisorii ar fi bine să fie îngădite. Aș sugera mai degrabă un vorbitor. Folosirea lanțurilor // este frecventă și sunt prea grele și prea înguste pentru picioarele deținuților [...] Prefectul, care este conștiincios, își dă toată silința pentru a diminua numărul criminalilor din județul său. Și-a propus să construiască o nouă închisoare și a examinat împreună cu domnul Colin planurile acesteia [...] Jandarmeria, astăzi destul de prost așezată, va avea o cazarmă nouă lângă închisoare. Am cerut și am obținut achitarea unui țigan, care era deținut pentru că ajutase la evadarea unuia dintre camarazii săi [...]

Am vizitat înainte de a pleca școala evreiască, unde o mulțime de persoane m-au primit cu respect. M-au condus la sinagogă, care este veche și în starea cea mai proastă. Mi-au spus că nu le este îngăduit să o repare, sub pretextul că biserica ortodoxă, care se află nu departe de ea, ar fi stânjenită de cântecele evreilor [...]

Am plecat *duminică, 15 septembrie*, la moșia domnului Aslan, ai cărui fii îi cunoșteam de la Berlin. Am fost primit cu cea mai mare amabilitate.

Luni, *16 septembrie*, am fost la minele de sare, la Ocna³⁷, unde am găsit autoritățile care mă așteptau. Am vizitat la început clădirea noului spital, care era foarte potrivită. Guvernul este pe cale de a cumpăra o casă spațioasă pentru a înființa o școală gratuită [...] // Ne-am dus apoi la saline unde sunt închiși 43 de nenorociți, care urcau doi câte doi din acest adăpost îngrozitor. Cele mai oribile suferințe erau exprimate prin mizerie, prin nuditate, pentru că nu aveau alte haine decât niște zdrențe negre. Paloarea acestor chipuri, ochii înfundați în orbite, care nu mai sunt obișnuiți cu lumina zilei, lungimea părului și a bărbii sunt trăsăturile acestor deținuți [...] // Galeriile acestei saline sunt de aproape 200 de metri, iar puțul prin care coboară acești amărăți poate avea 12 picioare lățime. Două funii mari, trase de trei cai, ajută la urcarea blocurilor mari de sare și tot cu ajutorul acestor funii sunt coborâți oamenii condamnați să trăiască în aceste locuri.

După ce au ieșit la lumina soarelui 35 de deținuți, 8 dintre ei au rămas în salină, pentru că nu aveau putere să se țină de funii pentru a ieși. Am insistat ca și cei opt să fie scoși afară pentru a vedea starea în care sunt [...] // Niciodată nenorocirea umană nu s-a prezentat în ochii mei sub un aspect atât de complet al

p. 86

³⁷ Târgu Ocna, oraș jud. Bacău.

deznădejdie morale și al slăbiciunii fizice [...] // Astfel, profitând de permisiunea binefăcătoare a domnitorului Moldovei, am obținut imediat ca o cameră a cazarmii să fie pusă la dispoziția imediată a celor opt bolnavi, care au fost transportați acolo. Toți cei de față au aplaudat inițiativa mea.

A doua zi m-am dus la cazarmă pentru a-mi vedea protejații și datorită curățeniei noii locuințe, aerului cald și luminii zilei, aceștia aveau un aspect mai puțin trist, mai puțin lamentabil [...] //

p. 89 După ce am cunoscut starea prezentă a minelor de la Ocna, ne-am consolat la auzul veștii că domnitorul Moldovei va propune în prima adunare națională o lege care abolește această pedeapsă crudă. Sper că atunci va fi posibilă crearea unei colonii agricole și industriale pentru deținuții celor condamnați pe termene lungi.

După ce am fost invitat de domnitorul Ghica, am ales împreună cu domnul Collin planul unei noi închisori pentru a fi construită la Ocna, aceasta rămânând deja în istoria acestei țări [...]

p. 90 *Tecuci. 18 septembrie.* Am revenit în acest oraș și am vizitat vechea închisoare, care din fericire este evacuată. Ea se compune dintr-un parter și dintr-un subteran oribil, unde sunt puși deținuții noaptea pentru a dormi [...]

Casa închiriată pentru închisoarea provizorie este destul de îngrijită, dar femeile mai sunt încă puse alături de bărbați, și am cerut și obținut de la tânărul prefect, prietenul meu Sturza, să facă o închisoare alături pentru a-i pune separat în viitor. Avea 40 de deținuți, printre care o femeie. Procesele din Tecuci, asemenea celor din alte districte au o durată mare. Lipsește acestei închisori puțină lenjerie, pentru a le permite deținuților ca măcar o dată pe săptămână să-și schimbe cămășile. Trebuie organizate spălătorii lângă fiecare închisoare. Am vizitat, de asemenea, școala de băieți, care are 47 de elevi. Stadiul lor de pregătire este acceptabil. Regret că fetele nu pot învăța din lipsa unei școli, lucru pe care deja l-am menționat. Am vizitat pompierii, tribunalul și cazarma jandarmeriei. În

p. 91 viitorul plan de construcție al orașului va fi amplasată și o închisoare [...] // Am ajuns la Galați în ziua de 20 septembrie, la orele 4, și am decis să plec în aceeași seară spre București.

București. 22 septembrie seara. Am scris imediat după sosirea mea domnitorului³⁸, căruia prințul Moldovei m-a recomandat, și chiar în aceeași seară Alteța Sa mi-a răspuns că mă poate primi a doua zi la amiază.

În *23 septembrie* m-am prezentat la reședința domnitorului, care m-a primit cu multă bunăvoință, vorbindu-mi aproape o oră despre dorința de a îmbunătăți soarta deținuților, de a perfecționa spitalele și de a înmulți școlile. Alteța Sa i-a chemat pe colonelul Voinescu și pe domnul Poenaru³⁹, pentru a mă conduce în toate instituțiile pe care doream să le vizitez [...]

p. 92 Am vizitat după-amiaza spitalul militar improvizat, unde am avut satisfacția de a găsi bolnavi bine îngrijiți, cu paturi bune, draperii curate, haine în bună stare și curate. Lenjeria este albă, hrana excelentă. Mai mulți băieți sunt în spital pentru a

³⁸ Barbu Dimitrie Știrbei (1799–1869), domn al Țării Românești (1849–1856).

³⁹ Petrarhe Poenaru (1799–1875), profesor la Colegiul Sf. Sava și director al Eforiei Școlilor (1832–1848).

învăța să îngrijească, să panseze bolnavii. Ei vor deveni în timp infirmieri inteligenți și capabili. Curățenia, ordinea, disciplina nu lasă de dorit. Singurul regret este că numărul bolnavilor este mare și ne împiedică să-i clasificăm [...] M-am dus la închisoarea centrală și am găsit-o curată și destul de aerisită. Mica infirmerie a femeilor și cea a bărbaților sunt asemănătoare cu cele dintr-un spital bun, iar bolnavii nu sunt în fiare. Dormitoarele, curțile, hainele sunt în bună stare. Aș dori numai o bună împărțire în timpul nopții și o rezolvare mai rapidă a proceselor. Deținuții nu muncesc, ceea ce este regretabil. În momentul sosirii mele // se băteau oamenii pentru a se supune sentințelor judecătorilor. Acești nenorociți p. 93 izbucneau în strigăte și cereau îndurare. Este o formă de pedeapsă a cărei abolire am cerut-o [...] Vizitez biserica mitropolitană⁴⁰, care este extrem de interesantă.

A doua zi, în 23 septembrie, colonelul de stat major a venit să mă ia de dimineață, pentru a vizita cancelaria militară și comandamentul general al armatei române. Mica garnizoană este de 400 de oameni, perfect echipați, hrăniți și organizați. Această trupă este la fel de frumoasă ca acelea ale statelor mari. O companie de tineri instruiți, care vor să urmeze cariera militară este alipită acestui regiment, iar conduita cât și pregătirea lor, nu lasă de dorit. // Nu există închisori p. 94 militare și de 20 de ani, nici un soldat nu a comis nici un delict grav.

M-am dus apoi la noua școală militară care se află într-o stare satisfăcătoare. Maiorul, directorul acestei instituții, i se consacră în întregime. Ea se află în progres. Dormitoarele, îmbrăcămintea, disciplina amicală și regulată, sănătatea și moralitatea elevilor merită toate elogiile noastre. La amiază domnul prefect de poliție⁴¹, ginerele domnitorului, a venit să mă caute pentru a mă lua să vizităm marea închisoare a poliției, și micile celule din fiecare cartier, în număr de cinci, apoi închisoarea prefecturii. Marea închisoare are 120 de deținuți în trei camere nu prea spațioase. Este destul de greu în aceste condiții să se facă o împărțire judicioasă a deținuților, mai ales că noaptea dorm unii lângă alții. Închisoarea nu are nici lenjerie, nici haine, nuditatea unui mare număr de deținuți este remarcată [...] Închisoarea poliției are 25 de persoane, bărbați și femei, iar observațiile pe care le voi face se aplică acestei închisori, // pentru a ști ceea ce trebuie schimbat. p. 95 Celelalte închisori mai mici au 30–40 de persoane, condamnări scurte, însă cer, de asemenea, schimbări rapide. Cea mai importantă este ca femeile să nu se afle închise împreună cu bărbații [...] Ceea ce m-a uimit este că cea mai mare parte a deținuților sunt tineri, viguroși, sănătoși, deci delictul lor nu puteau fi iertate, consecință probabilă a educației lor. Am vizitat cazarma pompierilor și a jandarmilor, care nu sunt spațioase și nu sunt construite pentru a găzdui militari.

În 24 septembrie am vizitat împreună cu domnul Poenaru și cu domnul Ghica⁴² cele trei spitale, ai căror bolnavi se află în starea pe care o s-o zugrăvesc în continuare. Pentru spitalul mare, am remarcat că bolile nu sunt împărțite pe categorii și, mai ales, bolile venerice nu ar trebui să se amestece cu alte boli. De asemenea, nu ar trebui să se afle printre bolnavi fetele de moravuri ușoare atinse de

p. 96

⁴⁰ Biserica ctitorită în 1654–1658.

⁴¹ Probabil aga Plagino.

⁴² Scarlat Ghica (1812–1875), boier din Țara Românească.

astfel de boli. Ar fi bine să se creeze un serviciu chirurgical independent de cel // medical, iar cei răniți să fie așezați separați de celelalte afecțiuni, la fel și copii față de adulți. De altfel acest stabiliment este curat, bine întreținut, paturile din fier, frumoase la fel ca acelea din marile spitale, saloanele nu sunt foarte spațioase, dar bine împărțite. Dacă la acest spital ar fi adăugate și alte construcții, așa cum este de bine amplasat și aflat sub administrarea unei comisii din care face parte prințul Scarlat Ghica, ar putea deveni excelent. Al doilea spital pe care l-am vizitat este la fel de bine organizat. Tot ceea ce am spus despre primul spital este valabil și pentru acesta. Se adaugă observația privitoare la aerisire. Am spus-o de sute de ori că aerul proaspăt nu costă nimic, dar că valorează pentru bolnavi cât toate medicamentele la un loc [...] Noul medic al spitalului, ca și cel din primul spital,

p. 97 este capabil și foarte conștiincios cu îndatoririle sale. Draperiile, pijamalele bolnavilor, coridoarele, curțile și scările mărturisesc despre o bună gospodărire // și îngrijire. Ar fi totuși de dorit o mai bună împărțire a bolnavilor.

Mă duc în sfârșit la spitalul maternității, unde un tânăr doctor pare instruit și nerăbdător să introducă reformele inițiate de nobila familie Ghica. Paturile sunt foarte apropiate, ceea ce înseamnă că gravidele sunt înghesuie și nu au aer. Ele își culcă pruncii în același pat. Ar fi de dorit să fie un pătuț de fier lângă fiecare mamă, pat în care ar putea dormi nou-născutul. Școala de moașe este totodată o școală elementară pentru a învăța să scrie și să citească [...] Cum grădina este foarte mare și înconjurată pe o margine de un râu, mă gândesc că administrația ar face foarte bine să conserve clădirile actuale pentru dependințe și să construiască un nou spital, unde să se afle numai femeile gravide, școala de moașe și copii. Trebuie să

p. 98 recunoaștem că aceste trei stabilimente, în ciuda defectelor lor, // se aseamănă cu cele din Germania și arată mult mai bine decât cea mai mare parte a spitalelor din Ungaria și din bogatul oraș Hamburg. Am vizitat apoi cele două cazărmi, unde se află cea mai mare parte a cavaleriei și a infanteriei din București și am văzut o ordine perfectă, curățenie și soldați puternici și sănătoși. Uniformele, armele, bucătăria, pâinea merită toată admirația. Aș vrea numai să remarc că ar fi mai potrivit ca fiecare soldat să doarmă în patul său de fier și nu pe rogojini [...] Am asistat la exercițiile făcute de infanterie și trebuie să spun că, deși este compusă din soldați foarte tineri, rivalizează cu cea a Prusiei și Austriei. Muzica este bună. Am vizitat cu interes pensionatul condus de domnul Monty⁴³, ca și institutul Mitilineu, unde examenul elevelor mi-a dovedit pregătirea lor. Am vizitat biblioteca și muzeul orașului. Am terminat ziua printr-o vizită la Tribunal, unde m-a însoțit

p. 99 bunul colonel și inspector al închisorilor din Țara Românească [...] // Iată starea deținuților și a salinelor din Țara Românească care mi-a fost prezentată de inspectorul stabilimentelor.

Nu trebuie să uit să spun că nu era nici un soldat în închisoare [...]

Tribunalul din București și închisorile din departamente

⁴³ Leopold Monty, profesor francez din București.

Listă cu numărul deținuților criminali care se găsesc în acest moment în închisorile centrale, în saline și în casele de arest din departamente.

Număr	Numele închisorii		Observații
186	Închisoarea din București (pentru bărbați și femei)	18 condamnați, 168 deținuți.	Deținuții din închisoarea București sunt arestați pentru: delict corecțional; sunt arestați care s-au recunoscut vinovați de hoție, asasinat, brigandaj.
183	Salinele de la Telega ⁴⁴ (pentru bărbați)	125 condamnați temporar, 58 de condamnări pe viață	Deținuții sunt condamnați pentru crime cu premeditare, brigandaj, furt cu recidivă, recunoscuți incorijibili.
213	Marile saline	212 condamnați pe diferite perioade; 1 condamnat pe viață	Aceleași delict ca și cei de la Telega.
64	Închisoarea din Giurgiu (bărbați)		Sunt închiși deținuți condamnați pentru furt cu recidivă sau pentru tănuire.
167	Mănăstirea Snagov ⁴⁵ (bărbați)		Deținuții sunt condamnați pentru crimă fără premeditare sau în stare de ebrietate, brigandaj, minori acuzați de aceleași crime.
48	Închisoarea de la Craiova	18 condamnați, 30 reținuți	Deținuții se află în aceleași circumstanțe ca cei din București
10	Mănăstirea Rătești ⁴⁶ (femei)	Condamnări pe viață și pe durată delimitată	Condamnări pentru crimă, pentru tănuire, pentru furt cu recidivă.
32	Mănăstirea Ostrov (femei)	Condamnări pe viață și pe durată limitată	Pentru crimă, pentru tănuire, pentru furt cu recidivă.
440	Diferite case de detenție din departamente (bărbați și femei)	236 condamnări, 204 reținuți	Condamnații au comis mici delict corecționale. Reținuți sunt cei în stare de arest preventiv, indivizi recunoscuți vinovați de diverse crime în urma unei prime etape a instrucției, indivizi judecați de tribunalul local, care trebuie transferați în închisoarea din București sau cea din Craiova, fie pentru a fi judecați definitiv, fie pentru a fi trimiși la destinația lor după confirmarea judecății.

p. 100

p. 101

Am vizitat, de asemenea, în 25 septembrie închisoarea consulatului Austriei, care avea 5 deținuți bine cazați și tratați după normele umanității [...] // La orele 4, m-am îndreptat spre câmpul de manevre cu excelentul colonel Voinescu și am asistat la exercițiile batalionului model de infanterie, care este remarcabil de

⁴⁴ Telega, comună jud. Prahova.

⁴⁵ Mănăstirea Snagov, refăcută de Neagoe Basarab, între anii 1517–1521.

⁴⁶ Mănăstire din satul Rătești, comuna Berca, jud. Buzău, ridicată în secolul al XVI-lea.

frumos, sub raportul ținutei, al agilității soldaților și al preciziei exercițiilor. Muzica este cea a statului major și mi s-a părut excelentă [...] La orele 5 și jumătate am mers și am luat masa la domnitor, care a fost și mai amabil decât la prima noastră întâlnire. Ministrul de stat, ministrul de justiție, prefectul de poliție, inspectorul închisorilor, colonelul Voinescu și mai mulți aghiotanți se aflau de față [...] //

p. 103 În 26 septembrie, am vizitat școlile superioare și elementare cu un mare interes. Tinerii sunt ținuți în condiții igienice și educația lor pare a fi făcută într-o manieră satisfăcătoare. Iată programul de studii al Școlii din București, care mi-a fost remis de director.

Tablou despre starea educației în Țara Românească, în 1851

Învățământul este împărțit în trei grade.

A. Școlile primare împărțite în patru clase:

I. clasă: citire, scriere, rugăciuni, exerciții de aritmetică, calcul mintal.

II. clasă: citirea extraselor din Biblie, scriere după model și dictare, catehism, elemente de aritmetică (patru operații cu numere întregi). Primele două clase se fac după metoda lancasteriană.

III. clasă: citire și explicații după cărți religioase și morale; caligrafie, istoria sfântă, aritmetică (patru operații cu fracții, explicații asupra sistemului de greutate și lungime), elemente de geografie fizică, principii de gramatică, prima parte.

IV. clasă: citirea și explicația operei numite: *Prietenul tinereții*, și ale altora asemănătoare; elemente de geometrie aplicată desenului liniar, elemente de geografie politică, elemente de gramatică, a doua parte.

Timpul consacrat lecturii este consacrat de profesor pentru a le preda elevilor elemente de istorie, despre fizică și economia casnică, alegând cărți potrivite pentru aceste lucruri.

N.B În fiecare capitală de district există o școală primară, două la Craiova și cinci în capitală.

p. 105 B. Umanioare

I. clasă: Principiile limbii latine în paralel cu cele ale limbii române, // geografie, caligrafie, catehism.

II. clasă: etimologia limbii latine în paralel cu limba română, geografie (Asia, Africa, America, Oceania), caligrafie, morala religiei creștine, desen liniar.

III. clasă: sintaxa limbii latine în paralel cu limba română, geografia fizică și matematică, istoria sfântă, desenul liniar, aritmetica aplicată.

IV. clasă: limba latină (explicația diferiților autori și versiuni); istoria antică, peisaje și portrete, principiile limbii franceze, principiile limbii germane.

p. 106 V. clasă: istoria evului mediu, // literatura limbii latine, retorica, etimologia limbii franceze, etimologia limbii germane.

VI. clasă: istoria modernă, aritmetica rațională, sintaxa și versiuni ale limbii franceze, sintaxa și versiuni ale limbii germane, principiile limbii grecești.

VII. clasă: elemente de logică și de morală, elemente de algebră, elemente de fizică, elemente de istorie naturală, elemente de limbă greacă.

VIII. clasă: elemente de geometrie, elemente de istorie naturală, elemente de chimie, sintaxa limbii grecești.

NB. Există un colegiu în capitală și un altul la Craiova. //

C. Facultate

p. 107

1. Facultatea de Drept

I. an: drept roman, drept civil românesc (persoane și bunuri).

II. an: drept civil românesc (contracte, succesiuni, donații, testamente)

III. an: drept judiciar (organizația tribunalelor și curților judiciare, procedură civilă), drept penal și procedură penală.

IV. an: drept comercial, economie politică, drept administrativ, istoria dreptului.

2. Facultatea de matematică. Aplicații pentru ingineri topografi, ingineri de poduri și șosele și arhitecți.

I. an: trigonometrie aplicată, cunoștințe mineralogice și ale materialelor de rezistență, desen topografic și peisaj, geometrie descriptivă.

II. an: elemente de mecanică aplicată la analiza diferitelor mașini uzuale, // p. 108 principii în construcția podurilor și șoselelor, principii de arhitectură a diferitelor ordine.

III. an: semestrul de iarnă: perspectiva și construcția umbrelor, compoziția în arhitectură în diferite ordine civile și religioase. Semestrul de vară: operații practice în perspectivă, operații practice în arhitectură și pentru poduri și șosele.

IV. an: lucrul hărților și în plan, calculul operațiilor practice cerute în timpul semestrului de vară din anul III.

NB. Aceste două facultăți sunt numai în capitală.

Există pentru această școală 15 profesori. Localul este prea mic, dar în curând se va construi o nouă clădire [...]

Școala de fete este bine organizată, iar directoarea merită toate laudele. Doamna se ocupă cu cea mai mare atenție de educația tinerelor fete din București și fiecare zi din viața sa este plină de opere de caritate [...] //

Grădinița organizată pe baza predării mutuale are un mare număr de copii, p. 109 dar este regretabil că metoda nu este urmărită cu strictețe [...]

Situația bolnavilor care se găsesc în spitalul Brâncovenesc⁴⁷ la 13 septembrie 1851

Boli	Număr de bolnavi
Febre gastrice, dintre care 6 cu semne nervoase	16
Febre intermitente	6
Febre reumatice	3
Emfizeme pulmonare	1
Artrite	2
Artroze	5

⁴⁷ În 1835 Safta Brâncoveanu semnează contractele pentru ridicarea spitalului, care va fi inaugurat în 1838.

p. 110

Pleurezii	2
Catare	1
Erizipel	1
Pleurodinie	1
Fracturi de abdomen	5
Oftalmii	2
Cataracte	5
Ectropion	1
Contuzii	2
Lipomi	2
Dermatite	2
Corp străin în ochi	1
Flebită	1
Panarițiu	1
Abces	1
Paronichie	2
Fractură de femur	1
Cefalee	1
Ulcere cangrenoase la degetele de la mână dreaptă	1
Cangrenă la mână stângă cu amputație deja vindecată	1
Orhită cu blenoree	4
Blenoree	5
Sifilis	74
Total	150

p. 111 Spitalul Brâncovenesc are 150 de paturi. Acest spital este construit și susținut de o fundație generoasă a prințesei Elisabeta Brâncoveanu⁴⁸ care, retrăgându-se într-o mănăstire în Moldova, a destinat o parte din averea sa instituțiilor filantropice.

Se primește în acest spital oricine, indiferent de naționalitate, religie, fără a plăti nimic, până când se umplu cele 150 de paturi [...] Sifilisul este predominant în spital, pentru că este boala cea mai răspândită în țară [...]

p. 112 În 28 septembrie am vizitat împreună cu prințul Scarlat Ghica, spitalul Pantelimon⁴⁹ în afara orașului, // amplasat foarte bine. Bolnavii erau bine îngrijiți, li se deschideau des ferestrele pentru aerisire. Reîntorcându-ne, am vizitat ospiciul pentru alienați și incurabili. Se găseau 24 de femei, 27 de bărbați, iar la secțiunea de incurabili și săraci 21 bărbați, 14 femei [...]

Salinele de la Telega

30 septembrie. Mica cazarmă a companiei însărcinată cu garda deținuților se află bine amplasată și locuiește în condiții bune. Această trupă exersează perfect, uniforma sa din doc alb este foarte potrivită pentru vară. Fizionomia acestor tineri români este interesantă. Micul spital este bine organizat și se cunoaște

⁴⁸ Elisabeta Brâncoveanu (1776–1857), fiica lui Teodor Balș, retrasă la mănăstirea Vărativ.

⁴⁹ Spitalul Pantelimon construit între anii 1735–1750.

profesionalismul doctorului care îl conduce. Am mers apoi la închisoarea criminalilor, care astăzi nu au coborât în mină, pentru a-mi fi prezentați. Sălile mari unde dorm ei sunt curate, dar fără nici o împărțire pe categorii de delict. În timpul nopții cea mai mare parte sunt înlanțuiți // de picioare cu un lemn. Cămășile p. 113 deținuților sunt curate, hainele lor se aseamănă cu cele ale țăranilor români săraci. Aș vrea ca guvernul să le dea 200 de cămăși acestor amărâți. Toți poartă lanțuri la picioare, fizionomia lor, o putem spune, se aseamănă cu cea a marilor criminali, mai puțin cu voioșia din privire a celor din Franța și Berlin. Hrana este suficientă, pâinea este înlocuită de mămăligă. Primesc carne de bună calitate. Spitalul este bine întreținut, iar bolnavii, îngrijiți de medicul militar, în aceleași condiții cu soldații. Paturile, lenjeria, draperiile, cuverturile, totul este curat. Aici, cel puțin condamnații ies seara din mină și se culcă în închisoare, iar cei care nu se bucură de acest avantaj, urcă numai la trei zile odată. Este deci sub toate aspectele mai bine decât în Moldova [...]

Specificații despre bolnavii militari și despre bolnavii deținuți în salina de la Telega

Spitalul militar: 1 cu plagă la picior, 1 cu variolă, 1 cu reumatism, 1 cu febră intermitentă, 1 cu probleme urinare. Total 5.

Spitalul deținuților: 4 cu oftalmii, 2 cu rău de piept, 2 cu febră, 1 cu plagă sau furuncul. Total 9. Doctor Hutschek.

Am găsit deci că regimul material al acestei închisori este destul de convenabil pentru marii vinovați, // cât despre regimul moral, nu se face absolut p. 115 nimic, nici măcar un preot nu le spune duminica o rugăciune. Ar fi nevoie de o capelă mică lângă închisoare, unde în zilele de sărbătoare sau seara, un preot să vină să le dea acestor nefericiți sfaturi religioase și morale.

Jandarmii din Țara Românească, organizați pe baze noi, sunt în general tineri și fără o experiență necesară în paza criminalilor [...]

Ploiești, 1 octombrie. Spitalul și închisoarea nu merită decât laude. Bolnavii sunt bine îngrijiți, iar deținuții tratați cu umanitate. Cei care sunt reținuți nu sunt puși împreună cu cei condamnați. Numărul lor nu este foarte mare. Procesele se termină mai repede decât în alte părți ale Țării Românești, lucru pentru care trebuie să felicităm autoritatea judiciară [...] //

Tânărul prefect, domnul Florescu⁵⁰ este animat de cele mai bune intenții și nu p. 116 mă îndoiesc de zelul lui și de activitatea sa pentru a aduce îmbunătățiri [...] În închisoare se află 32 de deținuți și în spital 20 de bolnavi. Medicul și șeful poliției, însărcinat cu supravegherea acestor două case se achită cu umanitate de funcțiile lor.

1 octombrie. Vechea mănăstire din Snagov, convertită în închisoare. Deținuții de aici sunt în jur de 160–170, condamnați la pedepse ce variază între 2 și 8 ani de detenție. Închisoarea este umedă, mai ales pentru bărbați, care nu muncesc

⁵⁰ Probabil I. Florescu.

- niciodată, lucru regretabil și greu de înțeles, pentru că dacă lăsăm împreună 160 de persoane, mai mult timp închise între patru pereți, care dorm unii peste alții în săli mici, este sigur că se vor transforma în leneși și vor avea apucături ciudate. Cum vrem ca vinovații, care stau aici în condițiile menționate, să se transforme în
- p. 117 oameni cinstiți // și mai ales în muncitori. Să adăugăm la acestea lipsa unei infirmerii pentru bolnavi, a îngrijirilor medicale, a sfaturilor unui preot capabil și milos. Bolnavii care sunt trimiși la spitalul unei închisori din București ajung acolo după o călătorie de 3 sau 4 leghe, pe niște drumuri desfundate, într-o stare de plâns. O persoană respectabilă mi-a spus că, acum 3 luni, din 7 deținuți trimiși la
- p. 118 București, unul a murit la barieră, altul atunci când a ajuns la infirmerie, alți 5 au fost vindecați [...] // Această mănăstire, unde nu au rămas decât 4 sau 5 călugări, care se bucură de un venit de 10 000 ducați, nu poate fi transformată în colonie agricolă și deveni astfel o instituție centrală pentru toți deținuții din Țara Românească, adică pentru cei care au de ispășit 2–8 ani de închisoare? [...]
- p. 120 *Giurgiu, 4 octombrie seara.* Am vizitat mai întâi împreună cu prefectul
- p. 121 Mănescu închisoarea actuală, // care este provizorie. Deținuții sunt ținuti în condiții destul de potrivite, dar tot ceea ce am spus despre Snagov se poate aplica și aici. Am mers apoi la închisoarea care se află în reparații. Clădirile spațioase încă nu permit cazarea convenabilă a deținuților. Ferestrele sunt prea mici pentru a permite aerisirea bună a celulelor, care ar trebui să adăpostească în jur de 50–60 de persoane.
- Școlile pentru săraci din acest oraș, mi-a spus prefectul, o să-și înceapă în curând cursurile întrerupte odată cu ocupația turcilor, ocupație care a fost foarte păguboasă pentru instituțiile filantropice ale țării.
- Cazarma este bine situată și soldații bine întreținuți. Închisoarea poliției numără mai mult de 20 de bărbați <vinovați> de toate delictele, în săli joase, unde dorm toți împreună, nu primesc nici lenjerie, nici haine.
- Micul spital militar are astăzi 10 bolnavi.
- Duminică seara am vizitat din nou închisoarea, de data asta singur, iar toți deținuții m-au înconjurat cu mare respect și afecțiune. Ei sunt păziți numai de
- p. 122 oamenii din curte [...] // Luni dimineața am părăsit orașul pentru a-mi continua drumul pe Dunăre la Belgrad. În momentul în care am părăsit Bucureștiul am primit următoarea scrisoare care mi s-a părut interesant să o adaug la informațiile despre salinele din Țara Românească: „Domnule mi-ați făcut cinstea de a mă
- p. 125 întreba despre salinele de la Ocna de la Râmnicu Vâlcea [...] // Toți deținuții ies seara din mină pentru a dormi într-o închisoare curată și bine amplasată. // Regret
- p. 126 că nu au paturi mai înalte decât solul. Lângă închisoare există o mică infirmerie ținută în curățenie. Aceasta are 10 paturi, opt erau ocupate când eu treceam pe acolo. Bolile grave sunt foarte rare: febra tifoidă, pneumocefalitele, reumatismele, scorbutul și toate celelalte boli ale deținuților, aici nu sunt prezente. Boala cea mai frecventă este hernia, care apare la muncitorii ce sapă. După un an de salină deținutul cade rareori bolnav. Bucătăria este bună, alimentele au o calitate bună
- p. 127 [...]” // Semnat Alexis Jezekel, București, 10 septembrie 1851. //
- p. 128 Iată starea cheltuielilor făcute pentru hrana deținuților din Țara Românească din fiecare an. Le datorez bunăvoinței domnului Mănescu, inspector general al închisorilor, care m-a însoțit peste tot cu mare însuflețire.

Numărul deținuților întreținuți și hrăniți din fondurile administrației este în jur de 700–750.

Statul plătește pentru hrana fiecărui deținut 15 parale pe zi (mai puțin de 15 centime), adică 300 drame de porumb (965 grame), 50 drame de carne (161 grame), care este înlocuită în zilele de post cu legume și pește. Pentru haine se dau fiecărui deținut următoarele: 2 cămăși de 7 piaștri fiecare; 1 pereche pantaloni, 5 piaștri și 20 de parale; 1 ilic piele pentru iarnă, 17 piaștri; 1 pereche de ciorapi lână, 8 piaștri; 4 perechi opinci, 2 piaștri, 20 parale; 1 căciulă de piele de oaie, 3 piaștri și 20 parale. //

Astfel hrana unui prizonier costă pe an 137 piaștri, iar hainele sale 50 de p. 130 piaștri. Pentru 700 de deținuți ar însemna deci 130 900 piaștri, iar pentru 750 ar fi 140 250 piaștri.

Pentru întreținerea închisorilor se mai dau următoarele sume:

pentru medicamente	10 000 piaștri
pentru încălzire	20 000 piaștri
pentru lumină	8.000 piaștri
pentru săpun	1 400 piaștri
pentru substanțe care curăță aerul	800 piaștri
pentru cumpărături	2 000 piaștri
pentru reparații	2 500 piaștri
pentru cheltuieli secundare	4 500 piaștri
pentru îngroparea morților	900 piaștri
pentru obiecte spital	6 000 piaștri
pentru chirii	4 600 piaștri
pentru inspecția închisorilor	9 000 piaștri
pentru medici și preoți	8 300 piaștri
cheltuieli extraordinare	12 600 piaștri
Total	90 600 piaștri

Munca deținuților produce în fiecare an 20 000 piaștri, iar guvernul dă 150 000 piaștri pentru întreținerea închisorilor, ceea ce înseamnă 170 000 piaștri.

Guvernul plătește diversilor funcționari // ai administrației închisorilor 9 325 p. 131 piaștri pe lună sau 111 900 pe an.

REPERTORIU CRONOLOGIC

Adolphe Laurent Joanne

Călător, literat și geograf, unul din fondatorii cunoscutei publicații „L’Illustration” și director adjunct al ei, Adolphe Laurent Joanne a vizitat multe țări din Europa. Între 1846–1849 a întreprins o călătorie mai lungă, prilej de a vizita și spațiul locuit de români. Venind aproape fără oprire din Rusia până la Iași, a poposit câteva zile în capitala Moldovei, apoi s-a îndreptat spre la București, iar de aici la Giurgiu, pentru a se îmbarca pe vaporul companiei austriece cu destinația Constantinopol. Joanne ne oferă un amestec de observații personale cu lungi citate din Alexis de Valon, Saint Marc Girardin, Stanislas Bellanger, Alexandre Vaillant. Acordă un spațiu mai amplu descrierii celor două capitale, edificiilor și monumentelor existente.

Adolphe Etienne Billecocq

Cel pe care Vasile Alecsandri îl considera a fi un francez cu inima pe jumătate română, Adolphe Etienne Billecocq, a fost consul general în București între 1839–1846. Anii petrecuți în mijlocul românilor au încheiat activitatea diplomatică, din 1846 dedicându-se publicisticii și literaturii, multe dintre operele sale, având ca sursă de inspirație principatele române. Întreaga viață a fost un apărător al democrației, un susținător al luptei națiunilor pentru afirmare politică. Billecocq a avut relații cu mari oameni de cultură ai epocii sale: Victor Hugo, Alexandre Dumas-tatăl, Giuseppe Mazzini, Daniele Manin, Louis Blanc și a întreținut o bogată corespondență cu filoromâni, care s-au implicat în propaganda chestiunii românești în mediile franceze: Hippolyte Desprez, Elias Regnault, Jean Alexandre Vaillant. Billecocq s-a remarcat ca un analist profund al politicii franceze în zona Europei orientale și a Mediteranei de răsărit, fiind interesat de relațiile franco-otomane, de rolul civilizator pe care îl putea juca Franța în modernizarea Imperiului Otoman, în stoparea înaintării Rusiei în Balcani, în colonizarea cu muncitori occidentali a teritoriului stăpânit de turci în Asia Mică. Cele mai importante lucrări ale sale sunt închinat principatelor: *La Principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesco par B. A., ancien agent diplomatique dans le Levant*, apărută la Bruxelles în 1847; *Le nostre prigionieri*, vol. I–II, apărută în 1849 și 1850 la Paris; *Album Moldo-Valaque, ou guide politique et pittoresque à travers les Principautés du Danube*, apărut în „L’illustration journal universel”, Paris, 1848. Acestea li se adaugă însemnările din *Jurnalul* său, o continuare a scrierii *Le nostre prigionieri*. În scrierile sale s-a dovedit un apărător constant al drepturilor românilor, un susținător al consolidării poziției Porții în principate în dauna creșterii influenței rusești, un admirator al înfăptuirilor lui Kiselev. Într-o perioadă în care lupta era concentrată asupra înfăptuirii reformelor regulamentare, Billecocq surprinde elita din principate în culisele dezbaterilor politice. El prezintă cu toleranță și bunăvoință domnia lui Alexandru Ghica și subliniază că Rusia este puterea care influențează cel mai mult relațiile dintre domnitor și instituțiile statului și frânează evoluția societății românești spre normalitate. Billecocq ne oferă și informații despre mișcarea bulgarilor din Brăila, dar și despre mișcarea revoluționară din 1840, condusă de Dimitrie Filipescu, la care a participat Vaillant.

Sombreuil

Viața și activitatea lui Sombreuil ne sunt prea puțin cunoscute. A călătorit în principate în 1847, în drum spre Constantinopol. Însemnările despre spațiul locuit de români sunt puține și succinte; stăruie ceva mai mult asupra celor două capitale.

Charles Terry

Membru al Societății Regale, englezul Charles Terry s-a remarcat datorită lucrării despre Noua Zeelandă. În perioada 1842–1848 a făcut o serie de călătorii între Europa și Noua Zeelandă,

trecând prin India, Egipt, Imperiul Otoman, Rusia și Polonia. Însemnări despre aceste locuri se găsesc în scrisorile adresate cunoscuților, ce au stat la baza volumului *Scenes and Thoughts in Foreign Land*. Scurte, concise, dar îndeajuns de relevante, informațiile despre români acoperă o perioadă de cca o lună și se referă la Galați, Brăila, Iași. Interesul lui Terry s-a îndreptat spre latura economică și socială a societății.

Rudolph Neumeister

Absolvent de teologie al Universității din Jena, Rudolph Neumeister a sosit în București 1844 în calitate de preceptor al fiul librarului Friedrich Wallbaum, îndeplinind această îndatorire până în 1846, când familia librarului s-a mutat la Brașov. Între 1846–1867 a locuit în București, unde a fost pastor al Comunității Evanghelice și, concomitent, profesor de literatură germană la liceul Sf. Sava și preceptor pentru fiii și fiicele unor familii de boieri. Ulterior a fost angajat de consulul Rusiei, Karl von Kotzebue. Legăturile cu familia diplomatului rus au contribuit la sedimentarea bunului său renume în rândul elitei bucureștene. A scris volumul de memorii *Erinnerungen eines Diaspora-Geistlichen*. Preocuparea sa principală a fost comunitatea luterană pentru care a reușit să construiască noua biserică din București, cu ajutor financiar din lumea germană, inclusiv direct de la regele Friedrich Wilhelm al IV-lea al Prusiei. De asemenea, a arătat același interes și pentru soarta celorlalte comunități evanghelice din Țara Românească și Moldova, organizându-le pe cele din Iași, Craiova, Galați, Brăila, Pitești și din Dobrogea. A fost director al școlii de pe lângă comunitatea evanghelică din București.

Aurélie de Soubiran Ghica

În pofida numelui, Aurélie de Soubiran Ghica este o franțuzoaică născută la Caen. Pasionată de artă și literatură, cu o educație foarte solidă, a frecventat de tânără saloanele literare franceze și, pe tot parcursul vieții, a întreținut o vie corespondență cu personalități din lumea culturală franceză și românească. Activitatea literară a început-o după 1850, cele mai importante opere fiind *La Valachie moderne*, *Lettres d'un penseur des bords du Danube* și *La Valachie devant l'Europe*, ultimele neputând fi încadrate în categoria relatărilor de călătorie. În primăvara anului 1848 a vizitat Țara Românească, intrând în contact cu elita bucureștenă și probabil, cu acest prilej l-a cunoscut pe Grigore Ghica, fiul domnitorului Grigore IV Ghica, cu care avea să se căsătorească. Stabilită în București într-o perioadă de frământări politice și sociale, Aurélie Ghica a cunoscut societatea românească, considerațiile legate de revoluția din 1848, de clasa politică și starea țărănimii fiind influențate de apartenența sa la una dintre familiile puternic implicate în viața politică din principate. Fire mândră și dreaptă, Aurélie de Soubiran Ghica nu a pregetat să-i critice pe consuli francezi sau, după caz, să laude abilitatea turcilor și a rușilor. Scrisă în ideea de a face cunoscută o țară despre care informațiile erau puține și uneori contradictorii, lucrarea cuprinde și aspecte legate de moravuri, cultură și religie. Frecventa comparație cu spațiul occidental este menită a familiariza, a apropia cititorul de spațiul românesc și oamenii descriși în paginile cărții.

Robert Gilmour Colquhoun

Unul dintre cei mai importanți, influenți și longevivi consuli străini din principate, Robert Colquhoun a reușit să-și atragă simpatia intelectualilor și a boierimii liberale, fapt evidențiat de comportamentul său în timpul revoluției de la 1848. Datorită abilității, înțelepciunii, spiritului reformist, consulul britanic a fost apreciat nu numai de oficialitățile române, dar și de colegii săi, care atunci când plecau din țară îi încredințau soarta supușilor lor. Jurnalul lui Colquhoun, care cuprinde perioada 12 ianuarie 1847–22 aprilie 1850, constituie o mărturie importantă despre evenimentele revoluționare din capitala Țării Românești, al căror martor nemijlocit a fost, oferă detalii despre convorbirile cu liderii revoluționari, relevă modul în care reprezentantul Angliei a încercat să pondereze atitudinea acestora față de Poartă și să le sugereze aplicarea unor reforme necesare pentru dezvoltarea societății românești. Dialogurile cu cei doi comisari ai Porții, Suleiman pașa și Fuad pașa, sunt descrise cu lux de amănunte pentru a sublinia respectul de care se bucura consulul în cercurile otomane. Chiar dacă faptele sunt prezentate sec, telegrafic totuși transpare din nararea lor tensiunea zilelor revoluționare. De remarcat sunt episoadele în care Colquhoun își manifestă indignarea față de represiunea otomană din septembrie 1848 și comportamentul brutal al armatelor rusești în Moldova. În jurnal se găsesc și câteva însemnări despre evenimentele din toamna și iarna 1848–1849 din Transilvania, despre care Colquhoun era informat permanent de Effingham Grant, trimisul său

în Ardeal. Fragmentele pun în evidență starea de spirit a populației din principate față de confruntările dintre armata revoluționară condusă de generalul Bem și trupele austro-ruse. Consulul oferă și date despre refugiații politici maghiari și polonezi în etapa imediat următoarea revoluției.

Wilhelm von Kotzebue

Fiul scriitorului de limbă germană August von Kotzebue, Wilhelm a sosit la Iași în 1839, pentru a-și vizita fratele, Karl von Kotzebue, consul al Rusiei în Moldova. Adesea, Wilhelm von Kotzebue a fost confundat cu fratele său, fiind socotit, eronat, consulul rus în principate. În realitate, el nu a intrat în serviciul diplomatic activ al Rusiei decât în 1857 și a îndeplinit funcții diplomatice la Dresda, Karlsruhe și Berna, retrăgându-se în 1879. În Moldova, Wilhelm s-a căsătorit cu Aspasia Cantacuzino și a stat aici aproape 10 ani, învățând limba română și fiind în contact cu cercurile boierești. În primăvara anului 1848 a fost implicat în mișcările revoluționare de la Hangu și Bălușești, conduse de cumnații săi Gheorghe și Leon Cantacuzino, importanți membri ai opoziției împotriva lui Mihail Sturdza, care aveau legături cu reprezentanții emigrației poloneze. Fără a avea un caracter intenționat anecdotic, amintirile lui Wilhelm von Kotzebue atestă existența unei mișcări revoluționare pusă la cale de aristocrați lipsiți de legături reale cu poporul, cu șanse reduse de izbândă, de vreme ce autoritățile erau la curent cu existența ei. În ansamblu, scrierile lui Wilhelm von Kotzebue reprezintă un tablou interesant al vieții cotidiene și al preocupărilor politice ale boierimii moldovene de la jumătatea veacului al XIX-lea. Autorul a fost un martor direct și credibil al modernizării lumii românești.

Alexandre Osipovici Duhamel

Călător rus, fiul guvernatorului provinciei Liflanda, se remarcă prin călătoriile sale numeroase, dar și prin calitățile și funcțiile deținute în armata și diplomația țaristă. Cariera sa, începută în 1819, a fost spectaculoasă: ofițer inferior la Statul Major Imperial, general, diplomat, senator însărcinat de autoritatea imperială cu misiuni de înaltă răspundere. În spațiul locuit de români a călătorit în mai multe rânduri, de fiecare dată cu misiuni bine stabilite. Prima oară în 1825, când l-a însoțit pe colonelul F. F. Berg într-o misiune de-a lungul Dunării, apoi în 1842, când a fost trimis de țar să-l împace pe domnul Țării Românești, Alexandru Ghica, cu opoziția boierească, pentru ca 1848–1849 să zăbovească mai mult în principate în calitate de comisar al armatelor ruse de ocupație – un veritabil reprezentant al țarului cu puteri discreționare. Din *Autobiografie* rezultă cu claritate poziția rigidă lui Duhamel, adept al înăbușirii cu orice chip a „fermentului revoluționar”, în ultimă instanță prin forța armelor. După înfrângerea revoluției române, el a mai revenit în ținuturile românești în vara lui 1850, când a efectuat o călătorie de plăcere prin Transilvania, Oltenia și Muntenia, încheindu-și voiajul în București. Partizan fidel al absolutismului țarist, al anacronicelor principii de guvernare ale acestuia, Duhamel considera încorporarea principatelor de către Rusia, „cea mai fericită soluție”, atât pentru acestea, cât și pentru prosperitatea economică a Imperiului. Însemnările sale sunt interesante printr-o serie de detalii de ordin istoric, geografic și prin datele și informațiile despre o serie de personalități ale epocii.

Jean Henri Abdolonyme Ubicini

Cunoscutul publicist francez, Jean Henri Abdolonyme Ubicini a fost un mare admirator al poporului român, un apărător al cauzei principatelor ori de câte ori acest lucru a fost necesar, considerând România a doua sa patrie. Aflat la București, în timpul revoluției de la 1848, a participat nemijlocit la evenimente în calitate de secretar al guvernului provizoriu și a însoțit delegația română la Constantinopol, pentru a supune proiectul de Constituție discuției și sancționării de către sultan. După reprimarea revoluției, Ubicini a părăsit Țara Românească, plecând mai întâi la Constantinopol, ca purtător al corespondenței consulului britanic Colquhoun și apoi în Franța. A rămas în strânse legături de prietenie cu majoritatea fruntașilor revoluției, în special cu C. A. Rosetti, frații Golești, cu Ion C. Brătianu, Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu, bucurându-se de mare încredere din partea acestora. Ubicini n-a pierdut nici o ocazie pentru a susține cauza unirii principatelor și ulterior pe cea a alegerii unui domn străin pentru tronul României. În acest cadru se înscriu și cunoscutele sale lucrări *Provinces Roumaines* (1856), *La Question des principautés danubiennes devant l'Europe* (1858), *Les Principautés Unies devant la Conférence* (1866). Evenimentele anului 1848, la care el a

participat, au făcut obiectul unei serii de articole, publicate în revista „Siècle” în 1857 și 1858 sub titlul *La Valachie en 1848. Souvenirs et épisodes de voyages*. Printr-o dispoziție testamentară, toate cărțile din biblioteca sa, referitoare la Orient, au fost lăsate moștenire Academiei Române, al cărei membru onorific a fost ales în 1872, după ce în 1867 i se acordase cetățenia română pentru serviciile aduse României.

A. Sabatier

Căpitan, membru al misiunii militare trimise de Franța, în vara anului 1848 (cca. două luni), la cererea guvernului revoluționar provizoriu din Țara Românească, A. Sabatier este autorul unui *Memoriu despre principatele Țării Românești și Moldovei*, de fapt un raport asupra stărilor de lucruri din cele două țări române, care oferă informații diverse și cât se poate de amănunțite. Acestea privesc teritoriul parcurs, localitățile întâlnite, populația, organizarea, economia, resursele, dar și o serie de considerații militare (efectivul existent, condiții materiale, posibile căi de invazie, folosirea terenului pentru apărare). Ca ofițer francez, Sabatier insistă asupra încrederii pe care o au românii în Franța și vorbește de aspirația lor de a obține protecția colectivă a puterilor și un principe străin, care să domnească peste cele două provincii unite.

Joseph Mislin

Prelat și scriitor, profesor și apoi director al colegiului Porrentruy, elvețianul Joseph Mislin s-a stabilit în 1836 la Viena, unde a devenit preceptor al Casei de Austria, avându-i elevi pe arhiducii Franz Iosif și Maximilian, viitorii împărați ai Austro-Ungariei și Mexicului. Tot aici a administrat și biblioteca arhiducesei Maria-Luiza. Pentru devotamentul său față de Casa de Austria și biserică a fost răsplătit cu distincții și decorații. A manifestat un viu interes față de Orient unde a întreprins o călătorie în 1848 imediat ce la Viena a izbucnit revoluția. Călătoria în spațiul românesc a urmat parcursul Dunării și a durat cinci zile (28 iunie–2 iulie 1848), cu opriri la Orșova, Schela Cladovei, Giurgiu și Galați. Informațiile sale sunt variate, de la descrieri geografice, la date demografice și sociologice (populație, așezări, stare de sănătate, religie, obiceiuri și moravuri, port), istorie. Acuză societatea românească de corupție.

Zablocki

Consilier militar, ofițer de geniu, colonelul Zablocki a avut o misiune strict militară, fiind trimis în Țara Românească de conducătorul emigrației poloneze, principele Adam Jerzy Czartoryski, la solicitarea lui Nicolae Bălcescu, pentru a organiza armata națională. Misiunea a durat între 21 iulie 1848, când a ajuns la București și sfârșitul lunii noiembrie 1848, după dizolvarea taberei de la Râureni. Martor ocular la desfășurarea revoluției române, Zablocki a descris pe larg începuturile ei, demisia domnitorului Gheorghe Bibescu, evenimentele ulterioare și intrarea lui Suleiman-pașa în București. A fost apoi trimis în Oltenia, pe lângă generalul Gheorghe Magheru, în tabăra de la Câmpul lui Traian, lângă Râureni, pentru a organiza armata revoluției.

Piotr Butkiewicz

Agent al emigrației polone în Moldova, Piotr Butkiewicz și-a început misiunea la 25 aprilie 1848. Rapoartele sale indică traseul urmat: la Galați află starea de spirit din societate, după arestarea și exilarea unora dintre revoluționarii moldoveni, la Iași obține informații privind polonezii din Moldova, la Botoșani ia legătura cu Dimitrie Ralet, la Cernăuți se întâlnește cu Alexandru Hurmuzaki și află situația din Galiția și Transilvania, iar la Bialo-Krinyca obține detalii despre nemulțumirile cazacilor față de autoritățile țariste. A revenit la Galați, unde a rămas până la sfârșitul lui iulie (sau începutul lui august). Ulterior a fost trimis la București ca agent politic oficial pe lângă guvernul provizoriu din Țara Românească până în septembrie 1848, când s-a retras la Sibiu și de acolo și-a continuat drumul spre Galiția (octombrie 1848).

John Paget

Căsătoria cu baroneasa Polixenia Wesselényi, legăturile cu cele mai importante familii maghiare ale vremii și naturalizarea sa chiar înainte de izbucnirea revoluției din 1848–1849, au avut un rol hotărâtor în modelarea concepțiilor englezului John Paget. În momentul izbucnirii revoluției, John Paget nu pregetă să treacă în tabăra maghiarilor îmbrățișându-le ideile, jucând un rol activ în acțiunile acestora. În pofida subiectivismului generat de apartenența la una din forțele implicate în evenimente, informațiile sale despre cursul revoluției, despre cereri, participanți, starea de spirit a populației, gradul de înzestrare militară a combatanților, conducători sunt deosebit de interesante și fac obiectul manuscrisului englez nr. 13 și al

jurnalului ce-l completează. Mare parte din jurnal a fost scris în perioada șederii englezului la Cluj, iar informațiile, care cuprind și anul 1849, nu se limitează doar la acest spațiu, ci oferă date despre ceea ce se întâmplă în Ungaria, în Țara Românească, despre contactele cu diversele personalități (Nicolae Bălcescu, Iosif Bem și alții) ale vremii. Spre deosebire de manuscrisul englez nr. 13, jurnalul nu a fost scris pentru a fi publicat și nici nu este alterat de schimbări ulterioare. El înregistrează tumultul evenimentelor, schimbările care survin de la o zi la alta în gândurile și faptele oamenilor.

Theodor König

Din textul relatării sale reiese că s-a aflat în București timp de un an, și anume din primăvara anului 1849 până în primăvara anului 1850. El a venit în Țara Românească împreună cu una dintre armatele de ocupație, după reprimarea revoluției pașoptiste muntene. Spirit critic și exigent, Theodor König nu a fost impresionat de situațiile și de oamenii întâlniți și a criticat educația și moravurile societății valahe. Prezent la balurile date în București în onoarea comandanților militari ruși și otomani, König a avut prilejul de a asculta discuțiile boierilor și de a-i cunoaște direct. A considerat ca inexistentă o stare socială aflată între boierime și țărănime. Soluția ideală pentru reformarea socială și morală a Țării Românești ar fi fost, în opinia sa, încorporarea la Rusia și aplicarea unor măsuri dure, punitive, de către țar. Relatarea călătoriei la București rămâne un izvor interesant prin perspectiva, cu totul deosebită, asupra unei lumi aflate în plină schimbare.

Andrew Archibald Paton

Unul dintre cei mai prolifici călători ai ariei balcanice, dar și al Europei Centrale, Andrew Archibald Paton este și autorul unor lucrări însemnate, în care se regăsesc impresii și descrieri ale aventurilor din aceste voiaje. În toamna anului 1849, pornește spre Ungaria, pentru ca în ianuarie 1850, să fie deja în mijlocul sașilor din Transilvania, impresiile de călătorie fiind publicate în cotidianul „The Times”. Pe tot parcursul voiajului a fost preocupat să vadă și să înregistreze urmările revoluției, asediul Timișoarei, căruia îi acordă un spațiu larg, fiind un exemplu în acest sens. Alte date se referă la Arad, comerțul orașului cu Ungaria, la Sibiu, Sighișoara, Târgu Mureș, Cluj, Oradea. Despre românii din Transilvania spune că, în pofida numărului mare, sunt lipsiți de drepturi, iar pe sași îi consideră implicați *nolentes volentes* în vârtejul revoluției maghiare.

Paul Körnbach

Despre Paul Körnbach nu avem alte informații decât cele oferite de el, în prefața unei lucrări unde se prezintă ca profesor de limba și literatura germană, franceză și italiană și proprietar al unei școli publice. A stat mai mulți ani în Moldova și este autorul, în general, al unei lucrări bine documentate, ce denotă oarecare cunoștințe de limbă română și existența unor contacte cu cercurile literare și științifice ale epocii. Textul se compune din două părți: prima, dedicată limbii și literaturii române din deceniul 1840–1850, în care autorul trece în revistă curente născute din necesitatea stabilirii unor reguli științifice, unitare ale gramaticii române; a doua, o amplă descriere a Moldovei, de la organizarea politico-administrativă și aspectele legate de structura societății, până la o descriere a orașului Iași și a distracțiilor populare din acea perioadă.

Felix Pigeory

Arhitect cu realizări notabile, pentru care a primit titlul de arhitect al Parisului, fondator al prestigioasei publicații „Revue des beaux-arts”, al cărui redactor-șef a fost până în 1859, francezul Felix Pigeory a fost și un împătimit călător, de preferință în Orient. În 1850 a întreprins un lung voiaj până în Siria și Palestina, trecând și prin spațiul românesc, în intervalul 14–25 august, când a vizitat Giurgiu și București, a făcut o excursie în munți (cel mai probabil în zona Târgoviște – Valea Prahovei – Buzău), a ajuns la Galați, de unde s-a îmbarcat pe vaporul austriac Baron Stürmer, cu destinația Constantinopol. Cele trei scrisori ce consemnează impresiile autorului sunt adresate unor personalități din lumea artistică, literară sau politică, cunoștințe personale ale arhitectului francez. Spiritul său caustic, ironia sa mușcătoare nu iartă starea căilor de comunicație și a mijloacelor de transport, arhitectura și gradul de igienă și salubritate al orașelor vizitate, modul de alimentație și vestimentația autohtonilor. Singurele elemente care primesc o evaluare pozitivă din partea călătorului francez sunt spiritul ospitalier pe care îl manifestă românii și frumusețea peisajului de un

pitoresc aparte. Unele descrieri ale stării orașelor (Galați de pildă) coincid, fără prea mari diferențe, cu însemnările făcute, la aceeași epocă sau mai devreme, de alți voiajori.

Edmund Spencer

Călător britanic, atras de ținuturile răsăritene, de profesie medic, dar și autor al mai multor cărți de succes în epocă, Edmund Spencer a făcut mai multe călătorii în Turcia europeană și asiatică în 1836 (relatarea acestui voiaj poate fi consultată în vol. III al prezentei serii), în 1847 și 1850. Însemnările referitoare la scurta ședere de la Giurgiu din 1850, sunt pline de umor și ironie la adresa sistemului carantinei și a cercetării documentelor de către autoritățile rusești, suspicioase față de toți călătorii, virtuali revoluționari de la 1848.

Charles Loring Brace

Charles Loring Brace, unul dintre cei mai importanți reformatori ai sistemului social din Statele Unite ale Americii, a efectuat o călătorie în 1851 prin Austria și Ungaria. El a plecat de la Praga, a trecut prin Viena, Budapesta, Debrecin și a ajuns la Oradea, unde avea să trăiască una din cele mai importante experiențe din viața sa. După câteva zile petrecute în oraș, în mai 1851a fost arestat de autorități și acuzat de spionaj și de legături cu importanți revoluționari maghiari stabiliți în Statele Unite ale Americii. A petrecut mai bine de o lună de zile în arest. Experiența trăită și atmosfera din închisorile maghiare sunt descrise în lucrarea *Hungary in 1851 with an experience of the Austrian Police*. Informațiile despre români sunt puține, Brace considerând, în mod greșit, că ei au fost instigați de preoți să participe la revoluție, că nu sunt îndreptățiți să ceară nimic, atâta timp cât maghiarii reprezintă națiunea ce s-a impus politic și cultural în Transilvania.

James Henry Skene (Skeene)

Militar și diplomat, scoțianul James Henry Skene este unul dintre rarii călători de marcă britanici ajunși în ținuturile noastre. Căsătorit cu fiica unui fost demnitar fanariot din țările române, Skene era înzestrat cu o vastă cultură, dovedindu-se un fin observator al realităților din principate unde a călătorit în 1850–1851. Excelent analist politic, el a sesizat corect situația precară a ținuturilor românești, în care rușii încurajau corupția și disensiunile între boieri și domnitor pentru a-i face dependenți de puterea lor, pe care doreau s-o impună deplin asupra țării.

Carl Justus Andrae

Dr. Carl Justus Andrae a fost botanist și totodată unul dintre primii paleontologi profesioniști din secolul al XIX-lea, profesor de științele naturii la Școala de Minerit din Saarbrücken și apoi la Universitatea din Halle. În 1851, cu sprijinul financiar al guvernului de la Berlin, a întreprins o călătorie de studii în Banat și Transilvania, iar lucrarea, rod al atențelor cercetări de teren, cuprinde descrierea cu acuratețe a peisajului din punct de vedere geologic, a rocilor, plantelor, insectelor descoperite pe drumul ce l-a purtat din Banat până în Transilvania de nord. Călătoria s-a desfășurat pe Dunăre, a urmat traseul Baziaș, Drencova, Orșova, destinația fiind Oravița. De aici a vizitat mai multe exploatări miniere, a măsurat straturile de rocă și a adunat mostre pentru colecția sa de petrologie. A dat o importanță deosebită speciilor de plante și chiar de insecte, observând, printre altele, scorpionii din regiune. A vizitat băile Mehadia și Herculane.

Benjamin Nicolas Marie Appert

Scriitor și filantrop, a cărui personalitate l-a fascinat pe Stendhal, Benjamin Nicolas Marie Appert a întreprins, în toamna anului 1851, o călătorie prin Austria, Ungaria, Serbia și principatele române. Periplul său era destinat a cerceta starea spitalelor și a spațiului concentraționar din locurile străbătute. A călătorit pe Dunăre. De la Galați s-a îndreptat spre Moldova, unde domnul Grigore Alexandru Ghica i-a facilitat vizita în spitale și închisori, prilej de a remarca încercarea autorităților de a îmbunătăți condițiile de detenție. Relatarea cavalerului Appert este sintetică, obiectivă, fără a fi lipsită de acea compasiune specifică spiritelor nobile, care încearcă să aducă lumină în destinul celor din jur. Este cu atât mai importantă pentru istoria acelor vremuri, pentru că se preocupă de segmente mai puțin aflate în atenția istoricilor: închisorile, ocele, sistemul sanitar, privindu-le atât prin ochii unui inteligent „tehnocrat”, dar și prin sensibilitatea filantropului.

INDICE*

- Aaron, Florian (1805–1887), istoric și publicist român 541
Abdul Medjid, sultan otoman (1839–1861) 97, 111, 568
Abrud, oraș, jud. Alba 446, 668
Academia Mihăileană, prima școală superioară românească din Moldova (1835–1847) 26, 343, 344
Ackner, preot la Gușterița, mineralog, anticar 667
Actaeon, vânător mitologic 633
Ada-Kaleh, insulă pe Dunăre, azi dispărută 308, 595, 670, 671
Adjud, oraș, jud. Vrancea 291, 639
Adrianopol, azi Edirne, oraș în Turcia 260; tratatul de pace de la ~ (1829) 25, 27, 92, 242, 243, 548, 604
Aeneas, personaj legendar 603
Africa 91; comerțul cu sclavi în ~ 317
Agapia, sat, com., jud. Neamț; mănăstirea ~ 28, 95
Agârbiciu, sat, com. Căpușu Mare, jud. Cluj 383, 390, 396
Agnita, oraș, jud. Sibiu 203
Agram v. Zagreb
Ahmed-effendi (1823–1891), diplomat otoman 212, 568, 569
Aimata Pomaré, regină în Tahiti (1835–1852) 85
Aiud, oraș, jud. Alba 355, 389, 390, 391, 397, 398, 399, 400, 406, 407, 433, 458; colegiul calvin din ~ 392; incendierea ~ (1849) 388; capitularea ~ 443; români la ~ 357, 362
Akkerman (Cetatea Albă), azi Belgorod-Dnestrovski, oraș în Ucraina 27, 288
Alani, populație migratoare 463
Alba Iulia (Carlsburg), orașul 206, 388, 392, 413, 436, 437, 441, 443, 450, 512, 517, 533; asediul asupra ~ 449
Albania, albanezi 30, 169, 320, 345, 562, 564, 581
Albano, Francesco (1578–1660), pictor italian 385
Albert de Prusia, prinț 97
Albești, sat, com., jud. Mureș 208; sat, com. Albeștii de Muscel, jud. Argeș 655
Albina Românească 541, 543
Albineț, I., profesor de istorie la Academia Mihăileană 542, 554
Alcibiade (c. 450–404 î.Hr.), general și om politic atenian 565
Alecsandri, Vasile (1818 sau 1821–1890), scriitor și om politic român 111, 284, 539, 541, 542
Alecus, sat, com. Șona, jud. Alba 401, 402
Aleșd, oraș, jud. Bihor 375, 437
Alexandrescu, Grigore (1810–1885), poet român 540, 542
Alexandria, oraș în Egipt 98, 267, 303
Alexandru Macedon (cel Mare), rege al Macedoniei (336–323 î.Hr.) 571

* Indicele a fost alcătuit de Venera Achim, conform notelor traducătorilor textelor.

Algeria 109
 Alhambra, complex architectural în Spania 269
 Ali, ministrul de externe otoman 266, 268, 269
 Alma, sat, com. Ațel, jud. Sibiu 375
 Alpi, Munții 22, 170, 313, 319, 567
 Alsacia, alsacieni 683
 Also, căpitan de honvezi (1849) 392
 America v. Statele Unite ale Americii
 Amsterdam, orașul 505
 Anchises, personaj mitologic 603
 Andrae, Carl Justus (1816–1885), botanist, paleontolog german, călător prin Banat și Transilvania; biografie, rezumat al relatării de călătorie 666–668
 Andrassy, Gyula (1823–1890), om politic maghiar 438, 451
 Anglia, englezi 79, 81, 82, 96, 105, 110, 120, 207, 254, 266, 273, 292, 319, 381, 382, 386, 388, 438, 446, 459, 502, 507, 520, 531, 606, 622, 623, 630, 645, 658, 683; diplomați ~ 177, 178, 228, 237, 266, 273, 438, 448, 451, 639, 640, 641; ~ în Cluj 207, 532, 533, 354–355; interesele ~ la Dunăre 532; orașe în ~ 84, 108, 112, 113, 153, 155, 198, 200, 266, 269, 376, 497, 531, 535; ofițeri ~ 205, 378, 438, 439, 454, 456, 457, 476, 481, 531; regina ~ 531; sentimentele românilor față de ~ 299, 301; țigani în ~ 122
 Apahida, sat, com., jud. Cluj 364, 365, 448, 451
 Apolodor din Damasc (c. 60–125 d.Hr.), arhitect roman 24, 310
 Appert, Benjamin Nicolas Marie (1797–1873), scriitor francez, călător prin Țara Românească și Moldova; biografie 669–670; text 670–697
 Apuseni, Munții 668
 Arad, orașul 236, 436, 437, 449, 450, 482, 489, 490, 491, 509, 512, 590, 591; comerț al ~ cu Boemia, Moravia, Styria 490; crimele de la ~ 400; execuția generalilor maghiari la ~ (1849) 479; germani, maghiari, evrei, sârbi în ~ 491; hanuri în ~ 489
 Ardeal v. Transilvania
 Argeș, râul 22, 289, 598, 601, 645, 646, 656
 Argos, polis în Grecia antică 309
 Arieș, râul 362; aur în ~ 527
 Aristarchi, capuchehaie a Țării Românești 182
 Armenia, armeni, 33, 116, 118, 122, 505, 543, 569, 665, 683
 Armeniș, sat, com., jud. Caraș-Severin 667
 Arnota, mănăstire în com. Costești, jud. Vâlcea 660
 Arpad, vapor cu aburi pe Dunăre 309, 311
 Asachi, Gheorghe (1788–1869), om de cultură și scriitor român 539, 540, 542, 553; fabrică de hârtie a lui ~ 547
 Asia 91, 93, 144, 662
 Asia Mică 311; țigani în ~ 611
 Asiria, statul antic 665
 Aslan, A. 539
 Aslan, doctor 209, 687
 Aslan, familie boierească din Moldova 550
 Aspern, supus britanic în principate 200
 Athanaric, rege vizigoților 145
 Athos, Muntele 94; mănăstiri închinat la ~ 297
 Atlas, personaj mitologic 603

Attila, conducătorul hunilor (434–453) 322, 371, 518, 523
 Aupick, Jacques (1789–1857), general, ambasadorul Franței la Constantinopol 113, 266, 267, 271, 337
 Aurarium, zonă a Munților Apuseni 24
 Austria, Imperiul habsburgic, austrieci 21, 83, 84, 102, 103, 105, 136, 163, 180, 197, 199, 233, 289, 301, 303, 308, 345, 378, 380, 387, 436, 443, 447, 456, 457, 464, 477, 490, 500, 501, 526, 533, 559, 586, 595, 596, 597, 665, 671, 690; comerț al ~ cu Moldova 116, 544; finanțe, moneda ~ 350; funcționari ~ 350; gazete din ~ 349; granița ~ 307; guvernul ~ 301, 305; împărați ai ~ 233, 304; ofițeri ~ 203, 204, 205, 207, 208, 210, 227, 356, 360, 361, 362, 363, 366, 375, 376, 377, 380, 381, 388, 389, 403, 410, 412, 435, 436, 437, 438, 442, 453, 455, 456, 457, 458, 484, 485, 488, 495, 496, 498, 499, 512, 513, 514, 516, 517, 518, 521, 529, 530, 590; profesori ~ în Moldova 553; relațiile ~ cu Rusia 233, 234, 531; revoluția de la 1848 în ~ 233, 463, 464; trupe ~ în Transilvania 512–517, 523
 Automedon, erou din Antichitate 105
 Avari, populație migratoare 463
 Avernus, lac în Italia 320
 Avoca, vale în Anglia 657
 Axente, Sever Ioan (1821–1906), prefect al armatei lui Avram Iancu 389, 395, 403, 456
 Axiopolis v. Cernavodă

 Babacai, stâncă pe Dunăre 305
 Bacău, orașul 547, 638, 675, 687; ținut în Moldova 548, 557
 Backa (Bacska), regiune a Câmpiei panonice între Dunăre și Tisa 518
 Baden, ducatul ~ 245
 Baden-Württemberg, land în Germania 531
 Bagdad, orașul 75
 Bahlui, râul 290, 545, 557
 Baia de Arieș, oraș, jud. Alba 209, 210, 437, 668
 Baia Mare, orașul 364, 374, 375, 451, 454, 668
 Baiazid I (Fulgerul), sultan otoman (1389–1402) 305, 312, 597
 Baiazid II, sultan otoman (1481–1512) 83, 90
 Baki, Mahmud Abdül, poet turc (1526–1600) 269
 Balcani, Munții 306, 311, 312, 317, 319, 596, 662; regiunea ~ 295
 Baldacci, Manó (1807–1852), general al armatei maghiare 362, 363, 365, 367, 374
 Balmer, conte 233
 Balș, familie boierească din Moldova 550
 Balș, Teodor (1790–1857), om politic român 546
 Balta-Liman, cartier al Constantinopolului; convenția de la ~ (1849) 238, 239, 240, 243
 Banat 24, 205, 208, 304, 317, 328, 454, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 482, 484, 491, 492, 496, 501, 517, 666; bulgari în ~ 476; cale ferată în ~ 666; curente privind gramatica limbii române 537; exploatarea cuprului 666, 667; guvernator al ~ 483; populația ~ 584, 586; religia în ~ 586; revoluția de la 1848, urmări 666; sate în ~ 584, 585; superstiții în ~ 586
 Banatul Timișoarei 284, 298, 475
 Bánffy, Denes (1630–1674), conte maghiar 378
 Bánffy, János (1817–1852), nobil, ofițer maghiar 368
 Bánffy, Jozsefa, memorialistă maghiară, cumnata lui John Paget 432; casa ~ 379, 432
 Báránd, com. în Ungaria 437

Bârgău (Tihuța), trecătoare în Carpații Orientali 376, 441
 Barițiu, George (1812–1893), om politic, publicist și istoric român 539, 541
 Bârlad, orașul 191, 293, 547, 627; spital la ~ 679; trupe rusești la ~ 230, 231; râul ~ 290, 547
 Barsac, com. în Franța; vinul de ~ 507
 Bartfa (Bardejov, Bartfeld), oraș în Slovacia 236, 439
 Basarabia 22, 24, 93, 115, 125, 179, 208, 294, 298, 321, 349, 350, 352; harta ~ 327; pichete în ~ 250, 285
 Basra, oraș în Irak 75
 Batthyány, Cazimir (1807–1854), conte, om politic maghiar 437, 438, 439
 Batthyány, Lajos (1807–1849), conte, revoluționar maghiar 478, 495, 520
 Baudemer v. Butkiewicz, Piotr
 Baumann, preot luteran la București 130
 Baumgarten, căpitan 375, 451
 Baumgarten, Johann Christian (1765–1843), medic și botanist german; stabilit în Transilvania 667
 Bavaria, bavarezi 494, 683
 Baziaș, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin 304, 666
 Băile Herculane, oraș în jud. Caraș-Severin 667
 Băiuț, sat, com. în jud. Maramureș 668
 Bălcescu, Constantin (Costache) (1813–1902), om politic român 328, 329, 352, 353
 Bălcescu, Nicolae (1819–1952), istoric, economist, om politic român 183, 256, 263, 324, 325, 326, 329, 331, 439, 447, 448, 539, 541
 Băleanu, Emanuil (1793–1862), boier muntean 80, 82, 189
 Băleanu, N., boier muntean 193
 Bălățești, sat, com. în jud. Neamț; moșie a familiei Cantacuzino 215, 217; adunări revoluționare în 1848 la ~ 218, 221; detașament de cazaci în ~ 225; medic sas la ~ 215, 217, 218, 220; pregătirea unei rebeliuni armate ~ (1848) 219; 220; 224
 Băneasa, cartier în nordul Bucureștiului; reședință a lui Gheorghe Bibescu la ~ 142
 Bărbant, localitate inclusă în componența orașului Alba Iulia 449
 Bărcănescu, familie boierească din Țara Românească 145, 157
 Becicherecu Mic, sat, com., jud. Timiș; bătălia de la ~ 488
 Beclean, oraș în jud. Bistrița-Năsăud 376, 441, 442
 Bega, râul 480, 483, 485, 487
 Beijing, orașul 507
 Bela Crkva, oraș în Serbia 476
 Belgia, belgieni 166; localități în ~ 75
 Belgrad, orașul 84, 86, 102, 250, 438, 582, 695; pacea de la ~ (1739) 307
 Bellanger, Eugène Stanislas (1814–1859), literat francez 31
 Bellio, Constantin, boier muntean 197, 211
 Bem, Józef (1794–1850), general polonez, unul dintre conducătorii armatei maghiare (1848–1849) 163, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 374, 375, 376–377, 381, 387, 388, 390, 398, 406, 410, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 430, 431, 432, 436, 437, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 456, 464, 484, 486, 496, 508, 518, 525, 528, 530, 632, 658; manevrele militare ale lui ~ 511–517
 Bender v. Tighina
 Bengești, sat, com. Bengești-Ciocadia, jud. Gorj 661
 Beranger, Pierre-Jean de (1780–1857), poet francez 569
 Bercy, regiune pariziană 76

Berecs, oraș în Ungaria 236
 Berlin, orașul 85, 96, 97, 110, 113, 130, 228, 518, 541, 695; știri despre revoluția de la 1848 din ~ 146; români la studii în ~ 553
 Bertrand, Arthus, editură pariziană ~ 79
 Berzenczey, László (1820–1884), revoluționar maghiar 521
 Beşiktaş, cartier al Istanbulului; moschee din ~ 321
 Betești, sat, com. Mugeni, jud. Harghita 210
 Bethlen, familie de nobili maghiari din Transilvania 527
 Bethlen, Farkas 444, 445, 454; soția lui ~ (Rosalie) 441, 453
 Bethlen, Francis 443; moșia lui ~ de la Păuca 404
 Bethlen, Gabriel, contele și contesa ~ (1850) 510
 Bethlen, Gabriel, principe al Transilvaniei (1613–1629) 338, 510, 523
 Bethlen, Gergely (1810–1867), prinț de Beclean, general maghiar 362, 375, 420
 Bethlen, Janos (1811–1879), conte și om politic maghiar 439, 457, 458
 Bethlen, Josepha (Jozo), contesă, fiica vitregă a lui John Paget 440, 441, 453
 Bethlen, Miklos (1820–1900), conte și ofițer maghiar 446
 Bethlen, Oliver (1826–1892), conte și ofițer maghiar 368, 414, 442
 Bethlen, reședința familiei ~ 440
 Bethlen, Sándor (1823–1884), nobil maghiar și ginere al lui John Paget 382, 440, 456, 457
 Beyne, Baligot Arthur de (1820–1884), secretar al lui Al.I. Cuza 114
 Beyoğlu, cartier al Istanbulului 321
 Bezerédj (Beszeredy), István (1795–1856), membru al Dietei în timpul revoluției pașoptiste 439
 Bialo-Krynica, mănăstire în Ucraina 343, 344
 Biasini, Gaetano (1790–1847), negustor italian în Cluj; hotelul lui ~ 452, 528
 Bibescu, Gheorghe, domn al Țării Românești (1842–1848) 43, 44, 45, 56, 58, 59, 60, 63, 65, 72, 74, 80, 82, 112, 141, 160, 179, 180, 182, 185, 186, 188, 191, 197, 228, 229, 231, 241, 244, 246, 247, 296, 299, 301, 317, 314, 329, 332, 350, 465; abdicarea și fuga în timpul revoluției (1848) 144, 154, 251, 264, 265; poezie dedicată lui ~ 142; reședințe ale lui ~ 141, 142, 143; soția lui ~ (Maria) 60, 199
 Bibescu, Jean, boier muntean 211
 Bibescu, Maria, a doua soție a lui Gheorghe Bibescu 60, 199
 Biblia 461
 Bielorusia (Belarus) 350
 Biertan, sat, com., jud. Sibiu; sediul Episcopiei Bisericii Reformate din Transilvania 133
 Biharia, sat, com., jud. Bihor 371
 Billecocq, Adolphe Etienne (1800–1874), diplomat francez, consul general în București (1839–1846); biografie 37–39; text 39–114
 Binder, Friedrich, profesor de vioară la București 130, 131; locuința lui ~ 137
 Binder, Georg Paul, episcop al Bisericii Reformate din Transilvania (1843–1867) 133
 Binder, Martin, învățător în București 130
 Birkarez, localitate neidentificată în Transilvania 135
 Birmingham, oraș în Anglia 535
 Bistrița, mănăstire în com. Costești, jud. Vâlcea 195, 660
 Bistrița, orașul 235, 377, 441, 442, 445, 446, 448, 451, 494, 512, 517, 526, 668; intrarea rușilor în ~ 440; râul ~ 547
 Bizanț, Imperiul bizantin 315
 Blaj (Balásfalva), oraș, jud. Alba 398, 401, 404, 405, 406, 407, 408, 421; românii la ~ 355
 Blenheim, oraș în Bavaria; bătălia de la ~ (1704) 531
 Blooner, Aurelia (1818–1894), feministă din America

Blumăna, astăzi cartier în Brașov 133
 Boemia 303, 307, 479, 528, 667, 683; băi în ~ 142; comerț în ~ 490
 Bogdan I, domn al Moldovei (1359–c. 1365) 116
 Böhmer, căpitan (1849) 416-417
 Boieri, boierime în principate 41, 80, 82, 84, 113, 128, 131, 142, 145, 148, 157, 161, 162, 168, 170, 171, 178, 182, 183, 184, 185, 189, 190, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 207, 211, 215, 216, 217, 218, 221, 225, 232, 240, 241, 296, 307, 313, 326, 338, 340, 343, 349, 351, 461, 462, 464, 469, 473, 546, 550, 685, 689, 690, 694
 Bonn, orașul 666
 Borca, sat, com., jud. Neamț; apă minerală la ~ 22
 Borchart, ofițer polonez 325
 Bordeaux, oraș în Franța 18, 76, 156; comis voiajor din ~ 308; vinul de ~ 308
 Bornemissa, familie de nobili maghiari din Transilvania 527
 Borrow, George Henry (1803–1881), filolog, scriitor și etnolog britanic 590, 610
 Borsec, oraș, jud. Harghita 668; ape minerale la ~ 143
 Bosfor, strâmtoarea 319
 Bossel, Friedrich, membru al comunității luterane din București, 135, 136, 137, 142, 147
 Botezatu, Samuel (1790–1856), profesor în Iași 542
 Botoșani, orașul 317, 343, 344, 345, 346, 546, 678; ținutul ~ în Moldova 548
 Boucher, François (1703–1770), pictor francez 481
 Bouillon, Godefroy de ~ (1058–1100), cruciat 576
 Bourdelle, Pierre de ~ (Brantôme) (1540–1614), scriitor francez 269
 Bourqueney, François Adolphe (1799–1869), diplomat francez 79, 266
 Brace, Charles Loring (1826–1890), om politic american, filantrop; biografie 583–584; text 584–592
 Bran, sat, com., jud. Brașov 667
 Bran, trecătoare în Carpații Meridionali 515
 Brâncoveanu, Constantin, domn al Țării Românești (1688–1714) 615
 Brâncoveanu, Elisabeta, prințesă 95, 694
 Brâncoveanu, familie de boieri în Țara Românească 84
 Brassai, profesor la Cluj, botanist 668
 Brassai, Samuel (1800–1897), profesor la Budapesta 444
 Brașov, orașul 127, 130; 143, 185, 191, 196, 201, 202, 205, 209, 229, 236, 251, 289, 353, 444, 494, 515, 526, 540, 588; Biserica Neagră din ~ 133; cartiere ale ~ 133; descrierea orașului ~ 132; învățământ, cultură, cărți la ~ 133, 667; religie, confesiune, biserică în ~ 133; revoluția de la 1848, revoluționari munteni refugiați în ~ 231, 464; trupe rusești în ~ 435, 436, 440, 513
 Bratislava (Presburg, Pozsony), orașul 437, 445, 527, 576; dieta de la ~ 442
 Brăila, orașul 22, 23, 40, 46, 63, 64, 91, 108, 123, 179, 180, 186, 193, 198, 199, 287, 288, 290, 291, 319, 621, 622; armeni la ~ 122; comerț la ~ 122, 623; evrei la ~ 122; europeni la ~ 122; greci la ~ 122; portul ~ 291, 623; fortificații distruse 291; cheiul de lemn 291; turci la ~ 122
 Brătianu, Dumitru (Dimitrie) C. (1818–1892), diplomat și om politic liberal 182, 263, 331
 Brătianu, Ion C. (1821–1891), om politic liberal 146, 183, 229, 256, 258, 331, 333
 Breaza, oraș, jud. Prahova; moșia lui Constantin Ghica de la ~ 168
 Brest, oraș în Franța 75
 Brillat-Savarin, Jean Anselm (1755–1826), avocat, politician și gastronom francez 151
 Brindisi, oraș în Italia 250
 Brock, com. în Olanda 505

Brown, ofițer britanic 207

Browne, Frederick William, irlandez la Constantinopol 438, 451

Brukenthal, Samuel von, guvernator al Transilvaniei (1777–1787); palatul ~ 498; muzeul ~ în Sibiu 667

Brussa, oraș în Turcia 209

Bucea (Királyhágo), sat, com. Negreni, jud. Cluj 359, 375

Bucegi, Munții 640, 667, 668; vârfuri în ~ 22, 24, 668

Bucov, sat, com. în jud. Prahova 640

Bucovina 21, 22, 24, 103, 191, 235, 273, 285, 291, 298, 349, 376, 380, 430, 436, 500, 512, 513, 546; curente privind gramatica limbii române 537; ~, ziar publicat la Cernăuți 538, 543

București, orașul 18, 22, 26, 29, 30, 34, 56, 62, 65, 75, 77, 81, 83, 84, 92, 119, 178, 180, 184, 187, 189, 192, 194, 196, 198, 199, 208, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 239, 242, 245, 246, 251, 255, 288, 289, 290, 291, 294, 296, 297, 298, 299, 313, 314, 315, 316, 317, 320, 324, 325, 326, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 350, 353, 438, 461, 501, 540, 562, 565, 567, 581, 598, 604, 605, 620, 640, 643, 646, 655, 665, 688; alimentare cu apă, sacagii, băi publice în ~ 128, 129, 130, 138, 565; arhitecți în ~ 151, 172; asociații de întraajutorare 137; câini vagabonzi, hingheri în ~ 31; cheiul Dâmboviței 288; climă 128, 131; colegiu electoral în ~ 70, 72; comerț cu cărți, librării, lecturi, tipografii, litografii în ~ 30, 127, 131, 146; comerț, negustori în ~ 30, 131, 153, 289, 597; comunitatea evanghelică din ~ 129, 130, 135, 136, 137; comunitatea germană din ~ 137, 138, 139; consuli și consulate la ~ 78, 79, 114, 128, 136, 140, 142, 143, 162, 163, 180, 181, 182, 184, 187, 193, 195, 196, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 206, 207, 209, 211, 212, 225, 227, 268, 273, 332, 345, 350, 351, 353, 565, 566, 567, 569, 572, 575; educație, învățământ, instituții de cultură în ~ 30, 32, 33, 79, 119, 129, 130, 131, 142, 145, 199, 464, 468, 469, 618; etimologia numelui ~ 128; garnizoana din ~ 332, 333, 690; gazete în ~ 144; hanuri, hoteluri în ~ 29, 30, 32, 90, 288, 562, 602; incendii, pompieri în ~ 137, 138, 139, 140, 151; industrie 289; intrarea turcilor în ~ 144, 147, 232, 331, 339; istorie, legende ~ 25, 615; împărțire administrativă a ~ 30; jandarmeria 339; justiție, putere judecătorească, închisori, abuzuri 689, 691, 695; limba franceză în ~ 32; populație 30, 33, 158, 159, 288, 339, 599; populație alogenă 30, 33, 142, 152, 153, 612, 613; religie, cler, lăcașuri de cult 30, 32, 90, 119, 139, 140, 146, 174, 175, 198, 200, 288, 615, 616, 617, 650; revoluția în ~ 144, 145, 146, 147, 148, 251, 252, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 263, 268, 270, 273, 465, 466, 467; situația politică la ~ 144; situația sanitară, medicină, medici și farmaciști, epidemii, spitale în ~ 32, 64, 67, 129, 131, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 252, 617, 688, 689, 694; străzi, ulițe, piețe, mahalale și maidane în ~ 30, 31, 127, 136, 138, 144, 146, 148, 288, 465, 467, 598, 616, 643; tratatul de la ~ 93, 96; trupe otomane în ~ 465, 617, 618; trupe rusești în ~ 144, 147, 232, 465, 617, 618; țigani în ~ 31, 128; urbanism, lucrări edilitare, clădiri, grădini publice, parcuri 30, 32, 33, 64, 66, 69, 119, 129, 151, 152, 288, 339, 467, 598, 599, 615; viață cotidiană, modă, sărbători, petreceri, timp liber în ~ 31, 33, 64, 129, 131, 147, 148, 152, 155, 156, 157, 162, 163, 233, 464, 465, 467, 468, 469, 470, 471, 568, 598, 653;

Buda v. Budapesta

Budapesta, orașul 180, 207, 250, 303, 374, 375, 376, 405, 421, 433, 434, 437, 439, 443, 444, 445, 447, 448, 453, 495, 527, 528, 534; crimele de la ~ 400

Budișteanu, boier muntean 197

Budzynski, Mihail, agent polonez 347

Bulgaria, bulgari 21, 30, 77, 112, 115, 118, 146, 185, 266, 311, 476, 576, 595, 596, 605, 622, 683; agricultura în ~ 250; populația migratoare 463; regatul medieval 312

Bulwer-Lytton, Edward (1803–1873), scriitor și om politic englez 131
 Bungeasca, localitate neidentificată din Țara Românească 598
 Burgundia 606
 Buteniev, Appolinaire Petrovici, diplomat rus 79
 Butkiewicz (Bodmer), Piotr, agent al emigrației polone la 1848 în Moldova și Țara Românească; biografie 341–342; text 342–353; 328, 329, 331
 Buzău, orașul 58, 98, 196, 198, 199, 290, 571; episcopia de ~ 26; mănăstirea din ~ 571, 572, 573; râul ~ 641, 642
 Byron, George Gordon, lord (1788–1824), poet englez 540, 625

 Caesar (Caius Iulius Caesar) (100–44 î.Chr.), om politic, general, scriitor roman 251
 Căineni, com., jud. Vâlcea 21; trecătoare în Carpații Meridionali 204, 205, 206, 209, 289
 Calafat, oraș, jud. Dolj 311, 317, 596, 604, 605, 655
 Caleb-Balderston, personaj din opera lui sir Walter Scott 649
 Calgano, agent consular britanic în Focșani 639, 640, 641
 California, stat al SUA 88, 559
 Callimachi, familie boierească din Moldova 550
 Callot, Jacques (1592–1635), gravor francez 494
 Calvin, Jean (1509–1564), reformator religios și scriitor francez 659
 Calwer, editură 146
 Câmpina, oraș, jud. Prahova 132
 Câmpineanu, Ioan (1798–1863), colonel și om politic român 183, 197, 333
 Câmpulung, oraș în jud. Argeș 202, 205, 571, 573, 651, 652, 653, 654; alimentația în ~ 571; mănăstiri în ~ 652
 Canada 478
 Canning, Stratford de Redcliffe (1786–1880), ambasador britanic la Poartă 181, 187, 194, 195
 Canta, familie boierească din Moldova 550
 Canta, Nicolae, om politic moldovean 546
 Cantacuzino, Constantin (1800–1875), boier, caimacam în Țara Românească (1848–1849) 41, 194, 195, 207, 211, 232, 240, 241
 Cantacuzino, familie boierească din Țara Românească 145; ramura familiei ~ din Moldova 343, 349, 351; moșii ale familiei ~ în Moldova 215, 217
 Cantacuzino, Gheorghe, boier moldovean, frate al lui Leon Cantacuzino 215
 Cantacuzino, Leon, boier moldovean, frate al lui Gheorghe Cantacuzino 215, 351; biblioteca lui ~ 351;
 Cantacuzino, Maria (1822–1898), verișoară cu Leon și Gheorghe Cantacuzino 221
 Cantacuzino, Olga; căsătoria ~ cu N.K. Giers 141
 Cantacuzino, Șerban, domn al Țării Românești (1678–1688) 648
 Cantacuzino-Pășcanu, familie boierească din Moldova 550
 Cantemir, Dimitrie, domn al Moldovei (1710–1711) 272
 Capua, oraș în Italia 147
 Caracal, oraș, jud. Olt 181
 Caragea, Ioan, domn al Țării Românești (1812–1818) 211
 Caransebeș, oraș, jud. Caraș-Severin 208, 667
Carnavalul de la Veneția, creație a lui Niccolò Paganini 217
 Carniev, consul rus 112
 Carol VI, împărat romano-german (1711–1740) 477, 481
 Carol XII, rege al Suediei (1697–1718) 88, 89, 615, 638
 Carpați, Munții 89, 115, 130, 146, 166, 167, 175, 215, 220, 224, 257, 284, 288, 289, 290, 294, 295, 298, 300, 304, 312, 319, 463, 480, 508, 509, 557, 566, 571, 572, 574, 596,

614, 619; culmi și vârfuri ale ~ 476, 503; ~ Meridionali 667; ~ Occidentali 668; trecători ale ~ 203, 204, 205, 206, 208, 210, 236, 503, 505, 515

Carpentras, oraș în Franța 18

Carrusel, piață pariziană 76

Catargi, Constantin (Costache, Costin) (1800–1871), boier moldovean 185, 190, 198, 351

Caucaz, Munții 98; regiunea ~ 347, 468, 515; războaie în ~ 141

Cavnic, oraș, jud. Maramureș 668

Cazaci 225, 463

Călărași (Harasztos), sat, com. în jud. Cluj 400

Călărași, orașul (jud. Călărași) 199

Căldărușani, mănăstire în com. Gruiu, jud. Ilfov 94

Căliman, Grigore, boier moldovean 685

Călugăreni, sat, com., jud. Giurgiu 111; bătălia de la ~ 255

Căpâlna (Kapolna), sat, com. Gâlgău, jud. Sălaj; bătălia de la ~ (1849) 445, 484

Căpușu Mare (Kapus), sat, com., jud. Cluj 443; închisoarea de la ~ 370

Ceahlău, Munții 21, 22

Cenad (Csanad), sat, com., jud. Timiș 477

Cerchez, Mihai, președintele tribunalului din Iași 676

Cerchezi, populație în Caucaz; războiul Rusiei cu ~ 141

Cerna, râul 118, 208, 306

Cernășev, A.N., ministru de război al Rusiei (1846–1852) 234, 236

Cernavodă, oraș, jud. Constanța 109, 110, 317, 318,

Cernăuți, orașul 21, 125, 291, 344, 345, 346, 347, 353, 459, 538

Cerneți, sat, com. Șimian, jud. Mehedinți 21

Cernica, sat, com., jud. Ilfov; mănăstirea de la ~ 59

Cesna, pichet austriac de graniță 667

Cetatea Albă v. Akkerman

Cetățuia, biserică în Iași 117

Charleroi, localitate în Belgia 75

Chateaubriand, François René (1768–1848), scriitor și om politic francez 493, 574

Chaudet, Ernest, însoțitor al lui Felix Pigeory 563, 575

Chedeville, inginer francez 75

Cherestur (Kereztur), sat, com. Beba Veche, jud. Timiș 477, 509

Cherrier, însoțitor al lui Felix Pigeory 575

Chilia Veche, sat, com., jud. Tulcea 250

Chișinău, orașul 350

Chrysostomus, Ioan (347–407), patriarh al Constantinopolului 27

Chrzanowski, Wojciech (1793–1861), general polonez 327

Churchill, John, primul duce de Marlborough (1650–1722), om politic și ofițer englez 531

Ciclova <Montană>, azi cartier al orașului Oravița, jud. Caraș-Severin 666

Cihac, Jacob Stanislaw (1800–1888), naturalist și medic în Iași 671, 672

Cineas (?–278 î.Hr.), orator și filosof antic grec 565

Cioroiu, sat, com. Cioroiși, jud. Dolj 604

Cipariu, Timotei (1805–1887), filolog și lingvist român 539, 541

Circazia; Munții ~ 317

Cisnădie, oraș în jud. Sibiu 505; meșteșuguri în ~ 505; sași în ~ 505, 506, 507, 508; țigănia din ~ 505

Cișmigiu, grădină publică în București 64, 129

Ciucea (Csucsă), sat, com., jud. Cluj 374, 375, 377, 378, 454, 455

Cladova (Gladowa), localitate în Serbia 665
 Cladova v. Schela Cladovei
 Clam-Gallas, Eduard (1805–1891), conte și general austriac 436, 455, 456, 457, 458, 517
 Clement, episcop îngrapat în Grădiștea 657
 Cluj (Klausenburg) (azi Cluj-Napoca), orașul 202, 236, 329, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 388, 389, 405, 407, 412, 429, 433, 439, 440, 441, 442, 443, 445, 450, 459, 495, 497, 500, 512, 516, 523, 527–533, 668; cartiere ale ~ 364, 365, 371, 440, 448, 451, 452, 453; edificii în ~ 361; englezi în ~ 532, 533; epidemia de holeră în ~ 434, 435; evenimente militare în timpul revoluției (1848–1849) în ~ 364–370, 374; gazete în ~ 364, 500; hanuri în ~ 452, 528; viața cotidiană în ~ 355–364
 Coburg, oraș în Germania 136
 Codlea, oraș, jud. Brașov 135; retragerea rușilor la ~ 442
 Coehoorn, Menno (1641–1704), baron, inginer militar olandez 535
 Colard, vice-consul rus la Galați 350
 Colchida 612
 Colentina, moșia familiei Ghica 161, 162, 170, 171; râul ~ 198, 199
 Colin, constructor în Bacău 687, 688
 Colmar, oraș în Alsacia 346
 Colquhoun, Gilmour Robert (1805–1870), consul englez în principate; biografie 177–178; text 178–212; 273, 438, 451
 Columbac, fortăreață pe Dunăre 305
 Comarnic, oraș, jud. Prahova 132, 141, 143
 Como, lac în Italia 319
 Comoreni, localitate neidentificată din Moldova 21
 Conachi, Costache (1778–1849), poet și cărturar român 548
 Conachi, familie boierească din Moldova 550
 Condemine, întreprinzător francez în principate 76, 77
 Condurat, familie boierească din Țara Românească 145
 Connaught, provincie în Irlanda 612
 Constadescov, profesor în Iași 554
 Constantin cel Mare (Flavius Valerius Constantinus), împărat roman (306–337) 310
 Constantinopol, orașul 18, 20, 33, 59, 60, 71, 74, 80, 84, 92, 102, 108, 113, 116, 117, 162, 180, 184, 185, 192, 202, 232, 237, 238, 240, 241, 243, 245, 249, 258, 259, 260, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 303, 314, 316, 317, 320, 321, 325, 332, 334, 342, 345, 349, 353, 438, 505, 566, 569, 574, 575, 606, 615, 623; cartiere în ~ 238, 239, 240, 243, 537; moschee în ~ 321; Patriarhia ecumenică de la ~ 544, 616; poșta din ~ 350
 Constanța, orașul 109, 284, 318
 Copenhaga, orașul 227
 Cor, primul dragoman al ambasadei Franței la Constantinopol 270
 Coranul 308
 Corneille, Pierre (1606–1684), dramaturg francez 461
 Corradini, A., poet, pictor 541, 555
 Costache, Veniamin (1768–1846), mitropolit al Moldovei 545, 546, 554
 Costache-Lătescu familie boierească din Moldova 550
 Costachi, familie boierească din Moldova 550
 Coșava, vânt rece 306
 Cotnari, sat, com., jud. Iași; vinuri de ~ 22
 Cotov, consul rus interimar 185
 Cotroceni, deal în București 194; mănăstire în București 146

Covasna, comitatul 459
 Cozia, mănăstire în orașul Călimănești, jud. Vâlcea 195; pas și defileu în Carpații Meridionali 289
 Cracovia, orașul 102, 234; republica din ~ 83, 85 85
 Craiova, orașul 64, 181, 185, 199, 289, 294, 332, 603; ban al ~ 660; biserica catolică din ~ 103; comunitatea evanghelică din ~ 148; constituția proclamată la ~ 332; închisoare în ~ 691; învățământ în ~ 693; necesitatea unor fortificații 294; populație 290; urbanism 602
 Craiovescu, Barbu (1490–1520), mare ban al Craiovei 660
 Crasna, sat, com., jud. Sălaj 450
 Crăciun, sărbătoarea 131, 132
 Cresus, regele Lidiei (560–547 î.Hr.) 535
 Crimeea 267, 318; războiul ~ 233
 Cristian, sat, com., jud. Brașov 133; sat, com., jud. Sibiu 516
 Cristorel (Kerester), sat, com. Așchileu, jud. Cluj 381
 Cristuru Secuiesc (Kerezstur), oraș, jud. Harghita 383; moșia familiei Matskasy lângă ~ 519, 520, 521
 Crișul <Repede>, râul 359, 527, 534, 591
 Croația, croați 181, 683; gazete din ~ 351; ofițeri ~ 210, 436, 437, 443, 485, 488, 498, 499
 Csalpovics, János (Johann) (1780–1847), scriitor maghiar 476
 Cucerdea (Kocsárd), sat, com., jud. Mureș 400, 401
 Cuciuranu, Gheorghe (1814–1886), profesor la Iași 555
 Cunningham Charles, viceconsul englez în principate 122, 624
Curierul românesc, periodic (1829–1848) 540
 Curtea de Argeș, oraș, jud. Argeș; fosta capitală a Țării Românești 651, 655, 656; biserica episcopală 28, 68, mănăstirea de la ~ 169, 170
 Cydnus, râu în Asia Mică 571
 Czajkowski, Michail (Czaika) (1808–1886), agent al emigrației polone la Constantinopol 326, 342
 Czartoryski, Adam Jerzy (1770–1861) prinț polon, general și om politic 324
 Czecz, Johann (1822–1904), participant la revoluția din Transilvania (1848-1849) 374, 375, 376, 381, 388, 398, 399, 401, 402, 404, 407, 408, 409, 410, 411, 415, 417, 418, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 429, 437, 440, 442, 444, 454
 Dacia, daci 23, 24, 116, 119, 251, 285, 310, 315, 463, 501; reconstituirea ~ 298, 349; strămoși ai românilor 626, 657, 665
Dacia Literară, revistă 541
 Damasc, orașul 203
 Dâmbovița, râul 22, 30, 63, 129, 138, 153, 166, 288, 289, 467, 599, 615, 644, 649
 Dannenberg, oraș în Germania 211
 Daont, medic armean 259, 260, 261
 Dardanele, strâmtoarea 202
 Darius I, rege al persilor (522–486 î.Hr.) 319
 Dașkov, Constantin V., consul general al Rusiei în Principatele Române 228
 Dașkov, Jacob Andreevici, diplomat rus 43, 44, 56, 58, 61, 69, 80
 De Nyon, Doré, consul al Franței 181
 Dealu, mănăstire în jud. Dâmbovița 572, 648
 Debrecen, oraș în Ungaria 204, 207, 364, 373, 378, 406, 437, 442, 443, 444, 445, 450, 451, 452, 479, 499, 590, 591; armate ruse la ~ 236

Decebal, ultimul rege dac (87–106) 24, 88, 89, 110, 310, 595, 657
 Degenfeld, Elizabeth (1808–?), contesă austriacă de origine engleză 445
 Deivos, căpitan al armatei române 194
 Dej, oraș, jud. Cluj 362, 375, 377, 434, 440, 447, 454, 458
 Dembinski, Henryk (1791–1864) inginer polonez, general în armata maghiară 207, 210, 439, 441, 447, 448
 Demidov, Anatoli (1812–1870), diplomat rus 33
 Densuș, sat, com., jud. Hunedoara 667
 Desaint, ofițer francez 266
 Desmoulins, Lucie Simplicie Camille Benoit (1760–1794), jurnalist și politician francez 522
 Desprez, Hippolite (1819–?), publicist francez 89
 Deva, orașul 413, 449, 668
 Dezmir (Dezmely), sat, com. Apahida, jud. Cluj 447
 Dincă, căpitan al armatei române 194
 Dinelli, Alphonse, căpitan de vas pe Dunăre 309
 Dintr-un lemn, mănăstire în satul Frâncești în jud. Vâlcea 95, 659
 Dobay (Dobar), Joseph (1820–1898), scriitor, specialist în probleme militare 414, 415, 440, 450
 Dobra, sat, com., jud. Hunedoara 211
 Dobrogea 250, 318
 Docan, Nicolae, om politic moldovean 553
 Domițian (Titus Flavius Domitianus), împărat roman (81–96) 24
 Domnești, sat, com., jud. Argeș 655
 Don, fluviul 107, 615; cazacii de pe ~ 225
 Dorohoi, oraș în jud. Botoșani 547; ținut în Moldova 548, 557
 Dorsner, V., colonel austriac și comisar imperial în Transilvania; atacul lui ~ asupra orașului Târgu Mureș 361; ordinul lui ~ de incendiere a orașului Reghin 457
 Dosza, avocat al secuilor din Târgu Mureș (1850) 523
 Doussault, Charles, pictor, litograf și desenator francez 97
 Dow, Gerard (1613–1675), pictor olandez 506
 Dragalina, azi alipită orașului Cluj-Napoca 450, 457
 Drăgășani, oraș, jud. Vâlcea 658; vinuri de ~ 22
 Drencova, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin 306, 666
 Dresda, orașul 96
 Dubno, oraș în Ucraina 235
 Duclos, A., consul francez 343, 344, 671
 Ducrow, Andrew (1793–1842), călăreț britanic 621
 Duhamel, Aleksandr Osipovici (1801–1880), general, diplomat rus, comisar pentru Principatele Române; biografie 226–227; text 227–247; 78, 79, 163, 180, 181, 182, 184, 187, 193, 195, 196, 198, 199, 200, 202, 204, 206, 207, 209, 211, 268, 273, 332, 345, 350, 351, 353
 Dukla, oraș în Polonia 236; trecătoare în Carpații Păduroși 437
 Dumbrava (Vasarhely), sat, com. Căpușu Mare, jud. Cluj 370, 376, 377, 381, 398, 430
 Dumbrava Roșie, sat, com., jud. Neamț 21
 Dumbrăveni (Elizabethenstadt), oraș, jud. Sibiu 504, 505; armeni în ~ 505; biserica din ~ 504
 Dunărea 21, 22, 24, 30, 33, 34, 95, 117, 118, 120, 123, 128, 146, 150, 167, 179, 200, 201, 212, 232, 236, 249, 250, 251, 259, 261, 268, 270, 285, 287, 288, 291, 293, 294, 295, 298, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 327, 334, 337, 350, 351, 475, 476, 477, 482, 504, 541, 546, 562, 573, 579, 581, 595, 596, 619, 622, 623, 624, 643, 645, 658, 664, 666, 695; brațele și gurile

~ 318, 319, 321; carantină pe ~ 604; cetăți la ~ 563; delta ~ 321; frumusețea și măreția ~ 304, 305, 306, 308, 318, 319; interesele Angliei la ~ 532; navigație și vapoare pe ~ 215, 309, 311, 320, 567, 568; proiect de canal de la ~ la Marea Neagră 577; revoluționari pașoptiști peste ~ 224; stânci pe ~ 309

Dünkelmeyer, Christoph, tâmplar german la București 137

Dürer, Albrecht (1471–1528), pictor și gravor german renescentist 509

Durostorum v. Silistra

Düsseldorf, oraș în Germania 494

Dyck, Anthonis van (1599–1641), pictor flamand 506

Ecaterina a II-a, împărăteasa Rusiei (1752–1796) 659

Ecuador 476

Edön, Karoly, conte, ofițer maghiar 364

Egipt, egipteni 122; țigani în ~ 122

Eitel, Friedrich (1808–1872), farmacist la București 142

Eitel, Luise, fiică a lui Friedrich Eitel 142

El Dorado 559

Elba, fluviul 501

Elveția, elvețieni 91, 172, 520, 683

Emin-effendi, mare dragoman, comisar turc în Principatele Române 259, 260, 261, 269, 270, 334

Ems, stațiune balneară în Germania 142

Engelhardt, Nikolai Feodorovici, general rus 205, 515, 517, 631

Erevan, oraș în Armenia 32

Eros, personaj mitologic, 560

Esop, poet antic grec 654

Esterhazy, Kálman (1830–1916), nobil maghiar 420, 423, 424

Eufrat, fluviul 562

Europa, europeni 58, 122, 153, 162, 163, 167, 175, 229, 231, 235, 244, 250, 254, 256, 262, 269, 270, 285, 298, 300, 301, 303, 313, 317, 319, 321, 322, 463, 468, 479, 506, 509, 520, 529, 531, 554, 563, 573, 608, 616, 668, 679; revoluția pașoptistă în ~ 229, 242, 244; holera în ~ 231; țigani în ~ 611

Evrei 18, 30, 117, 118, 122, 124, 142, 152, 153, 315, 316, 317, 347, 352, 491, 543, 562, 565, 578, 612, 613, 614, 635, 678, 683

Fabricius, preot reformat la Prejmer, 134

Fanar, cartier al Constantinopolului 537

Făgăraș, oraș, jud. Brașov 526, 667

Fălciu, sat, com., jud. Vaslui 674; ținutul ~ în Moldova 548

Fălcoianu, familie boierească din Țara Românească 145

Fărcădin, sat, com. Unirea, jud. Hunedoara 667

Fechetău (Feketeto), azi Negreni, sat, com. Ciucea, jud. Cluj 357, 358, 359

Feldioara, sat, com., jud. Brașov; cetatea teutonă de la ~ 134

Feleac, deal în Cluj 445, 455

Fenyés, Alexius von (1807–1876), statistician maghiar 586

Feregi, sat, com. Cerbăl, jud. Hunedoara 667

Ferestro, cofetărie în București 131

Filanowicz, agent polonez 344, 347, 348

Fildermann, negustor evreu din București 142

Filipescu, C.A., boier muntean 183, 211
 Filipescu, Costache N. (1807–1854), revoluționar, om politic muntean 256
 Filipescu, Dimitrie (1808–1843), revoluționar român 79
 Filipescu, Gheorghe, boier muntean 240
 Filipescu, Grigore, boier muntean 80, 183
 Filipescu, Jean, boier muntean 196, 199
 Filipeștii de Târg, sat, com., jud. Prahova 209
 Filow, colonel de cazaci 225
 Flaccus, comandant al coloniei romane din Dacia 310
 Flămânda, mănăstire în Câmpulung, jud. Argeș 652
 Flögel, August, tâmplar german la București 137
 Florența, oraș în Italia 245
 Florescu, boier muntean 211
 Florescu, prefect în Ploiești 694
Foaie pentru minte, inimă și literatură, revistă transilvăneană 541
 Focșani, orașul 21, 81, 184, 185, 187, 192, 193, 198, 199, 209, 258, 290, 291, 293, 294, 301, 334, 548, 639, 675; apartenența la ambele principate 290; așezare geografică 290; populație 290; spital în ~ 679; trupe rusești la ~ 232
 France-Comté, regiune în Franța 75
 François I, rege al Franței (1515–1547) 75, 102, 103
 Franconia, regiune în Germania 131; locuitori 599
 Frankfurt am Main, oraș în Germania; știri despre revoluția de la 1848 din ~ 146
 Franța, francezi 26, 78, 96, 102, 105, 108, 113, 154, 155, 157, 158, 166, 173, 178, 200, 254, 259, 261, 266, 267, 311, 325, 332, 343, 346, 348, 438, 501, 502, 531, 557, 578, 614, 662, 672, 683, 695; diplomați, consuli ai ~ în principate 29, 37–39, 79, 113, 114, 162, 181, 200, 203, 266, 267, 268, 270, 271, 299, 337, 343, 344, 353, 565, 566, 567, 614, 671; densitate populație 292; gazete din ~ 84, 89, 307, 349; guvernul francez 324, 326, 327; importuri din Moldova 544; împărat al ~ 85, 131, 513, 515; încrederea românilor în ~ 299, 300, 301; limba și literatura franceză în principate 325, 329, 340, 461, 462, 542; mărfuri de lux venite din ~ în principate 292; meșteșugari francezi în principate 466, 468; nobilimea franceză 280, 312; orașe din ~ 18, 75, 76, 77, 109, 114, 156, 303, 507, 546; ofițeri ~ în principate 81, 83, 266, 267, 286–287; profesori francezi în principate 462, 553; regi ai ~ 75, 102, 103, 161, 164, 216, 252, 477, 481, 534; revoluția din 1848 în ~ 568; tineri români la studii în ~ 538; țigani în ~ 164; vinuri din ~ 308, 476, 507
 Franz Iosif, împărat al Austriei (1848–1916) și rege al Ungariei (1867–1916) 233
 Frederick VII, rege al Danemarcei (1848–1863) 227
 Fresnes, Marcelin de, însoțitor al lui Felix Pigeory (1850) 575
 Friedrich Wilhelm al IV-lea, rege al Prusiei (1840–1861) 136
 Frömel, medic sas la Bălțătești 215, 217, 218, 220
 Frumoasa, biserică în Iași 117
 Fuad-effendi (Pașa Mehmet) (1815–1869), comisar turc în Principatele Române 146, 162, 163, 170, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 200, 201, 206, 207, 231, 232, 233, 237, 242, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 335, 336
 Gáal, Sándor (1817–1871), general maghiar 444, 450, 454, 456
 Gablenz, Karl William Ludwig (1814–1874), baron și general austriac 530
 Galata, biserică în Iași 117

Galați, orașul 21, 22, 77, 108, 109, 120, 121, 123, 179, 187, 192, 232, 250, 251, 273, 288, 290, 291, 293, 314, 319, 327, 342, 343, 347, 348, 350, 351, 352, 544, 566, 567, 574, 575, 577, 622, 623, 624, 625, 671, 688; clima la ~ 121; comerț la ~ 546; educație, învățământ în ~ 554; greci în ~ 547; instituții 546, 548; închisoare în ~ 671; lăcașuri de cult în ~ 625; magazine 291; populație 121, 291, 319; port la Dunăre 215, 291; salubritatea în ~ 574, 576; spital în ~ 672, 674, 679; ținutul ~ în Moldova 548
 Galbeni, sat, com. Filipești, jud. Bacău 637
 Galiția, regiunea istorică 22, 115, 125, 205, 208, 325, 328, 338, 344, 345, 346, 347, 348, 352, 353, 436, 458, 500, 513, 514, 547; trupe rusești în ~ 235, 236
 Gand, bulevard în Paris 18
 Garbatsky, colonel rus 197
 Gardner, consul englez în Iași 631
 Gasconia, regiune în Franța 172
Gazeta de Transilvania, revistă 541, 543
 Găești, oraș, jud. Dâmbovița 644, 645
 Gănești (Galfalva), sat, com., jud. Mureș 410, 432; bătălia de la ~ (1849) 412, 512
 Gedeon, general maghiar 203
 Geismar, Friedrich Caspar von (1783–1848), aghiotant al țarului Nicolae I 330,
 Gemenea-Brătulești, sat, com. Voinești, jud. Dâmbovița 650
 Geneva, orașul 263
 Genie, francez în Țara Românească 81, 83
 Genssler, superintendent al Bisericii Evanghelice 136
 Gepizi, populație migratoare 463
 Gerando, Attila de, nobil francez 280
 Germania, germani, germani în Principatele Române 30, 83, 107, 128, 137, 153, 268, 292, 301, 466, 468, 472, 477, 491, 495, 509, 557, 595, 602, 641, 683, 690; colonii ~ în Banat 476, 477, 478; gazete din ~ 349; meșteșugari ~ în principate 137, 466, 468, 472; orașe în ~ 31, 85, 96, 97, 110, 113, 128, 129, 130, 142, 145, 154, 183, 252, 228, 494, 509, 518, 541, 666, 690, 695; profesori germani în Moldova 553; sentimentele românilor față de ~ 299; tineri români la studii în ~ 145
 Gersterzweig, Karl I., comandant-șef al armatei a IV-a ruse 229, 230, 231
 Geza II, rege al Ungariei (1141–1162) 143
 Gherla (Szamosújvár), oraș, jud. Cluj 362, 448
 Ghica (Ghika), familie de boieri din Moldova și Țara Românească 161, 550; moșia familiei ~ de la Colentina 161, 162, 170, 171
 Ghica Alexandru, mare logofăt, tatăl lui Grigore Alexandru Ghica 545, 552
 Ghica Maria, soția lui Pierre Eugène Poujade 567
 Ghica, Alecu, boier muntean 196, 200
 Ghica, Alexandru Dimitrie, domn al Țării Românești (1834–1842) 40, 41, 44, 45, 56, 57, 60, 62, 65, 67, 68, 71, 72, 77, 78, 79, 112, 160, 240, 244, 329, 263, 264, 265
 Ghica, Constantin (1804–1867), boier muntean, mare ban 199; moșia lui ~ de la Breaza 168
 Ghica, Dimitrie (beizadea Mitică) (1816–1897), ofițer în armata rusă, om politic român 163
 Ghica, Dimitrie Grigore IV, domn al Țării Românești (1822–1828) 160, 161, 617
 Ghica, Ecaterina, soția lui Ion Bărcănescu 157
 Ghica, Grigore Alexandru, domnitor al Moldovei (1849–1856) 161, 241, 244, 539, 543, 552, 631, 688
 Ghica, Grigore, boier muntean 80
 Ghica, Ion (1816–1897), scriitor, diplomat, om politic român 182, 229, 258, 259, 353
 Ghica, Mihail, fratele lui Alexandru Dimitrie Ghica 88

Ghica, N., 539
 Ghica, Scarlat (1812–1875), boier muntean 202, 689, 690, 694
 Ghica, Zoe Mavrocordat 60
 Ghica-Soubiran, Aurélie (1820–1904), prințesă și scriitoare de origine franceză; biografie 149; text 150–176; 568
 Ghimeș, trecătoare în Carpații Orientali 236
 Ghiriș-Arieș (Ghyères), sat înglobat azi în orașul Câmpia Turzii, jud. Cluj 390, 396; moșia lui John Paget din ~ 378, 381-387
 Giers, Nikolai Karlovici von (1820–1895), diplomat rus în Moldova 141, 143, 144
 Gilău (Gyalu), sat, com. în jud. Cluj 369, 370, 378, 443
 Gilort, râul 661
 Gingis-han 183
 Giorgione (Giorgio Barbarelli da Castelfranco) (1477 sau 1478–1510), pictor italian 492
 Girardin, Saint Marc (1801–1873), publicist francez 92
 Giurgiu, orașul 21, 33, 34, 36, 40, 64, 91, 107, 150, 151, 172, 186, 187, 188, 191, 193, 195, 199, 208, 232, 251, 253, 256, 260, 261, 262, 263, 268, 313, 334, 336, 562, 563, 564, 565, 567, 576, 577, 581, 597, 622, 655, 665; carantină la ~ 249, 251, 252, 260, 270; cetate și fortificații la ~ 150, 313; închisoare în ~ 691; populație 313; spital în ~ 695; transport, drumuri în ~ 563, 564
 Gizza (Gizze), profesor în Iași 542, 554
 Glogova, sat, com., jud. Gorj 663
 Gödöllo, oraș în Ungaria; bătălia de la ~ (1849) 484
 Goethe, Johann Wolfgang von (1749–1832), scriitor german 630
 Golescu, Alexandru C. (Albu) (1815–1873) 331
 Golescu, Alexandru G. (1819–1881), om politic român 183, 256, 263
 Golescu, Constantin N. (1810–1877), revoluționar și om politic român 155
 Golescu, Dimitrie, boier muntean 192
 Golescu, frații ~ 182, 189
 Golescu, Nicolae (1810–1878) general, om politic român 183, 197, 256, 261, 262, 263, 270, 271, 330, 331, 332, 333, 334, 335
 Golescu, Radu (1813–1877), ofițer român 194, 263
 Golescu, Ștefan (1809–1874), revoluționar, om politic român 183, 195, 229, 256, 263, 264, 331, 352
 Golescu, Zinca (1792–1879), soția lui Dinicu Golescu și mama fraților ~ 206
 Golia, biserică în Iași 117
 Goluchowski, Artur, agent polonez 346
 Görgey, Artúr (1818–1916), general și om politic maghiar 234, 438, 439, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 454, 455, 456, 457, 490, 499, 511, 517, 522
 Göttingen, oraș în Germania 129
 Grabbe, Piotr Hristoforovici (1789–1875), ofițer superior rus 238
 Gradcin, oraș în Cehia 234
 Gramont, mareșal al curții lui Gheorghe Bibescu 142, 145
 Grant, Effingham (1820–1892), secretar al consulatului britanic din București 180, 197, 198, 200, 203, 204, 205, 206, 599
 Grădiștea de Munte, sat, com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara 667
 Grădiștea, sat, com., jud. Vâlcea 657
 Grădișteanu, Grigore (1816–1892), boier muntean, om politic 196
 Grecia, greci 117, 118, 122, 169, 200, 298, 301, 311, 312, 320, 321, 349, 547, 614, 683; arhipelagul ~ 303, 311; importuri din ~ în Moldova 546

Greising, Franz von, farmacist la Braşov 135, 143
 Greising, Joseph von, medic, consilier medical la Braşov 135
 Grisebach, August (1814–1879), botanist german 304
 Grotenhelm, general austriac 210, 436
 Grozeşti, sat, com., jud. Mehedinţi 210
 Grunau, Adolf, medic, fiu al lui Georg Grunau 140, 144
 Grunau, Albertine, fiică a lui Georg Grunau 131
 Grunau, Dorine, fiică a lui Georg Grunau 131
 Grunau, Georg (1785–1859), medic în Bucureşti 129, 138, 139, 144
 Grunau, Mina, fiică a lui Georg Grunau 131
 Grunau, Paul, silvicultor 145
 Grunau, Radu, ofiţer în armata română 145
 Guizot, François (1787–1859), istoric, om politic francez 75, 76, 79 80, 81, 83
 Günther, fabricant german de caleşti la Bucureşti 137
 Gusti, D. 541
 Guşteriţa, cartier al oraşului Sibiu 667
 Guyon, Debaufre Richard (1803–1856), ofiţer englez în armata ungară 438, 439, 454

 Hadrian (Publius Aelius Traianus Hadrianus), împărat roman (117–138) 24, 310, 595, 665
 Haerfner, capelmaistru în Moldova 555
 Haga, oraşul 506
 Halle, oraş în Germania 666
 Hamburg, oraş în Germania 145, 690
 Hamilton, Andrew, conte şi general englez 476, 481
 Hammerstein-Gesmald, Gustav Ferdinand (1817–1875), baron şi general austriac 207, 514
 Hangerli, Maria (1776–1871), soţia domnitorului Grigore Dimitrie Ghica 162, 170
 Hangu, sat, com., jud. Neamţ; moşia familiei Cantacuzino ~215
 Hannibal (247–183 î.Hr.), general cartaginez 147, 267
 Hârşova, oraş, jud. Constanţa 288, 319, 578; ruine în ~ 319
 Harun-al-Rachid, calif abasid al Bagdadului (786–809) 607
 Harz, regiune în Germania 134
 Hasford, general rus 199, 204, 210, 517
 Haşag, sat, com. Loamneş, jud. Sibiu 421, 422; atac asupra ~ 423; vulcani noroioşi la ~ 667
 Haynau, Jacob Julius von (1786–1853), general austriac 437, 438, 453, 590
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831), filozof german 473
 Heliade-Rădulescu, Ion (1802–1872), scriitor, om politic român 77, 78, 113, 154, 173, 174, 185, 188, 190, 192, 229, 256, 314, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 352, 539, 540
 Hennig, librar în Iaşi 343
 Henri, agent polonez 344, 348
 Henric IV, rege al Franţei (1589–1610) 75, 102, 103,
 Hercule; statuia lui ~ 307; termele lui ~ 307
 Heringen, Gustav, scriitor german 131
 Herodot din Halicarnas (484–c. 426 sau 424 î.Hr.), istoric şi geograf grec 311, 312
 Herţa, oraş în Ucraina 547, 557
 Heydte, Philipp August Joachim (1809–1880), baron şi general austriac 516, 517; măsurile de ~ 518, 521
 Hill, Georg, profesor de latină în Bucureşti 129
 Histria, colonie milesiană pe ţărmul Mării Negre 309
 Hmelniţki, Timofei (Timuş) Bogdanovici (1632–1653), ginerele lui Vasile Lupu 21

Hodossy, Miklos, comisar al Oradei 373
 Hoffmann, frații (Anton, Franz, Ferdinand), industriași la Oțelu Roșu 667
 Hoghilag (Holdvilág), sat, com., jud. Sibiu 409, 410
 Holbein, Hans (cel Tânăr) (1497 sau 1498–1543), pictor german renescentist 509
 Honterus, Johannes (1498–1549), umanist și reformator 133
Hora Unirii, versuri Vasile Alecsandri, muzica Alexandru Flechtenmacher 217
 Horatiu (Quintus Horatius Flaccus) (65–8 î.Chr.), poet latin 282
 Horodenka, oraș în Ucraina 346
 Hotin, oraș în Ucraina 294, 346, 347
 Hrisoscoaleu, boier muntean 113
 Huedin (Banffyhungyad, Hunyad), oraș, jud. Cluj 357, 359, 360, 370, 372, 375, 378, 443, 444, 451, 455; holeră la ~ 450
 Huet, Albert, locțiitor al consulului Franței la București (1850–1851) 565, 566, 567
 Huni, populație migratoare 463
 Hurezi, mănăstire în satul Romanii de Jos, jud. Vâlcea 94, 659, 660
 Hurmuzaki, Alexandru (Alec) (1823–1871) 346, 347
 Hurmuzaki, D., 539
 Huși, oraș, jud. Vaslui 351, 352, 547; episcopia ~ 544, 547
 Hutschck, medic 695

 Iablanița, sat, com. în jud. Caraș-Severin 667
 Iacob (Old Clo), servitor al lui Skeene 620, 621, 627, 630, 632, 636, 638, 640, 641
 Ialomița, județ în Țara Românească 70; râul ~ 22, 288, 621, 642, 648
 Iancu de Hunedoara, voievod al Transilvaniei (1441–1446), regent al Ungariei (1446–1452) 482
 Iancu, Avram (1824–1874), jurist, lider al revoluției române din Transilvania (1848–1849) 380, 383, 386, 403, 438, 444, 446, 449, 450, 456, 458
 Iason, personaj mitologic 612
 Iași, orașul 22, 26, 30, 77, 83, 84, 92, 98, 102, 117, 119, 124, 187, 216, 218, 219, 221, 223, 231, 239, 245, 246, 290, 293, 315, 320, 343, 344, 345, 347, 349, 351, 459, 501, 635, 636, 674; așezare geografică 545; băi publice în ~ 117, 118; boierimea în ~ 632; cazarmă în ~ 675; comunitatea evanghelică din ~ 148; consuli și consulat în ~ 140, 141, 163, 228, 258, 265, 268, 631; educație, învățământ, instituții culturale în ~ 18, 21, 26, 32, 118, 343, 344, 541, 545, 546, 552, 554, 555, 680, 685, 686; epidemii în ~ 118, 231, 352; fuga revoluționarilor pașoptiști din ~ 224; gărzi de noapte în ~ 19; iluminatul public în ~ 19, 30; incendii, pompieri în ~ 19, 20; intrarea rușilor în ~ 325, 326, 327; istorie și legendă 546; împărțire administrativă a ~ 19, 30; justiție, putere judecătorească, închisori 676; limba franceză în ~ 32; moda în ~ 118; populația alogenă 18, 117, 118, 124, 344, 347, 678; populație 18, 19, 118, 290, 631; religie, cler, lăcașuri de cult 19, 20, 21, 116, 117, 352, 544, 546, 679; sănătate publică, medici, spitale 671, 672, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 684, 685; tipografii în ~ 21, 118; urbanism, lucrări edilitare, străzi, parcuri și grădini publice în ~ 19, 222, 290, 545, 546, 555, 557, 675
 Ierusalim, orașul 94, 303, 579
 Iliria, regiunea istorică 309
 Imperiul habsburgic v. Austria
 Imperiul otoman v. Turcia
 Imperiul roman v. Roma
 Inczédy (Inczadé), Samuel (1811–1893), revoluționar maghiar 404, 446, 448

Ind (Sindh, Indus), fluviul 304
 India; țigani în ~ 122
 Insulele Ionice 606, 607
 Ioanide, Ștefan, boier muntean 201
 Ioanides, în serviciul consulatului rusesc de la București 143
Iorgu de la Sadagura, comedie a lui Vasile Alecsandri 540
 Iosif II de Habsburg, împărat romano-german (1780–1790) 505
 Ipsilanti, Alexandru (1792–1829), general în armata rusă, conducătorul Eteriei 80, 140, 211, 646
 Iranyos 443, 444
 Irlanda, irlandezi 109, 478
 Irrgang, cizmar german la București 137
 Isabela I (Catolica), regina Castiliei și a Aragonului (1474–1504) 269
 Isaccea, oraș, jud. Tulcea 321, 578
 Iskender bey (conte Ilinski) (1814–1864), ofițer în armata otomană 263
 Islaz, sat, com., jud. Teleorman 181, 183, 263, 314
 Ismail, oraș în Ucraina 250; cetatea de la ~ 125; Dunărea la ~ 123
 Ispnawnitz Gergeli, agent polonez 345
 Istanbul v. Constantinopol
 Istros v. Histria
 Istru v. Dunăre
 Isus Hristos 316
 Italia, italieni 91, 158, 175, 227, 4452, 77, 491, 498, 528, 557, 683; comerț cu Moldova 544, 546; înmormântarea la ~ 176; localități în ~ 147, 250, 319; vinuri din ~ 312; țigani în ~ 122
 Izmir, oraș în Turcia 144

 Jablonowski Alexander Felix (1808–1918), general austriac 376
 Jelačić, Josip (1801–1859), general, om politic croat 210, 436, 437, 443, 498, 499
 Jezekel, Alexis 696
 Jibou (Sibo), oraș, jud. Sălaj 374, 455, 456, 457, 458
 Jiu, râul 22, 289, 603
 Joanne, Adolphe Laurent (1813–1881), literat și geograf francez, călător prin Țările Române; biografie 17–18; text 18–34
 Joseph, căpitan de vapor 347
 Jósika, János, baron de Branyicska (?–1843), guvernator al Transilvaniei 530
 Jósika, Lajos (1807–1891), baron și om politic maghiar 458
 Jósika, Samuel (Samu) (1805–1860), baron și om politic maghiar 458
Journal des Débats, publicație pariziană 84

 Kallán, Kalliány Joseph (1786–1859), general și om politic 514
 Kamenet-Podolski, oraș în Ucraina 235, 347
 Kapka, localitate neidentificată din Ungaria 442
 Karagheorghe, Alexandru, cneaz al Serbiei (1842–1858) 83
 Karsruhe, oraș în Germania 245
 Kasten, Bernhard, proprietar de mine în Banat 666
 Katona, Nicholas (?–1886), conducător al corpului de voluntari din timpul revoluției de la 1848–1849; înfrângerea lui ~ la Dej 374, 434, 459
 Kelce (Kielce), oraș în Polonia 235

Kemeny, familie de nobili maghiari din Transilvania 513, 517, 527, 533
 Kemény, Farkas (Lupu) (1802–1877), baron, comandant al trupelor maghiare din Munții Apuseni 375, 418, 441, 444, 446, 447, 448, 449, 451, 454, 456
 Kemény, György, baron maghiar 455, 456
 Kemény, Istvan (1811–1881), baron, comandant al trupelor maghiare din Aiud 389, 422, 454
 Kemény, Paul, baron maghiar 447
 Kemény, Samuel, conte maghiar 414
 Kemény, Sigismund (1814–1875), baron și om politic maghiar 438, 439
 Kerim, ofițer turc 206
 Khatoum, Leiba, poetă și soră a lui Fuad-effendi 269
 Kielski, ofițer polonez 325
 Kikinda (Gross-Kikinda), oraș în Voievodina, Serbia 484
 Kiselev (Kiseleff), Pavel Dimitrievici (1788–1872), general și diplomat rus 25, 39, 40, 41, 58, 60, 63, 65, 66, 67, 71, 72, 247, 271
 Kiss, familie de nobili austrieci de origine armeană din Banat 478, 479, 517
 Kiss, Ferenc (1825–1873), ofițer maghiar 416, 431
 Kiss, Ladislav (1822–1886), diplomat maghiar 438
 Kissingen, stațiune balneară în Germania 142
 Kitehezadi (Mohah) Izzet, tatăl lui Fuad-effendi 269
 Kittsee, oraș în Austria 449
 Kitzko, colonel maghiar 375
 Koblenz, localitate în Germania 154, 252
 Koch, membru al comunității germane luterane din București 138, 139
 Kogălniceanu, Mihail (1817–1891), om politic, istoric, scriitor și publicist român 539, 541
Kolosvar Lap (Buletinul Oficial din Cluj), apărut în Cluj 500
 Komarom (Comorn), oraș în Ungaria 444, 448, 459, 576; bătălia de la ~ (1849) 436, 437
 König, Theodor, călător german în Țara Românească; biografie 460; text 460–473
 Körnbach, Paul, profesor, călător în Moldova; biografie 536–537; text 537–560
 Kornis, Karoly (1822–1863), ofițer maghiar 454, 455
 Kościuszko, Tadeus (1746–1817), ofițer și om politic polonez 344
 Košice, oraș în Slovacia 527, 530
 Kossuth, Lajos (1802–1894), revoluționar, om politic maghiar 204, 207, 209, 211, 212, 328, 357, 362, 369, 373, 374, 398, 404, 405, 415, 419, 423, 424, 444, 447, 448, 449, 450, 453, 458, 478, 484, 485, 495, 500, 511, 515, 520, 522, 523, 528, 529, 591; bancnotele lui ~ 534
 Kotzebue, August Friedrich Ferdinand (1761–1819), dramaturg german 268
 Kotzebue, August von, fiul lui Carl și Emilie von Kotzebue 140
 Kotzebue, August von, general rus, 141
 Kotzebue, Carl von (1805–1896), consul general al Rusiei la Iași și București 140, 142, 143, 144, 179, 183, 184, 186, 198, 200, 207, 211, 228, 246
 Kotzebue, Emilie (Lili) von, născută von Kosküll, soția lui Carl von Kotzebue 141
 Kotzebue, Ernst von ~, fiul lui Carl și Emilie von Kotzebue 140
 Kotzebue, Wilhelm von (1813–1887), diplomat rus; biografie 213–214; text 214–225; 141, 163, 258, 265, 268
 Kotzebue, Zoe von ~, fiică a lui Carl și Emilie von Kotzebue 141
Közlöny (Buletinul), revistă apărută la Cluj 364
 Krebs, berărie în București 131
 Kremnica (Kremnitz), oraș în Serbia 476
 Kubeck, baron 490

Kucük (Kuciuk) Kainardgi, tratatul de pace de la ~ (1774) 58, 62, 92
 Kudinov, agent polonez 350
 Kuntz, Johann Ludwig, pastor luteran la București 130, 136, 137
 Kurdistan, regiune în Orientul Mijociu 643
 Kurlanda (Kurland), regiune în zona Mării Baltice în Rusia 141
 Kvacany (Kacany), oraș în Slovacia 236

 Lamartine, Alphonse-Marie-Louis de Prât de (1790–1869), scriitor și om politic francez 86, 154, 174, 178, 259, 332, 574, 610
 Lancashire, comitat în Anglia 531
 Langeron, Louis Alexandre Andrault, conte de ~ (1763–1831), general în armata rusă 268
 Lascaris (Latzkar), A.I. (1806–?) 555
 Lassalle, Ferdinand (1825–1864), socialist german 145
 Lassel, preot reformat în Transilvania 134
 Laurian, August Treboniu (1810–1881), lingvist și istoric român 439, 449, 539, 541
 Lazăr, Gheorghe (1779–1823), cărturar iluminist român 541
 Lăcusteanu, Grigore, boier muntean 184
Le National, cotidian la Paris 307
 Le Noir, agent polonez la Belgrad 328
 Ledru-Rollin, Alexandre Auguste (1807–1874), avocat și om politic francez 628
 Lefrançois, ofițer francez 267
 Lefter, Meletie (Brandaburul) (1777–1848), mitropolit al Moldovei 246
 Legustiano, familie boierească din Țara Românească 145
 Leiningen-Westerburg, Karl August (1819–1849), conte și general austriac 484, 485
 Leipzig, orașul 31, 128, 130, 183, 277
 Lemeni, Gheorghe (1813–1849) 555
 Lemeni, Ioan (1780–1861), episcop greco-catolic 405
 Lenș, Filip, boier muntean 189
 Leova, oraș în Republica Moldova 293, 351; trupe rusești la ~ 229, 230, 231
 Lepant, golf 316
 Lerchenfeld, botanist 667
 Lethe, râu în mitologia greacă 153
 Lețcani, azi Racova, sat, com., jud. Bacău 636
 Leuchtenberg, Maximilian (1817–1852), duce austriac 454
 Levant; țigani în ~ 122
 Liban 98, 303
 Liège, oraș în Belgia; revolta din ~ 270
 Lieven, Doroteea Cristoforovna de Benkendov (1784–1857), aristocrată rusă 81
 Linowice, localitate în Polonia 233
 Liverpool, orașul 84
 Livezile (Jád), sat, com., jud. Bistrița-Năsăud; rușii la ~ 442
 Lloyd, companie navală 320
 Loamneș (Ladamos), sat, com., jud. Sibiu 423
 Locurile Sfinte 297, 303
 Logea (Radziszewski) Jean, agent polonez 348
 Lom Palanka, oraș în Serbia 596
 Lombardia 227, 475; lacurile din ~ 313
 Londra, orașul 84, 108, 112, 113, 153, 155, 198, 200, 266, 269, 376, 497, 531, 535;
 Asociația Unitariană din ~ 521

Longobarzi, populație migratoare 463
 Longworth (Longward) J.A., diplomat englez 448, 451
 Loulie, Nicolas, actor francez 77
 Lozova, com. în Republica Moldova 233
 Lübeck, oraș în Germania 509
 Lublin, oraș în Polonia 235
 Lüders, Aleksandr Nikolaevici (1790–1874), general rus 147, 148, 163, 171, 196, 198, 199, 203, 205, 206, 208, 209, 232, 233, 273, 353, 436, 463, 470, 515, 517, 568, 641
 Ludovic Filip, rege al Franței (1830–1848) 216
 Ludovic II, regele Bavariei (1845–1886) 85
 Ludovic IX, rege al Franței (1226–1270) 161
 Ludovic XI, rege al Franței (1461–1493) 164
 Ludovic XIV, rege al Franței (1643–1715) 75, 103, 252
 Ludovic XIV, rege al Franței și Navarrei (1643–1715) 477, 481
 Ludovic XV, rege al Franței (1715–1774) 103
 Ludovic XV, rege al Franței și Navarrei (1715–1774) 481, 534
 Lugoj (Lugos), oraș, jud. Timiș 450
 Luna (Lona), sat, com., jud. Cluj; măcelul de la ~ (1848) 355
 Luther, Martin (1483–1546), reformator religios german 521
 Lutița (Egyagfalva), sat, com. Murgeni, jud. Harghita; adunări ale secuilor la ~ 521
 Luvru, palatul 274
 Lvov (Lemberg), oraș în Ucraina 459
 Lyon, oraș în Franța 103

 Macedonia 285
 Machiavelli, Niccolò (di Bernado dei) (1469–1527), om politic, scriitor și istoric italian 158
 Mackintosh, Charles (1766–1843), chimist scoțian; impermeabilul lui ~ 506
 Mâcon, regiune în Franța 75, 103
 Madrid, orașul 96, 269
Magazin istoric pentru Dacia, revistă de istorie (București, 1845–1848) 541
 Magheru, Gheorghe (1802–1880), general și om politic român 192, 195, 197, 199, 200, 256, 328, 330, 331, 332, 333, 336, 337, 338; fiul lui ~ 332, 337
 Magninski, elev de liceu în Odessa 342
 Mahomed; legea lui ~ 316,
 Mahrheinecke, superintendent al Bisericii Evanghelice 130
 Maior, Petru (c. 1761–1821), istoric și filolog român 541
 Makray (Makrai), Ladislav (1815–1876), locotenent-colonel de honvezi 449, 451
 Malkowsky-Dammwalden, Ignaz (1784–1845), conte și general austriac 436, 513, 514
 Malorusia, regiune în Ucraina 233, 683
 Malta 303, 623
 Mandra, sat, com. Văleni, jud. Olt 602
Manfred, de Byron 540
 Manu, Ioan (1803–1874), boier muntean 182
 Manu, Nicolae, elev al lui Rudolf Neumeister 145
 Manuc, hanul lui ~ în București 91
 Marea Adriatică 309, 475
 Marea de Azov 109
 Marea Mediterană 108, 503

Marea Neagră 18, 30, 109, 110, 123, 298, 306, 317, 318, 322, 605, 643; canal spre ~ 318;
 navigația pe ~ 579
 Margadel, colonel francez 267
 Maria-Tereza de Habsburg, împărăteasă a Imperiului roman de națiune germană (1740–1780)
 304
 Marmier, Xavier (1808–1892), literat francez 84
Marseillaise, cântec revoluționar francez 307, 313
 Marsil, familie în București 145
 Marsilia, oraș în Franța 77, 109, 114, 303, 546
 Marte, zeu al războiului 634
 Mârțești, sat, com. Săpata, jud. Argeș 602
 Masada, fortăreață în Deșertul Iudeii; stânca de la ~ 310
 Matei Basarab, domn al Țării Românești (1632–1654) 647, 651, 660
 Matia I Corvin, rege al Ungariei (1458–1490) 480
 Matskasy, familie de nobili secui 516; moșia familiei ~ de lângă Cristuru Secuiesc 519,
 520, 521
 Maus, organist la Biserica Neagră din Brașov 133
 Mavrocordat, familie boierească din Moldova 550
 Mavrogheni, familie boierească din Moldova 550
 Mavros, Nicolae (1782–1868), ofițer rus 202
 Mayers, reverend și misionar englez 613
 Mazepa, Ivan Stepanovici, hatman al Ucrainei (1687–1709) 625, 627
 Mazzini, Giuseppe (1805–1872) om politic și jurnalist italian 628
 Măcin, oraș în jud. Tulcea 179, 319, 578
 Măgurele, oraș, jud. Ilfov; moșia lui Ion Oteteleșeanu de la ~ 172
 Mănărade (Monora), sat aparținând orașului Blaj, jud. Alba 405, 407, 408
 Mănescu, inspector general al închisorilor din Țara Românească 696
 Mărășești, oraș, jud. Vrancea 639
 Mărcuța, mănăstire și sanatoriu, azi în București 616
 Mediaș, oraș, jud. Sibiu 204, 205, 410, 421, 430, 431, 432, 449, 450, 494, 508
 Mehadia, oraș în jud. Caraș-Severin 307, 308, 667, 670; apele minerale de la ~ 284; băile
 de la ~ 142; fortificațiile de la ~ 307; valea ~ 476
 Mehedinți, județ în Țara Românească 70
 Mehmed- pașa, comandant al trupelor otomane 201
 Memling, Hans (c. 1433–1494), pictor flamand 509
 Mendel, doctor francez 332
 Menkala v. Tomis v. Constanța
 Menșikov, Alexandr Sergheievici (1787–1869), diplomat rus 266
 Mercy, Claude Florimond, conte d'Argenteau (1666–1734), general și guvernator civil și
 militar al Banatului (1716–1734) 483
 Mesopotamia 665
 Mészáros, Lázár (1796–1858), ministru de război în guvernul maghiar pașoptist 438
 Metternich-Winneburg, Klemens, prinț Wenzel Lothar von (1773–1859), om politic
 austriac 79, 83, 605
 Meussebach, Anton de, consul al Prusiei la București (1849–1852) 565, 566, 567, 569, 572, 575
 Meyer, Mathide, fiică a lui Meyer, medic 142
 Meyer, medic în București 141, 142
 Meyerbeer, Giacomo (Jakob Liebmann Meyer Beer) (1791–1864), compozitor german 469
 Micaș (Mikas), Florian, avocat, prefect transilvănean 380, 383, 385

Michelangelo (Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni) (1475–1564), sculptor, pictor, arhitect și poet italian 509
 Michelet, Jules (1798–1874), istoric francez 178
 Miclăușeni, sat, com. Butea, jud. Iași 636
 Miclescu, familie boierească din Moldova 550
 Micu (Klein), Samuil (1745–1806), filolog și istoric român 541
 Miercurea Ciuc (Csik-Sereda), orașul 525, 668
 Mihai Viteazul, domn al Țării Românești (1593–1601) 59, 648, 656
 Mihăileni, sat, com., jud. Botoșani 544
 Mihăilescu, familie din Țara Românească 145
 Mikes, Kelemen (?–1849), conte și ofițer maghiar 357, 359, 363, 372, 373, 380, 410, 412, 416, 420, 428, 456, 517
 Miko, familie de nobili maghiari din Transilvania 527
 Milano, oraș în Italia 154
 Milcov, râul 118, 640
 Milescu, Nicolae Spătarul (1636–1708), boier și cărturar umanist moldovean 628
 Mileștii de Jos, sat, com. Parincea, jud. Bacău 628
 Milet, oraș grecesc în Asia Mică 309
 Millo, Matei (1814–1896), actor și autor dramatic român 541
 Milton, John (1608–1674), poet și om politic englez 506, 630
 Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești (1386–1418); capitulațiile semnate de ~ 254
 Miskolc, oraș în Ungaria 444
 Mislea, sat, com. Scorțeni, jud. Prahova 647
 Mislin, Jacques (1807–1878), prelat și scriitor, călător pe segmentul românesc al Dunării în vara anului 1848; biografie 302–303; text 303–322
 Mociu (Mócs), sat, com., jud. Cluj; ruși în ~ 451
 Moesia, provincia istorică 311, 316, 318
 Moga, Iosif (1827–1879), tribun al armatei române din Transilvania 380, 444
 Moghilev, oraș în Bielorusia 350
 Molajoni, Giuseppe Maria, episcop catolic de Nicopole (1825–1847) 103
 Moldova 18, 20, 21, 22, 23, 26, 75, 79, 86, 90, 115, 141, 144, 228, 230, 231, 235, 238, 241, 242, 244, 245, 246, 253, 254, 258, 263, 264, 272, 288, 290, 291, 292, 293, 294, 298, 303, 315, 317, 319, 326, 343, 344, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 449, 468, 496, 500, 538, 545, 547, 548, 559, 560, 567, 595, 605, 671, 675, 683, 687; administrație 292, 297, 635; Adunarea Obștească din ~ 25, 26; agricultură 115, 116, 277, 292, 554, 625, 629; alimentație în ~ 122, 275, 276; armata pământeană, organizare militară, jandarmerie în ~ 222, 223, 293, 300, 674, 684; autonomia ~ 243; capitala ~ v. Iași; clima în ~ 115; comerț 116, 123, 277, 292, 544, 546, 623, 624; diplomați, consuli, comisari străini în ~ 122, 141, 163, 228, 237, 239, 243, 258, 265, 268; Divanul ad-hoc 239; educație, învățământ, instituții de cultură în ~ 26, 118, 343, 344, 539, 542, 544, 550, 552, 554, 555, 679; epidemia de holeră 319, 320; harta ~ 327; impozite și alte obligații 293, 295, 296, 297, 301; industrie 292; instituția domniei, alegerea domnilor, domnitori 20, 21, 76, 85, 90, 116, 179, 180, 185, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 238, 241, 244, 272, 299, 301, 319, 349, 352, 353, 537, 543, 545, 546, 549, 557, 595, 679; instituții ale statului 548, 549, 557, 595, 605; istoria ~ 20, 25, 116, 541; împărțire administrativă 23, 292, 548; justiție, puterea judecătorească 297, 301; literatura în limba română, curente privind gramatica limbii române 537, 539, 540, 541, 542; meșteșuguri și meșteșugari 544; moneda 299; moșii ale familiei Cantacuzino în ~ 214, 215; obiceiuri, moravuri 174, 277, 278, 461; populație 23,

116, 274, 275, 277, 292, 315, 543; populație alogenă în ~ 124, 153, 352, 466, 468, 472, 543, 612, 613, 635, 683; poșta în ~ 350; proiecte revoluționare în ~ 217, 218, 220; protectorat rusesc în ~ 219; *Regulamentul organic* 26, 238, 239, 295, 297, 548, 550, 552; relații politice cu Turcia și Rusia 117, 606, 607; religie, confesiuni, cler, lăcașuri de cult 27, 28, 95, 116, 117, 297, 300, 301, 315, 544, 545, 546, 554, 679; resurse naturale 292; revoluția din 1848 în ~ 319, 463; sănătate publică, spitale, carantine și cordoane sanitare 36, 299, 320, 694, 695; viața cotidiană, port popular, obiceiuri, mobilier și unelte casnice, sărbători, petreceri, timp liber 33, 276, 558; statul medieval 463; structuri sociale 215, 216, 225, 343, 472, 543, 550, 551, 552, 559, 560; traduceri din autori străini, limbi străine vorbite în societatea moldovenească 539, 560; transportul în ~ 123, 124, 125; trupe rusești în ~ 230, 231, 239; trupe turcești în ~ 239; țărănimea și problema țărănească 295, 296, 297, 300; țigani în ~ 34, 35, 36, 547, 556, 557, 612, 635, 673

Moldova Nouă, oraș în jud. Caraș-Severin 305, 666

Moldova, râul 547, 637

Moldo-Valahia v. Moldova și Țara Românească

Molé, Louis Mathieu de (1781–1855) om politic francez 103

Momolosch, baluri în casele ~ din București 147

Montevideo, oraș în Uruguay 88

Monty, Leopold, profesor în București 690

Mór (Moor), oraș în Ungaria; bătălia de la ~ 443

Moravia; locuitori 234, 683; comerț al ~ cu Aradul 490

Moritz, Lázár 453, 454, 455, 456, 457

Moruzi, Costache (M.), revoluționar moldovean 224

Moruzi, familie boierească din Moldova 550

Moscova, orașul 18, 347, 515, 615; retragerea lui Napoleon din ~ (1812) 370

Moselle, regiune în Franța; vin de ~ 476

Moșna (Meschen), sat, com., jud. Sibiu 533

Moșoi, Mărgărit, negustor din București 183

Motru, râul 663

Movileni, sat, com., jud. Iași 290

Munant, consul al Franței la București 181

Muncelu Mic, sat, com. Vețel, jud. Hunedoara 667

München, oraș în Germania; tineri români la studii 553

Munkacevo (Munkacs), oraș în Ucraina 236

Muntenegru 662

Muntenia 23, 181, 290, 297; drumurile din ~ 246

Mureș, râul 362, 400, 401, 475, 476, 477, 489, 490, 491, 512, 513, 522, 527; valea ~ 395, 492, 504

Murgu, Eftimie (1805–1870), lingvist, filosof și om politic român 79

Murillo, Bartolomé Esteban (1618–1682) pictor spaniol 650

Mussurus, trimis turc în principate 181, 349

Nagy, Peter (1819–1884), preot calvin din Cluj 414

Nagy, Sandor (1804–1849), general maghiar executat la Arad 450

Nandru, râul 667

Napoleon I Bonaparte (1769–1821), împărat al Franței 85, 131, 513, 515

Nazârie, instituție responsabilă cu strângerea și administrarea dajdiei Țiganilor statului în Moldova (1830–1844) 557

Nămăești, sat, în com. Valea Mare-Pravăț, jud. Argeș 653, 654
 Năsăud, oraș în jud. Bistrița-Năsăud 441, 451
 Năsturel-Herescu, Constantin (1794–1874), boier muntean 186
 Neamț, ținut în Moldova 548
 Neapole, oraș în Italia 154
 Neculce, Ion (c. 1672–1745) cronicar și dregător român 628
 Negri, Costache (1812–1876) om politic, diplomat și scriitor român 539, 541, 542, 557
 Negru Vodă (Caraorman), oraș, jud. Constanța 578
 Negruzzi, Costache (Constantin) (1808–1868), scriitor român 539, 540, 541, 542
 Neigebaur, Johann Daniel Ferdinand von (1783–1866), consul al Prusiei în Principatele Române 85, 128, 667
 Neinlinche, scriitor 181
 Nemeș, Johann, șef al administrației miniere din Zlatna (1850) 533
 Nemes, familie de nobili maghiari din Transilvania 527
 Nemes, Janko (1791–1868), conte și om politic maghiar 452, 456, 457
 Nemrod (Nimrod), personaj biblic 320
 Neofit (1787–1850), mitropolit al Țării Românești 45
 Nero (Tiberius Claudius Drusus Germanicus), împărat roman (54–68) 88, 305
 Nesselrode, Karl Vasilievici, conte von (1780–1862), diplomat rus de origine germană 179, 237, 241, 245, 262
 Neumeister, Robert, negustor la București, frate al lui Rudolf Neumeister 140
 Neumeister, Rudolf (1822–1909), preot luteran la București; biografie 126; text 127-148
 Niceea, azi Iznik în Turcia; conciliul de la ~ 27
 Nicolae I, țarul Rusiei (1825–1855) 39, 78, 84, 85, 147, 233, 234, 266, 568
 Nicolescu, familie boierească din Țara Românească 145
 Nicopole, oraș în Bulgaria 312, 576, 596; episcopia catolică 103, 107
 Nifon (?–1508), patriarh al Constantinopolului și mitropolit al Țării Românești 655
 Nijmegen (Nymwegen), oraș în Olanda 494
 Nil, fluviul; delta ~ 475
 Nistru, râul 23, 285, 298
 Nocrich (Leschkirch), sat, com. în jud. Sibiu 514
 Nopcea (Nobcsa), Vasile (1794–1884), comite suprem al Hunedoarei; moșia lui ~ 493
Nôtre Dame de Paris, roman al lui Victor Hugo 89
 Noua Zeelandă 88
 Novák, revoluționar din Transilvania de origine austriacă 395, 403
 Nürnberg, oraș în Germania 504
 Nușfalău (Nagyfalu), sat, com., jud. Sălaj; holera în ~ 450
 Nyon, Doré de, consul francez 82

 Obajagne Denis Nikolajewitch, preot la Bialo-Krynica 347
 Obrenovici, Miloș, principe al Serbiei (1815–1839; 1858–1860) 83, 209, 306
 Occident 150, 174, 569
 Ocna Sibiului (Salzburg, Viz Akna), oraș, jud. Sibiu 413, 414, 417, 418, 420, 451, 667; bătălia de la ~ 512, 515
 Ocna v. Târgu Ocna
 Ocnița, localitate componentă a orașului Ocnele Mari, jud. Vâlcea 658
 Odessa, oraș în Ucraina 39, 109, 342, 349, 623
 Odobescu, Alexandru (1834–1895), istoric, scriitor, om politic român 145
 Odobescu, Ioan (1793–1857), comandantul oștirii Țării Românești, tatăl lui Alexandru Odobescu 145, 183, 184, 186, 197, 255, 324

Odorheiu Secuiesc (Udvarhely), oraș în jud. Harghita 518, 523, 526; colegiul calvin din ~ 518; religia în ~ 521; salubritatea în ~ 519
 Ohm, tipograf în București 127
 Oituz, trecătoare în Carpații Orientali 236
 Olanda, olandezi 250, 482, 506
 Olimp, muntele 312; preot la Bialo-Krynica 347
 Olmütz, oraș în Cehia 234
 Olt, râul 22, 63, 64, 83, 134, 166, 289, 290, 294, 337, 338, 503, 504, 602; pod peste ~ 246; valea ~ 657, 658
 Oltenia 23, 181, 182, 183, 187, 289, 294, 295, 326, 332, 336, 353, 503, 602; drumurile din ~ 246
 Olteț, râul 602, 661
 Omer-pașa (Mihai Lattes) (1806–1871), general otoman, comandant al trupelor de ocupație (1848) 144, 146, 147, 148, 162, 171, 188, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 201, 206, 212, 231, 233, 237, 238, 259, 261, 262, 263, 268, 336
 Omu, vârf în Munții Bucegi 22, 668
 Onești, oraș în jud. Bacău 209
 Oradea (Grosswardein), orașul 358, 371, 372, 374, 429, 435, 439, 442, 455, 458, 489, 492, 499, 534, 589, 591; baluri în ~ 534–535; biserici în ~ 534; cazemata din ~ 535; cazinoul din ~ 534; comisar al ~ 373; rușii în ~ 450; țiganii din ~ 589, 590
 Oravița (Orowitz), oraș, jud. Caraș-Severin 666; minele de cărbune de la ~ 476; Steinmark de ~ 666
 Orăștie (Szászvaros, Broos), oraș, jud. Hunedoara 441, 493, 494; sași în ~ 494
 Ordinul Minorităților 544
 Ordinul Teuton 134
 Orfeu, personaj mitologic 557, 560
Organul luminării, revistă 541
 Orient 128, 150, 151, 164, 244, 309, 565
 Orșova Nouă v. Ada-Kaleh
 Orșova, oraș, jud. Mehedinți 195, 196, 205, 207, 208, 210, 287, 288, 295, 305, 306, 308, 309, 319, 352, 562, 595, 666
 Osijek, oraș în Croația 436
 Osman aga 646, 656, 665
 Osman pașa, general otoman 190
 Ostade, Adriaen van ~ (1610–1685), pictor olandez 506
 Ostrov, schit în Călimănești, jud. Vâlcea ~ 691
 Oteteleşeanu (Otetelişeanu), Ioan (1795–1976), boier și om politic român 211; moșia lui ~ de la Măgurele 172
 Oțelu Roșu, oraș, jud. Caraș-Severin 667
 Ovidiu (Publius Ovidius Naso) (43 î.Hr. – c. 17 d.Hr.) 284, 309, 318
 Pad (Po), fluviu în Italia 306
 Padova, oraș în Italia 119
 Paget, Arthur Edmund (1810–?), fratele lui John Paget 451
 Paget, John (1808–1892), călător englez prin Țările Române (1848–1849); biografie 354–355; text 355–459; 207, 532, 533; cumnata lui ~ 432; cumnatul lui ~ 368, 379, 403, 414, 450; fiica vitregă a lui ~ 440, 441, 453; ginerele lui ~ 382, 440, 456, 457; lucrarea lui ~ 387, 532; moșia lui ~ 378, 381–387; soția lui ~ (Polixenia) 438, 439, 451
 Pálffy Hanos (1797–?), ofițer, om politic maghiar 411, 415, 421, 449

Palladio, Andrea (1508–1580), arhitect italian 509
 Palle, Charles de la, agent polonez 344
 Palmerston, Henry John Temple, viconte (1784–1865), om politic englez 85, 113, 191, 259, 459
 Panaiteanu-Bardasare, Gheorghe (1816–1900), profesor în Iași 555
 Panama, istmul 624
 Paniutin, A.I., general-maior în armata rusă (1806–1871) 234
 Pantelimon, mănăstire în București ~ 616
 Paris, orașul 18, 44, 56, 79, 80, 81, 96, 102, 110, 112, 142, 153, 154, 156, 159, 173, 183, 228, 307, 331, 376, 501, 598, 599, 606, 626, 630; bulevarde în ~ 18, 576; cafenele din ~ 565; clerul din ~ 175; moda la ~ 129; palate din ~ 262, 274; piețe în ~ 76; revoluția de la 1848 din ~ 146, 216; tineri români la ~ 144, 147, 462, 473, 553; tratatul de la ~ (1815) 179, 607
 Paskevici, Ivan Fiodorovici (1782–1856), feldmareșal rus; fiica lui ~ 345
 Pașcani, oraș, jud. Iași 224
 Pașcanu, Dimitrie, boier moldovean 678
 Paște, sărbătoarea religioasă 645, 647
 Pataki, colonel maghiar 453, 454
 Paton, Andrew Archibald (1811–1874), diplomat englez, călător în Țările Române; biografie 474; text 475–535
 Patzelt, Alexandru, ofițer de marină 145
 Patzelt, Georg, medic 145
 Paul, preot la Bialo-Krynica 347, 350
 Pădureni, sat, com. Ciurila, jud. Cluj 445
 Păpușa, schit în com. Costesti, jud. Vâlcea 660
 Păuca, sat, com. în jud. Sibiu; moșia contelui Francis Bethlen de la ~ 404
 Peciacov, locotenent în armata română 194
 Pera v. Beyoğlu
 Perczel, Nicolae (1812–1904), general maghiar 210
 Perezzi (Pretzt), căpitan în armata maghiară (1848, 1849) 374, 389, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 400, 404, 405, 415, 420
 Perrault, Claude (1613–1688), arhitect, fizician și anatomist francez 518
 Pesedzi (Pesedetz), localitate în Ungaria; bătălia de la ~ 234
 Pesta v. Budapesta
 Peștera Hoșilor, jud. Caraș-Severin 667
 Peștera Ialomiței, jud. Dâmbovița 668
 Peștișani, sat, com., jud. Gorj 662
 Petöfi, Sandor (1823–1849), poet și revoluționar maghiar 430
 Petrești, sat, com. Vânători, jud. Vrancea 639
 Petrovaradin, cartier al orașului Novi Sad 436, 482, 576; cetate pe Dunăre 309
 Petru cel Mare, țar al Rusiei (1696–1725) 92, 463
 Philisborn, reprezentantul lui Gheorghe Bibescu la Viena 182
 Piatra Craiului, masiv muntos 667
 Piatra Neamț, orașul 547
 Piatra, ținut în Moldova 557; ispravnic la ~ 219, 220
 Piccolo, cenzor 44
 Pietro, servitor al lui Skeene 602, 603, 604, 605
 Pigeory, Felix (1806–1873), arhitect francez, călător în Țările Române (1850); biografie 561; text 562–579
 Pinkas, evreu intermediar al unor personalități 347

Pion v. Ceahlău
 Pireu, port în Grecia 312
 Pirinei, Munții 170, 567
 Pitești, orașul 195, 199, 205, 289, 290, 570, 646, 651, 655; poșta din ~ 570, 573
 Plevna, oraș în Bulgaria; bătălia de la ~ 145
 Pliniu cel Tânăr (Caius Plinius Caecilius Secundus) (c. 61– c. 113) 308
 Ploiești, orașul 132, 143, 199, 208, 209, 290, 694
 Plumbuita, mănăstire în București 200
 Poarta de Fier a Transilvaniei 667
 Poarta v. Turcia
 Podolia, regiune în Ucraina 236, 344
 Podul Iloaiei, oraș, jud. Iași 636
 Poenaru, Petrache (1799–1875), profesor, membru al Academiei Române 128, 688, 689
 Poiana Răchițelii, sat, com. Cerbăl, jud. Hunedoara 667
 Poieni, sat, com., jud. Cluj 381
 Polizu, familie boierească din Țara Românească 145
 Polonia, polonezi 87, 107, 123, 124, 184, 235, 253, 272, 326, 328, 329, 331, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 447, 463, 638, 658, 576, 683; agenți ai emigrației poloneze 323, 324, 326, 328, 329, 331, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 353; ajutorul pentru revoluționarii (1848) din ~ 219; comerțul Moldovei cu ~ 116; localități în ~ 233, 235, 236; ofițeri polonezi 207, 210, 324, 325, 327, 328, 344, 439, 441, 447, 448; regi ai ~ 272, 273, 344; revoluționari ~ în Ungaria 234
 Polovragi, sat, com., jud. Gorj 95, 661
 Poltava, oraș în Ucraina; bătălia de la ~ (1705) 615, 638
 Poniatowski, Ladislav, agent polonez 347, 348
 Pontul Euxin v. Marea Neagră
 Poprad, oraș în Slovacia 130
 Porțile de Fier 150, 308, 309, 475, 595, 670
 Potocki, Alfred (1785–1862), prim-ministru austriac 348
 Poujade, Pierre Eugène (1813–1885), consul francez în principate 114, 162, 203; soție a lui ~ 567
 Poznań, Marele Ducat 348
 Praga, orașul 509
 Prahova, râul 132, 141, 143, 166
 Praid, com. în jud. Harghita 668
 Predeal, oraș în jud. Brașov 132, 205; trecătoare în Carpații Meridionali 515
 Prejmer, sat, com., jud. Brașov 134; biserica fortificată de la ~ 135
 Presaca Ampoiului, sat, com. Meteș, jud. Alba 533
 Preziceni, localitate neidentificată 601
 Prigada, stâncă pe Dunăre 309
 Principatele Danubiene v. Țara Românească și Moldova
 Prodan Probu, Simeon, viceprefect al legiunii a 2-a române din Munții Apuseni 389, 392
 Provinciile Dunărene v. Țara Românească și Moldova
 Prusia, prusaci 81, 136, 569, 683, 647, 690; comerț al ~ cu Moldova 116; consuli ai ~ în Țara Românească 148, 565, 566, 567, 569, 572, 575
 Prut, râul 22, 85, 86, 92, 112, 115, 125, 180, 185, 199, 229, 230, 231, 258, 259, 270, 284, 285, 288, 290, 293, 321, 351, 545, 546, 622; pacea de la ~ 463
 Puchner, Anton (1779–1852), general austriac 203, 204, 205, 207, 208, 361, 377, 403, 410, 412, 435, 436, 457, 484, 495, 496, 512, 513, 514, 516, 517
 Putna, râul 639; ținutul ~ în Moldova 548

Quentin, St., maior englez (1848) 378
 Quinet, Edgar (1803–1875), istoric francez 178
 Quintilian (Marcus Fabius Quintilianus) (c. 35–96), retor și pedagog roman 260
 Quirinale, una dintre cele șapte coline ale Romei 282

 Raat, localitate în Ungaria 210
 Racine, Jean (1639–1699), dramaturg francez 461
 Racoviță, Alexandrina, soră a lui Nicolae și Iancu Racoviță 145
 Racoviță, familie de boieri munteni 145
 Racoviță, Iancu (?–1865), om politic român 145
 Racoviță, Mihail Constantin, prinț 677
 Racoviță, Nicolae (1835–1894), jurist, om politic român 145
 Radetzky von Radetz, Joseph, conte (1766–1858), feldmareșal austriac 227, 498, 513
 Radu I (Radu Negru), domn al Țării Românești (1360–1368) 651, 653, 662
 Radu Vodă, liceu în București 199
 Raitz, director al minelor din regiunea Oravița 666
 Ralet, Dimitrie (1816–1858), om politic moldovean 344, 345, 346, 352
 Râmnicu Vâlcea, orașul 70, 71, 192, 195, 199, 205, 289, 290, 337, 657, 658, 695
 Râmnicul Sărat, oraș, jud. Buzău 641
 Rasova, sat, com., jud. Constanța 577
 Rastadt, oraș în Germania 107; congresul de la ~ (1797–1799) 614
 Râșnov, oraș, jud. Brașov; cetatea țărănească de la ~ 135
 Râul Doamnei, afluent al Argeșului 655
 Râul Târgului, afluent al Argeșului 651
 Râul Vadului, afluent al Oltului 205
 Ravena, orașul antic 316
 Ravenswood, personaj din opera lui sir Walter Scott 649
 Răcăciuni, sat, com., jud. Bacău 638
 Răscruci (Válaszút), sat, com. Bonțida, jud. Cluj 362
 Rătești, mănăstire în com. Berca, jud. Buzău 691
 Réaumur, René Antoine Ferchault (1683–1757), fizician și naturalist francez 313, 486, 509;
 grade ~ 486, 509
 Récamier, Jeanne Françoise Julie Adélaïde (1777–1849), literată franceză 162
 Rece, stâncă pe Dunăre 309
 Regensburg, oraș în Germania 129, 250
 Reghin (Szász Regen), oraș în jud. Mureș 433, 446, 447, 448, 449, 454; incendiarea ~ 360,
 361, 457
Regulamentul organic, perioada regulamentară 26, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 56, 59, 61, 62, 64,
 65, 69, 70, 71, 230, 238, 239, 247, 271, 272, 273, 295, 297, 548, 550, 552
 Rellstab, Ludwig (1799–1860), scriitor și critic muzical german 131
 Rembrandt, Harmensz van Rijn (1606–1669), pictor și gravor olandez 523, 650
 Renania de Jos, regiune în Germania 134
 Renașterea, curent cultural 634
 Reni, oraș în Ucraina 125, 250, 293
 Reșid-pașa (1800–1858), diplomat otoman, mare vizir 185, 190, 198, 266, 267, 268
Revue des Deux Mondes, publicație pariziană 89
 Reyhetzer, baron austriac 504
 Ribeaupierre, Alexandr Ivanovici (1781–1865), diplomat rus 268
 Richardson, căpitan englez 459

Richelieu, Armand du Plessis, duce de (1766–1822), diplomat francez 268
Rienzi, roman de Edward Bulwer-Lytton 131
 Rin, fluviul 216, 305, 307, 381, 489, 494; vinuri de pe valea ~ 476, 501, 565
 Roberjot, diplomat francez 614
 Rodna, sat, com., jud. Bistrița-Năsăud 668
 Roma, orașul 24, 27, 88, 110, 175, 245, 250, 263, 285, 310, 311, 316, 610; Imperiul Roman 463; împărați romani 24, 88, 109, 175, 298, 305, 306, 308, 309, 310, 312, 315, 318, 595, 610, 626, 657, 665; minele romane din Banat și Transilvania 667; poeți romani 461; tineri români la studii în ~ 553
 Roman, localitate neidentificată în Țara Românească 598
 Roman, oraș, jud. Neamț 291, 547, 637, 639, 678, 679, 686, 687; Episcopia ~ 544, 547; ținutul ~ în Moldova 548
 România, români 129, 137, 146, 157, 158, 167, 168, 217, 262, 265, 299, 301, 343; limba română 133; unitatea ~ 345
 Romanov, Constantin Nicolaevici (1827–1892), mare duce 340
 Romanov, dinastie imperială rusă 144
 Romanov, Mihail Pavlovich (1798–1849), mare duce 25
 Romanu-Vivu, Constantin (1821–1849), revoluționar pașoptist din Transilvania; moartea lui ~ 433
 Rosenthal, Constantin Daniel (1820–1851), pictor și revoluționar pașoptist 144
 Rosetti, Constantin A. (1816–1885), om politic liberal, ziarist, revoluționar pașoptist 127, 146, 181, 182, 183, 185, 187, 251, 255, 256, 331, 540, 559
 Rosetti-Roznovanu, familie boierească din Moldova 550
 Rosetti-Roznovanu, Nicolae 545
 Roșia Montană, sat, com., jud. Alba 668
 Roth, Stephan Ludwig (1796–1849), istoric, profesor, pastor luteran sas 458, 525, 533
 Rotterdam, oraș în Olanda 505
 Rouen, oraș în Franța 18
 Roznovanu, arhiepiscop la Iași 352
 Rubens, Peter Paul (1577–1640), pictor flamand 386
 Rubicon, râu în Italia 85, 207
 Rückmann, Piotr Ivanivici, consul rus în Principate (1835–1839) 41, 42, 71
 Ruffin, Pierre Jean Marie (1742–1824) 266
 Rukavina, Georg von Vidovgrad (Juraj Rukavina) (1777–1849), baron, general și feldmareșal austriac de origine croată 485, 488
 Rumelia, regiune în nordul Balcanilor 94
 Rusca Montană, sat, com., jud. Caraș-Severin 667
 Rusciuc v. Ruse
 Ruse, oraș în Bulgaria 36, 180, 185, 201, 208, 221, 251, 259, 260, 261, 289, 313, 327, 334, 563, 581, 597
 Rusia, Imperiul rus, ruși 18, 21, 25, 41, 42, 44, 58, 59, 71, 78, 116, 125, 142, 150, 159, 178, 191, 197, 200, 201, 203, 228, 229, 230, 231, 234, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 288, 291, 293, 294, 297, 298, 299, 300, 301, 318, 319, 320, 321, 322, 325, 326, 327, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 337, 338, 339, 345, 347, 348, 349, 350, 351, 467, 538, 674, 675; armata ~, trupe și planuri de invazie, ofițeri superiori 33, 78, 79, 80, 112, 140, 141, 143, 144, 147, 148, 163, 171, 180, 181, 182, 184, 185, 187, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 268, 273, 293, 294, 295, 300, 330, 332, 345, 348, 349, 350, 351, 353, 435, 436, 437, 440, 442, 447, 448, 449, 450, 463, 470, 513,

515, 516, 517, 577, 568, 604, 608, 609, 615, 622, 624, 631, 636, 641, 646; decorații ~ 330, 345; diplomați, consuli, comisari ~ 25, 33, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 56, 58, 60, 61, 63, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 79, 80, 112, 141, 143, 144, 185, 197, 212, 214, 228, 247, 258, 268, 271, 350; evrei în ~ 613; flota ~ 294; garnizoane ~ 321; guvernul ~ 342, 348, 351; importuri din Moldova 544; limba rusă 329; numirea domnitorilor Țării Românești 473; ocuparea principatelor de ~ 146, 296, 348, 351, 466, 568; orașe în ~ 18, 29, 41, 42, 44, 45, 58, 60, 73, 81, 84, 93, 109, 170, 185, 202, 227, 233, 247, 262, 345, 347, 350, 463, 467, 470, 500, 515, 615, 675; poșta rusească 350; protectoratul ~ 83, 84, 91, 92, 96, 110, 112, 146, 242, 244, 293, 298, 300, 345, 463, 468, 548, 549; relațiile ~ cu Austria 233, 234, 235, 463, 531; relațiile ~ cu Turcia, războiul ruso-turc (1828–1829) 253, 254, 255, 265, 266, 267, 270, 272, 330, 333; relațiile ~ cu Ungaria 235; sentimentele românilor față de ~ 297, 299, 328, 339; țari ai ~ 92, 463, 476, 659; uniforma rusească 339

Russ, medic în Iași 680

Russaliewich, Leoni, fiu de negustor din Odessa 342

Rustem-pașa, om politic turc 195

Rușchița, jud. Caraș-Severin 667

Ruteni 683

Rybyea 547

Saarbrücken, oraș în Germania 666

Sabatier, A. (1810? – ?), căpitan de geniu, trimis francez în Principatele Române în 1848; biografie 286–287; text 287–301; 266

Sabine, mlaștini în Italia 175

Sakellario (Sachelarie), Constantin, consul al Prusiei la București (1834–1848) 136

Sakowski, elev de liceu în Odessa 342

Salamanca, oraș în Spania; bătălia de la ~ (1812) 531

Salich, Fritz 131

Salonta, oraș, jud. Bihor; armata maghiară din ~ 450

Sami-effendi, călător turc pe Dunăre 308, 319

Samoa, arhipelag în Pacific (Polinezia) 307

Samușeni, sat în Ucraina 346

Sâncel (Szancsal), sat, com., jud. Alba 402, 403, 404, 405

Sâncraiu (Szenttelki), sat, com., jud. Cluj 360

Sand, George (Aurore Dupin, baroană Dudevant) (1804–1876), scriitoare franceză 174

Sângătin (Kisenyed), sat, com. Apoldu de Jos, jud. Sibiu; masacrul maghiarilor de la ~ 361, 414, 433

Sankt Petersburg, orașul 29, 41, 42, 44, 45, 58, 60, 73, 81, 84, 93, 109, 170, 185, 202, 227, 233, 247, 262, 345, 350, 463, 467, 470, 500, 675; epidemie de holeră în ~ 233

Sânmiclăuș (Bethlen St. Miklos), sat, com. Șona, jud. Alba 403

Sânnicolau German (Gross St. Miklos), localitate înglobată azi în Sânnicolau Mare 478, 479

Sânnicolau Mare (St. Miklos), oraș, jud. Timiș 477

Sânpetru, sat, com., jud. Brașov 134, 135

Sanzio, Rafael (1483–1520), pictor, sculptor și arhitect renașcentist italian 168, 509

Sardanapal, rege asirian 81

Sardinia 623; consul al ~ 350

Sarmizegetusa, vechea capitală a Daciei 657

Sasca Montană, sat, com., jud. Caraș-Severin 666

Șași 215, 217, 218, 220, 493, 494, 495, 497, 498, 505, 506, 507, 508–517, 614

Satu-Mare, comitatul 584
 Sava (Save), râu în Serbia 475, 482
 Savfet Effendi, emisar al Porții în principate 80, 85, 114
 Savoia, Eugeniu de (1663–1736), principe și feldmareșal al Sf. Imperiu romano-german 481, 486
 Saxoni 683
 Săbolciu (Szabolcs), sat, com. Săcădat, jud. Bihor 371
 Sărățel (Szeretflava), sat, com. Șieu-Măgheruș, jud. Bistrița-Năsăud 445, 446
 Scarlati, Gheorghe (Eysag), agent polonez de etnie maghiară 348
 Scarron, Paul (1610–1666), poet și romancier francez 563
 Schela Cladovei, sat, azi parte a orașului Drobeta-Turnu Severin 24, 306, 309, 595
 Schemnitz, oraș în Ungaria 476
 Schlick, Franz Anton Heinrich (1789–1862), conte de Bassano și Weipkirchen și general austriac 530
 Schmidt, ceasornicar în Botoșani 344
 Scoția, scoțieni 478, 520
 Scriptele Moțăței, astăzi Moțăței Gară, sat, com. Moțăței, jud. Dolj 604
 Sculeni, sat, com. Victoria, jud. Iași 293, 544
 Scurtu, negustor în București 183
 Sebeș (Muhlenbach), oraș în jud. Alba 512, 513; sași în ~ 494
 Secui, secuime 133, 135, 516, 518, 519, 520, 521, 522; adunări naționale ale ~ 521; avocat al ~ 523
 Seeland, funcționar la minele din regiunea Oravița 666, 667
 Seghedin (Szeged), oraș în Ungaria 210, 236, 444, 447, 448, 449, 451, 477, 480, 488, 489, 492, 499, 587; dieta de la ~ 446, 448, 450
 Ségur, Louis Philippe, consul al Franței în București 162, 200, 203
 Selim III, sultan al Imperiului otoman (1789–1807) 613
 Semlin v. Zemun
 Sena, fluviul 249
 Serapis (Usur-Hape, Osor-Apis), zeu elenistic 316
 Serbia, sârbi 30, 79, 118, 209, 266, 295, 304, 306, 311, 315, 352, 438, 491, 543, 576, 595, 596, 665, 683; malul sârbesc 304, 308; principii ~ 83, 209, 306; sentimentele românilor față de ~ 299; ~ în Banat 476, 477
 Sérecourt, francez la București 326
 Sestini, Domenico (1750–1832), arheolog și numismat italian 320
 Sever (Lucius Septimius Severus), împărat roman (193–211) 88, 309, 595, 665
 Sévigne, Marie Rabutin-Chantal de (1626–1696), scriitoare franceză 263
 Sf. Ana, lac în jud. Harghita 668
 Sf. Nicolae, cătun, azi dispărut, jud. Argeș 656
 Sf. Pantelimon, spital în București 64, 67
 Sf. Sava, colegiu în București 79, 130, 199
 Sf. Spiridon, biserică în Iași 117
 Sf. Stanislas, ordin militar rusesc 345
 Sfânta Alianță 86
 Sfânta Treime, biserică în Iași 20, 21
 Sfântu Gheorghe, orașul (jud. Covasna) 450, 668; biserică în Iași 117; mănăstire și han în București 90; mină de cupru în Banat 666
 Sfinți: Sf. Apollinaire 316; Sf. Filofteia 655; Sf. Nicodim 662; Sf. Nicolae 308; Sf. Paraschiva 545; Sf. Petru 316

Siberia 273, 463
 Sibiu, orașul 28, 79, 185, 196, 202, 203, 204, 205, 210, 231, 328, 329, 330, 339, 352, 353, 374, 405, 410, 414, 426, 430, 449, 456, 490, 493, 495, 499, 508, 509, 512, 514, 517, 526, 588, 657; bătălia de la ~ 411-423; biserici în ~ 498; descriere a ~ 496-503; edificii în ~ 498; hanuri în ~ 426; muzeul Bruckenthal 667; nobilimea maghiară din ~ 500; ocuparea ~ 484, 513; pavajul în ~ 498; presă în ~ 503; revoluția de la 1848 la ~ 464; sași în ~ 494, 497-498, 501; societăți științifice în ~ 503, 667; trupe austriece în ~ 523; trupe rusești la ~ 435-436
 Sichevița, sat, com., jud. Caraș-Severin 667
 Sicilia 303
 Sighișoara (Schässburg), oraș, jud. Mureș 449, 456, 494, 509, 510, 513, 514, 515, 517, 521; hanuri în ~ 509; József Bem la ~ 508
 Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387-1437) 305, 312
 Silezia, silezieni 344, 683
 Silistra, oraș în Bulgaria 185, 294, 317, 576
 Simeria, oraș, jud. Hunedoara 210
 Simic, Alex<andr>, ministru de finanțe sârb 306
 Simonis, Anna, căsătorită cu Omer Pașa 148
 Simonis, Karl, frate al Annei Simonis 148
 Simony, căpitan, aghiotant al lui Johann Czeecz 427, 451
 Simonyi, Louis (1824-?), baron și membru al Dietei revoluționare 450
 Sinai, peninsulă 29
 Sinaia, oraș, jud. Prahova 132; mănăstirea ~ 168, 169
 Sinăuți, sat în Bucovina; vama austriacă de la ~ 346
 Sinope, golful 109
 Sion, Gheorghe (1822-1892), scriitor român 541
 Siret, râul 22, 109, 118, 288, 290, 291, 293, 294, 546, 547, 622, 625, 636, 637, 639
 Siria 303
 Sirocco, vânt cald, uscat 462
 Sisif, personaj mitologic 634
 Skariatîn, Grigori Iakovlevici (?-1849), general rus 203, 204, 205, 516
 Skeene (Skene), James Henry (1812-1886), militar și diplomat scoțian; biografie 593-595; text 595-665
 Skolė, oraș în Ucraina 235, 236
 Slatina de Criș (Szlatina), sat, com. Dezna, jud. Arad; masacrul maghiarilor de la ~ 361
 Slatina de Mureș (Szalatna), sat, com. Bârzava, jud. Arad; masacrul maghiarilor de la ~ 433
 Slatina, orașul (jud. Olt) 199, 289, 602; podul din ~ 289; populația ~ 289
 Slatina-Nera, sat, com. Sasca Montană, jud. Caraș-Severin 666
 Slavonia, slavoni 303, 683
 Slănic <Moldova>, oraș, jud. Bacău 22
 Slimnic (Stolzenburg), sat, com., jud. Sibiu 204, 410, 413, 416, 417, 419, 421, 422, 426-429, 430, 431
 Slobozia, orașul (jud. Ialomița) 288
 Slobozia, sat, com. Gârceni, jud. Vaslui 628
 Slovenia, sloveni 576
 Smirna v. Izmir
 Snagov, mănăstire în jud. Ilfov 79, 691, 694, 695
 Snybyslowski, agent polonez 349
 Sobieski, Jan, rege al Poloniei (1674-1696) 272, 273, 344

Socola, biserică în Iași 117; grădină publică în Iași 222
 Soliman I, sultan al Imperiului Otoman (1520–1566) 116
 Solomon, Ioan (1798–1865), colonel al armatei române 184, 185, 186, 333,
 Sombreuil, călător prin Moldova și Țara Românească; biografie 115; text 115–119
 Someș, râul; valea ~ 362; câmpia ~ 368
 Spania 27, 158, 270; țigani în ~ 164
 Spencer, Edmund, medic militar englez, călător în țările române (1850); biografie 580; text 581–582
 Splenyi, baron maghiar 445
 Stamati, Teodor (1812–1852), profesor de fizică 553
 Stanislas, agent polonez 344
 Statele Unite ale Americii 588, 592; Congresul ~ 587
 Stedter, ornitolog, arhitect din Sibiu 667
 Steen, Jan (Havickszoon) (1626–1679), pictor olandez 507
 Stein, Miksa (1810/1811–1860), baron și colonel de honvezi 449, 456
 Steinwerder, insulă aparținând Germaniei 145
 Steriade, familie din Țara Românească 145
 Stiria, land în Austria; comerț al ~ cu Aradul 490
 Stoborăști, sat, com. Tufeni, jud. Olt 602
 Stratford Canning, lord Redcliffe (1786–1880), diplomat englez 266, 273, 448, 451
 Strei, râul 667
 Struga, deal lângă Târgu Frumos 636
 Strunga, sat, com., jud. Iași 22
 Sturdza, Alexandru (1791–1854), vistier în Moldova 545
 Sturdza, Constantin (Costache), mare logofăt în Moldova 546
 Sturdza, familie boierească din Moldova 550
 Sturdza, Jean, prefectul jud. I. Tutova 672
 Sturdza, Mihail, domn al Moldovei (1834–1849) 76, 85, 179, 180, 185, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 241, 244, 299, 301, 319, 349, 351, 352, 353, 543, 545, 546, 557, 595, 679; Dimitrie, fiul lui ~ 345
 Sturdza, Vasile, boier moldovean 343
 Suabia, veche regiune istorică, împărțită astăzi între Baden-Württemberg și Bavaria 478
 Sublima Poartă v. Imperiul Otoman
 Suceava, orașul 205; Mitropolia Moldovei de la ~ 544; ținutul ~ în Moldova 548
 Sue, Eugene (1804–1857), medic și scriitor francez 131
 Suedia, suedezi 88, 97; regi ai ~ 88, 89, 615, 638
 Suleiman Pașa, general, comisar turc în Principatele Române (1848) 114, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 231, 232, 259, 261, 262, 263, 266, 268, 270, 296, 334, 339
 Sulina, braț al Dunării 321; oraș, jud. Tulcea 84, 109, 110, 249, 250, 321
 Suțu, Constantin (1804–1882), boier muntean 178, 200, 201, 211, 240
 Suțu, familie boierească din Țara Românească 145; familie boierească din Moldova 550
 Suțu, Mihai, boier muntean 200
 Suțu, Nicolae (1798–1871), om politic și economist 539, 549, 553
 Szabo, Imre (1820–1805), ofițer și om politic maghiar 447
 Szarvas, oraș în Ungaria
 Széchény, István (1791–1860), conte, om politic și de cultură maghiar 529
 Szemere, Bertalan (1812–1869), poet și revoluționar ungar 442, 587
 Szent-Kereszti, Istvan, baron și ofițer maghiar 445
 Szentkiraly, comisar maghiar (1850) 484

Szestakiewicz, agent polonez 350
 Szilvásy, Miklos, comisar civil maghiar (1849) 440, 459
 Szolnok, oraș în Ungaria 444, 445, 448, 490; bătălia de la ~ (martie 1849) 435, 436, 439

 Șaguna Andrei (1809–1873), prelat și om politic român 361, 405
 Șekib-effendi, emisar al Porții în principate 78, 79, 85, 114
 Șimleu Silvaniei (Somlyo), oraș, jud. Sălaj 374, 444, 451
 Șimnicu de Jos, sat înglobat în orașul Craiova 597
 Șinca Nouă (Klein Schenk), sat, com. Poiana Mărului, jud. Brașov 411, 412, 425
 Șinca Veche (Schenk), sat, com. Șinca, jud. Brașov 410, 411, 413, 418, 421, 422, 423, 429
 Șincai, Gheorghe (1754–1816), istoric și filolog român 541
 Șindrilița, sat, com. Găneasa, jud. Ilfov 620
 Șiria, sat, com., jud. Arad 147
 Șiștov, oraș în Bulgaria 313, 597
 Ștefan cel Mare, domn al Moldovei (1457–1504) 90
 Știrbei, Barbu, domn al Țării Românești (1849–1856) 65, 66, 76, 80, 160, 178, 201, 207, 208, 209, 240, 241, 246, 599, 605, 644, 664
 Șura Mică (Klein Shenn), sat, com., jud. Sibiu 414, 415

 Tacki, ofițer polonez 325,
 Tahir-pașa 269
 Talaat-Efendi, comisar turc în Principatele Române (1848) 180, 181, 185, 231, 245, 259, 350
 Tamerlan, han tătar (1336–1405) 304
 Tâmpa, munte 132
 Tapae; bătălia de la ~ 310
 Târgoviște, orașul 22, 88, 288, 290, 571, 572, 573, 615, 646, 649, 651; mănăstirile din ~ 572, 648
 Târgu Frumos, oraș, jud. Iași 291, 636
 Târgu Jiu, orașul 661
 Târgu Mureș (Maros Vásárhely, Vásárhely), orașul 210, 400, 432, 433, 440, 446, 447, 448, 449, 451, 454, 459, 513, 514, 515, 519, 522, 525, 526; atac asupra ~ 361; avocat în ~ 523; hanuri în ~ 524, 525; nobili din ~ 523, 524; palatul și biblioteca Teleki din ~ 523
 Târgu Neamț (Neamț), oraș, jud. Neamț 215, 225, 547; cetatea ~ 89, 637; mănăstirea ~ 28, 29, 95, 547; spitalul din ~ 679
 Târgu Ocna, oraș, jud. Bacău 209, 547, 550, 679, 687, 688, 695
 Târnava, râul; valea ~ 412, 430, 514, 515, 522; ~ Mare 504, 508, 512, 513; ~ Mică 402, 522
 Tavernier, medic francez stabilit în principate 77, 78
 Tăcuta, sat, com., jud. Vaslui 673
 Tălmăciu, oraș, jud. Sibiu 204, 205
 Tămădău Mare, sat, com., jud. Călărași 105
 Târlungeni, sat, com., jud. Brașov 135
 Teaca (Deckendorff), sat, com., jud. Bistrița-Năsăud 442, 443, 449; preotul din ~ 433
 Tecuci, oraș, jud. Galați 181, 182, 291, 293, 626, 672, 688; sat, com. Balaci, jud. Teleorman 601; ținutul ~ în Moldova 548
 Téglás, oraș în Ungaria 445
 Telega, sat, com., jud. Prahova 691
 Teleki, familie de nobili maghiari din Transilvania 527
 Teleki, József, guvernator al Marelui Principat al Transilvaniei (1842–1848) 409
 Teleki, Samuel (1739–1822), conte și om de cultură maghiar; palatul și biblioteca ~ din Târgu Mureș 523

Teleki, Sándor (1821–1892), conte și om politic maghiar 364, 374, 416, 430, 432, 459
 Telești, sat, com., județul Gorj 662
 Tell, Christian (1804–1884), general, om politic român 183, 190, 314, 229, 256, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 339, 340, 352, 353
 Teniers, David (cel Tânăr) (1610–1690), pictor flamand 526
 Teregova, sat, com., jud. Caraș-Severin 667
 Terpsichore, muza dansului și muzicii corale la vechii greci 558
 Terry, Charles, călător englez prin Țările Române (1847); biografie 120; text 120–125
 Texas, stat al SUA 88
 Thierry, Rudolf, librar la București 127
 Thouvenel, Edouard Antoine (1818–1866), diplomat francez 29
 Tibru, râul 250
 Tighina, oraș în Republica Moldova 98
 Tillich, administrator al moșiei Bălțătești 222, 225
 Timiș, râul 135, 203
 Timișoara (Temesvar), orașul 103, 208, 328, 439, 476, 478, 480–483, 489, 491, 509, 512, 527; asediul ~ 483–489; cartiere ale ~ 482, 483, 485; castelul Huniade din ~ 481, 482; cetatea ~ 476, 481, 482, 483; hanuri în ~ 480; istoric al ~ 477; lăcașuri de cult în ~ 481; observatorul din ~ 480; salubritatea în ~ 480
 Timoc, râul 596
 Timoni, Casimir von (1795–1862), consul al Austriei la București 128, 136, 162, 181, 198, 204, 206, 212
 Timur-Lenk v. Tamerlan
 Tinghir-effendi, emisar al Porții 113, 188, 189, 190
 Tisa, râul 23, 236, 298, 328, 475, 476, 477, 479, 482, 499, 528, 584
 Tismana, sat, com., jud. Gorj; mănăstirea de la ~ 94, 103, 662
 Titov, Vladimir Pavlovici (1805–1891), istoric și om politic rus 42, 43, 45, 241, 265, 266
 Tokay-Hegylja, regiune în Ungaria; vin de ~ 491
 Toldalagy, László, conte și om de cultură maghiar 523
 Tomis v. Constanța
 Topolog, râul 656
 Torne, râu în Suedia 98
 Toscana, regiune și ducat ~ 175, 245
 Totti, colonel din Iași 686
 Tracia, regiunea antică 316
 Trafalgar, Spania; bătălia de la ~ (1805) 531
 Traian, Marcus Ulpius Nerva, împărat roman (98–117) 24, 88, 109, 175, 298, 305, 306, 308, 310, 312, 315, 318, 595, 610, 626, 657, 665; amintirea lui ~ 312; Columna traiană 24, 258, 274, 310, 311; podul lui ~ 24, 150, 308, 310; Tabula Traiana 305; urmași ai lui ~ 251, 258, 285; Valul lui ~ 318
 Transilvania 21, 22, 24, 80, 103, 115, 127, 130, 131, 132, 143, 154, 169, 178, 180, 181, 198, 201, 229, 233, 234, 235, 236, 238, 289, 298, 304, 319, 328, 330, 334, 336, 337, 339, 346, 349, 353, 359, 371, 373, 400, 435, 439, 475, 477, 480, 482, 484, 489, 492, 494, 499, 500, 501, 503, 504, 508, 511, 512–517, 526, 527, 547, 557, 586, 588, 591, 651, 657, 666, 667; armeni în ~ 505; câmpia ~ 446; englezi în ~ 207, 354, 355, 378, 387, 532, 533; epidemia de holeră în ~ 434, 435, 450; episcopi din ~ 361, 405; generali în ~ 163, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 374, 375, 376–377, 381, 387, 388, 390, 398, 406, 410, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 430, 431, 432, 436, 437, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 448, 449,

450, 456, 464, 484, 486, 496, 508, 518, 525, 528, 530, 632, 658; guvernatori ai ~ 453, 455, 458, 498, 499, 514; interdicții pentru români în ~ 493; intervenția rusească în ~ 435-437; învățământ 542; lăcașuri de cult în ~ 498; literatura în limba română și curente privind gramatica limbii române în ~ 537, 540; mine din ~ 503, 527; nobilime, familii nobiliare ~ 513, 516, 517, 500, 520, 527, 533; port popular 273; principe al ~ 338, 510, 523; relațiile între românii și maghiarii din ~ 493, 502; revoluția de la 1848 din ~ 233, 463, 464, 470; revoluționari munteni refugiați în ~ 231, 238, 251; revoluționari români și sași în ~ 380, 383, 385, 386, 389, 392, 395, 403, 433, 438, 439, 444, 446, 449, 450, 456, 458, 525, 533, 539, 541; revoluționari și oameni politici maghiari în ~ 204, 207, 209, 211, 212, 328, 357, 362, 369, 373, 374, 398, 404, 405, 415, 419, 423, 424, 444, 447, 448, 449, 450, 453, 458, 478, 484, 485, 495, 500, 511, 515, 520, 521, 522, 523, 528, 529, 591; românii din ~ 496, 529; sași în ~ 493-495, 497-498, 505-508, 508-517, 522; sașii din ~ 133, 328, 493, 494, 495, 497, 498, 508-517, 522, 586; scutul heraldic al ~ 501, 502; secui în ~ 518-522; secuiei din ~ 429, 444, 614; sprijinul ~ pentru moldoveni și munteni 294, 295, 301; trupe austriece în ~ 163; trupe maghiare în ~ 163; trupe ruse în ~ 163; unirea ~ cu Ungaria 586; vivandiere în ~ 522; voievod al ~ 482

Trei Ierarhi, biserică în Iași 117, 679

Trei Scaune (Háromszék), zonă în sud-estul Transilvaniei 429, 444

Treter, agent polonez 342, 343, 347

Triest (Trieste), port la Marea Adriatică 623

Tromlitz, A. von (Karl August von Witzleben) (1773-1839) 131

Trotuș, râul 639

Tuck, călugăr, personaj din romanul *Robin Hood* de Henry Gilbert 656

Tück, director al Gimnaziului Honterus din Brașov 133

Tulcea, orașul 321, 578, 623; mori de vânt în ~ 321; populația 321; portul ~ 321

Tumanski, Vasili I., consul al Rusiei la Iași (1847-1850) 228

Turcheș, cartier al Brașovului 135

Turcia, Imperiul otoman, Poarta, Sublima Poartă, turci 20, 21, 25, 42, 67, 78, 85, 92, 115, 116, 117, 122, 175, 232, 237, 238, 241, 242, 244, 245, 291, 293, 295, 297, 298, 300, 301, 304, 307 308, 315, 316, 320, 321, 322, 326, 331, 335, 336, 337, 339, 340, 345, 347, 351, 447, 450, 451, 463, 465, 532, 533, 546, 548, 549, 591, 597, 608, 609, 624, 674, 675, 683; acceptarea Constituției revoluționare a Țării Românești de ~ 265, 266; armata ~ 232, 238, 327, 337, 339, 340; decorații ~ 156; diplomați și comisari ~ în principate 78, 79, 80, 85, 113, 114, 146, 162, 163, 170, 180, 181, 185, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 206, 207, 212, 231, 232, 237, 239, 242, 243, 245, 259, 260, 261, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 334, 335, 336, 350, 568, 569; garnizoana ~ 308; guvernul ~ 231, 232, 237; numirea domnitorilor în principate 473; ocuparea principatelor (1848) 146; ofițeri în armata ~ 114, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 206, 231, 232, 259, 261, 262, 263, 266, 268, 270, 296, 334, 339; orașe în ~ 18, 20, 33, 59, 60, 71, 74, 80, 84, 92, 102, 108, 113, 116, 117, 144, 162, 180, 184, 185, 192, 202, 209, 232, 236, 237, 238, 240, 241, 243, 245, 249, 258, 259, 260, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 303, 314, 316, 317, 320, 321, 325, 332, 334, 342, 345, 349, 353, 438, 505, 566, 569, 574, 575, 606, 615, 623; poeți ~ 269; protecția ~ 294; războaie cu Rusia 150, 159, 233, 330, 333; recunoașterea Locotenenței Domnești în Țara Românească de ~ 261, 262; relațiile ~ cu Franța 266, 267; relațiile ~ cu Țara Românească și Moldova 253, 254, 258, 259; sultani ~ 83, 90, 97, 111, 116, 237, 238, 239, 242, 243, 294, 305, 312, 321, 334, 568, 597, 613; suzeranitatea ~ 146, 242, 298, 299, 300, 301, 351; tratate, capitulații încheiate 253, 254; trupe ~ în principate 466; ~ în Țara Românească 564, 578

Turda (Thorda), oraș, jud. Cluj 355, 362, 364, 367, 376, 381, 382, 383, 384, 388, 389, 390, 395, 396, 398, 399, 400, 403, 418, 449, 450, 458, 527, 668
 Turingia (Thüringen), regiune în Germania 133, 134
 Turnavitu, Scarlat (1816–1870), profesor, revoluționar muntean 199, 203
 Turnu Măgurele, oraș, jud. Teleorman 314
 Turnu Roșu (Rothenthurm), sat, com. în jud. Sibiu 505, 514, 517; fortificații la ~ 504; trecătoare în Carpații Meridionali 203, 204, 205, 206, 208, 210, 503;
 Turnu Severin, orașul 24, 88, 208, 210, 309, 317, 595, 664
 Tușnad, oraș, jud. Harghita 668
 Tutova, ținut în Moldova 548

Țara Bârsei 133, 135; agricultură în ~ 134

Țara Hațegului 667

Țara Românească 18, 21, 22, 21, 23, 26, 34, 40, 115, 118, 150, 228, 231, 232, 235, 238, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 253, 254, 255, 264, 266, 287, 288, 290, 291, 294, 298, 299, 303, 304, 306, 307, 309, 317, 319, 321, 322, 325, 326, 327, 337, 340, 351, 439, 447, 449, 450, 456, 468, 496, 501, 503, 504, 505, 514, 515, 548, 573, 581, 601, 667; administrație 292, 297, 460; Adunarea Obștească din ~ 25, 26, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 54, 56, 61, 62, 65, 71, 78, 247; agricultură în ~ 118, 130, 251, 277, 292, 629; alimentație în ~ 130, 172, 173, 275, 276, 460, 461, 606; arderea Arhondologiei 271, 272, 273; armata, organizarea militară, ofițeri ai armatei române 145, 183, 184, 185, 186, 194, 197, 229, 256, 261, 262, 263, 270, 271, 293, 300, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 649; așezare geografică, relief, climă 118, 175, 176, 595, 625, 654, 655, 658, 662, 663; autonomia ~ 243; boieri, boierime, ranguri și privilegii 128, 131, 142, 145, 148, 152, 153, 157, 178, 182, 189, 200, 201, 211, 240, 296, 307, 313, 326, 338, 340, 462, 464, 466, 469, 472, 473; burghezia în ~ 466; calamități (incendii, epidemii) în ~ 151, 167, 313, 315, 332; capitala ~ v. București; capucehaie a ~ 182; căimăcămia în ~ 57, 232; comerț 118, 119, 122, 277, 292, 623; constituție 237, 251, 256, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 272, 338; corupție și moravuri 315, 316, 317, 340; diplomați, consuli, comisari străini în ~ 78, 79, 80, 85, 114, 122, 128, 136, 146, 162, 163, 170, 180, 181, 182, 184, 187, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 209, 211, 212, 225, 227, 231, 232, 233, 237, 239, 242, 243, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 332, 335, 336, 345, 350, 351, 353, 463, 464, 471, 565, 566, 567, 569, 572, 575; Divan ad-hoc în ~ 239; instituția domniei, domnitori, alegerea, numirea, confirmarea domnilor în ~ 40, 41, 43, 44, 45, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 71, 72, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 112, 141, 159, 160, 175, 176, 178, 179, 180, 182, 185, 186, 188, 191, 197, 201, 207, 208, 209, 211, 228, 229, 231, 238, 240, 241, 244, 246, 247, 251, 254, 263, 264, 265, 296, 299, 301, 317, 314, 329, 332, 350, 351, 465, 471, 473, 537, 599, 605, 615, 644, 648, 651, 653, 662, 664; finanțe, monedă 51, 63, 299; flora și fauna 312, 313; fortificații dărmate 313; gazete în ~ 231, 541; guvernul provizoriu al ~ 232, 255, 258, 259, 260, 261, 296, 297, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 333, 334, 335, 338, 339 352; harta ~ 327; impozite și alte obligații 293, 295, 296, 297, 301; industrie 292; instituții ale statului 597, 605, 619, 620; istoria ~ 24, 25, 119, 541; împărțire administrativă 23, 292, 615; învățământ, educație 32, 119, 461, 469, 473, 542, 692, 693; justiție, putere judecătorească, închisori, abuzuri 47, 48, 49, 50, 53, 175, 247, 297, 301, 697; limba și literatura franceză, traduceri din autori străini în ~ 173, 461, 462, 539; limba și literatura română, curente privind gramatica limbii române 173, 462, 537, 539, 540, 542, 610; locotenența domnească 191, 192, 194,

199, 335, 336; lucrări edilitare 47; meșteșugari în ~ 466; patriotism 314; populație 23, 119, 159, 167, 274, 275, 277, 292, 311, 315; populație alogenă 116, 118, 122, 133, 135, 152, 153, 315, 316, 317, 352, 463, 466, 468, 472, 562, 564, 612, 613, 614; poștă, telegraf în ~ 146, 167, 570; protectoratul rusesc în ~ 463; *Regulamentul organic*, perioada regulamentară 26, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 56, 59, 61, 62, 64, 65, 69, 70, 71, 230, 238, 239, 247, 271, 272, 273, 295, 297; religie, confesiune, cler, lăcașuri de cult 26, 27, 28, 29, 59, 68, 79, 94, 95, 103, 130, 132, 136, 137, 168, 169, 170, 174, 175, 195, 198, 297, 300, 301, 311, 312, 315, 317, 571, 572, 573, 616, 648, 652, 659, 660, 691, 694, 695; resurse naturale 292; rețea hidrografică 22; revoluția de la 1848 în ~, revoluționari 144, 145, 146, 147, 148, 153, 154, 155, 160, 165, 229, 231, 242, 249, 255, 256, 257, 258, 273, 307, 313, 315, 317, 322, 325, 335, 337, 339, 340, 350, 465, 568; situația politică, relații cu Rusia și Imperiul otoman 568, 606, 607, 608, 609; situația sanitară, medicină, carantine și cordoane sanitare 36, 77, 78, 167, 299, 313, 315, 332, 571; soldați austrieci refugiați în ~ (1848) 464; statul medieval ~ 463; tinerime 59, 329, 332, 340; transport, drumuri, locuri de popas, hanuri în ~ 132, 146, 150, 151, 167, 564, 572, 574; trupe rusești în ~ 239, 242; trupe turcești în ~ 239, 243; țărănime, problema țărănească în ~ 152, 153, 157, 165, 166, 171, 257, 258, 293, 295, 296, 297, 300, 307, 311, 326, 336, 338, 339, 340, 466, 572; țigani, problema Țiganilor în ~ 34, 35, 36, 74, 118, 128, 163, 164, 165, 296, 303, 304, 337, 339, 562, 564, 572, 578, 610, 611, 612, 661; vama în ~ 565; viața cotidiană, obiceiuri și moravuri, sărbători, saloane și petreceri, superstiții, muzică, dans popular, port popular și vestimentație modernă, mobilier și unelte gospodărești în ~ 66, 68, 128, 131, 132, 155, 156, 157, 158, 159, 162, 163, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 176, 258, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 311, 315, 461, 462, 567

Țarigrad v. Constantinopol

Țărani, problema țărănească, obligații ale ~ 128, 257, 258, 293, 295, 296, 297, 300, 307, 311, 326, 336, 338, 339, 340

Țiganca, com. în Republica Moldova 621

Țigani 30, 31, 34, 35, 36, 74, 118, 121, 122, 123, 128, 163, 164, 165, 296, 303, 304, 339, 505, 564, 572, 589, 590, 610, 611, 612, 673, 683; aurari 527; emanciparea ~ 296, 339; fierari 337; mod de viață 128, 304; moravuri 304; ocupații 304; religia ~ 304; robia ~ 296; ~ în Asia Mică 611; ~ în Egipt 122; ~ în Franța 164; ~ în India 122; ~ în Italia 122; ~ în Levant 122; ~ în Spania 164

Țigănești, sat, com. Munteni, jud. Galați, 626

Ubicini, Jean Henri Abdolonyme (1818–1884), publicist francez; biografie 248–249; text 249–285

Ucraina 107, 615; mănăstiri în ~ 343, 344; localități în ~ 21, 125, 235, 291, 294, 344, 345, 346, 347, 353, 459, 538, 547, 557

Újházy, László (1793–1870), revoluționar maghiar 592

Ulm, oraș în Bavaria 319

Ungaria, unguri 24, 30, 107, 116, 118, 132, 178, 181, 212, 233, 234, 235, 236, 237, 253, 285, 303, 304, 305, 317, 342, 347, 349, 357, 359, 361, 364, 370, 371, 373, 376, 397, 400, 439, 442, 447, 449, 463, 475, 476, 477, 479, 480, 489, 490, 491, 495, 499, 500, 502, 508, 511, 512, 517, 518, 519, 527, 528, 530, 531, 532, 533, 585, 586, 587, 588, 589, 591, 604, 618, 665, 683, 690; clerul catolic din ~ 590; evrei în ~ 614; germanii din ~ 587, 589; granița ungurească 326; independența ~ 437; intrarea trupelor rusești în ~ 435, 436, 437, 440; învățământ în ~ 542; ofițeri și generali ai armatei maghiare 163, 202, 203, 207, 210, 357, 359, 362, 363, 365, 367, 368, 372, 373, 374,

375, 380, 389, 391, 392, 393, 394, 398, 400, 404, 405, 410, 411, 412, 414, 415, 416, 420, 421, 422, 428, 431, 437, 439, 441, 442, 444, 445, 447, 448, 449, 450, 451, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 479, 484, 485, 488, 514, 517; orașe în ~ 180, 204, 207, 234, 250, 303, 364, 373, 374, 375, 376, 378, 405, 406, 418, 421, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 459, 479, 484, 490, 495, 499, 511, 517, 522, 527, 528, 534, 576, 590, 591; regi ai ~ 143, 305, 312, 477, 480, 481; revoluția de la 1848 în ~ 147, 234, 263, 463; revoluționari polonezi în ~ 234; revoluționari și oameni politici maghiari 204, 207, 209, 211, 212, 328, 357, 362, 364, 369, 373, 374, 375, 389, 398, 404, 405, 411, 414, 415, 416, 418, 419, 421, 422, 423, 424, 430, 432, 434, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 444, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 456, 457, 458, 459, 478, 484, 485, 495, 500, 511, 515, 520, 522, 523, 528, 529, 587, 592; stepa ~ 386; trupe ~ în Transilvania 163; unguri în Moldova 543, 544;

Unirea (Fel Vincz), sat, com., jud. Alba 383, 390, 395, 398, 403, 405

Ural, Munții 312, 662

Urban, Karl (1802–1877), general austriac 356, 360, 361, 362, 363, 375, 376, 377, 380, 381, 442, 453, 455, 457, 512, 517, 529

Urziceni, oraș, jud. Ialomița 288, 621, 642

Vác, oraș în Ungaria; bătălia de la ~ 484

Vaillant, Jean Alexandre (1804–1886), profesor, scriitor francez 79, 80

Valahia Mare v. Muntenia

Valahia Mică v. Oltenia

Valahia v. Țara Românească

Vâlcele, sat, com., jud. Covasna; băile de la ~ 143

Ván (Waag), râu, Slovacia v. Waag 498

Varna, oraș în Bulgaria 108, 187, 318, 579

Vârnav, Constantin (Costache) (1806–1877), medic 555

Varșovia, orașul 207, 237, 340

Vasici-Ungurianu, Paul 541

Vasile Lupu, domn al Moldovei (1634–1653) 20, 21; Tudosca, soția lui ~ 20

Vaslui, orașul 290, 628, 675; râul 290; ținutul ~ în Moldova 548

Vatican 245; basilica Sf. Petru din ~ 175

Vatra Dornei (Vatra Dorna), oraș, jud. Suceava 376

Vauban, Sébastien Le Prestre, marchiz de (1633–1707), inginer și mareșal francez 482, 491, 535

Vay, Miklos (1802–1894), baron și om politic maghiar 366, 367, 374

Văcărescu, familie boierească din Țara Românească 145

Văcărescu, Ienăchiță (1740–1797), poet, filolog și istoric român 173

Văcărescu, Teodor, boier muntean 189

Văleni <de Munte>, oraș, jud. Prahova 186

Văratec, sat, com. Agapia, jud. Neamț; mănăstirea de la ~ 29, 105

Vécsey, Josef Aloys (1822–1890), baron și general maghiar 484, 485, 488

Vécsény, Karoly (1807–1849), conte și general maghiar 437

Vedea, râul 289

Venus, zeița frumuseții 634

Veterani, Friedrich (1650–1695), mareșal în armata austriacă 306; grota lui ~ 306

Vetter, Antal (1803–1892), general și om politic maghiar 437, 448

Viborg, oraș în Rusia 143

Victoria Alexandrina (1819–1901), regină a Marii Britanii și Irlandei (1837–1901), împărăteasă a Indiei (1876) 531
 Vidin, oraș în Bulgaria 24, 78, 200, 210, 238, 295, 311, 596, 604, 605
 Viena, orașul 79, 83, 84, 85, 96, 109, 113, 127, 154, 155, 178, 179, 228, 234, 235, 250, 313, 314, 346, 347, 349, 361, 376, 438, 446, 449, 459, 469, 477, 482, 486, 490, 499, 505, 509, 530, 534, 573, 575, 576, 671; parcuri și grădini publice 558; știri despre revoluția de la 1848 din ~ 146; tineri români la studii la ~ 553; tratatul de pace de la ~ 179, 182, 197, 201, 202
 Vieweger, preceptor în familia lui Carl von Kotzebue 140
 Villacrosse, Xavier (1790–1855), arhitect catalan stabilit în București 151, 172
 Villara, Alexandru (?–1865), boier muntean 178, 182, 189
 Ville de Vienne, vapor al companiei Lloyd 320
 Vilnius, oraș în Lituania 344
 Vintilă Vodă, mănăstire în București 198
 Virgiliu (Publius Virgilius Maro) (70 î.Hr.–19 d.Hr.), poet roman 461
 Vivot, francez în principate 76
 Vlad Țepeș, domn al Țării Românești (1448, 1456–1462, 1476); capitulațiile semnate de ~ 254
 Vlaha (Olahfenes), sat, com. Săvădisla, jud. Cluj 455, 456
 Vlașca, județ în Țara Românească 70
 Voinescu, Ioan II (1812–1855) om politic 183, 256, 259, 688
 Voinești, sat, com., jud. Dâmbovită 650
 Volânia, regiune în Ucraina 236
 Volney, Constantin de (1757–1820), scriitor francez 574
 Vosgi, Munții 319
 Vrancea, ținut în Moldova 640
 Vulcan, sat, com., jud. Brașov 668; trecătoare în Carpații Meridionali 505
 Vulturul Negru, hotel în Cernăuți 346

 Wallbaum, Friedrich, librar la București 127, 132, 136
 Wallbaum, Heinrich, fiul lui Friedrich Wallbaum și Luise 127, 130, 131, 132, 135
 Wallbaum, Luise (născută von Greising), soția lui Friedrich Wallbaum 127, 136
 Waller, Edmund (1606–1687), scriitor englez 406
 Wardener, August Reud von (1785–1848), baron și general austriac 366, 375, 376, 380, 388, 389, 512
 Wehrich, litograf în București 127
 Weimar, oraș în Germania 139
 Weizenrieth, sat de coloniști din Boemia 667
 Wesseleny, familie de nobili maghiari din Transilvania 527
 Wesselényi, Francisc (1810–1885), nobil maghiar, cumnat al lui John Paget 368, 379, 403, 416, 450
 Wesselényi, Miklos (1796–1850), baron și om politic maghiar 457
 Wesselényi, Polixenia (1801–1878), baroană și memorialistă maghiară 438, 439, 451
 Westfalia, locuitorii ~ 683
 Weston, Horatia (1824–1884), soția lui J.J. W. Weston 206, 387, 459
 Weston, John Joseph Webbe (?–1849), ofițer în armata austriacă 205, 387, 438, 456, 457
 Wicklow, comitat în Anglia 657
 Widmann, medic în București 131
 Wiener Zeitung 459
 Windischgrätz, Alfred I prinț (1787–1862), general austriac 235, 484, 499

Winterhalter (Jernesco), Enric (Heinrich) (1808–1889), ziarist, dramaturg, economist, om politic, revoluționar pașoptist 127, 131, 145, 146
 Wohlgemuth, Ludwig (1788–1851), baron, general austriac și guvernator al Transilvaniei 453, 455, 498, 499
 Wolff, farmacist la Cluj 668
 Wren, Cristopher sir (1632–1723), astronom, matematician și arhitect englez 518
 Wroblewski, Alexandr, agent polonez în Iași 343, 344
 Würtemberg, locuitorii ~ 683
 Wutchetich, pastor la Rusca Montană, botanist 667

 Xivery, Berger de (1801–1863), elenist francez 99

 Yorkshire, comitat în Anglia 531

 Zabłocki, ofițer de geniu, angajat al guvernului provizoriu de la București în 1848; biografie 323–324; text 324–340; 353
 Zagreb, oraș în Croația 328, 499
 Zalău (Szilagság), orașul 450
 Zaleshchiki, oraș în Ucraina 346
 Zam, sat, com. în jud. Hunedoara 492; moșia lui Vasile Nopcea la ~ 493
 Zamoyski, Władysław Stanisław (1803–1868), general polonez 211, 349
 Zeisberg, Karl Ritter von (1788–1863), general austriac 499
 Zemun, astăzi cartier al Belgradului 196, 207, 328, 562, 565; hotel la ~ 562; alimentația la ~ 562
 Zeyk, Christine (1803–?), fiica contelui Dominik Teleki 453
 Zeyk, Karoly (1810–1885) 437
 Zeyk, Nicholas (Miklos) (1810–1854), om de știință maghiar 449
 Zichy, Ödön (1809–1848), conte, ofițer maghiar 444; fratele lui ~ 443
 Zillah, localitate neidentificată 528
 Zimnicea, oraș, jud. Teleorman 289
 Zips, regiune în Slovacia 130
 Zizin, sat, com. Târlungeni, jud. Brașov; băile de la ~ 135, 143, 668; biserici la ~ 135; populația ~ 135
 Zlatna (Zalatna), oraș, jud. Alba; mine de aur la ~ 503, 527; masacrul de la ~ (24 oct. 1848) 523, 533
 Zmău, Ilie Burchi (Izmeo), spătar 19
 Zucker, Heinrich (?–1848), medic la București 129
 Zusodava 548

LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR OCAZIONALI, CU INDICAREA EXPRESĂ A CONTRIBUȚIEI CONCRETE A FIECĂRUIA

(t=text, b=biografie)

Daniela Bușă

Prefață

Repertoriu cronologic

Revizuirea generală a volumului

b. t. Adolphe Laurent Joanne, traducere din limba franceză

b. t. Sombreuil, traducere din limba franceză

b. t. Jean Henri Abdolonyme Ubicini, traducere din limba franceză (parțial)

Venera Achim

b. t. A. Sabatier, traducere din limba franceză

b. t. Jacques Mislin, traducere din limba franceză

b. Piotr Butkiewicz, traducere din limba franceză

b. Colonelul Zabłocki

Indice

Adrian Silvan Ionescu

b. t. Edmund Spencer, traducere din limba engleză

b. t. James Henry Skene, traducere din limba engleză

Bogdan Popa

b. t. Rudolf Neumeister, traducere din limba germană

b. t. Wilhelm von Kotzebue, traducere din limba germană

b. t. Theodor König, traducere din limba germană

b. t. Paul Körnbach, traducere din limba germană

b. t. Carl Justus Andrae, traducere din limba germană

Nicoleta Roman

b. t. Aurélie-Marguerite de Soubiran-Ghica, traducere din limba franceză

b. t. John Paget, traducere din limba engleză

b. t. Andrew Archibald Paton, traducere din limba engleză

b. t. Charles Loring Brace, traducere din limba engleză

b. t. Charles Terry, traducere din limba engleză

Marian Stroia

b. t. Alexandr Osipovici Duhamel, traducere din limba rusă

b. t. Felix Pigeory, traducere din limba franceză

Raluca Tomi

b. t. Adolphe Etienne Billecocq, traducere din limba franceză

b. t. Robert Gilmour Colquhoun, traducere din limba franceză

b. t. Benjamin Nicolas Marie Appert, traducere din limba franceză

CUPRINS

PREFAȚĂ			5
ADOLPHE LAURENT JOANNE	1846	bibliografie	17
		text	18
ADOLPHE ETIENNE BILLECOCQ	1847	bibliografie	37
		text	39
SOMBREUIL	1847	bibliografie	115
		text	115
CHARLES TERRY	1847	bibliografie	120
		text	120
RUDOLPH NEUMEISTER	1847	bibliografie	126
		text	127
AURÉLIE DE SOUBIRAN GHICA	1848	bibliografie	149
		text	150
ROBERT GILMOUR COLQUHOUN	1848	bibliografie	177
		text	178
WILHELM VON KOTZEBUE	1848	bibliografie	213
		text	214
ALEXANDR OSIPOVICI DUHAMEL	1848	bibliografie	226
		text	227
JEAN HENRI ABDOLONYME UBICINI	1848	bibliografie	248
		text	249
A. SABATIER	1848	bibliografie	286
		text	287
JACQUES MISLIN	1848	bibliografie	302
		text	303
ZABŁOCKI	1848	bibliografie	323
		text	324
PIOTR BUTKIEWICZ	1848	bibliografie	341
		text	342
JOHN PAGET	1848–1849	bibliografie	354
		text	355
THEODOR KÖNIG	1849	bibliografie	460
		text	460
ANDREW ARCHIBALD PATON	1850	bibliografie	474
		text	475
PAUL KÖRNBACH	1850	bibliografie	536
		text	537
FELIX PIGEORY	1850	bibliografie	561
		text	562
EDMUND SPENCER	1850	bibliografie	580
		text	581
CHARLES LORING BRACE	1851	bibliografie	583
		text	584

JAMES HENRY SKENE (SKEENE)	1850–1851	bibliografie	593
		text	595
CARL JUSTUS ANDRAE	1851	bibliografie	666
BENJAMIN NICOLAS MARIE APPERT	1851	bibliografie	669
		text	670
REPERTORIU CRONOLOGIC			699
INDICE			705
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			749

Tipărit la S.C. MAGIC PRINT S.R.L. - Onești
B-dul Republicii nr. 43, C2/23
Onești, jud. Bacău, tel./fax: 0234-319810
e-mail: office@mgp.ro

ISBN 973-27-1129-9

9 789732 718490

16 Lei

www.dacoromanica.ro